Prof. Dr. Mustafa Nejat Sefercioğlu

SEFERÎ'YE ARMAĞAN

Editörler
Prof. Dr. Üzeyir ASLAN-Prof. Dr. Hakan TAŞ

İKSAD
Publishing House

Prof. Dr. Mustafa Nejat Sefercioğlu

SEFERÎ'YE ARMAĞAN

Editörler

Prof. Dr. Üzeyir ASLAN, Prof. Dr. Hakan TAŞ

Yazarlar

ALIŞOVA DEMİRDAĞ, Elza
ALKAN, Sevim
ASLAN, Üzeyir
ATALAN, Soner
AVCI, İsmail
DEMİR, Mihriban
DOĞAN AVERBEK, Güler
ERİŞEN, Gülgün
GASIMOVA ÇATALKAYA, Günay
KARAAYAK, Tümer
KARASOY, Elif
KAYAOKAY, İlyas
KOÇ GİANNOPOULOS, Aylin
KUFACI, Osman
KUTSAL, Nalan
KÜLTÜRAL, Zuhal
MERMER, Ahmet
ÖNTÜRK, Tolga
ÖZTÜRK, Murat
PELER, Gökçe Yükselen
SELÇUK, Bahir
SEZER, Ayşe
TAMAR, Fatma Nur
TAŞ, Hakan
TAŞ, İbrahim
TORBALI, Sadık Emre
TURAL, Secaaatin
UYANIKER, Nursel
YERLİ, Zeliha
YILDIZ, Saadettin
YILMAZ, Ozan
YURDAKUL, Rabia Nur

DOI: https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.14105369

İKSAD Publishing House

Copyright © 2024 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by
any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of
brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law. Institution of Economic Development and Social
Researches Publications®
(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)
TÜRKİYE TR: +90 342 606 06 75
USA: +1 631 685 0 853
E mail: iksadyayinevi@gmail.com
www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.
Iksad Publications – 2024©

ISBN: 978-625-367-916-3
Cover Design: İbrahim KAYA
November / 2024
Ankara / Türkiye
Size = 16x23,5 cm

İÇİNDEKİLER

I. BÖLÜM

TAKDİM 5
Prof. Dr. Mustafa Nejat Sefercioğlu'nun Biyografisi 7
Prof. Dr. Mustafa Nejat Sefercioğlu'nun Bibliyografyası 26
Prof. Dr. Mustafa Nejat Sefercioğlu İçin Yazılanlar 42
ALBÜM 97

II. BÖLÜM

MAKALELER 119
ALIŞOVA DEMİRDAĞ, Elza. "Kıbrıs Türk Ağızlarının Cümle Yapısı Üzerine" . 120
ASLAN, Üzeyir. "Klasik Şiirde Çok Anlamlı Bir Söz: Hey" 133
ATALAN, Soner. "Esnek Medeniyet Anlayışı Çerçevesinde Oğuz Kağan ve Alankuva Metinleri" 187
AVCI, İsmail. "19. Asır Şairlerinden Antepli Ali Râşid ve Divançe'si" 200
DEMİR, Mihriban. "*Pīş-keş* ve *Armaġan* Sözcüklerinin Anlam Özelliği ve Şiir Dilinde Kullanımı" 216
DOĞAN AVERBEK, Güler – TORBALI, Sadık Emre. "15. Asır Şairi Visâlî'nin Berlin Devlet Kütüphanesi Ms. or. oct. 3520 Numaralı Şiir Mecmuasında Bulunan Şiirleri" 226
ERİŞEN, Gülgün-ALKAN, Sevim. "Ravzatü'ş-Şühedâ ve Hadîkatü's-Sü'edâ Tesirinde Yazılmış Yeni Bir Maktel-i Hüseyin: Livâ'î ve Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr'ı" 255
GASIMOVA ÇATALKAYA, Günay. "Muamma Yazan Şairlerin Aynı İsimler Üzerindeki Ortak Çözüm Yöntemleri" 290
KARAAYAK, Tümer. "Batı Türkçesi Kur'ân Tercümelerindeki Moğolca Unsurlar" 325
KARASOY, Elif. "Bir Bursa Vefeyatnamesi: Eşrefzade Ahmed Ziyaeddin'in Gülzâr-ı Sulehâ ve Vefeyât-ı Urefâ'sı" 350
KAYAOKAY, İlyas. "Yakup Kadri'nin Şeyhi Ali Nutkî Nur Baba'nın Bir Cönkte Bulunan Kerbela Mersiyesi, Muharremiyye ve Düvâz-dehi" 359
KOÇ GİANNOPOULOS, Aylin. "Evangelinos Misailidis'in Kaleminden Avrupa ve Anadolu" 385
KUFACI, Osman. "Necâtî Bey Divanı'nda Güzellik Kavramı Üzerine Teşbihler" 403
KUTSAL, Nalan. "Şiire Vurulan Saltanat Damgası: Klasik Türk Şiirinde Tuğranın İzleri" 444
KÜLTÜRAL, Zuhal. "Ejderhâ Destânı'nın Bursa İnebey Kütüphanesi Nüshası

Üzerine” 488
MERMER, Ahmet. “Fuzûlî’nin Şiirlerinin Dili” 507
ÖNTÜRK, Tolga. “Mevlânâ Alâüddin Selânikî’nin Şerhü Muʿammeyât-ı Esmâ-i Hüsnâ’sı” 513
ÖZTÜRK, Murat. “Eşref Paşa’nın Matbu Divan’ında Bulunmayan ve Daha Önce Yayımlanmamış Dört Şiiri” 545
PELER, Gökçe Yükselen. “Buryatya Cumhuriyeti’nin Etnik Yapısı” 557
SELÇUK, Bahir. “Baba Yurdunda Maziyi Temaşa: Mekân-Zaman İlişkisi Bağlamında İsmail Safâ’nın ‘Mevlid-i Pederi Ziyaret’ Şiiri” 572
SEZER, Ayşe. “Sevmek Zamanı Filmine Narsisizm Ekseninden Bakmak” 591
TAMAR, Fatma Nur. “Aşkın Edebî Bir Yansıması: Deh-nâme Türü ve Fethî’nin *Deh-nâme*’si” 600
TAŞ, Hakan. “Klasik Türk Edebiyatında Elifname” 638
TAŞ, İbrahim. “Türkçede Eş Anlamlılık: *Nehcü’l-Ferâdîs* Örneği” 648
TURAL, Secaattin. “Türk Şiirine Tersinden Bakmak: Ethos-Pathos Bağlamında Bir Edebiyat Tarihi Mümkün Mü?” 661
UYANIKER, Nursel. “İstemenin Adabı: Risâle-i Âdâb” 668
YERLİ, Zeliha. “Sultan Cem’in Muammaları” 687
YILDIZ, Saadettin. “Sefercioğlu’nun Şiirleri Üzerine Notlar” 749
YILMAZ, Ozan. “Tâcîzâde Cafer Çelebi’nin Farsça Şiirleri” 768
YURDAKUL, Rabia Nur. “Nev’î’nin Basılı Divanında Yer Almayan Şiirleri” 799

TAKDİM

Bu kitap, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi[*] Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde 1988-2005 yılları arasında görev yapmış bulunan hocamız Prof. Dr. Mustafa Nejat Sefercioğlu'ya armağandır. İlk şiirini 1959 yılında yayımlayan hocamız çalışma hayatına 1961'de atılmış, 1972'de Ankara DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun olmuş, 1981'de Hacettepe Üniversitesinde yüksek lisansını, 1984'te de aynı üniversitede doktorasını Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu (ö. 1990)'nun danışmanlığında tamamlamıştır. Hocamız onlarca akademik çalışmanın sahibi olduğu gibi aynı zamanda binlerce öğrenci (kendi tabiriyle kır çiçekleri) yetiştirmiş bir bilim insanıdır. Kaderin cilvesi olarak doktora tezine konu edindiği Malkaralı Nev'î (ö. 1599) gibi kendisi de âlim ve şairdir; "Seferî, Sefer" mahlasıyla yazdığı şiir kitapları vardır. Bu armağan vesilesiyle hocamızın meslek hayatının altmış üçüncü, sanat hayatının ise altmış beşinci yılını kutluyor olmaktan mutluluk duyuyoruz.

Kitap iki bölümden oluşmaktadır: İlk bölümde hocamız Prof. Dr. M. N. Sefercioğlu'nun biyografisi, sanat hayatı ile ilgili bir röportaj; şiirin kudretini gösteren, hocamızın üniversite öğrenciliği yıllarından sevimli bir hatırası ve "Atatürk ve Sanat" konulu bir konuşması yer almaktadır. Devamında hocamızın çok sevdiği öğrencileri için kaleme aldığı "Kır Çiçeklerim", ilk defa bu kitapta yayımlanmakta olan "Cennetten Gelen Mektup" ve "Şiir" başlıklı üç şiiri bulunmaktadır.

Ardından hocamızın akademik ve şiir çalışmalarını içeren bibliyografyası gelmektedir. Bu kısım; tezler, yayınlar, şiir kitapları, bestelenmiş şiirler, davetli konuşmalar ve tez danışmanlıkları başlıklarından oluşmaktadır. Hocamızın yüzden fazla akademik yayını yıllara göre sıralanmış, yedi şiir kitabı listelenmiş, altmış adet bestelenmiş şiiri bu kısımda verilmiştir.

İlk bölümün bir diğer kısmı hocamızla ilgili yazılanlardır. Bu kısımda hocamızın dostları, meslektaşları ve öğrencilerinin onunla ilgili yazdıkları şiirlere, hatıralara, mektuplara ve sanatı ile ilgili değerlendirmelere yer verilmiştir. Bu yazılar tarih sırası gözetilerek, en yeniden eskiye doğru sıralanmıştır.

---

[*] 26.07.2022 tarihinde ilga edilerek İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi adıyla yeniden yapılandırılmıştır.

İlk bölüm, hocamızın hayatının çeşitli evreleriyle ilgili fotoğraflardan oluşan bir albümle sona ermektedir.

İkinci bölüm; araştırmacıların istifadesine sunduğumuz Türk dili, edebiyatı ve coğrafyası ile ilgili otuz bilimsel makaleden oluşmaktadır.

Hocamız Prof. Dr. Mustafa Nejat Sefercioğlu'nun meslek hayatının altmış üçüncü ve sanat hayatının altmış beşinci yılına özel hazırladığımız bu armağanın hayırlara vesile olmasını diler, hocamıza sağlıklı uzun ömürler temenni ederek saygı, sevgi ve şükranlarımızı sunarız.

Son olarak bu çalışmanın kitaba dönüşmesini sağlayan IKSAD Yayınevi'nin saygıdeğer yetkililerine teşekkürü borç biliriz.

Prof. Dr. Üzeyir ASLAN - Prof. Dr. Hakan TAŞ

Prof. Dr. Mustafa Nejat Sefercioğlu'nun Biyografisi

12 Ağustos 1943 tarihinde Nevşehir'de, memur bir ailenin en küçük çocuğu olarak dünyaya geldi. Nevşehir'de başladığı ilk, orta ve lise öğrenimini 1951-1960 yılları arasında, Ankara'da Demirlibahçe İlkokulu, Cebeci Ortaokulu ve Kurtuluş Lisesinde tamamladı. İki yıl Hukuk Fakültesinde okuduktan sonra 1963 yılında askere gitti. Tarsus'un Çamlıyayla beldesine bağlı Körmenlik köyünde yedek subay öğretmen olarak yaptığı askerliğini 1965 yılında Isparta'daki 58. Tümen'de tamamladı. Yüksek öğrenimini 1972 yılında A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde, yüksek lisans eğitimini 1981 yılında ve doktora öğrenimini 1984 yılında Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalında tamamladı. 1972 yılında "Dukakinzâde Ahmet Bey Divanı (Gazeller)" adlı lisans tezini Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu, 1981 yılında "Fuzûlî Divanı'nda Sevgilinin Fizikî Yapısıyla İlgili Özellikler" adlı yüksek Lisans ve 1984 yılında "Nev'î Divanı'nın Tahlili" adlı doktora tezini Prof. Dr. Amil Çelebioğlu yönetiminde tamamladı.

Çalışma hayatına 1961 yılında İmar ve İskan Bakanlığı Foto-Film Servisinde işçi olarak başladı. Köyişleri Bakanlığında foto-film operatörü olarak görev yaparken 1968 yılında Millî Kütüphane Genel Müdürlüğü Okuyucu Hizmetleri Şube Müdürlüğüne memur olarak atandı. Millî Kütüphanenin çeşitli kademelerinde şube müdür yardımcısı, şube müdürü, uzman olarak görev yaptıktan sonra Millî Kütüphane genel müdür yardımcılığı görevine getirildi. 1978 yılında bu görevinden alınarak Cebeci Semt Kütüphanesi müdür yardımcılığına tayin edildi. 1979 yılında müdürlük hâline getirilen Millî Kütüphaneye kütüphane müdürü olarak atandı. Aynı yıl kendi isteğiyle bu görevden ayrıldı ve Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesinde uzman müşavir olarak görevlendirildi. 1983 yılında Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne önce öğretim görevlisi, daha sonra da öğretim üyesi olarak atandı. 1988 yılında Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesine geçti. Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü'nde Osmanlıca ve Ortadoğu Teknik Üniversitesinde Türkçe servis dersleri verdi. Bu görevlerinin yanında 1986-2001 yılları arasında İslâm Konferansına bağlı İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA)nde uzman-araştırmacı olarak çalıştı ve "Bütün Dünya Dillerinde Yazma Kur'an-ı Kerim Tercümeleri Bibliyografyaları" adlı

projeyi yürüttü. 2004 yılında Girne Amerikan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümünde öğretim üyesi olarak göreve başladı. 16 Eylül 2005 tarihinde Marmara Üniversitesindeki görevinden emekli olarak Girne Amerikan Üniversitesindeki görevine devam etti. 8 Temmuz 2008'de Doçent, 21 Mayıs 2013'te de Profesör unvanını aldı. 2020 yılında Girne Amerikan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü Başkanı olarak görevini yürütürken emekli oldu.

Kütüphanecilik, Türk kültürü ve Türk edebiyatı konularında 28 kitabı ve değişik yayın organlarında birçok ilmî makale, bildiri, ansiklopedi maddesi ve yazıları *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi, Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, Türk Dünyası Gazetesi, Bizim Ocak Dergisi, Erguvan Dergisi, Tercüman Gazetesi, Şok Tıp Dergisi, Gata Öğrenci Kılavuzu, yeni Meşaleciler, Divan Dergisi, Konevi Dergisi, Turkish Studies, GAU Journal – Social & Applied Sciences* dergilerinde yayımlandı. Yazdığı küçük hikâyelerini "Duvar Yağlı Ekmek" adlı kitapta yayınlamayı düşünen Sefercioğlu'nun kitaba adını veren hikâyesi *Yüzakı* dergisinde yayımlandı. Bir çok yüksek lisans ve doktora tezi yönetti.

1959 yılında şiir yazmaya başlamış olan M. Nejat Sefercioğlu, 1960'ta Ankara Çankaya Kolejinin düzenlediği Ankara liselerarası şiir yarışmasında, "Ölümü Unutmak" adlı şiiriyle birincilik kazandı. *Demokrat Nevşehir Gazetesi, Dil ve Edebiyat, Önasya, Millî Kültür, Töre, Türk Edebiyatı, Türk Kültürü, Türk Yurdu, Yeni Defne* ve *Yüzakı* dergilerinde şiir ve yazıları yayınlandı. Cumhuriyet'e 60. Yıl Marşı Prof. Nevit Kodallı, 1984'te yarışma birincisi olan "Gülhane Tıp Akademisi Marşı" Prof. Hikmet Şimşek tarafından bestelendi. Aynı yıl "Kıbrıs Marşı", 1986'da da "Gazi Üniversitesi Marşı" güftelerini yazdı. *Hasret Çuvalı* adlı ilk şiir kitabını üniversite öğrencisi iken 1970 yılında, *Nasrettin Hoca Fıkraları (Şiir Dili ile)* adlı şiir kitabını 1980, *Dîvançe-i Seferî* adlı şiir kitabını 1997, *Milattan Önce* adlı şiir kitabını 2008, *Sana Geldi Bu Gönül (Girne Esintileri)* adlı şiir kitabını 2017, *Dönsün Dedi mi? (Girne Esintileri II)* adlı şiir kitabını 2021 ve *Islak Tebessüm* adlı şiir kitabını 2023 yıllarında yayınladı. Marşları dışında birçok şiiri Necdet Varol, Kâmuran Yarkın, Rüştü Eriç, Salih Suphi Soner, Zekâi Tunca, Muhterem Sezgin, Murat Demirhan, İsmail Hakkı Akyoloğlu, Bülent Güzel ve Sabit İnce tarafından değişik makamlarda bestelendi. Şiirlerinde "Seferî" ve "Sefer" mahlasını kullandı. 1971 yılında Beyhan (Diker) hanımla evlenen Mustafa Nejat Sefercioğlu Burcu, Duygu ve Sıla adlı üç kız ile Sarp ve Feraye adlı iki toruna sahiptir.

Seferî ile Röportaj

-Saygıdeğer hocam, sanat hayatınız nasıl başladı?

-Sanat hayatıma nasıl başladığımı anlatmadan önce şiir yazmama sebep olan ortamdan kısaca söz etmek yerinde olur sanırım. Ben küçük yaşlarımdan, ilkokul yıllarımdan itibaren ağabeyim Prof. Dr. Necmeddin Sefercioğlu [1931-2019] tarafından sık sık, bir kültür yuvası olan Türk Ocağı'na götürülürdüm. Orada devrin önemli kişilerinin konferanslarını, şiirlerini dinledim. Bu bende ilme ve sanata, özellikle de şiire karşı bir ilginin uyanmasına sebep oldu. Bu ilgi, ilk meyvelerini lise sıralarında vermeye başladı. 1959 yılında lise son sınıfta iken "Oyun" adlı ilk şiirimi yazdım. Bu şiir, Ankara'da Demirlibahçe'deki evimizin bahçe kapısının demirine yaslanmış yolda oyun oynayan çocukları seyrederken dilime dolanıverdi:

Şimdi küçüksün tabii
Seveceksin oyunu.
Çabuk büyü de biraz
Oyna hayat oyunu.
O zaman görürüm
Ben de senin boyunu...

Sonra Kurtuluş Lisesi'nde hazırladığımız duvar gazetesine şiirler yazmaya başladım. O zamanlar bir gelenek hâline gelen, değişik dallarda liselerarası yarışmalar yapılırdı. 1960'ta bu yarışmalardan birine Kurtuluş Lisesi adına katıldım ve birincilik kazandım. Ankara Koleji'nin hazırladığı bir şiir yarışmasıydı. Hatta 50. sanat yılı toplantısında Hasret Çuvalı adlı ilk şiir kitabımla ilgili eleştirisi okunan değerli şairlerimizden [Mustafa] İlhan Geçer [1917-2004] de o yarışmada jüri üyesi idi. Bu yarışmada birincilik kazanan "Ölümü Unutmak" adlı şiirim Türk Ocağı'nın yayın organı olan Türk Yurdu dergisinde yayımlandıktan sonra kendimi değerli şairlerin arasında buldum. 1960 Nisan ayının sonlarında Afyon'a ve Eskişehir'e giden Türk Ocağı şairler grubu içinde ben de yer almıştım. Bu durum genç yaşımda yaşadığım en heyecanlı ve en gurur verici anılarım arasında yer aldı. Daha sonra üniversite hayatımda şiir yazmaya devam ettim. Türk Dili ve Edebiyatı eğitimi görmem ve devamlı şiirle ve şiiri sevenlerle beraber olmam, ayrıca herkesin kendini biraz şair hissettiği yaşlarda bulunmam şiirle daha fazla ilgilenmeme sebep oldu. Şiirlerini yayımlayanlara şair diyorlar, yayımlamayanlar şair olamıyor ve şiirleri kaybolup gidiyor. İşte bu duygularla üniversite öğrencisiyken 1970 yılında Sadık Tural'la seçtiğimiz şiirleri "Hasret Çuvalı" adıyla yayınladım. Bu kitabın

müsvetteleri rahmetli hocam Prof. Dr. Kenan Akyüz [1911-1996]'ün denetiminden geçti. Daha sonraki yıllarda *Nasreddin Hoca Fıkraları (Şiir Dili İle)*'yi 1980 yılında Ankara'da, *Dîvânçe-i Seferî*'yi 1997'de İstanbul'da ve *Milattan Önce*'yi 2008'de Girne'de yayımladım. *Hasret Çuvalı* ile *Dîvânçe-i Seferî*'nin ikinci baskıları 2005'te Konya'da yapıldı. Tabii olarak bu arada çeşitli dergilerde şiirlerimi yayımlamaya devam ettim.

-Hocam, sanat hayatınızda hayran olduğunuz, üstad saydığınız şair var mıdır?

-O bahsettiğim şairlerin dışında beni şairliğe heveslendiren Faruk Nafiz Çamlıbel [1898-1973]'dir. Faruk Nafiz Çamlıbel'in hem aruz hem de hece vezniyle yazdığı şiirler benim ilgimi çekmiştir. Daha sonra Yahya Kemal Beyatlı [1884-1958], Cahit Sıtkı Tarancı [1910-1956], Orhan Veli Kanık [1914-1950] ve Arif Nihad Asya [1904-1975] benim önemli ölçüde etkilendiğim şairler arasında yer almışlardır. Bu arada hiçbir ayırım yapmadan bütün halk şairlerinden de büyük ölçüde etkilendiğimi söylemeliyim. Eskiden edebiyatla, şiirlerle ilgilenenlerin kendine özel şiir defterleri olurdu. Bu defterlere beğenilen şiirler yazılırdı. Ağabeyimin de beğendiği şiirleri yazdığı böyle bir defteri vardı. Ben de onları okudum. İlk şiir zevkimi daha çok onlarda buldum. Yüksek lisans ve doktora eğitimim sırasında divan edebiyatıyla yakından ilgilenmeye başladıktan sonra da divan şairlerinin etkisinde kaldım. Bu etkide rahmetli hocam Prof. Dr. Amil Çelebioğlu [1934-1990]'nun -kendisi de "Hayrânî" mahlasıyla güzel şiirler yazmıştır- derslerimiz süresince bize her hafta bir aruz kalıbı verip bir gazel yazmamızı istemesinin de büyük yeri olduğunu söylemeliyim.

-Hocam, divan şairini tarif eder misiniz?

-Divan şairi söylemek istediğini imbikten geçirerek damıtmasını ve bir beyte sığdırmasını çok iyi beceren kişidir. Bir beyti alıyorsunuz, sayfalarca yazılacak şey çıkıyor, bu müthiş bir şey. Divan şairinin diğer bir özelliği şiirini öyle sağlam inşa ediyor ki hiçbir kelimeyi değiştiremediğiniz gibi bir kelimenin beyit içindeki yerini bile değiştiremiyorsunuz. Herhangi bir kelimenin yerini değiştirdiğiniz zaman ya bir sanat kayboluyor ya şiirin ahengi veya vezni bozuluyor. Yani divan şiirinin müthiş bir dokusu var. Divan şiiri, bazılarının iddia ettiği gibi şairin dört duvar arasında oturup yazdığı bir şiir değildir. Divan şiiri tamamen gözleme dayanan bir şiirdir. Doğal olarak sanat eserinde hayal gücü olacaktır. Bu her tür şiirde bulunması gereken bir husustur. Bu önemli ve vazgeçilmez unsurdur. Yani hayal divan şiirinde de elbette vardır ama bütün şiirler için meziyet olan hayal, divan şairi

için sanki bir kusurmuş gibi gösterilmesini anlamak da doğrusu hiç kolay değildir. Hiçbir imajın kendi kendine oluşması mümkün değil, mutlaka şair onu gözlemiş, gözlemlerine hayal gücünü katmış ve sanatkârlık gücüyle onu yoğurmuştur. Bunu kendi sanat anlayışının gelenekleri içinde mükemmel bir şekilde ortaya koymuştur. Bunun için divan edebiyatımız olmadan bizim edebiyatımızın bir tarafı noksan kalır. Bugünün şairlerinin divan şiirimizi okuyup anlamaları hâlinde daha güzel şiirler yazacağından eminim.

-Hocam, bugünkü şiirle divan şiirini mukayese edebilir misiniz?

-Şimdi itiraf etmek gerekir ki eğer kabul edilirse ben de şiir yazanlardan biriyim ama bizim şiirimizde duygu ve gözlem hakim fakat kültür eksikliği var. Divan şiirinde ise büyük bir kültür zenginliği var. Divan şiirini tam anlamıyla anlayabilmek için *Kur'an-ı Kerim*'i çok iyi bilmek gerekiyor. Bunun yanında hadis-i şerifleri, peygamber kıssalarını, tasavvufu, Firdevsî [ö. 1020?]'nin *Şehnâme*'sini çok iyi bileceksiniz. Bir de şairin yaşadığı devrin özelliklerini, şairin yaşadığı ilim, kültür çevresi ile coğrafi çevreyi iyi bileceksiniz. Bunların hepsi şiirin içinde var. Bu konulardaki bilgilerden mahrum kaldığınız zaman divan şiirini tam manasıyla anlayabilmeniz mümkün değildir. Divan şiirini iyi anlayabilmeniz için bu şiiri şekillendiren edebî akımlardan da haberdar olmanız gerekir. Divan şiirinin bu zenginliğini öğrenebilme zorluğu bizi korkutuyor ve ona bulaşmaktan çekiniyor ve onu reddetmek gibi bir yanlışlığa sürükleniyoruz. Divan şairlerinin bir başka özelliği ise Farsça, Arapça ve Türkçeyi çok iyi bilmeleridir. Divan şairi devrin bütün ilimlerini bilmese bile en azından o ilimlerin terminolojisinden haberdardır. Bir divanı açıp baktığınızda satrancından bilmem ne oyununa kadar herşey dahil bütün oyunları; kimya, fizik, hat sanatı, musiki vb. sanatlar ile günlük hayatta karşılaştığımız her şeyi edebî bir ifade içinde şaşırtıcı benzetmelere konu edilmiş olarak bulabilirsiniz. Yani hayatta ne varsa divan şiirinde de vardır. Gerçekten bugünün şairi kendini geliştirmek istiyorsa mutlaka geçmişi okumalıdır. Bu Tanzimat şiiri olur, halk şiiri olur, Fecr-i Âtî, Servet-i Fünûn, Millî Edebiyat şiiri olur, hiçbir ayırım yapmadan mutlaka okumalıdır.

-Hocam, sanat hayatınızda şiire ilginizi ve yayımladığınız şiir kitaplarını nasıl değerlendirirsiniz? Şiire bakış açınız nasıldır?

-Şiir bence insan duygularının açığa vurulmasıdır. Açığa vuranlar şair oluyor, açığa vurmayanlar kaybolup gidiyor. Yani sanatkâr paylaştığı zaman kabul görüyor. Paylaşmadığı zaman kimse onu bulup ortaya çıkarmıyor, belki de çok zor ortaya çıkarılıyor. Bir sanatkârın

beğenildiğini hissettikçe yazma arzusu artıyor. Bu da sanatının gelişmesine sebep oluyor. Daha önce yazdığım şiirlerime baktığım zaman onları daha samimi buluyorum. Onlarda duygularım olduğu gibi aksettirilmiş. Gelenekle tanıştıktan sonra belli kalıpların içine girmeye başlıyorsunuz. Vezindi, nazım şekliydi vb. gibi tercihler sizi bunaltıyor. Edebiyatımızda üstadları taklit etmek bir gelenektir. Ondan sonra kendine has şiirler yazabilmektir. Bu usta-çırak ilişkisi gibidir. Beğendiğiniz ve onlar gibi yazmaya çalıştığınız şairleri önce taklit ederken, onları takip ederken zamanla kendi şiirinizi oluşturmaya başlıyorsunuz. Size şairlik sıfatını kazandıran şiirleriniz de bu noktadan sonra yazdığınız şiirler oluyor.

-Hocam, şiirlerinizdeki çeşitliliği, gerek mizahi gerek bestelenmiş şiirleriniz, nasıl değerlendirirsiniz?

-Şiirlerde mizah, yaratılış ve o andaki ruh hâli ile ilgili bir şeydir. Bestelenme konusu ise tamamen farklı ve şairin iradesi dışında şekillenen bir olgudur. Zamanımızda doğru bulmadığım bir şey var, önce beste yapılıyor sonra ona söz yazılıyor. Ben bunun doğru olmadığı kanaatindeyim. Benim şiirlerimi besteleyen bestekârlardan biri olan rahmetli Rüştü Eriç [1914-2007] ile bu konuyu konuşmuştum. Rahmetli Rüştü Eriç "Bestekâra şiir ilham verir. Bestekâr şiiri okur, onu etkilerse onu besteler." demişti. Ben bunu başka bestekârlardan da duydum. Hatta rahmetli Rüştü Eriç birbirimizi tanımazdan önce on kadar şiirimi bestelemiş. Benimle sonra irtibat kurdu ve tanışmak istediğini söyledi. Ben de davete icabet ederek evinde ziyaretine gittim. Bana "Ben sizin şiir kitabınızı aldığımda sizinle aramızda bir gönül bağı kuruldu. Bu gönül bağı ve gönül hoşluğu ile şiirlerinizi besteledim." dedi. Şiirlerimin böyle değerli bir bestekâr tarafından beğenilip bestelenmiş olması benim için bir şerefti. Bir başka değerli bestekâr Salih Subhi Soner [1940-2022] benim *Yüzakı* dergisinde yayınlanmış şiirlerimi görüyor ve besteliyor. Sonra bir vasıta ile Salih Subhi Bey'e şiir kitaplarımı gönderdim. Bana "Ben bu şiirlerin birkısmını besteledim." dedi. Daha sonra Rüştü Eriç Bey, Bakanlığın açmış olduğu bir yarışma için benden bir güfte istedi, yazıp gönderdim. O da besteleyip yarışmaya katıldı. Zekâi Tunca, Necdet Varol [1925-2020], Kâmuran Yarkın, Muhterem Sezgin, Murat Demirhan, İsmail Hakkı Akyoloğlu ve Bülent Güzel gibi bestekârlar da benden habersiz şiirlerimi bestelediler ve bestelemeye de devam ediyorlar. Enteresandır ki ben yazdığım bir şiiri bestekâra okuyorum, bestekâr şiirin daha yarısında iken bu hüzzam makamında beste olur, bu nihavend makamında, bu hüseynî makamında bestelenir, diyor. Ben şiiri

yazarken asla bu şiir şu makama veya bu makama uygun olsun diye bir endişe içinde olmuyorum. Zaten beste ve makamlar konusunda da yeterli bilgiye sahip olmadığımı biliyorum.

-Hocam, bu sanat hayatı boyunca birçok yılı kütüphanecilikle geçirdiniz. Kütüphaneciliğin sizin için önemi nedir? Sanat hayatınıza katkısını nasıl değerlendiriyorsunuz?

-Kütüphanecilik benim için çok önemlidir. Millî Kütüphanede 1968 yılından 1980 yılına kadar çeşitli kademelerde görev aldım. Memur olarak başladım, en üst kademelere kadar yükseldim. Bunda ağabeyimin kütüphaneci olmasının da büyük bir etkisi vardır. Daha küçük yaşlarda kütüphanenin önemini kavramamı, kitapları ve kütüphaneyi sevmemi sağladı. Millî Kütüphane ise benim en büyük şansımdır. Binlerce kitabın arasındaydım. Hepsi de benim kitaplarım gibiydi. Hatta bir kez o yüzden sınıfta kalmıştım. Rahmetli Hasan Eren [1919-2007] hocam bana bir kitabı tersinden gösterdi ve hangi kitap olduğunu sordu. Onu bilememiştim. Bana "Arkadaşlarının bilmemesi normal fakat senin bilmemen doğal değildir. Çünkü sen Millî Kütüphanede çalışıyorsun, kusura bakma!" dedi ve beni sınıfta bıraktı. Kütüphane benim için ikinci bir okuldur ve hayatımda önemli bir yer tutar. Otuza yakın eserimin çoğunu Millî Kütüphanede çalışırken hazırladım. Tanıya tanıya, okuya okuya, bu fakültedeki eğitimden daha fazla bir şeydi. Düşün, Karacaoğlan üzerinde çalışıyorsun, onun hakkında yazılan eserleri tek tek okuyorsunuz, inceliyorsunuz. Daha geniş düşünürseniz büyük bir hazinenin içine düşüyorsunuz. Neyi alacağınızı şaşırıyorsunuz. Bu yüzdendir ki kütüphane sadece benim için değil herkes için çok önemli ve vazgeçilmez bir kurumdur.

-Hocam, altmış beş yıllık sanat hayatınızda Seferî olarak anılmanız size ne ifade ediyor?

-Seferî mahlasıyla yazdığım epeyce şiir var. Özellikle divan tarzında yazdığım şiirler ile hece vezni ile yazdığım bazı şiirlerde bu mahlası kullandım. Mahlasım rahmetli hocam Prof. Dr. Amil Çelebioğlu'nun etkisiyle "Seferî" oldu. Tabii bunda soyadımın Sefercioğlu olmasının etkisi var. Divan edebiyatında da halk edebiyatında da mahlas kullanma geleneği var. Birçok şairin mahlası usta bir şair tarafından verilmiştir. Bu mahlas verilirken mahlası veren kişi "Mahlasnâme" adı verilen bir şiir yazarak genç şaire verir. Böylece genç şair mahlas sahibi olur. Mahlas olarak seçilecek kelimenin tevriye sanatına uygun anlamlar taşımasına dikkat edilir. Bu da güzel geleneklerimizden biridir. Aruzla şiirler yazmaya başladığım zaman "Benim de mahlasım Seferî olsun." dedim.

Hocam da uygun gördü ve bazı şiirlerimde Seferî mahlasını kullandım. Bu mahlasa uygun bir yaşantım da oldu: Ailemin Ankara'da benim de İstanbul'da olmam sebebiyle iki buçuk sene boyunca her hafta Ankara ile İstanbul arasında mekik dokudum. Sonra 2004 yılında Kıbrıs macerası başladı. Bizim seferîliğimiz mahlasımıza uygun olarak devam etti. Aslında herkes seferî amma kimse üzerine kondurmuyor.

-Saygıdeğer hocam, yüreğinize ve kaleminize sağlık, bize vakit ayırdığınız için çok teşekkür ederiz.

-Ben teşekkür ediyorum, sağolunuz.

***

Şiirin Kudreti!

Senelerce önce sizler gibi üniversitede, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde öğrenci idim. Her bölümün zengin birer seminer kütüphanesi vardı ve en büyük lüksümüz bu kütüphanelerdi. Ancak bu kütüphanelerdeki koleksiyonların önemli bir bölümü hocalarımızın odasına taşındıkları için, bu kaynaklara ulaşmamız imkânsızdı. Biz bu kaynaklara, eğer sıra bulabilirsek, ancak başka kütüphanelerde ulaşabilirdik. O zamanlar fakültelerde şimdiki gibi böyle çifter çifter kantinler, yemekhaneler yoktu. Nasıl olduysa oldu fakültemizde bir öğrenci kantini açıldı. Bizim için büyük bir nimet olan bu kantin bir laklak-haneden ziyade bir kıraat-hane, bir okuma salonu idi. Masalara kızlı erkekli gruplar hâlinde toplanır, sınavına gireceğimiz derslerle ilgili, ders notu, kütüphanelerden kopya edilerek toplanmış bilgiler, eski ve yeni yazı metinler, roman özetleri, kitaplar vb. malzemeleri masanın üzerine yığar, ders çalışırdık. Konuları biri birimize anlatır, notlarımızdaki yanlışları düzeltir, eksiklerini tamamlar, kütüphanelerden topladığımız malzemeleri paylaşırdık. Konuyu, iyi anlamış olan bir arkadaşımız anlatır hepimiz dinler, konuyu tartışır, problemlerimizi gidermeye çalışırdık.

Yine böyle hummalı bir çalışmaya kendimizi kaptırmış giderken arkadaşımızın birinin "Arkadaşlar biraz mola verelim!" müjdesiyle kendimize geldik. Tam tutulmuş bellerimizi rahatlatmak için sandalyemizin arkalıklarına yaslanacakken, bir erkek arkadaşımızın kız arkadaşlarımızdan birine " Kız kâfir! Sen ne çirkin şeysin!" şeklindeki buz gibi esprisiyle hepimiz donduk kaldık. Kız arkadaşımız hışımla yerinden kalktı. Burnundan soluyor, gözlerinden kıvılcımlar saçılıyor, iyice sıktığı yumrukları sonuçları telafi edilemez bir eyleme hazırlanıyordu. Birden yerimden fırladım, Faruk Nafiz Çamlıbel'in ezberimde bulunan bir şiirden bir dörtlük patlattım:

"Sana çirkin dediler düşmanı oldum güzelin,
Sana kâfir dediler diş biledim Hakk'a bile.
Topladın saçtığı altınları yüzlerce elin
Kahpelendin de garaz bağladım ahlâka bile...

Kız arkadaşımızın gözlerinden saçılan kıvılcımlar azaldı, burnundan solumalar yavaşladı, sıkılan yumrukları gevşedi; fırsatı kaçırmadan ikinci darbeyi indirdim:

"Sana çirkin demedim ben, sana kâfir demedim,
Bence dinin gibi küfrün de mukaddesti senin,
Yaşadın kalbimde beş sene misâfir demedim;
Bu firâr aklına nerden, ne zaman esti senin?"

Kız arkadaşımızın gözlerindeki kızgınlık yerini tatlı bir baygın bakışa terk etti, asılmış yüzünü tatlı bir gülümseme yayıldı, gevşemiş yumrukları tamamen çözüldü. Tam zamanıdır diyerek son darbeyi indirdim:

"Saçının yay gibi kuvvetli çelik tellerine
Takılan gönlüm asırlarca peşinden gidecek.
Sen bir âhû gibi dağdan dağa kaçsan da yine
Seni aşkım canavarlar gibi tâkip edecek..."

Kız arkadaşımız, nergis gibi baygın baygın bakan gözleriyle gözlerimin içine bakarak, yavaşça sandalyesine oturdu. Öyle sanıyorum ki kendisini takip eden canavarın gerçek olup olmadığını düşünüyordu. Ben takımı kurtarmanın karşı konulamaz gururu içinde göğsümü germeye hazırlanırken, hakemliğe özenen bir erkek arkadaşımız, kırmızı kart niyetine çektiği yumruğunu burnumun önüne dayayıp beni takımdan attı. Gerisini hatırlamıyorum. Kendime geldiğim zaman bana kart gösteren hakemlik heveslisi arkadaşımızın kız arkadaşımıza âşık olduğunu öğrendim. Canım sağ olsun, ben takımımızı dağılmaktan kurtardım ya!...

(11 Ocak 2008 Pazar, Öğrenci sohbetlerinden, Girne)

***

Atatürk ve Sanat

Hiçbir lider Atatürk kadar milletine güvenmemiş, milletini yücelterek övmemiş, milletine olan güven ve hayranlığını sık sık dile getirmemiştir. Atatürk'ün söylev ve demeçlerini okursanız -ki her Türk ve özellikle her Türk genci mutlaka okumalıdır– Atatürk'ün her fırsatta, Türk milletinin karakterinin yüksek olduğundan, Türk milletinin zekî olduğundan, Türk milletinin çalışkan olduğundan bahsettiğini

görürsünüz.

Atatürk'ün, Türk milletinde var olduğunu dilinden düşürmediği yüksek karakter, zekâ ve çalışkanlık, insan olmanın en önemli özellikleri olduğu kadar, sanatın da temel unsurları arasına yer alır. Atatürk, bu üstün özellikleriyle Türk milletinin sanata yatkın bir millet olduğunun farkındadır ve Türk milletinin bu özelliklerini geliştirmenin şart olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir: "Yüksek bir insan topluluğu olan Türk milletinin tarihî bir özelliği de, güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir. Bunun içindir ki, milletimizin yüksek karakterini, yorulmaz çalışkanlığını, doğuştan gelen zekâsını, ilme bağlılığını, güzel sanatlar sevgisini ve millî birlik duygusunu devamlı olarak ve her türlü vasıta ve önlemlerle besleyerek geliştirmek, millî idealimizdir."

Atatürk'e göre "bir milletin sanat yeteneği, güzel sanatlara verdiği değerle ölçülür." Bir milleti yaratmanın en önemli temellerinden biri de sanattır ve bir milletin sanattan ve sanatkârdan mahrum kalması kadar büyük bir felâket düşünülemez. Atatürk bu düşüncesini Cumhuriyet'in temellerinin atıldığı 1923 yılında şu cümlelerle ifade etmiştir: "Bir milleti yaratmak için birtakım temeller lâzımdır ve bilirsiniz ki, bu temellerin en önemlilerinden biri sanattır. Bir millet sanattan ve sanatkârdan yoksunsa tam bir hayata sahip olamaz. Böyle bir millet bir ayağı topal, bir kolu çolak, sakat ve hasta bir kimse gibidir. Hatta kastettiğim manayı bu söz de ifadeye yeterli değildir. Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş demektir... Bir millet sanata önem vermedikçe büyük bir felâkete mahkûmdur. Birçok unsurlar o felâketin derecesini fark edemez. Fark ettiği gün de, ne kadar müthiş bir etkinlikle çalışmak gerektiğini tahmin edemez."

Atatürk'e göre bir millet olgunlaşacak, uygarlaşacak ve daima ileri gidecekse, mutlaka güzel sanatlarla uğraşmalıdır. Uygarlığa lâyık ve uygarlığı hedefleyen Türk milletinin güzel sanatlardan uzak kalması düşünülemez. Türk milleti hem bunu gerçekleştirecek üstün niteliklere sahiptir hem de buna lâyıktır. Atatürk bu düşüncelerini de Cumhuriyet'in ilan edildiği 1923 yılında, şöyle dile getirmiştir: "İnsanlar olgunlaşmak için bazı şeylere muhtaçtır. Bir millet ki resim yapmaz, bir millet ki tekniğin getirdiği şeyleri yapmaz; itiraf etmeli ki o milletin ilerleme yolunda yeri yoktur. Halbuki bizim milletimiz, gerçek nitelikleriyle, medenî ve ileri olmaya lâyıktır ve olacaktır."

Atatürk'e göre "sanat, güzelliğin ifadesidir... Bu ifade söz ile olursa şiir, nağme ile olursa mûsikî, nakş ile olursa ressamlık, oyma ile olursa heykeltıraşlık, bina ile olursa mimarlık... olur." Atatürk, Türk milletinin

güzel sanatlara olan ilgisinin mutlaka canlandırılmasının ne kadar önemli olduğunun da farkındadır ve bunu mutlaka yerine getirilmesi gereken en önemli görevlerden biri sayar. Ankara'da bir Konservatuvar ve Temsil Akademisi kurulma müjdesini verdiği konuşmasında, bu görevin yerine getirilmesi için bütün ilgilileri: "Güzel sanatlara da alakanızı yeniden canlandırmak isterim. Ankara'da bir Konservatuvar ve Temsil Akademisi kurulmakta olmasını zikretmek, benim için bir hazdır. Güzel sanatların her şubesi için Kamutayın göstereceği alaka ve emek, milletin insanî ve medenî hayatı ve çalışkanlık veriminin artması için çok etkilidir." şeklinde uyararak, Türkiye Büyük Millet Meclisine direktifler verir.

Atatürk'e göre "Güzel sanatlarda başarı; inkılapların başarılı olduğunun en kesin delilidir. Güzel sanatlarda başarılı olamayan milletler, ne yazıktır ki medeniyet alanında yüksek insanlık sıfatıyla yer almaktan ilelebet mahrum kalırlar. Onlar bütün başarılarına rağmen medeniyet alanında yüksek insanlık sıfatıyla tanınmaktan yoksun kalacaklardır."

Atatürk, sanatla ilgili bu genel değerlendirmelerinin yanında, güzel sanatların mûsikî, edebiyat, resim ve heykel gibi değişik dallarıyla ilgili görüşlerini, değişik mekânlarda irat ettiği söylev ve demeçlerinde sık sık dile getirmekten de geri durmamıştır. Güzel sanatlar içinde Atatürk'ün en çok üzerinde durduğu sanat mûsikîdir. 14 Ekim 1924 tarihinde İzmir Kız Öğretmen Okulunda yaptığı bir konuşmada ifade ettiği gibi "Hayatta mûsikî lâzım değildir; çünkü, hayat mûsikîdir. Mûsikî ile ilgisi olmayan varlıklar insan değildir. Eğer söz konusu olan hayat insan hayatı ise, mûsikî mutlaka vardır. Mûsikîsiz hayat zaten mevcut olamaz. Mûsikî hayatın neşesi, ruhu, sevinci ve her şeyidir."

Atatürk'e göre "Bizim hakikî mûsikîmiz Anadolu halkında işitilebilir." Mesut Cemil'in naklettiğine göre Atatürk, Türk mûsikîsi konusunda yapılması gerekenleri, "Biz çok defa, bu mûsikînin tam haysiyetini bulamıyoruz. İşte bu dinlediğimiz hakikî Türk mûsikîsidir ve hiç şüphesiz, yüksek bir medeniyetin mûsikîsidir. Bu mûsikîyi, bütün dünyanın anlaması lâzımdır. Fakat bunu bütün dünyaya anlatabilmek için, bizim milletçe, bugünkü medenî dünyanın seviyesine yükselmemiz lazımdır." şekline ifade etmiş ve bu konudaki düşüncelerini 1934 yılında yaptığı bir konuşmada da "Güzel sanatların hepsinde millet gençliğinin ne türlü ilerletilmesini istediğinizi bilirim. Ancak bunda en çabuk, en önde götürülmesi gerekli olan Türk mûsikîsidir. Bir milletin yeni değişikliğine ölçü, mûsikîde değişikliği alabilmesi, kavrayabilmesidir.

Millî; ince duyguları, düşünceleri anlatan yüksek deyişleri, söyleyişleri toplamak, onları bir an önce, modern mûsikî kurallarına göre işlemek gerekir. Ancak bu sayede, Türk millî mûsikîsi yükselip evrensel mûsikîde yerini alabilir." şeklinde dile getirmiştir.

Atatürk, edebiyatı insan topluluklarının şimdiki durumlarını ve geleceğini koruyacak her kuruluş için, en önemli eğitim vasıtası olarak görür. Bu sebeple edebiyata büyük önem verilmelidir. Atatürk, edebiyatla ilgili bu görüşlerini 1937 yılında yaptığı ve edebiyattan ne anladığını da ifade ettiği bir konuşmada:

"Edebiyat denildiği zaman bu anlaşılır: Söz ve anlamı, yani insan beyninde yer eden, her türlü bilgileri ve insan karakterinin en büyük duygularını, bunları dinleyen veya okuyanların çok ilgisini çekecek şekilde söylemek yazmak sanatıdır. Bunun içindir ki edebiyat, ister nesir şeklinde olsun, ister nazım şeklinde olsun, tıpkı resim gibi, heykeltıraşlık gibi, özellikle müzik gibi, güzel sanatlardan sayılmaktadır.

İnsanlıkta en müspet ilim en ince teknik esaslarına dayanan hayatla ve kanla karşılamak kendisi için kaçınılmaz olan askerlik gibi yüksek bir idealist meslek bile, kendini içinde bulunduğu topluma anlatabilmek ve bu büyük insanlık ve kahramanlık yolculuğunu hazırlayabilmek için uyandırıcı, yönlendirici, harekete geçirici ve nihâyet fedakâr ve kahraman yapıcı vasıtayı edebiyatta bulur.

Bu itibarla, edebiyatın her insan topluluğu ve bu topluluğun şimdiki durumunu ve geleceğini koruyan ve koruyacak olan her kuruluş için en esaslı eğitim vasıtalarından biri olduğu, kolaylıkla anlaşılır.

Bunun içindir ki, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı, edebiyat öğretiminde bu noktalara, özellikle önem ve kıymet vermelidir."

Atatürk'ün, edebiyatın bir dalı olan şiirle uğraşan şairler hakkındaki "İnsanlarda bir takım ince, yüksek ve asil duygular vardır ki insan onlarla yaşar. İşte o ince, yüksek, derin ve asil duyguları en çok duyabilen ve diğer insanlara duyurabilen şairdir." şeklindeki değerlendirmesi de dikkat çekicidir.

Heykel ve heykeltıraşlık, Atatürk'ün önemle üzerinde durduğu ve dikkat çektiği bir sanat dalıdır. 1935 yılında "Sinan'ın heykelini yapınız." talimatını veren ve bu isteği yıllar sonra Ankara'da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinin önüne dikilen Mimar Sinan heykeliyle gerçekleştirilen büyük önder Atatürk'e göre "Dünyada medenî olmak, ilerlemek ve olgunlaşmak isteyen herhangi bir millet mutlaka heykel yapacak ve heykeltıraş yetiştirecektir. Abidelerin şuraya buraya tarihî hatıralar

olarak dikilmesinin dine aykırı olduğunu iddia edenler, din hükümlerini gereği gibi araştırıp incelememiş olanlardır." Bu sebeple, "Aydın ve dindar olan milletimiz, ilerlemenin sebeplerinden biri olan heykeltıraşlığı en üst derecede ilerletecek ve memleketimizin her köşesinde atalarımızın ve bunlardan sonra yetişecek evlatlarımızın hatıralarını güzel heykellerle dünyaya ilan edecektir."

Atatürk'ün bu ileri görüş ve arzusu sonucundadır ki, tarihimize mal olmuş birçok değerimizin, yetenekli heykeltıraşlarımız tarafından yapılan sanat değeri yüksek heykelleri ve büstleri yurdumuzun her yerinde hak ettiği yeri almış ve değeri bulmuştur. Bu sayede, yeni kuşaklar millî değerlerimizi tanımak ve tanıtmak imkânını bulmuşlardır. Gelecek kuşaklar da bu eserler sayesinde tarihleri ve millî değerleriyle yakından tanışmak ve onlarla gururlanmak, övünmek imkânını bulacaklardır.

Güzel sanatların bir milletin hayatındaki önemli yerini bu şekilde tespit eden büyük önder Atatürk, sanat eserlerini meydana getiren sanatkârları da "Sanatkâr, toplumda uzun çaba ve çalışmalardan sonra alnında ışığı ilk duyan insandır.", şeklinde tarif ederken, bir sanatkârın hangi özelliklere sahip olması gerektiğini de şöyle dile getirir: "Sanatkâr, esaslı kültür sahibi olmalı ve tarihi iyi bilmelidir." Millî kültüre ve Türk tarihine daima büyük değer veren ve bunu her vesilede ifade eden Atatürk'e göre "Kültür, okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden anlam çıkarmak, ders almak, düşünmek ve zekâyı geliştirmektir."

Atatürk, sanata verdiği değer kadar sanatkâra da değer verir ve büyük saygı ve sevgi duyduğu sanatkârları "Sanatkâr el öpmez, sanatkârın eli öpülür." ve "Efendiler! Hepiniz milletvekili olabilirsiniz, bakan olabilirsiniz... Hatta cumhurbaşkanı olabilirsiniz. Fakat sanatkâr olamazsınız. Hayatlarını büyük bir sanata vakfeden bu çocukları sevelim." sözleriyle taçlandırırken, sanatla uğraşan gençlerin mutlaka desteklenmesinin, sevilmesinin ne kadar önemli olduğuna da parmak basmıştır.

Evet, sanatkârlar da tıpkı öğretmenler gibi "eli öpülesi" insanlardır. Çünkü öğretmenler de birer sanatkârdır. "Öğretmenler yeni nesiller sizin eseriniz olacaktır." diyen ve öğretmenleri bir sanatkâr, öğrencileri de bir sanat eseri olarak gören ulu önder Atatürk'e ne kadar teşekkür etsek, onu özlem ve minnet duygularıyla ne kadar ansak yeridir.

(10 Kasım 2008, Atatürk'ü Anma Günü, Girne Amerikan Üniversitesi)

Kır Çiçeklerim

-Sevgili Öğrencilerime-

İçimi titreten her sestesiniz,
Sözünü yazdığım tek bestesiniz,
Çözülmeye muhtaç çetin bir mazmun
Şiirimde mısra-ı bercestesiniz...

Siz benim umutlarımsınız
Bir türlü gerçekleştiremediğim.
Siz benim yürek çarpıntımsınız
Kıpır kıpır, heyecan dolu,
Siz benim büyülü hayâllerimsiniz...

Siz benim geçmişimsiniz
Gözyaşlarıyla uğurladığım.
Siz, bir bebeğin gülücüklerinde açılan
Bahar çiçeklerimsiniz...

Siz benim geleceğimsiniz
İnanç dolu, sevgi dolu, başarı dolu, mutluluk dolu,
Siz benim uzanıp da tutamadığım
Yağmur bulutlarımsınız...

Siz benim duygularımsınız
Sımsıcak, cıvıl cıvıl, sevecen...
Siz benim hayal kırıklığım değilsiniz
Ürkek, utangaç, hırçın, gözü yaşlı...

Siz beni hayata bağlayan,
Özlemlerimi zarif kanatlarında
Başka iklimlere taşıyan kelebeklerimsiniz,
Siz benim hiç büyümeyen bebeklerimsiniz...

Siz bir içim su, bir avuç toprak, bir nefes hava,
Siz lezzetli meyvelere çiçek açan fidan,
Siz uç uç diyemediğim uçuç böceklerim,
Siz benim seyrine doyamadığım
Kır çiçeklerimsiniz...

İçimi titreten her sestesiniz,
Sözünü yazdığım tek bestesiniz,
Çözülmeye muhtaç çetin bir mazmun
Şiirimde mısra-ı bercestesiniz...

(İstanbul, 10 Mayıs 1997)

Cennetten Gelen Mektup

Ben Mehmet,
Ben Mardinli, Magosalı, Vanlı, Lefkeli,
Urfalı, Balıkesirli, Taşkentli Mehmet!...

Ben, vatanım diyeceğiniz bir toprağınız,
Gönderinde, nazlı nazlı dalgalanan bir bayrağınız,
Gurur duyacağınız bir devletiniz olsun diye
Tatlı canımdan geçtim,
Göz kırpmadan şehitlik şerbeti içtim...

Ben Antepli, Baflı, Diyarbakırlı, Artvinli,
Ben Erzurumlu, Murat Ağalı, Edirneli, Mehmet...

Ben, alın terinizin, emeğinizin helal ekmeğini
Şükürle yiyebileceğiniz bir işiniz,
Çoluk çocuğunuzla ilgili güzel düşünüz olsun diye,
Harama, yetim malına eliniz uzanmasın,
Geleceğiniz ateşte yanmasın diye
Tatlı canımdan geçtim,
Göz kırpmadan şehitlik şerbeti içtim...

Ben Lefkoşalı, Ankaralı, Aslan köylü,
Serdarlılı, Aydınlı, Yılmazköylü Mehmet!..

Benim mangal gibi bir yüreğim,
Bükülmez bir bileğim,
Tanrıdan yüzlerce dileğim vardı...
Benim tarlam, tapanım,
Benim arabam, atım,
Lüks binalarda katım,
Denizlerde gezen yatım yoktu;
Ben, bunlar sizlerin olsun,
Yaşamınıza onur, özgürlük, mutluluk dolsun diye
Tatlı canımdan geçtim,
Göz kırpmadan, şehitlik şerbeti içtim.

Ben Boğaziçili, Çorumlu, Hataylı, Nevşehirli,
Ben İzmirli, Küçükkaymaklılı, Eskişehirli, Mehmet.

Benim de hayallerim vardı:
Dağlar kadar yüce, denizler kadar engin,
Benim de, saçları kınalı kocamış anam,
Sakalı ağarmış, nur yüzlü babam,
Gözlerine bakmaya kıyamadığım,
Saçlarını okşamaya doyamadığım,
Karnında büyüttüğü yavrumu göremediğim

Bir eşim, bir evdeşim vardı...
Ben, sevdiklerinizle mutlu yaşayın diye
Tatlı canımdan geçtim,
Göz kırpmadan şehitlik şerbeti içtim...

Ben Tekirdağlı, Muşlu, Muğlalı, Girneli,
Kayserili, Erenköylü, Çanakkaleli Mehmet!..

Ben günlerce, aylarca siperde, korunakta
Yataksız, yorgansız, kara toprakta
Aç susuz, uykusuz nöbet tuttum,
Nerdeyim, hangi zamandayım, ben kimim, unuttum;
Elim tetikte, gözüm arpacıkta,
Ölümün soğuk nefesi ensemde;
Hayallerim özgürlükten, bağımsızlıktan yana,
Tatlı canımdan geçtim
Göz kırpmadan şehitlik şerbeti içtim!..

Ben Tarsuslu, Kastamonulu, Rizeli,
Ben, Amasyalı, Bolulu, Geçitkaleli Mehmet...

Ben de sizin gibi Horon severdim, bar, zeybek severdim,
Ben de sizin gibi şiir, roman, öykü severdim,
Ben de sizin gibi şarkı, en çok da türkü severdim.
Ben, sizler keyifle horon, bar, zeybek oynayın;
Şiir, roman, öykü okumaya doymayın,
Şarkı, türkü sevin, dinleyin diye;
Tatlı canımdan geçtim,
Göz kırpmadan şehitlik şerbeti içtim...

Ben Mersinli, Tokatlı, Bursalı,
Erzincanlı, Ağrılı, Kumsallı Mehmet!..

Ben, vatan toprağını belirleyen sınır taşınız,
Alın terinizle kazanılmış ekmeğiniz, aşınız,
Başında Fatiha okunacak bir mezar taşınız,
Şehitler için akan iki damla göz yaşınız olsun,
Başınız öne eğilmesin,
Toroslar, Beşparmaklar kadar dik dursun diye
Tatlı canımdan geçtim,
Göz kırpmadan şehitlik şerbeti içtim...

Ben Güzelyurtlu, Maraşlı, Kırıkkaleli,
Ardahanlı, Tahtakaleli Mehmet!...

Kiminiz acılarını gönlüne gömdü;
Kiminizin ciğeri yandı, yüreği dağlandı benim için;
Bilmiyorum niçin

Kiminizin kılı bile kıpırdamadı,
Şehitlikleri görmezden geldiniz,
Hiç haberleriniz olmadı benden...
Yanımdan lüks arabalarla
Kahkahalar atarak geçerken
Yüzünüzü çevirdiniz...
Ben, siz de şehit olmayın,
Zamanla unutulmayın diye
Tatlı canımdan geçtim,
Göz kırpmadan şehitlik şerbeti içtim...

Ben Atlılarlı, Samsunlu, Sandallarlı, Manisalı,
İskeleli, Sivaslı, Antalyalı, Mehmet!...

Size vatan yaptığım topraklarda
Yediniz, içtiniz, gezdiniz, tozdunuz,
Gönlünüzce eğlendiniz...
Beni hatırlayıp arkamdan
Bir tek güzel söz söylemediniz,
Bir Fatiha'yı bile çok görüp, esirgediniz...
Canınız sağ olsun...
Yeter ki vatan sağ olsun...

Ben Kuzey Kıbrıslı, ben Türkiyeli Mehmet!

"Şehitler tepesi boş değil
Toprağını kahramanlar bekliyor!
Ve bir bayrak dalgalanmak için;
Rüzgâr bekliyor."

Sevgili gençler!
Al kanımla boyadığım,
Seyretmeğe doyamadığım ay yıldızlı al bayrağı
Gönderlerde tutacak,
Vatanın her köşesinde, sınır boylarında
Nazlı nazlı dalgalandıracak rüzgâr sizsiniz...
Niçin esmiyorsunuz?... (M. N. Sefercioğlu, Girne, 23 Aralık 2013)

***

Şiir

Tanrı'nın şaire ihsanı şiir, şairin Tanrı'ya şükranı şiir,
Hasret çekenlerin hicranı şiir, masumun tertemiz vicdanı şiir,
Kıvrak zekâların mekânı şiir, mahir kuyumcunun dükkânı şiir,
Şairin elinde kalkanı şiir, edebî türlerin hakanı şiir,
Kalem erbabının sultanı şiir, sırtında sırmalı kaftanı şiir,
İnce fikirlerin kâhini şiir, ilham perisinin şahini şiir,

İlham kuşlarının kapanı şiir, kara kargaların sapanı şiir,
Sahipsiz sözlerin çobanı şiir, çekilmez acının çıbanı şiir,
Kafiyenin, redifin devranı şiir, saygın kelimeler kervanı şiir,
Kalplerin sevgiyi duyanı şiir, güzel sözün vezne uyanı şiir.
Gerçek şairlerin cananı şiir, şair geçinenin kurbanı şiir,
Esrarı çözmenin uzmanı şiir, tarihin en güçlü yazmanı şiir,
Salim zihinlerin izanı şiir; eğrinin, doğrunun mizanı şiir,
Yüzlerin hasretle solanı şiir, her bir sözün doğru olanı şiir,
Efkârın derine dalanı şiir, sözlerin gönüller alanı şiir,
Gerçeklerin doğru beyanı şiir, yalanın yılanı, çıyanı şiir,
Sözlerin yüksekten uçanı şiir, öfkenin nefretten kaçanı şiir,
Sonsuz hayallerin ormanı şiir, yaşanan hayatın romanı şiir,
Hitabın hançer-i bürranı şiir, kitabın hem beyi hem hânı şiir,
Yakub'un kulbe-i ahzanı şiir, Yusuf'un karanlık zindanı şiir,
Şirin'le Leylâ'nın hayranı şiir, Ferhat'la Mecnun'un hüsranı şiir,
Teşnelerin ebr-i nisanı şiir, dil bağının gül-i handanı şiir,
Taşlı tarlaların sabanı şiir, fikir tarlasının harmanı şiir,
Gafilin zehirli yılanı şiir, dilinde yalanı dolanı şiir,
Garip hanesinin mihmanı şiir, haset duyanların ihvanı şiir,
Yaralı dillerin dermanı şiir, can veren âşığın fermanı şiir,
Katıksız balların kovanı şiir, fakir sofrasının soğanı şiir,
Kızgın gönüllerin volkanı şiir, anlayana Nuh'un tufanı şiir,
Sevdanın ateş-i suzanı şiir, gönül hamamının külhanı şiir,
Zenginin keyifle seyranı şiir, yoksulun hane-i viranı şiir,
Anlaşan kalplerin divanı şiir, bahar mevsiminin elvanı şiir,
Özür dileyenin amanı şiir, huzurun, neşenin zamanı şiir
Affa uğrayanın fermanı şiir, akilin ilimle irfanı şiir,
Olgun meyvelerin bostanı şiir, cihanın özgürlük destanı şiir,
Kavrulan çöllerin baranı şiir, bütün gariplerin yaranı şiir
Güzelin gözünde müjganı şiir, çirkinin dilinde efganı şiir.
Celladın can alan urganı şiir, çulsuzun üstünde yorganı şiir,
Savaş değil barış nişanı şiir, barış sevenlerin tek şanı şiir,
Hayatın en güzel tek ânı şiir, boşa geçen ömrün ziyanı şiir,
Hızır'ın çeşme-i hayvanı şiir, coşanların ab-ı revanı şiir,
Duygusuz kalplerin noksanı şiir, hasretliğin yüzde doksanı şiir,
Ömür mevsiminin hazanı şiir, bahara methiye yazanı şiir,
Arzunun yollarda kalanı şiir, güllerin vakitsiz solanı şiir,
İrem bağlarının bağbanı şiir, cennet köşklerinin eyvanı şiir,
Anlarsan âlemin planı şiir, görürsen cihanın her yanı şiir,
Bütün dertlilerin nalanı şiir, bütün dertsizlerin şadanı şiir,
Çiçeğin vaktinde açanı şiir, açılıp kokular saçanı şiir,
Sevginin şefkatli olanı şiir, vaktinde gönüle dolanı şiir,
Gerdanların inci, mercanı şiir, er meydanlarının merdanı şiir,

Muhabbet bağının zebanı şiir, asumanın mah-ı tabanı şiir,
Dua edenlerin dehanı şiir, beddua edenin figanı şiir,
Cahilin yan gelip yatanı şiir, gafilin vatanı satanı şiir,
Sözlerin gönüller açanı şiir, korkağın meydandan kaçanı şiir,
Gönüllerin kızı, kızanı şiir; mutluluğun gözden sızanı şiir,
Yanmayan ocağın duhanı şiir, kudretli şairin sühanı şiir,
Gayretlinin dağı aşanı şiir, tembelin düz yolda şaşanı şiir,
Uğursuz yüzlerin katranı şiir, âlimin, arifin akranı şiir,
Hasret çekenlerin cihanı şiir, sevdalı gözlerin civanı şiir,
Şu yüce dağların boranı şiir, gençlerin hayaller kuranı şiir,
İnsanın merhamet duyanı şiir, yetimin sevgiye doyanı şiir,
Zaloğlu Rüstem'in kemanı şiir, söylenen yalanın gümanı şiir
Dümensiz geminin kaptanı şiir, edebi türlerin başkanı şiir,
Dermansız dertlerin Lokman'ı şiir, deva bekleyenin limanı şiir,
Mecnun'un Leylânın akranı şiir, bütün sevdaların ekranı şiir,
Mertçe duyguların vatanı şiir, nankörün dostunu satanı şiir,
Karanlık odanın şamdanı şiir, çaresiz kalanın imkânı şiir,
Yiğidin kabaran ayranı şiir, iyinin, güzelin hayranı şiir,
Zalimin şefkate nisyanı şiir, mazlumun zalime isyanı şiir,
Özgün eserlerin unvanı şiir, kısrağın koşarken rahvanı şiir,
Tanrı'nın şaire ihsanı şiir, şairin Tanrı'ya şükranı şiir.

(M. N. Sefercioğlu, 12.08.2024, İstanbul)

Prof. Dr. Mustafa Nejat Sefercioğlu'nun Bibliyografyası

ASLAN, Üzeyir[*]

I. Tezler

1. "Dukakin-zâde Ahmed Bey Dîvânı (Gazeller)". Mezuniyet Tezi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 1972. Danışman: Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu

2. "Fuzûlî Dîvânı'nda Sevgilinin Fizikî Yapısıyla ilgili Özellikler". Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 1981, 163 yk. Hacettepe Üniversitesi Beytepe Kütüphanesi Demirbaş Nr. 7.2/12/354327. Danışman: Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu

3. "Nev'î Dîvânı'nın Tahlili". Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 1984, 904 yk. Hacettepe Üniversitesi Beytepe Kütüphanesi Demirbaş Nr. 7.2/12/354571. Danışman: Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu

II. Yayınlar

1969

1. "Ahmed Vefik Paşa". *Önasya Mecmuası.* 4. c., 45. sy. (Mayıs), s. 14.

2. "Şair Avnî: Fatih Sultan Mehmed Han". *Önasya Mecmuası.* 4. c., 45. sy. (Mayıs), 14-15. ss.

3. "Malazgirt, Ziya Gökalp ve Türk Zaferlerinin Ruhu". *Önasya Mecmuası.* 4. c., 48. sy. (Ağustos), 8-9. ss.

1970

4. *Doğumunun 100. Yıldönümü Münasebetiyle Ahmet Hikmet Müftüoğlu Bibliyografyası.* Ankara: Millî Kütüphane Cilt ve Basımevi, iii+11 yk. (İsmet Binark ile birlikte).

5. *Ölümünün 20. Yıldönümü Münasebetiyle Faik Âli Ozansoy Bibliyografyası.* Ankara: Millî Kütüphane Cilt ve Basımevi, iii+11 yk. (İsmet Binark ile birlikte).

6. *Ölümünün 50. Yıldönümü Münasebetiyle Ömer Seyfeddin Bibliyografyası.* Ankara: Millî Kütüphane Cilt ve Basımevi, iv+27 yk. (İsmet

[*] Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, uaslan@marmara.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8478-4580

Binark ile birlikte).

7. *Doğumunun 100. Yıldönümü Münasebetiyle Süleyman Nazif Bibliyografyası.* Ankara: Millî Kütüphane Cilt ve Basımevi, iii+17 yk. (İsmet Binark ile birlikte).

8. *Yunus Emre Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi.* Ankara: Güven Matbaası, ix+48 s. Millî Kütüphane Yardım Derneği Yayım Nr. 2 (İsmet Binark ile birlikte).

1971

10. *Türk Atasözleri ve Deyimleri.* 1-2 c. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, xix+408 s. 1000 Temel Eser (Komisyon üyesi).

11. *Selçuklu Tarihi, Alparslan ve Malazgirt Bibliyografyası.* Ankara: Millî Eğitim Basımevi, xix+178 s. (Müjgan Cunbur, İsmet Binark ile birlikte).

12. *Ölümünün 34. Yıldönümü Münasebetiyle Abdülhak Hâmit Tarhan Bibliyografyası.* Ankara: Millî Kütüphane Cilt ve Basımevi, iv+35 yk. (İsmet Binark ile birlikte).

13. *Doğumunun 95. Yıldönümü Münasabetiyle Ziya Gökalp Bibliyografyası: Kitap-Makale.* Ankara: Ayyıldız Matbaası, xxviii+200 s. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayın Nr. 38, Seri: X, Sayı A1. (İsmet Binark ile birlikte)

1972

14. *Basın Yayın Bibliyografyası.* Ankara: Başbakanlık Basımevi, 99 s. (İsmet Binark ile birlikte).

1973

15. *Fârâbî Bibliyografyası: Kitap-Makale (Doğumunun 1100. Yıldönümü Münasebetiyle).* Ankara: Başbakanlık Basımevi, xix+115+[6] s. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayın Nr. 4, Millî Kütüphane Yayınları Şahıs Bibliyografyaları Nr. VII (Müjgan Cunbur, İsmet Binark'la birlikte).

16. *Mevlânâ Bibliyografyası.* 1. c.: Basmalar (Kitap-Makale). Ankara: Tisa Matbaası, xxiii+280 s. Türkiye İş Bankası Yayın Nr. 139/1, Edebiyat Dizisi Nr. 34/1, Mevlana'nın 700. Ölüm Yıldönünümüne Armağan (Mehmet Önder, İsmet Binark ile birlikte).

1974

17. *Mevlânâ Bibliyografyası.* 2. c.: Yazmalar. Ankara: Tisa Matbaası, xxviii+383 s. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Nr. 139/2, Edebiyat Dizisi Nr. 34/2 Mevlana'nın 700. Ölüm Yıldönümüne Armağan (Mehmet Önder, İsmet Binark ile birlikte).

1975

18. *Fevziye Abdullah Tansel Bibliyografyası.* İstanbul: Güven Matbaası, x+32 s. (İsmet Binark ile birlikte).

1977

19. *Erzurumlu İbrahim Hakkı Bibliyografyası.* Ankara: Başbakanlık Basımevi, 48 s. Kültür Bakanlığı Yayın Nr. 280. (İsmet Binark ile birlikte).

20. *İstanbul, Fâtih, Fetih ve Fâtih Devri Hakkında Yazılmış Kitaplar Bibliyografyası (Bir Deneme).* İstanbul: Baha Matbaası, xvi+119 s. İstanbul Fetih Cemiyeti Neşriyatı Nr. 76 (İsmet Binark ile birlikte).

21. "Alafranga Gazetesi". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.* 1. c., 100. s.

22. "Alemdar Gazetesi". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.* 1. c., 104. s.

23. "Anadolu Mecmuası". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.* 1. c., 134. s.

24. "Anavatan Mecmuası". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.* 1. c., 136. s.

25. "Asrî Türkiye Mecmuası". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.* 1. c., 180. s.

26. "Aşiyan Mecmuası". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.* 1. c., 200. s.

27. "Ateş". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.* 1. c., 221. s.

28. "Atsız Mecmua". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.* 1. c., 227. s.

29. "Aydınlık". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.* 1. c., 240. s.

30. "Babalık". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.* 1. c., 273. s.

31. "Bağçe Dergisi-İstanbul". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.* 1. c., 273. s.

32. "Bağçe Dergisi-Selanik". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.* 1. c., 283. s.

33. "Basiret Gazetesi". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.* 1. c., 338. s.

34. "Beberuhi Gazetesi". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.* 1. c., 369. s.

35. "Bedir, Devir, Devr". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.* 1. c., 371. s.

36. "Berk Mecmuası". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.* 1. c., 400. s.

37. "Beyanu'l-Hak Gazetesi". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.* 1. c.,

412. s.

38. "Bilgi". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.* 1. c., 413. s.

39. "Boşboğaz ile Güllâbî Gazetesi". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.* 1. c., 431. s.

40. "Cadaloz Gazetesi". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.* 2. c., 2. s.

41. "Cem Mecmuası". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.* 2. c., 34. s.

42. "Çağrı Dergisi". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.* 2. c., 109. s.

43. "Çaylak Dergisi". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.* 2. c., 122. s.

44. "Çocuk Dünyası Dergisi". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.* 2. c., 154. s.

45. "Dalkavuk Dergisi". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.* 2. c., 187. s.

46. "Defne Dergisi". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.* 2. c., 218. s.

47. "Deneme Dergisi". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.* 2. c., 239. s.

48. "Dertli Gazetesi". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.* 2. c., 244. s.

49. "Dergâh Dergisi". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.* 2. c., 244. s.

50. "Dersaadet Gazetesi". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.* 2. c., 252. s.

51. "Devir Gazetesi". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.* 2. c., 276. s.

52. "Diken Gazetesi". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.* 2. c., 288. s.

53. "Diyojen Gazetesi". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.* 2. c., 359. s.

54. "Donanma Mecmuası". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.* 2. c., 372. s.

55. "Dünya Gazetesi". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.* 2. c., 396. s.

56. "Edeb Ya Hu". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.* 2. c., 425. s.

57. "Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.* 2. c., 446. s.

1978

58. *Esaret Hatıraları: Eyüb Sabri, Bir Esirin Hatıraları ve Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi: Yunan İllerinde Zevallı Esirlerimiz.* İstanbul: Tercüman Gazetesi, 183 s. Tercüman 1001 Temel Eser Nr. 130 (Hazırlayan).

1981

59. *Karacaoğlan Bibliyografyası.* Ankara: Başbakanlık Basımevi, 64 s. Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayın Nr. 31, Biyografiler Bibliyografyalar Dizisi Nr. 5, Türk Halk Şairleri Bibliyografyaları Nr. 1. ISBN: 978-975-1701-55-4

60. *Akçura, Yusuf: Yeni Türk Devletinin Öncüleri -1928 Yazıları-.* Ankara: Karayolları Genel Müdürlüğü Matbaası, xvi+212 s.

1983

61. *Âşık Veysel Bibliyografyası (Ölümünün 10. Yıldönümü Dolayısıyle).* Ankara: Başbakanlık Basımevi, 52 s. Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayın Nr. 43, Biyografiler-Bibliyografyalar Dizisi Nr. 10, Türk Halk Şairleri Bibliyografyaları Nr. 3. (Aydın Kuran ile birlikte) ISBN: 978-975-1701-55-4

62. "Kültür Varlıklarımızın Araştırılması, Değerlendirilmesi ve Tanıtılması". *Millî Kültür.* 39. sy. (Nisan), 58-60. ss.

63. "Kemal Tural'ın Biyografisi". *Töre.* 12. c., 144. sy., 40-41. ss.

1985

64. *Türk Yemekleri (XVIII. Yüzyıla Ait Yazma Bir Yemek Risalesi).* Ankara: Feryal Basımevi, 101+3 s. Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayın Nr. 63; Gelenek, Görenek ve İnançlar Dizisi Nr. 2.

1990

65. *Nev'î Dîvânı'nın Tahlili.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, xiv+448 s. Yayın Nr. 1159, Kaynak Eserler Nr. 45.

66. "Yazı ve Yazı ile İlgili Unsurların Divan Şiirinde Kullanılışı". *Yeni Defne.* 8. c., 94-95. sy. (Ocak-Şubat), 4-6. ss.

67. "Yazı ve Yazı ile İlgili Unsurların Divan Şiirinde Kullanılışı". *Yeni Defne.* 8. c., 96-97. sy. (Mart-Nisan), 2-8. ss.

68. "Yazı ve Yazı ile İlgili Unsurların Divan Şiirinde Kullanılışı". *Yeni Defne.* 8. c., 98-99. sy. (Mayıs-Haziran), 2-7. ss.

69. "Yazı ve Yazı ile İlgili Unsurların Divan Şiirinde Kullanılışı". *Yeni Defne.* 9. c., 100-101. sy. (Temmuz-Ağustos), 2-8. ss.

70. "Yazı ve Yazı ile İlgili Unsurların Divan Şiirinde Kullanılışı". *Yeni Defne.* 9. c., 102-103. sy. (Eylül-Ekim), 2-7. ss.

71. "İlim ve Âlim". *Yeni Defne.* 9. c., 104-105. sy. (Kasım-Aralık), 1-2. ss.

72. "Yazı ve Yazı ile İlgili Unsurların Divan Şiirinde Kullanılışı". *Yeni Defne.* 9. c., 104-105. sy. (Kasım-Aralık), 2-5. ss.

73. (1990). "Gitti Ey Dil Kimi Sevdik ise Cânân Diyerek". *Türk Kültürü.* 328. Nr. (Ağustos), 496-504. ss.

1991

74. "Şair Âmil Çelebioğlu (Hayranî)". *Türklük Araştırmaları Dergisi Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu Armağanı.* 7. sy., 17-51. ss.

75. "Divan Şiirimizle İlgili Üç Yeni yayın". *Türk Kültürü.* 29. c., 340. sy., 62-63. ss.

1994

76. "Dukakinzâde Ahmed Bey". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 9. c., 549-550. ss.

77. *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi.* 1-2 C. ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, [redaksiyon ve tahlili index: Mustafa Nejat Sefercioğlu], İstanbul: IRCICA Matbaası, 1. c.: xxxvi+868, 2. c.: xxxvi+849 s.

1995

78. "Âmil Çelebioğlu İçin Söyleyemediklerim". *Türk Yurdu.* 95. sy. (Temmuz), 37-40. ss.

1997

79. *Türk Atasözleri ve Deyimleri.* 1-2 c. İstanbul: Millî Kütüphane Yayınları, 143+183 s. Türk Edebiyatı Dizisi (İsmet Binark ile birlikte)

1998

80. "Nesilleri Kaybetmeden". *Yeni Defne.* 15. c., 193-194. sy., (Nisan-Mayıs), 1-2. ss.

81. "Söz ile Laf Arasındaki İnce Çizgi". *Yeni Defne.* 26. c., 195-196. sy. (Haziran-Temmuz), 1-2. ss.

82. "Sağlam ve Çürük Domatesler (!)". *Yeni Defne.* 17. c., 197-198. sy. (Eylül), 1-2. ss.

83. "Dil Birliği". *Yeni Defne.* 17. c., 199-200. sy. (Ekim-Kasım), 1-2. ss.

84. "Barış Manço'nun Düşündürdükleri". *Yeni Defne.* 27. c., 203. sy. (Ekim-Kasım), 1-2. ss.

1999

85. "Çok Tel Kırılır". *Yeni Defne.* 17. c., 202. sy. (Ocak), 1-2. ss.

86. "İstiklal Marşı ve Mehmed Âkif". *Yeni Defne.* 17. c., 204. sy. (Mart), 1-2. ss.

87. "Kütüphanecilerin 'Ağababası' Adnan Ötüken". *Yeni Defne.* 27. c., 205. sy. (Nisan 1999), 1-2. ss.

88. "Cumhuriyetin ve Demokrasinin Doğum Sancısı". *Yeni Defne.* 17. c., 206. sy. (Mayıs), 1-2. ss.

89. "Eğitim mi yoksa Öğretim mi?". *Yeni Defne.* 17. c., 207. sy. (Haziran), 1-2. ss.

90. "Önemli ve Önemsiz Dersler". *Yeni Defne.* 17. c., 209. sy. (Temmuz), 1-2. ss.

91. "Gönül Mülkü Harâb Olmadan". *Yeni Defne.* 17. c., 209. sy. (Ağustos), 1-2. ss.

92. "Karakol Cahili". *Yeni Defne.* 17. c., 210. sy. (Eylül), 1-2. ss.

93. "Divan Edebiyatı: Kültür Bağımızın Ekşi Koruğu (1)". *Yeni Defne.* 17. c., 211. sy. (Ekim), 1-2. ss.

94. "Divan Edebiyatı: Kültür Bağımızın Ekşi Koruğu (2)". *Yeni Defne.* 17. c., 212. sy. (Ekim), 1-2. ss.

95. "Divan Edebiyatı: Kültür Bağımızın Ekşi Koruğu (3)". *Yeni Defne.* 17. c., 213. sy. (Ekim), 1-2. ss.

96. "Divan Şiirinde Musikî ile İlgili Unsurların Kullanışı". *Osmanlı.* 9. c., 649-668. ss.

2000

97. *World Bibliography of Translations of The Holy Qur'an in Manuscript Form-I (Turkish, Persian and Urdu Translations Excluded).* İstanbul: IRCICA (İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi - Research for Islamic History Art and Culture), liv+209 s. Bibliograpy on The Holy Qur'an Nr. 2. (Edited and introductuion: Ekmeleddin İhsanoğlu) ISBN: 978-929-0631-02-3

98. "Divan Şiirinin Çevreye Bakışı". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi.* 1. sy., 67-86. ss.

99. "Şair, Bestekâr, Ressam". *Yeni Defne.* 18. c., 214. sy. (Ocak), 1-2. ss.

100. "Yine Divan Edebiyatı Üzerine I". *Yeni Defne.* 18. c., 216. sy. (Mart), 1-3. ss.

101. "Yine Divan Edebiyatı Üzerine II". *Yeni Defne.* 18. c., 217. sy. (Mart), 1-5. ss.

102. "Yağmurdan Kaçarken". *Yeni Defne.* 18. c., 218. sy. (Mayıs), 1-2. ss.

103. "Kasidelere Bir Başka Bakış Açısı". *Yeni Defne.* 18. c., 220. sy. (Temmuz), 1-2. ss.

104. "Ya Felek Olmasaydı?". *Yeni Defne.* 18. c., 222. sy. (Eylül), 1-3. ss.

105. "Zifiri Karanlık". *Yeni Defne.* 18. c., 224. sy. (Kasım), 1-2. ss.

2001

106. *Nev'î Dîvânı'nın Tahlili.* Genişletilmiş ve gözden geçirilmiş 2. bs. Ankara: Akçağ Yayınları, xiv+505 s. Yayın Nr. 349, Kaynak Eserler Nr. 98. ISBN: 978-975-3383-33-3

107. *Akçura, Yusuf: Yeni Türk Devletinin Öncüleri -1928 Yazıları-.* 2. bs. Aydınlar Matbaacılık, xxii+260 s. Kültür Bakanlığı Yayın Nr. 421,

Doğumunun 100. Yılında Atatürk Yayın Nr. 30.

108. "Ağabeyim Sefercioğlu". *Prof. Dr. Necmeddin Sefercioğlu Armağanı.* haz. Ersin Özarslan, Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 37-39. ss. [xxx+298 s.]

109. "Nev'î'nin Bâkî Mersiyesi". *Prof. Dr. Necmeddin Sefercioğlu Armağanı.* haz. Ersin Özarslan, Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 197-205. ss. [xxx+298 s.]

110. "Güzel Türkçemizin Doğru Telaffuzu Meselesi". *Türk Yurdu [Türkçeye Saygı Özel Sayısı].* 21. c., 162-163. sy. (Şubat-Mart), 380-381. ss.

2002

111. "Divan Şiirinin Gerçek Hayatla Bağlantısı". *Türkler.* 11. c., 11. sy., 664-681. ss.

2003

112. "Nev'î'nin Kış ve Baharla İlgili İki Gazeli". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi.* 8. sy., 131-142. ss.

2004

113. "Divan Şiirinde Tarak ve Ayna". *Saç Kitabı.* ed. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: 203-239. ss. [xv+520 s.] ISBN: 978-975-6403-34-1

2005

114. "Yazı ve Yazı ile İlgili Unsurların Divan Şiirinde Kullanışı". *GAU Journal-Social and Applied Sciences.* 1. yıl, 1. sy. (Güz), 22-54. ss.

115. "Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu'yu Anarken". *Yüzakı.* 4. sy. (Haziran), 18-22. ss.

2007

116. "Nev'î". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 33. c., 52-54. ss.

2008

117. "Divan Şiirinde Meyve Redifli Gazeller". *Turkish Studies.* Volume 3/5 (Fall), 321-344. ss.

118. "Nev'î'nin 'Nevruz' Redifli Gazeli". *Yeni Meşaleciler Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi.* 6. sy. (Mart-Nisan), 11-12. ss.

119. "Divan Şiirinde Yiyecek Maddelerinin Kullanılışı". *Yeni Meşaleciler Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi.* 7. sy. (Mayıs-Haziran), 15-20. ss.

2010

120. "Divan Şiirinde Meyve Redifli Gazeller". *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi.* 1. yıl, 2. sy. (Yaz), 109-140. ss.

121. "Helakî Divanı'nda Türkçe Deyimler". *Divan Araştırmaları Dergisi.* 4. sy., 155-202. ss.

2011

122. "Alim Bir Şair: Nev'î". *Dil ve Edebiyat Dergisi.* 28. sy., 18-38. ss.

123. "Kaytaz-zâde Nâzım'ın 'Rûh-ı Mecrûh'unda Mevlana ve Mevlevilik". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi.* 6. sy., 177-188. ss.

2013

124. "Nev'î'nin Hocası Karamânî Mehmed Efendi İçin Yazdığı 'Bayram Hilali' ile İlgili Kasidesinin Tahlili". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu Özel Sayısı.* 10. sy., 339-358. ss.

125. "Divan Şâirlerinin Dilinde Bahar". *Yeni Meşaleciler Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi.* 12. sy. (Mayıs-Haziran), 3-4. ss.

126. "Şair Âmil Çelebioğlu (Hayrânî)". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi.* 10. sy., 25-56. ss.

2014

127. "Nev'î'nin 'Şükûfe' Redifli Gazelinin Tahlili". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi Prof. Dr. Orhan Bilgin Armağanı Özel Sayısı.* 6 s. (Dijital)*

128. "Prof. Dr. Orhan Bilgin". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi Prof. Dr. Orhan Bilgin Armağanı Özel Sayısı.* 1 s. (Dijital)*

2015

129. "Örnek Bir Deha Sahibi Şemseddin Sami". *4th International Conference on Language and Literature (Uluslararası Dil ve Edebiyat Konferansı): In Memory of Sami Frasheri (Şemseddin Sami Hatırasına) Proceedings Book / Bildiri Kitabı.* Hena e Plote Beder University, Tirana / Albania, October 29-30, 1-8. ss.

130. "Taşlıcalı Yahya Bey ve Dukakin-zâde Ahmed Bey Divanlarında Musikî Aletleri". *4th International Conference on Language and Literature (Uluslararası Dil ve Edebiyat Konferansı): In Memory of Sami Frasheri (Şemseddin Sami Hatırasına) Proceedings Book / Bildiri Kitabı.* Hena e Plote Beder University, Tirana / Albania October 29-30, 296-323. ss.

2016

131. *World Bibliography of Translations of The Holy Qur'an in Manuscript Form III (Translations and Exegeses in Turkish) Yazma Kur'an-ı Kerim Meal ve*

---

* Bu yazı "Prof. Dr. Orhan Bilgin Armağanı" için hazırlanmış olup daha sonra Divan Şiiri İncelemeleri ve Hocam Âmil Çelebioğlu İçin Yazdıklarım, İstanbul: Hiperyayın, 2017, 315-323. ss.da yayımlanmıştır.

Tefsirleri (Türkçe) Bibliyografyası. İstanbul: IRCICA (İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi - Research for Islamic History Art and Culture), xviii+511 s. Bibliograpy on The Holy Qur'an Nr. 4. (Projekt director: Halit Eren) ISBN: 978-929-0632-85-6

132. "Taşlıcalı Yahya Bey ve Dukakin-zâde Ahmed Bey Divanlarında Musikî Aletleri". *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi.* Volume 2, Issue 4 (October), 158-186. pp.

2017

133. *Divan Şiiri İncelemeleri ve Hocam Âmil Çelebioğlu İçin Yazdıklarım.* İstanbul: Hiperyayın, 564 s. Hiperyayın Nr. 131. ISBN: 978-605-2015-05-6

134. *Defne Yaprakları: Dil, Kültür ve Edebiyat Yazıları.* İstanbul: Hiperyayın, 219 s. Hiperyayın Nr. 161. ISBN: 978-605-2015-50-6

2019

135. (2019). "Malkaralı Nev'î Divanı'nda Yer Alan Atasözleri İle İlgili Bir Değerlendirme Denemesi". *Umay Ana'dan Umay Hoca'ya Prof. Dr. Umay Günay Türkeş'e Armağan.* ed. İsmet Çetin - Bülent Gül, İstanbul: Hiperyayın, 66-88. ss. [476 s.] ISBN: 978-975-4561-52-4

2020

136. *Akçura, Yusuf: Yeni Türk Devletinin Öncüleri -1928 Yazıları-.* 3. bs. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım, 224. s. ISBN: 978-605-7931-89-4

2021

137. "Divan Şiirinde Ramazan". *Prof. Dr. Oğuz Karakartal Armağanı - Boğaziçi'nin Serin Sularından Kıbrıs'a Uzanan Bir Gönül-.* haz. Emin Onuş, İstanbul: Hiperyayın, 257-279. ss. [685 s.] ISBN: 978-625-7339-96-4

2023

138. "Koynuna Redifli Gazeller". *Prof. Dr. Saadettin Yıldız Armağanı - İnce, Kibar Bir Beyefendiye-.* haz. Emin Onuş, İstanbul: Hiperyayın, 135-139. ss. [574 s.] ISBN: 978-625-8244-56-4

III. Şiir Kitapları

139. *Nasreddin Hoca Fıkraları (Şiir Dili ile).* Ankara: Ulucanlar Matbaası, 1981, 62 s. Kültür Bakanlığı Yayın Nr. 457, Çocuk Kitapları Nr. 34.

140. *Dîvançe-i Seferî.* 2. bs. Konya: Tablet Yayınları, 2005, 151 s. ISBN: 978-605-5447-09-0 [1. bs. 1997. İstanbul: Yıldız Matbaacılık, 152 s.]

141. *Hasret Çuvalı (Şiirler).* 2. bs. Konya: Tablet Yayınları, 2005, 50 s. ISBN: 978-975-6346-29-7 [1. bs. 1970. Ankara: Güven Matbaası, 62 s.]

142. *Sana Geldi Bu Gönül -Girne Esintileri- Şiirler.* İstanbul: Hiperlink

Yayınları, 2017, 291 s. ISBN: 978-605-9143-44-8

143. *Milattan Önce -Şiirler -*. 2. bs. İstanbul: Hiperlink Eğitim İletişim Yayıncılık, 2020, 158 s. ISBN: 978-605-2813-81-2 [1. bs. 2008. Girne: Türkoloji Yayınları, 130 s.]

144. *Dönsün Dedi mi? (Girne Esintileri II) Şiirler.* İstanbul: Başlık Yayınları, 2021, 151 s. ISBN: 978-625-7339-01-8

145. *Islak Tebessüm [Şiirler].* İstanbul: Emre Yayınları, 2023, 160 s. ISBN: 978-625-7038-57-7

IV. Bestelenmiş Şiirleri

1. Annem (Elim sensin kolum sen), Besteleyen: Zekai Tunca, Hüseynî (Curcuna)

2. Annem (Elim sensin kolum sen), (Çocuk şarkısı), Besteleyen: Muhterem Sezgin, Hicaz (Sofyan)

3. Arzû (Bâd-ı sabâ âşıkın ahvâlini cânâna İlet), Besteleyen: Rüştü Eriç, Şevkefza (Nakış Yürük Semaî)

4. Âşinâdan Sor (Damlanın kadrini bilir mi deryâ?), Besteleyen: Salih Suphi Soner, Nihâvend (Curcuna)

5. Bedduâ (kimden öğrendin böyle ceylan gibi bakmayı), Besteleyen: Salih Suphi Soner, Muhayyer (Curcuna)

6. Bekletme (Bekletme yollarda yaşlı gözleri), Besteleyen: Muhterem Sezgin, Rast (Düyek)

7. Bekleyiş (Anlamaz zevk u safâdan dâimâ ağlar gezer), Besteleyen: Rüştü Eriç, Bayatî Araban (Ağır Aksak)

8. Bekleyiş (Tâ ezelden aşka düşmüş âşina bekler gönül), Besteleyen: Rüştü Eriç, Hüzzam (Ağır Aksak)

10. Bekleyiş (Tâ ezelden aşka düşmüş âşina bekler gönül) , Besteleyen: Rüştü Eriç, Bayatî Araban (Ağır Aksak)

11. Bekleyiş (Tâ ezelden aşka düşmüş âşinâ bekler gönül), Besteleyen: Salih Suphi Soner, Nihâvend (Curcuna)

12. Bekleyiş (Tâ ezelden aşka düşmüş âşinâ bekler gönül), Besteleyen: Murat Demircan, Neveser (Devr-i Kebîr)

13. Belki (Her şey yeniden başlayacak belki de bir gün), Besteleyen: Salih Suphi Soner.

14. Belki Kimbilir (Bin sevdâdan bir sevgili doğar mı?) , Besteleyen: Salih Suphi Soner, Nihâvent (Düyek)

15. Bulmaca (Al yanağın alına nasıl aldandı gönül), Besteleyen: Salih Suphi Soner, Muhayyer (Curcuna)

16. Cumhuriyete 60. Yıl Marşı (Esaret dedikleri Türk'e en büyük zillet), Besteleyen: Prof. Nevit Kodallı

17. Çaresiz (Zincir ettim şu dağları yok yere), Besteleyen: Bulent Uzun, Türkü

18. Diner Bu Yağmurlar (Diner bu yağmurlar biraz yaş kalır), Besteleyen: Kamuran Yarkın, Hüseynî (Semai)

19. Duyurma (Cânâna olan aşkını ağyâra duyurma), Besteleyen: Salih Suphi Soner, Rast (Curcuna)

20. Gaflet (Bilmem ki neden gözleri mestâneye kandım), Besteleyen: Salih Suphi Soner, Kürdîli Hicazkâr (Curcuna-Aksak)

21. Gaflet (Bilmem ki neden gözleri mestâneye kandım), Besteleyen: Salih Suphi Soner, Uşşâk (Aksak)

22. Gazi Üniversitesi Marşı (Kuvvet alır adından çağları aşmak için), Besteleyen: Prof. Hikmet Şimşek

23. Gel Haber Ver (Can verir cânân elinden derde derman isteyen), Besteleyen: Rüştü Eriç, Sûzinâk (Ağır Aksak)

24. Geldi Geçti (Şu Girne'den bir Seferî), Besteleyen: Salih Suphi Soner, Uşşâk (Nîm Sofyân)

25. Girne Güzellemesi (Şu Girne'nin bakışları sürmeli), Besteleyen: Salih Suphi Soner, Uşşâk (Sofyân)

26. Gitme Bahar (Açan çiçek uçan böcek bahtiyar), Besteleyen: Salih Suphi Soner, Nihâvend (Düyek)

27. Gönül Telinden (Ey benim dîvâne gönlüm söyle efkârın nedir), Besteleyen: Rüştü Eriç, Şadaraban (Ağır Aksak)

28. Gülhane Marşı (Gülhane Tıp Akademisi şeref demek şan demek), Besteleyen: Prof. Hikmet Şimşek

29. Hemen Gel (Girne'nin sırtında Beş Parmak Dağı), Besteleyen: Salih Suphi Soner, Nihâvend (Curcuna)

30. Her Şeye Rağmen (Nûrun sarıyor baştan başa Rabbim), Besteleyen: Salih Suphi Soner,.

31. İnan (Bu sevginin yükünü bu gönül çeker sandım), Besteleyen: Salih Suphi Soner, Rast (Curcuna)

32. İnanç (Yıkılan hâneyi Mevlâ yine âbâd eder elbet), Besteleyen: Rüştü Eriç, Nevruz Nakış Beste

33. İnandım (Dökülen gözyaşıyla bu ateş söner sandım), Besteleyen: Salih Suphi Soner, Uşşak (Curcuna)

34. İnce Yol (Şu gurbetin acısını), Besteleyen: Rüştü Eriç, Acem

Kürdi (Düyek)

35. Kara Sevdâ (Aşkın ile ey sevgili hayran gezeriz biz), Besteleyen: Murat Demircan, Neveser (Yörük Semaî)

36. Kıbrıs Marşı (Her tûfan söndüremez istiklâl ateşini), Besteleyen: İsmail Akyoloğlu

37. Mersiye ("Yol açıldı gün bu gündür gönderin illâ" demiş), Besteleyen: Rüştü Eriç, Acemaşiran (Aksak)

38. Mersiye (Bülbül-i şeydâsı uçmuş bî-nevâ dünyâ bugün), Besteleyen: Rüştü Eriç, Şevkefza (Ağır Aksak)

39. Mersiye (Dil teselli bulmuyor âh gitti cânan neyleyim), Besteleyen: Rüştü Eriç, Müstear (Ağır Aksak)

40. Neden? (Penceremin önünden bakmadan geçtin neden?), Besteleyen: Salih Suphi Soner, Nihâvend (Curcuna)

41. Niçin Sormadın? (Sormadın bir kere derdin ne diye), Besteleyen: Salih Suphi Soner, Nihâvend (Düyek)

42. Niyaz (Aşka gel tenhada olsun bir nefesçik çal bugün), Besteleyen: Rüştü Eriç, Acem Kürdî (Ağır Aksak)

43. Niyaz (Ay dolansın gündüz olsun sevdiğim çık gel bugün), Besteleyen: Rüştü Eriç, Acem Kürdî (Ağır Aksak)

44. Pişmanlık (Sevdik ey dil kimi sevdik ise cânan diyerek), Besteleyen: Murat Demircan, Neveser (Zincir)

45. Râst Kâr-ı Nâtık (Âşıkın maksudu ey dil vuslat-ı cânân olur), Besteleyen: Murat Demircan, Rast (Devr-i Hindî)

46. Rica (Dalıp dalıp gidiyor gözlerim gözlerine), Besteleyen: Salih Suphi Soner, Hicaz (Düyek)

47. Rubâi (Hem-dem mi güzel dem mi güzel sorma bana), Besteleyen: Salih Suphi Soner, Nihavend (Aksak)

48. Sabır (Bir tutam acıya katlanır elbet), Besteleyen: Necdet Varol, Hicaz (Uzzal)

49. Sana Geldi Bu Gönül (Yüce dağlar aşarak geldi bu gönül), Besteleyen: Salih Suphi Soner, Muhayyer (Curcuna)

50. Sana Geldi Bu Gönül (Yüce dağlar aşarak geldi sana bu gönül), Besteleyen: Salih Suphi Soner, Hüseynî (Curcuna)

51. Sende Var (Cân u dil bendeyleyen zencîr ü rismân sende var), Besteleyen: Rüştü Eriç, Acem Aşiran (Ağır Aksak)

52. Sende Var (Derde düşsem ey tabibim derde derman sende var), Besteleyen: Rüştü Eriç, Acem Aşirân

53. Sende Var (Derde düşsem ey Tabibim derde derman sende var), Besteleyen: Rüştü Eriç, Hicaz (Ağır Aksak)

54. Senin Gurbet Dediğin (Uzak yerde değil senin gurbet dediğin), Besteleyen: Salih Suphi Soner, Nihâvend (Düyek)

55. Sensiz Yaşanmaz (Vîrâne gönül mülküne sultansın Efendim), Besteleyen: Salih Suphi Soner.

56. Sensiz Yaşanmaz (Vîrâne gönül mülküne sultansın Efendim), Besteleyen: Murat Demircan, Neveser Ağır Semaî

57. Şu Sıra Dağlar (Şu dağlar sıra sıra dağlar), Besteleyen: Salih Suphi Soner, Muhayyer (Curcuna)

58. Tuzak (Nazar etmez o güzel dîde-i giryânımıza), Besteleyen: Salih Suphi Soner.

59. Vîrâne (Müptelâ-yı câm-ı aşkız âşık-ı dîvâneyiz), Besteleyen: Rüştü Eriç, Hicazkâr (Ağır Aksak)

60. Zulüm (Zaman zaman olalı böyle zahmet çekmedi), Besteleyen: Salih Suphi Soner, Sabâ (Curcuna)

V. Bildiri, Davetli Konuşma ve Söyleşiler

1. 1997. "Divan Şiirinde Tarak ve Ayna". Türk Kültüründe Ayrıntılar: Saç Sempozyumu, 8-9 Aralık, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

2. 2001. "Na't-ı Nebevîlerde Peygamber Efendimiz". Kutlu Doğum Haftası Konferansı, 21 Nisan, IRCICA, İstanbul.

3. 2004. "Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu'nu Anarken". Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu'nu Anma Günü, 3 Nisan, IRCICA, İstanbul.

4. 2004. "Divan Şiirinde Meyve Redifli Gazeller". Türk Kültüründe Meyve Sempozyumu, 7-8 Nisan, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

5. 2008. "Şiirin Kudreti". 11 Ocak, Girne Amerikan Üniversitesi.

6. 2008. "Mücahitler Günü Konuşması". Girne Amerikan Üniversitesi.

7. 2008. "Atatürk ve Sanat". 10 Kasım Atatürk'ü Anma Toplantısı, Girne Amerikan Üniversitesi.

8. 2010. "M. Nejat Sefercioğlu ile Röportaj". *Yeni Meşaleciler Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi,* 10. sayı, Seferî Özel Sayı, Mayıs-Haziran, 6-9. ss. (Girne Amerikan Üniversitesi Türkoloji Kulübü Dergisi)

9. 2015. "Örnek Bir Deha Sahibi Şemseddin Sami". October, 28-29, UDEK 4th International Conference on Language and Literature In

Memory of Sami Frasheri Tirana/Albania.

10. 2018. "Seferi, Prof. Dr. Mustafa Nejat Sefercioğlu Edebiyatta 60. Yıl Dönümü Sohbeti", 28 Aralık, Girne Amerikan Üniversitesi.

11. 2022. "Seferî ile Söyleşi". 31 Mayıs, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 2022 Yılı Türklük Bilimi Seminerleri III.

12. 2022. "Edebiyat ve Şiir Üzerine". Prof. Dr. Mustafa Nejat Sefercioğlu, Edebiyat Araştırmacısı, Şair. Toplum Çevre İnsan Programı, Hazırlayan ve Sunan: Harun Yöndem, TRT Radyo-1, 4 Haziran, Cumartesi, Saat: 22.00.

13. 2023. Hamiyet Su Kopartan ile Gönülden Gönüle, Konuk: Prof. Dr. Mustafa Nejat Sefercioğlu, Truva Kitap Kulübü, Canlı Yayın, 23 Haziran. [https://www.youtube.com /watch?v=h_EgCGpirFA]

VI. Tez Danışmanlıkları

(Yüksek Lisans)

1. Temizkan, Mehmet (1986). "Hayretî Divanı'nda Âşık". Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 287 s.

2. Arı, Ahmet (1987). "Hayretî Divanı'nda Sevgili ve Sevgilinin Fizikî Yapısı ile İlgili Özellikler". Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 195 s.

3. Güven, Hikmet Feridun (1988). "Hayretî Divanı'nda Kozmik Âlem ve Zaman". Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 279 s.

4. Çağlayan, Bünyamin (1989). "Yahya Bey Divanı'nda Maddî Kültür Unsurları". Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 577 s.

5. Şengül, Aişe (1990). "Helâkî Divanı'nın Tahlili". Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 603 s.

6. Sevim, Osman (1992). "Tacizade Cafer Çelebi'nin Divanı'nda Maddî Kültür". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 487 s.

7. Özavar, Süreyya (1993). "Dâniş Mehmed Bey: Hayatı, Sanatı ve Divan'ı". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 219 s.

8. Özer, Hande (1994). "Nev'î'nin Hasb-i Hâl'i". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 147 s.

9. Ayhan, Emrah (2000). "Nakşî Divanı". Yüksek Lisans Tezi,

Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 273 s.

10. Gözükara, Ahmet (2004). "Pervane Bey: Mecmûatü'n-Nezâir (464b-488a)". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 249 s.

11. Karagöz, Özgür (2004). "Pervane Beg: Mecmû'atü'n-Nezâir (489a-512a) (Transkripsiyonlu Metin)". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 209 s.

12. Öztürkçü, İbrahim (2004). "Pervane Bey Mecmuası 580b-603a Transkripsiyonlu Metin". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 201 s.

13. Ankaralı, Ufuk Kemal (2013). "Şeyhülislam Yahya Divanı'nda Türkçe Deyimler ve Atasözleri". Yüksek Lisans Tezi, Girne Amerikan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 218 s.

(Doktora)

1. Deniz, Sebahat (1992). "16. Yüzyıl Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Kozmik Unsurlar (Bâkî-Fuzûlî-Hayâlî Beğ-Nev'î-Yahya Beğ)". Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 480 s.

2. Kartal Şimşek, Nuray (1994). "16. Yüzyıl Şairlerinden Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî, Nev'î ve Yahya Bey Divanlarında Bitkilerle İlgili Bazı Hususiyetler". Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 701 s.

3. Adıgüzel, Ahmet (2016). "Râhatu'n-Nüfûs Üzerine Bir Dil İncelemesi (İnceleme-Metin-Dizin-Sözlük-Terimler)". Doktora Tezi, Girne Amerikan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1140 s.

4. Akçam, Zeki (2016). "1864, 1865 Tarihli Lefkoşa Şer'iye Sicilleri Üzerine Bir Dil İncelemesi (İnceleme-Metin-Dizin)". Doktora Tezi, Girne Amerikan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 320 s.

5. Üngüder, Ahmet (2018). "Kıbrıs Türk Gazetesi Hakikat'teki (1923-1933) Edebî Metinler ve Köşe Yazıları Üzerine İnceleme". Doktora Tezi, Girne Amerikan Üniversitesi Sosyal ve Fen Bilimleri Enstitüsü, 200 s.

Prof. Dr. Mustafa Nejat Sefercioğlu İçin Yazılanlar

İhtiyarım, Şairim, Gönül Dostum Seferî

Aynı devrede aynı okulda okuyup okulda tanışmayan tuhaf iki okuldaşız biz. Ay ile güneş gibi, ben -eğer toplumcu dostlarımız liste çıkarmamışsa- gündüzün gitmişim okula, o gece gitmiş. O gündüzleri çalışarak okumuş, ben devletin kanatları altında yatılılığın sefasını sürmüşüm. O, çoluk çocuk sahibi bir memur, ben "leylî-meccanî" bir amatör...

Yıllar sonra, iki emekli olarak Kıbrıs'ta aynı üniversitenin aynı bölümünde karşılaşmışız. O "köhne" edebiyatımızla, ben "moderin" edebiyatımızla uğraşıyoruz. O, yazılarını ara ara sağdan sola yazar, ben hep soldan sağa!

Benim gözümde o, onun gözünde ben "ihtiyar" idik. Sınıfta kendisine kaç kez ihtiyar dediğimi sayıp ona yetiştiren öğrencilerimin ve onun kaç defa dediğini bana gammazlayan öğrencilerinin gözlerinden öperim!

O şairdir, benim ne olduğum belli değil. Bazan şiir yazmışlığım da var, mensure de. O Nev'î'yi ve onun sınıf arkadaşlarını sever, ben bir yandan Arif Nihat'a, bir yandan Akif'e, Yahya Kemal'e bağlanırım. İkimiz de çok erken göçtüğünü düşündüğümüz rahmetli Üçler Güler'i severiz. İyi bir şair olduğunu ben söylesem o, o söylese ben onaylamaktan zevk duyarız.

Benim gözümde Seferî aşağıda anlatmaya çalıştığım gibidir:

• Onu tanıyanlar iki ayrı insanın aynı bedende yaşadığını fark etmişlerdir: Bir yanda bütün bildiklerini anlatmaya/aktarmaya çalışan, yani konuşan bir "öğretmen", bir yanda da saatlerce bir köşede sessiz oturan ve kendini kapatan "sanatçı/şair". Öğretmen Seferî, bilir, anlatır, cevap ister, bir daha anlatır. Terler, kızar, eleştirir fakat yüz çevirmez. Öğrencileri onun "kır çiçekleri"dir, ezilmelerini, üzülmelerini istemez.

• Vezin ve kafiye ile başı her zaman derttedir. Mısra hangi veznin hangi kalıbıyla gelmişse onun peşinden gider. Vezni de kafiyeyi de küstürmekten korkar gibidir. Suyu tersine çevirmeye çalışmaz. Şiirlerindeki doğal akışın sebeplerinden biri bu olsa gerektir.

• Tedirgin, aceleci, titiz, meşgul ve doğal olarak "cahil"dir. Hayat boyu öğrenmiştir amma "bilirim" dememiştir. Bildikleri kitaplarında, makalelerinde, derslerinde ayandır ama dünyadan ne yiğitlerin geçtiğini

de iyi bilir.

• O, "diken üstünde" bir adamdır. Huzursuz, aceleci, zor beğenen... bir güzelliği kaçırmamak için tetikte bekleyen... Hâşim için "Ömrüm Benim Bir Ateşti"yi yazan Beşir Ayvazoğlu onun da biyografisini yazarsa, herhalde, "İğneli Fıçıdaki Şair" diyecektir kitabına!...

• Ders hazırlaması bitmişse tesbih dizmeye yahut zeytin çekirdeğini yontmaya, o arada şiir meleği hangi vezinle geldiyse sözü mizana çekmeye, ondan kendini kurtarabildiyse Beşiktaş haberlerine geçmiştir. Takım kazanmışsa ertesi gün güneş daha parlak doğar!

• Günün herhangi bir saatinde uyuduğuna dair pek bilgi yoktur! "Ehl-i aşkın dîdesi bîdâr olur vakt-i seher / Cân-ı ehl-i dil dolu esrâr olur vakt-i seher" beytinin muhataplarından biri odur! (Prof. Dr. Saadettin Yıldız, 20.09.2024)

Şairin Tarafına Geçmek

Şiiri anlamak için şairin
tarafına geçmek gerekir.
M. N. Sefercioğlu

Hocam Prof. Dr. M. Nejat Sefercioğlu'yu ilk defa 1994-95 öğretim sezonunda tanıdım. Eğitim Fakültesinde üçüncü sınıf öğrencisiydim. Eski Türk Edebiyatı Tarihi dersini vermek üzere Fen-Edebiyat Fakültesinden görevlendirmeyle gelmişti.

Nejat Bey bize 17. yüzyıl'ı anlatmıştı. Önce yüzyılın genel özelliklerini sıralamış; dönemin nazmı ve nesri, Sebk-i Hindî ve diğer tarzlar, dönem tezkireleri vb. hakkında genel bilgiler vermişti. Sonra Nef'î ile başladık. Hocamız Nef'î'nin hayatı, kişisel özellikleri ve edebî şahsiyeti, eserleri, şairle ilgili yapılmış ilmî çalışmalar hakkında bilgiler verdi. Ardından "Sözüm" redifli kasidesini işledi. Hocam beyitleri önce Arap harfleri ile tahtaya yazar, onları okumaya çalışmamızı ister; anlamı bilinmeyen kelimeleri verir, sonra çevirerek açıklardı. Hocamız tahtaya ne yazdıysa, ne söylediyse biz de defterimize not alırdık. Nef'î'nin "çekemem" redifli gazelini de işledikten sonra dönemin diğer şairlerine geçtik.

Eğitim Fakültesinden mezun olduktan sonra Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünün yüksek lisans ve doktora programlarına devam ettim. Bu dönemde hocalarımız Prof. Dr. Tahir Üzgör, Prof. Dr. Orhan Bilgin ve Nejat Bey'di. Arkadaşlarımızla birlikte onların odalarına gider, derslerini takip ederdik. Tahir Bey'in sigarası ve kahvesi, Orhan Bey'in sütlü

neskafesi eksik olmazdı; Nejat Bey'in ise elinde eğesi ve tespih tanesine dönüştürdüğü zeytin çekirdekleri...

Hocam, yüksek lisans ve doktorada Metin Şerhi ve Metin Tamiri derslerini verirdi. Bize özellikle tavsiye ettiği husus şuydu: Beyitleri şerh veya tamir ederken daima kelimeler arasındaki ilgileri göz önünde bulundurmalı, şairin kelimeleri boşuna seçmediğini hatırdan çıkarmamalı, şair bu kelimeyi niçin tercih etti de öbürünü tercih etmedi, niçin mâh dedi de hilal demedi, diye düşünmelidir.

Yüksek lisans ve doktora derslerinde hocam, şiiri anlamak için önce şairi anlamak gerektiğini söylerdi. "Şiiri anlamak için şairin tarafına geçmek gerekir." derdi. Bu maksatla bizi aruzla klasik tarzda şiir yazmaya teşvik ederdi. Esasında hocam, kendi hocası merhum Âmil Çelebioğlu [ö. 1990]'dan gördüğü öğretim yöntemini devam ettirmekteydi. Âmil Bey de öğrencilerini aruzla yazmaya özendirirmiş. O da şairdi, Hayrânî mahlaslı şiirleri vardır. Hocamız sayesinde arkadaşlarımızla ortak bir gazel yazabildik. Redifi hocamız verdi ve aşağıdaki gazel ortaya çıktı:

Gazel-i Müşterek
Mef'ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün

Seferî: Cânâ seni cân içre nihân eyledi âşık
Cân verdi senin uğruna cân eyledi âşık

Cân: Hicrân ile bin vâh çekip gurbete ey şâh
Vuslat diyerek âh u figân eyledi âşık

Necmî: Dîvâne olup gezmededir deşt-i belâda
Zühhâd sanır aklı ziyân eyledi âşık

Hecrî: Feyz almaya müjgânın ucundan dil-i zârın
Ebrûların uğruna nişân eyledi âşık

İlhâm: Mecnûn oluben derd ile dünyâyı dolaştı
Âhir ser-i kûyunda mekân eyledi âşık

Şâdî: Hep gayra vefâ rişte-yi zülfünden o seng-veş
Çâhın deheninde hezeyân eyledi âşık

Seferî: Artık sefer etmez seferî derdi görenler
Yâr gönlünü gel gör ki limân eyledi âşık

Cân: Cân'ım bu limândan nice mi'râca çıkarken
Zannetti gören rûhı dumân eyledi âşık

Necmî: Ayrıldığı günden beri yârin kapısından
Necmî gibi gözlerini kan eyledi âşık

Hecrî: Arz etmeye Hecrî gibi hâlin şeh-i aşka
Gönlündeki bin dâğı dehân eyledi âşık

İlhâm: Cânân diyerek öyle figân etti ki İlhâm
Esrârını meşhûr-ı cihân eyledi âşık

Şâdî: Gafletle ol âfet dil-i nâlânı sorunca
Şâdî'yi hemân vird-i zebân eyledi âşık (20 Mayıs 2002)

(Seferî: M. N. Sefercioğlu, Cân: Muhammet Ali Eşmeli, Necmî: Üzeyir Aslan, Hecrî: Ömer Zülfe, İlhâm: İlham Köse, Şâdî: M. Esat Harmancı)

Daha sonra aynı redifte bir gazel yazmayı denedim ve hocama gösterdim. Problemli yerleri düzeltti, fikirler verdi ve böylece ilk şiirimi yazmış oldum. Matlaı şöyledir:

dünyâyı serâpâ cevelân eyledi âşık
hep hüsn-i cemâlin seyerân eyledi âşık

Hocam *Dîvânçe-i Seferî*'yi yayımladıktan sonra tevhid, naat türünden şiirler de yazarak divanını ikmal etmek istediğini söylerdi. Bizi elif-ba sırasına göre gazeller yazmaya özendirirdi. Böylece kendi divanlarımızı tertip etmemiz mümkün olabilecekti. Ben ise maalesef şiire devam edemedim, çok nadir, birkaç şiir yazabildim. Ancak şu anlaşıldı ki bugün de klasik tarzda aruzla şiirler yazılabilirmiş; hocam gibi üstad şairleri bulup, Bâkî'nin ilk şiirlerini Zâtî'ye göstermesi gibi, yazdıklarımızı onlara gösterdiğimiz takdirde yetişebilirmişiz. Şiir yaşandığı zaman klasik şiiri anlamak daha kolay oluyor. Pandemi döneminde çoğu eski Türk edebiyatı uzmanı akademisyen tarafından "Korona" redifli gazeller yazılmıştı; ben de dahil olarak beş beyitlik bir gazel yazdım, matlaı şöyledir:

Çinli bir seyyahtır eyler seyr-i âlem korona
Girdiği şehre bırakır hüzn ü mâtem korona (14 Mart 2020)

Asistanlığım döneminde hocam IRCICA'da çalışmaktayken Beşiktaş'ta Yıldız Sarayı'ndaki ofisinde kendisini birkaç kez ziyaret etmiştim. Hocamla araba yolculukları da yaptık. Küçükçekmece'de tren istasyonuna yakın otururdu. Ben de Tepeüstü-Sultanmurat'ta; aynı bölgedeydim. Bazen sabahları okula hocamla birlikte gider, bazen de okuldan birlikte dönerdik. Hocamın önce yeşil renkli tempra marka arabasını hatırlıyorum. Sonra toyota korolla ve opel korsası oldu. Hepsinde yolculuk ettim. Arabada genellikle türkü dinlerdik. Bir keresinde Erkan Oğur'dan "Pencereden Kar Geliyor" türküsünü dinliyorduk. Hocam "Bu türküyü böyle ancak annesini kaybetmiş biri

okuyabilir." demişti. Yolculuk esnasında klasik şiirle ilgili tecrübelerini de paylaşırdı. "Gözden sürmeyi çekmek" deyimindeki sürme'nin kereste, gözün ise kerestenin bulunduğu bölmenin adı olduğunu bu yolculuklarda öğrendim.

Hocam 2005'te Marmara Üniversitesi'nden emekli oldu ve Kıbrıs'a gitti. Üzüldük ama memuriyetin tabiatında bu var, vakti geldiğinde herkes emekli olup gidecek. Hocam ayrılırken öğrencilerine bir şeyler bıraktı. Bana da bir İsviçre çakısı ile Tarama ile Derleme Sözlükleri düştü.

Hocam emekli olduğunda henüz doçent değildi. Jenerasyonundan çok kıymetli pekçok hoca gibi yabancı dil sorunu vardı. Kıbrıs'ta uzun yıllar çalıştı, doçent ve prof. unvanlarını elde etti. Bu noktada şahsî düşüncemi belirtmek isterim: Hocamın döneminde yabancı dil öğrenme imkânları kısıtlıydı, yabancı dil bilen azdı ama alanını çok iyi bilen, ilmiyle âmil, kişiliği ve hocalığı ile örnek birçok bilim insanı bulunmaktaydı. Bugünse imkânlar arttı; yabancı dil bilenler çoğaldı ama alanında uzman, hoca timsali şahsiyetler az.

Bugün kimilerince Türkçe "İngilizce, Fransızca, Arapça" vb. gibi dünya dili olarak görülmüyor; ikincil, yerel bir dil addediliyor. Türk vatandaşı olan ve Türk Devletinin imkânlarından alabildiğine istifade eden bu kesimler Türkçe kitap basmayı neredeyse zül sayıyor. Türk diline itibar edilmeyen bir yerde Türk Edebiyatı'na ve bu edebiyata ömrünü vermiş Türkologlara kıymet verilmesi beklenebilir mi? Türkoloji olmasaydı ne *Kutadgu Bilig*'ten ne *Aybetü'l-Hakâyık*'tan ne *Dîvânu Lugâti't-Türk*'ten, ne Şeyhî'den ne Bâkî'den ne Fuzûlî'den ve daha nicelerinden haberimiz olmayacaktı. Sözlüğü ve grameri 11. yy.da yazılmış bir dil nasıl ikincil bir dil sayılır?

Türkolojiye ömrünü vermiş, şiirleriyle Türk dilinin zenginliklerini göstererek bizlere örnek olmuş hocam Prof. Dr. M. Nejat Sefercioğlu'ya daha nice sağlıklı uzun ömürler dilerim. Yetiştirdiği kır çiçeklerinin onu daima sevgi, saygı ve şükranla anacağından emin olabilir. (Prof. Dr. Üzeyir Aslan, 10.09.2024)

Prof. Dr. Mustafa Nejat Sefercioğlu'na

Bazen çok güzel şeyler söyleyip yazmak istersiniz de nereden başlayacağınızı, nasıl anlatacağınızı bilemezsiniz. Duygularınız o kadar çok karmaşıklaşır ki, kafanızda o kadar çok güzellikler belirir, o kadar çok özellikler canlanır ama bu güzelliklerin ve özelliklerin hangisinin betimlemek istediğiniz kişiyi en iyi anlatabileceğine, yazmaya nereden başlayacağınıza bir türlü karar veremezsiniz. Karşınızda ki karakter o kadar güçlüdür ki, yazacağınız her cümlenin onu anlatmak ve

tanımlamakta yetersiz kalabileceğini gördükçe, işte şu an benim gibi, klavyenin karşısında debelenip durursunuz. Nihayet karar verdim, ben sayın Sefercioğlu'nu en sade, en yalın ve kısa cümlelerle anlatmaya çalışacağım.

2014 yılında Girne Amerikan Üniversitesi'nde göreve başladığım gün sayın Sefercioğlu ile tanıştım. Birlikte üniversitede çalıştığımız süre içinde hep aynı çalışma odasında olduk. O iki yıllık süre içinde hiç incindiğimi hatırlamıyorum. Umarım, bu süre içinde gerçek bir karakter abidesi, örnek bir kişilik olan bu duygulu şairi, ben de inanıyorum ki incitmemişimdir.

Bu süre içinde, sayın Sefercioğlu ile unutamadığın bir anın var mı, diyen meraklılara, onun da muzip bir şekilde sevimli sevimli gülerek dinleyeceği şu anıyı anlatmak isterim: *Üniversitede Sınıf Öğretmenliği Bölüm Başkanlığı görevini yürütüyordum. Bölümümün ihtiyaç duyduğu, tanıdığımı sandığım bir profesörün alınmasını yöneticilere önerdim. Üniversite de benim önerimi yerine getirerek adı geçen profesörün kadrosunu benim yönettiğim Sınıf Öğretmenliği Bölümü kadrosuna atadı. Muhterem profesör arkadaşım göreve başladığında, ben sayın Sefercioğlu'ndan izin alarak o profesör arkadaşımla birlikte ayrı bir odada onunla oturmak istediğimi belirterek Sefercioğlu'yla birlikte çalıştığımız odadan eşyalarımı toplayarak muhterem arkadaşımla birlikte çalışacağım yeni odama geçtim. Ama benim büyük değer vererek üniversite kadrosuna katılmasını sağladığım bu muhterem arkadaş iki gün içinde, paylaştığımız yeni çalışma odamızı bana zindan etti. Sonuçta ben eşyalarımı tekrar toplayarak süklüm büklüm sayın Sefercioğlu'nun odasına geri döndüm. Sayın Sefercioğlu bana sevimli bir dille, bu odaya tekrar gelirsin ancak, bir daha ayrılır gidersen bu kapıdan içeri asla bakamazsın dediğini hiçbir zaman unutmadım."*

Çalışma odamızda sayın Sefercioğlu'yla, zaman zaman derin sohbetlere dalar ilkeli ve verimli tartışmalara girerdik. Bu tartışmalar sürecinde, şunu görürdüm ki, o tartışırken bile, işine konsantreydi. Bazen öyle dalar giderdi ki, siz aynı odada diğer ziyaretçilerle derin sohbetlere dalar, hatta kahkahalar bile atardınız ama, o sessizlik içinde sizin varlığınızdan haberi olmadan çalışır, arkasından da yeni ürettiği şahane bir dörtlüğün dilinden dökülmeye başladığını görmeniz hiç şaşırtıcı olmazdı. İçimden ne güzel Tanrı vergisi bir yetenek diye imrenirdim kendisine.

Sefercioğlu bu ülkenin yetiştirdiği önemli şairlerden birisidir. Ülkemizin yazar, çizer, araştırmacı ve önde gelen edebiyatçılarının bu ulu çınarı henüz keşfedebildikleri ve Türk Edebiyatındaki gerçek yerine

oturtabildiklerini sanmıyorum. Ama şuna inanıyorum ki, sayın Sefercioğlu'nun şiirleri ve Türk Dili ve edebiyatına sağladığı katkılar, elli yıl, yüzyıl, hatta beşyüz yıl sonra bile araştırmacılara ilham kaynağı olacak, alanda yazılacak araştırma tezlerinde irdelenecektir.

Şu anda da biliyorum ki, o sessizce arı gibi bulunduğu ortamda çalışıyor, Türk Dili Edebiyatında gelecek araştırmacılara ilham kaynağı olacak yeni dörtlüklerini döktürmeye devam ediyor.

Kalan ömründe, çalışmalarında kendisine başarılar diliyor, sevgili eşi Beyhan hanımla nice yıllar birlikte mutluluklar diliyorum.

Ben, bir bilim insanı aynı zamanda da saygıdeğer bir öğretmen olan sayın Sefercioğlu'na, Türkiye öğretmenlerine yazdığı ve her yıl öğretmenler günü kutlamalarında heyecanla yurdun dört bir yanında okunan, aynı zamanda bestesi de yapılmış olan "Ben Öğretmen Olmak İstiyorum" başlıkla şiirinden alınmış şu dörtlükle veda etmek istiyorum:

Ben, çaresizliğin filizlendiği yerde ümit,
Korkunun mayalandığı yerde yürek,
Güçsüzlüğün güçlendiği yerde bilek olmak istiyorum;
Ben, öğretmen olmak istiyorum...

Sayın Sefercioğlu'na; saygıyla, sevgiyle ve muhabbetle...

(Prof. Dr. Süleyman Çelenk, emekli öğr. üyesi, 1 Eylül 2024)

***

Nejat Sefercioğlu Hoca ile 2000 senesi güzünde tanıştım. O zamanlar İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi'nde (IRCICA) araştırmacı olarak çalışıyor, bir yandan da Boğaziçi Üniversitesi'nde yüksek lisans tahsilime devam ediyordum. IRCICA'da ilk görev aldığım proje, "Kur'ân Çevirileri Bibliyografyası-Basmalar" idi. Hoca ise Marmara Üniversitesi'ndeki vazifesinin yanı sıra IRCICA'nın "Kur'ân Çevirileri Bibliyografyası-Yazmalar" projesindeki çalışmaları için Merkez'e geliyordu. Yüksek lisansı tamamladıktan sonra 2003 senesinde başvurduğum Marmara Üniversitesi doktora programının kabul imtihanlarında Nejat Hoca da bulunmuştu. Sonrasında Marmara'da tadı hâlâ damağımda olan derslerine devam etme imkânı buldum. Özetle önce iş arkadaşı, daha sonra öğrencisi oldum. Hocanın sahadaki vukufuna her zaman hayranlık duyduğumu burada kaydetmeliyim. Zarafeti ise bambaşka bir konu. Nejat Hoca'ya hayırlı ve uzun bir ömür diliyor, ilme katkılarının artarak sürmesini temenni ediyorum.

(Doç. Dr. Güler Doğan Averbek, 27 Temmuz 2024)

***

Seksen

Gönül kırk otuz ister geçen yıl olmuş seksen,
İnmez yetmiş dokuza dönüp bin defa seksen.

Yürüyen yol gibidir durmayıp akar hayat
Götürür her geleni ha gez dolaş hep ha yat yat.

Elindeki sermayen gün be gün her gördüğün
Burası gamhanedir âhiret olsun düğün.

Seferî'ye hürmetle **Kul Hakkı**'dan nazîre
Rabbim Muhtaç etmesin ne şâha ne nazire (Hakkı Şener, 12.08.2022)

Seferî ya da Prof. Dr. Mustafa Nejat Sefercioğlu

Günümüz Türkiye'sinde, bana göre şiir sanatının en önemli temsilcisidir. Bu ifadeler size biraz iddialı gelebilir, ama onun şiirlerini okursanız, bana kesinlikle hak vereceksiniz. Evet, millî hususlarda hassas olmakla birlikte, sosyal ve ideolojik konulara pek girmemiş, ama şiir sanatının gerek hece ve gerekse aruz vezniyle en güzel örneklerini, en doğru kelimeleri seçerek ve güzel Türkçe'mize özen göstererek sergilemiş. Akif ve Yahya Kemal'den sonra aruz vezinli yüksek şiir zevkimizin öldüğünü sanırdım. Yıllar sonra Bekir Sıtkı Erdoğan'ı tanıdım. Aruzla yazıyordu, güzel ama az yazıyordu.

Mustafa Nejat Sefercioğlu ve şiirleriyle karşılaşmak benim için adeta çölde tertemiz suyu bulmak gibi bir şey oldu. Sanatçılığının yanı sıra güzel dilimiz Türkçe'nin yetkin bir bilim adamı oluşu sayesinde, gerek hece ve gerekse aruz vezniyle kusursuza yakın şiirler yazmış. Bazı şiirlerinde adeta Akif gibi aruzla konuşmuş. Ben yıllar sonra ilk kez şiir okuyorum, hem de büyük bir zevkle. Kitaptan birkaç şiirini buraya aldım.

İyi ki varsın Mustafa Nejat Sefercioğlu ağabeyim. Allah sana sağlık ve huzur içre, daha nice uzun yıllar böyle böyle güzel şiirler yazıp bizlerle paylaşmanızı nasip etsin.

İyi ki varsın. (Bünyamin Aksungur, 24 Temmuz 2022)

***

Mustafâ devri gelüp menzil-i Yahyâ geçti
Seferî şi'rini şimden gerü dünyâ söyler

Mustafa Nejat Sefercioğlu üstadım seksen yaşından bahsedince böyle bir nazire yapmak geldi içimden... Rabbim sağlık afiyet versin. Nice güzel mutlu yıllara... (Hikmet Orhan, 21.05.2022)

***

Öğrencilerine "Kır Çiçeği" diye hitap eden, imza attığı tüm eserlerin içinde öğrencilerini "şiirinin mısra-ı bercestesi" olarak gören bir öğretmen can-ı gönülden kutlanır. Paylaşımınız için grubumuz adına çok teşekkür eder, saygılar sunarım hocam. (Hamiyet Su Kopartan, 24 Mart 2021, "Kır Çiçeklerim" ile ilgili)

***

Sevgili Hocam,

Girne Amerikan Üniversitesinde görev yapmaya devam ettiğinizi düşünerekten bu mektubu size yazıyorum. Nasılsınız? Umarım iyisinizdir. Bu Arada ben 2008 yılı girişli üniversiteniz Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü'nde 4 yıl boyunca derslerinizi birlikte sürdürdüğünüz mezun öğrencilerinizden S. Tuğba Aytar. Mektubu yazmaktaki amacım, 4 yıl boyunca eğitim hayatımda bize aşılamış olduğunuz yeni bilgiler sayesinde bugün meslek hayatımdaki yerimden dolayı size tekrardan teşekkürlerimi sunmak.

Ben 2012 yılında mezun olup iki yıl art arda KPSS sınavına girdikten sonra atandım. Tayinim Bursa Atatürk İlköğretim Okulu'na çıktı. 2 sene boyunca atanamamam beni hiçbir şeyden alıkoymadı. Atanamadım diye boş vermişlik yapmadım. Sizin bize aşılamış olduğunuz Osmanlıcaya sarıldım. Şu an da sizin öğrencilerinize sağlam temeller üzerine kurmuş olduğunuz Osmanlıca sayesinde bütün ilmî metinleri okuyabilecek seviyeye ulaştım. Sizin, her derste "Belki yine Nejat Hoca başladı diyeceksiniz" diye vermiş olduğunuz öğütleri her zaman dinledim ve bugün hiç pişman değilim. Bizlere her zaman Osmanlıca bilmek sizin için bir avantaj derdiniz. Ben de ne avantajı olacak diye kulak ardı etmedim ve bugün sizin vermiş olduğunuz nasihatler sayesinde ve Osmanlıca bilmenin bana açmış olduğu yeni kapılar sayesinde Muğla Üniversitesi'nde Araştırma Görevlisi olarak çalışıyorum. Daha da yükseleceğimin inancındayım.

Bugün bu mevkiye ulaşabilmişsem sizin çok emeğiniz olduğunu düşünüyorum. Her şey için tekrardan teşekkür edip ellerinizden öpüyorum... (S. Tuğba Aytar, 25.03.2019, Muğla, Girne Amerikan Üniversitesi öğrencisi)

***

Sayın Mustafa Hocam,

Nasılsınız? İnşallah iyisinizdir. İyi olmanızı Cenâb-ı Allah'tan niyaz ederim. Mektubu yazmamın amacı hem hatır sormak hem de teşekkür etmek.

Teşekkür etmemin sebebi bana ve arkadaşlarıma verdiğiniz Osmanlı Türkçesi dersi için, en önemlisi de bizlere verdiğiniz çok samimi, çok sıcak öğütleriniz. En çok da bize verdiğiniz öğütler için teşekkür ediyorum. Bizlere hep derdiniz Osmanlı Türkçesini öğrenin, hayatınızda hep lazım olacak diye, ben sizi dinledim ve hayatımda çok önemli kapılar açtı. Şu anda hem öğretmenlik yapıyorum hem de Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde görev yapıyorum. Sizi dinlediğim için çok mutluyum. Bazen öğrencilerim geliyor sizden bahsediyorum ve sizden bahsederken çok mutlu oluyorum, içim huzur doluyor. Öğrencilik yıllarımda diyordum nereden geldim ben Kıbrıs'a diye ama sizi ve diğer hocalarımı tanıdıktan sonra, hocalarımdan bir şeyler öğrendikten sonra, ilk geldiğimde söylediğim aklıma geldi ve biraz üzüldüm.

Hocam mektubuma son verirken sevgi ve saygılarımı sunarım, ellerinizden öperim. (Gökhan Kayışçı, 24.10.2018, Konya, Girne Amerikan Üniversitesi öğrencisi)

Değerli Hocam,

Her dersinizden sonra farklı lezzetlerle ayrılıyorum dersinizden. Her dersten sonra size olan hayranlığım, saygım daha da büyüyor.

Sizin çeyreğiniz kadar öğretmen olabilmeyi başarırsam ne mutlu bana. İyi ki varsınız hocam...

"Ben çaresizliğin filizlendiği yerde ümit,
Korkunun mayalandığı yerde yürek,
Güçsüzlüğün güçlendiği yerde bilek olmak istiyorum;
Ben öğretmen olmak istiyorum."

Hocam, siz bir "gerçek öğretmensiniz. İnanın, bana ümit oldunuz, yürek oldunuz, bilek oldunuz...

Sizin ve ailenizin yeni yılınızı ve bayramınızı kutluyor, ellerinizden öpüyorum. Sevgi ve saygılarımla. (Cennet Püsküllüoğlu, Türk Dili ve Edebiyatı öğrencisi)

Seferî'den Bir Şiir

Günümüz yaşayan şairlerinden olan ve Seferî mahlasıyla şiirler yazan Prof. Dr. Mustafa Nejat Sefercioğlu Hocamızın bir şiiri. Türkçenin mükemmel kullanıldığı bu şiirleri mutlaka okumanızı isterim.

Gelenekten etkilenen, duygu ve düşünce açısından da güçlü olan bu şiirler, gelecek yüz yıllarda da kendine mutlaka yer bulacaktır.

Eski şiirin rüzgârıyla yazılan şiirler de çok çok mükemmeldir. Çağımızın önemli bir şairi olan Hocamıza binlerce teşekkür. Şiirlerinde önemli mesajlar veren, hicivlerde harika bir üslup kullanan Seferî,

yüzlerce yıl geriden gelmiş ve günümüze hitap ettiği gibi tesirleriyle önümüzdeki yüz yıllara da damga vuracak özelliktedir. Kökleri çok sağlam, gövdesi Türklük olan, dalları tüm Türk Dünyası'nı kapsayan bu şiirlerin devamının gelmesi dileğiyle... Prof. Dr. Mustafa Nejat Sefercioğlu'na çok teşekkürler. Bilgi edinmeniz dileğiyle... (Bünyamin Nami Tonka, 06.07.2017, "Utansın" redifli şiirle ilgili)

***

Kıbrıs'ın, Girne Amerikan Üniversitesi'nin bana kazandırdığı başta gelen en değerli en saygıya ve sevgiye değer insanlarından biri Mustafa Nejat Sefercioğlu hocamı, edebiyatı çok sevdiğim için daha hazırlıktayken Türkoloji kulübüne katılmıştım ve 10 Kasım'da "Mustafa Kemal'i Düşünüyorum" şiirini okumak üzere şiir seçmelerinde Mustafa Nejat Sefercioğlu hocama yönlendirmişlerdi beni. Kısacası o şiir ve Türkoloji Kulübü vasıtasıyla muhteşem insan Mustafa Nejat Sefercioğlu hocamı tanımış oldum ve o günden sonra her dertleşmek istediğimde ve karaladığım şiirlerimi görmesi, bana ışık tutması amacıyla değerli hocamdan yardım aldım, sağolsun. O da hiçbirzaman beni kırmadı, benim öğretmenim olmadığı hâlde değerli vaktini her zaman ayırdı. Açıkçası edebiyat okuyan bütün öğrencileri çok ama çok şanslılar çünkü hem bilgisiyle hem alçak gönüllülüğüyle Mustafa Nejat Sefercioğlu hocam mükemmel bir insan. Üniversitede böyle kıymetli bir insanı tanıdığım için çok mutluyum ama hüzünlüyüm de, çünkü mükemmel insanlar tanıyıp sonra da onlardan ayrılmak beni üzüyor. Ama Rabbim'in izniyle hocamla her zaman irtibatta olmaya devam edeceğiz. Herşey için, emeğiniz için çok ama çok teşekkür ederim kıymetli hocam. (Hatice Hare Herdem, 30.05.2017, Girne)

***

Nejat Bey, çok güzel yazmışsınız. Tebrikler. Ben 1890 doğumlu Babaanne'mden 1909'da doğan Baba'mdan İşgal altındaki İstanbul'da yaşanan olayları çok dinledim. Azınlıkların, İngiliz, Fransız askerlerinin Türk halkına reva gördükleri zülumleri hakaretleri; hele azınlık çocuklarının "artık Türkün hükmü geçti." diyerek Türkleri taşladıklarını bugünkü gençler, bilhassa Atatürk hakkında ileri geri konuşanlar hiç bilmiyorlar. Belki o Atatürk düşmanları, işgal görmeyen illerde doğup büyüdüler; fakat o günlerde Anadolu'daki fakru zaruretden de haberleri yok. Bugünkü hale nasıl geldik; yakın tarihimizi okuyup araştıran da yok. Son elli altmış yılın siyasilerinin oy uğruna (Kuran'da olmayan haramlar vaz'eden, hadisler uyduran) yobazlara verdikleri ödünlerin, ne yazık ki bu hususta rolü büyük... Söylenecek çok söz var. Allah vatanımıza

milletimize devletimize zeval vermesin. Bütün müslümanlara, hidayetiyle, iyiyi, güzeli hayırı ilham eylesin... (Nahit Aybet, 09.05.2017, "Mustafa Kemal Olmak"la ilgili.)

***

Koca Şair, ömrüne bereket gelsin; sağol, varol. İzninle zevkle paylaşıyorum. Derslerimde de okuyacağım Türk gençlerine... Muhteşem olmuş. Acaba şunu da eklesem izin verir misin? Atatürk'e kem laf edenler, Türk milletinden olmayan ve hain kanı taşıyan, kendini "millet" formatı yerine "ümmet" aldatmacasıyla sunan kanı bozuklardır. (Enver Töre, 09.05.2017, "Mustafa Kemal Olmak"la ilgili.)

***

Mustafa Nejat Sefercioğlu büyüğümüzün "Sana Geldi Bu Gönül -Girne Esintileri-" şiir kitabını zevkle okuyorum. Seferî üstadımızın klasik Türk şiiri, halk şiiri ve serbest şiirin parlak örneklerini barındıran eserini zevk sahiplerine tavsiye ederim. Dostlara tadımlık iki beyiti sunuyorum:

Âşığın derdin ne anlar zâr u giryân olmayan
Vuslatın zevkın ne bilsin yâre mihmân olmayan

Âşığın gönlün yıkar ol bî-vefâ rahm eylemez
Var mıdır âşık olup da mülkü vîrân olmayan (Hasip Saygılı, 21.04.2017)

***

Bir hecesinde bile "defo" bulunmaz mı? Bu insan hem şair, hem edebiyat ilmine vâkıf bir âlim ve hem de güzel "dil"in sahibi olursa. Elbette bulunmaz. (Bünyamin Aksungur, 24.03.2017, "Küsmüş" redifli gazelle ilgili)

***

Yapılan yorumlar çok doğru sayın Seferî. Gerçekten sayın Aksungur'un söylediği gibisiniz. Aruz'un sesi kulaklarımızda yeniden çınlamaya başladı sayenizde. "Sana Geldi Bu Gönül" nihayet masamda. Sık sık açıp okuyorum. Üstelik yeni esintiler de gelmeye devam ediyor. Bir şiir tutkunu için (hele böyle mükemmel bir aruzla yazılmışsa) bundan büyük bir zevk düşünülebilir mi? Ağzına sağlık. Selam ve sevgiler...(Mustafa Özbalcı, 25.03.2017, "Küsmüş" redifli gazelle ilgili)

Seferî'nin "Düş de Gör" Şiiri Üzerine Notlar

Kaç bucaktır kahbe dünyâ çeşm-i yârdan düş de gör
Dostla düşman nerdedir sen îtibardan düş de gör

Maddenin ardında âlem sanma sohbet dostçadır
Kim kalır çevrende bir an fazla kârdan düş de gör

Korkusundan titreyen kuş diş biler can almağa
Kalmasın dizlerde derman sen şikârdan düş de gör

Geçtiğin yollarda alkışlar tutan dost çehreler
Kapmak isterler paçandan iktidardan düş de gör

Can da neymiş can fedâ olsun diyenler uğruna
El uzatmaz bir Sefer sen şöyle yardan düş de gör (İstanbul, Aralık 1986)

Öldü diye bakılan Divan şiirinin ölürken geride bıraktıklarına bakılırsa hükmün çok da doğru olmadığı anlaşılıyor. Gelenek, her fırsatta yeniden boy veren fidanlar gibi aruzuyla, gazeliyle, mazmunlarıyla dönüp geliyor ve bize eski tadlardan haber veriyor.

"Düş de Gör" insanı ve toplumu eleştiren bir şiir. Şairin zamandan ve insandan şikâyeti var ve insanın aşındığını, toplumun bozulduğunu düşünüyor. "Düşenin dostu olmaz." atasözünün doğruluğunu isbata çalışıyor adeta. Ona göre "itibar", "fazla kâr", "şikâr", "iktidâr" kavramları günümüz insanının gözünü alıp önünü görmesine engel parlatılmış kavramlar. Bunları elde etmek uğruna neler yapmaz insan!

Direktör Âli Bey Lehcetü'l-Hakaayık adlı eserinde "dostluk" için "Fırtınalı havalarda içi dışına dönen şemsiye" demişti. "İtibardan düşmek", "çeşm-i yârdan düşmek", "fazla kârdan düşmek", "iktidardan düşmek"... Vaktiyle bu imkânlara sahip olanlar için "fırtına" olsa gerek. O zaman insanoğlu hava bulanır bulanmaz kendine yeni bir kapı, yeni bir efendi, yeni bir dayanak... bulmak peşine düşüyor, yani şemsiye tersine dönüyor.

Şiirin hemen başındaki Veysel'in "Kahpe felek sana n'ettim n'eyledim?" sorusunu hatırlatan "kahpe dünay" ifadesi şairin dünyaya hiç de iyi gözle bakmadığını haber veriyor. Arkasından gelen "Gözden düşünce dünyanın kaç bucak olduğunu da, dost dediğin kimselerin düşman kesildiğini de görürsün." hükmü feleğin "dönek" olarak kabulünden kaynaklanıyor ve şairdeki hoşnutsuzluğun köklerini de net bir şekilde ortaya koyuyor.

Bu temel düşünceden yola çıkan şair, düşüncesini değişik yönleriyle kademe kademe geliştiriyor:

Kazancın bol, elin genişken bir sohbet halkası ile çevrili olarak yaşıyorsun. Gün gelik kâr musluklarının kapandığını görürlerse hepsi dağılacaktır. İnsanoğlu maddenin peşinde...

Güçlü olduğun zaman karşında kuş gibi titreyenler, dizlerinin dermanının kesildiğini fark ettikleri zaman can almaya koşarlar, daha önce serçeyken kartallaşırlar, gagaları da, pençeleri de kuvvetlenir!

Bu şiir insanı eleştirmekle kalmıyor, onunla alay da ediyor:

Güçlüysen yol boyunca boy gösteren "dost çehreler!" seni alkışlarlar, fakat iktidardan düştüğünde paçalarına saldırırlar, "şak şak"ların yerini "hav hav" sesleri alır. Anlarsın ki insan değil, başka şeymişler!

Senin uğruna canını hiçe sayar görünenler, elindekilerini yitirip yokluk uçurumuna düşersen bir kez olsun el uzatmaz; seni düştüğün yerden kaldırmak için de hiçbir çaba harcamazlar.

Bu hükümler, Seferî'nin dünyaya da insana da güvenmediğini gösteriyor. Bu karamsar bakış -ara sıra neşeli mısralar söylemiş olsa da- kalıcıdır şairde: "Düş de Gör"le aynı tarihi taşıyan "Nefret" şiirinde *Nesi var bilmiyorum ben bu cihan devletinin/ Hayrı yok kimseye aslâ şu yalan servetinin* demişti; bunlardan on yıl sonra yayımladığı (1996) "Nesi Kaldı" şiirinde de bakış tarzı değişmemiştir:

Seni sevdim diyecek bu cihânın nesi kaldı
sustu bülbülleri bâğın şu kırık nağmesi kaldı

Hani Ferhâd ile Şîrîn hani Vâmık ile Azrâ
Nerde Mecnûn ile Leylâ bize efsânesi kaldı

Sadece bu üç örnekte bile -ki bu örnekler onun insana ve zamana yönelttiği ince fakat çok sert eleştirilerdir- şair Seferî'nin zaman, toplum, insan ve onun geleceği konusunda endişeli olduğunu göstermeye yeter. Kaldı ki en son şiirlerinden biri olan "Keşke Câhil Olsaydım" (2016) şiirindeki *Cehâlet hep neşeymiş, yalakalık hoş şeymiş/ İlim irfan da neymiş; işkembeden atardım* mısraları bu bakış tarzının -en azından- son otuz yılın "merkez duygusu" olduğunu da düşündürüyor.

2017'de yayımlanan şiir kitabı *Sana Geldi Bu Gönül*'e yazdığı "Sözbaşı"ndaki "Bu şiirler biraz hasret, biraz gurbet, biraz sevinç, biraz hüzün, biraz sitem, biraz ümit, biraz ümitsizlik, biraz kırgınlık, biraz kızgınlık kokar." cümlesi de açık şekilde gösteriyor ki Seferî "diken üstünde" bir adamdır. Huzursuz, aceleci, zor beğenen; taze bir mazmunun güzelliğini, dolgun bir kafiyedeki ses zenginliğini kaçırmamak için tetikte bekleyen; her geçen gün biraz daha küçülen insanı uyarmak/uyandırmak için didinen bir ıztırap adamı...

Hâşim için "Ömrüm Benim Bir Ateşti"yi yazan Beşir Ayvazoğlu onun da biyografisini yazarsa herhalde "İğneli Fıçıdaki Şair" diyecektir kitabına!

(Saadettin Yıldız, *Kırmızılar,* Nisan 2017 sayısı, dijital).

***

Şair Seferî'nin Şiir Kitabı: *Sana Geldi Bu Gönül -Girne Esintileri-*

Bugün okuyucularımıza akademisyen olan ve aynı zamanda şairlik payesini hakkıyla elde etmiş bir büyüğümüzün, Prof. Dr. Nejat Sefercioğlu'nun Sana *Geldi Bu Gönül: Girne Esintileri* adlı taptaze şiir kitabını tanıtmak istiyorum. Sürç-i lisan edersek şimdiden affola.

Nejat Sefercioğlu 1959'dan beri şiirle uğraşmaktadır. Daha lise yıllarında Ankara liselerarası şiir yarışmasında birincilik kazanır. Kültür adamlığı, öğretmenlik mesleği, akademisyenlik, ferdî yaşantıları ve 2004'ten bu yana severek yurt tuttuğu Kıbrıs ve Girne'ye tutkunluk şairliğinin ilham kaynaklarıdır. Ancak bunlardan da önemlisi el aldığı, uzmanlık alanı olan Divan şiirini meşk ettikleri akademisyen ve gönül adamı merhum Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu'nun öğrencisi olmak, onunla eski şiirin rüzgarında uçmak, savrulmak. Rol model seçilen hocası ve karakterinden gelen beyefendiliği, insan sevgisi, vatan-millet aşkı dolu duyguları, öğrencilerinden aldığı ilhamlar onun insanlık ve şairliğinin özetidir aslında. Şiirlerinde "Seferî" mahlasını kullanan Nejat Sefercioğlu, *Sana Geldi Bu Gönül –Girne Esintileri* adlı şiir kitabındaki şiirlerini Kıbrıs'ta yazmıştır. Şairin şiirlerinde "aruz, hece ve serbest" tarzda olmak üzere üç tip ölçü kullanması, "İslamiyet öncesi Türk edebiyatını, Divan şiirini ve Batılılaşma Hareketleri'nden sonraki şiirimizi yani "Türk kültür ve edebiyatını" bir "bütün" olarak kabul etmesinden, ayırmamasından kaynaklanır. Şiirlerinin temaları arasında "hasret, gurbet, sevinç, hüzün, aşk" başta olmak üzere insanlığa ait pek çok duyguyu bir arada bulmak mümkündür. Seferî'nin şiirlerinde tıpkı Yunus Emre'nin şiirlerinde olduğu gibi duru, yalın, kuvvetli ve akıcı bir Türkçe söz konusudur. Divan şiiri etkisindeki şiirlerinde ise Yahya Kemal Beyatlı'nın şiirlerinde sentezlediği, "beyaz Türkçe ve divan şiiri geleneği"ni birlikte okuruz.

Bir gönül insanı olan Seferî adil olmak, hak yememek, dürüstlük gibi meziyetleri rehber edinmiştir kendisine. O, Hak'tan başka kimseye de kulluk etmez:

> "Kula kulluk edenin rehberi şeytan bilesin
> Şu geçen günleri zindan sonu hüsran bilesin
>
> Hakk'a kulluk yaraşır, mü'mine elbet gâfil
> Yüce fermana uyan cennete mihman bilesin"

Seferî için bu dünya güzellik, iyilik ve çalışmayla yaşanması gereken geçici bir dünyadır, esas âhiret hayatıdır. Ancak bu dünyayı herkese zulmederek geçirenin âkıbeti kötüdür:

Zulm ile âbâd olanın, âhiri berbad olurmuş,
Kim kursa İrem Bağı'nı, şöhreti Şeddâd olurmuş;

Kaldı mı kimseye cihân, nerde Kārun'la Süleyman?
Seferî, her zâlimin son sözü "İmdâd" olurmuş.

Türk-İslam geleneğinin, tasavvufun; insan olmak, severek inanmak, gönül kırmamak, "Yaradan'dan ötürü yaradılanı hoş görmek" anlayışına Seferî de sahiptir:

Mir'ac gönül almaktır
Gönüllere dolmaktır

Maksûdun Allah ise;
Tek yol insan olmaktır.

Yıllardır Kıbrıs'ta, Girne'de öğretim üyeliği yapan, öğretmenliği ve öğrencilerini tutku derecesinde seven Nejat Serecioğlu için Kıbrıs sevdası da bir aşka dönüşmüştür. "Kıbrıs'ta Bahar" şiiri hem bu sevgiyi gösterir, hem de bir zamanlar adada öğretmenlik yapan ve Kıbrıs Rübaileri'ni yazan Arif Nihat Asya'nın söyleşini hatırlatır:

Sarıyı yeşile uygun görmüşler,
Bahar gelmiş düğün dernek kurmuşlar

Nere uygun diye pîre sormuşlar;
Kıbrıs demiş, sarı yeşil sürünmüş.

Nisan gelmiş mimozalar açılmış
Ardı sıra sardunyalar saçılmış

Begonviller bir yar gibi koculmuş;
Kıbrıs yine al şallara bürünmüş.

Bir çok şiiri bestelenen, okul ders kitaplarına alınan Seferî, kanımca Türk edebiyatının en güzel üç dört bayrak şiirinden birini, "Ay Yıldız Düşmez Yere"yi kaleme almıştır. Türk ulusunun karakterini, vatan, bayrak sevgisini ve kutsiyetini o kadar güzel işleyen bu lirik şiir, büyük duygulanmaların, şairiyet kabiliyetinin ve vatan severliğin bir patlamasıdır. Bu uzun şiirde, İslamiyet öncesinden günümüze Türklerin "karakteri, değerler sistemi ve hayata bakışı" yerli yerinde tespitlerle dizelere dökülmüştür:

Kendi çizmiş Yaradan şu masmavi göklere
Sonra bayrak eylemiş ay yıldızı Türklere
Boyamış kanlarıyla şehitler al renklere;
Her nesne yere düşer, düşmez ay yıldız yere
Tâ ki kıyamet kopa, yer yarıla gök çöke...

Esir nasıl yaşanır bilmez ki Türk milleti
Bütün tarih boyunca tatmamış bu zilleti
Ne bayrağı çiğnetir, ne kurduğu devleti
Her nesne yere düşer, düşmez ay yıldız yere
Tâ ki kıyamet kopa, yer yarıla gök çöke...

Seferî'nin *Sana Geldi Bu Gönül –Girne Esintileri-* adlı şiir kitabında, şairin uzmanlık alanı olan divan şiirinden beslenerek ve aruzla yazdığı "İnandık" başlıklı şiiri, bana göre Nâbî ayarında, edasında bir şairle karşı karşıya olduğumuzun kanıtıdır:

Cânan diyerek bir gül-i ra'nâya inandık
Âşık bilerek bülbül-i şeydâya inandık

Bir gün kavuşur yârine âşık dediler de
Gerçek sanarak yok yere rûyâya inandık

Geçmişte olanlar bize ders olmadı gitti
Mâzîyi unuttuk yine ferdâya inandık

Bir gün bile fâni demedik derdine düştük
Bâkî sanarak boş yere dünyaya inandık

Hasretle bugün cevr ü cefâ çekmedeyiz hep
Eyvâh **Seferî** boş yere sevdâya inandık

Bir demet seçkiyle kısaca tanıtmaya çalıştığım *Sana Geldi Bu Gönül –Girne Esintileri-*'nde daha nice gönlü okşayan, gönlü çelen dizeler, şiirler var. Son söz olarak şiir kitabına adını veren "gönül" sözcüğünün, özel durum ve kullanımına da dikkat çekmek isterim. Hiç bir dünya dilinde kolay kolay karşılığı bulunmayan, bize ait, Türkçemizin güzel bir sözcüğüdür gönül. Kalpte oluşan bütün duyguların kaynağı olarak tanımlanan "gönül" sözcüğü, Seferî'nin şiirlerinde -kitabın adındaki dahil- çok fazla geçmektedir. Tekraren söylemek gerekirse bu da bize göstermektedir ki, "Seferî gönül ehlidir, bir gönül adamı"dır. (Prof. Dr. Oğuz Karakartal, KISBÜ Öğretim Üyesi)

Mustafa Nejat Bey'in Doğumu İçin Düşürülmüş Müstezad Tarih

Yok iken sen ne alevler ne kor odlar yanmış
Yok iken sen, san'at
Batarak saf gönül kibir denen sahrâya
Nice kalmış zorda

Anlamak anlayışından dahi yok bir ufak iz
Kör, sağır; göz ve kulak
Us sürülmüş adı bilmezlik olan menfâya
Koyun olmuş kurda

Böyle bir çağda gelip san'atı güçlendirdin
Sesi oldun ulusun
Daldırıp kaynağı vicdânın olan deryâya
Şiirin hep burda

Müstezad üzre **Tugay** söyletiyor târîhi
Veriyor müjdesini
"**Seferî** geldi misâfirlik için dünyâya
O hükümsüz yurda" (Hicrî 1362/Milâdî 1943)

***

Dün için yetiştirmek istedim ancak bugüne kaldı. Umarım sizi iyi hissettirmiştir. Sevdiklerinizle birlikte sağlık, mutluluk ve huzur dolu nice yaşlar görmenizi dilerim. Tanrı gönlünüze âfiyet, kaleminize kuvvet versin. (Eyüp Tugay Bahar, 13 Ağustos 2016)

***

Aziz, harika olmuş. İşte şiir bu. Çok şükür post modern şiir yazmıyorsunuz. Şiir dörtlük şeklinde düzenlense daya iyi olmaz mıydı? (Ceval Kaya, 20.04.2016, "Deli Gönül" adlı şiirle ilgili)

Biricik Nejat Hocamıza Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerinden Küçük Bir Armağan, 12.01.2016

Hocam, dersinize girdiğim ilk günü hiç unutmam. Daha o gün öğrencilerinize ne kadar düşkün olduğunuzu anlamıştım. Çünkü bize öğrenciniz gibi değil de evladınız gibi bakıyordunuz. Sanki siz bir öğretmen değil de babamızdınız. Bu sıcaklığınızı ilk dersten son derse kadar hissettirdiniz. Bunun için size minnettarım. Sizi tanıdıktan sonar öğretmen kelimesi farklı bir boyut kazandı bende... Bunun için size minnettarım. Ben hiç bir öğretmenim tarafından kendimi değerli hissetmedim. Bunun için de size minnettarım.

Canım hocam, eğer öğretmenlikle ilgili bir dileğim varsa o da sizin gibi bir öğretmen olmaktır. Ve inanıyorum ki kendim için istediğim ne kadar dilek varsa siz de benim için onları istiyorsunuz. Çünkü siz bizi bizden iyi tanıyor ve düşünüyorsunuz.

Hocam, her ne kadar bugün son dersinize girecek olsak da biz hep o derse gelmek için can atan öğrencileriniz olarak kalacağız. Bizi dualarınızdan mahrum bırakmayın. Çünkü bir babanın evladına ettiği dua geri çevrilmez. Sizi çok seviyoruz. (Kır çiçeklerinizden Zeynep Bülbül)

Not: Dersinize giremeyen öğrenciler ne kadar şanssız olduklarını asla bilemeyecekler. Biz şanslı öğrencilerinizdeniz.

İnsana yol gösteren en önemli kişidir öğretmenler. Seneler boyunca birçok hocadan ders aldım. Bana bir harf öğretenin kırk yıl kölesi olurum, sözü var ya işte bu sebepten bütün hocalarımı sever ve sayarım. Ama siz hoca dendiğinde aklıma gelen nadir hocalardansınız. Hocam kelimesinin altını o kadar iyi dolduruyorsunuz ki hocadan öte oldunuz benim için. Sizin o ders anlatışınız, o nasihatleriniz, o samimiyet ve içtenliğiniz her şeyinizle örnek oldunuz. Sizin gibi hem bilgili hem tecrübeli bir hocadan ders aldığım için mutlu ve gururluyum. Bana bir diplomadan daha değerli şeyler verdiniz.

Hocam, canım hocam! İyi ki sizden ders almışım, sizi tanımışım. sizi çok seviyorum. Allah sizi başımızdan eksik etmesin. (Kır çiçeklerinizden Yasemin Bayrak)

*

Bana edebiyatı sevdiren, iyi ki edebiyat öğretmenliğini seçmişim, dedirten, ikinci babam olup her derdimi dinleyen koca yürekli öğretmenim. İyi ki sizi tanımışım, hayatıma kattıklarınız için size ne kadar teşekkür etsem azdır. Dedikleriniz, anlattıklarınız her zaman aklımda olacak, her zaman sizi anacağım, bizim için uğraştınız, emeklerinize layık bir öğretmen olmak için elimden gelen her şeyi yapacağım. Bir öğretmen öğrencisini azarlarken de sevgisini gösterebilirmiş, ben sizde her zaman bunu gördüm, öğrencilerime hep bunu anlatacağım. Ben sizi tanıdığım için dünyanın en şanslı öğrencisiyim. Allah sizi başımızdan eksik etmesin, Allah size uzun ömürler versin. O pamuk ellerinizden öpüyorum benim canım öğretmenim. Sizi çok seviyorum. (Kır çiçeklerinizden Aslı Barın)

*

Gerçek bir öğretmenin nasıl olduğunu sizinle öğrendim. Öğrencilerini bu kadar seven, onlar için bu kadar endişelenen başka bir öğretmen görmedim. Tüm öğretmenlere saygı gösterilir elbette. Ama siz bizim sevgimize de sahip oldunuz. Bize yol gösteren, destek olan bir öğretmen oldunuz. Benim için sadece bir öğretmen değil zor zamanlarımda bana yardımcı olan, derdimi dinleyen, yalnız kaldığımız bir şehirde bizi baba gibi kollayan koca yürekli bir insansınız. Bize kattıklarınızın, öğrettiklerinizin değeri anlatılamaz belki ama ben biliyorum. Gelecek hayatımda Nejat Hocam diye herkese anlatacağım yol göstericimsiniz. Bugün bile herkese benim bir Nejat Hocam var diye anlatıp övünüyorum. Sizin gibi bir hocaya sahip olmanın değerinin farkındayım. Belki her zaman sizi gururlandıramıyorum ama sizi gururlandırmak için çok çalışacağım. İyi ki bu okula gelmişim. İyi ki sizin

gibi bir öğretmenin öğrencisi olma şansını yakalamışım. Siz bana çok şey kattınız. Öğretmenlik mesleğini yapabilme şansını yakalarsam sizin izinizde ilerleyeceğime söz veriyorum. Sizin gibi seven bir öğretmen olmak istiyorum, bizim gibi sevildiğini hisseden öğrencilerim olsun diye. Emektar, saygıdeğer, sevgi dolu, vicdanlı, koca yürekli, bir tane hocam. Sizi çok seviyorum. (Kır çiçeklerinizden Tuba Doğan)

*

Seven, öğreten, hata yapsak da bizi affeden, yeri geldiğinde bağıran ama hiç kin tutmayan hocam;

Daha ilkokul yıllarında herkes büyüyünce ne olacaksın diye sormaya başlar. Ben o yıllarda "Öğretmen olacağım" derdim. Sizi tanıdıktan sonra bu kararımın bir kez daha ne kadar doğru olduğunu anladım. Bende öğretmen olmak için ailemden ayrılıp buraya geldim. Daha ilk dersimizde bizim buraya niçin geldiğimizi bize hatırlatıp bir hata yapmamamızı söylediniz. Hiç bıkmadan, usanmadan da bunu 4 yıl boyunca tekrarladınız. Tembellik yapıp bazen sizi üzdük fakat siz bize "Kır Çiçeklerim" dediniz. Bu üniversite bizim için bir gemiyse sizde bize bu gemide yol gösteren bir kaptan oldunuz diyerek burada bir teşbih yapmak isterim: "Ben öğretmen olmak istiyorum İstiklâl Marşı'nı gururla söyletmek için". Ben sizin gibi kendini kır çiçeklerine adayan bir öğretmen olmak istiyorum.

Belki emeğinizi size ödeyebilirim düşüncesiyle *Ben Sizin Gibi Bir Öğretmen Olmak İstiyorum...* (Kır Çiçeklerinizden Aslı Aykurt)

*

Sevgili, kıymetli, değerli, saygıdeğer Hocam... Öğrencilik hayatımda mesleğinin değerini, koşulsuz hissettiren ve bunu karşılıksız şekilde bizlere aktararak bizleri eğiten ve bizleri yetiştiren, öğretmenlik vasfını daha üstün bir şekilde yerine getiren gördüğüm en nadir öğretmenlerden birisiniz. Bize aktardığınız tüm bilgiler için size ne kadar teşekkür etsem azdır. Bunun yanında bize verdiğiniz terbiye belki de hiçbir yerde göremeyeceğimiz ince bir noktadır. Öğretmenliğin sadece ilim aktarmak için yapılan bir meslek olmadığını sizden öğrendim... Bu farkındalığı bana öğrettiğiniz için size minnettarım. Ailemizden uzakta olmamıza rağmen bize aile sıcaklığını yaşattınız. Yeri geldi bizimle güldünüz yeri geldi bizimle ağladınız. Bizlere öğretmen, baba, arkadaş sıcaklığını yaşattığınız için çok teşekkür ederim.

Umarım sizden ufacık bir şey öğrenmişimdir. Ne kadar anlatmaya çalışsam da sizin değerinizi ve kıymetinizi yazıya aktarmak çok zor.

Sizi tanımak benim için çok büyük bir şans. Her şey için çok teşekkür ediyorum. Umarım sizin gibi bir öğretmen olmayı başarabilirim. Ellerinizden öpüyorum kıymetli hocam. Sizin bilgileriniz ve kır çiçekleriniz hiçbir zaman solmaz. Nur yüzlü, pamuk kalpli sevgili hocam sizi çok seviyoruz. (Kır Çiçeklerinizden Gülşah Coşkun)

*

Saygıdeğer öğretmenim, sizinle kocaman, dolu dolu verimli günler, aylar, yıllar geçirdik, her zaman bizim doğrularımızla gurur duydunuz, yanlışlarımızla da bizlere doğru yolu gösterdiniz. Her zaman doğru olanı öğrettiniz bize hocam. Doğruları nasihatlerinizle, öğütlerinizle, yaşanmışlıklarınızla bize anlattınız, öğrettiniz. Biz biliyoruz ki her zaman bizi kendi çocuklarınız gibi gördünüz, kendi çocuklarınız gibi koruyup kolladınız. İyi ki varsınız, iyi ki öğretmenimizsiniz, iyi ki bize babalık ettiniz hocam. Hocam, acele yazdırdılar, dikkatli yazamadım. Sürç-i lisan ettiysek affola. (Oğuzhan Albayrak)

*

Kıymetli öğretmenim, bu bölüme geldiğim ilk gün kendimi bir öğretmen olmuş, sınıfta ders anlatırken düşünemiyor, hayal edemiyordum... Siz benim hayal dünyamı aydınlattınız. Bizim, benim bir öğretmen olabileceğimizi hayallerimizden çıkarıp gerçek olabileceğini, hedeflerimize kavuşabileceğimizi bize öğrettiniz. Vatanımızdan, anamızdan babamızdan ayrı olduğumuz bu gurbette bizim ailemiz oldunuz. Bir baba gibi bizi sardınız, kolladınız, öğütlerinizi ve sevginizi bizden asla esirgemediniz. Bize verdiğiniz nasihatler, öğütler kulağımıza küpe oldu. Emin olun Allah'ın izniyle gün gelir de öğretmen olursam o masaya oturduğumda sizi ve öğütlerinizi her zaman düşüncelerimde ve kalbimde yaşatacağım. Bana edebiyatı sevdirdiniz. Önümü kapatan kara bulutları açtınız, yolumu aydınlattınız. Ne yapsam, ne etsem sizin hakkınızı, emeğinizi ödeyemem. Bana hediye ettiğiniz şiir kitabınızı kütüphanemin baş köşesinden, kitabın içine attığınız imza ve yazdığınız dileklerinizi asla gönlümden çıkarmayacağım. Sizinle dört yıl geçirmek benim için sonsuz bir nimettir. Ellerinizden öperim. Sizi asla unutmayacak öğrenciniz. (Kadri Sudereli)

*

Değerli öğretmenim, sizin gibi ulu bir çınardan ders alabildiğim için kendimi çok şanslı hissediyorum. Sizin gibi bir öğretmenden divan edebiyatı derslerini almak paha biçilmez bir durum. Sizden sadece dersle ilgili konular değil hayata dair önemli ve kaliteli bilgiler edindim. Eğer ilerde öğretmen olabilirsem öğrencilerime sizin adaletiniz, sevginiz ve

şefkatinizle yaklaşmaya çalışacağım. Bana verdiğiniz bütün emeklere sonsuz teşekkür ederim. (Murat Gürten)

*

Saygıdeğer Nejat Hocam, sizinle ilgili düşünce ve fikirlerimi söylemeye nereden başlayacağımı bilemiyorum. Altı yıl önce okula başladığımda ilk sizin dersinize girmiştim. Edebiyat Bilgileri-1 dersiydi. Tahtada bir beyit yazmıştınız ve o gün beyitten hiçbir şey anlamamış, korkmuştum. Şu an son dersinizdeyim ve korkmuyorum çünkü o gün hiçbir şey bilmeyen bir çocuktan bugün her karşılaştığı beyti nasıl çözeceğini bilen bir öğretmen adayı yetiştirdiniz. Bunun için size minnettarım. Umarım her daim başımızda olursunuz, edebiyatın sizin gibi hoca ve şairlere her zaman ihtiyacı vardır. Sizin gibi bir hocadan ders aldığım için kendimi çok şanslı hissediyorum. Sizin gibi bir hocamın bilgilerinden ömrümün her alanında yararlanacağım ve sizi arayacağım. (Erçağ Ender Çetin)

*

Saygıdeğer hocam, saygıyla ve sevgiyle selamlıyorum. Öncelikle hayatımda gördüğüm şahsiyetlerden birisiniz, gerçekten mest oldum. İşinize olan saygı bir çığır açacak mahiyettedir. Hayatınızın her safhasında hayata karşı yaptığınız savaşta şartlar ne olursa olsun her zaman bir dava peşindesiniz; adeta bir dava, bir aksiyon. Kişiliğinizle kır çiçeklerinize ideal insan olma yolunda bir rehber, bir baba, bir arkadaş niteliğindesiniz. Her zaman bir baba şefkati içindeyiz. Bu duruşunuzla öğrencilerinizin bam teline dokunacak şekilde kır çiçeklerinize baktığınızda içi titreyen, gözleri sürekli öğrencisinin üzerinde olan, adeta hayatının bir parçası hâline getiren öğretmenlik mesleğini bu duruş, edep, saygınlık kalıplarına sokabilen; eğitim ahlakınızla öğretmenlik mesleğini seçmeme baktığımda bir daha pişman olmayacağımı anladım. Bir istemeden bin verme sevdanız ufkumuzu biraz daha açtı. Bizlere öğretmenlik şuuru aşılattınız. Adeta bir küheylan gibi sürekli yol almak, yorulma bilmemek, son nefese kadar mücadelenizle bu davanın metodunu hatırlattınız. Yanlış bir şey yazdıysam kusura bakmayın, hakkınızı helal edin. Allah bol ömürler versin, ellerinizden öperim. (Davut Bilgin)

*

Sevgili hocam, saygıdeğer koca çınarımız; seneler çok çabuk geçiyor. Daha dün gibi aklımda sınıfa ilk girişiniz. Sizi ilk gördüğüm anda değişik duygular içindeydim. Kendi kendime "Acaba bu adam bize ne öğretebilir?" diye düşündüm. Yaşlı olmanızdan kaynaklanan bir ön

yargıydı. Ama zamanla öyle şeyler gördük, öğrendik ki sizden, her öğrendiğim şey için ayrı ayrı kızdım kendim kendime. Sonra anladım ki en faydalı, en bilgili öğretmen görmüş, yaşamış ve senelerin kendine verdiğini aktarabilen en değerli öğretmendir. Artık bundan sonra hiçbir insana ön yargı ile yaklaşmıyorum. Sözü özü; iyi ki sizin gibi dop dolu, tarih gibi bir öğretmenden senelerce ders alabildim. Farkında olmadan bana neler öğrettiniz bir bilseniz kendinizle gurur duyar, Allah'tan bir bu kadar daha ömür isterdiniz. Benim de Allah'tan isteğim var, inşallah ilerde sizin gibi öğrenmeye ve öğretmeye aç öğretmen veya bir birey olurum. Bizi tanıdığınız zamandan bu yana en ufağından en büyüğüne hata yaptıysam sizden özür diliyorum. Size söz veriyorum, ileride sizin gibi olamasam da sizin istediğiniz gibi bir öğretmen olacağım. Kalan ömrünüzde daha nice kır çiçekleriniz olur inşallah. Allah'ım sizi ve sizin gibi değerli insanları utandırmasın; değerinizi, kıymetinizi bilen güzel insanlarla karşılaştırsın. Sizi mumla arayacağımdan adım gibi eminim ama olsun; bana verdiklerinizle vatana, millete hayırlı bir insan olacağıma söz veriyorum. Sizi çok seviyorum. Sizi özleyeceğim babam benim. (Talha Kottaş)

*

Saygıdeğer Nejat Hocam, size öncelikle benim için ne kadar kıymetli olduğunuzu belirtmek istiyorum. Siz benim için gerçekten çok değerlisiniz. Hocam; hep sizin dediklerinizi yaptım, yapmaya çalıştım. Kimi zaman sizi sinirlendirdiysem bile sizi hiç üzmemeye çalıştım. Hocam, sizin bendeki değerinizi ve yerinizi anlatmaya sözlerim yetmez. Bu nedenle sözümü fazla uzatmak istemiyorum. Sadece sizden şunu bilmenizi istiyorum ki; ben gerçek bir öğretmen olmak istiyorum. Şu hayatta aldığım nefesi yapacağım tek meslek olan öğretmenlikle geçirmek istiyorum. Hocam, ben sizden çok şey öğrendim, bunlar için size teşekkür ediyorum. Her zaman öğrenecek çok şeyi olduğunu ve öğretmen olursam inşallah öğrenciliğimin bitmeyeceğini de biliyorum. Allah sizi başımızdan ayırmasın hocam. Sizi çok seviyorum. (Nazire Merve Aktaş)

***

Bir hocadan öte babamız, ailemiz olup her zaman tüm sıkıntımızı sabırla dinleyip elinizden geleni yaptınız, derste bir yanlışımız olunca usanmadan anlayıncaya kadar anlattınız. Hiç yorulmadınız, bıkmadınız. Edebiyat siz anlatınca güzel hocam, en güzel azarlama da sizin. Siz hep olun ki yanlışlarımız doğru olsun hocam, siz hep olun ki biz edebiyatı daha çok sevelim hocam. Bu karenin 2 yıl sonra da tekrarlanması en

büyük dileğim, Allah sizi başımızdan eksik etmesin. (Aslı Barın, 13 Haziran)

Nazire-i Gazel-i Seferî-i Üstâd

Hüsn ü ânım der isem yârime ol ân üzülür
Hüsne nisbet ediversem ana yârân üzülür

Ay yüzün şevki ile oldu tamâm her amelim
Sensiz eksikliğime kamu noksân üzülür

Etme kurbân güzelim vaslını lutfeylemeden
Iydden evvel kesilen kurbâna insân üzülür

kanzil olsak lebinin meydeki aksiyle hemân
hum-ı mey kan kaşanır şîşe-i rindân üzülür

İşitip sözlerini etmese dünyâ deverân
devrine mâh utanır mihr-ı dırahşân üzülür

Neme lazım diyerek katresi gözden çıksa
Nûh gayret bırakır göklere tûfân üzülür

Nevcivânım beri gel gitme güzel başın için
Bu meseldir ki civân gelmese pîrân üzülür

Bîhaber sanma sakın murg-ı dilin seyrinden
Kaybolan hüthüte elbette Süleymân üzülür

Seferî hüsn-i nazar kılmasa **Efsûs** bize
Sararır defterimiz bir nice dîvân üzülür (Efsus Vaveyla, 15.03.2016)

Der-Tahmis-i Gazel-i Seferî

Aşka düştüm bilemem ref'ime ihsân nerede
Çâre bulmaz yaramın def'ine imkân nerede
Pür-nedâmet gezerim afvıma sultân nerede
Derde dermân olanın derdine dermân nerede
Katle fermân yazanın katline fermân nerede

Bir devâsız gama düştük bilelim eğlenelim
Hâlden anlar o tabîbim görelim eğlenelim
Dilde aşk elde sâgar nûş edelim eğlenelim
Şu yalan âleme geldik gülelim eğlenelim
Diyebilmek ne kadar zor hani cânân nerede,

Ârızın yâdına cânlar adanan sevgililer
Cilve vü nâzına âşık olunan sevgililer
Ahd ü peymânına sâdık sanılan sevgililer
Nerde bilmem o vefâkâr geçinen sevgililer
Cân veren âşıka cân vermeye Lokmân nerede

Kıbledir dârına yek-pâ varayım der âşık
Kâbedir kûyuna rûyum süreyim der âşık
Sen revâ gör tene şerha vurayım der âşık
Günde yüz bin kere kurbân olayım der âşık
Yine bayram geliyor sorma ki kurbân nerede

Yâre gitmiş yolu bilsen ona koşmak niyetin
Terk edip cân ü serin cennete varmak niyetin
Mihrlik resmini **Pâkî** yine görmek niyetin
Seferî*sin bilirim vuslata ermek niyetin*
Yüce dağlar aşacak ol yüce kervân nerede (Pâkî Paki Demirpolat)

Der-Taştîr-i Gazel-i Seferî

Âşıkları dîvâneye döndürdü o âfet
Endâmını meyhâneye döndürdü o âfet
Gerdânını peymâneye döndürdü o âfet
Şûh işveyi rindâneye döndürdü o âfet
Dil koymadı vîrâneye döndürdü o âfet

İnsâfa gelip âşıka yüz vermedi aslâ
Bir gün olacak vaslına söz vermedi aslâ
Tenhâ yürüyüp râhına iz vermedi aslâ
Şem'-veş yakılıp gayrıya köz vermedi aslâ
Bîçâreyi pervaneye döndürdü o âfet

Bir derbederin yok yere ahvâlini sordu
Gammaz gözünün yâyına peykânını kurdu
Nâz yüklü bakışlarla süzüp âvını vurdu
Aşksızlığa mahkûm dile öz tahtını kurdu
Vîrâneyi kâşaneye döndürdü o âfet

Derler ki dün akşam o dudaklar ile meysiz
Gözlerden uzaklarda kuzeysiz ve güneysiz
Bî-harf ü kelâm söyleşip eysiz ve beheysiz
İşret ü tarablarda kemânsız ve de neysiz
Ağyârını medtâneye döndürdü o âfet

Yıllarca kırıp gönlünü mahzun **Seferî**'nin
Her zahmesi nîl-gûn ve de gül-gûn Seferî'nin
Şâdân olacakken gözü pür-hûn Seferî'nin
Pâkî gibi güldürmedi rûyun Seferî'nin
Meclisdeki nâlân neye döndürdü o âfet

(Seferî Mustafa Nejat Sefercioğlu)
(Pâkî Paki Demirpolat)
***

Kıymetli öğretmenim, fakülte 1. sınıf öğrencisiyken dersinizde "İçinizden bu fakülteyi istemeyerek kazanan, öğretmen olmak istemeyen var mı?" diye sormuştunuz. Koca anfide tek ben parmak kaldırmıştım. Gerçekten istemiyordum. Hukukçu olmak istiyordum. Moladan sonra anfide benim sıramın yanına gelip bu eşsiz şiirinizi gözlerimin içine bakarak okuyup şiiri masama bırakıp derse devam etmiştiniz. Ben o anda öğretmen olmalıyım dedim ve yirmi yıldır sizden gördüğümüz edeple aldığımız feyizle öğretmenim. Size ve bizi yetiştiren kıymetli öğretmenlerimize müteşekkirim. Rabbim size nice nice öğretmenler yetiştirecek ömürler versin, ellerinizden öpüyorum. (Kadriye Kahraman, 17.11.2015, Tokat, "Öğretmen Olmak İstiyorum" adlı şiirle ilgili)

***

Arnavutluk'ta düzenlenen 4. Uluslararası Dil ve Edebiyat Konferansı'na Aksaray Üniversitesi'nden katılmıştım. Sizi eserlerinizden tanıyordum ancak Tiran'daki toplantı yüz yüze görüşmemize vesile oldu. Öncelikle sizinle tanışmaktan büyük onur ve mutluluk duyduğumu belirtmek isterim. Kısa süreli de olsa sohbetlerinizden ve birikiminizden istifade ettik. Arnavutluk'ta çektirmiş olduğumuz resimlerden bende olanları size ekte gönderiyorum. Çalışmalarınızda kolaylıklar diler, saygılarımı sunarım. (Dr. Abdulmuttalip İpek, 14.11.2015)

***

Hocam, ilk önce "Kuvvetli Hâfız!" hikâyenizi okudum, o hikâyeyle vatana 'çocukluğumuza' götürdünüz bizi. Ardından bu hikâyenizi okudum. "Enek Tüccarı" çocukluğun o safiyane duyguları içerisinde ayrıca mizahı da içinde barındırıyor. Hikâyenin sonlarına doğru aklımdan geçen soruyu, babanızın sorduğu o andan itibaren ben de kahkaha tufanına tutuldum, bir an kendimi o sofrada hissettim. Çok güzel, bir o kadar da çocukluk saflığını yansıtan gerçek bir hikâye daha. Üstelik o güzel anlatımınızla mizahi yönü dikkat unsuru hâline getirilmiş, bir çocuğun yaşayabileceği macera silsilesinden bir kesit. Ne güzeldir ki siz bu hikâyeyi yaşayarak yazmışsınız. Yeni hikayelere "çocukluk hatıralarınıza" aç bekliyoruz.

Hocam, söylemeyi unuttuğum bir nokta var ki o da bu hikâyenizle Nevşehirli'nin ve Kıbrıs Türkü'nün kültür ortaklığını belgeliyorsunuz. Kıbrıs'ta pirilli (misket) oyunu vardır, bilirsiniz cam boncuklar onların en irisine ya da ana taşa (diğer taşları yütmek için kullanılan taşa) enek denirdi. Benim de çocukluk hatıralarımdan hemen hatırıma gelen buydu. Bu yönüyle de ayrıca kıymetli anlattıklarınız. Kaleminize,

yüreğinize sağlık.

Kıymetli Nejat Hocamızın Seferî'liğini o eşsiz, duygu yüklü, her mısrasında insanı duygu seline katan şiirlerinden bilirdik; ama görüyorum ki kendisinin şiir kalemi ne kadar kuvvetli ise hikâye kalemi de ona rakip olacak derecede kuvvetli. Şiirlerindeki duygu yoğunluğunu, ahenk eşliğinde yüreklerimize akıtması gibi, bu hikâyesi de yüreğimize aktı. Bu kısa ama bir o kadar da derin hikâyede insan geçmişe, anılarına dalıyor ve aslında o günlerin lezzetini hatırlıyor. Bir başkadır o çocukluk hatıralarımız ki birçoğumuzun kesiştiği olaylar yüreklere bir başka işliyor, bizi de bir zaman rüzgârıyla alıp ta gerilere götürüyor. Sevgili Hocam, zaman silsilesi içinde çocukluğumuz bir vatan, şimdimiz ise 'gurbet' olmuş. "Gurbette başımız o kadar dertli" ki değil "trenler, raylar" ruhumuz yoruluyor Hocam. Dilinize, elinize, yüreğinize kaleminize sağlık Hocam. Hikâye kaleminizin lezizliğini gelecek hikâyelerinizde tatma dileğiyle... (Selma Havva Çınar, 12 Mart 2015, Hikâyelerle ilgili)

***

"Enek Tüccarı", bir çocukluğa özlem hikâyesi. Hatıralar, yıllarca mıhayyilemizin bir köşesinde bekler ve bazan ansızın bir "geçmiş zaman yorumu" olarak dirilir. Sefercioğlu'nun muhayyilesi de bu yönde açılıvermiş. Dili sade ve kıvrak, kurgu güzel... Yenilerini beklemek hakkımızdır o halde. (Saadettin Yıldız, 10 Mart 2015, "Enek Tüccarı" adlı hikâye ile ilgili)

***

Saygıdeğer Hocam, iyi ki tüccar olmamışsınız. Yoksa sizin gibi muhterem, saygıdeğer bir hoca ile tanışmıyor olacaktık. Allah sizi başımızdan eksik etmesin. Ha bu arada hikâye harikûlade güzeldi. Elinize yüreğinize kaleminize sağlık. (Ahmet Yıldızsoy, 10 Mart 2015, "Enek Tüccarı" hikâyesi ile ilgili)

***

Şiirlerinizdeki üstün yetenek ve başarınızı, bizimle paylaştığınız hikâyenizde de açık bir şekilde görüyorum. Anlatımınız gayet açık ve anlaşılır olmuş. Bunun yanı sıra bir cümleyi okurken art cümleyi merakla bekleyerek okudum. Ayrıca okurken bir yandan da öğrendim. Eminim bizimle paylaşmak istediğiniz bir sürü hikâyeniz var. Umarım hikâye yazmaya devam edersiniz. Merak ve sabırla bekliyorum. Paylaştığınız hikayeden ötürü şükranlarımı iletiyorum. (Taha Kottaş, 7 Mart 2015, "Enek Tüccarı" adlı hikâye ile ilgili)

Çocuk dünyası yetişkinlerin dünyasına göre daha anlamlı ve daha insani... Çocuk aklı diyoruz ama çocuk aklı yetişkinlerinkinden daha duyarlı... Barış Manço "Adam Olacak Çocuk" derdi hep. Ben de "Şair ve yazar olacak çocuk çocukluğunda belli olur." diyorum. Yüreğinize sağlık Nejat Hocam... (Zeki Akçam, 4 Mart 2015, "Duvar Yağlı Ekmek" adlı hikâye ile ilgili)

***

Bu hikâye bana tencerede taş kaynatıp, acıkan çocuklarına "Yemek daha pişmedi." diyen annenin öyküsünü anımsattı. Çocukluğumda o hikâyeyi her dinleyişimde ne hissettiysem bu hikâyede de aynı duyguları yaşadım. Komşusu açken tok yatanlardan olmayanları anlatan bu hikâye gerçekten çok etkileyici ve öğretici... Nejat Hocam yüreğinize, kaleminize sağlık... (Gülay Asit, 4 Mart 2015, "Duvar Yağlı Ekmek" adlı hikâye ile ilgili)

***

Beni çocukluğuma götüren, o zamanlardaki masumiyeti, saflığı hatırlatan bu hikâye için çok teşekkürler hocam. Yüreğinize, kaleminize sağlık. İnşallah yeni hikâyelerinizi okumak nasip olur. (Zeynep Bülbül, 4 Mart 2015, "Duvar Yağlı Ekmek" adlı hikâye ile ilgili ilgili)

***

Hocam hikâyeniz tıbkı şiirleriniz gibi. İnsanın içine işliyor. Düşüncelerinizi duygularınızı o kadar güzel ifade ediyorsunuz ki hayran kalmamak mümkün değil. Kaleminiz elinizden hiç düşmesin. Siz yazın bizler de okuyalım. (Yasemin Bayrak, 4 Mart 2015, "Duvar Yağlı Ekmek" adlı hikâye ile ilgili)

***

Bu hayatın pisliklerinden arınmış masum bir o kadar da anlamlı olan bu hikâyeyi bizimle paylaştığınız için teşekkür ederim hocam. Hikâyelerinizin devamını bekliyoruz. Yüreğinize sağlık. (Aslı Aykurt, 4 Mart 2015, "Duvar Yağlı Ekmek" adlı hikâye ile ilgili).

***

Saygı değer kıymetli hocam bu hikâye öyle bir incelikle ustalıkla yazılmış ki kelimeler kifayetsiz kalıyor, gerçi siz bütün eserlerinizi kar tanesi kadar narin ince ince eleyip sık dokuyor, bize biz olduğumuzu hatırlatıyorsunuz, sizin şiirleriniz değil miydi bizi böylesine olgunlaştıran? Herşey için teşekkür ederiz hocam gönlünüze kaleminize sağlık. (Oğuzhan Albayrak, 4 Mart 2015, "Duvar Yağlı Ekmek" adlı hikâye ilgili)

Öğretmen Deyince

Adı şanlı Mustafa Nejat Hocam
Can hocam, cânım hocam
Yüreğinde merhameti çok olan...
Sevgisinde cömert olan
Öğretmen deyince Mustafa Nejat Hocam.

Öğretmenlik sevdasına gönül seferîsi,
Öğrencilerin göz bebeği, öğretmenler efendisi,
Öğrettiği her harfin bizleriz vârisi,
Öğretmen deyince Mustafa Nejat Hocam.

Her sözünde çiçekleriyiz biz onun,
Ümit besleyip büyümeyen bebekleriyiz biz onun,
Kızlarıyız, oğullarıyız, evlatlarıyız biz onun,
Öğretmen deyince Mustafa Nejat Hocam.

Ellerinden öptüğüm, sevgiyle andığım,
Asla unutmadığım, unutmayacağım,
Biliyorum andıkça duygulandığım
Öğretmen deyince Mustafa Nejat Hocam.

(Hülya Duman Altaş, 22.12.2014)

***

Muhterem hocam, selamların en güzeli sizinle olsun.

Marmara Üniversitesi ile *Yağmur Dergisi*'nin ortaklaşa düzenlediği İslamî Türk Edebiyatı sempozyumlarına göz atarken sizin isminize rastladım. Yeni unvanı (Prof.) gördüm, hem şaşırdım hem sevindim. Yaklaşık bir buçuk sene olmuş ama ben yeni öğrendim. Darısı, nasiplilerin başına. Rabb'im ötede de isminize nice güzel unvanlar ekleye. Hayırlı olsun efendim.

Şimdi İsveç'teyim. Uppsala Üniversitesi'nde Türkçe öğretmeye ve üniversite kütüphanesindeki Osmanlıca eserleri kataloglamaya çalışıyorum. Resmî olarak "Türkçe Okutmanı", gayrıresmî olarak ise -bu unvanı hak etmesem de- "Osmanlıca Uzmanı" olarak geldim. Burada çalışırken doktoraya da başlayabilir miyim diye Ömer Zülfe Beyle de görüştük, müsbet cevap verdi. Şimdi İngilizcemi ilerletiyorum. Yabancı dil puanımı artırıp açtığım arayı kapatmak niyetindeyim. Dua buyurun efendim.

Buraya ailecek geldik. Eşim ve ellerinizi öpmesinden büyük mutluluk duyacağım bir kızım (Elif) ile birlikte buradayız. İsveç iklim olarak biraz soğuk ama bize pekçok yönden çok şey katan bir ülke.

Buradan çok istifade ediyoruz. "Hat" ile iştigalim ise devam ediyor. Elif Hanım'la bu sabah çekildiğimiz resmi maile ekliyorum. Dilerik sıhhatte, afiyettesinizdir. Rabb'im hayırlı, sıhhatli, bereketli ve uzun ömürler nasip eylesin. İsminizi ve resminizi görmek beni çok sevindirdi. Allah da sizi sevindirsin. Zât-ı âlîlerinize ve ailenize selam eder, ellerinizden öperim efendim. Hürmetle. (Ali Yıldız)

***

Hocam, bugün ablamın okulunda öğretmenler günü programına gittim. Çorlu'da öğretmenlik yapıyor. Okulda öğrencilerden birisi "Ben Öğretmen Olmak İstiyorum" şiirinizi okudu. O kadar duygulandım ki gözyaşlarımı tutamadım. Benim üniversite hocamın şiiri, dedim herkese. Öğretmenler gününüz kutlu olsun hocam. İyi ki sizin gibi bir öğretmenimiz oldu. (Merve Uluca, 24.11.2014)

***

Muhterem hocam, kitaplığımda kolayca buldum... Zaman zaman bakma ihtiyacı hissettiğim kitaplarımın arasında duruyordu. Bir sene kadar evvel Kocatepe Camii'nde İsmet Binark Ağabeyle karşılaştıktan sonra eve geldiğimde de yine kolayca bulmuş ve güzel şiirlerinizi bir kere daha terennüm etmiştim. Kitabın adı "Hasret Çuvalı". İmza tarihi: 02.04.1971. O zaman Kumrular Sokağı'nda bulunan Millî Kütüphane'deki İsmet Binark Ağabeyle birlikte oturduğunuz odada imzalamıştınız... Her şiirde kendimizden bir parçayı bulabilmek farklı bir hâl... O kitabınızdaki son şiir "Ayrılan Yollar"... Onun son dörtlüğü:

"Gözlerde ıslak izler, belli ki ayrılık var,
Çekemedi bu yükü, yürekler avuç kadar,
Gönüle giden yollar bir çizgiden daha dar
Artık yokluğa giden bir yolu aramalı."

Şu an fakirin sahip olduğu ruh hâlini o kadar güzel terennüm ediyor ki, bu hislerimi size yazmak istedim. Kalbî selam, hürmet ve dua... (Kürşad Vaiz Özer, 10.07.2014)

Seferî'ye Acemi Şair Naziresi

Aşk bir çılgın işi, yaklaşma bence;
Derdi anlatacak diller kalmadı.
Sevdanın karası, artık, eğlence;
Bülbülün bildiği güller kalmadı.

Deniz dalgalıymış, veyahut durgun,
Bülbül vurgun yemiş, yüreği yorgun,
Dışarda zannetme, içinde burgun

Derdi sağaltacak eller kalmadı.

(Saadettin Yıldız, Girne, 25 Haziran 2014, "Yitirdik" ile ilgili)

***

Aşıkları uyku tutmaz seherde,
Seherden umut yok yeller kalmadı.
Adını söylerdi gittiği yerde,
Sazı çalmaz oldu teller kalmadı.

Yanıktır sinesi yüreği yaslı,
Aşk ateştir ya dost gel gör bu faslı,
Kerem'in Közünden tutuştu Aslı
Esti bir fırtına küller kalmadı.

Bir acemi işi de bizden olsun. Muhabbetle efendim. (İsmail Şener, 25 Haziran 2014, "Yitirdik" ile ilgili)

Bend

Meclis dağılmış yine, dökülmüş bütün meyler,
Sabâ makamında çeng, hüzzamda susmuş neyler,
Seferî dertlenmiş de gurbet elde âh eyler,
Hikmetî yok yere var olma telaşında
Akıl tatile çıkmış, nefis görev başında

Hocam müsadenize sığınarak bir bend de ben ilave etmek istedim. (Hikmet Feridun Güven, 14.05.2014)

***

1987 GÜGEF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü mezunlarından Kibriye Evin Tanguç'um. Saygılar, hürmetler, değerli öğretmenim. O mubarek ellerinizden öperim. Sayısız öğrencilerinizden biri olduğum için beni hatırlamamış olabilirsiniz. Üçüncü sınıftaydım, "Ben Öğretmen Olmak İstiyorum" isimli şiirinizi ilk okuma şerefini bana bahşetmiştiniz. Gururla okumuştum şiirinizi. Yıllarca o şiirin ruhuyla görevimi ifa etmeye çalıştım, artık emekliyim. Gerek mesleğimi yaparken gerek kişiliğimin oluşmasında bana ilham verdiniz, ufkumu açtınız, gelecekten ümitli olmamı sağladınız, bunun için size çok teşekkür ederim. Hürmetle ellerinizden öperim. (Kibriye Evin Tanguç, 28 Nisan 2014)

***

Tevazunuz karşısında şapka çıkarmakla birlikte sizden şiir adına öğrenecek çok şey olduğunu düşünüyorum. Siz şiirlerinizden mahrum etmeyin bizi, biz de bu vesile ile bu açık mektepten müstefit olalım... (Oğuzhan Karaburgu, 18.03.2014, "Yazmış" adlı şiirle ilgili)

Mani

Hasret Çuval dolmaz mı?
Aşk bâdesiz olmaz mı?
Seferî'siz şu güller
Ömür boyu solmaz mı?

(Latîfî Serkan Sağlam, 24.07.2013)

***

Marmara Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümü deyince akla gelen ilk isim Nejat Baba ve dersi metin şerhi. Öğrencilerine hem öğretmen, hem arkadaş, hem baba olabilen; bölümü de Divan Edebiyatını da sevdiren kişisiniz öğretmenim. Ben 99 mezunlarındanım, muhtemelen siz beni hatırlamazsınız ama biz ne zaman birkaç arkadaş bir araya gelsek sizi anarız mutlaka. Her yıl öğretmenler gününde sizin Şiirinizi de okurum okuturum ve öğrencilerime de sizi anlatırım. Mesleğimde örnek aldığım değerli öğretmenim çok mutlu oldum sizi fotoğraflardan da olsa gördüğüm için. (Aslı Budak Kalafat, 18.06.2013)

***

Sevgili Nejat Hocam,

Nasılsınız? İnşallah iyisinizdir. Beni sorarsanız çok iyiyim ve bu sizin bana kazandırdıklarınız sayesindedir. Bu mektubu yazmamdaki amaç bana kazandırdıklarınızdan dolayı memnuniyetimi belirtmektir.

İyi ki bu üniversiteyi tercih etmişim ve sizin gibi değerli hocalarımdan ders alma şansım oldu. O zamanlar bize söylediklerinizi bir kulağımızdan girip diğerinden çıkıyordu. Ama şu an ne demek istediğinizi, derslerimizin hepsinin bize neler getirdiğini şimdi daha iyi anlıyorum. Osmanlıca öğrenmemiz için ne kadar çabaladığınızı bizi diğer insanlardan ayıran özelliklerden olduğunu şimdi daha iyi anlıyorum. Zamanı geldi babamız oldunuz zamanı geldi abimiz. Bize kazandırdıklarınızdan dolayı o kadar mutluyum ki iyi ki sizin öğrenciniz olmuşum. Her şey için sağ olun.

Bize verdiğiniz emekler için çok teşekkür ediyorum. Eğer yolunuz buralara düşerse beklerim. Sizin için her zaman dua ediyorum. Kendinize çok iyi bakın. Ellerinizden öpüyorum. (Burcu Deniz, 29.05.2013, Çanakkale, Girne Amerikan Üniversitesi öğrencisi)

Nejat Sefercioğlu

Nejat Sefercioğlu ile şahsen tanışıklığım, geçtiğimiz güz yarıyılında olmuştur. Daha önceleri kulağıma gelen dedikodularla merakımın

gittikçe yoğunlaştığı bir zamanda tanışmak nasip oldu. Sınıftaki ilk dersimizin sonunda neye uğradığımı şaşırmıştım açıkçası. Karşımızda ağzından bal damlayan bir adamla, saniyede sinirden gözleri çakmak çakmak olan bir adam iç içe duruyordu. Ama öyle sıcak bir gülümsemesi vardı ki; gözlerinin ışığı yüzünün nuruna karışıyor gülünce, böyle bir gülümseyiş. Bunun yanında bir öfkesi var, -anlık bir öfke bu- her saniyesi sevgi dolu. Kızgınlığını savurduğu her kelime sevgi rüzgârları eşliğinde geliyor yanımıza kadar. Sınıfta koca bir ciddiyet, dolu dolu ders yapan tam bir hoca; sınıftan dışarı adım attığımız anda bitmek tükenmek bilmez merhameti, şefkati, sevgisi ve sabrıyla her zamana kolları açık bir baba. Sanki evlatlarından birer parçaymışız gibi bakıyor gözlerimize, bambaşka bir yaklaşış. Hayatının odak noktası bizlermişiz gibi geliyor bazen bana; bazen haksızlık yapıyormuş, çok oluyormuşuz gibi. Sınav kâğıdında saçmalamayı marifet sayanlardan, saçmalıkları nakış nakış kâğıda işlemeye çekinmeyenlerden bile kendini sorumlu tutan bir hocadan söz ediyorum. Oysa sınıfta bize verdiği nasihatleri, aktardığı bilgileri pek azımız duymuştur bugüne kadar. Pek azımız güle, sümbüle, laleye, denize, gözyaşına, gülmeye, boya posa kısacası hayata onun dediği gibi bakabilmiştir. Kelimelerin kullanılış amaçlarının varlığından, kelimelerin bir anlam ifade edebilmesi için mutlaka birbiriyle sıkı münasebeti olmasının gereğinden; kelimelerin kullanılış nedenlerini, neden şey değilde şey dendiğini düşünmemiz, irdelememiz gerektiğinden söz etti bize. Ve bununla ilişkiler kurarak sadece eski edebiyatı değil, hayatı anlamamızı kolaylaştırdı. Artık gördüğüm, duyduğum her şeye karşı farklı bir yaklaşımım var mesela, gördüğüm her şeyi benzetmeye çalışıyorum bir diğerine. Onun söylediklerini hayat denen döngüde, yıldızsız karanlık gecelerimde yolumu aydınlatacak bir ışık kaynağı olarak görüyorum. Her söylediği küpe oluyor kulağıma, biri diğerinden daha ışıklı, daha gösterişli. Günden güne artıyor hayranlığım. Sözleri her geçen gün biraz daha çınlıyor kulaklarımda. Tam her şeyden vazgeçtiğim zamanlarda verdiği mücadeleler geliyor aklıma, anlattığı kadarıyla. Sonra kendimden utanıyor, güçsüzlüğüme, yetmezliğime kızıyorum. Geçen yıllar alsa da görünüşteki gençliğini, gücü yetmemiş içerdekine. Hâlâ en az bizim kadar -belki de daha fazla- heyecanlı yaşamaktan. Belki bizden daha çok âşık, bizden daha çok umutlu yarınlardan. Bizim için bizden daha çok didiniyor mesela. Sıkıntılarımızı kendine dert, sevincimizi mutluluk kaynağı yapıyor; çalışmaktan, öğretmekten, dinlemekten bıkmaz bir insan oluyor hayatın en anlamlı görevinde. Umarım hayat her zaman, bugününü dününden, yarınını

bugünden daha güzel, daha mutlu kılar. Umarım ona layık öğrenciler olabilir; gözlerini sinirden değil sevinçten çakmak çakmak parlatabiliriz. (Duygu Boran, TDE 3, 2010, Girne)

Seferî'nin Şiirinin Ellinci Yılına Tarih

Bilir âlem bu vatan harcı ezelden Kayı'lı
Kaderin cilvesi her ömre nefesler sayılı
Yazalım tarihi lafzen verelim armağanı:
İki bin on Seferî şi'rinin ellinci yılı

(Cemâlî Mustafa Aslan, 25 Nisan 2010 Pazar, 13:00, Girne)

Bir Tarih Daha

Her gelen âleme kendince epey hizmet eder
Cevherinden hız alıp san'at için gayret eder

Şi'ri gönlünde sezip kendine mihver bilerek
Hecesiyle aruzuyla ne güzel ülfet eder

Şarkılar nağme ile ruhları sarsın hele bir
Marşların bestesini her işiten hayret eder

Dolaşır gül gibi elden ele Hasret Çuvalı
Okuyan tekrar okur şairine hürmet eder

Unutulmaz yine Dîvânçe'yi yazmış Seferî
Her gören şevke gelip gıpta ile izzet eder

Hele Mîlâddan Önce bize hoş bir timsâl
Okuyan her kişi tekrarı için niyyet eder

Ne desek anlatamaz maksadı elbette kalem
Bu Cemâlî yine tertîbi için zahmet eder

Yok cevâz belki fakat tarihi zatına sezâ:
Elli yıldır Seferî şi'r ile ünsiyyet eder (2027-17: 2010)

(Cemâlî Mustafa Aslan, 26 Nisan 2010 Pazartesi, 16:10, Girne)

Geceleri Tespih Dizen Adam

Geceleri tespih dizen adam
Bağlamamış henüz ip ucunu
Sabahın saçlarına saplamış
Sonunda nargile marpucunu

Mahlası Seferî eski defter
Sararmış aharlı yaprakları
Mazmunun yüreğine saklamış
Sesinde incelen sokakları

Gemiler geçmeyen o sularda
Çalınır bir şarkısı her gece
Geçen köprüleri yasaklamış
Sevdaları bir uçtan bir uca

Geceleri tespih dizen adam
Bağlamamış henüz ip ucunu
Hüznün miadını hesaplamış
Anlamaz artık senin acını (Yard. Doç. Dr. Fırat Caner, 2010, Girne)

Ey Seferî

Divan şiirlerini sende dinlemek
Aruzun malzemesini sende bilmek
Bir başkadır o devri sende yaşamak
Yolun açık olsun ey Seferî!

Kütüphane senin arka planın
Raflarda yer sığmaz o kitapların
Gönül vermiş kitaplar senin hatıraların
Yolun açık olsun Ey Seferî!

Edebiyat sana vermiş gönlünü
Çamlıbel'den, Beyatlı'dan aldın yolunu
Öğrendik biz senin şairlik özünü
Yolun açık olsun Ey Seferî!

Hayatının elli yılını vermiş sanatına
İhtiyarım demez, sahiptir sanatına
Hayallerini gerçekleştirdi bu sanatında
Yolun açık olsun Ey Seferî! (Serdal Işıktaş, 2010, Girne)

Seferî'ye

Yandım senin aşkınla hocam, düştüm yollara
Görür mü feryadımı size Seferî dedim.
Döktüm yolunda gözyaşı, emeği,
Görür mü canım hocam size Seferî dedim.

Dersinize girdim, "Bu benim babam!" dedim size,
Oğlunuz oldum, sizi hep sevgiyle dinledim.
Ben sizin uğrunuzda öldüm inledim,
Siz de beni sever misiniz Seferî dedim.

Burcu'yu Sıla'yı Duygu'yu bıraktın.
Hasretine sevgine bir kibrit çaktın.
Siz bizim için her şeye katlandınız,
Ne baba adamsınız siz Seferî hocam.

Çıktım Kahramanmaraş'tan düştüm ben yoluma
Nejat Sefercioğlu Hocamı buldum sonunda
Denizleri aştım dağları geçtim hışımla
Ben de sizin gibi seferî oldum sonunda. (Mustafa Başkonuş, 2010, Girne)

***

Çok Kıymetli Hocam,

Hep söyledim yine söylüyorum; karşınızda kendimi yetersiz hissettiğim kadar hiçbir yerde hissetmiyorum inanın. Söze nasıl başlayacağımı, ne anlatacağımı hiç bilmiyorum. Size olan sevgim, saygım dimağımı köreltiyor bir anda.

Canım Hocam!

Sizinle geçirdiğimiz doyumsuz dersler, evinizde yediğim güllacın tadı, en ağlamak üzere olduğumda odanıza sığınışım... Bunlar, hayatım boyunca unutmayacağım en önemli anlar... Nasıl geçti o zamanlar hiç bilmiyorum hocam... "Zaman çok çabuk geçer çocuklarım" derdiniz hep bize... Ben bu kadar çabuk geçebileceğini hiç düşünmedim! Sizsiz geçen altı yılda öğrencilerime hep sizi anlattım; ders anlatırken döndüm baktım ki hep sizden parçalar var bende... Hakkınızı ödemem mümkün değil...

Yıllar geçti Hocam... Ve ben artık evleniyorum. Biliyorum ki olamayacaksınız düğünümde... Ama istedim ki davetiyem elinizde olsun. Hayatımdaki en önemli andan haberdar etmezsem sizi, o an değerli olur mu hiç? Hocam dualarınızı, yüreğinizdeki sevgiyi benden esirgemeyin...

Size; sizin gibi hocaların, insanların varlığına inancım beni dünyanın güzelliğine inandırıyor.

Sizi sonsuz, sınırsız, hudutsuz; sizi gökyüzü kadar ve gökyüzü gibi seviyorum Hocam...

Bu öğrencinizin hadsiz heyecanını bağışlayın; cahilliğine verin lütfen...

Hürmetle ellerinizden öperim. (Özlem Yazıcı, 06.04.2010 Salı, Marmara Üniversitesi Öğrencilerinden)

***

Değerli Hocam,

Öğretmenler gününüz kutlu olsun. Ben Aksaray – Hasan Dağı'ndaki kır çiçeğiniz Nasiye. Bu güzel ve anlamlı günde "Ben iyi ki öğretmen olmuşum." diyorum. Şimdi orda olup, o konferans salonunda sizden bu güzel şiirinizi dinlemeyi çok isterdim. Bu kutsal mesleği bana sevdirdiğiniz için size ne kadar teşekkür etsem azdır. Sadece edebiyatı

değil; hayatı sevmeyi, sevilmeyi, başarılara saygı duymayı, kültürümüzü, tarihimizi öğrettiniz bana. Şimdi kendi kendime hayıflanıyorum, neden bütün derslerine girmedim diye. Sizin hiçbir dersinizi kaçırmadım üniversite boyunca, tezimi de sizden aldım. Daha çok şey öğreneyim diye. Soruyorum kendi kendime bu kadar değer verdiğim ve bu kadar değerli hocalarımla neden daha fazla zaman geçirmedim, bilgilerinden faydalanmadım diye. Şimdiki öğrencilerinizin yerinde olmayı çok isterdim. Meslek hayatım boyunca bana örnek oldunuz. Öğretmenler gününüzü tekrar tekrar kutluyorum. Özlemle ellerinizden öperim. (Nasiye Öngün, 24.11.2009)

Mustafa Nejat Sefercioğlu

Seferî mahlası ile gönül tellerini titreten şiirler yazan şair. Uzun zaman Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde dersler vermiştir. İsminin başında sadece Dr. unvanı olmakla beraber nice prof.ların hocasıdır, büyüğümüzdür. Derslerini dinlemek için dışarıdan öğrenci gelen ender hocalardandır. Dersleri kitaptan/defterden okumaz, öğrencinin gönlüne işler. Hasılı hocadır. Bir de internet sayfaları var, emeğimiz zayi olmasın diye yazılı eserlerini topladıkları: http://sefercioglu.com (Hiczakar, ekşisözlük, 25.11.2007)

Değişik Bir Taşlama

-Sefercioğlu'na-

Ey Seferî, kim dedi sana yaşları topla?
O, Burcu'nun yaşında, Sıla'nın yaşındadır...
Duygu'nun yaşı mı var, toplayıp çıkarasın!
Sıla yolun başında, Duygu gözyaşındadır. (Saadettin Yıldız, Girne, 2006)

***

Osmanlıca dediler korkuttular bizi
Hocası önünde titretti bizi girdi
Baktık ki Eski İstanbul Beyefendisi
Duruşu asil, görünüşü tonton gözlüklü dede
Adı Nejat, kendi babaymış meğer
Şimdi oldu Osmanlıca süt, Hocası kaymak
Kendisi oldu vazgeçilmez hocamız,
BABAMIZ. (Beyza Seven)

***

Gerçek öğretmenime,

Sevgili hocam, size karşı o kadar içten bir sevgim var ki; bu sevgimi

size bu şekilde ulaştırmak istedim. Bu yaşıma kadar, sizin gibi gerçek bir öğretmenle karşılaşmadım biliyor musunuz? Ben sizi, sadece, insanlık adına yaşam süren biri olarak tanıdım. Bir kahraman! İyiliğin öğretmeni, güzelliklerin öğretmeni... Bunları dersle birlikte öğretebilmek için elinden gelen her şeyi yapan gerçek bir öğretmen... Hayattan aldığı deneyimleri, öğrencilere öğretebilmek için canını verebilecek, gerçek bir öğretmensiniz. Yaşamınızda çok acılar çekmişsiniz, hani anlatıyorsunuz ya (bu arada "ya" diye bir şey yok:), bizim zamanımızdayken biz şunları şunları yapmıştık. Bizler bunu yaşamadığımız için, biz öğrencilerin bir kulağından girip, bir kulağından çıkıyor. Şimdi gülümsüyorsunuz biliyorum. Ama gerçekten öyle, canım öğretmenim. Ben sadece ben değilim. Benim gibi sizi seven bir sürü Pelinler var, Ahmetler var. Ey gerçek öğretmenim; sizi kızdıranlar, size saygısızlık edenler, sizi söyletenler... Sinir oluyorum onlara... Sizin gibi gerçek bir öğretmeni üzdükleri için. Ama içiniz rahat olsun hocam, çünkü sizin izinizden yürümeye çalışacağım, elimden gelen çabayı göstereceğim, yeter ki sizin bize güveniniz sonsuz olsun. Zaten bunu da hissettiriyorsunuz. İnşallah, ben de, sizin gibi bir öğretmen olabilirim. Dersle birlikte iyiliği, güzelliği öğretmenin zor olduğunu da biliyorum. Belki ben de acı çekeceğim. Sonum, sizin gibi sevilebilen biri olacaksa, olsun...

Sizin gibi bir öğretmen olacaksam, buna değer. Hocam, şunu unutmayın ki, siz benim hayatımda gördüğüm, ilk gerçek öğretmensiniz. Yüce Allah'ım sizi korusun!

Ellerinizden öpüyorum. (Pelin Akgümüş, 01.06.2006, Girne Amerikan Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı 1. Sınıf öğrencisi)

***

Sevgili Hocam;

Bu sene terk ettiniz bizi! Herhalde sizi bu sene bırakıp gitmemize dayanamayacağınızı düşündünüz ki "Ben terk edeyim onları!" dediniz. İnanın sizi çok özledik. İsminizi hep güzel konuşmalarda anıyoruz. En çok üzüldüğüm noktalardan biri de sizinle daha bir resim bile çektirememiş olmamdır. Ama sene sonunda geleceksiniz... Dahası ben yüksek lisans yapmayı düşünüyorum Öyle ya, bu bölüme niçin gelmiştim? Şimdi beni hayal meyal hatırlarsınız. Hani her ders konuşan, beyitleri çözmeye çalışan...

Sevgili Nejat Hocam, bu güzel bayram dilerim ki sizler için umut olsun!... Sizi seviyorum. (Melike Ağırman, 14.01.2005, Marmara Üniversitesi TDE-IV öğrencisi)

Nejat Bey

İyi ki geldiniz Yavru Vatan'a
Gözümüz bir hoca gördü Nejat Bey.
Nelere bakmışız neyi görmüşüz
Bu göz sizden önce kördü Nejat Bey.

Kör topal giderken kendi yolumda,
Sanki bir sıcaklık duydum solumda,
Nasıl bir cevher var Anadolu'mda;
Dağ oldu önümde durdu Nejat Bey.

Neydim ne değildim, kimse demedi,
Önemsiz miydim ki, önemsemedi,
Karşımda hiç kimse böyle gülmedi;
Bu gülüş kalbimden vurdu Nejat Bey.

Kayıp dersem olur mu ki bu nesle,
Ruhum uyuşmuyor bu dar kafesle,
Biri çıktı okşar gibi bir sesle,
İlk kez beni bana sordu Nejat Bey.

Gözleri gökyüzü, bakışları cam,
Sanki başucumda gülmekte babam,
Sefer ne tarafa Seferî Hocam?
Savaşta mıdır ki ordu Nejat Bey? (Yard. Doç. Dr. Üçler Güler, 2004, Girne)

Bir Destandır Seferî

Sefer tasımızda sizin sevginiz,
Dört yıllık bir sefere çıktık hepimiz,
Ne zaman okulda kalsak çâresiz,
Yetişti imdâda sizin dersiniz.

Beyitler bahâneydi, muhabbt size,
Finaller bitti, geçti bak vize,
Hayrânız dilinizden düşen bir söze,
Doymadık sizinle hayat dersine.

Bu ayrılık yakacak belli yüreği,
Hatırlatır gözyaşım sevgi selini,
İşledik bitti amma şerh-i Fuzûlî,
Ah işlenseydi keşke hocam Seferî.

Gülen yüzünüz bize ümit bahşeder,
Sizi görsek ne dert kalır, ne keder,
Dîvançe-i Seferî saklı bir cevher,
Antebî der hüzünler onunla geçer. (Mustafa Özbay, M.Ü. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 2002 mezunları adına, 29.05.2002 Çarşamba, İstanbul)

Seferî'ye Gazel

Muttasıl kemâl ile nâdire-i hilkatdir
Mâden-i ilm ü edeb erbâb-ı fazîlettir

Pâyesini bilmek olmaz Hakk'a âşık kâmilin
Bir dil-i dânâ elinden tuhfe-i izzettir

Mânevî feyzine mazhar Mesnevî'nin dâimâ
İlm-i şerhin râhına mestûr kalan servettir

Kalmadı artık cihanda sözü cevher ehl-i dil
Gûşa rahmettir sözü hem gönle meserrettir

Evc-i tevâzûda gördüm hiç tasannû görmedim
Sohbet-i ehl-i dil için ne büyük devlettir

Gerçi yoktur kadrini ihsâs eder bir rütbesi
Nezdimizde her zaman çok lâyık-ı hürmettir

Kimseye kalmaz cihân âhir beşer **Seferî**dir
Mahlasından âşikârdır sâlik-i cennettir

Medhe muktedir değil vasfını âciz kalemim
Âsımâ herkese mâlum melce-i himmettir (İbrahim Öztürkçü, M.Ü. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğrecisi, 30 Mayıs 2001, İstanbul)

Babam Kadar Sevdiğim "Hocama"

İlkokul öğretmenimle bir 23 Nisan töreni öncesi çekilmiş fotoğrafım hâlâ durur hatıra defterimde. Öğretmenimin eli omuzumda ve benim sevinçten, heyecandan şaşkın bakışlarım yerde... O sınıftan yetişmiş arkadaşlarım – buna ben de dahilim – hiçbirimiz öğretmenlerimize karşı bugüne kadar saygıda kusur etmedik; çünkü bu, bizim canımızdan çok sevdiğimiz hocamıza verdiğimiz bir sözdü.

İlk günden bugüne kadar hayranlık, saygı ve sevgi uyandıran tavırlarınız karşısında bu yeminin aksi yönünde hareket etmek mümkün mü? Sevgiyle bakan gözlerinizde hep aynı sıcaklık var. Bir baba şefkatiyle yaklaşıyorsunuz herkese. Sevginizi dağıtırken bile adaletlisiniz. Kimsenin bir diğerinden fazlası ya da eksiği yok. Ben öğrencinizken sizi paylaşmakta zorlanıyorum, çocuklarınızın bu konuda ne hissettiğini tahmin edemiyorum.

Üniversiteye başladığım ilk günlerde karşıma Osmanlıca denen devâsâ bir sorun çıktı. Arap harflerini hiç tanımıyordum ve bu durumun başıma ne dertler açacağını kara kara düşünmeye başlamıştım. Derken, Osmanlıcayı öğrendim. Sizin derslerinizde ilk başta zorlandığımı itiraf etmeliyim. Bir süre sonra "Doğru ya da yanlış okumaya çalışın bu

beyitleri" diyen sesi duydum. Bu ses güven veren, arka çıkan güçlü bir sesti. Okumaya başladım, o ilk zamanlarda bir beyti okumaya çalışırken ter içinde kalan ben... Yanlış da okudum doğru da. Ama kimse beni yargılamadı; okuyamadın diyerek, sürekli düzeltmeler yaparak ilk anda cesaretimi kırmadı. "Şöyle söylersek daha iyi olur" dedi o ses. Ardından diğer derslerde kendimi sürekli beyit okurken buldum.

Ulaşılması güç sayılan tepenin üzerinde cam fanus içinde bir inci tanesi vardı. Gücümüz ona ulaşmaya, aklımız onu çözmeye yetmiyordu. Bir el o cam fanusu tepelerden yere indirdi, önümüze koydu. Fanusu açtık bağrındaki inci tanesini yakından gördük gözlerimizle, sıkıca tuttuk avuçlarımızda onu. Evet sevgili Hocam; o cam fanus gibi kırılgan, nazik ve sakınılması gereken ama bir o kadar da kapağının aralanıp içindeki inci tanesinin artık fark edilmesinin lazım geldiği "Divan Edebiyatı"nı sizin sayenizde tanıdık, sevdik.

Bir tek kelimenin uzun bir hikâyesi olduğunu, bakmakla görmek arasındaki o ince çizgiden geçerek ve dolambaçlı dehlizlerde kâh kaybolup kâh yolumuzu bularak öğrendik. Siz öğrettiniz. Başka ülkelerde buna "Beyin Fırtınası" bizdeyse kafa karıştırmak, zorlamak derler, Bense bu dört yılın sonunda edindiğim tek artı değer olarak buna "yüzeyselden derinlere iniş dersleri" adını diyorum. Bana kazandırdığınız bu yepyeni felsefe için size teşekkür ederim. Ayrıca, Cumhuriyet Gazetesi'nin bulmacasında çıkan beyit sorusunu sayenizde çözdüğümü belirtmek zorundayım.

Sizin gibi mükemmel bir hocanın dersinde bulunmak Nejat SEFERCİOĞLU gibi mükemmel bir insanı biraz olsun yakından tanımak benim için büyük bir şereftir. Umarım bizden sonra da mesleğinize devam eder ve bu muhteşem şahsiyetten gelecek nesillerin de feyz almasını sağlarsınız. Tahmin ettiğiniz üzere sizi inanamayacağınız kadar çok seviyorum. Eğer bir gün ben de öğretmenlik yaparsam ki tek müsebbibi siz olacaksınız, tek dileğim beni de benim sizi sevdiğim kadar seven öğrencilerim olmasıdır! Sevgiler... Öğrenciniz. (N. Cebeci, 30.05.2001, Marmara Üniversitesi'nde 2001 mezunlarının veda konuşması)

Divançe-i Seferî

Mustafa N. Sefercioğlu'nun yazmış olduğu bu kitap, duygu yüklü şiirlerle dolu bir divançedir. Divan şiirimizi çağrıştıran bir isim. Bu kitapta gördüklerimi şiirlerinin yapısal ve biçimsel özellikleri ile manzumelerin iç dünyası şeklinde iki bölümde incelemeye karar verdim.

Öncelikle bu kitap şairimizin sevgili hayat arkadaşına ve kızlarına yazılmıştır. "Sensiz yaşanmaz yahut Gurbet Sancısı" başlığının altında "Sevgili hayat arkadaşıma ve kızlarıma" notunu eklemiştir. Şiirlerini tek tek ele almaktansa, konu ve yapı bakımından genel olarak ifade etmeyi tercih ettim. Kendisi kitabının en önemli özelliğini giriş kısmında zaten vermiştir: "Aruzun ahengine, hecenin coşkusuna ve serbest şiirin bağımsızlığına her zaman hayran olmuşumdur." diyen Sefercioğlu'nun, bu kitaptaki şiirlerini değişik nazım şekillerini kullanarak yazdığını görüyoruz. Aynı sayfadaki bir mazumede divan şiirinin biçim ve vezin özellikleri yer alırken, diğer bir şiirde serbest ölçünün kullanıldığı görülür. Vezin şairimizde bir vasıtadır. Onun için önemli olan anlatılmak istenilen ve bunun nasıl anlatıldığıdır.

Şair yüreğinden taşan duyguları tek tek yazıya dökerek şiirlerini kaleme almıştır. Şiirler o kadar duygu yüklüdür ki, şairin nasıl gurbet acısı çektiğini, eşinden uzakta neler yaşadığını hissedebiliyoruz. Bizler şiirlerinden onun kendi hayatını da öğreniyoruz. Sevgisini, ayrılık hüznünü orijinal ifadeler ve birbirinden güzel yerli tasvirlerle anlatmıştır. Şiirlerinde vezin farklılığı olmadan "Seferî" mahlasını kullanarak, divan şiiri geleneğinin mahlas özelliğini yerine getirmiştir. Şair beyit ve kıtalarında kendi isminin/ mahlasının yanında ismini farklı anlamlarla şiire taşıyarak anlam zenginliği yaratmıştır. Yoğun gurbet duygusu ve ayrılık acısı şairin ruhuna işler ve bu ruh haline göre şiirleri şekillenir. Duygu coşkunluğunu kâğıda aktarır. Şiirlerinde kendi aşkının yanında önemli büyük aşklara da yer vermiştir. Gül-bülbül, Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin hikâyelerine telmihte bulunarak kendisi ile ilişkilendirmiştir. Divan şiirinin özelliklerini taşıyan şiirlerinde tamlamalar şiire mükemmellik katmış, ahenk ve ses uyumu sağlamıştır. Ondaki hasret temi gönül oklarıyla şiire yansımış ve yayılmıştır. Cananından ayrı kaldığını, sıla özlemi çektiğini, kimsesiz kaldığını anlatmıştır. Deli gönül hasrete kapılmıştır.

Kızlarına yazdığı şiirlerinde onlara nasihatler verir, iyi dileklerde bulunur, bahtlarının güzel olmasını diler. Bu duygularını yine ahenklilik ve çeşitlilik içinde vermiştir. Tüm bu konuların yanında kitaba farklı bir hava katan hocasına yazdığı mersiyedir. Bilindiği gibi mersiyeler ölümler üzerine yazılan şiirler, ağıtlardır. Hocasının vefatına duyduğu acıyı kuvvetli bir üslupla ifade eder. Kelimeler yerine oturmuştur, bir elde bulmaca çözer gibi şiirin manası çözülür. Şairimiz bu kitapta nazireler de yazmıştır. Hocası Prof. Dr. Amil Çelebioğlu (Hayrânî)'ya yazılan nazirede divan şiirinin özellikleri görülür. Yine Hayrânî'ye

naziresinin yanında çağdaş yazarlardan Yahya Kemal Beyatlı'ya ve Faik Âlî Ozansoy'a yazdığı nazireler de bu kitapta yer alır.

Gönül ve aşk konularıyla dolu olan bu şirin kitapta pek çok şahsa, çeşitli vesilelerle yazılan şiirler de bulunmaktadır. Örneğin Cevat İzgi'ye nişanlanması sebebiyle, Nuri Arlasez Beyefendi'ye, Ziyad Akkoyunlu'ya, Halit Eren'e yazdığı şiirler mevcuttur.

Kitabın önemli bir başka noktası ise, son kısmında yer alan Marşlar ve Tarihler bölümüdür. Bu kısım tam bir altın vuruştur. Vatan topraklarının savunulması, Türklerin mücadelesi, Batı Türklerinin yiğitlikleri ve mertlikleri anlatılır.

Sefercioğlu'nun birçok şiiri farklı bestekârlar tarafından bestelenmiştir:

"Annem" şiiri Muhterem Sezgin tarafından çocuk şarkısı olarak bestelenmiş ve Devlet Bakanlığı'nın düzenlediği çocuk şarkıları yarışmasında mansiyon kazanmıştır.

"Mersiye" şiiri Rüştü Eriç tarafından Müstear ve Şevkefza makamlarında şarkı olarak bestelenmiştir.

"Sende Var" şiiri Rüştü Eriç tarafından Acem Aşiran ve Hicaz makamlarında şarkı olarak bestelenmiştir.

"Gel Haber Ver" şiiri Rüştü Eriç tarafından Sûzinak makamında şarkı olarak bestelenmiştir.

"Niyaz" şiiri Rüştü Eriç tarafından Acem Kürdî ve Kürdil-i Hicazkâr makamlarında şarkı olarak bestelenmiştir.

"Gönül Telinden" şiiri Rüştü Eriç tarafından Şadaraban makamında şarkı olarak bestelenmiştir.

"60. Yıl Marşı" Prof. Nevit Kodallı tarafından "Cumhuriytete 60. Yıl Marşı" olarak bestelenmiştir.

"Gülhane Marşı" şiiri Prof Hikmet Şimşek tarafından "Gülhane Marşı" olarak bestelenmiştir.

"Kıbrıs Marşı" şiiri İsmail Akyoloğlu tarafından bestelenmiştir.

"Gazi Üniversitesi Marşı" şiiri, Gazi Üniversitesi Marşı olarak bestelenmiştir. (Esra Karakaş)

Şiirlerden / İzlenimler, Yorumlar

Nejat Sefercioğlu

Bitsin Artık

Bütün gün boyu uğraş, didin, çabala,
Bütün gün kahrını çek insan olmanın,

Ve dön gel yalnız odana,
Ve çek git her sabah aynı yorgunluğunla.

Nerde umut döşekleri sımsıcak?
Bütün yorgunlukları alıp giden tebessüm?
Vazomda çiçek, testimde su, sobamda ateş?
Hep böyle geceler boyu uykusuz,
Hep böyle tedirgin kuşlara eş.

Bu baş yorgun, bu el titrek, bu zihin darmadağın.
Dolmayı bekleyen şu bardağın
Nerde son damlası?
Neden sönük evimin lambası?
Niçin sen değilsin kapımı açan?

Bir gariplik ki içimde gurbetten öte.
Bir küskünlük ki kırılmışlığa eş,
Boşluğa uzanan ellerde bir avuç karanlık.
Bitsin bu yalnızlık, bu hasret
Bitsin artık.

Şiirimizde Vezin ve Muhtevâ Meselelerine Bir bakış:

Göçerevli bir kültürün edebî mahsulleri umumiyetle tabiat unsurlarına sıkı sıkıya bağlı ve epik karakterli olur. Türklerin Orta-Asya Türk hayatı ile Batıyı titreten Kun/Hun akıncı devrelerinde yaşadıkları hayatlarına âit destanî karakterli, eşya ve tabiata bir insan tipinin şeklini vermeye gayret eden edebî mahsuller, sadece, ilim adamalarının tam tespitini yapmaya uğraştıkları ve gramer hususiyetlerini araştırdıkları bir sahadır. Göktürk-Uygur devresi edebî mahsulleri ile ilk İslâmî eserlerde milliyet duygusunun hâkim olduğu bir yapı vardır.

Arap ve bilhassa İran Edebiyatının tesirlerini taşıyan XVIII. yüzyıl sonraları arasında hüküm süren, bazı şekil hususiyetlerinin dışında Türk mührünü yemiş olan Klâsik Türk Edebiyatı diğer bir adıyla Divan Tarzı Türk Edebiyatı devrinde aruz vezni Türk dilinin yapısına tamamen uymadığından, zaman içinde bir Türk arûzu oluşur.

Divan tarzı Türk şiirinin zihnî olmakla beraber, imbiklenmiş bir zevki dokuyan bir estetik yarattığını ve bu şiirlerin Selimiye kadar Türk olduğunu kim inkâr edebilir?

Sonra estetik endişenin çilesine ayrılmış zaman bulamayan gazeteci – politikacı – şâirler gelir; "Harabat Karşısında Namık Kemal"[1] bir neslin öfkesini ve savaşını mürşidinin ağzından ortaya koyar.

Muhtevâ, "kahrolsun aşk" ve eski edebiyat" nârâları içinde gezinirken, politika vâdîsinde kürsülerden haykırırken yorgun düşer.

Hâmid tabiatı keşfeder; Haşnişinân ve Beldegüzinân parçaları bir egzotizm, biraz tabiat sevgisi ama, çok kızdıkları divan şiiri ile benzerlikleri, ayrılıklarından fazla...Vezin yine arûz...

Edebiyat-ı Cedîde yahut Servet-i Fünûn adı verilen zümrenin muhtevâ, hattâ şekil değiştirme gayretleri başarıya ulaşır.

Divan şiirinde müstezad adı verilen bir şiir şekli vardır, Cenab Şahabeddin'in elinde serbest müstezadlaşır. Fecr-i Âti serbest müstezâdı her bakımdan "Serbest" bir kullanış içinde şiirin eline verirken A. Hâşim'in şahsında fevkalâde güzel şiirler verir. Vezin yine arûzdur.

Divan tarzı ve onu saha dışına iten XIX. yüzyıl sonu yenileşme devri şiirleri devam ederken halk arasında hece vezni bütün canlılığıyla yaşamıştır.

1908-1924 arasında ve sonra hüküm süren Millî Edebiyat Cereyanı şiirinin, nazımda hece vezni tezi 1916 sonlarında zafere ulaşır.[2]

1939 yılında tercüme faaliyeti hızlanır; 1940 yılları şiirimizin "Garip"leşmeyi ilâna hazırlanışıdır. Orhan Veli ve arkadaşları hem şekil (vezin, kafiye, nazım şekli) hem muhtevâ (tema, kompozisyon, dil) açısından bir ihtilâl yaparlar. Serbest adını verdiğimiz bir şekil şiirimize hâkim olur. 1940-1950 yılı dergi ve şiir kitaplarında, on bini aşkın vezin bakımından serbest şiir vardır. 1950-1960 arası serbest şiir tezek edebiyatının kokularını taşır. 1960 sonrası aşkla alay etme, "şiirde aşka hayır" hâline dönüşür. Orhan Veli ve arkadaşlarının aşırı ferdiyetçi, hastalık derecesindeki hassaslığa açtıkları savaş, ihtilâlci – Politikacı – Şâir tipine yol açmıştır.

"Konusu aşk, doğa (tabiat) olan şiirleri, resimleri görmek, dinlemek bile istemeden geri çeviriyorlar. Buna karşılık ne derece ucuzundan, düzmece, tekrarlanmış soyundan olursa olsun, içinde, barış, hürriyet, mutlu yarın, büyük ateş, kahreden akşam, dev umut örneği sözler geçen şiirleri şöyle bir okuyup, gittikleri oturdukları yerde ağız dolusu övüyor, öve öve sarhoş oluyorlar."[3]

"Bir aşk düşmanlığıdır gidiyor! Bir takım belirdi edebiyatımızda âdeta. Sanat adına konuşmakta kendinde hak gören, her konuştuğunu da salt doğrudur, diye karşısındakine kabullendirmek isteyen kimseler sardı etrafımızı. Sayıları bir hayli kalabalık. Aşkı kötülüyor yere çalıyor, utanılacak, ayıp bir duyguymuş gibi hor görüyorlar. Konusu aşk olan şiir, aşk olan hikâyeden söz edemiyorsunuz yanlarında. Daha bir satırını bile dinlemeden dudak büküveriyorlar. Gene mi aşk."[4]

Bu neticeye de payı olanlar bile şikâyetçi olduğuna göre söylenecek bir şey kalmadı.

Evet bu yazımızda serbest vezinli bir şiire ait izlenim ve yorumlarımızı yazacağız.

Mustafa Nejat Sefercioğlu

Mustafa Nejat Sefercioğlu, Dr. Müjgan Cumbur, Mehmet Önder, İsmet Binark ile beraber hazırladığı Ziya Gökalp, Mevlânâ, Selçuklu Târihi, Fârabi gibi çok büyük ilgi görmüşleri dahil, dünya kütüphaneci ve Türkologlarının eline on dört adet bibliyografya kitabı; Tercüman 1001 Temel Eser serisinden bir sadeleştirme ve M.E.B. 1000 Temel Eser serisinden yayınlanan "Türk Atasözleri" adlı eseri hazırlayanlardan biri olmasının yanında, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Türk Yurdu, Önasya dergilerinde madde, şiir ve makaleleri ile bir de şiir kitabına sahip: Hasret Çuvalı (Ankara 1970).

1966-1967 ders yılı DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünün Gece Kısmı öğrencilerinden bazılarını sayayım: M. Nejat Sefercioğlu, Erdem Bayazıt, Fikri Demirok, İrfan Keleş, Mehmet Akyürek...

Koridorda, bu arkadaşlardan birinin okuduğu şiir dinlenir teneffüslerde... Nejat daha çok, hece ile yazılmış veya aruzun kullanıldığı şiirlerinden, Erdem Bey ekseriyâ Necip Fâzıl'ın, nadiren kendisinin şiirlerinden okur. Nejat'ın şiirlerinden şu dörtlük o sınıfta bir grubun dilinden düşmezdi:

Eliyle bağladı bu kör düğümü
Çâresiz oluşu bundandır belki.
Görmedi kaderin hiç güldüğünü
Hülyâya dalışı bundandır belki.

Sonra şiirlerinden 11'i serbest, 1'i arûz, 28'i hece ile yazılmış kırk tanesini "Hasret Çuvalı" adıyla bir araya getirdi. Müsvetteleri Prof. Kenan Akyüz'ün de gördüğünü,

Yorulup dinlenerek, kâh oturup inleyerek,
Sonu yoktur bu yolun, bitmeyecektir diyerek,
Bitecek hep bu masallar, yitecek bunca emek
Çökecek kapkara düşler gözümün balkonuna.

Dörtlüğüyle biten arûz vezinli şiirdeki "gözümün balkonuna" ifadesini "beyâna mugayyir" bulduğunu hatırlıyorum.

Şiirin Muhtevâsına Dâir

Sefercioğlu'nun "Bitsin Artık" şiirinde yalnızlık ve hasret duygularının verdiği çöküntü, bu çıkmazın yarattığı iç diyalog

kompozisyonlaşıyor.

Şiir dört mısralık bir, beş mısralık üç kıtadan meydana geliyor.

İlk dört mısraın dört anahtar ibâresi "Bütün gün", "uğraş", "didin" ve "insan olmanın kahrını çek". Şiire hâkim olan, ferdîlik kokan bir söyleyiştir; ancak, ferdîlik nedir? Şiir için ferdî ve içtimaî kelimelerini kullanırken çok dikkatli olmalıyız; Âşiyan'dan yazılmış "Sis", "Rücû" içtimâîdir de "Bir Hicrân-ı Muvakkaten Sonra" neden içtimâî değildir? Bu son şiir Fikret'in ağzından bir neslin hassasiyetinin, içtimâî temayülün ifadesi değil midir?

Bu şiire hâkim olan yalnızlık duygusudur dedik; yalnızlık duygusu ne kadar ferdî ise, o kadar da içtimâîdir. İnsana yalnızlık duygusu veren, yanında olduğu zaman bu hissi unutturacak kimseler değil midir? Bir toplum içinde yaşamasaydık, hasret duyacağımız şeyler bulunmasaydı, varlıklarıyla bizi yalnızlıktan kurtaran insanlar tanımasaydık, kısaca içtimâî bir mahlûk, "İnsan" olmasaydık bu duyguları nasıl tanır, nasıl ifâde ederdik? Çağımızın insanı, devamlı yalnızlaştığını "yuva" ve "dost" kavramlarını bir masal motifi hâline getirdiğini hatırlayalım.

Şiirde hayatın realiteleri karşısında tavır alan bir insan değil, kendi durumunun acılığını tekrar gözden geçirirken her akşam "dön gel", her sabah "çek git" arasında çâresiz bir adam vardır; birinci beşliğin ilk mısraını başlatan "nerde" soru edatı ikinci ve üçüncü beşliğin psikolojisinin anahtarıdır. Şâir, kuşların ürkekliğini "tedirginlik" olarak yorumluyor ve onlara eş olduğunu söylüyor; fakat bu eş oluşa, "geceler boyu uykusuz"luğa teslim olmuyor. Bu durum tesbiti üçüncü beşliğin ilk mısraında devam ediyor.

"Bu baş yorgun, bu el titrek, bu zihin darmadağın"

"Nerde sorusu birden "niçin" oluyor: Ne için, ne yüzden, hangi engellerden dolayı, ne gibi ne sebeple mânâlarını düşünelim "niçin" ile; yalnızlık duygusu devrin söyleyişi içinde karşımıza çıkıyor.

Neden sönük evimin lâmbası?
Niçin sen değilsin kapımı açan?

Yalnızlık duygusunun şâirini hatırlayınız; o kendi devrinin söyleyişi içinde ayrı bir estetikle söylemişti;

Ne yanar kimse bana âteş-i dilden özge
Ne açar kimse kapım bâd-ı sabâdan gayrı

Kapısını hiçbir insanın açmadığı, kimsesizliği, yalnızlığı kabullenmiş psikoloji Fuzûlî'nin şiirini örerken, Sefercioğlu kapımı açan

sen değilsin, senden gayrıdır diyor. Burada lâmba yakmak tâbiri var; düşündürücüdür. Anadolu'da daha doğrusu elektriğin bulunmadığı yerlerde gaz lambası yakılır. Lâmbanın isi, şişe denilen mahfazayı islendirir. Bu isi kadınlar, ince bir tülbentle, özenle silerler. Bir bekâr odasının lâmbasının şişesi islidir; bu is yanıp yanmadığı belli olmayan bir ışık verir. İşte şâirin temel psikolojisi olan yalnızlığa bağlı kavrama geldik. Durun onu söylemeyelim.

"Kapı açmak" deyimi yeni bir "Ocak" kurmak mânâsına gelir, bu tevriyeyi alın önce; sonra, içeride her şeyiyle sizi bekliyen bir insanın bulunduğu kapıyı siz değil, o açsın. Buradaki izlenim halkam "bütün yorgunlukları alıp giden tebessüm" mısraıyla tamamlanıyor. Sevgilinin kapıda karşıladığı bir yuvaya giriyoruz. Kaloriferli değil, buzdolabında soğutulmamış su; fakat bir şehirli unsur da var, saksı değil vazo. Kültür değişmelerinin bâzı unsurları bu mısradadır:

"Vazomda çiçek, testimde su, sobamda ateş"

Bu mısraı bir de şöyle yorumlayalım: Şehirli bir sevgili, şehrin imkânlarını tanımış bir çiçek, imkânları zayıf bir evi çiçeklendiren susuzluğu gideren, soğukluğu yok eden bir eş.

"Garip" kelimesi "kimsesiz", "yalnız", "sılasından uzakta gurûbu gören" mânâlarına geliyor. Şâir ne demiş:

> Ben gurbette değilim
> Gurbet benim içimde
>
> Ben,
>
> "Bir gariplik ki içimde gurbetten öte"

mısraını, sılasında gariplik olarak görüyorum; kaldı ki Kemâlettin Kâmi'nin mısraları ile Sefercioğlu'nun mısraında "tevârüd" değil bâriz bir tesir bulunduğunu düşünüyorum.

> Boşluğa uzanan ellerde bir avuç karanlık.
> Bitsin bu yalnızlık, bu hasret
> Bitsin artık.

Artık söyleyebiliriz: Şiiri, araya bir avuç karanlığın girdiği bir sevgiliyle kurulması düşünülen bir evliliğin hasreti, kısaca bekârlık lif lif dokuyor. Beklenen veya özlemin yaktığı lamba "açtığı kapının, çiçeklediği tebessümün "insan olmanın" kahrını çekişi unutturacağına "yorgunlukları alıp" götüreceğine inanan bir bekârın iç dünyası.

Şiirin muhtevâsını oluşturan melankolik mırıltılar, sonunda isyâna uzanıyor:

"Bitsin artık."

İfade bir temenni, bir duâ gibi görünmüyor, bütünün içinde.

Bu mısrada bitmeseydi şiir, gelecek mısraları daha bâriz bir isyan ile karşılaşacaktık diye düşünüyorum.

Şiirin Dış Örgüsü

Daha önce de belirttik, bu şiir serbest vezinle yazılmıştır. Nejat Sefercioğlu, hece vezni veya aruzla yazdığı şiirlerde kafiye konusunda oldukça dikkatli; fakat, bu şiirindeki kâfiyeler bir düzen göstermiyor, böyle bir endişeden hareket edilmemiş. Mevcut kâfiyeler ise âhenge tesir etmiyor. Ben öteden beri, serbest şiirlerin rol ezberler gibi teyatral bir tavırla okunması gereğine inanırım; bu inancım Necip Fâzıl'ın "Bâbıâli"sindeki bir bölümü okuyunca iyice kuvvetlendi. Serbest şiir umumiyetle iç seslerin aliterasyonuna, yarım kafiyelerin âhengine dayanıyor. O'nun Aruzla yazılmış şiirlerine mukayyed kafiye düşkünlüğünü okuyanlar bilirler.

Şiirin Dili Etrafında

Şiirin dilinde günlük konuşma dilinin kelimeleri hâkim. Dikkat edilirse "Bitsin artık" şiirinde n sesi darmadağın, bardağın kafiyesi dışında âhenk unsuru değil. Ünlülerden a, o gibi kalın, genişle değil e, ü, ı, i gibi dar, incelerin hâkim olduğunu görüyoruz. Bu noktayı şâiri ele veren bir husus olarak alamaz mıyız? Gösterişsiz, bağırmayan bir mırıldanış, iç gözleminin sonundaki isyanda bile yumuşak, daha doğru bir ifadeyle ölçülü bir üslup var. "Bitsin" kelimesine bağlı duygular, başka bir mizaçta başka bir kelimeyle ifade edilirdi, gibi geliyor bana. Okuyan ile beraber yazan da teyatral bir dünyaya mahkûmiyetimiz işaretliyor, serbest şiirde.

Öncelikle ferdî hassasiyetlerin temellendirdiği bir şiire âit izlenim ve yorumları yazmaya çalışırken, ferdînin dil dışında ictimâîye açılan noktaları olduğunu da işârete çalıştık. Yazıyı yine N. Sefercioğlu'nun serbest bir şiiri ile bitiriyoruz.

Darmadağın

Her gül dikeninde bir tüy bıraktık,
Kanatsız kuş olur mu? Ben oldum işte.
Her güzele türkü yakıp bir tel kopardık,
Telsiz saz olur mu? Ben oldum işte;
Al, nasıl çalarsan çal beni artık.

.....

[1] Prof. Dr. Kaya Bilgegil. *Harabat Karşısında Namık Kemâl.* Erzurum 1972.

[2] Ruşen Eşref'in *Diyorlar ki...* adlı eseri vezin kavgalarının son meydan muharebesidir; tercihlerin yönünün hece vezni olduğu kesinlik kazanıyor.

[3] Necati Cumalı. *Niçin Aşk (Denemeler).* İstanbul 1971, 8. s.

[4] N. Cumalı, a.g.e., 7. s.

Divan Dergisi, Haziran 1979

(Tural, Sadık. *Zamanın Elinden Tutmak, (Edebiyat Konulu Yazılar).* 2. bs. Ankara: Ecdâd Yayım-Pazarlama, 1991, ix+292 s. [111-121. ss.])

***

Hasret Çuvalı

Nejat Sefercioğlu'nu okullar arası bir şiir yarışmasında tanımıştım.

Bir Unutabilsek ölümü,
Çocuksu olsak bir zaman.
Kar musikısı duysak donuk camlardan.
Ve ölümü karanlıklarda yaksak,
Bir toz gibi silsek hayatımızdan.

mısralarıyla örülü "Ölümü Unutmak" şiiri bu yarışmada derece almıştı. Sefercioğlu şimdi "Hasret Çuvalı" ile karşımızda. Bu çuvalda renk renk, çeşit çeşit şiirler var. Sefercioğlu'nun şiirleri tarz bakımından daha çok halk şiirine yakın düşüyor. Koşma yazmayı fazla sevmede. Şarkı formunda dörtlükler de göze çarpıyor şiirleri arasında. Ne var ki, öteden beri çok kullanılmış bulunan bu türlerde bir yenilik getirebilmek, taze şeyler söyleyebilmek ve tam başarıya ulaşabilmek oldukça güç. Zaten Sefercioğlu da sere serpe yazdığı şiirlerinde daha başarılı görülüyor.

Bu yere baharın gelmeyeceğini biliyorum.
Biliyorum gecelerin çirkin olduğunu,
Her şeyi biliyorum da
Çekip gidemiyorum.

mısralarında olduğu gibi. Ama "Bekle" dörtlüğünde okuduğum

Aşk nemiyle yüklenmiş bir yağmur bulutuyum,
Düşerim birgün elbet o güzel ellerine.

mısraları da yabana atılır cinsten değil. "Yalnızlar" şiirinde ise onu daha derine inmiş, düşüncenin dallarını silkelerken görüyoruz.

Sefercioğlu çok kullanılmış deyimler, biçimler ve konulardan biraz sıyrılırsa şiirini daha aydınlığına çıkaracak ve başarıya ulaşacaktır.

"Hasret Çuvalı" şairin kendi yayını olup fiyatı dört liradır.

(İlhan Geçer, *Hisar Dergisi,* 80. sy., Ağustos, 1970, 31. s.)

kan "Mavi Kan" ise onun onikinci eseridir.

"Şiir benim dünyamdır gözyaşlarım kaderim" diyen Akdora'nın renkli ve uzun bir şiir yaşantısı var. Oluşmuş kişiliği mısralarında belirgindir. 945'den beri şiirini ve dilini yenileme çabası içinde olan şair, ilimli bir yol izlemektedir.

İskender Fikret'in biraz sisli, örtülü, öte yandan renkli şiir dünyası hemen hemen bütün şiirlerinde kendini gösterir. Aslında da şiir biraz renkli, biraz kapalı olmalı, şair diyeceklerini, ruh hallerini günlük dille değil, semboller yoluyla anlatmalı, sezdirmelidir.

Şiirin biraz da biçim işi olduğunu bilen Akdora, vezin, kafiye ve özün yanı sıra biçime de gereken önemi vermektedir.

Kitap iki bölüme ayrılmış. "Mavi Kan" ve "Dörtlemeler Üçlemeler". Bu bölümlerdeki şiirlerde değişik konular işleniyor. Ama günün havası ve modası budur diye şiiri bir yana atıp sosyal sorunlara sarılmıyor Akdora. Gerçek şiiri her şeyden üstün tutuyor. Onun "Mavi Kan" adlı bu son kitabında severek okuyacağınız şiirler bulabilirsiniz. Kitabın fiatı 10 liradır.

MENEKŞELENDİ SULAR

— Sonra yine uzattım - Boş bardağımı size - Bir parça umut dedim - Birazcık sevgi dedim - Beni bilemediniz! Bu, şiirin ilk ışıklarını taşıyan yumuşak mısraları genç şair Gülgün Koçman'ın yeni yayınlanan kitabı "Menekşelendi Sular" dan aldım. Öğretmen Gülgün Koçman, kitabına yazdığı tanıtma yazısında "iddialı bir şair olmamakla beraber ümitli ve inançlıyım" diyor. Şiirlerini okuyunca ümit ve inancına katılıyoruz. Gerçek şiirin kapısını aralıyan Koçman, çaba ve sevgisini sürdürürse şiirin ıklimine ulaşacaktır.

"Menekşelendi Sular"da aşk konusu ağır basıyor. Genç şair biraz da yaşı gereği duygusaldır. Sonraları duygularına fikir ve düşünceyi de katacağını, daha derinlerden ses vereceğini umuyorum.

"Menekşelendi Sular" ın fiatı 6 liradır.

HASRET ÇUVALI

Nejat Sefercioğlu'nu okullar arası bir şiir yarışmasında tanımıştım. — Bir unutabilsek ölümü - Çocuksu olsak bir zaman - Kar musikisi duysak donuk camlardan - Ve ölümü karanlıklarda yaksak - Bir toz gibi silsek hayatımızdan - mısralariyle örülü "Ölümü Unutmak" şiiri bu yarışmada derece almıştı. Sefercioğlu, şimdi "Hasret Çuvalı" ile karşımızda. Bu çuvalda renk renk, çeşit çeşit şiirler var. Sefercioğlu'nun şiirleri tarz bakımından daha çok halk şiirine yakın düşüyor. Koşma yazmayı fazla sevmede. Şarkı formunda dörtlüklerde göze çarpıyor şiirleri arasında. Ne var ki, öteden beri çok kullanılmış bulunan, bu türlerde bir yenilik getirebilmek, taze bir şeyler söyleyebilmek ve tam başarıya ulaşabilmek oldukça güç. Zaten Nejat Sefercioğlu da sere serpe yazdığı serbest şiirlerinde daha başarılı görülüyor. —Bu yere baharın gelmiyeceğini biliyorum - Biliyorum gecelerin çirkin olduğunu - Her şeyi biliyorum da - Çekip gidemiyorum - mısralarında olduğu gibi. Ama, "Bekle" dörtlüğünde okuduğum - Aşk nemiyle yüklenmiş bir yağmur bulutuyum - Düşerim bir gün elbet o güzel ellerine - mısraları da yabana atılır cinsten değil. "Yalnızlar" şiirinde ise, onu, daha derine inmiş, düşüncenin dallarını silkeler görüyoruz.

Sefercioğlu, çok kullanılmış, deyimler, biçimler ve konulardan biraz sıyrılırsa şiirini daha aydınlığa çıkaracak ve başarıya ulaşacaktır.

"Hasret Çuvalı" şairin kendi yayını olup fiatı 4 liradır.

BOZKIRLARIN ÇOCUĞU

"Bozkırların Çocuğu" genç bir öğretmenin şiir kitabı. Selâhattin Koçak yurt sorunlarını dile getirmeye çalışıyor bu kitabında. Ama, bu sorunlara eğilmek için kendini zorladıkça şiirden uzaklaştığı görülüyor. İlk zamanlar aşk şiirleri yazarmış. Fakat o şiirlerinden hiç birini kitabına almadığı için onun bu şiirleri hakkında bir fikrimiz yok.

"Koçak "Bozkırların Çocuğu"ndaki şiirlerinde imlâ kurallarına hiç dikkat etmemiş. Büyük ve küçük harfleri yerinde kullanmıyor. "da - de" eklerinin ne zaman bitişik, ne zaman ayrı yazılacağını bilmiyor gibi. Herhangi genç bir şair için bu kusurlar hoş görülebilir, ama, bir öğretmenin imlâ hatası yapmasını bağışlayamayız.

Selâhattin Koçak bir takım etkilerden ve önyargılardan kurtularak şiire dört elle sarılırsa, iyi mısralar yazabilir görünüyor. "Bozkırların Çocuğu"nun fiatı 3 lira, isteme adresi, TÖS Çorum.

İSİMSİZ KAHRAMANLAR

İlk iki baskısı 1958, 1959 yıllarında Kıbrıs'da yapılan ve Kıbrıs Lefkoşe Türk Lisesi öğrencileri tarafından temsil edilen Mehmet Irmak'ın "İsimsiz Kahramanlar" adındaki 4 perdelik piyesinin üçüncü baskısı bu defa Türkiye'de yapıldı. Ajans - Türk matbaasında basılan eser Türk kadını yayınlarının ikinci kitabıdır. Mehmet Irmak bu eserinde Kıbrıs'da hürriyet ve istiklâl için çarpışan Türklerin yaşantısını konu almıştır. Kitabın fiatı 5 lira.

BENİ ONDAN AYIRMA

Genç şair Erdoğan Kırboğa'nın ilk kitabı "Beni Ondan Ayırma"da çeşitli konu ve biçimlerde yazılmış 36 şiir yer alıyor. Ankara Polis Radyosunda "Çağdaş Türk Şiirinden Örnekler" saatini düzenleyen Erdoğan Kırboğa henüz şiirin ilk basamaklarındadır. Yukarlara tırmanıp tırmanamayacağını zaman gösterecek. "Beni Ondan Ayırma" nın fiatı 5 lira, isteme adresi İçaydınlıkevler Dulda sokak 26/3 Ankara.

31

İlhan Geçer, "Hasret Çuvalı", Hisar Dergisi, 80. sy., Ağustos, 1970, 31. s.

Nejat Sefercioğlu yazdı, Necdet Varol besteledi

GÜNAYDIN 1979 GÜFTE YARIŞMASI

On sekizinci şarkımız Hicaz (Uzzal) makamında

GÜFTESİ SİZDEN BESTESİ BİZDEN adlı atılımımızın bugün on sekizinci şarkısı ile karşınızdayız. Güftesi GÜNAYDIN okuyucusu Nejat Sefercioğlu'na bestesi de Necdet Varol'a ait olan "Şu Garip İnsan" adlı şarkının makamı, Hicaz (Uzzal)

Atılımımız yirmi dört şarkıda tamamlanacak. Bestecilerimizden bize ulaşan şarkı notalarını da önümüzdeki günlerde yayınlayacağız.

Necdet Varol: "Türk müziği yeni güfte yazarları kazanıyor"

GÜNAYDIN okuyucusu Nejat Sefercioğlu'nun "Şu Garip İnsan" adlı şiirini besteleyen Necdet Varol "GÜNAYDIN'ın atılımı ile Türk müziği yeni ve yetenekli söz yazarları kazanıyor" dedi. Müzisyenler, Söz Yazarları ve Editörler Derneği Başkanı da olan Necdet Varol "Türk müziği sevenlerin yeni şarkıyı beğeneceklerini umarım" dedi.

Nejat Sefercioğlu'nun ikinci şiiri de

(18) Şu garip insan

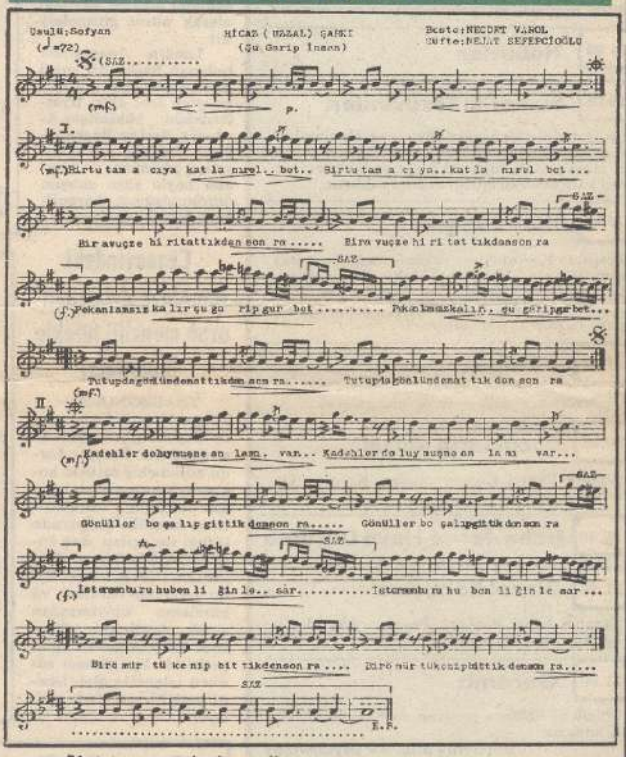

GÜNAYDIN 1979 GÜFTE YARIŞMASI

Nejat Sefercioğlu yazdı, Kâmuran Yarkın besteledi

Yeni şarkımız "Hüseyni" makamında

Türk Sanat Müzigi'ne yeni söz yazarları ve güzel eserler kazandıracak olan "Güftesi Sizden, Bestesi Bizden" adlı atılımımızın, bugün beşinci şarkısını yayınlıyoruz. "Diner bu yağmurlar" adlı Hüseyni makamındaki bu şarkının söz yazarı GÜNAYDIN okuyucusu Nejat Sefercioğlubestecisi de Kamuran Yarkın. Yarın yeni bir şarkıda buluşmak dileğiyle...

Nejat Sefercioğlu: "GÜNAYDIN'a teşekkürler"

"Diner bu yağmurlar" adlı şarkımızın söz yazarı Nejat Sefercioğlu 1943 Nevşehir doğumlu. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi mezunu ve halen Ankara Cebeci Halk Kütüphanesi'nde çalışıyor. Bugüne değin bibliyografya ve şiir kitapları yayınlanan Sefercioğlu evli ve iki çocuk babası. Güftesi Kamuran Yarkın tarafından bestelenen Sefercioğlu "Mutluluğum sonsuz. Kamuran Yarkın ve GÜNAYDIN'a teşekkürler" dedi.

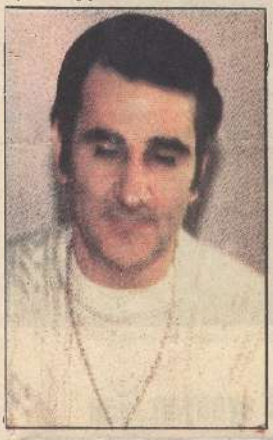

Kâmuran Yarkın: "Güzel bir şarkı oldu"

"Ayrılık Rüzgarı" ve "Sen kimseyi sevemezsin" adlı iki ölümsüz şarkısı ile günümüzün en sevilen bestecileri arasında yer alan Kamuran Yarkın, Nejat Sefercioğlu'nun güftesinden oluşturduğu "Diner bu yağmurlar" adlı şarkının müzikseverlerce beğenileceği kanısında. Zira gerçekten güzel bir şarkı olduğunu söylüyor. Yarkın şöyle konuştu: "Şarkının melodi dokusu yanında sözlerinin de güzel olması, çabucak sevilmesini sağlayacak. Önümüzdeki günlerde dilden dile dolaşırsa, kimse şaşırmasın."

ikinci şiiri de bestelendi

Bu Garip İnsan" adlı şiiri Necdet Varol tarafından bestelenen Nejat Sefercioğlu nun bir şiiri (Diner bu yağmurlar) de Kamuran Yarkın tarafından Hüseyni makamında bestelenmişti. Sefercioğlu, şiirleri besteciler tarafından en çok beğenilen şair olma özelliğini de kazanmış oluyor.Sefercioğlu "GÜNAYDIN ve değerli besteciler Kamuran Yarkın ile Necdet Varol'a sonsuz teşekkürler" dedi.

Bir tutam acıya katlanır elbet
Bir avuç zehiri tattıktan sonra
Pek anlamsız şu garip gurbet
Tutup da gönlünden attıktan sonra...

Kadehler doluymuş, ne anlamı var,
Gönüller boşalıp, gittikten sonra
Istersen bu ruhu benliğinle sar
Bir ömür tükenip bittikten sonra...

● Güftesi GÜNAYDIN okuyucusu Nejat Sefercioğlu'na, bestesi de Necdet Varol'a ait Hicaz (Uzzal) makamındaki "Şu garip insan" adlı şarkının GÜNAYDIN Gazetesi'nden izin alınmaksızın plağa, banda okunması, notasının çoğaltılıp satılması yasaktır.

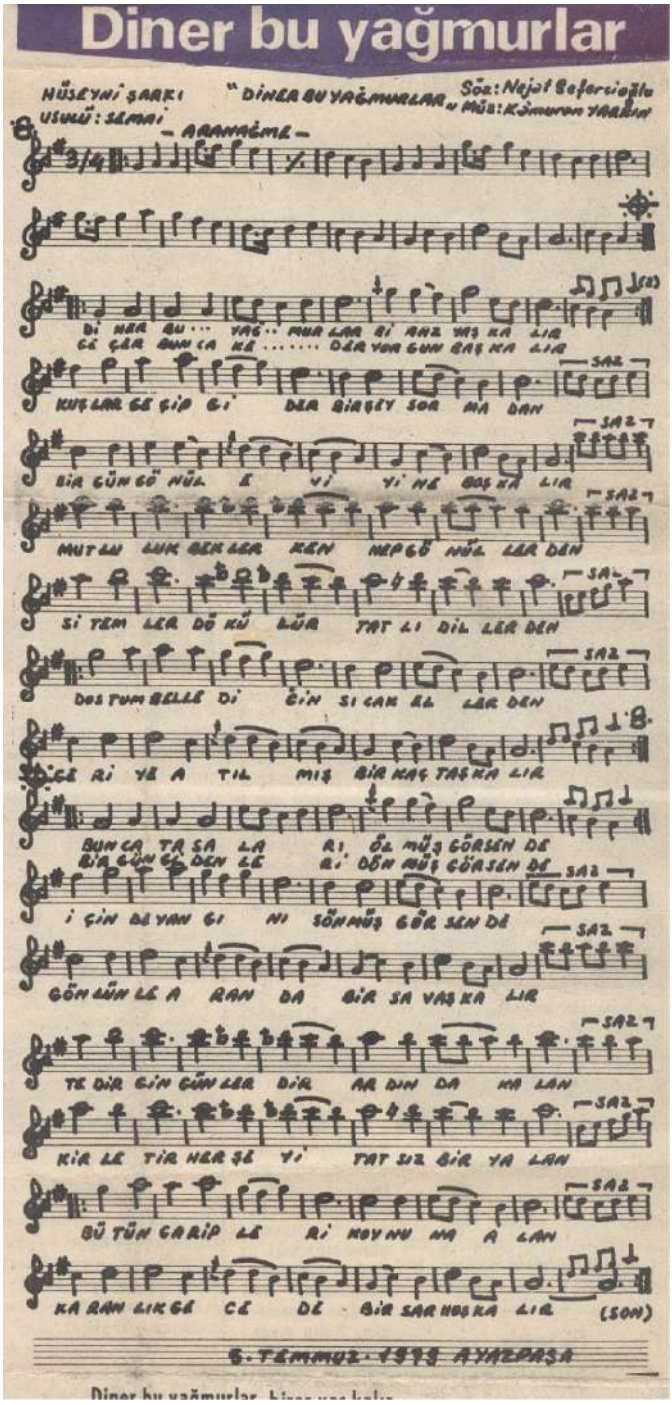
Diner bu yağmurlar
HÜSEYNİ ŞARKI "DİNER BU YAĞMURLAR" Söz: Nejat Seferioğlu
USULÜ: SEMAİ Müz: Kömuran Yarkın
– ARANAĞMA –
SAZ
6. TEMMUZ 1993 AYAZPAŞA

Diner bu yağmurlar, biraz yaş kalır
Geçer bunca keder, yorgun baş kalır
Kuşlar geçip gider, bir şey sormadan,
Bir gün gönül evi, yine boş kalır.

Mutluluk beklerken hep gönüllerden,
Sitemler dökülür tatlı dillerden,
Dostum bellediğin sıcak ellerden,
Geriye atılmış birkaç taş kalır.

Bunca tasaları ölmüş görsen de,
Bir gün gidenleri dönmüş görsen de,
İçinde yangını sönmüş görsen de,
Gönlünle aranda bir savaş kalır.

Tedirgin günlerdir ardında kalan,
Kirletir her şeyi tatsız bir yalan,
Bütün garipleri koynuna alan,
Karanlık gecede bir sarhoş kalır.

● Güftesi GÜNAYDIN okuyucusu Nejat Sefercioğlu'na, bestesi de Kâmuran Yarkın'a ait olan "Diner bu yağmurlar" adlı Hüseyni şarkının, GÜNAYDIN gazetesinden izin alınmaksızın plağa banda okunması, notasının çoğaltılıp satılması yasaktır.

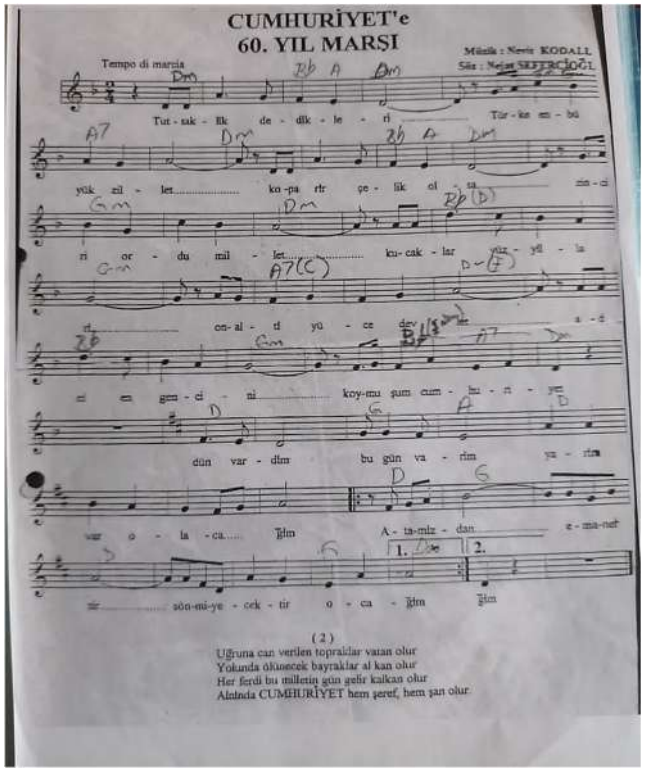

ALBÜM

Görsel 1 Hocamızın nüfus hüviyet cüzdanı

Görsel 2 Hocamız askerliğini yaparken (1963, Isparta, 58. Tümen)

Görsel 3 Hocamız öğrencileriyle birlikte (1963-1965), Tarsus-Çamlıyayla Beldesi, Körmenlik Köyü)

Görsel 4 Hocamız Atatürk'ü anma toplantısında konuşma yaparken (10 Kasım 1971, Millî Kütüphane)

Görsel 5 Sağ başta Hocamız, ortada Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu [1934-1990], solda Yard. Doç. Dr. Abdülkerim Abdülkadiroğlu (1980'li yıllar, Gazi Üniversitesi)

Görsel 6 Hocamız Kıbrıs Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş [1924-2012]'a "Kıbrıs Marşı"nı takdim ederken (1988, Çit Kasrı)

Görsel 7 Hocamız konferans verirken ve Prof. Dr. Ali Alparslan [1925-2006]'ın konferansını idare ederken (1989, Çit Kasrı)

Görsel 8 Hocamız MÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde ders verirken

Görsel 9 Önde solda Hocamız, sağda Yard. Doç. Dr. Nihat Öztoprak, ayakta ortada Yard. Doç. Dr. Sebahat Deniz (Haziran 1999, son sınıf öğrencileri ile birlikte)

Görsel 10 Hocamız MÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde ders verirken

Görsel 11 Hocamız Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı öğrencilerinin mezuniyet gecesinde (Haziran 1999)

Görsel 12 Sağdan sola Hocamız, Yard. Doç. Dr. Nihat Öztoprak, Arş. Gör. İlham Köse, Arş. Gör. Üzeyir Aslan (1999, Çamlıca'da piknikte)

Görsel 14 Sağdan sola Prof. Dr. Orhan Bilgin, Hocamız, Arş. Gör. Üzeyir Aslan, Arş. Gör. İlham Köse, Doç. Dr. Sebahat Deniz, Doç. Dr. Nihat Öztoprak (2000, Çamlıca'da yüksek lisans öğrencileriyle piknikte)

Görsel 13 Hocamız, Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu'nu anma programında konuşma yaparken, solda Doç. Dr. Sebahat Deniz, sağda Doç. Dr. Nihat Öztoprak (3 Nisan 2004, Çit Kasrı)

Görsel 16 Hocamız MÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde son sınıflara veda dersinde (2005)

Görsel 15 Sağdan sola Prof. Dr. Gülşen Seyhan Alışık, Hocamız, Prof. Dr. Üzeyir Aslan, Doç. Dr. Ümran Ay (31 Mayıs 2022'de MÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türklük Bilimi Seminerinde konuşmacı iken)

04-JUN-2008 14:03 T.C.M.Ü.PERSONEL DAIRE B. H P.01

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
ANKARA

7.12.1984

Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sayı : 205 - 945

GEÇİCİ MEZUNİYET BELGESİ

Adı ve Soyadı	:	Nejat Sefercioğlu
Babasının Adı	:	Abdi Baha
Doğum Yeri ve Yılı	:	Nevşehir, 1943
Numarası	:	D 4221
Mezun Olduğu Anabilim Dalı	:	Türk Dili ve Edebiyatı
Mezuniyet Tarihi	:	23.11.1984
Aldığı Akademik Derece	:	Doktora

Yukarıda fotoğrafı ilişik ve kimliği belirtilen öğrenci Enstitümüzden mezun olmuştur.

Adı geçenin diploması henüz hazır olmadığından, diploma yerine geçerli olmak üzere işbu belge ilgilinin isteği üzerine verilmiştir.

Bilgi edinilmesini saygılarımla rica ederim.

İsmail Irak
Enstitü Sekreteri

Nusret ÇAPUK

Görsel 17 Hocamızın Doktora geçici mezuniyet belgesi

KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ
GİRNE AMERİKAN ÜNİVERSİTESİ

DOÇENTLİK BELGESİ

Üniversitemiz Akademik Personelin Yükseltilme ve Atanma Yönetmeliği hükümleri uyarınca girdiği doçentlik sınavını başaran *Dr. Mustafa Nejat Sefercioğlu'na 08.07.2008* tarihinde *Eski Türk Edebiyatı* Ana Bilim Dalında Üniversite Doçenti unvan ve yetkisi verilmiştir.

Prof. Dr. Nilgün Sarp
Rektör

Görsel 18 Hocamızın doçentlik belgesi

GIRNE AMERICAN UNIVERSITY
The American University
Girne - Cyprus

24 Temmuz 2008

Sayın Doç .Dr. Nejat SEFERCİOĞLU

Üniversite Yönetim Kurulu'nun 16 Temmuz 2008 tarihli ve 372 sayılı kararı ile üniversitemiz doçentlik kadrosuna atanmış bulunmaktasınız.

Sizleri kutlar, başarılarınızın devamını dilerim.

Saygılarımla

Prof. Dr. Hıfzı DOĞAN
Rektör.

GIRNE AMERICAN UNIVERSITY
The American University
Girne - Cyprus

21 Mayıs 2013

Sn. Prof. Dr. M. Nejat Sefercioğlu;

Eğitim Fakültemizin profesörlük kadrosuna atanmanızı gönülden tebrik eder GAÜ ailesi adına başarılarınızın devamını dilerim.

En içten sevgi ve saygılarımla,

Dr. Asım VEHBİ
CEO
Yöneticiler Kurulu Başkan Yardımcısı

Görsel 19 Hocamızın doçentlik kadrosuna atanma yazıları

GAU
GIRNE AMERICAN UNIVERSITY

11 Haziran 2013

Sayın Prof. Dr. Nejat Sefercioğlu

Üniversite Yönetim Kurulu'nun 20 Mayıs 2013 tarihli ve EBM012/13-07 sayılı kararı ve Mütevelli Heyetimiz'in onayı ile Üniversitemiz Profesörlük kadrosuna atanmış bulunmaktasınız.

Sizleri kutlar, başarılarınızın devamını dilerim.

Saygılarımla

Memduh Erdal
Mütevelli Heyeti Başkanı

Görsel 20 Hocamızın profesörlük kadrosuna atanma yazısı

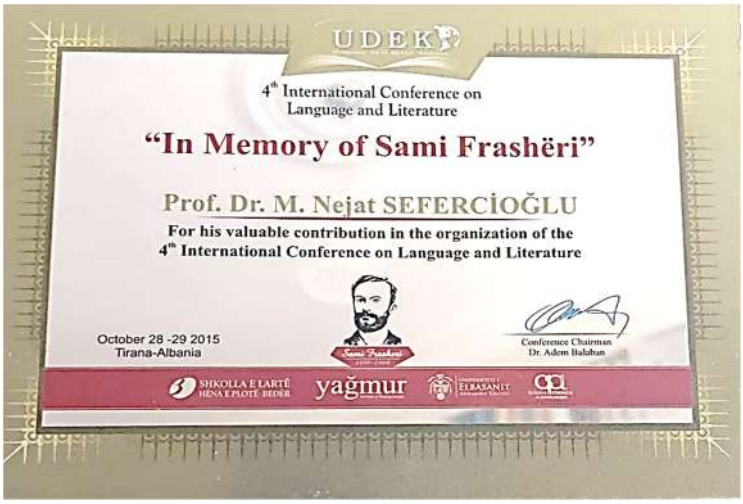

UDEK

4th International Conference on
Language and Literature

"In Memory of Sami Frashëri"

Prof. Dr. M. Nejat SEFERCİOĞLU

For his valuable contribution in the organization of the
4th International Conference on Language and Literature

October 28 -29 2015
Tirana-Albania

Conference Chairman
Dr. Adem Balaban

SHKOLLA E LARTË HENA E PLOTË BEDER
yağmur
UNIVERSITETI ELBASANIT

60. YIL MARŞI

Esâret dedikleri Türk'e en büyük zillet,
Koparır çelik olsa zinciri ordu-millet,
Kucaklar asırları onaltı yüce devlet,
Adını en gencinin koymuşum CUMHURİYET;

Dün vardım, bugün varım, yarın var olacağım,
ATA'mdan emânettir sönmeyecek ocağım!...

Uğruna can verilen topraklar vatan olur,
Yolunda ölünecek bayraklar al kan olur,
Her ferdi bu milletin gün gelir kalkan olur,
Alnında CUMHURİYET hem şeref, hem şan olur;

Dün vardım, bugün varım, yarın var olacağım,
ATA'mdan emânettir sönmeyecek ocağım!...

Bir olsa bütün cihan, eğilmez Türk'ün başı,
Şehitler bayrak bayrak, dört yanda sınır taşı,
Çok görmem düşmanıma korku ile telâşı,
Bugün CUMHURİYET'in altmışa erdi yaşı;

Dün vardım, bugün varım, yarın var olacağım,
ATA'mdan emânettir sönmeyecek ocağım!...

Nejat SEFERCİOĞLU

Sayın Doç. Dr. Nejat SEFERCİOĞLU
2011 Karacaoğlan Araştırma Ödülü
Kazanmanız Anısına...
Burhanettin KOCAMAZ
Tarsus Belediye Başkanı
KARACAOĞLAN
TARSUS

T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI
MİLLÎ KÜTÜPHANE / NATIONAL LIBRARY
1948 - 1998
Sayın Nejat SEFERCİOĞLU
Millî Kütüphane'ye
verdiğiniz değerli hizmetler için
teşekkür ederim.
Dr. Agâh Oktay GÜNER
Kültür Bakanı

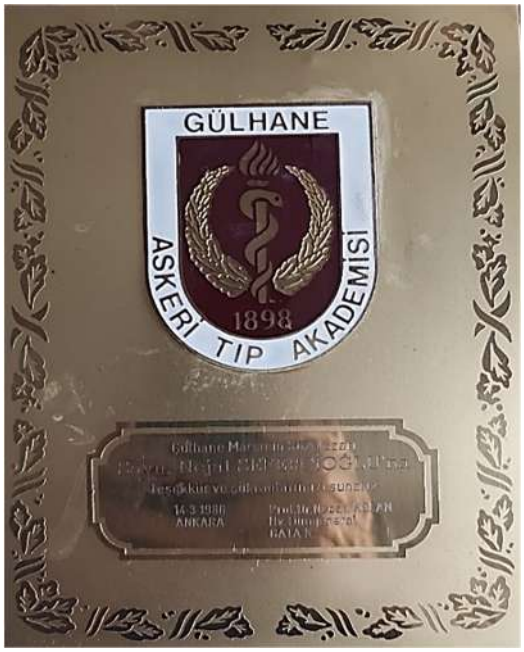
GÜLHANE
ASKERİ TIP AKADEMİSİ
1898

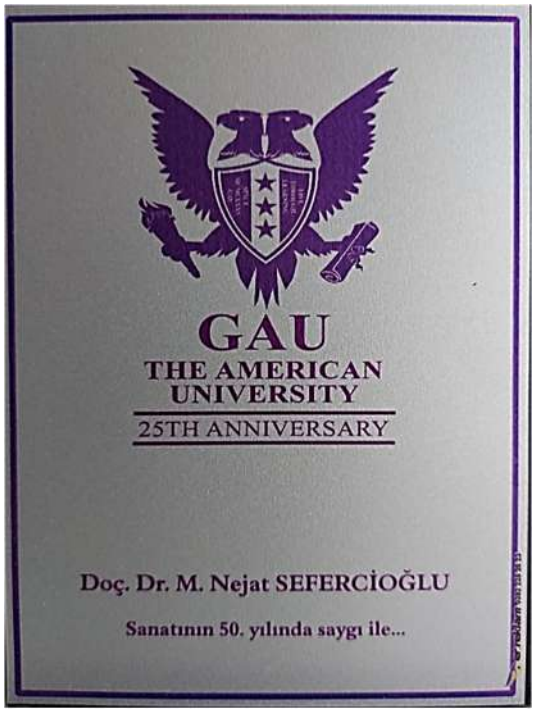
GAU
THE AMERICAN UNIVERSITY
25TH ANNIVERSARY
Doç. Dr. M. Nejat SEFERCİOĞLU
Sanatının 50. yılında saygı ile...

KISBÜ
KIBRIS
SOSYAL BİLİMLER
ÜNİVERSİTESİ
Sayın Prof. Dr. Mustafa Nejat Sefercioğlu
20 Aralık 2019 tarihinde KISBÜ Türkçe Kulübü'nün katkılarıyla gerçekleştirilen "Hocam Amil Çelebioğlu ve Divan Edebiyatı" Konferansına yapmış olduğunuz değerli katkılarınızdan dolayı teşekkür ederiz.
Türkçe Kulübü Başkanı
Serap YÜKSEK
KISBÜ Rektörü
Prof. Dr. Mustafa TÜMER

Sn: Doç. Dr. Mustafa Nejat SEFERCİOĞLU
"SIHHİYE DURAĞINDA BİR CUMARTESİ" ADLI KISA FİLME KATKILARINIZDAN DOLAYI TEŞEKKÜR EDERİZ.
28 Nisan 2011

TÜRKOLOJİ KULÜBÜ
TÜRK DÜNYASI GAZETESİ
TEŞEKKÜR BELGESİ
GAU
THE AMERICAN UNIVERSITY
Eğitim Fakültesi Dekanı
Doç. Dr.
Saadettin YILDIZ

GİRNE AMERİKAN ÜNİVERSİTESİ
Girne Amerikan Üniversitesi tarafından 23-25 Mayıs 2005 tarihleri arasında düzenlenen Türk dil ve kültürünün en eski dönemleri – tarihî gelişme çizgisi, Kıbrıs'a ulaşması, bugünkü durumu- uluslar arası bilgi şölenine bildiri sunarak katılmış olmanızdan dolayı teşekkür eder, başarılar dileriz.
Bilgi Şöleni Düzenleme Kurulu Başkanı
Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun
G.A.Ü. Rektörü
Prof. Dr. Hıfzı Doğan

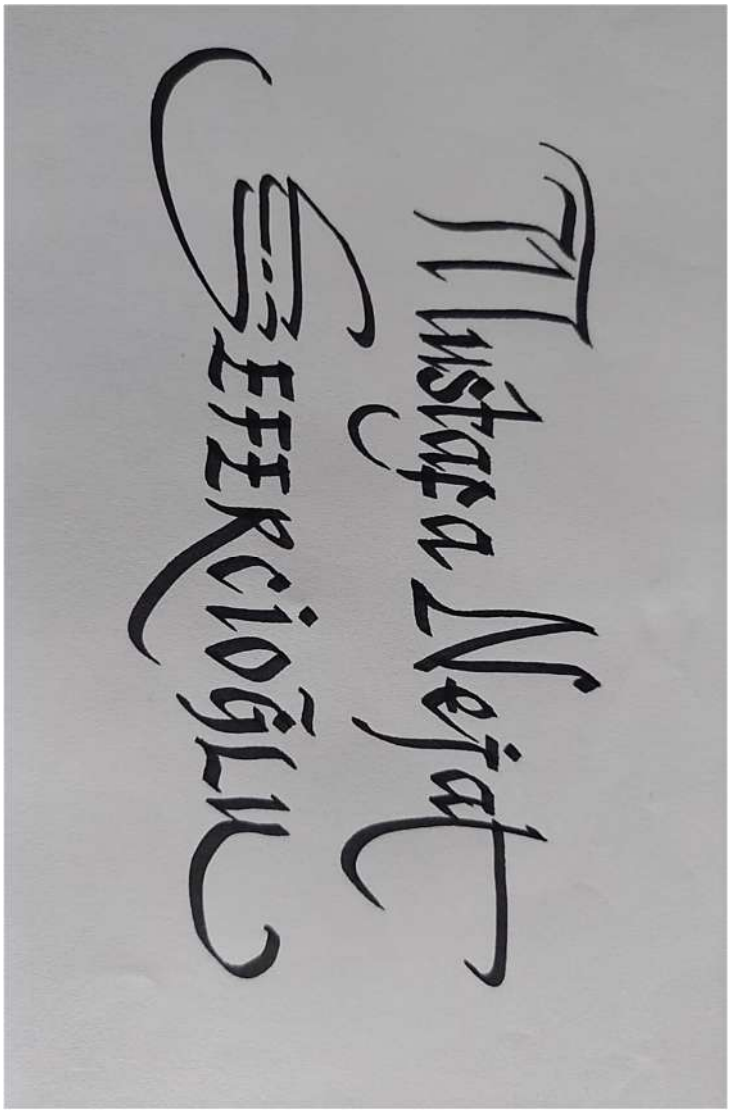
Mustafa Nejat
SEFERCİOĞLU

MAKALELER

ALIŞOVA DEMİRDAĞ, Elza.*

"Kıbrıs Türk Ağızlarının Cümle Yapısı Üzerine"

Giriş

Ağız, bir dilin ölçünlü dile oranla ses, şekil, söz varlığı, söz dizimi ve anlam bakımından belli yerleşim bölgelerine göre farklılık gösteren koludur. Ağız çalışmaları, bir dilin tarihsel gelişim sürecinin takip edilmesi açısından önemlidir. Ağız terimi, Türkçe Sözlük'te "Aynı dil içinde ses, şekil, söz dizimi ve anlamca farklılıklar gösterebilen, belli yerleşim yerlerine veya sınıflara özgü olan konuşma dili" olarak açıklanmaktadır. Demir ve Yılmaz (2010: 26), ağzı şöyle tanımlarlar: "Ağızlar, aynı kökenden geldiği üst sistem durumundaki bir üst dile bağlı, doğal olarak ortaya çıkmış; aile ve dost çevresinde, iş yerlerinde, okur yazarlığı az, bulunduğu bölgeden uzun süre ayrı kalmamış insanlarca, sözlü iletişimde dilin başka türleriyle karşı karşıya gelme oranına göre değişen biçimde kullanılan, resmi ortamlarda kullanılmasından kaçınılan, doğal olmakla birlikte yazılı bir gelenek oluşturmamış, iletişim alanı sınırlı, bağlı bulunduğu üst sistemden dilin her alanında karşılıklı anlaşmanın korunacağı oranda ayrılabilen, prestijli standart dile göre daha az, okullarda öğretilmeyen yerel konuşma biçimleridir."

Ortak yazı dilini kullanmalarına rağmen her bölgenin konuşma farklılığının olduğu bir gerçektir. Korkmaz'a (2010: 11) göre ağız "Bir dilin veya bir lehçenin yazı diline oranla ve çoğunlukla ses, bazen de şekil, anlam ve söz varlığı bakımından birbirinden az çok ayrılan konuşma biçimleri", Vardar'a (2002: 14) göre ise "Bir dil alanı içinde görülen konuşma biçimlerini, söyleyiş türlerini, kimi durumlarda da toplumsal özellikleri yansıtan kullanımların her biri,"dir. Tanımlardan da görüldüğü gibi ağız terimi konuşma biçimi olarak açıklanmaktadır. Ağız, konuşma şeklidir. Sözlerin söylenişi, cümlelerin kuruluşu birbirinden farklıdır ve bu özellik bölgeden bölgeye değişmektedir. Ağızların oluşumunda tarih, coğrafya, göç, etnik yapı, eğitim, ekonomi vs. gibi etkenler önemlidir.

Türkiye Türkçesi ağızları üzerine çalışmalar 19. yüzyıldan itibaren başlamıştır. 1867'den 1940'lı yıllara kadar daha çok yabancı araştırıcılar tarafından yürütülen çalışmalar 1940'lı yıllardan itibaren yerini yerli

* Doç. Dr., Girne Amerikan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Öğretmenliği Bölümü, Kıbrıs, elzaalishovademirdag@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0320-8996

araştırmacılara bırakmıştır. Anadolu ağızlarıyla ilgili ilk çalışmalar, Maksimov'un 1867 yılında Hüdavendigâr ve Karamanlı ağızları üzerine yazdığı *"Opıt İszledovanija tjurskich dialektov v Chudavendgare i Karamanii"(St.- Petersburg 1867)* isimli derlemesiyle başlar. Bu dönemde daha çok yabancı araştırıcıların; J. Thury, I. Kunos, M. Hartmann, K. Foy, V. Pisarev ve diğerlerinin çalışmaları dikkat çekmektedir. 1940 yılından sonra yerli araştırıcıların dönemi başlar[1]. 1940'lı yıllardan sonra yerli araştırmacıların ağız çalışmalarına yönelmesi sonucu sistemli ve verimli çalışmaların yapıldığı gözlemlenmektedir. Türkiye Türkçesi ağız araştırmaları, 1932 yılında Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kurulmasıyla ivme kazanmıştır. İlk ağız çalışmalarının yapılmasından günümüze kadar geçen süre zarfında birçok çalışma yapılmasına rağmen bu alanda ağız özellikleri tam ortaya konmamış bölgeler de mevcuttur.

Türkiye Türkçesi ağız çalışmalarının genel olarak Anadolu coğrafyasıyla sınırlı tutulması, bazı cıvar bölge ağızlarının yeterince araştırılmasına engel olmuştur. Türkiye Türkçesi ağızlarının Batı grubuna ait bir ağızlar topluluğu olmasına rağmen hakkında yeterince araştırma yapılmayan sahalardan biri de Kıbrıs Türk ağızlarıdır. Kıbrıs Türk ağızlarıyla ilgili bazı çalışmalar olsa da sistemli bir çalışmadan bahsetmek zordur. Türkiye Türkçesi ağızlarının önemli kollarından biri olan Kıbrıs Türk ağızları bu bağlamda araştırılması gereken alanlardan biridir. Özellikle, Kıbrıs Türk ağızlarının söz dizimiyle ilgili yeterli sayıda çalışma mevcut değildir. Bu da çalışmanın önemini artırmaktadır. Bu çalışmada Kıbrıs Türk ağızlarının cümle yapısının belirlenmesi hedeflenmektedir.

1. Kıbrıs Türk Ağızları

Kıbrıs, Sicilya ve Sardunya'dan sonra Akdeniz'in üçüncü büyük adasıdır. Tarihsel süreç boyunca çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapan Kıbrıs, Mısırlılar, Hititliler, Akalar, Dorlar, Finikeliler, Asurlar, Persler, Ptolemeler, Romalılar, Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu, Lüzinyanlar, Venedikler, Osmanlılar ve İngilizler tarafından uzun veya kısa süreliğine yönetilmiştir. 1571'de Osmanlılar tarafından fethedildikten sonra Anadolu'dan buraya göç hareketi başlanılır. Adadaki Türk nüfusunun sayısının artırılması maksadıyla çeşitli mesleklerden sanatkârlar seçilerek Kıbrıs'a gönderilir. "Osmanlının yakın Eyaletleri (Suriye) ve Anadolu'nun kimi illerinden (Konya, Karaman, Niğde, Kayseri, Yozgat,

[1] Bu konuyla ilgili daha detaylı bilgi için bk. (Korkmaz, 1975-76, Cilt 23-24, s. 143-172)

Alanya, Antalya, Manavgat, İçel, Akşehir, Nevşehir, Çankırı, Eskişehir) gönderilen nüfus, Kıbrıs Türk Toplumu'nun ataları olarak kabul görür." (Atun, 2010: 2). Fetih sonrası Kıbrıs Türk ağızları, Türkiye Türkçesi ağızları içerisinde üzerinde önemle durulması gereken sahalardan biridir. Kıbrıs Türk ağızları, yapı özellikleri bakımından Türkiye Türkçesinin Batı Grubu ağızları başta olmak üzere çeşitli kollarıyla benzerlik taşımaktadır.

2. Kıbrıs Türk Ağızlarıyla İlgili Yapılan Çalışmalar

Kıbrıs Türk ağızlarıyla ilgili bilimsel çalışmaların uzun bir geçmişi yoktur. Doğrudan dille ilgili olmasa da bu sahada yapılan bazı çalışmaları şöyle göstermek mümkündür: "İlk çalışma M. Niyazi imzasıyla 1916'da Arap harfleriyle yayımlanan *Türkçe Alfabe* adlı kitaptır. Aynı yazarın 1930'da yayımlanmış imla rehberi ile 1934'te yayımlanmış *Alfabem* adlı başka kitabı daha vardır. 1934'te İsmail Ertaylan'ın yayımladığı *Kıbrıs Türk Alfabesi* ile 1938'de Hüseyin Şafi Alper'in İngilizce olarak yayımladığı *Alper's Vocabulary (Alper'in Kelime Haznesi)* adlı kitapları da aynı bağlamda sayabiliriz." (Bozkurt, 2019: 22) Kıbrıs Türk ağızlarıyla ilgili bilinen ilk bilimsel çalışma Hasan Eren tarafından yapılmıştır. 1959 yılında Kıbrıs'a bir araştırma gezisi yapan Eren, (1964) Kıbrıs halk edebiyatı ürünleri topladığını ve Kıbrıs halk edebiyatının Anadolu halk edebiyatı ürünlerinden farksız olduğunu fakat bir takım yeni motiflerin olduğunun da altını çizer. Bulunduğu coğrafya dolayısıyla komşularla etkileşimlerin olması kaçınılmazdır. Atun (2010: 3), Türkiye Türkçesi ağızlarından biri olmasına karşın 1572 yılında Anadolu'dan Kıbrıs'a yapılan ilk Türk yerleşiminden Barış Harekâtının yapıldığı 1974 yılına değin geçen 400 yıllık sürede değişikliklere uğrayan ve tamamen kendine özgü özellikler savunduğunu belirtir: "Bu dilin oluşumunda Ada'ya gelen göç katmanlarının yanı sıra yıllarca birlikte ve hatta iç içe yaşanılan Rum halkının dil özelliğinden etkilenmeler vardır." Kıbrıs Türk ağızlarının isimlendirilmesi konusunda da farklı görüşler mevcuttur. Kabataş (2007: 21-22), Kıbrıs Türkçesinden "ağız" olarak değil "ağızlar" olarak bahseder. Yazara göre, 1974'ten sonra bütün Türklerin kuzeyde toplanmasıyla yöreler arasındaki farklılıkların en asgari düzeye indiği günümüzde bile bu ifadenin kullanılması bilimsel olarak yanlıştır: Demir (2002: 100), Kıbrıs Türk ağızlarının Türkiye Türkçesi ağızları içerisindeki yerini Kral ve Karahan tarafından dil ölçütleri esas alınarak yapılan iki sınıflandırma denemesinden hareketle şöyle açıklar: "18 ölçüte dayanan bu sınıflandırmaya göre, Kıbrıs ağızları, 3. ve 4. gruptaki ağızlarla 13 ölçütte örtüşür. Bunlardan 3. grubu Afyon, Antalya, Aydın,

Balıkesir, Burdur, Denizli, Eskişehir, Isparta, İzmir, Manisa, Muğla ve Uşak illeri ağızları, 4. grubu ise Ankara, İçel, Kayseri, Kırşehir, Konya, Nevşehir, Niğde ve Yozgat ağızları oluşturur." Adanın Osmanlılar tarafından fethinden sonra Anadolu'dan gelen halk beraberinde kendi kültürünü, folklorunu ve ağız özelliklerini de getirmiştir. Fakat bu özellikler, bölgesel ve sosyolojik şartların etkisiyle zaman içerisinde değişerek farklılaşmış ve kendine has özellikler kazanmıştır. "Bu adayı yurt edinen Türklerin, Anadolu'dan beraberlerinde getirdikleri dilsel özelliklerin ve söz dağarcıklarının ne kadarını günümüze ulaştırdıklarını belirlemek oldukça zor bir konudur." (Kabataş, 2009: 20)

Kıbrıs Türk ağızları, köken olarak Anadolu'da konuşulan Türkçeye dayansa da günümüzde kendine has yapısı, söz varlığıyla günümüzde önemli ölçüde farklılıklara sahiptir: "Esas itibariyle bazı Anadolu ağızlarının bir çeşit karışımından meydana gelmiş, ancak değişik coğrafi ve sosyolojik şartlarla zaman içinde kendi farklı özelliğini kazanmış gözüken Kıbrıs ağzı, Batı Türkçesinin dil değişimi için yakın denebilecek bir dönemde oluşmuş yeni bir ağzıdır denebilir." (Duman, 2009: 16). Kıbrıs Türk ağızları, kaynağı Anadolu Türkçesi olan ağızlar topluluğudur. En belirgin özellikleri arasında "devrik cümle" kullanımı, canlı, cansız, özel ve cins isimlerde abartılı bir şekilde küçültme ekinin kullanımı, soru tümcelerinde soru ekinin kalkması ve soru anlamının son hecenin uzatılmasıyla sağlanması, nazal "n"nin sıkça kullanımı vb. gibi özellikleri göstermek mümkündür. Bunun dışında çeşitli ses özelliklerinin yanında edat, bağlaç, ünlemlerin kullanımı ve isim hâl eklerinde Kıbrıs Türk ağızlarına özgü özelliklerini de vurgulamakta fayda vardır. Demir (2002: 102), bu örtüşmelerle birlikte Kıbrıs Türk ağızlarının Türk dünyasının hiçbir yerinde görülmeyen kendine has özellikleri olduğunun da altını çizer. Yazar, yazılı bir Kıbrıs standardı olmamasına rağmen Kıbrıs Türk ağızlarının değişik seviyedeki okul, resmi daire, radyo-televizyon, meclis gibi standart dilin en üst seviyede kullanılması gereken her türlü ortamda konuşulduğunu belirterek "Bu yönüyle de Kıbrıs ağızları Türkiye içerisinde konuşulan ağızlara göre çok daha prestijli bir konuşma varyantı olarak karşımıza çıkmakta, ağızların taşıdığı yan anlamların hiç birisine sahip görünmemektedir." şeklinde yerinde bir değerlendirmede bulunur.

Bu çalışmada, Kıbrıs Türk ağızlarının cümle yapısı ele alınmıştır. Bu bağlamda Kıbrıs Türk ağızlarıyla ilgili kaynak metinler taranmıştır. Kullandığımız metinlerin bazılarında çeviri yazı işaretleri kullanıldığı halde bazılarında çeviri yazı işaretleri kullanılmamış, söyleyiş elden

geldiğince yazıya aktarılmıştır. Gerekli görüldüğü halde birlik sağlamak amacıyla (k> ġ) çeviri yazıyla düzenlenmeye gidilmiş, ancak esas metnin özünün bozulmamasına dikkat edilmiştir

3. Kıbrıs Türk Ağızlarının Cümle Yapısı

Ağız araştırmalarında söz dizimi konusunun ihmal edildiği bilinen bir gerçektir. Bu, ağız sınıflandırılması çalışmalarında söz dizimi unsurlarının ölçüt olarak ele alınmamasından kaynaklanmaktadır: "Bu tutumun en önemli sebebi ağız araştırmalarında B. Brendemoen'nin çalışmalarını bir tarafa bırakacak olursak, söz dizimine pek yer verilmemesidir. Oysa üst dil ile ağızlar arasında olduğu gibi ağızların kendi aralarında farklar, söz dizimi de dahil dilin her sahasında bulunabilir." (Demir, 2002: 108).

Kıbrıs Türk ağızlarının söz diziminde etkileşim içerisinde olduğu dillerin etkisiyle bazı özellikler dikkat çekmektedir. Bunlardan biri devrik cümle kullanımıdır. Bunun dışında Kıbrıs Türk ağızlarında Türkiye Türkçesinin diğer ağızlarında rastlanmayan bazı söz dizimi özelikleri de dikkat çeker.

3.1. Kıbrıs Türk Ağızlarında Basit Cümleler

Cümle, dilin en küçük anlatım birimidir ve yargı bildiren kelime veya kelime gruplarıyla kurulmaktadır. Basit cümle, tek yüklemden, tek yargıdan oluşan cümlelerdir. Bu cümlelerde bir duygu, bir düşünce, oluş ve kılış tek bir yargı olarak verilmektedir. Türkiye Türkçesi gramerlerinde basit cümle için "yalın cümle", "yalın tümce", "basit tümce" vb. gibi terimler kullanılmaktadır.

Senelerinan ġomşuluġ eddig biz bu insanlarınan şeherin içinde (Çakmak, 2001: 40)

Esgiden yalaġlara küsbe ġollardı. (Taşçı, 1986: 4)

Obir ġardaşlar hayretila bakaġaldılar. (Yorgancıoğlu, 2006: 27)

Başlamışlar bağırsınnar gennere çocuġlar. (Derzinevesi ve Meteci, 2009: 73)

Dalga geşdi basdardanın biri beniminan deminceg telehonda.. (Çakmak, 2001: 12)

Taykasına bulunur ardıma (Çakmak, 2001: 102)

3.2. Kıbrıs Türk Ağızlarında Birleşik Cümleler

Birleşik cümle, içinde esas yargının bulunduğu bir temel cümle ve onu çeşitli yönlerden tanımlayan bir veya birden fazla yardımcı cümleden oluşan cümle türüdür. Birleşik cümle türleri konusunda çeşitli görüşler mevcut olsa da çoğunluk birleşik cümle türleri olarak *ki'li*

birleşik cümle, iç içe birleşik cümle ve şartlı birleşik cümle türleri üzerinde durmaktadır. Bu çalışmada da birleşik cümle *ki'li birleşik cümle, iç içe birleşik cümle ve şartlı birleşik cümle* olarak ele alınmıştır.

3.2.1. Kıbrıs Türk Ağızlarında Ki'li Birleşik Cümleler

Ki'li birleşik cümle, Türkçede yüzyıllardır kullanılan cümle tipidir. Türkçeye Farsçadan geçen bu cümle yapısı Türkçenin yardımcı unsurun başta, temel unsurun sonda bulunması kuralına uymaz. Ki'li birleşik cümlelerde, iki cümle birbirine bağlanır ve ki'den sonra gelen yardımcı cümle, temel cümlenin bir ögesini açıklar.

Temel cümleye özne olarak bağlanan yan cümleler: Bu tür cümlelerde, yan cümle ana cümlenin öznesini açıklar. Ki bağlama edatıyla bağlanan yan cümle, temel cümlenin öznesidir.

Padişahıñ hoşuna gitti ki seveler geni bunnar (Çelebi, 2010: 237)

Padişahın onu sevmeleri (ne?) hoşuna gitti."

İpi vardı ki dutardı gene semeri düşmesin. (Uzuner, 2002: 43)

"Semeri düşmesin diye tutan ipi (ne?) vardı."

Temel cümleye nesne olarak bağlanan yan cümleler: Bu tür cümlelerde, yan cümle ana cümlenin nesnesini açıklar. Ki bağlama edatıyla bağlanan yan cümle, temel cümlenin nesnesidir.

Bu arada temsilclikden bize dediler ki Gıbrıs'a gidmek isteyenner Mersine gidsin ve Mersine geldig. (Çelebi, 2010: 240)

"Bu arada temsilcilikten bize Kıbrıs'a gitmek isteyenlerin Mersine gitmesi gerektiğini (neyi?) dediler ve Mersin'e geldik."

Şimdi ġocaġari ġız gördügünan tahmin etti ki padişahın ġızıdır. (Özokutan, 2005: 368)

"Şimdi kocakarı kızı görmesiyle padişahın kızı olduğunu (neyi?) tahmin etti."

Temel cümleye yer tamlayıcısı olarak bağlanan yan cümleler: Bu tür cümlelerde, yan cümle ana cümlenin yer tamlayıcısını açıklar. Ki bağlama edatıyla bağlanan yan cümle, temel cümlenin yer tamlayıcısıdır.

Gideller bakallar ki gerçekten da o lokantaya her gün bir deliġannı gelir. (Derzinevesi ve Meteci, 2009: 52)

"Gerçekten de o lokantaya her gün bir delikanlının geldiğine (neye?) gidip bakarlar."

Ormanın birinde gide gide gız bakmış ki bir atlı avcı ovada çıkmış ağacın üstüne saklanmış. (Özokutan, 2005: 378)

"Ormanın birinde kız gide gide bir atlının ovada ağacın üstüne çıkıp sakladığına (neye?) bakmış."

Bir bakalar ki, furunun içinde üç yaşındaki oğlucuġları altın bir sandalyanın üsdünde gürül gürül Guran okur. (Saracoğlu, 2004: 186)

"Fırının içinde üç yaşındaki oğullarının altın bir sandalye üstünde gürül gürül Kuran okuduğuna (neye?) bakarlar."

Temel cümleye zarf tümleci olarak bağlanan yan cümleler: Bu tür cümlelerde, yan cümle ana cümlenin zarf tümlecini açıklar. Ki bağlama edatıyla bağlanan yan cümle, temel cümlenin zarf tümlecidir.

Soġdu odunu digklemesine suyun için ki ölçsün hizasını. (Gümüşatam, 2014: 162)a

"Odunu suyun içine diklemesine ölçüsün ölçmek için (ne için?) soktu."

Üsdelig o ġadar tazyigli akar ki, lengeri ġoysang çeşmenin altına götü delineceg. (Çakmak, 2001: 11)

"Lengeri çeşmenin altına koysan çeşmenin götü delinecek kadar tazyikli (nasıl?) akar."

Veġdi zamanında, o ġadar bir usdalıġlı döneglig ve döndüreglig yabmışdır ki, topaç denilen oyuncağın icadını gercegleşdirmişdir. (Çakmak, 2001: 98)

"Vakti zamanında topaç denilen oyuncağın icadını gerçekleştirecek kadar (ne kadar?) ustalıklı döneklik ve döndüreklik yapmıştır."

3.2.2. Kıbrıs Türk Ağızlarında Şartlı Birleşik Cümleler

Şartlı birleşik cümleler *-sa/-se* ekiyle yapılır. Şart cümlesi, kendisinden sonra gelen ve gerçekleşmesi şarta bağlı olan ana cümleye bağlanır. Şartlı birleşik cümlelerde yardımcı unsur başta, temel unsur sonda bulunur.

Dedem dedi girersa gavurlar da görürüm esir alirlar bu gizlarimi önce ben dedi vuracam namuslariyla ölsünler. (Çelebi, 2010: 250)

Sora Rumlar sardı etrafını dediler şöföre bunu alırsan bir daha geçemen bundan. (Çelebi, 2010: 254)

Evleriñ kapusunu açk baaksag kimsesi girmezdi bişey alsın (Çelebi, 2010: 236)

Esgidan öyle değildi, bubamız getirirsayıdı mahsıldan bişeyler anamız dutardı bişirirdi. (Çelebi, 2010: 237)

Birinci defada sorduğuŋda saŋa seslenmezsa, atıŋ daş olcaġ

İkinci defa gene seslenmezsa, boğazıŋa ġadar sen daş olacaŋ. (Saracoğlu, 2004: 207)

3.2.3. Kıbrıs Türk Ağızlarında İç İçe Birleşik Cümle

İç içe birleşik cümle, bir cümlenin diğer bir cümlenin bir ögesi veya bir ögesinin parçası olmasıyla oluşan birleşik cümle türüdür. Türkiye Türkçesi, gramerlerinde iç içe birleşik cümle için iç içe birleşik cümle, karmaşık birleşik cümle, kaynaşık tümce vb. gibi terimler kullanılmaktadır.

O sırada deli: "Gülüŋ oynayıŋ ama biddalarımı basmayıŋ. Eyer biddalarımı biriŋiz basarsaŋız, siziŋ her parçaŋızı ġulağım ġadar ederim ha!" der. (Saracoğlu, 2004: 15)

"Size armıd atacayım" dedi "ama ġuyruġlarıŋızı bağlaycayım ağacın köküne." (Taşçı, 1986: 5)

"Tamam" demiş gadın çağırmış bir köfün doldurmuş dadlısından duzlusundan (Özokutan, 2005: 381)

"E çek su istediğin gadar" demiş. (Özokutan, 2005: 346)

Firavun da: "E napalım evladım, ben artıġ ihTiyarladım. Memleketi sen bildiğiŋ gibi idare et" demiş. (Saracoğlu, 2004: 231)

3.2.4. Kıbrıs Türk Ağızlarında Sıralı Cümleler

Sıralı cümleler, arka arkaya sıralanmış basit cümlelerden oluşan cümle yapısıdır. Bu cümleler, birbirlerine sıralama, bağlama edatları veya virgülle bağlanır. Bu tip cümlelerde sıralama, eş zamanda olma, karşılaştırma, denkleştirme vb. gibi anlam ilişkileri vardır. Sıralı cümleler, kendi içerisinde bağımsız sıralı ve bağımlı sıralı cümleler olarak ikiye ayrılır.

Kışın kullanılmak üzere yün bükülür (eğrilir), yine tezgaha verilip ihram dokutulurdu. (Yorgancıoğlu, 2000: 171)

Pazar gelini damadı tebrik ederler, pazartesi paça yapılır, salı günü de mübareki olurdu. (Atamer, 2010: 38)

İşde yaşarık, yaşadığımız gadar yaşarık, Urum yok. (Çelebi, 2010: 236)

Neyisa, oduncu gülü alır ve şehere gider ve rasgele sarayın öŋünde övey anaya rastlar. (Saracoğlu, 2004: 199)

Ağbim vefat eddi ve Londra'dan gendisini cenazesini alıp Kıbrıs'a getirib burdan defneddig ve bundan eee kesin tam eeemmm net olarag bilemeyceyim bir yirmi gün evvelde eee çekim amaçlı olarag Ada TV'yla birligde Rize'ye gitdim. (Çelebi, 2010: 243)

3.2.5. Kıbrıs Türk Ağızlarında Bağlı Cümleler

Bağlı cümle, en az iki cümlenin bağlama edatlarıyla bağlanması sonucu oluşan cümle yapısıdır. Burada eşit haklı cümleler, cümle başı edatlarıyla birbirine bağlanarak açıklama, sebep, sonuç, sıralama,

karşılaştırma, eşitlik, beraberlik vs. gibi çeşitli anlam ilişkileri kurulur. Bu cümleler, yapıca ayrı olsalar da anlamca bağlıdırlar.

Haberim yok, başkasından öğrendim, ama inanmadım. (Çelebi, 2010: 121)

Okumasını gayet güzel okuyabiliyorum, anlayabiliyorum fakat ee gonuşma yeteneğim zayıf. Ha rumcaya gelince onun yazılışını bilmiyorum, okumasını bilmiyorum ama pratig olarag konuşmasını gayet eyi, düzgün olarag konuşabiliyorum... (Çelebi, 2010: 247)

Hayal mayal hatirlarim köyü ama gene dagiderdik olaylar olmadan gene. (Çelebi, 2010: 251)

Ha rumcaya gelince onun yazılışını bilmiyorum, okumasını bilmiyorum ama pratig olarag konuşmasını gayet eyi, düzgün olarag konuşabiliyorum... (Çelebi, 20140: 247)

3.2.6. Kıbrıs Türk Ağızlarında Devrik Cümleler

Devrik cümle, yüklemin sonda bulunduğu cümle türüdür. "Cümlenin ana ögesi olan yüklem, genellikle cümlenin sonunda bulunur. Yardımcı ögeden ana ögeye doğru diziliş, Türk cümle yapısının temel özelliğidir. Yüklemi tanımlayan ögeler, yüklemden önce gelir. Yükleme en yakın öge, genellikle belirtmek istenen ögedir." (Karahan, 2013: 100). Ergin (2008: 399), "Türkçede asıl unsurun tâli unsurdan sonra gelmesi prensibine uygun olarak, cümlenin esas unsuru olan fiil daima sonda bulunur." şeklinde açıklama yaparak devrik cümleye yer vermez.

Devrik cümleler, ögelerin yüklemden sonra gelişine göre sınıflandırılır.

Yüklem + Özne

Onnarı öyle bakdım da size haber vermeğe geldim ben da (Yorgancıoğlu, 2006: 10)

Geçtik buyanı Kuzeye on sekiz yaşındaydım ben. (Çelebi, 2010: 248)

Ondan sonram çıktı bu hadiseler. (Çelebi, 2010: 236)

Padişahıñ hoşuna gitti ki seveller geni bunlar. (Çelebi, 2010: 237)

Vurayım onu sen ġurtulasıŋ hem de hepsi. (Gürkan, 1997: 139)

Üş gece mevlidlerini okullardı. Okurduġ hepsimiz da. (Gürkan, 1997: 143)

Başlamışlar bağırsınnar gennere çocuġlar. (Derzinevesi ve Meteci, 2009: 73)

Olacaġ ġalibam bu ekinner. (Çelebi, 2010: 140)

Ma nerde ġaldın be ġoloġoaz kahalı? (Çakmak, 2001: 72)

Yüklem + Nesne

Gittik o bir tanadıglara söyledik da gurtardılar geni. (Yorgancıoğlu,

2000: 411)

Medduptan öğrendiydi ġızı olduğunu. (Gümüşatam, 2014: 50)

Bilirim buba ben seniŋ gördüğüŋ ruyaŋın annamını. (Saracoğlu, 2004: 231)

Yeğenimnan çağırdık bunu. (Gürkan, 1997: 139)

Bir gün iki gün adam garısız yaşayamamış, almış başga garı. (Yorgancıoğlu, 2006: 8)

O zaman annamış anası evdan gaçdığını (Yorgancıoğlu, 2006: 8)

Deyzemler aştı eski defterleri. (Gümüşatam, 2014: 63)

Yok der o benim tikenim idi, ya tikenimi verecen ya mangalı. (Özokutan, 2005: 248)

İkinci sene çocuklarımın biri damdan düşdü, berikat bir dogdor başını buza göydü gan beynin vurmadan gurtardı çocuğu. (Yorgancıoğlu, 2000: 416)

Bütün KıPrıslılar çok sever ġaveyi. (Gümüşatam, 2014: 37)

Anne bişey isden beni? (Çelebi, 2010: 191)

Yüklem + Zarf

Geceden sabaha beKlerdi, ondaan beşe. (Gümüşatam, 2014: 53)

Ama çoġ çegdig oğlum, bu susuzluġdan çoġ. (Taşçı, 1986: 9)

Böyle manilere, şiirlere falan Hasan Bulliler'in bilmem ne bulardan çoġ söylerdi bize sağlığında. (Taşçı, 1986: 14)

Bunnarıñ düğünde oynandı çoġ. (Çelebi, 2010: 138)

Kiminnan çıkacaydıŋ yola o vakıt. (Gümüşatam, 2014: 140)

Hasan'ı dur bakaym kimilan gördüm öteğe gün. (Gumüşatam, 2014: 140)

"Aç döv ana ağzıŋı, aç döv buba ağzıŋı" deyereg dövleri yedirir, birer küreg da sakız ġor ağızlarına, çıkar oturur yokarı (Saracoğlu, 2005: 177)

Benim da isdediğim iki gözdür asındana. (Çakmak, 2001: 76)

O da baġġannnıġdır assıdana! (Çakmak, 2001: 82)

Yüklem + Yer Tamlayıcısı

O da gızmış gennere; Utanmassanız da geldiniz garşıma, bir rumdan dayak yediniz ha! (Yorgancıoğlu, 2006: 408)

Gavuru raslarkandan atmışlar aşaa. (Yorgancıoğlu, 2006: 408)

Misafirliğe gidti deyzesi ġızıynan şehere. (Gümüşatam, 2014: 58)

Benimdir bu evcikler buraşda (Gümüşatam, 2014: 58)

Yoğurduŋ ġaymağını eŋ çok ben severim, ama hepsi da yer evde (Gümüşatam, 2014: 59)

Oraştan aldık Fehim'in vanı çığdık Beramoddi'ye (Gürkan, 1997: 122)

Rahmetlik Hasancığı buldular oraşda aşşağı köy mezarlığının yanında (Gürkan, 1997: 123)

Bir yandan da elini ġodu altından, çekti attı geni südün içine (Derzinevesi ve Meteci, 2009: 60)

Yığınnan insan hürra doldular açılışında mağazaya (Gümüşatam, 2014: 62)

Güveyim başladı geni ġayırmaya (Gürkan, 1997: 133)

Aha ġoluŋ ġanadıŋ ġırıldı dur bir yere (Gümüşatam, 2014: 67)

Çokları geşdiydi o zamandan kuzeye

Ertesi gün gene okuldan döner gıcağaz gara köpek çıkmış önüne (Özokutan, 2005: 411)

Câmiden çıkınca ġaragöz varıdı köyümüzün içinde (Taşçı, 1986: 9)

Akşam dedi siz üçünüz da birlikte bir şey geçdi aranızdan (Özokutan, 2005: 63)

Bunnarı oğlannarı bir bir bir evlendi çığdı buba evinden (Gümüşatam, 2014: 74)

Yüklem + Nesne + Yer Tamlayıcısı + Zarf

Pay edti altınnarını gelinnere üçerli (Gümüşatam, 2014: 168)

Yüklem + Zarf + Yer Tamlayıcısı

Elinde ekmeği pay eder yarımşar yarımşar oğlularına (Gümüşatam, 2014: 170)

Yüklem + yer tamlayıcısı + nesne

Oğlancık da dedi, ben getirdim saa duzu. (Çelebi, 2010: 237)

Dediği gibi bindik otobüse konsolosluğun önünden geçerkan gösderdi binayı bana (Çelebi, 2010: 241)

Sonuç

Türkiye Türkçesi ağızlarının önemli kollarından biri olan Kıbrıs Türk ağızları tarihi gelişim süreci içerisinde kendine has birtakım özellikler kazanmıştır. Bu farklı özellikler, temel söz varlığında ve söz dizimi sahasında kendini göstermektedir. Bu çalışmada Kıbrıs Türk ağızlarının cümle yapısı ele alınmıştır. Bu bağlamda örnek metinler incelenerek cümle yapısı tespit edilmeye çalışılmıştır. Kıbrıs Türk ağızları bulunduğu konum nedeniyle Rumcadan yoğun bir şekilde etkilenmiştir. Bu etki söz dizimi sahasında kendini göstermektedir. İnceleme sonucu ağırlıklı olarak devrik cümle kullanımının olduğu gözlemlenmiştir. Kıbrıs Türk ağızlarında yüklem + özne, yüklem + nesne, yüklem + yer tamlayıcısı, yüklem + zarf şeklinde devrik cümleler

kullanılmaktadır. Ayrıca yüklem + nesne + yer tamlaycısı + zarf, yüklem + nesne + yer tamlayıcısı, yüklem + yer tamlayıcısı + nesne şeklinde devrik cümle yapıları da tespit edilmiştir. Kıbrıs Türk ağızlarında yaygın olarak kullanılan devrik cümle yapısı hem basit hem de birleşik cümlelerde de karşımıza çıkmaktadır.

Bunun dışında incelenen metinlerden hareketle her üç birleşik cümle yapısının; ki'li birleşik cümle, şartlı birleşik cümle ve iç içe birleşik cümlenin Kıbrıs Türk ağızlarında kullanıldığı tespit edilmiştir. Ki'li cümlelerde temel cümle başta, yardımcı cümle sonda gelmektedir. Türkçenin cümle yapısına ters olan bu yapı, yabancı dillerin ve Farsçanın etkisi sonucu ortaya çıkmıştır. Kıbrıs Türk ağızlarında ki'li birleşik cümlelerde temel cümleye özne olarak bağlanan yan cümleler, temel cümleye nesne olarak bağlanan yan cümleler, temel cümleye dolaylı tümleç olarak bağlanan yan cümleler, temel cümleye zarf tümleci olarak bağlanan yan cümlelerin kullanıldığı dikkat çekmiştir. Bunların arasında temel cümleye nesne olarak bağlanan yan cümlelerin daha ağırlıklı kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bu tür cümle yapısının varlığı yabancı dillerin etkisi olarak görülmektedir. Kullanış şekli bakımından da Eski Anadolu Türkçesinin devamıdır. Bunun dışında şartlı birleşik cümlelerin ve iç içe birleşik cümlelerin de yoğun olarak kullanıldığını söylemek mümkündür. Aynı zamanda yapısına göre sıralı, bağlı cümleler de yoğun bir şekilde kullanılmaktadır.

Kaynakça

Atamer, Ali (2010). *Bir Yastıkta 50 Yıl, Lefkoşa:* Mete Adanır Vakfı Yayını.

Atun, Suna (2010). *Kıbrıs Türk Edebiyatı. Lefkoşa:* Ajans Yayıncılık LTD

Bozkurt, İsmayıl (2019). "Kıbrıs'ta Türkçe". *Kıbrıs Türk Edebiyatı Tarihi (1571-2017).* I. Cilt. Kıbrıs Türk Edebiyatı Araştırma ve Tanıtma Projesi Yayını.

Çakmak, Hüseyin (2001). *Gapellari Fuad Dayı,* Akrep Yayıncılık.

Çelebi, Nazmiye (2010). *Kıbrıs Türk Ağızlarında Dil İlişkisi İzleri,* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Demir, Nurettin (2002). "Ağız Terimi Üzerine", *Türkbilig,* 4, s. 105-116.

--------, (2002). "Kıbrıs Ağızları Üzerine Notlar". *Scolarly depth and accuracy. A. Festschrift to Lars Johanson. Lars Johanson Armağanı.* Ankara: Grafiker Yayınları: 110-110.

Demir, N.- Yılmaz, Emine (2010). *Türk Dili El Kitabı,* Ankara: Grafiker.

Derzinevesi, Habib ve Sultan Meteci (2009). *Gıbrız Ağzıynan Kıbrıs*

Masalları, Lefkoşa.

Duman, Musa (2009). "Kıbrıs Ağzı Üzerine Bazı Notlar". *Kıbrıs Konuşuyor,* (hzl. Ridvan Öztürk), İstanbul: Kesit Yayınları:39-62.

Eren, Hasan (1964). "Kıbrıs'ta Türkler ve Türk Dili", *Türk Dili.*

Ergin, Muharrem (2008). *Türk Dil Bilgisi,* İstanbul: Bayrak Basım Yayın.

Gürkan, Gümüşatam (2014). *Kıbrıs Türk Ağızları (Ad Kategorisi).* Lefkoşa: TipografArt Basım Yayın, Ltd.

Kabataş, Orhan (2009). *Kıbrıs Türkçesinin Etimolojik Sözlüğü,* İstanbul: Acar Basım ve Cilt San. Tic. A.Ş. 2. Baskı.

Karahan, Leyla (1995). "Türkçede Birleşik Cümle Problemi", *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı (22-23 Ekim 1993),* Ankara: TDK, s. 36-39.

--------, (2000). "Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine", *Türk Dili,* S. 583, Temmuz, s. 16-24.

--------, (2013). *Türkçede Söz Dizimi,* 19. Baskı. Ankara, TDK Yayınları.

Korkmaz, Zeynep (1975-76). "Anadolu Ağızları Üzerindeki Araştırmaların Bugünkü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten,* Yıl, Cilt 23-24, s. 143-172.

--------, (2007). *Türkiye Türkçesi Grameri,* Ankara, TDK Yayınları.

--------, (2010). *Gramer Terimleri Sözlüğü,* Ankara: TDK Yayınları.

Özokutan, Türkan (2005). *Kıbrıs Türk Masalları,* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Saracoğlu, Erdoğan (1992). *Kıbrıs Ağzı,* KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları.

--------, (2004). *Kıbrıs Ağzı,* Lefkoşa: Ateş Matbaacılık. 3. Baskı. Mayıs.

Taşçı, Yıltan (1986). *Kıbrıs Ağzı Dil Özellikleri,* Lefkoşa.

Topaloğlu, Ahmet (1989). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü,* Ötüken Neşriyatı, A. Ş. Yayınları, İstanbul.

Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük,* Ankara: TDK Yayınları.

Vardar, Berke (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü.* İstanbul: Multilingual.

Yorgancıoğlu, M. Oğuz (2000). *Kıbrıs Türk Folkloru, Duydum Gördüm Yazdım.* Genişletilmiş İkinci Baskı.

--------, (2006). *Kıbrıs Türk Folklorundan Derleme Masallar 2,* Mağusa.

Uzuner, Ülker (2002). *Baf Ağzı (İnceleme- Metin Sözlük),* Yakın Doğu Üniversitesi, Fen ve Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

ASLAN, Üzeyir.[*]

"Klasik Şiirde Çok Anlamlı Bir Söz: Hey"

Giriş

Hey "Seslenmek veya ilgi ve dikkat çekmek için söylenen bir söz", "sitem, yakınma, azar, beğenme vb. çeşitli duyguları anlatan cümlelerde kullanılan bir söz", "şaşma ünlemi",[2] "*Hey* 1. iştikâ [= şikâyet etme, yanıp yakılma] ve tahassürle [= hasret çekme, esef etme] beraber nidaya mahsustur. 2. Tembih ve ihtar beyan eder. *Behey* sabırsızlıkla ta'zîr [= azarlama] beyan eder; *â, eyâ, heyâ. Hey medet* "Eyvah, yazık!" *hey hey, hay huy* sevinç ve mani narası."[3] "*Hey, hā* Well! What now! There! See! Now! Have a care! Quick! On! [=peki, yani, şimdi ne olacak, orada, gör, hemen, dikkat et, çabuk, devamlı olarak]",[4] "*hey* hitap, soru ve emirde kullanılan bir nida; *heyahey (ağla-)* durmadan ve acı acı ağlamak, *hey u hu, hay huy, hayhuy* bir zaman devam eden gürültülü eğlence; *hayde-, hayda-* çifte koşulan hayvanı sürmek, dehlemek; *hay de-, hayde-, hoy de-* kovmak; *hayla-* bağırmak, haykırmak; dikkat etmek, göz kulak olmak, *hayhayla-* acele ettirmek"[5] şeklinde anlamlandırılmıştır.

Türkmen Türkçesinde sözcüğün şu anlamları tespit edilmiştir: "*Hey* 1. biri çağrıldığında veya birine dönüp bağırdığımızda kullanılan ünlem, 2. *hiy, hiy-de* asıl, esas; oysa, öyleyse, o zaman; aslında, tamamıyla, asla;... *hi* şaşırmayı, hayret etmeyi anlatan ovnuk bölek"[6]

Farsçada *hey* için "*Hey* mey vezninde. Derî ve Hindî lügatlerinde hest manasınadır ki 'vardır' demektir. Bir kelimedir ki tehdit ve tahvif [= korkutma] mevkiinde yahut zecr [= zorlama] veya istihza [= alay etme, eğlenme] mahallerinde bir kimseyi âgâh etmek [= uyarmak] zımnında söylenir. Tahsin [= takdir, övme, alkışlama] makamında da irad olunur.",[7] "*Hey* hai, Ho!

---

[*] Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, uaslan@marmara.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8478-4580

[2] *Türk Dil Kurumu Sözlüğü* (https://sozluk.gov.tr). Derleme ve Tarama Sözlüklerinde şu anlamlar da verilmiştir: "meyve ya da sebze taşımaya yarayan büyük sepet, küfe", "denk, oranlı", "keçi çağırma ünlemi", "at kovalama ünlemi", "ağzı geniş, dibi dar bir sepet". Heyle- "sürüyü toplamak için seslenmek, yükü dengelemek"

[3] Yavuzarslan, *Kamus-ı Türkî: Şemseddin Sami*, 452.

[4] Redhouse, *Kitābu Meʿānī-yi Lehçe A Turkish and English Lexicon shewing in English the significations of the Turkish terms*, 2153.

[5] Tietze, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, 2:280-301.

[6] Biray, "Türkmen Türkçesinde Kuvvetlendirme İşlevli Dil Birimleri: 'hi, hi-de, hiy-de, hey, hey-de, heyem'", 1.

[7] Öztürk ve Örs, *Mütercim Âsım Efendi [ö. 1819]: Burhân-ı Katı [Tıbyân-ı Nâfi' der-Terceme-yi Burhân-ı Kâtı']*, 353.

hark ye! holla! have a care! softly! touch it not! oh! alas! bravo! is, exists; existence [=selam, dikkat edin, merhaba, kendine iyi bak, usulca, dokunma ona, ah, ne yazık ki, bravo, var, varoluş]",[8] "*Hey* harf-i nehy ma'nâsınadur 'illet ile [= kızgınlık sebebiyle] eyleme demekdür.",[9] "*Hey* vardır ma'nâsına, Derî lugatidir. Tehdit yoluyla ikaz ifade eder:

ḫᵛīşten der-naẓareş cilve hemī kerd cihān
āsmān guft ki ḫod-rā çe kunī rusvā hey (Enverī)

"Onun nazarında cihan kendisi cilve ediyordu; gök: Hey, kendini ne rüsva ediyorsun, dedi."

çu gul niḳāb ber-efkend murġ zed hū hū
hey ne zi-dest piyāle çe mī kunī hey hey (Ḥāfıẓ-ı Şīrāzī)

"Gül nikabını atınca kuş ötmeye başladı: Hey, bana bak, ne yapıyorsun, elinden kadehi bırakma!"

İstihza [=alay etme] ve tahsin [= takdir etme] yerinde de kullanılır. At sürmek manasına da gelir ki buna *heykerden* de denir."[10] anlamları verilmiştir.

Sözün *hey hey* biçimi de vardır: "*Hey hey,* nehy ma'nâsınadur 'eyleme ve etme' deyü bir fi'lden nehy eyledüklerinde îrâd ederler ve tahassürden dahi kinaye olur, hey hey me-kon ya'nî tehassür me-kon [=esef etme, hayıflanma, üzülme] vâh u vâh me-kon ma'nâsına dahi isti'mâl olunur... *Hey hey* ... ve bâng-i mestân [= sarhoşların bağırması] ma'nâsına dahi gelür.",[11] "Edātdır, tenbīh, istiʿcāl, ṣaḳın içündür:

bu toy bu temāşā hey hey ne dil-güşādur
eṭrāfdın kėlenler hep yār u āşinādur"[12]

Hey ile benzer *hā* "İşte ma'nâsınadır: înek. Cansız şeyleri cemilemek için isimlerin sonuna getirilir.",[13] "edat-ı tenbîh 'ḥâżır ol ve uyan!', înek yaʿnî iştecek, edat-ı cemʿdir. ... her âyîne teʾkîd-i nefy-i ḥâl ve nefy-i

---

8 Steingass, *A Comprehensive Persian - English Dictionary including the Arabic words and phrases to be met with in Persian literature*, 1519.

9 Güneş, "Ḫāliş İbrāhīm-i Pozarefçevī [ö. 1752]: Mecmaʿuʾl-Emṣāl, İnceleme, Tenkitli Metin, Dizinler, Açıklamalar", 1764.

10 Şükün, *Farsça-Türkçe Lûgat Gencinei Güftar Ferhengi Ziya*, 2014-15.

11 Güneş, "Ḫāliş İbrāhīm-i Pozarefçevī [ö. 1752]: Mecmaʿuʾl-Emṣāl, İnceleme, Tenkitli Metin, Dizinler, Açıklamalar", 1764.

12 Durgut, "Şeyh Süleymân Efendî-i Buhârî Lugat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî (Cild-i Evvel) Adlı Eserin Transkripsiyonu", 588.

13 Şükün, *Farsça-Türkçe Lûgat Gencinei Güftar Ferhengi Ziya*, 1974.

istiḳbâldir."[14] ve *hay* "ha, sakın, asla, sakın ha, zinhar, aman!, 2. aman, medet, eyvah! 3. hah, tam, işte, 4. vay! 5. hey, ey! 6. haber, 7. kaygı, 8. hücum, *hay bas-* hücum etmek, 9. gayret, çaba; *hay et-* gayret etmek"[15] anlamlarına gelmektedir.

Arapçada *heyy* "[< heyyiʾ] "yakışıklı, güzel, alımlı, şık",[16] "*hā* harf-i tenbihtir... Cevâb-ı nidâ vâki' olur, bu takdirce meddi ve kasrı câiz olur... hâ-i tenbîh ile kasem olunup... *hāi* bir kelimedir ki deveyi zecr etmek için isti'mâl olunur. Ve elifin kasrı [he] dahi câizdir. *Hā* bir nesneyi takrîb içindir [=yakınlık]."[17] anlamındadır.

Haydur- "çıkarmak, kovmak, uzaklaştırmak, sürmek"[18] rânde burden",[19] *hayla-* "bağırmak, haykırmak; dikkat etmek, göz kulak olmak", *hayhayla-* "acele ettirmek"[20] ile *heyle-* "kovalamak"[21] sözcükleri de vardır.

Hem sözlüklerdeki bilgilere hem de aşağıda incelediğimiz edebî örneklere bakıldığında *hey*'in Türkçe, Arapça ve Farsçada hey hey, hay, hay huy, hi gibi biçimlerle birlikte benzer anlamları içeren ortak bir söz olduğu görülmektedir. Arapçadaki *hey*'in "yakışıklı, güzel, alımlı, şık" anlamları ise Türkçe ve Farsçadakinden tamamiyle farklı olsa da klasik şiirde sözcüğün ihama konu edildiği söylenebilir.

Bu makalede *hey* sözünün klasik şiirdeki anlamlarının tespitine çalışılmış, bu maksatla 13-15. yy.a ait çoğunluğu divanlar olan edebî metinler incelenmiştir. Bu noktada iki hususa odaklanılmıştır: Birincisi, olabildiğince çok örneğe ulaşılarak *hey*'in daha önce zikredilmiş sözlük anlamları dışında başka anlamlarının olup olmadığının tespiti; ikincisi, sözü mazmun olarak kullanan şairlerin kendini tekrar veya birbirini taklit edip etmediğinin tespiti. Bunun için örnek beyitlerin dil içi çevirisi yapılmış, çeviriden hareketle, kronoloji göz önünde bulundurularak sınıflandırmaya gidilmiştir. Çalışmaya *hey*'in "ey, seslenme, nida; sarhoş

---

[14] Şahin, "Ahmed Hayâtî-yi Elbistânî'nin Şerh-i Tuhfe-yi Vehbî Adlı Eseri 'Şerhü Tuhfeti'l-Manzûmeti'd-Dürriyye fî-Lügati'l-Fârisiyye ve'd-Deriyye' (İnceleme-Tentikli Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)", 865.

[15] *Türk Dil Kurumu Sözlüğü* (https://sozluk.gov.tr).

[16] Mutçalı, *el-Muʿcemu ʾl-ʿArabī ʾl-Ḥadīṯ Arapça-Türkçe Sözlük*, 955.

[17] Koç ve Tanrıverdi, *Vankulu Lügati Vankulu Mehmed (Mehmed b. Mustafâ el-Vânî, ö. 1592)*, 2677-79.

[18] Öztürk, "Fazlullâh Han Lügâti (İnceleme-Metin-Dizin)", 239.

[19] Öztürk, 97.

[20] Tietze, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, 2:282.

[21] Kaya, *Doğu Türk Yazı Dili ve Edebiyatı Araştırmaları I: Ḳul ʿUbeydī (XVI. yüzyıl) ve Ḳul Şerīf (XVII. yüzyıl)*, 107.

bağırması; gürültü" anlamları dahil edilmemiştir.

Klasik Türk Şiirinde Hey

Günlük konuşmada yaygın biçimde kullanılan *hey* sözü, klasik şiir diline de girmiştir. Tespit ettiğimiz beyitlerde sözün "hah, işte, tamam", "uyarı, tembih; uyan, dikkat et, sakın", yakışıklı, güzel, alımlı", "yazık", "durmadan, devamlı, hemen", "hayret" anlamlarıyla birlikte *hey de-* "yapma, etme demek, engel olmak", *hey deyince* "bir anda, hemen, çabucak", *hey kıl-* "ah vah etmek", *hey maazallah* "Aman Allah korusun!", *hey meded* "eyvah, yazık", *hey ne+...* ve *hey nece+...* "pekiştirme ile birlikte şaşkınlık", *hey ki* "yazık ki" biçimleriyle kullanıldığı görülmektedir. Sözün *ha, hay hi, huy* şekilleriyle de karşılaşılmaktadır.

1. *hey* "hah, işte, gör, tamam"

Hey sözünün "hah, işte, gör, tamam" anlamlarını verebileceğimiz örneklere Mihrî Ḫātun, Ḳansu Ġavrī ve Āhī Çelebi'de karşılaştık. Mihrî Ḫātun [ö. 1514], aşağıdaki beytinde güzellerin gözlerini haksız yere sayısız kan döken katiller olarak vasfediyor:

gey ḥaẕer ḳıl gözlerinden ḫūnīdür dil-berlerüŋ
günde biŋ kez hey budur nā-ḥaḳ yére ḳan eyleyen (122-4)[22]

"Dilberlerin gözünden çok sakın, kan dökücüdür; haksız yere günde bin kez kan döken işte bunlardır."

Şu beyitte ise şaire, kanını içmesinden dolayı onların yan bakışlarından razı olduğunu söyleyerek afiyet diliyor:

hey rāżīyuz ol ġamzelere ḳanumuz içsün
rāḥatlar ola rūḥına ʿāfiyyet ü ṣaḥḥā (5-28)[23]

"O yan bakışlardan işte razıyız, kanımızı içsin; ruhuna rahatlar, afiyetler ve sıhhatler olsun."

Memlüklü sultan-şairlerinden Ḳansu Ġavrī [ö. 1516]'nin aşağıdaki musammat bendinde gül mevsiminin gelmesi dolayısıyla eğlence vaktinin de geldiği belirtiliyor:

muṭrib elüŋe sāzuŋı al vaḳt-i ṭarabdur
çal çeng ü def ü ney

---

[22] Arslan, *Mihrî Hâtun Divânı*, 115.

[23] Arslan, 27. Şu beyitte de aynı düşünce vardır:
çeşmi dėr imiş mihrīŋ cānın ḳıluram yaġmā
ėtsün ėderüz ġāyet hey biz bu ziyāndan ḥaẕ (70-5)
"Gözü: 'Mihrî'nin canını yağmalıyorum' demiş; yağmalasın; işte, gör; biz bu ziyandan oldukça hazzalıyoruz."

ʿayş eylemese bir kişi bu demde ʿacabdur
gül mevsimidür hey (60-1)[24]

"Ey çalgıcı! Sazını eline al, şenlik vaktidir; çeng, def ve ney çal! Bu vakitte bir kişi eğlenmese şaşılacak şeydir; işte gül mevsimidir."

Āhī Çelebi [ö. 1517], dudaklarını "can" ve boyunu "ruh" olarak andığı sevgiliye "yürüyen, canlı bir ruh" diyor, ona göre âşığın ruhu ancak böyle bir sevgiliye feda edilmelidir:

benüm rūḥumdur ol lebler revānumdur benüm ol ḳad
hey ol serv-i revān içün benüm rūḥum revān olsun (86-3)[25]

"O dudaklar benim ruhumdur, o boy benim canımdır; işte o yürüyen servi boy olan canıma benim ruhum aksın/ feda olsun."

2. *hey* "uyarı, tembih; uyan, dikkat et, sakın"

Bu bölümde verilen örneklerde *hey* sözüne "uyarı, tembih; uyan, dikkat, sakın" anlamları verilebilir. Sözün *hey hey, hāy* biçimleriyle de karşılaşılmaktadır; aşağıdaki parçada söz *hāy* biçimindedir. Seyyid Yaḥyā-yı Şirvānī [ö. 1466]:

> [İbrāhīm a.m.] anasına şordu: "Beni kim yaratdı?" dėdi. Anası eyitdi: "Ben yaratdum." İbrāhīm eyitdi: "Seni kim yaratdı?" Anası eyitdi: "Ataŋ yaratdı." İbrāhīm eyitdi: "Atamı kim yaratdı?" Eyitdi: "Nemrūd yaratdı." Eyitdi: "Nemrūdı kim yaratdı?" Anası eyitdi: "Hāy söyleme bu sözi, kimse işitmesün!" (77^a 14-15, 77^b 1-7)[26]

Hey sözünün uyarı anlamıyla ilgili olarak aşağıda zikredilen örnekler, klasik şiirin temel konuları olan aşk, sevgili, sevgilinin güzellik unsurları, âşık, rakip ve felek çerçevesindedir.

aşk

Özbek han-şair Şībānī [ö. 1510], aşağıdaki beytinde aşk sözünün asla yok olmayacağını ifade ediyor:

yaḫşı yamandur bu özüm ʿışḳdın yėtişti bu sözüm
hey hey yitilmes ʿışḳ sözi menʿ ėtmeŋiz aŋlamayın (212-2)[27]

"Bu nefsim iyi veya kötü olsa da bu sözüm aşktan doğmuştur; aşk sözü yok olmaz, anlamadan yasaklamayın, sakın!"

---

[24] Yavuz, *Kansu Gavrî'nin Türkçe Dîvânı (Metin-İnceleme-Tıpkıbasım)*, 131.
[25] Kaçalin, *Âhî [1476-1517] Dîvân*, 41.
[26] Bayram, "Seyyid Yahyâ Şirvânî'nin Şifâü'l-Esrâr'ı Üzerine Tarihî Dil Bilgisi Çalışması", 249.
[27] Karasoy, *Şiban Han Dîvânı (İnceleme - Metin - Dizin - Tıpkıbasım)*, 214.

sevgili

ʿÖmer b. Mezīd [15. yy.] iki yüzlü sofuyu kırmak istemeyen sevgiliyi uyarıyor:

müddeʿīnüŋ görŋli evin yıḳmazam dėmiş dėdüm
hey ḥabībüm ẓulme bünyād eylemişsin eyleme (ʿÖmer: 283-6)[28]

"'Sahtekâr sofunun gönül evini yıkmam' demiş, ben de: 'Sakın sevdiğim! Zulme bina kurmuşsun, yapma!' dedim."

Aḥmed Pāşā [ö. 1497]'nın aşağıdaki beytinde söğüt ağacı şaire servi boylu sevgiliyi hatırlatmış, hançere benzeyen söğüt yaprağı ise şairi hançerlere düşürmüş yani dertlere salmıştır; böyle bir sevgiliye kimse heveslenmemelidir:

beni sögüt gibi başdan ayaġa ḫancere ṣançar
hey ol serv-i hevā-baḫṣa hevā-dār olmasun kimse (267-2)[29]

"Beni söğüt gibi baştan ayağa hançere düşürür, kimse o arzu uyandıran serviye heveslenmesin sakın!"

Mihrī Ḫātun'un beytinde güzelliğin geçici olduğu vurgulanarak sevgili uyarılıyor, "cehd et" ifadesi ile iham-ı tenasüb yoluyla sözün "gayret" anlamına işaret ediliyor:

hey kime ḳaldı dė bu güzellik saŋa ḳala
cehd ėt hemān ki olmayasın bī-vefā seni (184-4)[30]

"Dikkat et! Bu güzellik kime kaldı ki sana kalacak, söyle! Hemen gayret et de vefasız olma."

sevgili-göz

ʿAlī Çelebi [14-15. yy.] sevgilinin gözünün cana kastettiğini söylüyor; sevgiliye seslenerek gözüne engel olmasını istiyor:

gözüŋ ḳaṣd ėtdi cāna hey begüm hāy
ḳoma kim gire ḳana hey begüm hāy (185-1)[31]

"Gözün cana kastetti beğim, sakın, yazıktır! Kana girecek, sakın bırakma, yazıktır!"

Mesīḥī [ö. 1512] ise âşığın sevgili tarafından uyarıldığını ifade ediyor:

dėdüm ėy dost gözüm ṭoymaz ayaġuŋ ṭozına
dėdi kim bu ṭamaʿ u ġafleti ḳo hey gözüŋ aç (25-4)[32]

---

28 Durkaya, "Mecmuatü'n-Nezair'in Yeni Bir Nüshası", 291.
29 Hayal, "Ahmed Paşa (İnceleme - Tenkitli Metin - Çeviri - Sözlük)", 392.
30 Arslan, *Mihrî Hâtun Divânı*, 147.
31 Sona, *Alî ve Divanı*, 197.
32 Mengi, *Mesîhî Dîvânı*, 131.

"Dedim ki: 'Ey dost! Ayağının tozuna gözüm doymuyor.' Şöyle cevap verdi: 'Bu tamahı, bu gafleti bırak, uyan, gözünü aç!'"

Mihrî Ḫātun'un aşağıdaki beytinde güzellerin yan bakışlarından sakınmak gerektiği Şeyh-i San'an[33] kıssasına telmihen dile getiriliyor:

hey ġāfil olma ġamzelerinden güzellerüŋ
biŋ şeyḫi yoldan eylediler bir nigāh ile (160-6)[34]

"Dikkat et! Güzellerin yan bakışından gafil olma, onlar bir bakışla bin şeyhi yoldan çıkardılar."

sevgili-dudak

Sultan-şairlerden Ḳāḍî Burhāneddīn, aşağıdaki beytinde gönlün/ lisanın; sevgilinin dudaklarının tatlığını anlatmak istediğini söylüyor ancak gayreti onu "hey" diyerek dikkatli olması konusunda uyarıyor. Beyitte sözün "gayret" anlamı da zikredilerek iham-ı tenasüb oluşturuluyor:

leblerinüŋ leṭāfetin dil diler idi şerḥ ėde
ġayreti dėdi aŋa hey söyle ḥadüŋce sözüŋi (558-3)[35]

"Gönül/ dil, dudaklarının tatlığını anlatmak istiyordu; gayreti ona: 'Dikkat et! Sözünü haddince söyle!' dedi."

Yine Ḳādī Burḥāneddīn'in aşağıdaki beytinde şair, sevgilinin dudağına el uzatmış, sevgili ise onu "zehir" diye uyarmıştır:

laʿline elüm şundum dėdi ki helāhil hey
tiryāḳa el uzatdum ne zehr-i helāhildür (1302-2)[36]

"Dudağına elimi uzattım, 'Dikkat et, öldürücüdür!' dedi. Ne öldürücü zehiri? Ben panzehire el uzattım."

Fatih devri şairi Ḫafī [ö. 1484?] sevgilinin dudağına diş bileyen gönlü, gözlerinin uyardığını şöyle dile getiriyor:

---

[33] Şeyh-i San'ân Ebu Bekr Abdurrezzak bin Humam bin Nâfi [ö. 826], döneminin ünlü muhaddislerindendir. Bir Hristiyan rahibin güzelliği ile meşhur kızına âşık olduktan sonra dinden çıkmıştır. Feridüddin-i Attâr'ın *Mantıku 't-Tayr*'ında anlatılan hikâyenin özeti ve klasik şiire konu edilişiyle ilgili bk. Babür, "Şeyh-i San'ân Kıssasına Dair".

[34] Arslan, *Mihrî Hâtun Divânı*, 135.

[35] Ergin, *Kadı Burhaneddin Divanı*, 220.

[36] Ergin, 510. Bu beyitte hey'in "hest=vardır" anlamı düşünülebilir; buna göre ilk mısraın çevirisi: "Dudağına elimi uzattım, 'zehirdir!' dedi" şeklinde olur. Yine sözün "oysa, öyle ise" anlamı ile sihr-i helal meydana gelmektedir; beyit çevirisi ise şöyle olur: "Dudağına elimi uzattım, 'Dikkat et, zehir!" dedi; oysa panzehire el uzattım, öldürücü zehir değildir."

dil diş bilerdi laʿline ṭuş oldı gözleri
ḫışm ėtdi ṣuṣaduŋ yine ḳanuŋa hā dėdi (277-3)[37]

"Gönül sevgilinin la'l dudağına diş biliyordu, gözleri rastladı, kızarak: 'Yine kanına susadın, dikkat et!' dedi."

sevgili-yüz

Çağatay şairi Mevlānā Luṭfī [ö. 1463]'nin şu beytinde de "uyarı, sitem, azarlama, karşı çıkma" hissediliyor:

yüzin ḳuyaş dėdim şeker ėrni ayıttı hey
ḫurşīd içinde ẕerre-yi şīrīni ḳanda bar (95-4)[38]

"Yüzüne 'güneş' dedim; şeker dudağı: 'Dikkat et! Güneşin içinde tatlı zerresi nerede var?' dedi."

Ḫafī ise sevgilinin yüzünü güle benzetmenin utanç sebebi olduğunu söylüyor:

ėy güli nisbet eyleyen yüzine
bu ne sözdür yüzüŋden utan hey (292-3)[39]

"Ey gülü sevgilinin yüzüne nispet eden! Bu nasıl bir sözdür, bu sözün yüzünden utan, sakın!"

sevgili-boy

Çağatay şairlerinden Mevlānā Sekkākī [ö. 1449]'nin aşağıdaki beytinde şair, sevgilinin boyuna çınar demiş ancak aklı onu azarlayıp uyarmış, benzetmesinin yanlışlığını söylemiştir. Beyitte sitem de hissediliyor:

çınar dėdim ḳadıŋnı ʿaḳlım aytur hey nė oḫşattıŋ
bu yıllar turġan ėskige anıŋ tėg serv-i nev-resni (9-3)[40]

"Boyuna 'çınar' dedim, aklım: 'Dikkat et! Onun gibi yeni yetişmiş serviyi yıllardır duran bu eski çınara nasıl benzettin?' der.

âşık

Niẓāmī-yi Ḳaramānī [ö. 1473]'nin aşağıdaki bendi Fatih [ö. 1481] devri şairlerinden Melīḥī'nin murabbaına[41] naziredir. Şair gönlünden

---

37 Ersoy, *Dîvân-ı Hafî*, 262.
38 Karaağaç, *Lutfî Divanı: Giriş - Metin - Dizin - Tıpkıbaskı*, 78.
39 Ersoy, *Dîvân-ı Hafî*, 270.
40 Eraslan, *Mevlana Sekkâkî Divanı*, 284.
41 Ergin, "Melîhî", 74. Melîhî'nin murabbaının ilk bendi şöyledir:
seni bend ėtdi çün ol zülf-i semen-sāy göŋül
ḳılmaduŋ daḫı ḫalāṣ olmaḳ içün rāy göŋül
ėtdi sevdā seni ʿālemlere rüsvāy göŋül

şikâyetçidir:

düşeli ʿışḳuŋa ėy ruḫları bedr-āy göŋül
oldı zülfüŋ gibi āşüfte bu bed-rāy göŋül
nėçe kim hā dėdüm eslemeyüben hāy göŋül
eyledi cümle cihāna beni rüsvāy göŋül
göŋül eyvāy göŋül vay göŋül eyvāy göŋül (II-1)[42]

"Ey yanakları dolunay olan güzel! Senin aşkına düştüğünden beri zayıf görüşlü gönül saçın gibi perişan oldu, birçok defa 'Dikkat et, yazıktır gönül!' dediğim hâlde aldırmayıp beni bütün dünyaya rezil etti; ah gönül, eyvah gönül, yazık gönül, eyvah gönül!"

15. yy. Azerbaycan şairi Kişverī [ö. 1500?]'nin nazire bendinde söz "hāy köŋül" şeklinde yer alıyor:

ėy bolup ʿışḳıda dīvāne vü rüsvāy köŋül
boyuŋa çırmaşıp ol zülf-i semen-sāy köŋül
nėçe mundaḳ kezesin bī-ser ü bī-pāy köŋül
ġaflet uyḫıdın oyan hāy köŋül hāy köŋül
köŋül eyvāy köŋül vā köŋül eyvāy köŋül (464-1)[43]

"Ey onun aşkından dolayı divane ve rüsva olan, o yasemine benzeyen saçı boyuna dolaşan gönül! Böyle garip bir şekilde ne zamana kadar gezeceksin? Gaflet uykusundan uyan; dikkat et, yazıktır gönül! A gönül, eyvah gönül, vah gönül, eyvah gönül!"

ʿAdlī [ö. 1512]'nin naziresinde ise söz "hāy" biçimindedir:

göreli ol ṣanemüŋ ḳaşlarını yāy gözüm
ḳıldı cevr oḳlarına sīne siper vāy gözüm
dėmedüm mi saŋa ben baḳma aŋa hāy gözüm
gözüm eyvāy gözüm vay gözüm eyvāy gözüm (145-1)[44]

---

göŋül eyvāy göŋül vay göŋül eyvāy göŋül (11)
"A gönül! O yasemine benzeyen saç seni bağladı, kurtulmak için bir şey düşünmedin, onun için sevda seni âlemlere rezil etti; gönül, eyvah gönül, yazık gönül, eyvah gönül!"

[42] İpekten, *Karamanlı Nizâmî, Dîvân*, 234. Şehzāde Cem [ö. 1495]'in naziresi Niẓāmī'ninkine çok benziyor:
ʿışḳuŋa düşeliden ėy ruḫ-ı bedr-āy göŋül
oldı derd ü ġam ile ʿāleme rüsvāy göŋül
nėçe kim uyma dėdüm eslemedüŋ hāy göŋül
vay göŋül vay bu göŋül vay göŋül eyvāy göŋül (M. 3-1) Yerli, "Cem Sultan'ın Türkçe Divanı [İnceleme - Metin - Diliçi Çeviri - Sözlük]", 47.
"Ey yanağı dolunay olan! Gönül senin aşkına düştüğünden beri dert ve gam ile dünyaya rezil oldu, birçok defa 'Uyma!' dedim, aldırmadın, yazıktır; yazık gönül, yazıktır gönül, eyvah gönül!"

[43] Talan Demirci, "Kişverī Dīvānı (İnceleme - Metin - İndeks)", 278.

[44] Bayram, *Adlî Dîvânı (Dîvân-ı Sultân Bâyezîd-i Sânî)*, 183.

"Gözüm, o putun kaşlarını yay olarak gördüğünden beri göğsümü eziyet oklarına hedef etti, yazık! A gözüm! Ben sana 'Ona bakma sakın!" demedim mi? Dikkat et gözüm, a gözüm, eyvah gözüm, yazık gözüm, eyvah gözüm!"

Mihrî Hatun aşağıdaki beytinde ahının çok hararetli olduğunu, demiri bile eritebileceğini söylüyor; sevgiliyi uyararak ahından sakınması gerektiğini belirtiyor:[45]

hey ḥaẕer ḳıl dōstum mihrīnüŋ āhından ṣaḳın
āhı āhenden geçer va'lláhi çoḳlar sevdügüm (117-5)[46]

"Dostum! Dikkat et! Mihrî'nin ahından sakın; onun ahı demiri deler vallahi/ vallahi çok sevdiğim!"

14. yy.da Horasan'dan Anadolu'ya gelerek Karamanoğlu Alaeddin Bey'e intisap eden Dehhānī [ö. 1398?]'nin aşağıdaki beytinde söz *hey hey* şeklindedir. Beyitte sözün "azarlama, korkutma, yasaklama" anlamları da düşünülebilir:

hey hey bu söz ḫaṭā dėdüŋ estaġfiru 'lláh ėd
olsun çalap hemīşe nigeh-dārı ḫūblaruŋ (90-8)[47]

"Dikkat et, bu sözü yanlış söyledin, estağfirullah de! Tanrı güzellerin daima gözeticisi olsun."

rakip

Mihrī Ḫātun'un beytinde şaire, sevgiliyi uyararak rakibi çengele değil ipe asması gerektiğini söylüyor. Osmanlı Devleti'nde esir çalma, hırsızlık yapma, cariye kandırıp kaçırma gibi suçların cezası ipe asılmaktı. Çengele asmak ise eşkıyalığın ve korsanlığın cezasıydı. Rakip, sevgiliyi kandırdığı için şaire göre ipe asılmalıdır; "lain" sözcüğü Hz. Adem'i kandıran şeytana işaret ediyor; böylece şaire, rakibin şeytana benzediğini söylemiş oluyor:[48]

---

[45] Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Erzurum'un soğuğuna dair çok bilinen bir anekdotta dumanın veya buharın "dûd-ı âh" olarak zikredilmesi dikkati çekicidir. Evliya Çelebi'nin anlattığına göre: Bir adamın eli yaş iken bir demir parçasına değse derhâl donar. Eli demirden ancak "dûd-ı âh" ile kurtulabilir. Özkök, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Doğu Şehirleri (1641-1648)", 41.

[46] Arslan, *Mihrî Hâtun Divânı*, 113.

[47] Ersoy ve Ay, *Hoca Dehhânî Divanı*, 122.

[48] 1655-56 yıllarında Osmanlı ülkesinde bulunan Fransız seyyah Jean Thevenot anılarında çengel cezasından bahsetmektedir. Çengel, birçok yerinde kasaplarınki gibi ucu sivri demir çengeller bulunan bir ceza aletidir. Suçlu, üst kısmına palanga ile konur, sonra düşmeye bırakılır, suçlu düşerken asılır. Bu asma işi vücudun orta yerinden olursa suçlu hemen ölür. Eğer çengel vücudun başka bir yerine gelirse suçlu eziyet çekerek ölür; Ercan, "Divan Şiirini Hukukî Bakış Açısı ile Değerlendirmek: Suç ve Ceza", 183, 186.

zülfüŋüŋ çengāline urma raḳībi ḫışm ėdüp
hey bu bir kelb-i laʿīndür ṭaḳ bunuŋ boynına ip (7-4)[49]

"Öfkelenip rakibi saçının çengeline asma; sakın! Bu lanetli bir köpektir, onun boynuna ip tak."

felek

Mihrî Hatun'un aşağıdaki beytinde hey'in felekten sakındırma, uyarma ile birlikte "âh" anlamı da düşünülebilir; nitekim klasik şiirde âh'ın benzetildiği unsurlardan biri yel'dir; beyitte dem, dağıtmak, yel, koparmak ifadeleri de söz konusu edilmektedir:

hey felekdür bu cihān ġuncalarınuŋ dem olur
ṭaġıdur yapraġını yėl ḳoparur ḫār etegin (125-3)[50]

"Dikkat et, uyan! Bu felektir! An gelir yel, dünya goncalarının yaprağını dağıtır, dikenin eteğini/ yaprağını uçurur."

vahdet

Dede ʿÖmer Rūşenī [ö. 1487]'nin aşağıdaki beytinde söz *hey hey* biçiminde tasavvufî mahiyettedir:

dėdi hey hey dėme bu sözi zinhār
ḳaçan olmışdı ol bir iki ėy yār (805)[51]

"Şöyle dedi: 'Ey dost, sakın, sakın! Bu sözü asla deme! O bir ne zaman iki olmuştu?'"

3. *hey* "oysa, öyle ise"

Mihrî Hatun, dünyada can ve baştan daha tatlı şeylerin de olduğunu dile getiriyor:

yoḳ ṣanurdum ʿālem içre cān ile serden leẕīẕ
hey neler varmış cihānda daḫı bunlardan leẕīẕ (17-1)[52]

"Dünyada can ile baştan tatlısı yok sanırdım, oysa dünyada bunlardan daha tatlı neler varmış."

Aşağıdaki beyitte sevgilinin yüzü kırmızılığı dolayısıyla gül bahçesine benzetilmiştir. Yüzde çıkan hattın (bıyık ve sakal) bağlamdan hareketle sarı, kızıl renkte olduğu anlaşılıyor; dolayısıyla istiare yoluyla bahçe kenarındaki sararmış otları ifade ediyor, denebilir. Yüzde bıyık ve

---

[49] Arslan, *Mihrî Hâtun Divânı*, 54.
[50] Arslan, 116.
[51] Şenarslan, "Rûşenî Dede Ömer Aydınî Külliyyâtı (Miskin-nâme, Şobân-nâme, Der Kasemiyât ve Münâcât, Der Medh-i Mesnevî-i Ma'nevî-i Mevleviyyet, Ney-nâme, Kalem-nâme, Divan) Dil İncelemesi – Metin – Dizin (II. Cilt)", 304.
[52] Arslan, *Mihrî Hâtun Divânı*, 59.

sakalın ortaya çıkması sevgilinin yaş alması demektir. Şaire, çocukluktan gençliğe adım atarak güzellik çağının sonbaharına ulaşan sevgilinin her hâlükârda vazgeçilmezliğini dile getirmiş oluyor. Beyitte tasvir edilen sevgilinin sarışın bir güzel olduğu düşünülebilir:

gülzār-ı cemālüŋi bozdı mı ṣanur ḫaṭṭuŋ
ėtmez mi ṣafā ehli hey vaḳt-i ḫazāndan ḥaẕ (70-4)[53]

"Ayva tüyün, cemalinin gül bahçesini bozduğunu mu sanıyor? Oysa âşıklar hazan vaktinden hoşlanmaz mı?"

Şaire, aşağıdaki bendinde zorla güzellik olmayacağını, sevgili âşıktan vazgeçtiyse âşığın da sevgiliden vazgeçtiğini, âşığa sevgilinin eksik olmayacağını vurguluyor:

bizden olduŋsa raḳībüŋ sözile bīzār hey
güc ile gökçeklik olmaz n'eyleyelüm vār hey
eksük olmaz bu cihāndur ʿāşıḳa bir yār hey
ben de senden vāz geldüm vāz geldüm vār hey (78-1)[54]

"Rakibin sözüyle bizden bütünüyle incindinse zorla güzellik olmaz, ne yapalım? Öyleyse git. Bu dünyada âşığa bir yâr eksik olmaz, öyle ise ben de senden vazgeçtim, vazgeçtim; öyleyse, git."

Şu beytinde ise vaizi yanından kovuyor:

pend ėtme baŋa yār içün yarını nāṣiḥ
yārüm baŋa pendüŋ saŋa hey vār gerekmez (60-5)[55]

"Ey vaiz! Yâr için bana ahireti öğütleme; yarim bana, nasihatin sana; öyle ise git, bana gerekmez!"

4. *hey, hi, hāy* "hayret"

Aḥmed-i Dāʿī [ö. 1422?] sâkîye seslenerek kadeh sunmanın kanun olduğunu, padişahın hükmüne uymayarak kimin düşmanlık edebileceğini soruyor:

sāḳī yörüt ol ḫān ayaġın ėlde yasaḳdur
hey ḫāna yaġı kimdür işitmez bu yasaġı (49-2)[56]

"Ey sâkî! O han kadehini yürüt, bu ülkede kanundur; bu kanuna kulak asmayan han düşmanı kimdir? Hayret!"

Şeyḫzāde Atayī [Uluğ Bey (ö. 1449) devri şairi] sevgilinin yanağının rengine ve şakağındaki iri benine hayret ediyor:

---

[53] Arslan, 88.
[54] Arslan, 171.
[55] Arslan, 82.
[56] Özmen, *Ahmed-i Dâ'î Divanı (Metin - Gramer - Tıpkı Basım)*, 93.

yaŋaġıŋ reng dalından mıdur hāy
şaḳaḳıŋ fitne ḫālıŋdın mıdur hāy (206-1)[57]

"Yanağın renk dalından mıdır/ sırf renk midir, hayret! Şakağının fitnesi iri beninden dolayı mıdır/ şakağın fitneci iri benden mi ibarettir, hayret!"

ʿAlī bin Aḥmed [ö. 1491?] gönüldeki aşk bülbülünün bir an dahi susmadığını şöyle dile getiriyor:

hidāyetdür ʿışḳuŋ yolda
hādīdür gözde göŋülde
hezārı mı vardur dilde
hi bir dem dek durmış degül (27-6)[58]

"Aşkın doğru yolu gösterir, göze ve gönüle kılavuzdur; dilde/ gönülde aşkın bülbülü mü vardır? Hayret, bir an dahi durmuş/ susmuş değildir."

5. *hey, hey hāy* "durmadan, devamlı, hemen"

Fedāyī [15~16. yy. Azerbaycan şairi]'nin *Baḫtiyārnāme*'sinde *hey* "bir şeyin daim, arası kesilmeden veya tez tez tekrarlandığını veya çok devam ettiğini bildirir." şeklinde tanımlanmıştır:

kemāl-i sürʿat ile ġetdiler hey
uzun yollar boyını ėtdiler ṭay (159. b.)[59]

"Çok hızlı bir şekilde devamlı gittiler, uzun yolları aştılar."

Buna göre beyitte geçen *hey git-* "durmadan, devamlı gitmek/ devamlı at sürmek" anlamındadır. Mevlana Celaleddin-i Rûmî [ö. 1273]'nin aşağıdaki dörtlüğündeki *hey gel-* "sürekli gelmek/ at sürerek gelmek/ atlayıp gelmek", *hey gez-* "sürekli yürümek" şeklinde anlaşılabilir:

kiçkinen oġlan hey bize gelgil
daġdan u daġda hey geze gelgil
ay bigi sensin gün bigi sensin
bī-meze gelme bā-meze gelgil (3)[60]

"Hey küçük oğlan! Durmadan at sürerek/ atlayıp bize gel, dağdan dağa devamlı yürüyerek gel; ay gibi, güneş gibisin (gece gündüz durmadan gel); tatsız gelme, tatlı gel."

II. Murad [ö. 1451] devri şairlerinden Ṣafī'ye ait aşağıdaki örnekte söz

---

[57] Köktekin, *Şeyh-zâde Atâyî, Dîvân*, 121.

[58] Demirel, *ʿAlī bin Aḥmed bin Emīr ʿAlī: Mecmūʿa-i Laṭīfe ve Dili Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım*, 38.

[59] Çatalkaya, "16. Yüzyıl Azerbaycan Şairlerinden Fedâyî ve Beḫtiyâr-nâme Mesnevisi (İnceleme ve Çeviriyazı)", 129.

[60] Yaltkaya, "Mevlana'da Türkçe Kelimeler ve Türkçe Şiirler", 159; Mansuroğlu, "Mevlana Celaleddin Rumî'de Türkçe Beyit ve İbareler", 209.

"hā varduġınca"dır:

meger uyanmayısar baḫtum uyḫudan hergiz
zamāne ḥālümi hā varduġınca bedter ėder (K. 13-21)[61]

"Galiba talihim uykudan asla uyanmayacak zira felek hâlimi gittikçe/ devamlı daha kötü ediyor."

Şeyḫī [ö. 1430?] aşağıdaki beytinde devamlı süre veren ecelin bir anda geleceğini söylüyor:

ʿömrüm bigi geçer baŋa hey vaʿdeler vėrür
āh ol ecel dėdükleri ėrer dėyince hā (1-6)[62]

"Ömrüm gibi benimle oyun oynuyor; bana devamlı süre veriyor; yazık ki o ecel dedikleri aniden gelecek!"

Aḥmed Pāşā onu sevgilinin yaraladığını ifade ederek dostluk âdetinin öyle mi olduğunu soruyor:

yaraladuŋ yüregümi yār hey
yār ile yār öyle mʾolur vār hey (334-1)[63]

"Ey yâr! Yüreğimi devamlı yaraladın. Dost ile dostun ilişkisi devamlı öyle mi olur?"

ʿAlī Çelebi ise sevgiliye beklemeksizin gelmesi konusunda sesleniyor:

gel hey bu yanmış cānumı ʿışḳuŋda ḥayrān eyleyen
var hey belālı göŋlümi gendüye fermān eyleyen (197-1)[64]

"Ey bu yanmış canımı aşkınla hayran eden! Devamlı at sürerek gel! Ey belalı gönlümü kendine boyun eğdiren! Devamlı at sürerek yetiş!"

Ḳāḍī Burhāneddīn'e göre hâtif, sâkîye seslenerek garip olan âşığa devamlı kadeh sunmasını tavsiye etmiştir:

ṣıġadı sāʿidini sāḳī aldı ṭolu ayaḫ
nidā ėrişdi felekden ġarībdür hey içür (879-5)[65]

"Sâkî kolunu sıvadı, eline dolu kadeh aldı; felekten: 'Gariptir, onu devamlı içir!' nidası geldi."

Şair aşağıdaki beyitte ise aşk kadehini devamlı içmek istediğini, zira

---

61 Özkan, *Bursalı Nakkaş Safî ve Dîvânı*, 80.

62 Biltekin, "Şeyḫī Dīvānı (İnceleme - Tenkitli Metin - Dizin)", 106.

63 Hayal, "Ahmed Paşa (İnceleme - Tenkitli Metin - Çeviri - Sözlük)", 433.

64 Sona, *Alî ve Divanı*, 205. Gazel, Alî divanına Eğridirli Hâcî Kemâl'in *Câmiʿu 'n-Nezâir*'inden eklenmiştir. Aynı şiir Berlin Devlet Kütüphanesi'ndeki bir mecmuada bir beyit fazlasıyla İvaz Paşa oğlu ʿAṭāyī [ö. 1437] adına kayıtlıdır; bk. *Aslan*, *Ivaz Paşaoğlu Atâyî: Dîvân*, 200.

65 Ergin, *Kadı Burhaneddin Divanı*, 342.

yürekteki yan bakış okunun başka türlü şerh edilemeyeceğini ifade ediyor. Beytin mazmununun, okla yaralanmış birisine cerrahi müdahale yapılırken yarasının açılarak (şerh) okun çıkarılması işlemine dayanabilmesi, acıya katlanabilmesi maksadıyla içki içirilmesi gözlemine dayandığı söylenebilir:

ʿışḳuŋ ayaġın ṭolu çekelüm yine hey hāy
yürekde nėçe şerḥ ėdelüm ġamzeŋi ėy vāy (810-1)[66]

"Aşk kadehini yine durmadan çekelim. Yürekteki yan bakışını başka nasıl anlatalım, yazık!"

Feṯḥī Ḫudāyī [1507?] rakibi yanından kovuyor:

ėy münkir ü münāfıḳ ḳalbi ṭaş yüzi ḳara
ʿışḳdan yoḳ-durur ṭuyuŋ yüri hey var-a var-a (361-1)[67]

"Ey inkârcı münafık, taş kalpli, kara yüzlü günahkâr! Aşktan haberin yok, yürü, durma git git!"

Ṣabāyī [ö. 1512?] âşıklar meclisinde rakibin yerinin olmadığını söylüyor:

ʿuşşāḳ meclisinde raḳībüŋ ne yėri var
ṣūret degül bu laʿneti hey hey gider gider (33-4)[68]

"Âşıklar meclisinde rakibin ne yeri var? Şart değil, bu laneti hemen kov, kov!"

6. *hey, hāy, hey ki, hey hay ki* "yazık, yazık ki!"

Aḥmed Pāşā'nın aşağıdaki beytinde sevgilinin âşığı devamlı yaraladığı belirtiliyor:

yaraladuŋ yüregümi yār hey
yār ile yār öyle m'olur vār hey (334-1)[69]

"Ey yâr! Yüreğimi yaraladın, yazık! Dost ile dostun ilişkisi hep böyle mi olur?"

Osmanlı sultan-şairlerden ʿAdlī II. Bayezid'in beytinde gül vaktinin yani bahar mevsiminin geldiği, dolayısıyla zahmetsiz, dikensiz gül yüzlü sevgiliyi görmek için gül seyrine çıkmak gerektiği vurgulanıyor:

hāy ʿadlī ne ṭurursın vaḳt-i gül faṣl-ı bahār
görsin ol gül-çehreyi bī-zaḥmet-i ḫār isteyen (102-7)[70]

---

66 Ergin, 317.
67 Yasak Peran, "Fethî Hüdâyî Dîvânı", 472.
68 Kavaklık, "On Beşinci Yüzyıl Şairi Sabâyî ve Divançesi (Transkripsiyonlu Metin-Açıklamalar-Dizin)", 42.
69 Hayal, "Ahmed Paşa (İnceleme - Tenkitli Metin - Çeviri - Sözlük)", 433.
70 Bayram, *Adlî Dîvânı (Dîvân-ı Sultân Bâyezîd-i Sânî)*, 102.

"Adlî! Yazıktır, ne duruyorsun? İşte gül vakti, işte bahar mevsimi! Dikeni olmayan zahmetsiz gül isteyen o gül yüzlüyü görsün."

Mesīḥī'ye göre sevgilinin saçı ona ip oyunu oynayarak yani onunla gönül eğlendirerek veya onu alaya alarak ömür defterini dürmüştür:

ʿaceb bend oynadı zülfüŋ baŋa hey
ki ḳıldı defterini ʿömrümüŋ ṭay (266-1)[71]

"Saçın bana acayip bir ip oyunu oynadı/ benimle gönül eğlendirdi, bana tuzak kurdu, beni küçük düşürdü, benimle alay etti; öyle ki sonunda ömür defterimi dürdü, bağladı."

Revānī [ö. 1523] sevgilinin ettiği zulmü feleğin bile etmediğini söylüyor:

ẕerrece mihr ü vefāyı baŋa dil-dār eylemez
hey baŋa yār ėtdügin çarḫ-ı sitem-kār eylemez (159-1)[72]

"Sevgili zerrece merhamet edip sözünde durmaz, sevgilinin bana ettiğini zalim felek etmez, yazıktır!"

Aşağıdaki beytinde ise şair, gül yüzlü sâkînin âşıklarını devamlı baştan çıkardığını ifade ediyor:

ḥabāb-ı mey gibi başdan çıḳar āvāresi dāim
hey ol gül yüzlü sāḳīye hevā-dār olmasun kimse (318-2)[73]

"Âşıkları/sarhoşları şarap köpüğü gibi devamlı baştan çıkar, o gül yüzlü sâkîye kimse heveslenmesin, yazıktır!"[74]

Ḳāḍī Burhāneddīn, sevgilinin ayrılığından dolayı âşığın gözyaşının baştan aştığını söylüyor:

---

[71] Mengi, *Mesîhî Dîvânı*, 288. Beyitteki "bend oynamak" deyimi divanlarda "bend geçmek" biçiminde de karşımıza çıkmaktadır; bk. Karavelioğlu, "Divan Şiirinde 'Bend Geçmek', 'Hurde Geçmek' ve 'Kapı Geçmek' Deyimleri Üzerine". Deyimdeki "geçmek" sözcüğünün "oynamak" anlamında olduğu anlaşılıyor. Benzer şekilde "dalga geçmek" deyimi için "biriyle dalga gibi oynamak; bir adım atıp bir geri çekilmek, gönül eğlendirmek, alaya almak, ciddiye almamak, küçük düşürmek", matrak geçmek "biriyle matrak oynar gibi oynamak", maytap geçmek "biriyle maytap oynar gibi oynamak" şeklinde anlaşılabilir. Yukarıda anılan makalede yorumlanan deyimlerden birisi de "hurde geçmek"tir. Hurde'nin "husye=taşak" anlamı tespit edilmiştir. Buna göre hurde geçmek, bugün argoda yaşayan taşak geçmek deyimidir; "taşağıyla oynar gibi oynamak" yani "alaya almak, ciddiye almamak, küçük düşürmek" demektir.

[72] Avşar, *Revânî Dîvânı*, 268.

[73] Avşar, 362.

[74] "Âvâre"nin sarhoş anlamı için bk. Şahin, "Osmanlı Şiirinde 'Şaraba Rehin Verme' Metaforu".

su aşdı şehā başdan göŋlümde ḫaber vardur
cānumda firāḳuŋdan hey hay ki neler vardur (844-1)[75]

"Ey padişah! Gözyaşı başımdan aştı, gönlümde haber vardır; yazık ki ayrılığından dolayı canımda neler vardır."

Muḳīmī [15. yy.] rakipler yüzünden yıllarca ayrılık çektiğini ancak bir an bile vuslata eremediğini dile getiriyor:

biŋ yıl aġyār içün evvel hey ki çekdüm furḳatı
bir dem āḫir ḥāṣıl olsa baŋa yāruŋ vuṣlatı (309-1)[76]

"Evvela yazık ki başkaları yüzünden yıllarca ayrılık çektim, sonunda bana sevgilinin vuslatı bir an dahi olsa nasip olsaydı keşke!"

Revānī ise sarılmak istemesinden dolayı sevgilinin incinmemesi gerektiğini, zira yalnızca bakmanın bir faydasının olmadığını söylüyor:

ben seni gördükçe ḳucmaġ istesem incinme kim
hāy efendim hey begüm ḳuru temāşādan n'olur (73-2)[77]

"Ben seni gördükçe sarmak istesem incinme; yazıktır efendim, yazıktır beğim! Boşuna bakmanın ne faydası var?"

Aḥmed Pāşā sevgiliyi güle, rakibi de dikene benzettiği beytinde gülün dallarını dikenin kapladığını şöyle ifade ediyor:

yār etegin ḳomaz elinden raḳīb
ṭutdı gülüŋ dāmenini ḫār hey (334-6)[78]

"Rakip sevgilinin eteğini elinden bırakmıyor, diken gülün eteğini tuttu, yazık!"

Āhī Çelebi, sevgilinin güzelliğinin kervansarayında misafir olmak istediğini ancak feleğin onu kararsız ettiğini söylüyor:

ḫān-ı ḥüsnüŋden geçüp mihmān olaydum ėy gözüm
hey bir iki gün bu çarḫ-ı bī-ḳarār egler beni (134-4)[79]

"Ey gözüm olan sevgilim! Güzelliğinin hanından içeri geçip misafirin olsaydım keşke! Ne yazık ki bu bir iki günlük kararsız felek beni oyalıyor."

7. *hey dė-, hā dė-* "yapma, etme demek; engel olmak"

Klasik şiirde yaygın olarak karşılaşılan deyimlerden biridir. Sevgili tipinin güzellik unsurlarından göz, gamze, ben, zülf, turre, la'l ve boy ile ilişkilendirilmiştir:

---

75 Ergin, *Kadı Burhaneddin Divanı*, 330.
76 Canpolat, *ʿÖmer bin Mezīd: Mecmūʿatüʾn-Neẓāir: Metin-Dizin-Tıpkıbasım*, *203.*
77 Avşar, *Revânî Dîvânı*, 218.
78 Hayal, "Ahmed Paşa (İnceleme - Tenkitli Metin - Çeviri - Sözlük)", 433.
79 Kaçalin, *Âhî [1476-1517] Dîvân*, 62.

Ḳāḍī Burhāneddīn aşağıdaki beytinde sevgiliye sesleniyor, onun nefsine uymayarak tecerrüd tâcını gözetmesini istiyor. Klasik şiirde tecerrüdün "dünyadan soyutlanma"nın timsali Hz. İsa'dır. İslam kültürüne göre Hz. İsa evlenmemiştir.[80] Beyitte yer alan "begüm" sözcüğü hanım sultanlara verilen bir unvandır. Beyit şairin, hanedan mensubu olduğunu düşünebileceğimiz sevgilisinin başkasıyla evlenmesini istemediği şeklinde yorumlanabilir. "Tâc-ı tecerrüd gözet" ifadesi "Bekârlık sultanlıktır" atasözünü düşündürüyor:

hey dė begüm nefsüŋe olma vücūduŋa ḳul
tāc-ı tecerrüd gözet ėy saŋa cānum ġulām (186-6)[81]

"A beğim/ey begüm! Nefsine 'Yapma, etme!' de, engel ol; vücuduna kul olma/ nefsine yenilme. Ey canımın köle olduğu sevgilim! Tecerrüd tacını gözet/ bekârlığın sultanlık olduğunu hatırla!"

Aşağıdaki beytinde Ḳāḍī Burhāneddīn, âşık olarak canını sevgilinin dudağına sunmuş ancak canı bunu istememiş, şair de ona kan pahası olduğunu hatırlatmıştır:

lebüŋe ṣundum idi dėdi ki hey
ben dėdüm ḫūn-behāsın ėy cānçuḫ (1144-3)[82]

"Canı senin dudağına sunmuştum, 'Yapma, etme!' dedi; ben de: 'Ey cancık! kan pahasısın/Ey can! Kan pahasısın, çık!' dedim."

Niẓāmī-yi Ḳaramānī'nin bendinde âşık şair, sözünü dinlemediği için gönlünden şikâyet ediyor:

düşeli ʿışḳuŋa ėy ruḫları bedr-āy göŋül
oldı zülfüŋ gibi āşüfte bu bed-rāy göŋül
nėçe kim hā dėdüm eslemeyüben hāy göŋül
eyledi cümle cihāna beni rüsvāy göŋül
göŋül eyvāy göŋül vay göŋül eyvāy göŋül (II-1)[83]

"Ey yanakları dolunay olan güzel! Senin aşkına düştüğünden beri zayıf görüşlü gönül saçın gibi perişan oldu, birçok defa 'Yapma, etme, yazıktır gönül!' dediğim hâlde aldırmayarak bütün dünyaya beni rezil etti; ah gönül, eyvah gönül, yazık gönül, eyvah gönül!"

Aḥmed-i Dāʿī'ye göre rind şarap içtiği için ayıplanmamalıdır çünkü kimsenin hakkını yememekte veya parasız içmemektedir:

---

80 Uzun, "İsa".
81 Ergin, *Kadı Burhaneddin Divanı*, 74.
82 Ergin, 444.
83 İpekten, *Karamanlı Nizâmî, Dîvân*, 234.

rinde cām içdügiçün ʿayb ėdene eyt ki hey
kimse ḥaḳḳın mı yėr ol yā varup aylaḳ mı içer (201-5)[84]

"Şarap içtiği için rindi ayıplayana 'Yapma, etme!' de, engel ol; birinin hakkını mı yiyor veya parasız mı içiyor?"

sevgili-göz

Tespit ettiğim örneklerde *hey de-* ifadesi çoğunlukla sevgilinin gözü ve yan bakışı ile ilişkilendirilmektedir. Seyf-i Sarāyī [ö. 1395?]'nin beytinde sevgiliye hitap eden şair eğer gözüne engel olmazsa yan bakışının cihanı yıkacağını söylüyor. Beyitteki "cihanı harap kılmak" ifadesi Moğol istiaresine dayanıyor olmalıdır:

eger hey dėmesen cihānnı ḫarāb
ḳılur ġamze birlen yana közleriŋ (10-7)[85]

"Eğer 'Yapma, etme!' demezsen, engel olmazsan gözlerin yan bakışıyla dünyayı yine yıkar."

Dehhānī, beytinde gözü kan dökücü bir zalim olarak nitelendiriyor:

şāhā bizümle ėtme sitem-kāralıḳ yėter
gözüŋe hey dė aŋa bu ḫūn-ḫᵛāralıḳ yėter (70-1)[86]

"Ey padişah! Bize haksızlık ettiğin yeter! Gözüne 'Yapma, etme!' de, engel ol, bu gaddarlık yeter!"

Ḳāḍī Burhāneddīn'in beytinde ise göz acımasız bir cadıdır:

cādū gözüŋe hey dė ki raḥm ėde göŋüle
ki taş oḫına döyimeye taş ėşigüŋde (183-3)[87]

"Cadı gözüne 'Yapma, etme!' de de gönüle acısın, senin dış/ taş eşiğindeki taş bile taş (bakışının) okuna dayanamaz."

---

[84] Özmen, *Ahmed-i Dâ'î Divanı (Metin - Gramer - Tıpkı Basım)*, 191.

[85] Aslan, "Türk Edebiyatının Bilinen En Eski Nazire Örnekleri: Seyf-i Sarâyî'nin Şiirleri", 27.

[86] Ersoy ve Ay, *Hoca Dehhânî Divanı*, 111.

[87] Ergin, *Kadı Burhaneddin Divanı*, 73. ʿAskerī [14.~15. yy.] ve Molla ʿAşḳī [ö. 1459?] de gözü "cadı" olarak nitelendirmiştir. ʿAskerī:

hey dė cāzū gözüŋe kim fitne ṣaldı ėllere
mekr ü āl-ile cihānda ḳatı mekkār olmasun (205-6) Durkaya, "Mecmuatü'n-Nezair'in Yeni Bir Nüshası", 221.

"Cadı gözüne engel ol, ülkelere fitne saldı, hile ve düzenle çok düzenbaz olmasın." ʿAşḳī:

cādū gözüŋe hey dė ẓulm ėtmesün igende
meşhūr-ı kişver iken ʿadliyle şāh-ı devrān (K. 30-14)

"Cadı gözüne engel ol, zamanın padişahı adaletiyle ülkede meşhur iken çok fazla zulmetmesin." Şentürk ve Boşdurmaz, *Molla Aşkî: Dîvân*, 248.

Aşağıdaki beyitte şair gözü ok atan bir savaşçı olarak nitelendiriyor:

hey dė gözüŋe nėçe atar tīr-i ḫadengi
bir yola sürer bizüm ile ṣulḥ ile cengi (189-1)[88]

"Gözüne 'Yapma, etme!' de, engel ol! Kayın okunu ne zamana kadar atacak? Bizimle barışla savaşı bir yola sürüyor/ sürüncemede bırakıyor."

Şu beyitte ise şair gözü "gazi, savaşçı" bir alp olarak vasfediyor:

ġāżī gözüŋe hey dė oḫa yaya ne ḥācet
görmedin anı gönlüm gelmiş idi īmāna (240-3)[89]

"Gazi gözüne 'Yapma, etme!' de, engel ol; oka yaya ihtiyaç yok, daha gönlüm onu görmeden imana gelmişti."

Yine şair aşağıdaki beytinde yan bakışın, kalbin ayarını bozduğunu ifade ediyor; aynı zamanda kalb ve ayar sözcüklerini bir arada kullanarak ayarı bozuk, değersiz paralara işaret etmiş oluyor. "Yürekte suyun kalmaması", gözyaşının tükenmesi, "kana dadanmak" âşığın gözünün kan akıtması, kan ağlaması olarak anlaşılabilir:

ḳomadı su yürekde hėç ḳana tatandı gözlerüŋ
ġamzelerüŋe hey dė ki ḳalb ėder uş ʿayārı gör (562-4)[90]

"Gözlerin yürekte hiç su bırakmadı, kana dadandı; yan bakışlarına 'Yapma, etme!' de, engel ol çünkü ayarı kalp ediyor/ bozuyor, işte gör!"

Şeyḫī ise sevgilinin gözlerini haramiye benzeterek engel olmazsa dünyayı yıkacağını söylüyor:

ġamzesine ḥarāmī gözlerinüŋ
hey dėmezseŋ cihān ḫarāba gider (51-5)[91]

---

[88] Ergin, *Kadı Burhaneddin Divanı*, 76. Benzer mazmunu içerir şu beyitler de var:
gözüŋe hey dė ger müsülmān ise
nėçe bir ata şol ḫadengi begüm (480-3) Ergin, 190.
"A beğim/ begüm! Eğer Müslümansa gözüne 'Yapma, etme!' de, şu kayın okunu ne zamana kadar atacak?"
kāfir degülem hey dė ki oḫladı yüregüm
ol oḫa el urınca yüregüm ḳanar oldı (261-8) Ergin, 103.
"Yan bakış okun yüreğimi okladı, ben kâfir değilim, ona 'Yapma, etme!' de, engel ol. O sevgili okuna el atınca (çok acımasız bakınca) yüreğim kanıyor."

[89] Ergin, 95.

[90] Ergin, 222.

[91] Biltekin, "Şeyḫī Dīvānı (İnceleme - Tenkitli Metin - Dizin)", 143. Saʿdī-yi Cem [1494?] de yan bakışı haramiye benzetiyor:
dil aldı diler ġamzeŋ yaġmā ḳıla cān mülkin
hey dė o ḥarāmīye kim rāh-zen olmışdur (Saʿdī-yi Cem: 115-9) Kılıçarslan, *Eğridirli Hacı Kemâl Câmiʿü'n-Neẓâʾir Eksik Şiirler Bâyezîd Nüshası No: 5782 (İnceleme-Metin-*

"Harami gözlerinin yan bakışına engel olmazsan 'Yapma, etme!' demezsen dünya yıkılır."

Sultan II. Murad devri şairlerinden ʿAtāyī [ö. 1437]'nin beytinde göz başkalarına iyilik ederken âşığı perişan eden bir zalimdir:

hey dė ki ẓālim gözlerüŋ aġyāra her dem luṭf ėdüp
ḳahrıyla ben bī-çāreyi ḫūn-ı ciger-zād ėtmesün (70-5)[92]

"Engel ol, 'Yapma, etme!' de de zalim gözlerin başkalarına her an iyilik ederken bu ben çaresizi kahrıyla ciğer kanına batırmasın."

Aynı dönem şairi Ṣafī gamzenin gönül imaretini yıktığını söylüyor:

ġamzeŋe hey dė yıḳmasun cān u göŋül ʿimāretin
ḳullaruŋa şehā sitem bir iki üç ü dört ü beş (G. 59-2)[93]

"Ey padişah! Yan bakışına engel ol, can ve gönül imaretini yıkmasın; kullarına onun eziyeti az değil."

Bayrām [14~15. yy.], sevgiliye seslenerek aşkını mühürlü gönül sandığının içinde sakladığını, bakış hançerine engel olmaması hâlinde mührün kırılarak sandığın açılabiliceğini, bu sebeple rüsva olabileceğini şöyle dile getiriyor:

mihrüŋi göŋlüm içinde mühr-ile çün ṣaḳlaram
gözlerüŋe hey dė şāhum ḳılmasun rüsvā beni (177-4)[94]

"Ey şahım! Sevgini gönlümde mühür gibi sakladığımdan gözlerine engel ol, beni rezil etmesin."

Fatih Sultan Mehmed [ö. 1481] şairlerinden Molla ʿAşḳī, aşağıdaki beytinde adaletiyle meşhur sultanın devrinde zulmün olamayacağını, dolayısıyla sevgilinin zalim gözüne engel olması gerektiğini ifade ediyor:

ẓālim gözüŋe hey dė ʿahdinde ol şehüŋ kim
ḫurşīd bigi ʿadli ʿālemde bula şöhret (K. 41-35)[95]

"O padişahın devrinde zalim gözüne engel ol çünkü onun adaleti güneş gibi dünyaya ün salmıştır."

Aşağıdaki beytinde ise şair hiç günahı olmadığı hâlde sevgilinin

---

Tıpkıbasım), 156.
"Yan bakışın gönül aldı, can ülkesini yağmalamak istiyor; o haramiye engel ol zira haydut olmuştur."

92 Aslan, *Ivaz Paşaoğlu Atâyî: Dîvân*, 154.

93 Özkan, *Bursalı Nakkaş Safî ve Dîvânı*, 156.

94 Durkaya, "Mecmuatü'n-Nezair'in Yeni Bir Nüshası", 196.

95 Şentürk ve Boşdurmaz, *Molla Aşkî: Dîvân*, 324. ʿAşḳī'nin yine Fatih'in adaletini öne çıkardığı benzer mazmunu havi başka bir beyit için bk. G. 50-9; Şentürk ve Boşdurmaz, 440.

gözünün onu öldürdüğünü söylüyor, sevgiliye seslenerek ağzı var ise gözüne "Yapma, etme!" demesi gerektiğini belirtiyor:

gözüŋ öldürdi beni hīç yoġ iken günehüm
hey dė ol dil-siyehe vār ise cānā dehenüŋ (G. 77-2)[96]

"Ey can! Hiç günahım yokken gözün beni öldürdü, eğer ağzın varsa o günahkāra engel ol; yapma, etme, de!"

Aḥmed Pāşā sevgilinin gözünün naz sarhoşu olduğunu, bundan dolayı hasta gönül ile gavgaya tutuştuğunu söylüyor. Beytin, sosyal hayatta karşılaşabileceğimiz sarhoş kavgası gözlemine dayandığı anlaşılıyor:

cānā gözüŋe hey dė ki ser-mest-i nāz olup
ġavġālar ėtmesün dil-i bīmārum üstine (K. 15-3)[97]

"Ey can! Gözüne 'Yapma, etme' de, engel ol da naz sarhoşu olup hasta gönlümle gavga etmesin."

Sarhoşların kavga ettiklerinde kan döktükleri vakidir. Fatih devri şairlerinden Faḳīh'in aşağıdaki beyti bu duruma işaret ediyor:

hey dė şol ġamze-yi mestāne-yi ḫūn-rīzüŋe kim
ḳan döker ẓulm ile dėmez ki ḫaṭādur yā günāh (27-5)[98]

---

[96] Şentürk ve Boşdurmaz, *Molla Aşkî: Dîvân*, 476. Aynı beyit G. 103-3'de tekrar ediliyor; bk. Şentürk ve Boşdurmaz, 512.

[97] Hayal, "Ahmed Paşa (İnceleme - Tenkitli Metin - Çeviri - Sözlük)", 161. Ahmed Paşa'nın şu beyti de aynı mazmunu içeriyor:
ėy serv-i nāz nergis-i mestüŋe hey dė kim
ḳıldı cihānda ehl-i niyāzı ḫarāb-ı nāz (110-2) Hayal, 298.
"Ey naz servisi! Sarhoş nergis gözüne engel ol, 'Yapma, etme!' de; nazıyla dünyada dua ehlini perişan etti."
Şerāyī [Ahmed Paşa (ö. 1497) şairi] ise şöyle diyor:
mest olup şol şōḫ çeşmüŋ cāna ḫancer çekmesün
hey dė ʿālem fitnesinden şūr-ıla şer çekmesün (Ms. 18-III) *Kolunsağ*, *Serâyî Dîvân (Notlandırılmış Metin-İnceleme)*, 202.
"Şu fitneci gözün sarhoş olup cana hançer çekmesin, engel ol, dünya onun fitnesinden kargaşa ve kötülüğe uğramasın." Şehzade Cem'in de sarhoş kavgasına dayalı bir beyti vardır:
her laḥzada mestāne gözüŋ ḳaṣd-ı ser eyler
hey dėmez iseŋ arada biŋ şūr u şer eyler (G. 50-1) Yerli, "Cem Sultan'ın Türkçe Divanı [İnceleme - Metin - Diliçi Çeviri - Sözlük]", 80.
"Sarhoş gözün her an başa kastediyor, engel olmazsan arada sayısız kavga çıkaracak!" Şöyle de anlaşılabilir: "Sarhoş gözün her an göz ucuna kastediyor, yani yöneliyor; göz ucuyla, yan bakmak istiyor; engel olmazsan arada sayısız kavga çıkaracak!"

[98] Sünger, "Fakîh: Hayatı, Eserleri, Divanı", 130.

"Şu kan dökücü sarhoş yan bakışına engel ol, haksız yere kan döker de hatadır veya günahtır demez."

Sultan Cem aynı mazmunu şöyle dile getiriyor:

mestāne gözüŋ ḳaṣd-ı dil ü cān ėder ey dōst
hey dėmez iseŋ arada biŋ ḳan ėder ey dōst (G. 19-1)[99]

"Ey dost! Sarhoş gözün gönül ve cana kastediyor, engel olmazsan arada sayısız kan dökecek!"

Ḫafī âşığın kanını her an su gibi içen gözüne sevgilinin asla engel olmadığını söylüyor:

içer ṣu gibi ḳanum gözi her dem
görüŋ hey dėr mi ol ḫūn-ḫ^{v}āresine (G. 222-4)[100]

"Gözü her an kanımı su gibi içiyor, o kan dökücü gözüne bakın engel oluyor mu? Olmuyor."

Ḳāsımī [ö. 1500?] ise gözü bir kâfire benzeterek dinini berbat ettiğini, gönül ülkesini yaktığını ve Müslümanlığı yıktığını söylüyor:

hey dė kāfir gözüŋe eylemesün ġāret-i dīn
yaḳdı dil kişverini yıḳdı müsülmānlığı (68-2)[101]

---

[99] Yerli, "Cem Sultan'ın Türkçe Divanı [İnceleme - Metin - Diliçi Çeviri - Sözlük]", 63. Cefāyī [15. yy. şairi]'nin şu beytinde de aynı mazmun vardır:

hey ne ḫūnīdür döküp ḳanum içer mestāne-vār
çeşm-i ḫūn-rīzüŋ leb-i laʿlüŋ mey-i ḥamrā gibi (*) Kayhan, "Divan-ı Fanî İncelemesi", xx.

"Zalim gözün ne çok kan dökücüdür, la'l dudağının şarap içmesi gibi kendinden geçmişçesine kanımı içiyor/ ne çok kan dökücüdür, kanımı döküp kendinden geçmişçesine içiyor; zalim gözün ve la'l dudağın kırmızı şarap gibi kıpkırmızı olmuştur." Tācī-zāde Caʿfer Çelebi [ö. 1515]'nin aşağıdaki beyti benzer anlamdadır:

mest olupdur nėçe kan ėtse gerek ḫūnī gözüŋ
aŋa merdümlik ėdüp hey dėmez iseŋ güzelüm (128-6) Erünsal, *The Life and works of Taci-zade Ca'fer Çelebi: with critical edition of his Divan*, 331.

"Güzelim! Kan dökücü gözün sarhoş olmuştur, insanlık edip ona engel olmazsan çok kan dökeceğe benziyor." Fatih Sultan Mehmed devri şairlerinden Mollā ʿAşḳī'de daha önce gördüğümüz adaletli padişah devrinde zulüm olmayacağı fikri Revānī [ö. 1523]'de de tekrar ediliyor:

hey dė çeşm-i mestüŋe ḳaṣd ėtmesün ḳan ėtmege
ẓulm olmaz şāh-ı ʿādil devridür ey dil-sitān (24-16) Avşar, *Revânî Dîvânı*, 138.

"Ey gönül alıcı güzel! Sarhoş gözüne engel ol, kan dökmeye kastetmesin, adil padişah devrinde zulmetmek olmaz." Ṣāfī [ö. 1530?]'ye göre de sarhoş göz cana kastetmiştir:

çeşm-i mestüŋ germ olup her laḥẓa ḳaṣd-ı cān ėder
hey dėmezseŋ ġāret-i ʿaḳl u dil ü īmān ėder (93-1) Taş, 82.

"Sarhoş gözün kızmış, her an cana kastediyor, 'Yapma, etme!' demezsen, engel olmazsan aklı, gönlü ve imanı yağmalayacak."

[100] Ersoy, *Dîvân-ı Hafî*, 226.

"Kâfir gözüne 'Yapma, etme!' de, engel ol; dîni yağmalamasın; gönül ülkesini yaktı, Müslümanlığı yıktı."

Ḥarīmī Şehzāde Ḳorḳud [ö. 1513]'e göre sevgilinin gözleri arslan avlayan bir ahudur,[102] engel olunmazsa misk ahusunun yüreğini kan edecektir:

hey dėmezseŋ bu dem ol āhū-yı şīr-efgenüŋe
ḳan ėder yüregini nāfe-yi müşk-i ḫotenüŋ (19-2)[103]

"Şimdi o arslan avlayan/ arslan burcundaki güneşe benzeyen, iş bitirici ahu gözüne engel olmazsan Hoten ahusunun göbeğindeki kesesini kanla dolduracak/ Hoten ahusunun yüreğini üzecek!"

Ḳansu Ġavrī, aşağıdaki beyitte kamer devrinde zulüm olmayacağını söylüyor. Kamer devri, Hz. Muhammed'in İslam'ı yani barış dinini getirdiği dönemdir:

bu devr-i ḳamerdür gözüŋüŋ ẓulmına hey dė
her gūşede yüz fitne vü ḳan eylemek olmaz (48-3)[104]

"Şimdi kamer devridir, gözünün zulmüne engel ol, 'Yapma, etme!' de, her köşede sayısız fitne çıkarmak ve kan dökmek olmaz."

Ṣāfī Cezerī Ḳāsım Pāşā da gözü Müslümanlardan haraç alan bir kâfir olarak nitelendiriyor:

hey dėmezseŋ ẓulm ile alur şehā
kāfir-i çeşmüŋ müsülmāndan ḫarāc (24-6)[105]

"Ey padişah! Engel olup 'Yapma, etme!' demezsen kâfir gözün müslümandan haraç alacak."

Aşağıdaki beyitte ise şair gözü yağmacı sarhoş bir Türk'e benzetiyor:

türk-i mestüŋ germ olup cān mülkini çapmaḳ diler
hey dėmezseŋ vay maŋa ol ẓālim-i mekkārġa (201-3)

"Sarhoş Türk/ savaşçı gözün kızmış, can ülkesini yağmalamak istiyor; o hileci zalime 'Yapma, etme!' demezsen, engel olmazsan bana yazık!"

Mihrī Ḫātun kan dökücü gözü zalimliği ile meşhur Emevi valisi Haccâc b. Yusuf es-Sekafî [ö. 714]'e benzetiyor:

---

101 Özyürek, "İsfendiyaroğlu Rüstem Bey Dîvânı (Dîvân-ı Kâsımî): İnceleme ve Metin", 244.

102 Mazmunun en eski kullanımlarından biri Mevlana Celaleddin-i Rûmî'nin divanında görülmektedir; bk. Denizmen, "Mevlânâ'nın Dîvânında 'Kut'lu Ceylan Motifi".

103 Akın, "Harîmî (Şehzâde Korkud) Dîvânı'nın Nesre Çevirisi ve İncelenmesi", 57.

104 Yavuz, *Kansu Gavrî'nin Türkçe Dîvânı (Metin-İnceleme-Tıpkıbasım)*, *123.*

105 Taş, *Ṣāfī Dīvān [Analysis - Text - Translation Explanation - Index - Facsimile]*, 38.

bī-güneh ʿāşıḳları öldürmek ister ẓulm ile
çeşm-i ḫūn-rīzüŋ ki hey dė ėtmesün ḥaccāclıḳ (78-8)[106]

"Günahsız yere zulmederek âşıkları öldürmek ister, kan dökücü gözüne 'Yapma, etme!' de, engel ol, zalimlik etmesin."

Revānī [ö. 1523] ise yan bakışı kan dökücü bir cellada benzetmiştir:

devr-i ḥüsnüŋde şehā gün başına biŋ ḳan ėder
hāy dėmezseŋ eger şol ġamze-yi cellāduŋa (388-3) [107]

"Ey padişah! Eğer şu cellat yan bakışına engel olmazsan güzelliğinin devrinde gün başına bin kan dökecek!"

sevgili-iri ben

Dehhānī'nin aşağıdaki beytinde sevgilinin "kara ben"i âşığın kanını dökmek için gözünü karartmıştır:

göz ḳara ėder ḳanuma ḳara benüŋ hey dė aŋa
kim ben ġarībüŋ ḳanını döküp vebāle düşmesün (84-2)[108]

"Kara iri benin kanımı dökmek için gözünü karartıyor, ona 'Yapma, etme!' de, engel ol; ben garibin kanını döküp günaha girmesin."

sevgili-saç

Ḳāḍī Burhāneddīn, saçın can için ayak bağı olduğunu, dolayısıyla âşığı oyaladığını söylüyor:

cān gereg idi uçayidi göge
hey dė zülfüŋe ki ayaḫ baġısın (134-5)[109]

"Canın göğe uçması gerekirdi, saçına "Yapma, etme!" de, engel ol (bağı çözsün); zira ayak bağısın/ saçına tamamiyle ayak bağı olduğunu söyle."

Şairin aşağıdaki beytinde çene çukuru Babil kuyusuna benzetilmiş, sevgili de âşığı saçıyla o kuyuya asmıştır. Beyitte Harut ile Marut hikâyesine[110] telmih yapılıyor:

---

[106] Arslan, Mihrî Hâtun Divânı, 93. Şairenin şu beyti de benzer manadadır:
ḳıl naṣīḥat dōstum çeşmüŋe alláh ʿaşḳına
bī-güneh ḳan ėtmesün hey hey dė bi ʾlláh ʿaşḳına (163-1) Arslan, 136.
"Dostum! Allah aşkına gözüne nasihat et, günahsız yere kan dökmesin, Allah aşkına 'Yapma, etme!' de, engel ol."

[107] Avşar, *Revânî Dîvânı*, 405.

[108] Ersoy ve Ay, *Hoca Dehhânî Divanı*, 119.

[109] Ergin, *Kadı Burhaneddin Divanı*, 53.

[110] Melekler, insanların yeryüzünde işledikleri suçlara hayret ederlermiş. Denemek üzere aralarından Harut ile Marut'u seçerler, bunlar insan suretinde yeryüzüne inerler. İnsanlara adalet ve insafla hareket etmelerini, ibadetle meşgul olmalarını, zinadan, şaraptan ve kan dökmekten uzak durmalarını tavsiye ederler. Fars hükümdarlarından birinin kızı veya ünlü yosmalardan biri olan Zühre, kocasıyla

zenaḫ zindānına ṣalduŋ ne sihr ėder yine zülfüŋ
perīşān ḳılmasun hey dė çeh-i bābil bile bizi (632-4)[111]

"Çene zindanına bıraktın, saçın yine ne sihir yapıyor? Saçına 'Yapma, etme!' de, engel ol; Babil kuyusu ile bizi perişan etmesin."

Sevgilinin saçı Ḳaramanlı Niẓāmī'nin canını zulümle almıştır:

hey dė bī-dīn ṭurraŋa şāhā niẓāmī ḫastenüŋ
cānını ẓulm ile aldı ḳaṣdı īmānındadur (21-7)[112]

"Ey şah! Dinsiz kıvırcık saçına engel ol, hasta Nizâmî'nin canını haksız yere aldı, imanına kastediyor."

Molla ʿAşḳī, adaletiyle yeryüzünü mamur eden Fatih Sultan Mehmed'in saltanatı devrinde sevgilinin saçının zulme yeltenmemesi gerektiğini ifade ediyor:

hey dėgil zülfüŋe destin ẓulme ḳılmasun derāz
şāh devrinde ki ʿadlindendür ābādān zemīn (K. 46-25)[113]

"Saçına engel ol, elini zulme uzatmasın; padişah devrinde yeryüzü onun adaletiyle mamur olmuştur."

Sultan Cem'in aşağıdaki beytinde saç küfrü, cemal "yüz güzelliği" ise dini, imanı temsil etmektedir; saç yüzün üstündedir, yüzü kaplamakta yani dine kastetmektedir; küfrün dine üstün gelmesi ise hoş

---

geçinemediğinden boşanmak ister. Duruşma için kocasıyla birlikte Harut ile Marut'un huzuruna çıkar. Kadın çok güzel olduğundan her iki melek de Zühre'ye âşık olur ve onunla birlikte olmak ister. Kadın; puta tapma, şarap içme, haksız yere kan dökmeyi şart koşar. Melekler şarap içmeyi daha ehven gördüklerinden onu yerine getirirler. Şarap içince sarhoş olurlar, suçsuz bir fakiri öldürürler. Hz. İdris'e giderek tekrar göğe çıkmayı isterler. Suçlarından dolayı dünya azabını tercih ederler ve Babil'de bir kuyunun içinde ayaklarından asılırlar. Harut ile Marut kıyamete kadar bu şekilde kalacak, kuyuya yaklaşanlara sihir öğreteceklerdir. *Onay ve Kurnaz*, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, 194-95.

111 Ergin, *Kadı Burhaneddin Divanı*, 250.

112 İpekten, *Karamanlı Nizâmî*, *Dîvân*, 124. Nizâmî'nin bu beytini Azerbaycan şairi Kişverī tahmis etmiştir:

yek cihetlıġ kör seniŋle kişverī-yi besteniŋ
beŋzer ėrdi aġzıŋa beynin çıḫardı pisteniŋ
ʿāşıḳ-ı zārıŋ-durur çün sen yüzi gül-desteniŋ
hey dė bī-dīn ṭurraŋa ėy kim niẓāmī ḫasteniŋ
cānını ẓulm ile alıp ḳaṣdı īmānındadur (460-7) Talan Demirci, "Kişverī Dīvānı (İnceleme - Metin - İndeks)", 274.

"Âşık Kişverî'nin seninle bir oluşunu şuradan anla: Yüzü gül destesi olan sen güzele âşık olduğu için ağzına benziyor diye fıstığın içini çıkardı. Kıvırcık saçına 'Yapma, etme!' de; hasta Nizâmî'nin canını haksızlıkla alarak imanına kastediyor."

113 Şentürk ve Boşdurmaz, *Molla Aşkî: Dîvân*, 350. Benzer anlamda bir başka beyit için bk. K. 47-31; Şentürk ve Boşdurmaz, 358.

karşılanacak bir durum değildir. Tasavvufî açıdan küfrün yani kesretin cemale yani vahdete kastetmesi, kişinin dünya ilgisinin artması demek olur; Cem de dünya saltanatı için mücadele etmiş fakat başarılı olamamıştır. Beyit, Cem'in dünyaya olan ilgisinden dolayı pişmanlık duyduğuna yorulabilir:

küfr-i zülfüŋ kim cemālüŋ üzre ḳaṣd-ı dīn ėder
hey dė ol bī-dīne kim ʿālemde bed-āyīn ėder (G. 58-1)[114]

"Saçının küfrü cemalinin üstünde dine kastediyor, o dinsize engel ol, zira dünyada kötü bir âdet çıkarıyor."

Aşağıdaki beyitler de benzer şekilde anlaşılabilir: Kesrete, dünya ilgilerine engel olamazsa zaten kararsız olan yani vahdet ile kesret arasında gelip giden Cem, sonunda kesrete boyun eğecek, dünya tarafından avlanmış olacaktır:

hey dė ḳara ṣaçuŋa ki alup ḳarārumı
her lahẓa ḳaṣdı şimdi bu ben bī-ḳarāradur (G. 98-8)[115]

"Kara saçına engel ol, zira her an huzurumu kaçırıp şimdi bu ben kararsıza kastetmektedir."

hey dėmezseŋ zülf-i ʿanber-bār-ı müşk-āmīzüŋe
ʿāḳıbet cem gönlini ṣayd eyler ol şeh-bāz-ı nāz (G. 153-5)[116]

"Amber saçan misk ile karışık saçına engel olmazsan sonunda o naz doğanı Cem'in gönlünü avlayacaktır."

Ḫafī sevgilinin dudağına teşne olduğunu, saçın buna engel olmaması gerektiğini "Su içene yılan dokunmaz." atasözüyle hatırlatıyor:

lebüŋe teşneyem zülfüŋe hey dė
ki şaḫṣ ṣu içer iken ejder urmaz (G. 120-3)[117]

"Dudağına susadım, saçına engel ol zira kişi su içerken yılan bile dokunmaz."

Serāyī [Ahmed Paşa (ö. 1497) şairi] ise sevgiliye seslenerek saçına engel olmasını, aksi takdirde saçın gönül ülkesini yıkacağını, fakat sonrasında

---

[114] Yerli, "Cem Sultan'ın Türkçe Divanı [İnceleme - Metin - Diliçi Çeviri - Sözlük]", 84.

[115] Yerli, 106.

[116] Yerli, 138. Ayni anlam şu beyitte daha basit şekilde ifade ediliyor:
gönlüm aldı ḳaṣd-ı cān ėtmek diler
hey dėgil biʾllāh ėy cān zülfüŋe (G. 361-3) Yerli, 253.
"Gönlümü aldı, billahi cana kastetmek istiyor. Ey can! Saçına engel ol!"

[117] Ersoy, *Dîvân-ı Hafî*, 159. Hafî'nin beyti aynı biçimde II. Murad [ö. 1451] devri şairlerinden Bursalı Naḳḳāş Ṣafî'de de geçmektedir (G. 54-3), bk. Özkan, *Bursalı Nakkaş Safî ve Dîvânı*, 153.

pişman olabileceğini dile getiriyor:

hey dė zülfüŋe ḫarāb eylemesün mülk-i dili
ẓulm-ile olmaya tā ṣoŋra peşīmān-şekil (K. 12-51)[118]

"Saçına engel ol, gönül ülkesini yıkmasın; sonra zulmünden dolayı pişman olmasın!"

Ḥamdī Akşemseddin-zāde Ḥamdulláh [ö. 1503]'ın beytinde *hey dė hey* biçiminde geçen söz pekiştirme de belirtiyor:

göŋlümi bend ėtdi uydı ġamze-yi ġammāzuŋa
hey dė hey ẓulm ėtmesün zülf-i kemend-endāzuŋa (148-1)[119]

"Gammaz yan bakışına uydu da gönlümü bağladı, kement atan saçına 'Yapma, etme!' de, engel ol da zulmetmesin."

Necātī Bey [ö. 1509] merhametsiz sevgiliyi uyararak yeryüzünde Allah'ın gölgesi olan padişahın zulme engel olacağını belirtiyor:

ėy meh-i bī-mihr şehrüŋ pādişāhı yoḳ mıdur
zülfüŋe hey dėmege ẓıll-ı iláhī yoḳ mıdur (57-1)[120]

"Ey merhametsiz ay! Şehrin padişahı yok mudur? Saçına engel olmaya Allah'ın gölgesi yok mudur?"

Tācī-zāde Caʿfer Çelebi, saçın gönül ve cana dolaşmaması gerektiğini söylüyor. Beyitte zülf tasavvufî anlamıyla "dünya ilgileri, zevkleri, kesret"tir. Yüz, tasavvufta "vahdet"i ifade eder, aynaya benzetilir. Kesret vahdet aynasında yüz bulur yani zuhur eder ama kesret baştan aşmamalı; çok fazla olmamalı, çoğalmamalı, gönül ve cana dolanmamalıdır:

hey hey dė zülfüŋe dil ü cāna ṭolaşmasun
Yüz buldı ise bi ʾllāh igen başdan aşmasun (160-1)[121]

"Saçına engel ol 'Yapma, etme!' de, gönüle ve cana dolaşmasın; yüz bulduysa da vallahi çok fazla baştan aşmasın!"

sevgili-ağız

Ḥamdī Akşemseddīn-zāde Ḥamdulláh, sevgilinin dudağının âşığa zulmetmemesi, tam aksine ağız suyu ile onun susuzluğunu gidermesi gerektiğini dile getiriyor. Dudağın zulmetmesi âşıkla konuşmaması, herhangi bir haber vermemesi, dolayısıyla kendisini gizlemesidir. "ahd-i

---

118 Kolunsağ, *Serâyî Dîvân (Notlandırılmış Metin-İnceleme)*, 134.
119 Özyıldırım, *Hamdullah Hamdî Divanı*, 67.
120 Tarlan, *Necati Beg Divanı*, 181.
121 *Erünsal*, *The Life and works of Taci-zade Ca'fer Çelebi: with critical edition of his Divan*, 368.

nihân" ile belirtilen gizli sözleşme, ruhlar meclisindeki sözleşmedir. Dudak âşıklarına mesajlar (vahiy) ileterek kendinden haberdar etmelidir. Böylece âşıkların hasreti sona erecektir:

ben teşneye ẓulm eylemesün laʿlüŋe hey dė
anuŋla nedür ʿahd-i nihān işte bilürsin (124-3)[122]

"Ben susuza zulmetmesin, dudağına 'Yapma, etme!' de, engel ol; onunla gizli sözleşmemizin ne olduğunu işte sen biliyorsun."

Münīrī [ö. 1520]'nin beytinde sevgilinin kırmızı dudağı âşıklarına zulmediyor ama ahirette hesabının sorulacağını hiç düşünmüyor:

laʿl-i lebüŋe hey dė ḳan içmeden uşanmaz
ġālib budur kim āḫir ṣorulmasın uşınmaz (130-1)[123]

"Dudağının la'line engel ol, kan içmekten usanmıyor; gâliba sonunda/ ahirette hesabının sorulacağını aklına getirmiyor."

sevgili-boy

Aḥmed-i Dāʿī, boyunu serviye benzetirse sevgilinin onu uyarmasını istiyor; dolayısıyla şairin kendisi de bu benzetmeyi uygun bulmamaktadır:

nāzük boyuŋa servi dėsem dė ki hey baŋa
beŋzer ki bir yonulmaduḳ aġaç ki kündedür (242-2)[124]

"Nazik boyuna servi dersem bana 'Yapma, etme!' de, engel ol; o servi yontulmamış kaba bir ağaca benziyor."

âşık

Aḥmed Pāşā'nın aşağıdaki beytinde söz konusu edilen göz, âşığa aittir. Tecrid yoluyla kendisine seslenen şair çapkın gözüne engel olmasını, aksi takdirde can akçesinin boşa gideceğini ifade ediyor; zira güzeller canı değil nakit olarak altını, gümüşü kabul ediyorlar:[125]

derd-i dil mey-ḫānesinde naḳd-i cān olur telef
hey dėmezseŋ aḥmedā ṣol çeşm-i şāhid-bāzuŋa (277-7)[126]

---

122 Özyıldırım, *Hamdullah Hamdî Divanı*, 58.

123 Ersoy, *II. Bayezit Devri Şairlerinden Münîrî ve Dîvânı*, 286.

124 Özmen, *Ahmed-i Dâ'î Divanı (Metin - Gramer - Tıpkı Basım)*, 218.

125 Şairin şu beyit de aynı mazmunu içeriyor:
hey dė ẓālim çeşmüŋe igen dil āzār eyleme
bī-zer ü bī-zūrlara böyle bāzār eyleme (Kt. 4-1) Hayal, 469.
"Zalim gözüne engel ol, 'Yapma, etme!" de; gönlü azarlama, akçesiz zayıflarla/ soylu âşıklarla böyle pazarlık etme."

126 Hayal, "Ahmed Paşa (İnceleme - Tenkitli Metin - Çeviri - Sözlük)", 399.

"Ey Ahmed! Şu güzele düşkün gözüne engel olmazsan 'Yapma, etme!' demezsen gönül derdi meyhanesinde can akçesi boşa gidecek."

8. *hey dėyince, hey hey dėyince, hā dėyince,* "bir anda, hemen, çabucak"

Şeyḫī, ecelin bir anda geleceğini söylüyor:

ʿömrüm bigi geçer baŋa hey vaʿdeler vėrür
āh ol ecel dėdükleri ėrer dėyince hā (1-6)[127]

"Ömrüm gibi benimle oyun oynuyor; bana devamlı süre veriyor; yazık ki o ecel dedikleri aniden gelecek!"

Ömür konusunda Gülşenī-yi Ṣaruḫānī [Fatih (ö. 1481) devri şairi] de benzer düşünceyi şöyle ifade ediyor:

müddet-i ʿömr ü mühlet-i eyyām
hey dėyince ne ṭaŋ olursa tamām (289)[128]

"Ömrün vakti ve günlerin süresi bir anda biterse buna şaşılmaz."

Şeyḫī aşağıdaki beytinde dünya yapısının çabucak yıkılabileceğini ifade ediyor:

şeyḫī beḳā diler iseŋ cān ḥaremin ʿimāret ėt
kim bu cihān meremmeti hey dėmedin ḫarāb olur (24-5)[129]

"Ey Şeyhî! Kalıcı olmak istersen can evini şenlendir çünkü bu dünya yapısı çabucak yıkılır."

Dünyanın geçiciliğine dair benzer bir düşünceyi Yaḥyāoġlu [14~15. yy.]'nun aşağıdaki beytinde de buluyoruz:

şādı maḥabbetine cihānuŋ yoḳ iʿtibār
kim hey dėyince ḥāli diger-gūn degül midür (39-6)[130]

"Dünyanın sevinç ve muhabbetine itibar edilmez çünkü bir anda hâli başka türlü olmuyor mu?"

Fatih devri şairlerinden Ḫafī düşmanın, Fatih Sultan Mehmed'in okundan kurtulamayacağını şöyle dile getiriyor:

ḳaçmaġla ḳurtulam dėr oḳından ʿadū velī
ardından öŋine geçer ėrer dėyince hā (3-19)[131]

"Düşman, 'Kaçarak kurtulayım' der ama padişahın oku bir anda onun ardından önüne geçip yetişir."

---

127 Biltekin, "Şeyḫī Dīvānı (İnceleme - Tenkitli Metin - Dizin)", 106.
128 Kulat, "Gülşeni Saruhani Divanı ve Tahlili", 72.
129 Biltekin, "Şeyḫī Dīvānı (İnceleme - Tenkitli Metin - Dizin)", 124.
130 Ay Say, "Klasik Türk Şiirinin Başlangıç Dönemi Şairlerinden Yahyâoğlu ve Divançesi", 42.
131 Ersoy, *Dîvân-ı Hafî*, 73.

Timurlu sultanlarından Uluġ Bey [ö. 1449]'in saray şairi Mevlānā Sekkākī sevgilisini yiğitlik ormanında dünyaya gelmiş bir arslan yavrusuna benzetiyor:

yā şecāʿat bīşesinde toġdı arslan balası
siz körüŋ hey hey dėginçe bolġay ol bir şīr-i ġāb (12-5)[132]

"Yani yiğitlik ormanında arslan yavrusu doğdu; görürsünüz, o çabucak ormanların arslanı olacak!"

Ṣāfī Cezerī Ḳāsım Pāşā'ya göre gönül sevgilinin hayalinin tahtıdır ancak o dağınık hâldeki kıvırcık saçları gibi gönlü darmadağın etmiş, adını kötüye çıkarmıştır:

dil ḫayālüŋ taḫtgāhıyken ser-i zülfüŋ gibi
hey dėyince tārmār ėtdüŋ ėyü ad ėtmedüŋ (129-2)[133]

"Gönül hayalinin tahtı iken saçının ucu gibi onu çabucak alt üst ettin, hem kendi adını hem de onun adını kötüye çıkardın."

Şevḳī-yi Edirnevī [II. Bayezid (ö. 1512) devri şairi] ise güle benzettiği sevgilisine seslenerek bülbülünü ürkütmemesi gerektiğini, zira gönül kuşunun çabucak uçup gidebileceğini söylüyor. Şair, ömrün çabucak bitebileceğini ve can kuşunun beden kafesinden çabucak uçabileceğini ima etmiş oluyor:

özüŋden bülbülüŋ ürkütme ėy gül
k'uçar dil murġı tenden hā dėyince (138-2)[134]

"Ey gül! Bülbülünü kendinden ürkütme çünkü gönül kuşu tenden bir anda uçar.

Şerīfī [ö. 1514]'nin *Şehnāme*'sinde *hā dėyince* deyimi uzak mesafelerin çabucak aşılmasıyla ilgilidir:

gider ol gāve leşker der-peyince
niçe fersaḫ keserler hā dėyince (1959)[135]

"O Gâve ordunun ardınca gider, çabucak pekçok mesafe geçerler."

9. *hey ḳıl-* "Ah vah etmek"

Özbek han-şair Şībānī sâkîye seslendiği aşağıdaki beytinde zümrüdüankaya benzettiği ay ve yılların geçip gideceğini, gözden kaybolacağını ve bir daha ele geçmeyeceğini, dolayısıyla zamanın kıymetini bilmek gerektiğini dile getiriyor:

---

[132] Eraslan, *Mevlana Sekkâkî Divanı*, 180.
[133] Taş, *Ṣāfī Dīvān [Analysis - Text - Translation Explanation - Index - Facsimile]*, 107.
[134] Işınsu Durmuş ve Canım, *Edirneli Şevkî Dîvânı*, 275.
[135] Kültüral ve Beyreli, *Şerîfî Şehnâme Çevirisi*, 70.

zamānī şādmānlıḳnı éligdin bérme ay sāḳī
kim ay u yıl bolup ʿanḳā uçarlar çün ḳılur-sén hey (297-3)[136]

"Ey sâkî! Geçici olan mutluluğu elinden bırakma çünkü ay ve yıl anka olup uçar da 'ah, vah' edersin."

10. hey maʿāza ʾlláh "Aman Allah korusun!"

Necātī Bey, saçının kıvrımından ayrılmasını isteyen sevgiliye bunun hem mümkün olmadığını, hem de bunu hiç istemediğini ifade ediyor. Beyitteki "ip" sözcüğü "bend oynamak" deyimini düşündürüyor. Buna göre sevgili şairle gönül eğlendirmektedir, fakat bunu devam ettirmek istemiyor. Şair ise onunla alay ettiğini, onunla oyun oynadığını bildiği hâlde sevgiliden vazgeçmek istemiyor:

çīn-i zülfümden çekilsün dér imişsin dōstum
hey maʿāẕa ʾlláh ne çāre uşda boġaz uşda ip (25-2)[137]

"Dostum! 'Saçımın kıvrımlı ucundan çekilsin' demişsin, aman Allah korusun! İşte boğaz, işte ip!"

ʿAdlī [ö. 1512]'nin:

tīġ-ı ḫūn-āşāmuŋa dil dōstum düşmen démiş
hey maʿāẕa ʾlláh neme yarar begüm düşmen benüm (98-3)[138]

"A dostum! Gönül, senin kan içici kılıcına düşmem/ 'düşman!' demiş; aman Allah korusun, düşmeyen/ düşman diyen benim neyime yarar beyim/ a begüm?"

beytinde geçen "dil dostum düşmen" ifadesi farklı şekillerde anlaşılabilir: 1. Gönül, "Sevgilinin kan içici kılıcına düşmem, o kılıçla şehit olmam!" demiş; böylece âşığın düşmanı olmuş; öyle gönül âşığın ne işine yarar? 2. Âşığın dostu olan gönül veya bir gönül dostu sevgilinin kan içici kılıcına "Düşmandır!" demiş; böylece âşığın düşmanı olmuş. 3. Âşığın dostu sevgilinin kan içici kılıcına: "Düşmanı kes!" demiş; oysa âşığı kesmeli. 4. Düşman, sevgilinin kan içici kılıcına: "Dostumu yani bana dost olanı kes!" demiş. Düşman, âşığın düşmanıdır, "Âşığı kesme!" demiş oluyor. Beyitteki "dil: dilmek, kesmek, yarmak" ve "yarar: yarmak" sözcükleri de iham-ı tenasüb meydana getiriyor.

11. *hey meded* "eyvah, yazık!"

ʿAvnī Fātiḥ Sulṭān Meḥmed [ö. 1481] sevgilinin sarhoş bir hâlde kirpik kılıcıyla meydana çıktığını, engel olunmazsa kan dökeceğini söylüyor:

---

136 Karasoy, *Şiban Han Dîvânı (İnceleme - Metin - Dizin - Tıpkıbasım)*, 276.
137 Tarlan, *Necati Beg Divanı*, 160.
138 Bayram, *Adlî Dîvânı (Dîvân-ı Sultân Bâyezîd-i Sânî)*, 136.

mest çıḳmış müje tīġıyile islām ehli
hey meded ḳomaŋız ol kāfiri kim ḳan eyler (16-4)[139]

"Ey Müslümanlar! O güzel sarhoş hâlde kirpik kılıcıyla çıkmış; o kâfiri bırakmayın, kan dökecek, yazıktır!"

Sultan Cem, aşağıdaki beytinde gözyaşı içinde iken sevgilinin saçını gördüğünü ve ona tutunduğunu/tutulduğunu (yakalandığını) ifade ediyor. Klasik şiirde saç renk, şekil ve başka vech-i şebehlerle "yılan"a benzetilmiştir. Dolayısıyla mısra "Denize düşen yılana sarılır." atasözünü akla getiriyor. "tutuldum" sözü ikinci mısraa da racidir; sihr-i helal meydana gelmiştir; böylece şair "denizden, deniz yoluyla kâfiristana istemeyerek de olsa götürüldüm." demiş oluyor. Babası Fatih'in ölümünden sonra ağabeyi II. Bayezid ile taht mücadelesine girişen, 1482'de Konya'yı ele geçirmek maksadıyla yaptığı son savaşı kaybeden Cem'in vatanından ayrılmaktan başka çaresi kalmamıştı. Cem, aynı yılın 29 Temmuz'unda şövalyelerin yardımıyla Rodos'a gitmişti.[140] Beyitte şair ne kadar çaresiz kaldığını, "tutuldum" sözüyle belki de zorla Rodos'a götürüldüğünü bize anlatmak istiyor. Beyit şöyledir:

yaşumdan zülfüŋi görüp ṭutuldum
deŋizden kāfiristāna meded hāy (b. 7)[141]

"Göz yaşımdan saçını görüp tutundum, deniz yoluyla Kafiristan'a götürüldüm, eyvah, yazık!"

Necātī Bey, bir yudum su istediği sevgilinin aldırmazlığı yüzünden yaşadığı acı ve sıkıntıyı sekerat hâlindeki insan tasviriyle anlatıyor. "Bir içim su" ile sevgilinin güzelliğine işaret eden şair aynı zamanda ona olan tutkunluğunu da ifade etmiş oluyor. Beyitte aşk, tutku, bağlılık ile vefasızlık, umursamazlık tezadı oluşturulmuştur:

ben nėce ölmeyeyin ḥasretle laʿl-i nāb-ı yār
hey meded öldüm bir içim ṣu dėr isem mā dėmez (215-3)[142]

"Hasretle 'Eyvah, yazıktır, öldüm, bir içim su!' desem, sevgilinin saf dudağı 'Al/ Su!' demez; ben hasretle nasıl ölmeyeyim?"

Revānī sekerat mazmununu yukarıdaki beyitten daha farklı biçimde ifade etmiştir. Sevgilinin öpücüğü hasretiyle canı ağzına gelen şair, dostlarından yardım istiyor:

---

139 Doğan, *Avnî (Fatih) Dîvânı*, 8.
140 Şakiroğlu, "Cem Sultan (ö. 900/1495)".
141 Yerli, "Cem Sultan'ın Türkçe Divanı [İnceleme - Metin - Diliçi Çeviri - Sözlük]", 297.
142 Tarlan, *Necati Beg Divanı*, 278.

cānum aġzuma gelüpdür būse-yi dil-dār içün
ölmedin bir çāre eyleŋ hey meded baŋa meded (42-6)[143]

"Sevgilinin öpücüğü için canım ağzıma gelmiştir, ölmeden bir çare kılın, eyvah, yazıktır, bana yardım edin!"

Mihrī Ḫātun ise ayrılık yüzünden can vermek üzere olduğunu söylüyor:

bir nefes ḳaldı ki mihrī vėre cān furḳat ile
çıḳmasun ḥasret ile hey meded ol yāre meded (14-5)[144]

"Mihrî'nin ayrılık yüzünden can vermesine bir nefes kaldı, hasretle canı çıkmasın, yazıktır, o dostuna yardım et."

Āhī Çelebi sevgiliye vefasız denmesine karşıdır:

dėmişler kim vefāsuzdur ʿadūlar yār içün yārā
meded hey ol semen-sāya yazuḳlar iftirā olmış (43-2)[145]

"Ey dost! Düşmanlar sevgili için 'Vefasızdır!' demişler; o akgülü andıran sevgiliye yazıktır yazık! İftira olmuş."

ʿAdlī, gam ordusunun gönül ülkesini yıkmak istediğini haber vererek devlet erkânının nasıl bir tedbir alacağını soruyor. Klasik şiirde gam "esrar" anlamına da gelir. II. Bayezid'in esrar kullandığı bilinmektedir.[146] Esrarın etkilerinden biri midenin bulanmasıdır, beyitteki "gönül yıkmak" ifadesi buna işaret etmektedir (gönül: mide, yıkmak: bulanma, ağrı).[147] "Erkân-ı devlet" ile ehl-i keyf kastediliyor. Şair, ehl-i keyfin nasıl bir tedbir alacağını soruyor. Esrarın üzerine rakı, şarap içilirse sarhoşluğu giderirmiş.[148] Dolayısıyla şair rakı, şarap içmek istediğini ima etmiş oluyor:

---

143 Avşar, *Revânî Dîvânı*, 200.

144 Arslan, *Mihrî Hâtun Divânı*, 58.

145 Kaçalin, *Âhî [1476-1517] Dîvân*, 22.

146 Turan, "Bayezid II (ö. 918/1512)". II. Bayezid Amasya valiliği sırasında musahibleri Mahmud Paşa, Taci Bey ve Müeyyedzade Abdurrahman tarafından uyuşturu, içki ve kumara alıştırılmıştı. Buna engel olmak isteyen dönemin Sivas kadısı, aynı zamanda âlim olan Lutfullah Halîmî iftiraya uğrayarak hapsedilmiş, Halîmî de bir "Tâiyye Kasidesi" yazarak durumu Fatih Sultan Mehmed'e haber vermişti. Yapılan soruşturma neticesinde Halîmî'nin suçsuz olduğu anlaşılmış, Bayezid'in çevresindeki devlet adamlarının bir kısmı öldürülmüş, bir kısmı ise Amasya'dan uzaklaştırılmıştır.

147 Bugün Anadolu'da "Göynüm dönüyor=karnım ağrıyor, midem bulanıyor" tabiri hâlâ kullanılıyor.

148 Onay ve Kurnaz, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, 153.

gönli milkin ʿadlīnüñ ġam leşkeri yıḳmak diler
hey meded erkān-ı devlet aña ne tedbīr eder (28-5)[149]

"Gam ordusu Adlî'nin gönül ülkesini yıkmak istiyor, devlet erkânı buna nasıl bir tedbir alacak? Yazıktır."

Mihrī Ḫātun, güle benzeyen sevgiliyi dikene benzeyen rakipten uzak tutmak için gayret vaktinin geldiğini şöyle dile getiriyor:

merd iseñ ġayret demidür sür raḳībi hey meded
dāmenine ter gülüñ yapışmasun saʿy eyle ḫār (43-6)[150]

"Yiğitsen gayret vaktidir, rakibi kov; yazıktır, çalış da taze gülün eteğine diken yapışmasın."

Ṣāfī Cezerī Ḳāsım Pāşā sevgiliyi güzeller padişahı olarak vasfediyor, onu kim görse naz ehli oluşuna hayran olur, nazar değmesinden korkar:

sen güzeller şehine kim ki naẓar ḳıldı ise
nėce nāz ehli olur hey meded alláh dėdi (225-5)[151]

"Sen güzeller padişahına kim nazar ettiyse 'Nasıl da naz ehlidir Allah'ım, eyvah yazık!' dedi."

12. *hey ne, hey zihī* "pekiştirme ile birlikte şaşkınlık; asla, hiç, pek, çok, yaman, çetin, tam; hayret"

Timurlu şairlerinden Mevlānā Luṭfī sevgilinin merhametsizliğine vurgu yapıyor:

ḳan boldı köñül sėnsiz ü yoḳ ḳıl ucı raḥmıñ
hey hey nė cefā ḳılġuçı ḫūn-ḫᵛāre kişi-sėn (226-4)[152]

"Gönül sensiz kan oldu, kıl ucu kadar bile acıman yok. Ne çok zulmedici, kan dökücü birisin!"

Aḥmed Paşa, aşağıdaki beytinde sabâ rüzgârının, sevgilinin kokusunu getirerek âşığa can verdiğini ifade ediyor. Sabâ rüzgârı tasavvufta Hz. Muhammed'i temsil eder,[153] sevgili ise kara toprağa can veren, insanı topraktan yaratan Allah'tır. Yüce Allah, ilahi mesajını Hz. Muhammed aracılığıyla insanlara iletmiştir. Şair, "bilmedüm" diyerek "Mā ḳaderū ʾllāhe ḥaḳḳa ḳadrih"[154] ayeti ile "Mā ʿarafnāke ḥaḳḳa

---

149 Bayram, *Adlî Dîvânı (Dîvân-ı Sultân Bâyezîd-i Sânî)*, 66.
150 Arslan, *Mihrî Hâtun Divânı*, 73.
151 Taş, *Ṣāfī Dīvān [Analysis - Text - Translation Explanation - Index - Facsimile]*, 170.
152 Karaağaç, *Lutfî Divanı: Giriş - Metin - Dizin - Tıpkıbaskı*, 169.
153 Tamar, "Fethî'nin Deh-nâme'si (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-Dil İçi Çeviri)", 105.
154 Zümer (39) 67. ayet: "Allah'ı hakkıyla takdir etmediler."

maʿrifetik"[155] rivayetine de işaret ediyor:

ben ḳara topraġ idüm cān vėrdi būyuŋdan ṣabā
hey ne cān-perver ḳıyāmet dil-rubāsın bilmedüm (191-2)[156]

"Ben kara topraktım/ölmüştüm, sabâ rüzgârı senin kokunla can verdi; can besleyen ne yaman bir afetsin, bilemedim."

Aşağıdaki beyitte ise şair hem sevgilisinin adını veriyor, hem de bu ad ile cinas sanatı meydana getiriyor:

hey ne cānān imiş bu cān-alma
ki gören dėr aŋa ki cān al ma (265-1)[157]

"Bu Can-Elma ne yaman bir cananmış; her gören ona: "Can al, işte!" diyor.

Ḳāsımī, sevgilinin ayrılığının çok zor olduğunu ifade ediyor:

yār ayrulıġın ʿāşıḳa göstermesün alláh
hey ne güç imiş olsun işidenden ıraḳ āh (60-1)[158]

"Allah âşığa sevgilinin ayrılığını göstermesin, ne çetin, ne güç bir işmiş, işitenden uzak olsun, ah!"

Mihrī Ḫātun'a göre sevgili benzersiz bir güzeldir:

bugün bir ġunca-fem gördüm dėdüm kim hey ne cāndur bu
dėdiler bu ruḫ-ı zībāyı ṣorma özge cāndur bu (136-1)[159]

"Bugün bir gonca ağızlı gördüm, 'Ne sıradışı bir candır bu?' dedim; 'Bu güzel yanaklıyı sorma, bu başka bir candır.' dediler."

Şaireye göre sevgili âşığın gönlünü alıp almama konusunda çok kararsızdır:

göŋlin aldum āl ile dėrdüŋ ḫoş inkār eyledüŋ
hey ne bī-iḳrār imişsin böyle bilmezdüm seni (193-4)[160]

"'Hile ile gönlünü aldım' derdin, işte inkâr ettin/ geriye al dedin; ne çok sözünde durmaz, ne çok kararsız biriymişsin, seni böyle bilmezdim."

---

[155] "Ey Rabbim! Seni hakkıyla bilip tanıyamadık."

[156] Hayal, "Ahmed Paşa (İnceleme - Tenkitli Metin - Çeviri - Sözlük)", 347.

[157] Hayal, 391.

[158] Özyürek, "İsfendiyaroğlu Rüstem Bey Dîvânı (Dîvân-ı Kâsımî): İnceleme ve Metin", 230.

[159] Arslan, *Mihrî Hâtun Divânı*, 122.

[160] Arslan, 152. Tācī-zāde Caʿfer Çelebi [ö. 1515]'nin benzer anlamda şu beyti var:
ḳavline aldanmaŋuz bir ʿahd ü peymānsuzdur ol
ėtdügi iḳrāra ṭurmaz hey ne īmānsuzdur ol (119-1)Erünsal, *The Life and works of Taci-zade Caʿfer Çelebi: with critical edition of his Divan*, 319.
"Sözüne aldanmayın, o yemininde durmaz; verdiği sözü yerine getirmez, o ne çok imansızdır."

Āhī Çelebi'ye göre ise sevgili kime arkadaş olursa mutlaka onun gönlünü alır:

bir nefes her kime kim hem-dem ola gönlin alur
hey kimün cānıdur ol şōḫ ne ehl-i dil olur (30-2)[161]

"Her kime bir an arkadaş olsa gönlünü alır; hayret! O harami kimin canıdır, o ne yaman bir gönül ustasıdır."

sevgili-yüz

Mevlānā Luṭfī'ye göre çok utangaç olan sevgilinin yüzü nazardan kızarmaktadır:

gül tėg ḳızarur yüzi naẓardın
hey hey nė belā ḥayā bolur bu (232-3)[162]

"Yüzü nazardan gül gibi kızarıyor; bu ne cetin, ne belalı bir hayadır!"

Aḥmed-i Dā'ī, sevgilinin cemal bâğının çok nurlu ve çok şerefli olduğunu, orada sümbül saçın anısına/sümbül saçı andıran deste deste reyhanlar bağlandığını şöyle ifade ediyor:

hey ne ferri var cemālün bāġınun kim ravżada
deste deste sünbülün yādına reyḥān baġlanur (103-6)[163]

"Cemal bâğının ne çok nuru/ şerefi var, öyle ki o bâğda/ cennette sümbül saçının anısına/ sümbül saçı andıran deste deste reyhan bağlanıyor."

Aḥmed-i Rıżvān'a göre sevgilinin yüzü vird, saçı tesbihtir:

çü fikr-i rūyı-durur vird zülfidür tesbīḥ
ne ḫūb ẕikr olur hey ne fikr-i rūḥ-peẕīr (183-2)[164]

"Yüzünün fikri vird, saçı tesbih olduğu için o ne güzel bir zikir ve o ne pek makbul bir fikirdir."

Mesīḥī İskender'in aynasına benzettiği sevgilinin yüzünde ayva tüyü ile iri benin yerinin olmadığını söylüyor:

hey ne lāzım ol ruḫ-ı ʿālem-nümāda ḫaṭṭ u ḫāl
cām-ı iskenderde ḫod lāzım degül gerd-i melāl (13-5)[165] 59

"O dünyayı gösteren yanakta ayva tüyü ve iri benin asla yeri yoktur, İskender'in aynasında üzüntü tozunun yerinin olmadığı gibi."

Ṣabāyī sevgilinin yanağını suya, yanaktaki ayva tüylerini ise gubarî

---

161 Kaçalin, *Âhî [1476-1517] Dîvân*, 16.
162 Karaağaç, *Lutfî Divanı: Giriş - Metin - Dizin - Tıpkıbaskı*, 173.
163 Hayal, "Ahmed Paşa (İnceleme - Tenkitli Metin - Çeviri - Sözlük)", 295.
164 Çeltik, *Ahmed-i Rıdvan Dîvânı*, 243.
165 Mengi, *Mesîhî Dîvânı*, 59.

hatta benzetiyor; o yanağı ve hattı gören herkesin "Su üstüne yazı yazmış!"[166] diyerek nakkaşını tebrik ettiğini ifade ediyor:

ʿārıżuŋ üzre gören ḫaṭṭ-ı ġubārı dėdi kim
hey zihī naḳḳāş kim ṣu üzre taḥrīr eylemiş (56-3)[167]

"Yanağının üstündeki ince ayva tüyünü/ gubârî hattı gören: 'Su üstüne yazı yazan ne yaman nakkaşmış!' dedi."

sevgili-saç

Şeyḫī, sevgilinin saçının çok dinsiz olduğunu ve imana kastettiğini söylüyor. Beyit saç-küfür, yanak-iman benzetmesine dayanmaktadır:

hey ne bī-dīn ṭurradur zülfüŋ ruḫuŋ üstinde kim
bunca küfr içreyiken ḳaṣdı daḫı īmānadur (79-2)[168]

"Yanağının üstündeki saçın ne çetin bir dinsiz saçtır ki bunca küfür içindeyken dahi imana kastediyor, hayret!"

Aḥmed Pāşā saçı kötü kalpli bir cadıya benzetiyor:

hey ne cādū-yı siyeh-dildür yüzinde zülfi kim
bir ḳılı ucında_aṣılmış biŋ dil ü cān andadur (44-4)[169]

"Sevgilinin yüzü üstündeki bir telinin ucunda sayısız gönül ve canın asılı olduğu saçı ne çok kötü kalpli bir cadıdır!"

Aşağıdaki beytinde ise sevgilinin saçının çözülmesi zor, büyük bir fitne olduğunu belirtiyor:

---

[166] "Dikkat çekici bir iş yapmak, kimsenin başaramayacağı bir işi başarmak" anlamındadır.

[167] Kavaklık, "On Beşinci Yüzyıl Şairi Sabâyî ve Divançesi (Transkripsiyonlu Metin-Açıklamalar-Dizin)", 56.

[168] Biltekin, "Şeyḫī Dīvānı (İnceleme - Tenkitli Metin - Dizin)", 163.

[169] Hayal, "Ahmed Paşa (İnceleme - Tenkitli Metin - Çeviri - Sözlük)", 259. Çākerī'nin benzer şu beyti vardır:
hey ne çoḳ başlu hindūdur zülfüŋ
kim hezārān dil aṣdı bir ḳılda (94-4)
"Bir teline sayısız gönül asan saçın ne çok başlı bir Hindlidir." Aslan, "Dîvân-ı Çâkerî (Dil Özellikleri-Metin)", 78. Şehzāde Cem ise gözü usta bir sihirbaza benzeterek büyü ile saçı çok başlı ejderhaya dönüştürdüğünü söylüyor:
hey ne siḥr-engīzdür cāzū gözüŋ kim dil-berā
her nefesde zülfüŋi biŋ başlu ejderha ḳılur (G. 78-3) Yerli, "Cem Sultan'ın Türkçe Divanı [İnceleme - Metin - Diliçi Çeviri - Sözlük]", 95.
"Ey dilber! Cadı gözün ne yaman bir sihirbazdır ki her nefeste saçını bin başlı ejderha eder." Cem'in şu beyti de Hindlilerle ilgilidir:
hey ne küstāḫ olur ol zülf-i siyehler bī-rıżā
gül dėrerler gülşen-i ḥusnüŋde hindūlar gibi (G. 380-3) Yerli, 262.
"O siyah saçlar çok küstahtırlar, öyle ki Hindliler gibi güzelliğinin gül bahçesinde rızasız gül toplarlar."

hey ne şīrīn-kārdur laʿl-i şeker-rīzüŋ senüŋ
hey ne müşkil fitnedür zülf-i dil-āvīzüŋ senüŋ (163-1)[170]

"Senin şeker saçan dudağın ne de çok tatlıdır. Senin gönül asan saçın ne çetin bir fitnedir."

Serāyī saçı, gönlü yağmalamak isteyen bir kâfire, gözü ise zalim bir cellada benzetmiştir:

hey ne kāfirdür saçuŋ yaġmā-yı dil ėtmek diler
veh ne ẓālimdür gözüŋ cellād-ı cān olmaḳ diler (115-5)[171]

"Gönlü yağmalamak isteyen saçın ne de çetin bir kâfirdir, can celladı olmak isteyen gözün ne çok zalimdir, yazık!"

sevgili-göz

Timurlu şairlerinden Mevlānā Gedāī [ö. 1491?] sevgilinin gözünü, gönlü çalıp götüren bir ayyara[172] benzetiyor:

köŋlümni oġrılap ḳara zülfüŋdin ėltedür
hey hey ṣad āferīn ki ne ʿayyār ėmiş közüŋ (116-3)[173]

"Gönlümü çalıp kara saçınla bağlayıp götürmektedir, sayısız aferin! Gözün ne yaman bir ayyarmış."

Aḥmed Pāşā, aşağıdaki beytinde "arslan avlayan ahu" mazmununu

---

[170] Hayal, "Ahmed Paşa (İnceleme - Tenkitli Metin - Çeviri - Sözlük)", 328. Leālī [Fatih devri şairi]'nin aşağıdaki beyitlerindeki ikinci ve dördüncü mısraların Ahmed Paşa'dan tazmin olduğu anlaşılıyor:
çüst ü şīrīn-cān olur ṭatlu diliyle dil-berā
hey ne şīrīn-kārdur laʿl-i şeker-rīzüŋ senüŋ (G. 46-2)
her birin bir bend ile meftūn ėdüpdür dilleri
hey ne müşkil fitnedür zülf-i dil-āvīzüŋ senüŋ (G. 46-4)
Akçay, *Dîvân-ı Le'âlî (İnceleme-Metin)*, 94.
Revānī [ö. 1523] de şöyle diyor:
hey ne ḫoş şekker-fürūş olur senüŋ şīrīn-lebüŋ
her yaŋadan cān atarlar dāim anuŋ ḳandine (336-3) Avşar, *Revânî Dîvânı*, 373.
"Senin şirin dudağın ne hoş şeker satıcısıdır, onun şekerine her yandan devamlı can atarlar."

[171] Kolunsağ, *Serâyî Dîvân (Notlandırılmış Metin-İnceleme)*, 296.

[172] Ayyâr; "çok gezen, kurnaz, çevik, hilekâr, hırsız, casus, hafiye, suikastçı, çok akıllı, korkusuz", "El yazması Hamza-name ve Eba Müslim-i Horasanî hikâyelerinde Amr-ı Ayyar, Ahmed Tarrân ve emsali ayyarlardan bahs olunur. Bunların sırtında bir dağarcık, içinde sapan ve kaya, dârû-yı huşber, cenbiye bir nev'i hançer, bir iki elbise bulunur. Kendileri çıplak denecek surette gezerlermiş. Gece düşman ordusuna yaklaşınca dârû-yı huşberi saçarlar ve bunun tesiriyyle uyuyan düşman askerleri arasına karışarak aldığı haberi kendi kıtasına yetiştirirlermiş. Daha sonraları ayyar hırsız, yankesici ve dolandırıcı manalarına kulanmaya başlanmış." bk. Onay ve Kurnaz, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, 60-61.

[173] Eckmann, *Dīvān of Gadā'ī*, 128.

sevgilinin gözü ile ilişkilendiriyor:

hey hey ne siḥr var senüŋ āhū gözüŋde kim
biŋ şīr gelse bir baḳışından zebūn gider (75-2)[174]

"Senin ahu gözünde ne çok sihir var, öyle ki bin arslan gelse bir bakışınla âciz olup geri dönüyor, hayret!"

Aşağıdaki beyitte ise şair gözü usta bir büyücü olarak niteliyor, öyle ki saça gece gündüz parlak güneşi sarmayı öğretmektedir:

hey ne sāḥirdür gözüŋ kim zülfüŋe taʿlīm ėde
siḥr ile her rūz u şeb ḫurşīd-i raḫşān ḳucmaġa (288-2)[175]

"Gözün ne yaman bir büyücüdür, öyle ki saçına büyü ile her gece ve gündüz parlak güneşi sarmayı öğretiyor; hayret!"

Şu beyitte sevgilinin naz uykusu yan bakış atına binerek saçın karanlığında âşığın sabır atını alıp götüren bir zalimdir:

ṣabrumuŋ raḫtın şeb-i zülfüŋde tārāc ėtdürür
hey ne ẓālimdür senüŋ ġamzeŋdeki nāz uyḫusı (345-4)[176]

"Sabrımın eyerli atını saçının gecesinde alıp götürür, senin yan bakış atına binmiş naz uykun ne çok zalimdir."

Dede ʿÖmer Rūşenī'nin beytinde ise göz ile kaş baş başa vermiş, fitne çıkarmaktadır:

ol göz ü ol ḳaş peyveste çatup bir yėre baş
düzedürler fitneler hey bu ne gözdür bu ne ḳaş (45-1)[177]

"O göz ile o kaş bir yerde baş başa verip bozgunculuk yapmaktadır, bu ne çetin göz bu ne çetin kaştır, hayret!"

Sultan Cem, sevgilinin gözünün çok dinsiz olduğunu, her an can ve gönüle kastettiğini söylüyor:

hey ne bī-dīn imiş ol çeşm-i siyāhuŋ ṣanemā
ḳasd-ı cān u dil ėder her nefes ėy māh-liḳā (G. 9-1)[178]

"Ey put! Ey ay yüzlü! Kara gözün ne çok dinsizmiş, her an can ve gönüle kastediyor."

Şu beyitte sarhoş göz, usta bir okçudur. Attığı ok âşığın bağrını

---

174 Hayal, "Ahmed Paşa (İnceleme - Tenkitli Metin - Çeviri - Sözlük)", 278.
175 Hayal, 406.
176 Hayal, 440.
177 Şenarslan, "Rûşenî Dede Ömer Aydınî Külliyyâtı (Miskin-nâme, Şobân-nâme, Der Kasemiyât ve Münâcât, Der Medh-i Mesnevî-i Ma'nevî-i Mevleviyyet, Ney-nâme, Kalem-nâme, Divan) Dil İncelemesi – Metin – Dizin (II. Cilt)", 509.
178 Yerli, "Cem Sultan'ın Türkçe Divanı [İnceleme - Metin - Diliçi Çeviri - Sözlük]", 57.

delip geçmiş, ucundan kan damlamaktadır:

hey ne tīr-endāz olur mestāne çeşmüŋ āh kim
baġruma tīr urduġınca ḳanı peykāndan ṭamar (G. 74-5)[179]

"Sarhoş gözün ne yaman bir ok atıcıymış, öyle ki ok bağrıma değdikçe kanı delip geçen ucundan damlıyor, yazık!"

Necātī Bey ise "Sevgilinin gözüne can verme!" diyenlere tepki göstererek "Yani seven ölsün mü?" diye soruyor:

cān vėrme çeşm-i dil-bere dėrsiz necātīye
hey n'oldı şöyle dėrsiŋiz ölsün mi yā seven (416-5)[180]

"Necâtî'ye: 'Dilberin gözüne can verme!' diyorsunuz, hayret! Ne oldu da böyle diyorsunuz? Yani seven ölsün mü?"

sevgili-dudak

Timurlu şairlerinden Mevlānā Gedāī'ye göre sevgilinin ağzı gibi bir ölümsüzlük pınarı, mercan dudakları arasındaki dişi gibi bir inci asla olamaz. Böylece şair âb-ı hayat pınarı içinde inci ve mercanların olduğunu söylemiş oluyor:

lebiŋ dėk āb-ı ḥayvān hey ne nisbet
tişiŋ tėg dürr-i mercān hey ne nisbet (32-1)[181]

"Dudağın gibi ölümsüzlük pınarı asla olamaz, dişin gibi mercan incisi asla olamaz."

Şehzade Cem'in aşağıdaki beytinde dudağın şeftali, yanağın taze bir elma olduğu belirtiliyor:

leblerüŋ şeftālusını ārzū ḳılanlara
hey ne āsīb idi olmasa yanaġuŋ tāze sīb (G. 13-2)[182]

"Dudağının şeftalisini arzu edenlere yanağın taze bir elma olmasa tam bir felaketti."

Mesīḥī'ye göre ise sevgilinin dudağı çok güzel bir gül bahçesidir, öyle ki sekiz cennet onun değersiz bir yaprağı olabilir:

hey ne zībā gülsitān olur dudaġuŋ ėy perī
kim bihişt-i heşt anuŋ bir kemterīn yapraġıdur (94-4)[183]

"Ey peri! Dudağın ne harika bir güllüktür, öyle ki sekiz cennet onun ancak en değersiz bir yaprağı olabilir."

---

179 Yerli, 92.
180 Tarlan, *Necati Beg Divanı*, 398.
181 Eckmann, *Dīvān of Gadā'ī*, 44.
182 Yerli, "Cem Sultan'ın Türkçe Divanı [İnceleme - Metin - Diliçi Çeviri - Sözlük]", 59.
183 Mengi, *Mesîhî Dîvânı*, 177.

sevgili-iri ben

Şeyḫī sevgilinin iri benini usta bir cambaza benzeterek saçını kimi zaman ip kimi zaman çenber yaptığını söylüyor:

hey ne çābük-bāzdür hindū beŋüŋ kim zülfüŋi
gāh urur müşgīn resen geh ʿanberīn çenber düzer (26-3)[184]

"Saçını kimi zaman miskli bir ip, kimi zaman da amberli bir halka yapan iri benin ne yaman bir cambazdır, hayret!"

Şehzade Cem'in aşağıdaki beytinde dudağın kenarındaki siyah iri ben, şekerden bir arı olarak hayal edilmiştir. Şeker "bir cins siyah arı ismidir ki altı ayağı vardır, daima güllere konar":[185]

hey ne şeker-rīz imiş laʿl-i şeker-nūşı kim
ḫāl-i leb-i yār-ıla düzdi şekerden meges (G. 164-4)[186]

"Sevgilinin tatlı dudağı ne yaman bir şekerciymiş ki dudağının kenarındaki iri ben ile şekerden bir arı yapmıştır."

sevgili-boy

Mevlānā Luṭfī, ayağa kalktığında sevgiliye seslenerek "Boyunu kaldırdın, kıyamet koptu." diyor:

boy çėktiŋ ü āfāḳ içide ḳoptı ḳıyāmet
hey hey nė belā serv-i ḫırāmān yėtilip-sėn (184-2)[187]

"Boyunu kaldırdın ve dünyada kıyamet koptu; ne pek belalı salınan bir servi olmuşsun."

Ḥarīmī Şehzāde Ḳorḳud, sevgilinin boyunu serviye benzeterek bütün insanların servinin ayağına yüz sürmek için rüzgâr gibi koştuğunu söylüyor. Beyit ölümü düşündürüyor. Nitekim servi ağacı mezar başlarına dikilir, mezar taşlarına nakşedilir. Mezarda yatan, servinin ayağına yüz sürmek ister gibi uzanmaktadır. Servi, tasavvufta tevhidi temsil eder. "Yel gibi yelmek" zamanın çabucak geçtiğini anlatıyor, ömür çok kısadır. Böylece her insan, ömrünü koşarcasına tamamlayarak son istirahatgâhı olan mezarında servinin ayak ucuna uzanır; zamana, kadere, Hakk'a boyun eğmekten başka bir çaresi yoktur. Beyitte hüsn-i ta'lil yapılmış:

---

184 Biltekin, "Şeyḫī Dīvānı (İnceleme - Tenkitli Metin - Dizin)", 125.
185 Öztürk ve Örs, *Mütercim Âsım Efendi [ö. 1819]: Burhân-ı Katı [Tıbyân-ı Nâfi' der-Terceme-yi Burhân-ı Kâtı']*, 721.
186 Yerli, "Cem Sultan'ın Türkçe Divanı [İnceleme - Metin - Diliçi Çeviri - Sözlük]", 144.
187 Karaağaç, *Lutfî Divanı: Giriş - Metin - Dizin - Tıpkıbaskı*, 139.

hey ne zībā serv olur ḳaddüŋ cihān bāğında kim
pāyuŋa yüz sürmege yėl gibi yėler bunca kes (13-3)[188]

"Senin boyun dünya bâğında bunca insanın ayağına yüz sürmeye rüzgâr gibi koştuğu ne kadar da güzel bir servi olmuştur."

âşık

Çākerī'nin aşağıdaki beytinde gülün geldiğini gören bülbülün şaşırdığı ve hayretle bahar mevsiminin gelip gelmediğini sorduğu dile getiriliyor:

görüp bülbül gülüŋ geldügin eydür
ne mey nūş ėdicek vaḳt oldı mı hey (114-5)[189]

"Bülbül, gülün geldiğini görünce: 'Ne, şarap içecek vakit geldi mi? Hayret!' dedi."

Feṯḥī Ḫudāyī sevgiliye mal mülk, can ve baş feda etmekten kaçınmanın âşık için mümkün olmadığını söylüyor:

māl u mülk cān u baş ol maʿşūḳa
ʿāşıḳa dirīġ ḳılmaḳ hey nedür (748-4)[190]

"Âşığın o sevgiliye mal, mülk, can ve baş vermekten kaçınması asla olmayacak bir iştir."

Ḥabībī [ö. 1512?]'nin beytinde âşığın gözünden akan ciğer kanı Yemen akikine benzetilmiştir:

hey hey bu ne ʿaḳīḳ-i yemendür dėdüm dėdi
gözden aḫan cigerdeki ḳanıŋ-durur senüŋ (43-3)[191]

"'Bu ne sıradışı bir Yemen akikidir?' dedim, 'Gözünden akan ciğer kanındır.' dedi."

Āhī Çelebi sevgilinin güzellik nurlarına dayanabildiğinden dolayı kendisini ayıplıyor:

ṭūr-ı mūsá döymedi envār-ı ḥüsnüŋ tābına
hey ne taşdan yüregüm var imiş alláhum benüm (67-4)[192]

---

188 Akın, "Harîmî (Şehzâde Korkud) Dîvânı'nın Nesre Çevirisi ve İncelenmesi", 52.

189 Aslan, "Dîvân-ı Çâkerî (Dil Özellikleri-Metin)", 86. Ḳansu Ġavrī'nin şu musammat beyti de benzeri mazmunu ihtiva ediyor:
muṭrib elüŋe sāzuŋı al vaḳt-i ṭarabdur
çal çeng ü def ü ney
ʿayş eylemese bir kişi bu demde ʿacabdur
gül mevsimidür hey (60-1) Yavuz, *Kansu Gavrî'nin Türkçe Dîvânı (Metin-İnceleme-Tıpkıbasım)*, 131.
"Ey çalgıcı! Sazını eline al, şenlik vaktidir; çeng, def ve ney çal! Bu vakitte bir kişi eğlenmese şaşılacak şeydir; işte gül mevsimidir."

190 Yasak Peran, "Fethî Hüdâyî Dîvânı", 681.

191 Məmmədov, *Həbibi: Şeirlər*, 69; Erden, "XV. Yüzyıl Şairi Habîbî ve Dîvânı", 37.

"Musa'nın dağı senin güzelliğinin parlak nurlarına dayanamadı; benim ne kadar taştan yüreğim varmış Allahım, hayret!"

rakip

Ḥarīmī kıskanç rakibin sevgili hakkında onunla sürekli tartıştığını söylüyor:

baḫs-i yār ėder benümle dem be-dem bī-dīn ḥasūd
hey ne kāfirdür görüŋ eyler müsülmān ile baḫs (4-2)[193]

"Dinsiz kıskanç rakip benimle devamlı sevgili konusunda tartışıyor, Müslümanla tartışan ne çetin bir kâfirdir, görün!"

Tācī-zāde Caʿfer Çelebi zahide seslenerek onu cehennemle korkutamayacağını, zira ayrılık ateşinin daha yakıcı olduğunu ifade ediyor:

zāhidā ḳorḳutma sen nār-ı cehennemle beni
hey cehennemden ne ġam çün āteş-i hicrān degül (125-4)[194]

"Ey zâhit! Beni cehennem ateşi ile korkutma, cehennemden asla gam yok çünkü ayrılık ateşi gibi değildir."

şeytan

Aḥmed-i Rıżvān [ö. 1528?] Hz. Âdem'e secde etmeyen şeytanın doğru yoldan şaştığını, böylece o anda lanetlenerek dışlandığını şöyle ifade ediyor:

çü şeyṭān ol secdeyi ėtmedi
ṭarīḳ-i hidāyet bulup gitmedi

hemān oldı ol dem laʿīn u racīm
ne bed-ḫū olur hey ne ṭabʿ-ı leʿīm (7-15, 16)[195]

"Şeytan o secdeyi etmeyip doğru yola gitmediği için o an hemen mahrum kalmış ve dışlanmış oldu, ne kötü bir huy ve ne pek alçak bir tabiattır."

Bergama

Aḥmed-i Dāʿī, Bergama'yı çok beğendiğini şöyle dile getiriyor:

hey ne mübārek yėr olur berġama
düşdi yine işbu göŋül bir ġama (157-1)[196]

"Bergama ne pek mübarek bir yerdir, işte bu gönül yeniden gama düştü."

---

192 Kaçalin, *Âhî [1476-1517] Dîvân*, 33.
193 Akın, "Harîmî (Şehzâde Korkud) Dîvânı'nın Nesre Çevirisi ve İncelenmesi", 43.
194 Erünsal, *The Life and works of Taci-zade Ca'fer Çelebi: with critical edition of his Divan*, 328.
195 *Çeltik*, *Ahmed-i Rıdvan Dîvânı*, 102.
196 Özmen, *Ahmed-i Dâ'î Divanı (Metin - Gramer - Tıpkı Basım)*, 162.

gökyüzü

Aşağıdaki beyitte gökyüzü usta bir kâsebaza benzetilmiştir; öyle ki eteğinin altında ateş dolu bir tas (güneş) gizlemektedir:

hey ne nāzük ṭās-bāz-ı kāmil olur āsumān
dāmeni altında olur ṭās-ı pür-āteş nihān (14-1)[197]

"Gök ne çok marifetli usta bir kâsebazdır ki eteğinin altında ateş dolu bir tas gizlemektedir."

dünya

Aḥmed-i Dāʿī dünyanın geçiciliğine vurgu yaparken şarapla avunmak istediğini ifade ediyor:

getür şu bāde-yi gül-rengi sāḳiyā içelüm
cihān ş̲ebātına hey hey ne iʿtibār geçer (215-3)[198]

"Ey sâkî! Şu gül renkli şarabı getir, içelim; dünyanın kalıcılığına ne çok güveniliyor/ İtibar edilmez/ geçicidir."

13. hey nėce "hayret... ah, nasıl?"

ʿÖmer b. Mezīd [15. yy.]'in aşağıdaki beytinde sevgili sözünde durmayan, antlaşmayı bozan birisidir. Beyitte söz "hey neşe" şeklinde geçiyor:

ʿahdüŋe ṭurmaduŋ u hey nėş̲e bozduŋ ḳavlüŋi
bu mıdı umduġumuz ėy gül-ʿiz̲ārum n'eyledüm (300-2)[199]

"Ey gül yanaklım! Sözünde durmadın, ah sözünü nasıl da bozdun! Umduğumuz bu muydu, ben ne yaptım?"

Şehzāde Cem, sevgilinin onu öldürmediği için pişman olduğunu dile getiriyor:

furṣatın bulup cemüŋ ḳatl ėtmedügiyçün ḥabīb
hey nėce yaŋılmışam dėyü peşīmāndur henūz (G. 151-7)[200]

"Sevgili, fırsatını bulup Cem'i öldürmediği için 'Ah nasıl da yanılmışım!' diyerek hâlâ pişmandır."

Revānī ise sevgilinin onunla arkadaş olmaktan utandığını söylüyor:

utanur ben bī-nevā ile muṣāḥib olmaġa
hey nėce ʿār ėtmesün ol pādişāh ben bir gedā (8-4)[201]

---

197 Mengi, *Mesîhî Dîvânı*, 62.
198 *Özmen, Ahmed-i Dâ'î Divanı (Metin - Gramer - Tıpkı Basım)*, 200.
199 Durkaya, "Mecmuatü'n-Nezair'in Yeni Bir Nüshası", 306.
200 Yerli, "Cem Sultan'ın Türkçe Divanı [İnceleme - Metin - Diliçi Çeviri - Sözlük]", 137.
201 Avşar, *Revânî Dîvânı*, 179.

"Ben zavallı ile musahip olmaya utanıyor, ah nasıl utanmasın? O bir padişah, ben ise bir dervişim."

Tācī-zāde Caʿfer Çelebi'ye göre padişahın himmeti, talih ve baht hümasını avlayan bir avcı kuştur:

hey nėce şehbāz olur şāhā ʿulüvv-i himmetüŋ
kim hümā-yı baḫt u devletdür aŋa her dem şikār (K. 12-31)[202]

"Ey padişah! Himmetinin yüceliği nasıl bir doğan kuşudur ki her an talih ve baht hümasını avlıyor? Hayret!"

sevgili-saç

Şerāyī, sevgilinin saçını gönülleri büyüleyen bir büyücüye benzetiyor:

hey nėce sāḥir-durur kim siḥr ile efsūn ėdüp
dilleri ėtdi musaḥḥar kākül-i müşgīn-i dost (27-9)[203]

"Sevgilinin misk kokulu saçı nasıl bir büyücüymüş, hayret! Sihirle efsun okuyup gönülleri büyüledi."

Aḥmed-i Rıżvān'ın aşağıdaki beytinde gönlün, saçın sevdasına düştüğü; bunun ise olmayacak bir iş, karışık bir hayal olduğu ifade ediliyor. Sevda sözcüğü ile aynı zamanda saçın karalığına işaret ediliyor, hayal sözcüğü ile birlikte düşünüldüğünde karabasan ima ediliyor.[204] Müşevveşlik, saçın kıvırcık olmasıyla ilgilidir. Şair, perçeme sevdalanarak sıkıntıya düştüğünü, bunun ise neticesiz bir iş olduğunu anlatmış oluyor. Saçın tasavvuftaki anlamı göz önüne alındığında kesretin yani dünya ilgilerinin kişiyi saadete ulaştırmayacağı ifade ediliyor:

perçemi sevdāsına düşdi göŋül āh kim
nėce müşevveş-ḫayāl hey nėce fikr-i muḥāl (483-2)[205]

---

[202] Erünsal, *The Life and works of Taci-zade Ca'fer Çelebi: with critical edition of his Divan*, 74.

[203] Kolunsağ, *Serâyî Dîvân (Notlandırılmış Metin-İnceleme)*, 241.

[204] Sevda sözcüğünün karabasanla ilgisi, Kayseri yöresine ait "Aşağıdan Gelir Hozalı Gelin" türküsünde ifade edilmektedir. Türküdeki hoza "püskül, saçak" anlamında olup saçla ilgilidir:

Aşağıdan gelir hozalı gelin
Topla fistanını toz olur gelin
kaldırsam peçeni baksam yüzüne
Eller ârif olmuş söz olur gelin
Vay beni beni de yaralar beni
Gece uyutmuyor sevdalar beni
Gece uyutmuyor karalar beni

[205] Çeltik, *Ahmed-i Rıdvan Dîvânı*, 372.

"Gönül, perçeminin sevdasına düştü, eyvah! Nasıl karışık bir hayal, nasıl olmayacak bir düşüncedir, hayret!"

sevgili-göz

tīz ėder dökmeg-içün ḳanumı ḫancercügini
çeşm-i ḫūn-ḫārecügi hey nėce kāfircük olur (81-4)[206]

"Kanımı dökmek için hançerciğini keskinleştirir, onun hunhar gözü nasıl bir kâfircikmiş, hayret!"

Ḳansu Ġavrī [ö. 1516]'de söz *hey hāy nėce* biçimindedir:

hey hāy nėce fitnelüdür cādū gözüŋ kim
cān ḳaṣdına her dem
ḫancer daḳınur yaʿnī ki bu sāz u selebdür
rüstem ola yā key (60-4)[207]

"Hayret! Cadı gözün nasıl da fitnecidir, her an cana kastederek savaş aleti olan hançerini takınıyor, öyle ise o Rüstem veya Key olmalıdır."[208]

âşık

Aşağıdaki beyitte Revānī sevgilinin vefasızlığına vurgu yaparak âşığın bundan dolayı yakasını gül gibi yırttığını belirtiyor:

hey nėce çāk ėtmeye ʿāşıḳ yaḳasın gül gibi
kim güzeller arasında bī-vefāsın gül gibi (442-1)[209]

"Âşık yakasını ah nasıl gül gibi yırtmasın, öyle ki güzeller arasında gül gibi vefasızsın."

derviş

Saʿdī-yi Cem [ö. 1494?] dervişi şeytanın yoldan çıkardığı birisi olarak niteliyor:

naẓar ḳıl imdi ḫālüŋe ė dervīş
yoluŋdan hey nėce ėletdi şeyṭān (Saʿdī-yi Cem: 218-2)[210]

"Ey derviş! Şimdi hâline bak! Şeytan nasıl da seni yolundan çıkardı, ah!"

---

[206] Kolunsağ, *Serâyî Dîvân (Notlandırılmış Metin-İnceleme)*, 261.

[207] Yavuz, *Kansu Gavrî'nin Türkçe Dîvânı (Metin-İnceleme-Tıpkıbasım)*, 131.

[208] Şehname kahramanlardan birisi olan Zaloğlu Rüstem hançeri ile ünlüdür; mesela savaştığı ak devi hançerle öldürmüştür; bk. Konyalı, "Firdevsî Şehnâme Kahramanlarından Rüstem'in Devlerle Mücadelesi Sahnelerinin İkonografisi", 352. Key "emir, padişah" anlamında lakap olup ilk kullanan Keykubad'dır, Rüstem'in yardımıyla tahta çıkmıştır; hikâyesi yine Şehnâme'de anlatılmaktadır.

[209] Avşar, *Revânî Dîvânı*, 435.

[210] Kılıçarslan, *Eğridirli Hacı Kemâl Câmiʿü'n-Neẓâ'ir Eksik Şiirler Bâyezîd Nüshası No: 5782 (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım)*, 220.

14. *hey* "yakışıklı, güzel, alımlı"

Arapçadaki *hey*'in (< heyyiʾ) "yakışıklı, güzel, alımlı" anlamında olduğu yazının giriş bölümünde belirtilmişti. Klasik şiirde sözün, bu anlamıyla iham-ı tenasüb oluşturacak şekilde kullanıldığı kanaatindeyim. Mesela; Aḥmed Pāşā:

gülgūn ayaġı al ele ėy lāle yüzlü hey
kim duta bāġ-ı ḥüsnüŋi tāze nesīm-i mey (309-1)[211]

"Ey al yüzlü güzel! Hemen/ Gül renkli kadehi eline al ki güzelliğinin bâğını taze şarap esintisi yayılsın."

ʿAlī Çelebi:

bendeyüz sen şāha ḫānum cānuma ḥükmüŋ geçer
ḳul ḳaçan dutmayısardur hey begüm sulṭān sözin (66-5)[212]

"Hânım! Sen padişaha kulum, hükmün canıma geçer. Ey/güzel beğim! Kul sultanının sözünü ne zaman tutmayacaktır?"

Mihrī Ḫātun:

ruḫlaruŋuŋ pertevin setr ėtmesün kāfir ḫaṭuŋ
hey begüm göster cemālüŋ nūrın īmān eyle ʿarż (68-2)[213]

"Kâfir/siyah ayva tüyün yanaklarının parlaklığını örtmesin; ey/ güzel beyim! Cemalinin nurunu göster, imanı arzet."

Āhī Çelebi:

kim gėyürdi gül gibi bu cāme-yi ālı saŋa
kimler ögretdi bu āli hey ḥasan bālī saŋa (6-1)[214]

"Ey/Güzel Hasan Bâlî! Gül gibi bu al kaftanı sana kim giydirdi, bu hileyi sana kimler öğretti?"

Tācī-zade Caʿfer Çelebi:

ḳanumı dök sürme ḳapuŋdan beni budur sözüm
hāy efendüm hey begüm ḳan ile ḳānūn eyleme (182-2-III)[215]

"Kanımı dök, beni kapından kovma, sözüm budur. Aman efendim, aman/ güzel beğim! Kanunu kanla uygulama/ Yanlışı yasalaştırma."

Sonuç;

Klasik Türk şiirinde karşılaştığımız sözlerden biri olan *hey* tespit

---

211 Hayal, "Ahmed Paşa (İnceleme - Tenkitli Metin - Çeviri - Sözlük)", 417.
212 Sona, *Alî ve Divanı*, 124.
213 Arslan, *Mihrî Hâtun Divânı*, 87.
214 Kaçalin, *Âhî [1476-1517] Dîvân*, 5.
215 Erünsal, *The Life and works of Taci-zade Ca'fer Çelebi: with critical edition of his Divan*, 390.

ettiğimiz beyitlerden hareketle "hah, işte, tamam", "uyarı, tembih; uyan, dikkat et, sakın", yakışıklı, güzel, alımlı", "yazık", "durmadan, devamlı, hemen", "hayret" anlamlarıyla birlikte *hey de-* "yapma, etme demek, engel olmak", *hey deyince* "bir anda, hemen, çabucak", *hey kıl-* "ah vah etmek", *hey maazallah* "Aman Allah korusun!", *hey meded* "eyvah, yazık", *hey ne+...* ve *hey nece+...* "pekiştirme ile birlikte şaşkınlık", *hey ki* "yazık ki" biçimleriyle kullanılmaktadır. Sözün *ha, hay hi, huy* şekli de vardır.

Hey, Türk ve Fars klasik edebiyatlarının şiir diline girmiş ortak bir sözdür. Anlamları bakımından her iki edebiyatta ortaktır. Yine söz Arapçada da benzer anlamlar ifade etmektedir.

Giriş bölümünde ifade ettiğimiz, çalışmanın odaklandığı hususlardan biri olan sözün sözlüklere girmemiş kullanımlarının/ anlamlarının olup olmadığı ile ilgili şunu söyleyebiliriz: Sözün *hey kıl-, hey ki, hey maazalllah, hey ne+..., hey nece+...,* biçimleri sözlüklerde yer almamış ancak Türk edebiyatı metinlerine girmiştir. Odaklanan ikinci hususla ilgili olarak ise: Sözü mazmun olarak kullanan şairler büyük oranda tekrara düşmemiş, başka şairleri de taklit etmemiştir. Tekrara düşmeme veya taklit etmeme durumu şu şekilde kendini göstermektedir: Beytin mazmunu ya farklı sözcüklerle ifade edilmektedir, ya da farklı bir bakış açısıyla (farklı bir vech-i şebeh, farklı bir ta'lil, sebep) dile getirilmektedir. Her iki durum da klasik şiir anlayışında taklit (özellikle sirkat) veya kendini tekrar sayılmamaktadır.

Kaynaklar

Akçay, Gülçiçek. *Dîvân-ı Le'âlî (İnceleme-Metin).* 2. bs. Çanakkale: Paradigma Akademi, 2020.

Akın, Öykü. "Harîmî (Şehzâde Korkud) Dîvânı'nın Nesre Çevirisi ve İncelenmesi". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2009.

Arslan, Mehmet. *Mihrî Hâtun Divânı.* Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayını: 3580, 2018.

Aslan, Şükran. "Dîvân-ı Çâkerî (Dil Özellikleri-Metin)". Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Aslan, Üzeyir. *Ivaz Paşaoğlu Atâyî: Dîvân.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 1276, 2018.

———. "Türk Edebiyatının Bilinen En Eski Nazire Örnekleri: Seyf-i Sarâyî'nin Şiirleri". *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 10, sy 31 (2022): 1-31.

Avşar, Ziya. *Revânî Dîvânı.* Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları: 3145, 2017.

Ay Say, Ümran. "Klasik Türk Şiirinin Başlangıç Dönemi Şairlerinden Yahyâoğlu ve Divançesi". *Kültürk Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,* sy 3 (Yaz) (2021): 11-63.

Babür, Yusuf. "Şeyh-i San'ân Kıssasına Dair". *Turkish Studies* 8, sy 13 (2013): 509-16.

Bayram, Abdulkadir. "Seyyid Yahyâ Şirvânî'nin Şifâü'l-Esrâr'ı Üzerine Tarihî Dil Bilgisi Çalışması". Doktora Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Bayram, Yavuz. *Adlî Dîvânı (Dîvân-ı Sultân Bâyezîd-i Sânî).* Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları: 3614, 2018.

Biltekin, Halit. "Şeyḫī Dīvānı (İnceleme - Tenkitli Metin - Dizin)". Doktora Tezi, Ankara Ünivresitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.

Biray, Nergis. "Türkmen Türkçesinde Kuvvetlendirme İşlevli Dil Birimleri: 'hi, hi-de, hiy-de, hey, hey-de, heyem'". *Diyalektolog,* sy 11 (2015): 1-13.

Canpolat, Mustafa. *ʿÖmer bin Mezīd: Mecmūʿatüʾn-Neẓāir: Metin-Dizin-Tıpkıbasım.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 500, 1995.

Çatalkaya, Günay. "16. Yüzyıl Azerbaycan Şairlerinden Fedâyî ve Beḫtiyâr-nâme Mesnevisi (İnceleme ve Çeviriyazı)". Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2018.

Çeltik, Halil. *Ahmed-i Rıdvan Dîvânı.* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Eserleri Dizisi: 542, 2017.

Demirel, Mustafa. *ʿAlī bin Aḥmed bin Emīr ʿAlī: Mecmūʿa-i Laṭīfe ve Dili Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım.* İstanbul: Çağrı Yayınları: 98, 2005.

Denizmen, Serap. "Mevlânâ'nın Dîvânında 'Kut'lu Ceylan Motifi". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,* sy 27 (2021): 213-38.

Doğan, Muhammed Nur. *Avnî (Fatih) Dîvânı.* Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları: 3142, 2012.

Durgut, Hüseyin. "Şeyh Süleymân Efendî-i Buhârî Lugat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî (Cild-i Evvel) Adlı Eserin Transkripsiyonu". Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.

Durkaya, Hayriye. "Mecmuatü'n-Nezair'in Yeni Bir Nüshası". Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

Eckmann, János. *Dīvān of Gadāʾī.* Bloomington Indiana: Indiana University Publications Uralic and Altaic Series: 113, 1971.

Eraslan, Kemal. *Mevlana Sekkâkî Divanı.* Ankara: Türk Dil Kurumu: 720, 1999.

Ercan, Özlem. "Divan Şiirini Hukukî Bakış Açısı ile Değerlendirmek: Suç ve Ceza". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15, sy 26 (Ocak 2014): 167-99.

Erden, Murat. "XV. Yüzyıl Şairi Habîbî ve Dîvânı". Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2018.

Ergin, Muharrem. *Kadı Burhaneddin Divanı.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 2244, 1980.

———. "Melîhî". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 2, sy 1-2 (1946): 59-78.

Ersoy, Ersen. *Dîvân-ı Hafî.* Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Türk-İslam Bilim Kültür Mirası Dizisi: 36, 2021.

———. *II. Bayezit Devri Şairlerinden Münîrî ve Dîvânı.* Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları: 3557, 2017.

Ersoy, Ersen, ve Ümran Ay. *Hoca Dehhânî Divanı.* Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2017.

Erünsal, İsmail. *The Life and works of Taci-zade Ca'fer Çelebi: with critical edition of his Divan.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 3103, 1983.

Güneş, Murat. "Ḫāliṣ İbrāhīm-i Pozarefçevī [ö. 1752]: Mecmaʿuʾl-Emṣāl, İnceleme, Tenkitli Metin, Dizinler, Açıklamalar". Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2020.

Hayal, Züleyha. "Ahmed Paşa (İnceleme - Tenkitli Metin - Çeviri - Sözlük)". Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2022.

Işınsu Durmuş, Tuba, ve Rıdvan Canım. *Edirneli Şevkî Dîvânı.* Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları: 3592, 2018.

İpekten, Haluk. *Karamanlı Nizâmî, Dîvân.* Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları: 3665, 2020.

Kaçalin, M. Sinan. *Âhî [1476-1517] Dîvân.* Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları: 3140, 2012.

Karaağaç, Günay. *Lutfî Divanı: Giriş - Metin - Dizin - Tıpkıbaskı.* Ankara: Türk Dil Kurumu: 687, 1997.

Karasoy, Yakup. *Şiban Han Dîvânı (İnceleme - Metin - Dizin - Tıpkıbasım).* Ankara: Türk Dil Kurumu: 614, 1998.

Karavelioğlu, Murat A. "Divan Şiirinde 'Bend Geçmek', 'Hurde Geçmek' ve 'Kapı Geçmek' Deyimleri Üzerine". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi,* sy 31 (2014): 175-204.

Kavaklık, Rüstem. "On Beşinci Yüzyıl Şairi Sabâyî ve Divançesi (Transkripsiyonlu Metin-Açıklamalar-Dizin)". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2008.

Kaya, Önal. *Doğu Türk Yazı Dili ve Edebiyatı Araştırmaları I: Ḳul ʿUbeydī (XVI. yüzyıl) ve Ḳul Şerīf (XVII. yüzyıl).* Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları: 43, 2003.

Kayhan, Abdulkadir. "Divan-ı Fanî İncelemesi". Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.

Kılıçarslan, Orhan. *Eğridirli Hacı Kemâl Câmiʿü'n-Nezâʾir Eksik Şiirler Bâyezîd Nüshası No: 5782 (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım).* Ankara: Grafiker Yayınları: 438, 2022.

Koç, Mustafa, ve Tanrıverdi. *Vankulu Lügati Vankulu Mehmed (Mehmed b. Mustafâ el-Vânî, ö. 1592).* 2 c. İsanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı: 52, 2014.

Kolunsağ, İbrahim. *Serâyî Dîvân (Notlandırılmış Metin-İnceleme).* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 1291, 2019.

Konyalı, Neslihan. "Firdevsî Şehnâme Kahramanlarından Rüstem'in Devlerle Mücadelesi Sahnelerinin İkonografisi". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1, sy 45 (2023): 337-69.

Köktekin, Kazım. *Şeyh-zâde Atâyî, Dîvân.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 1292, 2019.

Kulat, Özlem. "Gülşeni Saruhani Divanı ve Tahlili". Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Kültüral, Zuhal, ve Latif Beyreli. *Şerîfî Şehnâme Çevirisi.* I-IV c. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 717, 1999.

Mansuroğlu, Mecdut. "Mevlana Celaleddin Rumî'de Türkçe Beyit ve İbareler". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten* 2 (1954): 207-20.

Mengi, Mine. *Mesîhî Dîvânı.* Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayını: 3677, 2020.

Məmmədov, Ƹzizağa. *Həbibi: Şeirlər.* Bakı: Şərq-Qərb, 2006.

Mutçalı, Serdar. *el-Muʿcemu ʾl-ʿArabī ʾl-Ḥadīṯ Arapça-Türkçe Sözlük.* İsanbul: Dağarcık Yayınları: 1, 1995.

Onay, Ahmet Talât, ve (Haz.) Cemal Kurnaz. *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı.* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı: 77, 1993.

Özkan, Ömer. *Bursalı Nakkaş Safî ve Dîvânı.* Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Kitaplığı, 2015.

Özkök, Salih. "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Doğu Şehirleri (1641-1648)". Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

Özmen, Mehmet. *Ahmed-i Dâ'î Divanı (Metin - Gramer - Tıpkı Basım).* 1-2 c. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 775, 2001.

Öztürk, Mürsel, ve Derya Örs. *Mütercim Âsım Efendi [ö. 1819]: Burhân-ı Katı [Tıbyân-ı Nâfi' der-Terceme-yi Burhân-ı Kâtı'].* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 733, 2000.

Öztürk, Seyfullah. "Fazlullâh Han Lügâti (İnceleme-Metin-Dizin)". Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2020.

Özyıldırım, Ali Emre. *Hamdullah Hamdî Divanı.* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Eserleri Dizisi: 3198, t.y.

Özyürek, Dursun. "İsfendiyaroğlu Rüstem Bey Dîvânı (Dîvân-ı Kâsımî): İnceleme ve Metin". Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Redhouse, Sir James W. *Kitābu Meʿānī-yi Lehçe A Turkish and English Lexicon shewing in English the significations of the Turkish terms.* 3. bs. İstanbul: Çağrı Yayınları: 7, 2006.

Sona, Fatih. *Alî ve Divanı.* İstanbul: Kitabevi Yayınları: 764, 2020.

Steingass, Francis Joseph. *A Comprehensive Persian - English Dictionary including the Arabic words and phrases to be met with in Persian literature.* Lügatlar Dizisi 7. İstanbul: Çağrı Yayınları: 115, 2005.

Sünger, Ercan. "Fakîh: Hayatı, Eserleri, Divanı". Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.

Şahin, Esma. "Osmanlı Şiirinde 'Şaraba Rehin Verme' Metaforu". İçinde *Yücel Dağlı Anısına,* 494-520. İstanbul: Turkuaz, 2011.

Şahin, Özlem. "Ahmed Hayâtî-yi Elbistânî'nin Şerh-i Tuhfe-yi Vehbî Adlı Eseri 'Şerhü Tuhfeti'l-Manzûmeti'd-Dürriyye fî-Lügati'l-Fârisiyye ve'd-Deriyye' (İnceleme-Tentikli Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)". Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

Şakiroğlu, Mahmut H. "Cem Sultan (ö. 900/1495)". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* 7:283-84. İsanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993.

Şenarslan, Fazıl. "Rûşenî Dede Ömer Aydınî Külliyyâtı (Miskin-nâme, Şobân-nâme, Der Kasemiyât ve Münâcât, Der Medh-i Mesnevî-i Ma'nevî-i Mevleviyyet, Ney-nâme, Kalem-nâme, Divan) Dil İncelemesi – Metin – Dizin (II. Cilt)". Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2020.

Şentürk, Ahmet Atilla, ve Nurcan Boşdurmaz. *Molla Aşkî: Dîvân.* Kâzım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi 83. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.

Şükün, Ziya. *Farsça-Türkçe Lûgat Gencinei Güftar Ferhengi Ziya.* 1-3 c.

İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1984.

Talan Demirci, Jale. "Kişverī Dīvānı (İnceleme - Metin - İndeks)". Doktora Tezi, Ankara Ünivresitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.

Tamar, Fatma Nur. "Fethî'nin Deh-nâme'si (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-Dil İçi Çeviri)". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2023. YÖK Tez Merkezi Nr. 819231.

Tarlan, Ali Nihat. *Necati Beg Divanı.* İsanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2342, 1997.

Taş, Hakan. *Ṣāfī Dīvān [Analysis - Text - Translation Explanation - Index - Facsimile].* The Sources of Oriental Languages and Literatures 154. İstanbul: Harvard University, 2022.

Tietze, Andreas. *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı.* C. 2. Wien: OAW, 2009.

Turan, Şerafettin. "Bayezid II (ö. 918/1512)". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* 5:234-38. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992.

Uzun, Mustafa. "İsa". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* 22:473-75. İsanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000.

Yaltkaya, M. Şerefeddin. "Mevlana'da Türkçe Kelimeler ve Türkçe Şiirler". *Türkiyat Mecmuası - Journal of Turkology* 4 (1934): 112-68.

Yasak Peran, Yeliz. "Fethî Hüdâyî Dîvânı". Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

Yavuz, Orhan. *Kansu Gavrî'nin Türkçe Dîvânı (Metin-İnceleme-Tıpkıbasım).* Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları: 2, 2002.

Yavuzarslan, Paşa. *Kamus-ı Türkî: Şemseddin Sami.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 1001, 2010.

Yerli, Zeliha. "Cem Sultan'ın Türkçe Divanı [İnceleme - Metin - Diliçi Çeviri - Sözlük]". Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, dv.

ATALAN, Soner.[*]

"Esnek Medeniyet Anlayışı Çerçevesinde Oğuz Kağan ve Alankuva Metinleri"

1. Giriş

Türkler Orta Asya'dan sonra Ön Asya coğrafyasını da kalıcı yurt haline getirmiş ve bu iki yurtta medeniyet kurup sürdürmeye mazhar olmuştur (Alışık 2014: 173-174). Türk medeniyetinin iki yurtta da tarihi sürekliliği incelenirken diğer toplum ve medeniyetlerle etkileşim halinde olduğu, bu etkileşimler neticesinde diğer medeniyetlerin şekillenmesine, değişmesine ve ilerlemesine tesir ettiği gibi kendi medeniyetini de genişlettiği, çeşitlendirdiği ve güçlendirdiği görülmektedir.

Türk Medeniyetinin Orta Asya ve Ön Asya coğrafyalarında tarihi sürekliliğini sağlayan önemli unsurlardan biri esnek medeniyet anlayışı olmuştur. Esnek medeniyet anlayışı olarak tavsif edilen kavram; Türk medeniyetinin, temasta olduğu komşu ve kenar medeniyetlerle kurduğu ilişkilerde yeniliğe ve gelişmeye karşı takındığı muhafazakâr olmayan tavır sayesinde yeni ve özgün terkipler kurarak medeniyetinin sürekliliğini ve akışkanlığını sağlayabilmesi olarak açıklanabilir (Yıldırım 2000: 329-342).

Türklerin, farklı medeniyetlerden çeşitli alanlarda istifade etmede esneklik faktörüne önem vermesi, medeniyetlerinin geniş alanlara hâkim olmasını sağlamıştır. Zeki Velidî Togan Türk tarihini ve medeniyetini bütüncül olarak değerlendirirken Türk Medeniyetinin iki yurttaki tarihi sürekliliğinin sağlayıcısı olarak 'elastiki devlet' modelini işaret etmektedir (Togan 1981: 112). Dursun Yıldırım Türklerin Orta Asya ve Ön Asya coğrafyalarında meydana getirdiği ve sürekliliğini sağladığı medeniyeti "hareketli esnek medeniyet düzeni" olarak tavsif etmiş ve bu medeniyetin hareketlilik, esneklik, kurumlaşma, süreklilik, dönüşüm, değişim, ilerleme, yayılma, uyum kurma yeteneklerine ve kapasitelerine sahip olduğunu belirtmiştir (Yıldırım 2000: 330).

Toplumlar medeniyetlerini geçmişten getirdiği değerleri sürdürerek ve tarihi süreçte karşılaştığı kültür çevreleri arasında yeni terkipler kurarak devam ettirirler. Kendilerine ve dünyaya bakış

[*] Dr., Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Dili Ana Bilim Dalı, soner.atalan@marmara.edu.tr. ORCID ID: 0000-0002-8950-1498

açılarını da bu yeni terkipler yönlendirir. Karşılaşılan yeni kültür çevreleri ve kavram alanları ile özgün terkipler kurma, kendini örgütleme ve gelişme kapasitesine sahip olmayan toplumlar başkalaşma ve yok olma sürecine girebilirler (Yıldırım 2004: 295).

Türkler, birlikte yaşadıkları, yönettikleri, komşu ve kenar toplumların kültür ve medeniyetleriyle etkileşime girerek yeni ve özgün terkipler kurmayı başarmış, yeni tanışılan kavram alanlarını, soyut ve somut kültür unsurlarını kendi medeniyetine uyarlamayı başararak Türk medeniyetinin iki yurtta sürekliliğini sağlamıştır. Türk medeniyetinin Orta Asya ve Ön Asya coğrafyalarında varlığını ve sürekliliğini sağlamasının temel iki dayanağı dil bilinci ve tarih bilincidir. Türk dil bilinci çerçevesinde Türk dilinin bizzat yönetici sülaleler tarafından Türkçe eserler yazılarak ya da yazdırılarak himaye edilmesi, edebi dil ve ortak yazı dili statülerinde kullanılarak bu günlere ulaşması Türk dilini, Türk medeniyetinin tarihselden moderne en mühim taşıyıcısı konumuna getirmiştir. Türk dil bilinci altında incelenmesi gereken önemli noktalardan biri Türk dilinin esnek medeniyet anlayışına paralel olarak ödünçleme sözcük kullanımında muhafazakâr bir tutum sergilememesidir.

Türk dili tarihselden moderne etkileşimde olduğu kültür çevrelerine ait yeni kavram alanlarıyla karşılaştığında, bu kavramları Türk dili ile ifade edebilmek için iki yöntem izlemiştir. Bunlardan ilki özellikle Eski Uygur Türkçesi dönemindeki entelektüel seviyenin geliştirdiği tercüme faaliyetleri aracılığıyla ön plana çıkan kelime türetme çalışmalarıdır. İkincisi ise yeni girilen kültür çevresinde ya da tercüme edilen eserlerdeki yeni kavram alanlarının Türk dilinde ifade edilirken o dildeki sözcük ile kullanılması olarak açıklanabilen sözcük ödünçleme yöntemidir. Özellikle İslami kültür çevresiyle olan etkileşimle birlikte Farsça ve Arapça gibi dillerden gerek toplumlar aracılığıyla gerek tercüme faaliyetleriyle sözcük ödünçlemeleri yapılmıştır. Türk dili, Eski Uygur Türkçesi döneminde Maniheist ve Budist kültür çevreleriyle olan etkileşimde Çince, Sanskritçe, Soğdca gibi dillerden; sonrasında Karahanlı Türkçesi, Harezm Türkçesi, Tarihî Kıpçak Türkçesi, Osmanlı Türkçesi ve Doğu Türkçesi dönemlerinde, İslami kültür çevresiyle olan etkileşimde ise Farsça ve Arapça gibi dillerden sözcük ödünçleme noktasında muhafazakâr bir tutum sergilememiştir (Caferoğlu 1984: 155-158). Ödünçleme sözcük kullanımı karşısında Türk dilinin bu tutumu esnek medeniyet anlayışının bir tezahürü olarak değerlendirilmeli ve Türk dili ve medeniyetinin Orta

Asya ve Ön Asya coğrafyalarındaki varlığını devam ettirmesini sağlayan önemli özelliklerinden biri olduğu unutulmamalıdır.

Yine Türk medeniyetinin iki yurtta sürekliliğini sağlayan diğer unsur olan tarih bilinci çerçevesinde değerlendirilmesi gereken konuların başında şecere geleneği gelmektedir (Alışık 2014: 173-174). Türk tarih bilincinin önemli bir vasıtası ve taşıyıcısı olan şecere geleneği aynı zamanda Türk hanedanları için önemli bir meşruiyet kaynağı olmuştur. Özellikle Türk boyları en önemli meşruiyet kaynaklarından biri olan Ötüken'den ayrılıp batıya doğru hareket edince tek merkezli siyasi yapı yerini çok merkezli yapıya bırakmıştır ve bunun sonucu olarak yazılan Oğuz-name ve Çingiz-nameler vasıtasıyla yönetici sülaleler siyasi erklerini kutlu ve güçlü bir geçmişe ve ataya dayandırmayı önemli bir meşruiyet kaynağı olarak görmüşlerdir (Barutçu Özönder 1999: 65-93). Bu meşruiyet kaynağını oluşturmada Türk destan ve şecere geleneği farklı coğrafyalarda ve farklı Türk boyları arasında büyük rol oynamıştır. Türk medeniyetinin bünyesinde bu şecere geleneği sayesinde güçlü bir ortak tarih yazıcılığı meydana çıkmıştır. Oğuz Kağan destanının farklı yüzyıllarda farklı coğrafyalarda ve farklı kültür çevreleri ile etkileşim halinde yazıya geçirilmesi ve Oğuz Kağan'ın ortak ata kültü olarak görülmesi bu geleneğin bir ürünüdür. Türk şecere ve destan geleneği çerçevesinde Türk boyları ve yönetici sülaleri incelendiğinde Türk dili ve tarihini bütüncül olarak incelemek kolaylaşmaktadır. Bunun yanında Türk-Moğol devleti ve Çingiz Han'ın Türk medeniyeti içerisindeki yeri incelenirken bu şecere geleneği ve Çingiz-nameler aracılığıyla Türk-Moğol tarihine de bütüncül bir yaklaşımla bakılmalıdır.

Bu çalışmada Türk şecere geleneğinin esnek medeniyet anlayışı çerçevesinde değerlendirmesi yapılırken ele alınan iki unsur Türk boylarında ortak ata kültü: Oğuz Kağan ve Çingiz Han'ın ana-atası: Alankuva olmuştur. Uygur harfli Oğuz Kağan Destanı'nda anlatılan Oğuz Kağan ile İslami kültür çevresine girildikten sonra yazıya geçirilen Oğuz-namelerde anlatılan Oğuz Kağan arasındaki farklar yeni girilen kültür çevresiyle oluşturulan terkipler bağlamında incelenmiştir. Bunun yanında yine Çingiz Han'ın ana-atası Alankuva'nın İslami kültür çevresinin etkisi ile şekillenen rivayetleri yeni girilen kültür çevresiyle oluşturulan terkipler bağlamında ele alınmıştır.

2. Esnek Medeniyet Anlayışı Çerçevesinde Oğuz Kağan

Esnek medeniyet anlayışı çerçevesinde Oğuz Kağan incelenirken *Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı* ile İslami kültür çevresi ile etkileşim

halinde 13. yüzyılda Reşideddin tarafından yazılan *Câmi'ü't-Tevârih* adlı eserin ikinci cildindeki "Tarih-i Oğuzan ve Türkan" bölümünde bulunan Oğuz-name, Yazıcızade Ali tarafından 15. yüzyılın ilk yarısında 2. Murad döneminde yazıya geçirilen *Tevârih-i Âl-i Selçuk* adlı Oğuz-name, 17. yüzyılda Ebulgazi Bahadır Han tarafından yazıya geçirilen *Şecere-i Türk* ve *Şecere-i Terâkime* adlı eserlerde bulunan Oğuz-name bölümleri ve *Manzum Oğuz-name* olarak da bilinen Uzunköprü nüshası karşılaştırılarak incelenmiştir.

Yapılan incelemelerde *Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı*'nda Oğuz Kağan'ın doğumundan öncesine ait bir bilgiye rastlanmazken *Reşideddin Oğuznamesi*'nde Türklerin ataları hakkında bilgi verilerek soyları Nuh peygambere dayandırılmaktadır. Nuh peygamber üç oğlu arasında dünyayı bölüştürürken büyük oğlu Yafes'e Doğu illeri ile Türkistan'ı vermiştir. Ayrıca *Reşideddin Oğuz-namesi*'nde Yafes'i Türklerin "Olcay Han" diye adlandırdıkları belirtilmektedir. Olcay han'ın Dhib Yavgu Han adında bir oğlu vardır ve Dhib Yavgu Han'ın da Kara-Han, Or-Han, Kür-Han ve Küz-Han adlarında dört oğlu vardır. Oğuz Han Kara-Han'ın oğludur. *Reşideddin Oğuz-namesi*'ne bu şekilde başlangıç bölümü eklenerek metin genişletilmiş ve Oğuz Kağan'ın ataları ifade edilirken İslami kültür çevresi ile terkipler kurulup Nuh Peygambere kadar uzanan bir şecere çizilmiştir.

Reşideddin Oğuz-namesi'nde olduğu gibi Yazıcızade'nin *Oğuz-name*'sinde de Türklerin atalarının sıralandığı bölüm yer almış ve Oğuz Han'ın soyu yine İslami kültür çevresi ile kurulan terkiplerle ifade edilmiştir. Ayrıca Yazıcızade'nin eserinde Türklerin soyu Nuh peygambere bağlanırken bir de insanlığın ilk yaratılışına göndermeler yapılmış ve Türklerin varlığı kutsal bir gayeyle açıklanmaya çalışılmıştır (Togan 1982: 17-18). *"Ādem'e Ḫavvā'yı çift virüp ikisinüŋ neslin yir yüzine yaydı. Ve Nūḥ –'aleyhi's-selām- oġlanlarıdan Yafes żürriyyātına Türkistān iḳlīmini yir ve yurt virdi ki anda çoġalup andan çıḳup ḳalan iḳlīmlere daḫı pādişāh olup ġazā ve cihād ḳılalar"* (Bakır 2009: 3).

Yazıcızade'nin eserinde ifade edilen bu yaratılış ve kutsal gayenin sekizinci yüzyılın ilk yarısında dikilen *Kül Tigin Yazıtı*'nın Doğu yüzü birinci satırında ifade edilen şu cümlelerle büyük ölçüde benzediği görülmektedir: *"Üze kök teŋri asra yaġız yir ḳılınduḳda ikin ara kişi oġlı ḳılınmış. Kişi oġlında üze eçüm apam Bumın Ḳaġan İstemi Ḳaġan olurmış. Olurupan Türk budunuŋ ilin törüsin tuta birmiş, iti birmiş. Tört buluŋ ḳop yaġı ermiş. Sü sülepen tört buluŋdaḳı budunuġ ḳop almış."* (Ergin 2011: 8).

Kül Tigin Yazıtı ve Yazıcızade'nin *Oğuz-name*'si arasında yedi yüzyıl gibi bir zaman dilimi olmasına ve *Oğuz-name*'nin İslami kültür çevresi içinde yazılmış olmasına rağmen ikisinde de Tanrı'nın insanoğlunu yaratıp, Türklerin atalarını, insanoğluna yönetici kıldığı düşüncesi mevcuttur. İkisinde de temel düşünce yapısı sabit kalmış ve esnek medeniyet anlayışı sayesinde bu temel düşüncenin etrafı yeni girilen kültür çevresi ile şekillendirilmiştir.

Yine Yazıcızade'nin *Oğuz-name*'sinde de Türklerin Nuh Peygamberin oğlu Yafes'in soyundan geldikleri ve Türklerin Yafes'e *Abulca Han* dedikleri ifade edilmektedir. Ayrıca Abulca Han'ın yaban yurtlu ve yörük olduğu vurgulanmıştır (Bakır 2009: 11).

Ebulgazi Bahadır Han *Şecere-i Terākime* ve *Şecere-i Türk* adlı eserlerinde ise Oğuz Han'ın ve Çingiz Han'ın şecerelerinden önce Adem peygamberin nasıl yaratıldığı uzunca anlatılmış ve Nuh peygamberin oğlu Yafes'in en büyük oğlunun adı Türk olarak ifade edilmiştir. Türk'ün oğlu yemeğe tuz konması geleneğini başlatan Tutak Bilge yerini oğlu Ablaca Han'a bırakmıştır. Ablaca Han'dan sonra oğlu Dib Bakuy Han ve onun oğlu Küyük Han'dan sonra Alanca Han hükümdar olmuştur. Alanca Han döneminde Yafes neslinin tamamının Müslüman olduğu ifade edilmiştir. Alanca Han'ın ikiz oğlanlarının olduğu ve adlarının Tatar ve Moğol olduğu belirtilmiştir. Moğol Han'ın büyük oğlu Kara Han da Oğuz'un babası olarak anlatılmıştır (Ebulgazi Bahadır Han 17-30).

Oğuz Kağan Destanı'nda İslami kültür çevresine uyarlanan bir diğer bölüm de Oğuz Kağan'ın doğumu ve küçüklüğünü anlatan bölümdür. *Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı*'nda Ay Kağan'ın gözü parlayıp bir erkek oğul doğurması ve bu oğlanın anasından bir defa süt emip bir daha istememesi, çiğ et ve aş istemesi anlatılmış. Sonrasında etkileyici dış görünüşü, kısa sürede dile gelmesi ve kırk günlük olunca yürüyüp, at binip avlanmaya başlaması anlatılmıştır (Bang 1936: 10-11).

İslami kültür çevresi içinde yazıya geçirilen *Reşideddin Oğuz-namesi*, Yazıcızade'nin *Oğuz-name*'si, *Şecere-i Terâkime*, *Şecere-i Türk* ve *Uzunköprü* nüshası olan *Manzum Oğuz-name*'de ise Kara Han'ın bir oğlunun olduğu, üç gün üç gece anasından süt emmediği ve anasının rüyasına girip ondan müslüman olmasını istediği ve eğer müslüman olmazsa sütünü emmeyeceğini söylediği belirtilmiştir. Bunun üzerine annesi Tanrıya iman edip müslüman olmuştur.

Oğuz Kağan destanı ve Oğuz-nameler arasında esnek medeniyet anlayışı çerçevesinde incelenmesi gereken diğer bir bölüm de Oğuz Kağan'ın eşleriyle nasıl karşılaştığı ve nasıl evlendiğidir.

Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz Kağan bir gün Tanrı'ya yalvarırken karanlık basar. Gökten bir ışık iner. Işığın içinden çok güzel bir kız çıkar. Oğuz onunla evlenir. Bu kızdan Gün, Ay ve Yıldız adlı üç oğlu olur. Yine bir gün ava gider. Bir gölün ortasında bir ağaç görür. Bu ağacın kovuğunda bir kız görür. Oğuz Kağan bu kızı da sever, onu da alır. Bu kızdan da Gök, Dağ ve Deniz adlı üç erkek çocuğu olur (Bang 1936: 12-16).

Bu bölümde Oğuz Kağan'ın eşleri ile karşılaşma şekilleri, sıralanışı ve iki eşten olan çocuklara verilen isimlerin ifade ettiği anlamlar Türk kozmogonisinin destana yansımasıdır (Bars 2013: 181-197).

İslami kültür çevresinde yazıya geçirilen Oğuz-namelerde ise Oğuz önce amcası Küz-han'ın kızı ile nişanlanır ve onu Tanrı'ya iman etmeye çağırır, kız kabul etmeyince ondan uzaklaşır. Sonrasında Kür-han'ın kızı ile evlenir. Bu kız da Tanrı'ya imana yanaşmaz, Oğuz bu kızdan da uzaklaşır. Daha sonra Or-han'ın kızı ile evlenir ve bu kız Tanrı'ya iman ettiği için Oğuz onu çok sever.

İslami Kültür çevresinin tesiri neticesinde Oğuz-nameye dâhil olan bir bölüm de Oğuz Kağan'ın Şam seferidir. Sefer sırasında Oğuz Kağan, Adem peygamberin o topraklarda uyuduğu gerekçesiyle savaşırken çok istekli değildir. Ayrıca Dimeşk vilayetinde beyleri ve oğullarına şunları söylemiştir: *"Adem topraktan yaratılmıştı ve sonunda toprak oldu. Biz de hepimiz toprak olacağız. İnsan ne kadar güçlü olursa olsun bunu unutmamalı ve iyilik yapmalı, kötülük değil"* (Togan 1982: 41-42).

Uygur harfli Oğuz Kağan Destanı ve İslami kültür çevresi içinde yazılan Oğuz-nameler karşılaştırılıp yukarıda belirtilen hususlar incelendiğinde Türk medeniyetinin şecere geleneğinde genel yapıyı, ortak değerleri ve ortak ata kültünü koruduğu görülmektedir. Esnek medeniyet anlayışı doğrultusunda temel yapının ve ortak değerlerin etrafının yeni girilen kültür çevresi ile oluşturulan terkipler vasıtasıyla genişletilip şekillendirildiği görülmektedir.

3. Esnek Medeniyet Anlayışı Çerçevesinde Alankuva

Esnek medeniyet anlayışı çerçevesinde bu çalışmada incelenen ikinci unsur Çingiz Han'ın ana-atası Alankuva'dır.

13. yüzyılda Moğolca yazılmış olan ve *Moğolların Gizli Tarihi* adıyla bilinen esere göre Çingiz Han'ın ana atası Alankuva özetle şöyle anlatılmıştır: Dobun Mergen'in ölümünden sonra, Alankuva kocasız olduğu hâlde üç oğul daha dünyaya getirdi. Dobun Mergen'in iki oğlu anneleri Alankuva hakkında dedikodu çıkardılar. Bu dedikoduları duyan

Alankuva, çocuklarına bir gün bir ziyafet çektikten sonra anlatmaya başladı:

> "İki oğlum annelerinden şüphe duyarak hakkımda dedikodu yaptılar. Şüphenizde haklısınız. Fakat, her gece sarışın bir adam çadırın bacasından sızan ışık vasıtasıyla girerek karnımı okşuyor ve onun ışığı vücuduma geçiyordu. Çıkarken de sarı bir köpek misali güneş ve ay ışığı altında gidiyordu. Siz düşünmeden konuşuyorsunuz. Bu hadise üzerine fikir yürütülürse onların Tanrı oğlu oldukları meydana çıkar. Onlar bütün insanların hanı oldukları zaman, ulus da bunu anlayacaktır." (Temir 1986: 7-8).

Ebu'l Gazi Bahadır Han'ın 17. yüzyılda yazdığı *Şecere-i Türk* adlı eserde Kurlas uruğundan Alankuva adlı bir kadının, kocası olmadığı halde üç oğlan doğurduğu ve bu üç oğlana Nirun dendiği ve Nirun isminin Türkçe "arı tohum" demek olduğu belirtilmiştir. Moğol geleneğinde bu üç oğulun nurdan doğduğuna inanıldığı için onlara Nirun adı verildiği ifade edilmiştir. Şecere-i Türk'te anlatılan rivayete göre Alankuva kocası Dubın Bayan öldükten sonra kimseyle evlenmemiş ve bir sabah evinin bacasından parlak bir ışıkla mavi gözlü ak-sarı biri gelmiş ve Alankuva ondan hamile kalmıştır. Alankuva olanları anlatırken halkının kendisini padişah yaptığını halkını ve oğullarını rezil etmeyeceğini söylemiş ve bu hamilelikte Hüda-i Teâlâ'nın bir hikmeti olduğunu belirtmiştir. Sonrasında Çingiz Han'ın soyu Alankuva'nın bu ışıktan olan çocuklarından Bodonçar'a bağlanmıştır (Ebulgazi Bahadır Han 35b-36b)[1].

Yine 17. yüzyılda İmâmî tarafından yazılan *Hanname*'de Çingiz Han şeceresi verilirken Alankuva hakkında üç farklı rivayet aktarılmıştır (Onur 2017: 41-43). Birinci rivayette Buyan Han, hanımından bir oğul ister. Eğer kendine bir oğul verirse onu "bânuvan" yapacağını fakat kız doğurursa hem kızı hem de onu öldüreceğini söyler. Buyan Han seferdeyken hanımı bir kız çocuk doğurur ve onun kız olduğunu gizleyip bir erkek çocuğu gibi giydirip büyütür, adını da Alankuva koyar. Bu rivayette Alankuva'nın evinin penceresinde beliren parlak ayın Alankuva'yı gebe bıraktığı ve daha sonra evin kapısında aslan veya kurt gibi bir şey göründüğü belirtilmektedir. İkinci rivayette İslam peygamberi, İmam Abdurrahman'ı Alankuva'nın evine getirmekte ve Alankuva ile Abdurrahman'ı nikahlamaktadır. Bu rivayete göre Alankuva

---

[1] Ebulgazi Bahadır Han, *Secere-i Türk*, Bibliotheque Nationale, Suppl. Turc 141, nr. 2019. Vr. 35b-36b.

İmam Abdurrahman'dan gebe kalmaktadır. Üçüncü ve son rivayete göre ise Alankuva Kıyat boyundan birinin eşidir ve bu kişi öldükten sonra bir gece Alankuva uyurken ay ışığı pencereden girip onu gebe bırakmakta ve kapıdan kurt veya aslan şeklinde çıkıp gitmektedir (Gökyay 1968: 314-316).

16. yüzyılda Kadir Ali Bek tarafından kaleme alınan ve Reşideddin'in *Cāmi'ü't-Tevārih* adlı eserinin Türkçeye tercümesi niteliğinde olan eserde Çingiz Han'ın şeceresi anlatılırken sekizinci atası Bodonçar'ın anası Alankuva evine giren ışıktan hamile kalmıştır. Bu eserde Alankuva *"baṯn-ı pāk Alanḳuva ya'nī ḳursaḳı arıġ Alanḳuva"* şeklinde anılmış ve soyunun temiz olduğu belirtilmiştir (Alimov 2005: Metin-11b).

Defter-i Çingiz-name'de ise Alankuva'nın kocası Dubın Bayan ölmeden önce halkına:

"*Ben öldükten sonra hatunum Alango'ya döl olup inerim; o zaman buna layık iyi oğul peyda olur. Ey halkım, şüphesiz onu koruyasınız. Şimdi yine işaretim odur ki ben öldükten sonra güneş olur aşağı inerim, kurt olup çıkarım. Beni bu şekilde biliniz."* diye vasiyet etmiştir (Ivanics ve Usmanov 2002: 43-45; Şişman 2018: 456-462).

Kocasının ölümünden sonra Alankuva hamile kalmış ve bu hamilelik halkın kafasında soru işaretleri bırakmıştır. Alankuva bu olayı aydınlatmak için üç kişinin gözlemci olarak gelip Dubın Bayan'ın işaretine şahitlik etmelerini istemiştir. Bu üç kişi tan vakti gökten bir ışık indiğine ve sonrasında at yeleli bir bozkurdun (kök böri) çıkıp geldiğine, arkasına bakıp "Çingiz" diye seslendiğine şahit olmuşlardır. Sonra Alankuva'nın gözü parlamış ve bir erkek çocuk doğurmuştur. Bu oğlan Çingiz'dir. Bu oğlanın kürek kemiğinde bir mühür ve bu mühürde Cebrail meleğinin adı vardır. Bu oğlan kurt gövdeli ve Cebrail güzelliğindedir (Ivanics ve Usmanov 2002: 45; Şişman 2018: 456-462).

Yukarıda *Moğolların Gizli Tarihi*'ndeki *Alankuva* anlatısının Moğolca versiyonunda Tanrı tarafından gönderilen canlı "sarı bir köpek" olarak tarif edilirken Türkçe yazılmış *Alankuva* anlatısında bu canlının "böri" (kurt) ve "kök böri" (bozkurt) olarak aktarıldığı tespit edilmiştir. Burada Alankuva anlatısındaki "sarı köpek" Moğol kültüründeki köpek kültünün bir yansımasıdır. Türk diliyle yazılmış metinlerde "sarı köpek"in "böri" ve "kök böri"ye dönüşmesi ise Çingiz Han'ın şeceresinin de Türk kültüründeki destan motiflerine göre uyarlandığını göstermektedir. *Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı*'nda "Tengri" tarafından bir yol gösterici olarak gönderilen kurt, Alankuva anlatılarında yine "Tengri" tarafından gönderilerek Çingiz Han'ın şeceresinin "Tengri" lütfuyla ve onun

gönderdiği ışık ile oluşmasında rol almaktadır. İki anlatıda da kurt ve bozkurt (böri ve kök böri) Tengri ve siyasî erk arasında önemli bir görevi üstlenmiştir.

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine Bölümünde 2152 envanter numarası ile muhafaza edilen şecerede Çingiz Han'ın atalarının gösterildiği bölümde, Alankuva'nın bulunduğu varakta, Farsça: "Alankuva ve şu'be-i ferzandan-ı u" Uygur harfleri ile Türkçe: *"Alanḳuvanıng oġlanlarınıng şu'besi bu yosun bile"* ibaresi bulunmaktadır. Bu yazının da altında Alankuva'nın rivayetlerde bahsi geçen bilgilerle de örtüşen sembolik bir resmi mevcuttur. Bu sembolik resimde Alankuva üzerinde bir güneş ve yanında metinlerdeki anlatılarla da uyuşan at yeleli bir kurt figürü ile tasvir edilmiştir.[2]

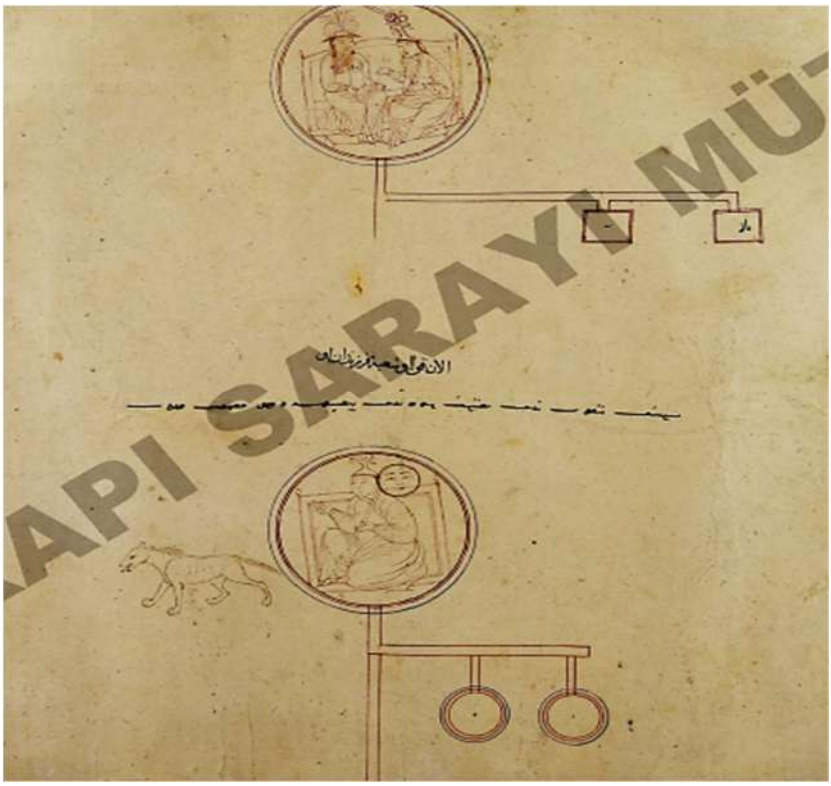

Resim 1: Alankuva ve Kök Böri Tasviri (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine Bölümü, H. 2152)

[2] Bu şecere Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine Bölümünde H. 2152 envanter numarası ile kayıtlıdır.

Togan'a göre Timürlüler döneminde, Çingiz Han'ın efsanevi ana-atası Alankuva soyundan gelmek ya da damatlık yoluyla bile olsa bu soyla bir akrabalıkta bulunmak, Araplar için peygamber evladı olmak neyse ondan daha şerefli bir durumu ifade etmektedir (Togan 1981: 135). Semerkand'taki Gûr-i Emîr Türbesi'nde Emir Timür'ün kabrini örten mermer üzerindeki kitabede Emir Timür'ün şeceresi verilirken Alankuva soyuna işaret edilmiştir. Kitabede verilen rivayete göre Alankuva, Ali bin Ebû Tâlib'in soyundan birinin temiz ışığının dokunmasıyla gebe kalmıştır. Torunu Uluğ Beğ tarafından Emir Timür'ün kabrine yerleştirilen yeşim taşı kitabede de Alankuva'dan bahsedilmektedir. Kitabede Alankuva'nın insan şeklinde tecelli eden ışıktan gebe kaldığı ve bu insan suretindeki ışığın ona Ali bin Ebu Talib'in soyundan olduğunu söylediği belirtilmektedir. Bunun yanında Alankuva'nın iffetli bir kadın olduğu ve onun soyundan gelen asil torunlarının herkese karşı galip gelerek onun bu iddiasını tasdikledikleri belirtilmektedir. Emir Timür'ün oğlu Mîranşah'ın mezar kitabesindeki şecerede de Alankuva'nın Ali bin Ebu Talib'in soyundan birinin pak nurundan gebe kaldığı yazılmıştır (Semenov 1960: 144-159).

Çingiz Han'ın ana atası Alankuva hakkındaki tüm bu rivayetler ve kayıtlar incelendiğinde şecere geleneğindeki ana iskeletin ve değerlerin korunup teferruatların ve bazı özelliklerin yeni girilen kültür çevresi ile kurulan özgün terkipler neticesinde değiştiği, şekillendiği ve rivayetlerin genişleyip yeni girilen kültür çevresine uyarlanabildiği görülmektedir.

3. Sonuç

Türk Medeniyetinin Orta Asya ve Ön Asya coğrafyalarında kalıcı olmasını sağlayan Türk dil bilinci ve tarih bilinci esnek medeniyet anlayışı çerçevesinde değerlendirildiğinde şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

1. Türk dili, tarihi süreç içerisinde etrafındaki medeniyetlerle, yönetimi altında bulunan toplumlarla, komşu ve kenar kültürlerle etkileşime girmiştir. Bu etkileşimlerde toplumsal ilişkiler ya da tercüme faaliyetleri aracılığıyla yeni karşılaşılan kavram alanlarını Türk dili ile ifade etmek için kelime türetme faaliyetleri yanında sözcük ödünçleme yöntemi de kullanılmıştır. Özellikle İslami kültür çevresi ile olan etkileşim sürecinde şekillenen Türk dilinin tarihi dönemleri Farsça ve Arapçadan sözcük ödünçleme noktasında muhafazakâr bir tutum sergilememiştir. Bu durum esnek medeniyet anlayışının Türk diline tezahürü olarak değerlendirilmelidir.

2. Türk tarih bilincinin önemli unsurlarından olan destan ve şecere geleneği Türk boyları ve yönetici sülaleri arasında güçlü bir meşruiyet kaynağı ve ortak bir tarih algısı oluşturmuştur. Türk şecere geleneği sayesinde Türk medeniyetinin tarih içindeki seyrine bütüncül olarak yaklaşmak daha kolay hale gelmektedir.

3. Oğuz Kağan ve Alankuva hakkındaki rivayetleri de ihtiva eden farklı yüzyıllarda yazıya geçirilen Oğuz-name ve Çingiz-nameler'in karşılaştırılarak incelenmesi Çingiz Han'ın ve Türk-Moğol devletinin Türk medeniyeti içerisindeki yerini tespit etmede faydalı olmaktadır.

4. Oğuz Kağan ve Alankuva'nın İslami kültür çevresi ile etkileşim halinde yazıya geçirilen varyantları incelendiğinde Türk şecere geleneğindeki temel yapının ve ortak ata kültlerinin korunduğu ancak bu şecere geleneğinin etrafında şekillenen bazı değerlerin yeni girilen kültür çevreleri ile kurulan terkipler neticesinde uyarlanıp, genişletildiği görülmektedir. Bu durum esnek medeniyet anlayışının Türk destan ve şecere geleneğine yansıması olarak değerlendirilmelidir.

Kaynaklar

Alışık C. E. (2014) ''Orta Asya Türk-Moğol Tarihçiliğinde Türk Soylu Toplulukların Ortak Tarihî ve Edebî Anlayışı Üzerine Katkılar'', *XI. Milli Türkoloji Kongresi Bildirileri C. I, 11-13 Kasım 2014,* İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Daire Başkanlığı Kültürel Etkinlikler Müdürlüğü, s. 173-174.

Alimov R. (2005) *Kadir Ali Bek ve Camiü't-Tevarih'i Üzerine Dil İncelemesi (İmla-Fonetik-Morfoloji-Karşılaştırmalı Metin-Dizin-Sözlük),* Doktora Tezi, İstanbul.

Atsız [H. N.] (1992) *Âşık Paşaoğlu Tarihi,* M.E.B. Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

Bakır A. (2009) *Yazıcızāde Ali Tevārīh-i Āl-i Selçuk,* Çamlıca Basım Yayın, İstanbul.

Bars M. E. (2013) "Metinlerarası İlişkiler Bağlamında Oğuz Kağan Destanı'na Bir Bakış", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi,* Sayı: 2/4.

Barutcu Özönder F. S. (1999) "Türkler Ne Zaman Bir Millet İdi? I. Ortak Bir Köken Mitleri Vardı: Bir Dişi-kurttan Türemişlerdi", *KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi,* I/2 Güz.

Barutçu Özönder F. S. (2000) "Doğu Türk Yazı Dili Edebi Çevresi ve Timür", *Journal Of Turkish Studies (Türklük Bilgisi Araştırmaları),* Volume 24/III.

Caferoğlu A. (1984) *Türk Dili Tarihi I,* Enderun Kitabevi, İstanbul.

Ebulgazi Bahadır Han, *Secere-i Türk,* Bibliotheque Nationale, Suppl. Turc 141, nr. 2019.

Ebulgazi Bahadır Han, *Türklerin Soy Kütüğü (şecere-i Terākime),* (haz. Muharrem Ergin), İstanbul.

Ergin M. (2011) *Orhun Abideleri,* Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

Ergin M. (2009) *Türk Dil Bilgisi,* Bayrak Basım/Yayın/Tanıtım, İstanbul.

Gökyay O. Ş. (1968) "Hanname", *Necati Lugal Armağanı,* Ankara.

Gülensoy T. (2007) "Moğolların Gizli Tarihi, Altan Topçi, Defter-i Çingiz-Nâme, Cengiz-Nâme ve Anonim Şibanî-Nâme'ye Göre Cengiz Han'ın Soy Kütüğü", *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları,* 257-275.

Gülensoy T. (2008) *Altan Topçi (Moğol Tarihi).* Kültür Ajans Yayınları, Ankara.

Ivanics M. ve Mirkasym U. (2002) *Das Buch der Dschingis-Legende (Däftär-i Çingiz-namä).* Studia urolo-altaica 44. Quality Print, Szeged.

İnan A. (1987) "Destân-ı Nesl-i Çengiz Han Kitabı Hakkında", *Makaleler ve İncelemeler.* TTK Yayınları, Ankara, I. Cilt, s. 198-203.

Kafalı M. (2005) *Çağatay Hanlığı (1227-1345),* Berikan Yayın Evi, Ankara.

Karasoy Y. – TOKER M. (2005) *Türklerde Şecere Geleneği ve Anonim Şibanî-Nâme.* Konya.

Köprülü M. F. (1980) *Türk Edebiyatı Tarihi,* Ötüken Yayınları, İstanbul.

Onur S. (2017) *Doğu Türkçesi Kur'an tefsiri (Mü'min, Fussilet, Şūrā ve Zuhruf sureleri) (İnceleme-Tenkitli metin-Dizin-Tıpkıbasım),* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Semenov A. A. (1960) "Gûr-i Emîr Türbesinde Timur'un ahfadının Mezar Kitabeleri", çev.: Abdulkadir İnan, *Türk Tarih Kurumu-Belleten,* C. XXIV, S. 93-96, s. 144-159.

Şişman B. (2008) "Defter-i Çingiznâme ve Türk Destanlarındaki Kahraman Tipolojisi Açısından Cengiz Han", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal Of International Social Research* Volume 1/2 Winter.

Tekin Ş. (1976) *Uygurca Metinler II, Maytrısimit Burkancıların Mehdîsi aitreya ile Buluşma Uygurca İptidaî Bir Dram, (Burkancılığın Vaibhāşika Tarikatine Ait Bir Eserin Uygurcası),* Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Temir A. (1995) *Moğolların Gizli Tarihi,* TTK Yayınları, (3. Baskı) Ankara.

Togan A. Z. V. (1969) *Çengiz Han (1155-1227).* [İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi] 1969-1970 Kış Sömestresi [Ders Notları]

[İstanbul]

Togan A. Z. V. (1982) *Oğuz Destanı (Reşideddin Oğuznamesi, tercüme ve tahlili),* Enderun Yayınları, İstanbul.

Togan,A. Z. V. (1950) *Tarihte Usul,* İstanbul.

Togan A. Z. V. (1981) *Umumî Türk Tarihine Giriş,* Cild I, En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar, Enderun Yayınları, İstanbul.

Togan İ. (2002) "Çingiz Han ve Moğollar", *Türkler Ansiklopedisi,* 8. Cilt. Ankara s. 235-256.

Bang W. ve Arat G. R. (1936) *Oğuz Kağan Destanı,* Burhaneddin Basımevi, İstanbul.

Yıldırım D. (2000) "Tarihî Süreç İçinde İletişim Odakları, Ağları ve İşlevleri (XIII.-XX. Yüzyıllar Aralığı Türkiyesi", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi,* Güz-2000, sayı 10.

Yıldırım D. (2000) "[Ergene Kon] = [Erkin Kün] Mü?" *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1997, TDK Yay., Ankara, , s. 61-149.

Yıldırım D. (2004) "Türk Medeniyetinin Sınırları ve Değişim Süreçleri", *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu 2002,* Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.

Görsel Kaynaklar

Resim 1: Alankuva Tasviri: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine Bölümünde H. 2152 envanter numarası ile kayıtlıdır.

AVCI, İsmail.*

"19. Asır Şairlerinden Antepli Ali Râşid ve Divançe'si"

Giriş

19. asır, klasik Türk edebiyatının yerini yavaş yavaş yeni edebî geleneğe bıraktığı asırdır. Bununla birlikte eski kültürle yetişmiş, eski tarzı devam ettiren isimlerle yeniyi savunmakla birlikte eski kültürden kopamayan müelliflerin ortaya koydukları klasik metinler bu asırda bir hayli fazladır. Hacimli veya hacimsiz divan, divançe, şiir mecmuası ve belli bir ad verilmiş şiir kitaplarının tespit edilebilen sayısının binden fazla olmasına bakılırsa Osmanlı'nın bu asırda içinde bulunduğu siyasi, askerî, içtimai ve mali sorunlara rağmen edebî üretimin yoğun şekilde devam ettiği söylenebilir. Elbette bu şiir kitaplarının çokluğunda matbaanın da önemli rolü vardır. Zira bir miktar şiiri olan edipler maddi imkânları da elveriyorsa ömürlerinin sonlarına kadar bekleyip şiirlerini bir araya getirerek bir eser ortaya koymak yerine az veya çok olsun mevcut şiirlerini bastırma yoluna gidebilmişlerdir. Yazma veya basma bu eserlerden önemli bir kısmı günümüze kadar ulaşmıştır. Ancak bazı şairlerin şiirlerini muhtevi eserleri bir sebeple kaybolup gitmiştir. Bu yazıya konu olan Antepli Mehmed Ali Râşid'in basılamamış olan *Divançe*'si de bu akıbeti yaşamış eserlerden biridir. Bu çalışmada, çoğu bu asırda yaşamış olan mahlastaşıyla (Râşid mahlasını kullanan şairlerin sayısı 30'a yakındır) zaman zaman karıştırılan 19. asrın bürokrat ediplerinden Râşid'in Divançe'sinin izi sürülmüş ve tespit edilebilen şiirleri bir araya getirilmiştir.

1. Râşid'in Hayatı

Klasik şiirin son dönem temsilcilerinden biri olan Râşid hakkında Fatin Davud (2017, s. 160-1), Mehmed Süreyya (1996, 4, s. 1354), Bursalı Mehmed Tahir (2016, 3, s. 998), Nail Tuman (2001, 1, s. 314-5) ve İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal gibi biyografi yazarları[1] bilgi vermektedir. Râşid'le ilgili en geniş bilgi Son Asır Türk Şairleri'nde bulunmaktadır.

Antep'in tanınmış ailelerinden birine mensup olan Mehmed Ali Râşid Efendi, 1235 (1819) yılında Antep'te doğmuştur. Babası Antepli Mehmed İhlas Efendi'dir. Sıbyan mektebinden sonra özel hocalardan

* Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ismailavci@balikesir.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-9282-1468

1 Bazı kaynaklarda *Kâmûsu'l-A'lâm*'da da müellifle ilgili bilgi olduğu belirtiliyorsa da burada sözü edilen Râşid başka bir isimdir (Şemsettin Sâmi 1996, s. 2246).

Arapça, Farsça ve dinî ilimler tahsil etmiş, eğitimini takiben İstanbul'a gelmiştir.

Ali Râşid, 1840'ta Divan-ı Hümayun kalemine, ardından Sadaret Mektubi kalemine girmiştir. Çeşitli görevler vesilesiyle 1841'de Şam'a, 1843'te Rumeli'ye, 1844'te Beyrut ve Kudüs'e gitmiştir. Son görev yerinden dönünce Divan-ı Hümayun'daki işine devam etmiştir. 1845'te Hariciye Nazırı Şekib Paşa'nın nezaretinde tekrar Şam'a gitmiş, bir yıl sonra Mektubi Kalemi mümeyyizliğine, sonra da Meclis-i Vâlâ başkâtibi muavinliğine tayin edilmiş, ardından Mektubi Kalemine geri dönmüştür. 1854'te mütemayiz rütbesi (sivilde albaylığa denk rütbe) ve kapı kethüdalık ilavesiyle Sadaret Mektubi muavinliğine atanmış, üç sene sonra Bağdat, Diyarbakır ve Şehrizor memurlarının ahvalini tahkik ve muhakemelerini yapmaya memur edilmiştir. 1857'de kapı kethüdalığı devam etmek üzere Maarif Nezareti mektupçuluğuna tayin edilmiş, bu görevi 12 sene yürütmüş ve Maarif Nazırı Safvet Paşa'yla yaşadığı bir anlaşmazlık nedeniyle görevinden azledilmiştir.[2] Bu azilden iki buçuk sene sonra 1871'de Selanik ve Prizren vilayetleri kapı kethüdalıklarına tayin edilmiş, ardından bunlara Diyarbakır, Mamuretülaziz ve Hudavendigâr kapı kethüdalıkları da ilave edilmiştir. Ulâ sınıf-ı evvelî rütbesine, ikinci Mecidî ve üçüncü Osmanlı nişanlarına layık görülmüştür. 25 Kasım 1893 tarihinde[3] İstanbul'da vefat etmiş ve Üsküdar'da Hazret-i Hüdaî Dergâhı haziresine defnedilmiştir.

Ali Râşid beyaz yüzlü, kır sakallı, orta boylu, biraz şişmanca bir isimdir. Arapça ve Farsça konuşup yazmaktadır, Fransızcaya da aşinadır.

---

[2] Bu anlaşmazlığı İbnü'l-Emin şöyle anlatır: "1857 (1273 H.)'de kapu kethudalığının ibkasiyle Maarif Nezareti mektubculuğuna tâyin olundu. On iki sene o memuriyette kaldı. Teşkil olunan Meclis-i Kebir-i Maarifin ilk ictimaında Maarif nazırı sadr-ı esbak Safvet (Paşa), okumağa henüz başlayan, harfleri tanımayan çocukların zihinlerini karıştırmamak için elifba cüzlerinde ربّ يسر in kaldırılmasını söyler. İslâm âza sükût ve hıristiyan âza nazırın fikrine iştirak ederler. Nazır, mazbatasının yazılmasını emir edip dışarıya çıktığı sırada Raşid (Efendi), 'İlk mazbatamızın ربّ يسر in kaldırılmasına aid olması, âlemin hayretini celbeder, maddî ve manevî hoş olmaz' demesiyle müslimler 'Bizim sükût edişimiz de mahzuru düşündüğümüzdendir' derler. Hıristiyanlar da evvelki fikirlerinden dönerler. Nazırın avdetinde keyfiyeti anlatırlar. Bunun üzerine nazır, Raşid (Efendi) nezaret dairesinde eskiyerek nüfuz kesbeylediğinden herkesi reyine ittiba ettirdiğini ve bu zat ile iş görmek kabil olmayacağını Babıâli'ye yazıp azlettirir." (İnal 1999, s. 1809).

[3] Müellifin ölüm tarihi *Sicill-i Osmanî*'de 6 Cemaziyelevvel 1312 (5 Kasım 1894), *Osmanlı Müellifleri*'nde 1313 (1895-96) olarak kayıtlıdır (Mehmed Süreyya 1996, s. 1354; Bursalı Mehmed Tahir 2016, s. 998).

İlim ve irfan sahibidir. Büyük oğlu Ârif Bey,[4] Temyiz Mahkemesi azasıdır (İnal 1999, s. 1808-11).

2. Râşid'in Eserleri

Kaynaklar Ali Râşid'in telif, tercüme, zeyl, haşiye, derleme türünden manzum ve mensur şu eserlerinden söz etmektedir:

2.1. *Tevârîh-i Enbiyâ fî İrşâdi'l-Ezkiyâ*

Eser, adından da anlaşılacağı üzere Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar geçen peygamberleri konu almaktadır. Şevval 1282'de Matbaa-i Amire'de basılmıştır. 459 sayfalık eserin başında bir hata-savap cetveli ile indeks ve dibace bulunmakta, ardından da ana kısım gelmektedir. Müellif dibacede eseri kısa zamanda mevcut tefsir ve tarih kitaplarına müracaat ederek ve eskilerin münşiyane tarzına göre değil zamanın diline uygun şekilde yazdığını belirtmiştir. Burada "Tevârîh-i Enbiyâ" ibaresinin güzel bir tevafuk neticesinde ebcetle eserin yazıldığı yıl olan 1281 yılını verdiğini[5], bu nedenle eserin *Tevârîh-i Enbiyâ fî İrşâdi'l-Ezkiyâ* olarak isimlendirildiğini söylemiştir (Râşid 1282/1866).

2.2. *Sefînetü'r-Rü'esâ Zeyli*

Sefînetü'r-Rü'esâ (asıl adı *Halîkatü'r-Rü'esâ*, bazı nüshalarda *Halifetü'r-Rü'esâ*) Giritli Ahmed Resmî'nin (öl. 1783) Kanuni (sal. 1520-1566) devrinin tanınmış münşilerinden Celalzade Mustafa Çelebi'den (öl. 1567) başlayarak 44 reisülküttabın biyografisini anlattığı eseridir. Süleyman Faik Efendi (öl. 1838) esere zeyl yazmış, Ahmed Resmî'nin bıraktığı 1754 yılından 1804 yılına kadar geçen sürede görev yapmış 50'ye yakın ismi ilave etmiştir (Kütükoğlu 1997, s. 304-5).

Fatin Davud, *Hâtimetü'l-Eş'âr*'da *Sefînetü'r-Rü'esâ*'nın bu zeyline Râşid tarafından zeyl yazıldığını haber vermektedir (2017, s. 161). İbnü'l-Emin ise bu zeyli görmediğini ancak Süleyman Faik Efendi tarafından yazılan zeyilde Râşid'e ait bir haşiyeye rast geldiğini bildirmektedir: "Süleyman Faik (Efendi)'nin, Hicrî 1168'den 1249 (1754-1833) senesine kadar yazdığı zeylin, kütüphanemde bulunan yazma nüshasında -Kâmil Ahmed (Paşa)'nın terceme-i hâlinin kenarında- 'Râşid Ayıntabî' imzasıyla yalnız

---

[4] Ârif Bey hakkında İbnü'l-Emin şu bilgiyi vermektedir: "31 Mart vak'asından beş on gün sonra bir gece Beylerbeyi'ndeki evinde yatarken asker kıyafetinde müsellah ve mechul eşhas tarafından kaldırılıp İstavroz cihetine götürülerek tüfekle itlâf edilmiştir. Katlin sebebi ve katiller mechul kalmıştır." (İnal 1999, s. 1811 dipnot).

[5] "Tevârîh-i Enbiyâ" ibaresinin ebcet değeri (enbiyâ kelimesindeki hemze de eklendiğinde) 1278 çıkmaktadır.

bir haşiye vardır. Raşid (Efendi)'nin zeyli 1249'dan -riyaset unvanının, Hariciye Nezaretine tahvili tarihi olan 1251 (1835) senesine kadar- yazılmış olmak icab eder. Ben, Raşid (Efendi)'nin zeylini görmedim." (İnal 1999, s. 1810).

2.3. *Elfü'n-Nehâr ve'n-Nehâr Tercümesi*

Erkeklerin güvenilmez ve sadakatsiz oldukları düşüncesi etrafında oluşturulmuş bir derlemeler bütünü olan Bin Bir Gün Masalları, Fransız şarkiyatçı François Pétis de la Croix (1653-1713) tarafından bir araya getirilmiştir. Masallar Hint-Orta Doğu kökenlidir (Erdem 2007, s. 255-6). Bursalı Mehmed Tahir'in bildirdiğine göre "Bin Bir Gün" masallar bütününü Râşid, Mustafa Hami Paşa ile birlikte Fransızcadan tercüme etmiştir. Eser 1290'da (1873-74) basılmıştır (2016, s. 998). İbnü'l-Emin, eserin birinci cildinde mütercim isminin bulunmadığını, üçüncü cildinin başında "Terceme-i Mustafa Hami Paşa ba-muavenet-i Ahmed Midhat-Şükrî" yazdığını, Raşid Efendi'ye dair bir işaretin bulunmadığını belirtmiştir (İnal 1999, s. 1811).

1287 (1870-71) yılındaki ilk baskısının 2. cilt iç kapağında sonradan eklenmiş notta ve 1290 yılı Rebiyülevvel ayının başlarında (Nisan 1873) yapılan tekrar baskısının sonunda eseri Ali Râşid'in Mustafa Hami Paşa ile birlikte tercüme ettiği kaydedilmiştir. Bu durumda Râşid'in *Elfü'n-Nehâr ve'n-Nehâr*'ın tercümesindeki katkısı ikinci ciltle sınırlı görünmektedir.

2.4. *Muhadarat Mecmuası*

Bursalı Mehmed Tahir, Râşid hakkında bilgi verirken gayrimatbu bir muhadarat mecmuasının olduğunu belirtmiştir (2016, s. 998). İbnü'l-Emin de müellifin söz konusu bu seçkisini görmüş, hatta ondan beş on beyit ve mısra da istinsah etmiştir: *"Vaktiyle Ârif (Bey) merhumun -kalem arkadaşlarımızdan olan- kayınbiraderinin davetiyle ve birkaç arkadaşla bir gece Beylerbeyi'ndeki evinde kalmıştık. Gösterdiği müsaade üzerine babasının yazma ve kıymetli kitablarını tedkik etmiştik. Ârif (Bey), bana ve bir arkadaşa birkaç kitab ihda etmişti. Babasının yazdığı müntehab ebyatı ihtiva eden mecmuayı gözden geçirip beş on beyit ve mısra istinsah etmiştim."* (1999, s. 1812). Râşid'in bu mecmuası kütüphane taramalarında görünmemektedir.

2.5. Hasırcızade'ye Mektubu

Hâfız mahlasıyla şiirler söyleyen Hasırcızade Hafız Mehmed Ağa (1803-1887) manzum ve mensur eserleri olan Antep'in önemli simalarından biridir. Râşid'le Hasırcızade arasında yakın bir dostluk vardır. Nitekim Râşid'in Hasırcızade'ye yazdığı mensur bir mektubu, Hasırcızade'nin de ona üç mektubu tespit edilmiştir (Abdülkadiroğlu ve

Güçlü 2005, s. 108-15; Yakar 2015, s. 171-81).[6]

2.6. *Divançe*

Kaynaklarda müellifin sözü edilen eserlerinden biri de *Divançe*'sidir. *Divançe*'yle ilgili bilgiler aşağıda verilmiştir.

3. Râşid'in *Divançe*'si

Râşid'in *Divançe*'sinden günümüze 17 parça şiir intikal etmiştir. Bu sayıya, tespit edilebilenler arasında olmamakla birlikte yakın dostu Hasırcızade'nin yazdığı nazireyle varlığı anlaşılan bir gazeli de eklenebilir. Bu şiirlerin çoğunluğunun günümüze ulaşmasına vesile olan ise *Hazine-i Fünun* dergisidir. Zira şairin ölümünden kısa bir süre sonra *Divançe*, *Hazine-i Fünun* dergisi yöneticilerine ulaşmış, onlar da okuyucuya faydası dokunur düşüncesiyle şiirleri peyderpey dergide neşretmeyi düşünmüşlerdir. Nitekim derginin 10 Ocak 1895'te çıkan 27. sayısından itibaren 12 şiir yayımlamışlardır. Dergide şiirler şu mukaddimeyle neşredilmeye başlanmıştır: *"Vilâyât-ı celîle kapu ked-hüdâlarından iken ahîren irtihâl iden rütbe-i ûlâ ricâlinden ve kurmay meʿmûrîn-i saltanat-ı seniyyeden şâʿir ve münşî-i meşhûr Râşid Efendi merhûmuñ mecmûʿa-i eşʿârı elimize geçmiş ve müşârün ileyh bakiyyetü's-selef fuzalâdan olarak kitâb-hâne-i rûzgâra yâdigâr eyledigi âsâr-ı mânzûme ve mensûre ise el-hak mütâlaʿasından telezzüz olunur dürer-i maʿânî-i latîfeyi hâvî olmagla mecmûʿa-i nefîse-i mezkûreniñ pey-der-pey Hazîne-i Fünûn'a derci münâsib görülmüşdür."* (*Hazine-i Fünun* 27, s. 219).

Ancak şiirlerin dergide yayımı 28 Şubat 1895 tarihli 35. sayıyla sona ermiştir. Bu hususu İbnü'l-Emin şöyle anlatmıştır: *"Divançesi Hazine-i Fünun idarehanesine getirilerek 11 gazeli derc edildikten sonra yeni fikirli bir iki kimse tarafından, bu zamanda öyle eski şeylerin tab'ı münasib olmayacağı ihtar olunması üzerine divançenin sahiplerine iade edildiğini -o esnada Hazine-i Fünun'un muharriri olan- Faik Reşad merhum söylemişti."* İbnü'l-Emin bu hadiseden sonra Râşid'in büyük oğlu Temyiz Mahkemesi azasından Ârif Bey'den bilvasıta *Divançe*'yi sormuş, Ârif Bey eserin kendisinde olduğunu, müşterek menfaat olmak kaydıyla basımına teşebbüs ederse izin vereceğini bildirmiştir. İbnü'l-Emin de memnuniyetle bastırabileceğini söylemiş ancak Ârif Bey *Divançe*'nin dağınık olduğu, o sıralarda zamanının da bulunmadığı cevabını vermiştir. Böylece *Divançe* basılamadan kalmış, kuvvetle muhtemel de zamanla dağılıp gitmiştir (1999, s. 1811).

---

[6] Söz konusu mektupları gönderme nezaketinde bulunan Prof. Dr. Halil İbrahim Yakar'a teşekkür ederim.

Râşid'in eldeki şiirleri *Hazine-i Fünun, Hasırcızade Külliyatı, Hatimetü'l-Eşʿar, Osmanlı Müellifleri*, *Son Asır Türk Şairleri* ve *Tuhfe-i Naili* gibi kaynaklardan tespit edilebilmektedir. Bu şiirlerden *Hazîne-i Fünûn*'un 27, 28, 29, 34 ve 35. sayılarında "Dîvançe-i Râşid" üst başlığıyla yer alan 12 şiirden ilki "Münâcât" başlıklıdır ve 9 beyitten oluşmaktadır. Bundan sonra gelen "Gazeliyyât" başlıklı 11 şiirden 10'u elif (Hasırcızade'nin naziresinden varlığı anlaşılan "-âb saña" kafiye-redifli şiirle 11 olur), 1'i be kafiyelidir. Sadece elif harfinden 11 şiirinin bulunması göz önüne alınırsa *Divançe*'nin çok da hacimsiz olmadığı tahmin edilebilir.

Râşid'in gazellerinden ikisi (13 ve 16. gazeller) Hasırcızade'nin yazdığı tahmisler vesilesiyle günümüze ulaşabilmiştir. Gazellerden biri (15. gazel) sadece *Hatimetü'l-Eşʿar*'da yer almıştır.

Râşid'e mal edilen "Zamân-ı vuslat-ı cânân ne ân idi geçdi / Ne kutlu gün ne mübârek zamân idi geçdi" matlalı 7 beyitlik bir gazel daha vardır. Ancak bu şiir halk arasında Ali Pekmez olarak tanınan ve 1239 (1823) senesinde yeniçeri ayaklanması sırasında vefat eden aynı mahlaslı bir başka Antepli şair olan Râşid Bey'indir. Halil İbrahim Yakar'ın *Antepli Divan Şairleri* başlıklı çalışmasında şiir sehven Ali Râşid'e ait gösterilmiştir (Şakir Sabri 1934, s. 38-40; Yakar 2015, s. 135, 199-201).

Sınırlı sayıdaki bu şiirlerden hareketle Râşid'in şairliği hakkında söz söylemek zordur. İbnü'l-Emin'in onun şiirleriyle ilgili değerlendirmesi şöyledir:

> "Râşid (Efendi)'nin bütün eş'arını görmedim. Görebildiklerim 12 gazel ve birkaç beyitten ibarettir. Ekseri hakîmânedir. Güzel sözleri varsa da kendinin,
>
> "Zir-i hâk olsam da ben her çend bî-nâm u nişân
> Defter-i şiʿrim olur müstevcib-i şöhret bana"
>
> ve
>
> "Teslîm olundu kişver-i şiʿr ü sühan bana"
>
> dediği nazımları pek o kadar "müstevcib-i şöhret" olacak ve "kişver-i şi'r ü sühanin kendine teslim" olunduğunu ispat edecek derecede değildir." (İnal 1999, s. 1811-12).

İbnü'l-Emin'in de temas ettiği üzere Râşid'in şiirlerinin bazıları hakimanedir. İçlerinde klasik tarzda yazılmış âşıkane şiirler de vardır. Diğer taraftan müellifin kendi hayatının yansıması olarak söylediği bir beyit de dikkati çekmektedir. Bu beyti Râşid pek eskiden tanıdığı fakat bir iyiliğini görmediği bir başvekil hakkında söylemiştir:

> Bir sebük-magz âdem olsa baş vekîli devletiñ
> Halk kalır yalın ayak dâr u diyâr elden gider (İnal 1999, s. 1812)

Sonuç

Antepli Ali Râşid klasik şiirin 19. asırdaki son temsilcilerinden biridir. 1819'da Antep'te doğmuş, 1893'te İstanbul'da vefat etmiştir. Hayatı memuriyetle geçmiş olan Râşid; İstanbul, Şam, Rumeli, Beyrut, Kudüs, Bağdat, Diyarbakır gibi şehirlerde kâtiplik, mektupçuluk, kapı kethüdalığı, müfettişlik gibi çeşitli görevlerde bulunmuştur. Arapça, Farsça ve Fransızca bilen; telif, tercüme, zeyl, haşiye ve derleme türünden manzum ve mensur 6 eseri olduğu tespit edilen Râşid'i 19. asrın bürokrat ediplerinden biri olarak değerlendirmek mümkündür. Eserleri peygamberler tarihi, reisülküttap biyografileri, masal, şiir mecmuası, mektup ve şiir türündendir. Nesirde de yetenekli bir isim olan Râşid, Divançe sahibi bir şairdir. Ancak eser yazma hâlinde kalmış, basılamadığından olsa gerek günümüze kadar ulaşamamıştır. Müellifin araştırmalar neticesinde bazı kaynaklarda kayıtlı 17 parça şiiri tespit edilebilmiştir. Bu sayı Hasırcızade'nin yazdığı nazireyle 18 olmaktadır. Klasik tarzda yazılmış bu şiirlerinde hakimane ve âşıkane bir söyleyiş hâkimdir. Bu çalışma vesilesiyle müellifin eserleri daha net şekilde belirlenmiş, aynı zamanda farklı kaynaklarda dağınık hâlde bulunan şiirleri bir araya getirilmek suretiyle Râşid'in şairlik yanı ortaya konulmuştur.

Râşid'in *Divançe*'si

1

(Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün)

Münâcât

1. Yâ Rab beni ser-menzil-i temkîne resâ ḳıl
   Tevfîḳi sülûkumda baña râh-nümâ ḳıl

2. Îmân ile enfâsımı ḫatm eyle İlâhî
   Cennetde cemâliñle beni kâm-revâ ḳıl

3. Tertîb-i 'ilâc eyleyemez gelse de Loḳmân
   Dil-ḫaste-i cürmüm baña 'afvıñla devâ ḳıl

4. Nâlişlerimi itme ṣarîr-i der ü dôlâb
   Cemmâze-süvârân-ı reh-i şevḳe derâ ḳıl

5. Taṯhîr idemez gerçi ḫaṭî'âtımı deryâ
   Bir ḳaṭre-i raḥmetle olur pâk 'aṭâ ḳıl

6. Jeng-i heves-i nefs idüp maḥv ü izâle
   Mir'ât gibi ḳalbimi dîdâr-nümâ ḳıl

7. Güftârıma te'sîr-i belîġ eyleyüp iḥsân
   Maḥsûd-ı aḥibbâ vü gürûh-ı üdebâ ḳıl

8. Hâdî-i sebîl faḫr-ı rüsül ḥürmeti yâ Rab
Luṭfuñla beni nâ'il-i teşrîf-i liḳâ ḳıl

9. Senden ṭalebi **Râşid**'iñ ey dâder-i cânım
Uġrarsa yoluñ merḳadine ḫayr duʿâ ḳıl

[Hazine-i Fünun, Sene 2, Sayı 27, 13 Recep 1312 / 29 Kanunuevvel 1310 (10 Ocak 1895), s. 219-220]

2

(Mefâʿîlün Mefâʿîlün Mefâʿîlün Mefâʿîlün)

1. Sebük-bâr ol göñül ṣanma iḳâmet-ḫânedir dünyâ
Nice mihmân ḳonup göçmüş kühen-kâşânedir dünyâ

2. Gelenler ekṣeri ser-mest-i ġaflet gitdi hûş-yâr ol
Ḫumârın neşvesi degmez ʿaceb mey-ḫânedir dünyâ

3. Ṣaḳın maġrûr-ı iḳbâl olma hem-çün ṭıfl-ı endek-sâl
Ṣaḥîḥan şöyle bil kim bir yalan efsânedir dünyâ

4. Perestişkâr olanlar olmuyor peygârdan ḫâlî
Füsûn u siḥri bî-ġâyet büt-i fettânedir dünyâ

5. Hümâ-himmet olan itmez tenezzül bunda ârâma
Hezârân mürġ uçup terk eylemiş bir lânedir dünyâ

6. İder temlîk-i ġâlî müft alır senden budur ḥâli
Uṣûl-i aḫz u iʿṭâyı bilir ferzânedir dünyâ

7. Dil-i ʿâlî-sirişt aṣlâ ṣafâ-yâb olmuyor **Râşid**
Degil de ḫâk-dân-ı pest bilmem yâ nedir dünyâ

[*Hazine-i Fünun,* Sene 2, Sayı 27, 13 Recep 1312 / 29 Kanunuevvel 1310 (10 Ocak 1895), s. 220.]

3

(Mefʿûlü Fâʿilâtü Mefâʿîlü Fâʿilün)

1. Bir nân ʿinâyet eyle de dünyâda sen baña
Açdırma ḫᵛân-ı nâ-kese yâ Rab dehen baña

2. Ol çeh-fütâde Yûsuf-ı miḥnet-keşem ki ben
Hep kâkülüñden urdı Züleyḫâ resen baña

3. Kim yirdi ġam çekeydim eger câm-ı luṭfuñı
Bilmem bu rütbe niʿmet-i gerdûn neden baña

4. Gülzâr-ı dehre tâ olalı pâ-nihâde ben
Her gâh bâd-ı miḥnet ü ġamdır esen baña

5. Ben ṭâliʿimden eyleyemem şekve kimseye
İtdim cihânda her ne ki itdimse ben baña

6. Çünkim ṭarîḳ-i ʿacze sülûk eyledim göñül
Teslîmdir bu râhda artıḳ düşen baña

7. **Râşid** be-feyż-i himmet-i üstâd-ı ẕi'l-kerem
Teslîm olundı kişver-i şiʿr ü süḫan baña

[*Hazine-i Fünun,* Sene 2, Sayı 27, 13 Recep 1312 / 29 Kanunuevvel 1310 (10 Ocak 1895), s. 220.]

4

(Mefâʿilün Feʿilâtün Mefâʿilün Feʿilün)

1. O rütbe virdi kesel ġuṣṣa vü melâl baña
Ḥayâtdan bile geldi göñül kelâl baña

2. Benim o teşne-i zehr-âb-ı merg meʾyûsı
Virirse ḳaṭresin içmem eger zülâl baña

3. O fâsıḳam ki nigâh itmiş olsam âyineye
Gelir o ḥâlde ʿaksimden infiʿâl baña

4. Cevâb olursa yine ḫâmuşî-i ḫaclet olur
O dem ki cürmümi eyler Ḫudâ suʾâl baña

5. Degil şevâġil-i endûhdan göñül ḫâlî
Meger naṣîb degilmiş ferâġ-ı bâl baña

6. Tekellüm itmege ḥarf-i neşâṭı ḫavf iderim
Felekde ışbıʿ-ı taḥẕîrdir hilâl baña

7. Kemîne **Râşid**'i luṭf it efendim eyle şehîd
Ola sevâb-ı cemîli saña vü bâl baña

[*Hazine-i Fünun,* Sene 2, Sayı 27, 13 Recep 1312 / 29 Kanunuevvel 1310 (10 Ocak 1895), s. 220.]

5

(Fâʿilâtün Fâʿilâtün Fâʿilâtün Fâʿilün)

1. Bir ḫaberle gelmedi gönderdigim ḳâṣid saña
Varsa geldi yazdıġım sûzişli söz bârid saña

2. Rûḥum az geldi ise bezl itdigim naḳd-i niyâz
Cânımı isterseñ al işte bu da zâʾid saña

3. Cevr ile itme efendim ʿabd-i bî-cürmi helâk
Bir suʾâl elbette maḥşerde olur vârid saña

4. İştiyâḳımdan iderseñ şübhe her şeb hemçü şemʿ
Ḳalb-i sûzân çeşm-i giryânım yiter şâhid saña

5. İtmesün yâ Rab cebînim nâr-ı dûzaḫ dâġdâr
Oldı ʿabdiyyet ile seksen sene sâcid saña

6. Ḫidmet ile bâb-ı devletde bulunduñ elli yıl
Olmadıñ mes'ûl şükr it âferîn **Râşid** saña

[*Hazine-i Fünun,* Sene 2, Sayı 28, 20 Recep 1312 / 5 Kanunusani 1310 (17 Ocak 1895), s. 223.]

6

(Fâʿilâtün Fâʿilâtün Fâʿilâtün Fâʿilün)

1. Pek yaḳışmaz söylemek ammâ begim benden saña
Âsumânî setri lâzım berg-i sûsenden saña

2. Gül-nihâl-i nâzsıñ gâhîce de ʿazm eyleseñ
Gelse olmaz mı güşâyiş geşt-i gülşenden saña

3. Yek-dehen âġâz iderler hep uṣûl-i vaṣldan
Sâzlar meclisde sâḳî ten tene tenden saña

4. ʿÂdet itdiñ çün baña cânâ cefâ vü şefḳati
Eylerem şükr ü şikâyet ben daḫi senden saña

5. **Râşid** üstâdıñ dürüstî himmeti ʿâlî imiş
Kesr ü ʿaczi eylemiş taʿlîm her fenden saña

[*Hazine-i Fünun*, Sene 2, Sayı 28, 20 Recep 1312 / 5 Kanunusani 1310 (17 Ocak 1895), s. 223.]

7

(Feʿilâtün Feʿilâtün Feʿilâtün Feʿilün)

1. Sensiz ey ġonca-dehen gülşen olur teng baña
Ṭoḳunur ḫande-i gül bâġda çün seng baña

2. Öyle ser-mest-i mey-i ġafletem olmam huş-yâr
Sâz-ı maḥşer ne ḳadar eylese âheng baña

3. İstememem pûşiş-i dîger ki miṡâl-i âteş
Besdir ʿuryân teni câme-i gül-reng baña

4. Dîde ber-beste olup ṭayy-ı reh itdim çün ḫʷâb
Gelmedi hîç elem dûri-i ferseng baña

5. ʿAcz ile vâṣıl-ı ser-menzil-i maḳṣûd oldum
Dest-gîr oldı bu yolda ḳadem-i leng baña

6. Oldum ol mertebe mest-i mey-i vuṣlat ki hemân
Nefes-i bâz-ı pesîn ile gelir ceng baña

7. **Râşidâ** encüm-i tâbende degil gice felek
Bir iki manḳır ile oynadı çoḳ reng baña

[*Hazine-i Fünun*, Sene 2, Sayı 28, 20 Recep 1312 / 5 Kanunusani 1310 (17 Ocak 1895), s. 223-224.]

8

(Fâʿilâtün Fâʿilâtün Fâʿilâtün Fâʿilün)

1. Ehl-i ʿirfân ile dâʾim ḫoş gelir ṣoḥbet bana
Ülfet-i cühhâlden ḥâṣıl olur sıḳlet bana

2. Sen yiter itdiñ şikâyet ṭâliʿ-i nâ-sâzdan
Diñle benden azıcıḳ da geldi çün nevbet bana

3. Ol ḳadar oldum siyeh-rûy-ı maʿâṣî vü zünûb
Kendi ʿaksimden gelir âyînede ḫaclet bana

4. Zîr-i ḫâk olsam da ben her çend bî-nâm u nişân
Defter-i şiʿrim olur müstevcib-i şöhret bana

5. **Râşid** olsun ṭûl-i ʿömr ile cihânda kâmrân
Ḳabrime her kim gelir oḳur ise raḥmet bana

[*Hazine-i Fünun*, Sene 2, Sayı 28, 20 Recep 1312 / 5 Kanunusani 1310 (17 Ocak 1895), s. 224.]

9

(Feʿilâtün Feʿilâtün Feʿilâtün Feʿilün)

1. Âhdır serv-i sehî-ḳâmet-i bustân-ı duʿâ
Giryedir âb-ı revân çemenistân-ı duʿâ

2. Ṭıfl-ı maṭlab gelür âġûş-ı ḥuṣûle elbet
Şîr-i iḫlâṣ ile memlû ola pistân-ı duʿâ

3. Ṣayd ider nâḫun-ı derrinde iken gerden-i ḫam
Âhuvân-ı emeli şîr-i neyistân-ı duʿâ

4. Ḳaṭre-i eşk olur şebnem-i bâġ-ı teʾsîr
Zerdi-i rûdan alur reng-i gülistân-ı duʿâ

5. Olur ayaġ-ı be-dest-âver-i âmâl olan
Ṣıdḳ ile pây-ı nüh-meclis-i mestân-ı duʿâ

6. Neşve-i raḥmet-i mevlâyı bulurlar **Râşid**
Ṣıdḳ ile eyleseler bâde-perestân-ı duʿâ

[*Hazine-i Fünun*, Sene 2, Sayı 29, 27 Recep 1312 / 12 Kanunusani 1310 (24 Ocak 1895), s. 236.]

10

(Mefâʿîlün Mefâʿîlün Mefâʿîlün Mefâʿîlün)

1. Şebîh-i ḳâmet-i dildâr olunca ḳadd-i istiġnâ
Ḫayâlimde olur mânend-i ebrû medd-i istiġnâ

2. Berîdir tîşe-i kârî-i tevbîḫ-i ekâbirden
Mekânet üzredir zirâ esâs-ı sedd-i istiġnâ

3. Ola ol tuḥfeniñ ruḫsâr-ı nâmûs-gerdesi ṣad ḫayf
Ḥużûr-ı yârda maḳhûr-ı dest-i redd-i istiġnâ

4. Bu istiġnâyı terk eyle tenezzül eyle cânânım
Tefehhüm ḳıl budur işte me'âl-i ḥadd-i istiġnâ

5. Degildir bî-sebeb böyle ṣarîr-i ḫâme-i **Râşid**
Niyâz-ı ʿâṭıfetdir senden ey gül-ḫadd-i istiġnâ

[*Hazine-i Fünun*, Sene 2, Sayı 29, 27 Recep 1312 / 12 Kanunusani 1310 (24 Ocak 1895), s. 236.]

11

(Mefʿûlü Fâʿilâtü Mefâʿîlü Fâʿilün)

1. İtdik recâ vü meskenet ey dil-rübâ saña
Düşmezdi eylemek bize cevr ü cefâ saña

2. Gitdiñ vedâʿ ḳılmadan itdiñ bizi fedâ
Artıḳ selâmet eyleye iḥsân Ḫudâ saña

3. Raḥm itmeyüp ḥaḳâret ile çignediñ bizi
Olsun ḥelâl cümlesi bizden yaña saña

4. Terk itme yoḳ mı var ise ikrâh sevdigim
ʿAfv it ne çâre olduġumı mübtelâ saña

5. Sensiñ efendim eyleyemem ġayra ʿarż-ı ḥâl
Şükr ü şikâyet eylerem ancaḳ saña saña

6. Ser-rişte geçdi destiñe cânâ cefâlar it
Açmış bulundı sırrını dil ez-ḳażâ saña

7. Me'yûs ḳıldı gitdi seni ol ṭabîb-i cân
Ey ḫaste-dil Ḫudâ vire artıḳ şifâ saña

8. Begden gelen de begdir eyâ hicr-i ġam-güsâr
ʿİzzetle ṣadr-ı ḳalbe buyur merḥabâ saña

9. Dünyâda işte râḥat-ı nefsiñ içün seniñ
Bir cân degil mi olsun efendim fedâ saña

10. Fânî olup ʿafâf ile cân virdi âferîn
Râşid anuñ'çün işte göründi fenâ saña

[*Hazine-i Fünun*, Sene 2, Sayı 34, 26 Şaban 1312 / 9 Şubat 1310 (22 Şubat 1895), s. 276.]

12

(Feʿilâtün Feʿilâtün Feʿilâtün Feʿilün)

1. Tîr-i âhım hedef-i kâma ḳarîn it yâ Rab
Püşt-i ḫam-küştemi dîvâra yaḳın it yâ Rab

2. Ṭâḳ-ı nisyânda fersûde kemân olmayayım
Beni hengâm-ı kühûletde nigîn it yâ Rab

3. Ġaraż-ı ʿizzet-i gerdûn-ı denîden ʿârî
Cismimi kûçe-i ẕilletde zemîn it yâ Rab

4. Âteş-i ʿaşḳ ile dünyâda yanup maḥv oldum
Bari ʿuḳbâda yirim Ḫuld-i Berîn it yâ Rab

5. Mürġ-i îmânım iderken dem-i âḫir pervâz
Rişte-i pençe-i zâġân-ı laʿîn it yâ Rab

6. Şebnem-i feyż ile gülzâr-ı sûḫende dâ'im
Gül-i endîşemi şâd-âb-terîn it yâ Rab

7. **Râşid**-i güm-rehe tevfîḳiñ olup zâd u refîḳ
Reh-ber-i kâmilini şerʿ-i mübîn it yâ Rab

8. ʿÖmr-i üstâd-ı veliyü'n-niʿamı dünyâda
Şân u şöhretle nice mâh u sinîn it yâ Rab

[*Hazine-i Fünun*, Sene 2, Sayı 35, 3 Ramazan 1312 / 16 Şubat 1310 (28 Şubat 1895), s. 284.]

13

(Feʿilâtün Feʿilâtün Feʿilâtün Feʿilün)

1. Sensiz ey serv çemen dîdeme ẓulmet görünür
Sünbülî dûd u güli âteş-i ḥasret görünür

2. Bu ne ḥikmet uyusam da uyanıḳ ṭursam da
O gözüm nûrı benim dîdeme elbet görünür

3. Şerm ider görse güneş pertev-i ḥüsn ü ânıñ
O zavallıda hemân ḥâlet-i ḫaclet görünür

4. Yârdır dâr-ı behişţden bize ancaḳ maṭlab
Yârsız âdeme cennet daḫi ġurbet görünür

5. Leẕẕet-i ülfet egerçi hiç olunmaz inkâr
Genc-i vaḥdetde oṭurmaḳ daḫi râḥat görünür

6. Mevsim-i munṭazarı geldi bahârıñ müjde
Âdeme ṣaḥn-ı çemen ravża-i cennet görünür

7. Müntehî oldı sefer merḥale-i Baġdâd'a
Yâre yâ Rab ne zamân **Râşid**'e ʿavdet görünür

[Millet Ktp. AEMnz. 93, s. 82-83; Süleymaniye Ktp. Zühdü Bey 541, s. 301-303.]

14

(Mefâʿilün Feʿilâtün Mefâʿilün Feʿilün)

1. Cihânda ʿâḳil olan ıẓṭırâbsız yaşamaz
Tefekkür üzre olur pîç ü tâbsız yaşamaz

2. Cemâl-i yâr ile ḥâṣıl ḥayât-ı ravża-i dil
Giyâh-ı rûy-ı zemîn âfitâbsız yaşamaz

3. Ḳıyâm-ı şerʿ ile ḳâ'im binâ-yı devlet ü dîn
Kitâbsız yaşayan inḳılâbsız yaşamaz

4. Ölür gider de cihânda ʿulüvv-i tâbʿ olan
Teẕellül eylemez aṣlâ cenâbsız yaşamaz

5. Sitâd u dâdını **Râşid** bu sûḳ-ı fânîniñ
Başîret üzre görenler ḥisâbsız yaşamaz

[*Tuman 2001,* s. 314; *İnal 1999,* s. 1813; *Bursalı Mehmed Tahir 2016,* s. 998.]

15

(Feʿilâtün Feʿilâtün Feʿilâtün Feʿilün)

1. Gerçi geldikde nehârı bize şâm eyledi ḫaṭ
Lîk ol ser-keşi ʿuşşâḳına râm eyledi ḫaṭ

2. Mürġ-i vaḥşî ise de ṣayd ideriz ol şûḫı
Dâne-i ḫâline kendüsini dâm eyledi ḫaṭ

3. Bâġ-ı ḥüsnüñ güli var sünbüli var bülbüli var
Çemeni yoḳdı faḳaṭ geldi tamâm eyledi ḫaṭ

4. Çâr-ebrûlar ile ülfeti teshîl iderek
Nice bî-çâreyi dil-şâd u be-kâm eyledi ḫaṭ

5. **Râşid** erzâni-i kâlâ-yı viṣâle dâ'ir
Müjde olsun bize irsâl-i peyâm eyledi ḫaṭ

[*Fatîn Dâvud 1271,* s. 119.]

16

(Fâʿilâtün Fâʿilâtün Fâʿilâtün Fâʿilün)

1. Yârdan ne nâme aldım ne selâm-ı sâde ben
Neyle bilmem tesliyet itsem dil-i nâ-şâda ben

2. Merḥametsiz ben seni bir dem ferâmûş itmedim
Râżıyam yanıñda bir kerre geleydim yâda ben

3. Ṭaġ delüp ṣaḥrâya düşdüm râh-ı ʿaşḳıñda seniñ
Beñzedim ʿuşşâḳ içinde Ḳays ile Ferhâd'a ben

4. Bir nigehde dilde yüz biñ zaḫm açarsıñ el-amân
Çeşm-i cellâdıñ elinden ḳande gitsem dâda ben

5. Gül açılsın mevsim-i güldür hemân ey ġonce-fem
Bülbülâsâ başlayam bu bâġda feryâda ben

6. Sevdigim bir rütbe ḥüsn ü âna mâliksiñ ki sen
Ṣûretiñ ʿarż eylesem ḥayret gelir Behzâd'a ben

7. Görmedim çeşmiñ gibi tîz ṣayd ider mürġ-i dili
Gerçi bu ṣaḥrâda seyr itdim nice ṣayyâda ben

8. Gül yüzüñ ey serv-ḳâmet gördügüm günden beri
Gül-şen-i ʿâlemde baḳmam naḫl-i gül şimşâda ben

9. Ey gözi âhû degişmem Çîn'e çîn-i zülfüñü
Virmezem dârü's-selâm-ı vuṣlatıñ Baġdâd'a ben

10. Çünki yoḳdur bu ḫarâbatda yapılmış bir göñül
Bilmezem geldim n'içün böyle ḫarâb-âbâda ben

11. Görmemiş hîç luṭf u iḥsânıñ ki **Râşid** söylesin
ʿÂcizem ammâ ki cevriñ sevdigim taʿdâda ben

[Millet Ktp. AEMnz. 93, s. 84-86; Süleymaniye Ktp. Zühdü Bey 541, s. 318-322.]

17

(Fâʿilâtün Fâʿilâtün Fâʿilâtün Fâʿilün)

1. Bir sebük-maġz âdem olsa baş vekîli devletiñ
Ḫalḳ ḳalır yalın ayaḳ dâr u diyâr elden gider

[*İnal 1999,* s. 1812]

18

Nazire[7]

(Mefâʿilün Feʿilâtün Mefâʿilün Feʿilün)

1. Ruḫuñda zülf-i semen-bû ider ḫiṭâb saña
A serv-ḳad yaḳışır mı bu pîç ü tâb saña

2. Tenezzül eyleseñ ey şeh-süvâr-ı eşheb-i nâz
Sipihr ider meh ü ḫurşîdini rikâb saña

3. Dü-tâ idüp ḳadümi alma âh u efġânum
Amân kemân ile virsün ġınâ rebâb saña

4. Bu istiḳâmet ile degmedüñ rakîb-i kece
Begüm ḫaṭâ görinür ṭoġrısı ṣavâb saña

5. Cenâb-ı Râşid'e peyrevlik eyledüñ **Ḥâfız**
Bu kem bıżâʿa ile müsteḥaḳ ʿitâb saña

[Süleymaniye Ktp. Zühdü Bey 541, s. 325.]

Kaynaklar

Abdülkadiroğlu, A. ve Ayla Güçlü (2005). *Gaziantep Meşhurları.*
Bursalı Mehmed Tahir (2016). *Osmanlı Müellifleri,* (3. Cilt), (haz. M. A.

[7] ʿAlî Râşid Efendi'niñ Ġazeline.

Yekta Saraç), Ankara: TÜBA Yay.
Erdem, Y. (2007). *Pétis de la Croix, François, İslam Ansiklopedisi* (34. Cilt, s. 255-6), İstanbul: TDV Yay.
Fatîn Dâvud (1271). *Tezkire-i Hâtimetü'l-eş'âr*. İstanbul.
Fatîn Davud (2017). *Hâtimetü'l-Eş'âr (Fatîn Tezkiresi).* (haz. Ömer Çifçi), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55976,fatin-tezkiresi-pdf.pdf?0 (Erişim tarihi: 22.07.2024)
Hazine-i Fünun, Sene 2, Sayı 27, 13 Recep 1312 / 29 Kanunuevvel 1310 (10 Ocak 1895), s. 219.
Hazine-i Fünun, Sene 2, Sayı 27, 13 Recep 1312 / 29 Kanunuevvel 1310 (10 Ocak 1895), s. 219-220.
Hazine-i Fünun, Sene 2, Sayı 28, 20 Recep 1312 / 5 Kanunusani 1310 (17 Ocak 1895), s. 223-224.
Hazine-i Fünun, Sene 2, Sayı 29, 27 Recep 1312 / 12 Kanunusani 1310 (24 Ocak 1895), s. 236.
Hazine-i Fünun, Sene 2, Sayı 34, 26 Şaban 1312 / 9 Şubat 1310 (22 Şubat 1895), s. 276.
Hazine-i Fünun, Sene 2, Sayı 35, 3 Ramazan 1312 / 16 Şubat 1310 (28 Şubat 1895), s. 284.
İnal, İ. M. K. (1999). *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlü'ş-Şuarâ)* (4. Cilt), (haz. İbrahim Baştuğ), Ankara: AKM Yay.
Kütükoğlu, B. (1997). *Halîkatü'r-Rüesâ.* İslam Ansiklopedisi (15. Cilt, s. 304-5). İstanbul: TDV Yay.
Mehmed Süreyya (1996). *Sicill-i Osmanî, Osmanlı Ünlüleri* (4. Cilt), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
Râşid, *Tevârîh-i Enbiyâ fî İrşâdi'l-Ezkiyâ,* Şevval 1282 (Mart 1866).
Râşid. Gazel. Millet Ktp. AEMnz. 93, s. 82-86.
Râşid. Gazel. Süleymaniye Ktp. Zühdü Bey 541, s. 301-303, 318-325.
Şakir Sabri (1934). *Gaziantep Büyükleri, Beşyüz Elli Yıllık Âlim ve Şairleri.* Gaziantep: Gaziantep Halkevi Yay.
Şemsettin Sâmi (1996). *Kâmûsu'l-A'lâm. Tıpkıbasım* (3. Cilt), Ankara: Kaşgar Neşriyat.
Tuman, M. N. (2001). *Tufhe-i Nâilî, Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri* (1. Cilt), (haz. Cemâl Kurnaz, Mustafa Tatçı), Ankara: Bizim Büro Yay.
Yakar, H. İ. (2015). *Antepli Divan Şairleri.* Gaziantep: Gaziantep Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay.

DEMİR, Mihriban.[*]

"*Pīş-keş* ve *Armaġan* Sözcüklerinin Anlam Özelliği ve Şiir Dilinde Kullanımı"

1. Giriş

Sözcüğün sahip olduğu anlam, her şeyden önce o toplumun zihninde bir ihtiyaç üzerine var olmuştur. Dolaysıyla her sözcük ait olduğu toplumun zihnini, sosyal yaşantısını, psikolojisini yansıtır. Ne var ki zaman içinde yaşayışın ve ihtiyaçların değişmesi; sözcükle ilgili bilginin bir şekilde silinmesiyle, sözcüğün sahip olduğu manayı tam anlamıyla yansıtmaktan uzaklaştığı görülmektedir. Bu da bilhassa klasik metinlerle uğraşanlar için bir müşkül hâline gelmektedir. Bu sebeple Osmanlı edebiyatına ait metinleri ve özellikle şiiri anlamak için şiir dilinde kullanılan sözcüklerin sözlük anlamlarını iyi bilmek, sözcüğün anlam ve çağrışım alanlarına vâkıf olmak önemlidir.

Kavram zenginliğine sahip bir şiir geleneğini oluşturan Osmanlı edebiyatında bir varlığı karşılamak için sık sık birden fazla sözcükten yararlanıldığı olmuştur. Örnek verecek olursak sevgi, saygı nişanı olarak verilen bir şeyi karşılamak için hediyye, tuhfe, armağan, pîş-keş, dest-âviz, bergüzâr gibi kelimeler kullanılmıştır. Kimisi farklı kökenden olan bu kelimelerin her biri şiirde kendine yer bulmuştur. Ancak hemen hemen aynı anlamı karşıladığı düşünülen bu sözcükler arasında anlam bakımından farklar mevcuttur. Şairlerin bu kelimeleri kullanırken aralarındaki farkı gözetmeden yalnızca vezne ve fesahate uygunluğuna mı baktığı yoksa onların anlam farkını bilerek mi kullandığı sorusuna cevap bulabilmek için bu yazıda Osmanlı şiir geleneği içinde sıklıkla geçen pīş-keş ve armaġanın anlam özelliği beyitler üzerinde ortaya konulacaktır. Böylelikle şairlerin bu kavramları ne şekilde anlamlandırdığı ve şiir dilinde nasıl kullandığı görülecektir.

2. Pīş-keş ve Armaġan Sözcüklerinin Anlam Özelliği

2.1. Pīş-keş

Pīş-keş sözlüklerde genellikle küçük olanın büyük olana verdiği hediye olarak geçmektedir. Dehhodâ bu sözcükle ilgili "Birine bir şeyi alması için takdim etmek, küçüğün büyüğe takdim ettiği şey."(Dehhodâ 1377: IV-5985) karşılığını verirken Ferheng-i Şu'ûrî'de "Selāṭīne verilen

[*] Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Programı, mehribandemir@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9395-6292

hedāyā." (Şu'ûrî 2019: II-1106) Steingass'ta "sadece prenslere, büyük adamlara, üst düzey kişilere veya bazen eşitlere (özellikle büyük bir randevu alındığında) sunulan hediye..." (Steingass 1963:267) anlamı ile yer alırken Lugat-ı Remzî'de ve Kâmûs-ı Türkî'de ise kelime için yalnızca hediye anlamı verilmektedir. Buradan anlaşılıyor ki pīş-keş sözcüğü sıradan bir hediye değil, makam olarak daha aşağıda olanın kendisinden bir üst makamda/statüde olan birine verdiği hediyedir. Ayrıca bu sözcük Osmanlı başta olmak üzere Moğol ve Safevî hükümdarlıkları devrinde, bir devlet uygulamasını karşılamak için de kullanılmıştır. İslam Ansiklopedisi'ndeki pīş-keş maddesinde bu uygulamayla ilgili şunlar geçmektedir:

Daha çok padişahı ilgilendiren pîşkeş uygulaması bir büyüğe hediye sunma geleneği olarak kuruluş döneminden beri mevcuttu. Bilhassa padişahı görme, huzura çıkma gibi durumlarda hediye takdim etme usulü yaygındı. Kanûnî Sultan Süleyman zamanından itibaren çeşitli vesilelere bağlı olarak (cülûs, bayram ve düğün merasimleri) padişaha pîşkeş sunmak âdet hâline geldi. (Karaca 2007: 34-294)

Bu bilgilerden hareketle pīş-keşin sahip olduğu anlam özelliği sebebiyle "hediye" anlamını taşıyan öteki sözcüklerden ayrıldığını söyleyebiliriz zira "hediye" kavramı düşünüldüğünde bir kimseye herhangi bir çıkar gözetmeden, içten gelen bir dürtüyle verilen şey kastedilirken pīş-keş söz konusu olduğunda bu durum değişmektedir.

Bu sözcüğün şiir dilinde yukarıda zikredilen manaları çağrıştıracak şekilde kullanımına bakacak olursak:

Pīş-keş eylemeye ḫıdmetine çarḫ-ı berīn
İki ḳalḳan göbegi eyledi şems ü ḳameri (Süheylī: *Dīvān:* k. 38/5)

[= Yüce gökyüzü, senin hizmetine pîş-keş vermek için güneşi ve ayı iki kalkan göbeği[1] yaptı.]

Pīş-keş cān gönderürdüm lāyıḳ olsa ḫizmete
Göŋlümüŋ taḫtındaki luṭf issi sulṭāndan yaŋa (Sāfī: Dīvān: g. 4/3)

[= İşe yarayacağını bilsem gönül tahtımdaki sultana hediye olarak canımı gönderirdim.]

Yukarıdaki beyitlerde pīş-keşin bir hizmete girme karşılığında verildiğini görüyoruz. Bu aynı zamanda pīş-keşin niteliği üzerinde de

[1] Göbek, yuvarlak demir kalkanların orta bölümüne verilen addır. Bu tür kalkanlar göbek ve etek denilen iki bölümden oluşur. (Çoruhlu 2001: 24-261)

etkilidir zira bir göreve getirilen kişiler, bu görev karşılığında değerli bir tayin pīş-keşi vermek durumundaydı. Bu düşünce şiir dilinde de kendine yer bulmuştur. Birinci beyitte güneş ve ay, ikinci beyitte can, değerli oldukları düşüncesiyle hizmet karşılığında pīş-keş verilmiştir.

Cānı ḳıldum pīş-keş seŋ ḫüsrev-i ḫūbāna ben
Luṭf ėdüp maʿẕūr dut gerçi ki dervīşānedür (Revānī: *Dīvān:* g. 57/2)

[= Canımı sen güzeller şahına pîş-keş kıldım ancak sen lütfedip onu hoş gör zira o sana yaraşacak denli kıymetli değildir.]

Pīş-keş uygulaması klasik şiir geleneği ile düşünüldüğünde âşık Pīş-keş sunan taraf olmuştur ancak âşığın sevgiliye canı dışında verebileceği bir mal varlığı yoktur, verse de bunlar sevgiliye yaraşmaz. Beyitteki bu durum sunulan pīş-keşin yeterli görülmesi, beğenilmesi durumunu da akla getiriyor zira paşaların padişaha gönderdiği pīş-keşlerin padişahın dilediği değerde olması beklenirdi. (Tavernier 2007: 107)

Ey Sehābī güher-i naẓmum ile cān naḳdin
Pīş-keş ėtmege dil der-geh-i sulṭāna çeker (Sehābī: *Dīvān:* g. 87/5)

[= Ey Sehābī; gönül, şiir mücevherini ve can nakdini pîş-keş etmek için onu sultanın huzuruna götürür.]

Beyitlerde kimi zaman canın kendisi yanında "can naḳdi"nin de pīş-keş olarak verildiği görülmektedir. Osmanlıda bazı durumlarda nakit para da pīş-keş olarak verilmekteydi. İnalcık, nakit paranın pīş-keş verilmesiyle ilgili şunları yazmıştır:

> Vezirler, beylerbeyiler ve Hristiyan cemaatlerinin reisleri, patrikler, dahil bütün ileri gelenler, sultana miktarı yönetmeliklerle saptanan birer pīş-keş sunmak zorundaydılar. Atandıkları mevkideki yetkilerini resmen başlatan hükümdarlık beratını aldıkları anda, örneğin Rumeli beylerbeyinin 10.000 akçe, Rum Ortodoks Patriği'nin (on yedinci yüzyıl ortasında) 20.000 guruş vermesi usûldendi. (İnalcık 2000: 115)

Yukarıdaki beyitte pīş-keş ile "naḳd" sözcüğünün bir arada kullanılması buna işarettir.

Pes andan soŋra düzdi pīş-keşler
Niçe yük ʿud-ı ḫuşk u ʿanber-i ter

Hezār üştür hezār ester hezār esb
K'idemez tozların fehm-i ṣabā kesb

Daḫı biŋ bende Rūmī vü Ḫaṭāyı
Ki ėder yüzleri şermende ayı

Ḥarīr ü aṭlas ü zer-beft ü dībā
Nihāyetsüz ḳamu rengīn ü zībā (Lārendeli Hamdī: *Leylā vü Mecnūn:* b. 2864/65/66/67)

[= Ondan sonra sayısız yük öd ağacı kurusu ve taze amberi pīş-keş düzdü. Sabâ rüzgârının tozunu dahi idrak edemeyeceği bin deve, bin katır, bin at... Üstelik yüz güzelliğiyle ayı utandıran bin Rumlu ve Hatâlı köle... Hepsi bitmez tükenmez güzellikte ve renkte ipek elbise, atlas, sırmalı kumaş...]

Larendeli Hamdî'nin Leylā vü Mecnūn Mesnevisinde yer alan Āmeden- i İbn-i Selām Be Ḳabīle-i Leylī ve Pīş-keşhā Dāden (İbn-i Selâm'ın Leylâ'nın Kabilesine Gelişi ve Pīş-keşler Vermesi) başlığı altında yer alan yukarıdaki beyitlerde görüldüğü üzere pīş-keş olarak amber, öd ağacı gibi kokular; at, katır, deve, köle ve değerli kumaşlar sunulmuştur. Osmanlıda özellikle padişaha sunulan pīş-keşlerin çok çeşitli olduğunu söylemek mümkün, İslam Ansiklopedisi, Pîş-keş maddesinde, pīş-keş olarak sunulan hediyeler şöyle sıralanmıştır:

> Pîş-keş olarak sunulan hediyeler bazan bir miktar nakit; kıymetli madenlerden -çoğunlukla gümüş- ve değerli taşlarla süslenmiş eşya (şamdan, buhurdan, gülabdan. maşraba, matara, kavanoz, şişe, tepsi, sürahi, leğen, ibrik, kupa gibi); mücevherlerle süslü koşum takımları, atlar; kılıç, hançer, ok, yay gibi silahlar; başlık, kemer, nalın, kumaş, kürk gibi giyim eşyaları çadır, halı, ayna, saat gibi çeşitli şeylerdi. (Karaca 2007: 34-294).

XVI. yüzyılın ortalarından itibaren bu gelenek rüşvet-pîşkeş-câize/cevâiz üçlüsüyle ifade edilen uygulamalarla suistimale açık hâle geldi." (Karaca 2007: 294) Devlet uygulamasındaki değişim sözcüğün anlamına da sirayet ederek kelimenin sözlüklerde verilen anlamların dışına çıkıp rüşvet manasını kazanmasına neden olmuştur. Günümüzde hâlâ söylendiği andan itibaren zihinde rüşvet anlamıyla beliren pīş-keşin yukarıda verilen örneklere bakıldığında rüşvet anlamından ziyade sözlüklerde yer alan alt makamdan üst makama verilen hediye anlamını yansıttığını söylemek mümkün. Şairler, beyti kurarken bu sözcüğü sahip olduğu anlam özelliğine uygun kullanmışlardır. Pīş-keş ile ilgili benzer hayalle kurulan çok sayıda örnek bulunmakla beraber biz bu kadarını vermekle yetindik.

2.2. Armağan

Pīş-keş gibi armağan sözcüğü de anlam özelliği bakımından hediye anlamı taşıyan diğer sözcüklerden ayrılmaktadır. Divānü Lügâti't-Türk'te 'Gittiği yerden doyumlu gelen birisinin yakınlarına verdiği hediye, armağan. Oğuzca yarmakan dahi denir.' (Kâşgarlı Mahmud 2013: 140) karşılığı verilirken Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü'nde 'birini

sevindirmek için verilen hediye' olarak karşılanır. (Eren 1999: 18) Eren (1999), kelimenin sonundaki -y sesinin sonradan türediğini, eski Kıpçakçada da armağan şeklinin kullanıldığını ayrıca Doerfer'e göre Türkçeden Farsçaya armaġān olarak geçtiğini söyler. Bahâr-ı Acem'de bu sözcük için 'Reh-âverd, yakınlar için yolculuktan getirilen hediye' (Çendbehâr 1379: I-116), Ferheng-i Suhan'da da yine 'Yolcuların yolculuktan getirdiği hediye' karşılığı verilirken kelime armaqān şeklinde Türkçe kaynaklı gösterilir. (Enverî 1381: 335) Dehhodâ Sözlüğü, 'Bir yerden gelinirken yakınlara getirilen hediye, yolcunun tanıdıklarına getirdiği hediyedir, bugün sevgāt denir.' (Dehhodâ 1377: II-1902) Ferheng-i Mu'în'de kelime armaḳan şeklinde Türkçe kaynaklı verilmekte olup anlamı için ise 'bir yerden başka bir yere götürülen hediye' karşılığı verilmektedir. (Mu'în 1381:123) Burhân-ı Kâtı'da 'Türkîde dahi armağan denir. Âşinadan biri diyâr-ı âharden geldikte ahbâba gönderdiği tuhfedir. Arabîde hediye derler.' (Âsım Efendî 2000: 224) Osman Nedim Tuna, "Kelimeler Arasında" adlı yazısında bu sözcüğün farklı yazılışlarına ve anlamına dair şunları söylemektedir:

> Türk dilinin eski belgelerinde yarmakan, armakan, yarmagan, armagan, armagal şekillerinde geçen armağan kelimesinin bir yolculuk, savaş ya da av dönüşünde oradan elde edilen nesnelerden yakınlara ve eşe dosta ayrılan pay idi. Yarmakan şekli, yarmak < ayırmak, parçalamak, bölmek> kelimesiyle ilgilidir.(Tuna 1961: 547).

Sözlüklerdeki karşılığına bakıldığında sözcüğün kökeninin çoğunlukla Türkçe kaynaklı gösterildiği görülür. "Divan şairlerinin armağan kelimesini hiçbir Arapça ve Farsça terkiple kullanmamaları ve kan gibi bazı Türkçe kelimelerle kafiyeli yazmaları Türkçe olduğunu bildikleri düşüncesini uyandırır." (Babacan 2006: 551) Bu çalışmanın konusu armağan kelimesinin manası olduğundan biz manaya odaklanacağız. Verilen karşılıklarda armağan kelimesi genellikle bir yerden dönerken getirilen veya bir yere gönderilen/iletilen hediye anlamına sahiptir ve bu özelliğiyle bilindik bir hediye olmadığı anlaşılmaktadır. Beyitlerden yola çıkarak şairlerin bu kelimeye nasıl yaklaştığına bakarsak:

> Gitmişdi ḥüsnüŋ éline dil geldi dédiler
> Bu derd ü ġam bize bes anuŋ armaġanıdur (Münīrī: *Dīvān:* g. 102)

[= Gönül, güzellik memleketine gitmişti, geldi dediler; öyleyse bu dert ve gam bize onun armağanıdır.]

Armaġan beyitte il adı ve git-, gel- fiilleri ile beraber kullanılarak sözlük manasını tam olarak karşılayacak şekilde kullanılmıştır.

Ġazel ṣanmaŋ bunı bir tuḥfe içün Ḫayretī'nüŋ bu
Göŋül mülkinden ehl-i ʿışḳa bir ḫoş armaġanıdur (Hayretī: *Dīvān:* g. 111/10)

[= Bunu gazel sanmayın; bu, Hayretî'nin hediye için gönül ülkesinden aşk ehline hoş bir armağanıdır.]

Bu beyit armağanın anlam özelliğini görmek açısından güzel bir örnek zira burada tuḥfe ve armağan sözcükleri bir arada kullanılmasına rağmen birinci mısrada tuḥfe hediyeyi karşılarken ikinci mısradaki armağan, hediyenin gönderilmesi/iletilmesi söz konusu olduğunda kullanılmıştır. Bu, şairin söz konusu iki sözcüğü anlam bakımından ayırdığını göstermektedir.

Ḫayālī ol şeh-i ḥüsnüŋ ayaġı tozundan
Ṣabā eli ile saŋa armaġanı gelmedi mi (Ḫayālī: *Dīvān:* g. 86/5)

[= A Hayālî, sabâ rüzgârının eliyle sana o güzellik sultanının ayağının tozundan armağan gelmedi mi?]

Sevgilinin ayak tozunun saba ile âşığa hediye edilmesi yaygın bir hayaldir. Beyitte söz konusu hediyenin iletilmesi olduğundan tercih edilen sözcük yine armağan olmuştur.

Fikr-i ruḫuŋla olsa göŋül ʿāzim-i cinān
Ḥūr-ı behişte ėledür āyīne armaġan (Emrī: *Dīvān:* g. 354/1)

[= Gönül, (senin) yanağının düşüncesiyle cennetlere yönelse (yanağının hayalinin etkisiyle) cennetteki hurilere armağan diye ayna götürür.]

Nergis-i ġamze-kāra varduḳça
Sürme-dān ėltür armaġan ġonca (Şemsī: *Dīvān:* Bahār-nāme: b. 3, s. 758)

[= Gonca, işi göz ucuyla bakmak olan nergise her gittiğinde (ona) sürme hokkasını armağan götürür.]

Biri Emrî'ye diğeri Şemsî'ye ait olan yukarıdaki beyitler, benzer hayalle kurulmuş olup ikisinde de bir yere giden unsurlar (gönül, gonca) ve yanında götürdükleri hediyeler (ayna, sürme hokkası) vardır. Hediyelerin bir yere gönderilmesi veya biri aracılığı ile iletilmesi söz konusu olduğu için iki şair de armaġan sözcüğünü tercih etmiştir.

Armaġandur māder-i dehre bu ṭıfl-ı nāzenīn
Kim diyār-ı ġaybdan gönderdi ḫallāḳ-ı cevād (Dürrī Aḥmed E.: *Dīvān:* Kt. 62/15)

[= Cömert yaratıcı, bu nazlı çocuğu dünya annesine gayp âleminden armağan (olması için) gönderdi.]

Ėy Meʿālī ışḳ ėlinden geldi ḫᵛāce baŋa
Ġuṣṣa vü miḥnet metāʿını getürdi armaġan (Meʿālī: *Dīvān:* g. 164/9)

[= Ey Meʿālī, aşk ülkesinden dönen molla bana gam ve mihnet servetini armağan getirdi.]

Yukarıdaki iki beytin, önceki örneklerde olduğu gibi armaġanın anlam özelliğine uygun bir hayalle kurulduğu görülmektedir. Söz konusu olan armaġan birinci beyitte cömert yaratıcı tarafından gönderilen bir tıfl-ı nâzenînken ikinci beyitte aşk ülkesinden dönen bir mollanın getirdiği gam ve mihnettir. Her iki beyitte de şairlerin kurdukları hayal için seçtikleri sözcük armaġan olmuştur, bu da yine bu kelimelerin şairlerin zihninde anlam açısından ayrıldığını göstermektedir.

Sonuç

Bugün kelimelerin sahip olduğu anlam özelliğini hesaba katmadan yalnızca aralarındaki anlam ortaklığından yola çıkarak değerlendirme yapmak, metinleri anlama noktasında yanılgıya neden olur. Bir kelimenin anlam özelliği bilinmediği takdirde aynı anlamı karşıladığı düşünülen iki sözcüğün niçin beyitte bir arada kullanıldığı sorgulanabilir hatta gerekmediği hâlde şair tarafından beyte rastgele serpiştirildiği düşünülebilir. Osmanlı şairleri, bizim bugün ancak sözlükler vasıtasıyla farklı manalarına ulaştığımız kelimelerin arasındaki anlam farkına vâkıflardı. Elbette zamanla birlikte dilin kendini dönüştürmesi sebebiyle kelimeler sahip oldukları kimi anlamları yansıtmamaktadır. Buna rağmen Osmanlı metinleri söz konusu olduğunda, manasına çok vâkıf olduğumuzu düşündüğümüz bir kelimede dahi silinmiş veya geride kalmış bir anlam izini bulmak mümkündür. Bu sebeple hangi kavram söz konusu olursa olsun bugünkü bilgimiz ve algımızdan sıyrılarak bu kavramların o dönem insanı tarafından ne şekilde anlamlandırıldığını bilmek önemlidir.

Yukarıda sahip olduğu anlam özelliğini vermeye çalıştığımız hediye manasındaki iki sözcükten öyle anlaşılıyor ki şairler bu kelimeler arasındaki farkı bilmektedir. Ne var ki bu ayrımın gözetilmediği bazı beyitlere de rastlamak mümkündür. Ṣāfī'ye ait aşağıdaki beyitte pīş-keş ve armaġan kelimeleri arasında keskin bir ayrım olmadığı görülmektedir.

Pīş-keş cān ėledür ṭapuŋa Ṣāfī varıcaḳ
Armaġanını ḳabūl ėt yüze urma kerem [ėt] (Ṣāfī: *Dīvān:* g. 20/5)

[= Sâfî, hediye olarak canını getirir, senin yanına varınca armağınını kabul et; yüze vurma, iyilik yap.]

Buna benzer örnekler haricinde şairler beyitlerde genellikle pīş-keş ve armaġan kelimeleri arasındaki farkı gözeterek kullanmış olup bu fark,

beytin hayal dünyasını hatta beyitte geçen sözcüklerin seçimini etkilemiştir. Örneğin armağanın geçtiği beyitlerde genellikle git-, gönder-, gönderil-, ilet-, irgür-, gel- fiilleri ile diyar, il, mülk, dehr, kûy gibi isimler geçmektedir. Pīş-keş söz konusu olduğunda ise toplumsal değişimlerle beraber kazandığı olumsuz anlamı değil, bir devlet uygulaması olarak alt-üst makamlar arasındaki hediye uygulaması ve bu uygulamanın işleyiş şekli beyitlerin kurgusunda rol oynamıştır ancak

Bu gözle bakıldığında asırlar evvel yaşamış, bizden çok farklı hayat deneyimlerine sahip olan insanların zihinlerinde şekillenen ve yazıya dökülen hayallere vâkıf olmak için bu hayalleri aktarmada aracı olan dili ve onun bir ferdi olan kelimeleri anlamak metinleri anlamayı kolaylaştıracaktır.

Kaynaklar

Aslan, Üzeyir. "Klasik Türk Şiirinde Şâhid" *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi.* s. 1 (Kış: 2010): 1-28.

Akkaya, Mehmet. "Şemsî Paşa Dîvânı (İnceleme-Edisyon Kritikli Metin)" Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı. 1992.

Babacan, İsrafil. "Armağan Kelimesinin Kökeni ve XIV-XVI. Yüzyıl Divanlarında Oluşturduğu İmajlar". *Türk Dili.* 660 [Aralık: 2006]: 549-556.

Çoruhlu, Tülin. "Kalkan". *İslam Ansiklopedisi.* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, c. 24, 2001.

Dehhoda, Ali Ekber. *Lugat-nâme-i Dehhoda.* Tahran: Müessese-i Lugat-nâme-i Dehhoda, 1377 [1998].

Dürrî Ahmed Efendi. *Dürrî Ahmed Efendi Dîvânı.* Haz. Ramazan Vural. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü: 3669, Kültür Eserleri Dizisi-628, (e-kitap), 2020.

Eren, Hasan. *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü.* Ankara: TDK Yayınları, 1999.

Enverî, Hasan. *Ferheng-i Bozorg-i Suhen.* Tahran: İntişârât-ı Suhen, 1381 [2002].

Emrî. *Emrî Dîvânı.* Haz. Yekta Saraç. İstanbul: Eren Yayınları, 2002.

Hüseyin, Remzi. *Lugât-ı Remzî (inceleme-tıpkıbasım).* Haz. Ali Birinci. İstanbul: YEK, 2018.

Hayâlî. *Hayâli Bey Dîvânı.* Haz. Ali Nihad Tarlan. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınlarından 277 Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dalı No. 3., 1945.

Hayretî. *Hayretî Dîvânı (Tenkitli Metin- Dil İçi Çeviri).* Haz. Ferhat

Musluoğlu. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları, 2022.

İnalcık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi.* İstanbul: Eren Yayınları, 2000.

Karaca, Filiz. "Pişkeş", *İslam Ansiklopedisi.* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, c. 34, 2007.

Kâşgarlı Mahmud. *Divânü Lûgât-it-Türk.* Çev. Besim Atalay. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.

Kütük, Rıfat. "Lârendeli Hamdî`nin Leylâ ile Mecnûn Mesnevîsi (İnceleme/Metin ve Diğer Leyla ile Mecnun Mesnevileriyle Mukayesesi)" Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Ana Bilim Dalı. 2002.

Lâletik, Çendbehâr. *Behâr-ı Acem.* Haz. Kâzım Zerfulyân. Tahran: İntişârât-ı Tılâye, 1380 [2001].

Mütercim Âsım Efendi. *Burhân-ı Katı,* Haz. Mürsel Öztürk-Derya Örs. Ankara: TDK Yayınları, 2000.

Mu'în, Muhammed. *Ferheng-i Mu'în.* Tahran: İntişârât-ı Âdenâ, 1381 [2002].

Münîrî. *Münîrî Dîvânı.* Haz. Ersen Ersoy. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü: 3557, Kültür Eserleri Dizisi-560, (e-kitap), 2017.

Me'âlî. *Me'âlî Dîvân (İnceleme-Metin Çeviri-Açıklamalar-Dizin-Tıpkıbaskı).* Haz. Hakan Taş. Massachusetts: Harvard University, 2021.

Revânî. *Revânî Dîvânı.* Haz. Ziya Avşar. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü: 3145, Kültür Eserleri Dizisi-428. (e-kitap), 2017.

Süheylî. *Süheylî Dîvânı.* Haz. M. Esat Harmancı. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü: 3189, Kültür Eserleri Dizisi- 440, (e-kitap), 2017.

Sâmî, Şemseddin. *Kâmûs-ı Türkî.* Haz. Raşit Gündoğdu vd. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2011.

Sâfî. *Sâfî Dîvân (İnceleme-Metin Çeviri-Açıklamalar-Dizin-Tıpkıbaskı).* Haz. Hakan Taş. Massachusetts: Harvard University, 2022.

Sehâbî. *Sehâbî Dîvânı.* Haz. Cemal Bayak. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü: 3199, Kültür Eserleri Dizisi-442, (e-kitap), 2017.

Şu'ûrî, Hasan Efendi. *Lisânu'l-Acem: Ferheng-i Şu'ûrî.* Haz. Ozan Yılmaz. İstanbul: YEK, 2019.

Taş, Hakan. "Klasik Türk Şiirinde pāreye at-/atıl- Deyimi Üzerine"

Doğumunun 60. yılında Mustafa S. Kaçalin Armağanı: Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Senglah'a Türkçe. (Ed.: Mehmet Ölmez vd.) İstanbul: Kesit Yayınları, s. 609-615, 2017.

Tavernier. Jean-Baptiste. *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı.* (Çev. Teoman Tunçdoğan). İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007.

Tuna, Nedim Osman. "Kelimeler Arasında". *Türk Dili.* 116, c. X (Mayıs: 1961): 547-550.

Ünyay Açıkgöz, Fatma. "Osmanlı Devleti'nde Pişkeş (XVII. Yüzyıl)". *Turkish Studies.* 13/24 (2018): 287-300.

Zülfe, Ömer. "Şiir Dilinde Anlam Çağrışımları". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi.* 9 (2012): 151-166.

DOĞAN AVERBEK, Güler[*] – TORBALI, Sadık Emre.[**]

"15. Asır Şairi Visâlî'nin Berlin Devlet Kütüphanesi Ms. or. oct. 3520 Numaralı Şiir Mecmuasında Bulunan Şiirleri"[1]

Giriş

Klasik edebiyat geleneğinin önemli malzemesinden olan şiir mecmualarından bugüne kadar metinleri tespit edilenler sayesinde yeni şairler belirlenebildiği gibi elde divanları bulunan/bulunmayan şairlerin şiirlerine ilaveler yapılabilmiş, ayrıca bu türden mecmuaları derleyenlerle ilgili önemli veriler devşirilebilmiştir. Bu bakımdan elde olan şiir mecmualarının tamamının metinlerinin tespit edilmesi ve belirli bir düzen içinde erişilebilir hâle getirilmesi faydalıdır. Bu amaçla geçtiğimiz yıllarda M. Fatih Köksal önderliğinde başlatılan MESTAP adlı projenin tamamlanmasının çok önemli olduğu kanaatindeyiz.[2]

Bu çalışmada ele alınan şiirler de Berlin Devlet Kütüphanesi'nde (Staatsbibliothek zu Berlin) bulunan ve 179 varaktan oluşan Ms. or. oct. 3520 raf numaralı "Mecmūʿa-i Eşʿār"da tespit edilmiştir. Ünlü şarkiyatçı Osman Reşer (Oskar Rescher, ö. 1972) tarafından Berlin Devlet Kütüphanesi'ne satılan yazma eserler arasında yer alan söz konusu mecmuada 'Adnî, Âhî, Ahmed Paşa, 'Alâyî, 'Atâyî, Du'âyî, Esîrî, Hümâmî, Hafî, Kemâl, Mesîhî, Meydânî, Na'îmî, Nazmî, Nizâmî, Nücûmî, Nümâyî, Kâsım, Nesîmî, Rahmî, Rızâyî, Safâyî, Safî, Senâyî, Sevdâyî(?), Şâhî, Şeyhî, 'Ulvî, 'Uşşâkî ve Visâlî'nin Türkçe şiirleri ile Hümâyûn, Hilâlî ve Ehlî'nin Farsça şiirleri yer almaktadır. Mecmuada çoğunluğu gazel nazım biçimiyle olmak üzere yaklaşık 700 şiir mevcuttur.

Mecmuada yer alan şairlerin ekserisi 15. yüzyılın başlarında ve ortalarında yaşamış şairlerdir. Yazmaya daha sonra eklenen bazı varaklarda yer alan Âhî, Mesîhî, Hümâyûn mahlaslı şairler ise yüzyıl

---

[*] Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, guler.dogan@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8938-1115

[**] Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Programı mezunu, emretorbali98@gmail.com, ORCID: 0009-0006-3265-7922

[1] Bu makale, 2024 yılında Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde Sadık Emre Torbalı tarafından Güler Doğan Averbek danışmanlığında hazırlanan "Berlin Devlet Kütüphanesi'nde Bulunan Ms. or. oct. 3520 Numaralı Mecmûʿa-i Eşʿâr, 1b-86b: İnceleme-Metin-Mestap'a Göre Tasnif" başlıklı yüksek lisans tezinden beslenerek yazılmıştır.

[2] MESTAP hakkında bilgi için bkz. Meltem Uğur, "MESTAP (Şiir Mecmualarının Sistematik Tasnifi Projesi) Bibliyografyası," *KÜLTÜRK Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 8 (2023): 103-153.

dönümünde yaşamıştır. Mecmuada 52 gazel ve 1 müstezad ile en fazla şiiri bulunan ikinci şair, Visâlî'dir.

Bu çalışmada Berlin Devlet Kütüphanesi, Ms. or. oct. 3520 numaralı şiir mecmuasından ve muhtevasından bahsedilmiş, Visâlî'nin hayatı ve divanına değinilmiş ve söz konusu mecmuada bulunan, fakat daha önce tespit edilmemiş olan şiirlerine yer verilmiştir. Çalışmanın sonunda ayrıca Visâlî'nin mecmuada yer alan şiirlerinin tamamının ilk beyitleri ile şiirlerin bulundukları varak numaraları bir tablo hâlinde sunulmuştur.

Ms. or. oct. 3520 Numaralı Şiir Mecmuası Hakkında

Çalışmaya konu olan şiirlerin yer aldığı mecmuanın bilinen tek nüshası, Berlin Devlet Kütüphanesi'nin (Staatsbibliothek zu Berlin) Şarkiyat Bölümü'nde, Ms. or. oct. 3520 raf numarasındadır. Mecmua 1974 yılında yayınlanan katalogda yer bulmuştur.[3] Metin, 1b-178b numaralı varaklar arasında yer alır. Tespitlerimize göre 15. asrın ortalarında, 1460'lı yıllarda tertip edilen şiir mecmuasının muhtelif yerlerine bir başkası tarafından sonraki asırda varaklar ilave edilmiştir. Mecmuanın aslında olmayan şiirleri ihtiva ettiğini düşündüğümüz ilave varakların müstensihi Sivas şehrinden Şeyh 'Alî'dir. Ekleme varakların tamamlanma tarihi 1005/1596-1597'dir. Ayrıca zarar gören bazı varaklardaki şiirlerin yeniden istinsah edildiği ve bu varakların mecmuayla birlikte ciltlendiği düşünülmektedir. Yazma, kütüphaneye 15 Mart 1933 tarihinde Osman Reşer tarafından satılmıştır.[4]

Yapılan değerlendirmeler sonucunda 8. varak sonrasında olduğu gibi mecmuanın pek çok yerinde varakların zayi olduğu anlaşılmıştır. Mecmuanın hiç olmazsa tekrar ciltlendiği esnada tabakaların ya da varakların yerlerinin karışmış olabileceği düşüncesiyle elde mevcut bulunan varaklar tarandığında ise varakların b yüzlerinin sonlarına denk gelen eksik şiirlerin devamları, herhangi bir varağın a yüzünde tespit

---

[3] Hanna Sohrweide, *Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland: Türkische Handschriften*, c. XIII/3 Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1974, s. 225.

[4] Güler Doğan Averbek, "Osman Reşer'in 1913-1936 Yılları Arasında Berlin Devlet Kütüphanesi'ne Sattığı Yazmalar", *İslam Tetkikleri Dergisi* 11/2 (2021): 477-568. 1913-1936 yılları arasında Berlin Devlet Kütüphanesi'ne 1192 adet yazma satılmasına aracılık eden Osman Reşer, 20. yüzyılda yaşamış bir şarkiyat âlimidir. 50 yıldan uzun bir süre Türkiye'den topladığı yazma eserleri yurt dışındaki kurumlara satan Reşer'in hayatı ve yazma eser ticareti hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Güler Doğan Averbek, "Kitap Tüccarı Bir Âlimin Kısa Hayat Hikâyesi: Osman Yaşar Reşer (Oskar Emil Rescher)", *Müteferrika* 63 (2023): 5-28.

edilememiştir. Bu durumda bahsedilen aralıklardaki varakların çok büyük ihtimalle zayi olduğunu söylemek gerekmektedir. Bu aralıklarda genellikle aynı şairin devam etmiş olması, varak kayıplarının çok yüksek olmadığını düşündürmektedir.

Yapılan incelemede mecmuada kayıp varaklar dışında ekleme varakların da olduğu görülmüştür. Bu varaklar, sonradan başka birisi tarafından mecmuaya eklenmiştir. Söz konusu kısımlarda kâğıt ve yazı ile cetvel çekme usulü ve hatta beyitlerin okunuş sırası değişmiştir. Bazı yerlerde reddadeler tutsa bile şiirlerde kopukluk vardır. 57-59. varaklar bu duruma örnek olarak verilebilir.

Bir diğer ilave varak grubu ise artık cilde alınamayacağı düşünülen eski varakların tekrar istinsah edilmesinden ibaret olmalıdır. Zira bu türden ilavelerde metinde herhangi bir kopukluk görülmemektedir. Hatta yazı değişse de buradaki imla zaman zaman asıl metindeki tipik 15. asır imlasına benzemektedir. Cetvel düzeni ise değişmiştir. 49-51. varaklar bu duruma örnek olarak verilebilir.

Visâlî

Çalışmaya konu 15. asır şairi Visâlî'nin hayatı ve şairliği hakkında Sehî Bey (ö. 1548), Latîfî (ö. 1582), Âşık Çelebi (ö. 1572), Kınalızâde (ö. 1604) ve Riyâzî (ö. 1644) tezkirelerinde bulunan malumat oldukça mahduttur. İsminin İsa olduğunu ve divan sahibi bir şair olduğunu ilk kez Latîfî söylemiştir.[5] Ayrıca Millî Kütüphane'de Yz A 8839 raf numarada kayıtlı bulunan ve 15. asır şairlerinin nazirelerini ihtiva eden mecmuada Visâlî'nin adı Selâhaddîn olarak zikredilmektedir.[6]

Visâlî'nin divanından bahsetmeyen Sehî Bey, onun Aydınlı olduğunu ve dilinde bir miktar tutukluk bulunduğunu söyler; şiir sanatına dair bedî, beyan ve meanîde vukufu bulunan Visâlî'nin şiirden anlaması hasebiyle herkesin yazdığına müdahale ettiğini nakleder.[7] Latîfî, şairliği ve başkalarının şiirlerine müdahale etme hususunda biraz daha tafsilatlı şekilde, fakat yine Sehî Bey'in söylediğine benzer ifadeler

---

5 Latîfî, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ: İnceleme-Metin*, haz. Rıdvan Canım, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2000, s. 562-563.

6 *Mecmû'a-i Nezâ'ir*, yazma eser, Millî Kütüphane, Yz A 8839, vr. 76a. Bu konudaki değerlendirmeler için bkz. Ahmet Mermer, "XV. Yüzyılda Yazılmış Bilinmeyen Bir Nazîre Mecmûası ve Aydınlı Visâlî'nin Bilinmeyen Şiirleri," *Millî Folklor* 14/56 (2002): 78.

7 Günay Kut, *Heşt Bihişt: Sehî Beg Tezkiresi: İnceleme-Tenkidli Metin-Dizin*, Harvard Üniversitesi Basımevi, 1978, s. 237.

serdeder.[8] Sehî Bey'e göre şairin yazdıkları ilmiyle mütenasip seviyede değildir, okuyana zevk vermez.[9]

Latîfî, temiz gönüllü biri olarak tanımladığı Visâlî'nin aruzda üstat olduğunu söyler. Onun II. Bayezid (s. 1481-1512) ve Yavuz Sultan Selim (s. 1512-1520) zamanlarında Edirne'de hassa askerleri hocalığı yaptığını ve bu konuda başarılı olduğunu belirtir.[10] Kınalızâde ise ilave olarak bu görev esnasında vefat ettiğini kaydeder.[11]

Âşık Çelebi, Visâlî'nin Şehzade Mahmud'un (ö. 1506-1507) çevresindeki şairlerden olduğunu söylemektedir.[12]

Latîfî, Visâlî'nin mahbup isimlerinin her biri için gazel söylediğini naklederken[13] Kınalızâde bunların alfabe tertibi üzere olduğunu ifade etmiştir.[14] Mahbupların herbirinin ismi için alfabetik düzende gazeller söylediği hususunda Köksal "*Mecma'u'n-Nezâ'ir*'de yer alan çok sayıdaki şiirinden bir kısmını bu tür gazeller oluşturmaktadır." demektedir.[15]

Riyâzî'nin örnek olarak verdiği iki ayrı şiirden alınmış birer beyti Visâlî'nin divanından seçmiş olduğunu söylemesi önemlidir.[16] Bu ifadeye dayanarak onun *Visâlî Dîvânı*'nı gördüğünü ileri sürebiliriz. Söz konusu beyitler elde olan şiirler arasında bulunmamaktadır. Kesik de neşrinde yer verdiği 118 numaralı gazeldeki şu beyitten hareketle Visâlî'nin divanı olduğuna hükmetmiştir:[17]

Dīvān-ı Viṣālī olalı bāġ-ı leṭāyif
Ḫoş-cūy-ı reyāḥīndür aŋa bu ḫaṭ u cedvel

Biz de bu çalışmanın dayandığı mecmuada yer alan 53 şiirin sayısının çokluğuna bakarak ve 4 tanesi hariç hepsinin mecmuada ardışık düzende yer almasına dayanarak bunların divanından seçilerek

---

8 Latîfî, age, 563.
9 Sehî Bey'in Visâlî hakkındaki sözleri ve iktibasları için bkz. Kut, age, s. 237-238.
10 Latîfî, age, s. 562.
11 Kınalızade Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şuarâ*, c. II, haz. İbrahim Kutluk, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014, s. 1040.
12 Âşık Çelebi, *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ: İnceleme-Metin*, haz. Filiz Kılıç, c. 3, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2000, s. 1449.
13 Latîfî, age, s. 562.
14 Kınalızade, age, c. II, s. 1040.
15 M. Fatih Köksal, "Visâlî", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/visali. [Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2024].
16 Riyâzî, *Riyâzü'ş-Şuara (Tezkiretü'ş-Şuara)*, haz. Namık Açıkgöz, Ankara: Kültür Bakanlığı, 2017, s. 336.
17 Beyhan Kesik, *Aydınlı Visâlî Dîvânı*, Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları, 2020, s. 9.

mecmuaya kaydedilmiş olabileceğini düşünmekteyiz. Visâlî'nin divan sahibi olup olmadığından bahsetmeyen Sehî Bey'in, meşhur şiirlerindendir diyerek verdiği

> Hicrüŋde gözüm yaşı yaz yaġmurına beŋzer
> Bir pāre diŋer diŋmez başlar yine yaġmaġa

beyti, daha önce ele geçmeyen bir gazelindendir.[18] Söz konusu gazel, bu çalışma ile gün ışığına çıkmıştır.[19]

II. Bayezid devrine ait bir in'âmât defterine göre Visâlî mahlaslı bir şaire, getirdiği kaside için 18 Zilhicce 914/9 Nisan 1509 tarihinde 2000 akçe ihsan edilmiştir.[20] Bu şairin, çalışmaya konu Visâlî ile aynı kişi olduğu kanaatindeyiz. Ayrıca Topkapı Sarayı Arşivi evrakı arasında Visâlî mahlaslı bir şair tarafından saraya sunulmuş dört adet Türkçe gazel ile Farsça mensur ariza bir arada bulunmaktadır.[21] Bu şairin de çalışmaya konu Visâlî olması, ayrıca buradaki şiirlerin yukarıda bahsedilen in'âmât defterine kaside olarak kaydedilmiş olması muhtemeldir.

908/1502 tarihinde hazırlanan ve bugün Macar Bilimler Akademisi, Şarkiyat Bölümü'nde MS Török F. 59 raf numarada kayıtlı bulunan Saray Kütüphanesi defterinde Visâlî mahlaslı bir şaire ait iki ayrı kitap listelenmiştir.[22] Bunlardan ilki Farsça divan, ikincisi ise manzum Türkçe metinler ihtiva eden bir yazmadır. Daha sonra Saray Kütüphanesinden çıktığını veya zayi olduğunu düşündüğümüz bu yazmalarla alakalı bir malumata henüz ulaşılamamıştır.[23]

---

[18] Bu beyit, Kesik'in çalışmasında müfredler arasındadır (Kesik, *Aydınlı Visâlî Dîvânı*, Müfred 1).

[19] Sehî Bey'in Visâlî hakkındaki sözleri ve iktibasları için bkz. Sehi Bey, age, s. 237-238.

[20] İsmail E. Erünsal, "II. Bâyezîd Devrine Ait Bir İn'amat Defteri," *Edebiyat Tarihi Yazıları: Arşiv Kayıtları, Yazma Eserler ve Kayıp Metinler*, 2. bs., İstanbul: Timaş Yayınları, 2024, s. 240; İsmail E. Erünsal, "Arşiv Belgelerine Göre On Altıncı Asır Şairleri," *Edebiyat Tarihi Yazıları: Arşiv Kayıtları, Yazma Eserler ve Kayıp Metinler*, 2. bs., İstanbul: Timaş Yayınları, 2024, s. 329.

[21] BOA, TSMA.E/445/22. Bu şiirler ve ariza hakkında İsa Akpınar bir çalışma yürütmektedir.

[22] "Transliterated Text of MS Török F. 59," *Treasures of Knowledge: An Inventory of the Ottoman Palace Library, c. II: Transliteration And Facsimile* "Register of Books" *(Kitāb Al-Kutub), MS Török F. 59*, ed. Gülru Necipoğlu, Cemal Kafadar, Cornell H. Fleischer, Leiden-Boston: Brill, 2019, s. 168, 177.

[23] İsmail E. Erünsal, "908 (1502) Tarihli Saray Kütüphanesi Kataloğu ve Türk Edebiyatı Tarihi," *Edebiyat Tarihi Yazıları: Arşiv Kayıtları, Yazma Eserler ve Kayıp Metinler*, 2. bs., İstanbul: Timaş Yayınları, 2024, s. 371-372, 376, 378; Ferenc Csirkés, "Turkish/Turkic

Divanı henüz ele geçmemiştir. Bu konuda önce Ahmet Mermer dört ayrı nazire mecmuasındaki şiirleri derleyerek yayınlamış,[24] daha sonra ise Kesik, Yapı Kredi Araştırma Kütüphanesi, Y 0451'de kayıtlı cönk şeklindeki mecmua, Mermer'in burada işaret edilen neşri ile Edirneli Nazmî'nin (ö. 1561'den sonra) *Mecma'u'n-Nezâ'ir*'i, *Pervane Bey Mecmuası* ve Eğridirli Hacı Kemal'in *Câmi'u'n-Nezâ'ir*'inden derlediği şiirlerle *Visâlî Dîvânı*'nı tesis etmiştir.[25] Bu divanda 4 murabba, 1 müstezat, 197 gazel, 1 nazım, 2 matla, 4 müfred ve 2 Farsça manzume yer alır.[26] Böylece Visâlî'nin daha önce elde bulunan şiirlerinin toplam sayısı 211'e ulaşmaktadır. Kesik neşri üzerine bir tahlil çalışması da yapılmıştır.[27] Reşer yazması mecmuadaki şiirlerin incelenmesiyle de Visâlî'nin 25 şiiri daha ortaya çıkarılmış, böylelikle tespit edilen şiir sayısı 235'e, gazel sayısı ise 222'ye yükselmiştir.[28]

Her ne kadar şiirleri nazire mecmualarında yer alsa da Visâlî'nin var olduğunu düşündüğümüz divanının sonraki asırlarda ortaya çıkmamış olması dikkati çekmektedir. Bu safhada Sehî Bey'in henüz 945/1538 senesinde tamamladığı tezkiresinde Visâlî'nin "hicap perdesi altında unutulmuş kalmış"[29] bir şair olduğunu söylemesi bizce önemlidir. Buradan hareketle şiirlerinin çok fazla yaygınlık kazanmadığını, divanının ise varsa dahi çok fazla istinsah edilmediğini ileri sürmek mümkündür.

Visâlî'nin edebiyat tarihi bakımından önemi kısmen Fuad Köprülü'nün (ö. 1966) onu Türkî-i Basît cereyanının öncüsü addetmesinden[30] ileri gelmektedir. Köprülü'ye göre 16. asırda Tatavlalı Mahremî (ö. 1535) ve Edirneli Nazmî'nin Türkî-i Basît tarzındaki

---

Books of Poetry, Turkish and Persian Lexicography: The Politics of Language Under Bayezid II," *Treasures of Knowledge: An Inventory of the Ottoman Palace Library, c. I: Essays*, ed. Gülru Necipoğlu, Cemal Kafadar, Cornell H. Fleischer, Leiden-Boston: Brill, 2019, s. 686, 688.

24 Ahmet Mermer, *Türki-i Basit ve Aydınlı Visâlî'nin Şiirleri*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2006.

25 Kesik, *Aydınlı Visâlî Dîvânı*.

26 Kesik, *Aydınlı Visâlî Dîvânı*.

27 Mine Şimal Akbulut, "Aydınlı Visâlî Dîvânı Tahlili," Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

28 Toplam gazel sayısının 24 adet artırılması, çalışmaya konu mecmuada yer alan bir gazelin Latîfî tarafından iktibas edilen beytinin Kesik tarafından müfredler sırasına konmasından kaynaklanmaktadır.

29 Sehî Bey, age, 237.

30 Fuad Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1966, s. 342.

şiirleriyle edebiyat tarihindeki yerini alan bu yalın söyleyiş tarzının ayak sesleri, söz konusu iki şairden önce Visâlî ile duyulmuştur. Köprülü'nün tespitiyle birlikte düşünüldüğünde Latîfî'nin iktibas ettiği, Türkî-i Basît tavrına sahip gazelin Visâlî'nin icadından olduğunu söylemesi çok mühimdir. Söz konusu gazelin matlaı şöyledir:[31]

Gözlerümdür güzelüm gözüŋi cān ile seven
Göze göster gözüŋi gözden ıraġ olma iŋen

Haddizatında Köprülü'de bu kanaatin oluşmasının sebebi, Latîfî'nin "icat" olarak tanımladığı bu gazel veya görüp incelediği Visâlî şiirleri olmalıdır. Bu mülahazadan hareket ederek Bugün Yapı Kredi Araştırma Kütüphanesi'nde Y 0451 raf numarada kayıtlı bulunan ve Beyhan Kesik tarafından ele alınan mecmuanın Köprülü'nün şahsi kütüphanesinden çıkıp çıkmadığını öğrenmeye çalıştıksa da bu konuda henüz bir netice elde edemedik. Değilse Köprülü'nün, muhteviyatı henüz tam olarak bilinemeyen şahsi kütüphanesinde Visâlî'nin divanının veya şiirlerini ihtiva eden herhangi bir eserin mevcut olup olmadığı suali akla gelmektedir.

Bize göre de Visâlî'yi tam manasıyla Türkî-i Basît temsilcisi saymak mümkün değildir. Fakat bazı şiirleri ve beyitlerindeki söyleyişlerden hareketle onun Türkî-i Basît tavrına yaklaştığını ileri sürmek uygun olacaktır. Onun devrine göre daha yalın ve daha çok Türkçe kelime ile şiir söylemiş olması, ilk okuyuşta dikkati çekmektedir. Nitekim Kesik de onun "söyleyişini günlük dilden gelen unsurlarla bezediğini" söylemektedir.[32] Bu meyanda Kesik'in şu tespitinin isabetli olduğu kanaatindeyiz:[33] "Visâlî'nin şiirlerinin tamamı dikkate alındığında onun tam anlamıyla bir Türkî-i Basît şairi olmadığını, bazı rahat ve günlük dilden gelen söyleyiş özellikleri ile bu cereyanla örtüşen manzumeler kaleme aldığını söylemek mümkündür." Bu bakımdan Köprülü'nün onu Türkî-i Basit'in öncüsü addetmesi anlaşılabilir bir durumdur.

Visâlî'nin divanının elde olmaması sebebiyle şiirlerinin daha önce bir şiir mecmuası ve dört nazire mecmuasından derlendiği söylenmişti. Burada nazire mecmualarıyla ilgili duruma kısaca değinmek yerinde olacaktır. Köksal'ın tespitine göre Eğridirli Hacı Kemâl'in *Câmi'u'n-Nezâ'ir*'inde 13, *Pervâne Bey Mecmuası*'nda 33, Edirneli Nazmî'nin

---

31 Latîfî, age, s. 562.
32 Kesik, *Aydınlı Visâlî Dîvânı*, s. 11.
33 Kesik, *Aydınlı Visâlî Dîvânı*, s. 11.

Mecma'u'n-Nezâ'ir'inde 35 adet Visâlî naziresi yer almaktadır.[34] Bu sayılardan hareketle Köksal'ın yaptığı "16. yüzyılın en önemli şiir mecmuası olan bu mecmuaların üçünde de bu miktarda şiirinin bulunması Visâlî'nin devrinde ne denli beğenildiğinin göstergesidir." şeklindeki değerlendirme[35] dikkati çekmektedir. Mermer tarafından ilim âlemine tanıtılan 15. asırda derlenmiş mütevazı hacimdeki nazire mecmuasında yer alan az sayıda şair arasında Visâlî'nin de bulunmuş olması bu bakımdan değerlendirildiğinde ayrıca kayda değerdir.

Kesik de Visâlî'nin 197 gazelinin 83'ünün nazire olmasından hareketle onun çok önemli bir nazire şairi olduğunu kaydetmiştir.[36] Kesik'in tespitlerine göre Visâlî, Ahmed Paşa'nın gazellerine 28, Şeyhî'nin gazellerine 13, Nizâmî'nin gazellerine 12, 'Atâyî'nin gazellerine 5, Necâtî Bey ve Adnî'nin gazellerine 4'er, Hafî, Sabâyî ve Ahmedî'nin gazellerine 2'şer, Atâyî, 'Ulvî, Şâhidî, Cem Sultân, Firdevsî (Danişmend), Hamdî, Rabbânî, Şevkî, Şemsî-i Tebrîzî, Mehdî, Nesîmî ve Yazıcıoğlu'nun gazellerine birer nazire, ayrıca Tâcîzâde Ca'fer Çelebi'nin murabbaına bir nazire söylemiştir.[37] Millî Kütüphane'deki nazire mecmuasının da bu bakımdan ele alınmasıyla sayının artacağını zannediyoruz. Ayrıca okumakta olduğunuz çalışma ile ortaya çıkarılan şiirlerinin bazılarının da nazire olması ihtimal dâhilindedir.

Visâlî'nin Ms. or. oct. 3520 Numaralı Şiir Mecmuasında Bulunan Şiirleri[38]

Berlin Devlet Kütüphanesi, Şarkiyat Bölümü, Ms. or. oct. 3520 raf numaralı şiir mecmuasında 49a-50a, 72b-86b varaklarında Visâlî'nin 52'si gazel, 1'i müstezad olmak üzere toplam 53 şiiri yer almaktadır. Böylece Visâlî, Nizâmî'den (ö. 1469?) sonra mecmuada en çok şiiri olan ikinci şairdir.

Mecmuada yer alan ilk şiirden başlayarak tayin ettiğimiz

---

[34] Köksal, agm.

[35] Köksal, agm.

[36] Beyhan Kesik, "Dîvân (Visâlî)," *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/divan-visali. [Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2024].

[37] Kesik, *Aydınlı Visâlî Dîvânı*, s. 24, 27-28.

[38] Şiirlerde eklenen yerler köşeli parantez "[ ]" içinde verilmiş, çıkartılan yerler parantez "( )" içinde gösterilmiştir. Kelime sonlarında hareke konulabilecek şekilde ünlü harfi gösterilmeyen yerlerin metin tamirlerinde, önceki neşirlerinden yararlanılmamış olup tamir edilen kelime mısralarda, köşeli ayraç "[ ]" içinde gösterilmiştir.

numaralara göre Visâlî'nin şiirleri şu numaralardadır: 193,[39] 194, 195, 196,[40] 278,[41] 279,[42] 280,[43] 281,[44] 282,[45] 283,[46] 284,[47] 285,[48] 286,[49] 287,[50] 288,[51] 289,[52] 290,[53] 291,[54] 292,[55] 293,[56] 294,[57] 295, 296, 297,[58] 298,[59] 299, 300,[60] 301, 302, 303,[61] 304, 305, 306, 307,[62] 308, 309, 310, 311, 312,[63] 313,[64] 314, 315,[65] 316, 317,[66] 318,[67] 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325,[68] 326.[69]

Mecmuanın 1460'larda derlenmiş olduğu yönündeki kanaatimiz isabetli ise söz konusu şiirlerin mecmuanın ana gövdesinde bulunmasına nazaran Visâlî'nin bunları 1460'lı yıllara kadar yazmış olduğuna hükmedilebilir. Mecmuadaki Visâlî şiirlerinin 28 adedi, Kesik tarafından hazırlanan divanda yer almıştır. Şiirlerin 25 adedi ise daha önceki çalışmalarda yoktur. Yani daha önce bir şiir mecmuası ile dört nazire mecmuasından derlenen şiirleri ile divanı inşa edilen Visâlî'nin şiirlerine

---

39 Gazel eksiktir.
40 Kesik, *Aydınlı Visâlî Dîvânı*, Mü, 1.
41 Her ne kadar 4 numaralı şiirde Visâlî'nin mahlası yer almamışsa da mecmuaya tertip eden kişinin takip ettiği usule ittibaen bu şiirin Visâlî'ye ait olduğu değerlendirilmiştir.
42 Kesik, *Aydınlı Visâlî Dîvânı*, G. 113.
43 Kesik, age, G. 32.
44 Kesik, age, G. 57.
45 Kesik, age, G. 59.
46 Kesik, age, G. 102.
47 Kesik, age, G. 56.
48 Kesik, age, G. 158.
49 Kesik, age, G. 124.
50 Kesik, age, G. 73.
51 Kesik, age, G. 37.
52 Kesik, age, G. 34.
53 Kesik, age, G. 58.
54 Kesik, age, G. 25.
55 Kesik, age, G. 24.
56 Kesik, age, G. 180.
57 Kesik, age, G. 170.
58 Kesik, age, G. 134.
59 Kesik, age, G. 195.
60 Kesik, age, G. 108.
61 Kesik, age, G. 4.
62 Kesik, age, G. 172.
63 Kesik, age, G. 13.
64 Kesik, age, G. 48.
65 Kesik, age, G. 15.
66 Kesik, age, G. 191.
67 Kesik, age, G. 190.
68 Kesik, age, G. 166.
69 Gazel eksiktir.

bu defa yine bir şiir mecmuasından 25 gazel ilave edilmiş olmaktadır. Böylece Visâlî'nin ele geçen toplam şiir sayısı 211'den 235'e, gazel sayısı ise (2'si eksik olmakla birlikte) 197'den 222'ye yükselmiştir.

Visâlî'nin daha önce neşredilen çalışmalarda yer alan şiirlerine bu yazıda yer verilmemiş, yalnız bütün şiirlerin ilk beyitleri ile şiirlerin bulundukları varak numaralarını ve mecmuadaki sıra numaralarını gösteren bir tablo, bu bölümün sonuna ilave edilmiştir.

İlk kez yayınlanan şiirlerine geçmeden önce Visâlî'nin tertip edildiği kanaatini taşıdığımız divanının gün yüzüne çıkması temennimizi bu çalışma vesilesiyle kayda geçirmek isteriz.

1.[70]

Mefāʿīlün / mefāʿīlün / mefāʿīlün / mefāʿīlün
Hezec + – – – / + – – – / + – – – / + – – –

1 Olayın ʿıyd-i vaṣlında kemān ebrūsına ḳurbān
Bu ümīde ki_ola ḳanum eli ḫınnāsı Vaḳḳāṣuŋ

2 Naʿīm-i cennete irmek dilerseŋ dār-ı dünyāda
İriş bī-dūd-iken ṣūfī lebi ḥelvāsı Vaḳḳāṣuŋ

3 Elinden sākī-i devrüŋ irür her şaḫsa bir cürʿa
Mey-i ʿışḳ-ile ṣan pürdür felekler ṭāsı Vaḳḳāṣuŋ

4 Viṣālī rāh-ı vaṣlında idin ʿışḳını reh-ber kim
Kesilmez olmasa reh-ber ġamı ṣaḥrāsı Vaḳḳāṣuŋ

2.

Fāʿilātün / fāʿilātün / fāʿilātün / fāʿilün
Remel – + – – / – + – – / – + – – / – + –

1 Sevdi bu sevdāyī göŋlüm bir semen-ber tāzece
Ki_irmiş anuŋ ḥüsn-i gül-zārında güller tāzece

2 Bir ten[i] nesrīn yüzi gül dil-rübādur kim daḫı
Gelmedi dünyāya anuŋ gibi dil-ber tāzece

3 Ey nihāl-i serv-i nāz it āh-ı ʿāşıḳdan ḥaẕer
Kim hevā-yı germe döymez olsa ʿarʿar tāzece

4 Dostum nāzük bedenler ḳanda irsün saŋa kim
Ġonçe-i nev-ḫīze mānend olımaz her tāzece

5 Dil ḫayāl-i ʿārıżuŋdan şād olur ġam-gīn iken
Ṣan ki ṣolmış sebzedür kim āb eyler tāzece

---

[70] Zayi olan varak sebebiyle gazelin başı eksiktir.

6 ʿĀşıḳı vaṣla irişdür ey dür-i pāk andan ol
Kim kenāra ṣala baḥr-i ḥüsn ʿanber tāzece

7 Gel naẓar eyle Viṣālī sözine luṭf-ile kim
Dird[i] vaṣfuŋda senüŋ gül gibi defter tāzece

3.

Mefāʿīlün / mefāʿīlün / mefāʿīlün / mefāʿīlün
Hezec + – – – / + – – – / + – – – / + – – –

1 Ṣalup zülf-i dil-āvīzin ruḫ-ı zībāya Seyd Aḥmed
İder ter sünbül[i] perde gül-i raʿnāya Seyd Aḥmed

2 Gözüm nergisleri hergiz gül ü serve naẓar ḳılmaz
Beni meftūn idelden ol ruḫ-ı bālāya Seyd Aḥmed

3 Cihān zindānı içinde ḳarār itmezdi bir laḥẓa
Eger bend itmese zülfin dil-i şeydāya Seyd Aḥmed

4 Giriftār ideli göŋlüm perīşān zülf[i] bendinde
Düşürdi ben hevā-dārın ḳuru sevdāya Seyd Aḥmed

5 Bugün gel yār[i] yārine irişdür yarına ṣalma
Dem ola kim irişmeye ʿömür ferdāya Seyd Aḥmed

6 Leb-i şīrīnüŋe diller düşerlerse ʿaceb midür
Megesler ḳanda olursa üşer ḥelvāya Seyd Aḥmed

7 Viṣālī naẓmınuŋ dürrin ḳulaġuŋdan giderme kim
Güzeller gūşına olur güher pīrāye Seyd Aḥmed

4.

Feʿilātün / feʿilātün / feʿilātün / feʿilün
Remel + + – – / + + – – / + + – – / + + –

1 احی الارض بانفاس نسیم السحری
Münkir-i ḥaşr-i cesed şübh[e]den olmaġa berī

2 تا کند ارض بر ارباب نظر منظره خوب
حلّی الّروض بانواع حلّی الّزهری

3 Şimd[i] kim buldı bahār-ile cihān tāze vücūd
عادمست انک بعشرت نکشاید نظری

4 ʿAẓm-i emvāt nebāt olmış-iken yirde remīm
Yine cān virdi aŋa raḥmet-i Raḥmān eşeri

5 Naḳş-bend-i çemen-ārā-yı ṭabīʿat yine uş
Mānī-i Çīn gib[i] yazdı niçe zībā ṣuveri

6 Oturup taḫt-ı zümürrüdde gül-i laʿlīn-tāc
Oldı mülk-i çemenüŋ Ḫüsrev [ü] Cemşīd-feri

7 Medḥ oḳur aŋa belābil meder üstine çıḳup
Bir feṣāḥatla ki eyler ḫacil ehl-i veberi

8 Bāġ bir tāze cevān dil-bere döndi kim anuŋ
Zülf ü ḫaṭṭın ṣanuram sünbül-ile sebzeleri

9 Gözidür nergis anuŋ ṣan yüzidür berg-i semen
Ṭudaġı ġonçe-i terdür yaŋaġı verd-i ṭarī

10 Zeyn idüp lāle ʿarūsını ṣaçar dāye-i bād
Yüzine şīşe-i ebr-ile gül-āb-ı maṭarı

11 Nergisüŋ Yūsuf-ı gül-pīrehenī ḳoḳusıla
Oldı Yaʿḳūb nebī-veş yine rūşen baṣarı

12 Ḫārlar ḫancer[e] kār itmemege zer-geryān[71]
Laʿl ü zerden gül-içün düzd[i] muraṣṣaʿ siperi

13 Ṣald[ı] zindān içine bād-ı seḥer-ḫīz ḥabāb
Ġonçe mestūresinüŋ olduġı-çün perde-deri

14 Ebr-i meşşāṭa-i ebkār nebātuŋ virdi
Nev-ʿar[ū]s itmek-içün her birine zīb ü feri

15 Jāleden lāle yüzine ṣaçuban tāze gül-āb
Semenüŋ aṣdı binā-gūşına lüʾlū-i teri

16 Ṭutdı hem ġonçe-i ʿaẕrā yüzine piste niḳāb
Çekdi hem nergis-i raʿnā gözine sürmeleri

17 Sünbülüŋ ṭurre-i ṭarrār-ı muṭarrāsına gör
Her seḥer nice urur şāne nesīm-i seḥerī

18 Güllerüŋ kimi semen kimi sefīdāc urınup
Kimisi lāle gibi sürdi yüzine fikeri

19 Ġonçeden şāḫ-ı gül-i ter götürür ʿıḳd-ı lisān
Tā ki sūsen dilinüŋ degmeye nā-geh żararı

20 Bunlaruŋ āb arasında oluban āyīne-dār
Geşt ider bāġ[ı] vü rāġı ṭolanur deşt[i] derī

21 Oldı āzādelerüŋ serv-i ser-efrāz gibi
Yine ṭarf-ı çemen ü gūşe-i gülşen maḳarı

---

[71] Metinde "zer-geri yād" şeklinde yazıldığı hâlde mana gereği yukarıdaki gibi okunmuştur.

22 Devlet anuŋ ki bu dem ʿıyş-ı bahār itmek-içün
Ḳıla bostāna ṣabā gibi seḥerden güẕeri

23 Ġonçenüŋ ḫargeh-i sebzi ḳatına ḫayme ḳurup
Sāyebān idine sebze gibi şāḫ-ı şeceri

24 Otura bir çemen-i ḫūb u dil-āsāyda kim
Ne İrem cennetüŋ irmege aŋa heşt deri

25 Görmeye anı meger vāḥid-i Settāru'l-ʿayb
Geçmeye ol aradan illā nesīm-i seḥerī

26 Muṭrib olmaya meger murġ-ı ḫoş-āvāz içün
İtmeye sāḳī meger bir ṣanem-i sīm-beri

27 Kim ola ḳāmeti serv ü deheni ġonçe-i ter
Ṭurresi tāze benefşe yüzi gül-berg-i ṭarī

28 Luṭf-ile sīm elinden aluban altun ayaḳ
Mül-i gül-reng-ile dilden yuya jeng ü kederi

29 Gāh cām idine şīrīn dehenini ḳadeḥüŋ
Gāh nuḳlı ola laʿlīn lebinüŋ gül-şekeri

30 Geh elinden mül içüben çıḳa başına ayaḳ
Geh ṣurāḥī gibi indüre ayaġına seri

31 Gāh ide sīm ḫamāyil ḳolını boynına gāh
Ellerinden düze ince biline zer kemeri

32 İtmeye nūş meger bāde-i gül-reng [ü] laṭīf
Ḳılmaya gūş meger bu ġazel-i ḫūb u teri

5.

Mefʿūlü / mefāʿīlün / mefʿūlü / mefāʿīlün
Hezec – – + / + – – – / – – + / + – – –

1 Şol gürze ki başında vardur anuŋ otaġa
Cān pīş-keş eylerdüm baṣsa ḳadem otaġa

2 Ol serv-i ḳabā-pūşı gözüm göreli yaşum
Çaġlar geçüben diŋmez çaġlar dönüp ırmaġa

3 Ẕevḳ idelüm eldeyken eyyām-ı şebāb iy dost
Bir kez daḫı irişmez çünkim kişi bu çaġa

4 Gülde yüzüŋ odından derler göreyin dirseŋ
Bir ṣubḥ güẕer eyle nev-rūz iricek bāġa

5 Göŋlüm ser-i kūyuŋda pervāz ideyin dimez
Murġ irse gülistāna ḳılmaz heves uçmaġa

6 Dendānuŋ-ile zülfüŋ ṭutduḳça ṣanuram kim
İki dizi ter lü'lū aṣıldı per-i zāġa

7 Devrüŋde gözüm yaşı yaz yaġmurına döndi
Bir laḥẓa diŋer diŋmez başlar yine yaġmaġa

8 Gözümden ü gönlümden aġladuġum oldur kim
Bu ev yaḳar odlara ol ṣu ḳoyar ocaġa

9 İy dost Viṣālīnüŋ başuŋ-çün elin al kim
Devr anı düşürmişdür zülfüŋ gibi ayaġa

6.

Mefāʿīlün / mefāʿīlün / feʿūlün
Hezec + – – – / + – – – / + – –

1 Ṣaçılmış sünbülüŋ verd-i ter üzre
Açılmış tāze verdüŋ ʿarʿar üzre

2 Muʿaṭṭar ḳılmaġa zülfüŋ dimāġı
ʿAbīr-i ter bıraḳmış āẕer üzre

3 Leb-i laʿlüŋdaġı ḫāl-i muʿanber
Megesdür kim ḳonupdur şekker üzre

4 Ne özüŋ gibi ay ṭoġdı felekde
Ne yüzüŋ gibi gül bitdi yir üzre

5 Ne şūr-engīz merdümdür gözüŋ kim
Ḳomışdur kendüzin şūr [u] şer üzre

6 Müjem kilki dem-ā-dem ḥālüm ey dost
Yazar sīm-i müẕāb-ile zer üzre

7 Ne ṭaŋ pīrāhenin eskiyse dikmek
İliklenmiş çü māh-ı enver üzre

8 Ḫaṭuŋ sevdāsıyile ḫāme gibi
Yoluŋda yilerem dün gün ser üzre

9 Ṣaçılur ʿāleme dürler Viṣālī
Ġazeller diyicek güzeller üzre

7.

Mefʿūlü / mefāʿīlü / mefāʿīlü / feʿūlün
Hezec – – + / + – – + / + – – + / + – –

1 Ey ḥüsn-i melāḥat ilinüŋ server[i] Pīrī
Gerdūn-ı cemālüŋ ḳamer-i enver[i] Pīrī

2 Bir laḥẓa yüzüŋ[72] görmege yüz cān alur-iseŋ
Meh-rūlar [ola] gün yüzüŋe müşterī Pīrī

[72] Metinde 'rīzüŋ' şeklindedir.

3 Şīrīnlik uġurladuġı-çün laʿl-i lebüŋden
ʿAṭṭār dükānında aṣar şekker[i] Pīrī

4 Meclisde ṣürāḥī lebüŋ aŋduḳça ḳan aġlar
Şol deŋlü ki_ider ḳan-ile pür sāġar[ı] Pīrī

5 Dīvānesidür ḳāmetüŋüŋ ʿarʿar anuŋ-çün
Zencīre çeker āb-ı revān ʿarʿar[ı] Pīrī

6 Şehlā gözüŋüŋ düşedi sevdāsına dün [ü] gün
Yummaz gözini ṭatdı seḥer ʿabher[i] Pīrī

7 Yüzüŋ ṣıfatın defter[e] yazduḳça Viṣālī
Diler kim ola güller anuŋ defter[i] Pīrī

8.

Mefʿūlü / mefāʿīlü / mefāʿīlü / feʿūlün
Hezec – – + / + – – + / + – – + / + – –

1 Vir zāhid eger alur-ise göŋlüŋi Seydī
Ne dil hele biz virür-idük cān dileseydi

2 Cān almaġ-ile būse virür meste dehānuŋ
Varup ana sāġar gibi cān virmege neydi

3 Şemʿ-i ruḫuŋ ey perrī senüŋ görse melekler
Pervāne olup bal [u] peri cümle yaḳaydı

4 Uġrulamasa göŋlümüz[i] ẕerre dehānuŋ
Yüzüŋ güneşinde özini gizlemeyeydi

5 Ṭutmaġa ġam-ı ʿışḳuŋ-ıla ölen-içün yas
Şūrīde olup ṭurrelerüŋ hep ḳara geydi

6 Sünbüllerüŋüŋ ʿāşıḳı olmasa benefşe
Gördükçe niçün ḳarşusına boynın egeydi

7 Olmasa eger naẓm-ı dil-āvīz bahāne
Ḥālini Viṣālī ṭapuŋa niçe diyeydi

9.

Mefʿūlü / mefāʿīlü / mefāʿīlü / feʿūlün
Hezec – – + / + – – + / + – – + / + – –

1 Her dem depilür çeşm-i siyeh-kār-ile Maḥmūd
Cān ṣayd ider ol Türk-i kemān-dār-ile Maḥmūd

2 Geh cān alur ol ġamze-i ḫūn-rīz-ile gāhī
Baġlar dili bu ṭurre-i ṭarrār-ile Maḥmūd

3 Ṣaḳlar dün [ü] gün kimse el uzatmamaġ-içün
Genc-i ruḫını iki siyeh mār-ile Maḥmūd

4 Sen ġonçe-lebüŋ bildi gül-i terdügini ḫalḳ
Olduġuŋ-içün yār ḫas u ḫār-ile Maḥmūd

5 Elden ḳomazam laʿl-i lebüŋ çünki ḫoş olur
Gül-bā-şekerüŋ olduġı bīmār-ile Maḥmūd

6 Giderme ruḫuŋdan ser-i zülf-i siyehi kim
Ḳandaysa olur rūz şeb-i tār-ile Maḥmūd

7 Gözüŋle naẓar-bāz olup ütüldi Vişālī
Oynasa ütülür kişi ʿayyār-[ile] Maḥmūd

10.

Mefʿūlü / fāʿilātün / mefʿūlü / fāʿilātün
Mużāriʿ – – + / – + – – / + – – / – + – –

1 Aḥvālümi ser-ā-ser ʿarż ideyin ṣabāya
Şāyed ki vara diye ʿAṭṭār Muṣṭafāya

2 Ḫūrşīd ʿārıżuŋdan yaḳılmadan ḳarara
Ey serv-i lāle-ruḫ gel ṣal üstümüze sāye

3 Ḳılmış maḳām ḳaşuŋ ḳavsini Müşterīye
İtmiş ḥicāb zülfüŋ ebr-i siyāhın Aya

4 Ḳaşuŋla kirpigüŋüŋ müştāḳıyam göŋülden
Şol ṭıfla dönmişem kim düşmişdür oḳa yaya

5 Döndürdi cezʿ-i çeşmüm yāḳūta gevher-i eşk
Beŋzetdi şevḳ-i laʿlüŋ beŋzümi kehrübāya

6 Ḳo ʿārıżuŋa insün zülfüŋ didüm didi kim
ʿĀḳil ḳaçan ṣalısar müşg-i Ḫıṭāya sāye[73]

7 Gören beni esirger kāfir eger Müselmān
Raḥm eyle sen de şāhum baġruŋ degülse ḳaya

8 Bālāsınuŋ hevāsın göŋlüm heves idinme
Kendü elüŋle kendüŋ uġratmaġıl belāya

9 Senden ṣabā Vişālī ḥālin ṣorarsa dil-ber
Di ol kemīne bende meşgūldür duʿāya

11.

Fāʿilātün / fāʿilātün / fāʿilātün / fāʿilün
Remel – + – – / – + – – / – + – – / – + –

1 Naʿl-bend oġlı ʿAlī çoḳ oldı ʿālem dil-beri
Ḫüsninüŋ ḥayrānıdur ins ü melek ḥūr u perī

[73] Metinde 'māye' şeklindedir.

2 Yüzi lāle gözi nergis sözi dür dişi güher
Ḳaddi serv-i ser-firāz [u] ḫadd[i] gül-berg-i ṭarī

3 Şol ḳara gözüŋ göŋülden sevmez-isem sevdügüm
Yüregüme uġrasun ḫūn-rīz ġamzeŋ ḫanceri

4 Çün kemāl-i ḥüsn-ile mülk-i cemālüŋ şāhısun
Müsteḥaḳsın ki_ola ḥükmüŋde güzeller leşkeri

5 Bāġ-bān-ı bāġ-ı ḥüsnüŋ olalı Hindī-i zülf
Yaṣtanup yatur gülistān içre verd-i aḥmerī

6 Ḳara ḳaşuŋ üzre gözüm göreli aġ alnuŋı
Ḳavsduġın bilmişem durur maḳām-ı Müşterī

7 Ḳaraŋudur gözüme şemʿ-i cemālüŋsüz cihān
Yanar-ise daḫı yüz yirde çerāġ-ı ḫāverī

8 Ḳaçma bizden dostum gel yüzüŋe yüz süreyin
Devletüŋde cemʿ idelüm bir yire sīm ü zeri

9 Düşeli ḫūrşīd-i enver ṭalʿatuŋuŋ mihrine
Oldı rūşen söz dimek-ile Viṣālī Enverī

12.

Mefāʿīlün / mefāʿīlün / mefāʿīlün / mefāʿīlün
Hezec + – – – / + – – – / + – – – / + – – –

1 Temāşā itmek isterseŋ kemāl-i ṣunʿın Allāhuŋ
Gör iy rūşen-naẓar ʿāşıḳ cemālini Sefer Şāhuŋ

2 Şehā ʿuşşāḳı luṭf idüp iŋen gözden bıraḳma kim
Raʿiyyet ḫāṭırın ḫoşdur riʿāyet itdügi şāhuŋ

3 Sen ey şekker-leb olaldan melāḥat Mıṣrına sulṭān
Esīridür niçe Yūsuf zeneḫdān[uŋ]daki çāhuŋ

4 Yaŋaġuŋ ḥüsnin artursa ḳara zülfüŋ ʿaceb mi kim
Gicede pertevi ḫalḳa ziyāde görinür māhuŋ

5 Firāḳa düşmeyen ʿāşıḳ viṣālüŋ ḳıymetin bilmez
Kişi ʿazl olmadın ḳadrin ne bilsün manṣıb u cāhuŋ

6 Sen āhū ṣaydına her dem raḳīb olduġ-içün mānıʿ
Ṣoyaram postın[ı] bir gün ben ol pür-ḥīle rūbāhuŋ

7 Güzeller zülf-i sevdāsın Viṣālī ḳomaduŋ elden
Uzaḳ sevdāda ṣarf itdüŋ dirīġā ʿömr-i kūtāhuŋ

13.

Feʿilātün / feʿilātün / feʿilātün / feʿilün
Remel + + – – / + + – – / + + – – / + + –

1 Ey benüm yāsemenüm ter gülüm Aḥmed Çelebi
Ḳan olupdur yüregüm göreli sen ġonçe-lebi

2 Luṭfuŋı az ider olduŋ ṣuçum ol mı ki didüm
Yaŋulup ṭapuŋa çoḳ sevdügüm Aḥmed Çelebi

3 Virmezem Şāma ṣaçuŋ kirpüge sulṭān-ı Mıṣr
Vireyin dirse daḫı üstine Şāmuŋ Ḥalebi

4 Yüz urup yol[l]aruŋuŋ ḫākine bī-ḫod yaturam
Ḳaldur ey sīm-beden ḫāk-i siyehden ẕehebi

5 Ṣanma ʿuṣṣāḳı raḳībā senüŋ-içün ḳoya dost
Nitsün Aḥmed var-iken ümmeti Bū Lehebi[74]

6 Ne püsersin ki gören behcet-i māder-zāduŋ
Ne birāder niçe ḫ̬ᵛāher unıdur cedd [ü] ebi

7 Urma ʿunnābına dendān lebüŋüŋ şāyed kim
Zaḫm-nāk ide berd nā-geh o şīrīn ʿinebi[75]

8 Ḳılca ḳalursa miyānuŋ gibi bu cism-i żaʿīf
Cān-ı bī-çāreden üzülmeye vaṣluŋ ṭalebi

9 Kūyuŋ itine Viṣālī dimez izüŋ tozıyam
Lāf urmaz ulu ḳatında ṣaḳınur edebi

14.

Mefʿūlü / mefāʿīlü / mefāʿīlü / feʿūlün
Hezec – – + / + – – + / + – – + / + – –

1 Olduŋ çü begüm ḥüsn iline yiŋi Süleymān
Olursa revā ins-ile cin ḥükmüŋe fermān

2 Aġzuŋla cihān oldı musaḫḫar saŋa ṣan kim
Dünyāyı yine ḫātem-ile ṭutdı Süleymān

3 Ḫaddüŋ gül-i ter zülfüŋ iki deste benefşe
Dişüŋ dür-i pākīze lebüŋ ḫoḳḳa-i mercān

4 Aḥsente yüzüŋ gülşenine ki_anda irişmiş
Ter ġonçeyile tāze gül ü nergis ü reyḥān

---

74 Mısraın vezni hatalıdır.
75 Mısraın vezni hatalıdır.

5 Çoḳ şīr[i] şikār eyledüŋ iy dost ṣaḳın kim
Bir şīre sen āhūy[ı] şikār itmeye devrān

6 Yāḳūt-ı güher-pūş lebüŋ şevḳile her dem
Oldı ṣanemā gözlerümüŋ cezʿ[i] dür-efşān

7 Cānum niçe bir ola siper ġamzeŋ oḳına
Bir gün olısar ḳaşlar[uŋuŋ] yāsına ḳurbān

8 İletmesün izüŋ tozını zāhide yil kim
Nefʿ eylemez aʿmā gözine kuḥl-i Ṣıfāhān

9 Geçdiyse süḫan-gūy erenler yime ġam kim
İrişdi Viṣālī vü ısız ḳalmadı meydān

15.

Müfteʿilün / fāʿilün / müfteʿilün / fāʿilün
Münseriḥ – + + – / – + – / – + + – / – + –

1 Eski cihānı ḳodum yiŋi Süleymān-içün
Geçse cihāndan kişi olmaya ṭaŋ cān-içün

2 Laʿl-i Bedeḫşān lebüŋ vaṣfını gūş ideli
Rūma gelür cān atup sen lebi mercān-içün

3 Sini göricek gözüm dökse yaş incinme kim
İncü niṣār eylemek resm durur ḫān-içün

4 Ḥaḳḳ ʿalem-i ḳaddüŋi ṭapuŋa virdügi dem
Pādişeh itdi seni leşker-i ḫūbān-içün

5 Çünki leb-i aḥmerüŋ içdi ḳara ḳanumı
Laʿlini virsün diyet eyledügi ḳan-içün

6 Dür dişiŋüŋ şevḳile niçe ġama uġradum
Baḥrlara ṭalmışam lüʾlū-yı ʿummān-içün

7 Bini ṭabīb-i lebüŋ ḫaste görelden berü
Şekkerī şerbet düzer derdüme dermān-içün

8 Ḳılma Viṣālī ġazel sö[y]lemegi terk kim
Bülbül olur sevgülü ḫalḳa ḫoş elḥān-içün

16.

Mefʿūlü / fāʿilātü / mefāʿīlü / fāʿilün
Mużāriʿ – – + / – + – + / + – – + / – + –

1 Ṣalınsa serv-i nāz-ile sulṭān Memicigi
Biŋ göŋül ala nāz-ile sulṭān Memicigi

2 Ḫacletden itdi Ṭūbīi cennetde ser-nigūn
Ol serv-i ser-firāz ile sulṭān Memicigi

3 Dilden ḳarār [u] ṣabr alur elden göŋül ü cān
Güftār-ı dil-nevāz-ile sulṭān Memicigi

4 Zülfi göŋül alur ne (ne) ḫoş olur kebūteri
Ṭāvūs-ı dem-dırāz-ile sulṭān Memicigi

5 Dil şīşesine seng-i ġam urup uşatdılar
Gerdūn-ı şīşe-bāz-ile sulṭān Memicigi

6 Bezm-i Cem eyleyeydüm ele girse bāġda
Cām u kebāb u sāz-ile sulṭān Memicigi

7 İriş Viṣālī ḳuluŋa tā idesin ferāḥ
Maḥmūduŋı Ayaz-ile sulṭān Memicigi

17.

Mefāʿīlün / mefāʿīlün / feʿūlün
Hezec + – – – / + – – – / + – –

1 Cemāl[i] bāġını zeyn itmiş İlyās
Temāşa eylemek-içün ḳamu nās

2 Yüzüŋ göster bize iy ḫūb-manẓar
Ruḫuŋ āyīnesini ṭutmadın pās

3 Ḳaşuŋ ʿömrüm ekinin biçmek-içün
Ṭutar elinde ʿanberden iki dās

4 Lebüŋ tiryākin irişdür baŋa kim
Ġam[uŋ]dan zehr-i nāb içdüm niçe ṭās

5 Ḫarāb oldı ġam-ı ʿışḳuŋla göŋlüm
Timur irişdi ṣan yıḳıldı Sivas

6 Cemālüŋ muṣḥafın tefsīr idemez
Kişi devrinde olsa İbn ʿAbbās

7 Eser itmez dil-i zühhāda ġamzeŋ
Deler dirler demüri gerçi elmās

8 Raḳīb itüŋle olur bize gelmez
Belī hem-cinsine meyl ider ecnās

9 Hele olmayıcaḳ ṭapuŋla olur
Viṣālīye ulu dügün aġır yas

18.

Mefʿūlü / mefāʿīlün / mefʿūlü / mefāʿīlün
Hezec – – + / + – – – / – – + / + – – –

1 Gel bir naẓar it ʿāşıḳ Rūs oġlı Süleymāna
Gör kim ne cemāl itmiş erzānī Ḥaḳ insāna

2 Çıḳmış ḳara ḳaşınuŋ Hindūsı gümiş taḫta
Girmiş ala gözinüŋ āhūsı gülistāna

3 Şol ḫūnī-i ḫancer-keş gözlerüŋe hey di kim
Dīn-ile dili alup ḳaṣd itdiler īmāna

4 Ey ḥūr-ı melek-manẓar insān-ı perī-peyker
Gülşen yüzüŋi göster ben bülbül-i nālāna

5 Ḳo ḥüsn bahārında zülfüŋ ruḫuŋa insün
Ṭāvūs ṣalalum gel nev-rūzda bostāna

6 Şīrīn dehenüŋ içre gördükçe dilüŋ direm
Ḫoşdur kim ola mesken ṭūṭīye şeker-ḫāne

7 İnʿāmuŋı ʿām idüp ʿuşşāḳuŋı çoġ it kim
Her ḳandasa faḫr olur ḳul çoḳluġı sulṭāna

8 Dürcin dehenüŋ gözden gizledügüm oldur kim
Ḥaḳ ḥoḳḳasını anuŋ ḳılmış ṭolu dür-dāne

9 Vaṣfuŋı Viṣālīden ins ü cin işidürse
Oḳur ṣanalar Selmān ḫoş-medḥ Süleymāna

19.

Fāʿilātün / fāʿilātün / fāʿilātün / fāʿilün
Remel – + – – / – + – – / – + – – / – + –

1 Oldı iḳlīm-i cemāle çün Meḥemmed Şāh şāh
Cümle ʿuşşāḳ aŋa ḳuldur ḳamu güzeller sipāh

2 Dostum gel ḫᵛāce-i ḥüsn olduġuŋ şükrānesi
Bī-nevā ʿuşşāḳa geh geh eyle luṭf-ile nigāh

3 ʿĀşıḳıdur gül yüzüŋüŋ yāsemīn-i sīm-ten
Bendedür şehlā gözüŋe nergis-i zerrīn-külāh

4 Ol dehen midür ya nāzük ġonçe yāḫud sırr-ı ġayb
Bu ʿaceb leb mi ki yā gül-berg yā luṭf-ı ilāh

5 Ġam degül devrüŋde şāhā mihr ü māh olmasa kim
Sen yitersin ḫalḳa gündüz āfitāb u gice māh

6 Çekdi leşker dil diyārın ġam ḫarāb itmeklige
Pādişehsin taḫtuŋı sulṭānum itd[i] meh tebāh

7 Ger günāh-ise göŋülden sevmek iy dil-ber seni
Öŋ beni öldür ki elden bende çoḳdur ol günāh

8 Irma yüzin ʿārıżuŋdan ʿāşıḳ-ı ruḫ-zerdüŋüŋ
Ṭan degüldür pādişāhum olmaġ āb üstinde kāh

9 Sīned[e] mihrüŋ Viṣālī ṣaḳlayaldan ṣubḥ-veş
Her ṣeher yırtup yaḳasın ḳanlar aġlar ider āh

20.

Feʿilātün / mefāʿilün / feʿilün
Ḫafîf + + – – / + – + – / + + –

1 Ey benüm derdümüŋ emi Çelebi
Gözlerin sevdügüm Memi Çelebi

2 Senden irdi çü yara baġrumuza
Sen irür yine merhemi Çelebi

3 Ne perī-çehresün ki görse seni
ʿĀşıḳ olur her ādemī Çelebi

4 Görmedi ḥüsn içinde saŋa naẓīr
Geşt iden cümle ʿālemi Çelebi

5 Cām-ı cān-baḫşı var-iken lebüŋüŋ
Niderüz milket-i Cemi Çelebi

6 Hem-demüŋ olayın direm dervīş
Ola mı şāh maḥremi Çelebi

7 Āh kim fürḳatüŋde serümüzüŋ
Ġam-ile geçdi her demi Çelebi

8 ʿĀrıẓuŋdan Viṣālī bülbülüŋe
ʿArża ḳıl bāġ-ı ḫürremi Çelebi

9 Tā temāşā-yı bāġ-ı ḥüsnüŋ-ile
Gide göŋlindeki ġamı Çelebi

21.

Mefāʿīlün / mefāʿīlün / feʿūlün
Hezec + – – – / + – – – / + – –

1 Güzeller şāhıdur bezzāz Pīrī
Ḫudā olsun hemīşe dest-gīri

2 Yiridür şehriyār-ı ʿālem olsa
Çün oldı ḥüsn-ile şehrüŋ şehīri

3 Ne zībā-manẓar olur kim cihānda
Naẓar ehli dimiş yoḳdur naẓīri

4 Baŋa raḥm eyle kim oldum efendi
Ser-i zülfüŋ kemendinüŋ esīri

5 Laṭīf endāmuŋa pīrāhen olsa
Yaraşur lāle vü nesrīn ḥarīri

6 Cemālüŋ ḥaşre dek şerḥ olınursa
Beyān olmaz anuŋ ʿöşr-i ʿaşīri

7 Viṣālī bendeŋi ṣalma naẓardan
Süleymānsun gözet mūr-ı haḳīri

22.

Mefʿūlü / fāʿilātü / mefāʿīlü / fāʿilün
Mużāriʿ – – + / – + – + / + – – + / – + –

1 Ey mihr[i] az cefāsı çehān bī-vefācuġum
Nāzük göŋüllü nāzluca Muṣṭafācuġum

2 Ḳahr-ı raḳīb mi ya senüŋ mihrsüzligüŋ
Ḳanḳı şikāyetüm diyeyin çoḳdur acuġum

3 Redd itme gel beni ki senüŋ çoġ-ise ḳuluŋ
Yoḳdur ṭapuŋdan özge benüm pādişācuġum

4 Ġamzeŋ ḫayāli ḳonalı çeşmüm sarāyına
Ḫūn-ı ciger şarābıla pürdür ḳabacuġum

5 Bunca belālaruŋ çekerem raḥm idüp baŋa
Bir gün diseŋ nola nicesin mübtelācuġum

6 Göster(ür) ḳaşuŋ hilālin irür ʿıyd-i vaṣluŋa
Ḳurbānlar olduġum ṣanem-i meh-liḳācuġum

7 Ṣarsam yaralu baġruma merhem gibi seni
Ola kim oŋayidi bu oŋmaz yaracuġum

8 Tīġı ṣıġanup ura (geh) temāşā-yı sāʿidüŋ
Ben ḳuluŋ öldürürseŋ ola ḫūn-behācuġum

9 Ṣabr it cefāya iŋleme kim ḫāṭır-ı ḥabīb
Nāzükdür iy Viṣālī-i bülbül-nevācuġum

23.

Feʿilātün / feʿilātün / feʿilātün / feʿilün
Remel + + – – / + + – – / + + – – / + + –

1 A benüm tāze nigārum nicesin ḫoşça mısın
Şīvelü nāzlu yārüm nicesin ḫoşça mısın

2 İy beni zülf-i siyāhı gibi āvāre ḳılup
Ḳomayan ṣabr u ḳarārum nicesin ḫoşça mısın

3 Sözi şekker lebi ḳandüm seni nite ṣoralum
Gül-ruḫum lāle-ʿiẕārum nicesin ḫoşça mısın

4 Ṭudaġı şekker-i Mıṣrī dişi lüʾlü-yı ʿAden
Gözi āhū-yı Tatarum nicesin hoşça mısın

5 Beni bülbül gibi feryād [u] fiġān-ile ḳoyan
Ter gülüm tāze bahārum nicesin hoşça mısın

6 Muṣṭafācuġum efendüm bu Viṣālī ḳuluŋa
Dimedüŋ ʿāşık-ı zārum nicesin ḫoşça mısın

24.

Mefʿūlü / fāʿilātün / mefʿūlü / fāʿilātün
Mużāriʿ – – + / – + – + / + – – + / – + –

1 Maḥbūb-ı nāzenīndür şol dil-ber[üŋ] kebābı
Mestāne gözlerinüŋ baġr[ı] durur kebābı

2 Gör ḥüsn bāġını kim ol bezm-gehde Ḫālıḳ
Altında laʿl-i cāmuŋ düzmiş gümişden ābı

3 Ḫamr-i bihişti yāḫud āb-ı ḥayātı nitsün
Sen ḥūr-çehreyile nūş eyleyen şarābı

4 Laʿlüŋ nice görürse ṭoymaz muḥibb-i müştāḳ
Sīr-āb olur mı teşne nūş itmeyince ābı

5 Müşgīn resenlerini gel kesme zülfüŋüŋ kim
Bu ʿömr ḫaymesinüŋ üzülmeye ṭınābı

6 Bir gice yüzüŋ ayın görem direm düşümde
Yoḫsa getürmez-idüm her-giz gözüme ḫᵛābı

7 Muṭrib Viṣālī vaṣfın ḳānūn-ile oḳursaŋ
Sözüŋden iŋledürsin çeng ü ney ü rebābı

25.[76]

Mefʿūlü / mefāʿīlü / mefāʿīlü / feʿūlün
Hezec – – + / + – – – / – – + / + – – –

1 Çün sevdi göŋül serv-i sehī boylı Sinānı
Ṣu gibi revān eyleyeyin yolına cānı

***

Tablo. Visâlî'nin Berlin Devlet Kütüphanesi, Ms. or. oct. 3520 raf numaralı şiir mecmuasındaki şiirleri

Nr.	Vr. nr.	İlk beyti	Şekli / birimi
193	49a	Olayın ʿīd-i vaṣlında kemān ebrūsına ḳurbān Bu ümīde ki_ola ḳanum eli ḫınnāsı Vaḳḳāṣuŋ	Gazel/4

[76] Zayi olan varak sebebiyle gazelin matla beytinden sonrası eksiktir.

194	49a	Sevdi bu sevdāyī göŋlüm bir semen-ber tāzece Ki_irmiş anuŋ ḥüsn-i gül-zārında güller tāzece	Gazel/7
195	49a-49b	Ṣalup zülf ü dil-āvīzin ruḫ-ı zībāya Seyd Aḥmed İder ter sünbül[i] perde gül-i raʿnāya Seyd Aḥmed	Gazel/7
277	49b-50a	Bu ḥüsn-i cemāl-ile görenler Ramażānı İnsānlar içinde Ḳor ḥūr-ı meleklerse daḫı rūḥ-ı revānı Meydānlar içinde	Müstezad/7
278	73a-73b	احی الارض بانفاس نسیم السحری Münkir-i ḥaşr-i cesed şübh[e]den olmaġa berī	Gazel/32
279	74a	Ey serv-i gül-ʿiẕār büt-i yāsemen-cebīn Olsun fidā yoluŋa dil ü cān u ʿaḳl u dīn	Gazel/7
280	74a	Bād uġraduḳça işigine yüz sürer gider Ebr irdüginçe göz yaşıyıla ṣular gider	Gazel/7
281	74b	Göŋlümi ṣayd idüp yine dil-ber alup gider Ṣan şāh-bāzdur ki kebūter alup gider	Gazel/7
282	74b	Kimde olursa şekl-i ḥüsün dil-peẕīr olur Ḥüsn-ile nice bende muʿaẓẓam emīr olur	Gazel/7
283	75a	Ey gül-ʿiẕār yār yaŋaġuŋ ne nāzecük Vey ġonçe-leb nigār ṭudaġuŋ ne nāzecük	Gazel/7
284	75a	Göŋlümi her şeb ḫayāl-i zülf-i raʿnālar ṭutar Müşkil ol kim bu diyār[ı] bī-ser ü pālar ṭutar	Gazel/7
285	75b	Düşdi bu sevdāy[ī] göŋlüm bir büt-i ʿayyāreye Bir nigār-ı yāsemen bir serv-i gül-ruḫsāreye	Gazel/7
286	75b	ʿĀşıḳ oldum çün göŋülden saŋa çoḳlar sevdügüm Gel ʿināyet eyle bir gün baŋa çoḳlar sevdügüm	Gazel/8
287	76a	Āh kim seyr eylemez ol şūḫ yār aġyārsuz Ṣāḫ-ı gül gibi ṣalınduḳça ṣalınmaz ḫārsuz	Gazel/7
288	76a-76b	Ḫande ḳılduḳça femüŋ teng-i şeker peydā olur Söze geldükçe leb-i laʿlüŋ güher peydā olur	Gazel/8
289	76b	Bize ṭaŋ yiliyile berg-i gül-i ter geliser Atlanup atına yaʿnī yine dil-ber geliser	Gazel/9
290	76b-77a	Gördükçe beni lebler[i] yāḳūtını dişler Şol büt ki var aġzında anuŋ dür gibi dişler	Gazel/7
291	77a	Anuŋ ki senüŋ gibi büt-i sīm-beri var ʿĀlemde ne ḫoş vaḳti ne devletlü seri var	Gazel/7
292	77a-77b	Gözden ḳaçırursın yüzüŋ ey hūr perī-vā[r] Billāh aŋa insān naẓarınuŋ ne ḍarı var	Gazel/9

293	77b	Çıḳdı elden dil ele girmedi dil-dār daḫı Odlara yand[ı] ciger sīne-i efgār daḫı	Gazel/9
294	78a	Ḳul olmasayidi ḫaṭ-ı cānāna benefşe Şeh ḳanda olaydı ḳamu reyḥāna benefşe	Gazel/7
295	78a-78b	Şol gürze ki başında vardur anuŋ otaġa Cān pīş-keş eylerdüm başsa ḳadem otaġa	Gazel/9
296	78b	Şaçılmış sünbülüŋ verd-i ter üzre Açılmış tāze verdüŋ ʿarʿar üzre	Gazel/9
297	78b-79a	İy ġam-küsārum mūnisüm maḥbūb-ı yārum ḳandasın ʿĀlemde mānendi yoġum dünyāda varum ḳandasın	Gazel/8
298	79a	ʿArż itse ʿiẕārını perī-çehrelü Pīrī Dīvāne olup ḥūr [u] melek ola esīri	Gazel/7
299	79a-79b	Ey ḥüsn-i melāḥat ilinüŋ server[i] Pīrī Gerdūn-ı cemālüŋ ḳamer-i enver[i] Pīrī	Gazel/7
300	79b	Yaŋaġuŋ verd[i] derdiyle ṣarardı beŋzi nesrīnüŋ Lebüŋ şevḳiyle ḳan oldı yüregi ġonçe miskīnüŋ	Gazel/7
301	79b-80a	Vir zāhid eger alur-ise göŋlüŋi Seydī Ne dil hele biz virür-idük cān dileseydi	Gazel/7
302	80a	Her dem depilür çeşm-i siyeh-kār-ile Maḥmūd Cān ṣayd ider ol Türk-i kemān-dār-ile Maḥmūd	Gazel/7
303	80a-80b	Ṭaġıtsa zülf-i ʿıṭrını ʿAṭṭār Muṣṭafā ʿAnber koḫusıyıla muʿaṭṭar ola hevā	Gazel/9
304	80b	Aḥvālümi ser-ā-ser ʿarż ideyin ṣabāya Şāyed ki vara diye ʿAṭṭār Muṣṭafāya	Gazel/9
305	81a	Naʿl-bend oġlı ʿAlī çoḳ oldı ʿālem dil-beri Ḥüsninüŋ ḫayrānıdur ins ü melek ḥūr u perī	Gazel/9
306	81a-81b	Temāşa itmek isterseŋ kemāl-i ṣunʿın Allāhuŋ Gör iy rūşen-naẓar ʿāşıḳ cemālini Sefer Şāhuŋ	Gazel/7
307	81b	Sulṭān olalı mülk-i cemāl içre Sefer Şāh Güzeller olup durur aŋa bende-i der-gāh	Gazel/7
308	81b-82a	Ey benüm yāsemenüm ter gülüm Aḥmed Çelebi Ḳan olupdur yüregüm göreli sen ġonçe-lebi	Gazel/9
309	82a	Olduŋ çü begüm ḥüsn iline yiŋi Süleymān Olursa revā ins-ile cin ḥükmüŋe fermān	Gazel/9
310	82a-82b	Eski cihān-ı ḳadīm yiŋi Süleymān-içün Geçse cihāndan kişi olmaya ṭaŋ cān-içün	Gazel/8

311	82b	Ṣalınsa serv-i nāz-ile sulṭān Memicigi Biŋ göŋül ala nāz-ile sulṭān Memicigi	Gazel/7
312	82b -83a	Çün saŋa mürīd olmışam ey Şeyḫ Meḥemmed Nā-merdem eger olur-isem ġayra muḳayyed	Gazel/7
313	83a	Güzeldür ṭūtī Yūsufcuḳ ṣanasın ṣūret-i Çīndür Ṭutar ʿāşıḳlarına kīn anuŋ-çün ḳaşı pür-çīndür	Gazel/8
314	83b	Cemāl[i] bāġını zeyn itmiş İlyās Temāşa eylemek-içün ḳamu nās	Gazel/8
315	83b -84a	Ṭur şīve vü nāz-ile ṣalın Ḥācı Meḥemmed Tā ḫalḳ-ı cihān māh göre serv-i sehī-ḳad	Gazel/7
316	84a	Gel bir naẓar it ʿāşıḳ Rūs oġlı Süleymāna Gör kim ne cemāl itmiş erzānī Ḥaḳ insāna	Gazel/9
317	84a- 84b	Vird[i] Baba Aḥmede dil gitmek ister cān daḫı Ḳorḳaram kim gide bir gün dīn ile īmān daḫı	Gazel/9
318	84b	Varalı benden saŋa dil sini ister cān daḫı Gitdi dīn yoluŋda bir gün gidiser īmān daḫı	Gazel/9
319	85a	Oldı iḳlīm-i cemāle çün Meḥemmed Şāh şāh Cümle ʿuşşāḳ aŋa ḳuldur ḳamu güzeller sipāh	Gazel/9
320	85a- 85b	Ey benüm derdümüŋ emi Çelebi Gözlerin sevdügüm Memi Çelebi	Gazel/9
321	85b	Güzeller şāhıdur bezzāz Pīrī Ḫudā olsun hemīşe dest-gīri	Gazel/7
322	85b -86a	Ey mihr[i] az cefāsı çehān bī-vefācuġum Nāzük göŋüllü nāzluca Muṣṭafācuġum	Gazel/9
323	86a	A benüm tāze nigārum nicesin ḫoşça mısın Şīvelü nāzlu yārüm nicesin ḫoşça mısın	Gazel/6
324	86a- 86b	Maḥbūb-ı nāzenīndür şol dil-ber[üŋ] kebābı Mestāne gözlerinüŋ baġr[ı] durur kebābı	Gazel/7
325	86b	Kākül-i müşgīn ki dil-ber götürür ser üstine Beŋzer ol ṭāvūsa kim ḳondı ṣanavber üstine	Gazel/9
326	86b	Çün sevdi göŋül serv-i sehī boylı Sinānı Şu gibi revān eyleyeyin yolına cānı	Gazel/1

Kaynaklar

Akbulut, Mine Şimal. "Aydınlı Visâlî Dîvânı Tahlili." Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

Âşık Çelebi. *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ: İnceleme-Metin,* haz. Filiz Kılıç. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2000.

BOA, TSMA.E/445/22.

Csirkés, Ferenc. "Turkish/Turkic Books of Poetry, Turkish and Persian Lexicography: The Politics of Language Under Bayezid II." *Treasures of Knowledge: An Inventory of the Ottoman Palace Library,* c. I: Essays, ed. Gülru Necipoğlu, Cemal Kafadar, Cornell H. Fleischer. Leiden-Boston: Brill, 2019, s. 673-733.

Doğan Averbek, Güler. "Kitap Tüccarı Bir Âlimin Kısa Hayat Hikâyesi: Osman Yaşar Reşer (Oskar Emil Rescher)." *Müteferrika* 63 (2023): 5-28.

Doğan Averbek, Güler. "Osman Reşer'in 1913-1936 Yılları Arasında Berlin Devlet Kütüphanesi'ne Sattığı Yazmalar." *İslam Tetkikleri Dergisi* 11/2 (2021): 477-568.

Erünsal, İsmail E. *Edebiyat Tarihi Yazıları: Arşiv Kayıtları, Yazma Eserler ve Kayıp Metinler,* 2. bs. İstanbul: Timaş Yayınları, 2024.

Kesik, Beyhan. "Dîvân (Visâlî)." *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü.* http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/divan-visali. [Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2024].

Kesik, Beyhan. *Aydınlı Visâlî Dîvânı.* Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları, 2020.

Kınalızade Hasan Çelebi. *Tezkiretü'ş-Şuarâ,* haz. İbrahim Kutluk. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

Köksal, M. Fatih. "Visâlî." *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü.* https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/visali. [Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2024].

Köprülü, Fuad. *Edebiyat Araştırmaları.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1966.

Kut, Günay. *Heşt Bihişt: Sehî Beg Tezkiresi: İnceleme-Tenkidli Metin-Dizin.* Harvard Üniversitesi Basımevi, 1978.

Latîfî. *Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ: İnceleme-Metin.* haz. Rıdvan Canım. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2000.

Mecmû'a-i Nezâ'ir, yazma eser. Millî Kütüphane, Yz A 8839.

Mermer, Ahmet. "XV. Yüzyılda Yazılmış Bilinmeyen Bir Nazîre Mecmûası ve Aydınlı Visâlî'nin Bilinmeyen Şiirleri." *Millî Folklor* 14/56 (2002): 75-94.

Riyâzî. *Riyâzü'ş-Şuara (Tezkiretü'ş-Şuara),* haz. Namık Açıkgöz, Ankara: Kültür Bakanlığı, 2017.

Sohrweide, Hanna. *Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland: Türkische Handschriften.* c. XIII/3. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1974.

Torbalı, Sadık Emre. "Berlin Devlet Kütüphanesi'nde Bulunan Ms. or. oct.

3520 Numaralı Mecmû'a-i Eş'âr, 1b-86b: İnceleme-Metin-Mestap'a Göre Tasnif." Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2024.

Treasures of Knowledge: An Inventory of the Ottoman Palace Library. ed. Gülru Necipoğlu, Cemal Kafadar, Cornell H. Fleischer. Leiden-Boston: Brill, 2019.

Uğur, Meltem. "MESTAP (Şiir Mecmualarının Sistematik Tasnifi Projesi) Bibliyografyası." *KÜLTÜRK Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 8 (2023): 103-153.

ERİŞEN, Gülgün[*]-ALKAN, Sevim.[**]

"Ravzatü'ş-Şühedâ ve Hadîkatü's-Sü'edâ Tesirinde Yazılmış Yeni Bir Maktel-i Hüseyin: Livâ'î ve Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr'ı"[***]

1. Giriş

Hz. Hüseyin ve yetmiş iki yakınının şehit edilmesi ile sonuçlanan Kerbelâ hadisesi, İslam tarihinde yüzyıllar boyunca unutulmayan ve hüzünle anılan bir musibetin adı olmuştur. Hz. Hüseyin'in 10 Muharrem 61 (680) yılında Emevî ordusu tarafından çölde on gün susuz bırakılarak Kerbelâ'da katledilmesi ile Müslüman toplumlar arasında yas matemleri düzenlenmiş ve bu hadise, mersiyelere yansımıştır. Daha sonra bu elim olay, Müslüman toplumların edebiyatlarına da sirayet etmiş ve bu konuda pek çok eser kaleme alınmıştır. Arap, Fars ve Türk edebiyatında farklı edebî türlerde eserler telif edilerek Kerbelâ hadisesi tekrar yaşatılmıştır. İlk zamanlar tarih, ahbâr, ensâb gibi kitaplarda bir bölüm hâlinde yer alan Kerbelâ hadisesi, daha sonrasında "maktel-i Hüseyin" adı verilen müstakil kitapların da ortaya çıkmasına vesile olmuştur (Güngör, 2003, 27/456).

Hz. Hüseyin'in şehadeti, İslam edebiyatında ilk defa Arap müverrihler tarafından bahse konu olmuştur. Bu faciaya dair esaslı bir kaynak olarak zikredilen ve günümüze kadar ulaşan ilk metin, Ebû Mihnef Lût b. Yahya (ö. 157/774)'nın Kitâbu Makteli'l-Hüseyn adlı eseridir (Karahan, 1938-39, s. 3).

Fars edebiyatında maktel türünde yazılmış ve Türkçe maktellere de büyük tesiri olan en önemli eser, İranlı müfessir, mutasavvıf ve şair Hüseyin Vâ'iz-i Kâşifî (ö. 910/1505)'nin Ravzatü'ş-Şühedâ adlı eseridir. Ravzatü'ş-Şühedâ, Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesinin üzerinden yaklaşık 847 sene geçtikten sonra 908/1502 yılında Farsça ve manzum-mensur karışık olarak telif edilmiştir. On bap ve bir hatime üzerine kurulan eser, türünün şaheseri konumuna gelmiş, bu eser daha sonra

---

[*] Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, gulgunyazici@comu.edu.tr, ORCID ID: 0009-0003-7890-0658

[**] Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sevimalkan@windowslive.com, ORCID ID: 0000-0003-2215-9058

[***] Bu çalışma, "Livâ'î ve Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr'ı (İnceleme-Metin-Dizin)" (Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale, 2024) adlı doktora tezi esas alınarak hazırlanmış olup söz konusu tez, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri koordinasyon birimi tarafından desteklenmiştir, Proje No: SDK-2020-3283.

yazılan maktellere de örnek teşkil ederek kısa zamanda Türk edebiyatında da büyük ilgi görmüştür. Aynı zamanda eserin bu alanda birçok tercümeleri, muhtasarları ve şerhleri de yapılmıştır (Güngör, 1987, s. XXVI).

Türk edebiyatında maktel-i Hüseyin türünün bilinen ilk örneği, Kastamonu'da 763/1362 yılında yazılan ve Candaroğulları Beyliği'nin hükümdarı Kötürüm Bayezid'e sunulan Yusuf-ı Meddah tarafından telif edilmiş, her birine "meclis" adı verilen on bölümden oluşan Maktel-i Hüseyin adlı eserdir (Özçelik, 2010, s. 7). Türk edebiyatının maktel türündeki en başarılı örneği ise 16. yüzyılın ortalarında Fuzûlî'nin (ö. 973/1556) kaleme aldığı *Hadîkatü's-Sü'edâ* adlı eseridir. Ravzatü'ş-Şühedâ'nın tesiriyle yazılan eserin, edebiyatta da etkisi oldukça fazla olmuş, pek çok kere istinsah edilip defalarca basılmıştır. Ravzatü'ş-Şühedâ gibi on bap ve bir hatimeden oluşan Hadîkatü's-Sü'edâ, genel olarak mensur olmakla birlikte metin arasında 1152 beyit yer almaktadır (Güngör, 1997, 15/21).

Türk edebiyatında Maktel-i Hüseyin türünde birçok eser telif edilmesine rağmen bu eserler içerisinde Ravzatü'ş-Şühedâ'nın tercümesi yoluyla veya tesiri ile oluşturulmuş eserler öne çıkmaktadır. 16. yüzyılda yaşamış Muhammed b. Hüseyin Kâtip Neşâtî'nin Şühedâ-nâme (945/1539)'si, Âşık Çelebi (ö. 979/Ocak 1572)'nin 953/1546 yılından önce telif ettiği Tercüme-i Ravzatü'ş-Şühedâ'sı, Fuzûlî'nin 954/1547 yılı veya öncesinde telif ettiği Hadîkatü's-Sü'edâ'sı ve Câmî-i Rûmî (ö. ?)'nin 960/1553 yılında yazdığı Saâdet-nâme adlı eseri ile birlikte Ravzatü'ş-Şühedâ'nın şu ana kadar bilinen dört tercümesi bulunmaktadır (Alkan, 2024, s. 4). Bu tercümeler içerisinde Ravzatü'ş-Şühedâ'nın serbest bir tercümesi olan Hadîkatü's-Sü'edâ, dili ve üslubu ile Türk dilinin maktel türünde ortaya konmuş üstün ve kalıcı nitelikteki şaheseridir.

Türk edebiyatında Hadîkatü's-Sü'edâ esas alınarak çeşitli eserler telif edilmiştir. Aynı zamanda Hadîkatü's-Sü'edâ'yı halkın anlayacağı şekilde sadeleştirerek aktarma amacı güden manzum ve mensur eserler de kaleme alınmıştır. III. Murad döneminde (1574-1595) yazıldığı tahmin edilen Eğirdirli Şerifî Mehmed Efendi'nin Şevâhidü'ş-Şühedâ'sı, Muhammed b. Hacı Hasan'ın Tuhfetü'ş-Şühedâ (1107/1696)'sı ve Bekâî'nin Kitâb-ı Kerbelâ (1198/1783-84)'sı bu eserlerdendir (Alkan, 2024, s. 1088).

Hem Ravzatü'ş-Şühedâ tesiri ile hem de Hadîkatü's-Sü'edâ'yı esas alarak yazılan Livâ'î'nin Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr'ı, Livâ'î'nin ifadesiyle Hadîkatü's-Sü'edâ'nın nazma çekilmiş hâlidir. Livâ'î, eserine zaman

zaman ilaveler yapmış ve kendi üslubunu yansıtmıştır.

Livâ'î ve onun Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr adlı eserini tanıtmayı amaçlayan bu çalışmada[1] Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr'ın adı, yazılış tarihi, müellifi, sebeb-i telifi, bulunan tek nüshasının tavsifi, dil ve şekil özellikleri ile muhtevası hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra Livâ'î'nin eserini oluştururken esas aldığı temel kaynakları Ravzatü'ş-Şühedâ ve Hadîkatü's-Sü'edâ ile olan ilgisi ve eserde dikkat çeken hususlara alt başlıklar altında değinilmiştir.

2. Livâ'î (Muhsinoğlu)

Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr'ın müellifi Livâ'î'nin adı, eserin isminin, yazma amacının ve eseri yazarken yararlanılan kaynakların zikredildiği "Faṣl Der-Beyān-ı Esāmī-i Tevārīh ve Kitāb-ı Meẕkūr" başlıklı kısımda geçmektedir (Livâ'î [yz.], vr. 4b).

> Livā'ī terk ḳıl eş'ār getürgil naẓma ḫoş güftār
> Tevārīḫ [ü] şemārīḫden fünūn-ı naẓmı ḫoş aṣfā (vr. 4b/6)

Aynı zamanda "Livâ'î" mahlası, eserde toplam otuz iki beyitte ve bir bentte yer almaktadır.[2]

> Livā'ī besdürür besdür muṭavvel eyledüñ naẓmı
> Gerekdür ṭā'atı gizlü idesen Ḫāliḳ'a meşhūr (vr. 77b/63)

> Livā'ī bende-i ḫ̆ara ġulām-ı āl-i Muḫtār'a
> İdegör raḥm bī-çāre faḳīre eyleye ḥaḳḳı (vr. 356b/22)

Livâ'î hakkında tezkirelerde, biyografik eserlerde ve incelenen kütüphane kataloglarında herhangi bir bilgi yer almaz, fakat eserden hareketle Livâ'î'nin hayatına dair bazı ipuçlarına ulaşılabilmektedir.

Livâ'î, Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr'da toplam on beyitte kendisini "Muhsinoğlu" olarak zikretmektedir.[3] Buradan Livâ'î'nin babasının

---

1 Livâ'î'nin hayatı, eseri, edebî şahsiyeti ve Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr adlı maktel-i Hüseyin türündeki eserinin tafsilatlı değerlendirmesi için bkz. Alkan, Sevim, "Livâ'î ve Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr'ı (İnceleme-Metin-Dizin)" (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale, 2024.

2 Eserde "Livâ'î" mahlası 1b/7, 2a/10, 2a/11, 2b/18, 3b/17, 4b/6, 38b/47, 47b/13, 48b/31, 64b/30, 65b/38, 71a/20, 77b/63, 78b/29, 94b/18, 96a/50, 111b/31, 119a/34, 138b/47, 176b/14, 186b/23, 187b/36, 241b/87, 251b/13, 270b/15, 329a/17, 353b/70, 355b/74, 356b/7, 356b/22, 357a/7, 357b/13 beyitlerinde ve 218a/11 bendinde geçmektedir.

3 Eserde "Livâ'î Muhsinoğlu" ifadesine 55a/49, 94b/18, 176b/14, 186b/23 ve "Muhsinoğlu" ifadesine de 4b/40, 41b/17, 97a/34, 105b/99, 155a/7, 318a/9 beyitlerinde yer verilmiştir.

isminin "Muhsin" olduğu anlaşılmaktadır.

Her Muḥarrem Muḥsinoġlı aġladı her māh [u] sāl
Tābi' oldı evliyāya kim mu'ammā aġladı (vr. 318a /9)

İstemez ḥācet Livā'ī Muḥsinoġlı şerḥ-i ḥāl
Ḥaydar'ı midḥat ziyāde eyleme ḥaḳḳında var (vr. 55a /49)

Eserinden hareketle 18. yüzyılda yaşamış olduğu tespit edilen Livâ'î'nin doğum ve ölüm tarihi bilinmemektedir. Livâ''i, Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr'ın "Der-Beyān-ı Neseb-nāme-i ʿİsnā 'Aşeriyye Raḍıyā'llāhu Teʿālā ʿAnhu" başlıklı kısmında eserin şahlar şahı I. Abdülhamit Hân döneminde (1187/1774-1203/1789) tamamlandığını belirtmektedir. Yine bu kısımda Bağdat valisi olan vezir makamlı Süleyman Paşa'dan söz ederek kendisini övmektedir (Livâ'î [yz.], vr. 353b). Burada bahsi geçen paşanın Şevval 1193/Ekim-Kasım 1779-80 ve 1216/1802 yıllarında Bağdat valiliği yapmış ve 1219/1804-05 yılında vefat etmiş "Büyük" lakaplı Süleyman Paşa olması muhtemeldir (Mehmed Süreyyâ, 1996, V/1547). Eserle ilgili verilen bu bilgilerden hareketle Livâ'î'nin 18. yüzyılda yaşamış bir şair olduğunu söylemek mümkündür.

Livâ'î'nin nerede doğduğu ve hangi coğrafyada yaşadığı bilinmemektedir. Fuzûlî'nin Hadîkatü's-Sü'edâ'sı tesiri ile eserini yazması, eserinde Bağdat valisi Süleyman Paşa'yı övmesi ve aynı zamanda Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr'da Azerî Türkçesi dil özelliklerinin görülmesi onun bu sahada yaşamış ya da bulunmuş olabileceğini düşündürmektedir.

Livâ'î'nin eserini yazarken yararlandığı ve okuduğunu da zikrettiği bazı kaynaklardan onun tefsir, hadis, dinler tarihi ve İslam tarihi kaynaklarına vâkıf olduğu ve ilimle hemhâl olduğu anlaşılmaktadır.

Tefaḥḥus eyledüm nām-ı Muḥammed her defātirden
Nuḫustīn enbiyālardan müşerref nāmını işhār

Oḳudum metn-i Tevrāt'ı diyer Mīẕmīẕ aña nāmın
Zebūr içre dimiş ʿĀḳıb bu ḳavli eyleme inkār (vr. 64b/5-6)

Livâ'î, eserini telif ederken Arap ve Fars dillerinde yazılmış bazı kaynaklara da başvurmuş ve bunlardan yararlanmıştır. Aynı zamanda kendisinin Fars dilinde yazılmış maktel türünün en önemli eseri *Ravzatü'ş-Şühedâ*'yı taklit ettiğini ifade etmesi, eserinde Farsça yazdığı şiirlerin yer alması ve yine şiirlerinde birçok âyet ve hadisleri iktibas etmesi dolayısıyla onun Arapça ve Farsçayı iyi bildiği söylenebilir. Yine şairin bu kaynakları okuyup özümseyerek yeni bir eser meydana

getirebilecek düzeyde iyi bir eğitim almış olması ve yeterli bilgi birikimine de sahip olması gerekmektedir.

2.1. Edebî Şahsiyeti

Bir şairin edebî şahsiyeti hakkında kesin hüküm vermek için onun bütün eserlerini tespit ederek bu eserler üzerinden değerlendirme yapmak gerekir. Tek bir eseri elimize ulaşan Livâ'î'nin ise şu ana kadar başka bir eseri bulunamamıştır ve kaynaklarda da edebî kişiliği hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir. Bu nedenle Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr üzerinden şairin edebî şahsiyeti ile ilgili bazı tespitlerde bulunulmuştur.

Livâ'î, Hüseyin Vâ'iz-i Kâşifî'yi eserinde defaatle zikretmekte ve onu üstat olarak görmektedir:

Dırāz itme gel ey şāʿir kelāmı naẓmıla efzūn
Eger Vāʿiz gelür nā-geh ṣorar senden hücec iṣbāt

Ḫaber-dār olmadın üstād mühendis reşk ider naẓma
Getür ḳavl-i tevārīḫi şemārīḫ-i saḥīḥayyāt (vr. 18b/ 7-8)

Ola ḳavl-i tamāmı müʻrihānī
Esāsı Ravża-i kenzü'l-meʿānī

Ḥüseyn el-Vāʿiẓ'üñ şerḥ-i ḫavāsı
Tamamī Ravżalar ḫāṣ-ı ḫavāṣı

Dimişdür ibn-i Vāʿiẓ mīr-i tedbīr
Rumūz-ı defterinde pīr-i tefsīr (vr. 257a/25-27)

Livâ'î, Fuzûlî'nin Hadîkatü's-Sü'edâ'sının tesiri ile Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr'ı yazmıştır. Bu etki, Hadîkatü's-Sü'edâ incelendiğinde hem manzum hem de mensur kısımlarda görülmektedir. Örneğin; Hz. İbrahim'in anlatıldığı fasılda şu iki şiirde ilk mısraın Fuzûlî'den iktibas edildiği, diğer mısraın da anlam ve kullanılan kelimeler yönünden benzerlik gösterdiği görülmektedir:

Fuzûlî:

Ġāfil olmaz derdden derde giriftār eyleyen
ʿĀşıḳ-ı ʿārif degül derdini iẓhār eyleyen
El çeküñ derdüm ʿilācından ki taḥḳīḳ itmişem
İstese ṣıḥḥat virür bīmāra bīmār eyleyen (Güngör, 1987, s. 35)

Livâ'î:

Ġāfil olmaz derd[d]en derde giriftār eyleyen
ʿĀşıḳ-ı ṣādıḳ degül derdinden iden ıżṭırāb (vr. 13a/27)

Hem Fars edebiyatında hem de Türk edebiyatında İranlı şair Hâfız-ı

Şîrâzî (ö. 790/1390?)'nin divanının ilk gazelinin ilk beyti ya da sadece "Elâ yâ eyyühe's-sâkî edir ke'sen ve nâvilhâ'" mısraı, şairlerin söyleyiş tarzlarına uygun olarak şiirlerinde aynen iktibas edilmiştir (Aksoyak, 2016). Livâ'î de biri Farsça olmak üzere üç şiirinde Hâfız'ın bu mısraını iktibas etmiştir:[4]

Elā yā eyyuhe's-sāḳī mey-i mey-ḫāne-i Kevs̱er
Elā ey devlet-i bāḳī kerimü'ş-şāne-i maḥşer (vr. 62a/1)

Livâ'î için nazım, sanatını gösterip icra ettiği yerdir.

Besdür imdi ḳılma taṭvīl defterüñ dībācesin
Ḥāl-i Ādem'den ḫaber vir naẓmıla ṣanʿat-nümā (vr. 6b/22)

Livâ'î, "Rişte-i nazma getürdüm." ifadesini şiirlerinde defaatle kullanmıştır. Livâ'î, şiir yazdıkça lisanı inci saçmış ve gönlü de açılmıştır:

Der-zamān oldı lisānum luṭfıla gevher-feşān
Rişte-i naẓma tekellüm eyledüm ṣadr inşirāḥ (vr. 38b/3)

Getürdüm nes̱r aḳvālin niẓāma
ʿAyānī rişte-i naẓma tamāma (vr. 290a/6)

Şiirlerinde halkın ileri gelenlerinin de sıradan halkın da nesirden anlamadığını ifade eden Livâ'î, meclise nazımla söylenen sözlerin yakışacağını, şiiri işitenlerin içlerinin sevinçle dolacağını belirtmiştir:

Gel imdi maḳṣada rāvī kelāma naẓmla mevzūn
Nes̱irden añlamaz ʿavām ḥavāṣı naġme elḥānı

Velīkin naẓmla güftār sezādur meclise envār
Anı gūş eyleyen eṭvār neşāṭı ḫoş bulur cānın (vr. 200a/9-10)

Livâ'î, kendisinin mana bilmeyen, nazımdan anlamayan söyleyişi kötü kimseler tarafından eleştirildiğini de bize aktarır. Onların bu kötü eleştirilerini duydukça daha da çoşarak şiirler söyleyen Livâ'î, bu kötü eleştirilere sabretmesi gerektiğini, bu dünyadan gidince kitabının yadigâr olarak kalacağını ve kendisinin de hayır dualarıyla anılacağını belirtmektedir:

Baña taʿn eyledi düşmen meʿānī bilmeyen pür-ẓan
Ḫarīdār olmayan naẓma kemāli olmayan bed-gū

[4] Livâ'î, bu mısraı eserinde 19a/1, 62a/1 ve 239a/1 beyitlerinin ilk mısralarında iktibas etmiştir, bkz. Alkan, agt, s. 23.

Kelāmın ḫalḳa gūş itdüm cevāb-ı zecri nūş itdüm
Didükce ben de cūş itdüm neşāṭı gāhile ġamlu

Didüm ṣabr eyle āzāra kelām-ı ṭaʿn-ı aġyāra
Gidersen ʿāḳıbet birgün ḳoyarsın defteri ḫoş-gū

Seni raḥmetle yād eyler sevālif ehli şād eyler
Duʿā-yı ḫayr-zād eyler kemāl-i midḥate maʿfuv

Ḫudā'dan raḥmet-i Ġufrān dilerler farṭıla iḥsān
Saña ser-cümlesi yeksān sezā-yı ḫayr ider ārzū

Oḳurlar Fātiḥā yārān senüñ-çün zümre-i ʿirfān
Sevābın baḫş ider aʿlān tamāmī ümmete her gū (vr. 186a/ 7-12)

Şair, şiirlerini ehl-i beyti yâd etmek için yazmıştır, fakat kendini bilmez kişiler tarafından eleştirilmiştir ve değerinin bilinmediğinden yakınmaktadır:

Besdür imdi terk ḳılġıl şiʿrile ṣatma hüner
Yoḳ ḫarīdāruñ ḫabersüz naẓmuña virsün bahā (vr. 5b/13)

Eserde aktarılan bu bilgiler, *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*'ın günümüze sadece bir nüshasının ulaşması, biyografik eserlerde kendisine hiç yer verilmemesi ve eserin incelenmesiyle elde edilen aşağıdaki hususlar bu eleştirilerin çok da haksız olmadığını, Livâ'î'nin çok başarılı bir şair sayılamayacağını bize göstermektedir.

Livâ'î'nin şiirlerinde Arapça, Farsça ve Türkçe aynı anlama gelen kelimeleri veyahut aynı kökten türemiş kelimeleri aynı mısra içerisinde art arda kullandığı görülmektedir. Bu da şiirdeki ahengi bozmaktadır. Aynı zamanda bu bize, Livâ'î'nin nesri nazma çevirirken vezin, kafiye ve dilin kullanımı hususlarında zorlanmış olduğunu düşündürmektedir:

Baʿd-ı mevt-i Muṣṭafā'dan ṣoñradur fevt-i Betūl
Altı ay geçdi dimişler bir gün ol ṣāḥib-ḳınāʿ (vr. 120b/3)

Faṣīḥān-ı lisānıla ġavāmıż nükteler teblīġ
İdüben ehl-i 'irfāna ibādet emrini yeksān (vr. 171a/14)

Ne dürlü ilerü gitmek dilerdi gitmedi raḫşı
Muḳadder olmadı taġyīr *ḳader taḳdīr-i Mevlāyī* (vr. 255b/56)

Livâ'î'nin şiirlerinde zaʿf-ı teliflerin de fazla olduğu görülmektedir. Bazı beyitlerde söz dizimindeki karmaşıklık anlam bozukluğuna ve anlaşılamayacak kadar ifade yanlışlığına sebep olmaktadır. Bu ifade karmaşıklığına özellikle kasidelerinde rastlanmaktadır. Örneğin; aşağıda verilen beyitte "Hz. Muhammed'in, seçkin soyunun ve yüce neslinin düşmanı olan ey günahkâr kimse! Senin özrün ne özürle kabul olacak."

anlamında olması gereken beyitte kelimeler "Hz. Muhammed'in düşmanı seçkin soy ve yüce nesil" gibi anlaşılacak şekilde dizilmiştir:

Ne ʿöẕrile olur maḳbūl senüñ ʿöẕrüñ eyā fāsıḳ
Muḥammed düşmeni āl-i güzīde nesl-i aʿlāyī (vr. 338b/88)

Yine başka bir beyitte "Hz. Muhammed'in soyunun ve halkın aslanı Hayder'in düşmanı olan İbn-i Ziyad gör n'eyledi." anlamında olması gereken ifadede bir anlam karışıklığı ortaya çıkmaktadır:

Gel kelām-ı sābıḳa gör n´eyledi İbn-i Ziyād
Düşmen-i āl-i Muḥammed Ḥaydar-ı żırġām-ı ʿām (vr. 338b/37)

2.2. Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr

Livâ'î'nin yapılan araştırma ve taramalar neticesinde maktel-i Hüseyin türünde yazılmış *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*'dan başka bir eseri tespit edilememiştir.

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Koleksiyonu'nda 07737 arşiv numarası ile "Mesâbi'l-nâme-i Ebrâr" adıyla yanlış olarak kaydedilen eserin ismi, "Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr"dır. Bu nüsha, 255x145 (170x110) mm ölçülerinde olup bordo karton kapak ve dış kapağında da ebru kaplaması bulunmaktadır. Kâğıdı nohudî renktedir ve pâyendeli yazılmıştır. Başlıkları kırmızı mürekkep ile yazılan nüsha, iki sütun üzerine 17 satır olarak düzenlenmiştir ve 358 varaktan oluşmaktadır. Eser, nesih ile harekesiz olarak yazılmış olsa da eserde yer yer hareke de kullanılmıştır.

Eserin ismi, nüshanın başında "Kitāb-ı Meṣā'ib-nāme-i Ebrār Raḍıya'llāhu Teʿālā ʿAnhum ve Kerrema'llāhu Vechehum" başlığında verilmiştir (Livâ'î [yz.], vr. 1b). Aynı zamanda Livâ'î, eserin yazılma amacının ve eseri yazarken yararlanılan kaynakların belirtildiği "Faṣl Der-Beyān-ı Esāmī-i Tevārīḫ ve Kitāb-ı Meẕkūr" (Livâ'î [yz.], vr. 4b) başlıklı kısımda eserine "Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr" ismini verdiğini belirtmektedir:

Meṣā'ib-nāme-i Ebrār aña ad eyledüm işhār
Nebīler şerḥ-i aḥvāli velīler andadur aḍḥā (vr. 5a/17)

Bu fasılda yine şair, "Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr" kitabını zikretmiş ve eseri yazmaya başlaması gerektiğini ifade etmiştir:

Getürgil rişte-i naẓma kelāma variken furṣat
Meṣā'ib-nāme-i Ebrār kitābı ibtidā imlā (vr. 4b/4)

Livâ'î, eserin sonunda artık kitabının tamamlandığını belirttiği şiirde de eserin ismini anmaktadır:

Meṣâ'ib-nâme-i Ebrār nāmı
Olup faṣlü'l-ḫiṭāb el-ḥamdü-li'llāh (vr. 367a/ 6)

2.2.1. Eserin Yazılış Tarihi ve Sebeb-i Telifi

Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr'ın hangi tarihte yazıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak eserin "Der-Beyān-ı Neseb-nāme-i İsnā ʿAşeriyye Raḍıya'llāhu Teʿālā ʿAnhu" (Livâ'î [yz.], vr. 353b) başlıklı kısmında şair, eserini I. Abdülhamit Hân zamanında (1187/1774-1203/1789) tamamladığını belirtmektedir. Aynı zamanda burada şair, vezir makamlı Bağdat valisi olan Süleyman Paşa'dan da söz etmektedir (Livâ'î [yz.], vr. 355b). Daha önce Livâ'î'nin hayatı ile ilgili bölümde de ifade edildiği üzere bu paşanın, Şevvâl 1193/Ekim-Kasım 1779-80 ile 1216-17/1802 yılları arasında Bağdat valiliği yapmış ve 1219/1804-05 yılında vefat etmiş "Büyük" lakaplı Süleyman Paşa olması mümkündür. Kendisinden övgü ile bahsetmesinden dolayı Livâ'î'nin eserini bu paşaya sunmuş olabileceği düşünülmektedir.

Tamām oldı ser-encāmı kitābuñ naḳş-ı erḳāmı
Şehen-şāhuñ zamānında emīr-i devlet-i ʿuẓmā

Serīr-i salṭanat şāhı semā-yı mekremet māhı
Ḫavāḳīn-i mażā rāhı ḥamīde ḫaṣleti aḳvā

Meşāhir şevket [ü] şānı vezīr-i ḳaṣr-ı sulṭānī
Sezā ʿAbdü'l-ḥamīd Ḫān'ı getürdüm meşʿara inşā

Daḫı pāşā-yı sulṭānı sezā gör midḥate ḫānı
Velī vālī kerem-kānı ġarāyib nuṣreti her-cā

Hemīşe naṣrıla manṣūr olınmış düşmeni maḳhūr
Veliyy [ü] vāli-i Baġdād cihāna ḥākim ü aḳżā

Ḫudāvend-i Teʿāla'llāh aña yārī olur her gāh
Vezīr-mesnedi gör şāh-ı cihāna vaḳtıla vālā

Dilīr-i ʿarṣa-i dādı emīr-i taḫt-ı Baġdādī
Vezīr-i ḳavm-i evtādı Süleymān-ı celī eẕkā

Livā'ī ḫatm ḳıl eşʿār nebīler ḥālini ebrār
Velīler naʿtını aḫyār tamāmā aṣfiyā aʿlā (vr. 355b/67-74)

Temmet kaydının silik olduğu nüshada "el-Ḥacı ʿAbdü'lḳādir bin el-Ḥacı Feyyāż" adlı kişiye ait ve Şaban 1202/1787-88 tarihli bir mülkiyet kaydı da bulunmaktadır. Bütün bu bilgileri ele aldığımızda Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr'ın 1193/1779-80 ile 1202/1787-88 tarihleri arasında telif

edilmiş olabileceğini söylemek mümkündür.

Livâ'î, bu dünyadan gidince eserinin yadigâr kalması ve yâranın da kendisini hayır dualarıyla yâd etmesi için eserini yazdığını belirtmektedir:

Lef [ü] neşr-i müretteb ḫāṣ idindüm nesrini essās
Sezā-yı midḥati ḳırṭās kitāb itdüm bināsından

Nehār [u] her şeb-i tārīk çıkup ser-rişte-i bārīk
Nesir naẓm eyledüm şārīk anuñ şerḥ-i ḫavāṣından

Anuñçün eyledüm āsār ḳala dünyāda ol eşʿār
Gidende ben ġarīb edyār serāy-ı ḳabre yasından

Beni yād ideler yārān kifādur ḥaḳḳına iḥsān
Duʿā-yı ḫayrıla her ān ideler bī-nevāsından (vr. 174a/15-18)

2.2.2. Eserin Şekil Özellikleri

Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr, 11 bent ve 11.883 beyitten oluşmaktadır. Bu şiirlerden 44 beyit Farsça, 7 beyit ve 1 dörtlük Arapça, 7 beyit ise Arapça-Farsça karışık yazılmıştır. Ayrıca eserde şiirlerin arasında kırmızı mürekkeple yazılmış 3 farklı Arapça beyit ve 1 tane de Arapça rubai bulunmaktadır.

İçinde toplam 163 parça şiir bulunan Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr'da şiir parçalarını birbirinden kesin olarak ayırmak güçtür. Şiirler, muhteva ve konu açısından kronolojik düzende bir bütün olarak ilerlemektedir. Şair, şiir devam ederken araya konu ile bağlantılı ara başlıklar yerleştirmiştir. Mesnevilerde de mesnevi devam ederken araya tarihî şahsiyetlerin kendi ağızlarından söylenmiş gazeller yer almaktadır. Aynı zamanda şiirlerin kendinden önce ve sonra gelen konu ile muhteva açısından da bağlantıları bulunmaktadır. Şiirlerin 111'i kaside, 27'si mesnevi, 15'i gazel, 9'u kıt'a tarzında ve 1 tanesi de 11 bentten oluşan müseddes nazım şekli ile yazılmıştır. Gazellerin 14 tanesi, hikâyesi anlatılan kahramanların kendi ağzından söylenmiş şiirlerdir.[5] Eserde, toplam 6.357 beyit sayısı ile kaside ve 4.776 beyit sayısı ile mesnevi, en çok kullanılan nazım şeklidir. Mesnevilerde genellikle tahkiye etme özelliği görülmektedir. Kasidelerin ise 4'ü münacat, 20'si naat, 6'sı tevhid türünde ve 9 tanesi de ehl-i beytin övgüsünü ihtiva eden methiye türündeki şiirlerden oluşmaktadır. Geriye kalan diğer kasidelerin ise

[5] Bu gazeller için bkz. 282b, 283b-284a, 284b, 286a, 288b-289a, 295a, 295b-296a, 297b, 298b-299a, 299a-299b, 301b, 304b, 308a-308b.

olay anlatımını içerdiği görülmektedir.

Kasidelerde genellikle tarihî şahsiyetler övülmüştür. Şair, aynı zamanda ehl-i beyt ve Âl-i Abâ'nın sevgisine yer vermiş ve öldükten sonra kendisine şefaatçi olmalarını istemiştir. Yine kasidelerde peygamber naatlarına yer verilmiştir; tevhid ve naat türünde başlayan birçok kasidede tahkiye etme hususiyeti görülmektedir. Kaside nazım şekli, aynı zamanda anlatılan konu ile bağlantısı kurularak bir ayet ya da hadisi açıklamak için de kullanılmıştır.

Şair, Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr'ın farklı yerlerinde ve eserin tamamlandığını belirttiği kısımda mesnevi, rubai, murabba, muhammes ve müseddes nazım şekilleri ile şiirlerini yazdığını belirtmiştir. Bu şekilde ifade edilse de eserde murabba ve muhammes nazım şekli ile yazılmış bir manzume ile karşılaşılmamış ve rubai nazım şekli ile yazılmış sadece bir şiir tespit edilebilmiştir:

Tamām oldı bi-ḥamdi'llāh kitābuñ naẓm-ı eşʿārı
Müseddes mesnevī meşhūr murabbaʿ ger muḫammesi (vr. 353b/65)

Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr, aruz vezninin altı farklı kalıbı ile yazılmıştır. Şiirlerde hecez bahrinin "Mefâʿîlün Mefâʿîlün Mefâʿîlün Mefâʿîlün" kalıbı 73 kez, "Mefâʿîlün Mefâʿîlün Feʿûlün" kalıbı 48 kez ve Remel bahrinin "Fâʿilâtün Fâʿilâtün Fâʿilâtün Fâʿilün" kalıbı 37 kez kullanılmıştır. Bu kalıplar, eserde en çok kullanılan aruz vezni kalıplarıdır. Ayrıca, hecez bahrinin "Mefʿûlü Mefâʿîlün Feʿûlün" kalıbı 2 defa, remel bahrinin "Feʿilâtün Feʿilâtün Feʿilâtün Feʿilün" kalıbı 2 defa ve recez bahrinin "Müstefʿilün Müstefʿilün Müstefʿilün Müstefʿilün" kalıbı 1 defa kullanılmıştır.

Livâ'î'nin aruz veznini kullanmada çok başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir. Vezni bozuk olan pek çok mısraın yanı sıra eserde çok sayıda imale ve zihaf gibi hoş görülmeyen aruz kusuru ile de karşılaşılmaktadır ve bu aruz kusurları, özellikle şairin kasidelerinde görülmektedir:

İmale kusuru (Müstefʿilün Müstefʿilün Müstefʿilün Müstefʿilün)

Oldur ḥabīb-i enbiyā ʿizzet-ḳarīn-i evliyā
Şaḳḳu'l-ḳamer muʿciz-nümā gel muʿcize şalā ṣalā (vr. 2b/11)

Zihaf kusuru (Mefâʿîlün Mefâʿîlün Feʿûlün)

Didi Aʿrābī ey pīr-i ṭarīḳat
Murādum virdi Yūsuf anda ʿizzet (vr. 31a/ 180)

(Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün)

Gelüben merḳad-i şāha Resūl-i ʿālī-der-gāha
Ziyāret eyledi ḥażret vedāʿı eyledi vālā (vr. 220a/ 65)

Aşağıda verilen beyitlerde vezin aksamaktadır:

Yolı bizden yaña bunuñ bizdendür ol biz reh-nümūn
İtmeñ anuñla çend ü çūn bizden degül cezā cezā (vr. 2b/6)

İrişdi yüridi Yūsuf nezd-i Yaʿḳūb
Vedāʿ eyler görişür nūr-ı maḥbūb (vr. 20a/42)

Leşker-i İslām içinde yetmiş merkeb muʿteber
Altı cevşen-pūş [u] zırh sekkiz ḳılıç vardı şümār (vr. 52b/4)

Süvār oldılar her dü ketf-i şāha
Emīr-i ʿālem ü ādem-penāha (vr. 72b/15)

Ḳuşūrı ḳoymaduñ hergiz ṭarīḳat rāhını meşhūr
Bize gösterdüñ minhācı şerīʿat bābını enver (vr. 78b/9)

Livâ'î'nin şiirlerde geçen bazı eser ve şahıs isimlerini kısaltarak vezne uygun hâle getirdiği görülmektedir. Örneğin; Hüseyin Vâ'iz-i Kâşifî'nin *Ravzatü'ş-Şühedâ* eserinin ismi vezne uyması için "*Ravzatü'ş-Şühdâ*" şeklinde yazılmıştır:

Düzüben Ravżatü'ş-Şühdā' getürdi dir ʿAlī Şīr'e
Hezārān āferīn itdi ʿAcem şāhı şeref-nāsı (vr. 209b/11)

Yine şair, "*Abdü'l-muttalîb*" şahıs ismini "*Muttalîb 'Abd*" şeklinde vezne uygun hâle getirerek yazmıştır:

Ḫuşūmet ḳıldılar her dü ber-ā-ber Muṭṭalīb ʿAbd'i
Nizāʿ-ı Ḥarb'ıla meşhūr olındı vaḳt-i nā-kāmı (vr. 214b/60)

Şairin, vezin sebebiyle fiillere "ى" harfini getirdiği de görülmektedir. Örneğin; nüzuli it- (nüzûl it-), cehdi it- (cehd it-), kasdı it- (kasd it-) gibi:

Muḥammed āline ḳaṣdı idersiz
Anı vācib bilüp *cehdi idersiz* (vr. 274b/129)

Eger kim olsalar sīr-āb cümle
İderler bizleri *ḳahrı* ʿademle (vr. 290b/25)

Şiirlerde Arapça kelimelerin halkın dilindeki telaffuzuyla kullanılması hususiyetine de rastlanmaktadır. Örneğin; ibin (ibn), Mısır (Mısr), 'asır ('asr) gibi:

Gelürem söyledi nehc-i Mışır'dan
Ulu peyġāmıla mīr-i ʿaṣırdan (vr. 30b/174)

Livâ'î, mesneviler haricindeki sekizinci bapa kadar olan şiirleri, "hurûf-ı hecâ"yı gözeterek mürettep divan düzeninde tertip etmiştir. Sekizinci baptan sonraki şiirlerde böyle bir durum söz konusu değildir:

Gel imdi Kerbelā şerḥin getür dībāceye eşher
Elifden irdi tā yāya ḥurūfāt aṣl-ı erkānı (vr. 201b/55)

Şair, şiirlerinde kafiye için genellikle Arapça ve Farsça kelimeleri kullanmıştır, kafiyesi Türkçe kelimelerden oluşan şiirlerin sayısı daha azdır:

Nevā ḳıl ʿandelīb āvāz açıldı ġonçeler ḫandān
Çemenler lālezār oldı bezendi baḳçalar būstān (vr. 224b/1)

Didi Cibrīl'e Aḥmed ey ḳarındaş
Elinde iḫtiyāram cümle sırdaş (vr. 86b/213)

2.2.3. Eserin Dili, Üslubu ve İmlası

Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr, 18. yüzyılda kaleme alınmış olmasına rağmen Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi dil özelliklerini içinde barındırmaktadır. Metinde, eklerin hem düz hem de yuvarlak şekilleri kullanılmıştır. Aynı zamanda eserde birçok arkaik kelime mevcuttur. Bunun yanı sıra eserde atasözleri az kullanılmasına rağmen deyimler ise oldukça fazla kullanılmıştır.

Arapça, Farsça kelime ve terkiplerin çok fazla kullanıldığı metinde pek çok ayet, hadis, kelâm-ı kibar, Arapça ve Farsça ifadeler yer almaktadır. Mesnevilerde sade bir dil kullanılmasına karşılık diğer şiirlerde Arapça, Farsça kelime ve terkipler oldukça fazladır. Konu başlıkları ve bapların başlıkları daha çok Farsça olarak verilmiştir. Olay anlatımlarında dil, daha sade ve akıcı iken bir ayet ya da hadisin açıklanıp yorumlandığı şiirlerde dilin ağırlaştığı görülmektedir. Livâ'î, şiirlerinde sanatlı bir dil kullanmaktan ziyade daha çok anlatma, aktarma, tahkiye etme, açıklama gayesindedir. Daha önce Livâ'î'nin edebî şahsiyetini anlattığımız bölümde de değindiğimiz üzere metinde za'f-ı te'lif gösteren beyitlerle karşılaşılmaktadır. Livâ'î, Hüseyin Vâ'iz-i Kâşifî'nin Farsça mensur yazılmış Ravzatü'ş-Şühedâ'sını esas alarak ve Fuzûlî'nin Hadîkatü's-Sü'edâ'sının da etkisinde kalarak "nesri nazm ettiğini" bildirmektedir. Livâ'î'nin nesri nazm ederken yaşadığı zorluklar şiirlerine de yansımış olmalıdır ki şairin bazı beyitlerde ne anlatmak istediği, Livâ'î'nin nazm ettiği esere yani Fuzûlî'nin Hadîkatü's-

Sü'edâ'sına bakarak anlaşılmaktadır. Örneğin; aşağıdaki beytin birinci mısraında "Nehrevân'da on nefer olan ehl-i kabilemi Zü'lfikâr isimli kılıcıyla katl etmiştir." denmek istenmiştir, ancak za'f-ı te'lif dolayısıyla mısra anlaşılamamaktadır:

On nefer ehl-i ḳabīlem ḳatl idüpdür Nehrevān
Ol Ḫavāric leşkerinde Ẕü'lfikārı'yla be-nām (vr. 156b/55)

Yine başka bir beyitte "Hz. Muhammed, Hz. Zehrâ ve Hz. Cafer ile mülakat ederim, şehitler hâcesi olan Hz. Ali'nin amcası Hz. Hamza ile de el sıkışırım." anlamındaki ifadenin çok karmaşık olarak ifade edildiği ve beyitte bir za'f-ı te'lifin oluştuğu görülmektedir:

Mülāḳāt Aḥmed'e Zehrā oluram Caʿfer'e evlā
Muṣāfiḥ Ḥamza'ya şeydā şehīdan ḫᵛācesidür ʿamm (vr. 161a/61)

Hüseyin Vâ'iz-i Kâşifî'nin Farsça yazılmış *Ravzatü'ş-Şühedâ*'sını da taklit ettiğini dile getiren Livâ'î, bazı yerlerde Türkçe dile getiremediği yerleri Farsça-Arapça-Türkçe karışık olarak ifade etmiş olmalıdır. Örneğin aşağıdaki beyitlerde bu durum görülmektedir:

Hemīşe girye lāzımdur kişiye her muṣībetde
Rükūʿıla sücūdında zi-ters-i Ḫāliḳ-i Dāver (vr. 62b/29)

İderdüm ḫırḳa-pūş cismile cānuñ
Zi-ters-i germ [ü] serdüñ her mekānuñ (vr. 33b/19)

Altı evlādı ḥabībüñ ez-Ḫadīce cümlesi
Ḳāsım [u] Ṭayyib'le Ṭāhir yaʿni ʿAbdu'llāh-ı ner (vr. 95a/20)

Şairin, bazı eklerin hem Türkçe hem de Farsçasını aynı mısra içinde kullandığı da görülmektedir:

Çün āvāz oldı sākin ez-semādan
Girüben ḥücreye gördük ḳażādan (vr. 164a/85)

Şiirlerde aynı anlamdaki kelimelerin hem Türkçe hem de Arapça-Farsça karşılıkları aynı mısra içinde kullanılmıştır:

Selāmın İbn-i ʿİmrān'uñ yetürdi peyker-i ḫāṣa
Mübārek *başına* anda olındı *farḳına* ḳurbān (vr. 332a/106)

Çalup ḳalb-i sipāha Zü'lfikār'ı
Yemīnin ḳalb idüp *ṣola yesārı* (vr. 309a/587)

Farsça olumsuzluk ön ekinin Türkçe kelimelere de getirildiği görülmektedir:

Ṣabāḥ olduḳda gör ʿādī dilerdi ḳatl ide vildān
İki maʿṣūm-ı *bī-ṣuçı* nihāl-i bāġ-ı Rıḍvān'ı (vr. 237b/73)

Yine Türkçe kelimelerle de terkip yapıldığı görülmektedir:

Resūle söyledi Cibrīl unutduñ ol iki ḳaṣrı
Feżā-yı bāġ-ı cennetde *ḳulaġ-ı ʿarṣa* gūşvāre (vr. 190a/88)

Anlamca çokluk bildiren Arapça ve Farsça kelimelere tekrar çokluk ekinin getirildiği kelimelere de rastlanmaktadır:

Eḥibbālar gelüp cumhūr ne dürlü ḳıldılar menʿi
Müfīdi olmadı şāha döne ʿazm-i rıżāsından (vr. 245b/6)

Gel imdi söyle envāʿ-ı meṣā'ib
Kifāyetdür *neṣāyiḥler* ġarā'ib (vr. 243a/22)

Mesâ'îb-nâme-i Ebrâr'da bazı kelime ve dil yapılarında Azerbaycan Türkçesinin etkisi görülmektedir. Bu özelliklerin bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Azerbaycan Türkçesinde iç ve son sesteki ḳ ünsüzünün x (hırıltılı h) sesine dönüştüğü görülmektedir. Örneğin; çoḳ>çox, yoḳ>yox, baḳ>bax gibi. Hatta 17 beyitten oluşan "çoḫ" ve "yoḫ" kelimeleri ile kafiyelenmiş bir şiir, eserde yer almaktadır (Livâ'î [yz.], vr. 41b):

Maʿden-i ʿilm-i ledünden Ḫıżr'a ṣordum rāz ile
Eyledi mīre işāret lafżıla ḳırṭāsı yoḫ

Añladum remz-i ḫafīden muḳtedā-yı reh-beri
Cām-ı Cem-i gītī-nümāy maẓhar-ı feḥvāsı çoḫ (vr. 41b/4-5)

2. Bazı alınma kelimelerde genişleme hadisesi görülmektedir (Ercilasun, 2007, s. 179). Örneğin metinde zirâat> zerâat, itâat> etâat, binâ>benâ, dırahşân>derahşân, icrâ>ecrâ, ilân>elân, mizâc>mezâc, iclâl>eclâl, imlâ>emlâ, rızâ>rezâ gibi kelimeler bu şekilde düz olarak harekelenmiştir.

3. Azerbaycan Türkçesinde birden fazla heceli kelimelerin sonundaki bütün kalın k sesleri ġ olmaktadır (Ercilasun, 2007, s. 179). Örneğin metinde ortaḳ>ortaġ, balıḳ>balıġ, tırnaḳ>dırnaġ gibi kelimelerde bu hususiyet görülmektedir.

4. Azerbaycan Türkçesinde Türkçe kelimelerde görülen ı >ü-u değişimine metinde de rastlanmıştır. Örneğin; bıraḳ->buraḳ- gibi.

Görüldi çeşmine mihr-i nübüvvet
Buraḳdı tāziyāne gördi ḥikmet (vr. 86a/198)

5. Azerbaycan Türkçesinde görülen e>i değişimi metinde bazı kelimelerde de görülmektedir. Örneğin sezâ>sizâ, kerâmet>kirâmet gibi kelimelerde bu özelliklere rastlanmaktadır.

6. Azerbaycan Türkçesinde Arapça kelimelerde görülen i>ü-u değişimi metinde bazı kelimelerde görülmektedir. Örneğin; isyân>üsyân gibi.

7. Metinde konsonant ikizleşmesi görülmektedir: Örneğin; ikki, yeddi, sekkiz gibi sayılarda bu özelliğe rastlanmaktadır.

8. Azerbaycan Türkçesinde ikinci teklik şahıs emir kipi -GIl eki genişleyerek önce -GIlA daha sonra da -GIlAn biçimlerini almıştır (Sarıkaya, 2009, s. 148). Metinde de -GIlAn teklik ikinci şahıs emir kipine rastlanmaktadır:

Baña söylegilen kār-ı ser-encām
Bu aḥvāl olduġı vaḳtinde iʿlām (vr. 243b/48)

Gel ey mü'min olan fırḳa ʿAlī'nüñ olġılan dostı
Ḫudā'ya dost olur her kim anı dost eylese eşher (vr. 79a/ 29)

9. Metinde "söylemek" anlamındaki "di-" fiiline gelen üçüncü şahıs geniş zaman ekinin "diyer" şeklinde kullanıldığı fiillere de rastlanmaktadır:

Diyer ḥālüñ nedür ey nūr-ı Keyvān
Diyer ġāyet elem-cūʿıla giryān (vr. 113b/33)

Nesihle harekesiz yazılan *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*'da yer yer harekeli kullanımlar da mevcuttur. Bölüm başlıkları ve alt başlıkların bazı yerlerinde, yazılışları aynı olan kelimeleri ayırmak için, ayet, hadis ve Arapça sözlerde, Arapça yazılmış şiirlerde, bazı Farsça ve Türkçe kelimelerde, bazı eklerin kullanışını vurgulamak için ve bazı özel isimlerde harekeli kullanımlar söz konusudur.

Metnin imlasının tutarlılık göstermemesinden kaynaklı bazı eklerin hem yuvarlak hem düz şekli ile harekelendiği ya da yazıldığı yerler bulunmaktadır. Aynı zamanda bazı kelimeler, ağızdaki söylenişine göre harekelenmiş ya da yazılmıştır. Yine eserde yazım yanlışlığı olan kelimeler de mevcuttur. Çoğunlukla kalın harf ile yazılması gereken kelimelerin ince harf ile yazıldığı görülmektedir. Örneğin; -mAk mastar eklerinde kalın olarak yazılması gereken ekin ince olarak ya da ince olarak yazılması gereken ekin ağızdaki söylenişinden kaynaklı kalın yazıldığına rastlanmıştır. Örneğin metindeki "içmek" kelimesi, "içmaḳ" şeklinde kalın k sesi ile yazılmıştır.

Nüshada vâv-ı ma'dûle harfinin çoğu kelimede kullanılmadığı da görülmektedir. Yine atıf vavı olarak hem **و** hem de **ى** harfi, bildirme eki hem +dUr hem de +dUrUr şeklinde kullanılmış, art damak genizcil ñ sesi ise hem **نك** hem de **ك** harfi ile gösterilmiştir. Başka bir husus ise Arapça isim tamlamalarında muzâf ve muzâfun ileyhi birbirine bağlayan harf-i tarif, çoğu tamlamada ötre değil kesre ile harekelenmiştir. Örneğin; ehli'l-müvāfıḳ, irfāni'l-ḥaḳāyıḳ gibi.

2.2.4. Eserin Muhtevası ve Bölümleri

Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr, Livâ'î'nin maktel-i Hüseyin tarzında yazdığı Kerbelâ hadisesini anlatan manzum eseridir. Eser, on bap ve bir hatimeden oluşmaktadır.

Livâ'î, eserinin "Faṣl Der-Beyān-ı Esāmī-i Tevārīḫ ve Kitāb-ı Meẕkūr" başlıklı kısmında Hüseyin Vâ'iz-i Kâşifî'yi ve eseri *Ravzatü'ş-Şühedâ*'yı övmekte ve eğer tarih ehlini taklit etmek istenirse *Ravzatü'ş-Şühedâ*'nın taklit edilmesi gerekti̇ğini belirtmektedir. Şair, burada *Ravzatü'ş-Şühedâ'*yı nazm ile taklit ettiğini, Fuzûlî'nin *Hadîkatü's-Sü'edâ* adlı eserinin *Ravzatü'ş-Şühedâ*'dan istihraç olduğunu ve kendisinin de *Hadîkatü's-Sü'edâ*'nın nesrine bakıp vezin ile onu icra eylediğini dile getirmektedir (Livâ'î [yz], vr. 4b-5a):

Tevārīḫ ehline taḳlīd idersen Ravża'ya eyle
Meşāhir Ravżatü'ş-Şühdā Ḥüseyn el-Vā'iẓ-i evfā (vr. 5a/ 7)

Ḥüseyn el-Vā'iẓ'üñ nāmı feṣāḥat ehlidür meşhūr
Aña ben eyledüm taḳlīd kitāba naẓmıla ehdā

Ḥadīḳa andan istiḫrāc olınmışdur Fużūlī'nüñ
Neẓāre nesrine ḳıldum idindüm veznile icrā (vr. 5a/ 10-11)

Bu bölümde şair, bazı tarihlerden de lazım oldukça sözlerine ilaveler yaptığını bildirmiştir. Livâ'î, eserini yazarken Herevî (ö. 481/1089)'nin Siyer-i Pîr-i Herât, Abdurrahman-ı Câmî (ö. 898/1492)'nin Şevahidü'n-Nübüvve, Zemahşerî (ö. 538/1144)'nin el-Keşşâf Tefsiri, Begavî (ö. 516/1122)'nin Meâlimü't-Tenzîl gibi eserlerinden, Tabersî (ö. 548/1154), Cürcânî (ö. 816/1413) gibi müfessir ve âlimlerden de yararlandığını zikretmiştir. Şair, bu eserlere göre eserini yazmaya başladığını ve eserine "Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr" ismini verdiğini dile getirmiştir. Eserinde peygamber ve velilerin hâllerinin şerhi bulunduğunu, eserinin bela ve musibetlerle, hüzünle dolu olduğunu belirten şair, öldükten sonra da bu dünyaya eserini yadigâr olarak bırakmak arzusu içindedir ve bunun için de Allah'tan kendisine eserini tamamlaması için yardım dileğinde bulunarak dua etmektedir (Livâ'î

[yz], vr. 5a).

Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr, "Kitāb-ı Meṣā'ib-nāme-i Ebrār Raḍıya'llāhu Teʿālā ʿAnhum ve Kerrema'llāhu Vechehum" başlığı ve sonrasında besmele ile başlar. Bu başlık altında yedi beyitlik bir münacat, sonrasında Allah'a hamd ü senayı içeren on bir beyitten oluşan bir kaside ve daha sonra on ve on sekiz beyitten müteşekkil naat türünde iki şiir yer almaktadır. Bu şiirlerin ardından "Ve leneblüvenneküm bi-şey'in mine'l-ḫavfi ve'l-cūʿı ve naḳṣın mine'l-emvāli ve'l-enfusi ve's-semerāti ve beşşiri'ṣ-ṣābirīn"[6] başlığı ile Bakara suresi 155. ayetinin açıklandığı on yedi beyitten oluşan bir kaside gelmektedir. Bu kasidenin sonrasında da "İẕā eḥabba'llāhu ḳavmen ibtelāhum ve iẕā ṣaberu aṣtafāhum"[7] hadisinin başlığı ile verilmiş kırk beyitten oluşan bir kaside bulunmaktadır. Daha sonra ise yukarıda daha önce de değindiğimiz ve şairin eser hakkında bilgiler verdiği "Faṣl Der-Beyān-ı Esāmī-i Tevārīḫ ve Kitāb-ı Meẕkūr" başlığını taşıyan on dokuz beyitten oluşan bir şiir gelmektedir. Bu fasıldan sonra "Faṣl Der-Beyān-ı İbtidā'-i Kitāb Bā-Deh-Bāb [ve] Yek-Ḫātime-i Ehl-i Beyt Rıḍvanu'llāhi ʿAleyhim Ecmaʿīn" başlıklı yirmi dört beyitten oluşan şiir yer almaktadır. Burada şair, eserinin on bap ve bir hatimeden meydana geldiğini bildirerek her bir babın içeriği hakkında sırasıyla bilgi vermiştir. Eserinin Hz. Âdem'in ahvali ile başlayıp ehl-i beytin ahvali ile son bulduğunu da yine bu fasılda zikretmiştir:

İbtidā başla niẓāma Ādem'üñ aḥvālini
Āḫirīn ḫatm eyle anuñ ehl-i beytile ṣafā

Eyle on bāb uş kitābuñ aṣl-ı te'līfin tamām
Naẓmıla taḳrīre lāyıḳ ehl-i tārīḫe sezā (vr. 5b/ 14-15)

1. Bap: Eserin birinci babında bazı peygamberlerin hâlleri fasıl başlıkları altında verilmiştir. Bu bapta, oğulları Habil ve Kabil'in mücadelesi ile birlikte Hz. Âdem, Hz. Nuh, oğlu Hz. İsmail ile birlikte Hz. İbrahim, oğlu Hz. Yusuf ile birlikte Hz. Yakup, Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Eyyup, Hz. Zekeriyya ve Hz. Yahya peygamberler sırasıyla anlatılmıştır.

2. Bap: Hz. Muhammed'in ahvalini içeren bu bapta, Hz. Muhammed'e yapılan eziyetler, onun büyücülükle suçlanması, Hz. Muhammed'in halkı İslam dinine davet etmesi ve oğlu İbrahim'in henüz

---

[6] "Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele." (Kur'an, Bakara 2:155).

[7] "Allah, bir kavmi severse onlara belâ verir ve kim bunlara sabrederse Allah da ondan razı olur." (Tirmizî, Zühd, 57: 2396).

on sekiz aylık iken vefat etmesi anlatılmıştır. Aynı zamanda fasıl başlıkları altında Bedir Savaşı'nda Ebû Ubeyde'nin, Uhud Savaşı'nda Hz. Hamza'nın ve Mute Savaşı'nda da Cafer-i Tayyar'ın şehit edilişine yer verilmiştir.

3. Bap: Hz. Muhammed'in vefatının anlatıldığı bu bapta, aynı zamanda Hz. Muhammed'in ölmeden önce yaptıkları, vasiyeti ve Veda Hutbesi'ne de yer verilmiştir.

4. Bap: Hz. Fatıma'nın vefatını içeren bu bapta, aynı zamanda Hz. Fatıma'nın güzelliğine, Hz. Ali ile evlendirilmesine, Hz. Fatıma'nın çeyizine, vasiyetine ve ölmeden önce yaptıkları ile Allah tarafından gerçekleşen mucizelere de yer verilmiştir. Yine bu bapta, halifelerden Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın vefatları da ayrı fasıl başlıkları altında anlatılmıştır. Söz konusu halifelerin künye, lakap ve isimleri hakkında da bilgi verilmiştir.

5. Bap: Hz. Ali'nin vefatını içeren bu bapta, aynı zamanda Hz. Ali'nin doğumu ve onunla ilgili çeşitli kıssalar da anlatılmıştır. Yine burada Hz. Ali'yi öldüren İbn-i Mülcem'in Kuttâme adındaki dul bir kadına âşık olması, kadının İbn-i Mülcem'den Hz. Ali'yi öldürmesini istemesi, Hz. Ali'nin vasiyeti, Hz. Ali'nin İbn-i Mülcem tarafından öldürülmesi ve oğulları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin tarafından defn edilmesi de bu bapta verilmiştir.

6. Bap: Bu bap, Hz. Hasan'ın ahvalini içermektedir. Yine bu bapta, Hz. Hasan'ın doğumu, onunla ilgili meydana gelen keramet, Hz. Ali'nin vefatından sonra Hz. Hasan'ın hilafeti Şam valisi Muaviye'ye bırakması anlatılmıştır. Aynı zamanda bu bapta, Hz. Hasan'ı altı kez zehirlemeleri ve her defasında Hz. Hasan'ın şifa bulması, fakat en sonunda eşi Ca'de tarafından içme suyuna zehir katılarak zehirlenen Hz. Hasan'ın ciğerleri parçalanarak vefat etmesi ve bu olay neticesinde eşi Ca'de'nin başına gelenler de zikredilmiştir.

7. Bap: Bu bap, Hz. Hüseyin'in ahvalini içermektedir. Burada Hz. Hüseyin'in doğumu, ona isminin verilmesi, Yezid'in oğluna hilafeti bırakmak istemesi sonucunda Hz. Hüseyin'in, Abdurrahmân bin Ebûbekir'in, Abdullah bin Ömer'in ve Abdullâh bin Zübeyr'in Yezid'e biat etmemesi ve Hz. Hüseyin'in Mekke'den Medine'ye yönelmesi anlatılmıştır. Aynı zamanda bu bölümde İran şahı ve Ali Şir Nevâî'nin Hüseyin Vâ'iz-i Kâşifî'yi huzurlarına çağırarak ondan Ravzatü'ş-Şühedâ adlı eserini yazmasını istemelerine de değinilmiştir.

8. Bap: Bu bap, Müslim İbn-i Akil'in ahvalini içermektedir. Burada Müslim İbn-i Akil'in Hz. Hüseyin tarafından Kufe'ye gönderilmesi, Kufe

halkının Hz. Hüseyin'e biat ettiklerini bildirmeleri, Yezid'in Basra valisi Ubeydullâh bin Ziyâd'ı Kufe'ye vali olarak ataması, Müslim İbn-i Akil'in şehit edilmesi ve aynı zamanda Müslim İbn-i Akil'in oğulları Muhammed ve İbrahim'in de Hâris tarafından şehit edilmeleri ve sonunda da Hâris'in Mukâtil isimli kimse tarafından katledilmesi anlatılmaktadır.

9. Bap: Bu bap, Hz. Hüseyin'in Mekke'den Kufe'ye doğru yola çıkmasını ve burada uğradığı türlü belaları içermektedir. Bu bapta anlatılan içerik şöyle özetlenebilir: Muaviye'nin oğlu Yezid'in halife olması dolayısıyla Kufe halkı, Mekke'de bulunan Hz. Hüseyin'e mektuplar yazarak kendisine tabi olduklarını bildirmişlerdir. Bunun sonucunda Hz. Hüseyin, Kufe'ye yönelmiş ve yola çıkmadan önce de Kufe halkına bir mektup yazmış ve bu mektubu Kays bin Meşher ile yollamıştır. Kays bin Meşher ise Ubeydullah bin Ziyad tarafından yakalanarak öldürülmüştür. Daha sonra Amr bin Sa'd, Hz. Hüseyin'in biat etmesi için Ubeydullah bin Ziyad tarafından görevlendirilmiş ve bu görev karşılığında da kendisine Taberistan ve Rey mülkleri ihsan edilmiştir. Daha sonra Kufe halkı, Hz. Hüseyin'e davet çağrılarını inkâr etmiş, Hz. Hüseyin ve yanındakilerin Fırat'a ulaşmaları engellenmiş ve etrafları da çevrilmiştir.

10. Bap: Bu bap, Hz. Hüseyin'in şehadetini içermektedir. Bu bapta anlatılan içerik şöyle özetlenebilir: Hz. Hüseyin, ailesine veda ederek Amr bin Sa'd'a buraya düşmanlık için gelmediğini ve kendilerine gitmeleri için yol vermelerini istemiş, fakat buna müsaade edilmemiştir. Hz. Hüseyin şehit düşmeden önce oğlu Zeynelâbidîn'e Kelâmullâh, Mushaf-ı Zehrâ, Cefr-i Ebyâz, Cefr-i Câmiʿ, İlm-i Kıyâmet, Bâkî Ulûm emanetlerini teslim etmiştir. Burada Hz. Hüseyin birçok zalimi katletmiş olsa da Hz. Hüseyin'in Fırat'a gitmesi engellenmiştir. Hz. Hüseyin, ok yağmuruna tutulmuş ve en sonunda da Şimr-i Zilcevşen ve Sinan bin Enes tarafından şehit edilmiştir. Hz. Hüseyin ile birlikte Kerbelâ'da yetmiş iki kişi şehit edilmiştir.

Hatime: Eserin hatime kısmında hanedan ehlinin hâli, Hz. Hüseyin'in şehadetinden sonra birçok musibetin vuku bulması, ehl-i beytin Kerbelâ'dan Şam'a gitmesi ve Kerbelâ olayı sonrası yaşananlar anlatılmıştır.

Hatime bölümü ile tamamlanan eserin sonunda on iki imamın doğum, ölüm tarihleri ile evladının silsilesine kısaca yer verildiği yetmiş beş beyitten oluşan bir neseb-nâme bulunmaktadır (Livâ'î [yz.], vr. 353b). Bu şiirin ardından yirmi iki beyitten oluşan bir münacat, yedi beyitlik bir naat ve eserin tamamlanmasından dolayı Allah'a şükür ve duanın

edildiği yedi ve on üç beyitten oluşan iki şiir yer almaktadır.

Baplar	Bapların Başlıkları
1. [6a-48b]	Faṣl Fī-İbtidā'-i Ādem ʿAleyhi's-selām ve Şerāfet-i Bā'-i Bi'smi'llāh Fī-İbtidā'-i Kitāb
2. [48b-78b]	Seyyid-i Kā'ināt Ḳureyş'den Çekdügi Küdūretleri Beyān İder
3. [78b-94b]	Der-Beyān-ı Vefāt-ı Seyyid-i Kā'ināt ʿAleyhi ve ʿAlā ʿĀlihi Efḍalü't-Teslīmāṭ
4. [94b-127a]	Der-Beyān-ı Vefāt-ı Fāṭımatü'z-Zehrā' ve Menḳabet-hāy Ki Der-Ḥaḳḳ-ı Ū
5. [127a-167a]	Vefāt-ı ʿAliyyü'l-Murtażā'yı Beyān İder Kerrema'llāhu Vecheh
6. [167a-187b]	İmām-ı Ḥasan'uñ Bezm-i Belāda Ṣāġarıla Nūş İtdügin Beyān İder
7. [187b-218a]	İmām-ı Ḥüseyn'üñ Medīne'den Mekke'ye Gitdügin Beyān İder
8. [218a-241b]	Müslim İbn-i ʿAḳīl'üñ Şehādetin Beyān İder Raḍıya'llāhu ʿAnhu
9. [241b-270b]	İmām-ı Ḥüseyn'üñ Mekke'den Kerbelā'ya Teveccüh Eyledügini Beyān İder
10. [270b-317b]	İmām-ı Ḥüseyn Ḫażretlerinüñ Şehādetin Beyān İder Raḍıya'llāhu ʿAnhu
Hatime [317b-353b]	Der-Beyān-ı Ḫātime ve Reften-i Ehl-i Beyt Be-Sūy-ı Şām

Şekil 1: Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr'ın bölüm başlıkları ve nüshada bulunduğu yerler

Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr'da olaylar, kronolojik düzende anlatılmıştır. Şiirlerin kendisinden önce ve sonra gelen şiirle olay anlatımlarında bağlantısı bulunmaktadır. Livâ'î, konu geçişlerinde araya farklı hikâye ve kıssalara ya da kendi mahlası ile yazdığı şiirlerine yer vermiştir. Eserde birçok ayet ve hadis yer almaktadır. Bu ayet ve hadisler anlatılan konu ile bağlantılı olarak açıklanıp yorumlanmıştır veya konu geçişlerinde araya yerleştirilerek şiirlerde açıklanıp yorumlanmıştır.

Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr'da, birçok tarihî şahsiyet yer almaktadır. Bu tarihî şahsiyetler çoğu zaman künye ve lakapları ile birlikte verilmiştir:

Ḫaber vir muʿteber mevt-i ʿÖmer'den
Ne dürlü fevt olındı muḥteżardan

Keniyyet diñle Bu'l-Ḥafṣ oldı nāmı
Laḳab Fārūḳ'ıla ḫatm oldı tāmī (vr. 125b/3-4)

Şair, eserini tahkiye tarzında yazdığı için şiirlerde nesre yakın bir anlatım söz konusudur. Eserde daha çok bilgi verme ve olayları aktarma amacı güdülmüştür. Livâ'î, konuyu anlatmaya başlamadan önce mutlaka yararlandığı kaynakları, muhaddis, müfessir ve ravilerin isimlerini zikretmektedir. Örneğin "Dībāce-i Nev Şehādet Yāften-i Yārān-ı Nuzdeh Sulṭān Bā-Ehl-i ʿİrfān Raḍıya'llāhu 'Anhum" başlıklı bölümde şair, yararlandığı kaynak ve âlimleri zikretmiş, bu kısmın temel olarak Hüseyin b. Ali El- Vâ'iz el-Kâşifî ve eseri *Ravzatü'ş-Şühedâ*'dan alındığını vurgulamıştır. Şair, kendisinin de nesirle yazılmış sözleri nazım ipine getirdiğini ifade etmiştir:

Ḫaber vir Kāzerūnī Muḥteşem
ʿArab'da Lūṭ İbin Miḫnef ʿAcem'den

Esāsı Ravża'dan olsun fürūʿı
Ḥüseyn el-Vāʿiẓ'üñ ḳavli şürūʿı

Cerīrī'den Ṭaberḫānī nuṣūṣı
Żamīri mü'riḫānīden ḫulūṣı

Defātir intiḫāb itdi güzīde
ʿAlī el-Vāʿiẓ'üñ oġlı ḥamīde

Getürdüm neşr aḳvālin niẓāma
ʿAyānī rişte-i naẓma tamāma (vr. 289b-290a/ 2-6)

Livâ'î, anlattığı konu bitip başka yeni bir konuyu anlatmaya geçeceğinde bunu önceden haber vermektedir:

Ḳıṣṣamuz irdi tamāma fevt-i İbrāhim gerek
Eylemek lāzımdur anı naẓmıla nesrin hezār (vr. 62a/76)

Şair, anlattığı olayın bitiminde çeşitli değerlendirme ve tespitlerde bulunmakta, peygamberlerin çektiği sıkıntıları Kerbelâ hadisesi ile karşılaştırmaktadır. Hz. Muhammed kadar hiçbir peygamberin sıkıntı çekmediği ve Hz. Hüseyin'in hâlinin diğerlerinin hiçbirine benzemediğini mukayese ederek anlatmaktadır:

Ḥüseyn'üñ ḥāline beñzer degüldür anlaruñ ḥāli
Meṣā'iblerde derk itsüñ ḳamunuñ aṣl-ı daʿvāsı

Ḥüseyn'üñ kerbine beñzer degüldür anlaruñ ḥāli
Meṣā'iblerden aʿẓamdur cezā-yı farṭ-ı aḍḥāsı (vr. 351b/3-4)

Şair, şiirlerinde kötü karakterli şahıslar için hakaret ifadelerini de kullanmaktadır:

Hezārān āferīn itdi aña gör
Olan Mervān *ḫar [u] ḫār-zāde* meşhūr (vr. 178a/67)

2.2.5. Eserin Temel Kaynakları

Livâ'î, Hüseyin Vâ'iz-i Kâşifî'nin *Ravzatü'ş-Şühedâ* adlı eserini esas alarak ve Fuzûlî'nin *Hadîkatü's-Sü'edâ* eserinin etkisinde kendi üslubunu da ortaya koyarak *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr'ı* meydana getirmiştir. *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*, hem bap sayısı hem de muhteva bakımından *Ravzatü'ş-Şühedâ* ve *Hadîkatü's-Sü'edâ* ile paralellik göstermektedir. Bu yüzden öncelikle *Ravzatü'ş-Şühedâ* hakkında kısaca bilgi verilmiş ve *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*'ın *Ravzatü'ş-Şühedâ* ile olan ilgisi değerlendirilmiştir. Daha sonra ise *Hadîkatü's-Sü'edâ* hakkında da kısaca bilgi verilerek *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*'ın *Hadîkatü's-Sü'edâ* ile genel bir mukayesesi yapılmıştır.

Ravzatü'ş-Şühedâ, 908/1502 yılında Hüseyin Baykara'nın torunu Seyyid Mirza ünvanı ile tanınan Mürşidüddevle Abdullah'ın isteğiyle yazılmıştır (Karahan, 1938-39, s. 9). Eser, ehl-i beyte yapılan zulümleri ve Kerbelâ hadisesini anlatmaktadır. Hz. Hüseyin'in şehadetinden yaklaşık 847 sene sonra yazılan eser, Fars edebiyatında maktel türünün şaheseri konumundadır. Eserin dibacesinde Hüseyin Vâ'iz, kendisinden önce yazılmış maktellerin Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in faziletlerini bir araya getirerek, onları ayrıntılı anlatmak bakımından eksik olduğunu ifade etmiştir. Bu yüzden de kendisinin enbiya, asfiya, şüheda ve diğer bela sahiplerinin ve Âl-i Abâ'nın durumunu ayrıntılı şekilde anlatan bir eser ortaya koyduğunu ifade etmiştir (Güngör, 1987, s. XXVI). On bap ve bir hatimeden oluşan eser, genel itibariyle mensurdur, fakat mensur kısımların arasında Arapça ve Farsça manzumeler de yer almaktadır. Muhammed Ramazan ve Ebü'l-Hasan Şa'ranî tarafından eserin ilmî neşri yapılmıştır (Karaismailoğlu, 1999, 19/18.).

Ravzatü'ş-Şühedâ, Türk edebiyatında büyük ilgi görmüş, eserin tesiriyle birçok tercümesi yapılmış ve muhtasar eserler meydana getirilmiştir. Livâ'î'nin *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr'ı* da bu eserlerden birini oluşturmaktadır. *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*'da *Ravzatü'ş-Şühedâ*'yı taklit ettiğini dile getiren Livâ'î, eserinin yedinci babında *Ravzatü'ş-Şühedâ* ve *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*'ın yazımı ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. "Der-Beyān-ı Reften-i Şeh-zāde Ḥüseyn-i Şehīd Der-Cānib-i ʿIrāḳ Sūy-ı Kerbelā" başlıklı kısımda Arap Edebiyatında yazdığı *Maktelü'l-Hüseyin* adlı eseri ile meşhur Ebû Mihnef Lût b. Yahyâ (ö. 157/773-74) zikredilmiştir. Daha sonra *Ravzatü'ş-Şühedâ* adlı yazdığı eserle meşhur Hüseyin Vâ'iz-i Kâşifî'den de söz edilerek burada önemli bilgiler

verilmiştir. Bu bilgilere göre: Hüseyin Vâ'iz-i Kâşifî'yi bir gün Ali Şir Nevâî zamanında meşhur Acem şahı, meclisine çağırır. Meclisinin ileri gelenlerle dolu olduğunu belirten İran şahı, Hüseyin Vâ'iz'den tafsilatlı olmadan, uzatmayıp özetleyerek hakikati anlatan bir eser meydana getirmesini ister. Ali Şir Nevâî ve İran şahının bu isteğini kabul eden Hüseyin Vâ'iz, *Ravzatü'ş-Şühedâ* adlı eserini yazarak Ali Şir Nevâî'ye getirir ve İran şahından da binlerce kez takdir ve beğeni alır. Bu kısımda, Hüseyin Vâ'iz için "müfessir", "tefsir kâtibi" ifadeleri kullanılmış ve "Kur'an'ın 114 suresinin tamamını tefsir eden o ne uğurlu bir bendedir ki Allah ona bu kutlu yeteneği vermiştir" şeklinde kendisinden söz edilerek Hüseyin Vâ'iz'in Ali Şir Nevâî'ye ithaf ettiği "*Cevâhirü't-Tefsîr li Tuhfeti'l-Emîr*" adlı Kur'an tefsiri de zikredilmiştir. Daha sonra Livâ'î, Mesâ'îb-nâme-i Ebrâr'ın yazımı ile ilgili olarak "*Biz de meşhur Ravza'dan rumuz-ı nesrini nazma aldık ve vezinle onu icra eyledik, sözlere bazı ilaveler yaptık ki nesirden nazmın farkı olsun, lügat bilgisi olmayan ekleme ve yayma yapmasın, zaten eseri de okursa kitap okuyanlar okur.*" şeklinde bilgiler vermiştir (Livâ'î [yz.], vr. 209b-210a).

Düzüben Ravżatü'ş-Şühdā' getürdi dir ʿAlī Şīr'e
Hezārān āferīn itdi ʿAcem şāhı şeref-nāsı

ʿAlī Şīr'üñ zamānında getürdi naḳş-ı ṭūmāra
Ḳamu tefsīr-i Kur'ān 'ı Cevāhir-nām ḳısṭāsı

Meşāhir Ravża'dan alduḳ rumūz-ı nesrini naẓma
Getürdük veznile mevzūn ʿibāret ḫāṣ imlāsı

ʿİlāve eyledük baʿż-ı kelāmı maḥż-ı aḳvāle
Selāsil-silk-i iclāle çekildi dürr-i lālāsı

Gerekdür kim olan neẓẓām neşirden naẓmı farḳ itsün
Eger kim anlamaz naẓmı müşevveş ḳıldı ḳırṭāsı

Luġatdan olmayan āgāh lef [ü] neşr itmesün güm-rāh
Kitāb-ḫ̆ān oḳur her gāh oḳursa şerḥ-i icrāsı (vr. 209b-210a/11-16)

Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr, *Ravzatü'ş-Şühedâ* gibi on bap ve bir hatimeden oluşmaktadır.[8] Bap başlıkları açısından ve olayların kronolojik sıralaması bakımından da iki eser, paralellik göstermektedir, fakat *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*'ın bap başlıkları içinde birçok alt başlık bulunmaktadır. *Ravzatü'ş-Şühedâ*'da birinci bapta Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Yakup, Hz. Musa, Hz. Eyyup, Hz. Zekeriyya ve Hz. Yahya peygamberlerin hâlleri tek

[8] *Ravzatü'ş-Şühedâ*'nın bölüm başlıkları Şekil 2'de verilmiştir.

başlık altında verilmiştir. Bu bapta Hz. Musa'dan çok kısa bahsedilmiş ve Hz. İsa peygambere yer verilmemiştir. *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*'da Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Yakup, Hz. Musa, Hz. Eyyup, Hz. Zekeriyya ve Hz. Yahya ile Hz. İsa peygamberlerin her biri ayrı fasıl başlıkları altında anlatılmış, Hz. Musa'ya daha geniş yer verilmiş ve Hz. İsa da dâhil edilmiştir. İkinci bap, *Ravzatü'ş-Şühedâ*'da Hz. Muhammed'e Kureyş halkının ettiği cefalar ile Hz. Hamza ve Hz. Cafer'in şehadetlerini kapsayan bir başlıkla verilmiştir. *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*'da alt başlıklarda Ebû Ubeyde, Hz. Hamza, Hz. Cafer'in şehadeti ve Hz. Muhammed'in oğlu Hz. İbrahim'in vefatı alt fasıl başlıkları altında verilmiştir. Üçüncü bap, hem *Ravzatü'ş-Şühedâ* hem de *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*'da Hz. Muhammed'in vefatını kapsayan başlıkla verilmiştir. Dördüncü bap, *Ravzatü'ş-Şühedâ*'da Hz. Fatıma'nın doğumundan vefatına kadar olan hâlini içeren başlıkla verilmiştir. *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*'da dördüncü bap, Hz. Fatıma'nın vefatı ve onun hakkındaki menkıbeleri içeren bir başlıkla verilmiş ve her bir halifenin, Hz. Ebubekir, Hz. Osman ve Hz. Ömer'in, vefatları ayrı alt başlıklarda verilmiştir. Beşinci bap, hem *Ravzatü'ş-Şühedâ*'da hem de *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*'da Hz. Ali'nin hayatı, faziletleri ve şehadetini içermektedir, fakat *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*'da beşinci bap, Hz. Ali'nin vefatını içeren başlıkla verilmiştir. Altınca bap, hem *Ravzatü'ş-Şühedâ*'da hem de *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*'da Hz. Hasan'ın faziletlerini ve doğumundan şehadetine kadar olan bazı ahvalini içermektedir, fakat *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*'da altıncı bap, "İmām-ı Ḥasan'uñ Bezm-i Belāda Ṣāġarıla Nūş İtdügin Beyān İder" başlığı ile verilmiştir. Yedinci bap, hem *Ravzatü'ş-Şühedâ*'da hem de *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*'da Hz. Hüseyin'in menkıbeleri, doğumu ve kardeşinin (Hz. Hasan'ın) vefatından sonraki ahvalini içermektedir. *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*'da yedinci bap, "İmām-ı Ḥüseyn'üñ Medīne'den Mekke'ye Gitdügin Beyān İder" başlığı ile verilmiştir. Sekizinci bapta, hem *Ravzatü'ş-Şühedâ*'da hem de *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*'da Müslim b. Akil'in şehadeti ve evlatlarından bazılarının katledilmesi anlatılmaktadır, fakat *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*'da sekizinci bap, Müslim b. Akil'in şehadetini içeren bir başlıkla verilmiştir. Dokuzuncu bap, *Ravzatü'ş-Şühedâ*'da Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'ya ulaşması ve burada düşman ile muharebe etmesi, onun evlatları, akrabaları ve diğer kimselerle birlikte şehit edilmesinin anlatılmasını içeren bir başlıkla verilmiştir. *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*'da bu bap, "İmām-ı Ḥüseyn'üñ Mekke'den Kerbelā'ya Teveccüh Eyledügini Beyān İder" başlığı ile verilmiş ve aynı zamanda burada Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'ya varması ve burada sadece muharebe zamanına kadar olan olaylar anlatılmaktadır.

Onuncu bap, *Ravzatü'ş-Şühedâ*'da Kerbelâ harbinden sonra ehl-i beytin başına gelen olayları ve savaşın başlamasına sebep olan muhaliflerin uğradığı cezaları içermektedir ve iki fasıldan oluşmaktadır. Birinci fasıl, Kerbelâ harbinden sonra ehl-i beytin başına gelenleri anlatmaktadır, ikinci fasıl ise Hz. Hüseyin'i şehit edenlerin uğradığı musibetleri ihtiva etmektedir. Bu bap, *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*'da sadece Hz. Hüseyin'in şehadetini kapsayan bir başlıkla verilmiş olsa da Hz. Hüseyin'in sadece şehadeti değil Kerbelâ harbi ve burada Hz. Hüseyin'in şehit edilen evladı, akrabası ve tüm şehit düşenleri, Kerbelâ'da verilen mücadeleyi ve düşmanın tavrını da içermektedir. Hatime bölümü, *Ravzatü'ş-Şühedâ*'da iki fasıl halinde ayrılmış ve burada on iki imam ve soyu teferruatlı bir şekilde anlatılmıştır. *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*'da hatime bölümünde, Kerbelâ harbi sonrası yaşananlar, ehl-i beytin Şam'a gitmesi, Kerbelâ olayı sonrası birçok musibetin zuhur etmesi, Hz. Hüseyin'e karşı savaşan, Hz. Hüseyin'in yanında durmayan, onlara yardım etmeyen ve sözlerinden dönenlerin başlarına gelenler anlatılmıştır. *Ravzatü'ş-Şühedâ*'da onuncu bapta anlatılan kısım, Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr'da hatime kısmında anlatılmaktadır. Hatime kısmından sonra *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*'da, *Ravzatü'ş-Şühedâ*'da hatime kısmında yer verilen on iki imamın doğum, ölüm tarihleri ve evlatlarından bazılarının isimlerinin kısaca verildiği bir neseb-nâmeye yer verilmiştir. Livâ'î, bir münacat, naat ve eserin tamamlanmasından duyduğu memnuniyetle ve Allah'a şükrettiği iki şiiri ile eserini tamamlamıştır.

Hadîkatü's-Sü'edâ, Hüseyin Vâ'iz-i Kâşifî'nin *Ravzatü'ş-Şühedâ* adlı eserinin serbest bir tercümesidir ve Türk edebiyatındaki maktel türünün en başarılı örneklerindendir. Fuzûlî, Hüseyin Vâ'iz'in eserini kelime kelime tercüme etmemiş, ilave ve kısaltmalarla kendi üslubunu da eserine yansıtarak orijinal bir eser ortaya koymuştur (Güngör, 1987, s. LII). Eserin sonunda yer alan bilgiye göre; Fuzûlî, Kanuni Sultan Süleyman (d. 900/1494/ ö. 974/1566)'ın paşalarından Muhammed Paşa için *Hadîkatü's-Sü'edâ*'yı yazmıştır. Şeyma Güngör, bahsi geçen paşanın el-Hac Sofu Mehmed Paşa (ö. 958/1551) olması gerektiğini ifade etmektedir (Güngör, 1987, s. XXXI). Eserin telif tarihi tam olarak bilinmemektedir, fakat kütüphane kayıtlarında 953/ 1546 tarihli olarak geçen Kahire nüshasından ve istinsah tarihi belli olan en eski 954/1547 tarihli Konya nüshasından hareketle eserin bu tarihlerden önce telif edilmiş olabileceği düşünülmektedir (Kılıç, 2022). Eser, bir mukaddime,

on bap ve bir hatimeden müteşekkildir.[9] *Hadîkatü's-Sü'edâ*, esas itibariyle mensurdur, fakat içerisinde 16 Arapça, 525 Türkçe olmak üzere 1152 beyit ve 1 tane de mısra mevcuttur (Güngör, 1987, s. XXXI).

Türk edebiyatında Hadîkatü's-Sü'edâ tesirinde birçok eser telif edilmiştir. Bu eserlerden bir tanesi de Livâ'î'nin Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr adlı eseridir. Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr, bap sayısı, baplara verilen başlıklar, konunun içeriği ve işlenişi bakımından Hadîkatü's-Sü'edâ ile oldukça benzerlik göstermektedir. Livâ'î, Hadîkatü's-Sü'edâ'yı nazma aktarırken eserine ilaveler de yaparak genişletme yoluna gitmiş, bazen olayları Hadîkatü's-Sü'edâ'dan daha ayrıntılı olarak tahkiye etmiştir. Livâ'î'nin eserde bazen kısaltma yolunu da tercih ettiği görülmektedir. Örneğin; Hadîkatü's-Sü'edâ'da Hz. Âdem'in Serândîb vadisine, Hz. Havva'nın da Hint denizine düşmeden önce yaşadıklarının ayrıntılı olarak anlatıldığı yerler Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr'da yer almamaktadır:

"Sulṭānü'l-ʿĀrifîn ḳuddise sırrehū buyurmış ki ḫilḳat-i Ādemden muḳaddem şāhid-i maḥabbet cilve-i ẓuhūr itmege bir maẓhar isterdi ve ol zamān..." (Güngör, 1987, s. 24).

Hadîkatü's-Sü'edâ'da bazı manzum ve mensur kısımlar, Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr'da bazı beyitlerle içerik ve kelime yapısı olarak benzerlik göstermektedir. Örneğin; dokuzuncu bapta Hz. Hüseyin'in Mekke'den Kerbelâ'ya geldiğinin anlatıldığı kısımda yer alan şiirde bu benzerlik görülmektedir:

Fuzûlî:

Sehl ṣanmañ Kerbelā ġavġāsın ey ehl-i ḫıred
ʿArṣa-i bī-dād ü meydān-ı belādur Kerbelā
Ṣorsalar kim ḳansı menzildür meṣāyib mecmaʿı
Ün virür ḳaṣr-ı felek kim Kerbelādur Kerbelā (Güngör, 1987, s. 303)

Livâ'î:

Sehl ṣanma Kerbelā daʿvāsını pīr-i ḫıred
Ṣafḥa-i ẓulm [u] sitem bezm-i belā-yı Kerbelā

Gögden indükde belā bulmazdı menzil ḳonmaġa
Olmasaydı sāḥa-i ġavġada cāy-ı Kerbelā

Ṣorsalar kim ḳanḳı menzildür meṣāyib maḥzeni
Ün virür ṭāḳ-ı felek kim Kerbelā-yı Kerbelā (vr. 241b/2-4)

---

[9] *Hadikatü's-Sü'edâ*'nın bölümlerinin başlıkları Şekil 2'de verilmiştir.

Onuncu bapta Müslim b. Akil'in söylediği şu sözler, iki eserde benzerlik göstermektedir:

Hadîkatü's-Sü'edâ:

Ey ḫoş ol sāʿat ki cān ṣarf-ı reh-i cānān ola
Gösterüp ʿāşıḳ vefā maʿşūḳına ḳurbān ola (Güngör, 1987, s. 368)

Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr:

Ey ḫoş ol sāʿat ki cānum servere ḳurbān ola
Ṣarf-ı cān itmekde şāha tābiʿ-i kervān ola (vr. 286a/1)

Hadîkatü's-Sü'edâ'da bazı mensur kısımlar, *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*'da şu benzer şekilde ifade edilmiştir:

Hadîkatü's-Sü'edâ:

Nüsḫa-i Zülālü'r-rıżāda mestūrdur ki ol Ḥażretüñ saʿādet-ḫānesi iki ḫār-ı cāyir arasında vāḳiʿ olmışdı; biri Ebū Leheb biri ʿUtbe bin Ebī Muḳaṭ (Güngör, 1987, s. 87).

Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr:

Daḫı nesḫ-i Rıżā içre dimişdür ol Zülāl ehli
Resūl'üñ iki konşusı bulınmışdı ʿaceb ġaddār

Birisi Bū Leheb mücrim Resūl'üñ ʿamusı fācir
Biri ʿUtbe Muḳayṭ oġlı iki güm-rāh iki ḳahhār (vr. 49a/24-25)

Hadîkatü's-Sü'edâ:

Muḥammed-i İsḥākdan nakildür ki, ol Ḥażret Ebū Ṭālibüñ ḥışn-ı ḥimāyetinde olduḳça küffār fi'l-cümle īẕāsına dest-res bulmazlardı ve müteʿarrıż olmazlardı (Güngör, 1987, s. 90).

Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr:

Besdür imdi ḳılma taṭvīl naẓmı pend-i veznile
Gör Muḥammed İbn-i İsḥāḳ ḳavlini ḫoş-iʿtibār

Seyyid-i ʿālem didigüm ḥışn Ebū Ṭālib añа
Olmış idi her ḳażādan ḥażrete muḥkem ḥişār (vr. 51a/8-9)

Livâ'î, eserinde *Hadîkatü's-Sü'edâ*'da geçen kaynaklardan başka kaynakları da kullanmış, başka kaynaklardan da aktarmalar yapmıştır. Örneğin; *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*'da Hz. Nuh peygamberin anlatıldığı kısımda Kâzerûnî'den aktarıldığı ifade edilen rivayet için Fuzûlî, *Hadîkatü's-Sü'edâ* da herhangi bir bilgi vermemiştir:

Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr:

Rivāyet Kāzerūnī söylemişdür
Ḥüseyn'üñ bir ḳızı vardı dimişdür

Gidende Kūfe'ye ḫor didi maʿṣūm
Medīne içre ḳaldı dürr-i manẓūm (vr. 10b/36-37)

Hadîkatü's-Sü'edâ:

Rivāyetdür ki Ḥażret-i Ḥüseyn Medīneden ʿazīmet-i Kūfe ḳılduḳda yeddi yaşında bir maʿṣūmesi olup... (Güngör, 1987, s. 32).

Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr ve *Hadîkatü's-Sü'edâ*'da bazen söz konusu olan yer, şahıs ya da değinilen eser isimlerinde farklılıklarla da karşılaşılmaktadır. Örneğin; *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*'da Hz. Nuh peygamberin "Hâ'ire" isimli yere geldiğinin bahsedildiği kısımda söz konusu yer ismi, *Hadîkatü's-Sü'edâ*'da "Câ'iriyye" olarak verilmiştir:

Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr:

Gelür bir menzile Ḥā'ire nāmı
Tevaḳḳuf eyler anda gör niẓāmı (vr. 10b/26)

Hadîkatü's-Sü'edâ:

Cāyiriyye didükleri menzilde müteḥayyir olup, tevaḳḳuf idüp ḥareketden düşdi. (Güngör, 1987, s. 31).

Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr'da daha önce değindiğimiz üzere bapların arasında birçok alt başlık yer almaktadır. *Hadîkatü's-Sü'edâ*'da ise sadece birinci, ikinci ve onuncu baplarda fasıl başlıkları ve hatime kısmından sonra da üç alt başlık bulunmaktadır, bunun dışında diğer baplarda alt başlıklar bulunmamaktadır. *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*'da bapların içerisinde alt başlıklarda Livâ'î'ye ait olan münacat, naat türündeki şiirler ya da tahkiyelerin arasına konu ile bağlantılı olarak yerleştirilen bir ayet, hadis ya da bir nüktenin açıklamasına yer verilmiştir. Aynı zamanda farklı kıssa, hikâye ve menkıbeler ile ilaveler yapılmıştır.

Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr, Hadîkatü's-Sü'edâ'dan daha fazla yekûn oluşturmaktadır. Livâ'î, eserine Hadîkatü's-Sü'edâ'nın dışında çeşitli kaynaklardan daha fazla menkıbe, kıssa ve rivayet aktarmış, eklemeler yapmıştır. Yararlanılan kaynaklara, müfessir ve âlimlerin isimlerine eklemelerde bulunmuştur. Bazı rivâyetler daha ayrıntılı anlatılmış, bazı ayet ve hadislerle ilgili daha fazla rivâyet aktarılmıştır. Aşağıdaki tabloda Hadîkatü's-Sü'edâ ve Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr'ın bölüm başlıklarının mukayesesi Ravzatü'ş-Şühedâ'nın bölüm başlıkları ile birlikte verilmiştir:[10]

---

[10] *Hadikatü's-Sü'edâ* ile *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*'ın bölümlerinin ve muhtevasının tafsilatlı mukayesesi için bkz. Alkan, agt., s. 108-115.

Baplar	**Bapların Başlıkları**[11]
Birinci Bap Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr	Faṣl Fī-İbtidā'-i Ādem ʿAleyhi's-selām ve Şerāfet-i Bā'-i Bi'smi'llāh Fī-İbtidā'-i Kitāb
Hadîkatü's-Sü'edâ	Baʿżı Enbiyā-yı ʿİżam ve Rüsül-i Kirām Ṣūret-i Aḥvāllerindedür Faṣl-ı İbtilā-yı Ādem ʿAleyhi's-selām Faṣl-ı İbtilā-yı Ḫalīlullāh ʿAleyhi's-selām Faṣl-ı İbtilā-yı Yaʿḳūb ʿAleyhi's-selām Faṣl-ı İbtilā-yı Mūsā ʿAleyhi's-selām Faṣl-ı İbtilā-yı ʿİsā ʿAleyhi's-selām Faṣl-ı İbtilā-yı Eyyūb ʿAleyhi's-selām Faṣl-ı İbtilā-yı Zekeriyyā ve Yaḥyā ʿAleyhi's-selām
Ravzatü'ş-Şühedâ	Der-İbtilā-yı Baʿż-ı ez-Enbiyā ʿAlā Nebiyyinā ve ʿAleyhimü's-ṣalavāt ve's-selām
İkinci Bap Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr	Seyyid-i Kā'ināt Ḳureyş'den Çekdügi Küdüretleri Beyān İder
Hadîkatü's-Sü'edâ	Ḥażret-i Resūlüñ Ḳureyş'den Çekdügi Belāları Beyān İder Faṣl-ı Şehādet-i ʿUbeyde Faṣl-ı Şehādet-i Ḥamza Faṣl-ı Şehādet-i Caʿfer
Ravzatü'ş-Şühedâ	Der-Cefā-yı Ḳureyş Bā-Ḥażret-i Risālet ve Şehādet-i Ḥamza ve Caʿfer-i Ṭayyār
Üçüncü Bap Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr	Der-Beyān-ı Vefāt-ı Seyyid-i Kā'ināt ʿAleyhi ve ʿAlā ʿĀlihi Efḍalü't-Teslīmāṭ
Hadîkatü's-Sü'edâ	Ḥażret-i Seyyidü'l-Mürselīnüñ Keyfiyyet-i Vefātın Beyān İder

[11] *Ravzatü'ş-Şühedâ*'nın bölüm başlıkları şu nüshadan alınmıştır: Hüseyin Vâ'iz-i Kâşifî. *Ravzatü'ş-Şühedâ.* Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi. Ayasofya Kitaplığı. Nu: 3221. vr. 5a-5b.

Ravzatü'ş-Şühedâ	Der-Vefāt-ı Ḥażret-i Seyyidü'l-Mürselīn ʿAleyhi Efḍalü Ṣalavātü'l-Muṣallīn
Dördüncü Bap Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr	Der-Beyān-ı Vefāt-ı Fāṭımatü'z-Zehrā' ve Menḳabet-hāy Ki Der-Ḥaḳḳ-ı Ū
Hadîkatü's-Sü'edâ	Fāṭıma-i Zehrā Vefātın Beyān İder
Ravzatü'ş-Şühedâ	Der-Ḥālāt-ı Ḥażret-i Fāṭıma ez-Vaḳt-i Velādet tā-Hengām-ı Şehādet
Beşinci Bap Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr	Vefāt-ı ʿAliyyü'l-Murtażā'yı Beyān İder Kerrema'llāhu Vecheh
Hadîkatü's-Sü'edâ	Ḥażret-i Murtażā ʿAlī Vefātın Beyān İder
Ravzatü'ş-Şühedâ	Der-Aḫbār-ı Murtażā ʿAlī ʿAleyhimü's-selām ez-Zamān-ı Velādet tā-Hengām-ı Şehādet
Altıncı Bap Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr	İmām-ı Ḥasan'uñ Bezm-i Belāda Ṣāġarıla Nūş İtdügin Beyān İder
Hadîkatü's-Sü'edâ	İmām-ı Ḥasan Ḥażretleri Aḥvālin Beyān İder
Ravzatü'ş-Şühedâ	Der-Beyān-ı Feżā'il-i İmām Ḥasan ʿAleyhimü's-selām ve Ba'ż-ı ez-Aḥvāl-i Vey ez-Velādet tā-Şehādet
Yedinci Bap Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr	İmām-ı Ḥüseyn'üñ Medīne'den Mekke'ye Gitdügin Beyān İder
Hadîkatü's-Sü'edâ	Ḥażret-i Sulṭān-ı Kerbelā'nuñ Medīne'den Mekke'ye Teveccüh İtdügin Beyān İder
Ravzatü'ş-Şühedâ	Der-Menāḳıb-ı İmām Ḥüseyn ve Velādet-i Vey ve Aḥvāleş Ba'de ez-Vefāt-ı Birāder
Sekizinci Bap Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr	Müslim İbn-i ʿAḳīl'üñ Şehādetin Beyān İder Raḍıya'llāhu ʿAnhu
Hadîkatü's-Sü'edâ	Müslim-i ʿAḳīl'üñ Şehādetin Beyān İder
Ravzatü'ş-Şühedâ	Der-Şehādet-i Müslim bin ʿAkīl İbn-i Ebī Ṭālib ve Ḳatl-i Baʿż-ı ez-Ferzendān-ı Ū

Dokuzuncu Bap Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr	İmām-ı Ḥüseyn'üñ Mekke'den Kerbelā'ya Teveccüh Eyledügini Beyān İder
Hadîkatü's-Sü'edâ	Ḥażret-i İmām-ı Ḥüseyn'üñ Mekke'den Kerbelā'ya Geldügin Beyān İder
Ravzatü'ş-Şühedâ	Der-Resīden-i İmām Ḥüseyn be-Kerbelā ve Muḥārebe Nümūden bā-Aʿdā ve Şehādet-i Ān Ḥażret ü Evlād u Aḳrabā ve Sā'ir Şühedā
Onuncu Bap Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr	İmām-ı Ḥüseyn Ḥażretlerinüñ Şehādetin Beyān İder Raḍıya'llāhu ʿAnhu
Hadîkatü's-Sü'edâ	Ḥażret-i Ḥüseyn'üñ Leşker-i Yezīd'le Muḥārebesin Beyān İder ve Ol İki Faṣldur Faṣl-ı Evvel Şehādet-i Ḥurr ve Baʿżı Şühedā İkinci Faṣl Ḥażret-i Ḥüseyn ve Ehl-i Beyt Şehādetin Bildürür
Ravzatü'ş-Şühedâ	Der-Vaḳāyiʿ Ki Baʿde ez-Ḥarb-i Kerbelā Ehl-i Beyt-rā Vāḳıʿ Şüde ve ʿUḳūbāt-ı Muḫālifān Ki Mübāşir-i Ān Ḥarb Şüdend
Hatime Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr	Der-Beyān-ı Ḫātime ve Reften-i Ehl-i Beyt Be-Sūy-ı Şām
Hadîkatü's-Sü'edâ	Muḥadderāt-ı Ehl-i Beytüñ Şām'a Gitdügin Beyān İder Mersiye-i İmām Ḥüseyn İẓhār-ı Tevellüd-i E'imme ve Ġayrihi Raḍıya'llāhu ʿAnhüm Münācāt Be-Dergāh-ı Ḳādī'l-Ḥācāt
Ravzatü'ş-Şühedâ	Der-Ẕikr-i Evlād-ı Sıbṭeyn ve Silsile-i Neseb-i Baʿż-ı ez-Īşān

Şekil 2: *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*'ın bölüm başlıklarının *Hadîkatü's-Sü'edâ* ve *Ravzatü'ş-Şühedâ*'nın bölüm başlıkları ile karşılaştırılması

Livâ'î, *Hadîkatü's-Sü'eda*'yı içerik ve taksimlendirme hususunda örnek almıştır, fakat eserin içerisine kendi şiirlerini de dâhil etmiştir. Livâ'î, eserde kendi üslubunu ortaya koymuş, daha çok aktarma ve bilgi

verme amacı gütmüştür. Bu yüzden sanatlı bir dilden daha çok nesre yakın bir nazımla eserini ortaya koymuştur. Livâ'î, bazı yerlerde *Hadîkatü's-Sü'edâ*'yı kelime kelime nazm etmiştir, fakat bunu eserin bütünü için söylemek doğru bir hüküm olmayacaktır. *Hadîkatü's-Sü'edâ*'da yer alan manzum kısımların hepsine *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*'da yer verilmemiştir. Livâ'î, olay anlatımlarında daha çok mesnevi nazım şeklini tercih etmiştir, fakat kasidelerinde de tahkiye usulünü kullanmıştır. Livâ'î, kasidelerinde daha sanatlı ve ağır bir dil kullanmış, Arapça ve Farsça terkip ve kelimelere daha fazla yer vermiştir.

3. Sonuç

Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr'ın müellifi Livâ'î, şiirlerinde kendini Muhsinoğlu olarak zikretmektedir. Hakkında kaynaklardan bir bilgi edinilemeyen Livâ'î'nin maktel türündeki eseri *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr* 18. yüzyılda I. Abdülhamit döneminde yazılmıştır. Bağdat valisi Süleyman Paşa'ya sunulmuş olabileceği düşünülen eserin telif tarihi tam olarak bilinmemektedir, fakat eserdeki bilgilerden yola çıkarak telif tarihini 1193/1779-80 ile 1202/1787-88 yılları arasında sınırlamak mümkündür. Eserden elde edilen ipuçlarından hareketle Livâ'î'nin 18. yüzyılda, Bağdat civarında yaşadığı söylenebilir.

Livâ'î, *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*'da Hüseyin Vâ'iz-i Kâşifî'nin *Ravzatü'ş-Şühedâ* adlı eserini taklit ettiğini belirtmiştir. Fuzûlî'nin *Hadîkatü's-Sü'edâ* adlı eserinin *Ravzatü'ş-Şühedâ*'dan hâsıl olduğunu zikreden Livâ'î, eserini mensur olan *Hadîkatü's-Sü'edâ*'yı nazm ederek yazdığını dile getirmektedir. Livâ'î, eserini yazarken *Ravzatü'ş-şühedâ*'yı esas almış ve *Hadîkatü's-Sü'edâ* etkisiyle de eserini telif etmiştir. *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*, bap sayısı, bapların başlıkları, anlatımda konunun zaman dizinsel sıralaması bakımından hem *Ravzatü'ş-Şühedâ* hem de *Hadîkatü's-Sü'edâ* ile paralellik göstermektedir. Bu yönüyle *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*, bugüne kadar tespit edilen benzer eserler içerisinde, *Ravzatü'ş-Şühedâ* ve *Hadîkatü's-Sü'edâ* ile en çok örtüşen ilk manzum eserdir.

Bapların içerisinde birçok alt başlığı ihtiva eden *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*, bu yönüyle *Ravzatü'ş-şühedâ* ve *Hadîkatü's-Sü'edâ*'dan farklılık arz etmektedir. Bu alt başlıklar, Livâ'î'nin anlatacağı bir konu, durum, ayet, hadis, nükte, hikâye ya da bir rivayet ile ilgilidir veya şairin anlatımda tek düzeliği gidermek için aralarda söylediği şiirler için kullanılmıştır.

Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr, *Hadîkatü's-Sü'edâ*'dan daha fazla yekûn oluşturmaktadır ve aktarılan rivayetlerde daha fazla eser kaynağı verilmiş, farklı müfessir ve âlimlerin isimleri zikredilmiştir. *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*'da dördüncü babın fasıl başlıklarında *Hadîkatü's-Sü'edâ*'da

yer almayan Hz. Ebukebir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın künye ve lakaplarına değinilerek vefatları da anlatılmıştır.

Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr, *Ravzatü'ş-Şühedâ*'nın yazımı ile ilgili bilgi vermesi bakımından da önem arz etmektedir. *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*, *Ravzatü'ş-Şühedâ*'nın İran şahının isteği ve Ali Şir Nevâî'nin teşviki ile yazıldığı ve eserin Ali Şir Nevâî'ye sunulduğu bilgilerini de içermektedir. Aynı zamanda Livâ'î, Hüseyin Vâ'iz-i Kâşifî'nin Ali Şir Nevâî'ye ithaf ettiği "*Cevâhirü't-Tefsîr li-Tuhfeti'l-Emîr*" adlı Kur'an tefsiri hakkında da bilgi vererek Hüseyin Vâ'iz-i Kâşifi'yi övmüş ve onu üstat olarak görmüştür. Yine burada Arap Edebiyatında maktel türünün en önemli şahsiyetlerinden Ebû Mihnef, zikredilerek övülmüştür. *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*, bu yönüyle yani kullandığı kaynaklar ve bu kaynaklar hakkında verdiği bilgiler açısından da önemlidir.

Livâ'î'nin nesri nazma çevirirken zorlandığı görülmektedir. Daha çok bilgi verme ve aktarma gayesinde olan Livâ'î'nin eseri, nesre yakın bir anlatımla yazılmış ve içinde za'f-ı teliflerin fazla olduğu şiirleri barındırmaktadır. Sonuç olarak Livâ'î, daha fazla kaynaktan yararlanarak, eserine ilaveler yaparak ve kendi şiirlerini de eserine katarak kendi üslubunu ortaya koyduğu bir eser meydana getirmiştir.

Bu çalışmamızla *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*'ın maktel türüne olan katkısını, *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr*'ın *Ravzatü'ş-Şühedâ* ve *Hadîkatü's-Sü'edâ* ile olan ilgisini ve eseri ayıran özelliklerini elimizden geldiğince anlamaya, anlatmaya ve açıklamaya çalıştık. Aynı zamanda bu çalışma, 18. yüzyılda yaşamış Livâ'î mahlasını kullanan unutulmuş bir şairi ve eserini tanıtarak maktel türüne yeni bir eser daha kazandırmıştır.

Kaynaklar

Aksoyak, İ. H. (2016). "Fâik'in, 'Elâ Yâ Eyyühe's-Sâkî Edir Ke'sen ve Nâvilhâ' Mısraına Tasavvufî Şerhi: Lübb-i Sühan". *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi.* Prof. Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu Özel Sayısı. 2(3), s. 223-251.

Alkan, S. (2024). "Livâ'î ve Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr'ı (İnceleme-Metin-Dizin)" (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale.

Ercilasun, A. B. (2007). *Türk Lehçeleri Grameri.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Güngör, Ş. (1987). *Hadikatü's-Sü'eda.* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Güngör, Ş. (1997). *Hadîkatü's-Suadâ.* Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (15. Cilt, s. 20-22). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı

Yayınları.

Güngör, Ş. (2003). *Maktel-i Hüseyin.* Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (27. Cilt, s. 456-457). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Hüseyin Vâ'iz-i Kâşifî. *Ravzatü'ş-Şühedâ.* Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi. Ayasofya Kitaplığı. Nu: 3221.

Karahan, A. (1938-39). *Anadolu Türk Edebiyatında Maktel-i Hüseyinler.* Edebiyat Fakültesi Türkoloji Disiplini Mezuniyet Travayı, İstanbul.

Karaismailoğlu, A. (1999). *Hüseyin Vâiz-i Kâşifî.* Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 19, 16-18). İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.

Kılıç, F. (21 Ağustos 2022). "Hadîkatü's-Sü'edâ (Fuzûlî)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü Projesi.* Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi. (Erişim Tarihi: 31 Ağustos 2024).

Livâ'î. *Mesâ'ib-nâme-i Ebrâr.* Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Arşivi, Nu: 07737.

Mehmed Süreyyâ (1996). *Sicill-i Osmanî* (Yay. Haz. Nuri Akbayar) (V. Cilt, s. 1547). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Özçelik, K. (2010). "Türk Edebiyatında Yazılmış İlk Maktel-i Hüseyin Kimin Eseridir?". *Çeşitli Yönleriyle Kerbela* (II. Cilt, s. 7-15). Sivas: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Sarıkaya, M. (2009). "Teklik İkinci Kişi Emir Çekimlerinin Anadolu ve Azerbaycan Ağızlarındaki Değişik Örnekleri Üzerine" (S. 25, s. 145-157). *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi.*

GASIMOVA ÇATALKAYA, Günay.[*]

"Muamma Yazan Şairlerin Aynı İsimler Üzerindeki Ortak Çözüm Yöntemleri"[**]

1. Giriş

Klasik Türk şiirinde 14. yy.dan itibaren örnekleri görülmeye başlayan muamma, esasen beyân ilminin bir bahsi olup 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar canlılığını sürdürmüştür. Sözlük anlamıyla "gizlenmiş, gizli ve güç anlaşılır söz", "görülecek hiçbir şeyin olmadığı yer, ıssız yer, yolu olmayan çöl" anlamlarına gelir. Istılâh-ı edebîde ise "Remiz ve imâ yoluyla bir isme delâlet eden söz veya mısra ve beyite ıtlak olunur."[1] yahut "Bir insan veya herhangi bir şeyin kendisini değil – çünkü kendisini kastederse lugaz olur – ismini nesir veya nazım içinde gizlemektir."[2] şeklinde açıklanır. Muamma, ıstılah-ı edebîde belagat ilmi dahilinde yer almakta olup ilk başta Cenâb-ı Hakk'ın isimleri üzerine yazılmıştır. Sonrasında insan ismine delalet eden muammalar geniş bir sahaya yayılmış ve tür olarak Divan edebiyatında zamana göre değişim göstererek Latin harflerine geçiş yapılıncaya kadar varlığını sürdürmüştür.

Muammanın tarihi gelişimine baktığımız zaman bu tür, Klasik Türk edebiyatında yer alan diğer türlerin birçoğu gibi Arap edebiyatında doğmuş, Fars edebiyatında yeni teoriler ortaya konularak gelişmiş ve müstakil bir ilim hâlini almıştır.[3] Mevcut bilgilere göre bu tarzda muammalar, Türk edebiyatında Ahmedî [ö. 1412] ve 15. yüzyıl şairi Muînî ile ortaya çıkmıştır.[4] Anadolu sahasında muammaya gösterilen ilgi, 15. ve 16. yüzyıllarda doruğa çıkmış ve sonrasında azalarak 19. yüzyılın ikinci yarısında tamamen sona ermiştir.

---

[*] Doktora öğrencisi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, semsgasimova@gmail.com, ORCID ID: 0009-0005-6326-1050

[**] Bu çalışma Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Programında devam etmekte olan "Klasik Türk Şiirinde Muamma ve Almanya Millî Kütüphanesi Ms. Or. Oct. 3420 Numarada Kayıtlı Muamma Mecmuası" başlıklı tezimizden hareketle oluşturulmuştur.

[1] Yekta Saraç, "Muamma ve Divan Edebiyatındaki Seyri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 27, İstanbul 1997, s. 297.

[2] Ali Nihat Tarlan, *Divan Edebiyatında Muamma*, Burhaneddin Matbaası, İstanbul 1936, s. 7.

[3] Songül Akboğa, *Şâirâne Muammâlara Şârihâne Çözümler Şerh-i Muammeyât-ı Emrî (Muammâyî Ahmed Çelebi)*, Gazi, Ankara 2023, s. 14.

[4] Songül Akboğa, "Muammâyî Ahmed Çelebi'nin Muammâları", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 32, (Temmuz 2024), 1 – 60, s. 5.

Ali Nihat Tarlan'ın verdiği bilgilere göre bu sanata dair yazılan eserler genel olarak Timur istilasından sonra 15. ve 16. yüzyıllarda kaleme alınmıştır. Alî Şîr Nevâyî [ö. 1501], Mevlânâ Câmî [ö. 1492], Mevlânâ Şehâb [ö. ?] ve muammada büyük üstat olarak kabul gören Şerâfeddîn Alî Yezdî [ö. 1454] bu türün öncüleri olarak kabul edilmektedir.[5] Bu büyük üstatlarla birlikte Klasik Türk şiirinde muamma denince akla gelen ilk isim kuşkusuz 16. yüzyıl şairi Edirneli Emrî [ö. 1575]'dir. Emrî'ye kadar olan dönemde ve Emrî ile zirvede kalan daha sonrasında ise gereksiz bir uğraş olarak değerlendirilip sanat değeri açısından düşük bulunan muammanın seyrini Türk edebiyatında yüzyıllara göre şu şekilde ele alabiliriz:[6]

> XIV. yy.'da Ahmedî [1412], XV. yy.'da Muînüddîn b. Mustafa [ö.?], Cem Sultân [ö. 1495], Alî Şîr Nevâyî [ö. 1501], Şeybânî Han [ö. 1510], XVI. yy.'da Bâbür Han [ö. 1530], Lâmi'î Çelebi [ö. 1531/32], Abdî [ö. 1547], Fuzûlî [ö. 1556], Bâkî [ö. 1600], Gelibolulu Alî [ö. 1600], Muammâyî Ahmed Çelebi [1606/07], Ubeydî [1572/73], Edirneli Emrî [ö.1575], Kınalı-zâde Alî Çelebi [ö. 1579], XVII. yy'da Hâşimî [ö. 1641], Nâbî [ö. 1642] , Yahyâ Efendi [1648], Fehîm-i Kadîm [ö. 1653], Nedîm-i Kadîm [ö. 1670/71], Konyalı Nâlî [ö. 1675], XVIII. yy'da Nâhifî [ö. 1737], Adlî [ö. 1743/44] Neylî [ö. 1748], Es'âd Efendi [ö. 1748], Akkova-zâde Hâtem [ö. 1755], Haşmet [ö. 1768], Fıtnat Hanım [ö. 1780], Zekâyî [ö. 1812], Sünbül-zâde Vehbî [ö. 1809], XIX. yy'da Aynî [ö. 1837], Nâmık Kemâl [ö. 1888].[7]

Her ne kadar muamma kendi devri içinde dalgalanmalar yaşasa da amacımız önemini veya gereksinimini tartmaktan öte Ali Nihat Tarlan'ın söylediği gibi yüzyıllara yayılmış bir devrin edebî mahsülü olan bu türü objektif bir şekilde incelemektir.[8]

Çalışmamızda başta Emrî olmak üzere Mollâ Câmî, Mîr Hüseyin [ö. 1498], Cem Sultân, Bursalı Lâmi'î, Fuzûlî, Ubeydî, Ahmed el Muammâyî, Alî Ker, Arifî Efendi, Alî Çelebi, Rumûzî, Hâmî-i Âmidî, Adlî, Ahmedî ve Namık Kemâl'in muammaları taranmış ve bazı muamma risaleleri ile birlikte bu konu üzerine yazılan muammalardan hareketle ortak çözümler ele alınmıştır. Taranan muammalarda aynı isim üzerine

---

5 Ali Nihat Tarlan, a.g.e., s.4.

6 Songül Akboğa, a.g.e., s. 17.

7 Ömer Aslan, "XVI. Yüzyıl Şairlerinden Edirneli Ubeydî'nin Muammaları", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 26, İstanbul 2021, 23-60, s. 28; Songül Akboğa, a.g.e., s. 115.

8 Ali Nihat Tarlan, a.g.e., s.3.

yapılan ortak çözümlerden yola çıkılarak muammanın Fars ve Türk edebiyatındaki ortak çözüm yolu çerçevelerinin seyrinin ortaya konulması hedeflenmiştir.

2. Aynı İsimler Üzerindeki Ortak Çözüm Yöntemleri

Klasik Türk şiiri, başlangıcından sonuna kadar kendi bünyesinde yer alan türleri ile belli başlı kalıplar içerisinde kalmış ve yapısında fazla değişime yer vermemiştir. Bünyesindeki yenilikleri, hayalleri yine o kalıplar içerisinde devam ettirmiş ve 19. yüzyılın ikinci yarısında ömrünü tamamlamıştır.

Muamma, muhtelif yollarla bir ismin gizlenmesi ve ortaya çıkarılması sanatıdır. Zekâ gerektiren usullerle oluşturulan ve çözülen bir türdür. Muamma yazmaktaki amaç; zevk-i selim tarafından beğenilmenin yanı sıra insanın zekâsının becerikliliğinden dolayı duyacağı zevki tatmaktır.[9]

Bir bilmece olarak yazılan ve yazılmasıyla birlikte çözülmesi için de zekâ gerektiren muamma, aynı zamanda şiir estetiğini de kendinde barındırmıştır. Her ne kadar bu tür, duygulara değil zihne ve zekâya hitap etse de mevzun olması sebebiyle – zira muamma vezinli, kafiyeli bir şekilde yazılmaktadır – şiirsel bir karakter de göstermektedir. Dolayısıyla muamma yazımında her iki unsuru da göz önünde bulundurmak gerekir.

Muamma türünün tarihî seyrine baktığımız zaman Klasik Türk şiirinde diğer türlerde olduğu gibi bu türün de belirli bir çerçevesi, bir kalıbı olduğunu görebiliriz. Temelini Arap edebiyatından alsa da daha çok Fars edebiyatından beslenen muamma, kendi kaideleri çerçevesinde getirdiği yeniliklerle birlikte bir kalıbın içinde gelişmiştir. Zira bu çalışmada, taranan muammalardan hareketle karşılaştığımız aynı isimlere yapılan ortak çözümler üzerinde durulacak ve Klasik Türk şiirindeki diğer türlerde olduğu gibi muammaların da belirli bir iz üzerinde olduğu, ortak çözümler üzerinden ortaya konulacaktır.

Muamma kaideleri başta üç amel üzerinde şekillense de sonradan bir amel daha eklenerek dörde çıkmıştır. Teshîlî, tahsîlî, tekmîlî ve tezyîlî ana başlıklar altında toplanabilecek muammanın alt başlıkları ile birlikte birçok çözüm yolları mevcuttur.[10]

Makalemizde, başta Klasik Türk şiirinde muammalarından söz

---

[9] Ali Nihat Tarlan, a.g.e., s. 7.

[10] Ali Nihat Tarlan, a.g.e., s.9.

ettiren Emrî olmak üzere Mollâ Câmî, Mîr Hüseyin, Cem Sultân, Bursalı Lâmi'î, Fuzûlî, Ubeydî, Ahmed el Muammâyî, Alî Ker, Ârifî, Alî Çelebi, Rumûzî, Hâmî-i Âmidî, Adlî, Ahmedî ve Namık Kemâl'in aynı isim üzerindeki muammalarını ele aldık. Yedi isim üzerinde yapılan çözümlemeler ise Mehmet Arslan'ın[11] çalışmasından alınmış ve adı geçen muammaların kaynağı Arslan'ın çalışmasında mecvut olmadığından kime ait olduğu belirtilememiştir.

Bu çalışmada 16 şairin 20 isim üzerine yazdığı 69 ve Arslan'ın çalışmasından alınan 7 muamma ile birlikte toplam 76 muamma incelenerek aynı isimlerdeki ortak çözümler gösterilmeye çalışılmıştır.

Tablo 1. Makaleye alınan muamma isimleri ve şairler:

Muamma İsimleri	Şairler
Âbil	*Mîr Hüseyin, Ahmed el Muammâyî*
Âdil	*Mîr Hüseyin, Alî Ker, Emrî*
Ahmed	*Mollâ Câmî, Alî Ker, Alî Efendi, Ârifî*
Alî	*Rumûzî, Emrî, Hâmî-i Âmidî*
Budag	*Mîr Hüseyin, Fuzûlî, Emrî*
Dâvud	*Ubeydî, Emrî, Ârifî*
Dervîş	*Alî Ker, Rumûzî, Emrî*
Edhem	*Cem Sultân, Rumûzî*
Hasan	*Mollâ Câmî, Rumûzî, Emrî*
Hızır	*Rumûzî, Emrî*
Hûd	*Mollâ Câmî, Bursalı Lâmi'î*
Hüsâm	*Mollâ Câmî, Alî Ker, Emrî, Adlî, (Mehmet Arslan)*

[11] Mehmet Arslan, "Divan Edebiyatında Muamma, Çözülmüş Muamma Örnekleri ve Muamma Çözüm Teknikleri", *Prof. Dr. Mehmet Arslan'a Armağan*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas 2019; Mehmet Arslan, "Divan Edebiyatında Muamma", *Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri*, Kitabevi, İstanbul 2000.

Halîl	*(Mehmet Arslan)*
Hüseyin	*Mîr Hüseyin, Alî Ker, Emrî*
Kâmî	*Mîr Hüseyin, Emrî*
Kâsım	*Mollâ Câmî*
Kemâl	*Mollâ Câmî, Alî Ker, Emrî, Adlî, Namık Kemâl, (Mehmet Arslan)*
Memî	*Ubeydî, Ahmedî, Emrî, (Mehmet Arslan)*
Muhammed	*Ârifî Efendi, (Mehmet Arslan)*
Ömer	*Ubeydî, Emrî, (Mehmet Arslan)*

Tablo 2: Şairler ve muamma isimleri:

Şairler	Muamma İsimleri
Molla Câmî	*Ahmed, Hasan, Hûd, Hüsâm, Kâsım, Kemâl*
Mîr Hüseyin	*Âbil, Âdil, Budag, Hüseyin, Kâmî*
Alî Ker	*Âdil, Ahmed, Hüsâm, Hüseyin, Kemâl, Dervîş*
Cem Sultân	*Edhem*
Bursalı Lâmi'î	*Hûd*
Fuzûlî	*Budag*
Rumûzî	*Alî, Edhem, Dervîş, Hızır, Hasan*
Ubeydî	*Dâvud, Memi, Ömer*
Ahmed el Muammâyî	*Âbil*
Emrî	*Âdil, Alî, Budag, Dervîş, Hasan, Hüseyin, Hüsâm, Kemâl, Kâmî, Hızır, Dâvud, Memi, Ömer*
Alî Çelebi	*Ahmed*
Ârifî	*Ahmed, Dâvud, Memi, Muhammed*

Hâmî-i Âmidî	*Alî*
Adlî	*Hüsâm, Kemâl*
Namık Kemâl	*Kemâl*
Mehmet Arslan çalışması	*Ahmed, Halil, Hüsâm, Kemâl, Memi, Muhammed, Ömer*

Makaleye alınan farklı şairlerin aynı isimlere yazdığı muammaların ortak çözümleri aşağıda verilmiştir:[12]

Âbil

Mîr Hüseyin, Ahmed el Muammâyî ve Rumûzî tarafından Âbil ismine yazılan muammalar ve ortak çözümleri şu şekildedir:

1

mef'ūlü mefā'īlü mefā'īlü fe'ūlün

1. ān māh numāyed şeb-i ʿīd ebrū-yı pur-ḫam
gūyend du māhest ki manżūm şode bā-hem

Muamma ilminde lâm harfinin simgelerinden biri meh kelimesidir. Dolayısıyla beyitte meh lâm harfini işaret etmektedir. Mâhest lafzı tahlil olunurak mâ ve hest şeklini alır. Hest hecesi atılarak mâ kelimesinin müteradifi olan âb lafzı elde edilir. Âb ile lâm bir araya gelince Âbil ismi ortaya çıkar.

2

mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

1. baḳup āb içre ʿaks-i āfitāba
düşürdü ḫātemin ol māh āba

---

[12] Bu çözümlemelerde ortak yollar izlenmiştir. Ancak incelediğimiz muamma risalelerinde muamma kaideleri ve o kaidelere dair verilen çözümlemeler bir biriyle uyuşmamaktır. Bunun nedeni hatalı uygulamaların mevcut olmasıdır. Bu konu tarafımızdan hazırlanmakta olan doktora tezinde etraflıca incelenecektir.

1. Abil: Tolga Öntürk, "Sürûrî'nin Şerh-i Mu'ammeyât-ı Mîr Hüseyin Adlı Eseri (İnceleme – Tenkitli Metin)", Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Van 2019, s. 647; *Şerh-i Muammeyât-ı Mîr Hüseyin Vaiz Kâşifî*, 06 Mil Yz A 8247/1, 107a.

1 "Ol ay ki göstere bayram gecesi eğri kaşı / Derler iki aydır ki manzum olmuş biri birine." Farsça muammaların çevirisi Sürûrî'ye ait olup dipnotta çevirilerin aslı verilmiştir.

2. Âbil: Ms. Or. Oct. 3420: *Muammeyât-ı Ahmed el Muammâyî.* 43a; Songül Akboğa, a.g.m, s. 10.

Ahmed el Muammâyî'ye ait bu muammada da Mîr Hüseyin muammasında olduğu gibi mâh ve âb kelimeleri mevcuttur. İlk beyitte Âbil isminin âb hecesine Farsça su anlamına gelen âb kelimesi ile ulaşılmıştır. Zira su anlamına gelen Arapça mâ'nın Farsça müteradifi âb'dır. Bu beyitte ise Âbil isminin âb hecesi için doğrudan Farsça su anlamına gelen âb kullanılarak elde edilmiştir. Mâh'dan hareketle elde edilen lâm harfi ile âb bir araya gelince Âbil ismi meydana gelir. Sonuç olarak her iki çözümde de aynı kelimeler mevcut olup Âbil ismi belli bir benzerlikte çözülmüştür.

Âdil

Mîr Hüseyin, Alî Ker ve Emrî tarafından Âdil ismine yazılan muammalar ve çözümleri:

3
aḫreb

1. dil bī-ḫodī ez-ḥadd-i birūn peydā kerd
   v'ez fikr-i perīşān cünūn peydā kerd

2. oftād be-dest-i dilberān īn dil-i zār
   ḳaydī ki ne dāşt dil künūn peydā kerd

İkinci beyitten 'Âdil ismi çıkar. Zâr kelimesinin dili yani kalbi elif harfidir. Dilberlerin eline düştüğü zaman kalbi yani elif'i gider ve geriye zer kalır. Zer muamma çözümünde 'ayn harfinin simgesidir. 'Âdil isminin 'ayn harfini bu şekilde elde ederiz. Sonrasında kayd dili tutar ibaresiyle yani kayd kelimesinin ortası yâ harfi de gider ve geriye kad kalır. Kad kelimesi de muammada elif'tir. Bu şekilde â harfi elde edilir. Kastedilen ismin geriye kalan harflerini ise dili tekrâr peydâ etti / âşikâr etti tabirinden hareketle 'â harfleriyle tekrar peydâ olan dil birleşir ve 'Âdil ismi meydana gelir.

---

3. Adil: Tolga Öntürk, a.g.t., s.564; *Şerh-i Muammeyât-ı Mîr Hüseyin Vaiz Kâşifî*, 06 Mil Yz A 8274 / 1, 89b.

1 "Gönül bi-hodlugı hadden taşra âşikâre eyledi / Peri gibiler fikrinden delülik âşikâre eyledi."

2 "Dilberler eline düştü bu zâr gönül / Bir kaydı ki yog idi gönül şimdi âşikâre eyledi."

4

mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün

1. ġamuñla şād-mānam ḳayd-ı 'ālemden ḫalāṣ oldum
   dil-i zārı yitürmişdüm yėne buldum yėne buldum

Bir önceki beyitte olduğu gibi zâr kelimesinin ortadaki harfi kaybedilerek zer kelimesi elde edilir. Zer 'ayn harfidir. Yėne buldum ibaresi beyitte iki kez geçmektedir. İlk bulduğu ibare kaybettiği elif harfidir. Dolayısıyla 'ayn ve elif harfi bulunur. Sonrasında tekrar bulduğu da dil kelimesidir. Dil, 'ayn ve elif ile bir araya gelince 'Adil ismi husula gelir.

5.

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. çeşm-i şūḫeş tīr ber-dil mī zened
   cān zi-tīġeş lāf-ı bismil mī zened

İlk mısra bize 'Âdil ismini vermektedir. Çeşm 'ayın harfini ifade eder. Tîr de kad gibi şekil itibariyle elif harfini ifade etmektedir. Bu iki harf dil üzerinde olduğu zaman 'Âdil ismine ulaşılır.

6.

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. ger ṣanavber dīdenet ber-ḫāṭırest
   çeşm-rā ber ḳāmet-i dildār dār

İkinci mısradan 'Âdil ismi istihrac olunur. Muamma ilminde çeşm 'ayn harfini, kâmet ise elif harfini ifade etmektedir. *Gözü yani 'ayn harfini gönül (dil) sahibi olan kâmetin (uzun boylu sevgilinin) üzerine dut*, ifadesiyle 'ayn harfi (göz), elif (uzun boylu sevgili) ve ḫâtır (dil) bir araya gelince 'Âdil ismi meydana gelir.

Adil ismine örnek gösterdiğimiz dört muammada iki farklı çözüm mevcuttur. Mîr Hüseyin ve Emrî tarafından kaleme alınan muammalarda çözüme aynı şekilde ulaşılmıştır. Her iki şair de zâr kelimesinden zer kelimesine ve dolayısıyla 'ayn harfine ulaşmıştır. Daha sonrasında peyda

---

4. Âdil: Ms. Or. Oct. 3420, *Muammeyât-ı Emrî el Merhûm Rahmetullâh 'Aleyhi Rahmeten Vâsi'a*, 16a; Topkapı B. 121, 6b; Songül Akboğa, a.g.e., s. 200.

5. Adil: Gelibolulu Sürûrî, *Şerh-i Risâle-i Muammâ-yı Alî Ker*, haz: Tolga Öntürk, DBY., İstanbul 2021, s. 190; Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 8274/3, 241a.

1 "Anun şûh gözi gönle ok urur. / Cân anun tîgından boğazlanmak lafın urur."

6. Adil: Tolga Öntürk, a.g.e., s. 191; Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 8274 / 3, 241a.

1 "Eger çâm ağacı görmek senin hâtırın üzre / gözi dildâr kâmeti üzre dut."

kerd yahut yine buldum ibareleriyle elif harfi ve dil kelimesine ulaşılarak kastedilen isim elde edilmiştir.

Sonraki iki muamma Alî Ker'e ait olup şair kendi içinde tekrara başvurmuştur. Şöyle ki; her iki muammada da 'ayn harfine çeşm kelimesiyle ulaşılmış; elif harfi kâmet ve tîr kelimeleriyle elde edilmiştir. Sonrasında dört muammanın dördünde de yer alan dil kelimesiyle Âdil ismi bulunmuştur.

Ahmed

Mollâ Câmî, Alî Ker, Ubeydî, Ârifî Efendi ve Alî Çelebi tarafından Ahmed ismi için kaleme alınan bazı muammalar ve ortak çözümleri:

7.

mefā'īlün mef'āīlün mefā'īlün mefā'īlün

1. be-ḫūn çūn dīde ḥāl-i muḫtaṣar be-n'vişt der-nāme
   zi-poşt-i nāme ḫ[v]ān k'ān nām-ı bed-ḫūyest ḫod gāhe

Ahmed ismi beytten istihrac olunur. Hûn'un Arapça müteradifi dem'dir. Ḥâl kelimesi muhtasar olunca yani son harfi hazf olunca geriye ḥâ harfleri kalır. Elde ettiğimiz ḥâ ve dem'in *nâmeyi arkasından oku* ibaresi ile ters okunması kastediliyor, böylece dem ve ḥā bir araya gelince Aḥmed ismi ortaya çıkar.

8.

fā'ilātün mefā'ilün fā'lān

1. şevḳ-i vaṣluñla ey dür-i nā-yāb
   ḫūn-i dil oldı dāmen-i aḥbāb

İkinci mısradan Ahmed ismi çıkmaktadır. Aḥbâb'ın dâmânı yani eteği aḥ'dır ve aḥ'ın eteği hûn-i dil ile yani gönül kanıyla dolar. Hûn'dan dem kastedilir. Muamma ilminde kalb, verilen kelimenin harflerinin başka bir harf ilave etmeksizin yerini değiştirmektir. Bunun yanı sıra muammada bu sanatı icra etmek için kalb yerine ona çağırışım yapan başka kelimeler de kullanılabilir. Bu beyitte de dil ile kalb kelimesi

---

7. Ahmed: Türkân Çakırca, "Sürûrî Şerh-i Muammeyât-ı Câmî (İnceleme – Karşılaştırmalı Metin)", Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans tezi, Edirne 2021, s. 173; *Şerh-i Muammeyât-ı Câmî*, Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya 01866, 111a.

1 "Kanla çün göz hâl-i muhtasar yazılı nâmede / Nâmenin arkasından okı ki ol bir bed-hûnun adıdır kendi muradınca olıcı."

8. Ahmed: Ms. Or. Oct. 3420, *Muammeyât-ı Ali Çelebi*, 26a; Mehmet Arslan, "Divan Edebiyatında Muamma", *Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri*, Kitabevi, İstanbul 2000, s. 262.

kastedilmektedir ve kalb işlemi ile dem, med olur. Med hecesi aḥ ile birleşince Aḥmed ismi ortaya çıkar.

9.

fā'ilātün mefā'ilün fā'ilün

1. bī-leb-i rūḥ-perver-i sāḳī
   bāde-rā ḫūn-ı dil buved bāḳī

Bâdenin eş anlamlısı râh'dır. Rûh lafzının lebi yani ilk harfi râ harfidir. Dolayısıyla beyitte râh kelimesi "r" harfi olmadan ele alınacaktır. Râḥ'dan "r" harfi düşünce geriye aḥ kalır. Hûn'un Arapça eş anlamlısı dem'dir. Kalb olup aḥ ile bir araya geldiği zaman ortaya Aḥmed ismi çıkar.

10.

aḫreb

1. her bāde ki rīḫtem u cānā der-cām
   bī-rūy-i revān-baḫş-i to ḫūn geşt

Bâdenin müteradifi râhdır. Rûy-i revân râ harfidir. Râh'da râ harfi olmayınca geriye aḥ kalır. Hûn dem'dir. Geşt "dönmek" demektir ve yukarıda belirttiğimiz gibi kalbi çağrıştıran kelimelerden biridir. Geşt'ten hareketle dem döndürülünce med olur ve ah ile birleşince kastedilen isim elde edilir.

11.

fā'ilātün mefā'ilün fa'lün

1. bāde başdan çıḳarsa da sāḳī
   keyfi ḫūn-i dilimdedür bāḳī

Bāde'nin müteradifi rāḥ kelimesidir. Baştan çıkardığı zaman "r" harfi düşer ve geriye aḥ kalır. Hûn'un müteradifi dem'dir. Dil'in müteradifi ise kalb'dir. Dem kalb olunca med olur. Aḥ ile birleşince Aḥmed ismi husule gelir.

---

9. Ahmed: Tolga Öntürk, a.g.e., s.. 186, Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 8274/3, 239b.

1 "Sâkînin cân bilici lebünsüz /Şarâba gönül kanı olur bâkî."

10. Ahmed: Tolga Öntürk, a.g.e., s. 187; Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 8274/3, 240a.

1 "Her şarâb ki dökdüm cânâ kadehe / Senün cân bağışlayıcı yüzünsüz kan oldı müdâm."

11. Ahmed: Mehmet Arslan, "Divân Edebiyatında Muammâ, Çözülmüş Muammâ Örnekleri ve Muammâ Çözüm Teknikleri", *Prof. Dr. Mehmet Arslan'a Armağan*, Editörler: İbrahim Delice vd., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas 2019, s. 134.

12.

mefā'īlün fe'ūlün mefā'īlün fe'ūlün

1. ḫayāl-i yār der-āmed sabāḥī ez-der-i dil
   çe ḫalvetest ki der-vey ṣabā ne dāred rāh

İlk mısradan Ahmed ismi çıkmaktadır. Sabāḥī lafzı sabā-ḥī şeklinde tahlil olunmuş ve āmed lafzına ḥā gelince Aḥmed ismi meydana çıkmıştır.

13.

mefā'īlün fe'ilātün mefā'īlün fa'lān

1. leb-i ḥabīb der-āmed be-goftem u berbūd
   be-her ḥadīṯ-i dil-i ṣad hezār 'āşıḳ-rā

Muamma ilminde leb, kelimenin ilk harfine işaret eder. Bu beyitte de habībin lebi yani ilk harfi ḥa harfidir. Ḥa harfi āmed lafzına yerleştiği zaman Ahmed ismi ortaya çıkar.

14.

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. ez-ser-i ḫūbī der-āmed yār-i mā
   revnaḳī peydā şod ender-kār-ı mā

Ser-i ḫūb ifadesinin ilk harfi ser'den hareketle ḫ harfidir. Ḫ harfi âmed lafzına gelince aḫmed olur. Tashif yapılınca Aḥmed ismi ortaya çıkar.

15.

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. bī-nihāyet āh ėdüp ḥamd eyledüm āḫir hemān
   anuñ ile derde dermān eyledüm ben nā-tevān

Muammada bî-nihâyet, âhir ve benzeri kelimeler vasıta kelimeler olup çözümde neler yapılması gerektiğini gösterir. Bî-nihâyet kelimesinden hareketle âh'ın son harfi atılır ve â harfi elde edilir. İsmini bulmak için ḥamd kelimesine gerek duyan şair, âhir kelimesiyle

---

12. Ahmed: Tolga Öntürk, a.g.e., s. 148; Sürûrî, Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 8274/3 228b.
1 "Yârün hayali geldi sabâh gönül kapısından / Ne halvetdür ki anda sabâ yol dutmaz yani sabâya yol yokdur."
13. Ahmed: Tolga Öntürk, a.g.e., s. 148; Sürûrî, Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 8274/3 228b.
1 "Habîbin lebi söze geldi dahi kapdı / Her sözle yüz bin âşık gönlünü."
14. Ahmed: Tolga Öntürk, a.g.e., s. 243; Sürûrî, Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 8274/3 257a.
1 "Hûblukta başta geldi bizüm yarümüz / Bir revnak peydâ oldı bizüm işimüzde."
15. Ahmed: Ms. Or. Oct. 3420: *Muammeyât-ı Ârifî Efendi:* 38a.

çözümde ḥamd'in sona gelmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bu şekilde Ahmed ismi husula gelir.

16.
fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. bī-nihāyet ādem içre ḥamdi bī-ḥad eyledüm
   ism-i yāri 'ālem içre āşikāre söyledüm

Ârifî Efendi diğer Ahmed isimli muammasında olduğu gibi burada da ufak bir farklılıkla çözüme aynı şekilde ulaşmıştır. Âdem isminin bî-nihâyet'ten hareketle dem hecesi atılır ve â harfine ulaşılır. Hamdi kelimesinin de bî-had'den hareketle "i" harfi atılır ve â ile hamd bir araya gelince Ahmed ismi ortaya çıkar.

Ahmed ismi için örnek gösterdiğimiz muammalara baktığımız zaman çözüme üç yöntem ile ulaşılmıştır:

1. Ahmed isminin med hecesine hûn kelimesinden hareketle gidilmiştir.

İlk iki muammada hâl-i muhtasar ve dâmân-ı ahbâb ibareleriyle ihtisar edilerek ve bazı kaideler uygulanarak Ahmed isminin ilk hecesi elde edilmiştir. Diğer üç muammada râh kelimesinden hareketle kaideler eşliğinde "râ" harfi atılarak ah elde edilmiş ve hûn (dem-med) ile birleşerek Ahmed ismi husule gelmiştir.

2. Hamd kelimesi kullanılarak Ahmed isminin h,m,d harflerinden oluşan kısmı elde edilmiştir. Elif harfine ise ah ve âdem kelimelerinden hareketle ulaşılmıştır. Âdem ve ah kelimelerinin elifi ile hamd bir araya gelince Ahmed ismi husula gelmiştir.

3. Âmed kelimesi Ahmed isminde var olan dört harften üçünü kendisinde barındırmaktadır. Sabâhî, habîb ve hûb kelimelerinden yola çıkılarak "hâ" harfi elde edilmiş ve âmed kelimesine ilave edilerek Ahmed ismi meydana gelmiştir.

Alî

Rumûzî, Emrî ve Hâmî-i Âmidî tarafından Alî ismine yazılan muammaların ortak çözümleri şu şekildedir:

---

16. Ahmed: Ms. Or. Oct. 3420: *Muammeyât-ı Ârifî Efendi*, 38a.

17.
fā'ilātün mefā'ilün fe'ilün

1. cennet-i kūyuñ olalı me'vā
reşk ėder sākinān-ı 'adn baña

'Adn lafzından sâkin harfler yani dâl ve nûn kaldırıldıktan sonra geriye 'ayn harfi kalır. Baña Arapça lî demektir. Dolayısıyla 'ayn ve lî bir araya gelince 'Alī ismi husula gelir.

18.
fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. çarḫuñ ayaġın tozın vezn eylemek ḫūsı gibi
mihr ü meh ruḫsāresi ėy meh terāzūsı gibi

Mihr kelimesi muammada 'ayn harfinin simgelerinden biridir. Mehin ruhsâresi "mîm" harfidir. Mîm terâzûsı yani terâ mehin ruhsaresi olan "mîm" harfine tebdili ile ortaya merâ kelimesi çıkar. Merâ müteradifi Arapça lî'dir. 'Ayn harfiyle bir araya gelince kastedilen isme ulaşılır.

19.
mef'ūlü mefā'ilün fe 'ūlün

1. bīmār görüp dėdüm ne ḥālet
göz degdi dėdi baña ol āfet

Göz muammada 'ayn harfinin simgelerinden biridir. Baña kelimesiyle yani müteradifi lî ile bir araya geldiğinde Alî ismi meydana çıkmaktadır.

20.
fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. göz doḳındurmış baña ḥāmī sipihr-i bī-medār
dīde-i isfendiyār-āsā görinmez çeşmesār

İlk mısrada göz *dokundırmuş baña* ibaresiyle göz ve baña

---

17. Alî: Ms. Or. Oct. 3420, *Muammeyât-ı Rumûzî Beg:* 95b; Rumûzî Mustafa, *Risâle-i Muammâ*, haz. Halil Çeçen – Ayşe Sağlam, DBY., İstanbul 2019, s. 79.

18. Alî: Ms. Or. Oct. 3420, *Muammeyât-ı Emrî el Merḥûm Raḥmetullāh ʿAleyhi Raḥmeten Vāsiʿa:* 18a; Topkapı B121, 35b; Songül Akboğa, a.g.e., s. 267.

19. Alî: Mehmet Arslan, "Divan Edebiyatında Muamma", *Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri*, Kitabevi, İstanbul 2000, s. 264.

20. Alî: Mehmet Arslan, "Divan Edebiyatında Muamma", *Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri*, Kitabevi, İstanbul 2000, s. 264; Ali Fuat Bilkan, *Türk Edebiyatında Muamma*, Akçağ, Ankara 2000, s. 142.

kelimelerinden isim elde edilir. Göz 'ayn ve baña yana lî bir araya gelince Alî ismi istihrac olunur.

Yukarıda Alî ismine verilen dört örnekte ortak çözüm şu şekildedir: 'Alî ismi üç harften; "'ayn", "lâm" ve "yâ" harflerinden veya 'A-lî yani iki heceden müteşekkildir. Üç muammada da 'ayn harfine bu harfin simgesi olan mihr ve göz kelimeleriyle ulaşılmıştır. İlk muammada ise "'ayn" harfine 'adn kelimesinden yola çıkılarak ulaşılmıştır. Lî hecesine ise her dört muammada aynı şekilde varılmıştır. Baña yahut merâ kelimesinin Arapça müteradifi olan lî ile Alî isminin ikinci hecesi elde edilmiştir.

Budag

Mîr Hüseyin, Fuzûlî ve Emrî tarafından Budag ismine yazılan muammalar ve ortak çözümleri:

21.
aḫreb

1. ėy ān ki to rāst bā-raḳībān bāz-ār
ḫod-rā nefesī be-'āşıḳ ėy cān bāz-ār

2. kerdī nigehī be-bād şod dil pinhān
bīnger zi-pey[āpey] dil-i pinhān bāz-ār

İkinci beyitten Budag ismi istihrac olunur. Bâd lafzının dili yani gönlü elif harfidir. Pinhan olunca bed yani "bâ" ve "dâl" harfleri kalır. Pinhân olan harf yani elif, tekrâr geri geldiğinde ise bedā hasıl olur.

Pinhân'ın dili "hâ" harfidir. O zâr ile bir araya gelince hezâr olur. Hezâr ebced hesabında "ġayn" harfidir. Bedâ ile bir araya gelince Budaġ ismi hasıl olur.

22.
fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. eyleyüp bülbülleri derhem nihān eyler güli
ġālibā bād-ı ṣabā āşüfte ister bülbüli

Muamma kaidelerinden biri kalb-i ba'z kaidesidir. Bu kaide, bir kelimede var olan harflerin ilave bir harf olmaksızın düzensiz olarak yer

---

21. Budag: Tolga Öntürk, a.g.t, s. 434; Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 8274/1 59a.

1 "Ey ol kimse ki senün vardur rakîbler ile bâzârın / Kendüni bir nefes âşıka ey can gerü getür."

2 "Bir nazar eyledün yele ġetdi gönül gizlü / Nazar eyle biri biri ardınca gizlü gönlü geri getür."

22. Budag: Kemal Edip, "Fuzûlî'nin Muamma Risalesi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.VII, S.1, Ankara 1949, s. 73.

değiştirmesidir. Aşüfte ve benzeri kelimeler ise beyitteki bir kelimenin bu kaidenin işlemine tabi tutulacağına işaret eder. Burada da bâd âşüfte olarak bedâ şeklini alır. Bülbül kelimesinden hezâr ve hezâr kelimesinden de bin sayısı elde edilerek "ġayn" harfine ulaşılır. Bu şekilde Budaġ ismi husule gelir.

23.

mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilün

1. āşüfte oldı bād peyāpey gül-i dü-rūy
   çekdi çü tīġ-i ḫārı ėdüp murġı cüst ü cūy

Üstteki muammada olduğu gibi burada da yine bād kelimesi geçmektedir. Bu muammada da bād aşüfte olarak bedā şeklini alır. Dü ebced hesabında "bâ" harfidir. Dü'den hareketle gül kelimesindeki "g" "b" harfine tebdil eder. Aynı zamanda dü tebdil olunan bül hecesinin iki kere okunmasına işaret eder. Bu şekilde ortaya bülbül kelimesi çıkar. Bülbülün müteradifi hezârdır. Hezâr bin demektir ve ebced hesabında "ġayn" harfini vermektedir. Gayn bedâ ile bir araya gelince Budaġ ismi meydana gelir.

Budag isminde biri Farsça ikisi Türkçe olmakla beraber üç farklı şair tarafından yazılan üç muamma örneği mevcuttur. Mîr Hüseyin, Fuzûlî ve Emrî her üç muammada da Budag ismine aynı şekilde ulaşılmıştır. Bâd kelimesi ile bedâ elde edilmiş ve bülbülden hezâr ile "ġayn" harfi elde edilerek Budag ismi husula gelmiştir.

Dâvud

Emrî, Ubeydî ve Ahmedî tarafından Dâvud ismine yazılan muammalar ve ortak çözümleri şu şekildedir:

24.

mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

1. gönül ėrince ol āteş-liḳāya
   iki zülf içre yandı bī-nihāye

Zülf muammada bazı harfleri simgeler. Bu harflerden biri "dâl" harfidir. Beyitte iki zülf ibaresiyle iki "dâl" kastedilmektedir. İki zülf yani iki "dâl" harfinin arasında yanan âteş hayali mevcut. Âteş kelimesinin müteradifi od'dur. Od iki zülf arasında (dâl) bî-nihâye yanmaktadır.

---

23. Budag: Ms. Or. Oct. 3420 *Muammeyât-ı Emrî el Merḥûm Raḥmetullāh ʿAleyhi Raḥmeten Vāsiʿa:* 4b.; Topkapı B. 121, 83a; Songül Akboğa, a.g.e., s. 387.

24. Dâvud: Ömer Arslan, a.g.m., s. 32.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi bî-nihâye muammada vasıta kelime olup çözümde yapılması gerekeni göstermektedir. Burada da od bî-nihâye yanarsa son harfi yani "dâl" harfi düşer. Od'dan geriye kalan harfler iki dâl arasına gelince ortaya Dâvud ismi çıkar.

25.

mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilün

1. yanında alçaḳ ise ruḫ-ı zerdümüñ zeri
   tebdīl ėde nihāyeti dīnāra ol perī

Dînâr tahlil olunduğunda dî-nâr şeklini alır. Dînâr'ın nihayetini tebdil etmek, nâr'ın müteradifi olan od ile değiştirmek demektir. Nâr yani od da tahlil olunan ilk hecedeki "dâl" harfi ile bir araya gelince Dâvud ismi ortaya çıkar.

26.

mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'ilün

1. kesüp dīvānenüñ başın ḳo āteş üzre ėy dilber
   ki sırrın fāş ėdüp yārüñ göñül yaḳmasın ol ebter

Âteş müteradifi od kelimesidir. Dîvânenün başı "dâl" harfidir. Başını kesip yani dîvânenin "dâl" harfini od'un üzerine yani baş tarafına koyduğumuzda Dâvud ismi meydana çıkar.

Her üç muammada da Dâvud isminin "âvud", yani "elif", "vâv" ve "dâl" harfleri, âteş ve nâr kelimelerinin müteradifi olan od kelimesi ile elde edilmiştir. İlk harfi olan dâl ise üç farklı şekilde meydana gelmiştir.

Dervîş

Rumûzî, Emrî ve Alî Ker tarafından Dervîş ismine yazdıkları muammanın ortak çözümleri şu şekildedir:

27.

mef'ūlü mefā'ilün fe'ūlün

1. gül-geşt-i çemen ḫoşest emrūz
   bā ṣūret-i ān-meh-i dil-efrūz

Gül müteradifi verd'dir. Geşt olunca yani dönünce derv olur. Meh,

---

25. Dâvud: Ms. Or. Oct. 3420, *Muammeyât-ı Emrî el Merḥûm Raḥmetullāh ʿAleyhi Raḥmeten Vāsiʿa:* 10b; Topkapı B121, 19a; Songül Akboğa, a.g.e., s. 232.

26. Dâvud: Ms. Or. Oct: 3420, *Muammeyât-ı Arîfî Efendi:* 39a.

27. Dervîş: Tolga Öntürk, ag.e., s. 213; Sürûrî, *Şerh-i Muammeyât-ı Ali Keremullâhu Veche*, Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 8274/3 246b.

1 "Çemen gülistanı hoşdur bugün / Ol gönül yalınlandırıcı ayın sûreti ile."

ay otuz gün olduğu için sî sayısını bize vermektedir. Sî'nin sureti muammada şî'dir. Kalb olup derv ile bir araya gelince Dervîş olur.

28.

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. ṣubḥ-dem bāġ-ı ṣafādan bülbül-i şeydā güle
   seyre gėtmişken gėyinüp gül gibi rengīn libās
2. döndüñ ėy gül oldı yaş içinde nā-peydā dirīġ
   heftümīn ṭāḳ-ı zeberced ḳubbe pīrūze esās

İkinci beyitte *döndün ėy gül* ibaresi ile gül'ün müteradifi olan verd dönünce derv hâlini alır. Derv yâş içinde olunca derv-yaş olur. *Zeberced kubbe pîrûze esâs* ibaresinin heftümîn tâk nâ-peydâ olunca yani yedinci tâkı ki esâs lafzının ikinci elif'idir ki yaş'dan sakıt olup nâ-peydâ olunca yaş kelimesinden geriye "îş" kalır. Derv ve îş bir araya gelince Dervîş olur.

29.

fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

1. nėce ma'şūḳdur ol kim dil-i ma'şūḳ-ı hezār
   meh-i pür-encümüñ 'aksini görüp oldı zār

Ma'şuk-ı hezâr verd'dir. Kalb olunca devr olur. Yukarıda yer alan muammada olduğu gibi meh'den hareketle "şî" hecesi elde edilir. Kalb olan derv ile îş bir araya gelince kastedilen isim husule gelir.

30.

mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

1. cemālüñ 'aksi naḳşıyla pür-envār
   dil oldı yüzüñe mir'āt ėy yār

Oldı kelimesinin müteradifi şod kelimesidir. Yani Derviş isminin "dâl" ve "şın" harfleri bu şekilde elde edilir. Sonrasında yüz miratta yani aynada aksini görünce "z", "u", "y" olur. Nakış, muammada nokta simgesidir. Bu şekilde "z"'nin noktası gidince rûy olur ve şod yani "şın" ve "dâl" harfleri de aks olunca "dâl" ve "şın" olur. Rûy "dâl" ve "şın" harflerinin ortasına gelince ise kastedilen isim Dervîş meydana çıkar.

---

28. Dervîş: Ms. Or. Oct. 3420, *Muammeyât-ı Emrî el Merḥûm Raḥmetullāh ʿAleyhi Raḥmeten Vāsiʿa:* 11a; Topkapı B121, 66b; Songül Akboğa, ag.e., s. 344.

29. Dervîş: Ms. Or. Oct. 3420, *Muammeyât-ı Emrî el Merḥûm Raḥmetullāh ʿAleyhi Raḥmeten Vāsiʿa:* 11a; Topkapı B121, 37a ; Songül Akboğa, ag.e., s. 270.

30. Dervîş: Ms. Or. Oct. 3420, *Muammeyât-ı Rumûzî Beg:* 89b; Halil Çeçen – Ayşe Sağlam, a.g.e., s. 251.

31.
mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

1. degül dilden ruḫuñ timsāli zā'il
yüzüñ mir'ātı oldı mā-ḥaṣal dil

Rumûzî tekrar aynı yönteme baş vurarak çözümü şu şekilde yapmıştır: Oldı müteradifi olan şod ile yüzün müteradifi olan rûy aynada aks olup bir araya gelince Dervîş ismi husule gelir.

Dervîş ismine gösterilen örnek muammaların ortak çözümü şu şekildedir:

Adı geçen ismin çözümü derv-îş şeklinde ele alınmaktadır. Derv harflerine verd kelimesinden hareketle ulaşılmıştır. Verd kelimesi ise müteradifi olan gül kelimesiyle yahut onu simgeleyen kelime ile elde edilmiştir. Kalb sanatı yapılarak derv elde edilmiştir. "Îş" hecesine iki muammada meh kelimesinden hareketle ulaşılmıştır. Bir muammada ise bu heceyi bulmak için yaş kelimesi kullanılmıştır.

İkinci çözüm yolu ise aynı şair kendi içinde tekrara başvurmuştur. Oldı ve yüz kelimeleriyle kastedilen isim elde edilmiştir. Oldı kelimesinin Farsça müteradifi şod ve yüz'ün müteradifi rûy elde edilerek Dervîş ismi husule gelmiştir.

Edhem

Rumûzî ve Cem Sultân tarafından Edhem muammasının ortak çözümü şu şekildedir:

32.
mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

1. dil-i dermānde yā ḳaşuñ görelden
ḫadeng-i ġamzeñe oldı nişāne

Muammada kaş kavisli olunca dâl harfini ifade eder. Hadeng ise eliftir. Ortaya Edhem isminin ilk hecesi "ed" çıkar. Gamze tahlil olunca gam-ze hâlini alır. Gam Arapça hemm demektir. "Ed" hecesi ile bir araya gelince Edhem olur.

---

31. Dervîş: Ms. Or. Oct. 3420, *Muammeyât-ı Rumûzî Beg:* 89b; Halil Çeçen – Ayşe Sağlam, a.g.e., s. 251.

32. Edhem: Mehmet Arslan, "Divân Edebiyatında Muammâ, Çözülmüş Muammâ Örnekleri ve Muammâ Çözüm Teknikleri", *Prof. Dr. Mehmet Arslan'a Armağan*, Editörler: İbrahim Delice, vd., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas 2019, s. 103.

33.

mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

1. benüm aduma ġamg̱īndür dėmeñüz
   çü dėrsiz bāri dėñ bī-dil mededsiz

Bu muammada da Edhem isminin ilk hecesine ad kelimesinden hareketle ulaşılmaktadır. O da ġam kelimesinin Arapça müteradifi hemm ile bir araya gelince kastedilen isim istihrac olunur.

Her iki muammada da Edhem isminin ikinci hecesine gam kelimesinden hareketle gidilmiştir.

Halîl

Mehmet Arslan'ın çalışmasında Halîl ismine ait iki muamma ve ortak çözümü şu şekildedir:

34.

mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün

1. şebi nāmın o māhuñ altı yüz kez ẕikr-i cān ėtdüm
   ki şevḳ ile dil-i sūzānı gūyā gülsitān ėtdüm

Şeb Arapça leyl demektir. Altı yüz kez işaretiyle ebced hesabına gidilir ve "ḫı" harfi elde edilir. "Ḫı" harfiyle leyl kelimesi bir araya gelince Ḫalīl ismi elde edilir.

35.

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. nėşe bed-şeklüñ raḳ̱ībā geh buluddur geh ayaz
   yıl ṣıfatlu geh gėce geh gündüz ü geh ḳış u yaz

Yıl sıfatlu ve geh gece, geh gündüz geh kış u yaz ibaresinden ortaya 360 gün çıkmaktadır. Bir yıl muamma çözüm kurallarında 360 gün olarak kabul edilir. Bir yıl 360 gündür. Ebcedde yazılışı "şes" şeklindedir; 300-şın, 60-sin'i karşılamaktadır. Şes kelimesinde "sin" harfinin sureti muammada "şın" harfidir. Dolayısıyla iki "şın elde edilmiş olur. İki "şın" ebcedde toplanınca 600 yüz rakamına ulaşılır. 600 yüzün ebceddeki

---

33. Edhem: Ms. Or. Oct. 3420, *Muammeyât-ı Rumûzî Beg:* 82a; Halil Çeçen – Ayşe Sağlam, a.g.e., s. 259.

34. Halîl: Mehmet Arslan, "Divân Edebiyatında Muammâ, Çözülmüş Muammâ Örnekleri ve Muammâ Çözüm Teknikleri", *Prof. Dr. Mehmet Arslan'a Armağan*, Editörler: İbrahim Delice, vd., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas 2019, s. 131

35. Halîl: Mehmet Arslan, "Divân Edebiyatında Muammâ, Çözülmüş Muammâ Örnekleri ve Muammâ Çözüm Teknikleri", *Prof. Dr. Mehmet Arslan'a Armağan*, Editörler: İbrahim Delice, vd., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas 2019, s. 154.

karşılığı "ḫı" harfidir. "Ḫı" harfi elde edildikten sonra "lîl" hecesine gecenin Arapça müteradifi olan leyl kelimesiyle ulaşılır. İkisi bir araya geldiğinde Halîl ismi ortaya çıkar.

Her iki muammada da çözüm şeklinde ufak farklılıklar olsa da isim için gerekli çözüm aynı şekildedir.

Hasan

Mollâ Câmî, Rumûzî, Emrî'ye ait Hasan muamması ile Mehmet Arslan'ın çalışmasında yer alan Hasan ismine yazılan muammanın ortak çözümleri şu şekildedir:

36.
aḫreb

1. ger çi ser-i mā ne-dārī ėy 'ahd-şiken
   mihr-i to derūn-i dil giriftest vaṭan

Mâ biz demek olup müteradifi Arapça naḫnu kelimesidir. Başı olmayınca "ḥan" kalır. Mihrden murad şemsdir. Muammada şemsin harfi "sin"dir. "Sin" "ḥan" içinde yer aldığında kastedilen isim ortaya çıkar.

37.
fā'ilātün fā'ilātün fa'ilātün fā'ilün

1. ser fedā ėdenlere mihrüñle ṣanma uymaduḳ
   ėy yüzi meh biz de görüp mihrüñi baş oynaduḳ

Yukarıdaki Farsça beyitte biz anlamında mâ kelimesi geçmekte iken burada biz kelimesi doğrudan kullanılmıştır. Bu kelimenin Arapça müteradifi naḫnu'dur. Naḫnu kelimesini biz ve mâ kelimelerinden hareketle bulduktan sonra yine yukarıdaki beyitteki gibi mihr ile "sin" harfine ulaşılır. Nahnu'nun başındaki nun düşürüldükten sonra geriye kalan han'ın içine sin harfi yerleştirilir, böylece Hasan ismi ortaya çıkar.

---

36. Hasan: Türkân Çakırca, a.g.t., s. 159; *Şerh-i Muammeyât-ı Câmî*, Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya 01866 100b.

1 "Egerçi bizüm başımız dutmazsan ėy ahd-sınıcı. / Senün mahabbetün gönül içinde dutmuşdur vatan."

37. Hasan: Ms. Or. Oct. 3420, *Muammeyât-ı Rumûzî Beg:* 87b; Halil Çeçen – Ayşe Sağlam, a.g.e., s. 175.

38.

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. vay eger 'aks-i ruḫuñ dīdemde peydā olmaya
   ṭal'at-ı mihr-i diraḫşān ya ola ya olmaya

Ya'dan kavsi itibariyle "ḥa" harfi kastedilmektedir. Güneş kelimesinden kastedilen "sin" harfidir. "Sin" harfini okunuş haliyle alıp "ḥa" ile bir araya getirdiğimizde Hasan ismi ortaya çıkar.

39.

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. dīde kim meh-i rūy-ı yār ile bīnā olmaya
   ya ola mihr-i cihān-ārā ile ya olmaya

Bu muammada da ya'dan amaç "ḥa" harfidir. Bunun yanı sıra mihr'den murat "sin" harfinin aynı zamanda okunuş hâlidir. İkisi bir araya geldiğinde Hasan ismi husule gelir.

Yukarıda Hasan isminin çözümü için tekrâra başvurmuş ve "ya"dan hareketle "ḥa" harfi elde edilmiştir. "Sin" hecesine ise her dört muammada da aynı şekilde ulaşılmıştır.

Hızır

Rumûzî ve Emrî'nin Hızır ismine dair ortak çözümleri:

40.

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. sīneme urduġın oḳlar gerçi ḫāṭırdan gėder
   ḳalur ammā her birinden dilde bir dürlü eṯer

Sineye urduğun oklar hātırdan geder ibaresiyle elif kastedilmiştir. Ok elif'i gösteren simgelerden biridir. Ok hatırdan geçiyorsa eğer burada istenen elif harfinin sakıt olmasıdır. Ḫātırdan elif gittiğinde geriye "ḫ" ṭ" ve "r" kalır. İkinci beyitte de her atılan oktan geriye bir eser/yara kaldığı belirtilmektedir; yani zahm-i tîr. Zahm-i tîr muamma ilminde noktaya müşabihtir. Dolayısıyla ḫāṭır kelimesinden geriye kalan "ḫ", "ṭ" ve "r" harflerinden "ṭ" "ẓ"ye tabdil olunur ve Hızır ismi meydana gelir.

---

38. Hasan: Ms. Or. Oct. 3420, *Muammeyât-ı Emrî el Merḥûm Raḥmetullāh ʿAleyhi Raḥmeten Vāsiʿa:* 8a; Topkapı B121, 72a; Songül Akboğa, ag.e., s. 358.

39. Hasan: Ms. Or. Oct. 3420, *Muammeyât-ı Emrî el Merḥûm Raḥmetullāh ʿAleyhi Raḥmeten Vāsiʿa:* 8a; Topkapı B121, 72a; Songül Akboğa, ag.e., s. 358.

40. Hızır: Ms. Or. Oct. 3420, *Muammeyât-ı Rumûzî Beg:* 88b; Halil Çeçen – Ayşe Sağlam, a.g.e., s. 160.

41.
mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

1. cefā dāğın eger ol lāle-ruḫsār
ḫaṭardur ḳorsa dil üstine tekrār

Ḫaṭar kelimesinin dağı noktadır. Tekrar dil üstüne, yani ḫaṭar kelimesinin ortasındaki harfin üstüne konursa ḫ-ẕ-r ortaya çıkar. Yukarıdaki muammada olduğu gibi aynı çözüm yöntemi uygulanarak kastedilen isim bulunmuştur.

Hûd

Hûd ismine Mollâ Câmî ve Bursalı Lâmiî tarafından yazılan ortak çözümler şu şekildedir:

42.
aḫreb

1. poşt-i elif ez-hevā-yi ḳadd-i to ḫamīd
dālest ber-ān ki bār-i 'ışḳ-ı to keşīd

Kastedilen isim ilk mısradan çıkar. Hevâ kelimesinin sonundaki elifin kaddi dâl olunca Hûd ismi ortaya çıkar.

43.
mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

1. vücūdum derd ile pā-māl olupdur
hevān üstinde ḳaddüm dāl olupdur

Bu muamma da Molla Câmî'nin Hûd ismine yazılan muamması gibi hem mazmun hem çözüm itibariyle Farsça'dan Türkçe'ye aktarılmış izlenimi vermektedir.

Her iki muammada da hevâ lafzında var olan elif'in kaddi bükülür ve "dâl" şeklini alır. Böylelikle Hûd ismi ortaya çıkar.

Hüsâm

Mollâ Câmî, Mîr Hüseyin, Emrî ve Adlî'nin muammalarıyla Mehmet Arslan'ın çalışmasındaki Hüsâm ismine yazılan muammanın ortak

---

41. Hızır: Ms. Or. Oct. 3420, *Muammeyât-ı Emrî el Merḥûm Raḥmetullāh ʿAleyhi Raḥmeten Vāsiʿa:* 10a Topkapı B121, 69a; Songül Akboğa, ag.e., s. 350.

42. Hûd: Türkân Çakırca, a.g.t., s. 63; *Şerh-i Muammeyât-ı Câmî*, Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya 01866 30b.

1 "Elifün arkası senün kaddün hevâsından egildi./Dâldur ana ki senün aşkın yükün çekdi."

43. Hûd: *Lafz-ı Muammâ Risâlesî:* İstanbul Üniversitesi nkty 09944 23b; Ali Fuat Bilkan, *Türk Edebiyatında Muamma*, Akçağ, Ankara 2000, s. 132.

çözümleri:

44.
aḫreb

1. der-'ışḳ-ı tu şevḳ-i gül-'izārān hem reft
v'ez ẕikr-i to fikr-i dūst-dārān hem reft

2. tā şekl-i ḳad-i to sāḫī menzil-i der çeşm
ḥaḳḳā ki ḫayālhā-yi yārān hem reft

Kastedilen isim ikinci beyitten çıkmaktadır. Kadd elif harfinin simgesidir. Elif çeşm içinde yer edinince ortaya çeşâm çıkar. Muammada hâl/ben noktaya işarettir. Çeşâm'dan hâller gidince yani noktalar düşünce Hüsâm ismi ortaya çıkar.

45.
aḫreb

1. ger rişte-i dur bāyedet ėy sīm-beden
yek reh naẓarī ber-men-i dil-ḫaste figen

2. bīnger güher-i sirişk-rā k'ān durhā
āyed be-ḳaṭar muttaṣıl-ı ber-dāmen

Kân-ı güher'den murat çeşm kelimesidir. İlk muammada olduğu gibi doğrudan çeşm kelimesi kullanılmasa da onu ifade eden başka bir kelimeden çeşm kelimesine ulaşılmıştır. Ondaki dürler noktalardır. Çeşm'deki noktalar katar olup dizildiğinde elif harfinin şeklini alırlar. Elif harfi "mîm" harfi üzerine gelince Hüsâm ismi meydana çıkar.

46.
mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün

1. sirişküñ dānesin ḫāk üzre ṣaçduñ gerçi kim ammā
bu deñlü dāneden ėy dīde ḳılduñ bir çemen peydā

---

44. Hüsâm: Türkân Çakırca, a.g.t.,s. 105; *Şerh-i Muammeyât-ı Câmî*, Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya 01866, 59b.

1 "Senün aşkından gül-izârların şevki dügeli gitdi / Senün zikrinden dost-dârların fikri dügeli gitdi."

2 "Tâ senün kaddün şekli menzil düzdi gözde / Hakkâ ki yârânun hayâlleri dügeli gitdi."

45. Hüsâm: Tolga Öntürk, a.g.t., s. 415; *Şerh-i Muammeyât-ı Mîr Hüseyin Vaiz Kâşifî:* 06. Mil Yz A 8274/1 55a.

1 "Eger incü ipligi gerek ise sana ey sîm-beden./ Bir kerre bir nazar ben gönli hasta üzerine bırak."

2 "Gör göz yaşı gevherini ki ol incüler / Gelür muttasıl katarla etek üzerine."

46. Hüsâm: Ms. Or. Oct. 3420, *Muammeyât-ı Emrî el Merḥûm Raḥmetullāh ʿAleyhi Raḥmeten Vāsiʿa:* 7b; Topkapı B121, 59a; Songül Akboğa, ag.e., s. 327.

Dîde'den amaç yine çeşm kelimesidir. Bu muammada da noktalar bir araya gelerek "elif" harfini oluşturur. "Elif"i de "mîm" üzerine koyunca Hüsâm ismi istihraç olunur.

47.
fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1. encüm-i eşküm dökülse ṭañ mıdur ol meh-liḳā
gėtdi ilk aḫşāmdan ḳopdı ḳıyāmet emriyā

Aḫşâm kelimesinin noktaları yıldızdan hareketle dökülür, geriye ahsām kalır. Kıyamet ile elif kastedilmektedir. İlk ahşamdan kıyamet koptuğuna göre elif gider ve geriye Hüsâm ismi kalır.

48.
mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

1. ėder necm ü s̱üreyyā maḥv-i endām
temāşā ėtmesün ol servi aḫ̱şām

Aḫşâm kelimesindeki noktalar, yıldız ve süreyyanın yok edilmesiyle kaybolmaktadır. Böylelikle yazılış olarak ahsâm kelimesi elde edilir. Boyca serviye benzetilen elif harfinin de ortada görünmemesi gerektiği belirtilmektedir. Dolayısıyla ahsâmdan baştaki elif çıkarılırsa geriye Hüsâm kalır.

49.
mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

1. ḳılup maġribde zülfeynüñ ḫ̱ayālin
ferāmūş eyledüm ḳaddiyle ḫ̱ālin

Maġrib kelimesinin Türkçe müteradifi aḫşâm kelimesidir. Kad elif ve ḫ̱âl noktadır. İkinci mısradaki *ferâmûş eyledüm kaddiyle ḫ̱âlini* dediği için aḫşâm kelimesindeki elif harfi ile noktaları düşürülür ve Hüsâm ismi meydana gelir.

Verilen örneklerde Hüsâm ismi iki şekilde çözülmüştür: İlk çözüm yöntemi Mollâ Câmî, Mîr Hüseyin ve Emrî'de aynıdır. Çeşm kelimesi ve elif harfinden hareketle her üç şair Hüsâm ismini elde etmiştir.

---

47. Hüsām: Ms. Or. Oct. 3420, *Muammeyât-ı Emrî el Merḥûm Raḥmetullāh ʿAleyhi Raḥmeten Vāsiʿa:* 7b; Topkapı B121, 55b ; Songül Akboğa, ag.e.,s, 318.

48. Hüsâm: Fatih Başpınar, "Adlî Dîvânı'nda Çözümlü Muammâlar", *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Mart 2021, s.604.

49. Hüsâm: Mehmet Arslan, "Divân Edebiyatında Muammâ, Çözülmüş Muammâ Örnekleri ve Muammâ Çözüm Teknikleri", *Prof. Dr. Mehmet Arslan'a Armağan*, Editörler: İbrahim Delice, vd., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas 2019, s. 122.

İkinci yöntem yine Emrî, Adlî ve Mehmet Arslan'ın çalışmasından alınan muammada aynı şekildedir. Ahşâm kelimesi ve bu kelimeden hareketle bazı kaideler sonucunda Hüsâm ismi husule gelmiştir.

Hüseyn

Mîr Hüseyin, Emrî, Alî Ker ve Rumûzî tarafından Hüseyin ismine yazılan muamma çözümleri şu şekildedir:

50.

mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilün

1. çeşmet ḫadeng-i ġamze be-ḫūn-rīz[-i men] keşīd
   şod behr-i [ān-] ḫadeng ḫam-ı ebrū[-yı tū] kemān

İkinci mısradan Hüseyin ismi istihrac olunur. Ebrû muammada "nûn" harfinin simgelerinden biridir. "Nûn" ebced hesabında ḫamsīn'dir. Ondaki ḫam kemân yani kavs olursa o zaman mîm gider "ḥa" kalır. Böylece ortaya Hüseyn ismi çıkar.

51.

mefā'īlün fe'ilātün mefā'īlün fa'lün

1. be-naḳş-ı ebrū-yı ū dil zi-ḫalḳ mi duzdīd
   dehān-ı ū çu yekī duzd goft pinhān şod

Ebrû "nûn" harfidir ve hesabı 50 yani ḫamsīn'dir. Onun nakşından murad "ḥa" olmasıdır. Dehân ise mîm harfinin göstergesidir. Saklanır ise yani gizlenirse ortaya Hüseyn ismi çıkar.

52.

fā'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fa'lün

1. tek gėdersin o cefā-cū girih-i ebrūsın
   rāżıyuz görmez isek noḳṭa ḫāl-i dil-cūsın

Ebrû "nûn" olup önceki Hüseyin muammasında olduğu gibi ḫamsīn kastedilmektedir. Girîh lafzıyla "mîm" kastedilerek ortaya Hüseyin ismi çıkar.

---

50. Hüseyin: Tolga Öntürk, a.g.t., s. 397; *Şerh-i Muammeyât-ı Mîr Hüseyin Vaiz Kâşifî* 06 Mil Yz A 8274/1 [der-kenâr] 51a.

1 "Senün gözün gamze hadengin benüm kanım dökmege çekdi. / Ol hadeng içün oldı senün kaşın büklümi yay."

51. Hüseyin: Tolga Öntürk, a.g.e., s. 99; Sürûrî, *Şerh-i Muammeyât-ı Ali Keremullâhu Veche*, Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 8274/3 214b.

1 "Anun ebrûsının nakşı ile halkdan gönül uğurladı. / Anun agzı çü bir kimse ugrı dedi gizlendi."

52. Hüseyin: Ms. Or. Oct. *Muammeyât-ı Emrî el Merḥûm Raḥmetullāh ʿAleyhi Raḥmeten Vāsiʿa:* 8b; Songül Akboğa, a.g.e., s.334.

Her üç muammada da Hüseyin ismi ayni şekilde çözülmüştür. Ebrû kelimesinden şekil itibariyle nûn kastedilmiştir. Nûn ebcedde ḫamsîn yani 50 rakamıdır. Bazı kaidelerle bu kelimeden "mîm" harfi çıkarılmış ve Hüseyin ismi ortaya çıkmıştır.

Kâmî

Mîr Hüseyin ve Emrî tarafından Kâmî ismine yazılan muammaların ortak çözümü şu şekildedir:

53.
mef'ūlü mefā'ilün mefā'īl

1. kām-i dil-i ḫ^vīş ėy dil-efrūz
mī gīr zi-rūzgār her rūz

İkinci mısradan hareketle Kami ismi ortaya çıkar. Rūzgār lafzından her rūz itibâriyle rūz kelimesi çıkarılır ve geriye kār kalır. İlk hece olan rūzdan ise nehâr kastedilmektedir. Nehârın rakamı râ'dır, onu çıkarıp "mî" ile tutarsan Kâmî ismi ortaya çıkar.

54.
mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

1. yėle vėrse n'ola āhum ḳarārı
diger-gündur çü emrī rūzgārı

Rūzgār tahlil edildiğinde rūz ve kâr halini alır. Ra harfi digergün olunca "mîm"e tebdil olunur ve Kâmî ismi ortaya çıkar.

Her iki muammada da rüzgâr kelimesi ve bazı tasarruflarla Kâmî ismi bulunmuştur.

Kâsım

Mollâ Câmî'nin Kâsım üzerine muammasının çözümü şu şekildedir:

---

53. **Kâmî:** Tolga Öntürk, a.g.t., s., 389; *Şerh-i Muammeyât-ı Mîr Hüseyin Vaiz Kâşifî*, 06 Mil Yz A 8274/1 49a.

1 "Kendü gönlünün murâdın ey gönül yakıcı / Tut rüzigârdan her gün."

54. **Kâmî:** Ms. Or. Oct. 3420, *Muammeyât-ı Emrî el Merḥûm Raḥmetullāh ʿAleyhi Raḥmeten Vāsiʿa:* 21b; Topkapı B121, 14b; Songül Akboğa, ag.e., s. 220.

55.
fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1. ḳābil-i bismil nemī bīned merā ān tund ḫū
verne dārem rūz u şeb der-ser hevā-i tīġ-i ū

İsim ilk mısradan çıkar yani *kâbil-i bismil* ibaresinden. İlk önce kâbil ismi tahlil edildiğinde bu kelime "ḳā" ve "bil" biçiminde bölünür. "Bil" hecesi atılır ve geriye *kâ-i bismil* kalır. Burada da bismil'deki "bil" hecesi ortadan kalkarsa geriye "sm" kalır, kalan harfler bir araya gelince Kâsım ortaya çıkar.

56.
rubâʿī

1. dī şāhid-i ġonce ḫancer-i ḫār keşīd
der bāġ kesī ḳābil-i bismil ṭalebīd

2. miskīn bulbul-i ḳābil-i bismil çu şenīd
fi'l-ḥāl zi-bīm-i cān ez-ān cā be-perīd

İkinci beyitten kastedilen isim çıkmaktadır. Kabil ve bismil kelimelerindeki bülbül gidince geriye Kâsım kalır.

Her iki muammada da Mollâ Câmî aynı çözüm yoluna başvurmuş ve Kâsım ismini elde etmiştir.

Kemâl

Mollâ Câmî, Ali Ker, Emrî, Adlî ve Namık Kemâl'in muammaları ile Mehmet Arslan'ın çalışmasından Kemâl ismine yazılan muammaların ortak çözümleri şu şekildedir:

---

55. Kâsım: Türkân Çakırca, a.g.t., s., 159; *Şerh-i Muammeyât-ı Câmî*, Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya 01866 100a.

1 "Bogazlanmaga kâbil görmez beni ol sarp hûlî / Yohsa dutarum gece vü gündüz başda anun kılıc hevâsını."

56. Kâsım: Türkân Çakırca, a.g.t.,s., 165; *Şerh-i Muammeyât-ı Câmî*, Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya 01866 105a.

1 "Dün gonca mahbubı diken hançerin çekdi / Bâgda bogazlanmaga kâbil bir kimse taleb eyledi."

2 "Miskin bülbül boğazlanmağa kâbili çü işitdi / Fi'l-hâl cân korkusundan oradan uçtu."

57.

fā'ilātün fā'ilāün fā'ilātün fā'ilān

1. dī gulī be-rūy-i āb efgend ān gul-ruḫ zi-dest
   bergī ez-vey mānd bālā bergī ander tek nişest

Âb'ın Arapça müteradifi mā kelimesi gül kelimesinin ortasına yerleştirilir ve Kemâl ismi ortaya çıkar.

58.

mef'ūlü mefā'ilün fe'ūlün

1. nām-ı but-i men zi-ġāyet-i luṭf
   ābīst miyān-i gul çekīde

İkinci mısradan isim ortaya çıkar. Mısrada gül ortasına damlayan sudan söz edilmektedir. Su müteradifi mâ'dır. Gül ortasında olunca Kemâl ismi ortaya çıkar.

59.

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilān

1. ḳıldı beñzer ṣu kenārında o şāh-ı gül ḳarār
   ol dem emrī 'aksi āb içinde oldı āşikār

Âb müteradifi mā'dır. Gülün aksi āb içinde olunca yani mā gül içinde olunca Kemâl olur.

60.

mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fa'lün

1. gül-i ruḫından olur ḳaṭre-rīz 'arūs-ı cemāl
   gül ābı māşıṭa ėtdükde der-miyān fi'l-ḥāl

İlk mısrada gül kelimesi öne çıkmaktadır. Süsleyici, güle benzer yüzün ortasına gül suyu serpmektedir. Âb kelimesinin Arapça karşılığı mâdır. Gülün ortasına mâ gelince Kemâl olur.

---

57. Kemâl: Türkân Çakırca, a.g.t., s., 143; *Şerh-i Muammeyât-ı Câmî*, Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya 01866 104b.

1 "Dün bir güli su yüzi üzere bırakdı ol gül yanaklu elden / Bir yapragı andan yukarı kaldurdı bir yapragı dibde oturdı."

58. Kemâl: Tolga Öntürk, a.g.e., s. 215; Sürûrî, *Şerh-i Muammeyât-ı Ali Keremullâhu Veche*, Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 8274/3 247a.

1 "Benüm bütümün adı gâyet-ı letâfetden / Bir sudur gül ortasına tammış."

59. Kemâl: Ms. Or. Oct. 3420, *Muammeyât-ı Emrî el Merḥûm Raḥmetullāh ʿAleyhi Raḥmeten Vāsiʿa:* 21b; Topkapı B121, 84b; Songül Akboğa, ag.e., s., 391.

60. Kemâl: Fatih Başpınar, a.g.m., s. 602.

61.
mefā'īlün mefā'īlün mefā'īl

1. 'araḳ-rīz olsa ol serv-i gül-endām
gül-āb ile pür olur saḥn-ı ḥammām

Hammāmın sahnı yani ortası mā hecesidir. Gül ortasına gelince Kemâl olur.

62.
mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilün

1. bir ḳaṭre mā düşünce gülüñ ḳalb-i pākine
ismüm çıḳar hemān varaḳ-ı tābnākine

Gül'ün kalbine, yani ortasına mā gelince Kemâl olur.

63.
mefā'īlün mefā'īlün mefā'īl

1. gülüñ ortasına su gelse ėy cān
olur bir dilber adı anda pinhān

Gül kelimesinin ortasına su kelimesinin Arapça müteradifi mā gelince Kemâl olur.

Kemâl ismine örnek verdiğimiz yedi muammada da adı geçen isme aynı şekilde yani gül ve mâ kelimeleriyle ulaşılmıştır.

Memi

Ubeydî, Emrî ve Ârifî'nin muamması ile Mehmet Arslan'ın çalışmasında yer alan Memi ismine yazılan muammaların ortak çözümü şu şekildedir:

---

61. **Kemâl:** Mehmet Arslan, "Divan Edebiyatında Muamma Çözülmüş Muamma Örnekleri ve Muamma Çözüm Teknikleri", *Prof. Dr. Mehmet Arslan'a Armağan*, Editör: İbrahim Delice, vd., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas 2019, s.99.
62. **Kemâl:** Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK, Ankara 1983, s. 490.
63. **Kemâl:** Mehmet Arslan, "Divan Edebiyatında Muamma Çözülmüş Muamma Örnekleri ve Muamma Çözüm Teknikleri", *Prof. Dr. Mehmet Arslan'a Armağan*, Editör: İbrahim Delice, vd., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas 2019, s. 99.

64.
mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilün

1. cānum hevā-yı naġme-i ceng ü rebābda
gönlüm leb-i nigārda gözüm şarābda

Leb muammada teşbih vasıtasıyla "mîm" harfidir. Şarap Arapça mey'dir. Bir araya gelince Memî ortaya çıkar.

65.
mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fa'lün

1. aġız bir ėtse hezārān kāşif-i dānā
dehānı keşf olınmaz muḥāldür ḥālā

Dehân mîmdir. Muhâl ve hâlâdan mül yani mey kastedilir ve Memi ismi ortaya çıkar.

66.
mefā'īlün mefā'īlün mefā'īl

1. fem-i maḥbūba mey ṣunsañ sen ėy cān
dėye adın saña luṭf ėdüp ėy cān

Fem-i mahbûb yani fem "mîm"dir. Ona mey sununca Memi ismi çıkar.

67.
mefā'īlün mefā'īlün mefā'īl

1. ḳanı kimdür yolında vėrmeyen cān
dehānında şarāb alduḳda cānān

Dehân mîm, şarap ise mey'dir. İkisi bir araya gelince Memi ismi

---

64. Memi: Ms. Or. Oct. 3420, *Muammeyât-ı Emrî el Merḥûm Raḥmetullāh ʿAleyhi Raḥmeten Vāsiʿa:* 23b / *Muammeyât-ı Ubeydî* 54b; Mehmet Arslan, "Divan Edebiyatında Muamma Çözülmüş Muamma Örnekleri ve Muamma Çözüm Teknikleri", *Prof. Dr. Mehmet Arslan'a Armağan*, Editör: İbrahim Delice, vd., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas 2019, s. 149; Ömer Arslan, "Ubeydî Dîvânı (Metin ve İnceleme)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yüksek lisans tezi, İstanbul 2013, s. 558; Yekta Sraç, *Emrî'nin Muammâları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, s. 163. Yukarıda Memi ismine yazılan muamma iki şaire yani Ubeydî ve Emrî'ye maledilmekte olup Ms. Or. Oct. 3420 numarada kayıtlı mecmuada da hem Emrî hem Ubeydî muammaları arasında yer almaktadır.

65. Memi: Ms. Or. Oct. 3420, *Muammeyât-ı Emrî el Merḥûm Raḥmetullāh ʿAleyhi Raḥmeten Vāsiʿa:* 23b; Topkapı B121, 79a; Songül Akboğa, ag.e., s. 375.

66. Memi: Ms. Or. Oct. 3420: *Muammeyât-ı Ârifî Efendi:* 40a.

67. Memi: Mehmet Arslan, "Divan Edebiyatında Muamma Çözülmüş Muamma Örnekleri ve Muamma Çözüm Teknikleri", *Prof. Dr. Mehmet Arslan'a Armağan*, Editör: İbrahim Delice, vd., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas 2019, s.148.

ortaya çıkar.

Memi ismine örnek verilen her dört muammada da isme dehân ve şarap kelimeleriyle ulaşılmıştır.

Muhammed

Ârifî Efendi ile Mehmet Arslan'ın çalışmasında yer alan Muhammed ismine yazılan muammaların ortak çözümü:

68.

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. aġzına aldıḳda zülfüñ ol ṣanem
   kim görürse cigerinden ḳan ṭamar

Ağız muammada "mîm" olur. Zülf ise "cîm"dir. Bir araya gelince "muc" olur. Bu hece muamma kaidesine göre tashif edilince "muḥ" şeklini alır. Türkçe kan Arapça dem kelimesidir. Kalb olduğunda med olur ve muh ile bir araya gelince Muhammed ismi meydana gelir.

69.

fā'ilātün mefā'ilün fa'lün

1. leb-i maḥbūb ġıdā-yı rūḥumdur
   ḫūn-ı dil bāde-i ṣabūḥumdur

Leb-i mahbūb ile mahbûb'un ilk hecesi "maḥ" alınır. Farsca hūn'un Arapça müteradifi dem'dir. Kalb olunca med olur ve muh ile bir araya gelince Muhammed ismi ortaya çıkar.

Muhammed isminin med hecesine her iki muammada da kan ve hun kelimelerinden hareketle müteradifi dem kelimesiyle ulaşılmıştır.

Ömer

Ubeydî ve Emrî'nin muamması ile Mehmet Arslan'ın çalışmasında yer alan Ömer ismine ait muammaların ortak çözümleri şu şekildedir:

70.

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. merdüm-i çeşmüm beyāż-ı dīdede k'oldı 'ayān
   meh yüzinde kevkeb-i ḫāline dönmişdür hemān

---

68. Muhammed: Ms. Or. Oct. 3420, *Muammeyât-i Ârifî Efendi:* 39b; Menderes Coşkun, *Sözün Büyüsü Edebi Sanatlar (Edebi Sanatlar Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma)*, Dergah, İstanbul 2007, s. 299.

69. Muhammed: Mehmet Arslan, "Divan Edebiyatında Muamma Çözülmüş Muamma Örnekleri ve Muamma Çözüm Teknikleri", *Prof. Dr. Mehmet Arslan'a Armağan*, Editör: İbrahim Delice, vd, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas 2019, s. 133.

70. Ömer: Ms. Or. Oct. 3420, *Muammeyât-ı Ubeydî* 54a; Ömer Aslan, a.g.m., s. 45.

Çeşm, muamma kaidelerine göre bize "'ayn" harfini vermektedir. Mehin ise Arapça'daki karşılığı kamer'dir. Beyitte yüz kelimesinden yola çıkılarak kamerin yüzündeki yani başındaki kaf harfi kaldırılıp yerine "ayn" harfinin konulması gerektiği ima edilmektedir. Bu şekilde kevkeb-i hāle benzetilen merdüm-i çeşm meh yüzünde görünmüş olur, böylece 'Ömer ismi bulunur.

71.

mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

1. görür görmez iken yārüñ lebinde
   bilür dil yoḳ sa'ādet kevkebinde

Gör lafzından yola çıkılarak göz'e yani "ayn" harfine ulaşılır. "Mez" kelimesinin noktası ahz olup "'ayn" ile bir araya gelince Ömer olur.

72.

mef'ūlü fā'ilātü mefā'ilü fā'ilān

1. sensiz görünmez oldı baña kevn ile mekān
   ėy māh-pāre gözden ırag̈ olma her zamān

Göz kelimesinin Arapça eş anlamlısı ʿayn'dır. Farsça māh Arapça kamerdir. Mâh-pâre ay parçası demektir. Yani bulduğumuz kamerin bir parçasını kasteder. Bu da "mîm" ve "rā" harfleri ile "mer" hecesine işaret eder. *Gözden ırak olma* ifadesiyle "'ayn" ve "mer" bir araya gelir ve Ömer olur.

73.

fā'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilān

1. çünki der-bānuñ olupdur èşigüñde ėy şāh
   efser-i zer gėyer-ise yaraşur başına māh

Māh'ın Arapça'sı kamerdir. Zer'in yani altının da Arapça'daki karşılıklarından biri "'ayn" kelimesi olup tesmiye ile "'ayn" harfine denk gelir. Māh'ın efser-i zer giymesi kamerin başına "'ayn" gelmesi demektir. Yani başındaki kaf harfi yerine "'ayn" harfi konulursa Ömer ismi bulunur.

---

71. Ömer: Ms. Or. Oct. 3420, *Muammeyât-ı Emrî el Merḥûm Raḥmetullāh ʿAleyhi Raḥmeten Vāsiʿa:* 19a; Topkapı B121, 53b; Songül Akboğa, ag.e., s. 313.

72. Ömer: Mehmet Arslan, "Divan Edebiyatında Muamma Çözülmüş Muamma Örnekleri ve Muamma Çözüm Teknikleri", *Prof. Dr. Mehmet Arslan'a Armağan*, Editör: İbrahim Delice, vd, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas 2019, s. 100.

73. Ömer: Ms. Or. Oct. 3420, *Muammeyât-ı Ubeydî* 54a; Ömer Aslan, a.g.m., s. 34.

74.
fā'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilān

1. dėdi mihr-i ruḫın ėdüp şeb-i zülfinde nihān
gün ṭoġıcaḳ göremez n'olduġını ḫalḳ-ı cihān

Gün "'ayn" harfidir. Göremez kelimesi tahlil olmuş ve "gün" "mez" lafzının üstünde tulû etmekle noktasının zevali kastolunmuştur. Zira afitab tulû etse kevakib görünmez olur ve bu şekilde Ömer ismi ortaya çıkar.

75.
mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

1. ṣorarsan nāmını şāh-ı zemīnüñ
yarım taş ur gözine müdde'īnüñ

Taş mermer'dir. Yarım taştan amaç mermer'in yarısı olan "mer" hecesidir. Göz teşbih yoluyla "'ayn"dır ve böylece ikisi bir araya gelince Ömer ismi ortaya çıkar.

76.
mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

1. yarım ṭaş üstine bir göz ḳomışlar
anı bir dilberüñ adı dėmişler

Bu muamma da bir önceki muammanın çözümü ile birebir örtüşmekte olup içerik bakımından da aynıdır.

Ömer isminin ortak çözümleri şu şekildedir: ʿAyn harfine göz / çeşm, güneş/mihr ve zer kelimeleriyle ulaşılmıştır. "Mer" hecesine ise farklı yollarla ulaşılmış ve Ömer ismi meydana gelmiştir.

3. Sonuç

Bu çalışmada ortak çözümleri olan bazı muammalar üzerinde durulmuştur. Aynı isim üzerine muamma yazan bazı Fars şairleri; Mollâ Câmî, Mîr Hüseyin ve Alî Ker ile klasik Türk şairlerinden Emrî, Ubeydî, Rumûzî, Adlî, Ârifî Efendi, Ahmed el Muammâyî, Cem Sultân, Bursalı

---

74. Ömer: Ms. Or. Oct. 3420, *Muammeyât-ı Emrî el Merḥûm Raḥmetullāh ʿAleyhi Raḥmeten Vāsiʿa:* 18b; Topkapı B121, 48a; Songül Akboğa, ag.e., s. 300.

75. Ömer: Mehmet Arslan, "Divan Edebiyatında Muamma Çözülmüş Muamma Örnekleri ve Muamma Çözüm Teknikleri", *Prof. Dr. Mehmet Arslan'a Armağan*, Editör: İbrahim Delice, vd., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas 2019, s. 118.

76. Ömer: Mehmet Arslan, "Divan Edebiyatında Muamma Çözülmüş Muamma Örnekleri ve Muamma Çözüm Teknikleri", *Prof. Dr. Mehmet Arslan'a Armağan*, Editör: İbrahim Delice, vd, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas 2019, s. 118.

Lâmi'î, Fuzûlî, Alî Çelebi, Hâmî-i Âmidî ve Namık Kemâl'in muammaları incelenmiştir. Buna göre; anılan şairlerin muammâ çözümleri ortaktır, benzer ifadeler kullanılarak benzer yöntemlerle çözüme ulaşılmaktadır. Böylece divan edebiyatının diğer türlerinde olduğu gibi muammada da şairlerin belirli ifade kalıplarını, yöntemlerini kullanarak geleneği izlediklerini ve zamanla farklılıkların otaya çıktığı görülmektedir.

Kaynaklar

Akboğa, S. (2024). "Muammâyî Ahmed Çelebi'nin Muammâları", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 32, İstanbul.

Akboğa, S. (2023). *Şâirâne Muammâlara Şârihâne Çözümler Şerh-i Muammeyât-ı Emrî (Muammâyî Ahmed Çelebi).* Ankara: Gazi.

Arslan, M. (2019). "Divân Edebiyatında Muammâ, Çözülmüş Muammâ Örnekleri ve Muammâ Çözüm Teknikleri", *Prof. Dr. Mehmet Arslan'a Armağan,* Edit: İbrahim Delice vd., Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.

Arslan, M. (2000). "Divan Edebiyatında Muammâ", *Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri,* İstanbul: Kitabevi.

Aslan, Ö. (2021). "XVI. Yüzyıl Şairlerinden Edirneli Ubeydî'nin Muammâları", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,* İstanbul.

Başpınar, F. (2021). "Adlî Divanında Çözümlü Muammâlar", *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi.*

Bilkan, A. (2000). *Türk Edebiyatında Muammâ,* Ankara: Akçağ.

Çeçen, H. – Ayşe Sağlam (2019). *Mustafa Rumûzî, Risâle-i Muammâ,* İstanbul: DBY.

Coşkun, M. (2007). *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar,* İstanbul: Dergah.

Çakırca, T. (2021). "Sürûrî Şerh-i Muammeyât-ı Câmî (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)", Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne.

Edip, K. (1949). "Füzûlî'nin Muammâ Risâlesi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi,* C. VII, S. 1. Ankara.

Öntürk, T. (2021). *Gelibolulu Sürûrî, Şerh-i Risâle-i Muammâ-yi Alî Ker,* İstanbul: DBY.

Lafz-ı Muammâ Risâlesi, İstanbul Üniversitesi, nkty. 09944.

Milli Kütüphane Yazmalar, 06 Mil Yz A 8274/1.

Milli Kütüphane Yazmalar, 06 Mil Yz A 8274/3.

Muammeyât, Ms. Or. Oct. 3420.

Öntürk, T. (2019). "Sürûrî'nin Şerh-i Muammeyât-ı Mîr Hüseyin Adlı Eseri (İnceleme-Tenkitli Metin)", Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,

Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Van.
Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonu 01866.
Tarlan, A. T. (1936). *Divân Edebiyatında Muammâ,* İstanbul: Burhaneddin Matbââsı.
Topkapı B. 121.

KARAAYAK, Tümer.[*]

"Batı Türkçesi Kur'ân Tercümelerindeki Moğolca Unsurlar"[**]

1. Giriş

Türkler hüküm sürdükleri ve yaşadıkları coğrafyalarda çeşitli topluluklarla etkileşimde bulunmuşlar ve bu coğrafyalarda yer alan çeşitli dinler, diller ve kültürlerle temas halinde olmuşlardır. Bu çok yönlü temasların en önemli yansımalarından birisi dil üzerine olmuştur. Türkçe temas halinde bulunduğu toplulukların dillerinden "ödünç kelimeler" aldığı gibi kendisi de bu dillere "ödünç kelimeler" vermiştir. Bu karşılıklı kelime alışverişi Eski Türkçenin ilk yazılı belgelerinden olan runik harfli yazıtlar döneminde düşük olmakla birlikte Eski Uygur döneminden itibaren yoğunlaşmıştır. Eski Uygurcada Sanskritçe, Soğdca, Çince, Tibetçe ve Moğolca gibi dillerden doğrudan, Orta Farsça, Partça, Toharca A ve Toharca B gibi dillerden de dolaylı / aracı yolla birçok ödünç kelime alınmıştır. Ayrıca sınırlı sayıda da olsa Eski Uygurcada Arapça ve Farsça kelime mevcuttur.

Karahanlı Türkçesi döneminde İslamiyet'in kabulüyle başlayan süreçte dil, din ve kültür alanında önemli değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimlerin bir sonucu olarak Türkçedeki Arapça ve Farsça kelimelerin sayısı artmıştır. Türkler bu dönemde yeni kabul ettikleri dinin temel başvuru kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim'i kendi dillerine çevirmek için birçok tercüme faaliyetinde bulunmuşlardır. Kur'ân-ı Kerim'in aslından yapılan bu tercüme faaliyetleri kutsallık ifade etmesi hasebiyle büyük bir titizlikle hazırlanmış ve Türklerin o dönem konuştuğu ve anladığı dille tercüme edilmiştir. Bu tercümelerde yoğun olarak Türkçe, Arapça ve Farsça kelimeler kullanılmış olsa da Türklerin eski kültür hayatına ait Sanskritçe, Soğdca, Çince, Tibetçe ve Moğolca kelimeler de kullanılmıştır.

Türkçe, tarihi serüveni içerisinde birçok dilden kelime aldığı gibi kendisi de bu dillere kelime vermiştir. Bu karşılıklı etkileşimin en yoğun olduğu dillerden birisi de Moğolcadır. Türkçe ile Moğolca arasındaki

---

[*] Arş. Gör. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, tumerkaraayak@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2322-9663

[**] Bu çalışma 21-23 Eylül 2023 tarihinde Avusturya'da Viyana Üniversitesi tarafından düzenlenen "The Fourth European Convention on Turkic, Ottoman and Turkish Studies (Turkologentag 2023)" adlı sempozyumda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş şeklidir.

ilişki başlangıçta Altay Dilleri Teorisi bağlamında her iki dilin akrabalık ilişkisi[1] içerisinde olduğu tezi üzerine kurulmuş iken 20. yüzyılın ortalarından itibaren "alıntı kelimeleri"[2] ön plana çıkaran çalışmalar[3] yapılmaya başlamıştır (Karaayak 2022: 380).

Türkçenin tarihi dönemlerinde tespit edilebilen "Moğolca alıntı kelimeler" birçok müstakil çalışmanın konusunu oluşturmuştur. Araştırmacılar bu çalışmalarında[4] Türkçenin tarihi dönemlerine ait metinlerde yer alan Moğolca kelimeleri ele almışlar ve bu kelimeleri çeşitli yönleriyle değerlendirmişlerdir. Türkçenin tarihi dönemlerine ait metinlerin çoğunda yer alan Moğolca kelimeler büyük ölçüde tespit ve tahlil edilmiş olsa da Türkçe Kur'an tercümelerinde yer alan Moğolca kelimeler müstakil çalışma boyutunda sınırlı bir derlemde ele alınmıştır.

Doğu Türkçesi Kur'ân tercümelerinde yer alan Moğolca kelimelerin bir kısmı[5] tarafımızca ele alınmıştır. Bu Kur'ân tercümelerinde yer alan Moğolca kelimelerin büyük çoğunluğu daha önceki metinlerde de / çalışmalarda da var olan kelimeler olsa da *kural* kelimesi gibi ilk defa bu metinlerde tanıklanan örnekler de mevcuttur.

XIV. yüzyıldan itibaren Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış birçok Kur'ân tercümesi, sure ve ayet tefsiri ile satır arası Kur'ân tercümesi oluşturulmuştur. Bu tercümelerden Batı Türkçesi dönemine ait belli başlı Kur'ân tercümeleri ve bu tercümeler üzerine yapılan çalışmalar şu şekildedir:

British Library Nüshası:[6] Bu nüsha British Library'da OR 9515

---

1 Ramstedt 1957; Poppe 1960 [→ İngilizcesi: Poppe 1965]; Kotwicz 1962; Miller 1971; Tekin 1976.

2 Clauson 1956 [→ Türkçesi: Clauson 2011]; Clauson 1962 [→ Türkçesi: Clauson 2017]; Doerfer 1963.

3 Türkçedeki Moğolca ve Moğolcadaki Türkçe alıntılara dair yapılan çalışmalar için bkz. Karaayak 2021a: 486-508.

4 Eski Uygurca için bkz. → Doerfer 1993b: 189-190; Ayazlı 2019; Ölmez 2020b; Ağca 2021: 305-306; Ayazlı 2021; Wilkens 2021a; Wilkens 2021b; Karaayak 2022; Karaayak 2023. Karahanlı için bkz. → Gülensoy 1984; Rybatzki 2011. Harezm-Altın Ordu için bkz. → Sertkaya 2007; Kaya 2018; Karaayak 2021b. Kıpçak Türkçesi için bkz. → Poppe 1962; Knüppel 2009; Csáki 2006. Çağatay Türkçesi için bkz.→ Ölmez 2007, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2023; Sertkaya 1987, 1992; Kincses-Nagy 1997, 2009, 2018. Eski Anadolu Türkçesi için bkz. → Schönig 2000. Osmanlı Türkçesi için bkz. → Tuna 1972, 1976.

5 Karaayak 2021a: 512-529. Bu çalışmada asra-, belek, kalkan, kural, käläçi ~ käläçü, nökär, olça, oram ~ uram, sala, soyurka- töre, ulus, urgan ve yasa- kelimeleri ele alınmıştır.

6 Esra Karabacak (2006): *Türkçe, Arapça, Farsça Satır Arası Kur'ân Tercümesi: British*

numarada korunmakta olup bu yazmayla ilgili Esra Karabacak ve Ali Gül'ün çalışmaları mevcuttur.

Bursa Nüshası:[7] Bu nüsha Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesinde bulunmakta olup eser üzerine Murat Küçük bir çalışma yapmıştır.

Manisa Nüshası:[8] Bu nüsha Manisa İl Halk Kütüphanesi 931 numarada muhafaza edilmektedir. Bu eser üzerine Esra Karabacak çalışma yapmıştır.

Sivas Nüshası:[9] Sivas Kongre ve Etnografya Müzesi E. Y. 84/176

Museum Or 9515. Ankara: Öncü Kitap; Ali Gül (2014): *British Library OR 9515'teki Türkçe Kur'ân Tercümesi (Giriş-Metin-Notlar-Dizin).* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Eski Türk Dili Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara; Ali Gül (2019): *British Library Or 9515'teki Türkçe Kur'an Tercümesi (Giriş-Metin-Notlar-Dizin).* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. [→ ayrıntılı bilgi için bkz. Şimşek 2017: 17]

7 Murat Küçük (2001): *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası İlk Kur'ân Tercümesi (İnceleme-Metin-Dizin).* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara; Murat Küçük (2014): *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası İlk Kur'ân Tercümesi (İnceleme-Metin-Dizin).* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. [→ ayrıntılı bilgi için bkz. Şimşek 2017: 18].

8 Esra Karabacak (1992): *Manisa İl Halk Kütüphanesi'ndeki Satır-Arası Kur'ân Tercümesi (3 cilt).* Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul; Esra Karabacak (1994): *Eski Anadolu Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi. Giriş, Metin, Sözlük ve Tıpkıbasım. (1. Kısım: Giriş ve Metin).* Harvard Üniversitesi: Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü; Esra Karabacak (1995): *Eski Anadolu Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi. Giriş, Metin, Sözlük ve Tıpkıbasım. (2. Kısım: Dizin-Sözlük, Birinci Bölüm: 1-384)* ve *(2. Kısım: Dizin-Sözlük, İkinci Bölüm: 385-786).* Harvard Üniversitesi: Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü. [→ ayrıntılı bilgi için bkz. Şimşek 2017: 19].

9 Hikmet Yılmaz (1992): *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satırlar Arası Bir Kur'ân Tercümesi (Metin-Gramer-Sözlük) [1b-53a].* Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas; Ali Akar (1992): *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satırlar Arası Bir Kur'ân Tercümesi (Metin-Gramer-Sözlük) [53b-105b].* Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas; H. İbrahim Delice (1992): *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satırlar Arası Bir Kur'ân Tercümesi (Metin-Gramer-Sözlük) [105b-170b].* Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas; Emin Eminoğlu (1992): *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satırlar Arası Bir Kur'ân Tercümesi (Metin-Gramer-Sözlük) [171a-245b].* Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas; Mehtap Alper (1998): *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satırlar Arası Bir Kur'ân Tercümesi (Metin-Gramer-Sözlük) [315a-388a].* Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas; Mehmet Kütükçü (2005): *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satırlar Arası Bir Kur'ân*

numarada kayıtlı olan bu nüsha üzerine birçok yüksek lisans tezi yapılmıştır.

TİEM 40 Nüshası:[10] Türk İslam Eserleri Müzesinde muhafaza edilmekte olan bu yazma üzerine Ahmet Topaloğlu bir çalışma yapmıştır.

Türk Dil Kurumu Nüshaları [Yz. B 1; Yz. B 2; Yz. B 3; Yz. A 481; Yz. A 498; Yz. A 532; Yz. A 547]:[11] Bu yazmalar üzerine herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

Topkapı Sarayı Nüshaları [Koğuşlar Kitaplığı No. 247; No 270]:[12] Bu yazmalar üzerine herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

Polonya Nüshası:[13] Bu yazmalar üzerine herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

Kayseri Nüshası:[14] Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi 26786 numarada saklanmakta olan bu yazma üzerine 2 tane yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

Önder Nüshası:[15] Bu yazma, Fahrettin Önder'in şahsi

Tercümesi (Gramer-Metin-Tertip-Sözlük) [535b-616b]. Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas; Vefa Ayhan (2007): *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satırlar Arası Bir Kur'ân Tercümesi (Gramer-Metin-Sözlük) [245b-320a].* Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas; Harun Küpeli (2006): *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satırlar Arası Bir Kur'ân Tercümesi (Gramer-Metin-Tertip-Sözlük) [464a-535b].* Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas. [→ ayrıntılı bilgi için bkz. Şimşek 2017: 20].

10 Ahmet Topaloğlu (1976): *Muhammed Bin Hamza. XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış "Satır-Arası" Kur'an Tercümesi.* Birinci Cilt (Giriş ve Metin). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi; Ahmet Topaloğlu (1978): *Muhammed Bin Hamza. XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış "Satır-Arası" Kur'an Tercümesi.* İkinci Cilt (Sözlük). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. [→ ayrıntılı bilgi için bkz. Şimşek 2017: 21].

11 Ayrıntılı bilgi için bkz. Şimşek 2017: 22.

12 Ayrıntılı bilgi için bkz. Şimşek 2017: 23.

13 Ayrıntılı bilgi için bkz. Şimşek 2017: 23-24.

14 Buket Işıkcan Yılmaz (2015): *Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi'ndeki Satır Arası Kur'an Tercümesi 1a - 216b: Giriş-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım.* Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri; Harunu Reşit Yılmaz (2015): *Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi'ndeki satır arası Kur'an tercümesi 216b-435b (Giriş-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım).* Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri. [→ ayrıntılı bilgi için bkz. Şimşek 2017: 24].

15 Mustafa Toker (2011): *Anonim Satır Altı Kur'ân Tercümesi (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım Örnekleri) I.* Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi; Mustafa Toker (2012): *Anonim Satır*

kütüphanesinde olduğu için bu isimle zikredilmektedir. Bu eser üzerine Mustafa Toker'in bir çalışması vardır.

Bu eserler, Batı Türkçesi dönemine ait belli başlı Kur'ân tercümeleri olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmada *Türk ve İslam Eserleri Müzesi No. 40* (TİEM 40.), *Manisa Kur'ân Tercümesi* (MKT), *Bursa Kur'ân Tercümesi* (BKT) ve *Topkapı Sarayı Müzesi Koğuşları Kitaplığı K. 252* nolu Batı Türkçesi dönemine ait Kur'ân tercümelerinde tespit edilebilen Moğolca kelimeler ele alınacaktır. Bu eserlerde yer alan Moğolca kelimelerin hangi metinlerde bulundukları ve bu metinlerde yer alan örnek cümleleriyle birlikte yer verilecektir. Ayrıca eğer varsa bu kelimelerin ilgili metinlerdeki semantik ve morfolojik değişmelerine temas edilecektir. Kelimelerin tespit edilebilen Orta, Edebi ve Çağdaş Moğolcadaki şekilleri ve ilgili referansları "Moğolca" veriler alt başlığında ele alınacaktır. Ayrıca tespit edilen Moğolca kelimelerin tarihi ve çağdaş dönemlerdeki şekillerine ve bu konuda yapılmış diğer çalışmalardaki etimolojik açıklamalarına yer verilecektir.

2. Batı Türkçesi Kur'ân Tercümelerindeki Moğolca Unsurlar

1. *çaġ* "yaş" (Topaloğlu 1978: 118; Ünlü 2012a: 171a). < Moğ. *çag* "time, period, season, age // zaman, süre, vakit, çağ, devir" (Lessing 1960: 156b; Lessing 2017: 214a). *çaġ* kelimesi TİEM 40 yazmasında yer almaktadır.

TİEM 40 6a/4. satır: *bayıḳ ol bir sıġırdur, yaşlu degül, daḳı yigit degül; orta çaġludur anun arasında* (Topaloğlu 1976: 6). "Şüphesiz o bir sığırdır. Yaşlı değil(dir). Asla genç değil(dir). Onların arasında orta yaşlıdır."

Doerfer, Clauson ve Clark'a göre kelime Moğolcadan ödünç alınmıştır. Doerfer, kelimenin Moğolcadan ödünç alındığını ve bazı Türk dilleri tarafından yeniden ödünç alındığını belirtir (Doerfer 1967 [TMEN III]: 25-26, 1045. madde). Clauson ise Moğol dönemi öncesi Türkçe yazılı kaynaklarda *çag* kelimesi bulunmadığı ve Eski Türkçede "zaman" anlamıyla *öd* [yeni okumaya göre *üd*] kelimesi bulunduğu için *çag* kelimesini Moğolca olarak düşünmüştür (Clauson 1972: 403b-404a). Clark da *çag* kelimesinin Moğolca kökenli olduğunu belirtmiştir (Clark 1977: 134, 23. madde).

çağ kelimesi Orta Moğolca eserlerde, Edebi Moğolca kaynaklarda ve Çağdaş Moğolcanın Kalmuk, Buryat ve Ordos lehçelerinde

---

Altı Kur'ân Tercümesi (Dizin) II. Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi. [→ ayrıntılı bilgi için bkz. Şimşek 2017: 24].

tanıklanmaktadır. Orta Moğolca: Phs. *ç'aq(un)* "time // zaman" (Poppe 1957: 121b); SonGar. *çag* "time; measure // zaman; ölçü" (Kara 2009: 64). || Edebî Moğolca: *çag* "période, époque, saison // dönem, çağ, devir, mevsim" (Kowalewski 1849: 2107b); *çag* "time, period, season, age // zaman, süre, vakit, çağ, devir" (Lessing 1960: 156b; Lessing 2017: 214a). || Çağdaş Moğolca: Kalm. *tsaġ* "zeit; stunde; jahreszeit // zaman; saat; mevsim" (Ramstedt 1935: 419a); Bur. *sag* "время, период // zaman, periyod" (Çeremisov 1951: 394a); Ord. *ts'aġ* "temps, saison, heure, horloge, montre // zaman, mevsim, saat, kol saati" (Mostaert 1968: 690a).

çag kelimesi Karahanlı Türkçesi dönemi haricinde Türkçenin tarihi diğer bütün dönemlerinde tanıklanmıştır. Eski Türkçe: EUyg. *çag* "zaman, vakit, çağ, (bir hükümdarın) yönetim zamanı" (Wilkens 2021a: 215b; Karaayak 2022: 391) || Kar. -. || Orta Türkçe: Har. *çaġ* "zaman, vakit, çağ" (Ünlü 2012b: 129; Karaayak 2021b: 356) ~ *çaḳ* "çağ, dönem, vakit, zaman" (Ünlü 2012a: 130; Karaayak 2021b: 356) || Kıp. *çaġ* "çağ, zaman" (Toparlı, Vural, Karaatlı 2007: 45a) ~ *çaḫ* "çağ, zaman" (Toparlı, Vural, Karaatlı 2007: 45a) ~ *çaḳ* "çağ, zaman" (Toparlı, Vural, Karaatlı 2007: 45b). || Çağ. *çaġ* "zaman, çağ, dönem, devir, vakit, an, zaman" (Ünlü 2013: 220a) ~ *çaḳ* "çağ, zaman, mevsim" (Ünlü 2013: 222b). || Batı Türkçesi: EAT. *çağ* "zaman, vakit, mevsim" (TS II: 783). || Osm. *çağ* "çağ, zaman" (Canpolat 1982: 283).

çag kelimesi çeşitli ses ve şekil değişiklikleri [*sak ~şaq ~ çaq ~ sax* vb. gibi] geçirerek Çağdaş Türk dillerinin hemen hemen hepsinde tanıklanmaktadır. Güney-Batı Türk Dilleri [Oğuz Grubu]: TTü. *çağ* "zaman dilimi, vakit" (TürSöz 2011: 478b). || Az. *çağ* "vakit, zaman dilimi, zaman, an" (Altaylı 2018: 646a). || Trkm. *çag* "vakit, dönem, çağ" (Tekin vd. 1995: 106). || Kuzey-Batı Türk Dilleri [Kıpçak Grubu]: Tat. *çaḳ* "çağ, devir; belli bir vakit, an, süre" (Öner 2009: 60). || Bşk. *saḳ* "(ömür için) dönem, çağ, vakit; an, süre" (Özşahin 2017: 492b). || Kır. *çak* "zaman, vakit" (Yudahin 1998: 244b). || Kzk. *şaq* "dönem, çağ, devir; zaman" (Koç vd. 2021: 1023a). || KKlp. *şaq* "devir, zaman aralığı" (Uyğur 2019: 525a; Uyğur 2019: 119b). || Nog. *şak* "вре́мя, пора́, сезо́н // zaman, vakit, süre, mevsim, sezon" (Baskakov 1963: 402a). || Krç-Mlk. *çak* "zaman" (Tavkul 2020: 141a). || Kum. *çaq* "zaman, vakit" (Pekacar 2011: 98a). || Kry. *çağ* "time // zaman" (Aqtay, Jankowski 2015: 108b). || Güney-Doğu Türk Dilleri [Karluk Grubu]: Özb. *çåġ* "time // zaman" (Waterson 1980: 141a). || YUyg. *çağ* "time // zaman" (Schwarz 1992: 67b). || Kuzey-Doğu Türk Dilleri [Sibirya Grubu]: Yak. *sax* "вре́мя // zaman" (Pekarskiy 1907-1930:

2133). || Tuv. *şag* "çağ, zaman" (Ölmez 2007: 258a). || Hak. *sah* "çağ, zaman" (Gürsoy-Naskali vd. 2007: 418b). || Alt. *çak* "zaman, çağ" (Gürsoy-Naskali, Duranlı 1999: 69a).

çag kelimesi için bkz. Doerfer 1967 [TMEN III]: 25-28, 1045. madde; Räsänen 1969: 95; Kincses-Nagy 2008: 74; Nugteren 2011: 298; Ünal 2016: 244-245; Şçerbak 2019: 110; Karaayak 2022: 391-392.

2. *geleci* "söz, kelime; konuşan" (Topaloğlu 1978: 227; Ünlü 2012a: 269b). < Moğ. *keleçi* "speaker; predicate // yorumcu, tefsirci" (Lessing 1960: 447b; Lessing 2017: 560a). *geleci* kelimesi TİEM 40 ve Topkapı Sarayı Müzesi Koğuşları Kitaplığı K. 252 nolu yazmalarda çeşitli örneklerde yer almaktadır.

TİEM 40 6b/4. satır: *geleci mi idaresiz anlara, anı kim açdı* (Topaloğlu 1979: 9). "Söz onlara mı isabetsiz? Onu kim bildirdi?".

TİEM 40 79b/8. satır: *peygambar, yazu yazmaz; ol kim inanur Tanrı'ya, daḳı gelecilerine* (Topaloğlu 1979: 127). "Peygamber yazı yazmaz (= ümmidir). Kim o Tanrıya ve sözlerine inanır".

TİEM 40 93a/1-2. satır: *daḳı bayıḳ eyittiler küfr gelecisini* (Topaloğlu 1976: 148). "Ayrıca şüphesiz küfür sözlerini söylediler".

TİEM 40 122a/4. satır: *geleci aru ya'nî 'Lâ-ilâhe illa'llâh' kelimesi* (Topaloğlu 1976: 197). "Söz, yani '*Lâ-ilâhe illa'llâh*' kelimesi kutsaldır".

TİEM 40 141a/3. satır: *pes eyitti işine ya'nî mu'mine, ol geleci eylerken ana* (Topaloğlu 1976: 232). "Sonra o konuşurken eşine yani *mümine*'ye söyledi".

TİEM 40 141a/5-6. satır: *eyitti ana işi, ol geleci iderken ana* (Topaloğlu 1976: 233). "O konuşurken eşi ona söyledi".

K. 252 291a/6 satır: *Taŋrı meşeli geleci arı ağaç gibidür* "Tanrı sözü temiz ağaç gibidir".

K. 252 339a/1. satır: *ol geleci eydürler* (Şimşek 2017: 201) "o konuşan(lar) söylerler".

Doerfer, *kele(n)* "Zunge, Rede, Sprache // lisans, konuşma, dil" ile *kelele-*'ten hece düşmesiyle ortaya çıkan *kele-* "reden // konuşmak" fiilinin Moğolcanın temel kelimeleri olduğunu ve "Dolmetscher // tercüman" anlamındaki *käläçi* isminin buradan türediğini belirtir (Doerfer 1963: 471, 335. madde). Clauson, kelimenin Oğuzca'daki bozuk yabancı kelimelerden birisi olduğunu ama kesinlikle Moğolca *kele-* "to speak // konuşmak" ile ilişkili olmadığını söyler (Clauson 1972: 716). Tekin, Hunların diliyle ilgili yaptığı çalışmasında *geleci* için şu notu düşer: "Sözcüğün türediği *kele-* "söylemek, konuşmak" fiili Moğolcadır.

Ancak bu eylem Türk dilleri içinde yalnızca Çuvaşçada *kala-* biçiminde yaşamaktadır. Ayrıca, bu eylemden *–çü* ekiyle türemiş *käläçü* "konuşma" sözcüğü "Oğuzca" olarak M[ahmud] K[aşgarlı]'da kayıtlıdır. 14. ve 15. yüzyıl Oğuz-Kıpçak sözcüklerinde *käläçi* biçiminde geçen bu sözcüğe Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde de *käläçi*, *gäläçi* biçimlerinde sıkça rastlanır. Bu sözcük bugün Karaçay-Malkarda keleci biçiminde ve "aracı, iki taraf arasında haber götürüp, getiren" anlamında yaşamaktadır" (Tekin 1993: 30-31; Şimşek 2017: 407).

geleci kelimesi Orta Moğolca eserlerde, Edebi Moğolca kaynaklarda ve Çağdaş Moğolcanın Kalmuk, Buryat ve Ordos lehçelerinde tanıklanmaktadır. Orta Moğolca: ME. *kelekçi* "sözlegüçi // govoryashchiy // konuşan" (Poppe 1938: 214; Poppe 2009: 76); ME. *kėlen* "til // yazık // dil" (Poppe 1938: 214; Poppe 2009: 76); MGT. *kele(n)* "Zunge, Rede, Worte, Nachricht, Sprache // lisan, konuşma, kelimeler, mesaj, dil" (Haenisch 1939: 97; Haenisch 2020: 205); MGT. *kelecilegu* "die Meldung durchgeben // mesaj iletmek" (Haenisch 1939: 98; Haenisch 2020: 205). || Edebi Moğolca: *kelen* "langage, dialecte, idiome // dil, lehçe, deyim" (Kowalewski 1849: 2471); *keleçi* "speaker; predicate // yorumcu, tefsirci" (Lessing 1960: 447b; Lessing 2017: 560a). || Çağdaş Moğolca: Kalm. *kelŋ* "zunge; sprache; nachricht // lisan; dil; ileti" (Ramstedt 1935: 224); Bur. *ẖələẖə* "govoryt', rasskazyvat'; konuşmak, anlatmak" (Çeremisov 1951: 626); Ord. *kʿėle* "langue, langage, nouvelle // dil" (Mostaert 1968: 411); Ord. *kʿėle-* "dire, parler, raconter // söylemek, konuşmak" (Mostaert 1968: 411).

geleci kelimesi Eski Uygur Türkçesi dönemi haricinde Türkçenin tarihi diğer bütün dönemlerinde tanıklanmıştır. Eski Türkçe: EUyg. -. || Kar. *keleçü* "söz, konuşma" (Kaçalin, Ölmez 2023: 665b). || Orta Türkçe: Har. *keleçi* "sözcü, elçi" (Ünlü 2012: 306; Karaayak 2021b: 359) ~ *kileçi* "sözcü" (Ünlü 2012: 326; Karaayak 2021b: 359) || Kıp. *keleçi* "söz, sohbet, lakırdı" (Toparlı, Vural, Karaatlı 2007: 137a). || Çağ. *kele* "söz" ~ *kele ıẓhārı ḳıl-* "soru sormak, söz söylemek" (Ünlü 2013: 607a). || Batı Türkçesi: EAT. *geleci* → *keleci* (TS III: 1625) ~ *keleci, (geleci)* "söz, lakırdı" (TS IV: 2398-2401). || Osm. *keleci* "söz, lakırdı, sohbet" (Tuna 1972: 229).

geleci kelimesi Çağdaş Türk dillerinden Kırgızca'da *keleçe* ve Karaçay-Malkarca'da ise *keleçi* şeklinde tanıklanmaktadır. Güney-Batı Türk Dilleri [Oğuz Grubu]: TTü. || Az. -. || Trkm. -. || Kuzey-Batı Türk Dilleri [Kıpçak Grubu]: Tat. -. || Bşk. -. || Kır. *keleçe* "yeni haber, havadis" (Yudahin 1998: 433a). || Kzk. -. || KKlp. -. || Nog. -. || Krç-Mlk. *keleçi* "elçi, ara bulucu, temsilci" (Tavkul 2020: 207b). || Kum. -. || Kar. -. || Güney-

Doğu Türk Dilleri [Karluk Grubu]: Özb. -. || YUyg. -. || Kuzey-Doğu Türk Dilleri [Sibirya Grubu]: Yak. -. || Tuv. -. || Hak. -. || Alt. -.

geleci kelimesi için bkz. Doerfer 1963 [TMEN I]: 471-472, 335. madde; Clauson 1972: 716; Tuna 1972: 229; Doerfer 1975 [TMEN IV]: 395, 335. madde; Özyetgin 1996: 166; Schönig 2000: 120-122; Şçerbak 2019: 123, 169.

3. *dümüg* "yönelmiş, meşgul" (Topaloğlu 1978: 182; Ünlü 2012a: 209). < Moğ. *dömüg* "useful, convenient[ly], satisfactory, rather good or well // faydalı, elverişli, memnun edici, daha iyi veya daha uygun, yararlı (şekilde)" (Lessing 1960: 267b; Lessing 2017: 342b). *dümüg* kelimesi TİEM 40 yazmasında yer almaktadır.

TİEM 40, 110a/8. satır: *ol yıġmayanlar, yimege içmege, 'ayşa dümüg-idiler; daḳı oldılar yazuklular* (Topaloğlu 1976: 177). "o ağlamayanlar, yemeye, içmeye, zevke ve sefaya yönelmişlerdi".

Tuna, *dömüg* kelimesinin Moğolca *dömü-* "geçimini zar zor temin etmek, kıt kanaat geçinmek, yoksulluk içinde yaşamak" fiiline (Lessing 2017: 342a) fiilden isim yapım eki /-g/ eklenmesiyle (Poppe 2016: 68, 146. madde) oluştuğunu belirtir. Ayrıca *dömü-* fiil kökünden *dömü-gü, dömü-gü+re-, dömü-gü+ken* ve *dömü-n+e-* biçimlerinin de oluştuğuna dikkat çeker (Tuna 1972: 224).

dömüg kelimesi Orta Moğolca eserlerde ve Çağdaş Moğolcanın Kalmuk, Buryat ve Ordos lehçelerinde tanıklanmamıştır. Orta Moğolca: -. || Edebi Moğolca: Moğ. *dömüg* "useful, convenient[ly], satisfactory, rather good or well // faydalı, elverişli, memnun edici, daha iyi veya daha uygun, yararlı (şekilde)" (Lessing 1960: 267b; Lessing 2017: 342b). || Çağdaş Moğolca: Bur. -. || Kal. -. || Ord. -.

dümüg kelimesi Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesi dönemi haricinde diğer tarihi dönemlerde tanıklanmamıştır. Eski Türkçe: EUyg. -. || Kar. -. || Orta Türkçe: Har. -. || Kıp. -. || Çağ. -. || Batı Türkçesi: EAT. *dümük* "meşgale, iş, güç" (TS II: 1311). || Osm. *dümük* "meşgale, iş-güç" (Tuna 1972: 223).

dümüg kelimesi Çağdaş Türk dillerinden sadece Azeri Türkçesinde tespit edilebilmiştir. Güney-Batı Türk Dilleri [Oğuz Grubu]: TTü. -. || Az. *dümük* "gönül eğlendirme, eğlence ile vakit geçirme" (Altaylı 2018: 986a). || Trkm. -. || Kuzey-Batı Türk Dilleri [Kıpçak Grubu]: Tat. -. || Bşk. -. || Kır. -. || Kzk. -. || KKlp. -. || Nog. -. || Krç-Mlk. -. || Kum. -. || Kar. -. || Güney-Doğu Türk Dilleri [Karluk Grubu]: Özb. -. || YUyg. -. || Kuzey-Doğu Türk Dilleri [Sibirya Grubu]: Yak. -. || Tuv. -. || Hak. -. || Alt. -.

dömüg kelimesi için ayrıca bkz. Tuna 1972: 223-224; Schönig 2000: 91-92; Tietze 2016: 516; Taş 2019a: 46.

4. *dümük-* "yönelmek, meşgul olmak" (Topaloğlu 1978: 182; Ünlü 2012a: 209-210). < Moğ. *dömü-* "to be barely able to make a living, eke out a miserable existence, live in poverty // geçimini zar zor temin etmek, kıt kanaat geçinmek, yoksulluk içinde yaşamak" (Lessing 1960: 267b; Lessing 2017: 342a). + Türk. *–k-*. *dümük-* kelimesi TİEM 40 yazmasında yer almaktadır.

TİEM 40 254a/4-5. satır: *tiz dümükem size ya'ni hisâb eylemege, iy âdamî dakı perrî* (Topaloğlu 1976: 446). "Ey insanlar ve cinler hemen size hesap sormak için yöneleyim".

Tuna, *dömüg* kelimesinin Moğolca *dömü-* "geçimini zar zor temin etmek, kıt kanaat geçinmek, yoksulluk içinde yaşamak" fiiline (Lessing 2017: 342a) Türkçe fiilden isim yapım eki */-k-/* (Taş 2019b: 89) eklenmesiyle oluştuğunu belirtir (Tuna 1972: 224).

dümük- kelimesi Orta Moğolca eserlerde tanıklanamamıştır. Edebi ve Çağdaş Moğolcanın Kalmuk lehçesinde *dümü- ~ dömü-* şeklinde bulunan fiil kökü tanıklanmıştır. Orta Moğolca: - || Edebi Moğolca: *dümükü* "gagner son pain // ekmeğini kazanmak" (Kowalewski 1849: 1925a); *dömü-* "to be barely able to make a living, eke out a miserable existence, live in poverty // geçimini zar zor temin etmek, kıt kanaat geçinmek, yoksulluk içinde yaşamak" (Lessing 1960: 267b; Lessing 2017: 342a). || Çağdaş Moğolca: Kalm. *dömχə* "knapp seian, mit mühe durchkommen od. hinreichen // kıt, güçlükle üstesinden gelmek veya yeterli olmak" (Ramstedt 1935: 98). || Bur. -. || Ord. -.

dümük- fiili Kıpçak, Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesi dönemlerine ait eserlerde tanıklanmıştır. Eski Türkçe: EUyg. -. || Kar. -. || Orta Türkçe: Har. -. || Kıp. *dümük-* "oyalanmak, avunmak" (Toparlı, Vural, Karaatlı 2007: 67a). || Çağ. -. || Batı Türkçesi: EAT. *dümükmek* "bir işle meşgul olmak, oyalanmak" (TS II: 1312). || Osm. *dümük-* "bir işle meşgul olmak, oyalanmak" (Tuna 1972: 223).

dümük- fiili Çağdaş Türk dillerinden sadece Azeri Türkçesinde tespit edilebilmiştir. Güney-Batı Türk Dilleri [Oğuz Grubu]: TTü. -. || Az. *dümükləmək* "bir şeyle meşgul etmek" (Altaylı 2018: 986a). || Trkm. -. || Kuzey-Batı Türk Dilleri [Kıpçak Grubu]: Tat. -. || Bşk. -. || Kır. -. || Kzk. -. || KKlp. -. || Nog. -. || Krç-Mlk. -. || Kum. -. || Kar. -. || Güney-Doğu Türk Dilleri [Karluk Grubu]: Özb. -. || YUyg. -. || Yak Kuzey-Doğu Türk Dilleri [Sibirya Grubu]:. -. || Tuv. -. || Hak. -. || Alt. -.

dümük- kelimesi için ayrıca bkz. Tuna 1972: 223-224; Schönig 2000: 91-92; Tietze 2016: 516.

5. *karavul* "karakol, öncü kuvvet; yardım" (Topaloğlu 1978: 369; Ünlü 2012: 388) < Moğ. *haragul* "watch, sentry, guard, scout // karakol, gözcü, nöbetçi, bekçi, keşif kolu (Lessing 1960: 933b; Lessing 2017: 1104a). *karavul* kelimesi TİEM 40 yazmasında yer almaktadır.

TİEM 40 32b/10. satır: *gendüzünüzden düşmanı def eylen, yâhud karavul virün* (Topaloğlu 1976: 53). "(siz ya) kendinizden düşmanı def edin ya da (bana) nöbetçi (askerler) verin".

karavul kelimesi, Moğolca *kara-* "to look at, glance, watch, observe; to regard, consider; to look after; to face // bakmak, seyretmek, gözlemlemek; dikkatle bakmak, gözlem yapmak, incelemek; gözetlemek; yüzüne bakmak" fiiline (Lessing 1960: 932a; Lessing 2017: 1102b) Moğolca fiilden isim yapım eki /+ gul/ (Poppe 2006: 46, 153. madde) eklenmesiyle oluşmuştur (Tuna 1972: 228).

karavul kelimesi Orta Moğolca eserlerde, Edebi Moğolca kaynaklarda ve Çağdaş Moğolcanın Kalmuk, Buryat ve Ordos lehçelerinde tanıklanmaktadır. Orta Moğolca: MGT. *ḥara'ul* "Späher, Patrouille // gözcü, nöbetçi takımı" (Haenisch 1939: 60; Haenisch 2020: 136); MongMo. *qaraγul* (Tumurtogoo 2006: 522); ME. *ḳara'ūl* "karakol" (Poppe 1938: 293; Poppe 2009: 116. || Edebi Moğolca: *qaraγul* "sentinelle, garde, piquet, corps-de garde // nöbetçi, bekçi, gözcü, nöbetçi kulübesi" (Kowalewski 1846: 832b); *haragul* "watch, sentry, guard, scout // karakol, gözcü, nöbetçi, bekçi, keşif kolu (Lessing 1960: 933b; Lessing 2017: 1104a). || Çağdaş Moğolca: Kalm. [1]*xarūl* "die Grenzwache // sınır bekçisi" (Ramstedt 1935: 171a); Bur. *xaruul* "караýл, дозóр; стрáжа // koruma, teftiş; nöbetçi, gardiyan" (Çeremisov 1951: 557b); Ord. *xarūl* (Mostaert 1968: 341a).

karavul kelimesi Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi dönemi haricinde Türkçenin tarihi diğer bütün dönemlerinde tanıklanmıştır. Eski Türkçe: EUyg. -; Kar.- || Orta Türkçe: Har. *ḳaravul* "karakol, nöbetçi, gözcü" KE 240r/5, K I/16 (Ünlü 2012: 290); Kıp. *ḳaravul* "karakol" (Toparlı, Vural, Karaatlı 2007: 127). || Doğu Türkçesi: Çağ. *ḳaravul* "bekçi, koruyucu" (Ünlü 2013: 584a). || Batı Türkçesi: EAT. *karavul* "gözcü, nöbetçi, karakol" (TS IV: 2283-2284). || Osm. *karavul* "karakol, ileri posta, gözcü, nöbetçi" (Tuna 1972: 227).

karavul kelimesi çeşitli ses ve şekil değişiklikleri geçirerek Çağdaş Türk dillerinin hemen hemen hepsinde tanıklanmaktadır. Güney-Batı Türk Dilleri [Oğuz Grubu]: TTü. *karakol* "güvenliği sağlamakla görevli

kimselerin bulunduğu yapı" (TürSöz 2011: 1317b). || Az. *qaravul* "karakol, nöbet" (Altaylı 2019: 1985b). || Trkm. *garavul* "bekçi" (Tekin vd. 1995: 231a). || Kuzey-Batı Türk Dilleri [Kıpçak Grubu]: Tat. *ḳaravıl* "askeri karakol, gözetleme, nöbetçi" (Öner 2009: 159a). || Bşk. *ḳaravıl* "karakol, karakolda bekleyen kişi, nöbetçi" (Özşahin 2017: 330b). || Kır. *karaal* "nişangâh" (Yudahin 1998: 403b). || Kzk. *qaravıl* "bir şeyi koruma, güvenliği sağlama; güvenlik görevlisi, bekçi, nöbetçi" (Koç vd. 2021: 494b). || KKlp. *qarawıl* "gözetleyen, bekleyen; bekçi" (Uyğur 2019: 322b). || Nog. *qaravul* "дозо́р // gözetleme, koruma, teftiş" (Baskakov 1963: 147b). || Krç-Mlk. *karavul* "gözcü, bekçi" (Tavkul 2020: 236a). || Kum. *qarawul* "nöbetçi, bekçi" (Pekacar 2011: 249b). || Kar. *qaravul* "guard // bekçi" (Aqtay, Jankowski 2015: 292b). || Güney-Doğu Türk Dilleri [Karluk Grubu]: Özb. *qåråvul* "охранник, сторож // güvenlik görevlisi, bekçi" (Borokov 1959: 624b). || YUyg. qarawul "guard, sentry // nöbetçi, muhafız" (Schwarz 1992: 614b). || Kuzey-Doğu Türk Dilleri [Sibirya Grubu]: Yak. *xoruol* "караульный // nöbetçi, gardiyan" (Pekarskiy 1907-1930: 3516) || Tuv. *xaraal* "кара́ул // koruma, nöbetçi" (Tenişev 1968: 469a). || Hak. *karaul* "karakol, nöbet" (Gürsoy-Naskali vd. 2007: 241a). || Alt. *karuul* "koruma, nöbet" (Gürsoy-Naskali, Duranlı 1999: 100a).

ḳaravul için ayrıca bkz. Doerfer 1963 [TMEN I]: 399-403, 276. madde; Doerfer 1967 [TMEN III]: 436-437, 1446. madde; Räsänen 1969: 235-236; Doerfer 1975 [TMEN IV]: 391-392, 276. madde; Özyetgin 1996: 186; Schönig 2000: 152-153; Csáki 2006: 119-120; Sertkaya 2007: 10; Kincses-Nagy 2018: 173-174; Kaya 2018: 123; Şçerbak 2019: 192; Karaayak 2021b: 358-359.

6. *toḫtat-* "pekiştirmek" (Küçük 2014: 720). < Moğ. *togta-* "to stop, rest, become immobile; to set; to become fixed or established; to become stabilized // durmak, dinmek, istirahat etmek; yerleşmek, hareketsiz kalmak; ayarlamak, sınırlamak" (Lessing 1960: 815a; Lessing 2017: 968a). + Türk. *–t. toḫtat-* kelimesi Bursa Kur'ân Tercümesi yazmasında yer almaktadır.

BKT 414b/5. satır: *ṣabrla ṭoḫtatmasayıduk anuŋ yüregini* (Küçük 2014: 250). "onun yüreğini sabırla pekiştirmeseydik".

toḫtat- kelimesi, Moğolca *togta-* "to stop, rest, become immobile; to set; to become fixed or established; to become stabilized // durmak, dinmek, istirahat etmek; yerleşmek, hareketsiz kalmak; ayarlamak, sınırlamak" (Lessing 1960: 815a; Lessing 2017: 968a) fiiline Türkçe fiilden fiil yapım eki /–t-/ eklenmesiyle olduğu kabul edilmektedir (Doerfer 1963 [TMEN I]: 272-273, 141. madde). Ancak bu yaygın kabulün aksine

tokta- fiilinin Türkçe *tur-* fiili ile ortak bir kökene gittiği ve "Toktamış" adının Türkçe kökenli olduğuna dair araştırmada mevcuttur (Özgüdenli vd. 2004: 328-329). Orta Türkçe dönemi eserlerinde *toktat-* şeklinde görülen kelime Eski Anadolu Türkçesinde söz içerisinde –k- > -ḫ- değişimine bağlı olarak *toḫtat-* şeklinde görülmektedir.

tohtat- fiilinin kökü olan *tokta-*, Orta Moğolca eserlerde, Edebi Moğolca kaynaklarda ve Çağdaş Moğolcanın Kalmuk, Buryat ve Ordos lehçelerinde tanıklanmaktadır. Orta Moğolca: MongMo. *toγta-* (Tumurtogoo 2006: 586); MGT. *tohtaḥu* "sicher sein fest bleiben // emin olmak; sabit, sağlam durmak" (Haenisch 1939: 150; Haenisch 2020: 300); SonGar. *toγta-* [toqta-] "to be established, to become firm // kurulmak, sağlam olmak" (Kara 2009: 285); ME. *toḳta-* "durmak" (Poppe 1938: 351; Poppe 2009: 147b). || Edebi Moğolca: *toγtaqu* "s'arrêter, se placer, fixer sa demeure, être mis a sa place, demeurer; être fixé, établi, institué, déterminé; se séparer // durmak, kendini yerleştirmek, birinin yerini sabitlemek, birinin yerine konmak, kalmak; sabitlenmek, kurulmak, kurulmak, belirlenmek; ayrılmak" (Kowalewski 1849: 1873a); *togta-* "to stop, rest, become immobile; to set; to become fixed or established; to become stabilized // durmak, dinmek, istirahat etmek; yerleşmek, hareketsiz kalmak; ayarlamak, sınırlamak" (Lessing 1960: 815a; Lessing 2017: 968a). || Çağdaş Moğolca: Kalm. *toxtāχa* "anhalten, haltmachen; festsetzen, bestimmen, gründen, konstituieren // durdurmak, durmak; düzeltmek, belirlemek, kurmak, oluşturmak." (Ramstedt 1935: 398b); Bur. *toγtoxo* "останавливаться; переставать // durmak, durdurmak" (Çeremisov 1951: 437a); Ord. *dog'ṭ'o-* "se fixer, être fixé, rester en place, rester au même endroit (betail au paturage) s'arrêter, se calmer // kendini sabitlemek, sabitlenmek, yerinde kalmak, aynı yerde (otlaktaki sığırlar) durmak, sakinleşmek" (Mostaert 1968: 148a).

tohtat- fiili Karahanlı ve Kıpçak Türkçesi dönemi haricinde Türkçenin tarihi diğer bütün dönemlerinde tanıklanmıştır. Eski Türkçe: EUyg. *toktamış* "erkek adı" (Wilkens 2021: 727b). || Kar. -. || Orta Türkçe: Har. *toḳtat-* "durdurmak" (Ünlü 2012: 599a; Karaayak 2021b: 365). || Kıp. -. || Çağ. *toḫtat-* "dinlendirmek, beklettirmek, sakin eylemek" (Ünlü 2013: 1142b). ~ *toḳtat-* "bekletmek, istirahat ettirtmek" (Ünlü 2013: 1143b). || Batı Türkçesi: EAT. *toḫtamak* "tebaiyet etmek; sebat etmek, durmak" (TS V: 3813). || Osm. -.

tohtat- ve *tokta-* fiileri çeşitli ses ve şekil değişiklikleri geçirerek Çağdaş Türk dillerinin hemen hemen hepsinde tanıklanmaktadır. Güney-Batı Türk Dilleri [Oğuz Grubu]: TTü. -. || Az. *toxdamaq*

"sakinleşmek, tahammül etmek; durmak" (Altaylı 2019: 3327b) ~ *toxtamaq* "sakinleşmek; bir yere varıp ulaşmak, varıp durmak" (Altaylı 2019: 3328b). || Trkm. *togta-* "beklemek, durmak" ~ *togtat-* (Tekin vd. 1995: 630b). || Kuzey-Batı Türk Dilleri [Kıpçak Grubu]: Tat. *tuḳta-* "hareketi durdurmak, dinmek, durmak, bitmek, sona ermek" (Öner 2009: 295a). || Bşk. *tuḳta-* " durmak, bitmek, dinmek, hareketi kesmek, sona ermek; duraklamak" (Özşahin 2017: 641a). || Kır. *tokto-* "durmak, kesilmek, dinmek, duraklamak" (Yudahin 1998: 743b). || Kzk. *toqta-* "durmak, duraklamak; bir yerde kalmak" (Koç vd. 2021: 899b). || KKlp. *toqta-* "durmak, yürümemek" (Uyğur 2019: 593b). || Nog. *toktav* "останавливаться, прекращать // durmak, sabit kalmak, bitmek" (Baskakov 1963: 355b). || Krç-Mlk. *tohta-* "durmak, dinmek" ~ *tohtat-* "durdurmak, kesmek" (Tavkul 2020: 358a). || Kum. *toqtamaq* "durmak; beklemek; dinmek" ~ *toqtatmaq* "durdurmak; bırakmak, son vermek" (Pekacar 2011: 339a). || Kar. *toḫta-* "to stop, to halt // durmak, sabit kalmak" (Aqtay, Jankowski 2015: 406a). || Güney-Doğu Türk Dilleri [Karluk Grubu]: Özb. . *toxta-* "to stop // durmak" (Waterson 1980: 123a). || YUyg. *toxtat-* "to stop; to stop pain // durdurmak, acıyı durdurmak" (Schwarz 1992: 202a). || Kuzey-Doğu Türk Dilleri [Sibirya Grubu]: Yak. *toxtot-* "останови́ть // durdurmak" (Pekarskiy 1907-1930: 2757). || Tuv. *doktaa-* "durmak, duraklamak" (Ölmez 2007: 142a). || Hak. *tohtat-* "durdurmak; bitirtmek; tutturmak" (Gürsoy-Naskali vd. 2007: 518a). || Alt. *toktot-* "durdurmak, yasaklamak, kesmek" (Gürsoy-Naskali, Duranlı 1999: 179b).

toḳta- için ayrıca bkz. Doerfer 1963 [TMEN I]: 272-273, 141. madde; Räsänen 1969: 485; Schönig 2000: 180-181; Csáki 2006: 199-201; Sertkaya 2007: 12; Kincses-Nagy 2018: 214.

3. Sonuç

Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle başlayan süreçte yaşadıkları çeşitli değişimin en önemli yansımalarından birisi Türk dili/Türkçe üzerine olmuştur. Bu süreçte Türkçeye Arapça ve Farsçadan çok yoğun alıntı sözcük girmiştir. Türkler kendi dillerine yeni aldıkları bu Arapça ve Farsça kelimeleri yoğun olarak kullanmakla beraber eski etkileşimde oldukları kültürlerin dillerine ait sözcükleri de kullanmaya devam etmişlerdir. Türkler İslamiyet'in kabulünden sonrada Kur'an tercümelerinde bazı kavramları karşılamak için Moğolca kelimelere de yer vermişlerdir. Onlarca yıllık dil birikimlerine ait Moğolca kelimeleri yeni kabul ettikleri bu dinin kutsal kitabının çevirisinde de kullanmışlardır. Bu çalışmada *çag, keleci, dümüg, dümük-, karavul* ve *toḫtat-*

kelimeleri ele alınmıştır.

çag Karahanlı Türkçesi dönemi haricinde; *geleci* ise Eski Uygur Türkçesi dönemi haricinde Türkçenin diğer bütün tarihi dönemlerinde tanıklanmıştır. *dömüg* kelimesi ise sadece Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesi döneminde; *dümük-* ise Kıpçak, Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesi döneminde tanıklanmıştır. *karavul* kelimesi Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi dönemi haricinde; *tohtat-* fiili Karahanlı ve Kıpçak Türkçesi dönemi haricinde Türkçenin diğer tarihi dönemlerinde tanıklanmıştır.

çag, *karavul* ve *tohtat-* kelimeleri ise çeşitli ses ve şekil değişiklikleri geçirerek Çağdaş Türk dillerinin hemen hemen hepsinde tanıklanmaktadır. *geleci* kelimesi Kırgızca'da ve Karaçay-Malkarca'da tanıklanmaktadır. *dümüg* ve *dümük-* kelimeleri sadece Azeri Türkçesinde tespit edilebilmiştir.

Bu çalışmada *çag, keleci, dümüg, dümük-, karavul* ve *toḫtat-* kelimelerinin ilgili metinlerdeki örnekleri; Orta, Edebi ve Çağdaş Moğolca şekilleriyle tarihi ve çağdaş Türk dili alanındaki görünümleri ortaya konmaya çalışılmıştır. "Alıntı sözcükler" bağlamında Türklerin diğer kültür dilleriyle özellikle de Moğolca ile olan dil ilişkisini ortaya çıkaran çalışmaların sayısı arttıkça her iki dilin birbiriyle olan ilişkisine dair kesin çıkarımlar yapma imkânımız artacaktır.

Dil ve Lehçe Kısaltmaları

Alt. → Altay Türkçesi → bkz. Gürsoy-Naskali, Duranlı 1999.

Az. → Azerbaycan Türkçesi → bkz. Altaylı 2018

Bşk. → Başkurt Türkçesi → bkz. Özşahin 2017.

Bur. → Buryat Moğolcası → Çeremisov 1951.

Çağ. → Çağatay Türkçesi → Ünlü 2013.

EAT. → Eski Anadolu Türkçesi → Tarama Sözlüğü, I-IX.

EUyg. → Eski Uygur Türkçesi → Wilkens 2021a.

Hak. → Hakas Türkçesi → bkz. Gürsoy-Naskali vd. 2007.

Har. → Harezm Türkçesi → Ünlü 2012a.

Kalm. → Kalmuk Moğolcası → Ramstedt 1935.

Kar. → Karahanlı Türkçesi → Ünlü 2012b.

Kıp. → Kıpçak Türkçesi → Toparlı, Vural, Karaatlı 2007.

Kır. → Kırgız Türkçesi → bkz. Yudahin 1998.

KKlp. → Karakalpak Türkçesi → bkz. Uyğur 2019.

Krç-Mlk. → Karaçay-Malkar Türkçesi → bkz. Tavkul 2020.

Kry. → Karay Türkçesi → bkz. Aqtay, Jankowski 2015.

Kum. → Kumuk Türkçesi → bkz. Pekacar 2011.

Kzk. → Kazak Türkçesi → bkz. Koç vd. 2021.

Moğ. → Moğolca → Lessing 1960; Lessing 2017.

Nog. → Nogay Türkçesi → bkz. Baskakov 1963

Ord. → Ordos Moğolcası → Mostaert 1968.

Osm. → Osmanlı Türkçesi →

Özb. → Özbek Türkçesi → bkz. Waterson 1980; Borokov 1959.

Tat. → Tatar Türkçesi → bkz. Öner 2009.

Tkm. → Türkmen Türkçesi → bkz. Tekin vd. 1995.

TTü. → Türkiye Türkçesi → Türkçe Sözlük, 2011.

Tuv. → Tuva Türkçesi → bkz. Tenişev 1968; Ölmez 2007.

Yak. → Yakut Türkçesi → bkz. Pekarskiy 1907-1930. Pekarskij

YUyg. → Yeni Uygur Türkçesi → bkz. Schwarz 1992.

Eser Adı Kısaltmaları

MKT: Manisa Kur'an Tercümesi → Karabacak 1994; Karabacak 1995.

BKT: Bursa Kur'an Tercümesi → Küçük 2014.

TİEM 40: Türk ve İslam Eserleri Müzesi No. 40 → Topaloğlu 1976; Topaloğlu 1978.

K. 252: Topkapı Sarayı Müzesi Koğuşları Kitaplığı → Şimşek 2017.

Phs. → Poppe 1957.

SonGar. → Kara 2009.

TürSöz → Türkçe Sözlük 2011.

ME. → Poppe 1938; Poppe 2009.

MGT. → Haenisch 1939; Haenisch 2020.

MongMo. → Tumurtogoo 2006.

Kaynaklar

Ağca, Ferruh (2021). *Dillik Ölçütlere Göre Eski Uygurca Metinlerin Tarihlendirilmesi.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Akar, Ali (1992). *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satırlar Arası Bir Kur'ân Tercümesi (Metin-Gramer-Sözlük) [53b-105b].* Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana

Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.

Alper, Mehtap (1998). *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satırlar Arası Bir Kur'ân Tercümesi (Metin-Gramer-Sözlük) [315a-388a].* Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.

Altaylı, Seyfettin (2018). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü.* 1. Cilt: A-K; 2. Cilt: Q-Z; 3. Cilt: Karşılaştırmalı Dizin. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aqtay, Gulayhan ve Henryk Jankowski (2015). *A Crimean Karaim-English dictionary: 10 000 entries.* Poznań.

Ayazlı, Özlem (2019). "Eski Uygurca Hukuk Belgelerindeki Moğolca Alıntılar Üzerine." H. İbrahim Delice, Mehtap Erdoğan Baş ve Hakan Yekbaş (ed.) *Prof. Dr. Mehmet Arslan'a Armağan.* Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaa, 633-640.

Ayazlı, Özlem (2021). "Eski Uygurca Hukuk Belgelerindeki Moğolca Alıntılar Üzerine." *VIII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2359-2369.

Ayhan, Vefa (2007). *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satırlar Arası Bir Kur'ân Tercümesi (Gramer-Metin-Sözlük) [245b-320a].* Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.

Baskakov, N. A. (1963). *Nogaysko-russkiy slovar'.* Moskva.

Borokov, A. K. (1959). *Uzbeksko-russkiy slovar'.* Moskva.

Canpolat, Mustafa (1982). *Mecmû'atü'n-Nezâ'ir.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Clark, Larry (1977). "Mongol Elements in Old Turkic". *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 75: 110-168.

Clauson, Sir Gerard (1956). "The Case Against the Altaic Theory". *Central Asiatic Journal* 2/3: 181-187.

Clauson, Sir Gerard (1962). *Turkish and Mongolian Studies.* London: Luzac and Company Limited.

Clauson, Sir Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish.* Oxford: Oxford at the Clarendon Press.

Clauson, Sir Gerard (2011). "Altay Teorisi Karşıtı Bir İddia". *Dil Araştırmaları* 8: 171-176.

Clauson, Sir Gerard (2017). *Türkçe-Moğolca Çalışmaları.* çev. Fatma Kömürcü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Csáki, Éva (2006). *Middle Mongolian Loan Words in Volga Kipchak Languages.* Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Çeremisov, K. M. (1951). *Buryatsko-Mongolisko-Russkiy Slovar.* Moskva:

Gosudarstvennoe izdatel'stvo inostrannych i nacional'nych slovarej.

Delice, H. İbrahim (1992). *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satırlar Arası Bir Kur'ân Tercümesi (Metin-Gramer-Sözlük) [105b-170b].* Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.

Doerfer, Gerhard (1963). *Türkische und Mongolische Elemente im neupersischen Band I: Mongolische Element im Neupersischen.* Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.

Doerfer, Gerhard (1967). *Türkische und mongolische Elemente im neupersischen Band III: Türkische Elemente im Neupersischen: ǧīm bis kāf.* Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.

Doerfer, Gerhard (1975). *Türkische und mongolische Elemente im neupersischen Band IV. Türkische Elemente im Neupersischen (Schluss) und Register zur Gesamtarbeit.* Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.

Doerfer, Gerhard (1993b). *Versuch einer linguistichen Datierung älterer osttürkischer Texte.* Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Eminoğlu, Emin (1992). *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satırlar Arası Bir Kur'ân Tercümesi (Metin-Gramer-Sözlük) [171a-245b].* Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.

Gül, Ali (2014). *British Library OR 9515'teki Türkçe Kur'ân Tercümesi (Giriş-Metin-Notlar-Dizin).* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Eski Türk Dili Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.

Gül, Ali (2019). *British Library Or 9515'teki Türkçe Kur'an Tercümesi (Giriş-Metin-Notlar-Dizin).* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gülensoy, Tuncer (1984). "Divanü Lugati't-Türk ve Kutadgu Bilig'deki Moğolca Kelimeler Üzerine". *Türk Kültürü Araştırmaları [Prof. A. Necati Akder Armağanı]* 22: 90-103.

Gürsoy-Naskali, Emine ve Muvaffak Duranlı (1999). *Altayca-Türkçe Sözlük.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gürsoy-Naskali, Emine ve Viktor Butanayev, Almagül İsina, Erdal Şahin, Liaisan Şahin, Aylin Koç (2007). *Hakasça-Türkçe Sözlük.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Haenisch, Erich (1939). *Wörterbuch zu Mangḫol un niuca tobca'an (Yüan-ch'ao pi-shi) Geheime Geschichte der Mongolen.* Leipzig: Otto Harrassowitz.

Haenisch, Erich (2020). *Śigi Ḥutuḥu: Mangḥol un Niuca Tobca'an: (Yüan-Ch'ao Pi-shi) = Moğolların Gizli Tarihi Sözlük.* çev. Mustafa S[inan] Kaçalin. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Işıkcan Yılmaz, Buket (2015). *Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi'ndeki Satır Arası Kur'an Tercümesi 1a - 216b: Giriş-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım.* Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.

Kaçalin, S. Mustafa ve Mehmet Ölmez (2023). *Kaşgarlı Mahmud. Dîvânu Lugâti't-Türk.* Türk Dilinin İlk Sözlüğü. İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları.

Kara, György (2009). *Dictonary of Sonom Gara's Erdeni-yin Sang. A Middle Mongol Version of the Tibetan Sa skya Legs bshad. Mongol – English – Tibetan.* Leiden-Boston: Brill.

Karaayak, Tümer (2021a). "Doğu Türkçesi Kur'an Tercümelerinde Moğolca Unsurlar I". T. Karaayak - U. Uzunkaya (ed.) *Esengü Bitig. Doğumunun 60. Yılında Zühal Ölmez Armağanı.* İstanbul: Kesit Yayınları: 485-534.

Karaayak, Tümer (2021b). "Harezm-Altın Ordu Türkçesindeki Moğolca Kelimeler". Yaşar Şimşek (ed.) *Orta Türkçe Döneminin İlk Evresi: Sorunları ve Çözüm Önerileriyle Harezm Türkçesi.* Ankara: Akçağ Yayınları: 351-372.

Karaayak, Tümer (2022). "Eski Uygurcadaki Bazı Moğolca Unsurlar I". *Türkçe ve Moğolca Çalışmaları Sempozyumu: Sir G. Clauson ve Talat Tekin'in Katkıları.* Ankara: BilgeSu Yayınları: 379-407.

Karaayak, Tümer (2023). "Eski Uygurcadaki Bazı Moğolca Unsurlar II". *Bilge Biliglig Bahşı Bitigi. Doğumunun 60. Yılında Mehmet Ölmez Armağanı.* Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları: 277-298.

Karabacak, Esra (1992). *Manisa İl Halk Kütüphanesi'ndeki Satır-Arası Kur'an Tercümesi. (Giriş-Metin) I, (Dizin) II.* Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Dili Anabilim Dalı, Doktora Tezi.

Karabacak, Esra (1994). *Eski Anadolu Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi. Giriş, Metin, Sözlük ve Tıpkıbasım. (1. Kısım: Giriş ve Metin).* Harvard Üniversitesi: Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.

Karabacak, Esra (1995). *Eski Anadolu Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi. Giriş, Metin, Sözlük ve Tıpkıbasım. (2. Kısım: Dizin-Sözlük, Birinci Bölüm: 1-384)* ve *(2. Kısım: Dizin-Sözlük, İkinci Bölüm: 385-786).* Harvard Üniversitesi: Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.

Karabacak, Esra (2006). *Türkçe, Arapça, Farsça Satır Arası Kur'ân Tercümesi:*

British Museum Or 9515. Ankara: Öncü Kitap.

Kaya, Harun (2018). "Harezm-Altın Ordu Sahası Metinlerinde Moğolca Söz Varlığı I". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi* 22, 1: 116-129.

Kincses-Nagy, Éva (1997). "Mongolian Loan Words in Chagatay". *Historical and Linguistic Interaction Between Inner-Asia and Europe, Proceedings of the 39th Permanent International Altaistic Conference (PIAC)* [Szeged, Hungary, June 16-21 1996]: 139-145.

Kincses-Nagy, Éva (2009). *A csagatáj irodalmi nyelv mongol elemei.* PhD értekezés, Szeged.

Kincses-Nagy, Éva (2018). *Mongolic Copies in Chaghatay.* Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Knüppel, Michael (2009). "Noch Einmal zu den Mongolischen Lehnwörtern im Komanischen". *Turcica* 41: 353-361.

Koç, Kenan ve Ayabek Bayniyazov, Vehbi Başkapan (2021). *Kazak Türkçesi – Türkiye Türkçesi Sözlüğü.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kotwicz, Władysław (1962). *Issledovanie po altajskim jazykam.* Moskva: Izdatel'stvo Inostrannoj Literatury.

Kowalewski, Joseph Étienne (1846). *Dictionnaire Mongol-Russe-Français, Tome Deuxiéme.* Kazan: Imprimerie de L'université.

Kowalewski, Joseph Étienne (1849). *Dictionnaire Mongol-Russe-Français, Tome Troisiéme.* Kazan: Imprimerie de L'universite.

Küçük, Murat (2001). *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası İlk Kur'ân Tercümesi (İnceleme-Metin-Dizin).* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara

Küçük, Murat (2014). *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası Kur'an Tercümesi (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin).* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Küpeli, Harun (2006). *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satırlar Arası Bir Kur'ân Tercümesi (Gramer-Metin-Tertip-Sözlük) [464a-535b].* Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.

Kütükçü, Mehmet (2005). *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satırlar Arası Bir Kur'ân Tercümesi (Gramer-Metin-Tertip-Sözlük) [535b-616b].* Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.

Lessing, Ferdinand D. (1960). *Mongolian-English Dictionary.* Berkeley and

Los Angeles: University of California Press.

Lessing, Ferdinand D. (2017). *Moğolca-Türkçe Sözlük.* çev. Günay Karaağaç. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Miller, Roy Andrew (1971). *Japanese and the other Altaic languages.* Chicago; London: University of Chicago Press.

Mostaert, Antoine (1968). *Dictionnaire Ordos:* A-Z, tables alphabétiques. New York-London: Johnson Reprint Corporation.

Nugteren, Hans (2011). *Mongolic Phonology and the Qinghai-Gansu Languages.* Utrecht: LOT.

Ölmez, Mehmet (2007). *Tuwinischer Wortschatz mit alttürkischen und mongolischen Parallelen* / "Tuvacanin Sözvarligi - Eski Türkce ve Mogolca Denkleriyle". Wiesbaden: Harrasowitz Verlag.

Ölmez, Mehmet (2020b). "Mongolian Elements in Uyghur Documents of the 13th–14th Centuries." *Vestnik Buryatskogo gosudarstvennogo Universiteta. Yazık. Literatura. Kultura* 3: 8-14.

Ölmez, Zühal (2007). "Mongolian Loanwords in the Classical Chagatay Period". *Türk Dilleri Araştırmaları Dergisi [Festschrift in Honor of András J. E. Bodrogligeti]* Cilt 17: 229- 236.

Ölmez, Zühal (2013). "Çağatayca'daki Moğolca Sözcükler". *VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri [20-25 Ekim 2008],* III. Cilt: 3371-3377.

Ölmez, Zühal (2014). "Ali Şir Nevâyî'nin Eserlerindeki Moğolca Sözcükler I". *Eski Türkçeden Çağdaş Uygurcaya, Mirsultan Osman'ın Doğumunun 85. Yılına Armağan,* Konya: Kömen Yayınları: 195-202.

Ölmez, Zühal (2015). "Ali Şir Nevâyî'nin Eserlerindeki Moğolca Sözcükler -II-". *Türk Dilleri Araştırmaları [60. Doğum Yılı Dolayısıyla, Uwe Bläsing Armağanı],* Cilt 25, Sayı 2: 183-206.

Ölmez, Zühal (2016). "Ali Şir Nevâyî'nin Eserlerindeki Moğolca Sözcükler -IV-". *Türk Dilleri Araştırmaları, [65. Doğum Yılı Dolayısıyla, Henryk Jankowski Armağanı],* Cilt 26, Sayı 1: 137-148.

Ölmez, Zühal (2017). "Ali Şir Nevâyî'nin Eserlerindeki Moğolca Sözcükler-V". *Dîvânu Lugâti't-Turk'ten Sengah'a Türkçe. Doğumunun 60. Yılında Mustafa S. Kaçalin Armağanı.* Kesit Yayınları: 513-520.

Ölmez, Zühal (2018). "Mongolian Loanwords in the Works of Navai III". *Türk Dilleri Araştırmaları [The Proceedings of 58th Annual Meeting of the PIAC]* Cilt 28/2: 109-120.

Ölmez, Zühal (2023). "Çağataycadaki Moğolca Söz Varlığına Katkılar I". *Bilge Biliglig Bahşı Bitigi. Doğumunun 60. Yılında Mehmet Ölmez Armağanı.* Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları: 467-490.

Öner, Mustafa (2009). *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü.* Ankara: Türk Dil

Kurumu Yayınları.
Özgüdenli, Osman G. ve Göksel Öztürk, Aylin Koç (2004). "Toktamış Adı Hakkında". *Osmanlı Araştırmaları, Prof. Dr. Nejat Göyünç Armağanı,* XXIV: 321-332.
Özşahin, Murat (2017). *Başkurt Türkçesi Sözlüğü.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Özyetgin, Ayşe Melek (1996). *Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslûp İncelemesi.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Pekacar, Çetin (2011). *Kumuk Türkçesi Sözlüğü.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Pekarskiy, E. K. (1907-1930). *Slovar' jakutskogo yazıka. I-XIII.* St. Peterburg-Leningrad.
Poppe, N[ikolay] N[ikolaeviç] (1938). *Mongol'skiy Slovar'. Mukaddimat al-adab çaşt I-II.* Moskva: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR.
Poppe, N[ikolay] N[ikolaeviç] (2009). *Zemahşerî Mukaddimetü'l-Edeb Moğolca-Çağatayca Çevirinin Sözlüğü.* çev. Mustafa S. Kaçalin. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Poppe, Nicholas (1957). *The Mongolian Monuments in Ḥp'ags-pa Script.* Wiesbaden: Harrassowitz.
Poppe, Nicholas (1960). *Vergleichende Grammatik der altaischen Sprachen. Teil 1: Vergleichende Lautlehre.* Wiesbaden: Harrassowitz.
Poppe, Nicholas (1965). *Introduction to Altaic Linguistics.* Wiesbaden: Harrassowitz.
Poppe, Nicholas (2016). *Moğol Yazı Dilinin Grameri.* çev. Günay Karaağaç. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Poppe, Nikolaus (1962). "Die mongolischen Lehnwörter im Komanischen". *Nemeth Armağanı,* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 331-340.
Ramstedt, G[ustav] John (1935). *Kalmückisches Wörterbuch.* Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
Ramstedt, Gustav J[ohn] (1957). *Einführung in die altaische Sprachwissenschaft. I. Lautlehre.* Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
Räsänen, Martti (1969). *Versuch eines Etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen.* Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
Rybatzki, Volker (2011). "Mongolische Lehnwörter bei Maḥmūd al-Kāšγarī?" *Maḥmūd al-Kāšγarī'nin 1000. Doğum Yıldönümü Dolayısıyla Uluslararası Dīvānu Luġāti't-Turk Sempozyumu, 5-7 Eylül 2008.* İstanbul:

Eren Yayınları: 367-380.

Schönig, Claus (2000). *Mongolische Lehnwörter im Westoghusischen.* Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Schwarz, Henry G. (1992). *An Uyghur-English Dictionary.* Bellingham, Washington: Western Washington University.

Sertkaya, Aysegül (2007). "Rabguzinin Kısasül Enbiyası ile Nehcül Feradiste Moğolca Kelimeler". *Doğumunun 100. Yıl Dönümü Dolayısıyla Saadet Çağatay Kişiliğinde Willy Bang-Kaup Öğretisi Sempozyumu,* Ankara: 3-14.

Sertkaya, Osman Fikri (1987). "Mongolian words and forms in Chagatay Turkish (Eastern Turkî) and Turkey Turkish (Western Turkî)". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* [Ankara, 1992]: 265-280.

Sertkaya, Osman Fikri (1992). "Mongolian Words and Forms in Chagatay Turkish (Eastern Turki) and Turkey Turkish (Western Turki)". *Olon Ulsın Mongolç Erdemtniy V İh Hural (Fifth International Congress of Mongolists, Ulaanbaatar),* Cilt 3: 297-305.

Şçerbak, Aleksandr (2019). *Eski Dönem Türk-Moğol İlişkileri (8-14. Yüzyıllar).* çev. Rsybek Alimov. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Şimşek, Yaşar (2017). *Eski Anadolu Türkçesi Satırarası Kur'ân Tercümesi (Topkapı Nüshası, Giriş-Metin-Notlar-Dizin).* Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale.

Taş, İbrahim (2019a). *Süheyl ü Nevbahār'da Eskicil Ögeler.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Taş, İbrahim (2019b). *Şeyyād Ḥamza. Yūsuf ve Zelīḫa [Gramer-Metin-Çeviri-Notlar-Sözlük-Dizin-Tıpkıbaskı].* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tavkul, Ufuk (2020). *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tekin, Talat (1976). "Altay Dilleri Teorisi". *Türk Dünyası El Kitabı.* Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, 119-130.

Tekin, Talat (1993). *Hunların Dili.* Ankara: Doruk Yayınları.

Tekin, Talat ve Mehmet Ölmez, Emine Ceylan, Zuhal Ölmez, Süer Eker (1995). *Türkmence-Türkçe Sözlük.* Ankara: Simurg Yayıncılık.

Toker, Mustafa (2011). *Anonim Satır Altı Kur'ân Tercümesi (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım Örnekleri) I.* Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.

Toker, Mustafa (2012). *Anonim Satır Altı Kur'ân Tercümesi (Dizin) II.* Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.

Topaloğlu, Ahmet (1976). *Muhammed Bin Hamza. XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış "Satır-Arası" Kur'an Tercümesi. Birinci Cilt (Giriş ve Metin).*

İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Topaloğlu, Ahmet (1978). *Muhammed Bin Hamza. XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış "Satır-Arası" Kur'an Tercümesi. İkinci Cilt (Sözlük).* İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Toparlı, Recep ve Hanifi Vural, Recep Karaatlı (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tumurtogoo, D[omiy] (2006). *Mongolian Monuments in Uighur-Mongolian Script (XIII-XVI Centuries): Introduction, Transcription and Bibliography.* Taipei, Taiwan: Institute of Linguisticts, Academia Sinica.

Tuna, Osman Nedim (1972). "Osmanlıcada Moğolca Ödünç Kelimeler I". *Türkiyat Mecmuası* 17: 209-250.

Tuna, Osman Nedim (1976). "Osmanlıcada Moğolca Ödünç Kelimeler II". *Türkiyat Mecmuası* 18: 281-314.

Türkçe Sözlük (2011). haz.: Şükrü Haluk Akalın. 11. bsk. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Uyğur, Ceyhun Vedat (2019). *Karakalpak Türkçesi Sözlüğü.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ünal, Orçun (2016). *Klasik Moğolca Söz Varlığında Türkçe Kökenli Kelimeler ve Türkçe-Moğolca Ses Denklikleri.* Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Ünlü, Suat (2012a). *Doğu ve Batı Türkçesi Kur'an Tercümeleri Sözlüğü.* Konya: Eğitim Yayınevi.

Ünlü, Suat (2012b). *Harezm-Altınordu Türkçesi Sözlüğü.* Konya: Eğitim Yayınevi.

Ünlü, Suat (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü.* Konya: Eğitim Yayınevi.

Waterson, Natalie (1980). *Uzbek-English Dictionary.* New York: Oxford University Press.

Wilkens, Jens (2021a). *Handwörterbuch des Altuigurischen [Eski Uygurcanın El Sözlüğü].* Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.

Wilkens, Jens (2021b). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, III. Fremdelemente. Band 1: eč – bodis(a)v(a)tv.* Stuttgart: Steiner Verlag.

Yılmaz, Harunu Reşit (2015). *Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi'ndeki satır arası Kur'an tercümesi 216b-435b (Giriş-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım).* Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.

Yılmaz, Hikmet (1992). *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satırlar Arası Bir Kur'ân Tercümesi (Metin-Gramer-Sözlük) [1b-53a].* Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.

Yudahin, K. K. (1998). *Kırgız Sözlüğü. Cilt: 1 (A-J); Cilt II: (K-Z).* çev. Abdullah Taymas. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KARASOY, Elif.[*]

"Bir Bursa Vefeyatnamesi: Eşrefzade Ahmed Ziyaeddin'in Gülzâr-ı Sulehâ ve Vefeyât-ı Urefâ'sı"

Bu yazının konusunu Eşrefzade Ahmed Ziyaeddin'in (ö. h. 1198/m. 1784) XVIII. yüzyılda telif ettiği ve bilinen tek eseri olan *Gülzâr-ı Sulehâ ve Vefeyât-ı Urefâ*[1] isimli vefeyatname teşkil etmektedir. Arapça "vefat" kelimesinin çoğulu olan "vefeyat" ve Farsça "name" kelimelerinin birleşmesiyle oluşan "vefeyatname", belli bir yerde yetişmiş veya o yere sonradan yerleşerek ömrünün geri kalanını orada geçirmiş önemli ve meşhur kişilerin (vezirler, diğer devlet adamları, âlimler, kadılar, şeyhler, din ve tarikat büyükleri, şairler, hattatlar, musikişinaslar vs.) hayatına dair bilgi veren eserlere verilen isimdir.[2] Vefeyat kelimesi, terim olarak önceleri "hadis âlim ve râvîlerinin vefat tarihleri" anlamında kullanılmıştır. İleriki asırlarda ise hadis ilmiyle başlayan bu vefeyat literatürü genişlemiş ve vefeyatlar, diğer âlimleri, meşhur kişileri vs. tanıtıp onların vefat tarihlerini veren eserlerin adı olmuştur.[3] Vefeyatnameler, Eski Türk Edebiyatı sahası araştırmalarının temel başvuru kaynaklarından biri olan biyografik eserler türüne girmekte ve ansiklopedi mahiyetinde bir başvuru kaynağı olduğu için önem arz etmektedir. Ayrıca bu eserlerde anlatılan kişilerin doğum yerlerinin, ölüm tarihlerinin, bazen ölüm tarihleriyle beraber tayin, azil, nakil ve te'dîp tarihlerinin hâl tercümeleriyle bir arada bulunduğu görülmektedir.[4]

Türk Edebiyatında vefeyatnameler, XVII. yüzyıldan itibaren görülmeye başlamıştır. Telif eserlerden sayılan vefeyatnameler, bazen belli bir şehrin meşhur insanlarını (örneğin Bursa, Edirne, Bağdat vefeyatnameleri) anlattığı gibi bazen de belli zümreye mensup kişileri (örneğin hattat, vezir, şeyh vefeyatnameleri) anlatabilir.[5]

---

[*] Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, elifkarasoy@hotmail.com, ORCID-ID: 0000-0002-4945-8843

[1] Tez konusu ararken tevafuken bu eseri keşfetmeme ve tez olarak çalışmama vesile olan hocam Ümran Ay'a çok teşekkür ederim.

[2] Bkz. Kadir Atlansoy, *Bursa Şairleri Bursa Vefeyatnamelerindeki Şairlerin Biyografileri* (Bursa: Asa Kitabevi, 1998), 77.

[3] Bkz. Mehmet Efendioğlu, "Vefeyât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 42 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012), 603.

[4] Bkz. Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Selâtîn ve Meşâhîr-i Ricâl*, haz. Fahri Ç. Derin (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1978), XI.

[5] Vefeyatname çeşitleri için ayrıca bkz. Suat Donuk, *Türk Edebiyatında Vefeyâtnâme ve*

Bir Bursa vefeyatnamesi[6] olan *Gülzâr-ı Sulehâ ve Vefeyât-ı Urefâ*'nın müellifi Eşrefzade Ahmed Ziyaeddin'in kendisi de Bursalıdır. Kâdiriyye tarikatinin Eşrefiyye koluna mensup olan Eşrefzade Ahmed Ziyaeddin, 1161 yılının Recep ayında (Haziran-Temmuz 1748) Bursa'da doğmuş ve h. 1198/m. 1783-84'te vebadan yine burada ölmüştür. Hayatı hakkında pek fazla bilgi yoktur, zaten kendisi çok genç denebilecek bir yaşta vefat etmiştir. Küçük yaştan itibaren babası Eşrefzade Seyyid Mehmed Fahreddin'in ilminden istifade etmiş, Kaltakçızade Halil Efendi'den hat icazeti almıştır. Yakup Efendizade Şeyh Nuri'nin çocuğu olmadan ölmesi üzerine Yakup Efendi tekkesine şeyh olmuş, Çarşamba geceleri bu tekkede tarikat ayini icra ederken Cuma günleri de Emir Sultan Camii'nde vaizlik yapmıştır. Mezarı, Bursa Setbaşı'nda Şeyh Eyüp Efendi tekkesindedir.[7]

Gülzâr-ı Sulehâ ve Vefeyât-ı Urefâ, Bursalı İsmail Beliğ'in (ö. h. 1142/m. 1729) telif ettiği *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*[8] isimli bir başka Bursa vefeyatnamesinin zeylidir. Bu zeylin bu zamana kadar sadece şairler bölümü yayımlanmıştır.[9] Eserde h. 1135-1196 (m. 1723-1782) yılları arasında Bursa'ya hizmet etmiş ve orada vefat etmiş olan şeyh, vaiz, vali, müderris, dede, şair, hattat ve musikişinasların hâl tercümeleri, yani hayat hikâyeleri yer almaktadır. 61 yıllık bu süre zarfında ömür sürmüş çeşitli zümrelere mensup 216 kişinin hayat hikâyesini ihtiva eden eser, müellifin adını verdiği

---

İsmail Beliğ'in Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'ı (Ankara: Gece Kitaplığı, 2016), 32-78.

6 Diğer Bursa vefeyatnamelerinin listesi için ayrıca bkz. Suat Donuk, a.g.e., 71-74; Kadir Atlansoy, a.g.e., 80.

7 Eşrefzade Ahmed Ziyaeddin hakkında bilgi için bkz. Mustafa Kara, "Eşrefzâde Ahmed Ziyâeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 11 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995), 485-486; Kadir Atlansoy, a.g.e., 99.

8 Bu eserin telif tarihiyle ilgili farklı görüşler vardır. Suat Donuk, eserin 1135 yılının Safer ayında (Kasım-Aralık 1722) tamamlandığını, Abdulkerim Abdulkadiroğlu ise h. 1141/m. 1728 yılında tamamlandığını söyler. Bkz Suat Donuk, *a.g.e.*, 119; Abdulkerim Abdulkadiroğlu, "Güldeste-i Riyâz-ı İrfân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 14 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996), 237.

9 Bkz. Kadir Atlansoy, a.g.e., 345-362. Kadir Atlansoy'un bu çalışması, 1993 yılında bitirdiği doktora tezinin yayımlanmış şeklidir. Yazar bu kitapta öncelikle Bursa vefeyatnamelerini kısaca tanıtmış, ardından çalışmanın adından da anlaşıldığı üzere bu vefeyatnamelerde bulunan şairlerin biyografilerini transkripsiyonlu metin olarak yayımlamıştır, yani şairler dışında anlatılan diğer kişileri çalışmasına dahil etmemiştir. Pek çok okuma hatası bulunan bu eser üzerine yerinde bir eleştiri yazısı yazılmıştır, bkz. Fatma Sabiha Kutlar, "Bursa Şairlerinin Vefeyatnamesi", *Türkoloji Dergisi* 15, s. 1 (2002): 269-298.

"gülbün" ve "fasıl" başlıklarıyla beş bölüme ayrılmıştır. Buna göre beş gülbün ve beş fasıldan oluşan eserin bölümleri, bir fasıl ve ardından bir gülbün tertibiyle arka arkaya gelmektedir (1. gülbün-i nuhustîn, fasl-ı evvel; 2. gülbün-i düvvüm, fasl-ı sânî; 3. gülbün-i süvvüm, fasl-ı sâlis; 4. gülbün-i çehârüm, fasl-ı râbi ve 5. gülbün-i pencüm, fasl-ı hâmis). Birinci gülbünde "meşâyıh" ve birinci fasılda "vâizân", ikinci gülbünde "mevâlî" ve ikinci fasılda "müderrisîn", üçüncü gülbünde "dedegân" ve üçüncü fasılda "sulehâ", dördüncü gülbünde "şuarâ" ve dördüncü fasılda "nüdemâ" ve beşinci gülbünde "hattâtân" ve beşinci fasılda "musikişinâsân, tabîbân, tir-endâzân" bölümleri bulunmaktadır. Mensur yazılmış bu eserde yer yer Türkçe, Farsça ve Arapça beyitler de bulunmaktadır. Hakkında bilgi verilen kişilerin ölüm tarihleri bazen tarih manzumeleriyle verilmiştir, özellikle şairlerin anlatıldığı bölümde (gülbün-i çehârüm) şiir örnekleri çokça yer almaktadır.

Eserin Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi'nde (Orhan 1018/2 numarasıyla kayıtlı yazma), Millî Kütüphane'de (06 Mil Yz FB 176 numarasıyla kayıtlı yazma), Mısır Millî Kütüphanesi'nde[10] (Mecâmi Tarih Türkî 131 numarasıyla kayıtlı yazma) ve Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde (Yazma Bağışlar 4927 numarasıyla kayıtlı yazma) mevcut dört nüshası bilinmektedir. Bununla birlikte bir başka Bursa vefeyatnamesi olan *Yâdigâr-ı Şemsî*'nin[11] müellifi Mehmed Şemseddin Ulusoy'un (ö. 1936) şahsî kütüphanesinde bulunan bir yazma nüshanın fotokopisinden de Kadir Atlansoy bahsetmektedir; ancak bu nüshanın aslı kayıptır.[12]

Mısır nüshasında *Gülzâr-ı Sulehâ*'nın telif tarihi olarak Ramazan 1196/Ağustos-Eylül 1782 (vr. 110a) kayıtlıdır. Millî Kütüphane nüshası Zilkade 1197/Eylül-Ekim 1783 (vr. 100b), Bursa nüshası Safer 1203/Kasım 1788 (vr. 203b) ve Süleymaniye nüshası da h. 1300/m. 1882-83 (s. 300, nüshaya varak değil de sayfa numarası verildiği için sayfa denmiştir) tarihinde istinsah edilmiştir. Buradan Bursa ve Süleymaniye nüshalarının müellif öldükten sonra istinsah edildiği anlaşılmaktadır.

---

[10] Bu kütüphanedeki yazma nüsha hakkında bilgi için bkz. *Fihrisü'l-Mahtûtati't-Türkiyyeti'l-Osmâniyye* (Mısır Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu 1870-1980), c. 3 (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Âmme li'l-Kitâb, 1990), 318-319. Nüshanın mikrofilmi Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde Mikrofilm 1719 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır.

[11] *Yâdigâr-ı Şemsî* için ayrıca bkz. Mehmed Şemseddin, *Bursa Dergâhları Yâdigâr-ı Şemsî I-II*, haz. Mustafa Kara&Kadir Atlansoy (Bursa: Uludağ Yayınları, 1997), 641+46 s.

[12] Bkz. Kadir Atlansoy, a.g.e., 101.

Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân'da kişilerin anlatımına Osman Gazi'den (ö. h. 724/m. 1324) başlanmışken *Gülzâr-ı Sulehâ ve Vefeyât-ı Urefâ,* 1135-1196 (1723-1782) yılları arasında yaşamış kişileri kapsamaktadır. *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*'da 555 kişinin hâl tercümesi bulunurken *Gülzâr-ı Sulehâ ve Vefeyât-ı Urefâ*'da 216 kişinin hâl tercümesi yer almaktadır.[13]

Her iki eser tertip açısından şöyledir:

Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân	**Gülzâr-ı Sulehâ ve Vefeyât-ı Urefâ**
1-gülbün-i evvel: padişahlar, şehzadeler ve vezirler	**1-gülbün-i nuhustîn:** meşayıh **fasl-ı evvel:** vaizan
2-gülbün-i sânî: şeyh ve dervişler **gülnihâl:** vaizler **gülnihâl:** mezcup ve abdâllar	**2-gülbün-i düvvüm:** mevâlî **fasl-ı sânî:** müderrisîn
3-gülbün-i sâlis: kadı ve müderrisler **gülnihâl:** seyyitler	**3-gülbün-i süvvüm:** dedegân **faslı-ı sâlis:** suleha
4-gülbün-i râbi: şuara	**4-gülbün-i çehârüm:** şuara **fasl-ı râbi:** nüdema
5-gülbün-i hâmis: musikişinasân, gürûh-ı meddâhân-ı şîrîn-zebân, gürûh-ı tabîbân-ı hazâkat-âşinâ	**5-gülbün-i pencüm:** hattatân **fasl-ı hâmis:** musikişinasân, tabibân, tir-endâzân

Bakıldığı zaman Eşrefzade Ahmed Ziyaeddin, eserin bölümlerini isimlendirirken İsmail Beliğ'e kısmen uymuş, bununla birlikte kendi eserine her gülbünden sonra *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'da bulunmayan bir fasıl eklemiştir. *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'da ise alt başlık olarak sadece ikinci ve üçüncü bölümlerde "gülnihâl" ismi verilen bölümler görülmektedir. Her iki eserde aynı zümreye mensup kişilerin her zaman aynı gülbünde yer almadığı da görülmektedir.

Gülzâr-ı Sulehâ ve Vefeyât-ı Urefâ'da biyografisi anlatılan 216 kişinin ismi, anlatıldığı sırasıyla şöyledir:

---

[13] *Bkz.* Kadir Atlansoy, a.g.e., 100; Suat Donuk, a.g.e., 161. Suat Donuk, *Güldeste*'de hâl tercümesi verilen kişi sayısının 555 olduğunu söylerken Abdulkerim Abdulkadiroğlu ise bu sayının 491 olduğunu belirtir. Bkz. Abdulkerim Abdulkadiroğlu, a.g.m., 237.

gülbün-i nuhustîn: 1. Mısrî Efendizade eş-Şeyh Ali Efendi el-Halvetî, 2. Karababazade eş-Şeyh İbrahim Efendi en-Nakşbendî, 3. Zeyniler zaviyesi şeyhi eş-Şeyh Mehmed Efendi, 4. eş-Şeyh İsmail Hakkı el-Celvetî, 5. Üçkozlar zaviyesi şeyhi Bursevîzade eş-Şeyh Abdî Efendi el-Halvetî, 6. Nasuhzade eş-Şeyh Kemter Ali Efendi el-Halvetî, 7. eş-Şeyh Mürsel Efendi el-Celvetî, 8. Hakkızade eş-Şeyh Mehmed Bahaeddin el-Celvetî, 9. Mir Budala zaviyesi şeyhi eş-Şeyh İsmail Efendi el-Halvetî, 10. Eşrefzade es-Seyyid Şeyh el-Hac Mehmed Şerefeddin Efendi bin eş-Şeyh es-Seyyid Mehmed el-Müştehir bâ-Şeref-i Sânî Efendi, 11. Eşrefzade es-Seyyid eş-Şeyh Abdüsselâm Efendi ibn eş-Şeyh Şerefeddin Efendi, 12. eş-Şeyh Mehmed Efendi el-Halvetî, 13. eş-Şeyh Ahmed Efendi el-Gazzî el-Halvetî, 14. Hazret-i Emir zaviyesi şeyhi İshak Efendi, 15. Mevlevî şeyhi eş-Şeyh Mehmed Dede Efendi, 16. Başçı zaviyesi şeyhi eş-Şeyh Abdülaziz Efendi, 17. Eşrefzade es-Seyyid eş-Şeyh el-Hac İzzeddin Efendi, 18. eş-Şeyh Musa Efendi el-Eşrefî, 19. Radovişli eş-Şeyh Ali Efendi el-Celvetî, 20. Eşrefzade es-Seyyid eş-Şeyh Avnullah Efendi, 21. Zeyniler zaviyesi şeyhi eş-Şeyh Sadeddin Efendi, 22. Yakubzade eş-Şeyh es-Seyyid Mehmed Said Efendi el-Halvetî, 23. eş-Şeyh Abdullah Efendi en-Nakşbendî, 24. Hazret-i Emir zaviyesi şeyhi eş-Şeyh Lütfullah Efendi, 25. eş-Şeyh Gavsî Mehmed Efendi el-Halvetî, 26. eş-Şeyh Ahmed Efendi el-Halvetî, 27. eş-Şeyh Mürsel Baba el-Bektaşî, 28. Hikmetî eş-Şeyh Mehmed Efendi el-Celvetî, 29. Zeyniler zaviyesi şeyhi eş-Şeyh Mustafa Efendi, 30. Üftadezade eş-Şeyh Hayreddin Efendi el-Celvetî, 31. eş-Şeyh Zuhûrî el-Uşşakî, 32. Yamalı eş-Şeyh es-Seyyid Halil Efendi el-Kâdirî, 33. Nasuhzade eş-Şeyh Halil Efendi el-Halvetî, 34. Baldırzade es-Seyyid eş-Şeyh Mehmed Said Efendi en-Nakşbendî, 35. Üçkozlar zaviyesi şeyhi eş-Şeyh Mehmed Efendi el-Halvetî, 36. Eşrefzade es-Seyyid eş-Şeyh Fahreddin Efendi el-Kâdirî, 37. eş-Şeyh Mehmed Efendi en-Nakşbendî, 38. Çeşmecizade eş-Şeyh Halil Efendi en-Nakşbendî, 39. Temenna şeyhi eş-Şeyh Abdülaziz Efendi, 40. eş-Şeyh es-Seyyid Numan Efendi, 41. Mısrî zaviyesi şeyhi eş-Şeyh Ali Efendi el-Halvetî, 42. eş-Şeyh Ahmed Efendi en-Nakşbendî, 43. Mevlevî şeyhi eş-Şeyh Mehmed Sadık Dede Efendi, 44. eş-Şeyh es-Seyyid Kasım Efendi el-Kâdirî, 45. eş-Şeyh Ömer Efendi ibn Abdülkerim el-Eşrefî, 46. Başçı şeyhi eş-Şeyh Süleyman Efendi, 47. Hammam tekye şeyhi eş-Şeyh Ali Efendi el-Eşrefî, 48. Halimzade eş-Şeyh Mustafa Efendi el-Halvetî, 49. A'rec eş-Şeyh Mehmed Efendi el-Halvetî, 50. eş-Şeyh Mahmud Efendi en-Nakşbendî, 51. eş-Şeyh Mehmed Efendi en-Nakşbendî, 52. Enarlı zaviyesi şeyhi eş-Şeyh es-Seyyid Sadreddin Efendi el-Halvetî.

fasl-ı evvel: 53. Hindî Hâce Efendi, 54. Cami-i Kebir vaizi es-Seyyid eş-Şeyh Nureddin Efendi, 55. reisü'l-fukara Şeyh Seyyid Süleyman Efendi, 56. eş-Şeyh Hasan Efendi el-Vaiz, 57. Ahaveyn şeyh Ahmed Efendi el-Celvetî, 58. reisü'l-fukara eş-Şeyh Ebubekir Efendi.

gülbün-i düvvüm: 59. Bakizade Abdülhâdî Efendi, 60. Kıbrıs mollası Hâdîzade es-Seyyid Abdullah Molla Efendi, 61. Süleyman Efendi, 62. Vânîzade es-Seyyid Mehmed Efendi, 63. Tokat mollası Egercizade Hasan Efendi, 64. Filibe mollası Hâdîzade es-Seyyid Emin Efendi, 65. Müminzade es-Seyyid Ahmed Hasib Efendi, 66. Belgrad kadısı Menteşzade es-Seyyid Abdürrahim Efendi, 67. Nureddinzade es-Seyyid Mustafa Efendi kadı-ı Belgrad, 68. Sofya kadısı Tuzbâzârîzade Mehmed Efendi, 69. Sofya kadısı es-Seyyid Ali Efendi, 70. İlâhîzade es-Seyyid Süleyman Efendi.

fasl-ı sânî: 71. Manavzade Mehmed Efendi, 72. Ayn-ı Ekber Mehmed Efendi, 73. Dahkî Mustafa Efendi, 74. Hâcezade Mahmud Efendi, 75. Kızıklızade Mehmed Efendi, 76. Türkmanzade Mehmed Efendi, 77. Bakizade Mustafa Efendi, 78. Remzi Mehmed Efendi, 79. Kadızade Mehmed Salih Efendi, 80. Maâlî-zade es-Seyyid Mehmed Efendi, 81. reisü'l-müderrisîni'l-kirâm Dede es-Seyyid Mehmed Efendi, 82. Vânî hafidi Receb es-Seyyid Mustafa Efendi, 83. Menteşzade Mehmed Efendi, 84. Şiblîzade Mehmed Efendi, 85. müneccim Abdullah Efendi, 86. es-Seyyid Ali Efendi, 87. Şiblîzade Hamid Efendi, 88. Hâdîzade es-Seyyid Yahya Efendi, 89. Çeşm-i siyah Fârîğ Mustafa Efendi, 90. Remzizade Mehmed Said Efendi, 91. Bayramzade Hâce el-Hac Abdürrahim Efendi, 92. Menteşzade Tavil Halil Efendi, 93. nakibü'l-eşraf Şerif Şahabeddin Efendi, 94. Efecikzade Şeyh Mehmed Efendi, 95. Kadızade es-Seyyid İbrahim Efendi, 96. ders-i âm el-Hac Abdurrahman Efendi, 97. hattat-ı hatt-ı ta'lîk Seyyid Asım Mustafa Efendi, 98. Cizyedarzade Mahmud Efendi, 99. Abdizade İbrahim Efendi, 100. Münteşirzade Mahmud Efendi, 101. Bakizade Seyyid Abdülfettah Efendi, 102. Şeşbeşzade el-Hac İbrahim Efendi, 103. Üryanîzade Şeyh Mehmed Efendi, 104. Kızıklızade Ahmed Sadık Efendi, 105. Üryanîzade Abdullah Efendi, 106. Hâcezade Mehmed Efendi, 107. Yıldırım müderrisi Şeyh Mehmed Efendi, 108. Sahhaf es-Seyyid Süleyman Efendi, 109. Fenarî müderrisi Emin Efendizade es-Seyyid Mehmed Aziz Efendi, 110. Nizamzade Mustafa Efendi, 111. Abdullah Mollazade es-Seyyid Mehmed Rıza Efendi, 112. Yürekzade el-Hac Abdürrahim Efendi, 113. Vânîzade Hüseyin Efendi, 114. Şiblîzade Ali Efendi, 115. Levhîzade reisü'l-atıbbâ Mehmed Rıza Efendi, 116. Kadızade es-Seyyid Abdullah Efendi, 117. Üryanîzade Ahmed Efendi, 118. Egercizade Mustafa Efendi, 119. el-Hac Şeyhîzade Mehmed Efendi, 120.

Şeyh Mennullah Efendi, 121. Ömer Efendizade Mustafa Efendi, 122. Pirî Kadızade es-Seyyid Mehmed Efendi, 123. İsmail Efendi, 124. Emin Efendizade es-Seyyid Mehmed Haşim Efendi, 125. Kızıklızade damadı Musa Efendi, 126. Denizlili Süleyman Efendi, 127. Yürekzade el-Hac Mehmed Efendi, 128. Takyecizade İbrahim Efendi, 129. Hacı İvazzade Sadeddin Efendi, 130. nakibü'l-eşraf Seyyid İbrahim Efendi, 131. Manavzade Abdülgafur Efendi, 132. Çukacızade el-Hac İbrahim Efendi, 133. Müminzade Seyyid Abdülmümin Efendi, 134. Daye Hatun Camii imamı el-Hac Ahmed Efendi, 135. muhaddis Hasan Efendi, 136. Kankarpuzzade es-Seyyid Ahmed Efendi, 137. Seyyid Ömerzade el-Hac Seyyid Ömer Efendi, 138. el-Hac Mehmed Şerif Efendi, 139. es-Seyyid Mehmed Emin Efendi, 140. ders-i âm Musa Efendi, 141. Baldırzade es-Seyyid Mehmed Selim Efendi, 142. Egercizade Hattat es-Seyyid Mehmed Efendi, 143. Bostanzade Ali Efendi.

gülbün-i süvvüm: 144. Kuşakçı Derviş Mehmed el-Halvetî, 145. Boyacı el-Hac Ahmed Dede el-Celvetî, 146. el-Hac Mehmed Dede el-Halvetî, 147. Abdurrahman Baba, 148. türbedar Abdülbaki Dede, 149. Musa Dede, 150. Anbarîzade Derviş Abdullah Efendi, 151. Derviş Abdullah el-Halvetî, 152. Hindî Baba el-Kâdirî, 153. Çakır Mehmed Dede el-Halvetî.

fasl-ı sâlis: 154. Cami-i Kebir imamı Abdürrahim Efendi, 155. vaiz Abdullah Efendizade es-Seyyid Mehmed Efendi, 156. Hirrezade Ebubekir Efendi, 157. türbedar es-Seyyid Reşid Efendi, 158. Silikzade es-Seyyid el-Hac Mehmed Efendi, 159. Şirvanî Ali Efendi, 160. es-Seyyid Abdüssamed Efendi, 161. es-Seyyid Mehmed Şerif Efendi, 162. Yıldırım Bayezid Camii imamı İsmail Efendi en-Nakşbendî, 163. Ferâizî Mustafa Efendi, 164. Çelebi Sultan Mehmed Han Camii imamı Ahmed Efendi, 165. Antalya müftüsü es-Seyyid Yusuf Efendi, 166. Şeyh Attar-ı Sânî demekle maruf Mustafa Efendi, 167. Veli Kadızade Mehmed Said Efendi, 168. Soğancı damadı Ahmed Efendi en-Nakşbendî, 169. Ahmed Efendi, 170. Karapınarî Mehmed Efendi, 171. Haszade Halil Efendi, 172. türbedar Seyyid Şeyh Said Efendi, 173. Cami-i Kebir imamı Ahmed Efendi, 174. Cami-i Kebir imamı Süleyman Efendi, 175. Ferâizî Yusuf Efendi, 176. Emir Sultan Camii hatibi Seyyid Ali Efendi, 177. Kara el-Hac Salih Efendi, 178. Kütükçüzade el-Hac Ahmed Efendi, 179. Bayramzade sahaf A'rec Ahmed Efendi, 180. Ebu İshak muallimhanesi hâcesi Hüseyin Efendi, 181. Bülbül Hafız demekle meşhur Hafız Seyyid Abdullah Efendi, 182. Erzincanlı ders-i âm Seyyid Mustafa Efendi, 183. Hâdimî Mehmed Efendi, 184. Mazlumî Seyyid el-Hac Mehmed Efendi.

gülbün-i çehârüm: 185. Huldî Mustafa Efendi, 186. Şahin Emirzade

Beliğ Seyyid İsmail Efendi, 187. Râkım İbrahim Efendi, 188. Levhî Hüseyin Efendi, 189. Naim Efendi, 190. Seyyid Feyzî.

fasl-ı râbi: 191. Baldırzade es-Seyyid eş-Şeyh Mehmed Efendi, 192. Altunzade İbrahim Efendi ibn Derviş Mehmed, 193. Efecikzade Ahmed Ağa.

gülbün-i pencüm: 194. reisü'l-küttab Yusuf Efendi, 195. Kürdzade İbrahim Efendi, 196. Tuzbazarı imamı eş-Şeyh Mustafa Efendi, 197. Hudavendigâr Gazi Camii imamı Mehmed Efendi, 198. Tıybî Mustafa Efendi.

fasl-ı hâmis: 199. Haşimzade Mehmed Çelebi, 200. Sultan imamızade Nizameddin Efendi, 201. Hâtem Efendi, 202. Yakub Dede el-Eşrefî, 203. Kabakzade Molla Mustafa, 204. Hastazade Abdullah Efendi, 205. kapan kâtibizade Mustafa Efendi, 206. Çavuşzade el-Hac Mehmed Ağa, 207. Tuba İbrahim Efendi, 208. Cuma Begzade el-Hac Salih Efendi, 209. Çıkrıkçızade Ahmed Efendi, 210. Kocagözzade Mustafa Efendi, 211. Çiçekçi Ebubekirzade Ali Efendi, 212. Tabib Hazık Ömer Efendi, 213. Çörekçizade İbrahim Efendi, 214. Abdizade Ali Efendi, 215. Harrât Derviş Ahmed el-Eşrefî, 216. Yeşil kâtibizade Zeynelabidin Efendi.

Kaynaklar

Abdulkadiroğlu, Abdulkerim. "Güldeste-i Riyâz-ı İrfân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* c. 14. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996.

Atlansoy, Kadir. *Bursa Şairleri Bursa Vefeyatnamelerindeki Şairlerin Biyografileri.* Bursa: Asa Kitabevi, 1998.

Donuk, Suat. *Türk Edebiyatında Vefeyâtnâme ve İsmail Belîğ'in Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'ı.* Ankara: Gece Kitaplığı, 2016.

Efendioğlu, Mehmet. "Vefeyât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* c. 42. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012.

Eşrefzâde Ahmed Ziyâeddin. *Gülzâr-ı Sulehâ ve Vefeyât-ı Urefâ.* Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Orhan 1018/2.

_____. *Gülzâr-ı Sulehâ ve Vefeyât-ı Urefâ.* Milli Kütüphane, 06 Mil Yz FB 176.

_____. *Gülzâr-ı Sulehâ ve Vefeyât-ı Urefâ.* Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Mikrofilm 1719.

_____. *Gülzâr-ı Sulehâ ve Vefeyât-ı Urefâ.* Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yazma Bağışlar 4927.

Fihrisü'l-Mahtûtati't-Türkiyyeti'l-Osmâniyye (Mısır Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu 1870-1980). c. 3. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Âmme li'l-Kitâb, 1990.

Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî. *Vefeyât-ı Selâtîn ve Meşâhîr-i Ricâl.* haz. Fahri Ç. Derin. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1978.

Kara, Mustafa. "Eşrefzâde Ahmed Ziyâeddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* c. 11. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995.

Kutlar, Fatma Sabiha. "Bursa Şairlerinin Vefeyatnamesi". *Türkoloji Dergisi 15,* s. 1 (2002): 269-298.

Mehmed Şemseddin. *Bursa Dergâhları Yâdigâr-ı Şemsî* I-II. haz. Mustafa Kara&Kadir Atlansoy. Bursa: Uludağ Yayınları, 1997.

Unat, Faik Reşit. *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu.* 3. bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1959.

KAYAOKAY, İlyas.[*]

"Yakup Kadri'nin Şeyhi Ali Nutkî Nur Baba'nın Bir Cönkte Bulunan Kerbela Mersiyesi, Muharremiyye ve Düvâz-dehi"

1. Giriş

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla beraber devletin kuruluşundaki temel taşlardan birisi olan Bektaşîlik de halk arasında tahkir ve tezyife uğramaya başlar. 19. asırda tekkeleri yasaklanır ve kimi kesimlerce ötekileştirilir. Bilhassa Yakup Kadri'nin *Nur Baba* adlı romanı bu hususta dikkat çekicidir. Yakup Kadri de bir zamanlar Yahya Kemal gibi Çamlıca Bektaşî tekkesinin müdavimlerinden biridir ve mürşidi de romanında eleştirdiği Nur Baba gerçek adıyla Ali Nutkî'dir.

Yakın zamana kadar yalnızca bir roman kahramanı olarak menfî şöhret bulmuş Ali Nutkî Nur Baba, Bektaşîlik üzerine yaptığı araştırmalarla dikkat çeken değerli araştırmacı Dr. Fahri Maden'in kıymetli neşirleriyle (Maden, 2012; Maden, 2021) tam olarak anlaşılmış, Bektaşîliğin son dönemlerinde ön plana çıkmış bir simadır. Ali Nutkî hakkındaki ilk bilgilere bazı Alevî-Bektaşî şiir antolojilerinde (Koca, 1990: 738; Özmen, 1998: 117) rastlanılır. Onun, "biz bende-i Bektaşîleriz" nakarat mısralı bilinen ve bestelenmiş tek manzumesi de kısa biyografisinde yer alır. Tekrar bilgileri ihtiva eden bu antolojilerde yer alan malumata göre; Ali Nutkî, 1869-1936 yılları arasında yaşamış olup ölüm tarihi Maden'e göre 17 Aralık 1934'tür. (2021: 212) Nerede doğduğu tam olarak bilinmemekte birlikte babası, *Bektaşî Tercemanları* (Taş ve Özdemir, 2021) adlı kitapçığı hazırlayan Mehmed Nuri Baba'dır. Mehmed Ali Hilmi Dedebaba'ya intisap ettiği bilinen Ali Nutkî, babasının ölümünden sonra Çamlıca'daki Tahir Baba Bektaşî Tekkesi'nin son postnişini olur (Çelik, 2022: 162). Mustafa Kemal Atatürk ile de tanışan Ali Nutkî, onun tarafından Yakup Kadri'ye karşı methedilir ve Kırşehir/Mucur kaymakamlığına tayin edilir. "Pektaş" soyadını alan ve dört evlilik yaptığı bilinen Ali Nutkî Baba, Şahkulu Tekkesi'nin arkasındaki Mansur Baba Mezarlığı'nda defnedilmiştir (Maden, 2021: 212).

Dr. Fahri Maden, *Üsküdarlı Bir Bektaşi Babası Ali Nutki (Nur) Baba (1869-1934)* adlı bildirisinde (2021), arşiv belgelerinden de hareketle Ali Nutkî hakkında kapsamlı araştırmalar yapar ve hem kendisi hem ailesi hem de

[*] Doç. Dr., Munzur Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ilyaskayaokay@munzur.edu.tr., ORCID ID: 0000-0001-8544-2307

şeyhi olduğu tekke hakkında bazı önemli bilgilere ulaşır. F. Maden, Ali Nutkî'nin tüm yönlerini etraflı ele aldığından burada yalnızca edebî yönü üzerinde durulacaktır. Şiirlerinde Nutkî mahlasını kullanan Ali Nutkî'nin antolojilerde kayıtlı yalnızca bir manzumesi bilinmektedir:

Zahidler eyler ta'nımız / Sofular bilmez hâlimiz
Dilküşâdır ahvâlimiz / Biz bende-i Bektaşîyiz

Kur'an okuruz ezberi / Muhammed Ali'den beri
Pirimiz Horasan Eri / Biz bende-i Bektaşîyiz

Rehberi kimdir biliriz / Mürşide ikrar veririz
Zannınız gibi değiliz / Biz bende-i Bektaşîyiz

Bize ihsân etti celi / Bu mesleği ta ezeli
Tuttuk edeb erkân yolu / Biz bende-i Bektaşîyiz

Otuz iki salat ile / Hacc ü savm ü zekât ile
Nice yüz bin kerrat ile / Biz bende-i Bektaşîyiz

Yokdur bizim bir şahımız / Hak saklasın imânımız
Bektaşîlerdir nâmımız / Biz bende-i Bektaşîyiz

Taş atan bizden dediler / Attıranı sevmediler
Şahiddir üçler yediler / Biz bende-i Bektaşîyiz

Kâr ü zarar kendimize / Hükmedemez kimse bize
Seven gelsin yanımıza / Biz bende-i Bektaşîyiz

Yeter Nutkî faş eyledin / Âriflere taş eyledin
Zahid ne telaş eyledin / Biz bende-i Bektaşîyiz (Özmen, 1998: 117)

Ali Nutkî'nin dergâhlarda okunan, bestelenmiş bu deyişi dışında herhangi bir manzumesi, eseri bilinmemektedir. Ancak aile efradının elinde şiirlerinin kayıtlı olduğu bir defterin varlığı söz konusudur. Bu defterdeki şiirlerin fotokopi hâlindeki bir nüshası F. Maden'e ulaşmış olup aynı araştırmacı tarafından yayımlanması planlanmaktadır. F. Maden, Ali Nutkî'nin eserleri hakkında şunları söyler: "şair olan ve nefesleri bulunan Ali Nutkî Baba Fuzûlî'nin *Divan*'ına da bir nazire kaleme almıştır. Ali Nutki Baba'nın nefesleri elimizde olup şimdiye kadar meçhul kalmış olan bu nefesler tarafımızdan literatüre kazandırılacaktır." (2021: 212).

Yakın tarihte bir sahaftan satın aldığımız bir el yazmada, Ali Nutkî'nin bilinmeyen ve ailesinin elindeki defterde kayıtlı olmayan yeni şiirleri tespit edildi. Şahsî kitaplığımızda bulunan 10 yapraklık bu el yazma, cönk şeklinde tertip edilmiş olup ciltsizdir. Müstensihi bilinmemekle birlikte rika hattıyla H. 1326/ M. 1908 yılında istinsah

edilmiştir. Müstensihin, Ali Nutkî'nin müridlerinden biri olduğunu düşünüyoruz. Eserin sonunda *Muharrir ü nâzımı: meşâyıh-ı tarîk-i nâzenînden Ali Nutkî* şeklinde -matbu eserlerde sıkça görülen bir tarzda- bilgi verilmiştir.

Ali Nutkî'nin, Fuzûlî'nin *Divan*'ına nazire olduğu söylenilen kayıp bir eserinin olduğu yukarıda ifade edilmişti. Bize göre; *Divan*'a değil de onun *Hadîkatü's-Süedâ* adlı eserine nazire yazılmış olmalıdır. Zira bir divana nazire yazılmaz. Nazire olduğu bildirilen bu eserin elimizdeki cönk olma ihtimali daha yüksektir. Zira bu cönkteki eserlerin muhtevası ağırlıklı olarak Kerbela konuludur. Bu bilgileri göz önüne alırsak cönkteki manzumelerin sonradan ayrıca müstakil olarak bastırılmış olma ihtimali de vardır. Yahut Ali Nutkî'nin henüz ele geçmemiş olan başka bir eseri daha bulunmaktadır.

Çalışmamızda, şahsî kitaplığımızdaki cönkte yer alan Ali Nutkî Baba'ya ait üç manzumenin tanıtımı yapılacak ardından şiirlerin Arap harflerinden Latin harflerine transkripsiyonlu aktarımına ve tıpkıbasımına yer verilecektir.

2. Cönkte Kayıtlı Kerbela Mersiyesi, Muharremiyye ve Düvâz-dehin Tanıtımı

Cönk içinde kayıtlı üç şiirden en hacimlisi olan ilk manzumenin başlığı; *Ravża-i Mübāreke-i Nebevīde 'Ālem-i Menām Ḥażret-i Ḥüseyn* (Hz. Muhammed'e Ait Mübarek Kabirde Uyku/Rüya Âlemindeki Hz. Hüseyin) şeklinde belirtilmiştir. Metin, 11 bendden müteşekkil bir tercî-bend olup her bendde mısra sayısı 12-14 arasında değişmektedir. 1 ve 10. bendlerde 12 mısra; 3, 6 ve 9. bendlerde 13 mısra diğer bendlerde de 14 mısra vardır. Bu durum, nüshadaki eksik mısraların müstensih tarafından yazılmamış olabileceği ihtimalini de akla getirmektedir. Her bendin son iki nakarat mısraı şöyledir:

> Bil ki Kevs̱er'dür bahā-yı ḫūnıŋa oġlum bedel
> Git şehīd ol Kerbelā'da öyle al ḳanıŋla gel

Mahlas bulunmayan manzume, Remel bahrinin *fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün* kalıbıyla nazmedilmiştir. Bazı mısralarda müstensihten kaynaklandığını düşündüğümüz eksik hece ve kelimelerden kaynaklı vezin aksaklıkları mevcuttur. 11 bendin dördünde redif kullanılmış olup 6. bendde "-e"; 7. bende -ısıŋ" ve 10. bendde "i" sesi, ek hâlindeki redifi teşkil eder. 8. bendde de "ağlasun" kelime hâlindeki redif müşahade edilir. Tercî-bendde vezin gibi kafiye kullanımı da birkaç mısra dışında aksamamaktadır. 1. bendde "-el", 2. ve 10. bendlerde "-en", 3. ve 7.

bendlerde "-ân", 4. bendde "-îm", 5. bendde "-îd", 6. bendde "-et", 8. ve 11. bendlerde "-â", 9. bendde de "-âh" sesi kafiyeyi teşkil etmektedir.

Hz. Peygamber'in ağzından yazılan mersiyede, tasannudan uzak samimi, yer yer mübalağalı bir dil ve üslup göze çarpar. Mübalağalı ifadeler ölüm karşısında duyulan acının büyüklüğünü hissettirmek içindir. Mısralar, Hz. Peygamber'in dilinden çıkmış gibi yazıldığı için mübalağalar daha tesirli bir hâl alır. Kullanılan Arapça ve Farsça terkipler, dönemin diline uygun şekilde açık ve sadedir. Şair, meramını ifade etmede şiir dilinine uygun olarak devrik cümleleri tercih eder. Cümlelerdeki fiiller, genellikle 3. tekil emir kipindedir. Belirgin bir üslup özelliği olarak nakarat beytinden sonra gelen bendler, "öyle al kanınla" kalıp ifadesiyle başlar ve arkasından "gel, tur, çık, dön, git, gir" şeklinde bir fiil yer alır. Burada Hz. Hüseyin'e seslenilir.

Manzumenin muhtevası bir Kerbela mersiyesi olup Hz. Hüseyin ve Ehl-i Beyt'in H. 10 Muharrem 61 senesinde acımasızca katledilişi karşısında duyulan üzüntüyü ifade etmektedir. "Genel olarak dinî-tasavvufî Türk edebiyatında, özellikle de Alevîlik-Bektaşîlik gibi zümre edebiyatlarıyla divan, halk ve âşık edebiyatında Kerbela hadisesiyle ilgili olarak müstakil eserler, mersiye ve manzumeler telif edilmiş, ayrıca başta divan şairleri olmak üzere konuya eğilen sanatkârların, halk âşıklarının his ve hayal dünyalarının ortaya konmasında Kerbela adı önemli bir mazmuna dönüşmüştür" (Uzun, 2002: 274).

Kerbela mersiyeleri bilhassa Alevî-Bektaşî edebiyatının en karakteristik edebî türünü teşkil eder. Yüzlerce şair, bu sahada eser vermiş olup herhangi bir kaynakta Nutkî'nin bu mersiyesinden bahsedilmemiştir (Arslan ve Erdoğan, 2009). Nutkî'nin bu müstakil hâldeki manzumesinde Kerbela hadisesinin nasıl gerçekleştiğine dair detaylar yer almaz ancak Yezid ve bu katliamın faili olarak bilinen Şimr bin Zi'l-Cevşen'in adı lanetle yad edilir. Mersiyenin muhtevasının daha iyi anlaşılması için günümüz Türkçesine aktarımında fayda vardır. Anlaşılacağı üzere Ali Nutkî Nur Baba, Hz. Muhammed ve Ehl-i Beyt sevgisiyle yanıp tutuşan, diğer peygamberleri de bilip tanıyan, Bektaşîliğe ait değerleri ön planda tutan samimi bir Müslüman'dır:

Hz. Muhammed'e Ait Mübarek Kabirde Uyku/Rüya Âlemindeki Hz. Hüseyin

1. Ah zulme uğramış Hüseyin'im, pek sevgili göz nurum, gel dinle. Bu gelip geçici toprakta bir temelin daim ve sabit kalması mümkün mü? Bu dünyada gerçekleşen her arzu ve ümidimiz boş ve geçicidir. Zeval bulmaz, daimi olanın (Allah c.c.) kalemi, senin temiz alnına (kaderini)

yazdı. Git kanlı bir savaşa gir ve kızıl kana boyan. Oğlum, Kerbela meydanına gir ve kılıcını çek. Arslan Ali'nin yavrusu olduğunu çok hileler yapan düşman görsün. Benim tarif ettiğim ve bildirdiğim şeriatimi elden bırakma, onun Yezid'e geçmesine izin verme. Fakat oğlum, bil ki ecel seni orada beklemektedir. Tabiatına korku ve uyuşukluk girmesin gerekirse susuz koy başını öyle kesilsin. Oğlum (Hüseyin) bil ki senin kanının kıymetinin bedeli, cennetteki Kevser havuzudur. Git şehit ol Kerbela'da öyle al kanınla gel.

2. (Hüseyin) sen al kanınla gelip kabrimi hoş ve latif kıl. Ben o zaman kabrimden inleyip toprak saçayım. Mezardan *Allahu Ekber* diyerek kalkıp Allah'a şöyle sesleneyim. İşte zulme uğramış Hüseyin'im, işte göz yaşımla ben huzura geldim. Bak, keder ve hüzün veren şehidin gömleksiz ve kefensizdir. Kesilmiş başı elinde, vücudu parça parça edilmiştir. Kılıç ve okların onun bağrında açtığı yaralar, fitnenin zulmün tanığıdır. Dudakları yarılmış, susuzluktan ağzı yanmıştır. Hüseyin, feryat ve eyvah sesleri arasında yıkılıp gitti. Şu (yanda) Ali, bu (yanda) Fatıma'm diğer yanda zehirle öldürülmüş Hasan. Ehl-i Beyt'im, kabrimi, şimdi Hz. Yakub'unki gibi hüzünler evine döndermiştir. Ya İlahî, sen intikam, öç alan Allah'sın. Hüseyin'imi sevinçli ve ferah kıl. Oğlum (Hüseyin) bil ki senin kanının kıymetinin bedeli, cennetteki Kevser havuzudur. Git şehit ol Kerbela'da öyle al kanınla gel.

3. (Hüseyin) öyle al kanınla dur, Hz. Cebrail gökten şimdi iner. Sana der ki kendisinden yardım istenen Allah, şimdi seni arzu etti. O zaman meleklerin kanatları üzerinde uçarsın. Uluhiyet âlemine girebilen melekler, "işte Allah'ın misafiri geldi" derler. Allah'a en yakın olan melekler, arşta neşeyle "gülbang" (Bektaşîlerin özel dua ve sözleri) okur. Allah'ın en güzel, en has meclisine ulaşırsın. O vakit Hakk'ın eşiğine varıp anlatacaklarını açıkça söyle. Dudaklarını göster ve de ki Allah'ım "bu dudaklar susuz kalmıştır." Ey sevgili, canlı ruh, cennette bir havuz olan Kevser'i bana sunsalar ben içmem de. Ayrıca de ki temiz soylu atam (Hz. Peygamber) kabrinde âh ederken cennet ve Kevser ile gönlüm hoşnut ve bahtiyar olamaz. Oğlum (Hüseyin) bil ki senin kanının kıymetinin bedeli, cennetteki Kevser havuzudur. Git şehit ol Kerbela'da öyle al kanınla gel.

4. (Hüseyin) öyle al kanınla gel, Rahîm (çok rahmet ve merhamet sahibi) olan Allah seni görsün. Cennetin bekçisi o vakit koşar ve der ki: "cennet senin gelişini gözlemektedir. Ey cömert kimse, sen burdan gitme. Cehennem de "ceza", "intikam", "adalet" diyerek Yezid'i çağırmaktadır. İşte o zaman, korku içindeki Yezid'in kavmini gör.

Kovulmuş şeytan, ateşten sarayına oturmuştur ve lanet okuyup ayıpladığı Yezid'e seslenmektedir. Şeytan, Yezid'e, "ey alçak ve rezil kimse, ben Hz. Âdem'e secde etmeyerek çok şiddetli ıztırap duydum. O vakit Kur'ân yoktu ve doğuştan gelen vasfımda büyük bir zıtlık vardı. Lakin çok bilen Âlim sıfatlı Allah c.c., dünyada emretseydi gönderdiği peygambere samimi bir kalp ile secde ederdim. İşte Yezid, sen benden daha alçaksın, ben sana dost olmam. Oğlum (Hüseyin) bil ki senin kanının kıymetinin bedeli, cennetteki Kevser havuzudur. Git şehit ol Kerbela'da öyle al kanınla gel.

5. (Hüseyin) öyle al kanınla çık, Yezid oğlu Yezid seni görsün. Ateşli bir nara at ve ona "ben şehit oldum" de. Âh, ey alçak ve murdar (Yezid), en büyük nimetler benim, Kevser benimdir. Âh, ey inatçı (Yezid), işte zulmün, işte Allah'ın adaletini gör, bak şimdi. O utanmaz Yezid, o vakit, "âh ey saadetli (Hüseyin), bana medet" desin. Bir de bak cehennemin içindeki korkunç kuyuda ümidi yoktur ve ona yılanlar sarılmıştır. Ateşli zincirlerle bağlan, büyük çöl senin katilin olsun. O zaman desin "âh, ey medet, eyvahlar olsun, (ömrüm) sonbaharım çok musibetli ve şiddetlidir." Sen de ki ey tamahkâr, işlerin ziyadesiyle kötüye gitsin. Benim kanımla şu sıcak suyu satın aldın. Ey Yezid, şimdi gelsin de seni bu cehennem çukurundan kurtarsınlar. Oğlum (Hüseyin) bil ki senin kanının kıymetinin bedeli, cennetteki Kevser havuzudur. Git şehit ol Kerbela'da öyle al kanınla gel.

6. (Hüseyin) öyle al kanınla dön ve o Hakk'ın büyük kapısının eşiğine git. Sen Hakk'ın huzuruna çıktığında şükür secdesine kapan ve ona şükr et. Ellerini kaldır ve hem ümmete hem Ehl-i Beyt'e dua et. Cennetin bekçisi, yine yalvarıp yakarmaya seni davet eder. Bir daha secdeye kapan ve cennete girmem, girmem de. Soyum ve çocuklarım, askerim, hayır sahiplerimin talihi iyi olmadıkça cennete girsem de rahat etmem. O zaman birden yücelik âlemine dalarsın ve soyunun, çocuklarının, askerlerinin, hayır sahiplerinin iyi talihe kavuştuklarını görürsün, nimete boğulursun. O yüce topluluğu yanına al ve sen o topluluğun yol gösterici, ışığı ol. Oğlum (Hüseyin) bil ki senin kanının kıymetinin bedeli, cennetteki Kevser havuzudur. Git şehit ol Kerbela'da öyle al kanınla gel.

7. (Hüseyin) öyle al kanınla git, Kevser'in kurbanısın. Sen, Kerbela'nın başı kesilmiş, susuz bir misafirisin. Gözümün nuru (Hüseyin), sen arşa çıkmışsın, şehadet kanısın. İlahi yazılmışların ve sözlerin süsü, kabrimin Kur'an'ısın. Sen, Aliyyü'l-Murtaza'nın (kendisinden razı olunmuş Hz. Ali) şan ve şerefi yüce olan oğlusun.

Dedelerinin asil soyuna Allah'ın büyük lütfusun. Velilerin ve içi temiz samimi dostların irfanının esasısın. Sen şehitlerin yedinci kat gökteki tahtının sultanısın. Ehl-i Beyt'in imamı, reisi, Allah'ın günahları affetmesinin sebebisin. Hüseyin'im, sen gözümün nuru, dinimin delilisin. Âh oğlum, sen âşıkların canısın, maşukusun. Senin yasınla ağlayan çaresizlerinin ilacısın. Oğlum (Hüseyin) bil ki senin kanının kıymetinin bedeli, cennetteki Kevser havuzudur. Git şehit ol Kerbela'da öyle al kanınla gel.

8. (Hüseyin) öyle al kanınla git, Hz. Âdem ile Hz. Havva ağlasın. Hz. Nuh yanıp ağlasın, âh, derya ağlasın. Aşkının ateşiyle, Allah'ın dostu, âlim olan Hz. İbrahim ağlasın. Çenenin altını göster, Allah'a kurban olacak olan Hz. İsmail ağlasın. Gül renkli dudağının kanıyla Hz. Yahya'nın ruhu ağlasın. Ey Hüseyin'im, güzelliğine Hz. Yusuf ve Züleyha ağlasın. Hz. Meryem'in ruhu feryat etsin, Hz. İsa ağlasın. Yanmış dudaklarınla Tur-ı Sina'ya bir görün, ağlasın. Kırmızı dudağının ateşiyle, hayrete düşmüş olan Hz. Musa ağlasın. O gönlü çağlayan tevella (Ehl-i Beyt'i sevenler) ve teberra (Ehl-i Beyt'i sevmeyen) kimseler ağlasın. Âlem tutuşsun, gögün en yüksek katmanı arş-ı alâ ağlasın. Oğlum (Hüseyin) bil ki senin kanının kıymetinin bedeli, cennetteki Kevser havuzudur. Git şehit ol Kerbela'da öyle al kanınla gel.

9. (Hüseyin) öyle al kanınla Allah'a itaat edip ona yaklaşmış olan velilerin dergâhına gir. Sen Hakk'ın diri, Peygamber varisi olan doğru yolu gösterenisin, dervişlerin tekkesi senindir. Dervişlerin kalbi, sana yüce makamlı oturulacak taht olsun. Aşk ve duanla tarikat ehline muamele et. Sevgilinin aşkına ulaşmak için yol gösterici ol. Allah'ın varlığına ve birliğine inananlar için sığınılacak yer ol. Yaralı kalbin, yanık dudağınla âh, vâh et. Oğlum (Hüseyin) tarikata mensup olan kimseleri kanınla uyandırarak doğru yola ilet. Ey adalet isteyen (Hüseyin), yerde Allah'ı çokça an ki yüksek makamlara erişesin. Senin Allah'ı çokça zikretmenle aşkının arzu ve neşesi artsın, coşsun. Ey hürmet edilen şahın (Hz. Ali'nin) oğlu, hem Allah'a yalvar hem de kaderine razı ol. Yezid, senin yüceliğini görüp anlasın ve mahvolsun. Oğlum (Hüseyin) bil ki senin kanının kıymetinin bedeli, cennetteki Kevser havuzudur. Git şehit ol Kerbela'da öyle al kanınla gel.

10. (Hüseyin) öyle al kanınla Zehra (ay gibi parlak olan) lakaplı kızım Fatıma'm seni görsün. Onun temiz toprağına düş, mübarek kabri kan olsun. Âh, ey beni büyüten (annem) diyerek o kana bulanmış boynunu göster. (Ona de ki) âh, sen bu gül renkli tenimi öpmeye kıyamazken din düşmanı zalimler bak beni ne hâle getirdi. Yezid'i ve

Şimr ibnü'l-Cevşen'i (Hz. Hüseyin'i şehit eden katillerden birisi) daima an ve unutma. O merhametin ve saf sevginin kaynağı olan (Fatıma), saçlarını yolup ağlasın. Onun tuttuğu yas ve inlemeler kainatı titretsin. Onun nur dolu memleketi, müsibetler diyarı olsun. Oğlum (Hüseyin) (kimseye muhtaç olmayan) Ganî Allah, seni öyle görmek istiyor. Oğlum, bil ki senin kanının kıymetinin bedeli, cennetteki Kevser havuzudur. Git şehit ol Kerbela'da öyle al kanınla gel.

11. (Hüseyin) öyle al kanınla git Murtaza (beğenilmiş, seçilmiş, rıza gösterilmiş) Ali, seni görsün. Temiz kabri tutuşsun, rıza kapısı ağlasın. (Hüseyin), yanık bir feryat edip de ki ya kıymetli baba, soyum, evladım susuz kaldık, Kerbela şehidi olduk. Bak nasıl kan içip geldim. Ya baba, Zeyne'l-abidin, Ümmü Gülsüm'ün ile Zeynep, Şam'da (esir) kaldılar. Vâh ayrılık, onlar baş açık, yalın ayak ve çıplak hâldedir. (Ali), kabrinden sıçrayıp kalksın, kainat onun üzüntüsüyle dolsun. Kaderin yazıldığı kalem, kader gelip buna ağlasın. Ey felek, Ehl-i Beyt'e böyle mi layık görüldü. O vakit nebiler, vâh Hüseyin, vâh güzel gözlü desin! Oğlum (Hüseyin), yüce Allah seni öyle görmek istiyor. Oğlum, bil ki senin kanının kıymetinin bedeli, cennetteki Kevser havuzudur. Git şehit ol Kerbela'da öyle al kanınla gel.

Cönkteki ikinci manzume; "Mersiye" başlıklı yedi beyitlik gazeldir. Her ne kadar mersiye türünde olduğu belirtilse de muhtevası yine taziye-nâmeler gibi türün bir diğer alt kolu olan "Muharremiyye"dir. "Kerbela olayı halk ve âşık edebiyatında da yaygın olarak işlenmiş, bu tür şiirlere mersiyenin yanı sıra "muharremlik" adı verilmiştir. Bilhassa Alevî ve Bektaşî çevrelerinde bu konuya dair yüzlerce manzume yazılmıştır" (Uzun, 2020: 8-9).

Bu gelen sāl-i cedīddir ḳıldı tecdīd mātemi
Çek elüŋ sāḳī ḳadeḥden olalım ġam hemdemi

beytiyle başlayan gazelde yeni yıla girildiği ve bu ayın matem ayı olduğu, bundan duyulan acı ve keder anlatılır. "Hz. Hüseyin ve aile fertlerinin bu ay içinde Kerbela'da şehit edilmesi Muharrem ayına başka bir anlam kazandırmıştır. Şiîler için bu tarih Hz. Hüseyin'in intikamını alma yeminlerinin tazelendiği bir matem günüdür. Özellikle İran'da 10 Muharrem'de "taziye" adlı törenler düzenlenmesi, yas merasimlerinde ağıtlar söylenmesi ve Maktel-i Hüseyin türünde eserler okunması bir gelenek halini almıştır." (Topal, 2007: 90). Mersiye, taziye-nâme ve Muharremiyye türü arasında belirgin bir fark olmasa da Muharrem ayına girildiğinin vurgulanması ve bu Kerbela olayının detaylarından ziyade bu ayın yas ayı olmasına vurgu yapılması iki türü kısmen

birbirinden ayırmaktadır. Muharremiyyeler genellikle bestelenir ve bu manzumenin de bestelenerek dergahta okunduğu, bu nedenle cönke kaydedildiğini zannediyoruz.

Tercî-bendle aynı vezin yazılan gazel, dil ve üslup olarak da benzerdir. Gazelin makta beytinde, Nutkî mahlası müşahade edilir. Şekil özellikleri itibariyle vezin, kafiye ve redif kusursuz olup "-em" sesi kafiyeyi, "-i" sesi de redifi teşkil eder. Sade ve anlaşılır bir dille yazılan gazel, günümüz insanının rahatlıkla anlayacağı seviyede olup sadece dört yerde basit terkip (sâl-i cedîd, ehl-i cennet, âb-ı deryâ, halk-ı âlem) görülür.

Yazmadaki üçüncü ve son manzume; "Gazel" başlıklı yine Remel bahrinin aynı vezniyle aynı sadelikle yazılmış yedi beyitlik şiirdir. Bu gazelde de Nutkî mahlası son beyitte vardır ve vezin, kafiye ve redif hatasızdır. "âh" sesi kafiye, "-umdur benüm" ise rediftir. İki manzumeden farklı olarak bu gazel, tür olarak düvâzimam / düvâz-nâme / düvâz-dehdir. Alevî-Bektaşî edebiyatında çokça görülen bu tür, On İki İmam'ı konu edinmektedir. "Alevî-Bektaşî geleneğinde On İki İmam'a derin bir saygı ve bağlılık görülmektedir. Bu saygının sonucu olarak, ana teması On İki İmam olan düvâz-düvâzimam şiir türü ortaya çıkmıştır. Ozanlar düvâz yazmayı-söylemeyi Alevî-Bektaşî olmanın bir gereği olarak kabul etmişlerdir (İyiyol, 2013: 228). Ali Nutkî'nin gazelinde de Hz. Ali'den başlanarak Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Zeyne'l-abidin, İmam Bakır, İmam Sâdık, Musa Kâzım, Ali Musa Rıza, Şah Takî, Şah Nakî, Askerî ve Mehdî'nin silsilesi, övgüsü her bir beyitte muhtasar şekilde yapılmaktadır.

3. Cönkte Kayıtlı Metinlerin Yeni Harflere Aktarılması

Her ne kadar 19. asır metni de olsa şiirlerin neşrinde, transkripsiyon alfabesi kullanılmış olup imlalara müdahil olunmamıştır. Sayfa numaraları sayfanın altında [köşeli parantez] içinde gösterilmiştir. Vezin, şiirlerin başında italik olarak gösterilmiştir. Yine şiirlerdeki imale, zihaf, med gibi aruz hususiyetleri italik şekilde vurgulanmıştır. İmale yapılan yerlerde heceler, zihaf ve medde ise ilgili harf italik yazılmıştır. Müstensihten kaynaklı imla hataları tamir edilirken vezin ve anlama uygunluk esas alınmıştır. Tamir edilen kısımlar [köşeli parantez] içine alınmıştır.

1. Ravża-i Mübāreke-i Nebevīde ʻĀlem-i Menām Ḥażret-i Ḥüseyn

[Fāʻilātün fāʻilātün fāʻilātün fāʻilün]

1.

Āh maẓlūm *Ḥü*seyin'im nūr-ı ʻaynım diŋle gel
ʻArṣa-*i* fānīde mümkin *mi* beḳā ṭutsun temel
Gelse *de* dünyāda boşdur boş ḥuṣūl*e* her emel
Yazdı pīşānī-i pākiŋ üzre kilk-*i* Lem-yezel
Git ḳızıl *ḳana* boyan it ḳanlı bir ceng *ü* cedel
Kerbelā meydānı*na* gir oġlum ey*le* sey*f* sel
Şibl-i Ḥayder oldıġıŋ görsün ʻadū-yı pür-ḥiyel
Ḳoyma şerʻ*-i* pāki*mi* elden Yezīd'*e* virme el
Bil ki āh oġlum faḳaṭ bekler se*ni* an*da* ecel
Ḳoy başıŋ *ṣu*suz kesilsün ṭabʻ*ıŋa* vir*me* kesel

Bil ki Kevs̲er'dür bahā-*yı* ḫ̲ūnı*ŋa* oġlum bedel
Git şehīd ol Kerbelā'*da* öyle al *ḳa*nıŋla gel

2.

Öyle al *ḳa*nıŋla gel it Ravża*mı* rengīn sen
Ben de ḫ̲āk-efşān idem Ravżamda öy*le* nāle-zen
Ḳalḳar[aḳ] Allāhu ekber baḳ direm ey Z̲ü'l-minen
İşte maẓlūmum Ḥüseyn'im işte göz *ya*şumla ben
Baḳ ne ḥüzn-āver şehīdiŋ pīrehensüz bī-kefen [1]
Re's-i maḳṭūʻī elin*de* çāk çāk olmuş beden
Tīr [ü] şimşīr uçla*rı* baġrında bürhān-*ı* fiten
Şaḳḳ olunmış lebler*i* yanmış ṣusuzluḳdan dehen
Vā Ḥüseynā vā*h* vāveylā i*le* reft figen
Şu ʻAlī bu Fāṭımam mesmūm öbür yan*da* Ḥasen
Ehl-i Beyt'im itdi şim*di* Ravża*mı* Beytü'l-ḥazen
Müntaḳimsiŋ it Ḥüseyn'im yā İlāhī şād u şen

Bil ki Kevs̲er'dür bahā-*yı* ḫ̲ūnı*ŋa* oġlum bedel
Git şehīd ol Kerbelā'*da* öyle al *ḳa*nıŋla gel

3.

Öyle al *ḳa*nıŋla ṭur Cibrīl iner gökden hemān
Dir ki gel müştāḳıŋ ol*dı* şimdi Rabbü'l-Müsteʻān
Şeh-per-*i* ḳudsiyye*ti* üz*re* uçarsıŋ ol zamān
İşte mihmān-*ı* İlāhī geldi dir lāhūtiyān
ʻArş*da* gülbāng oḳur şevḳıŋ i*le* kerrūbiyān
Bezm-i ḫ̲āṣṣü'l-ḫ̲āṣṣ-ı Mevlā'*ya* idersiŋ iḳtirān
Ol zamān düş āsitān-ı̲ Ḥaḳḳ'a it ʻarż-*ı* beyān
Lebleriŋ göster di *ki* Rabbim ṣusuzdur *bu* dehān
ʻArż iderler Kevs̲er*'i* içmem di ey rūḥ-*ı* revān [2]

Cedd-i pākim Ravżasın*da* āh iderken bir zamān
Gösülüm olmaz Kevser'i*ŋle* cennetiŋ*le* kām-rān

Bil ki Kevser'dür bahā-*yı* ḫūnıŋ*a* oġlum bedel
Git şehīd ol Kerbelā'*da* öyle al *ḳa*nıŋla gel

4.

Öyle al *ḳa*nıŋla gel görsün se*ni* Rabbü'r-Raḥīm
Ḫāzin-*i* cennet ḳoşar dir ol zamān dārü'n-na'īm
Muntaẓır teşrīfiŋ*e* sen gitme ey necl-*i* kerīm
El-cezā el-intiḳām el-'adl diy*i* gelsün caḥīm
Anda gör ḳavm-*i* Yezīd'iŋ ḥāli*ni* bī-ḫavf [u] bīm
Nārdan ḳaṣra oturmış anda şeyṭānü'r-racīm
La'n ü ṭa'n eyler Yezīd'e dir ki ey şaḥṣ-ı le'īm
İtmedim ben gerçi sec*de* Ādem'*e* oldum elīm
Yoḳdı Ḳur'ān orta*da* żıddıyyet-*i* ḫilḳat 'aẓīm
Līkin emr itseydi Ḥaḳ dünyāda Allāhü'l-'Alīm
Secde eylerdim resūlu'llāha bi'l-ḳalbi'ṣ-ṣamīm
İşte sen benden denīsiŋ ben saŋ*a* olmam nedīm

Bil ki Kevser'dür bahā-*yı* ḫūnıŋ*a* oġlum bedel
Git şehīd ol Kerbelā'*da* öyle al *ḳa*nıŋla gel

5.

Öyle al *ḳa*nıŋla çıḳ görsün Yezīd ibn-*i* Yezīd
Āteşīn bir ṣayḥa çek *di* işte ben geldim şehīd
Ni'met-*i* 'uẓmā benim Kevser benim āh ey pelīd
İşte ẓulmüŋ işte 'adlü'llā*h* gör baḳ ey 'anīd [3]
Bī-ḥayā ol dem disün āh el-ġıyāṯ āh ey sa'īd
Bir de baḳ ġayyāda ef'îler ṣarılmış nā-ümīd
Āteşīn aġlā[l] için*de* ḳātiliŋ olsun bedīd
O disün āh el-ġıyāṯ eyvāh ḫazānım pek şedīd
Sen di *ki* ey ṭāmi' re'y olsun idbārıŋ mezīd
Bir içim *şu* virmediŋ sen görmediŋ re'yim sedīd
Eylediŋ ḳanumla *şu* mā-*i* ḥamīm*i* sen ḫarīd
Şimdi ḳurtarsun se*ni* gelsün şu ġayyādan Yezīd

Bil ki Kevser'dür bahā-*yı* ḫūnıŋ*a* oġlum bedel
Git şehīd ol Kerbelā'*da* öyle al *ḳa*nıŋla gel

6.

Öyle āl *ḳa*nıŋla dön git āsitān-ı 'izzete
Secde-*i* şük*re* ḳapan ḥamd eyle sen ol ḥażrete
Ellerin ḳaldır du'ā it Ehl-i Bey*t'e* ümmete
Ḫāzin-*i* cennet yi*ne* başlar niyāza da'vete
Bir da*ha* var secde*ye* girmem di girmem cennete

Āl ü evlādum sipāhum ḫayr-ḫᵛāhum devlete
İrmedikçe cennete girsem de irmem rāḥata
Ol zamān birden dalarsıŋ ʻālem-*i* ʻulviyyete
Āl ü evlādıŋ sipāhıŋ ḫayr-ḫᵛāhıŋ vuṣlata
Nā'il olmuşlar bulursıŋ ġarḳ olursıŋ niʻmete
Anları al şemʻ-i cemʻ ol sen o ʻulvī hey'ete

Bil ki Kevs̱er'dür bahā-*yı* ḫūnıŋ*a* oġlum bedel
Git şehīd ol Kerbelā'*da* öyle al ḳ*a*nıŋla gel [4]

7.

Öyle al ḳ*a*nıŋ i*le* git Kevs̱er'iŋ ḳurbānısıŋ
Kerbelā'nıŋ ser-bürīde bir ṣusuz mihmānısıŋ
ʻArṣa çıḳmışsıŋ gözüm nūrı şehādet ḳ*a*nısıŋ
Zīver-*i* levḥ-*i* İlāhī Ravżamıŋ Ḳur'ān'ısıŋ
Sen ʻAliyyü'l-Murtażā'nıŋ necl-i ʻālī-şānısıŋ
Ḫānedān-ı ceddiŋ*e* Ḥaḳḳ'ıŋ büyük iḥsānısıŋ
Evliyā *vü* aṣfiyānıŋ māye-*i* ʻirfānısıŋ
Sen şehīdānıŋ serīr-*i* sidre*de* sulṭānısıŋ
Ehl-i Beyt'iŋ pīşuvās*ı* bāʻiṣ-*i* ġufrānısıŋ
Nūr-ı ʻaynumsıŋ Ḥüseyn'im dīnimiŋ bürhānısıŋ
Ehl-i ʻaṣḳıŋ āh oġlum cānısıŋ cānānısıŋ
Mātemiŋ*le* aġlayan dermāndeler dermānısıŋ

Bil ki Kevs̱er'dür bahā-*yı* ḫūnıŋ*a* oġlum bedel
Git şehīd ol Kerbelā'*da* öyle al ḳ*a*nıŋla gel

8.

Öyle al ḳ*a*nıŋla git Ādem'le Ḥavvā aġlasun
Nūḥ yansun nevḥa itsün āh deryā aġlasun
Nār-ı ʻaşḳıŋ*la* Ḫalīlu'llāh-ı dānā aġlasun
Ġabġabıŋ göster Ẕebīḥu'llāh-ı bīnā aġlasun
Ḫūn-ı gül-gūn-*ı* lebiŋ*le* rūḥ-ı Yaḥyā aġlasun
Ey Ḥüseyn'üm ḥüsnüŋ*e* Yūsuf Züleyhā aġlasun
Rūḥ-ı Meryem eylesün feryād ʻĪsā aġlasun [5]
Bir görün yanmış lebiŋ*le* Ṭūr-ı Sīnā aġlasun
Āteş-*i* laʻliŋle ḥayret-ẕād Mūsā aġlasun
ʻArż-ı dīdār eyle sen nūr-*ı* tecellā aġlasun
Dil-ḫurūşān ol tevellā *vü* teberrā aġlasun
ʻĀlemü'l-esmā ṭutuşsun ʻarş-ı aʻlā aġlasun

Bil ki Kevs̱er'dür bahā-*yı* ḫūnıŋ*a* oġlum bedel
Git şehīd ol Kerbelā'*da* öyle al ḳ*a*nıŋla gel

9.

Öyle al *ḳa*nıŋla gir dergāh-ı ehlu'llāha āh
Mürşid-*i* ḥayy-*i* İlāhīsiŋ seniŋdür ḫānḳāh
Ḳalb-i dervīşān sa*ŋa* olsun mu'allā taḫt-gāh
İt ṭarīḳat ehli*ne* 'aşḳ *u* niyāzıŋ*la* nigāh
Reh-nümā-*yı* 'aşḳ-ı yār ol ehl-i tevḥī*de* penāh
Yaralı ḳalbiŋ yanıḳ la'liŋle ey*le* āh [u] vāh
Vir sülūk erbābı*na ḳa*nıŋla oġlum intibāh
Yirde ẕikr it gökde istiḳbāle çıḳ ey dā*d*-ḫᵛāh
Raḳṣa gelsün şevḳ-ı 'aşḳıŋ*la* seniŋ ẕikr-*i* İlāh
Hem du'ā ol hem icābet ey mükerrem necl-i şāh
Aŋlasun 'ulviyyetiŋ görsün Yezīd olsun tebāh

Bil ki Kevṯer'dür bahā-*yı* ḫūnıŋ*a* oġlum bedel
Git şehīd ol Kerbelā'*da* öyle al *ḳa*nıŋla gel [6]

10.

Öyle al *ḳa*nıŋla görsün Fāṭıma'm Zehrā seni
Düş o ḥāk-*i* pāke ḳan olsun mübārek medfeni
Āh yā *e*mān di göster ḫūnīn [ol] gerdeni
Öpme*ge* ḳıymaz iken āh işte *bu* gül-gūn teni
Baḳ ne ḥā*le* ḳoydı ḫaṣm-ı dīn ü ẕālimler beni
Ẕikr ü ta'dād it Yezīd *ü* Şim*r* ibnü'l-Cevşen'i
Ṣaçlarıŋ yolsun bükā itsün o şefḳat ma'deni
Lerze-baḫş-ı kā'ināt olsun fiġān *u* şīveni
Buḳ'a-*i* pür-nūrı*nı* itsün meṣā'ib maḫzeni
Öyle görmek istiyor oġlum se*ni* Rabbü'l-ġanī

Bil ki Kevṯer'dür bahā-*yı* ḫūnıŋ*a* oġlum bedel
Git şehīd ol Kerbelā'*da* öyle al *ḳa*nıŋla gel

11.

Öyle al *ḳa*nıŋla git görsün 'Aliyyü'l-Murtażā
Meşhed-*i* pā*ki* ṭutuşsun aġlasun bābü'r-rıżā
Bir yanıḳ feryā*d* çek *di* yā ebā ẕü'l-müctebā
Āl [ü] evlādum ṣusuz olduḳ şehīd-*i* Kerbelā
Baḳ ne ḫūn-āşā*m* geldüm Şām'da Zeyne'l-'abā
Ümmü Gülsūm'üŋle Zeyneb ḳaldılar yā vālidā
Baş açıḳ *ya*lın ayaḳ 'üryān ten vā-fürḳatā
Meşhedinden ṣıçrasun rāh *i*le ṭolsun [ol] feżā [7]
Anda gelsün aġlasun levḥ *ü* ḳader kilk-*i* ḳażā
Ehl-i Bey*t'e* böyle *mi* eylerdi ey çerḫ iḳtiżā
Vā Ḥüseynā vāh 'aynā disün ol dem enbiyā
Öyle görmek istiyor oġlum se*ni* Rabbü'l-'alā

Bil ki Kevs̲er'dür bahā-*yı* ḫ̲ūnıŋ*a* oġlum bedel
Git şehīd ol Kerbelā'*da* öyle al *ḳa*nıŋla gel [8]

2. Mers̲iye [Muharremiyye]

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1 *Bu* gelen sāl-i cedīddir ḳıldı tecdīd mātemi
Çek eliŋ sāḳī ḳadeḥden *o*lalım ġam hemdemi

2. Bil ne *i*çün āh *ide*rüz terk idüp zevḳı bu dem
Ṣoldı *bu* māh içre *ṣu*suz *dü* cihānıŋ gül-femi

3. Raḥm idüp vir*me*di ẓālim ḳaṭre *ṣu* ol şāha kim
Ol i*di* sīne*deki yara*mızıŋ hem merhemi

4. *Ḳa*ralar giy*di* melā'ik ehl-i cennet hem caḥīm
Gürg cīn cüm*le* ṭuyūr *de*gül cihānıŋ ādemi

5. Ay u gün necm [ü] felekler ṭaş u ṭoprak hem şecer
Āb-ı deryā cümle yārān aŋup aġlar bu demi

6. Böyle bir hicrānumuz var nev-be-nev aġlar göŋül
Derdimüz der*de* devādur ġayrı yoḳdur merhemi

7. Ḫ̲alḳ-ı 'ālem ser-te-ser şürb *i*le meşġūl olsalar
Teşne-leb olsaŋ da Nuṭḳī alma ḳaṭ*re* zemzemi [8]

3. Ġazel [Düvāz-deh]

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

1. Ḥālıḳ-*ı* kevn *ü* mekān püşt *ü* penāhumdur benüm
Hem şefā'at menba'*ı* ümmīd-gāhumdur benüm

2. Yā 'Aliyye'l-Murtażā sensüŋ velāyet ma'deni
Hem Ḥasan Ḫ̲ulku'r-rıżā göŋlümde māhumdur benüm

3. *Bu* Ḥüseyn'iŋ Kerbelā'nıŋ mātemin*de* yandı cān
*Ba*şım üz*re* devr iden dūd-*ı* siyāhumdur benüm

4. Şāh-ı Zeyne'l-'ābidīn'iŋ çāker*i*yem cān ile
Dergeh-*i* Bāḳır u Ṣādıḳ 'ālī-cāhumdur benüm

5. Mūs*ā* Kāẓım 'Alī Mūsā Rıżā'dan ṣoŋra hem
Şāh Taḳī *ve*yā Naḳī bil pādişāhumdur benüm

6. Ser-te-ser yandurdı cismim 'Askerī'niŋ āteşi
Mehdī'niŋ cānā ẓuhūr*ı* dilde ḫ̲ᵛahumdur benüm

7. Mücrimem lākin muḫ̲ibb-*i* ḫ̲ānedān-*ı* Ḥayder'em
Āh u vāhım ṣıdḳı*ma* Nuṭḳī güvāhumdur benüm [9]

Sonuç

Yazma eser kütüphaneleri kadar sahaflar da gün yüzüne çıkmamış şairler ve eserleri için önemli kaynaklardır. Sahaflar, yazma eser kütüphanelerinde katalog hazırlayanlar kadar uzman olmadıklarından çoğu eseri mahiyetini tam olarak anlamadan satmaktadırlar. Üstelik eserlerin yurtdışına çıkarılma ihtimali de bulunduğundan sahaflara önem vermek gerekir. Satın aldığımız cönk, sahafta "Ali Nâtıkî" adıyla kayıtlıydı ve dikkatimiz sayesinde Nâtıkî'nin, Alevî-Bektaşî geleneği için önemli bir sima olan Ali Nutkî Nur Baba olduğu anlaşıldı. Yakın döneme kadar Ali Nutkî, üzerinde herhangi bir çalışma olmadığından Yakup Kadrî'nin *Nur Baba* adlı romanının da etkisiyle kötü şöhretli, dinî değerleri zayıf bir Bektaşî olarak anılıyordu. Ancak gerek arşivlerden bulunan belgeler gerek tarafımızca bulunan yeni manzumeleri onun Kur'an'ı peygamberleri, Hak dinini bilen, Ehl-i Beyt sevgisiyle ciğeri yanan samimi bir Müslüman olduğu anlaşıldı. Bilinen tek şiirinden hareketle onun tekke şairi olduğu düşünülüyordu. Ancak üç yeni manzumesi, Ali Nutkî'nin aruz, tercî-bend, gazel gibi klâsik şiir unsurlarına vâkıf bir divan şairi de olduğu anlaşıldı. Vezin, kafiye ve redif kullanmadaki başarısı onun sıradan bir tekke şairi olmadığının kanıtıdır. Ali Nutkî'nin ailesinin elinde bulunan ancak henüz gün yüzüne çıkmamış şiir defteri neşredilince şiiri ve şairliği hakkında daha fazla malumat sahibi olacağımız muhakkaktır. 10 sayfalık bu cönk, onun başka cönk ve mecmualarda kayıtlı başka şiirlerinin de ortaya çıkabileceğini bize göstermektedir. Cönkün esas tertip edilme vesilesi 11 bendlik Kerbela mersiyesi türündeki tercî-bendidir.

Üç türdeki manzumeleri, muhteva ve üslup olarak şeyhi Mehmed Ali Hilmi Dedebaba'nın *Divan*'ıyla benzer özellikler taşımaktadır. Gazel şeklindeki Muharremiyyesi ve Düvâz-dehi klasik edebiyat araştırmacıları için değerli bir veridir. Mersiyede mahlas kullanmasa da diğer manzumelerinde Nutkî mahlasını kullandığı görülmüştür. Bektaşî şairlerde görülen hususlar, Ali Nutkî'nin şiirleri için de geçerlidir. Sade dille yazdığı manzumeler, Ehl-i Beyt sevgisini, Alevî-Bektaşîliğe ait değerleri hâvîdir. Bu çalışmayla Ali Nutkî'nin üç yeni şiiri gün yüzüne çıkmış ve şair hakkında ileride yapılacak çalışmalara zemin hazırlanmıştır. Ali Nutkî'nin tüm şiirlerinin toplanarak ilim âleminin istifadesine sunulmasını temenni ediyoruz.

Kaynakça

Arslan, Mehmet ve Erdoğan, Mehtap (2009). *Kerbelâ Mersiyeleri*, Ankara: Grafiker Yayınları.

Çelik, Yunus Emre (2022). "Hattat Ahmed Rıfat Efendi'nin Tahir Baba Tekke ve Mescit Kitabesine Ait Yazı Kalıpları", *İstem Dergisi,* 20/39 s. 157-176.

İyiyol, Fatih (2013). "Alevî-Bektaşî Geleneğinde Düvâzlar-Düvâzimamlar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 7 (27), s. 228-250.

Koca, Turgut (1990). *Bektaşî-Alevî Şairleri ve Nefesleri,* İstanbul: Maarif Kitaphanesi.

Maden, Fahri (2012). "Çamlıca'da Bir Erenler Durağı: Tahir Baba Tekkesi", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VII,* (Ed: Süleyman Faruk Göncüoğlu), İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yay. Cilt: 1, s. 220-250.

Maden, Fahri (2021). "Üsküdarlı Bir Bektaşi Babası Ali Nutki (Nur) Baba (1869-1934)", (Ed: Coşkun Yılmaz), *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu XI,* 15-16-17 Ekim 2021 Bildiriler, Cilt: 3, s. 189-215.

Noyan, Bedri (2002). *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevîlik,* Cilt: 6, Ankara, s. 133-139.

Özmen, İsmail (1998). *Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi,* Cilt: 5, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Taş, Kenan Ziya ve Özdemir Özlem (2021). "Büyük Çamlıca Dergâhı Tarafından Hazırlanan Bektaşî Tercemanları Kitapçığı", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi,* 21/2, s. 483-512.

Topal, Ahmet (2007). "Klasik Türk Edebiyatında Muharrem Ayı Etrafında Yazılan Şiirler", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* 14 (35), s. 89-104.

Uzun, Mustafa İsmet (2020). "Muharremiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C. 31, s. 8-9.

Uzun, Mustafa İsmet (2002). "Türk Edebiyatında Kerbelâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C. 25, s. 274-275.

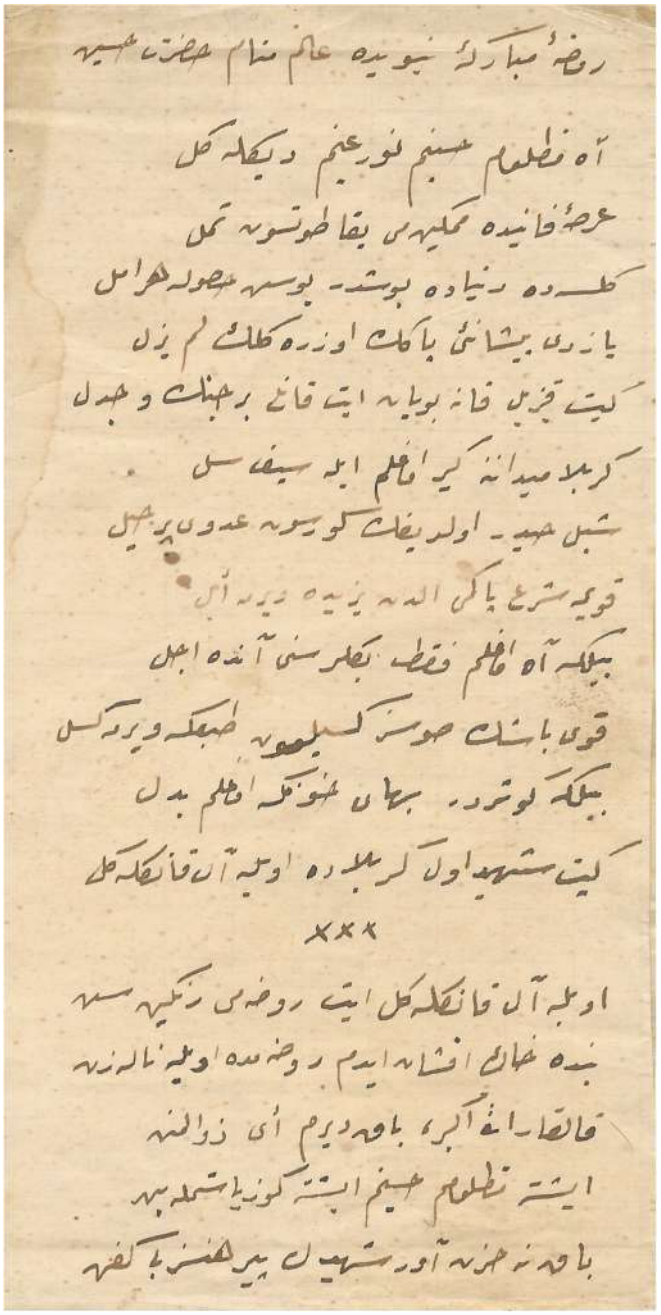

روضهٔ مبارکهٔ نبویه علیه السلام حضرت حسین

آه مظلوم حسینم نور عینم دیکله کل
عرصهٔ فانیده ممکنمیدر بقا طوتسون تمل
کلدی دنیاده بوشنه بوسنه حصوله گلمامل
یازدی بیشانئ پاکنه اوزره کلک لم یزل
کیتمه قبرینه فانه بویله ایتمه قائغ برجنک و جدل
کربلا میدانه گیر اقلم ایله سیف صل
شبل حیدر اولدیغنی گوسترسون عدوی پرهیل
قویه سترغ پاکنه یزیده دیرسه آل
بیلکه آه اقلم فقط بکلر سنی آنده ایجل
قوی باشنه صوسن گسیلسون اصحابکه ویرمه کسل
بیلکه کوتردی بهانه طوتمکه اقلم بدل
کیتمه شهید اول کربلاده اولیه آل فانکه کل

×××

اولیه آل فانکه کل ایتمه روضه سی رنگینه سنه
بنده حالی افشا ایدم روضه ده اولیه نالینه
فالقالنه آغلیه باغه دیرم ای ذوالمنه
ایتمه مظلوم حسینم ایتمه گوزیاشکله بنه
باغه نه حزنه آور شهیدلر پیرهنی پاکنه

[1]

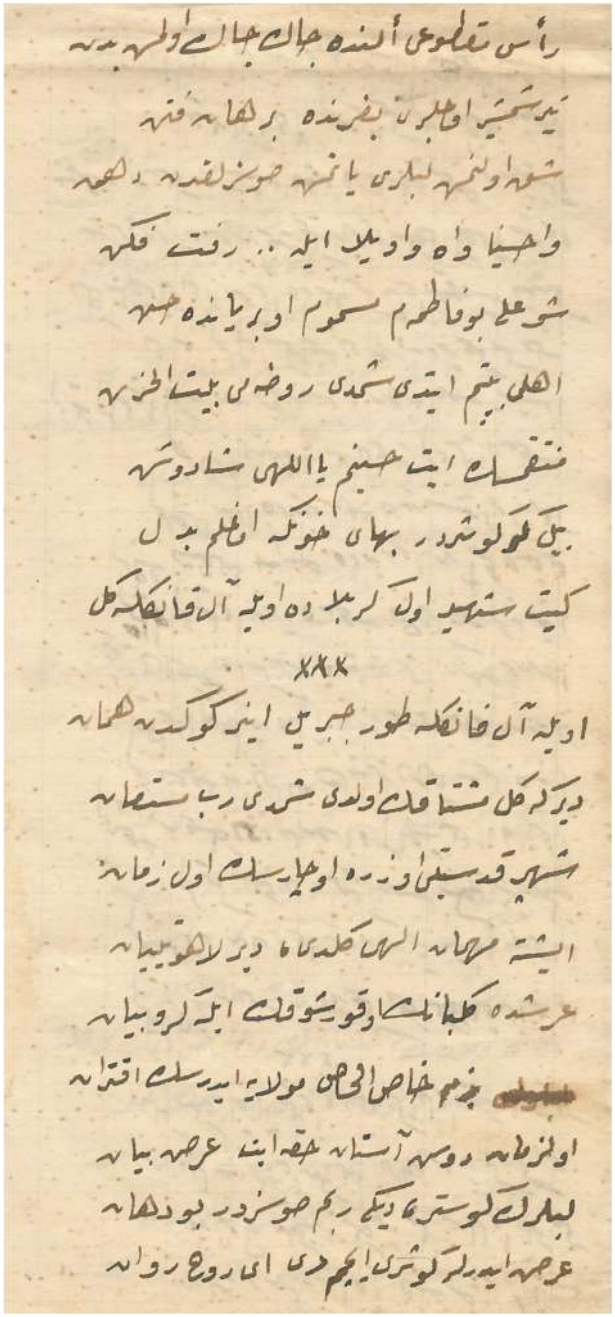

[2]

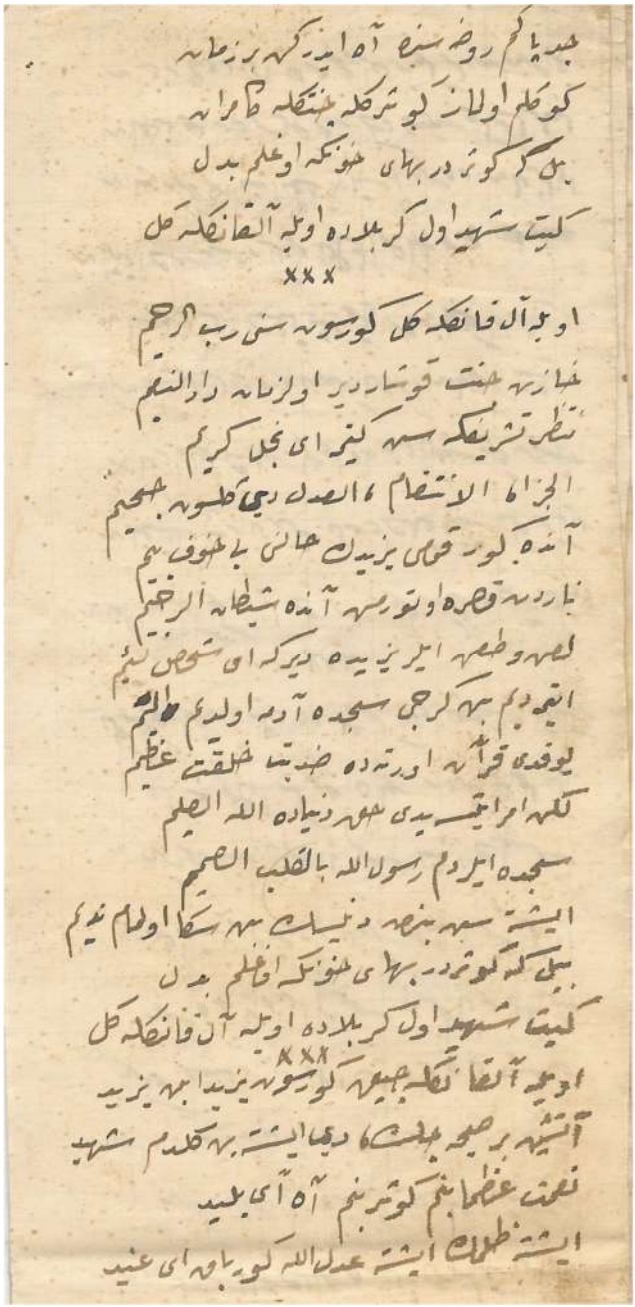

[3]

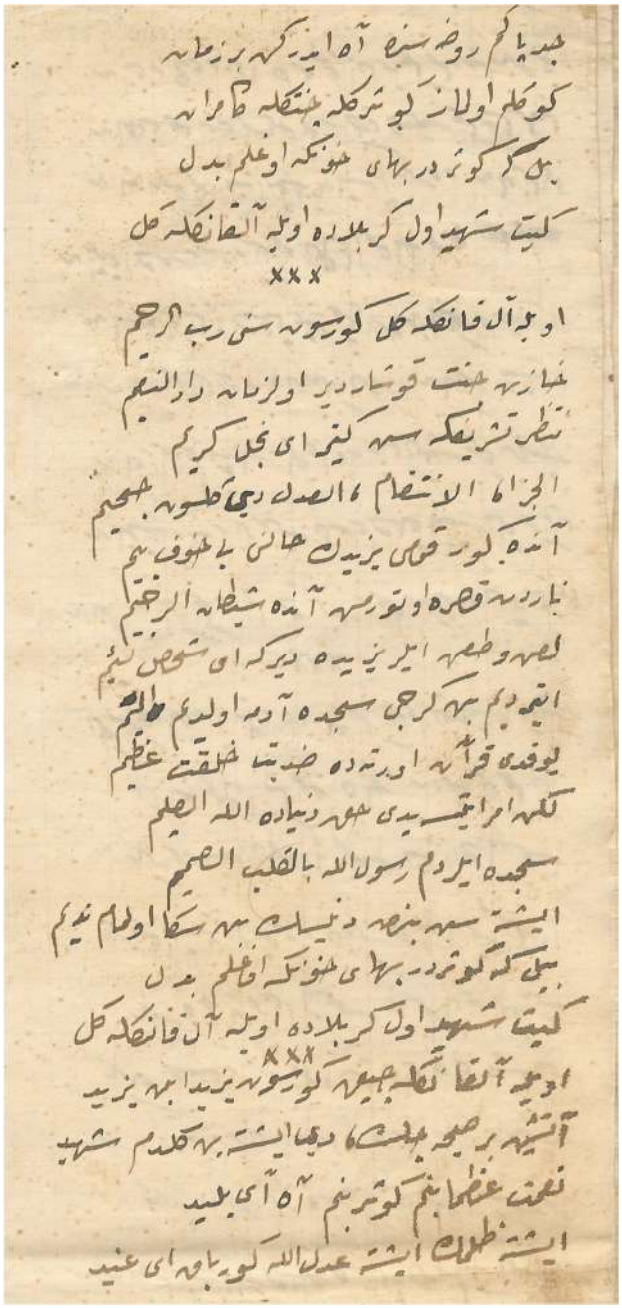

[4]

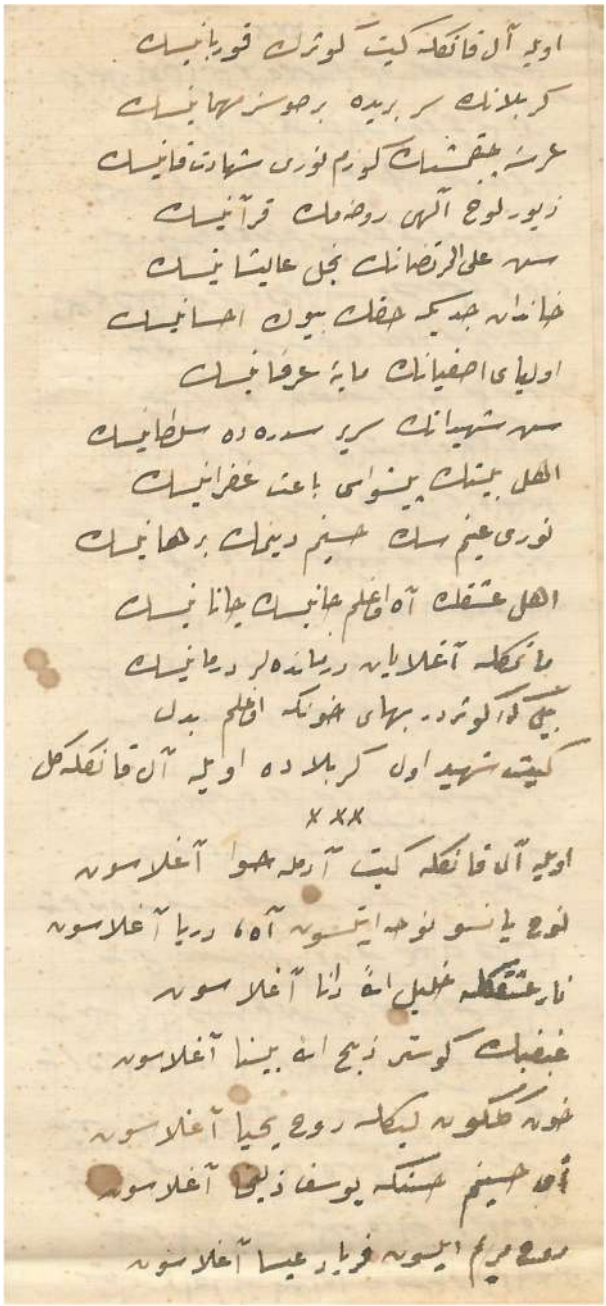

اویه آل فانکله کیت کوزل قویانیسی
کربلانک سر بریده برصوسز مهانیسی
عرسه بقشمسات کوزم نورن شهادت فانیسی
زیور لوح آلهی روضه لک قرآنیسی
سید علی الرضانک نجل عالیشانیسی
خانه به جد یکه حفظ بیون احسانیسی
اولیای اصفیانک مایه عرفانیسی
سید شهیدانک سریر سده ده سلطانیسی
اهل بیتک پیشوای باعث غفرانیسی
نوری عینم سک حسینم دینک برهانیسی
اهل عشقک آه اعلم جانیسک جانانیسی
مانکله آغلایه ریسانده لر ریحانیسی
بیلگولرده برهای هونکه اعلم بدل
کیتسه شهید اول کربلا ده اویه آل فانکله کل

XXX

اویه آل فانکله کیت آرمله هوا آغلاسونه
نوح یانسو نوحه ایتسونه آه و ریا آغلاسونه
نار عشقکله خلیل اسه دنا آغلاسونه
غضبک کوستر ذبح اسه بینا آغلاسونه
هوده طلسونه لیکله روح یحیا آغلاسونه
اوحه حسینم حسنکه یوسف ذلیخا آغلاسونه
مدح مریم ایتسونه فریاد عیسا آغلاسونه

[5]

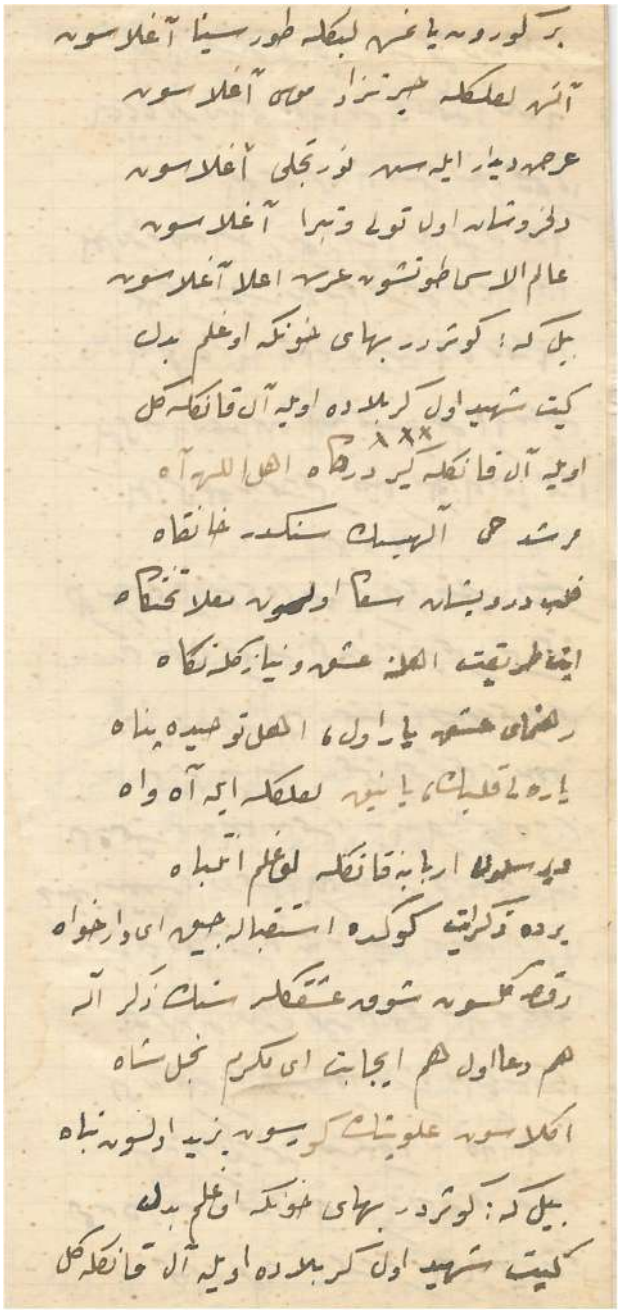

[6]

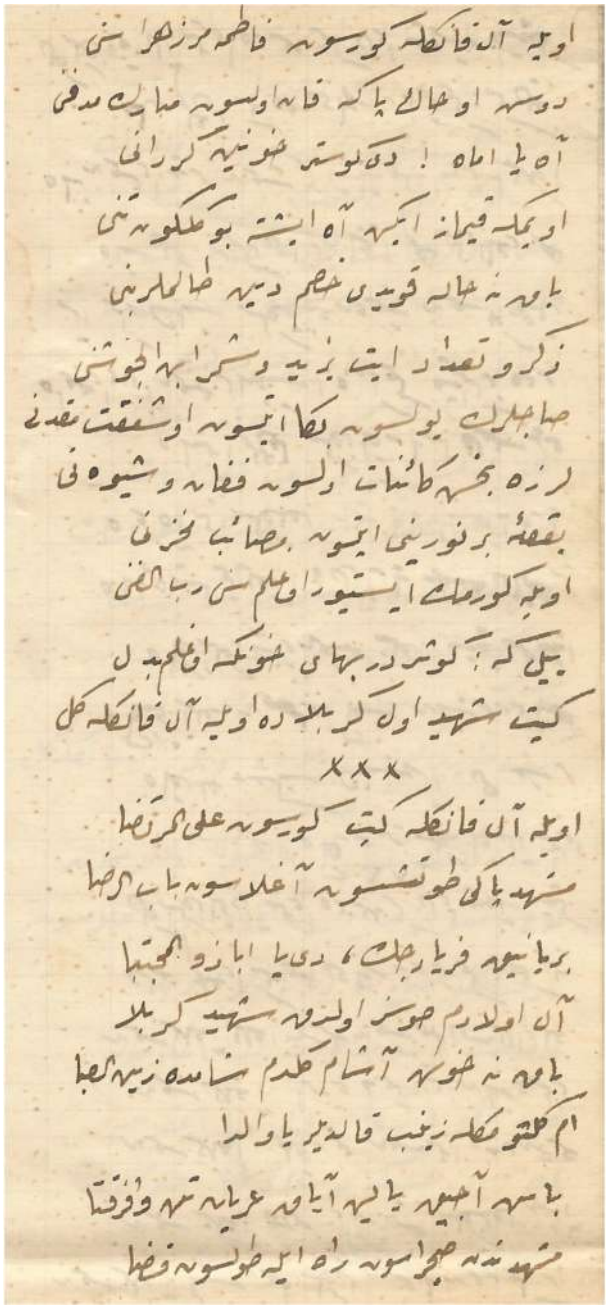

[7]

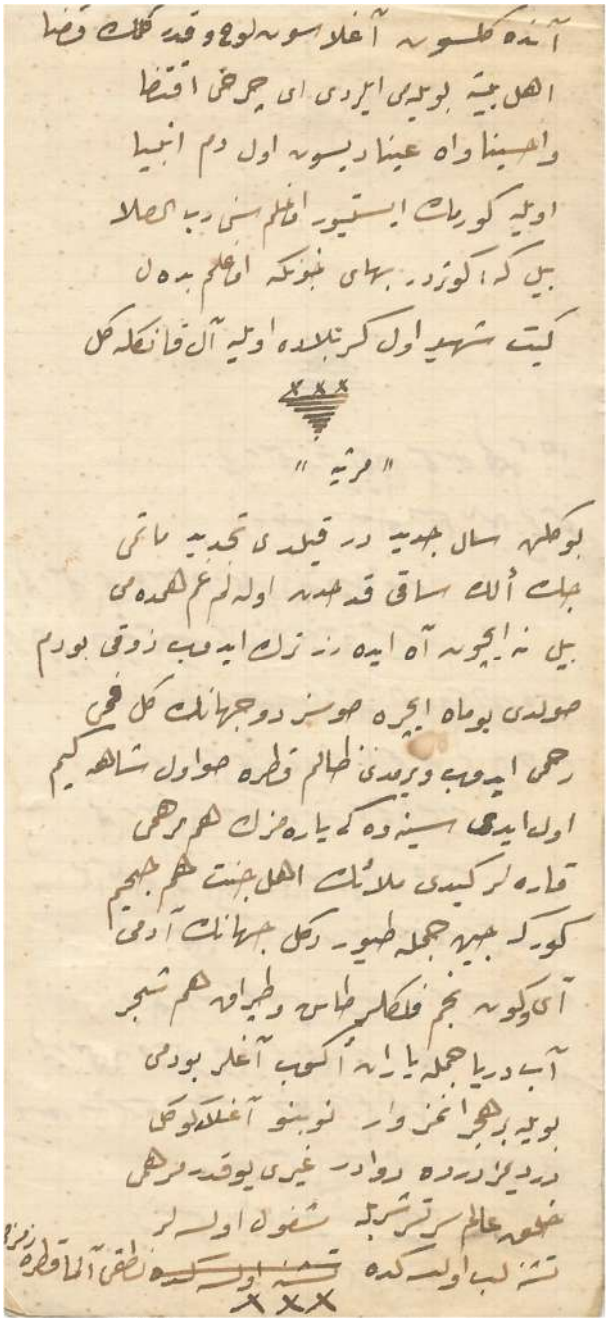

[8]

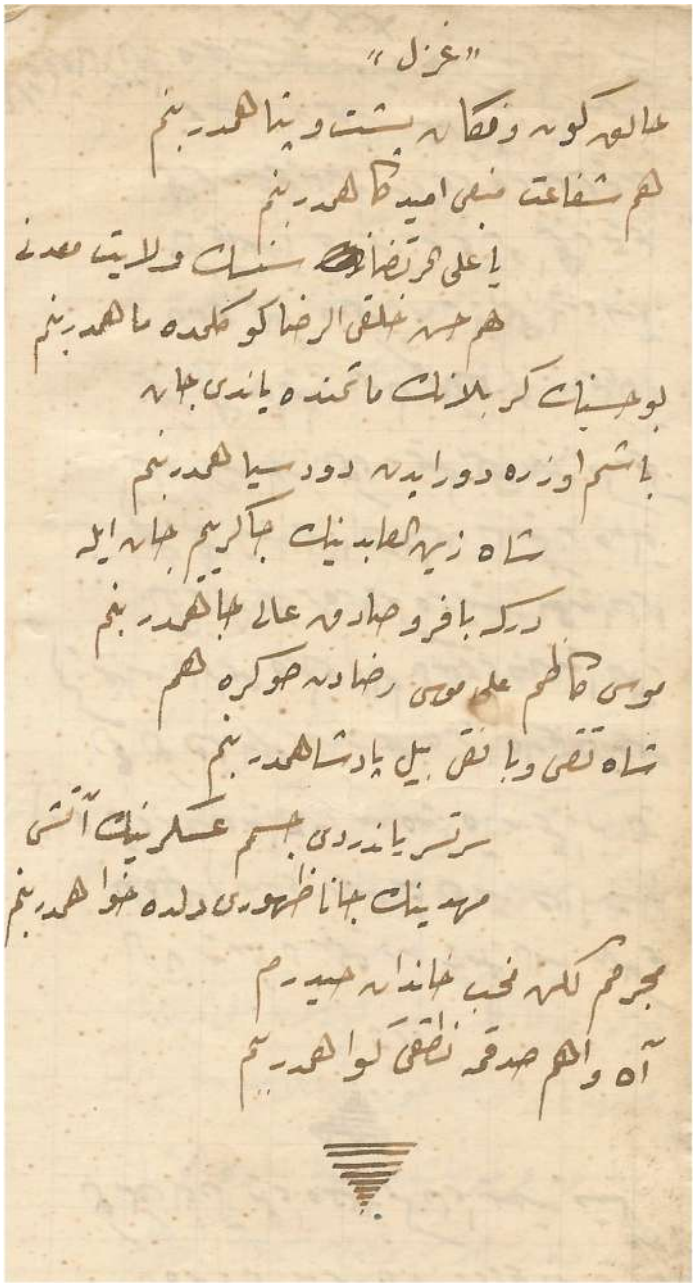
"غزل"

عالمه کوبه وفغانه پشت و پناهمدیم
هم شفاعت منی امید قالمدیم

یا علی مرتضا یه سنسک ولایتی معدن
هم حسنه خلق الرضا کو کلمده ماهمدیم

بوحسنیاک کربلانک ماتمنده یاندی جانه
باشم اوزره دوایده دود سیاهمدیم

شاه زیه العابدینک جاکریم جانه ایله
درکه بافر و صادقه عالی جاهمدیم

موسی قالم علی موسی رضادنه صوکره هم
شاه تقی و یا نقی بیل پادشاهمدیم

سرتسیاندی جسم عسکرینک آتشی
مهدینک جانا ظهوری دلده منواهمدیم

مجرم کلمه نجی خاندانه حبیم
آه واهم صدقه نطقی کواهمدیم

[9]

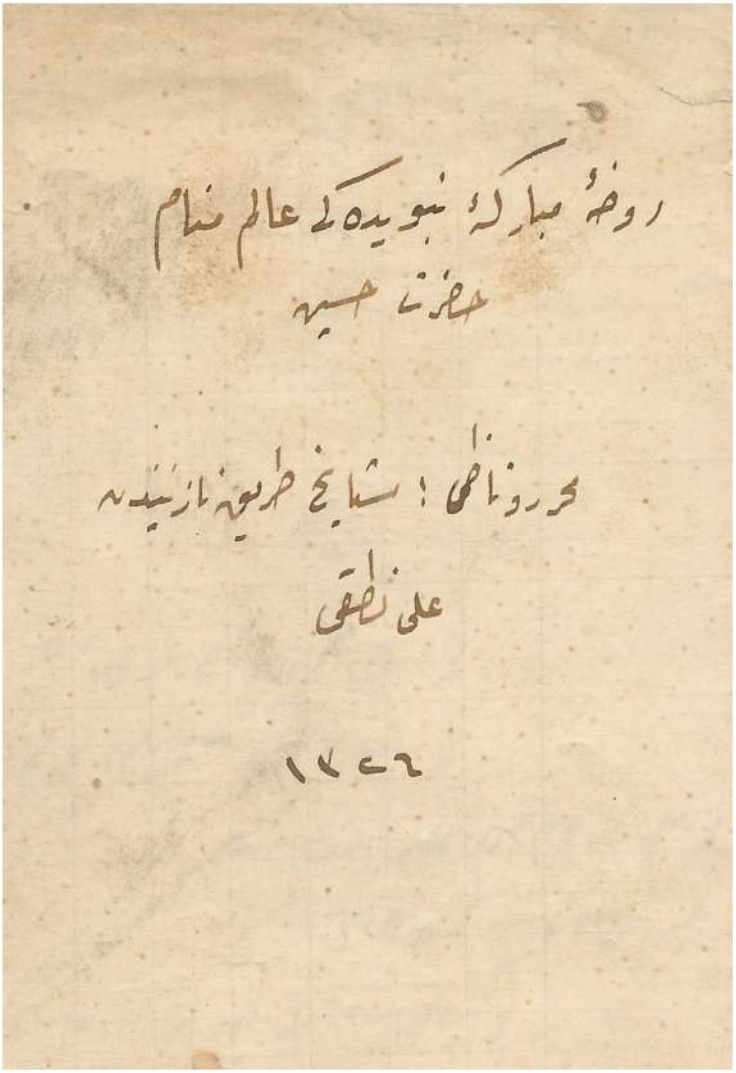
روضۂ مبارکۂ نبویه کے عالم مقام
حضرت حسینه
محرر ناظمی : مشایخ طریقه نازیه سندن
علی ناطقی
١٢٧٦

[10]

KOÇ GİANNOPOULOS, Aylin.*

"Evangelinos Misailidis'in Kaleminden Avrupa ve Anadolu"

1. Giriş

Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne uzanan tarihsel süreçte toplum tarafından arzu edilen reform ve değişim talepleri genellikle *Avrupa (Batı, Garp), Avrupalılaşma (Batılılaşma, Garplılaşma), Avrupailik (Batıcılık, Garpçılık), çağdaş (muasır), çağdaşlaşma (muasırlaşma)* kavramları üzerinden ifade edilmiştir. Mesele; Doğu ile Batı, Avrupa ile Anadolu mukayesesini de beraberinde getirmiştir. Bu mevzu; tarihsel, kültürel, siyasal, düşünsel açıdan toplumun fikir adamları tarafından ele alınarak değerlendirilmiştir. Osmanlı dönemi aydınlarından Evangelinos Misailidis bunlardan biridir.

Çalışmada; öncelikle Evangelinos Misailidis'in Türkofon (Türkçe konuşan) Anadolulu Ortodoks Hristiyanlara yönelik çıkardığı *Mektebü'l Finun-i Meşriki* adlı dergi hakkında bilgi verildi. Akabinde; dergide yayımlanan "Evropa ile Anadol'un Farkı" başlıklı yazı özetlenerek Misailidis'in Avrupa ve Anadolu'ya nasıl baktığı diğer eserlerinden de bahisle incelendi. *Metin* kısmında Yunan harfli Türkçe yazının tamamı Latinize edildi. *Sözlük*'te metinden seçilen ve bugün yaygın olarak kullanılmayan alıntı kelimelere yer verildi. Ayrıca dönemin Anadolu Türkçesinin özelliklerini yansıttığı düşünülen kelimeler, kelime grupları da sözlüğe dâhil edildi. Yazının sonuna iki sayfalık Yunan harfli Türkçe orijinal metin eklendi.

Çalışmayla; Anadolu'yu seven, Anadolu insanının değerlerine saygı duyan gayrimüslim bir Osmanlı aydınının Avrupa ile Anadolu'ya nasıl baktığının irdelenmesi ve incelenmesi amaçlandı.

2. Evangelinos Misailidis ve *Mektebü'l Finun-i Meşriki*

Mektebü'l Finun-i Meşriki (Şark İlimleri Mektebi), 1849-1850 yılları arasında İzmir'de Evangelinos Misailidis (doğ. 1820, Kula-Manisa – öl. 1890, İstanbul) tarafından yayımlanan bir dergidir. Derginin ciltli baskısının kapağında "El kitab-ı Mucella-yı Zihin" (Zihni Aydınlatan Kitap) "Teşrinievvelden Nisan'a dek 9 adet cüz bir cilt kitap" ibaresi ve bu ibarenin hemen altında ise öğretmenleriyle ders yapan öğrencilerin resmedildiği bir sınıf görseli yer alır. Bu görselin altında ise "Kulavî

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, kocayl@gmail.com. ORCID ID: 0000-0002-0699-6932

Evangelinos Misailidis münderiç ve tercüma eylemiştir. Dervişoğlu Hanı'nda Nikolaos Stamenis Taphanesinde 1849 ve 1850" bilgisi verilir.

Derginin 20 Eylül 1849 (15 Zilkade 1265) tarihli ilk sayısı Sultan Abdülmecid'i öven altı beyitlik bir manzume ile başlar. Evangelinos Misailidis'in okura "Ey Muhib Gayretkeşlerimiz!" diye hitap ettiği bir yazı ile devam eder: "İşbu fani dünyade her şeyden en leziz ve en latif olan zevat fakat ilim olduğuna asla şübhe yokdur" cümlesiyle dünyadaki en önemli şeyin ilim olduğunu belirtir. Misailidis, bu ilimler arasında şunları zikreder: Tıp, astroloji, coğrafya, mantık, ziraat, kimya, ticaret, felsefe. Sultan II. Mahmud'un ve oğlu Sultan Abdülmecid'in yaptıkları reformlarla memâlik-i mahrûse (korunan memleketler) olarak da adlandırılan Osmanlı Devleti'nde Galatasaray Tıphanesi, Mekteb-i Harbiye gibi okulların açıldığını bildirir. Hatta Osmanlı topraklarındaki bu gelişmeler karşısında Avrupa krallarının bile şaşırdıklarını demekten kendini alamaz. Yazının sonunda ise kitabın insan zihninin aydınlanmasındaki rolünü vurgular. Misailidis, "Vücudun nafakası leziz taamdır, aklın nafakası faydalı kelamdır" sözünü hatırlatarak hitabını *Mektebü'l Finun-i Meşriki* dergisinin neşredilmesindeki desteklerinden ötürü Sultan Abülmecid'e dua ve şükranla tamamlar (*Mektebü'l Finun-i Meşriki,* No: 1, 1-2.) Bu yazının bitiminde yine kütüphanede kitap okuyan çocukların resmedildiği bir görsel bulunur.

Araştırmacı Evangelia Balta, Evangelinos Misailidis'in Protestanların yayın politikasını izlediğini ve bu dergi için Protestan dergisi *Apothiki ton Ofelimon Gnoseon* (Yararlı Bilgiler Ambarı) adlı dergiyi örnek aldığını belirtir (Balta, 2019: 241). Balta'nın Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde tespit ettiği H. 7 Muharrem 1266 (M. 23 Kasım 1849) tarihli belge derginin çıkarılmasına son verilmesinin nedenini izah eder. İzmir muhassılına (tahsildar) gönderilmiş olan tezkire özetle şöyledir: "...Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne'de bu makûle risâle ve gazete ve jurnal tabʿ ve neşri emelinde bulunanların evvel emirde taraf-ı Devlet-i Aliyye'den istihsâl-i ruhsat eylemeleri lâzimeden ve nizâm-ı usûl ü îcâbından olduğuna ve buna ise henüz Bâb-ı Âlî'nin mâlûmâtı olmadığına mebniʿ vusûl-i hâlisânemizde işbu risâlenin menʿ-i tabʿ u neşrine himmet eylemeleri bâbında şukka. Fünûn-ı Maşrıkiyye nâmı ve Türkiyyü'l ibâre ve Rumca hurûf ile İzmir'de muahharan tabʿ ve neşr olunmakta olan risâle menʿ olunmasını mutazammın İzmir muhassılına emirnâme ısdar buyurulması" (Balta, 2019: 246).

Mektebü'l Finun-i Meşriki'nin ciltli baskısının ilk sayfasındaki "Fihrast" (Fihrist) kısmında sayfa numaralarıyla birlikte bütün yazıların

başlıkları yer alır. Dergi, zengin bir yayın içeriğine sahiptir. Edebiyat, müzik, astronomi, tıp, sağlık, gastronomi, din, matematik, kimya, coğrafya, tarih gibi pek çok alanda yazılar mevcuttur. Dergide; ansiklopedik ve pratik bilgiler geniş yer tutar: "Tahta kehlesini (koriza) def etmenin malicesi" (Tahta kurusunu yok etmenin ilacı), "Yımırtayı (Oon) cılk olmadan çok vakıt hıfz etmenin usuli" (Yumurtayı cılk olmadan uzun zaman saklamanın yöntemi), "Çuhadan leke çıkarmanın usuli" (Çuhadan leke çıkarmanın yöntemi). Ayrıca okurlar memleketteki güncel olayları ve haberleri de dergi vasıtasıyla takip ederler: "Devletlu İnayetlu Halil Paşa Efendimizin Medine-i İzmir'e teşrif buyurdukları" (Devletlü İnayetlü Halil Paşa Efendimizin İzmir şehrine teşrif etmeleri), "İzmir zelzelesi (sismos)" (İzmir depremi), "İstambol'un kara postası (tahidromeia) hakkına" (İstanbul'un kara postası hakkında), "Nosokomeion tis Smirnis" (İzmir Hastanesi) gibi. Evangelinos Misailidis, dergiyi kendi düşüncelerini okurlara aktardığı bir vasıta olarak görür. Misailidis'in düşünce dünyasını paylaştığı ve özgün fikirlerini anlattığı yazılardan biri de "Evropa ile Anadol'un Farkı" (Avrupa ile Anadolu'nun Farkı) başlıklı yazıdır.

3. Evangelinos Misailidis'in Kaleminden Avrupa ve Anadolu

Mektebü'l Finun-i Meşriki'nin 22 Teşrinisani 1849 (17 Muharrem 1266) tarihli, 4. sayısında yayımlanan "Evropa ile Anadol'un Farkı", Misailidis'in okurlarına seslenirken kullandığı bir hitapla başlar: "Muhib Gayretkeşler!"

Misailidis, "*Avrupa* ve *Anadolu*... Bu iki sözcüğü mihenk edip hangisinin daha medeni olduğunun farkına birlikte varacağız" giriş cümlesiyle okuru konuya dâhil eder. Metin günümüz Türkçesiyle özet olarak aşağıdaki gibidir:

Avrupalılar medeniliği saltanata, kendini beğenmişliğe, süslenmeye, büyük binalara, çeşitli icatlara dayanarak inşa ettiklerinden kendilerini uygar zannederler! Anadolu insanını adamdan saymazlar! Haşa! Hâlbuki asıl medenilik edebiyle ve mezhebiyle eğitilmiş olan zavallının muhabbetinden ortaya çıkandır. Edep ve mezhep kavramları çok önemlidir. Bir insan mezhebi uğruna canını feda edebilir ve edebe mugayir bir iş yapmaz.

Avrupa'ya seyahat eden bir kimse şaşırtan ve hayrete düşüren şeylerle karşılaşır. Örneğin; görkemli saraylar, devasa mabetler, fabrikalar, tiyatrolar, yollar, buharlı gemiler, trenler... Sözün kısası; Anadolulu ömrü hayatında görmediği, duymadığı, aklına hayaline getirmediği şeyleri şaşkınlıkla seyreder ve sonra da "medenilik" buymuş

diyerek meth eder.

Pekâlâ bunların fazileti nedir? Beyzadeler, o görkemli saraylarda kapılarında bekleyen köleleri ile gece gündüz zevküsafa içinde bir ömür geçirirler. Kimseye zerre kadar faydaları dokunmaz. Fabrikalarda ise binlerce amele gece gündüz demeden çalışır. İbadet ettikleri yerler gösteriş içindir, itikatla alakası yoktur. Okullarında ilim öğretirler ancak Allah korkusunu öğretmezler. Tiyatrolarda meşrebe ve edebe mugayir hareket ederler. 'Allah aşkına' sadaka isteyene bir zırnık vermezler, insanlar açlıktan ve sefaletten telef olur.

Anadolu'da ise saygın ve itibarlı kişilerin insanlığa faydası dokunur. Zevküsafa içinde yaşarlarsa da ölçüyü kaçırmazlar. Ameleyi saatinden fazla çalışmaya zorlamazlar. Okullarda ilk derste Allah korkusu öğretilir. Beldelerde sefer hâlinde olanlar ve fakir fukara için misafirhaneler inşa etmişlerdir. Kış kıyamette veya gece yarısı birinin kapısına gitsen 'Allah aşkına' sıcacık yatağından kalkıp sana hizmet eder. Anadoluların bu fazileti takdire şayandır. Allah'a şükürler olsun ki Anadolu'da açta açıkta kalan yoktur, herkes çalışıp ailesini geçindirmeye gayret eder.

Avrupalılar kendilerini "kâmil" Anadoluları da "hayvan gibi" tanımlarlar. Haşa! Avrupa'nın çokluğuna ve Anadolu'nun azlığına göre bu topraklarda her açıdan olgun insan daha fazladır. Anadolu'da öyle kâmil insanlar var ki on iki dilden fazla dil bilirler, Avrupa dillerini ana dilleri gibi yazıp konuşurlar. Avrupa'da bu nitelikte birini bulamazsınız. Ancak binde bir... Ya kafalarında tahtaları eksik ya da az beceriklilerdir. Avrupa'daki görenek burada olsaydı yediden yetmişe zenginden fakire herkes kâmil ve hünerli olurdu. Çünkü görenek de ilmin yarısı kabul edilir. Anadolu insanının bir kusuru vardır. Ticaretle meşgul olduklarından ilme gereken önemi vermemişlerdir. İnşallah Sultan Abdülmecid Han Hazretleri sayesinde Avrupalıların "medenilik" dedikleri şeylerden mahrum kalmayarak bizim de "medeni" olacağımızdan şüphemiz yoktur.

Evangelia Balta, böyle bir yazıyı kaleme alan Misailidis'in Batı'yı ve Batı'nın kültürel modellerini gereğinden çok önemseyip üstün tutarak onlara yönelen İzmir toplumunu da eleştirdiğini düşünür (Balta, 2019: 244). Aslında bu öz eleştiriyi müellifin dönemin İstanbul'unda geçen *Beyoğlu Sırları* romanında da görmek mümkündür. Roman, Mayıs ayının bir Pazar gününde öğle güneşinin tam da etrafı ısıttığı saatlerde güzel, kibar ve cilveli bir "madam"ın telaş içinde Feridiye Caddesi'nden geçerek Elmadağ'daki bir eve girmesiyle başlar. Bu, Ermioni Zinoviu adlı evli bir kadındır. Romanın kötü kadını İvi Allain ise bu kadının kocasına

âşıktır ve onu elde etmeye çalışmaktadır. İvi Allain'in komplosuyla aldatıldığını düşünen koca, karısının girdiği haneyi basarak ateşe verir. Bu aynı zamanda tarihte "Beyoğlu Harik-i Kebiri" (Büyük Beyoğlu Yangını) olarak anılan yangının da başlangıcıdır. Akabinde gelişen esrarengiz vakalar silsilesi romanın bölümlerini oluşturur. Yazar, yaşanan bu vakalarla birlikte Beyoğlu'ndaki Rum sosyetesinin şatafatlı hayatını ve "Avrupailik" adı altında yozlaşmasını gözler önüne serer.

Misailidis, Batı medeniyeti kaynaklı kültürel dejenerasyonun karşısındadır. Aslında gerek "Evropa ile Anadol'un Farkı" başlıklı yazının kaleme alınması gerekse *Mektebü'l Finun-i Meşrıki* dergisinin yayımlanması bu muhalif fikre dayanır. Evangelia Balta, *Mektebü'l Finun-i Meşriki* dergisi için "Türkçe konuşan Rumların gözlerini kamaştırarak aklını çelip onları Batı'ya öykünmeye ayartan ve sonuçta, kendilerine yabancı olan bu dünyayı denetleyemediklerinden tepetaklak gitmelerine yol açan Batı'nın kültürel saldırısından koruma amaçlı yayımlanıyordu" demektedir (Balta, 2019: 258-259).

Misailidis, Anadolu kültürüne ve insanına saygı duyar, inanır. Anadolulu hemşehrilerini ilme ve eğitime teşvik eder. Yazar, diğer eserlerinin satır aralarında Anadolu kültürüne ve insanına duyduğu saygıyı, inancını dile getirirken eğitime gereken önemin verilmediğinin de altını çizer. *Tamaşa-yi Dünya ve Cefakâr u Cefakeş* adlı romanında bunu şöyle anlatır: "Anadolu ehalisinin (halk) ne raddelerde (derece) kabilietlu (yetenekli) oldığı ilerude isimlerini zikretdiğimiz ulâma (bilginler) ve hukâmadan (filozoflar) müsteban olmuşdır (anlaşılmıştır). Anadolı'dan pek layiklı (nitelikli) zatlar çıkarımış. Bu suretde buna kanaat itmeli mi? Haşa! *Sterge men ta paronda, zitei de ta veltio* (Var olanı kabullen, ama daha iyisini ara) kavlince (sözüne göre) bir adem hazıra gani olmalı (hazırla yetinmeli) emma daha ıslahını (iyi) aramakden dûr (uzak) olmamalı, şükürler olsun Anadolı'nın ehalisi zekidir" (Misailidis, 2021: 316). Misailidis Anadolulu âlimlerin listesini yayımladığı "Anadolı'dan Çıkan Âlimler Beyâninde" ve "Anadolı'nın Âlimleri Esamesidir" başlıklı bölümlerde bir öğretmen edasıyla halkı şöyle sert bir dille uyarır: "Ey Anadolu Rumları, aklınızı başınıza toplayarak vaktı ile ilme sahıb olun, mektebler küşad eyleyin (açın) ve eğerçi bu perüşanietde (perişanlık) devam idecek olur iseniz, on yila varmayacak kâffe-i milletlerden (milletlerin hepsi) en edna (aşağı) ve alçak ve cümleye gul (kul) köle olacaksız" (Misailidis, 2021: 307).

Romanın bu bölümünde"Evropa ile Anadol'un Farkı" yazısında da belirttiği üzere; Anadolu insanının kusurunun kitaplara ve gazetelere

gereken değeri vermediğini vurgular: "Şimdiki Anadolılıların bir kusuru da kitab ve gazeta mutalaasına (düşünerek anlayarak okuma) muhabbet (sevgi) ve meyliet (istek, heves) göstermemekdir. İşsizlikden fenalık doğar, Anadolılular hayda huyda (sonuçsuz iş, çaba) füzuli (boşuna) geçurdikleri kıymetlu vaktı kitablar ve gazetalar mutalaasına sarf itmiş (harcamak) olsalar, ne kadar faidemend (yararlı) olurlar bellersiniz? Hususu ile Anadolı ehalisi (halk) heman müstakıllen (özellikle) cahil kalmış oldıkları takdirde, tahsılca (öğrenim açısından) vakıtları geçmiş olanlara kitablar ve gazetalar mutalaasından daha minasibetlu (uygun) mekteb olamaz, Evropalıları ibret alın ki teşaşurhanede (tuvalet) dahı ellerinden kitab ve gazeta düşmez" (Misailidis, 2021: 317). Aslında Misailidis'in ilme verdiği değeri şu cümle kanıtlar niteliktedir: "Sağlığın kıymeti hastalıkda, varlığın kıymeti yoklukda, gençliğin kıymeti ihtiyârlıkda, ilmin kıymeti cehaletde bilinur" (Misailidis, 2021: 293).

Mektebü'l Finun-i Meşrıki'nin 4. sayısının 49-50. sayfaları arasında Yunan harfli Türkçe yayımlanan "Evropa ile Anadol'un Farkı" başlıklı yazının tamamı Latinize edilmiş hâliyle aşağıdadır:

4. Metin:

Evropa ile Anadol'un Farkı

Muhib Gayretkeşler!

Bundan mukattem vasf etdik ki dünyade beni ademi her vechile tetbir idüp, şehri eyleyen edep ve kıyas etdiği mesepdir deyü.

İmti bu iki logetleri Evropa ile Anadol'a mehenk idüp, biri birine tasatdif eyleyerek ikisinden hangisi dahi şehri olduğunun farkına varacağız.

Malum ki Evroplalılar şehriliği heman saltanata, gururiete her vechile vicutlerine süs vermekliğe, ve cesim binalere, ve envayi türli nev icatlere bina etdiklerinden, heman kendülerini şehri kıyas idüp Anadol'un ademini insandan saymazlar, haşa! Asıl şehrilik heman edebin ve mesebin talim etdiği garibin muhabbetinden sadır oldukca, bu kıyas zamir ehlinin indinde hilafdır. Evropa'de ise bunun icrasına dikkat etmezler. Emma Anadol'da bu iki lögetin icrasına ol derece say-[u] gayret iderler ki hatta herkes aynı ve kıyası olan mesebi uğuruna iktiza-yı hal canını feda eyleyüp, terk-i edep olan amelin icrasına asla sülük eylemez. Hasbel icab bir kimesne, herhangi milletden olursa olsun, kıyas etdiği mesebe ihtikat etmese, her mahalde müttezildir, edepsiz hareket ile meşgul olsa, mücerret ibreti'l alem içün terbiyesine dikkat ederler.

Bir kimesne Evropa türaplerine seyahat itse, akl-ı insan hayretde kalacak şeyler seyir ider ki layıkı ile vasfından aciziz. Mesela şöhretli saraylar, cesim ibadethaneler, dershaneler, akıl-ı frekistanın icra olduğu metahhaneler, akıle ziyan tamaşalıklar (theatra), ilm-i mühendiz (arhitektoniki) ile taksim olmuş sokaklar, deryade türli ateş sefineleri, semade rüzkar vaporları, yerde kara vaporları, akılden haric alat ile hintovlar, işaret güleleri (tilegrafos), mıhladız telleri ile (ilektrika sirmata) on günlük menzile on takikede havadis ulaştırmak usulleri velhasıl-ı kelam, Anadollu'nun külli ömründe görmediği, eşitmediği, ve fikrine gelmediği şeyleri nazar idüp, tehayürde (aporia) kalarak, işte şehrilik tabir ittikleri bu imiş deyü bilmeyerek metiye ider.

Emma bunların fazileti ne oluyor? Ol şöhretli saraylarda tavurdan ve gururietden ibaret bir beyzade oturup, kapısında bir takım kul köle, ne hal ömür geçirdikleri vazifesinden haric, leyl ü nihar sefaatlıg-ile meşgul olarak bir gayrı kimesneye zerretce fayidesi olmaz. Metahhanelerde hezaran biñ ameleciler gece gündüz dinnenmeksiz cebren karnı doyasıya huzmet iderler, ibadethanelerinin şöhreti ihtikat içün olmayup gösteriş içündür. Dershanelerinde heman dünya ilmine dikkat idüp, Allah korkusunun talimini vazife etmezler. Tamaşalıklarda, meşrebi, edebi iptal idecek hareketler iderler, Allah aşkına sadaka isteyene heppa virmezler, niceleri aclıktan ve uryalıktan telef olurlar, ve her bir terk-i edep olan mugayir hareketin icrası "san fasson" lafzı ile Evropa'de olur.

Ve lakin Anadol'da, evvela bir muteber ademin nece ademlere fayidesi olur, iktiza-yı hal sefaatlık iderse de dereceden aşmayıp bedel-i fazilet ile mahfiretine çalışır. Amelecilere vaktından ziyade işlemeye cebir yokdur. İbadethaneler mahsa ihtikat içündür. Dershanelerde ilk ders Allah korkusu talimidir, nece beldelerde nece vakti halleri hoş ademler malı bedenlerinden mahza gerek yolcu gerek yerli fukaralar içün misafirhaneler yapmışlar ki gışın kıyametinde gecenin nısfında kapısına varsan sıcak yataktan kalkıp Allah aşkına husmet ider, bahusus Anadol'un Müslümanlerinin bu fazileti methe layık ve sezadır. Anadol'da elhamdüllah aç mezarı ve uryan kalmış yokdur, herkes külli hal işleyip fameliasını idara etmededir.

Bir kavil dahi var ki, Evropalılar heman biz kamiliz, Anadollular bilfarz hayvan misillüdür derler, haşa! Evropa'nın çokluğuna ve Anadol'un azlığına göre Anadol'da kamil dahi ziyadedir. Zira Anadol'da kâmiller var ki on iki lisanden aşna, ve Evropa lisanlerini bi zat ana lisanı tarzınta yazıp tekellim iderler, emma Evropa'de bu misillü adem yokdur,

var ise de pek nadirdir. Mesela biñde bir, ve kusur cemietin başından torbaları eksik ve bir az hunerli olmaları görenektendir. Zira görenek de ilmin nısfı sayılur. Ve eğer Evropa'de olan görenek Anadol'da olmuş olsa idi ala vü etna kamil ve huneryab olacağı ehtimal idi. Anadolluların fakat bir kusurları heman ahzuata ile meşgul olarak ilme ol kadar heves etmedikleri ise de bunun da inşallahu teala ve tekatdis hazretleri, bundan böyle Ziver-i cihan Şevketmaap Alempenah Sultan Abdilmecit Han Efendimiz Hazretleri zıll-i merahimi Şehinşahilerinde çaresi görülerek Evropalıların da şehrilik kıyas etdikleri şeylerden ferden vahit mahrim kalmayarak her vechile dahi şehri olacağımıza asla şübhe etmeziz. Heman mabud-u rabud hazretleri zat-ı şevketlerini tuul-i ömr ihsanı ile saltanat-ı seniyesinde ber-devam buyura, Amin!!! (*Mektebü'l Finun-i Meşriki*, 1849 Teşrin-i Sani (Noemvr.) 22, Muharrem 17 1266, No: 4, 49-50).

5. Sözlük

aclık Açlık.

aç Tok karşıtı, fakir, yoksul; **aç mezarı yoktur** "kişi yoksul olabilir, parasız kalabilir ama aç kalmaz, mutlaka karnını doyurup bir geçim yolu bulur" anlamında kullanılır.

adem (< Ar. *âdem*) İnsan, beşer.

ahzuata (< Ar. *ahz ü i'tâ*) Alışveriş, aksata.

akıl (< Ar. *'akl*) Akıl, us; **akılden haric** akıl dışı, gayrimakul; **akıle ziyan** akla zarar, akla ziyan; **akıl-ı Firekistan** Avrupa aklı, Avrupa zihniyeti; **akl-ı insan** insan aklı.

ala vü etna (< Ar. *âlâ ve ednâ*) En yüksek ve en alçak; en zengin ve en fakir.

alat (< Ar. *âlât*) Aletler, makineler.

alempenah (Ar. *'âlem* + Far. *penâh*) Padişah için kullanılan "herkesin güvenle sığınacağı yer" anlamında söz.

amel (< Ar. *'amel*) Bir maksatla yapılan iş, eylem, fiil.

ameleci (< Ar. *'amele* + T. *-ci*) Irgatlar, işçiler.

Anadol (< Yun. *anatoli*) Anadolu.

Anadollu (< Yun. *anatoli* + T. *-lu*) Anadolulu.

aporia (< Yun. *aporia*) Şaşırma, şaşkınlık.

arhitektoniki (< Yun. *arhitektoniki*) Mühendislik ilmi, mimarlık.

aşna (< Far. *âşnâ*) Bilen, aşina.

ateş (< Far. *âteş*) Ateş; **ateş sefinesi 1.** Buharlı gemi, buhar gücüyle çalışan

çarklı gemi; **2.** (Düşman donanmasını yakmak için) içi yakıcı ve patlayıcı maddelerle dolu, mahsusen yapılmış gemi (Pakalın, 1983: 104).

bahusus (< Far. *bâ-* + Ar. *husûs*) Bilhassa, özellikle.

baş Baş, kafa; **başından torbaları eksik** başında torbası eksik, "eşek gibi" anlamında hakaret sözü.

bedel (< Ar. *bedel*) Karşılık, bedel; **bedel-i fazilet** fazilet bedeli, erdem karşılığı.

belde (< Ar. *belde*) Kasaba, şehir.

beni (< Ar. *ibn* "oğul"un çoğul şekli *benîn*'den) Oğullar, benî; **beni adem** Âdem oğulları, insanlar.

ber-devam (< Far. *ber* + Ar. *devâm*) Devamlı, sürekli; **ber-devam buyurmak** devamlı olmak, sürekli olmak.

beyzade (< T. *bey* + Far. *zâde*) Soylu, asilzade.

bilfarz (< Ar. *bi'l-farz*) Söz gelişi.

bina (< Ar. *binâ*) Fikir, zan, dava vb. için dayama, oturtma, isnat ettirme; **bina etmek** geliştirdiği düşünce sistemini belirli bir görüşe, ilkelere dayandırmak.

biñ Bin; **biñde bir** çok az, pek seyrek.

bi-zat (< Ar. *bi'z-zât*) Bizzat, şahsen.

cebir (< Ar. *cebr*) Zorlama.

cebren (< Ar. *cebren*) Zorla, cebir kullanarak.

cemiet (< Ar. *cem' + iyyet*) Toplum.

cesim (< Ar. *cesîm*) Büyük.

çare (< Far. *çâre*) Çıkar yol; **çaresi görülmek** bir meseleyi halletmeye çalışmak, çözüm yolu aramak.

dershane (< Ar. *ders* + Far. *hâne*) Sınıf, derslik.

derya (< Far. *deryâ*) Deniz.

dinnenmek Yorgunluk gidermek, dinlenmek.

edep (< Ar. *edeb*) Edep, iyi ahlak.

ehtimal (< Ar. *ihtimâl*) Olası, mümkün.

elhamdüllah (< Ar. *el-hamdu li'llâh*) Allah'a hamd olsun, şükürler olsun, elhamdülillâh.

emma (< Ar. *ammâ*) Ama, ancak.

enva (< Ar. *envâ'*) Çeşitler, türler; **envayi türli** çeşit çeşit, türlü türlü.

eşitmek İşitmek, duymak.

Evropa (< İt. *Europa* < Yun. *Evropi*) Avrupa.

Evropalı (< İt. *Europa* < Yun. *Evropi* + T. *-lı*) Avrupalı.

evvela (< Ar. *evvelâ*) Her şeyden önce, ilk önce.

famelia (< İt. *famiglia* < Lat. *familia*) Aile.

fayide (< Ar. *fâ'ide*) Fayda, yarar.

fazilet (< Ar. *fazîlet*) Meziyet, kıymet, erdem, değer ve üstünlük.

feda (< Ar. *fidâ'*) Bir şey uğrunda değerli bir şeyden vazgeçme; **feda eylemek** bir şeyi diğer bir şey uğruna vermek, feda etmek.

ferden (< Ar. *ferd* + *en*) Birey olarak, bireysel.

fukara (< Ar. *fukarâ*) Fakirler, yoksullar.

garip (< Ar. *garîb*) Zavallı, biçare.

gayretkeş (Ar. *gayret* + Far. *-keş*) Çalışkan, azimli, gayretli.

gayrı (< Ar. *gayr* + T. *-i*) Başka, gayri.

gece Gece; **gecenin nısfı** gece yarısı, gecenin ilerleyen saatleri.

gış Kış; **gışın kıyameti** kış kıyamet, çok zorlu kış.

gururiet (< Ar. *gurûr* + *iyyet*) Mağrurluk, kibirlilik, büyüklük.

hasbe'l-icab (< Ar. *hasb* + *îcâb*) Durum öyle gerektirdiği için.

haşa (< Ar. *hâşâ*) Bir durum ve davranışın kesinlikle kabul edilmediğini anlatan "asla, katiyen, hiçbir şekilde" anlamındaki söz.

havadis (< Ar. *havâdis*) Haberler.

hayret (< Ar. *hayret*) Şaşkınlık; **hayretde kalmak** şaşırmak.

hazretleri (< Ar. *hazret* + T. *-leri*) Eskiden saygı duyulan kişilerin adlarının veya ünvanlarının baş tarafına getirilen saygı sözü.

heman (< Far. *hemân*) Hemen.

heppa (< Ar. *habbe*) En ufak şey, zerre, habbe.

hezaran (Far. *hezâr* + *ân*) Binlerce, bin kere.

hilaf (< Ar. *hilâf*) Ters, aykırı.

hintov (< Mac. *hintó*) Atla çekilen araba, at arabası.

hunerli (< Far. *huner* + T. *-li*) Hünerli.

huneryab (< Far. *huner* + *-yâb*) Hünerli.

husmet/ huzmet (< Ar. *hidmet*) Hizmet; **husmet/ huzmet itmek** hizmet etmek.

ibadethane (< Ar. *'ibâdet* + Far. *hâne*) İbadet edilen yer, ibadethane.

ibret (< Ar. *'ibret*) Bir olaydan çıkarılan ders; **ibreti'l alem içün** herkese ders olsun, ibret olsun diye.

icat (< Ar. *îcâd*) Yeni bir şey bulma, buluş.

icra (< Ar. *icrâ'*) Bir şeyi fiil hâline getirmek, yapma, uygulama; **icra olmak** Yapmak, uygulanmak.

idara (< Ar. *idâre*) Bir işi çekip çevirme, yönetme, yönetim; **idara etmek** durumu, içinde bulunulan şartlara uydurmak, yönetmek, çekip çevirmek.

ihsan (< Ar. *ihsân*) Bağışlama.

ihtikat (< Ar. *i'tikâd*) İnanç, inanma; **ihtikat etmek** inanmak.

iktiza (< Ar. *iktizâ'*) Lüzum, gerek; **iktiza-yı hal** durum gereğince, durumun gerektirdiği gibi.

ilektrika (< Yun. *ilektrika*) Elektrik; **ilektrika sirmata** elektrik telleri, mıknatıs telleri.

ilm-i mühendiz Fizik ve matematik ilimlerinden faydalanarak yolların, binaların yapımı gibi faaliyetlerin planlanması, yönetilmesiyle uğraşan ilim ve meslek dalı, mühendislik ilmi, mimarlık.

imti Buna göre, şu hâlde, o hâlde, artık, imdi.

ind (< Ar. *'ind*) Yan, kat, nezd; **indinde** katında, -e göre.

inşallahu teala (< Ar. *in-şâa'llâhu te'âlâ*) Yüce Allah'ın izniyle.

iptal (< Ar. *ibtâl*) Bozma; **iptal itmek** bozmak.

işaret (< Ar. *işâret*) İşaret; **işaret güleleri** Telgraf.

işlemek Çalışmak, bir iş yapmak.

kamil (< Ar. *kâmil*) Olgun, ilim fazilet ve hüner sahibi, manevi meziyetleri bakımından belli bir olgunluğa erişmiş (kimse).

kara vaporu (T. *kara* + Fr. *vapeur* < Lat. *vapor*) Kara vapuru, tren.

kavil (< Ar. *kavl*) Bir sözle bildirilen fikir, hüküm, düşünce.

kıyas (< Ar. *kiyâs*) Karşılaştırma; **kıyas etmek** karşılaştırmak.

kimesne Kimse.

kusur (< Ar. *kusûr*) Noksan, eksiklik.

külli (Ar. *kullî*) Bütün; her; **külli hâl** her durumda.

lafz (< Ar. *lafz*) Söz.

layık (< Ar. *lâyik*) Layık; **layıkı ile** gerektiği gibi, tam anlamıyla, layıkıyla.

leyl ü nihar (< Ar. *leyl u nehâr*) Gece ve gündüz.

lisan (< Ar. *lisân*) Dil; **lisanden aşna** yabancı dil bilen, lisan-âşinâ.

loget/ löget (< Ar. *lugat*) Sözcük, kelime.

mabud (< Ar. *ma'bûd*) Kendisine ibadet edilen, tapılan; **mabud-u rabud** (padişah için) tapılan ve bağlanılan.

mahal (< Ar. *mahall*) Yer.

mahfiret (< Ar. *mağfiret*) Bağışlanma, af.

mahrim (< Ar. *mahrûm*) İyi ve güzel bir şeyden hissesi, payı olmayan, yoksun olan, istediğini elde edemeyen kimse; **mahrim kalmak** bir şeyden nasibini alamamak, istediğini elde edememek.

mahza/ mahsa (< Ar. *mahzâ*)

Sırf, sadece.

mehenk (< Ar. *mihekk*) Ölçüt, ölçü; **mehenk itmek** denemeye tabi tutmak, sınamak, uygulamak.

menzil (Ar. *menzil*) Mesafe, uzaklık.

mesep (< Ar. *mezheb*) Mezhep.

meşgul (< Ar. *meşgûl*) Bir işle uğraşan, iş görmekte olan; **meşgul olmak** vaktini vermek, uğraşmak, oyalanmak.

meşrep (< Ar. *meşreb*) Karakter.

metahhane (< Ar. *metâ'* + Far. *hâne*) Ticari işletme, ticarethane.

meth (< Ar. *medh*) Övgü.

metiye (< Ar. *medhiyye*) Övgü, övme; **metiye itmek** övmek.

mıhladız (< Ar. *miknâtîs* < Yun. *magnitis*) Mıknatıs; **mıhladız teli** mıknatıs teli, elektrik teli.

misillü (< Ar. *misl* + T. *-lü*) Gibi, benzer.

mugayir (< Ar. *mugâyir*) Aykırı, karşıt, ters, muhalif.

muhabbet (< Ar. *muhabbet*) Sevgi.

muhib (< Ar. *muhibb*) Değerli, sevgili.

mukattem (< Ar. *mukaddem*) Önce.

muteber (< Ar. *mu'teber*) Saygın, itibarlı.

mücerret (< Ar. *mucerred*) Kesin olarak.

müttezil (< Ar. *mu'tezil*) İçinde yaşadığı toplumdan kendini soyutlayarak bir kenara çekilen (kimse), mûtezil.

nazar (< Ar. *nazar*) Bakma, bakış; **nazar itmek** bakmak.

nece Nice, çok, pek çok.

nev (< Ar. *nev'*) Yeni.

nısf (< Ar. *nisf*) Yarı, yarım.

rüzkar (< Far. *rûzgâr*) Rüzgâr; **rüzkar vaporu** Rüzgâr gemisi (?).

sadır (< Ar. *sâdir*) Ortaya çıkan, meydana gelen; **sadır olmak** ortaya çıkmak, meydana gelmek.

saltanat (< Ar. *saltanat*) Hükümdarlık, sultanlık; **saltanat-ı seniye** "yüksek ve yüce saltanat" anlamında Osmanlı Devleti için kullanılan saygı ifadesi, *saltanat-ı seniyye*.

san fasson (< Fr. *sans-façon*) Resmiyetsiz, rahat, samimi, kurala bağlı olmadan. Genellikle resmî olmayan bir ortamda, arkadaşlarla, aileyle sohbet ederken veya rahat bir ortamda bir iş yaparken kullanılır.

say-u gayret (< Ar. *sa'y-u gayret*) Çalışma ve çabalama; **say-u gayret itmek** çalışmak ve çabalamak.

saymamak Bir şeye değer

vermemek.

sefaatlık (< Ar. *sefâhat* + T. *-lık*) Eğlence; **sefaatlık itmek** eğlenmek.

sema (< Ar. *semâ'*) Gök, gökyüzü.

seza (< Far. *sezâ*) Uygun.

Sultan Abdilmecit Han Sultan Abdülmecid Han (1823-1861). II. Mahmud'un oğlu, 31. Osmanlı padişahı ve 110. İslâm halifesidir.

sülük (< Ar. *sulûk*) Girme, katılma; **sülük eylemek** girmek, katılmak.

süs Süs; **süs vermeklik** süslemek, güzel duruma getirmek.

şehinşahi (< Far. *şehinşâhî*) Yüce padişahlık.

şehri (< Ar. *şehrî*) Şehirli, kentli, uygar, medeni; **şehri eylemek** uygarlaştırmak, medenileştirmek; **şehri olmak** uygarlaşmak, medenileşmek.

şehrilik (< Ar. *şehrî* + T. *-lik*) Şehirlilik, şehirli olma durumu, medenilik, uygarlık.

şevketmaap (< Ar. *şevket* + *meâb*) Osmanlı padişahları için kullanılan "şevketin, büyüklüğün bulunduğu yer" anlamında bir ünvan sözü.

tabir (< Ar. *ta'bîr*) İfade, anlatım; **tabir itmek** ... diye ifade etmek.

takike (< Ar. *dakîka*) Dakika.

taksim (< Ar. *taksîm*) Bölme, bölüştürme; **taksim olmak** bölmek, bölüştürmek.

talim (< Ar. *ta'lîm*) Öğretme, belletme; **talim etmek** öğretmek.

tamaşalık (< Far. *temâşâ* + T. *-lık*) Tiyatro.

tasatdif (< Ar. *tesâduf*) Rastlama, karşılaşma; **tasatdif eylemek** rastlamak, karşılaşmak.

tavur (< Ar. *tavr*) Takınılan yapma hâl, yapmacık davranış, tavır.

theatra (< Yun. *theatra*) Tiyatrolar.

tehayür (< Ar. *tehayyur*) Hayrete düşme, şaşırma; **tehayürde kalmak** hayrete düşmek, şaşırmak.

tekatdis (< Ar. *tekaddus*) "Mübarek ve yüce olsun" anlamında daha çok *Hak Taalâ ve takaddes* sözünde geçer, *tekaddes, takaddes.*

tekellim (< Ar. *tekellum*) Konuşma; **tekellim itmek** konuşmak.

telef (< Ar. *telef*) Yok etme, mahvetme, öldürme; **telef olmak** mahvolmak, ölmek.

terbiye (< Ar. *terbiye*) Eğitim.

terk (< Ar. *terk*) Terk; **terk-i edep** saygısızlık, edepsizlik; **terk-i edep olmak** saygısız olmak, edepsizleşmek.

tetbir (< Ar. *tedbîr*) Yönetme,

idare etme; **tetbir itmek** yönetmek, idare etmek.

tilegrafos (< Yun. *tile+grafos*) Telgraf.

tuul (< Ar. *tûl*) Uzunluk; **tuul-i ömr** ömür uzunluğu, *tûl-i ömr*.

türap (< Ar. *turâb*) Toprak.

türli Türlü.

uğur Yol, yön; **uğuruna** yoluna.

uryalık (< Ar. *'uryan* + T. *-lık*) Çıplaklık.

uryan (< Ar. *'uryân*) Çıplak.

usul (< Ar. *usûl*) Yöntem, yol.

vahit (< Ar. *vâhid*) Eşsiz, benzersiz, tek.

vakt (< Ar. *vakt*) Vakit, zaman; **vakti halleri hoş** hâli vakti yerinde.

vasf (< Ar. *vasf*) Niteliklerini sayarak tarif etme; **vasf etmek** nitelemek.

vazife (< Ar. *vazîfe*) Görev; **vazife etmek** bir işe önem verip gereğini yerine getirmek, görev kabul etmek.

vech (< Ar. *vech*) Sebep, vesile; **vechile** (< Ar. *vech* + T. ile) Belirtilen sebep dolayısıyla, nedenle.

ve lakin (< Ar. *velâkîn*) Fakat.

velhasıl (< Ar. *ve'l-hâsil*) Sonuç olarak, kısacası; **velhasıl-ı kelam** sözün kısası, velhasıl.

vicut (< Ar. *vucûd*) Vücut, beden.

zamir (< Ar. *zamîr*) Gönül, kalp; **zamir ehli** gönül ehli, gönüllerinde birlik ve huzur zevkini bulan, gerçeği idrak etmenin verdiği gönül zenginliğine sahip kimse.

zat (< Ar. *zât*) Kişi, şahıs, özellikle saygıdeğer kimse; **zat-ı şevket** padişaha hitap ederken veya padişahtan bahsederken kullanılan "yüce kişi" anlamında bir söz.

zerretce (< Ar. *zerre* + T. *-ce*) Zerre kadar.

zıl (< Ar. *zill*) Gölge; **zıll-i merahim** merhametlerin gölgesi.

ziver (< Far. *zîver*) Süs; **ziver-i cihan** dünyanın süsü.

ziyade (< Ar. *ziyâde*) Fazla, çok.

6. Sonuç

1849-1850 yılları arasında İzmir'de yayımlanan *Mektebü'l Finun-i Meşriki,* sadece ailelere hitap eden kültür, eğlence, ansiklopedik bilgi içerikli bir dergi değil aynı zamanda Evangelinos Misailidis'in düşüncelerini, ideallerini ve hedeflerini aktardığı bir yayındır. Misailidis için bilgi ve eğitim çok önemlidir. Bu sebeple dergide "Felekât-ı Devriya", "Hazine-yi Marifet", "İlm-i Hökama", "İlm-i Edeb", "İlim

Hakkına Nasahet" başlıkları altında bilgi içerikli yazılara yer verilmiştir. Misailidis'in amacı; Tanzimat ile birlikte Anadolu'da değişmeye başlayan düzene Türkofon gayrimüslim karındaşlarının, hemşehrilerinin ayak uydurmasını sağlamaktır. Ancak, toplumun Batı medeniyetinin etkisinde kalarak maddi ve manevi değerlerini kaybetmesinin, kültürel olarak yozlaşmasının karşısındadır. Aslında, *Mektebü'l Finun-i Meşriki* dergisinin yayımlanması, "Evropa ile Anadol'un Farkı" başlıklı yazının kaleme alınması da bir nevi bu kültürel dejenerasyonun önüne geçmek ve halkı bilinçlendirmektir.

Evangelinos Misailidis, insanların zihninde yer eden "Batı medeniyeti'nin üstünlüğü" fikrini açıkça tenkit eder. Misailidis'e göre; medeniyetin ölçüsü birtakım teknolojik üstünlüklere sahip olmak değildir. Anadolu; tiyatro, fabrika, tren, gemi ve benzeri imkânlarla donatılmadığı için "kültürsüz" addedilemez. Nitekim Anadolu, inanç, kültür, insanlık ve edep gibi manevi değerlerin esas alındığı topraklardır.

Hülasa, "Evropa ile Anadol'un Farkı" başlıklı yazı yüzyıllardan beri süre gelen Doğu-Batı ve Avrupa-Anadolu mukayesesinin işlenmesi ve bir Osmanlı aydını olan Evangelinos Misailidis'in bu konuya nasıl baktığının anlaşılması bakımından önem arz etmektedir.

Kısaltmalar

Ar.	Arapça	Lat.	Latince
çev.	çeviren	M.	Miladi
doğ.	doğum	Mac.	Macarca
ed.	editör	No.	Numara
Far.	Farsça	öl.	ölüm
Fr.	Fransızca	s.	sayfa
H.	Hicri	T.	Türkçe
hzl.	hazırlayan	TDK	Türk Dil Kurumu
İt.	İtalyanca	Yun.	Yunanca

Kaynakça

Ayverdi, İ. (2005). *Misalli büyük Türkçe sözlük.* İstanbul: Kubbealtı.

Balta, E. (2021). Giriş. (yazan: E. Kiriakidis, çev.: E. Misailidis, yayına hzl.: E. Balta - S. Payır). *Beyoğlu sırları* (tefrika roman/1888-1889) (ss. 13-52). İstanbul: İstos.

Balta, E. (2019). Osmanlı imparatorluğu'ndaki ilk aile dergisi: İzmir'de

Karamanlıca bir süreli yayın (1849-1850). (yazan: E. Balta, çev.: A. N. Akbulut, kitap ed.: S. Koz). *Karamanlı yazınsal mirasının ocaklarında madencilik* (ss. 235-272). İstanbul: Yapı Kredi.

Balta, E. (2016). Karamanlı basını kataloğu. (İngilizceden çev.: A. Dilsiz, ed. E. Balta). *Gerçi Rum isek de Rumca bilmez Türkçe söyleriz. Karamanlılar ve Karamanlıca edebiyat üzerine araştırmalar* (ss. 259-276). İstanbul: Türkiye İş Bankası.

Balta, E. (2013). The first family periodical in the Ottoman empire: A Karamanli magazine in Smyrna (1849-1850). (misafir ed.: S. S. Kuru - B. Tezcan). *Journal of Turkish Studies/ Türklük Bilgisi Araştırmaları. Defterology festchrift in honor of Heath Lowry/ Defteroloji Heath Lowry armağanı 39.* (ss. 205-245). Harvard University: Department of Near Eastern Languages and Civilizations.

İbar, G. (2009). Bir Karamanlı aydını: Evangelinos Misailidis. *Anadolulu hemşehrilerimiz Karamanlılar ve Yunan harfli Türkçe* (ss. 130-134). İstanbul: Türkiye İş Bankası.

Misailidis, E. (2021). *Temaşa-yı dünyâ ve cefakâr u cefakeş.* (hzl.: R. Anhegger - V. Günyol - P. Efe). İstanbul: Yapı Kredi.

Misailidis, E. (çev.) (1888-1889). *Beyoğlu sırları* (Πεϊόγλου Σηρλαρὴ). Anatoli. *No. 3926-4091.*

Misailidis, E. (1849). *Evropa ile Anadol'un farkı. Mektebü'l Finun-i Meşriki.* No: 4, 49-50.

Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü.* İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı.

Şişmanoğlu Şimşek, Ş. (2024). *İki kilise arasında binamaz. Karamanlıca edebiyatta dil, kimlik ve yeniden-yazım.* İstanbul: Metis.

Şişmanoğlu Şimşek, Ş. (2016). Temaşa-i dünya ve cefakâr u cefakeş'te geleneksel folklor biçimleri. *Millî Folklor.* 28 (110). 86-99.

TDK. *Güncel Türkçe sözlük.* (Son erişim tarihi: 12 Ağustos 2024). https://sozluk.gov.tr/

ΜΕΚΤΕΠΟΥΛ

ΦΕΝΝΟΥΝΙ ΜΕΣΡΗΚΗ.

1849. ΤΕΣΡΙΝΙ ΣΑΝΙ (Νοέμβρ.) 22. Νόμερο 4. ΜΟΓΧΑΡΡΕΜ 17. 1266.

ΕΥΡΩΠΑ ΙΔΕ ΑΝΑΔΟΛΟΥΝ ΦΑΡΚΗ.

Μουχίπ Γαΐρετκεαλέρ ! ! ! Πουνδάν μούκαττεμ βάσφ ετδίκκι δημυνγαδὲ μπένι άδεμὶ χὲρ βέτζχιλε τετπίρ ίδουπ, σεχρὶ ἐγλεγιὲν, ἐδὲπ δὲ κηγιὰς ἑτδιγὶ μεσέπδιρ δεγιού.

Ίμτι μπού ἰκὶ λογετλερὶ Εὐρώπαΐλε Αναδολὰ μεχένκ ίδουπ, μπιρὶ μπιρινὲ τασατδίφ ἐγλεγιερὲκ, ἰκισινδὲν κάνκιση δαχὶ σεχρὶ ὁλδουγουνούν φαρκηνὰ βαρατζάγης.

Μαλιούμκι Εὐρώπαληλαρ σεχριλεγὶ χὲμαν σαλτανατὰ, γουρουριετὲ χὲρ βέτζχιλε διτζουτλερινὲ σιούς βερμεκλιγὲ, δέ τζεσὶμ μπεναλερὲ, δέ ενδάϊ τιουρλὶ νέβ ἰτζατλερὲ μπινὰ ετδιχλερινδέν, χέμαν κανδουλερινὶ σεχρὶ κηγιὰς ίδούπ Αναδολούν άδεμενὶ ἰνσανδὰν σαϊμαζλάρ, χάσια! άσηλ σεχριλὶκ χέμαν έδεπὶν βὲ Μεσεπὶν ταλὶμ ετδιγὶ γαριπὶν μουχαππετινδὲν σαδίρ ολδούκτζα, μπού κηγιὰς ζαμὶρ ἐχλινὶν ἰνδιανδὲ χηλιάφδηρ, Εὐρώπαδέ ἰσὲ μπαυνούν ἰτζρασινὰ δηκκὰτ ἐτμεζλὲρ, ἐμμα Ἀναδολδὲ μπού ἰκὶ λογετὶν ἰτζρασηνὰ δλ δερετζὲ σάϊ γαϊρετ ίδερλέρκι, χάττα χὶρ κες άπνὴ δέ κηγιασὴ όλὰν μεσεπὶ σύγουρουνὰ ἠκτηζάϊ χὰλ τζανηνὴ φεδὰ ἐγλεγιούπ, τέρκι ἐδὲπ όλὰν ἀμελὶν ἰτζασηνά ἄσλα σιουλιούκ ἐγλεμές· χάσπελ ἰτζὰπ μπὶρ κεμίσανε, χὲρ κάνκη μιλλετδὲν όλούρσα όλσούν, κηγιὰς ἑτδιγὶ μεσεπὲ ἰχτικὰτ ἔτμεσε, χὲρ μαχαλδε μιουττεζίλδιρ, ἐδεψὶς χαρεκέτιλε μεσγούλ όλσά, μισύτζερετ ἰπρέτιλ ἀλέμ ἰτζούν τερπεγρεσινὲ δηκκὰτ ἐδερλέρ.

Μπὶρ κιμέσνε Εὐρώπα τιουρακλερινὲ σεἴαγάτ ἰτσὲ, ἀλλι ἰνσὰν χαϊρετδὲ καλατζάκ σεἴλὲρ σεγιρ ἰδίρκι, λιαγτκή ἰλὲ βασφηνδάν ἀτζήζης· Μέσελαφσεχρετλὶ σαραϊλάρ, τζεσὶμ ἰπαδὲτ χανελέρ, δερσχανελέρ, ἀκήλι φιρεκιστανὴν ἰτζρά ὁλδουγού ἰΜεταχχανελέρ, ἀκηλὲ ζιγιὰν ταμασαληκλάρ (θέατρα), ἴλμι μιουχεντίζλι (ἀρχιτεκτονική) ταξὶμ όλμούς σοκακλάρ, δεργαδὲ γιουρλὶ ἀτές σεφινελερί, σεμαδὲ ρουζγιάρ βαπορλαρὴ, γιερδὲ καρὰ βαπορλαρὴ, ἀκηλδὲν χαρὴτζ ἀλμάτηλε γιντοβλάρ, ἰσαρετ γκεβλελερὶ (Τηλέγραφος) μηχλαδὴς τελλερὶ ἴλὴ (ἠλεκτρικὰ σύρματα) ὄν γκιουνλούκ μενζιλὲ δν τακικεδὲ χαβαδὶς σύλαστιρμάκ σύσουλλερὶ, βὰλ χάσηλη κελὰμ, Ἀναδολλουνούν κιούλλι ζομρουνδὲ γκιόρμεδιγι ἐσίτμεδιγι, δὲ φικρινὲ γκέλμεδιγὶ σεἰλερὶ ναζάρ ἰδούπ, τεχαϊσυρδὲ (ἀπορία) καλαράκ, ἰστὲ σεχρελίκ ταπὶρ ἰττικλερὶ μπού ἰμις δεγιού μπίλμεγερεκ μετιγὲ ἰδέρ·

Ἔμμα μπουνλαρὴν φαζιλετὶ νέ όλούγιορ; Όλ σιοχρετλὶ σαραΐλαρδὰ ταβουρδὰν δὲ γουρουριετδὲν ἰπαρὲτ μπὶρ μπεΐζαδὲ ότουρούπ, καπηγηνδὰ μπὶρ τακὴμ γκούλ κιολὲ, νέ γὰλ ἰομούρ γκετζιρδικλερὶ δαζιφεσινδέν χαρὴτζ, λέϊλου νιχὰρ σεφαατλήγηλε μεσγούλ όλαρὰκ μπὶρ γάϊρι κιμέσνεγιε ζέρρετζε φαϊδέαϊ όλμαζ· Μεταχχανελερδὲ χεζαράν μπίγγ ἀμελετζιλὲρ γκετζὲ γκιονδούζ δινγενμεξίζ τζέπρεν καρνὴ δαγιασηγὰ χουζμὲτ ἰδερλέρ, ἰμπαδετχανελερνὶν σιοχρετὶ ἰχτικὰτ ἰτζούν όλμαγιρουπ γκιοστερὶς ἰτζούν δουρ· Δερσχανελερινδὲ χέμαν δημυνγὰ ἰλμινὲ δηκκὰτ ἰδούπ, ἀλλὰχ κορκουσουνούν ταλιμινὶ βαζιφὲ ἐτμεζλὲρ, Ταμασαλεκλαρδὰ, μεσερεπὶ ἐδεπὶ ἰπτὰλ ἰδετζὲκ χαρεκετλὲρ ἰδερλέρ, ἀλλὰχ ἀσκηνὰ σαδακὰ ἰστεγιενὲ χεππὰ βιρμεζλέρ, νιτζελερὶ ἀτζληκτὰν δὲ σύργιαληκτὰν τελέφ όλμαλάρ, δέ χὲρ μπὶρ τέρκι ἐδὲπ όλὰν μουγαίρ χαρεκετὶν ἰτζρασὴ «σὰν φασσόν» λαφζὴ ἰλὲ Εὐρώπαδε όλούρ.

Βὲ λάκιν Ἀναδολδὰ, ἐδδελα μπὶρ μουτεπὲρ ἀδεμὶν νετζὲ ἀδεμλερὲ φαϊδεσὶ όλούρ, ἠκτηζάϊ χὰλ σεφαατλὴκ ἰδέρσεδε δερετζεδὲν ἀσμαγιπ μπεδελὶ φαζιλέτιλε μαχφιφετινὲ τζαλησὶρ. Αμελετζιλερὲ βαχτηνδὰν ζιγιαδὲ ἰσλεμεγιὲ τζεμμὶρ γιόχδουρ· Ἰπαδετχανελέρ μάγσαϊχτικὰτ ἰτζούδουρ. Δερσχανελερδὲ ἴλὲ δέρς ἀλλὰχ κορκουσού ταλιμίδιφ, νετζὲ μπελδελαρδὲ νετζὲ βακτὴ χαλλερὶ χὸς ἀδεμ-

λὲρ μάλι μπεδενλερινδὲν μάχζα γκερὲκ γιόλτζοὺ γκερὲκ γιερλὶ φουκαραλὰρ ἰτζοὺν μισαφὶρ χανελὲρ γιαπμησλάρκι γκησὴν κηγιαμετινδὲ γκετζενὶν νησφηνδὰ καπησηνὰ θαρσὰν σητζὰκ γιατακτὰν καλκὴπ ἀλλὰχ ἀσκηνὰ χουσμέτ ἰδὲρ, μπάχουσους Ἀναδολοὺν Μιουσλιμανλερινὶν μποὺ φαζιλετὶ μετχὲ λιαγὶκ θὲ σεζάδηρ. Ἀναδολδὰ ἐλχαμδουλλὰχ ἄτζ μεζαρὴ, θὲ ούργιὰν καλμὴς γιόκδουρ, γέκές κιούλλι χάλ ἰσλεγὶπ φαμελίασηνη ἰδαρὰ ἐτ μεδέδιρ.

Μπὶρ καθίλ δαχὶ θάρκι, Εὐρώπαληλαρ χέμαν μπὶζ κιαμίλιζ, Ἀναδολλουλὰρ μπὶλ φάρζ χαϊθὰν μισιλλούδουρ δερλὲρ, χάσια! Εὐρώπανην τζοκλουγουνὰ, θὲ Ἀναδολοὺν ἀζληγηνὰ γκιορὲ Ἀναδολδὰ κιαμὶλ δαχὶ ζιγιαδέδιρ, ζίρα Ἀναδολδὰ κιαμιλλέρ θάρκι ὸν ἰκὶ λισανδὲν ἀσνὰ, θὲ Εὐρώπα λισανλερινὶ μπὶ ζὰτ ἀνὰ λισανὴ ταρζηντὰ γιαζὶπ τεκελλίμ ἰδερλὲρ, ἔμμα Εὐρώπαδε μποὺ μισιλλοὺ ἀδὲμ γιόκδουρ, θάρισεδε πὲκ ναδίρδιρ, μέσελα μπιγγδὲ μπὶρ, θὲ κουσοὺρ τζεμιετὶν μπασηνδὰν τορπαλαρὴ ἐξὶκ, θὲ μπὶρ αζ χουνερλὶ ὁλμαλαρὴ γκιορενεκτένδιρ, ζίρα γκιορενέκδε ἰλμὶν νησφὴ σαϊλούρ. Βὲ ἔγιερ Εὐρώπαδε ὁλὰν γκιορενὲκ Ἀναδολδὰ ὁλμούς ὁλσά ἰδι, ἀλιήθου ἐτνὰ κιαμὶλ βέ χουνεργιὰπ ὁλατζαγὴ ἐχτιμάλιδι, Ἀναδολλουλαρὴν φάκατ μπὶρ κουσουρλαρὴ χέμαν ἀχζουατὰ ἰλέ μεσγούλ ὁλαρὰκ ἰλμέ ὁλκαδαρ χεθές ἔτμεδικλερὶ ἰσέδε, μπουνούνδα ἰνσαλλάχου τεάλια θέ τεκατδὶς χαζρετλερὶ, μπουνδὰν μπιογλέ, Ζιθέρι Τζιχὰν Σεβκετμαὰπ Αλεμπενὲχ ΣΟΥΛΤΑΝ ΑΠΤΗΛ METZIT Χὰν Εφένδιμιζ χαζρετλερὶ ζίλλι μεραχίμι Σεχινσαχιλερινδὲ τζαρεσὶ γκιορουλερέκ, Εὐρώπαληλαρήνδα σεχριλὶκ κηγιὰς ἐτδικλερὶ σεϊλερδὲν φερδὲν θαχὶτ μαχρὶμ κάλμαγιαραὰκ, χέρ βέτζχιλε δαχὶ σεχρὶ ὁλατζαγημηζὰ ἄσλα σιουπχὲ ἐτμέζιζ. Χέμαν μαμπούδου ραμποὺδ χαζρετλερὶ ζάτη Σεβκετλερινὶ τούουλ ἠόμρ ἰχσανὴ ἰλέ σαλτανάτη σενιγιεσινδέ μπ ρ δεθάμ μπουγιουρά, Ἀμήν!!!

KUFACI, Osman.[*]

"Necâtî Bey Divanı'nda Güzellik Kavramı Üzerine Teşbihler"

Giriş

1. Estetik Biliminin Ortaya Çıkışı

Estetik sözcüğü, günlük hayatta sıklıkla kullanılmaktadır. "Güzel" sözcüğü, genellikle beğenilen bir şeyi ifade etmek için kullanılan bir tariftir. Günlük hayatta karşı karşıya kalınan durumlardan doyum sağlayıp mutlu olan kişi, haz duygusu yaratan her tutum, davranış ve nesneyi güzel sözcüğü ile anlatır. Günlük hayatta kullanılan estetik sözcüğünün güzel sözcüğüyle arasında güçlü bir bağ bulunur. (Balcı 2016: 3; Özel 2014: 19). Günlük yaşantımızda iki kelimenin birbirinin kaim-makamı olduğu görülür. O kadar ki bu iki kelime artık eş anlamlı sözcükler durumuna gelmiştir.

Estetik sözcüğü, köken olarak Grekçe "aisthesis" ya da "aisthanesthai" sözcüğünden gelmektedir. Estetik Grekçe'de "duyum, duyulur, algı" anlamına gelen aisthesis ya da "duyu ile algılamak" anlamındaki aishanesthaiden gelir. Bu manada estetik, duyulur algının, duyasallığın temin ettiği bilgi ile ilgili bir bilim olarak düşünülmüştür (Tunalı 2017: 13; Ayvazoğlu 2000: 146). Kelimenin kökeninden yola çıkıldığında estetiğin duyusallıkla, duyulur algıyla sıkı bir ilişkisi olduğu görülür.

A. G. Baumgarten, 1750-1758 yıllarında *Aesthetica* adlı bir eser yayımlar. Baumgarten yayımladığı *Aesthetica* adlı kitabında estetik sözcüğünü derinlemesine incelemiştir. Estetik bilimi, Baumgarten ile bir bilim olarak günümüzdeki yaygın ve bilinen anlamına kavuşmuştur. Eserinde bu bilimi temellendirmiş, hudutlarını çizmiştir. Estetik kavramı Baumgarten ile başlamaz. Estetik bilimcisi Baumgarten, estetiği kavram olarak ortaya atan ve felsefeden bağımsızlaştıran kişi durumundadır. Estetik biliminin temel kavramı güzeldir. Estetik'in en yaygın, bilinen tanımı: "Estetik güzelin bilimi" şeklindedir (Tunalı 2017: 13-14; Balcı 2016: 3; Cömert 2013: 23; Özel 2014: 12; Demir 2012: 40). Estetik kavramını insan düşünce tarihi ya da insanın konuşma ve kendini ifade etme tarihine, daha doğrusu insanlık tarihinin başlangıcına kadar götürmek mümkündür.

---

[*] Doç. Dr., Sinop Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, osmankufaci@hotmail.com.tr, ORCID ID: 0000-0002 8505-6518

Arapçada estetik biliminin karşılığı olarak ilmü'l-cemâl ibaresinin yanı sıra felsefetü'l-cemâl, el-cemâliyyât, felsefetü'l-fen gibi tabirler de kullanılır. Estetik kelimesi, farklı dillerde çeşitli şekillerde ifade edilir. Örneğin Osmanlı Türkçesinde, bediiyyât, ilm-i hüsn, ilm-i zevk, ilm-i bedî, ilm-i mehâsin, ilm-i bedâyi, hikmet-i bedâyi, Arapçada ilm-i cemâl, Fransızcada esthétique, Almancada aesthetik, İngilizcede aesthetics, İtalyancada estetica şeklindedir (Ayvazoğlu 2000: 146; Yıldırım 2010: 161). Estetiğin farklı dillerde çeşitli şekillerde ifade edilmesi, her kültürde bu kavramın bulunduğunu bize gösterir. Çeşitli milletlerin dilinde estetik kavramının ifade edilmesi bu kavramın onların kültürel yaşantısında olduğunu düşündürür.

2. İslam Düşüncesinde Estetik

İslam estetiği ve sanatının her zaman göz önüne aldığı birtakım ilkeleri mevcuttur. Bu ilkelerin İslami estetik duyarlılık ve sanat anlayışında herhangi bir şekilde yansıması vardır. Bu ilkeler, tevhit, ihsan, Kur'an, dolayısıyla hadistir (Koç 2014: 47-48).

2.1. Tevhit İlkesi

İman tecrübesi, bir açıdan bakıldığında, estetik bir tecrübedir. İslam sanatlarının dayandığı estetik duyarlılıkta çokluk içinde birliğin idraki ya da değişenin arkasında kalıcı olanın sezilmesi çok önemlidir. Kesretten (çokluk) birliğe ulaşmak veya vahdeti (çoklukta birliği) anlatmak bir yerde hikmet ve irfanın doruk noktasını teşkil eder. Kur'an insanların iman tecrübesiyle bir doğruya ulaşmasını arzu eder. Elbette Kur'an sadece tevhid-güzellik ilişkisinden bahsetmez. Tevhid'in insan hayatında göstergeleri olan davranış modelleri üzerinde de durarak bir başka perspektiften güzellik olayını, güzelliğin takdir edilmesini ve yaşanmasını da yansıtır (Koç 2014: 47-49; Altıntaş 2002: 49).

Sanat formları güzelliği kendilerine değil, Allah'a ait bir nitelik olarak temsil eder. Tüm Müslüman sanatçıların algı ve anlayışlarının merkezinde tevhit ilkesi bulunur. Eşyayı maddi ve duyusal bağlardan koparma demek olan soyutlama, üsluplaştırma ve tekrar, İslam sanatının bu tevhit ilkesini gözetmesinden ortaya çıkmıştır. Bir şeyin güzelliği Allah'ı yüceltmesinden geçer. Bir nesne, ilahi bir özelliği yansıttığı ölçüde güzeldir (Koç 2014: 51-55; Okuyucu 2011: 55).

2.2. İhsan İlkesi

Güzellik, İslam'ın özünde yer alır. Bu durum "tevhit", din hakikatinden kaynaklanır. Aslında tevhit, adalet ve cömertlik; başka bir ifadeyle birlik, bolluk ve denge güzelliğin temel niteliklerini meydana

getirir. İç güzellikle (hulk), dış güzelliğin (halk) davranışlara yansıyan uyumu (ihsan) veya bunlar arasındaki birlik İslam'ın güzelliğinin somut bir işaretidir. Mükemmellik olarak çevrilebilen ihsan kelimesi, Müslüman'ın iç güzelliğini ve manevi zenginliğini ifade eder. Bu açıdan bakıldığında ihsan, insanın faaliyetini bir sanata ve her sanatı da Allah'ı hatırlatmaya dönüştürerek dışarıya doğru yayan kalbin ya da ruhun güzelliği anlamında da kullanılabilir (Koç 2014: 58; Altıntaş 2002: 109).

2.3. Kur'an

İslam medeniyetinde başlangıcından itibaren sanat etkinliklerinin biçim ve içeriğini ortaya koyan esaslı kaide her şeyden önce Kur'an olmuştur. İslami estetik konusu ele alınırken, ilk önce Kur'an'ın dil ve üslubunu dikkate almak gerekir. Ayet surelerinin güzelliği (icaz) her devir için Kur'an'ın taklit edilemeyeceğinin bir kanıtı olarak kabul edilmiştir (Yıldırım 2010: 162-163; Koç 2014: 62-66).

Kur'an ilahi sanatkârın muazzam bir eseri olarak karşımıza çıkar. Onun olağanüstü etkileme gücü, estetikte de temel teşkil eder. Onun ritim, ahenk ve belagatinin varlığını derinden sarsmadığı bir Müslüman yoktur. Bilhassa geleneksel anlamda, güzellik norm ve ölçülerini kendi güzellik ölçülerine benzetmediği bir Müslüman sanatçı da bulunmaz. Kur'an'da güzellik olgusu insanın ve bütün varlığın yaratılış yönüyle ulûhiyetle ilgili olarak ele alınmış, buna karşılık olarak da insandan her şeyi en güzel şekilde yaratan yaratıcısını takdir etmesi istenmiştir (Altıntaş 2002: 58; Koç 2014: 67-73).

Etkisi yalnızca yaşadığı dönemde değil, sonraki dönemlerde de devam etmiş Necâtî Bey (ö. 1509) divan şiirinin önemli şairlerinden biridir. Nitekim kendi döneminde ve kendinden sonraki dönemlerde şiirlerine nazireler yazılmıştır. Halk dilindeki unsurları, deyimleri ve atasözlerini kullanma hususunda dikkat çekmiştir. Mahallileşme akımının en başta zikredilen isimlerinden biri olmuştur. Şiirlerinde İran edebiyatının etkisinden sıyrılabilmiş ve orijinaliteyi yakalayabilmiştir.[1]

Bundan dolayı bu çalışmada divan edebiyatında sanatçı şahsiyetiyle mühim bir yer edinmiş olan Necâtî Bey'in *Divan*'ında "güzellik" kavramı ile ilgili teşbihler; *Bitkilerle İlgili Benzetmeler, Coğrafi Unsurlarla İlgili Benzetmeler, Çeşitli Eşyalarla İlgili Benzetmeler, Devlet Ve İdari Yapıyla İlgili Benzetmeler, Dini Unsurlarla İlgili Benzetmeler, Eğlence Ve Sporla İlgili*

---

[1] Necâtî Bey'in hayatı ve edebî şahsiyeti için şu kaynaklara başvurulabilir: Çavuşoğlu 2001, s. 17-36; Tarlan, 1997, s. XV-XXI; Şentürk ve Kartal 2004: 181-183.

Benzetmeler, Hayvanlarla İlgili Benzetmeler, Kozmik Unsurlarla İlgili Benzetmeler, Tabiatla İlgili Benzetmeler, Ticari Hayatla İlgili Benzetmeler, Soyut Unsurlarla İlgili Benzetmeler, Yazıyla İlgili Benzetmeler ve *Diğer Benzetmeler* başlıkları bağlamında ele alındı. Aksi belirtilmediği sürece, ele alınan şiirlerde "güzellik" kavramı ile yüz güzelliğinin kastedildiği göz önünde tutulmalıdır.

3. Necâtî Bey Divanı'nda Güzellik İle İlgili Teşbihler

3.1. Bitkilerle ilgili benzetmeler

3.1.1. Gül

Güzellik; anıldığında meclisleri renk ve koku ile süslemesi (G 579/6), kırmızı rengi ve eşsiz olması (G 295/1) bakımından gül olarak yorumlanır:

Bahâr mevsimidür gülsitâna varı görün
Güli müşâhede eylen cemâl-i yârı görün (G 295/1)

"Bahar mevsimidir, gül bahçesine gidiverin de gülü seyredin. Böylece sevgilinin güzelliğini görmüş olursunuz."

Meclisleri müzeyyen ider reng ü bûy ile
Gül gibi anılursa fülânun güzellügi (G 579/6)

"Filanın güzelliği gül gibi anılırsa rengi ve kokusu ile meclisleri süsler."

3.2. Coğrafi Unsurlarla İlgili Benzetmeler

3.2.1. Arsa (Yer, Toprak)

Alıntılanan beyitte sevgilinin beni ve saçı kişileştirilmiş, savaş bağlamında ele alınmıştır. Beyitte, ele geçirilmesi, zapt edilmesi, elde edilmesi bakımından güzellik, bir toprağa benzetilir:

Ortaya koydı 'arsa-i hüsnünde başını
İster ki zülfüni çeke meydâna benlerün (G 284/6)[*]

"Benlerin, senin güzelliğinin toprağında başını ortaya koydu. (Bu şekilde) saçını meydana çekmek ister."

---

[*] "Necâtî Beg Divanı'nda Güzellik Kavramı İle İlgili Benzetmeler" ele alınırken güzellik kelimesinin yanı sıra hüsn, cemâl, hûblık, melâhat, letâfet, bihâ, behcet, lutf, ân, tal'at kelimeleri de tasnife tabi tutulmuştur. Necâtî Bey'e ait şiirler Ali Nihad Tarlan'ın 1997 yılında MEB yayınları arasından çıkan *Necâtî Beg Divanı* adlı eserinden alınmıştır. Kısaltmalar: M. Ö. (Milattan Önce), ö. (Ölüm tarihi), bkz. (bakınız), Yay. (yayın(lar)ı), G (Gazel), K (Kaside), Kt (Kıt'a), Mf (Müfred), Mtl (Matla), Mb (Murabba), Tb (Terkîb-i bent). Çalışmaya alınan şiirlerin künyesi; nazım şeklinin kısaltması, nazım şeklinin divandaki numarası/beyit numarası şeklinde gösterilmiştir. Örneğin, G 415/3 ibaresi, Necâtî Bey Divanı 415. gazelin 3. beytini ifade etmektedir.

3.2.2. Bahr (Deniz)

Güzellik; enginliği, genişliği, hat ve hududu olmaması sebebiyle denize teşbih edilmiştir:

Hat n'eylesün nevâhî-i hüsnünde ol cemâl
Bir bahrdür ki hîç bulunmaz kenâresi (G 611/2)

"Güzelliğinin nahiyelerinde ayva tüyleri ne yapsın. O cemal bir denizdir ki hiç kıyısı bulunmaz."

3.2.3. İklîm, İl, Mısr, Mülk (Ülke)

Şair, vâsûht tarzı anlatımın[2] örneği olarak kabul edilebilecek beyitte eziyeti ve âşığı terk etmesi sebebiyle sevgiliden ayrılmayı salık vermektedir. Beyitte sevgilinin hükümdar olması dolayısıyla güzellik ülke olarak tahayyül edilmektedir:

Şol bî-vefâ ki cevr ile terk itdi yârını
Ger hüsn iline şâh ise terk it diyârını (G 607/1)

"Güzellik iline padişah ise de, eziyet ile sevgilisini terk eden vefasızın ülkesini terk et."

Güzellik, içerisinde sultan bulunması ve sultanın hükmünü yürütmesi sebebiyle ülke olarak hayal edilmiştir. Sevgilinin benlerinin Hintli olarak düşünüldüğü beyitte benlerin menzilinin güzellik ülkesi olduğu, sevgilinin benlerinin sultana selam vermese buna şaşılmayacağı ifade edilmektedir (G 284/4). Aşağıdaki beyitte (G 518/1) âşık; sevgiliden ben ve ayva tüylerinin halka sıkıntı vermesini ve güzellik ülkesinde birkaç karanın sultanlık etmesini engellemesini ister:

Koma kim hâl ü hatun halka perîşânlıg ide
Mısr-ı hüsnünde bir iki kara sultânlıg ide (G 518/1)

"Ben ve ayva tüylerinin halka sıkıntı vermesine ve güzelliğinin ülkesinde birkaç karanın sultanlık etmesine izin verme."

Bir hindû idi mısr-i cemâl oldı menzili
Tan mı selâm virmese sultâna benlerün (G 284/4)

"Senin benlerin bir Hintli idi, yolu güzellik ülkesine düştü. Sultana selam vermese buna şaşılır mı?"

Sevgilinin güzelliği; tarumar olmasının ve yıkılmasının çok kolay olması, mevcudiyetine güven duyulamaması sebebiyle ülkeye benzetilmiştir:

---

[2] Vâsûht tarzı anlatım için şu kaynaklara müracaat edilebilir: Babacan, 2010: 57-68; Babacan, 2012: 410; Taştan, 2019: 445-459.

Ey pâdişâh-ı mülk-i melâhat güzelligün
Bünyâdı bir kıl üstinedür kılma i'timâd (G 50/2)

"Ey güzellik ülkesinin padişahı, güzelliğinin temeli bir kıl üstünedir, güven duyma."

Güzellik; yağma edilmesi (G 645/4), kılıçla (yan bakışla) açılması (fethedilmesi) (G 25/3) bakımından bir ülkedir:

'Aklumı gamzen aldı dil ü cânı hatt u hâl
İklîm-i hüsn içinde alan alanun gibi (G 645/4)

"Güzellik ülkesinde alanın aldığının elinde kalması (yanına kâr kalması) gibi aklımı yan bakışın, gönlümü ve canımı ayva tüylerinle benin aldı."

Pâdişâhum kılıcunla açılur iklîm-i hüsn
Gamzenün şânında münzel âyet-i فتح قريب (G 25/3)

"Padişahım, senin kılıcınla güzellik ülkesi açılır. Senin yan bakışının şanında "Fethün Karib" ayeti inmiştir."

3.2.4. Mısır

Sevgilinin güzelliğinin süsü misk kokulu saçı ile artmıştır. Mısır, akşam vakti Hz. Yusuf'un tahtı olunca güzelleşmiştir (Mısır ve Şam, Yusuf'un tahtı olunca güzelleşmiştir) (G 495/1). Yine aynı minval üzere düzenlenen beyitte (G 425/4) sevgilinin Hz. Yusuf olarak görülmesi, Hz. Yusuf'un yaşadığı ve başından çeşitli hadiselerin geçtiği yer olması dolayısıyla güzellik Mısır'a teşbih edilmiştir:

Dün gice düşümde gördüm aglar idüm derd ile
Yûsuf-ı Mısr-ı melâhat anı ta'bîr eylesün (G 425/4)

"Dün gece düşümde dert ile ağladığımı gördüm. Güzellik Mısır'ının Yusuf'u onu tabir etsin."

Zîneti artar cemâlün zülf-i 'anber-fâm ile
Mısr Yûsuf tahtı iken buldı revnak Şâm ile (G 495/1)

"Güzelliğinin süsü misk kokulu saçın ile artar. Mısır, akşam vakti Yusuf'un tahtı olunca güzelleşti (Mısır ve Şam, Yusuf'un tahtı olunca güzelleşti)."

3.2.5. Nevâhî (nahiyeler)

Nakledilen beyitte, bünyesinde birçok güzellik unsurunu barındırması dolayısıyla güzelliğin nahiyelere benzetildiği görülür:

Hat n'eylesün nevâhî-i hüsnünde ol cemâl
Bir bahrdür ki hîç bulunmaz kenâresi (G 611/2)

"Güzelliğinin nahiyelerinde ayva tüyleri ne yapsın! O cemal bir denizdir ki hiç kıyısı bulunmaz."

3.2.6. Şehr

İçerisinde yolun bulunması (G 59/7), sevgili sultanının olması (G 297/3), boynuna zincir bağlayıp dilenen divanelerin yer alması (G 39/2) sebebiyle güzellik, bir şehirdir:

Zülfünün zencîr-i sevdâsın tolayup boynına
Şehr-i hüsnün cerr ider dîvâneler gördün mi hîç (G 39/2)

"Saçının siyah zincirini boynuna dolayıp güzellik şehrinden dilenen divaneler gördün mü hiç?"

Azmasun göster Necâtî derd-mende zülfüni
Pâdişâhum şehr-i hüsnün şâh-râhı yok mıdur (G 59/7)

"Ey padişahım, dertli Necâtî'ye saçını göster de yolunu şaşırmasın. Güzellik şehrinin caddesi yok mudur?"

Şehr-i hüsn içinde ey sultân-ı hûbân ad içün
Şol elif kaddün hevâsı ile boyum dâl eyledün (G 297/3)

"Ey güzeller sultanı, güzellik şehri içinde ad/nam olsun diye şu elif boyunun arzusuyla boyumu dal harfine çevirdin (Elif+Dâl = Ad)."

3.3. Çeşitli Eşyalarla İlgili Benzetmeler

3.3.1. Âyîne (Ayna)

Güzellik; baki kalmaması, paslanması, geçici bir süre mevcut olması (G 604/6), papağana benzeyen âşığı konuşturması (G 513/8), kendine bakanları göstermesi (G 284/3), (G 513/4) bakımından ayna olarak tasavvur edilir:

Nâzırlarun gözi bebegi 'aksidür şehâ
Âyîne-i cemâlde şâhâne benlerün (G 284/3)

"Ey padişah, senin güzelliğinin aynasında padişahlara yakışır benlerin bakanların gözbebeklerinin aksidir."

Hüsnün durur Necâtî'yi gûyâ iden eger
Tûtîyi söylesün dir isen göster âyine (G 513/8)

"Necâtî'yi söyleten senin güzelliğindir. Eğer papağan konuşsun istiyorsan ayna göster."

Yaşlu gözümde 'aks-i cemâlün gören sanur
Düzmiş denizde yinile İskender âyine (G 513/4)

"Yaşlı gözümde senin güzelliğinin aksini gören; İskender denizde aynayı daha yeni yapmış, sanır."

Aşağıdaki beyitte sofinin, sevgilinin güzelliğine bakamayacağı iddiası yer alır. Bu iddiaya delil olarak çirkin yüzlü olduğu için eline ayna almayacağı öne sürülür. Burada güzellik, bakılması, bakanı göstermesi

dolayısıyla aynaya teşbih edilmiştir:

Sûfî cemâl-i yâra ne yüzle baka bilür
Almaz eline çünki kerih-manzar âyine (G 513/6)

"Sofu, sevgilinin güzelliğine hangi yüzle bakabilir? Çünkü çirkin yüzlü eline ayna almaz."

Şu beyitte ise yapılan işin güzelliği, ayna imgesi ile birlikte okuyucuya aktarılmıştır:

Donadursa karşu karşu şehrünün dil-berlerin
Var imiş âyîne gibi hüsn-i tedbîrün senün (G 314/6)

"Şehrinin dilberlerini karşı karşı donatırsa, tedbirinin güzelliğinin ayna gibi olduğu anlaşılır.

Âşığın gönlünün mescide benzetildiği beyitte, sevgilinin güzelliği ayna ile bağdaştırılmıştır:

Tursun harîm-i dilde hayâl-i cemâl-i dost
Zîrâ mesâcid içre olur zîver âyine (G 513/2)

"Sevgilinin güzelliğinin hayali gönül evinde dursun. Zira mescitler içerisinde ayna güzel olur."

İslam estetik duyarlılığında, Allah'ın bir eseri olan dünya son derece güzel ve kıymetlidir. Bununla birlikte, yine de dünyanın gelip geçici olduğu inancı esastır. Bazı ayetlerde güzellik olgusuna dikkatlerin çekilmesi, insanın tek ve mutlak olan bir yaratıcıya yönlendirilmeye çalışılması çok mantıklı bir davet tarzıdır. Allah'ın yarattığı varlık dünyası üzerinde tefekkür, aklı, duyu organlarını, göz ve kulağı tahrik ederek, insanın varlık dünyasından yaratıcı kudretle, yüce varlıkla ilişki kurmasını sağlar. Bu şekilde insan varlık dünyasındaki güzelliklerden en büyük sanatkâr olan yaratıcıya ulaşılabilir (Koç 2014: 47-49; Altıntaş 2002: 49). İslam düşünürleri varlıklardaki güzelliği, güzelliği kendinden olan ve güzelliği kendinden olmayan olarak ikiye ayırır. Güzelliği kendinden olan yegâne varlık, Allah'tır. Allah dışındaki tüm varlıkların güzelliği başka bir sebebe bağlıdır. Hakiki güzellik, varlığın kendinde bulunan güzelliktir. Diğer varlıklarda mevcut güzellik geçici güzelliktir (Mutluel 2016: 51-52; Altıntaş 2002: 69). Güzellikler de dâhil olmak üzere her şey gelip geçicidir. Yalnız baki olan güzeller güzeli Allah'tır. Nakledilen beyit yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde oluşturulmuştur:

Dost bir sûret ile gönlümüzi aldı velî
Hüsni bir âyînedür kalmaz o sûret bâkî (G 604/6)

"Sevgili bir görünmekle gönlümüzü aldı, fakat güzelliği bir aynadır ve o suret baki kalmaz."

3.3.2. Çerâg (Işık Veren Nesne)

Gönülleri pervane gibi yakması (G 576/4), yanması (G 450/4), kendisine adak sunulması (G 176/5), genel olarak da yakıcılık ve aydınlatıcı özelliği dolayısıyla güzellik mum olarak görülür:

Cân ile sana gönlini virse Necâtî tan degül
Hüsn ü bihâ çerâgısın her kişi bir adak sunar (G 176/5)

"Necâtî sana can ile gönlünü verse buna şaşılmaz. Çünkü sen güzellik çerağısın. Her kişi bir adak sunar."

Varayın Ka'beye dervîş olayın yüz süreyin
Yâ Rab ol hüsn çerâgın bana yandur dimege (G 450/4)

"Ey Rabbim, o güzellik meşalesini bana yandır demek için Kâbe'ye varıp derviş olayım, yüz süreyim."

Güzellik, dünyadaki tüm güzelliklerde yansıyan ilahi bir sıfattır. İlahi güzellik varoluşun her düzeyinde ve her şeyde kendini gösterir. "Allah göklerin ve yerin nurudur." (Nûr 24/35) ayetine göre, dünyadaki güzelliğin asıl anlam ve değeri Allah'ın nurunun bir tezahürü olmasından gelir. İlahi güzelliğin hükmü dışında hiçbir şeyin güzel olması mümkün değildir. Allah'ın cemal sıfatı rahmeti yansıtan ilahi sıfatlar içerisinde yer alır. Her ilahi sıfat diğer tüm sıfatları içine alır; zira bu sıfatların hepsi de tek bir zata delalet eder. Bütün varlıkta zahir ve batın olan da odur (Altıntaş 2002: 151; Koç 2014: 85). Aşağıdaki beyitte, güzelliğin Allah tarafından verildiği şeklindeki inancın dile getirildiği düşünülebilir ve beyit sosyal hayat düzleminde değerlendirilebilir. Bununla birlikte beyitte Allah'ın cemal sıfatının tecelli edişinin konu edildiğini söylemek mümkündür:

Pervâne gibi diller yansa nola ey dil-ber
Çün hüsn çerâgını Kudret sana yandurdı (G 576/4)

"Ey dilber, gönüller pervane gibi yansa ne var? Zira kudret sahibi Allah, güzellik meşalesini sana yandırdı (yaktırdı)."

3.3.3. Hân, Sofra

Kur'an'da güzel olan ile yararlı olan arasında bir fark yoktur. Kur'an, güzelliğin hayatımızın tüm aşamalarında yer almasını ister. İslami sanat anlayışında güzellik ile yarar kusursuzluğun iki farklı yönünü ortaya koyar. Güzellik, insan fıtratında olan bir ihtiyaçtır ve güzel olmak, aynı zamanda faydalı olmaktır. Bundan dolayı faydalılık, güzelliği tamamlayan bir özelliktir. Bu yüzden Müslüman açısından güzellik, doğruluk ve iyilik ile birbirine eş terimlerdir. Güzellik ile işe yararlılık, işlevsellik, hakikat, iyilik ve faydalılık birbirlerini tamamlayıcı

niteliklerdir. Birçok ayette "hayır" kelimesi ile "hasen" kelimesi birbirini karşılayacak şekillerde kullanılmıştır. Bu anlayış doğrultusunda olan Müslümanlar da iyilikle güzelliği hiçbir zaman birbirinden ayırmamışlardır (Koç 2014: 89-90; Mutluel 2016: 76). Bazı beyitlerde güzellik ile yarar arasındaki ilişki söz konusudur. Güzelliğin, sofraya benzetildiği beyitlerde bu ilişkinin göz önünde bulundurulduğu söylenebilir. İhsan olarak nitelenen sevgilinin dudağını bünyesinde barındırması dolayısıyla güzellik, sofraya teşbih edilmiştir:

Hân-ı hüsnünde dehânun bahş-ı gâyib gibidür
Ana bu miskîn Necâtî müstahikdur lâ-akal (G 342/7)

"Senin güzelliğinin sofrasında dudağın kaybolmuş ihsan gibidir. Ona bu miskin Necâtî en azından hak kazanmıştır, layıktır."

Güzelliğin olgunlaşmasının göstergesinin ayva tüyleri olarak nakledildiği beyitte güzellik, üzerinde buhar tüten sofra imgesiyle verilmektedir:

Hüsnün kemâle irmege hattun tura durur
Bir hân gibi ki lutf ile bugı bura durur (Mtl 39)

"Güzelliğinin olgunlaşmasının göstergesi ayva tüyleridir. Öyle ki, güzelliğin, üstünde buhar tüten sofra gibidir."

Güzellik, insanları doyurması bakımından sofra olarak betimlenmektedir:

Her bî-nazar ki sofra-i lutfundan el çeke
Ahşama karşu aç ola vü bî-nevâ seher (K 9/50)

"Her düşüncesiz; senin güzelliğinin/iyiliğinin sofrasından elini çeksin. Akşama doğru aç olsun ve sabahleyin muhtaç olsun."

3.3.4. Kandîl

Kaydedilen beyitten anlaşıldığına göre Mısır ülkesinde geceleyin kandil ile gezilmesi bir zorunluluktur. Güzellik; etrafı aydınlatması, ışık vermesi dolayısıyla kandil olarak telakki edilmiştir:

Şeb-i zülfünde kandîl-i cemâlün
Ko yansun kim budur erkânı Mısrun (G 285/4)

"Senin saçının gecesinde güzellik kandilin bırak yansın ki Mısır'ın erkânı budur."

3.3.5. Şem' (Mum)

Gönül aydınlatan bir güzellik ortaya mum gibi gelse pervanelerden önce gönül canını atar (yakar) (G 570/2). Yine aynı bakış açısıyla kompoze edilen beyitte, sevgilinin güzelliği, pervane olarak tahayyül edilen âşığı yakması (G 525/2) dolayısıyla mumdur:

Bana ögretmen cemâli şem'ine cân atmagı
Kimse ta'lîm eylemesün yanmagı pervâneye (G 525/2)

"Bana sevgilinin güzelliğinin mumuna can atmayı öğretmeyin. Kimse pervaneye yanmayı öğretmesin."

Şem' gibi gelse bir hüsn-i dil-efrûz ortaya
Ey gönül pervânelerden ilk atarsın cânunı (G 570/2)

"Ey gönül, bir gönül aydınlatan (güzellik) ortaya mum gibi gelse pervanelerden önce sen canını atarsın (yakarsın)."

Şu beyitte sevgilinin güzelliği etrafı aydınlatması bakımından bir mumdur:

Irag olalı çeşmümden karanu gündürür günüm
Nola 'arz-ı cemâl itsen benüm şem'-i şebistânum (G 368/3)

"Ey benim odamı aydınlatan mumum, güneşim, gözümden uzak olduğundan beri (günüm) karanlık gündür. Güzelliğini göstersen ne olur ki!"

3.3.6. Tabak

Sevgilinin meleğe benzetilmesi ilgisiyle sevgilinin güzelliği nurdan bir tabak olarak tasvir edilmektedir:

'Âşıklara ki 'arz-ı cemâl eyleye habîb
San bir ferişte dür ki tutar nûrdan tabak (G 273/5)

"Dost, âşıklara güzelliğini gösterir. Sanki bir melektir ki (elinde) nurdan bir tabak tutar."

3.4. Devlet ve idari yapıyla ilgili benzetmeler

3.4.1. Berât (rütbe, nişan ve imtiyaz verildiğini bildiren ferman)

Padişah fermanlarının eğik istifle yazılmasından hareket eden şair, hükmedici vasfından ve güzelliğe ait bir unsur olan saçın eğriliğinden dolayı sevgilinin güzelliğini ferman olarak yorumlar:

Didüm hüsnün berâtında nedür zülf-i siyâh egri
Didi bu Rûmdur dervîş olur tevkî'-i şâh egri (G 597/1)

"Senin güzelliğinin beratında siyah saçın eğri olması nedendir, dedim. Dedi ki: Derviş! Burası Anadoludur, padişahın fermanı eğik istifle yazılır."

Padişah fermanlarında fermanın yazılmasına neden olan konu özetlendikten sonra bu mevzuda verilen emre geçilir. Bu bölüm emir/hüküm olarak adlandırılır. Bazı fermanlarda emir rüknünden sonra yalnızca "Şöyle bilesiz, alâmet-i şerîfe itimat kılasız." formülü vardır. Bundan başka bir tekit ve tehdit yer almayan belgelerde bu ibare tekit rüknü olarak kabul edilir (S. Kütükoğlu 1995: 404-405). Nakledilen beyitte fermana benzetilen güzelliğe iki kaşın, fermanı sağlamlaştırmak için çekildiği yoksa bir fermana iki tane nişanın yazılmayacağı

açıklanmaktadır:

Te'kîd-i hüsn için çekilüpdür ol iki kaş
Yog ise bir berâta yazılmaz nişân iki (G 559/4)

"Güzelliğini(n fermanını) sağlamlaştırmak için o iki kaş çekilmiştir. Yoksa bir fermana iki tane nişan yazılmaz."

3.4.2. Cihân-gîr (Cihanı Tutan, Dünyayı Zapteden Hükümdar)

Güzellik; dünyada eşsiz ve emsalsiz olması (G 508/2), dünyayı kaplaması, zaptetmesi (G 110/3, G 428/4) dolayısıyla cihangir olarak düşünülür. Sevgilinin güzelliği dünyayı tutmaya başladığından dünya içerisindeki savaş bu yüzden ortaya çıkmıştır (G 428/4):

Başlamışdur gün gibi hüsnün cihân-gîr olmaga
Hep senündür 'âlem içinde olan gavgâ bu gün (G 428/4)

"Güzelliğin güneş gibi cihanı tutmaya başladığından beri bugün âlemde olan kavga hep senin içindir."

'Âlem içre ferd iken hüsn-i cihân-gîrün senün
Lutf ile cânâ dehânun nokta kor ferd üstine (G 508/2)

"Ey sevgili, senin cihanı tutan güzelliğin emsalsiz iken ağzın lütfederek ferd üstüne nokta kor (bundan böyle bunun emsali gelmeyecek deyip işi bitirir)."

Bize cânâne gibi hüsn-i cihân-gîr gerek
Yâr-ı dil-dâr gerekdür bize dil-ber çog olur (G 110/3)

"Bize sevgili gibi cihanı tutan bir güzellik gerekir. Dilber çoktur ama bize gönül kapan bir sevgili yaraşır."

3.4.3. Defter

Süslenilmesi için hat (çizgi, satır; ayva tüyleri) çekilmesi sebebiyle güzellik, deftere benzetilir. Beyitte kâğıt üzerinin tırnakla çizilip satır yapılması âdetine telmih yapılır:

Defter-i hüsnüni tezyîn itmege hat çekdiler
Yâ hatun yanlış diyü dırnakla itdiler nişân (G 431/9)

"Ya güzelliğinin defterini süslemek için hat (çizgi, satır) çektiler yahut yazıların (ayva tüylerin) yanlış diye tırnakla iz bıraktılar."

Sevgilinin beylerbeyi olarak düşünüldüğü beyitte, sevgilinin güzelliği, tımar sahiplerinin yazıldığı deftere teşbih edilmektedir. Bu benzetmede gönlün, tımar isteyen bir kişi olarak görülmesi etkili olmuştur. Tîmâr kelimesinin, yara bakımı anlamı da beyitte göz önünde tutulmalıdır:

Açdı gör ki defter-i hüsnini ol begler begi
Sen de tîmâr ister isen ey gönül geç deftere (G 449/5)[3]

"Ey gönül, gör ki, o beylerbeyi güzellik defterini açtı, sen de tımar ister isen deftere dâhil ol."

3.4.4. Devlet

Necâtî, "Güzelliğinin daim olmasını isteyen, âşığa eziyet etmesin." diyerek güzellere seslenmektedir. İfadesini güçlendirmek isteyen şair "Zulüm ile devlet bir arada olmaz." cümlesini sarf etmektedir. Bu söz "Zulüm ile âbâd olanın akıbeti berbâd olur." (Darıcı, 2012: 199) atasözüne işaret etmektedir. Bu atasözü zulüm ile elde edilen herhangi bir şeyin/mutluluğun/makamın kalıcı olmayacağını vurgulamaktadır. Şiire dönecek olursak şair hüsn (güzellik) ile devlet (saadet) arasında teşbih ilgisi kurmaktadır:

'Âşıka cevr itmesün hüsni sebâtın isteyen
Zulm ü devlet bir arada bî-gümân eglenmeye (G 527/2)

"Güzelliğinin daim olmasını isteyen, âşığa eziyet etmesin. Kuşkusuz zulümle devlet (saadet) bir arada durmaz."

3.4.5. Hilat (Pâdişâh Veya Vezir Tarafından Beğenilen Kimseye Giydirilen Süslü Elbise, Kaftan.)

Güzellik; süslerinin olması, giyilmesi, biçilmesi, yakışması bakımından kaftandır. Lütuf sevgilinin boyuna güzellik kaftanı biçmiştir (G 158/1). Şair, sevgiliden güzel boyu ile salınmasını istemektedir, çünkü Allah'ın kudreti güzellik kaftanını boyuna biçmiştir (K 2/3). Sevgilinin güzel boyuna güzellik kaftanı çok biçilmiştir (G 535/4). Aşağıya alıntılanan beyitte giyilmesi, süslerinin olması (G 103/4) dolayısıyla güzellik, kaftan imgesiyle okuyucuya sunulmuştur:

Hıl'at-i hüsnin geyüp salındugınca ol sanem
Zînet içün ruhları üstine zülfin tagıdur (G 103/4)

"O put, güzellik kaftanını giyip salındığı zaman süs için yanakları üzerine saçının dağıtır."

Kaddüne lutf hıl'at-i hüsn ü bihâ biçer
Bir kez yüzüni görmege cânlar behâ biçer (G158/1)

"Cömertlik, endamın için güzellik hırkasını biçer; canlar ise bir kez olsun yüzünü görebilmek için kendini ortaya koyar."

---

[3] Divanda ilk mısra şu şekildedir: "Açdı görki defterin ḥüsn ile ol begler begi". Tarlan dipnotta nüshalardan birinde, "defter-i ĥüsnini" ibaresinin geçtiğini belirtir. (Bkz. Tarlan 1997: 419)

Salın ey dost salın kâmet-i ra'nân ile kim
Hıl'at-i hüsni biçüpdür boyuna sun'-ı Hudâ (K 2/3)

"Ey dost, güzel boyunla salınarak yürü, çünkü ilahi kudret senin boyuna güzellik kaftanını biçmiştir."

Çok biçildi hüsn kaddine güzellik hıl'ati
Kimsene iş aşmadı zülf-i perîşân üstine (G 535/4)

"Güzelliğin boyuna çok güzellik kaftanı biçildi ama bu iş konusunda kimse dağınık saçı geçemedi."

3.4.6. Menşûr (ferman)

Padişah fermanlarına çekilen nişan eğik istifle yazılır. Güzellik fermanına, kendini nişan eden sevgilinin kaşı gibi muteber bir imza olmayacaktır. Sevgilinin eğri kaşının nişan olarak düşünülmesi sebebiyle güzellik ferman olarak (G 610/7) hayal edilmiştir. Saçın mühre, ağzın nişana benzetildiği durumda güzellik de cihanın boyun eğdiği hüküm olması (G 103/4) dolayısıyla fermandır:

Menşûr-i hüsn olmaga hükm-i cihân-mutâ'
Zülf ü dehânı mühr ü nişândan haber virür (G 103/4)

"Güzelliğin fermanı, cihanın boyun eğdiği emir olmak için saç ve ağzı mühür ve nişandan haber verir."

Tevkî'-i refî' olmaya menşûr-i cemâle
Kaşun gibi kendüyi nişân çekdi çevirdi (G 610/7)

"Güzellik fermanına, kendisini nişan eden kaşın gibi muteber bir imza olmaz."

3.4.7. Mesned (Makam, Rütbe, Derece)

Gülün sultan olması imgesiyle tanzim edilen beyitte güzellik de gül sultanının oturduğu bir makam olarak görülür:

Bâga gel kim mesned-i hüsne geçüp sultân-ı gül
Karşusına kul gibi el kavşurup 'ar'ar turur (G 122/5)

"Bahçeye gel ki gül sultanı güzellik makamına geçmiş. Arar ağacı karşısında kul gibi el bağlayıp durur."

3.4.8. Serîr (Taht)

Körpelik, gençlik sevgilide son bulduğu için güzellik tahtına padişah olmak onun hakkıdır (G 326/1). Sevgili, bu kadar yüz verip güzellik tahtına geçirdiği için çok başlı saçı küstah olursa buna şaşılmaz (G 44/2). Aşağıdaki beyitte (G 549/2) şair kendini bî-nevâ (zavallı) olarak tarif ederken sevgiliyi ise mâh (ay) ve şâh (padişah) imgesiyle tasvir etmektedir. Aynı beyitte Necâtî, güzelliği de padişah olarak düşünülen sevgilinin oturduğu makam olması ilgisiyle tahta teşbih etmektedir:

Şâh-ı serîr-i hüsn iken ol mâh-ı bî-nazîr
Hîç ola mı enîs ola ben bî-nevâ ile (G 549/2)

"O benzeri olmayan ay, güzellik tahtının padişahı iken, ben zavallı ile hiç dost olur mu?"

Nigârâ sende hatm olmış güzellik tâzelik terlik
Senün hakkundadur hakkâ serîr-i hüsne serverlik (G 326/1)

"Ey sevgili; güzellik, tazelik ve naziklik sende son bulmuştur; güzellik tahtında padişah olmak gerçekten senin hakkındır."

Serîr-i hüsne geçürdün bu denlü yüz virdün
'Aceb mi ger ola zülf-i ziyâde-ser güstâh (G 44/2)

"Güzellik tahtına geçirdin, bu kadar yüz verdin; çok başlı/kibirli saç eğer küstah olsa şaşılır mı?"

3.4.9. Taht-gâh (taht yeri)

Güzellik; sevgilinin sultan olarak addedilmesi, onun oturduğu makam olması, karşısında el bağlanıp durulması (G 626/5), sevgilinin âşığa zulmetme gücünü aldığı makam olması (G 597/2) vb. ilgilerle taht yeridir:

Güzellük taht-gâhına çıkup zulm itme sultânum
Sakın 'âşıklar ahından ki olmaz tîr-i âh egri (G 597/2)

"Sultanım, güzellik tahtına çıkıp zulmetme. Âşıkların ahından sakın ki ah oku eğri olmaz."

Serv gibi karşuna kavşursın el mahbûblar
Sen güzellük taht-gâhında otur sultân gibi (G 626/5)

"Güzeller servi gibi karşında el bağlasın, sen güzellik tahtında sultan gibi otur."

3.5. Dini Unsurlarla İlgili Benzetmeler

3.5.1. Bayram

Osmanlı döneminde bayramlarda sokak ve caddelerde kurulan salıncak, dönme dolap vb. araçlarla insanlar eğlenmekteydi (Şahin, 2011: 531). Başka şairler gibi Necâtî de bu duruma kayıtsız kalamamış ve bayram yerinde kurulan salıncak ile ilgili hususları şiirinde ele almıştır. İnsanların en güzel elbiselerini giyerek meydanları doldurması, bu meydanlardaki salıncaklarda eğlenmeleri sebebiyle güzellik bir bayramdır:

Meydân-ı visâlünde salınmaga 'âşıklar
Bayram-ı cemâlünde zülfün resen olmışdur (G 182/4)

"Sana kavuşma meydanında âşıkların salınması için güzelliğinin bayramında saçın ip olmuştur."

3.5.2. Berât (Berat gecesi: Peygamberimize, Peygamberlik Vazifesinin Açıklandığı Şaban Ayının Onbeşinci Gecesi)

Berat, Arapçada "bir kimsenin bir yükümlülükten kurtulması" anlamına gelen berâet kelimesinin Türkçedeki şeklidir. Hz. Peygamber Berat gecesi ile ilgili "Allah Teâlâ -rahmetiyle- şâbanın on beşinci gecesi dünya semasında tecelli eder ve Kelb kabilesi koyunlarının kılları sayısından daha fazla kişiyi bağışlar" buyurmuştur. Müslümanlar, Şâban ayının on beşinci gecesini Allah'ın merhameti ve bağışlaması ile günahların affedileceği inancıyla Berat gecesi olarak adlandırmıştır (Ünal, 1992: 475). Güzellik; kurtuluş, hayır ve umut olduğu için Berat gecesidir:

Mâh-ı şa'bân ü berât-ı hüsn kadrin bilemez
Fürkat ile vuslatun bayramın oruc eyledi (G 596/6)

"Ayrılık ile kavuşmanın bayramını oruç eyleyen Şaban ayının ve güzelliğinin beratının kıymetini bilemez."

3.5.3. Câmi

İçinde akşamleyin kandil yanması (G 70/8) ve sala okunması, kendisine davet edilmesi (G 590/5) sebebiyle güzellik camiye benzetilmiştir. Sevgilinin saçı renk ve şekil yönünden Bilâl-i Habeşî'nin parmaklarına teşbih edilmiştir. Bilâl-i Habeşî gibi parmakları kulağında olan sevgilinin saçı (herkesi) güzellik camisine davet etmektedir (G 590/5):

Câmi'-i hüsne salâ itmez ise ne eyler ola
Zülfi gûşunda çü engüşt-i Bilâl-i Habeşî (G 590/5)

"Sevgilinin saçı, Bilâl-i Habeşî gibi parmakları kulağında, eğer güzellik camisine çağırmaz ise ne yapıyor olabilir?"

Zencîr-i zülfi câmi'-i hüsninde dilberün
Kandîl-i âfitâb ü meh-i âsumân asar (G 70/8)

"Sevgilinin camiye benzeyen güzelliğinde saçının zinciri, güneş kandilini ve gökteki ay'ı asar."

3.5.4. 'Îd Ayı (Bayram Ayı)

Sevgilinin güzelliğinin bayram ayına teşbihi, erkek ve kadının ona can atması ilgisiyle verilmiştir:

Yâ Rab ne cemâl olur bu çihre ki müştâkı
'Îd ayı gibi dâ'im her merd ü zen olmışdur (G 182/3)

"Ey Allah'ım, bu nasıl bir güzelliktir, bayram ayı gibi daima her erkek ve kadın ona can atmaktadır."

3.5.5. 'Îd-i Edhâ (Kurban Bayramı)

Sevgilinin güzelliği, âşıkları kurban etmesi yönüyle kurban bayramı olarak kurgulanmıştır:

'Îd-i edhâdur cemâlün bir niçe 'âşıkları
Ka'be-i kûyunda kurbân eylemezsen işte ben (G 408/3)

"Senin cemalin kurban bayramıdır. Birçok âşıkları senin mahallenin Kâbe'sinde kurban eylemezsen, işte ben (buradayım)."

3.5.6. Harem (Herkesin Girmesine Müsaade Edilmeyen, Saygıdeğer Ve Kutsal Yer)

Sevgilinin güzelliği kutsaldır ve herkes göremez. Bundan dolayı güzellik ile Harem arasında ilgi kurulur:

Gözümün penceresin yapmaga hükm eyledi şer'
Ki nigârun harem-i hüsnine karşudur bu (G 443/6)

"Şeriat, gözümün penceresini kapatmak için emretti ki bu sevgilinin güzelliğinin haremine terstir."

3.5.7. Kâbe

Sevgilinin güzelliği; kutsal olması ve kıble olarak görülmesi sebebiyle Kâbe'dir.

Harîm-i Ka'benün الحق Safânun adı var ancak
Cemâlün Ka'besine bak nice virür safâ kıblem (G 348/6)

"Kâbe'nin harîminin ve Safâ tepesinin doğrusu ancak adı var. Senin cemalinin Kâbe'sine (secde ettiğim) kıblemin nasıl safa verdiğine bak!"

Aşağıdaki beyitte cemâl ile Kâbe, zülf ile ejderha teşbihi kurulmaktadır. Saçın sevgilinin cemâlini dolandığı gibi ejderha da Kâbe'yi tavaf etmiştir:

'Aceb midür dolanursa cemâlün çevresin zülfün
Tavâf-ı Ka'be idermiş işitdük ejdehâ kıblem (G 348/5)

"Ey benim kıblem (olan sevgili), saçların senin güzelliğinin etrafını dolanırsa buna şaşılır mı? Ejderhanın Kâbe'yi tavaf ettiğini işittik."

3.5.8. Miraç

Güzellik, âşıklar tarafından ulaşılması, yükselinmesi gereken bir makam olduğu için miraç olarak görülür:

Hüsn mi'râcına 'âşıklar 'urûc itsün diyü
Nerdibân idüb durur zülfeynin eflâke direk (G 327/2)

"Âşıklar güzellik miracına yükselsin diye (sevgili) göklere iki saçını direk merdiven etmiştir."

3.5.9. Mushaf

İnsan yüzünde bulunan ayva tüylerinin, Kur'an-ı Kerim'in içerisinde bulunan ayete benzetilmesi, benlerin ise (o ayetlerin) durakları olması (G 272/1), ezber edilmesi (G 564/2), fal açılması (G 162/2), sevgilinin saçının kutlu fal olması ve tavusî mürekkeple yazılmış bir işaret olarak düşünülmesi (G 299/1), yemin için üzerine el basılması (G 597/5), sevgilinin yanağının Nûr suresine, saçının ise Duhân suresine benzetilmesi (G 303/3) dolayısıyla güzellik mushaf imgesiyle okuyuculara sunulmuştur:

Cemâli mushafın gördüm ruh u zülfi durur virdüm
Gelün siz sûre-i Nûr u Duhânı bana ögretmen (G 303/3)

"Sevgilinin güzelliğinin mushafını gördüğümden beri benim virdim yanağı ve saçıdır. Gelin siz bana Nûr ve Duhân surelerini öğretmeyin."

Cemâlün mushafı hakkı mübârek fâldür zülfün
Ki tavûsî mürekkeble yazılmış dâldür zülfün (G 299/1)

"Mushafa benzeyen gül yüzünün hakkı için saçın kutlu faldır ve tavûsî mürekkeple yazılmış bir işarettir."

Ey mushaf-ı cemâl yüzünde sebak sebak
Âyât-ı hüsn hatt-ı ruhun benlerün durak (G 272/1)

"Ey güzellik mushafı, yanağındaki ayva tüyleri güzellik ayetleri, iri benlerin de durak işaretleridir; bunların her biri birer derstir."

Âyet-i hüsni yüzine baka bilmez müdde'î
Ben revân itdüm cemâli mushafın ezber gibi (G 564/2)

"Ben, güzelliği mushafını su gibi ezberledim; rakip ise güzellik ayetinin yüzüne bile bakamaz."

Dâl-i devlet gösterür zülf-i dil-âvîzün senün
Cân cemâlün mushafından her kaçan kim fâl açar (G 162/2)

"Can, ne zaman senin güzellik mushafından fal açsa gönlün asılı olduğu saçın devlete işaret eder."

Kara yüzlü saçun hakdur dimiş tezvîrine hattun
El ursun mushaf-ı hüsne degülse ol güvâh egri (G 597/5)

"Senin kara yüzlü/günahkâr saçın ayva tüyünün yalanına doğrudur demiş, güzellik mushafına el bassın, yoksa yalancı şahittir."

Aşağıdaki beyitte ayva tüylerinin süsleme olarak düşünülmesi sebebiyle güzellik, Mushaf'a benzetilmektedir:

Te'âlâ'llâh ne hüsn olur bu kim tezyînidür hattun
Cemâlün âyetin ider rivâyet yedi mushaflar (G 91/5)

"Maşallah! Bu ne güzelliktir ki ayva tüylerin onun süslemesidir. Güzelliğinin ayetini yedi mushaf haber verir."

3.6. Eğlence ve Sporla İlgili Benzetmeler

3.6.1. Bezm, meclis (İçkili, Eğlenceli Meclis)

Sevgilinin güzelliği, dudak, yanak, yüz, göz vb. çeşitli unsurları ihtiva eder. Güzellik, bezme teşbih edildiğinde sevgilinin güzelliğine ait hususlar da meclis içindeki unsurlara teşbih edilir. Ayrıca âşıkların mum ve pervaneyle ilişkilendirilmesi durumunda da sevgilinin güzelliğinin meclis olarak tasavvur edilmesi söz konusudur. Sevgilinin dudaklarının her an kırmızı şarap kadehi sunması (G 184/2), güzellik unsurlarının çeşitli çiçeklere, dudakların misk kokulu hatta ve reyhan şarabına benzetilmesi (G 301/3), etrafına pervane olunması, erkenden gelinmesi (G 42/6), âşıkların canının muma, başının pervaneye benzetilmesi (G 9/2; G 505/2), güzellik unsuru olan dudağın sakiye teşbih edilmesi (G 587/3), sevgilinin gonca dudağının taze şarap, gül yanağının ise rakı sunması (G 176/4), âşık olan şairin kendini sevgilinin yüzünün mumunda kanatlarını yakan pervaneye benzetmesi (G 39/5) ilgileriyle güzellik, meclis olarak tahayyül edilir:

Bezm-i hüsnünde Necâtî gibi yüzün şem'ine
Bâl ü perler yandurur pervâneler gördün mi hîç (G 39/5)

"Güzelliğinin meclisinde Necâtî gibi yüzünün mumuna kanatlar yandıran pervaneler gördün mü hiç?"

Bezm-i hüsn içinde dâ'im mest-i nâz olmag içün
Lebleri her lahzada câm-ı mey-i ahmer sunar (G 184/2)

"Güzellik meclisi içinde daima naz sarhoşu olmak için dudakları her an kırmızı şarap kadehi sunar."

Hüsn bezminde hat-ı müşgîn ile
Râh-ı reyhânî degül mi leblerün (G 301/3)

"Güzellik meclisinde dudakların misk kokulu ayva tüyleri ile reyhan şarabı değil mi?"

Didüm rûz-ı ezel oldum bu bezm-i hüsne pervâne
Gülüp didi ki gelmedi bu bezme kimse senden geç (G 42/6)

"Bu güzellik meclisine ezel günü pervane olduğumu söyledim. Gülüp, bu meclise senden daha geç gelen kimse olmadı dedi."

Kimdür ki bezm-i hüsnüne cân ile baş ile
Bir şem' gibi yanmaga pervâne olmaya (G 505/2)

"Senin güzellik meclisinde can ve baş ile bir mum gibi yanmak için pervane olmayan kimdir?"

Kanı ol câm-ı şarâb ey sâkî-i bezm-i cemâl
Hâlümüz ey şem'-i meclis sana rûşen gül gibi (G 587/3)[4]

"Ey güzellik meclisinin sakisi, o şarap kadehi nerede? Ey meclisin mumu, durumumuz sana gül gibi açıktır?"

Bezm-i cemâl-i dostda içmege rind-i pârsâ
Gonca lebi şarâb-ı ter gül yanagı 'arak sunar (G 176/4)

"Özü doğru kalender, sevgilinin güzelliğinin meclisinde içsin diye gonca dudağı taze şarap, gül yanağı rakı sunar."

Sevgilinin lal gibi kırmızı dudağını şaraba, nergis gibi baygın gözlerini sarhoşa benzeten şair, dudağı fıstığa, gözleri ise bademe teşbih eder. Sevgilinin güzellik hususiyetlerinin eğlence meclisinde bulunan unsurlara benzetilmesi (G 622/7) sebebiyle güzellik de eğlence meclisi olarak karşımıza çıkar:

Bâdedür la'lîn lebün mestânedür nergislerün
Bezm-i hüsnün zînet itmiş piste bir bâdâm iki (G 622/7)

"Lal gibi kırmızı dudağın şaraptır. Nergis gibi baygın gözlerin sarhoştur. Senin güzellik meclisini fıstık bir, badem iki süslemiş."

Sevgilinin güzellik unsurlarından lal gibi kırmızı dudağın kadehe benzetilmesi dolayısıyla güzellik, eğlence meclisidir:

Dilersen kim ola bâkî güzellik meclisi sâkî
Dem-â-dem câm-ı la'lünden ana dur mest-i kallâşı (G 615/2)

"Ey saki, güzellik meclisinin ebedi olmasını istersen, daima lalinin kadehinden kalleş sarhoşu uzaklaştır."

3.6.2. Meydân (Spor Karşılaşmaları, Askerî Tâlim vb. işler yapılan yer)

Sevgilinin naz atına binip koşturması ve ona kimsenin ulaşamaması (G 108/3), saçının gûy u çevgân oyunundaki topa benzetilmesi sebebiyle, güzellik de gûy u çevgân oyununun oynandığı meydandır (G 36/3):

Hüsn meydânında top olalı zülf-i müşg-bâr
Kalmadı bir şehriyârun elde çevgânı dürüst (G 36/3)

"Güzellik meydanında misk saçan saçın top olduğundan beri doğrusu bir padişahın elinde sağlam çevgânı kalmadı."

Sevgiliye ait güzellik unsurlarının savaş aletlerine benzetildiği

---

[4] Ali Nihad Tarlan, Topkapı, Koğuş Kütüphanesi no: 960'ta yer alan "Kani ol cām-ı şarāb ey" ibaresi yerine "Bende maḫmūr u ṭudaġuñ" ifadesini *Necâtî Beg Divanı*'na almıştır (Tarlan, 1997: 512).

beyitte, güzellik de savaş meydanına teşbih edilmektedir:

Da'vî yerinde çekmege kullâb-ı zülf-i dost
Meydân-ı hüsne kaşı getürmiş kemân iki (G 559/5)[5]

"Sevgilinin saçının kıvrımı dava (hakkını arama) yerinde çekmek için güzellik meydanına kaşı iki yay getirmiş."

Çoklar semend-i nâza binüp yeldürür velî
Meydân-ı hüsn içinde bulunmaz sana yeter (G108/3)

"Çokları naz atına binip koşturur ancak güzellik meydanı içerisinde sana erişen bulunmaz."

3.6.3. Top

Sevgilinin perçemlerinin ucunun, eğri çevgâna benzetilmesi neticesinde sevgilinin meydana hâkim olan eşsiz güzelliği de gûy u çevgân oyununda kullanılan top olarak kurgulanmıştır:

O perî perçemlerinden çengine çevgân alur
Her kimünle hüsn topın oynasa meydân alur (G 55/1)

"O peri, perçemlerinden eline çevgan alır. Her kiminle güzellik topunu oynasa meydana hâkim olur."

3.7. Hayvanlarla ilgili benzetmeler

3.7.1. Şeh-bâz (Doğan)

Tuzak olması (G 302/6) ve başka bir kuş kullanılıp avlanması (G 580/1), kolda taşınarak av yapılması (G 555/2), bütün dünyayı avlaması (G 471/2) bakımlarından güzellik; yırtıcı, avcı bir kuş olan doğan olarak resmedilmiştir:

Avlatsa cümle 'âlemi zülfün 'aceb mi kim
Şeh-bâz-ı hüsni devlet ile aldı kolına (G 471/2)

"Senin saçın bütün dünyayı avlatsa buna şaşılır mı? Çünkü güzelliğinin doğanını mutluluk ile koluna aldı."

Halka halka dâm kurdum kodum ortasında ben
Tâ kim ol şeh-bâz-ı hüsn ola şikârı çeşmümün (G 302/6)

"Güzellik şahini, gözümün avı olsun diye halka halka tuzaklar kurup ortasına ben (tane) koydum."

---

[5] Bu beyitte "yerinde" kelimesi yerine *Divan*'da "yüzinde" kelimesi yazılıdır. Ancak Ali Nihad Tarlan dipnotta: "yüzinde: yerinde M. (bunun doğru olması muhtemeldir)" der. (Bkz. Tarlan 1997: 494)

Çün kara gözini gözüm saldı
Hüsn şeh-bâzınun begin aldı (G 580/1)

"Gözüm, kara göz (bebeğini) saldığı anda güzellik doğanının kuşunu/beyini (kuş avlamak için kullanılan başka kuş) kaptı."

Yine kolunda bil ol hüsn ü bihâ şeh-bâzın
Gele şâhına velî hûb-nazar bâz gele (G 555/2)

"O güzellik doğanını yine kolunda bil. Elbette o güzel bakışlı doğan, padişahına/şahine gelsin."

3.8. Kozmik unsurlarla ilgili benzetmeler

3.8.1. Âfitâb, Gün, Hûrşîd, Mihr (Güneş)

Kendisine bakanların şaşkın, perişan olması (G 177/4), yetiştirici, besleyici vasfı olması (G 172/1), yansıttığı ışıklardan dolayı gölgenin oluşması (G 328/6), yavaş yavaş tam olarak görünmesi ve olgunluğunu bulması (G 497/2), kendisine bakılmasına ışığın, bulutun ya da gözyaşının mani olması, bakılamaması (G 615/3), emsalsiz olması (K 20/22), âşığın gönlünün güneşin kaldırdığı toz zerrelerine benzetilmesi (G 163/1) sebebiyle güzellik güneş olarak tasavvur edilir:

Gönül cemâl-i mu'anber-nikâb ile oynar
Hakîr zerreyi gör ki âfitâb ile oynar (G 163/1)

"Gönül amber renkli peçeli güzellik ile oynar. Şu hakir zerreye bak ki güneş ile oynuyor."

Zerre gibi revzenünden her seher düşer güneş
Şöyle benzer ki âfitâb-ı hüsn ser-gerdânıdur (G 177/4)

"Güneş senin pencerenden zerre gibi her sabah düşer. Galiba güzellik güneşinden başı dönmüş hâldedir."

Gül-be-şekker ki âfitâb-ı hüsn ile perverdedür
Var ise ol hokka-i la'l-i leb-i dilberdedür (G 172/1)

"Galiba sevgilinin yakut dudağının hokkasında olan gül-be-şeker, güzellik güneşi ile beslenmiştir."

Kaç başı var ki zülf-i siyâhun turur iken
O âfitâb-ı hüsne sala sâye perçemün (G 328/6)

"Senin perçeminin kaç başı var ki senin siyah saçın durur iken o, güzelliğinin güneşine gölge salsın?"

Cemâlün âfitâbına toyunca bakmak isterdüm
Geh ebr-i zülf olur mâni' geh olur göz yaşı nâşî (G 615/3)

"Güneşe benzer güzelliğine doyuncaya dek bakmak isterdim ama buna bazen saçının bulutu, bazen de gözyaşı engel olur."

Gelmemişdür 'âleme hüsnün gibi ey bî-bedel
Âfitâb-ı Müşterî-fer zöhre-tal'at meh-cebîn (K 20/22)

"Ey emsalsiz sevgili, senin güzelliğin gibi Müşteri şanlı, Zühre yüzlü, ay gibi parlak yüzlü bir güneş dünyaya gelmemiştir."

İslami estetik açısından, iyi ile güzel arasında fark olsa olsa bilgi düzeyinde veya konuya yaklaşım açısından kaynaklanan bir fark olarak kalır. İslami anlayışta güzel, iyi, bilgi ve hakikat arasında çok sıkı bir ilgi bulunur. Bazı çağdaş Müslüman düşünürler güzelliğin, "hakikati kuşatan bir hâle" olduğunu ifade etmişlerdir. Güzel olanın iyi olandan ayrı ve bağımsız olduğunu kabul etmek İslami hakikat açısından son derece sıkıntılı bir durumdur. Kur'an'dan güzel ve iyinin birbirinden bağımsız değerler olduğunu çıkarmak söz konusu olamaz. Güzellik ile işe yararlılık, hakikat, işlevsellik, iyilik ve faydalılık birbirlerini tamamlayan terimlerdir (Koç 2014: 88-89; Mutluel 2016: 77).

Bazı beyitlerde güzellik ile yarar/fayda arasındaki ilişkinin gözetildiği söylenebilir. Güzelliğin, güneşe benzetildiği kimi beyitlerde bu ilişkinin dikkate alındığını görmek mümkündür. Parlaklığı, ışık verici özelliği sebebiyle kâinatı insanlara gösteren güneş gibi, sevgilinin güzelliği de aşk dünyasını âşığın gönlüne göstermektedir:

'Âlem-i 'ışkı dile gösterdi hüsnün nitekim
Kâ'inâtı dîdeye mihr-i dırahşân 'arz ider (G 119/2)

"Parlak güneşin kâinatı gözlere gösterdiği gibi senin güzelliğin de aşk dünyasını gönle gösterdi."

Bir şey kemali (olgunluğu ve yetkinliği) nispetinde güzeldir. Estetik duyarlılığımız, ulvî olan karşısında düşünce gücü ile daha köklü ve derinden bir alışverişe geçer. İslami güzellik anlayışına göre; güç, kudret, azamet ve bu tür duyguları uyandıran her türlü büyüklük ve yücelik kemali ifade eder. Gazali, büyüklük ve ululuk tecrübesinin insanda güzellik duygusunu uyandırdığını beyan eder. Hakiki kuvvet, kudret ve azamet ise Allah'a mahsustur (Koç 2014: 92-95).

"Cemal-kemal" ayrılmazlığı, ruh ve yüz güzelliği gibi, bütün iç ve dış güzellikler için geçerli sayılmıştır. En güzel ve mükemmel odur (Altıntaş 2002: 151; Koç 2014: 87). Gazali'ye göre, hakiki kemal sahibi güzel varlık Allah'tır. Allah dışında güzel olarak kabul edilen varlıkların güzelliklerinde mutlak anlamda noksanlık vardır. Noksan sıfatlardan münezzeh ve kemal sıfatlarıyla muttasıf olan Allah ise, güzeller güzelidir ve her şeyden daha çok sevilmeye layık olan da odur (Altıntaş 2002: 64, 69; Mutluel 2016: 52-54). Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda nakledilen beyitte kemal ile güzellik ilişkisi sevgili bağlamında ortaya konulmuştur:

Kemâlin buldı ol hüsn âfitâbı
Ayun on dördi gibi on beşinde (G 497/2)

"O güzellik güneşi, ayın on dördü(nde kemalini bulduğu) gibi on beşinde olgunluğunu buldu."

Sevgilinin güzelliğinin yakıcılığı ve parlaklığı dolayısıyla güneşe benzetildiği şu beyitte âşık olan şair kendinin hilal (iki büklüm) olduğunu söyler. Güneş kelimesi ile tenasüp oluşturulmak amacıyla hilal kelimesi kullanılmıştır:

Bilmedi hüsn âfitâbından hilâl oldugumı
Yir yüzinde âsumândan rîsmânı bilmeyen (G 418/2)

"Yeryüzünde akıllı sözü ile saçma sözü ayırt edemeyen güzellik güneşinden benim hilal gibi iki büklüm olduğumu anlamadı."

Aşağıdaki beyitte güzellikte güneş gibi olan sevgiliye yaklaşınca şükredip yüzünü gölge gibi yerlere süren bir âşık portresi çizilmektedir. Güneş, dünyaya ne kadar dik olarak gelirse gölge boyları o kadar kısalmaktadır. Âşık da bir gölge gibi, güneş olan sevgili yaklaşınca yerlere kapanmaktadır:

Şükr idüp yirlere sürer yüzini sâye gibi
Âfitâb oldugına hüsn ile dil-dâra yakın (G 415/3)

"Sevgili güzellik ile güneş olduğu için sevgiliye yaklaşınca şükredip yüzünü gölge gibi yerlere sürer."

Güzellik; dolanıp kendini göstermesi (G 63/4), ışığının yedi iklime ulaşması, tüm dünyayı kaplaması (G 161/5), parlaklığı dolayısıyla gözleri kamaştırması, bakılamaması (G 283/2) sebebiyle güneşe benzetilir:

Hüsnün günine göz kamaşur bakamaz idük
'Âşıkları esirgedi ey meh-likâ hatun (G 283/2)

"Güzelliğinin güneşine göz kamaştığı için bakamazdık. Ey ay yüzlü, senin ayva tüylerin âşıkları korudu."

Gün gibi seyre çıkup 'arz-ı cemâl eyler iken
Eyledün Kâ'be gibi ah ki bir yerde karâr (G 63/4)

"Güneş gibi dolanıp güzelliğini gösterirken ne yazık ki Kâbe gibi bir yerde karar eyledin."

Hüsnünün çavı bütün 'âlemi tutdı sanemâ
Gün gibi kim yedi iklîme degin nûrı varur (G 161/5)

"Ey put gibi güzel, güzelliğinin şöhreti, yedi iklime ışığı ulaşan güneş gibi bütün dünyayı kapladı."

Sevgili, güzellik güneşinin ayı olarak telakki edilmiştir (K 16/14). Sevgilinin şekerli (tatlı) dudakları gül yaprağıdır ve gül tatlısı ancak

güzellik güneşi ile leziz olur (G 54/2). Sevgilinin güzellik güneşinin şevkinde ağzından zerrece iz bulmadığını söyleyen şair, bütün varının hiç olduğu (G 366/2) kanaatindedir:

Şevk-i hûrşîd-i cemâlünde dehânundan eser
Bulmadum zerrece hîç oldı kamu mâ-hasalum (G 366/2)

"Senin güzellik güneşinin şevkinde ağzından zerrece iz bulmadım. Bütün varım hiç oldu."

Gönül eyyâm-ı tarab geldi husûsâ begümüz
Şeh-i Cemşîd-fer ola meh-i hûrşîd-cemâl (K 16/14)

"Ey gönül, neşe mevsimi geldi. Beyimiz artık güneş yüzlü ay Cemşid gibi olsun."

Gül yapragı durur şekerîn leblerün velî
Hûrşîd-i hüsn ile olur gül-şeker lezîz (G 54/2)

"Tatlı dudakların gül yaprağı gibidir, ancak gül-şeker[6] güzellik güneşi ile tatlanır."

Âşığı yakması dolayısıyla güzellik, güneştir:

Ölürin mihr-i cemâlüne hevâ-dâr olurın
Şuna dek kim kala bir zerre nişânum Şeyhî (G 629/2)

"Ey Şeyhî, güzelliğinin güneşine bir zerre izim (gölgem) kalıncaya kadar dost olup ölürüm."

3.8.2. Burc (Kendisine Hususi Bir İsim Verilen Hareketsiz Yıldızlar Kümesi, Güneşin Ayrıldığı On İki Bölümden Her Biri)

Sevgilinin istiare yoluyla yakıcılığından dolayı güneşe benzetilmesi sebebiyle güzellik de burca teşbih edilmektedir. Şair, güzellik burcuna güneş olan sevgiliden kendini (âşığını) yakmaması ister ve onu kimsenin ahının dumanının yerde kalmayacağı inancıyla tehdit eder:

Ey güzellik bürcine hûrşîd olan yakma beni
Yirde kalmaz çün bilürsin dûd-ı âhı kimsenün (G 300/6)

"Kimsenin ahının dumanının yerde kalmayacağını bilirsin. Ey güzellik burcuna güneş olan (bu yüzden) yakma beni."

3.8.3. Deniz

Gönlün gemi, güzelliğin de ona deniz olduğunun (G 11/1) beyan edildiği beyitte, gönül gemisinin yüzmesi dolayısıyla güzellik bir denizdir. Kaydedilen beyitte (G 370/3) ise güzellik, uçsuz bucaksız olması

---

[6] Gül-şeker ya da gül-be-şeker; şekerli gül tatlısı anlamına gelen ve yine bazı rahatsızlıklara iyi gelen bir çeşit macunu ifade eder. Divan edebiyatında daima sevgilinin dudakları çerçevesinde söz konusu edilmiştir (Özkan 2007: 632).

sebebiyle deniz olarak düşünülür:

Görince hüsn denizinde hattunun karasın
Necât sâhili sandum kenâra benzetdüm (G 370/3)

"Senin ayva tüylerinin karasını güzellik denizinde görünce kurtuluş sahili sanıp kıyıya benzettim."

Gönlüm sefîne katı denizdür cemâl ana
Karadan âlet onarur ol hatt u hâl ana (G 11/1)

"Gönlüm gemi, güzellik de ona denizdir. Hatt ve ben onu karaya çekerek onarır."

3.8.4. Mâh (Ay)

Güzellik, parlaklığı sebebiyle mâh (ay) olarak betimlenir. Sevgiliye seslenen şair, mâh-ı hüsn (güzellik ayı) tamlamasını sevgili için kullanmıştır:

Ey mâh-ı hüsn mihr-i felek bezmüne gelüp
Ger şem' gibi karşuna yanmazsa uşda ben (G 416/3)

"Ey güzellik ayı, feleğin güneşi senin meclisine gelip mum gibi senin karşında yanmazsa işte ben (yanmaya hazırım.)"

3.8.5. Şuâ (Güneş veya herhangi bir kaynaktan ortaya çıkan ışın)

Bilindiği üzere güneşin ışınları insanların çıplak gözle güneşe bakmalarına mani olur. Şaire göre, nasıl ki saçtığı ışıklar/ışınlar güneşi insan gözünden gizlemektedir, aynı şekilde, sevgilinin güzelliği de onu kem gözlerden korumaktadır. Güzellik ile şu'â' (ışın) arasında engelleyicilik bakımından bir benzerlik söz konusudur:

Güzelligün seni yavuz nazardan ider men'
Şu'â' perde olur hüsn-i âfitâb üzre (G 523/3)

"Ey sevgili, güneşin güzelliğini ışınların şiddetinin gizlemesi gibi senin güzelliğin de seni kem gözlerden korur."

3.9. Tabiatla ilgili benzetmeler

3.9.1. Âteş

Şu beyitte, insanı yakması, insana sıcaklık vermesi, nesneleri tutuşturması ve sonrasında insanı sersemletmesi bakımından güzellik, ateş benzetmesiyle okuyuculara aktarılmıştır:

Ol hüsn âteşinün şevki ile tutışuram
Ay ü güneş felekler hep üstüme dönerler (G 92/2)

"O güzellik ateşinin şevki ile tutuşuyorum. Ay, güneş, felekler hep üstüme dönmektedir."

3.9.2. Bâğ (Bahçe)

Bir zamanının (mevsiminin) olması (G 99/4), sevgilinin vefasının

gül olarak düşünülmesi ve bu vefa gülünün açmaması (handan olmaması) (G 500/1, Mf 81), sevgiliye ait güzellik unsurlarının meyvelere, çiçek ve ağaçlara benzetilmesi (G 181/4, G 399/3), tazelik, körpelik ve zamanı geldiğinde (yıllar ilerledikçe) bozulma vasfı (G 368/4) dolayısıyla güzellik bağ olarak tasavvur edilmiştir:

Bu serv ü nergis ile bâg-ı hüsnün
Bu gün görür gözi tutar elisin (G 399/3)

"Bu servi ve nergis ile güzellik bağının bugün sen görür gözü ve tutar elisin."

Agıza gelmiş sulu şeftâlûlar
Bâg-ı hüsnün çagıdur ey gül-'izâr (G 99/4)

"Ey gül yanaklı, güzelliğinin bağının zamanıdır. Sulu şeftaliler ağza gelmiş."

Sâkîyâ câm-ı mahabbet gine rahşân degül'e
Bâg-ı hüsnünde vefâ gülleri handân degül'e (G 500/1)

"Ey saki, muhabbet kadehi yine parlamıyor (niye ki?); güzelliğinin bağında vefa gülleri açılmamış (acaba neden?)"

Nedür ey serv-i çemen şîve firâvân degül'e
Bâg-ı hüsnünde vefâ gülleri handân degül'e (Mf 81)

"Ey çimenin servisi, işveler çok değil; güzelliğinin bağında vefa gülleri açılmamış (acaba neden?)"

Mahabbet sebze-zârında cemâlün tâze bâg iken
Vefâ kıl 'âşıka kalmaz geçer dünyâ benüm cânum (G 368/4)

"Ey benim canım sevdiğim, aşk bahçesinde güzel yüzün tazeyken gel âşığa vefa göster, dünya kalmaz, geçip gider."

Gabgabundur turunc-ı ter zekanun
Bâg-ı hüsnünde tâze sîbündür (G 181/4)

"Güzelliğinin bahçesinde gerdanın taze bir turunç, çenen ise taze bir elmadır."

Bir başka beyitte ise sevgilinin güzelliği, gönül aydınlatan olarak nitelendirilir. Sonra sevgilinin bu gönül aydınlatan güzelliği ile misk saçan ayva tüyleri, etrafını yaseminlerin çevrelediği bir bahçe olarak tahayyül edilir:

Ol hüsn-i dil-fürûz ile bu hatt-ı müşg-bâr
Bir bâgdur ki dâ'iresin yasemîn tutar (G 165/2)

"O gönül aydınlatan güzellik ile bu misk saçan bu ayva tüyleri bir bahçedir ki etrafını yasemin kaplamıştır."

3.9.3. Bahâr, Nev-bahâr (İlkbahar)

Taze ve körpe olması (K 5/25), parlaklığı, âşıkları ağlatması (G 161/3), (G 370/1), gönlü coşturması (Kt 87/2), sevgilinin güzellik

unsurlarının çiçek olarak tasvir edilmesi (G 576/2) dolayısıyla güzellik ifade edilirken beyitlerde bahar imgesine yer verilmiştir:

Hüsnün bahârı tâze vü ter bî-hazân olub
'Aks-i ruhunla her dem ola lâle-zâr âb (K 5/25)

"Güzelliğinin baharı taze ve körpe ve hazan uğramamış olup yanağının aksiyle her zaman lale bahçesi su (parlak) olur."

Gavgâlara ugraduk bu hüsn bahârında
Şol nergis-i bed-mesti yâ Rab kim uyandurdı (G 576/2)

"Ey Rabbim/Acaba şu ayyaş nergisi kim uyandırdı? Bu güzellik baharında kavgalara uğradık."

Bulanur kanlu yaşum hüsn bahârında velî
Hele sen serv ayagına varıcak turı varur (G 161/3)

"Güzellik baharında kanlı yaşım bulanır, ancak sen servinin ayağına duru (tertemiz) varır."

Dîvâne gerekmez mi eyâ hüsn bahârı
Sular bulanı başladı gönlüm yine taşdı (Kt 87/2)

"Ey güzellik baharı, sular bulanmaya başladı, gönlüm yine taştı (delilik mevsimi geldi); divane gerekmez mi?"

Gözümde 'aks-i cemâlün bahâra benzetdüm
Yaşum bahârda taşmış pınara benzetdüm (G 370/1)

"Gözümde senin güzelliğinin yansımasını bahara benzettim. Gözyaşımı baharda taşan pınara benzettim."

Güzellik; dünyayı süslemesi, âşığın gönlünü güller gibi açtırması (G 458/4; G 353/4) dolayısıyla ilkbahardır:

Kana boyanmış iken gönlüm açar güller gibi
Bir cemâli 'âlem-ârâ nev-bahârum var benüm (G 353/4)

"Gönlüm kana boyanmış iken güller gibi açılır. Çünkü benim güzelliği dünyayı süsleyen ilkbaharım (gibi olan bir sevgilim) var."

Kana boyanmış iken gönlüm açar güller gibi
Bir cemâli 'âlem-ârâ nev-bahârum var yine (G 458/4)

"Gönlüm kana boyanmışken güller gibi açılır. Güzelliği âlemi süsleyen bir baharım var yine."

3.9.4. Bûy (Koku)

Şair; insanı sarhoş etmesi/kendinden geçirmesi bakımından sevgilinin güzelliğini okuyuculara aktarmak için koku imgesine başvurmaktadır:

N'ola hüsnünden Necâtî olsa bî-hûş ey sanem
Bûy-ı güldendür demâdem bülbül-i gül-zâr mest (G 29/6)

"Ey put gibi güzel, Necâtî, senin güzelliğinden deli olsa buna şaşılır mı? Gül bahçesindeki bülbülünün daima sarhoş olması gülün kokusundandır."

3.9.5. Bûstân (Bahçe)

Sevgilinin bahçe içerisinde yetişen servi ve gül (K 15/5) körpe fidan (G 628/3) olarak düşünülmesi sebebiyle güzellik, bir bostandır:

Bûstân-ı hüsn içinde sen nihâl-i tâzeyi
Beslemişdür bâg-bân-ı rûzigâr ogul gibi (G 628/3)

"Güzellik bahçesi içerisinde sen körpe nihali zamanın/rüzgârın bahçıvanı oğul gibi beslemiştir."

Umaram senden vefâ ey serv-i bûstân-ı cemâl
Gerçi gül-zâr-ı cihânda virdügi yok bâr gül (K 15/5)

"Ey güzellik bahçesinin servisi, her ne kadar dünya bahçesi içerisinde gülün meyve verdiği yok ise de senden vefa beklerim."

3.9.6. Çemen (Yeşillik, Çayır, Çimen)

Âşığın bülbüle, sevgilinin serviye benzetilmesi ve bu iki unsurun bir arada bulunmasını sağlaması sebebiyle güzellik ile çimen arasında ilgi kurulmuştur:

Çemen-i hüsne gelüp nâz ile sen seyr idicek
Nice bülbül ola ki serv-i hırâmândan öte (G 488/2)

"(Nazlı nazlı salınan servi) güzellik çemenine naz ile gelip yürüyünce yürüyen serviden bülbül uzakta nasıl olsun!"

3.9.7. Gülistan, Gülşen, Gülzâr (Gül bahçesi)

İki yanaktan aşağıya dökülen saçın iki yılan olarak telakki edilmesi (G 465/6), sevgilinin güzellik unsurlarından dudağın tarlaya (G 327/3), saçın sümbüle, ayva tüylerinin reyhana benzetilmesi (G 512/3) sebebiyle güzellik gül bahçesi imgesiyle anlatılmıştır:

Seyr idenler gül-sitân-ı hüsnin ol gül yüzlünün
Vâlih ü hayrân olurlar sünbül ü reyhânına (G 512/3)

"O gül yüzlünün güzelliğinin gül bahçesini dolaşanlar, sünbül (saç) ve reyhan (ayva tüylerine) şaşırır ve hayran olurlar."

Ey halîlüm ne 'aceb hüsnün gülistânında biz
Mezra'-i la'lünde cân ekdükce biter mercimek (G 327/3)

"Ey sevdiğim, şaşılacak şeydir ki biz güzelliğinin bahçesinde lal dudağının tarlasına can ektikçe mercimek bitmektedir."

Zülfi devrinde ayak basmamag içün dildâr
Bekledür hüsni gülistânın iki mârlara (G 465/6)

"O sevgili, saçının devrinde kimse gizlice gelip ayak basmasın diye güzelliğinin bahçesini iki yılana bekletir."

Sevgilinin güzellik unsurlarının çiçek olarak hayal edilmesi (G 135/3), güzellik unsurlarından saçın tavusa benzetilmesi (G 162/1), istiare yoluyla sevgilinin servi olarak düşünülmesi, servinin gül bahçesini seçmesi (G 373/3), güllerinin yaz ve kış daima açılması (G 173/1), sevgilinin güzellik unsurlarına (ayva tüyleri ve yanak), gül bahçesinde bulunan yeşilliklerin ve lalenin özlem duyması (G 150/2), sevgilinin yüzünün, yanağının, saçının; gül, karanfil ve sümbül olarak tasavvur edilmesi (G 15/6) dolayısıyla güzellik, gül bahçesi ile bağdaştırılmıştır:

'Ârız u ruhsâr ü zülfün ey letâfet gülşeni
Biri gül biri karanfül biri sünbüldür bana (G 15/6)

"Ey güzelliğin gül bahçesi, senin yüzün, yanağın, saçın; benim için gül, karanfil ve sümbüldür."

Bülbüllerünüz ey lebi gonca yanagı al
Âli ko bizi gülşen-i hüsnüne alı var (G 135/3)

"Ey gonca dudaklı, al yanaklı (sevgili), biz senin bülbülleriniz (âşıklarınız). Oyunu bırak da bizi güzelliğinin bahçesine alıver."

Gülşen-i hüsnünde kim tâvûs-ı zülfün bâl açar
Tâli'üm mes'ûd olur bahtum der-i ikbâl açar (G 162/1)

"Saçının tavusu güzelliğinin gül bahçesinde kanat açınca talihim mesut olur, bahtım ikbal kapısını açar."

Sen servi kıldı gülşen-i hüsn içre ihtiyâr
Ey bî-bedel degüldür igen bî-nazar yaşum (G 373/3)

"Ey benzersiz (sevgili), gözyaşım pek nazarsız (idraksiz) değildir. Güzellik bahçesinde senin gibi bir serviyi seçmiştir."

Gülşen-i hüsn ü cemâlün ki kış u yaz açılur
San İrem bâgıdurur gülleri durmaz açılur (G 173/1)

"Kış ve yaz (her zaman) açılan güzelliğinin ve güzel yüzünün bahçesi, gülleri durmadan açılan İrem Bağı'na benzer."

Hatt u haddün hasretinden ey letâfet gülşeni
Sebzeler toprak döşenür lâle taşlar yasdanur (G 150/2)

"Ey letafet bahçesi, senin ayva tüylerinin ve yanağının hasretinden otlar toprağa döşenir, gelincik çiçeği taşlara yaslanır."

Necâtî Bey; gül bahçesine benzeyen güzelliği içerisinde sevgilinin

boyunun, servi ve sanavberden daha üstün olduğu iddiasında bulunur:

Kaddün olalı gülşen-i hüsn içre ser-ferâz
Serv ü sanavberün işi bitmişdür ey sanem (G 358/3)

"Ey put! Boyun, güzelliğin gül bahçesinde öne geçtiğinden beri servi ile çamfıstığının işi bitmiştir."

Sevgilinin misk renkli saçı, güzelliğin gül bahçesi içerisinde can bülbüllerini (baş aşağı) asmak için kara tellerden kafes yapmıştır (G 246/5). Bir köşede oturanlar güzelliğin gül bahçesinin içerisine girip köşe bucak ahu gözlü sevgilinin yatağını aramaktadır (G 281/3). Güzellik; sevgili için istiare yoluyla kullanılan "ahu göz"ün yaşadığı mekân olması dolayısıyla bir gül bahçesidir. Aşağıdaki beyitte (G 153/7) ise sevgilinin güzelliği, dudağın goncaya teşbih edilmesi nedeniyle, gül bahçesi imgesiyle resmedilmiştir:

Gülzâr-ı hüsn içinde açılur gül-i murâd
Her gonca-leb ki bûse idicek taleb güler (G 153/7)

"Güzelliğin gül bahçesi içerisinde istek gülü açılır. Her gonca dudak ki öpücük talep edince güler."

Gül-zâr-ı hüsn içine girüp gûşe-gîrler
Âhû gözün yatagın ararlar bucak bucak (G 281/3)

"Miskinler, güzelliğin gül bahçesi içerisine girip köşe bucak ahu gözlü sevgilinin yatağını ararlar."

Hüsn gül-zârında cân bülbüllerin asmag içün
Kara tellerden düzetmiş zülf-i müşgînün kafes (G 246/5)

"Güzellik gül bahçesi içerisinde can bülbüllerini (baş aşağı) asmak için misk renkli saçın kara tellerden kafes kurmuş."

3.9.8. Renk

Güzellik; parlaklık, bakanları kendinden geçirmesi, sarhoş etmesi dolayısıyla renkle ilişkilendirilmiştir:

Hüsn ü hulk ile olur teshîr-i dil kim câm-ı gül
Reng ü bûy ile ider bülbülleri her bâr mest (G 29/2)

"Gönlün zaptedilmesi, güzellik ve huy ile olur. Gül kadehi renk ve koku ile bülbülleri her an sarhoş eder."

3.10. Ticari hayatla ilgili benzetmeler

3.10.1. Bâzâr (Pazar)

Sevgilinin saçının bir meta olarak değerlendirilmesi (G 333/2), Hz. Yûsuf'un söz konusu edilmesi (G 6/4), sevgilinin/yüzünün yanında güneşin bir pul kadar değerinin olmaması (G 526/2; G 449/3) dolayısıyla

güzellik pazar olarak kurgulanmıştır:

Âfitâb-ı 'âlem-ârâyı cemâlün var iken
Hüsn bâzârında almaz kimse füls-i ahmere (G 449/3)

"Güzellik pazarında cemalin var iken dünyayı süsleyen güneşi kimse bir pula almaz."

Aya kim dirler ki geçmez âfitâb
Hüsn bâzârında füls-i ahmere (G 526/2)

"Ey kişi, güzelliğin pazarında (senin yanında) güneş bir pul etmez."

Gönlümi zülfi ayaga ursa gam degül
Bâzâr-ı hüsn içinde binin gör birisin al (G 333/2)

"Onun saçı gönlümü ayağa düşürürse dert değildir. Güzellik pazarında binini gör birini al demişler."

Ey 'azîzüm Yûsuf-ı bâzâr-ı hüsn
Kendüyi satmak diler aylak sana (G 6/4)

"Ey azizim, güzellik pazarının Yusuf'u, kendini sana bedava satmak ister."

Kaydedilen beyitte sevgilinin saçının güzellik pazarında değersiz bir meta olduğu dile getirilmektedir:

Bâzâr-ı hüsn içinde gönülden sınur saçun
Zîrâ metâ'-ı kalbdür âhır ziyân asar (G 70/5)

"Saçın güzellik pazarında gönülden incinir (gönül karşısında değersizdir). Çünkü değersiz bir meta olduğundan zarar asar (ticari olarak zarar eder)."

3.10.2. Çâr-sû (Çarşı, Pazar)

Çeşitli unsurlarıyla güzellik içinde küçük bölmeler hâlinde dükkânların bulunduğu çarşı olarak telakki edilmiştir:

Dükkân açalı çâr-sû-yı hüsnde zülfün
İş asdı yine gicelerüm gündüzüm üzre (G 487/5)

"Saçın senin güzelliğinin çarşısında dükkân açtığından beri yine gecelerim gündüzüm üzerine iş astı."

3.10.3. Genc, Gencîne (Hazine)

Güzellik kıymetli oluşu sebebiyle bir hazine olarak tasvir edilmiştir. Saklamak için tılsım (büyü) yapılması (G 5/2; G 96/2), yılanların beklemesi (G 417/7; G 96/2), harabelerde bulunması (G 89/2, G 408/5) vb. hazineye ait özelliklerle beraber güzellik beyitlerde yer almıştır:

Genc-i hüsnün tılısmını gör kim
Her kılı zülfün ejdehâ görinür (G 96/2)

"Güzelliğinin hazinesinin tılsımını gör ki saçın her bir kılı ejderha görünür."

Açılur genc-i cemâlünden tılısmı zülfünün
Gûyiyâ efsûn okur urur sabâ pinhân ana (G 5/2)

"Sanki sabah rüzgârı ona gizlice muska okurmuş gibi saçının sihri güzelliğinin hazinesinden açılır."

Kime kînün var ki zülfe böyle yüz virdün didüm
Didi genc-i hüsnüm içün ejdehâ olsun dirin (G 417/7)

"Kime kinin var da saçına böyle yüz verdin dedim, güzelliğimin hazinesi için ejderha olsun diye dedi."

Bir şîve ile yıkdı harâb eyledi beni
Şol gencecük güzel ki bu gün hüsn gencidür (G 89/2)

"Bugün güzellik hazinesi olan şu gencecik güzel, bir işveyle beni yıktı, harabeye çevirdi."

Ey Necâtî'nün ümîdi sen bu genc-i hüsn ile
Ser-be-ser dünyâyı vîrân eylemezsen işte ben (G 408/5)

"Ey Necâtî'nin ümidi olan sevgili, sen bu güzellik hazinesiyle dünyayı baştanbaşa yıkmazsan ne olayım?"

Güzellik, kıymetli oluşu sebebiyle kapısına kilit vurulması bakımından hazineye benzetilmiştir:

Gencîne-i cemâle kilîd urdı saçlarun
Bu bir şikeste-dil anı açmak kaçan olur (G 94/3)

"Güzellik hazinesine saçların kilit vurdu. Bu bir kırık gönül, onu açmak ne zaman olacak."

3.10.4. Kân (Maden Ocağı)

Sevgiliye ait güzellik unsurlarından dudağın lal gibi değerli bir taşa benzetilmesi sebebiyle güzellik; bu değerli taşı (dudağı) içinde bulunduran madene teşbih edilir:

Leb-i la'li şeker-feşânun ile
Yine kân-ı melâhat olmışsın (G 398/3)

"Şeker saçan lal (gibi kırmızı) dudağın ile güzellik madeni olmuşsun."

3.10.5. Mâl, Metâ' (Satılacak Mal, Eşya; Elde Bulunan Varlık)

Sevgilinin güzelliği, kıymetli olması (G 135/1), müşteri ile değer kazanması (G 462/2) bakımından mala benzetiliyor:

Sakın mahabbet ehline incinme sevdügüm
Bulur metâ'-ı hüsn behâ müşterî ile (G 462/2)

"Sevdiğim sakın aşk sahiplerini incinme. Güzellik metaı müşteri ile değer kazanır."

Şol 'âşıkun ki dilber-i zîbâ-cemâli var
Şâd olsun ol hemîşe ki dünyâca mâlı var (G 135/1)

"Cemali güzel sevgiliye sahip olan âşık daima mutlu olsun ki dünyaca malı var."

Aşağıdaki beyitte sevgilinin beni ve ayva tüylerinin, güzellik malını satışa çıkaran bir gece hırsızı olduğu hayaline yer verilmiştir:

Bir gölge harâmîsi durur hâl ü hatun kim
Turmaz çıkarur hüsn metâ'ını behâya (G 444/4)

"Senin benin ve ayva tüylerin, güzellik metaını satışa çıkaran bir gölge (gece) hırsızıdır."

Şu beyitte ise güzellik; değerli olması, bazen ortaya çıkarılması, ortaya konması bakımından metaa (sermaye, eşya) teşbih ediliyor. Buradaki meta bir altın ya da değerli bir maden olmalıdır. Bu maddelerin ara sıra gün ışığına çıkarılması gerekir:

Didüm ruhun güneş gibi şehri araladı
Didi metâ'-ı hüsn dem olur aralanur (G 130/2)

"Yanağın güneş gibi şehri süsledi/ortaya çıkardı, dedim. Güzellik metaı bazen gün ışığına çıkarılır, dedi."

3.11. Soyut Unsurlarla İlgili Benzetmeler

3.11.1. Nimet

Güzellik, dudakların tatlıya benzetilmesi, el uzatılması dolayısıyla bir nimettir:

Leblerün şenbûşesine diş bilermiş it rakîb
Ni'metine hüsnünün billâhi gör kimler sunar (G 184/8)

"İt rakip senin dudaklarının tatlısına iştahlanırmış. Vallahi gör ki senin güzelliğinin nimetine kimler el uzatır?"

3.11.2. Şîve (Naz)

Şair, sevgilinin güzelliğini; kırılganlık, hassaslık, narinlik bakımından naz olarak yorumlamaktadır:

Şîve-i hüsn ile sen hûra ber-â-ber olmaz
Buldılar gerçi bu san'atde melâ'ik meleke (G 551/8)

"Melekler her ne kadar bu sanatta yatkınlık kazansa da güzellik nazı ile sen huri ile aynı olmaz."

3.12. Yazıyla ilgili benzetmeler

3.12.1. Kitâb

Sevgilinin güzelliği, ayva tüyleri haşiye yazmaz ise şerh etmeye aklın idrakinin ulaşamaması (G 480/8), her yaprakta binlerce naz meselesinin açılması (G 173/3), bir harfinin bile yazılamaması (Kt 1) bakımından kitap olarak resmedilmiştir:

Bir harfini yazamadı hüsnün kitâbınun
Gerçi kim âfitâb tutar elde zer kalem (Kt 1)

"Her ne kadar güneş elinde altın kalem tutsa da senin güzelliğinin kitabının bir harfini yazamadı."

İdrâk-i 'akl erişmeye şerh-i cemâline
Hat yazmaz ise hâşiye hüsnün kitâbına (G 480/8)

"Ayva tüyü güzelliğin kitabına haşiye yazmazsa akıl, cemalinin şerhini kavrayamaz."

Her kaçan kim iderem hüsni kitâbına nazar
Her varakda nice bin mes'ele-i nâz açılur (G 173/3)

"Ne zaman onun güzellik kitabına baksam her yaprakta sayısız naz meselesi çözülür/görülür."

3.12.2. Mecmua (Dergi, Seçilmiş Yazılardan Meydana Getirilerek Oluşturulmuş Yazma Kitap)

Güzellik, çeşitli unsurlarının sayfa ya da ayva tüylerinin yazı olarak görülmesi sebebiyle bir mecmuadır. Sevgilinin amber saçan saçı satırları doğru gösterebilmek için gerekli çizgileri yapmaya yarayan âlet olarak hayal edilmiştir:

Yoksa hat yazmag içün mecmû'asına hüsnünün
Yir ider mıstar gibi ol turra-i 'anber-feşân (G 431/4)

"O amber saçan saçın, güzelliğinin mecmuasına yazı yazmak için mi mıstar gibi yer eder."

3.12.3. Safha (Sayfa)

Arif olan güzelliğinin sayfasında ayva tüyleri bırakmaz, zira mahir kişi kitabının yazısında noktalama (harekeleri) göstermez (G 632/3). Yanlış olarak addedilen ayva tüylerinin (yazıların), üzerinde bulunduğu yer olması sebebiyle güzellik, bir sayfa gibidir:

'Âdet budur ki yazıla yanlış kenâreye
Hat tutsa nola safha-i hüsnün kenârını (G 607/4)

"Güzelliğini sayfasının kenarını ayva tüyleri kaplasa buna şaşılır mı? Adet budur ki yanlış kenara yazılır."

'Ârif isen safhasında hüsnünün hat koma kim
Müste'id olan kitâbınun komaz i'râbını (G 632/3)

"Arif isen, güzelliğinin sayfasında ayva tüyleri bırakma. Zira mahir kişi kitabının yazısında noktalamaları (harekeleri) göstermez."

Necâtî Bey, muhatabından arif olup gülün her sayfasında sevgilinin güzelliğini görmesi ister (Mb 1/3). Aşağıdaki dörtlükte tasavvufi manada sevgiliden kastın "Allah" olduğunu söylenebilir:

Subh-ı devlet irdi gönlün gözini uyarıgör
Mekteb-i 'ışk oldı gülşen dur oturma varıgör
'Ârif ol her safha-i gülde cemâl-i yâri gör
Bâga gel kim tarf-ı gülşen hûbdur mergûbdur (Mb 1/3)

"Devlet sabahı ulaştı, gönlün gözünü uyandırıver. Gül bahçesi aşk mektebi oldu, kalk, oturma, varıver. Arif olup gülün her sayfasında sevgilinin cemalini gör. Bahçeye gel ki gül bahçesi çok güzel ve rağbet edilmiştir."

3.12.4. Sernâme (Mektup Başlığı)

Sevgilinin lütfunun bir mektuba benzetildiği beyitte, sevgilinin güzelliği de o mektubun ihtişamlı başlığı olarak düşünülmüştür. Güzellik, sevgilinin dikkat çeken ilk hususiyeti olması sebebiyle mektubun başlığına benzetilmiş olmalıdır:

Sernâme-i cemâle ne noksân ola eger
Mektûb-ı lutf gûşesine yazıla fakîr (G 140/3)

"Fakir (olan ben) eğer iyilik mektubunun köşesine yazılırsa cemal mektubunun başlığına eksiklik gelmez."

3.13. Diğer benzetmeler

3.13.1. Eyvân (Köşk)

Güzellik; büyüklüğü, heybeti ve ulaşılamaması dolayısıyla köşk olarak tasavvur edilir:

Hüsni eyvânın güneşden yuca yapmışdır o mâh
Ah kim irmez kemend-i nâle vü efgân ana (G 5/4)

"O ay gibi parlak sevgili, güzelliğinin köşkünü güneşten yüce yapmıştır. Ah ki, ona inleme ve ağlama kemendi ulaşmaz."

3.13.2. Hırmen (Harman)

Sevgiliye ait güzellik unsurlarından benin daneye, saçın da desteye benzetilmesi (G 82/5) ve etrafının çevrilmesi (G 112/4) dolayısıyla güzellik, harman olarak tasvir edilmektedir:

Nice olur hat çekicek çevresine haddün ol ay
Bedr agıllanıcak hüsn ü bihâ hırmenidür (G 112/4)

"O ay, yanağının çevresine hat (ayva tüyleri, yazı) çekince nasıl olur? Dolunay halelendiği zaman güzellik harmanı olur."

Ben gedâ şey-lillâh itdügüm ta'accüb itme kim
Hırmen-i hüsnünde hâlün dâne zülfün destedür (G 82/5)

"Ben dilencinin Allah için bir şey istememi (dilencilik etmemi) ayıplama. Çünkü senin güzelliğinin harmanında benin buğday, saçın destedir."

Leff ü neşr sanatı çerçevesinde sevgilinin güzelliği harman olarak telakki edilmiştir:

Devr-i hüsnünde dahi deste yatur sünbüller
Meger ol bu dil-i mahrûm u gedâ hırmenidür (G 112/6)

"Güzelliğinin çağında sümbüller (saçlar) deste olmuş yatmaktadır. Galiba o (güzellik), yoksul ve mahrum gönlün harmanıdır."

Tablo 1: Alfabetik Benzetmeler Tablosu

	Benzetmenin Sayısı	Kendisine Benzetilen	Benzetmelerin Yer Aldığı Beyitler
1	bir	'arsa	(G 284/6)
2	on bir	âfitâb	(K 20/22) (G 119/2) (G 163/1) (G 172/1) (G 177/4) (G 328/6) (G 415/3) (G 418/2) (G 497/2) (G 615/3)
3	bir	âteş	(G 92/2)
4	yedi	âyîne	(G 284/3) (G 314/6) (G 513/2) (G 513/4) (G 513/6) (G 513/8) (G 604/6)
5	yedi	bâg	(Mf 81) (G 99/4) (G 165/2) (G 181/4) (G 368/4) (G 399/3) (G 500/1)
6	altı	bahâr	(K 5/25) (Kt 87/2) (G 161/3) (G 370/1) (G 500/5) (G 576/2)
7	bir	bahr	(G 611/2)
8	bir	bayram	(G 182/4)
9	beş	bâzâr	(G 6/4) (G 70/5) (G 333/2) (G 449/3) (G 526/2)
10	iki	berât (ferman)	(G 559/4) (G 597/1)
11	bir	berât	(G 596/6)
12	dokuz	bezm	(G 9/2) (G 39/5) (G 42/6) (G 176/4) (G 184/2) (G 301/3) (G 505/2) (G 587/3) (G 622/7)
13	bir	burc	(G 300/6)
14	iki	bûstân	(K 15/5) (G 628/3)
15	bir	bûy	(G29/6)
16	iki	câmi'	(G70/8) (G590/5)
17	üç	cihân-gîr	(G 110/3) (G 428/4) (G 508/2)
18	bir	çarşu	(G 487/5)
19	üç	çerâg	(G 176/5) (G 450/4) (G 576/4)

20	bir	çemen	(G 488/2)
21	iki	defter	(G 431/9)(G 449/5)
22	iki	deniz	(G 11/1)(G 370/3)
23	bir	devlet	(G 527/2)
24	bir	eyvân	(G 5/4)
25	beş	genc	(G 5/2) (G 89/2), (G 96/2) (G 408/5) (G 417/7)
26	bir	gencîne	(G 94/3)
27	iki	gül	(G 295/1)(G 579/6)
28	üç	gülistân	(G 327/3), (G 465/6), (G 512/3)
29	yedi	gülşen	(G 15/6) (G 135/3), (G 150/2)(G 162/1), (G 173/1)(G 358/3), (G 373/3)
30	üç	gülzâr	(G 153/7), (G 246/5) (G 281/3)
31	üç	gün	(G 63/4) (G 161/5) (G 283/2)
32	iki	hân	(G 342/7) (Mtl 39)
33	bir	harem	(G 443/6)
34	üç	hırmen	(G 82/5), (G 112/4), (G 112/6)
35	dört	hilat	(K 2/3), (G 103/4), (G 158/1), (G 535/4)
36	üç	hûrşîd	(K 16/14), (G 54/2)(G 366/2)
37	bir	il	(G 607/1)
38	iki	iklîm	(G 25/3), (G 645/4)
39	bir	'îd ayı	(G 182/3)
40	bir	'îd-i edhâ	(G 408/3)
41	iki	Kâbe	(G 348/5), (G 348/6)
42	bir	kân	(G 398/3)
43	bir	kandîl	(G 285/4)
44	üç	kitâb	(Kt 1), (G 173/3), (G 480/8)
45	bir	mâh	(G 416/3)
46	bir	mâl	(G 135/1)
47	bir	mecmua	(G 431/4)
48	bir	meclis	(G 615/2)
49	iki	menşûr	(G 154/6), (G 610/7)
50	bir	mesned	(G 122/5)
51	üç	meta'	(G 130/2), (G 444/4), (G 462/2)
52	üç	meydân	(G 36/3), (G 108/3) (G 559/5)

53	iki	mısr	(G 284/4), (G 518/1)
54	iki	Mısır	(G 425/4) (G 495/1)
55	bir	mihr	(G 629/2)
56	bir	miraç	(G 327/2)
57	yedi	mushaf	(G 91/5), (G 162/2), (G 272/1), (G 299/1) (G 303/3), (G 564/2) (G 597/5)
58	bir	mülk	(G 50/2)
59	bir	nevâhî	(G 611/2)
60	iki	nev-bahâr	(G 353/4), (G 458/4)
61	bir	nimet	(G 184/8)
62	bir	reng	(G 29/2)
63	üç	safha	(Mb 1/3), (G 607/4) (G 632/3)
64	üç	serîr	(G 44/2), (G 326/1), (G 549/2)
65	bir	ser-nâme	(G 140/3)
66	bir	sofra	(K 9/50)
67	dört	şeh-bâz	(G 302/6), (G 471/2), (G 555/2), (G 580/1)
68	üç	şehr	(G 39/2), (G 59/7), (G 297/3)
69	üç	şem'	(G 368/3), (G 525/2), (G 570/2)
70	bir	şîve	(G 551/8)
71	bir	tabak	(G 273/5)
72	iki	taht-gâh	(G 597/2), (G 626/5)
73	bir	top	(G 55/1)
74	bir	şu'â'	(G 523/3)

Sonuç

Divan'da güzellik kavramı, yetmiş dört unsura benzetilmiştir. Bunlardan altmış altısı somuttur. Güzellik kavramının benzetildiği; bayram, Berât (Berat gecesi), 'îd ayı (bayram ayı), 'îd-i edhâ (kurban bayramı), mesned (makam, rütbe, derece), miraç, nimet, şîve (naz) ise soyut anlamlıdır. Necâtî Bey, bu kavramla ilgili yaptığı teşbihlerde kendisine benzetilen (müşebbehün bih) olarak daha çok somut anlamlı kelimeleri tercih etmiş ve bu şekilde somutlamaya gitmiştir. Bundaki amaç soyut manalı güzellik kavramını daha iyi anlatabilmektir.

Necâtî Bey, güzellik ile ilgili benzetmeler yaparken, sanat anlayışı ve mahallileşme akımı perspektifinde, içerisinde yaşadığı dünyadan

aldığı unsurlarla, bilgisi ve kültürü çerçevesinde şiirini oluşturur. Bu şiirlerde sadece günlük hayatta yaşadıklarına değil, gelenek-göreneklerine, inançlarına, döneminin telakkilerine ve klasik Türk edebiyatı sanat anlayışına da yer vermiştir. Güzelliğin Allah tarafından verildiği inancını dile getirmiştir.

Sevgilinin güzelliği ile ilgili kanaatlerini dile getirirken şair, günlük hayattaki gözlemi neticesinde oluşturduğu beyitlerden birinde kitaplarda anlaşılmayan yerlere haşiye (açıklama yazısı) yazma geleneğini dikkate alır. Bir başka beyitte ise, güzelliği hükmedici olma vasfından ve sevgilinin saçının eğri olmasından dolayı fermana benzetir. Böylece, dönemin siyasi yaşamına ve resmi yazışmalara dair bir özelliğe yer verir.

Divan'da güzellikle ilgili yapılan teşbihlerde güzellik kavramı, kahir ekseriyetle, ilgili beyitlerdeki kelimelerin ilk anlamlarına bakıldığında, tasavvufi manada ele alınmamıştır. Teşbihlerde açık seçik tasavvufi manada yorumlanabilecek bir ya da iki şiir parçasına tesadüf edilir. Güzellik; çarşı, meclis, koku, burç, çimen, defter, deniz vb. çok çeşitli unsura benzetilmiştir. Bu tür beyitlerde günlük yaşamın neredeyse her alanı ile ilintili güzelliğin kendisine benzetileni mevcuttur.

Kimi beyitlerde dönemin güzellikle ilgili bazı kanaatlerine rastlamak da mümkündür. Güzelliğin geçici olduğu düşüncesi bazı beyitlerde ifade edilir. Bu düşünce, mutlak kemal ve güzelliğin sadece Allah'a ait olduğu, Allah'tan gayri her türlü güzelliğin ise geçici ve izafi olduğu şeklindeki İslam medeniyeti dairesindeki güzellik telakkisini akla getirmektedir. Ele alınan bazı beyitlerde sevgilinin güzelliğine kutsiyet atfedilmektedir.

Bazı beyitlerde İslami anlayış doğrultusunda güzellik ile yarar arasındaki ilişki söz konusu edilmiştir. Teşbihlerde görülen bir başka husus da aşk ve sevgili merkezinde güzelliğin ele alınmasıdır. Bu çerçevede bahsedilen pek çok örnekte güzellikten kasdolunan sevgilinin yüz güzelliğidir.

Kaynakça

Altıntaş, Ramazan (2002), *İslam Düşüncesinde Tevhid ve Estetik İlişkisi,* İstanbul: Pınar Yayınları.

Ayvazoğlu, Beşir (2000), "İlmü'l-cemâl", *DİA,* C. 22, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 146-148.

Babacan, İsrafil (2010), "Şeyh Gâlib'in Gazellerinde 'Vâsûht' Tarzı Aşkın

İzleri", *Türklük Bilimi Araştırmaları,* S. 28, s. 57-68.

Babacan, İsrafil (2012), *Klasik Türk Şiirinin Sonbaharı, Sebk-i Hindî (Hind Üslûbu),* Akçağ Yayınları. Ankara.

Balcı, Yusuf Baytekin (2016), *Kuramsal Estetik,* Ankara: Pegem Akademi.

Cömert, Bedrettin (2013), *Estetik,* İstanbul: De Ki Basım-Yayım.

Çavuşoğlu, Mehmed (2001). *Necâtî Bey Divanı'nın Tahlili,* İstanbul: Kitabevi.

Darıcı, Esra (2012), "Türkiye Türkçesinin Söz Varlığında Yer Alan Kalıplaşmış Sözlerin Politik Söylemdeki Yeri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demir, Eyyüp (2012), *Estetik,* Ankara: Orion Kitabevi.

Koç, Turan (2014), *İslam Estetiği,* İstanbul: İSAM Yayınları.

Mutluel, Osman (2016), *Kur'ân ve Estetik,* İstanbul: Ötüken Yayınları.

Okuyucu, Cihan (2011), *Divan Edebiyatı Estetiği,* İstanbul: Kapı Yayınları.

Özel, Ayşe (2014), *Estetik ve Temel Kuramları,* Ankara: Ütopya Yayınları.

Özkan, Ömer (2007), *Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı,* İstanbul: Kitabevi Yayınları.

S. Kütükoğlu, Mübahat (1995), "Ferman", *DİA,* C. 12, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 400-406.

Şahin, Esma (2011), "Bâkî Divanı'na Göre 16. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatı", Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şentürk, Ahmet Atillâ ve kartal, Ahmet (2004), *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi,* İstanbul: Dergâh Yay.

Tarlan, Ali Nihad (1997), *Necâtî Beg Divanı,* İstanbul: MEB Yayınları.

Taştan, Erdoğan (2019), "Nedim'in Şiirlerinde Vâsûht Tarzı Aşkın İzleri", *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi,* (16), 445-459.

Tunalı, İsmail (2017), *Estetik,* İstanbul, Remzi Kitabevi.

Ünal, Halit (1992), "Berat Gecesi", *DİA,* C. 5, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 475-476.

Yıldırım, Mustafa (2010), "Kur'an Sanatı ve Estetiği Üzerine", *İstem,* Yıl: 8, S. 16, 2010, s. 161-179.

KUTSAL, Nalan.[*]

"Şiire Vurulan Saltanat Damgası: Klasik Türk Şiirinde Tuğranın İzleri"

1. Giriş

Fermanlar, beratlar, menşurlar, saltanatın gücünü ifade eden resmî devlet belgeleridir. Osmanlı Devleti'nde bütün kararlar bu belgelerle sabitlenmekte, yaşam ile ölüm kararı veya insanların kaderleri bu belgelere yazılanlarla belirlenmektedir. Bütün kararlar, rütbeler, cezalar, mükâfatlar bu belgelere yazılmakta ve saltanatın alameti tuğralarla hükmün kesinliği aşikâr olmaktadır. Ferman, berat, menşur gibi resmî belgelerin yazı sanatının şaheser örneklerinin verildiği tuğralarla da mühürlendiği görülmektedir.

Tuğralar, İslam yazı sanatının özel bir kompozisyonla şahesere dönüşen örnekleridir. Hükümdarların adları, tuğralarla görkemli bir şekilde yazıya dökülmüş ve saltanatın gücü nispetinde etkileyici, ancak bir o kadar da zarif yazı sanatı eserleri ortaya çıkmıştır. Tuğralardaki gösteriş ve zarafet, Osmanlı Devleti'nin görkemi ve sanat estetiğinin bir yansımasıdır. Osmanlılar, Türk kültürüne ait bir hükümdarlık arması olan tuğrayı İslam yazı sanatının güzelliğiyle harmanlayarak tamamen kendilerine has bir sanat şaheseri meydana getirmişlerdir.

Özel bir kompozisyonla İslam yazı sanatının etkileyici bir yansımasına dönüşen tuğraların ilk dönem örnekleri oldukça sadedir. Ancak bu sadeliğin içinde dahi çekici ve güçlü bir görünümü olan tuğralar, zamanla daha iddialı ve gösterişli bir şekil almıştır. Osmanlı hükümdarlarının arması, şahsiyetlerinin simgesi olan tuğralar, bu hanedanın alameti olmuştur. Tuğra, Selçuklular, Anadolu Beylikleri ve Memlükler gibi Türk devletlerinde de kullanılmakla birlikte Osmanlı Türkleri elinde bir sanat harikasına dönüşmüştür. Tuğralar, İslam yazı sanatının sadece Türklere mahsus, orijinal bir şeklidir.

Bir belgenin padişaha aidiyetini gösteren, hükümdarlık arması olan tuğranın, eski Türk geleneğine uzanan köklü bir geçmişi vardır. Tuğranın Türk töresine uzanan bu kökenine dair çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Tuğranın kökeni hakkında bilgi edinebileceğimiz ilk önemli kaynak, *Dîvânü Lugâti't-Türk*'tür.

[*] Dr., Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, uzman, nalankutsal@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2608-3492

Dîvânü Lugâti't-Türk'e göre tuğranın aslı Oğuzca (تغراغ tuğrağ) kelimesidir ve bu kelime, hükümdarın basılmış nişanı anlamına gelmektedir. Bu eserde tuğralamak masdarı da vardır ve hükümdarın tuğrasını almak, tuğralanmak demektir. Anadolu Türkçesinde (tuğrağ) kelimesinin sonundaki (ğ) okunmadığından bu kelime tuğra şeklinde yaygınlaşmıştır. Kâşgarlı Mahmud, bu eserde "Tuğra hakanın mührü, buyruldusudur, Oğuzcadır; bunu Türkler bilmez, ben de aslını bilmiyorum." (تغراغ طابع الملك وتوقيعه بالغزيه ولاتعرفة الترك ولاادرى اصله) diyerek tuğra hakkında bilgi vermektedir.[1]

Osmanlı sultanlarının mühürleri olan tuğra, Oğuzların Orta Asya'dan Batı'ya taşıdıkları kültürel kelimelerden biri olmuştur. XI. yüzyılda Selçuklu Devleti'nde de adı vezirle birlikte anılan üst düzey memurlarından birinin rütbesini gösteren ve tuğra kelimesinden türetilen tuğrâî (mühürdar) kelimesiyle karşılaşılmaktadır.[2]

Tuğra kelimesinin kökenine dair ileri sürülen görüşlerden birinde ise bu kelimenin menşeinin efsanevi kuş tuğrula dayandığı ileri sürülmektedir.

Doğana benzeyen efsanevi bir kuş olan tugrı adıyla tuğra arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Ahmed Midhat Efendi, Ahmed Vefik Paşa, Miralay Ali Bey gibi yazarlar, bu kuşun, Oğuzların hakanının arma veya "ongun"u, Ziya Gökalp "totem"i olduğunu söylemektedirler. Ayrıca her biri altışar gruba kumandanlık eden 4 han ile 24 Oğuz boyunun, kendilerine mahsus tamga'ları bulunduğunu da belirtmişlerdir. Ancak bu yazarların hiçbiri bu bilgiyi aldıkları kaynağa dair açıklama yapmamışlardır.[3]

Ahmed Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmânî*'de "Türkîde tuğra, turga, tuğrul ta'rîble tugr, Farisîde tugrı ve togrı iki kanadı açık doğan. Bir çeşit çok büyük doğan ki nişan-ı hâkânî kabul edilmiştir. Oğuzlar hakanının nişanı ondan yazı ile taklîd olunmuştur."[4] diyerek tuğra kelimesinin etimolojisine yer vermektedir.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Ahmed Vefik Paşa'nın tuğra konusundaki

---

1 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Tuğra ve Pençeler ile Ferman ve Buyuruldulara Dair", *TTK Belleten*, Sayı: 17-18 (1941), s. 101-102.

2 V. V. Barthold, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, s. 288-289.

3 J. Deny, "Tuğra", *MEB İslâm Ansiklopedisi*, c. XII/2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1975, s. 6.

4 Ahmed Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmânî*, Mahmud Bey Matbaası, Dersaâdet, 1306, s. 532.

bu açıklamasına göre Oğuz Hakanının nişanı olan tuğranın, büyük bir doğanın kâğıda resmedilmesi olduğunu söylemektedir. Yazar, Ahmed Midhat Efendi'nin *Mufassal Tarih-i Kurûn-ı Cedide* adlı eserinde tuğranın Osmanlı Hükümdarı I. Murad'ın pençesinin resmi olmadığını ispat etmek için en kuvvetli delil olarak Ahmed Vefik Paşa'yı referans gösterdiğini, sonra da *Ferheng-i Şuûri* ve *Kâmûs* lugatleriyle bunu belgelendirdiğini belirtmektedir.[5]

Kâşgarlı Mahmud, XI. yüzyıldan önce, Türk imparatorluk hanedanının oğullarına, Hâkânî tigin'lerine doğanclıkta mahir ve korkusuz olan yırtıcı kuşların adlarının verildiğini söylemektedir. Kâşgarlı Mahmud'un söyledikleri, tiginlerin kullandığı kuş isimlerinden bahseden eski Türk kaynakları tarafından da doğrulanmaktadır. Bir Uygur duvar resminde Tuğrıl isminin törenle birçok tigin'e verildiği, bir başka resimde ise il-tuğrıl (halkın ya da imparatorluğun tuğrıl'ı) teriminin kullanıldığı görülmektedir. Tuğrıl ayrıca Hâkânîlerin hükümdarlarına mahsus bir ünvandır. Yırtıcı kuş tugrî'den Selçukluların Kirman'lı tarihçisi Muhammed b. İbrâhim de söz etmiştir. Muhammed b. İbrahim, Selçuklu hanedan tamga'sının yukarısında Selçuklu Kavurd ismi ve ünvanıyla birlikte sultanlık arması olarak tugrî'nin de bulunduğundan bahsetmiş, ancak kuşun niteliğine dair bir açıklama yapmamıştır. Tugrî, o zamanlar Oğuz hakanlarının tamgası olan tuğrağ yerine geçmekteydi. Selçuklu hanedanının kurucusu Tuğrul Bey gibi Oğuz şehzadeleri, Osmanlıların atası Ertuğrul (erkek tuğrıl) Bey ve Sultan Sencer'in hizmetindeki Tuğrul Tigin'in isimleri, buradan gelmiş görünmektedir. Selçuklu tarihçilerinin istiarelerinde tuğrıl'ın hanedan ongun'u görülmesi gibi Selçuklu hanedanının kurucusu Tuğrul Bey ve İl-Tuğrul isimleri, tuğrıl kuşuyla birleştirilmiştir. Tuğrıl ismi, ünvanı veya ongun'u sadece Oğuzlara mahsus değildir. Bu isim veya ünvan, Uygur, Hâkânî, Karay ve diğer Türk şehzadeleri tarafından da kullanılmıştır. Cengizhanlılar, belki de bu hanedanların tuğrıl'ıyla karıştırılmaması için ongun olarak Kırgız sungurunu kullanmışlardır. XIII. yüzyılın başlarında Reşîdüddin ve XIV. yüzyılda Berçînî, tuğrıl'ı kimsenin görmediği efsanevi bir kuş olarak tarif etmektedirler. Hanedanlık armacılığında hükümdarlık ongunu olarak kazanmış olan tuğrıl, daha sonra yalnızca soylu ünvanı olmuş ve sonunda da efsaneleşerek unutulmaya terk

---

[5] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Tuğra ve Pençeler ile Ferman ve Buyuruldulara Dair", *TTK Belleten*, S. 17-18 (1941), s. 101.

edilmiştir.[6]

Efsanevî kuş tuğrul hakkında meşhur destansı eser *Şehnâme*'de de bilgi bulunmaktadır. *Şehnâme*'de hakanın bu kuşu Behrâm Gûr'a hediye ettiği bildirilmektedir.[7]

Firdevsî'nin *Şehnâme*'de tuğrı'yı, Çin hakanının İran hükümdarına sunduğu bir kuş olarak tarif ettiği devir, Hâkânîler devridir. Çin Hakanı ünvanı, o zaman Türk Hâkânî hanedanı tarafından kullanılmaktaydı.[8]

Tuğra kelimesinin tuğ kelimesinden türetildiği veya Orta Türkçede "hükümdarın mühür ve imzası" manasına gelen "tuġrag"ın tuġ'dan türediği yani "tuġ"dan -ra- ile fiil ve bu fiil gövdesinden -ġ ile isim oluşturulduğu (tuġ, tuġ-ra-mak, tuġ-ra-ġ) da[9] tuğra adının kökenine dair ileri sürülen görüşlerden biridir.

Kökeni Oğuz Türklerine dayanan tuğra, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları ve Anadolu Beyliklerinde de kullanılmasına rağmen Osmanlı dönemine gelene kadar hükümdarlık nişanı olarak kullanılan tuğra formunun dikkat çekici bir şekli görülmemiştir.

Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları ve Anadolu Beyliklerinde name, menşur ve berat gibi resmî belgeler üzerine hükümdarın kavisli tuğrasını çeken tuğrâîlerin bulunması, tuğranın bu devletlerdeki şekil ve mevcudiyetini gösteren kıymetli bir delildir. Anadolu Beylerinin tuğralarının Osmanlı dönemindeki tuğralar gibi kavisli olduğu, Karaman, Candar ve Saruhan beylerinin tuğra örneklerinden anlaşılmaktadır. Hatta bu beyliklerin bazılarında kavisli tuğra, madenî paralarda da görülmektedir. Şu ana kadar edinilen bilgilere göre en eski tuğra, Saruhan oğlu İshak Bey'in (H. 776/1374) tarihli gümüş parası üzerinde bulunmaktadır. Bunun yanı sıra İzmir oğlu Cüneyd Bey'in *Cüneyd ibn İbrahim* yazan, (H. 825/1422) tarihli tuğra şeklinde bir gümüş parası ve benzer şekilde Karamanoğlu İshak Bey'in üzerinde *İshak ibn Karaman* ibaresi bulunan tuğralı bir sikkesi olduğu da tespit edilmiştir. Tuğra, Büyük Selçuklulardan Eyyûbîler aracılığıyla Memlüklere de geçmiştir. Ancak bunlarda tuğranın esası yani hükümdarın ve babasının adı

---

6 Emel Esin, *Orta Asya'dan Osmanlı'ya Türk Sanatında İkonografik Metinler*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2004, s. 229-236.

7 J. Deny, "Tuğra", *MEB İslâm Ansiklopedisi*, c. XII/2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1975, s. 6.

8 Emel Esin, *Orta Asya'dan Osmanlı'ya Türk Sanatında İkonografik Metinler*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2004, s. 229-236.

9 J. Deny, "Tuğra", *MEB İslâm Ansiklopedisi*, s. 6.

bulunmakla birlikte tuğranın şekli farklıdır ve Selçuklular, Anadolu Beylikleri ve Osmanlı tuğralarındaki kavis yerine Memlüklerde keşidelere önem verilmiştir.[10]

Bu bilgiler tuğranın tarihçesinin çok eski olduğunu ifade etmekle birlikte çok esaslı bir gelişim kaydetmediğini ve asıl hamlesini Osmanlı döneminde yaptığını ifade etmektedir. Tuğra, hükümdar arması olarak üstün bir sanat eseri düzeyine Osmanlı Devleti döneminde erişmiştir. Osmanlı Devleti'nin gücüne ve yazı sanatındaki gelişmelere paralel biçimde önemli bir değişim geçirerek estetik düzeyi yüksek bir yazı ürünü hâline dönüşen tuğralar, hayranlık uyandıran bir çekicilik kazanmıştır. Tuğra formunda hükümdarların adları ve ünvanları, girift bir kompozisyon içinde devletin ihtişamını ve sanat estetiğini yansıtmaktadır.

Edinilen bilgilere göre Osmanlı Türklerinde tuğranın en eski örneği, Orhan Bey devrine uzanmaktadır. Bilinen ilk tuğra Orhan Bey'e aittir ve l324 tarihi bulunmaktadır. Daha sonraki tuğra örneklerine kıyasla son derece sade olan bu tuğrada "Orhan bin Osman" adı, yani sadece padişahın ve babasının adları bulunmaktadır. Orhan Bey'in bu tarihten 24 yıl sonra verdiği bir temlikname üzerinde bulunan tuğrasında ise tuğra formundaki oval biçimli beyze adı verilen bölümün şekillenmeğe başladığı görülmektedir. I. Murad'ın 1366 tarihli bir vakfiye üzerinde yer alan tuğrasında beyzeler, ortadaki elif (ا)'e kadar uzayıp buraya birleşmiş, Yıldırım Bayezid'den itibaren tuğradaki "kol" ve "hançer" denilen uzantılar ortaya çıkmıştır. Orhan Bey ve 1. Murad'ın tuğralarında sadece padişahın kendi adıyla babasının adı bulunurken ve bunlar alttan üste okunacak bir sıra teşkil ederken Yıldırım Bayezid'in tuğrasında baba adının üzerinde bir de han sıfatı bulunmaktadır. Bu *han* sıfatı, baba adına bağlı olarak daha sonraki tuğralarda da devam etmiştir. Tuğralarda padişahların adları ve sıfatlardan başka bir de *el-muzaffer dâimâ* tabiri bulunmaktadır. İlk olarak Sultan II. Murad'ın tuğrasında ortaya çıkan muzaffer kelimesi bundan sonraki tuğralarda hep mevcut olmuştur. Fatih Sultan Mehmed'in bazı tuğralarında muzaffer kelimesinin başına "el" harf-i tarifi eklenmiş, Yavuz Sultan Selim'in padişahlığından itibaren ise tamamen tuğraların bir parçası olmuştur. Tuğradaki el-muzaffer dâimâ İbaresinin sonundaki dâimâ kelimesinin

---

[10] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Tuğra ve Pençeler ile Ferman ve Buyuruldulara Dair", *TTK Belleten*, s. 103-105.

başlangıcının, II. Murad'ın tuğralarında beyzelerin içinde yer alan "ters vav"a benzeyen şekil olduğu da ileri sürülmektedir.[11]

Tuğra kompozisyonu, kendi içinde çeşitli bölümlere ayrılmış ve bu bölümler farklı şekilde adlandırılmıştır.

Tuğranın en altında padişahın kendi adı, onun üstünde de babasının adı bulunan ve tuğranın temelini teşkil eden bu bölüme kürsü yahut sere denmektedir. Bu kısımdan sola doğru uzayarak iç içe geçen iki kavise, beyze veya beyza adı verilmiş, beyzelerin sağa uzantılarına da kol veya hançer denmiştir. Sere'den yukarıya birbirine paralel biçimde çıkan üç çizgi tuğ, bunların tepesinden aşağıya doğru kıvrılarak inen parçalar da zülfe diye adlandırılmaktadır."[12]

İlk örnekleri etkileyici bir kompozisyona sahip olmakla birlikte oldukça sade olan tuğralar, zaman içinde görkemli bir forma dönüşmüştür. Tuğralar, başlangıçta Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemine has asil bir sadelik içindeyken XVI. yüzyıldan itibaren devletin ihtişamıyla paralel biçimde daha gösterişli ve çekici bir şekil kazanmıştır. XVI. asırdan itibaren kitap sanatlarındaki gelişim ve devletin gücüyle orantılı biçimde tuğra daha iddialı ve etkileyici bir forma erişmiş, ayrıca tuğralar tezhip motifleriyle de süslenmeye başlamıştır. Zamanla bu süsleme unsurları içinde sıkışıp kalan tuğrayı mükemmel şekline meşhur hattat Mustafa Râkım Efendi'nin ulaştırdığı bilinmektedir. Mustafa Râkım'ın tuğraya kazandırdığı kararlılık, mükemmeliyetten sonra tuğranın görkemini gölgede bırakan süslemelerden arındırıldığı ve asil çizgileri içinde kararlı bir görünüm kazandığı örneklerden anlaşılmaktadır.

Hattat Mustafa Râkım, tuğranın kesin ölçülerini belirleyerek artık değişmeyecek bir biçimde düzenlemiştir. Osmanlı padişahlarından III. Selim, IV. Mustafa ve II. Mahmud'un tuğraları onun kaleminden çıkmıştır. Ressam olduğu için sahip olduğu perspektif bilgisi sayesinde tuğraya farklı bir bakış açısıyla yaklaşan Mustafa Râkım, tuğra şeklini kesin ölçüler ve oranlarla belirlemiştir.[13]

---

[11] Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, s. 72-74.

[12] Mübahat S. Kütükoğlu, "Tuğra, ferman ve berat üzerine", *Ali Emîrî Efendi ve dünyası (fermanlar, beratlar, hatlar, kitaplar)~Ali Emîrî and His World (fermans, berats, calligraphies, books)*, Pera Müzesi Yayınları, İstanbul 2021, İkinci baskı, s. 55.

[13] Ali Alparslan, *Ünlü Türk Hattatları*, s. 93.

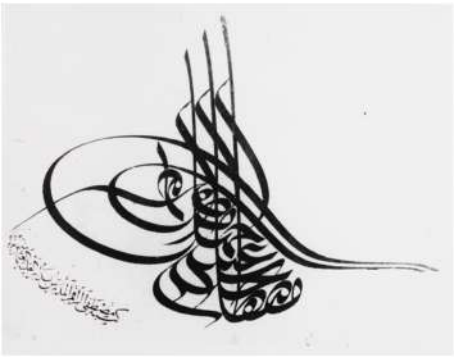

Mustafa Rakım tarafından çekilen Sultan IV. Mustafa tuğrası.
TYEK, Süleymaniye YEK, Süheyl Ünver Dosya, 73-002.

Hükümdarlık nişanı olan tuğralara padişahların vakfettiği kitaplardaki mühürlerde de rastlanmaktadır. Çeşitli eserlerde Fatih Sultan Mehmed, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim, Kânûnî Sultan Süleyman, III. Murad, I. Ahmed, II. Osman, III. Ahmed, III. Selim vs. padişahların böyle tuğralı mühürleri bulunmaktadır. Bunlar arasında en dikkat çekici olan Fatih Sultan Mehmed'in oğlu Sultan II. Bayezid'in badem biçimindeki bir mühür içinde bulunan tuğra şeklidir. Çünkü hükümdarın farklı türden çok sayıda kitabın yer aldığı geniş yelpazeli bir eser koleksiyonu olduğu için tuğralı mührüyle pek çok kitapta karşılaşılmaktadır.

Hükümdarın nişanı olarak ferman, berat, menşur gibi resmî belgelere çekilen, padişahların mühürlerinde kullanılan tuğralar, hükümdarlar adına bastırılan madenî paralarda, mülkiyet belgesi tapularda ve padişahlık alameti olarak devlet binalarının kapılarını süsleyen kitabelerde de karşımıza çıkmaktadır.

Tuğralar, yazı sanatında Osmanlı Türklerine mahsus bir form olarak İslam yazı sanatında Türklerin ulaştığı yüksek seviyeyi gösteren çok değerli eserlerdir. Türkler, Asya bozkırlarından Anadolu'ya taşıdıkları hakanlık alameti tuğrayı, İslam yazı sanatındaki tecrübeleriyle olağanüstü bir güzelliğe eriştirmişlerdir. İslam yazısı tuğra formuyla orijinal bir formda tezahür etmiş, hükümdarlık nişanı olan tuğralarda yazı estetiği üstün bir seviyeye erişmiştir. Batı'da monogram denilen ve çeşitli harf veya kelimelerin birleştirilmesinden oluşan kraliyet remizlerinde olduğu gibi hükümdarlıklarını bir sembolle ifade etmek isteyen Türkler, bunu tuğralarla ileri bir sanat seviyesinde gerçekleştirmiş, her padişahın adı kendine mahsus bir tuğra formuyla ölümsüzleşmiştir. Tuğralar, İslam medeniyeti dairesinde gelişen yazı

sanatına Türk saltanatı damgasının vurulduğu millî ve orijinal sanat örnekleridir.

Sultan II. Bayezid'in mührü.
el-Lazikî, *Zeynü'l-Elhân fî İlmi't-Telîfi ve'l-Evzân*, TYEK, Nuruosmaniye YEK, 3655, 210 b.

Tuğra Türklere has bir hükümdarlık nişanı olarak Selçuklular, Anadolu Beylikleri, Memlükler gibi çeşitli Türk devletlerinde görülmesine rağmen en güzel formunu Osmanlı Türkleri elinde kazanmıştır. Osmanlı dönemi tuğraları, yazı sanatında yeni arayışları temsil eden üstün nitelikli eserlerdir. Diğer Türk devletlerinde de yazı sanatının güzel örnekleri görülmekle birlikte hükümdar imzalarında Osmanlı tuğraları önde gelmektedir. Mesela Safevî Devleti'nin İslam yazı sanatında ileri seviyede olduğu bir dönemde Şah İsmâil'in Fahri Bey tarafından 910/1504 yılında yazılmış bir fermanının üst kısmında bulunan İsmail Şah imzası[14] ile Fatih Sultan Mehmed devrinden itibaren büyük bir gelişme gösteren tuğra örnekleri arasındaki fark dikkate değerdir. Osmanlı padişahlarının şahsi alameti olan tuğralar, ileri bir sanat estetiğinin ürünüdür. Tuğralar, İslam medeniyetinde bütün sosyal yapının içine işleyen yazı sanatının saltanat planındaki yansımasıdır. İslam kültüründe ilk olarak kutsal kitabın yazılması idealiyle gelişen ve güzelleşen daha sonra bilimsel faaliyetlerin odağında yer alan prestijli bir sanat olan yazı sanatı, Osmanlı Devleti'nde hükümdarlık nişanı olarak kullanılmak suretiyle saltanatı temsil gücüne de erişmiştir. İlahi emirler dolayısıyla ve vahyin sayfada tezahürü bakımından kutsallıkla beslenen ve çok yüce bir değer kazanan yazı sanatı, tuğralarla birlikte devleti de en yüksekten temsil eden bir sanat gücü kazanmıştır. İslam medeniyetinde kölelerden hükümdarlara toplumun her sınıfından insanın uğraştığı hat sanatına saltanat mensuplarının gösterdiği özel ilgi

[14] Şah İsmail'in fermanının fotoğrafı için bkz. Jon Thompson Jon ~ Sheila R. Canby, *Paradise Court Arts of Safavid Iran 1501-1576*, First Publishing, Italy 2003, s. 48.

ve alaka da tuğralar gibi üstün nitelikli sanat eserlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

2. Hükümdarlık Nişanı Olan Tuğranın Şiirdeki Akislerine Bazı Örnekler

Klasik Türk şiirinde de hükümdarlık nişanı olan tuğradan bahseden çeşitli beyitler karşımıza çıkmaktadır. Tuğranın genellikle berat, menşur gibi resmî belgelerle birlikte söz konusu edildiği bu beyitlerde klasik edebiyatın temel konusunu oluşturan güzelin yüzündeki tüylerin bir fermana, kaşlarının ve saçlarının tuğraya benzetildiği görülmektedir. Tuğranın söz konusu edildiği beyitlerde özellikle kaşın tuğraya benzetilmesi yaygın şekilde karşımıza çıkan bir özelliktir. XV. yüzyılda Fatih Sultan Mehmed ile oğulları II. Bayezid ve Cem Sultan'ın beyitlerinde karşımıza çıkan bu benzetmenin daha sonra Necâtî Bey, Fuzûlî, Hayâlî Bey, Edirneli Nazmî, Sehâbî, Muhibbî, Mostarlı Hasan Ziyâî, Nev'î, Gelibolulu Âlî gibi şairlerle devam ettiği görülmektedir. Saç veya kâkülün tuğraya benzetilmesi ve tuğrayla hilal yahut kamer arasında kurulan ilişki de tuğra çerçevesinde karşımıza çıkan örneklerdir. Yine tuğradan söz edilen beyitlerin çoğunda "tuğra çekmek" söz konusu edilmiş, Revânî, Nev'î, Gelibolulu Âlî, Bâkî gibi şairler ise "tuğrakeş"ten bahsetmişlerdir.

Avnî mahlaslı Fatih Sultan Mehmed ile oğulları Cem Sultan ve Adlî mahlaslı II. Bayezid'in güzelin kaşlarıyla tuğra arasında bağ kurdukları beyitleri, baba ve oğullarının aynı hayali farklı şekilde ifadelerine ilginç bir örnektir. Avnî, beytinde sadece kaş-tuğra ilişkisini şiirleri bağlamında ön plana çıkarırken oğulları Cem Sultan ve II. Bayezid'in güzellik beratıyla bağlantılı olarak kaş-tuğra benzetmesine yer verdikleri görülmektedir. Bu beyitler şair olan sultan bir babayla, kendisi gibi şair olan iki oğlunun da saltanat alameti olan tuğraya şiir geleneği içinde benzer doğrultuda yer verişlerini ifade etmek bakımından ilginçtir. Aynı aileye mensup, hanedan üyesi bu şairler, hükümdarlık alameti olan tuğradan şiirlerinde söz ederek saltanat içindeki hayatlarının gerçekliğini şiirlerine aksettirmişlerdir. Şairlerin padişahın nişanı olan tuğraya, sevgilinin güzelliğiyle bağlantılı hayaller şeklinde şiir geleneğinin kalıpları çerçevesinde hoş bir biçimde yer verdikleri görülmektedir.

Zülfüñüñ vaṣfında ṭōmār eylesem eş'ārumı
Ḳaşlaruñ vaṣfında olan cümleye ṭuġrā düşer (Avnî: *Dîvân:* G. 13/3)

[= Şiirlerimi saçının tarifinde tomar etsem kaşların vasfında olan cümleye tuğra düşer.]

Bu beyitte sevgilinin saçıyla şiir tomarı arasında şekil benzerliği kuran Avnî, sevgilinin saçını tarif eden şiirlerini tomar etse, bir tomar hâlinde yazsa kaşlarını nitelendiren cümleye tuğranın uygun düşeceğini belirtmektedir. Avnî, bu ifadesiyle güzelin kaşlarını nitelendiren en uygun şeyin tuğra olduğunu belirterek bu benzetmenin şiirde esas alındığını ifade etmektedir. Şairin, beyitte şiirlerini tomar etmekten söz etmesi de gelişigüzel değildir. Avnî, beyitte hükümdarlık nişanı olan tuğraya yer vermesi sebebiyle şiirlerini tomar etmekten söz ederken rulo hâlinde sarılan tomar şeklindeki tuğralı ferman şeklindeki resmî belgelere de gönderme yapmaktadır.

Ḫūblıḳ mülkine sulṭānsın berāt-ı ḥüsnüñe
Ḳaşlaruñ ṭuġrā yazaldan bu yédi iḳlīm içün (Cem Sultan: *Dîvân:* G. 247/5)

[= Kaşların, yedi iklim için güzelliğinin beratına tuğra yazdığından beri güzellik mülküne sultansın.]

Cem Sultan, klasik şiirde sevgilinin hükümdar olarak nitelendirilmesinden dolayı onun güzelliğini bir berata, kaşlarını da beratın üstüne çekilen bir tuğraya benzeterek onun güzellik mülkünün sultanı olduğunu söylemektedir. Şair, beyitteki "yedi iklim için tuğra yazmak" tabiriyle bütün iklimlere hâkim olan bir hükümdar profili ortaya koymuştur. Hanedan üyesi bir şair olarak sultanlığa yaraşır bir edayla beytinde yedi iklime hâkim bir hükümdar portresi çizen ve resmî saltanat belgeleri üzerinden benzetmelerle sevgilinin güzelliğini yorumlayan Cem Sultan'ın, şiirinde hoş bir ifade oluşturduğu görülmektedir.

Kātib-i ḳudret berāt-ı ḥüsnüñ imlā édeli
Ḳaşlaruñ ṭuġrāsı ol menşūra 'unvāndur senüñ (Adlî: *Dîvân:* G. 54/6)

[= Kudret kâtibi, güzelliğinin beratını yazdığından beri senin kaşlarının tuğrası, o menşura ünvandır.]

Bu beyitte sevgilinin güzelliğinin kudret kâtibi Allah tarafından yazıldığını söyleyen Adlî, güzelliği bir berata, sevgilinin kaşlarını da tuğraya ve o menşurun ünvanına benzetmektedir. Resmî belgelerden olan menşur, beratın bir cinsidir. Sadrazam, vezir, beylerbeyi gibi yüksek rütbeli şahıslara verildiği için menşurların yazıları altınla yazılmakta ve ünvanın ardından kullanılan ağdalı, iltifatkâr ve övücü ifadeler dikkat çekmektedir.[15] Beyitte sevgilinin kaşları tuğrasının güzellik menşuruna

[15] Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, s. 137.

ünvan olduğunu söyleyerek tuğralarda hükümdarın ünvanı bulunmasına da dikkat çeken Adlî, kâtip, berat, menşur, tuğra, ünvan gibi hükümdar belgelerine ait temel terimlere tenasüp içinde yer vermiştir. Şair, bir sultan edasıyla kaleme aldığı bu beytinde pek çok saltanat belgesi terimini birlikte zikrederek sevgilinin güzelliğini sosyal konumuyla uyumlu biçimde yorumlamaktadır.

Cem Sultan'ın bir başka beytinde ise "nişan" kelimesini kullanarak tuğra-kaş ilişkisine dikkat çektiği görülmektedir.

Saña müsellem olmaġ-içün mülket-i cemāl
Çekmiş berāt-ı ḥüsnüñe ḳaşuñ nişān-ı müşk (Cem Sultan: *Dîvân:* G. 183/8)

[= Kaşın, güzel yüz mülkünün sana verilmesi için güzelliğinin beratına miskten nişan çekmiş.]

Bu beytinde güzelin yüzünü bir mülke benzeten Cem Sultan, sevgilinin kaşının da onun güzelliği beratına tuğra çektiğini söyler. Şairin ifadesine göre güzel yüz bir mülk, sevgilinin güzelliği ona bunun verildiğini gösteren bir berat, kaşları da beratın üst kısmına çekilen tuğradır. Cem Sultan, beyitte Osmanlı devlet sisteminde askerî bir terim olarak da kullanılan "verilmiş" manasına müsellem kelimesini bu anlamına da işaret edecek şekilde yer vermiştir. Şair, nişan kelimesiyle de hem berata aynı zamanda nişan denilmesini hem de beratın önemli şartlarından birisinin "nişan formülü" olmasını da hatıra getirmektedir. Beyitte tuğra yerine Farsça aynı anlamdaki nişan kelimesini kullanan Cem Sultan, klasik şiirde kaş ile tuğra arasında bağ kurulması sebebiyle böyle bir hayal geliştirmiştir. Güzelin kaşını yüzün üst kısmında bulunması sebebiyle beratın üst kısmında yer alan bir tuğra şeklinde düşünen şair, "nişân-ı müşk" ifadesiyle hem kaşların misk gibi siyah renkli ve güzel kokulu oluşlarına hem de misk mürekkebiyle yazılmış bir tuğraya işaret etmektedir.[16]

Fatih Sultan Mehmed'in hocası ve musâhibi olan, Cem Sultan'ın şiirlerini de etkilemiş olan Ahmed Paşa da nişan kelimesiyle tuğraya işaret ettiği bir beyitte tuğra-kaş ilişkisine şöyle dikkat çekmektedir:

---

[16] Cem Sultan güzellik beratından bahsettiği bir başka beytinde de kaş-tuğra ilişkisini vurgulayarak sevilene güzellik mülkünün bir ayrıcalık olarak bağışlanmasından söz etmektedir.

Berāt-ı ḥüsnüñe ḳaşuñ nişān çeker dā'im
Ki mülk-i luṭf u melāḥat saña müsellemdür (Cem Sultan: *Dîvân:* G. 113/5)

[= Güzelliğinin beratına kaşın daima tuğra çeker. Çünkü güzellik ve lütuf mülkü sana verilmiştir.]

Éy āfitāb-ı ṭal'atine sāyebān ḳaşuñ
Çekmiş berāt-ı ḥüsnüñe müşkīn nişān ḳaşuñ (Ahmed Paşa: *Dîvân:* G. 166/1)

[= Ey kaşın yüzünün güneşine gölgelik (olan)! Güzelliğinin beratına kaşın miskten tuğra çekmiş.]

Bu beyitte sevgilinin siyah kaşlarının güneş gibi güzel, parlak yüzüne gölgelik olduğunu ifade eden Ahmed Paşa, aynı zamanda kaş-tuğra ilişkisi kurmuştur. Şair, güzelin kaşının güzelliğin beratına misk renkli ve kokulu bir tuğra çektiğini söyler. Kaş için "müşkin" sıfatının kullanılması, misk gibi siyah renkli olması yanı sıra eskiden yüzdeki kaş, sakal gibi tüylere güzel kokmaları için misk sürülmesini de hatıra getirmektedir. Güzelliği bir berata benzeten Ahmed Paşa'nın bu berata kaşın miskten tuğra çekmesinden söz etmesi, fermanların üst kısmında bulunan tuğranın misk mürekkebiyle yazılmasından dolayıdır. Şair, beyitteki nişan kelimesini, beratlara nişan denilmesi ve beratın rükünlerinden birinin "nişan formülü" olmasını da hatırlatacak şekilde çift yönlü kullanarak resmî devlet belgelerinin yapısına dikkat çeken güzel bir ifade oluşturmuştur.[17]

Sâfî mahlasını kullanan, II. Bayezid dönemi vezirlerinden şair Cezerî Kâsım Paşa da Fatih Sultan Mehmed için yazdığı "güneş" redifli kasidesinin bir beytinde onun tuğrasının kader kıymetinde olduğunu ifade etmektedir.

Ḥükm-i ṭuġrā-yı ḳader-ḳadrin ḳażā imżā ėdüp
Dāyim eflāküñ sicillātına śebt eyler güneş (Sâfî: *Dîvân:* K. 2/14)

[= Kaza, kader kıymetindeki tuğranın hükmünü imzalarken güneş de daima göklerin defterlerine yazar.]

Şiirlerinde Sâfî mahlasını kullanan Cezerî Kâsım Paşa, bir müddet Dîvân-ı Hümâyûn'da çalışmış, bu arada Mahmud Paşa'nın teveccühünü kazanmış ve Fatih Sultan Mehmed tarafından Amasya sancağında bulunan Şehzade Bayezid'in defterdarlığına tayin edilmiştir. Kâsım Paşa, II. Bayezid tahta çıktığında da nişancılık görevine getirilmiştir. Şair, kısa bir zaman sonra 887/1482 tarihinde de Hamza Bey oğlu Mustafa

---

[17] Ahmed Paşa bir başka beytinde de "berat" üzerinden tuğra-kaş ilişkisini vurgulayarak sevgilinin güzelliğini beyaz bir berat kâğıdına, yüzündeki kaş halkalarını da bu berattaki hükmü veren padişahın tuğrasına benzetmiştir.
Berāt-ı ḥüsni beyāżında ḳaşı ḥalḳaların
Nişān-ı pādişeh-i kām-kāra benzetdüm (Ahmed Paşa: *Dîvân:* G. 201/9)
[= Güzelliğin beratı beyazında kaşının halkalarını, devlet sahibi padişahın tuğrasına benzettim.]

Paşa'dan boşalan vezirlik görevine tayin edilmiştir.[18]

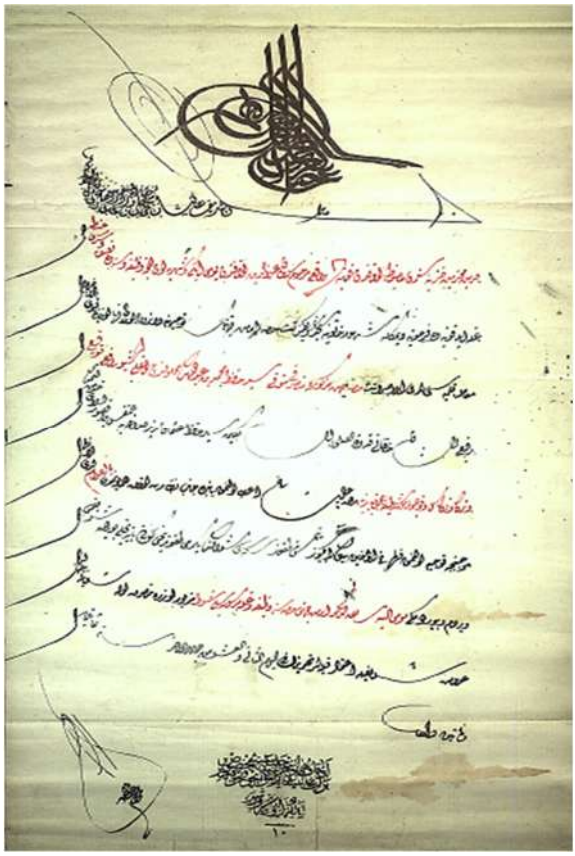

Fermanın üzerinde bulunan siyah mürekkeple yazılmış bir tuğra örneği.
TYEK, Süleymaniye YEK, Özel, 606.

Devlet hizmetinde defterdarlık ve nişancılık görevlerinde bulunması sebebiyle resmî devlet belgeleri ve tuğralar konusunda tecrübe sahibi olan Sâfî, Fatih Sultan Mehmed için yazdığı "güneş" redifli kasidesinin bu beytinde de hükümdarın nişanı olan tuğrayı söz konusu etmiştir. Beyitte kazanın hükümdarın insanların kaderini belirleyen tuğrasının hükmünü imzaladığını, yani yerine getirdiğini söyleyen şair, güneşin de bu kaza ve kader hükümlerini göklerin defterlerine yazdığını söylemektedir. Beyitte gökyüzünü katmanlardan

[18] Sâfî, *Dîvân [Analysis-Text-Translation-Explanation-Index-Facsimile]*, haz. Hakan Taş, The Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University, 2022, s. 2.

oluşan yapısı dolayısıyla deftere benzeten şair, hükümdar nişanı olan tuğranın kaderi belirleyen keskin gücüne dikkat çekmektedir. Sâfî, beytinde tuğranın şekil yönüne veya özelliklerine değil kişilerin yaşamlarına yön veren, hayatı belirleyen özelliğine dikkat çekerek sosyal etkisini vurgulamaktadır.

Devlet hizmetinde bulunarak nişancılık görevi yapmış olan Necâtî Bey, tuğra ve resmî devlet belgeleriyle ilgili terimlere beyitlerinde çok yer veren bir şair olarak özellikle dikkat çekicidir ve bu konuyla ilgili nitelikli beyitler kaleme almıştır.

Klasik Türk şiirinin önemli şairlerinden olan Necâtî Bey, Fatih Sultan Mehmed'in (881/1481 yılından birkaç sene evvel) ve Cem Sultan'ın yerine Karaman valisi olan II. Bayezid'in oğlu Şehzade Abdullah'ın divan kâtipliği görevlerini yapmıştır. Şehzade Abdullah, 888/1483 senesinde kısa zaman sonra ölünce Sultan II. Bayezid'in sarayına dönen 910/1504 yılına kadar padişaha kasideler sunarak himayesinde bulunan Necâtî Bey, nişancılık vazifesini yerine getirmek üzere II. Bayezid'in 910/1504 yılında Saruhan sancağına tayin edilen oğlu Şehzade Mahmud'un maiyetine verilmiştir. Şair, Şehzade'nin 907/1513 yılında vefatına kadar bu görevde bulunmuştur.[19] Necâtî Bey'in, bu mesleki deneyimine bağlı olarak resmî saltanat belgelerine ve hükümdar nişanı olan tuğraya beyitlerinde yer verdiği ve bu nişandan sıradan bir şekilde bahsetmeyip divan kâtipliği ve nişancılık görevlerinde bulunmuş, yazıya vâkıf bir şahsiyet olarak tuğranın Osmanlı sosyal yapısındaki rolüne dikkat çeken beyitler yazdığı görülmektedir.

Ḫaṭ getürdi sebze kim tārāc éde ġam şehrini
Ṭurra-i sünbül o menşūr üzre ṭuġrādur yine (Necâtî Bey: *Dîvân:* K. 23/6)[20]

[= Gam şehrini yağmalamak için yeşillik hat getirdi. Sümbülün lülesi, yine o menşur üzerine tuğradır.]

Necâtî Bey, bu beyitte gamı bir şehre benzetmekte ve yeşilliğin o şehri yağmalamak için hat getirdiğini söylemektedir. Bu sıradan bir hat değil hatt-ı hümayun, hükümdar fermanıdır. Beytin ikinci mısraında bu hattın "menşur" adı verilen bir tür ferman olduğunu açıklayan şair, sümbül çiçeğinin de bu menşurun tuğrası olduğunu belirtmektedir.

---

[19] Necatî Beg, *Necatî Beg Divanı*, haz. Ali Nihat Tarlan, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997, s. XVI-XVIII.

[20] Necâtî Bey, Dîvân neşrinde bu mısrada "üzere" yazılan kelime vezne uygun olan "üzre" kelimesiyle değiştirilmiştir.

Beyitte kıvırcık biçimli sümbül çiçeğiyle tuğra arasında bağ kuran şair, ilkbaharda tabiatın yeşermesiyle birlikte gönlün ferah bulmasını, yeşilliğin gam şehrini yağmalamak için hat getirmesi şeklinde hayal etmiştir. Necâtî Bey, beyitte açıkça belirtmese de yeşilliğin gam şehrini yağmalaması için getirdiği bu menşur, bahar şahına ait bir fermandır. Necâtî Bey, şiirde yazı ve yeşillikler arasında kurulan bağdan dolayı sebzeyi bu menşurun hattı, sümbül çiçeğini de tuğrası olarak hayal etmiştir. Necâtî Bey'in, bir bahar tasvirinde bu şekilde menşur, tuğra gibi saltanat belgelerinden söz ederek etkileyici ilkbahar manzarası canlandırdığı görülmektedir.[21]

Ṭuġrā ḳaşuña benzedügin münşīye dédüm
Dīvānda ṭutup anı hemān çekdi çevirdi (Necâtî Bey: *Dîvân:* G. 610/8)

[= Münşîye tuğranın kaşına benzediğini söyledim. Divanda onu tutup hemen çekti, çevirdi.]

İnşâ eden, yapan, vücuda getiren manasına münşî kelimesi, aynı zamanda güzel yazı yazmaya ve edebî ilimlere aşina olan demektir. Anlam olarak kâtipten farklıdır. Kâtibe nispetle münşîde daha ziyade vâkıf olma ve ustalık tasavvur olunmaktadır.[22]

Münşî kelimesinin İran'dan ülkemize gelen, daha sonra burada yeni bir üslup kazanan nesta'lîk hattında da önemi vardır.

Altı hat türü arasında yer alan tevkî ve rikâ' hatları, İran sahasındaki İslam devletlerinde XIV. yüzyılda bir dönüşüm geçirmiş ve kavisli harflerin daha çok kullanıldığı, satır sonları yukarıya yükselen bir

---

[21] Necâtî Bey: *Dîvân:* K. 17/5. beyitte de benzer şekilde sebzenin gam şehrini yıkmak için menşur getirdiğinden bahseder ve sünbülün turrasının o menşûr üzerindeki tuğra olduğunu ifade etmektedir. Nev'î de *Dîvân:* K. 30/1. beyitte de "Sümbül, bahar şahının emrini icra etmek için gül bahçesi sayfasına yine tuğra çekti." diyerek tuğra-sümbül ilişkisi kurmuştur. Bu beyitte baharı bir hükümdara benzeten, sümbülün de onun emrini yerine getirmek için tuğra çektiğini ifade eden Nev'î, koyu mor rengi ve çiçeklerinin kıvırcık yapısı dolayısıyla sümbül çiçeğini hükümdar tuğrası ile özdeşleştirerek beyitte bir bahçe manzarası üzerinden tuğralı saltanat belgelerine dikkat çekmiştir.

Bâkî de *Dîvân:* G. 127/4. beyitte "Menekşe, şarap içen rinde devlet menşurunun hattıdır. Çimenlikte sümbül dalı, ona şaşaalı tuğradır." diyerek sümbül tuğra ilişkisi kurmuştur. Beyitte sümbülü, özdeşleştiren şair, menekşeleri de klasik şiirde menekşeyle yazı arasında kurulan bağdan dolayı fermanın yazıları şeklinde hayal etmektedir. Beytinde bahçede şarap içmenin bir devlet, saadet olduğunu ima eden şair, bahçeyi güzelleştiren menekşe ve sümbül gibi çiçekleri de kişiye bir rütbe verildiğini gösteren menşurun hattı ve tuğrası şeklinde hayal etmiş; bir bahçe âlemini, saltanat unsurlarıyla tarif ederek farklı bir ifade oluşturmuştur.

[22] Mehmed Salâhî, *Kâmûs-ı Osmânî*, Kısm-ı râbi', s. 540.

yazı hâline dönmüştür. Bu yazıya harfler asılıymış gibi göründüğünden ötürü kadîm ta'lîk adı verilmiştir. İran sahasında resmî yazışmalar için kullanılan sanatlı ifade tarzına inşâ, bunu düzenleyen ve yazan kâtiplere de münşî denmekteydi. Bu münşîlerden bazıları, Otlukbeli Savaşı'ndan (1473) sonra Fatih Sultan Mehmed tarafından diğer sanatkârlarla birlikte Akkoyunlu sarayından İstanbul'a getirilmiştir. Bu sanatçılarla Osmanlı ülkesine taşınan kadim ta'lîkin etkisiyle o zamana kadar Divan-ı Hümayun'da kullanılan tevkî ve rikâ' hatlarındaki değişme eğilimi artmış ve bu durum Sultan II. Bayezid devrinde belirgin hâle gelmiştir. Osmanlı imlasına uygun biçimde harekesiz olarak yazılan bu yeni yazı, Divan-ı Hümayun belgelerine mahsus olduğu için dîvânî adını almıştır. Kaynaklarda dîvânî (diğer adıyla çep) hattına emek verenler arasında Kâtib Tâc (Tâcüddin), Matrakçı Nasuh, Tâcîzâde Cafer Çelebi, Tâczâde Mehmed Bey gibi görevlilerin adları sayılmaktadır.[23]

Kendisi de nişancılık yapmış olan Necâtî Bey, beytinde münşî kelimesine göreviyle bağlantılı bu tarihî anlamı sebebiyle özellikle yer vermiştir. Beyitte tuğranın sevgilinin kaşına benzediğini söylediği için münşinin divanda onu çekip çevirdiğini söyleyen Necâtî Bey, münşînin divanda zaten görevi olan tuğra çekmeyi, tuğrayı çekip çevirmesi, düzene koyması şeklinde yorumlayarak hüsn-i talil yapmıştır. Tuğra için zaten dilimizde "tuğra çekmek" tabiri kullanılmaktadır. Necâtî Bey, beytinde dilin yapısındaki bu doğal ifadeyi "çekip çevirmek" şeklinde kullanarak hem sevgiliye özenen tuğraya çeki düzen verilmesini hem de tuğranın çekilmesini kastetmektedir. Devlet hizmeti gereği divan kâtipliği, nişancılık, tuğrakeşlik görevleri yapan Necâtî Bey'in bu beyti mesleki birikimini şiirine yansıtması bakımından anlamlıdır. Mesleğinin bir inceliğine beytinde yer veren şair, divandaki tuğra çekmek hadisesini, sevgilinin kaşına benzediği için tuğraya çekidüzen vermesi şeklinde yorumlayarak kendine has, etkileyici bir ifade ortaya koymuştur.

Necâtî Bey, bir başka beytinde tevkî' kelimesini kullanarak tuğraya daha farklı bir bakış açısıyla şekil yönünden değinmiştir.

> Dédüm ḥüsnüñ berātında nedür zülf-i siyāh egri
> Dédi bu Rūmdur dervīş olur tevḳī'-i şāh egri (Necâtî Bey: *Dîvân:* G. 597/1)

---

[23] M. Uğur Derman, "Ali Emîrî Koleksiyonundaki berat ve fermanlara dair", *Ali Emîrî Efendi ve dünyası (fermanlar, beratlar, hatlar, kitaplar)~Ali Emîrî and His World (fermans, berats, calligraphies, books)*, Pera Müzesi Yayınları, İstanbul 2010, İkinci baskı, s. 94.

[= "Güzelliğinin beratında siyah saç neden eğridir?" dedim. Derviş, "Burası Anadolu'dur, şahın tuğrası eğri olur." dedi.]

Beratlar, bir kişiye memuriyete tayin, bir imtiyaz verildiğini gösteren padişah tarafından verilmiş, padişah tuğrası bulunan belgelerdir. Sevgilinin güzelliğini ona verilen bir imtiyaz olarak böyle bir belgeye benzeten Necâtî Bey, güzelin siyah saçını da bu belgedeki tuğra şeklinde düşünmektedir. Şair, dervişe güzel yüze dökülen kıvrımlı saçın neden eğri olduğunu sorduğunda ondan Rum ülkesinde (Anadolu'da) padişah tuğralarının eğri olduğu cevabını almıştır. Şair tuğraları girintili, çıkıntılı eğri yapısı, bir kısmı yumurta şeklinde beyzi, üst tarafında tuğlar bulunan şekli sebebiyle eğri diye tanımlamaktadır. Kökeni eski Türk devletlerine uzanan tuğra, bu şeklini Osmanlı Türkleri elinde Rum ülkesinde (Anadolu'da) kazanmıştır. Tuğra, çok eski devirlerden itibaren eski Türk devletlerinde de hükümdarlık alameti olarak kullanılmakla birlikte Anadolu'daki kültürün ve İslam yazı sanatının etkileriyle Osmanlı Devleti'ne mahsus orijinal bir şekil kazanmıştır. Necâtî Bey, "Rum'da tevkî-i şah egri olur" ifadesiyle tuğranın Anadolu coğrafyasında kazandığı orijinal yapısına gönderme yapmaktadır.

Necâtî Bey'in, Sultan II. Bayezid'in oğlu Şehzade Mahmud için yazdığı "nişan" redifli kasidesinde de tuğra çerçevesinde geliştirilmiş ilginç hayaller bulunmaktadır. Şairin kasidede belirttiğine göre tuğra, cihan padişahının namının makamı olmuştur. Her düşmana hükmünü yürütmektedir. Zorbalara boyun eğdiren, nice ülkelere yol açan tuğra, murat rüzgârıyla dolu iki yelkenli bir fetih ve zafer gemisi gibidir. Tuğra cenk etmek için düzülen saflara benzeyen satırlara bayraklarıyla sancak çekmektedir. Sinesine iki padişahın adını nakşetmiştir. Güneş altın kalemleriyle yazsa da gökteki hilali padişahın tuğrasına benzetememiştir.

Şairin tuğra üzerine oldukça renkli hayaller geliştirdiği bu kaside içinde tuğranın farklı özelliklerinin ön plana çıktığı bazı beyitlerine şunlar örnek verilebilir:

Şemşīr ki oldı şeh-per-i şāhīn-i salṭanat
Bir beyżadur ki gösterür andan eśer nişān (Necâtî Bey: *Dîvân:* K. 21/8)

[= Tuğra, saltanat şahininin en uzun tüyü olan bir kılıç ve ondan alamet gösteren bir beyzedir.]

Kasidenin bu beytinde tuğranın kendi içindeki bölümlerine dikkat çeken Necâtî Bey, tuğranın üst kısmında bulunan, elif harfi şeklindeki tuğlarını kılıca benzeterek saltanat şahininin en uzun tüyü diye tarif etmektedir. Tuğranın tuğ adı verilen, yukarı doğru uzanan sivri

şekillerini kılıca benzeten şair, kılıç kelimesini saltanatla ilişkisi dolayısıyla özellikle kullanmıştır. Saltanatı avcı bir kuş olan şahine benzeten şair, tuğranın üst kısmındaki elif (ا) harfi şeklindeki tuğların en uzununu da onun uzun tüyü şeklinde hayal etmiştir. Beyitte tuğranın aynı zamanda ondan alamet gösteren bir beyze olduğunu söyleyen Necâtî Bey, bu ifadesiyle de tuğrada yumurtayı andırdığı için beyze olarak adlandırılan bölüme işaret etmekte ve şahin kuşunun yumurtasına da gönderme yapmaktadır.

Necâtî Bey'in kasidenin bir başka beytinde ise tuğranın tuğ adı verilen sivri elif şekillerini bayraklarla özdeşleştirerek ilginç bir hayal ortaya koyduğu görülmektedir.

Gūyā ki ceng étmege ṣaflar düzer suṭūr
Bayraḳları_ile öñce 'alemler çeker nişān (Necâtî Bey: *Dîvân:* K. 21/14)

[= Satırlar, sanki cenk etmeye saflar düzer. Önce tuğra, bayraklarıyla alemler çeker.]

Bu beytinde yazının satırlarını savaşa hazır bir ordunun saflarına benzeten Necâtî Bey, fermanın üstüne çekilen tuğranın da bayraklarıyla alem çektiğini söyler. Şair, tuğranın tuğ adı verilen yukarıya doğru çizgileri sebebiyle beyitte tuğrayla sancak arasında ilişki kurmuştur. Tuğranın üst bölümün yer alan elif (ا) harfi şeklindeki yukarıya uzanan çizgilere tuğ denmektedir. Tuğ denilen bu elifler, uçlarından aşağıya süzülen, zülfe adı verilen kıvrımlar dolayısıyla flamayı andırmaktadır. Şair, tuğranın tuğ adı verilen bu kısmı dolayısıyla fermanın satır safları önünde bayraklarıyla sancak çektiğini söyleyerek beyitte hoş bir ifade oluşturmuştur.

Naḳş étdi sīnesinde iki pādişāh adın
Vérse 'aceb mi feṯḥ ü ẓaferden ḫaber nişān (Necâtî Bey: *Dîvân:* K. 21/16)

[= Tuğra, iki padişahın adını sinesinde nakşetti. Fetih ve zaferden haber verse şaşılır mı?]

Necâtî Bey, "nişân" redifli kasidesini ithaf ettiği Şehzade Mahmud ve babası Sultan II. Bayezid'in adına kasidenin 18. beytinde "Nev-bâve-i serâmed-i Sultân Bâyezîd/Mahmûd-ı Şâh-zāde Şeh-i tâc-ver nişân" diye birlikte yer vermiştir. Şair, nişan'ın sinesinde iki padişahın adını nakşettiğini belirterek kasidenin bu beytine gönderme yapmakla birlikte tuğranın içeriğine dair önemli bir özelliğe de dikkat çekmektedir.

Tuğralarda sultanların adı araya "oğlu" manasına "bin" kelimesi konularak babalarının ismiyle birlikte yazılmaktadır. Mehmed bin Murad gibi.

Orhan Gazi'nin tuğrasında metin, sadece padişahın adıyla babasının adından oluşmaktadır (Orhan bin Osman). I. Bayezid'in tuğrasına padişahın babasının ismiyle birlikte ünvan olarak han kelimesi ilave edilmiştir. (Bayezid bin Murad Han). Sultan II. Murad'ın tuğralarında ise ilk defa muzaffer tabiri kullanılmıştır (Murad bin Mehmed han muzaffer). Sultan II. Mehmed'in tuğralarında muzaffer tabirine daima kelimesinin eklendiği görülmektedir. (Mehmed bin Murad han muzaffer daima). Sultan I. Selim'den itibaren tuğra metnine şah kelimesi girmiş, ayrıca muzaffer daima tabirinin başına el tanım edatı eklenmiştir (Selimşah bin Bayezid han el-muzaffer daima).[24]

Beytinde tuğranın sinesinde iki padişah adını nakşettiğini ve zaferden nişan verdiğini belirten Necâtî Bey, tuğra metninde padişahın ve babasının adının birlikte yazılmasına ve *el-muzaffer* tabirinin kullanılmasına dair bu özelliklere işaretle böyle bir ifade oluşturmuştur.

> Tevḳī'üñe hilāli şebīh édemez güneş
> Altun ḳalemler ile éder gerçi zer-nişān (Necâtî Bey: *Dîvân:* K. 21/26)
>
> [= Güneş, altın kalemler ile altın süslemeli etse de hilali nişanına benzetemez.]

İmzalamak, buyurmak manalarına gelen ve aklâm-ı sitte adı verilen altı hat türünden birinin adı olan Arapça tevkî kelimesi, padişah fermanlarına, menşurlara, mektuplara konan ve imza yerini tutan nişan, tuğra anlamına da gelmektedir. Necâtî Bey, kasidenin bu beytinde güneşin altın kalemlerle her gün süslese de hilali, II. Bayezid'in oğlu Şehzade Mahmud'un tuğrasına benzetemeyeceğini söyler. Beytinde güneşin ışıklarını altın kalemlere benzeten şair, "zernişan" kelimesiyle güneşin altın renkli ışıkları arasında bağlantı kurmuş, aynı zamanda tuğralarda altın kullanılmasına da işaret etmiştir. Zernişan "Kılıç vesâire üstüne altınla işlenen yazı, hat[25] demektir. Aynı zamanda altınla kâğıt üzerine yapılan bir süsleme tekniğidir.[26] Necâtî Bey, bu beyitte güneşin altın kalemlerle hilali zernişan etmesinden bahsederken ayın ışığını güneşten almasına da gönderme yapmaktadır. Şair, tuğraların beyze adı verilen kısımlarının hilal şeklini andırmasından dolayı da beytinde tuğrayla hilal arasında ilişki kurmuştur. Tuğralarda han ve bin kelimelerinin kavisli uzantılarının yer aldığı, yumurtaya benzerliği dolayısıyla beyze adı verilen kısım, bir hilal şeklini de andırmaktadır.

---

[24] Suha Umur, *Osmanlı Padişah Tuğraları*, s. 28.
[25] Mehmed Salâhî, *Kâmûs-ı Osmânî*, *Kısm-ı sâlis*, s. 472.
[26] Mine Esiner Özen, *Yazma Kitap Sanatları Sözlüğü*, s. 80.

Necâtî Bey de buna atıfla güneşin hilali, padişahın tuğrasına benzetmek için altınla süslemesinden etmektedir.[27]

Necâtî Bey'in "nişan" kelimesini kullanarak tuğradan söz ettiği, aynı zamanda resmî belgelerden berata ve berattaki nişan formülüne dikkat çektiği bir başka beyti de şöyledir:

Te'kīd-i ḥüsn içün çekilüpdür ol iki ḳaş
Yoġ ise bir berāta yazılmaz nişān iki (Necâtî Bey: *Dîvân:* G. 559/4)

[= O iki kaş, güzelliği pekiştirmek için çekilmiştir. Yoksa bir berata iki nişan yazılmaz.]

Bu beyitte açıkça ifade etmemekle birlikte güzelliği bir berata, kaşları da bu berata çekilen tuğraya benzeten Necâtî Bey, "bir berata iki nişan yazılmaz" diyerek beratın şartlarından birine işaret ederek tuğranın tek olması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Beyitte kaşların güzelliği pekiştirmek için iki tane olduklarını belirten şair, aslında bir berata iki nişan yazılamayacağını söyleyerek bu kurala uygunsuz durumun sebebini açıklamaktadır. Necâtî Bey, bu beyitte "nişan" kelimesine tuğra anlamıyla birlikte beratlara nişan da denmesini ve bu beratların "nişan" kelimesiyle başlayan bir nişan formülüyle yazılmasını akla getirecek şekilde çok yönlü bir biçimde yer vermiştir.

Tâcîzâde Cafer Çelebi'nin de bir beytinde kaşlarla beratın ünvan formülü arasında bağ kurarak ilginç bir beyit kaleme aldığı görülmektedir.

Müşk-i terle yazuban ḥüsni berātını ḫaṭı
Düşmiş üstinde ḳaşı ṣūreti ʿunvān-şekil (Tâcîzâde Cafer Çelebi: *Dîvân:* G. 122/4)

[= Hattı, taze miskle güzelliği beratını yazınca üstünde kaşı sureti ünvan şeklinde yer almış.]

Sevgilinin yüzündeki tüylerin, taze miskle güzelliğinin beratını yazdığından bahseden Tâcîzâde Cafer Çelebi, onun yüzünün üstündeki kaşlarının da bu beratın ünvanı olduğunu belirtmektedir. Şairin kaşları ünvan şeklinde nitelendirmesi, beratların rükünlerinden biri olan ünvan formülüne bir göndermedir.

Beratlarda ünvan kısmı "çün" kelimesiyle başlamakta ve berat

---

[27] Bu kasideyi bütünüyle açıklayan bir çalışma olduğundan burada kaside içinden sadece tuğranın farklı özelliklerini ön plana çıkaran birkaç beyit açıklanmıştır. Kasidenin tamamının açıklamalsı için şu makaleye bakılabilir: Ahmet Mermer, "Necâtî Bey'in Nişân Kasîdesi", *İlmî Araştırmalar* 5, İstanbul (1997), s. 199-218.

verilen şahsın bulunduğu grubu yüceltecek bir ifade kullanılmaktadır. *Çün avâtıf-ı aliyye-i şâhânem ve avârıf-ı seniyye-i mülûkânem müstahıkk-ı inâyet-i himâyet olanlar yanında mebzûl ve mefrûğ ve bî-diriğdir... gibi.*[28]

Şair, beyitteki "taze miskle yazmak" ifadesini hem mürekkebin misk gibi siyah renkli oluşuna hem de içine güzel kokması için misk konulmasına dikkat çekmek için kullanmıştır. Cafer Çelebi, beyitte güzelliğin beratının taze miskle yazılmasından bahsederek siyah renkli misk mürekkebiyle yazı yazmaya işaret etmenin yanında yüzdeki tüylere güzel kokmaları için misk sürülmesini de hatıra getirmektedir.

Ḫaṭṭı üzre ḥalḳa ḥalḳa bir düm-i ṭāvūsveş
ʿAnberīn ṭuġrāya benzer kākül-i müşkīn-i dōst (Tâcîzâde Cafer Çelebi: *Dîvân:* K. 13/2)

[= Sevgilinin hattı üzerinde halka halka, misk renkli (ve kokulu) kâkülü, tavus kuyruğu gibi amberden tuğraya benzer.]

Tâcîzâde Cafer Çelebi, bu beyitte güzelin yüzündeki tüyler üzerine halka halka dökülen, misk gibi siyah renkli ve güzel kokulu kâkülünü tavus kuyruğuna benzeyen amberden bir tuğraya benzetmektedir. Klasik şiirde tavus kuşuyla tuğra arasında bağ kuran çeşitli beyitler bulunmaktadır. "Klasik şiirde tavus kuşu, renkli bir manzara göstermesi, kanatlarının güzelliği ve gezip dolaşması gibi özelliklerle ele alınmaktadır."[29] Cafer Çelebi de bu beytinde sevgilinin saçı, tavus kuyruğu ve tuğra arasında bağ kurarak renkli bir hayal oluşturmuştur. Şairin hayaline göre güzelin kıvırcık siyah saçı, tavus kuyruğu benzeri, amberden bir tuğra gibidir. Beyitteki "anberîn tuğra" ifadesi, tuğranın siyah rengi yanı sıra tuğranın, içine amber katılmış güzel kokulu mürekkeple yazılmasını da ifade etmektedir.

Ḳamer ki ḫāme-i engüştüñ ile şaḳḳ oldı
Berāt-ı muʿcizeye urdı zer-nişān ṭuġrā (Revânî: *Dîvân:* Musammatlar, Naʿt, 1/IV/2)

[= Ay, parmağının kalemi ile yarıldı. Mucize beratına altınlı tuğra vurdu.]

---

[28] Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, s. 128.

[29] Ahmet Mermer, "Divan Şiirinde Tuğra Tavsifleri", *Bilig*, sayı: 14, 2000, s. 91. (Bu makalede Necâtî Bey, Cevrî, Nâilî, Nâbî, Kâmî'nin tavus-tuğra ilişkisine işleyen beyitlerinden örnekler yer almaktadır.)

Altınla çekilmiş tuğra örneği.
TYEK, Süleymaniye YEK, Levhalar, 448.

Zernişan, "Kılıç vesâire üzerine kakma altınla işlenmiş yazı vesâire" demektir. Aynı zamanda altınla kâğıt üzerine yapılan bir süsleme tekniğine de denmektedir. Zernişan, irili ufaklı altın noktalarla süslenmiş kâğıtlara verilen ad" dır.[30] Revânî, Hz. Peygamber için yazdığı naatının bu beytinde onun parmağıyla gökteki ay'ı ikiye bölmesi mucizesine dikkat çekerek bunu berata altın tuğra vurulmasına benzetmektedir. Şair, beyitteki "zernişan tuğra" ifadesiyle de bu tuğranın altınla yazılmış veya süslenmiş olduğuna işaret etmektedir. Revânî, bu beyitte tuğraların solundaki beyze adı verilen, "han" ve oğlu manasına "bin" kelimelerinin yazıldığı kısmın hilal şekline benzemesinden dolayı da ayın yarılmasıyla tuğra ilişkisi kurmakta ve "mucize beratına altınla tuğra vurulması"ndan söz etmektedir. Şair, beytinde bir berattaki altınlı bir tuğrayla ay'ın parlaklığı arasında bağ kurarak Hz. Peygamber'in işaret parmağıyla ay'ı ikiye bölmesi mucizesini etkileyici bir anlatımla dile getirmiştir.

Yazıldı sebze-i nev-ḫīzden ḫaṭ-i aḥkām
Çekildi sāye-i maṭbū'-i servden ṭuġrā (Fuzûlî: *Dîvân:* K. 1/3)

[= Hükümlerin hattı yeni çıkan sebzeden yazıldı. Servinin tabiata uygun gölgesinden tuğra çekildi.]

Fuzûlî, *Tevhid Kasidesi*'nin bu beytinde yeni çıkan sebzeleri hükümlerin hattına, servinin gölgesini de tuğraya benzeterek saltanat yazıları çerçevesinde bir bahar manzarası tarifi yapmıştır. Beyitte hükümlerin hattından söz edildiğine göre burada bir fermandan söz edilmektedir. Şaire göre baharda yeşeren çimenler, tabiatın yeniden dirilmesinin hükmünü ortaya koymuştur. Klasik şiirde çimenlerin yazıya

[30] Mine Esiner Özen, *Yazma Kitap Sanatları Sözlüğü*, s. 80.

benzetilmesinden dolayı böyle bir hayal oluşturan Fuzûlî, baharda çimenlerle canlanan yeryüzünü, yeniden dirilme hükmünün yazıldığı bir fermana benzetmektedir. Buna göre baharda çıkan çimenler, yeniden dirilme hükmünü ortaya koymakta, tabiatın yeniden canlanmasıyla bu hüküm ispatlanmaktadır. Şair, çimenlerle ferman yazılan yeryüzüne, servinin tabiata muvafık gölgesinden de tuğra çekildiğini söyler. Bu ifadesiyle sultanın hükümlerine padişahlık nişanı olan tuğranın çekilmesine dikkat çeken Fuzûlî, orijinal bir ifade oluşturmuştur. Tuğralar için "tuğra çekmek" tabiri kullanılmaktadır. Tuğralardaki elif (ا) harfleri ve han, bin kelimelerinin nun (ن) harfleri çekilmektedir. Şair de bundan dolayı beyitte servinin muvâfık gölgesinden tuğra çekilmesinden söz etmiştir.

Beyitte geçen "matbû'-i serv" tamlamasındaki "basılmış" anlamıyla bildiğimiz matbû' kelimesi, aynı zamanda "hüsn-i tabiata muvâfık, latif, tab'a hoş gelen, makbul, beğenilmiş"[31] anlamlarına da gelmektedir. Fuzûlî'nin beyitte servinin tabiatın güzelliğine uygun gölgesinden hükümlerin hattına tuğra çekilmesinden söz etmesi, servinin gölgesinin çimenlere aksetmesinden dolayıdır. Servi ağacının gövdesini elif (ا) harfiyle ilişkilendiren, servinin üçgen biçimindeki üst kısmıyla da ağaç şeklinde süslenmiş tuğranın genel görüntüsü arasında bağ kuran şairin beyitte hem güzel bir tabiat manzarasına hem de süslemeli tuğralara dikkat çektiği görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nin ilk devirlerinde sade olan tuğraların zamanla tezhip süslemeleriyle farklı bir görünüm kazandığı örneklerden anlaşılmaktadır. Bu süslemelerde elif harflerinin üst kısımlarına çiçekler, dallar çizilerek bir ağaç şekli oluşturulmuş, zamanla tuğra tamamen üçgen formunun içine alınıp tuğralara ağaç görüntüsü verilmiştir.

Kaynaklarda tuğraların süslemelerle servi şekline benzetilmesine dair çeşitli bilgiler bulunmaktadır.

Tuğralara fermanların önemine göre tezhip yapılmış ve bu süslemeler, zamanla değişikliğe uğramıştır. İlk dönem tuğralarının oldukça sade olduğu örneklerden anlaşılmaktadır. Fatih Sultan Mehmed'in bazı tuğralarında kullanılan yaldız ve kobalt mavisi dışında ilk tuğra örneklerinde siyah mürekkep kullanıldığı ve tuğraların oldukça sade olduğu görülmektedir. II. Bayezid döneminde ise maviye lal rengi de eklenmiş, ayrıca tuğralardaki beyze adı verilen oval, yumurta

---

[31] Mehmed Salâhî, *Kâmûs-ı Osmânî*, *Kısm-ı râbi'*, s. 355.

şeklindeki bölümün içi tezhiplenmeye başlamıştır. Daha sonra ise tabanı beyze, tepesi tuğranın hançerlerinin uç noktaları olan, selviyi andıran bir üçgen oluşturularak bunun içi de tezhiplenmeye başlamıştır. XVI. yüzyıl sonlarına kadar tezhip tuğranın iç kısımlarında kalmış, süslemelerde hatâyî, rûmî ve çintemânî motifleri kullanılmıştır. Örneklerden tuğralarda 1576'dan itibaren saz motifinin, 1618'den sonra ise Manisa lalesinin kullanıldığı görülmektedir.[32]

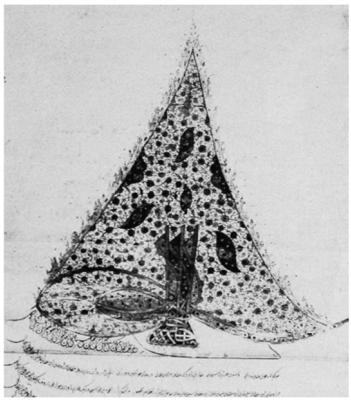

Ağaç şeklinde süslenmiş bir tuğra örneği.[33]
TYEK, Süleymaniye YEK, Süheyl Ünver Dosya, 73-003.

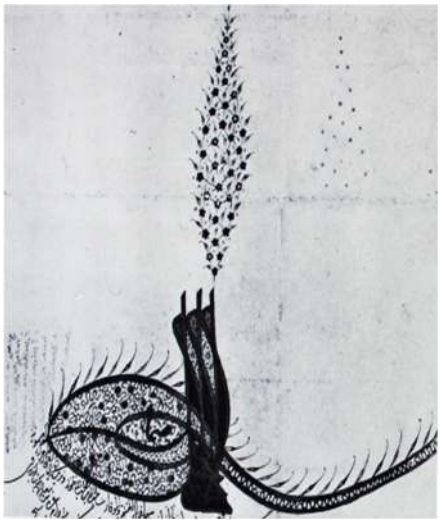

Süslemeleriyle servi ağacına benzeyen bir başka tuğra örneği.[34]

---

[32] Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, s. 75.
[33] Ağaç şeklinde süslenmiş olan bu tuğra, Sultan IV. Murad'a aittir.

TYEK, Süleymaniye YEK, Süheyl Ünver Dosya, 73-003.

Gerçi çekdüñ devleti aḥkāmına ṭuġrā felek
Ḫāk ṣaçduñ alnınuñ āḫir ḳara yazusına (Hayâlî Bey: *Dîvân:* Mersiye, 1/6)

[= Felek! Aslında devletinin hükümlerine tuğra çektin. Sonunda alnının kara yazısına toprak saçtın.]

Hayalî Bey, Kânûnî Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mehmed'in vefatından dolayı kaleme aldığı mersiyesinin bu beytinde feleğin onun hakkında hükmünü vererek tuğra çektiğini, alnının kara yazısına da toprak saçtığını söylemektedir. Şair, İslam edebiyatında kadere isyan etmemek için insanların başlarına gelen kötülüklerden feleğin sorumlu tutulması sebebiyle feleğin, onun hakkında hükmünü verip tuğrasını çektiğini, alnının kara yazısına toprak saçtığını söylemektedir. Hayâlî Bey bu ifadesiyle padişah hükümlerinin yazıldığı belgelere tuğra çekilmesine dikkat çekmektedir. Şair, beyitteki "kara yazı" ifadesiyle de hem şehzadenin kara bahtına işaret etmekte hem de yazıların siyah oluşuna gönderme yapmaktadır. Beyitte "alnına hâk saçmak" tabiri de iki anlama gelecek şekilde kullanılmıştır.

Başına toprak saçmak, yas sebebiyle başa toprak saçmayı, üzüntü ve kederi ifade eden bir deyimdir. "Hâk saçmak", resmî belgelerde yazının hızla kurumasını sağlamak için üzerine rîk (rîh, rıh) denilen yazı kumu serpmeyi de ifade etmektedir. Hayâlî Bey, bu beytiyle şehzadenin hanedan mensubu kimliğine uygun olarak vefatından duyduğu üzüntüyü devlet belgeleri üzerinden örnekle dile getirerek anlamlı bir ifade oluşturmuştur.

Çīn ü Māçīnüñ ḫarācın almaġa ḥükm étdi yār
Müşk-bār olmış ol iki 'anberīn ṭuġrāya baḳ (Hayâlî Bey: *Dîvân:* G. 8/7, s. 230)

[= Sevgili, Çin ve Maçin'in haracını almaya hükmetti. O iki misk saçan amberli tuğraya bak.]

Bu beyitte "Çin ü Maçin" şeklinde bahsi geçen ülkelerden Çin, herkes tarafından bilinmekle birlikte Maçin bölgesine dair bilgiler sınırlıdır. Maçin bölgesine dair Kâşgarlı Mahmud'un *Dîvânü Lugâti't-Türk'te* yazdıkları şöyledir:

"Tawgaç: 'Maçin'in adıdır. Burası, Çin'den dört ay uzaktadır. Çin, aslında üç bölüktür: Birincisi Yukarı Çin'dir ki, doğudadır; buna 'Tawgaç'

---

[34] Üst kısmı ağaç şeklinde süslenmiş olan bu tuğra, Sultan IV. Murad'a aittir.

derler. İkincisi 'Orta Çin'dir; burası 'Xıtay' adını alır. Üçüncüsü 'Aşağı Çin'dir, 'Barxan' adı verilir; bu, Kaşgar'dadır. Lakin şimdi 'Maçin', 'Tawgaç' diye tanınmıştır. 'Xıtay' ülkesine de 'Çin' denilmiştir."[35]

Anlaşıldığı üzere Maçin ülkesine dair bu tarifler, Doğu Türkistan, Tabgaç gibi Türk illerine işaret etmektedir. Bu bölgeler, güzelleriyle ve miskiyle meşhurdur. Hayâlî Bey de şiirinde bu ülkelerden bahsederek güzel olan sevgilisinin buralardan haraç almaya hükmettiğini ve amberden kaşlarıyla misk saçan tuğra çektiğini belirtmektedir. Beyitteki "anberîn tuğra" tabiri, kaşların amber gibi siyah renkli ve güzel kokulu olmalarına ve tuğranın içine amber konulmuş mürekkeple yazılmasına işaret etmektedir. O iki amberli tuğra olan kaşların misk saçması da kaşların misk gibi siyah rengi ve güzel kokulu olmaları yanı sıra tuğranın misk mürekkebiyle yazılmasını da akla getirmektedir.

Ḳara yazılu alnumda ne var kesdümse bir na'li
Melāmet şāhınuñ böyle olur ḥükmünde ṭuġrāsı (Hayâlî Bey: *Dîvân:* G. 48/3, s. 414)

[= Kara yazılı alnımda bir nal kestimse ne çıkar? Melâmet şahının hükmündeki tuğrası böyle olur.]

Bu beytinde kara yazılı alnına nal kesmekten bahseden ve bunu melamet şahının hükmündeki tuğraya benzeten Hayâlî Bey, kalenderîlerin başlarına nal biçiminde yaralar açmasına işaret etmektedir. Gençlik yıllarında Vardar Yenicesi'ne gelen kalenderîlere katılarak bir müddet onlarla yaşayan Hayâlî Bey, kalenderlik inancı tesiriyle kaleme aldığı bu beytinde kalenderîlerin alınlarına açtığı nal biçimindeki yaraları, melâmet şahının hükmünün tuğrasına benzeterek dikkat çekici bir ifade oluşturmuştur. Beyitteki "kara yazı" tabiri de hem şairin kötü talihine işaret etmekte hem de tuğralı bir fermandaki siyah yazılara gönderme yapmaktadır. Şairin kara yazılı alnı bir hükmün fermanı, alnının üzerine kestiği nal da bu fermana çekilen tuğradır.[36]

---

[35] Alimcan İnayet, "Divanü Lûğati't-Türk'te Geçen 'Çin' ve 'Maçin' Adı Üzerine", *Turkish Studies*, 2007, Volume 2, Issue 4, s. 1174-1184. (Makalenin yazarı eserin sonunda Çin ve Maçin'in tarih boyunca çeşitli eserlerde farklı bölgeleri ifade ettiğini belirtir.)

[36] Hayâlî Bey: *Dîvân:* G. 33/5. beyitte de (s. 314) "Aşk ülkesi Hayâlî'ye verilmiş. O sultanlara sultanımdan tuğrası geldi." diyerek aşk mülkünün kendisine verildiğine dair sultanlara sultan olan sevgiliden kendisine tuğra geldiğini söylemektedir. Müsellem kelimesi, Osmanlı devlet teşkilatında askerî bir terimdir. Hayâlî Bey, bazı mülklerin kişilerin yönetimine verilmesine ve bunun hükümdar tuğrasıyla bildirilmesine işaret ettiği bu beyitte sultanlara sultan olan, onları bile kendine boyun eğdiren sevgilinin, onu aşk ülkesinin yönetimine atadığını ve bu emrini bir

Yazduġınca ḫaddine ḫaṭṭı berāt-ı ḥüsnini
Naẓmiyā zülfi düm-i ṭāvūs bir ṭuġrā çeker (Edirneli Nazmî: *Dîvân I:* G. 2019/5)

[= Ey Nazmî! Yüzündeki tüyleri yanağına güzelliğin beratını yazdığında saçı tavus kuyruğu bir tuğra çeker.]

Edirneli Nazmî, bu beyitte güzelin yanağındaki tüyleri güzellik beratının yazıları, saçını ise tavus kuyruğu şeklinde bir tuğra olarak düşünerek beratın tuğrasını tavus kuşunun kuyruğuyla özdeşleştirmektedir. Beratlar konusunda edinilen bilgilere göre tavus kuyruğu aynı zamanda bir resmî belge terimidir ve beratın tahrir mahalli adı verilen yazıldığı yeri belirten alt kısımlarındaki şekil için kullanılan bir tabirdir.

Fermanlar gibi ilk dönem beratlarının tahrir mahalleri de sade yazılmış, ancak zamanla tahrir mahallinin etrafında fermanlardaki tavus kuşu kuyruğu yahut armut biçimini andıran çizgiler ortaya çıkmıştır. Bir berat cinsi olan mülknamelerin bir kısmının tahrir mahallerinde tavus kuşu şekli çok net görülmekte, tahrir mahallinin etrafına yapılan süsleme gerçek bir tavus kuşu kuyruğunu andırmaktadır. [37]

Bazı beratlardan tavus kuşu kuyruğuna benzetilen tahrir mahalli örnekleri.
TYEK, Süleymaniye YEK, Süheyl Ünver Dosya, 354 ve Yazma Bağışlar, 3092.

Żabṭ éder kişver-i ‘ışḳı bu Muḥibbî şeb ü rūz
Ḥükm ṭuġrāsı gelelden berü sulṭānumdan (Muhibbî: *Dîvân II:* G. 2531/5)

---

tuğrayla bildirdiğini ifade etmektedir.

37 Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, s. 131.

[= Bu Muhibbî, sultanımdan hüküm tuğrası geleli beri gece gündüz aşk ülkesini zapt eder.]

Beyitte sevgilisini sultan olarak nitelendirerek ondan tuğralı hüküm geldiğinden beri aşk ülkesini zapt ettiğini söyleyen Muhibbî, aslında kendisi padişah olmasına rağmen sevdiğini bir sultan, kendisini de onun emriyle ülkeler ele geçiren bir komutan gibi hayal etmiştir. Aşkı bir ülkeye benzeten şair, kendisi bir padişah olmasına rağmen aşk söz konusu olduğunda sevdiğini sultan olarak düşünerek sevdiğinin emrinde olduğunu belirtmektedir. Muhibbî, bu beyitte aşkının büyüklüğünü sahip olduğu sultanlık simgeleri üzerinden hoş bir biçimde dile getirmiştir.

Zülf ü ḫaṭuñ numūne-i tevḳī'-i şāh ile
Müşk-i Ḫıṭā vü 'anber-i sārādan aldı bāc (Helâkî: *Dîvân:* G. 20/2)

[= Saçın ve yüzündeki tüylerin, padişahın tuğrası örneğiyle Hıtâ miski ve halis amberden bac vergisi aldı.]

Beratlara, menşurlara, resmî mektuplara vurulan nişana, padişah emirlerine çekilen nişana, hatt-ı hümayuna, tuğra ve hüccetlere yazılan hâkim imzalarına tevkî ve bunların yazıldıkları yazı çeşidine de tevkî denilmiştir.[38]

Tevkî, tuğra anlamında da kullanılmaktadır.

Tuğra kelimesinin Farsçası nişan, Arapçası tevkî ve alamet olduğu için tevkî kelimesiyle tuğra da kastedilmektedir. Aynı zamanda ferman, berat gibi belgelerde *tevkî-i refî'-i hümâyûn, sebeb-i tahrîr-i tevkî-i hümâyûn* gibi kalıplaşmış formüllerde de çoğunlukla bu kelimeye yer verilmiştir. Padişahın tuğrasına tevkî de denildiğinden tuğra çekmekle vazifeli olan nişancıya da tevkîî adı verilmiştir. Osmanlı Devleti'nde ilk dönem fermanlarının yazıları, tevkî hattının özelliklerini taşımaktadır. Tevkî, zamanla devlet belgelerindeki yerini dîvânî hattına bırakmıştır. [39]

Bu beytinde güzelin saçıyla yüzündeki tüylerini ferman üzerindeki tuğrayla özdeşleştiren Helâkî, onların bu tuğra örneğiyle Hıtâ miski ve amberden bâc vergisi aldıklarını söyler. Güzelin saçlarını tuğrayla özdeşleştirerek aynı zamanda Osmanlı maliye sistemindeki bir vergi konusuna da dikkat çeken şair, beyitte ilginç bir ifade oluşturmuştur. Güzel kokulu maddeler olan misk ve amber, uzak ülkelerden getirilmektedir. Miskin anavatan Hıtâ ülkesidir. Amber de Hint

---

[38] Mahmud Yazır, *Eski Yazıları Okuma Anahtarı*, s. 120.
[39] Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, s. 58, 71, 125, 127.

denizlerinde bulunan ve kaşalot denilen bir tür adabalığından elde edilmektedir. Şiire göre güzelin saçı ve tüyleri uzak ülkelerden getirilen misk ve amber gibi bu değerli maddelerden vergi almaktadır. Mali bir terim olan bâc, genel anlamda vergiyi ifade etmektedir.

Bâc, Osmanlılarda genel olarak vergi anlamında kullanılmıştır. Şehirlerde alınıp satılan mallardan, dokunan kumaşlardan ve kesimi yapılan hayvanlardan alınan damga vergisine bâc-ı tamga, gümrük vergisine ise bâc-ı büzürg (büyük bâc) denmiştir. Âşıkpaşazâde'den öğrendiğimize göre bu vergi, Osmanlıların ilk yıllarından itibaren alınmıştır. Anlatıldığına göre Kütahya'dan gelen Germiyanlı bir kimse, Osman Gazi'ye, pazara getirilen mallardan bac alınmasının eski bir âdet olduğunu söylemiş ve kendisinden de böyle yapmasını ısrarla istemiştir. Osman Gazi de bunun üzerine "Her kişi ki pazara bir yük getire sata, iki akçe versin ve satmasa hiç nesne vermesin" diye emrederek ilk pazar vergisini koymuştur. Bu bilgiler, bac vergisinin Selçuklulardan sonra Beylikler döneminde de alınmaya devam ettiğini ifade etmektedir Fatih Sultan Mehmed ve Kânûnî Sultan Süleyman'ın kanunnamelerinde de bu vergiden söz edilmektedir.[40]

Ḳara ḳaşı gibi yāruñ beyāża çıḳdı ebyātum
Müsellemlik berātına olupdur her biri ṭuġrā (Yahyâ Bey: *Dîvân:* G. 1/8)

[= Beyitlerim, sevgilinin kara kaşı gibi beyaza çekildi. Her biri müsellemlik beratına tuğra olmuştur.]

Müsellem kelimesi, Arapça "teslîm", ısmarlamak, verilmiş, teslim edilmiş ve doğruluğu ispatlanmış, herkes tarafından kabul edilmiş, inkâr edilemez[41] anlamlarına gelmektedir.

Müsellem kelimesi, Osmanlı devlet teşkilatında askerî bir terim olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu terim, Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında Orhan Gazi zamanında vergiden muaf olarak askerlik hizmetinde görev yapanlar için kullanılan bir tabirdir. Müsellemlere vergiden muaf tutulmalarından dolayı bu ad verilmiştir. Bunlar da sipahiler gibi savaş sırasında sefere giderler ve savaş devam ettiği müddetçe ulufe alırlardı.[42]

Beyitlerinin sevgilinin beyaz yüzündeki kara kaşı gibi beyaza çıktığını söyleyen Yahyâ Bey, bu kaşların her birinin aynı zamanda

---

40 Celal Yeniçeri, "Bâc", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, IV, s. 411-413.
41 İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, c. 2, s. 2231.
42 Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. 2, s. 627.

müsellemlik beratına tuğra olduğunu belirtmektedir. Beyaza çıkmak, müsvedde hâlinde bir yazıyı temize çekmek anlamına gelmektedir. Şair, müsellemlik beratı tabiriyle de vergiden muafiyet beratına işaret etmektedir. Kendisi de aynı zamanda askerlik hizmetinde bulunan bir şair olan Taşlıcalı Yahyâ Bey, şiirlerini de müsellemlik yani vergiden muaf tutulma beratının tuğrası şeklinde düşünerek hayat tecrübelerini şiirine aksettirmiş ve beyitte ilginç bir ifade oluşturmuştur.

Ṭuġrā-yı zülf Rūma revān étdi ḥükmini
Sancaḳ çekdi mülk-i Ḳaramana kākülüñ (Vusûlî: *Dîvân:* G. 110/3)

[= Saç tuğrası, Anadolu'ya hükmünü icra etti. Kâkülün Karaman memleketine sancak çekti.]

Vusûlî, bu beytinde saçı bir tuğraya benzeterek onun Anadolu'da hükmünü icra ettiğini, oraya hâkim olduğunu, kâkülünün ise Karaman'a sancak çektiğini söylemektedir. Beyitte Karaman kelimesini saçın karalığını çağrıştıracak biçimde özellikle seçen şair, kâkülle de sancak arasında düz şekilli olmaları sebebiyle bağ kurmuştur. Vusûlî, beyitte güzel, parlak yüzle de Rum ülkesi (Anadolu) arasında ilişki kurarak saç tuğrasının Anadolu'da hükmünü icra etmesinden söz etmektedir. Şairin sevgilinin güzel yüzünü Anadolu ve Karaman gibi Türk hâkimiyetinin kurulduğu, Türk tarihi açısından önem taşıyan yerler üzerinden tarif ederek bu beyitte orijinal bir ifade oluşturduğu görülmektedir.

Belāġat kūsın urdum ḫusrevāne heft kişverde
Suḫan menşūrına çekdüm bu gün ṭuġrā-yı Ḫākānı (Bâkî: *Dîvân:* K. 5/33)

[= Belagat kösünü yedi iklimde padişahlara yaraşır şekilde vurdum. Bugün söz menşuruna hakana ait tuğrayı çektim.]

Sultan II. Selim için yazdığı kasidenin bu beytinde belagati savaşlarda ve askerî musikide çalınan, kös adı verilen büyük davula benzeten Bâkî, belagat kösüne padişahlara yaraşır şekilde yedi iklimde de vurduğunu söyler. Dünyaya hükmeden, yedi iklime hâkim olan, kudretli bir hükümdar fikrinden hareketle beyitte böyle bir hayal ortaya koyan şair, kendisinin de şiir gücüyle yedi iklime hâkim olduğunu düşünmektedir. Beyitte sözü de bir menşura benzeten Bâkî, bu menşura hakana ait tuğrayı çektiğini söyler. Beytinde kös, menşur, tuğrâ-yı hâkânî gibi hükümdarlık alametlerine yer veren şair, kendisini söz mülkünün, yedi iklimin sultanı olarak görmektedir. Kendisine yakıştırılan "sultânü'ş-şuarâ" ünvanına uygun şekilde bu beyitte bir sultan edası takınan Bâkî, beytinde saltanat alametlerine de yer vererek üst perdeden bir edayla şairlerin sultanı olduğunu dile getirmiştir.

Ṭuġrāsı berātuñ yazılur ekśeri altun
Rūyuñda ḳaşun zerd olur ise nola şāhā (Bâkî: *Dîvân:* G. 5/3)

[= Ey şah! Yüzünde kaşın sarı olursa ne olur? Beratın tuğrası çoğunlukla altınla yazılır.]

Bâkî, sevdiğinin kaşlarının sarı olmasına şaşırmamak gerektiğini ifade ederek beratların üst kısmında bulunan tuğraların genellikle altınla yazıldığını söyler. Şair, beyitte sevdiği güzelin yüzünü bir berata, kaşlarını da bu berata altınla çekilen hükümdar tuğrasına benzetmiştir. Altının ezildikten sonra suyla karıştırılmasından elde dilen altın mürekkebi, resmî belgelerde sıklıkla tercih edilmektedir. Özellikle tuğralarda gösterişli bir hava kattığı için altın çokça kullanılmıştır. Bâkî, berat gibi resmî belgelere çekilen tuğralarda çoğunlukla altın tercih edilmesi gerçekliğini, beyitte sarışın sevgili üzerinden bir benzetmeyle ilginç bir biçimde ifade etmiştir.

Bu beyitte kendisine sevgilinin aşkı mevkiinin bir rütbe olarak verildiğini söyleyen Bâkî, sinesine çekilmiş olan elif şeklindeki çizikler ve nal şeklindeki yaraların da bu mevki için kendisine verilen fermanın üzerinde bulunan tuğra olduğunu ifade eder. Şair, menşurlar sadrazam, vezir, beylerbeyi gibi yüksek rütbeli memurlara verilen padişah fermanı olduğu için kendisinin aşk hükümdarı olan sevgilisinden bu şekilde yüksek bir mevki aldığını belirtmekte ve göğsünün üzerindeki elif (ا) şeklindeki çiziklerle nal şeklindeki yaraları da bu menşurun tuğrası olarak düşünmektedir. Bâkî, elif ve nal şeklindeki yaralarla tuğranın doğal şekli arasında bağlantı kurarak beyitte böyle bir hayal oluşturmuştur.

Vérildi cāna éy Bāḳī nigāruñ manṣıb-ı ‘ışḳı
Elifler na‘llerdür sīnede ṭuġrā-yı menşūrı (Bâkî: *Dîvân:* G. 505/5)

[= Ey Bâkî! Cana sevgilinin aşkı mevkii verildi. Sinedeki elifler nallar, menşurun tuğrasıdır.]

Tuğralar, sere, beyze, tuğ ve kol olarak adlandırılan dört bölümden meydana gelmektedir. Beyze, tuğranın sol tarafında bulunan ve genellikle *han* ve *bin* kelimelerindeki nun (ن) harflerinin yer aldığı kavisli kısma verilen addır. Tuğranın üst tarafındaki elif (ا) harfi şeklindeki çizgiler ise tuğ olarak adlandırılmıştır. Bazı tuğralarda tuğların bir kısmı bir harf ifade etmeyip tuğranın şeklini tamamlayan işaretler olarak kullanılmıştır. Tuğların yanlarında bulunan flama şeklindeki kavislere de

zülüf veya zülfe denilmektedir.[43]

Tuğrası altınla çekilmiş bir berat örneği.
Yazma Bağışlar, 3092. 14. ferman.[44]

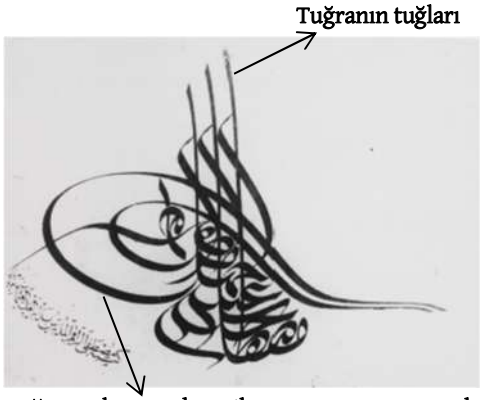

Tuğranın beyze adı verilen yumurtaya veya nala benzer kısmı.
Süheyl Ünver, Dosya, 73-002.

[43] Suha Umur, *Osmanlı Padişah Tuğraları*, Cem Yayınevi, İstanbul 1980, s. 25-26.
[44] Bu berat, "Cemaleddin Efendi'ye 3. rütbeden mecidî nişanı verilmesine dair, 1290/1873 tarihli belgedir.

Tuğranın şekil yapısına dair bu özellikleri göz önünde bulundurduğumuzda Bâkî'nin, tuğranın sol tarafında yer alan, genellikle nun harflerinin bulunduğu beyze adlı bölümü, vücuttaki nal adı verilen dövmelerle özdeşleştirdiği anlaşılmaktadır. Yumurtaya benzerliğinden dolayı beyze olarak adlandırılan bu oval kısım, at nalı şekline de benzemektedir. Bâkî, göğsün üzerindeki elif (ا) şeklindeki çizikleri de tuğranın tuğ adı verilen elif harflerinin bulunduğu kısım şeklinde düşünerek beytinde bir tuğra şeklini kelimelerle adeta resmetmiştir.[45]

ʿAceb mi ḥükmini icrā éderse ḫuşk u tere
Ṣu üzre her şecerüñ bergi resmi bir ṭuġrā (Gelibolulu Âlî: *Dîvân I:* Tevhidler, K. 1/6)

[= Kuru ve yaşa hükmünü icra ederse şaşılır mı? Su üzerinde her ağacın yaprağı resmi bir tuğradır.]

Allah'ın birliğini ifade etmek için kaleme aldığı bu *Tevhid Kasidesi*'nde onun hükmünü kuru ve yaş her şeyde icra ettiğini söyleyen Gelibolulu Âlî, su üzerindeki her bir ağaç yaprağının görüntüsünü de bir tuğra olarak düşünmektedir. Beyitte yeryüzündeki her şeyin Allah'ın hükmüyle olduğunu ile getiren şair, padişahların hüküm verdikleri belgelere çekilen tuğralarla Allah'ın yeryüzünde kuru ve yaşa hükmünü icra etmesi arasında ilişki kurarak su üzerindeki her yaprağın görüntüsünü bir tuğra şeklinde hayal etmiştir. Her yerde hükmünü icra eden, ilahi hükümdar olan Allah'ın bu saltanatının alameti, tuğraya benzeyen her yaprakta açıkça görülmektedir.

Şerār-ı āh-ı ʿĀlī zer-nişān olmış feleklerde
Çeküp aḥkām-ı şāh-ı ʿışḳa rīk-ālūde bir ṭuġrā (Gelibolulu Âlî: *Dîvân II:* G. 26/5)

[= Âlî'nin ahının kıvılcımı, aşk padişahının hükümlerine kumla karışık bir tuğra çekip göklerde zernişan olmuş.]

Çeşitli sözlüklerde zernişan kelimesine şu anlamlar verilmiştir:

---

[45] Bâkî: *Dîvân:* G. 61/5. beyitte "Gönülde nal ve elifler ile aşk nişanı, âlemin koruyucusu hükümdarın hükmünün tuğrasıdır." diyerek göğse açılan ve nal adı verilen at nalı şeklindeki yaralar ve elif (ا) harfi gibi açılan çiziklerle tuğranın şekli arasında bağ kurmuştur. Bâkî bu beyitte de rlifleri tuğranın tuğlarına, nalları da beyzelerine benzeterek bunu, hükümdar sevgilinin hükmünün tuğrası olarak hayal etmektedir. Beyitte alamet, işaret ve tuğra anlamları bulunan nişan kelimesini iki anlamıyla da kullanan şair, bu yaraların hem aşk alameti hem de aşkın tuğrası olduğunu ifade etmektedir.

"Kılıç ve benzeri şeyler üzerine kakma altınla işlenmiş yazı vesaire.[46] Kılıç vesaire üzerine işlenen altın yazı, resim ve nakış.[47] Çekiçle altın kakma.[48] Zernişan, altınla kâğıt üzerine yapılan bir süsleme tekniğinin de ismidir ve irili ufaklı altın noktalarla süslenmiş kâğıtlara verilen addır. Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'in anlattığına göre bu teknikte kalbur üzerine altın varak konularak üzerinden kuru bir fırça geçirilmekte ve altın, düzgün olmayan iri parçalar hâlinde kalburun altındaki kâğıdın üzerine yayılmaktadır. Bu şekilde zernişan tekniğiyle altınla süslenen kâğıtlar çok değerlidir.[49]

Gelibolulu Âlî, bu beyitte ahının kıvılcımını, aşk şahının hükümlerine çekilmiş bir tuğra olarak hayal ederek gökleri altınla süslediğini söyler. Beyitte aynı zamanda yazılara çabuk kuruması için kum serpilmesi geleneğine de işaret eden şair, ilginç bir ifade oluşturmuştur. Yazılara çabuk kuruması için serpilen kumlar, padişah belgeleri gibi resmî evraklarda evraklarda bazen yaldızlı olmaktaydı.

Eskiden kurutma kâğıdı gibi kullanılan kumların, yaldız gibi parıltılı, minik pulcuklar hâlinde olan türleri de bulunmaktadır. Viyana'dan getirtildiği için "Beç rıhı" adı verilen ve oldukça pahalı olan kum, kâğıdın üzerinde parıltılı bir görünüm oluşturan bir kum cinsidir. Bazı fermanlarda hâlâ parıltıları görülen bu kum çeşidine "altın rıh" da denilmiştir.[50]

Gelibolulu Âlî, bu yüzden aşk şahının hükümleri üzerine ahının kıvılcımıyla çekilen tuğranın gökleri zernişan ettiğini söylemektedir. Mazlumun ahı göklere ulaştığı için şairin ahı kıvılcımıyla çekilen altın kumlu bu tuğra, göklere yükselerek oraları zernişan etmiş, yaldızlamıştır. Şair, mazlumun veya âşığın ahının göklere yükselmesi gibi pek çok şairin sıklıkla dile getirdiği olağan bir hadiseyi, bir sanatçı gözüyle ve üst seviyeden bir estetik bakış açısıyla yorumlayarak beyitte güzel bir anlatım oluşturmuştur.

Ḳaşuñ ṭuġrā götürmiş ḳatlüme éy çeşmi cellādum
Girüp ḳoltuġına zülfeynüñ aña iki dāl olmış (Gelibolulu Âlî: *Dîvân II:* G. 605/4)

---

[46] Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 684.
[47] Hüseyin Remzi, *Lugat-i Remzî*, c. 1, s. 621.
[48] Sir James Redhous, *Turkish and English Lexicon*, s. 1008.
[49] Mine Esiner Özen, *Yazma Kitap Sanatları Sözlüğü*, s. 80.
[50] Şinasi Acar, *Türk Hat Sanatı (Araç, Gereç ve Formlar)~Turkish Calligraphy (Materials, Tools and Forms)*, s. 68.

[= Ey gözü celladım! Senin kaşın katledilmem için tuğra götürmüş. İki saçın koltuğuna girip ona delil olmuş.]

Bu beyitte sevgilinin gözünü cellat olarak nitelendiren Gelibolulu Âlî, kaşının da öldürülmesi için tuğra götürdüğünü, yüzünün iki yanına sarkan saçlarının da koltuğuna girerek ona yol gösterdiklerini söylemektedir. İdam edilecek bir kimseye padişahın hükmünün yer aldığı tuğralı bir ferman götürülmesi hadisesini, sevgilinin güzel yüzü üzerinden tariflerle ilginç bir biçimde dile getiren şair, beyitteki dâl kelimesini de tevriyeli olarak kullanmıştır. Klasik şiirde güzelin saçları dal (د) harfiyle özdeşleştirilmektedir. Gelibolulu Âlî, iki saçın kaşın koltuğuna girip ona iki dal olmasıyla ona delil olmaları, yol göstermeleri yanında saçın dal (د) harfine benzetilmesine de atıfta bulunmaktadır.

Şimdi defter ḫidmetin emr étseñ ammā ʿāḳıbet
Ḫıdmet-i ṭuġrā içün ḫāṭır-nişān étseñ nola (Gelibolulu Âlî: *Dîvân II:* G. 62/8)

[= Şimdi defter hizmetini emretsen ama sonunda tuğra hizmeti için hatırda tutsan ne olur?]

Gelibolulu Âlî, Sultan III. Murad'a hitaben yazdığı gazelinin bu beytinde padişahtan kendisini şimdilik defter hizmetine verse de daha sonra tuğra hizmetinde bulundurmak üzere hatırında tutmasını istemektedir. Hâtır-nişân, unutmamak üzere hatıra alınan[51], hatırda kalmış, gönülde yer etmiş olan şey[52] anlamlarına gelmektedir. Gazelinin bundan önceki beyitlerinde ehl-i hiref kısmına rağbet eden padişahtan şimdi de şairlere meyletmesini, Bâkî ve kendisini bir meclise getirerek imtihan etmesini isteyen şair, bu beyitte de tuğra görevinde bulunma isteğini ifade etmektedir. Devlette yıllarca çalışarak çeşitli yerlerde defterdarlık görevinde bulunan Âlî, nişancılık payesine duyduğu özlemle böyle bir gazel yazmış ve padişah III. Murad'a sunarak istediği mevkiye ulaşmayı dilemiştir. Ancak şairin hayatına bakıldığında çok istediği nişancılık görevine nail olamadığı görülmektedir.

Cornell H. Fleischer, Âlî'nin bu gazeline dair şu tespitlerde bulunmuştur: Âli'nin üçüncü divanında yer alan iki gazeli, memuriyete geri döndükten sonra kariyer yapmayı en yüksek amaç olarak gören düşünce tarzının yeniden canlandığını ifade etmektedir. Bu gazellerden birini yeniçeri kâtibiyken yazan Âlî, Sultan III. Murad'dan şair Bâkî ile kendisini huzuruna çağırmasını ve ikisini karşılaştırmasını talep

---

[51] Hüseyin Remzi, *Lugat-i Remzî*, c. 1, s. 474.
[52] Ali Nazîmâ-Reşâd, *Mükemmel Osmanlı Lugati*, s. 338.

etmiştir. Şairin, aynı gazelde defter eminliğine ve nişancılığa getirilme arzusunu da dile getirdiği görülmektedir. Âlî'nin padişahtan istediği defter eminliği görevini, yıllardır hayalini kurduğu nişancılık görevine erişebilmek için bir basamak olarak kullanmak istediği bu taleplerinden anlaşılmaktadır. İkinci gazel, Âli'nin padişahtan bu talebinin işe yaradığını göstermektedir. Âlî, defter eminliğine atandıktan sonra yazdığı bu gazelde kendisini padişahın ve yalnızca padişahın mensubu olarak betimlemektedir."[53]

Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları ve Anadolu Beyliklerinde menşur, berat gibi devlet belgelerine hükümdarın kavisli tuğrasını çeken tuğrâîler bulunması, tuğranın bu devletlerdeki varlığını gösteren kıymetli bir delildir. İbn Bîbî'nin *Selçuknâme* adlı meşhur tarih eserinde kullandığı *kemânçe-i tuğrâ-yı saltanat* tabiri de tuğranın Büyük Selçuklular gibi Anadolu Selçuklularında da kavisli olduğunu ifade etmektedir. Büyük Selçuklularda Divan-ı Tuğra sahibi meşhur edip Müeyyiddün Ebû İsmail-i Tuğrâî, Anadolu Selçuklularında Şemsüddin Mahmud-ı Tuğrâî, Şemseddin Hamza ibn Müeyyed-i Tuğrâî, Azîzüddin Mehmed-i Tuğrâî, Mecdüddin-i Tuğrâî, Nizâmüddin Ahmed-i Tuğrâî adlı Divan-ı Tuğra reisleri görülmektedir.[54]

Tuğra çeken memurlara tuğrâî, nişancı, muvakki', tevkîî, tuğrakeş gibi adlar verilmiştir. Bunlar berat, ferman, menşur gibi resmî belgelere tuğra çekiyorlardı. Tuğralı kâğıtlara da "tuğralı emr-i şerîf" denmiştir.[55] Dîvânî, celî dîvânî hatları ve tuğra çekmek dışarıda kullanılma yeri olmadığından Divan-ı Hümayun'da öğretilmekteydi.[56]

---

[53] Cornell H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âli Bir Osmanlı Aydın ve Bürokratı*, s. 151-152. Eğitimli ve yetenekli bir kişi olarak yaklaşık yirmi yıl boyunca meslekte ilerlemeye çalışan Âlî'nin bu nişancılık arzusunu defalarca mektuplar ve şiirlerle tekrarladığını belirten Fleischer, Âli'nin gönlünde çoktandır yatan bu nişancılık arzusunun basit bir yüksek makam özlemine işaret etmediğini belirtmektedir. Nişancılık makamının tarihi de bu yıllarda Âlî'nin zihnini ve kalemini epey meşgul etmiştir. Nişancı, başlangıçta padişahın tuğrasını hatt-ı hümayun ve başka belgelere işlemekle görevli bir kişiyken zamanla örfî hukukun en yüksek otoritesi haline gelmiştir. Âlî'nin nitelendirmesine göre nişancı, "müftiyân-i kavânîn-i padişâhân"dır ve şeyhülislam nasıl şeriat konusunda fetva veriyorsa nişancı da örfi hukuka ilişkin konularda son sözü söylemektedir. (Cornell H. Fleischer, a.g.e., s. 95-96.)

[54] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Tuğra ve Pençeler ile Ferman ve Buyuruldulara Dair", s. 103.

[55] Malik Aksel, *Türklerde Dinî Resimler*, Elif Yayınları, İstanbul 1967, s. 129.

[56] Uğur Derman, "Bir Hattatın Yetişmesi", *Sabancı Koleksiyonu Hat-Resim-Heykel-Porselen*, s. 66.

Klasik şiirde bazı beyitlerde de çeşitli vesilelerle tuğrakeşten söz edilmiştir.

Nev'î, "tuğrâ-nüvis" kelimesiyle tuğrakeşten bahsetmekte ve altınla çekilmiş tuğralara işaret etmektedir.

Ṭuġrā-nüvīs ṣanma ki zerrīn nişān çeker
Ol şāha tuḥfe bir ṣaru tozlu kemān çeker (Nev'î: *Dîvân:* G. 94/1)

[= Tuğranüvîs altın nişan çeker sanma. O padişaha armağan olarak bir sarı tozlu yay çeker.]

Nev'î, tuğra ve berat gibi saltanat belgelerini söz konusu ettiği gazelinin bu ilk beytinde altın nişan çektiği düşünülen tuğra-nüvisin aslında padişaha sarı tozlu yay çektiğini söyler. Nev'î, beyitte tuğra ve yay arasında bağ kurarak tuğrakeşin çektiği altınlı tuğrayı, altın tozlu yaya benzetmekte ve "sarı tozlu keman" ifadesiyle yaylar üzerine altın suyuyla işlenen nakışlara işaret etmektedir.

Organik yaylar ısı ve nemden çok çabuk etkilendiklerinden bunu engellemek için yay üzerine kayın ağacı kabuğu yahut atların sağrı derisi gibi malzemelerden kaplama yapılmakta ve bu kaplamalara "toz" denmektedir. Toz kelimesinin Farsçası "tûz" yahut "tûj" Arapçası ise "hûz"dur. Toz üzerine değişik renkler veya gümüş ve altın suyu kullanılarak nakışlar da işlendiği bilinmektedir. Bunlar işlendikleri renge göre "altın tozlu", "gümüş tozlu" yahut "al/kızıl tozlu" olarak farklı isimlerle anılmıştır.[57]

Gazelin ikinci mısraında sümbülün bahar şahının beratına nişan (tuğra) çektiğinden bahseden Nev'î, üçüncü mısrada hükümdarın nâmının elif (ا)'inin bir doğru ok olduğunu ve hükmü tuğrasının düşmanın yüzüne yay çektiğini söylemektedir. Şair, gazelin dördüncü mısraında da tuğradan söz ederek şöyle ilginç bir beyit kaleme almştır.

Ṭuġrā degül bu baḥr-i leṭāfetde fi'l-meśel
Keştī-durur ki anı iki rīsmān çeker (Nev'î: *Dîvân:* G. 94/4)

[= Bu, tuğra değil mesela güzellik denizinde gemidir ki onu iki ip çeker.]

Nev'î, bu beyitte tuğranın güzellik denizinde bir gemi olduğunu ve onu iki ipin çektiğini söyleyerek tuğrayla yelkenli gemi arasında ilişki kurmuştur. Bu benzetmeyle tuğranın üst kısmındaki tuğ olarak adlandırılan elif (ا) harflerine gönderme yapan ve tuğranın eliflerini,

---

[57] Ahmet Atilla Şentürk, "Okçuluk Tarihine Yeni bir Kaynak Olarak Osmanlı Şiiri", *M. Ali Tanyeri'nin Anısına Makaleler*, Ülke Kitapları, İstanbul 2015, s. 71-142.

geminin yelken iplerine benzeten şairin orijinal bir hayal geliştirdiği görülmektedir.

Gelibolulu Âlî de devlet hizmetinde tuğra hizmetiyle şereflendirilmiş meşhur şairlerden bahsetmek suretiyle tuğrakeşlikten söz etmekte ve padişahtan mevki dileğinde bulunmaktadır. Şair, "Kasîde-i bî-hem-tâ der-Medâyih-i Ba'z-ı Şu'arâ" başlıklı kasidesinde Ahmed Paşa, Necâtî Bey, Tâcîzâde Cafer Çelebi, Hayâlî Bey, Bâkî'den ve onlara lütufta bulunan padişahlardan övgüyle bahsetmekte ve kasidesini sunduğu III. Murad'dan mevki istemektedir. Âlî, hükümdara "Ebü'l-feth" lakabıyla tanınan Sultan II. Mehmed'in Ahmed Paşa'yı vezir yaptığını, Fatih Sultan Mehmed'in oğlu II. Bayezid'in de babasının sünnetini ihya edip Necâtî Bey'i tuğrakeş yaptığını söyler. II. Bayezid'in oğlu Yavuz Sultan Selim de Tâc Begzâde'yi baş tacı kılarak medreseden tuğra görevine getirmiştir.

İltifāt étdi Necātīye ʿināyetler ile
Ḳıldı ṭuġrā-keş-i dīvān-ı hümāyūn-āṣār (Gelibolulu Âlî: *Dîvân I:* K. 41/7)[58]

Geldi çün taḫta cülūs eyledi Sultān Selīm
Fużalā ḫayline luṭf étdi o hem āḫir-i kār

Gördi naẓm ehli ḳatı nādir anuñçün ḳıldı
Tāc Begzādenüñ inşāsını ser-tāc-ı nigār

Getürüp medreseden manṣıb-ı ṭuġrāya anı
Ḳāḍī-ʿaskerlik ile eyledi hem ber-ḫordār (Gelibolulu Âlî: *Dîvân I:* K. 41/7-10)

Bunları sıraladıktan sonra Kânûnî Sultan Süleyman'ın da Hayâlî'yi kalenderlikten kurtardığını ve Bâkî'nin mevkiini yükselttiğini söyleyen Âlî, şimdi hükümdar olan III. Murad'ın lütfunun bu padişah atalarından daha fazla olduğunu ifade ederek padişahtan kendisini mîr-i mîrânlık vazifesine getirmesini istemektedir. Mülki rütbelerden olan mîr-i mîrân, beylerbeyi demektir.

Beylerbeyilik, Osmanlı teşkilatında valilik mertebesidir ve o zamanın teşkilatında askerî hizmetlerden de sorumludur. İlk zamanlarda beylerbeyilik ile mîr-i mîranlık ayrı olup beylerbeyilik, mîr-i mîrânlığın üstünde sayılmış, sonradan bu iki rütbe birleştirilmiştir. [59]

Gelibolulu Âlî'nin hayatına bakıldığında bu kasidenin hayatından

---

[58] Gelibolulu Âlî: *Dîvân II:* G. 904/7. beyitte de "tuğrakeş"ten bahsetmektedir.

[59] Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, c. 2, İstanbul 1993, s. 545.

bir döneme işaret ettiği görülmektedir.

1577 yılı başlarında Bosna'daki zeâmetini bırakarak İstanbul'a dönen Gelibolulu Âlî, sonraki üç yılda Sultan III. Murad'ın dikkatini çekmeye çalışmıştır. *Vâridatü'l-l-Enîka*'yı sunan, ancak bir sonuç alamayan şair, ardından *Zübdetü't-Tevârîh*'i padişaha ithaf ederek bir saray mensubu aracılığıyla sunmuştur. Sultan Murad'a övgüler yağdırarak işsizliğinden bahseden şair, kendisini Necâtî ve Hayâlî gibi saltanat tarafından korunmuş eski şairlere benzeterek[60] isteklerini dile getirmektedir.

Gelibolulu Âlî'nin bu beyti, kişisel hayatından zorlu bir döneme işaret etmenin yanında meşhur şairlerin hükümdar kâtipliği ve tuğrakeşlik görevlerinde bulunmalarına dikkat çekmesi bakımından da oldukça önemlidir. Şairlerin hayatlarına baktığımızda Necâtî Bey, Tâcîzâde Cafer Çelebi ve Gelibolulu Âlî'nin devlette kâtiplik, tuğrakeşlik gibi görevler üstlendikleri görülmektedir. Şairlerin bu hayat tecrübeleri ve mesleki deneyimleri, şiirlerine de yansımıştır. Bu aynı zamanda şairlikle kâtipliğin ne kadar iç içe geçmiş olduğunu da göstermektedir. Bu şekilde kâtiplik görevince bulunan şairler için yazı, şiirin kâğıda aktarılması yanında resmî devlet belgelerinde hükümdarlık nişanında kullanılması bakımından da büyük önem taşımaktadır. Hükümdarlık nişanı olan tuğrayı çekmekle görevli tuğrakeş olan bir şairin yazıya farklı bir bakış açısı vardır ve bunu şiirlerinde de yansıtmaktadır. Devlet hizmetinde bulunan bir şair için yazı, şiirinin kâğıtta ebedileşmesini sağlaması yanında kutlu divan hizmetinin de simgesidir. Osmanlı devlet sisteminde bir şahsın resmî kâtiplik görevini yürütebilmesi için yazısının iyi bir düzeyde olması gerekmektedir. Yazıya son derece vâkıf olan bir şairin şiirlerinde de bunun yansımaları çarpıcı biçimde ortaya çıkmaktadır.[61]

3. Sonuç

Bu çalışma için incelenen kırk beş divan içinde Ahmedî, Ahmed

---

[60] Cornell H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âli Bir Osmanlı Aydın ve Bürokratı*, s. 71-72.

[61] Bâkî ise Dîvân: K. 1/3. beyitte tuğrakeşlik görevine gökyüzü manzarası üzerinden kurduğu bir hayalle değinmekte ve "İnsanların ve cinlerin efendisi (Allah'ın) hükmünün tuğrakeşi, feleğin kâtibi, kayan yıldız kalemini eline almıştı." demektedir. Şair, beytinde feleğin kâtibi olarak tasavvur edilen Utarit gezegeninin Allah'ın hükmünün tuğrasını söyler. Şair, hükümdarların kâtiplerinin tuğralarını çekmekle vazifeli olması gibi Utarit'in de Allah'ın hükmünün tuğrasını çektiğini, onun tuğrakeşi olduğunu belirtmektedir.

Paşa, Ahdî, Bağdatlı Rûhî, Cemâlî, Emrî, Figânî, Hayretî, İvaz Paşa oğlu Atâyî, Mihrî Hatun, Mostarlı Hasan Ziyâî, Murâdî, Sehâbî, Şem'î, Üsküplü İshak Çelebi gibi bu araştırmada şiirlerinden örnek verilmeyen şairlerin de tuğradan bahseden beyitleri olduğu görülmüştür. Ayrıca çalışmada örnek verilen şairlerin bunlardan başka beyitleri de bulunmaktadır. Bunların dışında bazen tuğra kelimesiyle değil de Arapça tevki veya Farsça nişan kelimesiyle de tuğraya işaret eden çeşitli örnekler bulunmaktadır. Dolayısıyla tuğranın pek çok şairin kaleminde farklı örneklerle şiire yansıdığı tespit edilmiş ve şiirin dünyasını anlamaya dair çeşitli veriler ortaya çıkmıştır.

Anadolu'da klasik Türk şiirinin başlangıcından şiirde altın çağ olarak nitelendirilen XVI. yüzyılın sonuna kadar çeşitli divanlardan örneklerle klasik şiirde tuğranın yansımalarını inceleyen bu çalışma, hükümdarlık nişanı olan tuğranın şiire farklı benzetmelerle geniş ölçüde aksettiğini göstermektedir. Tuğra, şiirin temel konusu olan sevgilinin güzelliğine dair unsurlarla kurulan çeşitli ilişkilerle şiirin dokusuna aksetmiş ve farklı özellikleriyle var olmuştur. Burada dikkat çekici olan en önemli husus, geçmişi eski Türk devletlerine uzanan, çok köklü bir tarihi olan bu hükümdarlık alametinin etkin bir şekilde şiire yansıması, Türk tarihine dair bu önemli şahsiyet sembolünün şiirde yoğun biçimde hayat bulmasıdır. Şiirde bazen tek başına bazen de ferman, berat, menşur gibi resmî saltanat belgeleriyle ilişkili bir biçimde yer alan tuğra, klasik Türk şiirinin milli hususiyetlerini ön plana çıkaran bir mevzu olarak dikkat çekicidir. Temeli Orta Asya'daki eski Türk devletlerine dayanan, ancak Anadolu'da İslam yazı sanatının etkisiyle çarpıcı bir hükümdarlık sembolüne dönüşen tuğra, Osmanlı Türklerine mahsus bir arma, yazı kompozisyonu olmuştur. Anadolu Selçukluları, Beylikler, Safevîler gibi Türk devletlerinde de tuğra şeklinde bir hükümdarlık alameti olmasına rağmen bu padişah nişanının yüksek bir sanat ürünü seviyesine ulaşması Osmanlı Türkleri elinde olmuştur. Dolayısıyla Anadolu'da gelişen Türk edebiyatı için sultan sevgilinin ele alındığı şiirlerde tuğra vazgeçilemez bir sembol olarak yer almıştır. Tuğranın yapısal ve şekil özelliklerinin dahi anlatıldığı bu beyitler, şiirimizin milli ve yerli vasıflarını ön plana çıkarmaktadır.

Klasik Türk şiirinde tuğranın aksedişinde diğer dikkat çekici husus da bu konunun meslekleri kâtiplik, nişancılık, tuğrakeşlik olan Necâtî Bey, Tâcîzâde Cafer Çelebi, Geliblulu Mustafa Âlî gibi şairlerin kaleminde sevgilinin güzelliğine dair kurulan hayallerin ötesinde bir sanat inceliği, sosyal hayatın gerçekliği olarak oldukça etkileyici şekilde ele

alınmasıdır. Mesleki birikimlerini ve sanat bilgilerini şiirlerine yansıtan bu şairler, tuğraya gösterişli özellikleriyle şiirlerinde yer vermişlerdir. Bu şairlerin kaleminde tuğra, sadece sevgiliyi nitelendirmek için kullanılan bir benzetme değil şairin dünyasının etkin bir biçimde şiire aksettiği bir unsurdur. Bu da şairlerin mesleki tecrübeleri ve sosyal hayatın şiire ne kadar zengin ölçüde aksettiğinin bir göstergesidir.

Osmanlı sosyal yaşamında saltanatın önemli bir parçası olan tuğranın çarpıcı özellikleriyle şiire aksetmesi, klasik Türk şiirinin hayattan kopuk olmadığını, aksine toplumsal yapının unsurlarının etkin biçimde şiirde yer aldığını da gösteren önemli bir ipucudur. Şiirin geleneksel dünyası içinde aşk ve sevgili esas konu olmakla birlikte bunu ifade ediş biçimi sırasında tuğraya dair verilen çeşitli bilgiler, hayal ürünü olarak nitelendirilen şiirin toplumsal hayatın önemli ayrıntılarına dair veriler sunduğunu da göstermektedir.[62]

Kaynakça

Acar, Şinasi, *Türk Hat Sanatı (Araç, Gereç ve Formlar)~Turkish Calligraphy (Materials, Tools and Forms),* Antik A. Ş. Kültür Yayınları, İstanbul 1999.

Adlî, *Adlî Dîvânı (Dîvân-ı Sultân Bâyezîd-i Sânî),* haz. Yavuz Bayram, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, e-kitap, Ankara 2018.

Ahmed Paşa, *Ahmed Paşa Divanı,* haz. Ali Nihat Tarlan, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1966.

Ahmed Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmânî,* Mahmud Bey Matbaası, Dersaâdet, 1306.

Aksel, Malik, *Türklerde Dinî Resimler,* Elif Yayınları, İstanbul 1967.

Ali Nazîmâ, Reşâd, *Mükemmel Osmanlı Lugati,* Hacı Hüseyin Efendi Matbaası, Dersaâdet, 1319.

Alparslan, Ali, *Ünlü Türk Hattatları,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.

Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük,* Kubbealtı İktisadî İşletmesi, İstanbul 2006.

Bâkî, *Bâkî Dîvânı (Tenkitli Basım),* haz. Sabahattin Küçük, Atatürk Kültür,

[62] Bu makalenin kaynağı, Nalan Kutsal'ın *Başlangıcından 16. Yüzyılın Sonuna Kadar Klasik Türk Şiirinde Yazı ve Kitap Sanatları Estetiği,* Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul, 2024 adlı doktora tezidir.

Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.

Barthold, V. V., *Orta Asya Tarih ve Uygarlık,* çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2010.

Cem Sultan, *Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ı,* haz. İ. Halil Ersoylu, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

Deny, J., "Tuğra", *MEB İslâm Ansiklopedisi,* c. XII/2, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1975, s. 6.

Derman, M. Uğur, "Ali Emîrî Koleksiyonundaki berat ve fermanlara dair", *Ali Emîrî Efendi ve dünyası (fermanlar, beratlar, hatlar, kitaplar)~Ali Emîrî and His World (fermans, berats, calligraphies, books),* Pera Müzesi Yayınları, İkinci baskı, İstanbul 2010.

Derman, M. Uğur, *Sabancı Koleksiyonu Hat-Resim-Heykel-Porselen,* Akbank, İstanbul 1995.

Edirneli Nazmî, *Edirneli Nazmî Dîvânı,* haz. Güler Doğan Averbek, CreateSpace Publishing Platform, Amerika Birleşik Devletleri, Mart, 2017.

Esin, Emel, *Orta Asya'dan Osmanlı'ya Türk Sanatında İkonografik Metinler,* Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2004.

Fâtih Sultan Mehmed, *Fâtih Dîvânı ve Şerhi,* haz. Muhammet Nur Doğan, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2014.

Fleischer, Cornell H., *Tarihçi Mustafa Âli Bir Osmanlı Aydın ve Bürokratı,* çev. Ayla Ortaç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Eylül 1996.

Fuzûlî, *Türkçe Divan,* haz. Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Dr. Sedit Yüksel, Müjgân Cumbur, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1958.

Gelibolulu Mustafa Âlî, *Divan (Textual Anlaysis and Critical Edition),* haz. İ. Hakkı Aksoyak, Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 2006.

Hayâlî Bey, *Hayâlî Bey Dîvânı,* haz. Ali Nihat Tarlan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1945.

Helâkî, *Dîvan (Tenkidli Basım),* haz. Mehmed Çavuşoğlu, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1982.

Hüseyin Remzi, *Lugat-i Remzi,* Hüseyin Remzi Matbaası, İstanbul 1305.

İnayet, Alimcan, "Divanü Lûğati't-Türk'te Geçen 'Çin' ve 'Maçin' Adı Üzerine", *Turkish Studies,* 2007, Volume 2, Issue 4, s. 1174-1184.

Kütükoğlu, Mübahat S., *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik),* Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, İstanbul 1998.

Kütükoğlu, Mübahat S., "Tuğra, ferman ve berat üzerine", *Ali Emîrî Efendi ve dünyası (fermanlar, beratlar, hatlar, kitaplar)~Ali Emîrî and His World (fermans, berats, calligraphies, books),* Pera Müzesi Yayınları, İstanbul 2021, İkinci baskı, s. 55.

Mehmed Salâhî, *Kâmûs-ı Osmânî,* Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1313.

Mermer, Ahmet, "Divan Şiirinde Tuğra Tavsifleri", *Bilig,* S. 14, (2000), s. 87-97.

Muhibbî, *Muhibbî Dîvânı Bütün Şiirleri Kânûnî Sultan Süleyman,* haz. Prof. Dr. Kemal Yavuz, Prof. Dr. Orhan Yavuz, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2016.

Necatî Beg, *Necatî Beg Divanı,* haz. Ali Nihat Tarlan, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997.

Nev'î, *Divan, Tenkidli Basım,* haz. Mertol Tulum-M. Ali Tanyeri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977.

Özen, Mine Esiner, *Yazma Kitap Sanatları Sözlüğü,* İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Basımevi, İstanbul 1985.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 3 cilt, İstanbul 1993.

Redhouse, Sir James, *Turkish and English Lexicon,* Constantinople 1890.

Revânî, *Revânî Dîvânı,* haz. Ziya Avşar, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, e-kitap, Ankara 2017.

Sâfî, *Dîvân [Analysis-Text-Translation-Explanation-Index-Facsimile],* haz. Hakan Taş, The Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University, 2022.

Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî,* İkdâm Matbaası, Dersaâdet 1317.

Şentürk, Ahmet Atilla, "Okçuluk Tarihine Yeni bir Kaynak Olarak Osmanlı Şiiri", *M. Ali Tanyeri'nin Anısına Makaleler,* Ülke Kitapları, İstanbul 2015, s. 71-142.

Tâcîzâde Cafer Çelebi, *The Life and Works of Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, with a Critical Edition of His Dîvân,* haz. İsmail E. Erünsal, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1983.

Thompson Jon, Canby, Sheila R. *Paradise Court Arts of Safavid Iran 1501-1576,* First Publishing, Italy 2003.

Umur, Suha, *Osmanlı Padişah Tuğraları,* Cem Yayınevi, İstanbul 1980.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Tuğra ve Pençeler ile Ferman ve Buyuruldulara Dair", *TTK Belleten,* S. 17-18 (1941), s. 101-157.

Vusûlî, *Dîvân (İnceleme-Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin),* haz. Hakan Taş, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

Yahyâ Bey, *Dîvân Tenkidli Basım,* haz. Mehmed Çavuşoğlu, İstanbul

Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977.
Yazır, Mahmud, *Eski Yazıları Okuma Anahtarı,* Vakıflar Genel Müdürlüğü, 4. Baskı, Ankara 1983.
Yeniçeri, Celal, "Bâc", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* IV, s. 411-413.

KÜLTÜRAL, Zuhal.*

"Ejderhâ Destânı'nın Bursa İnebey Kütüphanesi Nüshası Üzerine"

Kaynağı Ortadoğu ve Orta Asya'nın merkezi olarak bilinen ejderha Türkçe Sözlük'te (GTS) "Türlü biçimlerde tasarlanan korkunç bir masal canavarı; ejder, dragon."; Kubbealtı Lugatı'nda "(Fars.ejder- ejderhâ) 1. Milletlerin hayal gücüne göre değişik şekillerde tasarlanan, genellikle kanatlı, gövdesi aslana, kuyruğu yılana benzeyen, ağzından ateş püsküren korkunç masal canavarı. 2. Büyük yılan." (2007, s.309) olarak tanımlanmıştır. Kelimenin kökeni konusunda da bazı açıklamalar yapılmış; Farsça ajdahak veya ajdaha kelimelerinden Türkçeye geçtiği ifade edilmiştir "Ejdeha 'ejderha'<Fa. ajdahā a.m. Düşümde görürem ki gökden bir ejdehā başın sarkıtdı. (Ferec 855/ 1451v.43/a). Bakdum bir ulu ejdehā gördüm ki vasfa gelmez. Ol ejdehā geldi, taht üzerine çıkdı, çörek gibi kıvrıldı, yatdı. (Ferec 855/1451 v. 101b). Ejderhā /ejderha 'yılanımsı korkunç bir masal canavarı' <Fa. ajdar, ajdarhā Sîne pürdür arzû-yı- zülf-i 'anber-sâ ile / Doludur vîrânemüz biñ başlu ejderhā ile. Hāverī, 'Ālī 1994 [159-99] s. 210. Yeniden yazı masama dönmek istemiyorum. Yedi başlı bir ejderha beni bekliyor orada." (Tietze, 2002 C.1 s.700).

Efsanevî bir varlık olan ejderhanın yapılan çalışmalarda çeşitli toplumlarda farklı şekillerde anlatıldığı görülmektedir. Bu anlatıların çeşitliliğinde toplumların yaşadıkları coğrafya ve inanç yapısının etkisi olduğu söylenebilir. Çin mitleri ejderhayı suda yaşayan pullu bir canlı olarak tasavvur ederken, Fars kültüründe ejderha kanatlı, dört ayaklı, yedi başlı, ağzından alevler püskürten bir varlık olarak tasvir edilir (Koçak ve Gürçay, 2017, s.37). Ejderhalarla mücadele, İran mitolojisinde de önemli bir yer tutmaktadır; kahramanlar ejderhalarla savaşır. Firdevsî'nin meşhur destanı Şehnâme'nin Manzum Çevirisi'nde ejderha tasvirinden şu beyitler örnek verilebilir :"Ki Çin tagında dirler ol zamânda / Bir ulu ejdehâ kopmışdı anda; Tamâm kesmiş-idi yolını taguñ/ Ne taguñ belki her bahça ve baguñ; Bir ejderhâ-durur yidi başu var / Sınur taşı gibi çirkîn dişi var; Teni saru kulagı ağzı kara / Nefes virse erirdi seng-i sahrâ; Eli benzerdi aslan pençesine / Anun döymezdi dîv işkencesine; Eridür nefesi-le ulu tagı / Nefesle yudar atluyı yayagı; O

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Emekli Öğretim Üyesi. zuhal.kultural@marmara.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8098-5687

tag olmış-ıdı anuñ yatagı/ Turag itmiş-idi kendüye tagı" (Kültüral-Beyreli, 1999, s. 1831). Beyitlerde ejderhanın dağda yaşadığı, yedi başlı, etrafındaki canlılara işkence eden ve nefesi ile dağı taşı eriten bir varlık olduğu anlatılmaktadır.

1. Türk Mitolojisinde Ejderha

Ejderha genellikle Çin mitolojisi ve sanatına ait kabul edilirse de Türk mitolojisi ve sanatında da büyük yer tutmuştur. Bu masal hayvanı, gök ve yer-su unsurlarına bağlı olarak geniş bir uygulama alanı bulmuştur (Çoruhlu, 2002 s.132). "Köklü ve zengin bir kültür birikimine sahip olan Türkler, İslamiyet'ten önce Gök Tanrı, Şamanizm, Budizm, Musevilik, Hristiyanlık gibi dinleri kabul etmiştir. Yüzyıllar boyu geniş bir coğrafyada hayatlarını sürdüren Türklerin hayat düzenleri, inanç sistemlerine de yansımıştır. Türkler eski çağlarda doğada bulunan her şeyin bir ruhu olduğuna inanarak dağ, su, ağaç, taş, ateş gibi varlıkları bir kült hâline getirmiştir. İslamiyet'ten önce pek çok tabiatüstü varlığa inandığı bilinen Türklerde İslamiyet'in kabulüyle birlikte Türk inancının kimlik değiştirdiği de görülmüş; ruhlar iyi ve kötü olmak üzere iki zıt grupta sınıflandırılmıştır" (Sıbıç, 2022, s.1232). Efsanevi bir varlık olan ve su ile ilişkilendirilen ejderha da Türk kozmolojisinde yer ejderi ve gök ejderi olarak ayrılmış ve yer altında yaşayan ejderin bahar döneminde yerin altından çıkarak bereket ve refah oluşmasına katkıda bulunduğu ifade edilmiştir." (Çoruhlu, 2002, s. 133). Ön Asya kültürleriyle ilişkiye geçildiğinde ise bu anlamlarının zayıfladığı ve daha çok kötülüğün simgesi olduğu belirtilmiştir.

Gök ve yerin niteliklerini üstlenen ejderha, tıpkı kaos ve kozmos gibi ikilem ortaya çıkarır. Bir bakıma gökteki ejderha iyi nitelikleri, yerdeki ejderha ise kötü nitelikleri temsil eder. Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig'de zaman çarkını bir evrenin (ejderha) evirdiğini söyler. Ejderhanın yeraltındaki yüzü bir Türkçe Budist metninde, günahkârları yutan ölüm ile tasvir edilmiştir. Ayrıca bu motif, Türklerin ritüellerinde de iz bırakmıştır. Yad taşı, kurban kanı ve ejder tasviriyle yapılan ayinin Türklerde eskiden beri bulunduğu da bilinir (Koçak ve Gürçay, 2017, s.41).

Türk kültüründe masallarda, destan ve efsanelerde devleri, ejderhaları, olağanüstü varlıkları öldüren ve halkına musallat olmuş tehditleri ortadan kaldıran çeşitli kahramanlar vardır. İnsan eti yiyen ve çok büyük hazinelere sahip masal devler, günde beş yüz koyun ile iki adam yiyen Tepe Göz, halka musallat olmuş canavarlar, ejderhalar, evranlar Türk halk anlatılarında sıklıkla görülen olağanüstü varlıklardır.

(Arslan, 2016, 210). İslâmiyet öncesi ve sonrası Türk kültüründe ejderha genellikle yedi başlı, elli arşın uzunluğunda, deve dişi gibi otuz iki dişli, şeklen tavusa benzeyen, uçan, bir defada elli deve yiyen, bir vuruşla yüz fil yıkan, bir kuyruk darbesiyle kayaları yerden söken, gözleri meşale gibi yanan ve ağzını açtığı zaman ateşler saçan bir varlık olarak tasvir edilmektedir. Bu şekilde vasıflandırılan ejderhanın birçok hikâye, destan, efsane ve masalda değişik şekillerde anlatıldığı görülmektedir.

2. İslâmî Dönemde Ejderhâ ve Ejderhâ Destânı

İslâmiyet'in kabulünden önce ozanlar tarafından icra edilen destan ve hikâye anlatma geleneği, İslâmiyet'in kabulünden sonraki dönemde de devam ettirilmiştir. Bilhassa 13. ve 14. yüzyıllarda Ön Asya coğrafyasındaki Türklerin kökleri kadim zamanlara kadar uzanan destanî ve kahramanca yaşam tarzları hakkında oluşturulan destanî edebiyat, toplumun her kesimi tarafından rağbet görmesini sağlamıştır (Köprülü, 1980, s. 252). Bu destanî edebiyat ürünleri arasında Hz. Ali cenknâmeleri önemli bir yer tutmaktadır. Hz. Ali'nin ejderha ile mücadelesinin konu edildiği Ejderha Destânı hem İslâmiyet öncesi Türk kültür motiflerinin hem de İslâmî motiflerin bir arada görüldüğü destanî edebiyat ürünlerinden olup telif edildiği dönemden itibaren halk tarafından sevilip kuşaktan kuşağa aktarılmıştır.

Anadolu sahasında özellikle 13. yüzyıldan itibaren kaleme alınan bu tür eserler daha sonraki dönemlerde de çeşitli müstensihler tarafından aynen veya bazı değişikliklerle istinsah edilmiştir. Türk edebiyatında İslâm dinî öğretilerini ve kahramanlarını konu edinen mesnevî tarzındaki bu manzum dinî-tasavvufî halk hikâyeleri ve destanlar mesnevî tarzı ve aruz vezniyle yazılmalarından dolayı Âmil Çelebioğlu tarafından "halk tipi mesnevî" olarak ele alınmıştır. Halk tipi mesnevîler genel olarak dinî özelliklere sahip olan kişileri, kahramanları ve olayları konu edinmektedir. Genellikle Hz. Muhammed ve dört halife (özellikle Hz. Ali) hakkında pek çok halk tipi mesnevî metni kaleme alınmıştır.

Hazret-i Ali İslâm tarihinde olduğu kadar Türk kültür ve edebiyat tarihinde de önemli bir yere sahiptir. Edebiyatımızda hayatı ve olağanüstü halleri etrafında pek çok destan, hikâye, menkıbe teşekkül etmiştir. Anadolu'daki İslâmî Türk edebiyatının ilk teşekkül devrelerinde, özellikle 14. ve 15. yüzyıllarda konusunu İslâmî kıssalardan, Hz. Peygamber'den veya yakınlarından alan birçok manzum hikâye yazılmıştır: "Hz. Peygamberin mucizelerini konu alan bu eserlerden XIV. yüzyılda Tursun Fakı'nın Hz. Peygamberin Ebucehil ile Güreşi Hikâyesi, Kirdeci Ali'nin Güvercin Destanı, Kesik Baş Destanı,

Ejderha Destanı, İzzetoğlu'nun Tavus Mucizesi, Sadreddin'in Mucize-i Muhammed ve Geyik Destanı, Yusuf-ı Meddah'ın Kız ve Cühûd Hikayesi vb. genel olarak "Mûcizât-ı Nebî" diyebileceğimiz bir gurubu teşkil ederler ve çeşitli çalışmalarda Hz. Peygamberin mucizeleri olarak değerlendirilirler. Bu hikâyelerin bir kısmı, mevlit metinlerinin bulunduğu yazma mecmualarda mevlit metinlerinden önce veya sonra gelmektedir. Mevlit nüshalarına dahil edilmiş olanları da vardır." (Kültüral, 2004, s. 187).

3. Ejderhâ Destânı Üzerine Yapılan Çalışmalar

Ejderhâ Destânı'nın tespit edilen en eski nüshası Vasfi Mahir Kocatürk tarafından incelenmiştir. Kocatürk'ün "Manzum Dinî Destânlar" başlığı altındaki incelemesinde verdiği bilgiye göre bu nüsha bir mevlit metninin sonuna eklenmiştir ve 1461 tarihlidir. Eserin müellifinin Kirdeci Ali olduğu belirtilmektedir. Bu çalışmada metin özetlenerek verilmiştir. (Kocatürk, 1964, s.147) (Güzel- Tatçı,1990, s. 68).

Ejderhâ Destânı'nın bir diğer nüshası Abdurrahman Güzel ve Mustafa Tatçı tarafından yayımlanmıştır. Yazmanın istinsah tarihi H. 1125 (M. 1713) olup 113 beyit ihtiva etmektedir. Metin bir cönk içinde olan iki eserden biridir ve müstensihi belli değildir (Güzel- Tatçı, 1990, s. 68-69).

Ali Kozan ve Rümeysa Bilgili tarafından Ejderhâ Destânı üzerine yapılan çalışmada 7 nüsha belirtilmiştir: 1.Millî Kütüphane, 06 Mil Yz Cönk 25; 2. Millî Kütüphane, 60 Zile 484/5; 3. Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, 05 Gü 6321/3; 4. Millî Kütüphane, 55 Hk 458/12; 5. Bibliothèque Mazarine (Fransa) Mazarin/Regius, 1439; 6. Konya Mevlâna Müzesi, 4004/4; 7. Millî Kütüphane, 06 Mil Yz A 3881/7. Bu çalışmada Millî Kütüphanede bulunan 4 nüsha karşılaştırılarak tenkitli metin oluşturulmuştur (2013, s. 471-473).

Destanın Paris nüshası Bedri Sarıca tarafından çalışılmıştır. Nüsha hakkında şu açıklamalar vardır: "1439 eski ve 396 yeni numaralı olarak katalog numarası verilmiş nüsha, 1600'lü yılların başında nesih yazı biçiminde kopyalanmıştır. Yazma 47 yapraktan oluşmaktadır. Eserin son yaprakları kaybolmuştur (https://gallica.bnf.fr, 2015). Her sayfada yaklaşık beş satır bulunmaktadır. Mesnevi 1/b'den başlamakta, 25/b'de sona ermektedir. Destan 120 beyittir." (Sarıca, 2020, s.1003).

Samet Onur tarafından çalışılan Ejderhâ Destânı nüshası toplam 13 varaktan oluşan bir yazma eser içindedir. Yazma baş kısmından eksik olup (9/a /05- 13/a /01) varakları arasında Ejderha Destanı yer almaktadır. Destan 114 beyit olup her sayfada 15 satır vardır. Yazmanın

son sayfasındaki karalamalar arasında 1873 tarihinden önce yazılmış olabileceği belirtilmiştir (Onur; 2019; s.690).

Ejderhâ Destânı'nın Namık Aslan'ın şahsî kitaplığında bulunan nüshası Güzel- Tatçı yayını ile karşılaştırmalı olarak neşredilerek eserdeki motifler üzerinde durulmuştur. Ejderha Destanı'nın bu nüshası toplam 110 beyitten oluşmaktadır. İncelemede önemli motiflerden biri Hz. Ali ile Zülfikâr arasında geçen konuşma olarak ele alınmış; bu bölümün her nüshada olmadığı belirtilmiştir. Diğer önemli motif ise elma motifi olarak incelenmiştir. Söz konusu bu bölümler tarafımızdan incelenen nüshada da mevcuttur (Aslan, 2016, s. 207-219).

Abdülkadir Korkmaz Dâstân-ı Ejderhâ'nın Paris Bibliotheque Nationale (Turc 396) nüshasını çeviri yazıya aktararak incelemiştir (2021, s. 248-279).

4. Ejderha destanının Bursa İnebey Kütüphanesi Nüshası

Bu çalışmada ele alınan Destân-ı Ejderhâ ejderha ile Hz. Ali'nin savaşını ve Hz. Ali'nin ejderhayı yenmesini konu eden bu tür eserlerden biridir. Kütüphanelerimizde bu konuyu işleyen birçok eser bulunmakta olup eserin çeşitli nüshaları üzerinde çalışmalar da yapılmıştır. Bu çalışmada konu edilecek olan Destân-ı Ejderhâ, Bursa İnebey Kütüphanesinde 763/6 Koleksiyon numarası ile kayıtlı bir eserin içinde 37-42. varaklar arasında yer almaktadır. Harekeli nesihle yazılmış eserde her sayfada 13 satır bulunmaktadır. Eser tam bir nüsha olup 117 beyit ihtiva etmektedir. Destanın müellifinin Kirdeci Ali olduğu belirtilmiştir. Harekeli nesihle yazılan eser konusu itibariyle olduğu kadar yazım özellikleri ve söz varlığı bakımından da önem taşımaktadır. Destan incelediğimiz diğer nüshalarda bulunmayan aşağıdaki beyitlerle başlamaktadır:

37/b 1. Allah adın başlayalum cân-ıla
Ver salavât Ahmed'e hoş cân-ıla

2. Ümmet iseñ salavât vergil aña
Âhiretde şefâ'at kıla saña

38/a3. Cân-ı dilden sen aña dirsen anı
Bagışlaya Hak günâhıñdan seni

4. Gör ne resûl veribidi Hak bize
Vâcibdür salavât vermek bize

5. Yüz yigirmi dört biñ peygamber başı
   Üç yüz on üç mürseller güneşi[1]

4.a) Hikâyenin Özeti

Uzak bir ülkeden beş yüz Arap gelerek peygamberin huzuruna çıkarlar ve ejderhanın elinden kendilerini kurtarması için yardım isterler. Ejderhadan kaçıp geldiklerini söyleyerek Yâ Resûlallâh sen bize şefaat eyle" deyip yardım isterler. Hz. Muhammed, bu sözleri işitince gözleri dolar ve Allah'a dua eder. Hz. Ali de Hz. Peygamber'e hitaben ejderhadan korkmadığını, onunla savaşmak ve Zülfikâr ile yaralayıp kafasını keserek Kâbe şehrine asmak istediğini belirtir. Hz. Ömer de ejderha ile savaşmak istediğini, Sıddîk (Hz. Ebubekir)'in de bu savaşa gitmek istediğini belirtir. Hz. Peygamber gazilerin bu isteğine onay verir ve gaziler silahlanarak gece gündüz yol alırlar.

Ejderhanın mekanına gelen sahabeler yüce bir dağ görürler. Dağ üzerinde yedi tepe vardır. Her tepede yedi çıra yanmaktadır. Bunlar birbirine uzak mesafededirler. Her tepeden çıkan duman tutuştuğu yeri yakar. Yaklaşınca kara dağın ejderhanın mekânı olduğu, tütünün nefesi olduğu, tepelerin ejderhanın başı olduğu, yanan çıraların gözyaşı olduğu anlaşılır. Bu heybeti görünce gazilerin akılları başlarından gider. Gaziler saf tutarlar; nara vururlar, naraları ile dağ, taş, sahra, yazı yankılanır. Hz. Ali'nin nara sesini duyunca ejderha başını kaldırır ve başını kaldırmasıyla dağı, taşı inletir. Onun bu heybeti karşısında gazilerden bir kısmı ata biner, bir kısmı kaçar, bir kısmı da silahını bile atıp kaçar. Sadece Hz. Ali, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ebubekir kalır. Hz. Ali onlara hitaben "Hangi mü'min ejderhâ ile savaşırsa Allah ona yardım eder. Allah, bizi ölmek için yarattı. Ya bu uğurda ölelim ya ejderhayı öldürelim ya da kaçıp kâfirleri kendimize güldürelim, Peygamberin yardımı benimle olsun." diyerek salavat getirip Zülfikârını çeker ve ejderhanın üzerine yürür. Melekler de "Allah Allah" nidâlarıyla ona eşlik ederler. Hz. Ali ile ejderhanın savaşını görürler. Hz. Ali bir nara atar. Narasından dağ, taş inler. Ejderha da bulunduğu yerden sendeleyip kalkar. Kuyruğunu vursa Ali'yi ikiye bölecek güçtedir. Başını kaldırır Hz. Ali'yi tutmaya çalışır, Hz. Ali ayağını bir taşın üzerine koyar. Üç kez kılıcını çeker ancak bir türlü alamaz. Ejderha Hz. Ali'nin Zülfikârını alır. Hz. Ali ne yapacağını bilemez durumdadır. Ejderha Zülfikârı çalar, Hz. Ali'nin

---

[1] Güneşi kelimesi metinde başı olarak yazılmış. Güzel-Tatçı nüshasından güneşi şekli alınmıştır (1990, s. 69).

bir kılını bile kesmemesi için Allah Zülfikarâ emir vermiştir. Hz. Ali bir dava için bu savaşa gelmiştir ve Zülfikârı çok iyi kullanmaktadır. Ancak bu defa suç işlediğini ve cezalandırıldığını düşünür ve pişmanlık duyar. Allah onun hatasını bağışlar ve Cebrail'e emir verir. Habibi'nin Hz. Ali'nin yardımına yetişmesi gerektiğini söyler. "Habibim Ali'ye şefaat eylesin." şeklindeki emrini Cebrail Peygamber'e iletir ve Peygamber atına biner, Ali'nin yardımına yetişir. Gaziler onu görünce tekbir salavat getirirler. Ona dua ederler. Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye rahat olması gerektiğini Zülfikârı ejderhadan geri alarak cezasını vermesi gerektiğini söyler. Bunun üzerine Hz. Ali nara vurup, salavat getirir ve Zülfikârı alarak, ejderhayı ikiye böler. Gaziler bu durum sonrasında ejderhanın başını keserek Kâbe şehrine getirip asarlar. Yazana ve okuyana dua edilmesi temennisiyle destan sona erer.

4.b) Metin

Aşağıda Destân-ı Ejderhâ'nın Bursa İnebey Kütüphanesinde 763/6 Koleksiyon numarası ile kayıtlı eserin içinde 37-42. varaklar arasında yer alan metni Latin alfabesine aktarılmıştır (A). Ayrıca Millî Kütüphane Yazmalar 3881/7 numarada kayıtlı yazma metin (B) ile karşılaştırılmış, ilâve bölümler ya da değişiklikler dipnotlarda belirtilmiştir. Eserin farklı dönemlerde kaleme alınmış birçok metni bulunmaktadır. Bu nüshalar üzerinde yapılan çalışmalar incelendiğinde her birinin farklı beyit sayıları olduğu görülmüştür. Metin Latin harflerine aktarılırken bu çalışmalardan da yararlanılmış, 110-120 beyit ihtiva edenler seçilerek vezin gereği ya da anlam açısından gerekli olan şekiller alınmıştır. Eserde bazı beyitlerde vezin bozuklukları da bulunmaktadır. Birçok nüshada da aynı durum söz konusudur. Bu bölümler de diğer nüshalardan yararlanılarak düzeltilmeye çalışılmış ve alınan şekiller dipnotlarda belirtilmiştir.

37/b 1. Allah adın başlayalum cân-ıla
Ver salavât Ahmed'e hoş cân-ıla

2. Ümmet iseñ salavât vergil aña
Âhiretde şefâ'at kıla saña

38/a3. Cân-ı dilden sen aña dirsen anı
Bagışlaya Hak günâhıñdan seni

4. Gör ne resûl veribidi Hak bize
Vâcibdür salavât vermek bize

5. Yüz yigirmi dört biñ peygamber başı
   Üç yüz on üç mürseller güneşi[2]

6. Bir mu'cizât eydeyim añlar-ısañ
   Cân kulağın açuban diñler-iseñ [3]

7. Mustafâ Ka'be'de oturmış-ıdı
   Sahâbeler ayaga durmış-ıdı

8. Bir Arap girdi kapudan içerü
   Yüz yere urdı vü girdi içerü[4]

9. Çagıruban yâ Resûlallah deyü
   Ezdehâ elinden feryâd deyü

10. Bir ezdehâ kopdı yedi başı var
    Her başında otuz iki dişi var

11. Degme[5] dişi[6] sanki sınur taşıdur
    Elli deve günde anıñ aşıdur

12. Beş yüz Arap dirilüp varduk aña
    Bir acâyib eydeyin bugün saña

13. Elli deve virürüz her gün yudar
    Vermez-isek 'âlemi oda yakar

14. Yüz biñ ok urduk anıñ başına[7]
    Biri batup bulaşmadı kanına

15. Ezdehâdan kaçuban geldük size
    Yâ Muhammed şefâ'at eyle bize

38/b16. Od saçuban kapkara yakdı bizi
    Kırar idi añmasayduk biz sizi

---

[2] Güneşi kelimesi metinde başı olarak yazılmış. Güzel-Tatçı tarafından yayımlanan nüshadan güneşi şekli alınmıştır (1990, s. 69).

[3] Metinde añlar-ısañ şeklinde yazılmış olan kelime destanın Paris nüshası (Sarıca, 2020, s. 1012) ve Tatçı-Güzel tarafından neşredilen nüshasından diñler-isen şeklinin daha uygun olduğu düşünülerek değiştirilmiştir (1990, s. 69).

[4] Yüz yere urdı vü girdi içerü: A. Korkmaz tarafından neşredilen Paris nüshasında Uruban yüz yire geldi ilerü şeklindedir (2019, s. 259); B nüshasında ilerü şeklindedir (71/b).

[5] Degme kelimesi metinde her olarak yazılmıştır. Vezin gereği bu şekilde kaydedildi (Onur, 2019, s. 692).

[6] Metinde başı şeklinde yazılmış olan bu kelime Abdülkadir Korkmaz yayımından dişi olarak kaydedilmiştir (2021, s. 259). Güzel-Tatçı yayımında mısra "Her birisi bir sınıruñ taşıdur" şeklindedir (1990, s.70).

[7] Metinde Yüz biñ ok urduk anıñ başına mısraındaki başına kelimesi Abdülkadir Korkmaz yayımında (2021, s. 259) ve B' de tenine şeklindedir (71/b).

17. Çün işitdi Resûlallâh sözleri
Yaş-ıla toldı mübârek gözleri

18. Yâ ilâhî yâre kılgıl sen baña [8]
Gâzilerden kim cevâb vire aña[9]

19. Kangı mü'mîn ezdehâyla görişe[10]
Meger Hak'dan bir 'inâyet irişe

20. 'Ali eydür yâ Resûl eyle dime
Ezdehâ[dan] bu kadar gussa yeme

21. Bellü-durur bir yılanıñ heybeti
Yılan içün gussa yeme key katı

22. Ezdehânın cengine ben varayın
Zülfigâr-ıla ciğerin yarayın

23. 'Ömer eydür ben dahı varam bile
Uşandırayın ejderhâyı gürzile [11]

24. Sıddîk eydür yâ Resûl teferrüce
Ben dahı bile varayım ey hoca

25. 'Ali durdı Hak[kı] yâd eylemedi[12]
Mustafâ destûrı-la söylemedi

26. Mustafâ bilür idi bunlar n'olısar
Anlar varup anda âciz kalısar

27. Turdılar dahı cebelerin geydiler
Otuz üç biñ sahâbe cümle geldiler

28. İrte gece varup anda gittiler
Ezderhânıñ makâmına yetdiler

---

[8] Metinde Eyitdi ilâhî sen yâri kıl baña mısraı B'de Yâ ilâhî yâre kılgıl baña şeklindedir. Vezin gereği bu şekil daha uygun görülmüştür (71/b).

[9] Metinde Gâzilerden kim cevâb vire saña mısraındaki saña kelimesi anlam bakımından aña olarak değiştirilmiştir (Korkmaz, 2021, s. 259).

[10] Görişe: Güreşe şeklindedir (Onur, 2019, s. 692); diğer bir nüshada urışa şeklindedir (Korkmaz; 2021, s. 259).

[11] Metindeki Ceng idelüm ezderhâ ikimüz bile mısraı Paris nüshasında (2020, s.1012) Güzel- Tatçı yayımında (1990, s. 70) Uşandırayın ejderhâyı gürzile şeklindedir. B nüshasında Ejdehânın cengine varam bile (72/a) şeklindedir.

[12] Metinde 'Ali durdı Hak[kı] ol dem yâd eylemedi mısraında vezin bozuktur. Metindeki ol dem alınmadı.

39/a 29. Gördiler bir kara taştan yüce tag[13]
Tag ardında yedi depe var ırag

30. Her depede iki çırâg mum yanar
Her biri[si] birinden ırak yanar

31. Yidi yerde kapkara dütün çıkar
Tutuşursa kulleyi katı yakar

32. Ol kara tag gevdesi imiş anuñ
Hoş 'acâyib işleri var Sübhanıñ

33. Ol depeler ezdehâniñ başıdur[14]
Anı gören sanur dünya taşıdur

34. Çün gâzîler gördiler bu heybeti
Kamusınıñ gitti ussı key katı

35. Tag üstinde saf baglayup turdılar
'Ali buyurdı bir na'ra urdılar[15]

36. Beliñledi ezdehâ getürüp baş
Gışgırdı[16] kim ditredi tag-ıla taş

37. Gâzîleri görüben yürür idi[17]
Kişi var kim göricek kaçar idi

38 Sâz u silâh çukasın saçar idi
'Aklı gidüp at üstünden düşerdi

39. Ol arada kalmadı hiç birisi
Şöyle kim sındı 'Aliniñ çerisi

40. Kaldı Sıddîk 'Ömer 'Osman-ıla
Tañrınıñ arslânı hemân kaldı bile

41. 'Ömer eydür yâ 'Ali biz nidelüm
Dura mı yohsa koşa [mı] gidelüm

---

[13] Bu beyit B nüshasında Gördiler bir tag yatur yavlak yüce / Tag üstinde yedi depe var hoca (72/ a) şeklindedir.

[14] Metinde başlarıdur şeklindedir. Paris nüshasından başıdır şekli alındı (2021, s. 259).

[15] Bu beyit metinde 'Ali'yi buyurdılar na'ra urdılar şeklindedir. Vezin bakımından daha uygun olan B nüshasında Ali buyurdı bir na'ra urdılar (73/a) şekli alınmıştır.

[16] Gışkırdı kelimesi 'ışkırdı olarak okunmuştur (Onur, 2019, s. 693). Aynı şekilde Abdülkadir Korkmaz'da da ıçgıruban olarak okunmuştur (s. 259). B nüshasında ışgırdı şeklindedir: Işgırdı kim ditredi tag-ıla taş (73/a).

[17] Bu beyitte bir mısra eksik: Kişi var kim at üstinde eridi (Korkmaz, 2021, s. 259).

39/b42. Kankı mü'min ezdehâyla görüşe[18]
Meger Hak'dan bir 'inâyet irişe

43. 'Ali eydür ezderhâ ile kamumuz[ı]
Ölmek içün yaratdı Çalap bizi

44. Ben ölem yâ ezdehâyı öldürem
Yâ kaçuban kâfirleri güldürem

45. Himmetiñüz benümle olsun bile
Hoş salavât getürüñ tekbîr-ile

46. 'Ali çekdi zülfigârı yüridi
Ferişţehler Allâh Allâh dir idi

47. Ay u güneş yürür iken durdılar
Ezderhâyla 'Ali'yi çün gördiler[19]

48. Birbiri-le çün mukâbil oldılar
Sıddîk 'Ömer 'Osman teferrüc kıldılar

49. Şunun gibi na'ra urdı ol gâzî
Heybetinden ditredi cümle yazı

50. Beliñleyü ezderhâ getürdi baş
Gıjkıruban ditredi tag-ıla taş

51. Kuyrugı-la urıcak yardı yeri
Yedi başın diküben[20] durdı öri

52. Saldı başın 'Ali'yi dutmag-içün [21]
Agzın açup 'Ali'yi yutmag-içün

53. 'Ali şol dem ayag urdı bir taşa[22]
Bir kademin ayırmadı ey paşa

54. Üç kez çekdi 'Ali'yi alamadı
Kakıdı nidecegin bilemedi

---

[18] Metinde görişe şeklinde olan kelime B'den urışa olarak alınmıştır (73/a).

[19] Metindeki Ezderhâ ile 'Ali'niñ cengine bakdılar beyti Paris nüshasından Ezderhâyla 'Ali'yi çün gördiler şeklinde alınmıştır (Sarıca, 2020, s. 1014).

[20] Diküben kelimesi Güzel-Tatçı yayımından alındı (1990, s.72).

[21] Metinde Başın getürdi 'Ali'yi dutmag-içün şeklinde yazılan bu mısra Paris nüshasındaki Saldı başın 'Ali'yi dutmag-içün şekliyle alınmıştır (Sarıca, 2020, s. 1014).

[22] Metinde 'Ali şol kadar başın ayağın urmışdı taşa mısraı Güzel-Tatçı yayımından 'Ali ol dem ayagın urdı taşa şekliyle alınmıştır (1990, s.73). Bu mısra Namık Aslan yayımında Ayag urdı 'Ali şol dem bir taşa şeklindedir. B nüshasından 'Ali şol dem ayag urdı bir taşa (73/a) şekli alınmıştır.

40/a55. Çünki nevbet değdi ol dem 'Ali'ye
Tañrı arslanı ol gerçek Velîye

56. Şunun gibi çekdi ol Zülfigârı
Ezderhâ iñler-idi zârî zârî

57. Hak Çalab Zülfigâra emr eyledi
Bir kılın kesme deyü söyledi

58. Zîrâ 'Ali da'vîyle gelmiş-idi
Mustafâ'nıñ hâtırı kalmış-ıdı

59. Zülfigâr kesmez 'Ali göyner idi
Yıldırım gibi kılıç oynar idi

60. Sanki 'Aliyle güreş tutar idi
Ezdehâ dembedem kükrer[23] idi

61. İşidenler gök gürler dirler idi
'Ali üzre dembedem sıçrar idi

62. Zehir zakkum 'Ali'ye saçar idi
Kuyrugı-la 'Ali'ye dolaşırdı[24]

63. Sorur idi 'Ali'yi getürmege
Hurd u hûş idüp işin bitürmeye

64. 'Ali bir taşa ayağ urmış-ıdı[25]
Sedd-i İskender gibi durmış-ıdı

65. Ol pâdişâh 'Ali'yi bekler idi
Mustafâ mu'cizâtın saklar idi

66. Zîrâ 'Ali'dür Tañrınıñ arslanı
Kâfir ola her kim sevmeye anı

67. Ebûbekir 'Ömer 'Osman dînimiz
Hem bu üç yâr-ıla olupdur dînimiz

40/b68. Bu dörtden birin birin her kim nide
Dîn ü îmân belki anlardan gide[26]

---

[23] Kükrer kelimesi bazı nüshalarda ıçgururdı şeklinde yazılmıştır (Korkmaz, 2021, s. 260). (B) nüshasında gürler idi şeklindedir.

[24] Dolaşırdı B nüshasından alınmıştır (73/b).

[25] Metinde 'Ali ayağın bir taşa urmış-ıdı şeklinde olan mısra Paris nüshasından 'Ali bir taşa ayağ urmış-ıdı şekliyle kaydedilmiştir (Sarıca, 2020, s.1014).

[26] Metinde Dîn ü îmân belki anlardan kaça mısraında kaça kelimesi kafiye uygunluğu bakımından gide olarak değiştirilmiştir.

69. Ne 'Ali ezdehâya buldı çâre
Ne Zülfigâr ezdehâya kıldı yara

70. 'Ali'niñ heybetinden ol Zülfigâr
Âdem gibi iñledi ol zâr zâr

71. Getürüp Zülfikârı atdı yere
Şol sa'ât Cebrâ'il indi yere

72. Tañrı dil verdi Zülfikâr söyledi
'Ali'ye gör ne hitâblar eyledi

73. Eytdi niçün yâ 'Ali atdıñ beni
Seni mi esleyem yohsa Sübhanı

74. Kesme didi yâ 'Ali ben kesmedim
Hak Çalap emrini ben basmadım

75. Kes dir-ise kesem yedi kat yeri
Komayam öküzi balığı diri

76. Kâf tagın çalar isem iki bölem
Ol pâdişâh ögdügi Zülfikâram

77. Çekiç ile örs yüzin ben görmedim
Demirciniñ eline ben girmedim

78. Zülfikâr Düldül Fâtımâ yâ 'Ali
Üçümüz bir kardaşlaruz yâ velî

79. Bir almadan yaratdı Çalap bizi[27]
Rûzî kıldı Hak saña kamumuzı

80. Ol almayı Hak Muhammed'e viribdi
Yâ Muhammed saña armağan olsun didi

41/a81. Aldı resûl ol almayı dişledi
Allah aña Fâtma'yı bağışladı

---

[27] Türk halk kültür ve inanışlarında elmanın özel bir yeri vardır. Elma Anadolu'da, zenginlik, bolluk ve bereketi temsil etmektedir. Elma motifi aynı zamanda soy ve zürriyetin devamı için önemli unsur olarak da dikkat çekmektedir. Melikşah adlı masalda, padişahın çocuk sahibi olması için kendisine bir ihtiyar derviş tarafından elma armağan edilmiştir (Sakaoğlu, 2002, s. 397). Dâstân-ı Ejderha mesnevîsinde de Hz. Ali'yle ilgili unsurların var olmasına cennetten getirilmiş bir elma neden olmuştur. Metinde Zülfikâr dile geldiği bölümlerde hikâyeyi Hz. Ali'ye anlatmıştır. Anlatıya göre cennetten bir elma Hz. Muhammed'e armağan edilmiştir. Elmayı ısırdığı zaman kızı Hz. Fatıma ona bağışlanmıştır. Aynı zamanda Hz. Ali, kılıcı Zülfikâr, atı Düldül yaratılmıştır.

82. Yarısından Düldül oldı ey âhî
Yarısından beni yaratdı ey velî

83. Çün işitdi Zülfikârıñ [bu] sözin
Getürüp Zülfikârıñ öpdi yüzin

84. Kınına dakdı yine Zülfikârı[28]
Topraga urdı yüzin kıldı zârî

85. Didi İlâhî günâhım bagışlagil
Ben suç etdim sen mürüvvet işlegil

86. Kâfirlere şermesâr etme beni
Ey sultânlar sultânı yüce ganî

87. Nice varam Mustafâ'nıñ katına
Nice bakam ol anuñ ay yüzine

88. Yâ cânım al yâ hod bunda kıl çâre
Ezderhâdan za'îf oldum ey yare

89. 'Ali bildi kendüden suç eyledi
Hak Çalap suçunı bagışladı[29]

90. Hak Çalap Cebrâ'île emr eyledi
Habîbüm ol araya gelsün didi

91. Zülfikâra kesme deyü söyledüm
Aslanımı yavlak 'âciz eyledüm[30]

92. Rahmete'n-lil âlemîn benüm adum
Kim geldi ki ben anı mahrûm kodum[31]

93. Habîbim gelsün şefâ'at eylesün [32]
Ohşasun hem Zülfikâra söylesin

94. Şol dem indi Cebra'îl gökden yere
Mustafâ katına geldi'ndi yere

95. Eytdi yâ resûl 'Ali'ye tez iriş
Yavuz düşvâr oldı işi tîz eriş

---

[28] Beyitteki kınına kelimesi koynına olarak yazılmıştır.
[29] Bu mısra metinde eksik olup B nüshasından tamamlanmıştır (74/a).
[30] Bu mısra eksik olup B nüshasından tamamlanmıştır (74/b).
[31] Bu mısra eksik olup B nüshasından tamamlanmıştır (74/b). N. Arslan nüshasında Kim geldi ki ben anı mahrum kodum şeklindedir. (2016, s. 216). Metindeki Rahmete'n-lil âlemîn benüm adum didi mısraındaki didi kelimesi vezin gereği alınmadı.
[32] Metindeki Didi habîbim gelsün şefâ'at eylesün mısraı vezin gereği Habîbim gelsün şefâ'at eylesün olarak alınmıştır.

41/b96. Gör 'Ali'niñ hâli ne oldı didi
At çekdiler Mustafâ'ya tîz bindi

97. Şolok dem hemân irişdi ol yere
Ol gâzîler Mustafâ'yı hem göre[33]

98. Kamusı tekbir salavât verdiler
Sen bizim güneşimizsin didiler

99. Bizi senden Hak Çalap ayırmasun
Bir gün 'ömri sensiz bize vermesün

100. Mustafâ yârânlarına sordı 'Alî
Yârânlarım nice oldı ol velî

101. Ezdehâ ile gösterdiler anı
Ezderhâ bir taga benzerdi'y ganî

102. Toz ı toprak Âli'ye saçmış-ıdı
Nice kim Zülfikârı salmış-ıdı

103. Ezderhâ deprenmege korkar idi
Ezdehâdan 'Alî yigrek er idi

104. Mustafâ bir kez çagırdı yâ 'Alî
Uş irişdim hîç kayırma yâ velî

105. Hak Çalap günâhın[ı] bağışladı
Senüñ ile lutf-ı kerem işledi

106. Hiç kayırma Zülfikârı sal didi
Ezdehâdan kendüzüni al didi

107. 'Ali'şitdi Mustafâ'nıñ sözini
Secde idüp toprağa urdı yüzi

108. Çagıruban bir kezin na'ra urdı
Beliñleyüp Ezderhâ durdı öri

42/a 109. Hoş salavât getürüp bir kez çalar
Ezdehâyı ortadan iki böler

110. Çün gâzîler gördiler bu heybeti
Kamusı tekbîr verdiler key katı

111. Ezdehânın yedi başın kesdiler
İledüp Ka'be şehrinde asdılar

---

[33] Mısradaki göre kelimesi Güzel-Tatçı yayımından gördiler şekliyle alınmıştır (1990, s. 75).

112. Kendüzin gören kişi düşvâr olur
Âhiretde şeytân aña yâr olur

113. Mustafâ dahı miskîn er idi
Miskîn olanları dahı sever idi

114. Söyleyen Kirdeci Ali-durur
Bunda hem anda Mevlâ'nıñ kulıdur

115. Muhyî kim Fakîh Ahmed hürmetine
Sen değir hasları murâdına

116. Fâilâtün Fâilâtün Failât
Biñ günâhı def' eyler ver salavât

117. Okuyanı diñleyeni yazanı
Rahmetinle yarlıgagıl yâ ganî

5. Metnin Söz Varlığı Üzerine Notlar

Eser gerek yazım özellikleri gerekse söz varlığı bakımından Eski Anadolu Türkçesi dönemi özelliklerini ihtiva etmektedir. İstinsah tarihi belli olmasa da bazı ses değişiklikleri, düzlük-yuvarlaklık uyumu açısından ikili kullanımlar dikkate alındığında 17. yüzyıl veya sonrası istinsah edildiği söylenebilir. Bu özelliklerin ayrıntılı olarak ele alınması ayrı bir çalışma konusudur. Metinde Türkçe kelime ve deyimler açısından zengin bir söz varlığı olup Eski Türkçe döneminden itibaren bazı ses ve anlam değişiklikleriyle günümüze kadar gelen kelimeler ve deyimler bulunmaktadır. Aşağıda metindeki bu kelime ve deyimlerden bazı örnekler verilecektir:

Kelimeler

Beliñlemek: Dîvânu Lugâti't-Türk'te "(insan için) korkup uykudan sıçramak, (hayvan için) bir şeyden korkup sıçramak, kaçmak" anlamındadır (Ercilasun, A. Z. Akkoyunlu, 2020, s. 582). Kelimenin Yeni Tarama Sözlüğü'nde de "Korku ile birden sıçramak, irkilmek" anlamında birçok örneği vardır (1983, 30).

Çalmak: Vurmak, çarpmak (Yeni Tarama Sözlüğü, 1983, 50).

Deprenmek: Dîvânu Lugâti't-Türk'te tepremek ve teprenmek "(nesne vb.) hareket etmek" anlamında verilmiştir (Ercilasun, A. Z. Akkoyunlu, 2020, s. 870). Eski Anadolu Türkçesi dönemi metinlerinde de "hareket etmek, kımıldamak" anlamıyla örnekleri vardır. (Yeni Tarama Sözlüğü, 1983, 64).

Eslemek: Dinlemek, kabul etmek (Yeni Tarama Sözlüğü, 1983, s. 85). VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı'nda "önem

vermek, dikkat etmek, kulak vermek, kabul etmek" anlamları verilmiştir (Paçacıoğlu, 2016, s. 255).

Göynemek [göyünmek, göynümek I, gövünmek, göyenmek]: "Yanmak" (Yeni Tarama Sözlüğü, 1983, s. 99).

Gıjgırmak/gışgırmak [kıjgırmak, kıjgurmak, kışgurmak]: "Haykırmak, gürlemek, fışıltılı ses çıkarmak, haykırarak saldırmak" (Yeni Tarama Sözlüğü, 1983, s. 93). Fiilin bazı nüshalarda gıjgırmak yerine ışgırmak ve ıçkırmak şeklinde yazıldığı görülmüştür. Ejderhâ Destânı'nın farklı bir nüshası üzerinde yapılan çalışmada ışgırmak fiili "Islık çalmak, heybet göstermek, düşmanlık ve tehlike belirtmek." anlamında açıklanmış ve fiilin Kıpçak Türkçesinin söz varlığına ait olduğu (Oraltay vd., 1984, s. 324) belirtilmiştir (Onur Samet,2019, s. 698). Işgırmak fiili Tarama Sözlüğü'nde ve Derleme Sözlüğü'nde bulunmamaktadır. VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı'nda ışgırmak "ıslık çalmak" LO (Lehçe-i Osmani) [üşgür-] açıklaması yapılmıştır (Paçacıoğlu, 2016, s. 291). Üşkürmek ise "kışkırtmak, ıslık çalmak" anlamında verilmiştir (2016, s. 715). Dîvânu Lugâti't-Türk'te üşkür- üşkir- "üflemek, üfleyerek ıslık çalmak" anlamındadır (Ercilasun, A. Z. Akkoyunlu, 2020, s. 936). Abdülkadir Korkmaz tarafından Paris nüshası üzerinde yapılan çalışmada ıçgırmak olarak kaydedilmiş ve sözlükte "çığırmak, kuş gibi ötmek" anlamı verilmiştir (2021, s. 269).

Kakımak: "Öfkelenmek, kızmak" (Yeni Tarama Sözlüğü, 1983, s. 122).

Kayırmak [kayrımak, kayurmak]: 1. Mukayyet olmak, ilgilenmek, önem vermek 2. Kaygılanmak, tasalanmak, 3. Sakınmak, çekinmek. 4. Hazırlamak" (Yeni Tarama Sözlüğü, 1983, s. 30). Metinde "kaygılanmak, tasalanmak" anlamındadır.

Ohşamak [ogşamak]: Metinde "Okşamak, taltif etmek." anlamındadır (Yeni Tarama Sözlüğü, 1983, s. 160).

Sınmak: "Yenilmek, mağlup olmak, bozguna uğramak" (Yeni Tarama Sözlüğü, 1983, s. 186). Yarlıgamak: "Suç bağışlamak, mağfiret etmek" (Yeni Tarama Sözlüğü,1983, s. 236).

Yavuz: "Kötü, sert, güçlü" (Yeni Tarama Sözlüğü,1983, s. 239).

Yazı [yazu]: "Ova, sahra, ıssız yer" (Yeni Tarama Sözlüğü, 1983, s. 240).

Deyimler: Metinde Eski Anadolu Türkçesi döneminde pek çok örneği olan akıl gitmek, at çekmek, ayaga durmak, can kulağın açmak, emrini basmamak, kılıç oynamak, mukabil olmak, od saçmak, oda yakmak, öri durmak, saf bağlamak, yârî kılmak, muradına değirmek gibi deyimler ve

birleşik şekiller vardır.

Sonuç

Kaynağı Ortadoğu ve Orta Asya'nın merkezi olarak bilinen ejderha Türk masal, menkıbe ve hikâyelerinde görülen efsanevî bir varlık olup çeşitli toplumlarda farklı şekillerde anlatılagelmiştir. Bu anlatıların çeşitliliğinde toplumların yaşadıkları coğrafya ve inanç yapısının etkisi olduğu söylenebilir. Çin mitleri ejderhayı suda yaşayan pullu bir canlı olarak tasavvur ederken, Fars kültüründe ejderha kanatlı, dört ayaklı, yedi başlı, ağzından alevler püskürten bir varlık olarak tasvir edilmiştir. Ejderhalarla mücadele İran mitolojisinde de önemli bir yer tutmaktadır.

Türklerde özellikle erken dönemlerde bereket, refah, güç, kuvvet simgesi olarak kabul edilmiş bu efsanevi varlığın Ön Asya kültürleriyle ilişkiye geçildiğinde bu anlamlarının zayıfladığı ve daha çok kötülüğün simgesi olduğu belirtilmiştir. Bu çalışmaya konu edilen destanda ejderha kötü, etrafa zarar veren bir varlık olarak görülmekte, yedi başlı, ağzından ateş püsküren, değdiği yeri yakan bir canavar olarak vasıflandırılmaktadır. Hz. Ali'nin ejderha ile cenginin konu edildiği Ejderhâ Destânı'nın Eski Anadolu Türkçesi döneminden itibaren kaleme alınmış pek çok nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalar üzerinde gerek mitolojik unsurlar, şahıslar, dinî şahsiyetler bakımından incelemeler yapılmış gerekse eserin yazım özellikleri ve söz varlığı konuları ele alınmıştır.

Destân-ı Ejderhâ'nın Bursa nüshası üzerinde yapılan bu çalışmada eser çeşitli nüshaları ile de karşılaştırılarak Latin harflerine aktarılmıştır. Türkçe söz varlığı açısından pek çok kelime ve deyim ihtiva eden eser konusu itibariyle olduğu kadar dil incelemeleri açısından da ayrı bir önem taşımaktadır. Hz. Ali'nin cenklerini konu alan dinî destanlar edebiyatımızda önemli bir yer tutmaktadır. Konuları itibariyle ve ihtiva ettikleri mitolojik unsurlarla da halk bilimi açısından önemli kaynaklardır.

Kaynaklar

Aslan, N. (2016). "Hz. Ali Cenknameleri Bağlamında Bir Eser (Destan-ı Ejderha ve Bazı Motifleri Üzerine)". *Millî Folklor,* Yıl 28, S. 111, 207-219.

Çelebioğlu, Â. (1999). *Sultan II. Murat Devri Mesnevîleri.* İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Çoruhlu, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları.* İstanbul: Kabalcı

Yayınevi.

Destân-ı Ezdehâ, Bursa İnebey Kütüphanesi yazmalar 763/6.

Destân-ı Ejderhâ, Millî Kütüphane Yazmalar 3881/7 (71-75).

Dilçin, C. (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Güzel, A.- M. Tatçı. (1990). "Hz. Ali ile ilgili manzum hikâye: Destan-ı Ejderha veHazret-i Ali'ye atfedilen bir eser: Emsal-i Hazret-i Ali." *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 6, s. 67-89.

Ercilasun, A. B.- Z, Akkoyunlu (2020). *Kaşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâti't-Türk Giriş-Metin-Notlar-Dizin.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Koçak, A. ve S. Gürçay (2017). "Alevi-Bektaşi Velayetnamelerinde 'Ejderha' Motifi." *Journal of Analitic Divinity Center.* 1(1), 34-64.

Korkmaz, A. (2021). "Dâstân-ı Ejderhânın Paris Bibliotheque Nationale (Turc 396) Nüshası Üzerine Bir İnceleme." *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* s. 248-279.

Kozan, A., R. Bilgili. (2013). "Hz.Ali'nin Menkıbevi Hayatına Dair Bir Destan: Dâstân-ı Ejderhâ ve İslâmî Dönem Anadolu Türk Kültürüne Yansımaları." *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* 8 (5), 465-490.

Kubbealtı Lugâtı Türkçe Sözlük (2007). (Haz. Ayverdi İlhan-Ahmet Topaloğlu), İstanbul.

Kültüral, Z. (2004). "İzzeddinoğlu'nun Tâvus Hikâyesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,* C. XXXI, s. 187-188.

Kültüral Z.-L. Beyreli (1999), *Şerifî Şehnâme Çevirisi,* IV C. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Onur, S. (2019) "Ejderha Destanı'nın Yeni Bir Neşri (Salur Kazan, Sarı Saltuk ve Hz. Ali'nin Ejderhayla Cenklerinin İlişkisi)", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi,* C. 16, S.4, ss. 687-723.

Paçacıoğlu, B. (2016). *VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı,* İstanbul: Kesit yayınları.

Sakaoğlu S. (2002). *Gümüşhane ve Bayburt Masalları.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Sarıca, B. (2020) "Dâsıtân-ı Ejderhâ'nın Paris Nüshası Üzerine", *Dr. Kemal Daşçıoğlu'na Vefa Kitabı,* Editörler: Mithat Aydın-Süleyman İnan, İstanbul: Pegem Akademi.

Sıbıç, B. (2022) "Tabiatüstü Varlıkların Türkiye Türkçesindeki Görünümleri: Cin, Şeytan Örneği", *Motif Vakfı Halkbilimi Dergisi,* C. 15, S. 40, 1231-1253.

URL-1 Güncel Türkçe Sözlük. (2023). http://www. tdk.gov.tr.

MERMER, Ahmet.*

"Fuzûlî'nin Şiirlerinin Dili"

Eski şiirde Yunus Emre Türkçesi, Ali Şir Nevâî Türkçesi gibi Fuzûlî Türkçesi de vardır. Türk edebiyatının zirve şahsiyetlerinden biri olan Fuzûlî, sadece Divan edebiyatının değil, bütün Türk edebiyatının zaman ve coğrafyaları aşan şairlerinden biridir.

16. yy. şairlerinden olan Fuzûlî, Oğuzların Bayat koluna mensup bir ailenin çocuğu olarak kendisinin "Burc-ı evliyâ" diye andığı "Irak-ı Arap" bölgesinde doğmuş, ömrünü burada geçirmiş bir kişiydi. Fuzûlî, devrinin üç büyük dili Arapça, Farsça ve Türkçeyi ana dili ölçüsünde biliyordu. Şairin, Türk, Fars ve Arap dillerinde yazılmış üç divanın yanı sıra pek çok esere imza atmış velûd bir kişiydi. Fuzûlî'nin hayatı ve eserleriyle ilgili bu kısa değerlendirmenin ardından konumuza Fuzûlî'nin Kerbelâ şehitleri için yazdığı *Hadîkatü's-süedâ* (Mutluların Bahçesi) adlı eserinin[1] ön sözündeki bir rubâî ile başlayalım:

Ey feyz-resân-ı Arab u Türk ü Acem
Kıldın Arabı efsah-ı ehl-i âlem
Etdin fusahâ-yı Acemi Îsî-dem
Ben Türkî zebândan iltifât eyleme kem

"Ey Arap, Acem ve Türk'e feyz veren (Tanrım)! Sen Arap kavmini en fasih konuşan milleti yaptın. Acem fasihlerinin ise sözlerini İsa nefesi gibi cana can katan güzelliğe ulaştırdın. Ben Türküm, Türkçe söylemek istiyorum. (Tanrım) iltifatını yani sözü en güzel, en sanatlı ve en üstün bir şekilde söylemeyi benden esirgeme".

Bu hoş duâsının yanı sıra bir başka kıt'asında da şair şöyle söylemiştir:

Ol sebebden Fârisi lafz ile çokdur nazm kim
Nazm-ı nâzik Türk lafzıyla igen düşvâr olur
Mende tevfîk olsa bu düşvârı âsân eylerem
Nev-bahâr Olgaç dikenden berg-i gül ızhâr olur[2]

"Farisî ile çok sayıda şiir söylenmesinin sebebi Türk diliyle ince şiir söylemenin güç olmasındandır. Fakat Allah yardım ederse ben bu güçlüğü yeneceğim. İlkbahar geldiği zaman, kuru dikenlerden nasıl gül yaprakları çıkmaya başlarsa, ben de diken gibi sert sanılan Türkçe ile gül yaprağı gibi ince şiirler söyleyeceğim".

---

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Emekli Öğretim Üyesi, El-mek: mermerahmet49@gmail.com

1 Fuzûlî, *Hadîkatü's-süedâ*, Haz. Şeyma Güngör, Ank. 1987, s. 17.

2 Fuzûlî, *Türkçe Divanı*, Haz. İsmail Parlatır, Ank. 2012, s. 387; Nihad Sami Banarlı, *Türkçenin Sırları*, İst. 1972, s. 104.

Fuzûlî'nin ifade ettiği bu duâ ve bu sözleri en güzel ve en üstün eserlerini Türk diliyle söylemek istemiş, bu tutumuyla Türk diline karşı hassasiyet ve istikrarını göstermiştir.

Bu örneklere, bu sözlere dikkatlice bakacak olursak, başka dillerin Türk dilinden üstün oluşuna tahammül edemeyen Fuzûlî'nin, milli bir duygu içinde olduğunu, şiirlerini Türkçe yazmak istediğini anlıyoruz. Şair bu sözleri Türkçe'nin henüz yeter derecede işlenmediği bir çevrede, 16. Yy. da söylemişti.

Bağdat çevresi, yani Irak-ı Arab bölgesinin sokaklarında Arapça konuşulan, medreselerinde Arap diliyle ders okutulan ve bunun yanı sıra şiirlerde, genellikle Farsça söylenebilir bir atmosferin kapladığı coğrafyada tam bir Türk haysiyet ve gururuyla söylemiştir Fuzûlî.

Hayat komplike bir oluşumdur. Bu oluşum içerisinde şiir sanatı da sürekli bir haldir. Her ölümsüz eserin yazarını/ şairini yetiştiren ve onun düşünce dünyasını inşâ eden bir inanç ve fikir vardır. İşte Fuzûlî de âlim bir şair olarak yaşadığı coğrafya ile bütünleşmiş bir şahsiyettir. Şairin doğduğu ve yaşadığı yer Irak-ı Arap, bir başka söyleyişle Burc-ı evliya bölgesi olduğunu yukarıda belirtmiş idik. Bu bölge İslam dünyasının en önemli din, kültür ve medeniyet merkezlerinden biridir. Tarih boyunca mezhep çatışmalarının eksik olmadığı, çeşitli tarikat şeyhlerinin, velîlerinin bulunduğu, Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin'in kanının karıştığı bir topraktır. Şairin Farsça divanı'nın ön sözünde bu konuya kendisi de "Benim şiirlerim altın değil, gümüş değil, inci değil, la'l değil, topraktır, fakat Kerbelâ toprağıdır" demiştir.

Fuzûlî, ilme ve şiire sevgiyle başlamıştır. Şiir söyleyebilmek de kendi başına ayrı bir ilim ve kemal türlerinin çok değerli olan bir şubesidir diyen Fuzûlî, iyi bir âlim olmayı istediği kadar, iyi bir şair olmayı da istemiştir. Şairin bu istek ve arzusunun göstergesi de yazdığı eserlerdir.

Divan şiirinde söylenen değil, söyleyiş esastır. Fuzûlî'nin de dile ve söze çok yüce duygularla yaklaştığını şu ifadesinden anlıyoruz:

> Cân sözdür eger bilirse insân
> Sözdür bu diyenler özgedir cân[3]

Fuzûlî, söz ve şiir sanatları üzerinde çok düşünmüş, hatta bu anlayışını güzel bir şekilde şu mısralarla dile getirmiştir:

---

[3] Fuzûlî, *Leyla vü Mecnun*, Haz. Hüseyin Ayan, İst. 2005, s. 408.

Halka ağzın sırrını her dem kılır izhâr söz
Bu ne sırdır kim olur her lahza yokdan var söz

Artıran söz kadrini sıdk ile kadrin artırır
Kime ne mikdâr olsa ehlin eyler ol mikdâr söz[4]

"Söz, ağzının sırrını her nefeste âleme açıklıyor. Bu ne sırdır ki her göz açıp kapayışta söz yoktan var oluyor. Doğru söylemekle sözün kadir ve kıymetini artıran kimse kendi kıymetini artırır. Söz ne kadar değerli ise sahibini de aynı derecede değerli kılar".

Bu gazelin bazı beyitlerinde "söz", şiir anlamında da kullanılmıştır. Fuzûlî'nin o devirde kutsal ve yaygın bir kelime olan "kelâm" yerine Türkçe "söz" kelimesini tercih etmesi de anlamlıdır.

Eylesen tûtîye ta'lîm-i edâ-yı kelimât
Nutkı insân olur ammâ özi insân olmaz

sözleri ise edebiyatımızın halk diline ve hafızasına kadar işleyen en meşhur hikemî beyitleri arasına girebilmiştir.

Gazel şairi olan Fuzûlî'yi hem yaşadığı devirde üstün kılan hem de kuşaktan kuşağa günümüze taşınmasında en önemli etken, onun şiirlerinde söz ve anlam sanatlarını başarıyla kullanmasıdır. Bunların yanı sıra şairin Türkçeye değer vermesi ve o dilin inceliklerini, yapısını ve anlatım tekniğini iyi kullanmasıdır. Bir başka söyleyişle Fuzûlî, Divan şairleri içinde Türkçeyi, bu arada halk Türkçesini çok iyi bilen ve dil sevgisini şuurlu bir Türkçecilik derecesine ulaştıran bir şairdir. Aynı zamanda çoğu şiirlerinin konuşma dili esasına dayanmış olmasıdır.

Yeri gelmişken Şairin *Türkçe Divanı*'nda yer alan şekil ve içerik bakımından çok önemli özellikler gösteren şu ünlü murabbaından söz etmemek de olmaz:

Perîşân hâlin oldum sormadın hâl-i perîşânım
Gamından derde düşdüm kılmadım tedbir-i dermânım
Ne dersin rüzgârım böyle mi geçsin güzel hânım
Gözüm cânım efendim sevdiğim devletli sultanım[5]

Yedi bendden oluşan, ilk bendini belirttiğimiz murabba, buna benzer beyitlerindeki konuşma dilinin doğallığına, kısa ve soru cümlelerine yer verildiği görülür. Her bendin sonunda tekrarlanan "Gözüm, cânım efendim, sevdiğim devletli sultânım" mısraı sade Türkçe

---

4 *Fuzûlî Divanı*, G. 116/1-2, Haz. İsmail Parlatır, 2012, s. 255.

5 *Fuzûlî Dîvânı*, Haz. İsmail Parlatır, 2012, s. 405-406, Mur. 3/1; Mine Mengi, "Fuzûlî'nin Şiirlerini Kalıcı Kılan Bazı Üslup Özellikleri", Ank. 2000, s. 92.

söyleyişinin, hatta Türkçe sevgisinin güçlü bir ifadesidir. Aynı zamanda bu mısrada halk türkülerinin nakarat zevkini hatırlatan, tonlama ve vurguyu gösteren, konuşma lisanının hitaplarının kullanışı olan, ahenk ve samimilik hissedilen üstün bir söyleyiş vardır.

Edemem terk Fuzûlî ser-i kûyın yârin
Vatanımdır vatanımdır vatanımdır vatanım[6]

Beytinde şairin duygu yoğunluğunu gösteren tekrir san'atında da konuşma dilinin bir unsuru olan musikili söyleyişi duyar gibiyiz. Şairin,

Hayâl ile tesellidir gönül meyl-i visâl etmez
Gönülden taşra bir yâr olduğun âşık hayâl etmez[7]

beyti ile buna benzer ifadelerde maddi ve manevi âlemin zıtlıklarını yaşayan,

Beni cândan usandırdı cefâdan yâr usanmaz mı
Felekler yandı âhımdan murâdım şem'i yanmaz mı[8]

İfadelerindeki tezatlı anlatım Türkçe ifadeye yardım eden, soru cümlesi kullanımıyla halk söyleyişini yakaladığını görürüz.

En eski Türk şiirinden beri, Türk edebiyatının nazmında ve nesrinde bir musiki unsuru halinde gördüğümüz aliterasyon, esasında bir halk dili zevkidir:

Sensiz olman aynı mihnetden belâdan bir zaman
El-amân hicrân belâ vü mihnetden el-amân

diyen Fuzûlî, bu beytinde inleyiş sedâlarını, yani Türkçenin ses ve hece sırlarını aliterasyon yoluyla duyurmaya çalışmıştır.

Gazel de ki meşhûr-ı devrân ola
Okumak da yazmak da âsân ola[9]

diyen Fuzûlî, gelenek gereği Türk şairlerinden Nevâî, Nizâmî, Hayâlî ve Necâtî gibi şairlere çeşitli nazîreler yazmış ise de, Üstad Gölpınarlı'nın tespitine göre[10] Fuzûlî, en güzel mazmunlarının birçoğunu Necâtî'den almıştır. Şiirlerindeki sade söyleyişler ve halk Türkçesiyle yazılmış şiirler noktasında Necâtî'yi tercih etmesinin tesadüf eseri

---

6 *Fuzûlî Divanı*, Haz. Kenan Akyüz ve diğ., Ank. 1958, s. 328.
7 *Leyla vü Mecnun*, Haz. Hüseyin Ayan, İst. 2005, G-1, s. 362.
8 *Fuzûlî Divanı*, Haz. Kenan Akyüz ve diğ., Ank. 1958, G. CCCXIV, s. 388.
9 *Fuzûlî Divanı*, Haz. A. Gölpınarlı, İst. 1961, s. XXXVII.
10 *Fuzûlî Divanı*, Haz. A. Gölpınarlı, İst. 1961, s. 37.

olmadığı da açıkdır. Mesela Necâtî'nin,

Ey nasîhat eyleyen ben bî-dile dildâr için
Hey ne derdin var senin gönülcüğün yanındadır

beytine Fuzûlî'nin en güzel beyitlerinden biri ve şu beyti bulunduran gazel ona naziredir:

Çekme dâmen nâz edip üftâdelerden vehm kıl
Göklere açılmasın eller ki dâmânındadır[11]

Fuzûlî, insani duyguları devrinin dini ve tasavvufî düşünceleriyle sentezleyerek ilâhîleştirmiştir.

Fuzûlî, yaşayışında ilim yolu olan "akıl" ile şiir yolu olan "gönlü" daima karşı karşıya getirmiş, ancak "akıl ve aşk" ikilemi arasında kalmış bir şair değildir. Şair, Türkçe Divânı'nın ön sözünde "İlimsiz şiir, temeli olmayan bir duvar gibi olur, temelsiz duvar da gayet değersiz olur."

İlim kesb ile pâye-i rif'at
Ârzû-yı muhâl imiş ancak
Aşk imiş her ne var âlemde
İlim bir kîl u kâl imiş ancak[12]

Şairin bu kıt'asında "aşk" ile "ilim" söz konusu edilmektedir. Bu şiirde bu iki mefhumu açıklayan ifâdede onlara ışık tutan iki söz yer alır: "pâye-i rif'at" ve "kîl ü kâl imiş" ifadesini de göz önüne aldığımızda sonradan farkına varma, idrak etme ve öğrenme olduğunu anlamaktayız.

Saçma ey göz eşkden gönlümdeki odlare su
Kim bu denlü dutuşan odlare kılmaz çâre su[13]

beytiyle başlayan ve Hz. Peygamber'e karşı gösterilen coşkun, samimi sevgi bu şiirde harikulade bir sanat hüneriyle birleşerek başarılı bir lirizm edası olan şairin su redifli kasidesi/ Na't'ının matla beytindeki "saçma" ifadesi de hitâbî üslûba bir örnektir.

Makalemi Ahmet Hamdi Tanpınar'ın şu sözüyle bitirmek istiyorum: Hayatı, aşkı ve şiiri ciddi zaviyeden gösteren şair Fuzulî.[14]

---

[11] *Fuzûlî Divanı*, Haz. Kenan Akyüz ve diğ., Ank. 1958, s. 209.
[12] *Fuzûlî Divanı*, Haz. İsmail Parlatır, 2012, G. 116/1-2, s. 385.
[13] *Fuzûlî Divanı*, Haz. Kenan Akyüz, Ank. 1958, s. 23-25.
[14] A. H. Tanpınar, "Fuzûlî'ye Dair", *Edebiyat Üzerine Makaleler*, İst. 1969, s. 143.

Kaynaklar

Banarlı, Nihad Sami, *Türkçenin Sırları,* İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1972.

Fuzûlî Divânı, (Haz. Abdülbâki Gölpınarlı), İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1961.

Fuzûlî, *Hadikatü's-Süedâ,* (Haz. Şeyma Güngör), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

Fuzûlî, *Leylâ vü Mecnûn,* (Haz. Hüseyin Ayan), Dergâh Yayınları, İstanbul, 2005.

Fuzûlî, *Türkçe Divan,* (Haz. İsmail Parlatır), Akçağ Yayınları, Ankara, 2012.

Fuzûlî, *Türkçe Divan,* (Haz. Kenan Akyüz ve diğ.), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1958.

Mengi, Mine, "Fuzûlî'nin Şiirlerini Kalıcı Kılan Bazı Üslûp Özellikleri", *Divan Şiiri Yazıları,* Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.

Tanpınar, A. H., "Fuzûlî'ye Dair", *Edebiyat Üzerine Makaleler,* İstanbul, 1969.

ÖNTÜRK, Tolga.*

"Mevlânâ Alâüddin Selânikî'nin Şerhü Muʿammeyât-ı Esmâ-i Hüsnâ'sı"

1. Giriş

Tarih boyunca sayısız sözlü ve yazılı eser vücuda getiren Türklerin edebiyatında, İslâmî ürünler önemli bir yer tutmaktadır. İslamiyet ekseninde eserler yazan Türk şair ve yazarlar için ilk kaynak, Kur'an-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'in hadisleridir. Türk İslam edebiyatında Cenâb-ı Allah, Hz. Peygamber ve Kur'an-ı Kerîm her açıdan eserlere konu olmuş, mensur ve manzum ürünlerin büyük bir kısmı İslâmî anlayışla kaleme alınmıştır. Türk-İslam edebiyatının önemli bir kolu olan klasik Türk edebiyatında da durum böyledir. Başta tevhit, münâcât, na't, kırk hadis, hilye-i şerif, mevlit, esmâ-i hüsnâ, esmâ-i nebî, mirâciyye, ıydiyye, ramazaniyye, gazânâme, şemâil-i şerif, tazarrunâme türünden dinî içerikli eserler olmak üzere sayısız eser kaleme alınmıştır. Din dışı konularda yazılan divanlar, mesneviler gibi müstakil eserlere bile tevhit, münâcât, na't gibi dinî şiirlerle başlamak, bu edebî eserlerin tertip hususiyetlerinin başında gelmektedir. Bu İslâmî ürünler arasında Cenâb-ı Allah'ın "en güzel isimleri" ve "doksan dokuz ismi" olarak bilinen *esmâ-i hüsnâlar* ise şerh, zikir, muamma ve havas türünde manzum ve mensur olarak ele alınmışlardır. Özellikle "bir ismin şiir içerisinde çeşitli usullerle gizlenmesi" şeklinde tertip edilen muammalar, esmâ-i hüsnânın en çok yazıldığı türler arasındadır. 15. yüzyılda yaşamış ve Fars edebiyatının en büyük muamma şairi olarak bilinen Mir Hüseyin Nîşâbûrî de esmâ-i hüsnâ üzerine bir muamma risalesi kaleme almıştır. Türk edebiyatında, bu muamma risalesinin şerhi ve hallini ihtiva eden pek çok eser bulunmaktadır. 16. yüzyılda yaşadığı varsayılan Mevlânâ ʿAlâüddîn Selânîkî de Mir Hüseyin'in esmâ-i hüsnâ muammalarını şerh eden şarihlerdendir. Bu çalışmada tek nüshasının Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eserler Kütüphanesi nu. 21 Hk 1590/3'te olduğunu bildiğimiz *Şerhü Muʿammeyât-ı Esmâ-i Hüsnâ* adlı eser ve müellifi hakkında bilgi verilmiştir. Eserin metni çeviriyazı ile Latin harflerine aktarılmış ve ardından eserin yapısı, şerh metodu gibi hususlar değerlendirilmiştir.

İslâmî Türk edebiyatında işlenen konuların başında Cenabı Allah'ın "en güzel isimleri" manasına gelen *esmâ-i hüsnâ* (esmâü'l-hüsnâ)

* Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, tolgaonturk@yyu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7420-2209

gelmektedir. İsmin çoğulu olan *esmâ* ile en güzel anlamındaki *hüsnâ* kelimelerinden oluşan esmâ-i hüsnâ terkibi, Allah'a (cc) nispet edilen doksan dokuz ismi ifade etmektedir (Topaloğlu, 1995: 404). İslâmiyet, Allah'ın isim ve sıfatlarının iyi anlaşılmasına çok önem vermiş, Allah'ın insanlar tarafından bilinmesini, bu isimlerin lâyıkıyla anlaşılmasına bağlamıştır. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de bazı ayetlerde "Allah'ın güzel isimlerinin bulunduğu ve ona bu güzel isimlerle dua edilmesi gerektiğinin" belirtilmesi, pek çok alim ve edebiyatçıyı Kur'ân'dan çeşitli isimler ve sıfatlar çıkarmaya sevk etmiş ve bu isimlerle CenabıAllah'ı mübarek vasıfları öğrenilmeye ve anlatılmaya çalışılmıştır (Şahin, 2001: 49).

Müslümanlar için bu denli öneme sahip olan esmâ-i hüsnâ, Türk İslam edebiyatında diğer türler gibi, bir tür hâlini almış ve edebî bir terim olarak da Allah'ın doksan dokuz güzel ismini konu edinen, onların anlamlarını açıklayan, onu okuyup ezberlemenin faziletlerinden bahseden manzum veya mensur eserleri ifade etmiştir. Esmâ-i hüsnâlar pek çok eserin içerisinde muhtelif bir şekilde bulundukları gibi, sadece bu türü anlatan müstakil eserler de kaleme alınmıştır. Bu yüzden CenabıHakk'ın isimleri ile ilgili yazılan eserlerin bir edebî tür çerçevesinde ele alınması gerekli hâle gelmiştir (Öztürk, 2019: 29).

Ali Öztürk, esmâ-i hüsnânın edebiyatımızda işleniş biçiminden hareketle bir tasnif yapar. Esmâ-i hüsnâ içerikli edebî metinlerin başında, bu doksan dokuz ismi sayan manzumeler gelmektedir. Başta tevhit ve münâcâtlar olmak üzere dinî edebiyatımızın pek çok türünde esmâ-i hüsnâdan bahseden, bu isimlerin bir kısmını içeren ve onları dua vesilesiyle zikreden şiirlere rastlanır. Burada amaç, Allah'ın en güzel isimlerinin bir şiir formuna sokularak sayılmasıdır. Süleyman Çelebi, *Vesiletü'n-Necât*'ta, Fuzûlî, Sadrî, Nâbî gibi şairler gazellerinde esmâ-i hüsnâyı zikreden şairlerdendir. Bir sonraki tasnif ise esmâ-i hüsnâ şerhleri şeklindedir. Bu konuda manzum ve mensur çok sayıda müstakil eser kaleme alınmıştır. Hem Arap edebiyatında zaten var olan esmâ-i hüsnâyı şerh etme geleneği hem de Türkçeye çevirirken açıklama yapma ihtiyacı edebiyatımızda esmâ-i hüsnâ ile ilgili şerhlerin yazılmasına vesile olmuştur. Ayrıca Kur'ân'da esmâ-i hüsnâ ile Allah'a dua edilmesinin buyurulması ve hadis-i şeriflerde Allah'ın isimlerini ezberleyenlerin cennete gireceği müjdesi, bu şerhlere olan ilginin artmasını sağlamıştır. Şeyhoğlu Mustafa, İbn-i İsâ-yı Saruhânî, Hâkim Seyyid Mehmed, Trabzonlu Şâkir Mehmed Efendi bu tarz manzum şerh

yazan şairlerden bazılarıdır. Esmâ-i hüsnânın havassı şeklinde kategorize edilen diğer bir türde de "CenabıHakk'ın en güzel isimlerinin birtakım manevi tesirleri olduğu gerçeği" bulunmakta ve kaleme alınan eserler esmâ-i hüsnânın özel manaları ve keyfiyeti üzerinde durmaktadır. Mesela rızık darlığı çeken bir kimsenin "Rezzâk" ism-i şerifini çok zikrederek rızık talebinde bulunması bu kabildendir (Öztürk, 2019: 34-37).

Esmâ-i hüsnâların işlendiği en önemli türlerden birisi de esmâ-i hüsnâ muammaları ve bunlara yazılan şerhlerdir. Edebiyat terimi olarak "bir ismin gizlenmesi şeklinde düzenlenmiş bilmecelere" denilen muamma, başlangıçta Allah'ın doksan dokuz ismi (esmâ-i hüsnâ) hakkında düzenlendiği hâlde daha sonra insan isimleri için de yazılmıştır. Bazı divanların "muʿammeyât" kısımlarında esmâ-i hüsnâ için düzenlenmiş muammalara da rastlanmaktadır. Şairlerimiz, bu tür muammaları bir saygı gereği olarak "muʿammeyât" kısmının başına yerleştirmişlerdir (Bilkan, 2000: 12).

Türk edebiyatında muamma ustaları Edirneli Emrî ve Kınalızâde Ali Çelebi'dir. "Emrî'nin bu sahadaki şöhreti kendisinden önce muamma yazanları unutturduğu gibi kendisinden sonra gelenler arasında da bu sanatla onun kadar uğraşan olmaması divan edebiyatında Emrî'nin muamma üstadı kabul edilmesine sebep olmuştur." (Saraç, 1997: 309). Yine kaynaklarda Kınalızâde Ali Çelebi'nin muamma türünü tetkikine, muammacılık merakıyla bir araya gelen muhitine ve muammalarının edebî değerine değinilmektedir. Türk edebiyatında muamma türünün kuram ve uygulamasında Emrî ile birlikte önemli katkısı bulunan Kınalızâde Ali, bizzat muammalarıyla da tanınan bir şairdir. Ayrıca çevresindeki şairleri muammaya teşviki ve bu türe merak saranlar üzerindeki himayesi de bulunmaktaydı. (Arslan, 2023: 190).

Muammaların en büyük üstatlarının İranlı şairler olması sebebiyle, en güzel esmâ-i hüsnâ muammaları da İranlı şairler tarafından kaleme alınmıştır. Edebiyatımızda sınırlı sayıda esmâ-i hüsnâ muamması tertip edilmiştir. Bizde muamma tertip etmekten ziyade İranlı şairlerin tertip ettiği muammaları çözmek üzere kaleme alınmış eserler daha fazladır (Baş, 1999: 56).

Özellikle Mir Hüseyin Nîşâbûrî ve Mollâ Câmî gibi isimlerin muamma risalelerine Türk edebiyatında fazlaca şerh yazıldığını

görmekteyiz.[1] İran'ın meşhur muamma ustası Mir Hüseyin ve onun muamma risalelerine yazılan şerhlere aşağıda kısaca değinilmiş olup onun esmâ-i hüsnâ muammalarına Alâüddin Selânîkî'nin yazdığı şerh incelenmiştir.

2. Mîr Hüseyin Nişâbûrî ve Muamma Risaleleri

İran edebiyatının en büyük muamma şairlerinden olan Mir Hüseyin, Horasan veya Nişabur'da dünyaya gelmiştir. Gelibolulu Sürûrî'nin *Şerh-i Muʿammeyât-ı Mir Hüseyin* adlı eserinde şairin H 904 (M 1498/99) yılında vefat ettiği kaydedilir. Mir Hüseyin, bir müddet Herat'ta yaşamış, burada Mollâ Câmî'nin öğrencisi olmuş ve Ali Şir Nevâyî'nin şiir meclislerinde bulunmuştur (Öntürk, 2019: 18). Nevâyî'nin *Mecâlisü'n-Nefâyis*'inde muamma fennindeki maharetinden bahsedilir. Mir Hüseyin muamma ilmini o dereceye çıkarmıştır ki onu aşmak mümkün değildir. Hatta bu yolu kapatmış olduğuna hükmedilir (Eraslan, 2015: 464).

Mir Hüseyin Nîşâbûrî'den bahseden bütün kaynaklar onun muamma sanatının en büyük şairi olduğu konusunda hemfikirdir. Gerek *Şerh-i Muʿammeyât-ı Mir Hüseyin* adlı eserde gerekse de metnini aşağıda verdiğimiz *Şerhü Muʿammeyât-ı Esmâ-i Hüsnâ* adlı eserde şairin mahlasının *Şefîʿî* olduğu bildirilir. O yazdığı risaleler ile muamma ilminin kaidelerini ve çözüm yollarını anlatmış ve bu fennin kurallarını ortaya koymuştur.

Kaynaklar Mir Hüseyin'in muamma alanında yazılmış iki risalesi olduğunu belirtir. Bunlar *Risâle-i Muammâ* ve *Risâle der-Esmâ-i Hüsnâ*'dır. *Risâle-i Muammâ*, şairin büyük muamma risalesi olup 700'den fazla muamma örneği verdiği ve muammanın tanımı, kaideleri ve usullerini tek tek açıkladığı eseridir. Şair, muamma amellerini *teshilî, tahsîlî, tekmilî* ve *tezyilî* şeklinde dört başlıkta tarif etmiştir. Diğer muamma risalelerinden farklı olarak "tezyilî" amelini Mir Hüseyin eklemiş ve anlatmıştır.

Bu risale, Türk edebiyatında çok okunmuş ve üzerine çok fazla şerh yazılmış bir eserdir. Mir Hüseyin'in muamma risalesinin bu şekilde Türkler tarafından rağbet görmesi, muamma ilminin Türk edebiyatı

---

[1] Mollâ Câmî bu ilimde eşsiz olup muamma üzerine dört tane risale kaleme almıştır. Bunlardan en hacimlisi Risâle-i Kebîr der-Muammâ adıyla bilinen Hilye-i Hulel isimli eserdir. Bu esere başta Gelibolulu Sürûrî olmak üzere birçok şârih tarafından şerh yazılmıştır. Yine onun Manzûme-i Muammâ isimli küçük muamma risâlesi de Selahaddin-i Uşşâkî (Kaçar, 2021), Gelibolulu Sürûrî (Ateş, 2024a), Râhimî (Ateş, 2024b), Behiştî Ramazan (Öntürk, 2022) gibi şârihler tarafından şerh edilmiştir.

içerisinde tanınmasına ve yerleşmesine de katkı sağlamıştır. Bir rivayete göre "Kınalızâde Ali Çelebi ve Emrî Çelebî, Edirne'de Üç Şerefeli Medrese'de Mir Hüseyin'in muamma risalesini okumuş, istinsah etmiş ve beraber iyice tetkik etmişler. Emrî bu sanatı ilerleterek halk içerisinde şöhret kazanmıştır." (Tarlan, 1936: 4)

Türk edebiyatında bu esere çok sayıda şerh yazılmıştır. Bunların en bilineni Gelibolulu Sürûrî'nin *Şerh-i Muʿammeyât-ı Mir Hüseyin* adlı eseridir. Yine *Lamiî Çelebî, Muhammed b. Alî el-Nundakî, Hüsam b. Hayreddin, Hüseyin Muammâyî ve Hâşim b. Mikâil* gibi isimler bu risaleye şerh yazan şârihlerdendir (Bilkan, 2000: 176; Öntürk ve Öztürk, 2020: 134).

Mir Hüseyin'in diğer muamma risalesi ise *Risâle der-Esmâ-i Hüsnâ*'dır. CenabıHakk'ın esmâ-i hüsnâsının her biri için yazılan muammaları ihtivâ eden bu risale, ilk kez Âgâh Sırrı Levend tarafından tanıtılmıştır (1957). Yine bu risaleye Türk edebiyatında birçok şerh yazılmıştır. Bunların başında Lâmiî Çelebi'nin *Şerh-i Muammeyât-ı Alâ Esmâ-i Hüsnâ*'sı gelmektedir. Lâmiî Çelebi bu risaleyi Türkçe şerh ederek Türk şairlerinin istifadesine sunduğunu belirtmektedir. Lâmiî, muammaları "şerh-i mânâ, nükte-i îmâ, hall-i muammâ" şeklinde üç başlıkta şerh etmiştir (Baş, 1999: 59). Lâmiî Çelebi'nin yanı sıra Sürûrî Mustafa, Aliyyü'l-Arabî, Nazmî, Nazirâ İbrahim, Alaüddin Selânîkî gibi isimler bu risaleye Türkçe şerh yazmışlardır (Levend, 1972: 51).

3. Alâüddin Selânikî ve *Şerhü Muʿammeyât-ı Esmâ-i Hüsnâ*'sı

Şerhü Muʿammeyât-ı Esmâ-i Hüsnâ adlı şerhin sonundaki ferağ kaydından anlaşıldığına göre, eser Mevlânâ ʿAlâüddîn Selânîkî tarafından kaleme alınmıştır. Mevlânâ ʿAlâüddîn Selânîkî, bu şerh metnini H 938 (M 1531/32) senesinde tamamlamıştır. Tezkirelere ve diğer biyografik kaynaklara bakıldığında, aynı isimde bu dönemde yaşamış ve muamma ilminde şöhret kazanmış tek şair *Muammâyî* veya *Selânîkî* mahlaslarıyla kaydedilmiş olan Muammâyî Alî Bâlî Selânîkî'dir. Kaynaklarda Muammâyî Alî Bâlî Selânîkî'nin Yavuz Sultan Selim dönemi muamma şairlerinden olduğunun belirtilmesi ve Mevlânâ ʿAlâüddîn Selânîkî'nin de eserini yazdığı yıla bakılarak Yavuz Sultan Selim zamanında hayatta olması, kronolojik olarak bu şahsiyetlerin aynı kişi olma ihtimalini artırmaktadır. Buna bakılarak her iki şairin de 16. yüzyılda yaşadığı görülmektedir. Yine verilen bilgilere göre Muammâyî Alî Bâlî Selânîkî'nin Fars edebiyatı muamma şairlerini tanıması ve onlarla yarışacak kadar iyi derecede muamma söylemesi, Mevlânâ ʿAlâüddîn Selânîkî'nin de Mir Hüseyin'in risalesine şerh yazacak kadar bu ilimde söz sahibi olması bu fikrimizi güçlendirmektedir. Bu sebeplerle, ihtiyatlı

olmakla beraber, Mevlânâ ʿAlâüddîn Selânîkî'nin Muammâyî Alî Bâlî olduğu kanaati oluşmuş ve tezkirelerden hareketle Muammâyî Alî Bâlî'nin hayatı hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

Şair, Kınalızâde Hasan Çelebi, Beyânî ve Âşık Çelebi tezkirelerinde "Muammâyî", Latifî tezkiresinde ise "Muammâyî-i Selânîkî" şeklinde kayıtlıdır. Asıl ismi Alî'dir. Tire'de dünyaya gelmiş daha sonra babasının işleri sebebi ile Selanik'e hicret etmişlerdir. Şair, Selanik'te büyümesi ve hayatının büyük bir kısmını burada geçirmesinden dolayı "Selânîkî" adıyla şöhret bulmuştur (Sungurhan, 2017a: 792). Âşık Çelebi'ye göre şairin ismi Ali Bâlî, babasının adı da Osman'dır. Çeşitli şehir ve kalelerde kale muhafızlığı görevinde bulunmuş ve dükkânında macun satmıştır. Rumeli'nde Mihalli, Yahyalı, Evrenoslu ve Turhanlı beylerinden ilim ehli ve irfan sahibi kimselerle oturup sohbetler edermiş. Âşık Çelebi, şairin Edirne'de Derviş Çelebi isimli bir kadı ile satranç oynadığına şahitlik ettiğini belirtir. Merhum şehirden şehre, köyden köye gezerken Tuna kenarındaki Rusçuk isimli kasabaya yerleşmiş ve burada kadılık görevi yapmıştır. Şair burada çok küçük bir evde yaşamış ve vefat etmiştir (Kılıç, 2018: 349).

Latifî, şairin derviş meşrepli ve geniş mezhepli birisi olduğunu, genç yaşından itibaren seyahat ederek kalender ve maneviyatlı kimselerle oturup kalktığını bildirir. Ayrıca Acem erenleriyle çok görüşmüş, çağırdıkları yerlere inat etmeyip gitmiştir. Latîfî, muamma fenninde mahir olduğunu söyler ancak muamma çözüm amelleri noktasında tasarruf etme ve yeni yollar geliştirme yönünü zayıf görür. Fakat şairin Fars dilinin atasözlerini iyi bildiğini, Farsçayı da fesahat mertebesinde iyi konuştuğunu belirtir. Bilgisi çok, çeşitli ilimlere vâkıf, faziletli ve kâmil bir kimsedir. Ancak şiirleri rağbet görmemiş ve şöhret bulmamıştır. Hurufî mezhebine mensup olduğu için şiirlerinde hurufîlik izleri açıkça görülür (Canım, 2018: 486).

Yavuz Sultan Selim, İran ülkesini ve Azerbaycan beldelerini zabtettiği zaman, Acem ülkesinden muamma söyleyen ve muamma çözen bazı ilim erbabı kimseleri muamma fenninin Rum diyarında tanınıp yayılması için getirdiğinde, Alî Selânîkî de Sultan'a bir muamma risalesi sunmuş, Sultan Selim de kendi ülkesinde bu fennin bir ehli olduğunu görünce çok sevinmiş ve mezbura üç yüz sikke hediye etmiştir (Sungurhan, 2017b: 189).

Alî Selânîkî, vaktinin çoğunu muamma ilmine ayırmış ve zamanında şöhret bulmuştur. Ancak daha sonra Emrî Çelebî'nin muammaları tanınıp beğenilince Muammâyî Selânîkî onun gölgesinde

kalmıştır (Sunguhan, 2017a: 793).

Mevlânâ ʿAlâüddîn Selânîkî'nin *Şerhü Muʿammeyât-ı Esmâ-i Hüsnâ* adlı eseri, Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eser Kütüphanesinde 21 Hk 1590/3 arşiv numarası ile kayıtlıdır. Eser bir mecmua içerisinde yer alıp 80[a]-115[b] varakları arasındadır. Talik hatla yazılan metinde her sayfa genellikle 11 satırdan oluşur. Yukarıda da belirtildiği gibi metin H 938 (M 1531/32) senesinde tamamlanmıştır. Yine ferağ kaydında nüshanın şarihin elinden çıkmış müellif nüshası olduğu belirtilir.

Nüsha, başından eksiktir. "Allah" ve "er-Rahman" ismine düzenlenmiş muammalar ve bunların şerhleri eksiktir. Yine metin içerisinde "el-Bâtın" isminin muamması ve çözümü yer almamaktadır. Metinde esmâ-i hüsnâlar kırmızı mürekkeple yazılmış, çözüm kısmında ise tahlil edilen kelimelerin üzeri kırmızı ile çizilmiştir.

Bu muhtasar şerh metninde önce CenabıAllah'ın her bir esmâ-i hüsnâsı ve esmâ-i hüsnâ için tertip ettiği muamma beyitleri Farsça yazılmıştır. Şarih, beyitleri tercüme etmeden doğrudan muamma çözümüne geçmiştir. Metin içinde beyitlerin anlamına da işaret edilmez. Muammanın çözümüne "mahfî olmaya ki" yani "gizli kalmaya ki" şeklindeki kalıp bir ifadeyle başlanır. Bazen muammanın hangi mısradan çıkacağı belirtilir: *Mısraʿ-i sânîden, mısraʿ-i evvelden* gibi. Şarih muamma çözümünü vazıh bir şekilde anlatmak yerine, okuyanın da bu ilimde bilgi sahibi olduğunu varsayarak hızlıca çözme yoluna gider. Bazen muamma çözme ilmi ile ilgili bilgi verir: *"Bâ-iʿtibâr ḳamer-i telmîḥ oldur ki müneccim-i taḳvîmde iḫtiṣâr-ı kitâbetden ötürü her kevkebüŋ âḫir ḥarfiyle iltifâ iderler: Meselâ şems yirine tenhâ sîn yazarlar. Ḳamer yirine râ yazarlar."* Ancak genel olarak harflerin istihrac yollarına kısaca değinilir.

4. *Şerhü Muʿammeyât-ı Esmâ-i Hüsnâ*'nın Metni

[79[a]] ki müsemmâ-yı mîmdür. Ḥam olur. Pes er-raḥm oldu. Ḥarfî ez-nâmeş didi. Şın ẓamîr içündür yaʿnî nâm lafẓından bir ḥarf anda ola meger dimek oldı ḳarîne-i isim ile nûn murâddur. Pes er-Raḥmân oldı.

er-Raḥîm

Dürc-i nâmeş her ṭaraf dürrî feşâned
Gevher-i ferd-i ḫured bî-ḫod bemâned

Maḫfî olmaya ki dürc lafẓınuŋ her ṭarafı nâm ola. Pes dâl re cîm oldı. Dürrî feşâned didi dâl re ḥîm oldı. Cevher-i ferd ḫured didi. Pes ḫured lafẓınuŋ cevher ḥurûfında ferd olan dâldur. Bî-ḫod bemâned didi. Pes dâl-ı melfûẓî ki bî-ḫod ḳala yaʿnî müsemmâ-yı dâl ḥaẕf [79[b]] olmasına işâretdür. Pes murâd ḥâṣıl oldı.

el-Melik

Der-dilî k'âverde sûy-ı ve'y güẕâr
Kerde pinhân genc dürr-i şâhvâr

Maḫfî olmaya ki dil lafẓı taḥlîl olmışdur ve derd lafẓı terkîb-i maʿnevî olmışdur ve lîk lafẓı terkîb lafẓı olmışdur. Meselâ derd ki mürâdifi elemdür. Lîk âverde didi yaʿnî lîk lafẓı getürmiş dimek oldı. Pes el-Melîk oldı. Sûy-ı ve'y güẕâr didi ve'y lafẓınuŋ ṭarafı ḳarîne-i ismiyle müsemmâ-yı yâdur ki el-Melîk lafẓında olan yâya işâretdür ki ḥaẕf ola güẕâr vesilesiyle. Pes el-Melik ḳalur.

[el-Ḳuddûs]

Ḫâlıḳ-ı bî-evvel [ü] bî-âḫir est [80ᵃ]
Mihr-i û ez-cümle ʿâlem ẓâhir est

Maḫfî olmaya ki ḫâlıḳ lafẓı ki bî-evvel ola aleḳ ḳalur. Bî-âḫir olsa, bî düdür. Yaʿni aleḳ lafẓınuŋ âḫiri dü ola dimek oldı. Pes aleḳdü oldı. Mihr-i û ez-cümle ʿâlem ẓâhir didi. Mihr sîndür. Pes murâd ḥâṣıl oldı.

es-Selâm

Mihr-i û ez-rûḥ niḳâb endâḫte
Behr-i û her sû dilî ser bâḫte

Maḫfî olmaya ki mihr ki sindür. Yüzinden niḳâbın atmış yaʿni ẓâhir olmış dimek oldı. Pes se ḥâṣıl oldı. Pes ol ḥâṣıl olan sîn ḥarfinüŋ her ṭarafına yaʿni iki yanına dil yanaġı oynamışdur dimek [80ᵇ] oldı. Oynamış ʿibâreti edât-ı isḳâṭdur. Pes müsemmâ-yı sînüŋ evvel ṭarafına dil ki bâldur başını oynasa ki be ḥarfinüŋ isḳâṭına işâretdür. El ḳalur. Eles olur ve âḫir ṭarafına dil başın oynaya dil lafẓından müsemmâ-yı dâl ḥaẕf olmasına işâretdür ki lâm ḳalur. es-Selâm olur.

el-Mü'min

Cân der-în reh tâ bered bûyî ez-û
Ez-ḳadem tâ farḳ şud mûyî ez-û

Maḫfî olmaya ki ez lafẓı ḳadem ola ve tâ lafẓı farḳ ola yaʿni dip ola maʿlûmdur ki ez lafẓınuŋ mürâdifi mindür ve tâ lafẓınuŋ mürâdifi ilâdür ki intihâ-yı [81ᵃ] ġâyet içün gelür. Baʿżı mevâżiʿde pes bu ilâ lafẓı min lafẓına depe ola dimekden murâd ilâ lafẓı min lafẓınuŋ evveline gele dimek olur. Pes ilâmen oldı. Mûy taḥlîl olmışdur. Şud mûy ez-û didi yaʿni ol ilâmen lafẓından ye ḥarfi ki vardur mû oldı dimek oldı. Pes murâd ḥâṣıl oldı.

el-Müheymin

Lemʿa-i nâdîde der-Eymen tamâm
Key şeved Mûsî-ṣıfat ʿâlî-maḳâm

Maḫfî olmaya ki lemʿa lafẓında dîde müsemmâ-yı ʿayndur. Her gâh ki lafẓ-ı lemʿa nâdîde ola lem ḳalur. Der-Eymen didi. Pes bu lem lafẓı Eymen lafẓınuŋ içine gire. Murâd ḥâṣıl olur.

el-ʿAzîz [81^{b}]

Ẕerre-i bî-ḫod koca âgah şeved
Ez-maḳâm-ı mâh u mihr âḫir beḫod

Maḫfî olmaya ki ez lafẓı ki mâha ve mihre ki lâm ve ʿayndur maḳâm ola el-ʿaz olur. Âḫir didi el-ʿaz lafẓınuŋ âḫiri ki zidür. Âḫir dimekle el-ʿaz lafẓınuŋ zâ-yı mektûbîsi zâ-yı melfûẓa tebdîl olur. Zîrâ âḫir dimek zî dimekdür. Yoḳsa âḫirinde ola zâ-yı mektûbî dimek degildür. Pes el-ʿazî oldı. Beḫod didi. Yaʿni âḫir olan ki zîdür. Kendiyle yaʿni gerü ze ḥarfiyle dimek oldı. Pes murâd ḥâṣıl oldı.

el-Cebbâr

Ber-cibâl ez-ẕerre-i kem âşikâr
Şud tecellî kûh ez-ân şud bî-ḳarâr

Maḫfî olmaya ki cibâl taḥlîl olmışdur. Meselâ ber-ceb el [82^{a}] yaʿni ceb lafẓınuŋ üzerine el lafẓı gelsün dimek oldı. Pes el-ceb oldı. Ez lafẓı daḫi bir ẕerresini kem eyleye yaʿni noḳṭasını eksik eyleye murâ[d] ḥâṣıl olur.

el-Mütekebbir

Dil [selâ]met ḫˇâhî âḫir cân-ı men
Kesr-i dil bâ-ḫod be-gû bişnev süḫan

Maḫfî olmaya ki selâmet lafẓı taḥlîl olmışdur. Meselâ dil selâ didi. Yaʿni selâ lafẓını ḳalb olmaġa işâretdür. Pes eles oldı. Met ḫˇâhî âḫir didi. Yaʿni met lafẓı âḫir ola dimek oldı. Pes eles lafẓınuŋ âḫiri ki müsemmâ-yı sîndür. Tebdîl ola met lafẓına el-met olur. Kesr-i dil bâ didi. Yaʿni kesr lafẓınuŋ dili müsemmâ-yı sîndür. Tebdîl ola müsemmâ-yı bâya el-Mütekebbir olur.

el-Ḫâliḳ

Dil teraḳḳî yâbed ez-aḫlâḳ-ı ḫoş
Dil zi-ḫulḳ-ı ḫoş ber-evc-i mâh keş

Maḫfî olmaya ki aḫlâḳ lafẓından dil olan ḥarf teraḳḳî ide didi. Pes aḫlâḳ lafẓında dil olan müsemmâ-yı lâmdur. Teraḳḳî itmesi bir ḥarf

yuḳarı ḳılmaḳdur. Pes elḫâḳ. Mıṣraʿ-ı sânînüŋ daḫi mefhûmı buŋa ḫulḳ lafẓınuŋ ḳalbini ki müsemmâ-yı lâmdur. Mâhuŋ evci üzerine çek dimek oldı. Elḫâḳ lafẓında mâḥ ḳafdur. Pes müsemmâ-yı lâm bu ḳâf ḥarfinüŋ üzerine gele el-ḫâlıḳ olur.

el-Bâri

Çün belâ-râ dil zi-behr rûy-ı yâr
Der-tarîḳat kerd ez-cân iḫtiyâr

[83[a]] Maḫfî olmaya ki belâ lafẓı belki râ lafẓı daḫi ḳalb ola dimek oldı. Pes belâ lafẓı ḳalb oldı eleb ḥâṣıl oldı. Râ lafẓı daḫi ḳalb oldı er oldı. Bu cümle elbâr oldı. Yâr lafẓınuŋ yüzi ki yedür. Murâd ḥâṣıl oldı.

el-Muṣavvir

ʿÂlemî bî-çeşm ser bînî ʿayân
Cemʿ yâbî ṣûret-i rûḥâniyân

Maḥfî olmaya ki ʿâlem lafẓında ki göz olmaya ʿayn ḥarfinüŋ isḳâṭına işâretdür elem ḳalur. Ṣûret lafẓını cemʿ eyleseŋ ṣûr olur. Murâd ḥâṣıl olur.

el-Ġaffâr

Şâdem ez-derd ü ġam bî-intihâ
Ḫâlıḳâ kem dâr bî-derdî merâ

Maḫfî olmaya ki derd lafẓından elem murâd itmişdür. Pes elem ve ġam bî-intihâ olsa eleġ ḥâṣıl olur. Ḫâlıḳ lafẓı taḥlîl olmışdur. [83[b]] Meselâ ḫâl-i ḳâ kem didi. Yaʿni ḳâ lafẓınuŋ bir beŋi eksik dimek oldı. Pes el-ġafâ oldı. Dâr lafẓı daḫi bî-derd ola derd ḫod ʿArabîde dâdur. Pes dâr lafẓı ki dâ lafẓını ḥaẕf ide re ḳalur. Murâd ḥâṣıl olur.

el-Ḳahhâr

Zâd-ı râh-ı râstân cüz-i ġam medân
Râh-ı ḳallâşan büved ber-ʿaks-i ân

Maḫfî olmaya ki râh lafẓıyla ḳalâ lafẓı bile ber-ʿaks ola yaʿni ḳalb ola dimek murâd ḥâṣıl oldı.

el-Vehhâb

Âh-ı dil ger hest mârâ z'ân çi pâk
Hest şemʿ-i ḫâne âh sûz-nâk

Maḫfî olmaya ki ger ʿArabîde levdür. Pes âh lafẓına dil olsa elveh olur. Mârâ z'an didi. Mâ Farsîde âbdur. Pes âb lafẓı daḫi andandur dimek oldı. Murâd ḥâṣıl oldı.

er-Rezzâḳ [84ª]

Çarḫ-ı aʿlâ dîde dil ber-evc-i mâh
Sâḫte menzil be-hemrâhî âh

Maḫfî olmaya ki çarḫ edât-ı ḳalbdür. Pes aʿlâ lafẓı ḳalb olsa alʿâ olur. Dide dil didi. Yaʿni alʿâ lafẓında dîde olan müsemmâ-yı ʿayndur. Pes bu ʿArabîde zerdür. Ḳalb olsa rez olur. el-Rezâ ḥâṣıl olur. Ber-evc-i mâh didi. Mâh ḳamerdür. Evci ḳâdur. Bu ḳâf ḥarfinüŋ üzerine gelse murâd ḥâṣıl olur.

el-Fettâḥ

Ülfet er gîrî be-taṣvîrî ecel
Mânî âḫir câvidân lem-yezel

Maḫfî olmaya ki taṣvîr lafẓı edât-ı taṣḥîfdür. Ülfet lafẓı ecel lafẓınuŋ taṣvîrî ki eḥeldür. Pes bu eḥel lafẓıyla biri getürsüŋ [84ᵇ] ülfetâḥel olur. Mânî âḫir didi. Yaʿni ḳalursın ey âḫir olan ḥarf dimek oldı. Ḳalması isḳâṭ olmaḳdur. Pes murâd ḥâṣıl oldı.

el-ʿAlîm

Zinde-i câvid-râ âḫir çi ġam
Cân eger ṣad reh ber-âyed der-elem

Maḫfî olmaya ki isim mışraʿ-ı sânîden çıḳar. Meselâ ber lafẓınuŋ mürâdifi ʿalâdur. Elem lafẓınuŋ içinde olsa murâd ḥâṣıl olur.

el-Ḳâbıż

Çün büved dil der-ḳażâ bî-ser-keşî
Der-miyân-ı ṣad ġameş bâşed ḫoşî

Maḫfî olmaya ki ḳażâ lafẓı taḥlîl olmışdur ve âb lafẓı terkîb olmışdur. Meselâ çün büved dil didi. Dil ki bâldur. Der ḳaż abî yaʿni każ lafẓında âb ola dimek oldı. Ebî [85ª] lafẓında olan yâ nefs-i kelimeden degüldür. Pes bâlḳâbıż oldı. Ser-keşî didi. Pes bâlḳâbıż lafẓınuŋ başı ki bedür. Çekseŋ yaʿni ḥaẕf eyleseŋ murâd ḥâṣıl olur.

el-Bâsiṭ

Sûz-ı ġam k'ân şuʿlehâ-yı âteş est
Der-dil ṭâlib çü âsâyid ḫoş est

Maḫfî olmaya ki ṭâlib lafẓı taḥlîl olmışdur. Der-dil ṭâ yaʿni ṭâ lafẓınuŋ ḳalbinde ki eṭ olur. Leb lafẓı yaʿni eṭ ḥarflerinüŋ içinde leb lafẓı ola dimek oldı. Pes elebṭe oldı. Âsâyid lafẓı daḫi taḥlîl olmışdur. Meselâ çü es âyed dimek oldı. Çü edât-ı meseldür. Pes taḳdîr-i kelâm şöyle oldı ki ṭâ lafẓınuŋ ḳalbinde es lafẓı olduġı belki leb lafẓı daḫi ola dimek oldı.

Murâd ḥâṣıl oldı.

el-Ḫâfiż [85^{b}]

Mî dehed dûd-ı dil miḥnet-keşân
Ez-cilâ vü ez-ṣafâ-yı dil nişân

Maḫfî olmaya ki isim mıṣraʿ-i sânîden çıḳar. Cilâ ve ṣafâ lafıẓları ayru ayru ḳalb olsa yaʿni evvel cilâ ḳalb olsa elc olur ve ṣafâ lafẓı ḳalb olsa efṣ olur. Bu cümle elcâfeṣ olur. Nişân didi. Nişân edât-ı taṣḥîfdür. Pes murâd ḥâṣıl oldı.

er-Râfiʿ

Dil zi-aṣl u ferʿ ber-kun râst-i dil
Baş peyvend murâd ez-ḫod kesel

Maḫfî olmaya ki aṣl ü ferʿ lafẓındaki dil gide elfeʿ olur. Râst-i dil didi. Maḫfî olmaya râst taḥlîl olmışdur. Yaʿni râ lafẓı elfeʿ lafẓına dildür dimek [86^{a}] oldı. Pes murâd ḥâṣıl oldı.

el-Muʿizz

Her ki bâşed der-dileş nûr-ı İlah
Ez-dil-i û lemʿa üftad sûy-ı mâh

Maḫfî olmaya ki isim mıṣraʿ-ı sânîden çıḳar. Meselâ ez-dil-i û lemʿa didi. Yaʿni ez lafẓınuŋ dili lemʿa lafẓı ola dimek oldı. Pes elmeʿhez oldı. Üftad sûy-ı mâh didi. Mâh lafẓınuŋ ṭarafı hâdur. Elmeʿhez lafẓından ḥaẕf olsa murâd ḥâṣıl olur.

el-Müẕil

Leẕẕet-i dil yâftî çün bâ-elem
Bâ-çünân şevḳ ez-meşaḳḳat nîst ġam

Maḫfî olmaya ki leẕẕet-i dil didi. Leẕẕet lafẓı ḳalb olsa teẕel olur. Yâftî çün bâ-elem didi. Yaʿni bâ belki olan tedür. Pes teẕel lafẓınuŋ te ḥarfi tebdîl elem lafẓına murâd [86^{b}] ḥâṣıl olur.

es-Semîʿ

Çün küşâdî rûy-ı dil ey dîde ver
Mî niger her sûy-ı ḫûrşîd-i diger

Maḫfî olmaya ki mıṣraʿ-ı evvelde dil lafẓından murâd bâldur. Yüzüni çekseŋ ki bedür. Yaʿni ḥaẕf eyleseŋ el ḳalur. Mıṣraʿ-ı sânîde olan mî lafẓınuŋ her ṭarafı yaʿni iki yanını daḫi ḫûrşîd görseŋ ki sidür telmîḥ ʿamelinde. Zîrâ ehl-i tencîm iḫtişâr kitâbından ötüri taḳvîmde her kevkebüŋ âḫir ḥarfiyle iktifâ edinürler. Meselâ şemsden sîn ve Zuḥalden lâm ve Merîḥden ḫa ve bâḳiyeleri daḫi bu ḳıyâs üzerine. Pes elsemî oldı

ve âḫir yanını daḫi ḫûrşîd [87ᵃ] eylesen ki murâd müsemmâ-yı ʿayndur. Murâd ḥâṣıl olur.

el-Baṣîr

Dâred ehl-i dil zi-rûy-ı iḫtiyâr
Dîde-râ bîdâr der-leyl ü nehâr

Maḫfî olmaya ki rûy-ı iḫtiyâr âdur. Dîdeden murâd ṣaddur ve bîdâr taḥlîl olmışdur. Meselâ bir ṣad ḥarfine bî dâr ola. Dâr ḫod maḳâm maʿnâsınadur. Pes bî lafẓı ki müsemmâ-yı ṣâda maḳâm ola baṣî olur. İmdi baṣî leyl ü nehâr ola didi. Telmîḥde leylden murâd lâm ve nehârdan re murâddur. Pes el-Baṣîr oldı.

el-Ḥakem

Her ki û şud der-baṣîret ber-kemâl
Ber-kemâl âmed dileş ez-rûy-ı ḥâl

Maḫfî olmaya ki isim mıṣraʿ-i sânîden çıḳar. Kemâl lafẓı taḥlîl olmışdur. Meselâ ber kem al didi. Yaʿni kem lafẓınuŋ üzerine al lafẓı gelsün dimek [87ᵇ] oldı. Pes elkem oldı. Ḥâl lafẓınuŋ yüzi ki ḥadur. Bu elkem lafẓınuŋ dili olsa murâd ḥâṣıl olur.

el-ʿAdl

ʿÂlemî dârend âḫir çeşm ü dil
Çeşm-i dil çün tâ nemânî bâ-bekel

Maḫfî olmaya ki ʿâlemî lafẓı çeşmi ki müsemmâ-yı ʿayndur âḫir eyleye yaʿni müsemmâ-yı mîme tebdîl eyleye daḫi mıṣraʿ-i evvelüŋ âḫirinde olan dil lafẓını âḫir eyleye. Yaʿni âḫirine żamîr eyleye murâd ḥâṣıl olur.

el-Laṭîf

Ḥâl-i naḳd-i û ṭaleb der-dil k'ez-an
Endekî bâşed turâ genc-i nihân

Maḫfî olmaya ki ḥâl-i naḳd-i û ṭaleb didi. Yaʿni ḥâl lafẓını ṭaleb eyle ve ol ḥâl lafẓınuŋ naḳdini eyle dimek oldı. [88ᵃ] Maḫfî olmaya ki naḳd ẕikr iderler kelimenüŋ ʿaded-i ḥurûf dilerler. Pes ḥâl lafẓınuŋ ʿadedi otuz ṭoḳuzdur. Andan leṭ murâddur ve cümle ḥâlleṭ ḥâṣıl olur. Der-dil didi. Yaʿni der lafẓınuŋ mürâdifi ki fîdür. Ḳalb olsun dimek oldı. Pes murâd ḥâṣıl oldı.

el-Ḫabîr

Ṣûret-i şer ger zi-dil fânî şeved
Yâbî ez-ḫayr ança maḳṣûdet büved

Maḫfî olmaya ki ṣûret-i şer didi. Ṣûret edât-ı taṣḥîfdür. Pes ser oldı. Zi-dil fânî şeved didi. Dil ḫod bâldur. Pes bâl lafẓından ṣûret-i şer ki ser oldı yaʿni bâl lafẓınuŋ seri ki bedür fâni ola el ḳalur. Yâbî ez-ḫayr didi. Yaʿni ḫayr lafẓınuŋ yâsı tebdîl [88ᵇ] ola bî lafẓına dimek oldı. Pes murâd ḥâṣıl oldı.

el-Ḥalîm

Mânde der-künc-i riyâżet muttaṣıl
Ehl-i dil pinhân sûy-ı Ḥak meyl-i dil

Maḫfî olmaya ki ehl lafẓınuŋ dili ki pinhân ola el ḳalur. Sûy-ı Ḥaḳ didi. Ḥaḳ lafẓınuŋ ṭarafı ḳarîne-i ismiyle ḥadur. Meyl-i dil didi. Pes meyl lafẓı ḳalb olsa murâd ḥâṣıl olur.

el-ʿAẓîm

Naḳd-i ʿişret geşte güyâ der-elem
Âşikâre behr-i îşân dembedem

Maḫfî olmaya ki ʿişret lafẓınuŋ naḳdi ṭoḳuz yüz yetmişdür ki ẓaʿ ḥâṣıl olur. Geşte didi. Ḳalb olmasına işâretdür ʿaẓ oldı. Gû-yâ didi. Murâd müsemmâ-yı yâdur ʿaẓî [89ᵃ] oldı. Der-elem didi. Elem lafẓınuŋ içinde girse murâd ḥâṣıl olur.

el-Ġafûr

Zi-âteş-i miḥnet ṣafâyî yâfte
Hem-çü zer der-ḫod ve z'an rû tâfte

Maḫfî olmaya ki hem-çü zer didi. Zer ʿayndur. ʿAyn bil ki ġayndur. Ḫod didi. Yaʿni ġayn ki elfdür. İçinde olsa elġaf olur. Rû tâfte didi. Yaʿni rû lafẓı ḳalb olmış dimek oldı. Pes murâd ḥâṣıl oldı.

eş-Şekûr

Ez-ṭarîḳ-i şek şude bisyâr dûr
Ehl-i şek râhî reved nâçâr dûr

Maḫfî olmaya ki râh lafẓı taḥlîl olmışdur ve hî terkîb olmışdur. Meselâ ehl-i şek râhî reved [89ᵇ] didi Yaʿni ehl-i şek lafẓından müsemmâ-yı hî gider dimek oldı. Elşek ḥâṣıl oldı. Dûr lafẓı daḫi nâçâr olsa yaʿni dört olan ḥarfî ki müsemmâ-yı dâldur ḥaẕf olsa ver ḳalur. Murâd ḥâṣıl olur.

el-ʿAliyy

İy ḫoş ankû zâd-ı in reh ber-girift
Geşt yek rû dâmen-i rehber girift

Maḫfî olmaya ki geşt yek rû dâmen-i rehber didi. Yek elifdür. Reh ʿArabîde sebîldür. Pes bu sebîl lafẓınuŋ dâmeni ki müsemmâ-yı lâmdur.

Elif bu lâmuŋ üzerine gele el ḥâṣıl olur. Ber girift [didi]. Ber ḫod ʿalâ maʿnâsınadur. Pes murâd ḥâṣıl oldı.

el-Kebîr

Anki ḫˇâhed rehber-i in râh cüst [90ᵃ]
Dil bekel ez-ġayr ber-dâred nüḫüst

Maḫfî olmaya ki râh lafẓından reh-ber ʿibâretiyle reh lafẓını giderseŋ â ḳalur. Dil bekel didi. Bekel lafẓı ḳalb olsa elkeb olur. Ġayr lafẓından nüḫüst olan ki müsemmâ-yı ʿġayndur. Ḳaldursaŋ yaʿni ḥaẕf eyleseŋ murâd ḥâṣıl olur.

el-Ḥafîẓ

Hest seyr ehl-i dil ez ḥadd-i birûn
Be-sipered yek laḥẓ râhî der-derûn

Maḫfî olmaya ki isim mışraʿ-i sânîden çıḳar. Râh taḥlîl olmışdur ve hî terkîb olmışdur. Meselâ be-sipered yel lahẓ râ hî didi. Maḫfî olmaya ki siperden lafẓ-ı edât isḳâṭdur. Pes yek lafẓından murâd elif'dür. Yaʿni bu elif fâʿil olup laḥẓ lafẓında [90ᵇ] olan hâ-i ġayr-i melfûẓeyi gidere dimek oldı. Elḥaẓ ḥâṣıl oldı. Der-derûn didi. Der ki ʿArabîde fî'dür. Elḥaẓ lafẓınuŋ içinde olsa murâd ḥâṣıl olur.

el-Muḳît

Çeşm ber-evc-i şeref der-kâr-ı ḫˇîş
Tâbân-ı vaṣl kuned miḳdâr-ı ḫˇîş

Maḫfî olmaya ki isim mışraʿ-i sânîden çıḳar. Tâ didi. Pes tâ'nuŋ mürâdifi ilâ'dur. Bân didi. ʿAmel-i istiḥdamdur. Yaʿni gerü ol tâ ile dimek oldı. Pes elît oldı. Zirâ müsemmâ-yı tâ irâde itmişdür. Miḳdâr lafẓı taḥlîl olmışdur. Meselâ meḳ dâr ḫˇîş didi. Yaʿni ol ḥâṣıl olan elît lafẓı maḳ lafẓına dâr ola yaʿni maḳâm [91ᵃ] ola. Pes murâd ḥâṣıl oldı.

el-Ḥasîb

Hest maṭlûbez-dil ü cân rû nihân
Z'an sebeb-i dil bî-ḫod âmed der-cihân

Maḫfî olmaya ki dil lafẓından ve cân lafẓından rû nihân ola didi. Dil ki bâl'dur ve nihân oldı el ḳaldı. Cân ki rûḥ'dur. Rû nihân oldı tenhâ ḥa ḳaldı. Pes eleḥ oldı. Z'an sebeb-i dil bî-ḫod didi. Yaʿni sebeb lafẓından dil olan müsemmâ-yı bâ'dur. İsmi ʿitibâr itmişdür. Yaʿni bî pes bu bî lafẓı bî-ḫod ola yaʿni müsemmâ-yı bâ ḥaẕf olmasına işâretdür. Pes murâd ḥâṣıl oldı.

İstidʿâ oldur ki bu nüsḫa-i şerîf muṭâlaʿa buyuran ḫullân [91ᵇ] ve ṭullâb-ı ʿadem-i müvânesetlerinden aṣlâ bu bende-i ḫâk-sâre cehl isnâd

itmeyeler. Bu ḥuṣûṣda belki teʾemmül ve tefekkür idüp sözümüz ardınca izleyüp geleler tâ maḳṣûd ḥâṣıl ola ve bâdî-i naẓarda u ser-keş bu muḫtaṣardan aʿrâż idüp beyâbân-neverd olmayalar.

el-Celîl

Dil cilâ ger yâbed âḫir rûy-ı yâr
Z'an cilâ ẓâhir şeved bî-iḫtiyâr

Maḫfî olmaya ki dil cilâ didi. Cilâ lafẓı ḳalb olsa elc olur. Ger ki mürâdif-i levdür. Bu lev lafẓınuŋ âḫiri tebdîl ola yâr lafẓınuŋ yüzi ki ye'dür. Pes elcelî oldı. Mışraʿ-i sânîde olan cilâ lafẓında ẓâhir olanlar gitse lâm ḳalur. Murâd ḥâṣıl olur. Maḫfî olmaya ki kelimenüŋ ẓâhiri var ve bâṭını var [92[a]] ẓâhiri evvel ve âḫiri ḥarfleridür. Bâṭını mâbeynü'l-ṭarafeyndür. Pes bu taḳdîrce cilâ lafẓınuŋ ẓâhiri cîm ve elifdür. Bâṭını lâmdur. Şeved lafẓı ki mışraʿ-ı sânîde gelmişdür gider maʿnâsına gelmişdür. Olur maʿnâsına degül. Zirâ şuden lafẓındandur. Şuden ḫod ekser mevâżiʿde gitmek maʿnâsına gelür. Meselâ ʿAṭṭâr şud ki tîʿ âred zened ber-gerdeneş bâde-i nân dâd an sâʿat zeneş. Pes şuden lafẓı edât-ı isḳâṭdur.

el-Kerîm

Dürr-i naḳd ez-her ki pürsîdem nişân
Güft eger pürsî be-pürs ez-baḥr-i cân

Maḫfî olmaya ki isim mışraʿ-i sânîden çıḳar. Meselâ sî ki lâmdur. Eger lafẓı bu lâmla [92[b]] ṭolsa yaʿni müsemmâ-yı lâm eger lafẓınuŋ içine girse elger olur. Be-pürs ez-baḥr-i cân didi. Baḥr ki mürâdifi yemdür. Bes bu yem lafẓından ṣu dimek tevaḳḳuʿ itmekle müstelzemdür. Suʾal vesilesiyle zîr ṣormaḳ suʾaldür. Suʾal ḫod tevaḳḳuʿ maʿnâsınadur. Pes murâd ḥâṣıl oldı.

el-Raḳîb

Sâl ü meh çün der-ṭaleb bî-pâ vü ser
Bâş ez-faḳr endeki yâ bî-ḫaber

Maḫfî olmaya ki sâl ü meh didi. Meh ki telmîḥ ʿamelinde râ'dur. Bâʿitibâr ḳamer-i telmîḥ oldur ki müneccim-i taḳvîmde iḫtiṣâr-ı kitâbetden ötürü her kevkebüŋ âḫir ḥarfiyle iltifâ iderler: Meselâ şems yirine tenhâ sîn yazarlar. Ḳamer yirine râ yazarlar. [93[a]] zuḥal yirine mecde lâm yazarlar ve bâḳîleri daḫi bu ḳıyâs üzerine ve nehâr yazacaḳ yirde râ yazarlar ve yevm yazacaḳ yirde mîm yazarlar ve şeref yazacaḳ yirde fe yazarlar ve leyl yazacaḳ yirde lâm yazarlar ve hebûṭ yazacaḳ yirde ṭa yazarlar ve ricʿat yazacaḳ yirde ʿat yazarlar ve'l-bâḳî ʿalâ-haẕa'l-

ḳıyâs. Pes bu taḳdîrce sâlar oldı. Çün der didi. Çün edât-ı taṣḥîfdür. Der ki mürâdifi fî'dür. Pes taṣḥîf olına sâlarḳî olur. Bî-pâ vü ser didi. Bî-pâ olsa yaʿni be ḥarfi teʾlif olsa ayaġına sâlarḳîb olur. Bî-ser olsa sîn ḥarfinüŋ isḳâṭına işâretdür. Pes murâd ḥâṣıl olur.

el-Mucîb [93[b]]

Derd-i faḳret çün girîbân gîr geşt
Râyet-i câhest ẕikr-i dûn ber-güẕeşt

Maḫfî olmaya ki isim mışraʿ-i evvelden çıḳar. Meselâ derd elem maʿnâsınadur. Girîbân ḫod cîb maʿnâsınadur. Murâd ḥâṣıl oldı.

el-Vâsiʿ

Pâdişâh-ı faḳr-râ der-mülk-i cân
Hest pey-der-pey livâ ḫûrşîd-i şân

Maḫfî olmaya ki isim mışraʿ-i sânîden çıḳar. Meselâ biri biri ardınca livâ ola ve biri biri ardınca ḫûrşîd ola dimek oldı. Pes bir livâdan murâd tenhâ â'dur ve bir livâdan murâd muṭlaḳ lafẓ-ı livâ murâd olur. Pes elvâ oldı. Bir ḫûrşîdden murâd sin'dür ve bir ḫûrşîdden murâd ʿayndur. Pes [94[a]] murâd ḥâṣıl oldı.

el-Ḥakîm

Çarḫ-i kuḥlî kerde efser ḫâk bâş
Bûde deryâ yek nem ez-ebr-i ʿaṭâş

Maḫfî olmaya ki çarḫ-ı kuḥlî didi. Çarḫ edât-ı ḳalbdür. Leḥk oldı. Zirâ kuḥlî lafẓında olan yâ ḥaşvdur. Nefs-i kelimeden degüldür. Anuŋçün iʿtibâr olınmadı. Kerde efser ḫâk bâş didi. Yaʿni ol leḥk lafẓına bâ lafẓınuŋ ḫâkini ki murâd â'dur efser itdi dimek oldı. Elḥak oldı ve yâ ḫod kuḥlî lafẓında olan yâ'yı ḥaşv iʿtibâr itmeyüp nefs-i kelimeden ʿadd idüp yelḥak olursa ol vaḳt bu ḫâk-i pâ ki ol ḳadar tebdîl olur yelḥak lafẓınuŋ yâsına. Ammâ evvelkisi ḫûbdur. Bûde deryâ didi. Deryâ ḫod yemdür. [94[b]] Pes el-Ḥakîm oldı. Maḫfî olmaya küşâde olınan esmâda âḫir ṭarîḳle daḫi baʿżıları açılmaḳ mümkündür. Ammâ maṭbûʿ degüldür. Şunlar ki maṭbûʿ düşmişdür. Anlaruŋ biŋi de aḥsen ḳanḳısı iy aŋa naẓar olmışuzdur.

el-Vedûd

Zer eger gîred be-kef bâşed çü ḫâk
Nist çü bâ-an dil-i û-râ z'an çi pâk

Maḫfî olmaya ki isim mışraʿ-ı sânîden çıḳar ve nîst lafẓı taḥlîl olmışdur. Meselâ nî lâ maʿnâsına ve sîn ve tâ ḫaber içün ola bâ-an lafẓından murâd bâ ḥarfinüŋ teşbîhesidür. Yaʿni iki bâ dimekdür veyâ ḫod elif ve nûn cemʿ içün ola ki manṭıḳî meẕhebince aḳall-i cemʿ ikidür.

Veyâ ḫod ḳarîne-i ismiyle iki yâ murâd ola bâ ḫod dü'dür. İki bâ olıcaḳ iki kerre [95ᵃ] dü dü olur. Pes taḳdîr-i kelâm şöyle oldı ki nî lafẓı ki mürâdif-i lâ'dur. Dü'ler bil ki dil olmışdur. Yaʿni lâ ḳalb olmışdur. Dü lafıẓları daḫi ḳalb olmışdur dimek oldı. Pes murâd ḥâṣıl oldı.

el-Mecîd

Cümle-râ dil cûy u rehber dest-gîr
Feyż-baḫş-i ʿâlem ez-nûr-ı żamîr

Maḫfî olmaya ki cümle-râ dil-cûy didi. Er helmec oldı. Rehber didi. Yaʿni reh lafẓını ḥaẕf eyle dimek oldı. Pes elmec oldı. Dest-gîr didi. Yaʿni dest ki yed'dür. Ṭut dimek oldı. Murâd ḥâṣıl oldı.

el-Bâʿis

Kerde ber-bâlâ-yı çarḫ-ı aram-gâh
Geşte naḳd-i ʿarş ez-luṭf-ı ilah

Maḫfî olmaya ki bâlâ lafẓı taḥlîl olmışdur. Meselâ ber lâ-yı çarḫ didi. Yaʿni bâ [95ᵇ] lafẓınuŋ üzerine ḳalb olmış. Lâ lafẓı ki el olur. Aramgâh itmişdür dimek oldı. Pes elbâ oldı. Geşte naḳd-i ʿarş didi. ʿArş lafẓınuŋ ʿadedi beş yüz yetmiş olur. İş bu ṣûret saʿ. Geşte dimiş idi. Geşten ḫod edât-ı ḳalbdür. Pes bu saʿ lafẓı ḳalb olsa murâd ḥâṣıl olur.

eş-Şehîd

Bâ-İlâheş dil dil ez-yâd-ı cihân
Ber-girifte âşikâr û nihân

Maḫfî olmaya ki ilah lafẓı taḥlîl olmışdur ve heş lafẓı terkîb olmışdur. Meselâ bâ-âl heş dil didi. Yaʿni âl lafẓıyla heş lafẓı dil olsun dimek oldı. Lâzım degül ki âl lafẓı daḫi ḳalb ola. Bil ki heş lafẓı ḳalb olduḳdan ṣoŋra âl [96ᵃ] lafẓıyla olsun dimekdür. Pes el-şeh oldı. Yâd lafẓından daḫi dili yaʿni elifi yuḳaru dutsuŋ yaʿni ḥaẕf eylesüŋ yed ḳalur. Murâd ḥâṣıl olur.

el-Ḥaḳ

Feyż-i ʿâlem-i û ki her câ mî resed
Ez-pey hem sûy-ı dilhâ mî resed

Maḫfî olmaya ki isim mışraʿ-i sânîden çıḳar. Meselâ biri biri ardınca dillerüŋ ṭarafı yetişür dimek oldı. Pes evvel dilhâ lafẓınuŋ bir ṭarafı â'dur. Ṣoŋra dilhâ lafẓınuŋ bir ṭarafı dimekden murâd cemʿdür. Yaʿni üç kerre dil lafẓınuŋ ṭarafı yetişür dimek oldı. Bir kerre bâl iʿtibâriyle ki ṭarafı lâm'dur. Bir kerre ḥaşâ iʿtibâriyle ki ṭarafı ḥa'dur ve bir kerre ḳalb iʿtibâriyle ki ṭarafı ḳaf'dur. Bu cümle el-Ḥaḳ oldı. Maḫfî olmaya ki bu ismi baʿżı [96ᵇ] ḳardaşlar bir vechle daḫi aḫẕ iderler. Meselâ sûy-ı dilhâ

dimekden dört ḥarfi dört kerre ḳalb ẕikr iderler. Ṭarafların aḫẕ iderler. Meselâ ḥaşâ dirler â alurlar. İkinci bâl dirler lâm alurlar. Üçünci gerü ḥaşâ dirler ḥa alurlar. Dördünci ḳalb dirler ḳaf alurlar. Bu taḳdîrce ʿamel-i istiḥdâm olmaz. Zirâ aʿmel-i istiḥdâm aŋa dirler ki bu lafıẓdan bir nesneyi murâd idüp geçdikden ṣoŋra tekrâr ol lafıẓdan âḫir ṭarîḳle bir ġayrı nesne daḫi irâde itmekdür ve bu ikiden ziyâde olmaḳ nâ-pesendîdedür. Bunda ḫod dört kerre vâḳiʿ oldı. Ol bizim ẕikr itdigümüzde iki kerre vâḳiʿ olmışdur. Her birisi âḫir maʿnâyadür. Meselâ biri ol ki [97ᵃ] sûy-ı dilhâ elifdür ve birisi oldur ki dilhâ cemʿdür. Üç dil ẕikr olınmış oldı. Pes bu taḳdîrce istiḥdâm iki vech üzerine oldı. Birisi sûy-ı dilhâ ki elifdür ve birisi ki cemʿ maʿnâsına üç dilüŋ ṭarafına bir kerre işâretdür. Pes maʿnîde iki kerre işâret itmiş oldı.

el-Vekîl

Tâc-ı ḫod kerde mülûk-ı an ḫâk-i pâ
Bûde ḫayl-i ser-keşân û-râ gedâ

Maḫfî olmaya mülûk lafẓınuŋ tâcı ki mîm'dür. Tebdîl ola pâ lafẓınuŋ ḫâkine ki elifdür. Zirâ ḫâk dirler kelimenüŋ âḫir ḥarfin irâde iderler. Pes elvek oldı. Ḫayl lafẓı ser-keş olsa yaʿni başı ki ḫâ'dur ḥaẕf olsa murâd ḥâṣıl [97ᵇ] olur.

el-Ḳaviyy

Dâyim ez-ḫulḳ-ı nigû dil-cûy-ı ḫalḳ
Sûy-ı Ḫâlıḳ rûy-ı vey bî-sûy-ı ḫalḳ

Maḫfî olmaya ki Ḫâlıḳ-ı rûy-ı vey didi. Yaʿni Ḫâlıḳ lafẓınuŋ ṭarafı vey lafẓınuŋ yüzi ola dimek oldı. Pes ḫâlḳaviyy oldı. Bî-sûy-ı ḫalḳ didi. Sûy-ı ḫalḳ ḳarine-i ismiyle ḫâ olsa gerek ḥaẕf olsa murâd ḥâṣıl olur.

el-Metîn

Der-pinhân-ı feyż-i û ez-ṣad belâ
Dil selâmet dîde âḫir ḫ̆îş-râ

Maḫfî olmaya ki isim mışraʿ-i sânîden çıḳar. Selâmet lafẓı taḥlîl olmışdur. Meselâ dil selâ didi. Pes selâ lafẓı ḳalb olsa eles olur. Met [98ᵃ] dîde âḫir ḫ̆îş-râ didi. Yaʿni şol eles lafẓınuŋ âḫiri sîn-i mektûbîdür âḫir işâretle sîn-i melfûẓî murâd ider. İmdi bu elsîn lafẓınuŋ âḫiri met gördi dimek oldı. Kendü didügi elsîn lafẓında müsemmâ-yı sîn'dür ki tebdîl ola met lafẓına murâd ḥâṣıl olur. Maḫfî olmaya ki bu ʿamel el-ʿAzîz ve el-Ḥasîb isminde geçmişdür. Ġâyet nâzük yirdür.

el-Veliyy

Dîde fânî ḫ̬ᵛîş-râ ez-ḳuvvet biş
Levḥ-i ḫ̬âli sâḫ̬te ez-naḳş-ı ḫ̬ᵛîş

Maḫ̬fî olmaya ki fânî lafẓı taḥlîl olmışdur. Meselâ dîde fâ [98ᵇ] yaʿni fâ lafẓınuŋ nî ḫ̬ᵛîş-râ yaḳa kendüyi yaʿni fâ lafẓı kendüyi yaḳa gördi kendüden ġaraż müsemmâ-yı fâ'dur. Pes â ḳaldı. Mışraʿ-ı sânîde olan levḥ lafẓını taṣḥîf itmege işâretdür. Ḫ̬âlî lafẓı daḫ̬i taḥlîl olmışdur. Levḥ lafẓı ki taṣḥîf ola levḫ̬ olur. İmdî bu levḫ̬ lafẓınuŋ ḫ̬âsı lî lafẓına tebdîl ola dimekdür. Pes murâd ḥâṣıl oldı.

el-Ḥamîd

Kaʿbe-i kûyeş behişt-i câvidân
Cây-ı dil âḫ̬ir hemân bâyed bedân

Maḫ̬fî olmaya ki isim mışra-i sânîden çıḳar. Meselâ cây-ı dil didi. Cây lafẓında olan yâ iżâfet içün gelmişdür. Hemân câ lafẓınuŋ ḳalbi murâddur. Pes ac ḥâṣıl oldı. Âḫ̬ir hemân didi. Yaʿni ac [99ᵃ] lafẓınuŋ âḫ̬iri gerü cây-ı dil ola dimek oldı. Câ lafẓınuŋ mürâdifi maḥaldür. Ḳalb olsa laḥam olur. Ac lafẓınuŋ âḫ̬irine ki cîm'dür tebdîl olsa elḥam olur. Bâyed bedân didi. Yaʿni yed lafẓıyla bile anı dimekdür. Pes murâd ḥâṣıl oldı.

el-Muḥṣî

Dil bered âḫ̬ir sûy-ı maḳṣûd pey
Çün büved der-aṣl-ı muḥkem rûy-ı vey

Maḫ̬fî olmaya ki isim mışraʿ-i sânîden çıḳar ve muḥkem taḥlîl olmışdur. Lemḥ terkîb lafẓı olmışdur. Meselâ der aṣ lemḥ yaʿni aṣ lafẓınuŋ içinde lemḥ lafẓı ola elmeḥṣ olur. Kem rûy-ı vey yaʿni vey lafẓınuŋ yüzi eksik dimek oldı. Pes vey lafẓınuŋ yüzi ki müsemmâ-yı vâv'dur ḥaẕf [99ᵇ] olsa ye ḳalur. Murâd ḥâṣıl olur.

el-Mübdî

ʿÂbidî gû ʿâlem âmed sûy-ı ûst
Rûy-ı dilhâ ḳıble-i cân rûy-ı ûst

Maḫ̬fî olmaya ki ʿâlem lafẓı taḥlîl olmışdur. Meselâ ʿâbidî lafẓında olan ʿâ lafẓı lem geldi yaʿni tebdîl oldı lem lafẓına lembidî ḥâṣıl oldı. Sûy-ı û ki elifdür. Yüzi olsa murâd ḥâṣıl olur. [100ᵃ]

el-Muʿîd

Hemçünin ʿâlem eger âyed be-dest
Ser beneh ber-pây-ı vey her câ ki hest

Maḫ̬fî olmaya ki ʿâlem lafẓı eger dest lafẓınuŋ mürâdifine ki yed'dür

gelicek olsa ʿâlemyed ḥâṣıl olur. Ser beneh ber-pây-ı vey didi. Yaʿni başı vey lafẓınuŋ ayağı üzerine ḳo dimek oldı. Pes ser didügi ʿâlemyed lafẓınuŋ başıdur ki müsemmâ-yı ʿayn'dur. Vey lafẓınuŋ ayağı ʿâlemyed lafẓında müsemmâ-yı yâ'dur. Pes ʿâlemyed lafẓınuŋ ʿayn ḥarfi yâ ḥarfinüŋ üzerine intiḳâl itse murâd ḥâṣıl olur.

el-Muḥyî

Ḥâl-i maḥrûmân niger iy dil be-ḫ̆îş
Fikr kun be-niger i reh dârî be-pîş

Maḫfî olmaya ki isim mışraʿ-i evvelden çıḳar. Maḥrûm lafẓı taḥlîl olmışdur. [100[b]] Mân lafẓı terkîb olmışdur. Meselâ ḥâl maḥ rû mân yaʿni ḥâl maḥ lafẓınuŋ yüzi ḳâl dimek oldı. Pes elmeḥ ḥâṣıl oldı. İy dil didi. Yaʿni iy lafẓı dil ola yâ olur ve bu yâ'dan müsemmâ-yı dil be-ḫ̆îş didi. Yaʿni bu ḥâṣıl olan yâ gerü kendiyle yaʿni bir yâ'yla daḫi dimek oldı. Pes murâd ḥâṣıl oldı.

el-Mümît

Ger tu ḫ̆âhî tenem ḥırmân kâşten
Dâyimet ḫ̆âhed perîşân dâşten

Maḫfî olmaya ki isim mışraʿ-i sânîden çıḳar. Dâyim lafẓı taḥlîl olmışdur. Meselâ dâ ki mürâdifi elem'dür yimet lafẓını daḫi perîşân eyleyicek yaʿni ḳalb-i baʿżı eyleseŋ murâd ḥâṣıl olur.

el-Ḥayy

İy ki dârî maḫzen-i naḳd-i ezel
Ḥayf bâşed ṣarf kerden bî-maḥal [101[a]]

Maḫfî olmaya ki mışra-i evvelin ṣadrında vâḳiʿ olan iy lafẓı maḫzen ola ezel lafẓınuŋ ʿaded-i ḥurûfına ki otuz sekizdür ki leḥ olur. Pes murâd ḥâṣıl olur.

el-Ḳayyûm

Çün ḫor u ḫ̆âb toḫm-ı ġam fürûd
Her çi mî kârî hemân ḫ̆âhî dürûd

Maḫfî olmaya ki çün ḫor didi. Ḫor ḫod ʿayndur. Taṣḥîf olsa ġayn olur. Ġayn ḫod elfdür. Zirâ ʿadedde biŋdür. Ḫ̆âb lafẓını maʿṭûf itdi. Yaʿni ḫ̆âb lafẓınuŋ mürâdifi ki ḳavm'dur. Bu daḫi taṣḥîf ola dimek oldı. Zirâ maʿṭûf maʿṭûf-ı ʿaleyh ḥükmünde olur. Pes elfeyûm olur. Toḫm-ı ġam fürûd didi. Toḫm lafẓından murâd noḳṭadur. Bir noḳṭa ziyâde eyleseŋ el-Ḳayyûm olur.

el-Vâcid [101[b]]

Rişte-i cân-râ zi-fikr-i nâ-ṣevâb
Câvidân yâbî dilâ pür pîç ü tâb

Maḫfî olmaya ki câvidân taḥlîl olmışdur. Meselâ câvi dân didi. Yaʿni câvi lafẓını bil dimek oldı. Yâbî dilâ didi. Yaʿni dilâ lafẓını daḫi bulasın dimek oldı. Pes câvidilâ ḥâṣıl oldı. Pür pîç ü tâb didi. Yaʿni bu ḥâṣıl olan câvidilâ lafẓı ḳırış muruş ola dimek olur. Pes el-Vâcid olur.

el-Mâcid

Tâbiş-i cân-râ nedâred ser-keşî
Tâ neyüfted nâgehân der-âteşî

Maḫfî olmaya ki tâb edât-ı ḳalbdür. Pes cân lafẓını ḳalb eyleseŋ nâc olur. Dâred lafẓı taḥlîl olmışdur. Nâfiye içün gelen nûn-ı meftûḥa işâretdür. [102[a]] Nâc lafẓında olan nûna meselâ nûn dâ didi. Yaʿni nâc lafẓında nûn tebdîl ola dâ lafẓınuŋ mürâdifine ki elemdür. Pes elmâc oldı. Der ser-keşî didi. Yaʿni der lafẓınuŋ başını ki râdur çek yaʿni ḥaẕf eyle dimek oldı. Pes el-Mâcid oldı.

el-Vâḥid

Sûzed ez-endûh ser-tâ-pây-ı ḫ̆îş
Ger bebîned yek-be-yek meʾvâ-yı ḫ̆îş

Maḫfî olmaya ki isim mıṣraʿ-i sânîden çıḳar. Meselâ ger be-bîned yek didi. Ger lafẓınuŋ mürâdifi lev'dür. Yek elifdür. Pes lev lafẓı ki müsemmâ-yı elif ile ola levâ olur. Sânî gelen yekden eḥad irâde itmişdür. Pes levâ [102[b]] lafẓına eḥad lafẓı meʾvâ ola yaʿni maḳâm olsa el-Vâḥid olur.

el-Eḥad

Ḥâl-i dil-i derdâ ki dâred inḳilâb
Hest dâyim ez-emel der-ışṭırâb

Maḫfî olmaya ki derd taḥlîl olmışdur ve dâ terkîb olmışdur. Meselâ ḥâl-i dil didi. Ḥâl ki ḳalb ola lâḥ olur. Der dâ didi. Yaʿni şol lâḥ lafẓı dâ lafẓınuŋ içinde şol şarṭla ki dâred inḳilâb yaʿni ḳalb olmış ola ol evvel dâ pes dâ ḳalb olsa ed olur. Lâ içine girse el-Eḥad olur.

eṣ-Ṣamed

Ez-firâz-ı bârgâh-ı ʿizz ü câh
Efkend dil-râ emel der-ḫ̆âk-i râh

Maḫfî olmaya ki ḫ̆âk-i râh ṭarîḳ vesilesiyle ḳaf'dur. [103] Ki ṣad irâde itmişdür. Emel lafẓı dilini ki mîm'dür. Bu ṣad lafẓınuŋ içine

bırakdığınlayın eṣ-Ṣamed olur.

el-Ḳâdir

Ber-dil-i ġâfil bâ-ḥarmân-ı ḫoş est
Hest naḳş-ı yek-be-yek bâ-an ḫoş est

Maḫfî olmaya ki naḳş-ı yek-be-yek didi. Yek elifdür. Taṣḥîf olsa elaḳ olur. Be-yek didi. Yaʿni bir elifle daḫi dimek oldı. Elḳâ oldı. Bâ-an ḫoş est didi. Yaʿni iki bâ'lar ḫoşdur dimek oldı. Evvelki bâ'dan ismi irâde itmişdür. Ṣoŋraġı bâ'dan müsemmâ irâde itmişdür. Pes bâb oldı. Maʿlûmdur ki mürâdifi der'dür. Pes el-Ḳâdir oldı.

el-Muḳtedir

Geşte ḥırṣ u âz u ġaflet ġâlibeş [103^{b}]
Muḳtedâ-yı bî-ḥadd ez-her cânibeş

Maḫfî olmaya ki muḳtedây lafẓı taḥlîl olmışdur. Meselâ muḳet dây bî-ḥad ez-her cânibeş yaʿni muḳet lafẓınuŋ her ṭarafı dây bî-ḥad ola dâ'dan elem irâde itmişdür. Bî-ḥad olsa el ḳalur. Pes elmuḳet olur ve bir dâ'dan derd irâde itmişdür. Bî-ḥad olsa der ḳalur. Pes el-Muḳtedir olur.

el-Muḳaddim

Bâ-yekî ger bâşed âḫir rûy-ı mâ
Mâh-ı çarḫ ez-ḳadr âyed sûy-ı mâ

Maḫfî olmaya ki bâ-yekî ger didi. Yek lafẓından elif irâde itmişdür ve ger lafẓından lev irâde itmişdür ki mürâdifidür. Pes elev oldı. Âḫir rûy-ı mâ didi. Yaʿni elev lafẓınuŋ âḫiri ki vâv'dur. [104^{a}] Tebdîl ola mâ lafẓınuŋ yüzine ki mîm'dür. Pes elem oldı. Ḳadr lafẓından mâh olan müsemmâ-yı râ'dur. Pes bu râ tebdîl ola mâ lafẓınuŋ ṭarafına ki mîm'dür. Pes el-Muḳaddim oldı.

el-Muʾaḫḫar

Rû be-her câ naḳṣ-ı dîn dârî büved
Nâḳıṣ ez-ʿilm ü ḫıred ʿârî büved

Maḫfî olmaya ki ez lafẓı nâḳıṣ olsa yaʿni âḫir ḥarfi olmasa tenhâ â ḳalur. ʿİlm ü ḫıred lafẓı daḫi ʿârî ola libâsından çıḳa ṣoyıla maʿlûmdur ki libâs diyü evvel ve âḫir olan ḥarfe dirler. Pes ʿilm ü ḫıred lafẓınuŋ libâsı ʿayn ve dâldur. Ḥaẕf olsa el-Muʾaḫḫar olur.

el-Evvel

Yek dil ve yek rû ger âyed ḫâk-i râh [104^{b}]
Bâşedeş ber-evc-i ʿizzet-i bârgâh

Maḫfî olmaya ger lafẓından lev irâde itmişdür. Pes bu lev lafẓına

yek dil ola lâv olur ve yek rû ola elâv olur. Ḫâk-i râh lâm'dur sebîl vesilesiyle. Pes el-Evvel olur.

el-Âḫir

Âḫir ez-fażl-ı ḫod ü iḥsân der-âr
Der-maḳâm-ı ṭâʿatem iy Kirdgâr

Maḫfî olmaya ki fażl lafẓınuŋ âḫiri ki lâm'dur. İḥsân taḥlîl olmışdur. Meselâ iḥ sân yaʿni iḥ misilledü dimekdür. Pes lâḫ oldı. Zirâ sân edât-ı taṣḥîfdür. Der-âr didi. Yaʿni âr lafẓınuŋ içinde dimek oldı. Pes el-Âḫir oldı.

eẓ-Ẓâhir

Ber-ümîd-i raḥmet dâred be-dest [105ᵃ]
Nüsḫa-i elṭâfet âḫir her geh hest

Maḫfî olmaya ki nüsḫa-i elṭâf elẓâf olur. Zirâ nüsḫa edât-ı taṣḥîfdür. Âḫir her geh hest didi. Yaʿni elẓâf lafẓınuŋ âḫiri ki fâ'dur. Tebdîl ola her lafẓına eẓ-Ẓâhir olur. el-Bâṭın olur. Şol an ki ṭâlibân lafẓındandur.

el-Vâlî

Çün ser ü pâ ṭâlib bî-pâ vü ser
Zâteş ġam suḫt sûy-ı vey niger

Maḫfî olmaya ki çün lafẓınuŋ başı ve ayaġı başsuz ve ayaḳsuz ṭâlib ola dimek oldı. Ṭâlib lafẓınuŋ başı ve ayaġı olmasa el ḳalur. Pes taḳdîr şöyle oldı ki çün lafẓınuŋ evvel ḥarfi el lafẓına [105ᵇ] tebdîl ola ve âḫir ḥarfi daḥi ele tebdîl ola. Pes elvâl oldı. Sûy-ı vey niger didi. Vey lafẓınuŋ ṭarafı ḫod ye'dür. Pes el-Vâlî oldı.

el-Müteʿâlî

Feyż-i raḥmet bâ-cemîʿ-i kâʾinât
Büved bîş ez-ʿâlemet der-ḥadd-i zât

Maḫfî olmaya ki ʿâlem lafẓı taḥlîl olmışdur. Meselâ piş ez-ʿâlemet yaʿni ʿâ lafẓından evvel lemet lafẓı ola dimek oldı. Pes lemüteʿâ oldı. Der-ḥadd-i zât didi. Zât lafẓınuŋ ḥaddi yaʿni ġâyeti müsemmâ-yı tâ'dur. İsmi irâde itmişdür ki mürâdifi ilâ'dur. Pes lemüteʿâ lafẓı bu ilâ lafẓınuŋ içinde [106ᵃ] olsa el-Müteʿâlî olur.

el-Birr

Raḥmetî fermâ ki mândem der-ḥicâb
Aḫter-i iḳbâl-i men şud der-seḥâb

Maḫfî olmaya ki iḳbâl lafẓında aḫter lâm'dur. Be-iʿtibâr-ı züḥâl. Pes bu lâm seḥâb içinde ola ki mürâdifi ebr'dür. el-Birr olur.

et-Tevvâb

Geşt bî-ḥad derd-i ḥırmân çün tevân
Cüz-be-faẕlet resten ez-der çünân

Maḫfî olmaya ki derd ki elemdür. Bî-ḥad olsa el olur. Çün tevân didi. Yaʿni tevân lafẓı daḫi bî-ḥad'dur dimek oldı. İsḳâṭ maʿnâsına degül belki tebdîldür bî ḥarfinüŋ müsemmâsına. Pes et-Tevvâb oldı.

el-Müntaḳim

Cüz tû maḳṣad nîst ve'z-tevfîḳ tust [106[b]]
İlticâ-yı men bâ'n maḳṣad nüḫüst

Maḫfî olmaya ki ilticâ ve maḳṣad taḥlîl olmışdur ve cây terkîb olmışdur. Meselâ ilti cây-ı men didi. Yaʿni ilti lafẓı men lafẓına mekân ola dimek oldı. Pes elmünte oldı. Bâ'n maḳ-ṣad nüḫüst didi. Yaʿni maḳ lafẓı daḫi anuŋla be-şarṭ-ı anki ṣad ki ḳâfdur mîmüŋ evveline gele yaʿni ḳam ola pes el-Müntaḳim oldı.

el-ʻAfuvv

Der-sevâd-ı ḫ̆îş dîde dil zi-nûr
Pertevî dâred temennâ-yı ḥużûr

Maḫfî olmaya ki dîde ki ʿayn'dur. Kendü sevâdında ola didi. Sevâd edât-ı taṣḥîfdür. Pes ʿayn taṣḥîf [107[a]] olsa ġayn olur. Ġayn ḫod elf'dür. İmdi müsemmâ-yı ʿayn ki dîdeden müstefâddur. Bu elf içine girse el-ʿaf olur. Dil zi-nûr didi. Nûr lafẓınuŋ dili ḫod vâv'dur. Pes el-ʿAfuvv oldı.

er-Raʾûf

Luṭf-ı ʿâmmet hest ber-huşyâr u mest
Kerde rû der-iltifâtî her ki hest

Maḫfî olmaya ki iltifât taḥlîl olmışdur ve tî terkîb olmışdur. Meselâ kerde rû der ilti didi. Yaʿni rû lafẓını ilti lafẓınuŋ içinde eylemiş dimek oldı. Pes elrevet oldı. Fâtî didi. Yaʿni elrevet lafẓında olan tâ ḥarfi tebdîl ola [107[b]] müsemmâ-yı fâ'ya dimek oldı. Pes murâd ḥâṣıl oldı.

Mâlikü'l-Mülk

Âferîneş yek raḳam ez-mülk-i tust
Mâl ü emlâk dil-i mâ mülk-i tust

Maḫfî olmaya ki mışraʿ-ı sânînüŋ evvel rüknünde olan mâl be-ṭarîḳ-i taʿdâd ḥâṣıldur ve emlâk lafẓı ki ḳalb olmış ola mâl lafẓına ilḥaḳ eyleseŋ mâlik el-mâ olur. Mâ mülk tust didi. Yaʿni mâlik el-mâ lafẓınuŋ âḫirinde olan mâ lafẓı tebdîl ola mülk lafẓına dimek oldı. Pes Mâlikü'l-Mülk oldı.

Zü'l-Celâl Ve'l-Kirâm

Ẕevḳ-i ḥâl âḫir çü ḫˇâhem bişter
Nist dil ez-cehl ber-emvâl eger [108ᵃ]

Maḫfî olmaya ki ẕevḳ lafẓınuŋ âḫiri ki müsemmâ-yı ḳâf'dur. Tebdîl ola ḥâl lafẓına ẕûḥâl olur. Ḫˇâhem lafẓı taḥlîl olmışdur. Meselâ çü ḫˇâhem bişter didi. Yaʿni ḫevâ bil ki daḫi âr taġyir ḳadar dimek oldı. Ẕuḥâl lafẓından ḥâ ḥarfini ḥaẕf itmege işâretdür. Zirâ çü edât-ı taṣḥîfdür. Ḫâ bil ki ḥâdur. Maḫfî olmaya ki bu ḫevâ lafẓından ḥâ dilemek ḳânûndan ḫâricdür. Egerçi ki ḫˇâḫem lafẓında o olan vâv-ı resmîdür. Telaffuẓ olmaz ammâ şol ḥarf ki ṣûret-i kitâbetde vardur Anı riʿâyet itmek ẓarûridür. Ammâ Ḥażret-i Mîr Ḥüseyn ḳuddüse sırrıhu bu irâde lafẓına nâẓir olmışdur. Zirâ maʿlûm [108ᵇ]'dur ki ḫˇâhem lafẓı telaffuẓ oldıḳda vâv sâḳıṭ olur ve bi'l-cümle medḫûldur. Pes ẕûl oldı. Mışraʿ-i sânînüŋ evvel rüknünde olan nîst lafẓı taḥlîl olmışdur. Meselâ nî ki mürâdifi lâ'dur. İmdi bu lâ lafẓı cehl şafẓınuŋ ḳalbine ki müsemmâ-yı tâdur tebdîl ola dimek oldı. Pes Ẕü'l-Celâl oldı. Emvâl lafẓı daḫi taḥlîl olmışdur. Meselâ ber em ve el eger didi. Yaʿni em lafẓınuŋ üzerine vâl eger lafẓı gelsün dimek oldı. Pes Zü'l-Celâl Ve'l-Kirâm oldı.

el-Muḳsiṭ

Ḳısmî ez-ḥâlem beyefzâyed rû est
Endekî z'în ḳısm bisyâr ez-ʿaṭâst [109ᵃ]

Maḫfî olmaya ki ḥâl lafẓı taḥlîl olmışdur. Ḳısmî ez-ḥâ didi. Yaʿni ḥâ lafẓından bir ḳısım dimek oldı. Pes â irâde itmişdür. Lem beyefzâyed didi. Yaʿni lem lafẓını ilḥâḳ id aŋa dimek oldı. Pes elem oldı. Endekî z'in ḳısm didi. Ḳısım lafẓından ez olan mîmdür. Bisyâr ez-ʿatâst didi. ʿAṭâ lafẓında ḫaḳ olan ṭâ'dur. Pes ṭâ'dan müsemmâ irâde itmişdür. Pes taḳdîr-i kelâm şöyle oldı ki ḳısım lafẓınuŋ mîm'i tebdîl ola ʿaṭâ lafẓınuŋ ṭâ ḥarfine pes el-Muḳsiṭ oldı.

el-Câmiʿ

Bâ-ecel kerd an dil-i mâ âşinâ
Âḫir ez-ʿayn-ı ʿaṭâ iy rehnümâ [109ᵇ]

Maḫfî olmaya ki ecel lafẓı taḥlîl olmışdur. Meselâ bâ-e-cel gerdân didi. Elif-i meftûḥayla cel lafẓı gerdân ola yaʿni cel lafẓı ḳalb olmış ola dimek oldı. Pes ʿibâret-i elec ḥâṣıl oldı. Mâ lafẓı daḫi ḳalb olsa elcâm olur. Müsemmâ-yı ʿayn mışraʿ-i sânîden iki vechle ẓâhir biri oldı ki ʿaṭâ lafẓınuŋ ʿaynı elcâm lafẓına âḫir ola el-Câmiʿ olur ve biri daḫi ʿaṭâ lafẓına muẓafâ olan ʿayn-ı melfûẓidür ki müsemmâ irâde olına.

el-Ġaniyy

Câ vü menzil tâ çü ez-menzil nişîn
Bâz mâned behreî bâşed zi-dîn [110[a]]

Maḫfî olmaya ki tâ lafẓınuŋ mürâdifi ki ilâ'dur. İmdi ilâ lafẓı câ oldı. Daḫi menzil oldı. ʿAṭf-ı tefsîridür. Menzil bu irâde çü ez didi. Ez lafẓınuŋ mürâdifi ʿan'dur. Taṣḥif olsa ġan olur. Menzil nişîn didi. Yaʿni bu ʿan lafẓı menzil nişîndür dimek. Menzil didügi ilâ lafẓı olsa gerek. Pes ġan lafẓı ilâ lafẓında menzil eylese el-Ġaniyy olur.

el-Muġnî

Der-dil-i mâ âḫir ez-fażl iy Raḥîm
Dâr resm-i mihr bânî müstaḳîm

Maḫfî olmaya ki mâ lafẓı ḳalb oldıḳdan fażl lafẓınuŋ âḫir ḥarfi içinde ola ʿibâret-i elem ḥâṣıl olur. [110[b]] Dâr resm-i mihr didi. Mihr ʿayndur. Resm edât-ı taṣḥîfdür ġayn oldı. Müsemmâ irâde itmişdür. el-muġ oldı. Bâ-nî didi yaʿŋi nî lafẓıyla dimek oldı. Pes el-Muġnî oldı.

el-Mâniʿ

Sâlim an bâşed hest an mihribân
Ser fedâ sâzed nînedeş ez-an

Maḫfî olmaya ki sâlim an bâşed didi. Yaʿni sâlim an lafẓı ola dimek oldı. Hest an mihribân didi. Bân lafẓında olan müsemmâ-yı bâ maʿ maʿnâsına ân lafẓı żamîr ola sâlim an lafẓına. Taḳdîr-i kelâm şöyle oldı ki mihr ki ʿayn'dur. Ol sâlim an lafẓıyla [111[a]] bile dimek oldı. Pes sâlimâniʿ ḥâṣıl oldı. Ser fedâ sâzed didi. Sîn ḥarfinüŋ isḳâṭına işâretdür.

eḍ-Ḍâr

Ez-vefâ vü mihr ġayr ez-nâm gû
Dil zi-aṣl-ı asân girifte nâm-ı û

Maḫfî olmaya ki isim mışraʿ-i sânîden çıḳar. Meselâ dil zi-aṣl-ı a-sân didi. Sân edât-ı taṣḥîfdür. Pes zi-aṣl-ı â lafẓınuŋ taṣḥîfi râżlâ olur. Ḳalb eyleseŋ eḍ-Ḍâr olur.

en-Nâfiʿ

Âyed ârî der-ḫam-ı ṭâḳ-ı sipihr
Âḫir ez-dânâ vefâdârî vü mihr

Maḫfî olmaya ki dânâ lafẓı vefâ lafẓı taḥlîl olmışdur. Vefâ lafẓınuŋ vâv'ını ʿâṭıfa ʿitibâr itmişdür. Meselâ âḫir ez dâ didi. Dâ lafẓınuŋ mürâdifi elem'dür. İmdi bu elem lafẓınuŋ âḫiri tebdîl ola nâ lafẓına. Pes [111[b]] ʿibâret-i elnâ ḥâṣıl olur. Ve-fâ dârî didi. Yaʿni fâ ḥarfini daḫi dutasın

dmek oldı ki murâd müsemmâsıdur. Pes elnâf oldı ve mihr didi. Yaʿni mihrüŋ mürâdifi kiʿayndur. Pes ʿayn ḥarfini daḫi dutasın dimek oldı. Pes murâd ḥâṣıl oldı.

en-Nûr

Dil der-inṣâfeş heme bâver nümûd
Ẕikr-iʿayb-ı ḫ̌îş ez her kes şinîd

Maḫfî olmaya ki inṣâf lafẓı taḥlîl olmışdur. Meselâ dil der in didi. Yaʿni in lafẓınuŋ içinde dil dimek oldı. Ammâ niçe dildür ṣâfeş didi. Yaʿni ṣâfınuŋ dili in lafẓınuŋ dimek olur. İn lafẓınuŋ ṣâfı elifdür. İsmi irâde itmişdür ki dili müsemmâ-yı lâm'dur. Bâver nümûd didi. Yaʿni ver lafẓı lafẓıyla gözükdi dimek oldı. [112[a]] Taḳdîr-i kelâm şöyle oldı ki in lafẓınuŋ ṣâfınuŋ dili ki lâmdur. Bir uġurdan ver lafẓıyla gözükdi dimegüŋ maʿnâsı lâm in'de gözükdi ver âḫirinde gözükdi dimek olur. Lâzım degül ki âḫir diger in ver lafẓıyün maḳâm taʿyin itmedi. Be-ḥesâbü'l-tertîb âḫirine gelmek lâzım gelür. Ammâ lâm ḥarfine maḳâm taʿyin itdi. İn lafẓınuŋ içinde pes en-Nûr oldı. [112[b]]

el-Hâdî

Ez-dil-i inṣâf mürüvvet muttaṣıl
Ez-ser-i iḫlâṣ cevîd ehl-i dil

Maḫfî olmaya ki iḫlâs lafẓınuŋ başı içün dile yed-ehl lafẓınuŋ dilini dimek oldı. İḫlâṣ lafẓınuŋ başı â'dur. Yed-ehl lafẓınuŋ ḳalbi lihâdî olur. Pes el-Hâdî oldı.

el-Bedîʿ

Ṭâlib-i Ḥaḳ-râ büved rû der-żamîr
Âḫir ez-dînî ve ʿuḳbî gûşe-gîr

Maḫfî olmaya ki ṭâlib lafẓınuŋ yüzi ki müsemmâ-yı ṭâ'dur. Der żamîr ola yaʿni mestûr ola eleb ḳalur. Dînî lafẓı taḥlîl olmışdur. Meselâ âḫir ez-dün-yî didi. Yaʿni dün lafẓınuŋ âḫiri ki nûndur tebdîl ola ye ḥarfine [113[a]] dimek oldı. Pes elbedî [oldı]. ʿUḳbî lafẓınuŋ gûşesi ḫod maʿlûmdur ki müsemmâ-yı ʿayndur. Pes el-Bedîʿ oldı.

el-Bâḳî

Ḳâbil-i feyż-i ḫodem dârâ-yı İlah
İy dil ḳâbil zi-tu cüste penâh

Maḫfî olmaya ki mıṣraʿ-ı sâninüŋ evvel rüknünde olan iy lafẓı ki ḥarf-i nidâdur. Yaʿni nidâ ider iy lafẓına ki dil ḳâbil senden penâh ister dimekdür. Dil ḳâbil-i ḫod libâḳ olur. Pes bu libâḳ lafẓına iy lafẓına ṣıġar yaʿni vara içine gire maḳâm idine dimek olur. Pes el-Bâḳî olur.

el-Vâris

İy zi-tu ḫûrşîd ü meh âyine-fâm
Mâh-ı nûr âyîn-i envâret tamâm

Maḫfî olmaya ki âyîn [113[b]] lafẓı edât-ı taṣḥîfdür. Pes envâret lafẓını taṣḥîf eyleseŋ envâres olur. İmdi envâres lafẓından şol nesne ki mâh-ı nevdür tamâm olsun dimek oldı. Pes mâh-ı nev nûn'dur. Tamâm olması otuz olmaḳ iʿtibâriyle lâm'dur. Pes taḳdîr-i kelâm şöyle oldı ki envâres lafẓında olan nûn tebdîl ola müsemmâ-yı lâm'a dimek oldı. Pes el-Vâris oldı.

er-Reşîd

Sûy-ı faẕlet çün şefîʿi râst rûy
Âḫir ez-cûd-ı tu dâred güft ü gûy

Maḫfî olmaya ki şefîʿi lafẓı ki taḫallüsdür taḫlîl olmışdur. Sûy-ı faẕl didi. Lâm murâd olmışdur. Çün [114[a]] şe-fî-ʿî râst rûy didi. Fî ṭaraf içündür. Yaʿni ʿî lafẓınuŋ içinde ola şın-ı mektûbî dimek oldı. Pes ʿişî oldı. Râst lafẓı daḫi taḫlîl olmışdur. Meselâ ʿişî lafẓınuŋ yüzi râ olduġı belki faẕl lafẓından ḥâṣıl olan lâm'uŋ daḫi yüzi râst'dur dimek oldı. Bu kerre râst ṭoġrı maʿnâsına olur. Elif irâdedür. Pes taḳdîr-i kelâm şöyle oldı ki şiʿy lafẓınuŋ yüzi ki şın'dur. Tebdîl oldı müsemmâ-yı râ'ya ve bir elif daḫi ziyâde oldı lâm'uŋ evveline. Pes erreşî oldı. Âḫir ez-cûd didi. er-Reşîd oldı.

eṣ-Ṣabûr

Ez-dil-i û ança dâred dûr dâr [114[b]]
Çeşm-i câneş bâ-nişân nûr dâr

Maḫfî olmaya ki dil lafẓınuŋ mürâdifi ki bâl'dur. Ança dâred didi. Yaʿni şol ḥarf ki noḳṭa dâred dimek olur. Dûr dâr didi. El ḳaldı. Zirâ bâl lafẓında noḳṭadâr olan bâ ḥarfidür. Ḥaẕf olsa el ḳalur. Çeşm-i câneş didi. Ṣad irâde itmişdür. Nişân nûr didi. Nûr lafẓını taṣḥîf eyleseŋ eṣ-Ṣabûr olur.

Tamâm şud in nüsḫa-i şerîf ve tuḥfe-i ġarîb ez-dest-i şâriḥi aʿnî Mevlânâ ʿAlâü'd-dîn Selânîkî (938)

3. Sonuç

CenabıHakk'ın doksan dokuz güzel ismini ifade etmek için kullanılan esmâ-i hüsnâ, müslümanlar için büyük öneme sahiptir. Esmâ-i hüsnâyı ezberleyip Allah'ın en güzel isimlerini saymak zikrin ve duanın en ileri mertebelerindendir. Bu anlayışla Türk edebiyatında esmâ-i hüsnâyı konu edinen çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Bunlar şiir

içerisinde bu mübârek isimleri sıralamak başta olmak üzere, esmâ-i hüsnâ şerhleri, havassı ve muammaları şeklinde tezahür etmiştir. Bir ismin şiir içerisinde gizlenmesi şeklinde kaleme alınan muammalar ise esmâ-i hüsnâ üzerine tertip edilen en yaygın türlerdendir. Nitekim muammalar ilk başta esmâ-i hüsnâlar hakkında yazılmış, daha sonra insan ve eşya isimleri için de tertip edilmiştir. Türk edebiyatı içerisinde de esmâ-i hüsnâ muammaları olmasına rağmen bu türün en bilinen örnekleri Fars edebiyatında verilmiştir. 15. yüzyılın ünlü muamma şairi Mir Hüseyin'in kaleme aldığı esmâ-i hüsnâ risalesi, Türk edebiyatında çok tanınmış ve üzerine çok sayıda şerh yazılmış bir eserdir. Bu esere şerh yazan şarihlerden biri de Mevlânâ Alâüddin Selânîkî'dir. Çalışmamızda Alâüddin Selânîkî'nin Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eser Kütüphanesinde 21 Hk 1590/3 arşiv numarası ile kayıtlı olan Şerhü Muʿammeyât-ı Esmâ-i Hüsnâ adlı eseri, çeviriyazı yöntemi ile Latin harflerine aktarılmıştır. Şarihin eserinin bilinen tek nüshası bu kütüphanededir ve müellif hattıdır. Eser, muhtasar bir şerh metni olup her bir esmâ-i hüsnâ kısaca açıklanmıştır. Şarih, muamma usul ve kaidelerine, muamma çözüm yöntemlerini tanımlamaya ihtimam göstermemiş, sadece kısaca muammaları çözmüştür. Bu bakımdan şarih, metnin okurunun muamma hakkında bilgi sahibi olduğunu varsayan bir şerh metodu geliştirmiştir. Ancak muammaların genel muamma kaidelerine uygun şekilde çözüldüğü görülmekte, herhangi bir harfin istihracı, tahlili veya terkibi konusunda tutarsızlık bulunmamaktadır. Şerh metni, her ne kadar beyitlerin tercümesi, anlamın izahı gibi unsurları içermese de başarılı bir şerhtir. Bu bakımdan Alâüddin Selânîkî'nin Şerhü Muʿammeyât-ı Esmâ-i Hüsnâ adlı eseri, diğer esmâ-i hüsnâ muammaları şerhleri arasında önemli bir yere sahiptir.

Kaynaklar

Aladüddin Selânîkî. *Şerhü Muʿammeyât-ı Esmâ-i Hüsnâ,* Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eser Kütüphanesi, Arşiv nu.: 21 Hk 1590/3 80[a]-115[b].

Arslan, Ö. (2023). "Kınalızade Ali Çelebi'nin Muammeyatı", *Yekta Saraç Armağanı,* İstanbul: DBY Yayınları.

Ateş, G. (2024). "Gelibolulu Sürûrî'nin şerh-i manzûme-i muammâ eseri", *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi,* S. 9 (1), 182-212.

Ateş, G. (2024). "Rahîmî'nin Şerh-i Risâle-i Muammâ-yı Sugrâ-yı Câmî Adlı Eseri". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,* S. 32 (Temmuz 2024), 104-151.

Baş, M. K. (1999). *Lâmiî Çelebi'nin Şerh-i Muammeyât-ı Alâ Esmâ-i Hüsnâ'sı,*

(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Bilkan, A. F. (2000). *Türk Edebiyatında Muamma,* Ankara: Akçağ Yayınları.

Canım, R. (hzl.) (2018). *Latîfi, Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nüzamâ.* e-kitap:http://ekitap.kulturturizm.gov.tr. [erişim tarihi: 01.08.2024]

Devellioğlu, F. (2000). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat,* Ankara: Aydın Kitabevi.

Ersalan, K. (hzl.) (2015). *Ali Şir Nevâyî, Mecâlisü'n-Nefâyis,* Ankara: TDK Yayınları.

Kaçar, M. (2021). "Molla Câmî'nin Manzûme-i Muammâ'sına Salâhaddîn-i Uşşâkî Tarafından Yapılan Şerh". *Esengü Bitig, Doğumunun 60. Yılında Zühal Ölmez Armağanı,* (haz. Tümer Karaayak-Uğur Uzunkaya). 1/473-484. İstanbul: Kesit Yayınları.

Kılıç, F. (hzl.) (2018). *Âşık Çelebî, Meşâ'irü'ş-Şu'arâ.* e-kitap: http://ekitap.kulturturizm.gov.tr. [erişim tarihi: 01.08.2024]

Levend, A. S. (1957). "Nevâ'î'ye Atfedilen Bir Eser: Muʿammeyât-ı Esmâ-i Hüsnâ", *TDAY-Belleten,* Ankara: TDK Yayınları.

Levend. A. S. (1972). "Dini Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri", *TDAY-Belleten,* Ankara: TDK Yayınları.

Öntürk, T. (2019). *Sürûrî'nin Şerh-i Muammeyât-ı Mîr Hüseyin Adlı Eseri (inceleme-tenkitli metin),* (Yayımlanmamış doktora tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Öntürk, T. & Öztürk, M. (2020). "Mir Hüseyin Nişâbûrî'nin Muammâ Risâlesi'ne Yazılan Türkçe Şerhler: İki Bilinmeyen Şerh", *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi,* Yıl 8, S. 23, s. 128-146.

Öntürk, T. (2022). "Bihiştî Ramazan'ın Mollâ Câmî'nin Muʿammâ-i Sagîr Adlı Risalesine Yazdığı Şerh: Şerh-i Manzûme-i Muʿammâ", *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,* (29), s. 247-267.

Öztürk, A. (2019). "İslâmî Türk Edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ", *İslâmî İlimler Dergisi,* Y. 14, C. 14, S. 2, Güz, s. 27-49.

Redhouse, S. J. W. (2006). *Turkish and English Lexicon,* İstanbul: Çağrı Yayınları.

Saraç, M. A. Y. (1997). "Muamma ve Divan Edebiyatındaki Seyri", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,* C. 27, s. 297-308.

Sungurhan, A. (hzl.) (2017a). *Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkîretü'ş Şu'arâ.* http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1219121/h/giriş.pdf [erişim tarihi: 01.08.2024].

Sungurhan, A. (hzl.) (2017b). *Beyânî, Tezkiretü'ş-Şuarâ.* http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-215416/h/giris.pdf [erişim tarihi: 01.08.2024].

Şahin, A. (2001). "Edebî Bir Tür Olarak Klasik Edebiyatımızda Esmâ-i Hüsnâ'lar", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* S. 16, Erzurum, s. 49-57.

Tarlan, A. N. (1936). *Divan Edebiyatında Muamma,* İstanbul: Burhaneddin Matbaası.

Topaloğlu, B. (1995). "Esmâ-i Hüsnâ", *TDV İslam Ansiklopedisi,* C. 11, İstanbul: TDV Yayınları, s. 404-418.

ÖZTÜRK, Murat.[*]

"Eşref Paşa'nın Matbu Divan'ında Bulunmayan ve Daha Önce Yayımlanmamış Dört Şiiri"

1.Giriş: Eşref Paşa'nın Kısa Biyografisi

Eşref Paşa 1819-1820 (1234)-1894 yılları arasında yaşamış asker şairlerdendir. Bursa'da doğmuş ve ilk eğitimini Bursa'da tamamlamış, daha sonra 1253 (1837-1838) yılında İstanbul'a gelip Harbiye Mektebi'ne girmiştir. Askeri mektepte öğrenci iken Arapça ve Farsça dersleri almaya devam etmiş, mülazım-ı evvel rütbesiyle buradan mezun olmuştur. 1270 (1853-1854) yılında binbaşılığa yükseltilmiş, sonraki dönemlerde kaymakamlık yapmıştır.

Eşref Paşa 1862 yılında Üçüncü Ordu'ya miralay rütbesiyle atanır. Eşref Paşa bu tarihten sonra ordu ve devlet içinde yükselmeye başlar. Dar-ı Şura'yı Askeriye'ye üye olarak seçilir. 1866 yılında mirlivalığa ve 1869 senesinde de ferik rütbesi alarak hassa ordusu komutanlığına atanır. Altıncı Ordu'ya kurbay başkanı olarak atanır ve sonra Tahran'a büyükelçi olarak tayin edilir. İşkodra'ya alay komutanı olarak atanmış ve burada müşirlik payesine yükselir. 1876'da Selanik vilayetine vali olur ve bu görevdeyken vezirlik payesi alır. 1877 senesinde Trabzon valiliğine atansa da 93 Harbi'nin başlaması sebebiyle Tuna Cephesi komutanlığına tayin edilir ve Trabzon'da göreve başlamadan savaş vazifesine geçer. Osmanlı'nın savaşı kaybetmesi sebebiyle yenilgiden sorumlu tutulanlar arasında gösterilir ve Rodos ve Limni adalarına sürgüne gönderilir. Daha sonraları II. Abdülhamit tarafından affedilir ve Selamlık Dairesi'nde görevlendirilir. Eşref Paşa 1894 yılında vefat eder ve kayınpederi Kânî Efendi'nin de metfun olduğu Merkez Efendi Mezarlığına defnedilir (Öztürk-Öntürk 2023: 9-17).

Eşref Paşa 19. asırda Batı etkisiyle modern edebiyat rüzgârlarının sert estiği bir devirde eskiye olan ilgisi ve klasik olanı sürdürmesiyle dikkat çeker. Harbiye'de görevli ve Osmanlı-Türk modernleşmesi hamlelerinin en çok hissedildiği kurumlardan birinde olmasına rağmen şiir alanında çağdaşı pek çok şairden farklı olarak klasik vadide eser vermeyi tercih etmiştir. Nitekim bu konudaki anlayışını;

[*] Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, muratozturk8@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8830-9587

Eski yolu terk ile kühen-sâl olan azmaz
ʿUnvân-ı nev-icâdı kalem çatlasa yazmaz

beytiyle dile getirir. (k. 25) (Öztürk-Öntürk 2023: 483)

Onun 1861-1862 yılları arasında türlü toplantılarla faaliyette bulunan encümen-i daniş üyelerinden biri olduğu, burada devrin önde gelen bazı şairleriyle meclis arkadaşlığı yaptığı da bilinmektedir. Encümen-i Daniş üyesi bazı şairlerin şiirlerinde yer verdikleri Kerbela mersiyeciliği, âl-i abâ şiirleri ve muharremiye yazma anlayışı (DİA 1995: 179-181) Eşref Paşa'da da güçlü şekilde kendisini hissettirir.

2. Eşref Paşa Divanı'nda Kerbela Mersiyeleri ve Âl-i Abâ Şiirleri

Eşref Paşa bilinen tek eseri olan *Divan*'ını 1278 (1861) yılında "Pâk Dîvân-ı Eşrefü'ş-Şuʿârâ" adıyla matbu olarak neşretmiştir. Bu arada devir şairlerinden Nâilî'nin divanın basımına düştüğü bir tarihte "Basıldı Pâk Dîvân-ı Eşrefü'ş-Şuʿârâ" mısraını yazdığı, Nâilî'nın Eşref'in *Divan*'ının adını tarihine alıntıladığı dikkate alınabileceği gibi bu mısraın *Eşref Divanı*'na verilmiş olabileceği de akla gelmektedir. Bu matbu divandan başka şairin şiirlerinin yazıldığı yazma nüshalar da mevcuttur. İkisi de şiir sayısı bakımından hayli eksik olan bu nüshalardan biri Yapı Kredi Sermer Çifter Araştırma Kütüphanesi Yazmalar Kataloğunda 79 numarayla kayıtlıdır. Diğer nüsha ise Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi 3464 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. *Eşref Paşa Divanı*'nın başında dini içerikte ve kaside, rubai, gazel ve musammat nazım şekillerinde yazılmış on yedi şiir yer alır. *Divan*'da on altı kaside ve ardından "tarihler" başlıklı bölümden sonra 149 şiir yer alır. Bu kısım on altı şiirin yer aldığı musammatlar bölümü takip eder. Gazeller bölümünde de 196 gazel yer alır. *Divan*'da diğer bölümlerle beraber toplam 219 gazel bulunur. Gazellerden sonra "mukattaʿat" başlığı altında 104 kıtʿa yer alır. Son bölümde ise elli dokuz matla ve müfred bulunur (Öztürk-Öntürk 2023).

Eşref Paşa Divanı'nda dini içerikli şiirler genişçe yer alır. Bu şiirlerin önemli bir kısmı ehl-i beyt sevgisi, âl-i abâ ve on iki imam övgüsü üzerinedir. Nitekim şairin *Divan*'ı ehl-i beytin isimlerinin yer aldığı bir münacat rubaî ile başlar. Daha sonra gazel şeklinde bir münacat, kaside ve gazel şekillerinde Hz. Muhammed övgüsüne yazılmış on iki naat yer alır. Bundan sonra musammat nazım şekilleriyle yazdığı şiirlerin tamamına yakını Hz. Muhammed, Hz. Ali, on iki imam övgüsüyle naat ve Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinden kaynaklı üzüntülerin dile getirildiği mersiye türünde yazılmıştır. Otuz bir şiirden oluşan bu bölüm tamamen dinî tema ve şairin Kerbela Vakası ve ehl-i beyt ilgisi üzerine yazılmıştır.

Şairin Hz. Ali, ehl-i beyt ve on iki imamı övmek üzere en çok kullandığı nazım şekillerinden biri de gazelleridir. Eşref Paşa'nın doksan beş gazeli müzeyyel gazel şeklindedir. Bu gazellerin kırk dördünde şair mahlas beytinden sonra bir veya birkaç beyitle âl-i abâ sevgisini ve on iki imam muhabbetini dile getirmiş, bunların manevi himmetlerini umduğunu ifade etmiştir. Şairin eserinde aslî temalarından biri olarak karşımıza çıkan ehl-i beyt ve on iki imam sevgisi kıtʿalarında da görülür.

Hz Hüseyin'in Yezid tarafından katledilmesi Şii-Alevî kültüründe daha geniş şekilde yer almakla beraber Sünni çevrelerde de tepkiyle dile getirilmiştir. Vaka'nın trajedisi asırlar boyunca türlü edebî örnekler ve toplumsal ritüeller aracılığıyla nakledilmiş, yaşanan elîm hadise canlı tasvirler ve dramatik anlatımlarla hüzün ve zaman zaman nefret atmosferi oluşturulmasına araç olmuştur. Hadisenin etkisi Müslüman dünyada siyasi çekişmelere ve bazı polemiklere sebep olduğu gibi İslam dünyasında bölünmelere de yol açmıştır. Nitekim bu olay üzerine yazılan edebî eserlerin ve münferit şiirlerin çokluğu zamanla maktel-i Hüseyin, taziyetname ve muharremiye türlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Türk edebiyatında Fuzulî'nin *Hadikatü's-Süedâ*'sı başta olmak üzere Kastamonulu Şadi'nin, Yahya bin Bahşi'nin ve Lâmii Çelebi'nin *Maktel-i Hüseyin*'i gibi eserler ve pek çok şairin divanında farklı nazım şekilleriyle yazılmış binlerce şiir bu hadisenin yansımalarına örnektir (Akkuş: 2006: 136). Yine Hz. Ali ve Hz. Hüseyin övgüsüyle yazılan şiirler Şii anlayışta var olan on iki imam düşüncesini de öne çıkarmış, Mehdi beklentileriyle yarım kalan ihda ve irşadın tamamlanacağına dair fikirler ifade edilmiştir.

Eşref Paşa yukarıda zikrettiğimiz tarihî ve kültürel ilgi çerçevesinde divanındaki onlarca şiirle konuya dair ilgisini dışa vurmuştur. Örneğin Divan'ında yer alan gazel nazım şeklindeki Kerbela mersiyelerinden birinde hadisenin trajedisi, Hz. Hüseyin'in masumiyeti ve iyi niyeti, Yezîd'in katildeki kararlılığı ve kötü niyeti, olayın yaşandığı yer ve zaman, Hz. Hüseyin ve beraberindeki yetmiş beş kişinin susuz bırakılması ve sonrasında şehit edilmeleri gibi durum ve ayrıntılar dile getirilmiş, hadise kısmen canlandırılmış ve Yezid öfkesiyle Hz. Hüseyin ve Ali sevgisi öne çıkarılmaya çalışılmıştır.

Mersiye

Felek ʿaksi döner yanġın verip çıḳmış medârından
Ḥüseyn-i Kerbelâ'nıŋ vaḳʿa-i âteş-nisârından

Ṭutuşdurmaz mı dâmân-ı celâlullâhı bu âteş
Ki yandı on sekiz biŋ ʿâlem âfât u şerârından

Murâdı ʿazm-i beytullâh iken sulṭân-ı sâdâtıŋ
Tebâyiʿle çevirdi ehl-i Kûfe reh-güẕârından

Civâr-ı Kerbelâya düşdü âḫir mevkib-i ʿÂlî
Ḳuşatmışdı Yezîd evvel o semti her kenârından

Yezîdiŋ beyʿatin teklîf ile ol sıbṭ-ı ẕî-şâna
Şamâtet ḳopdu aʿdânıŋ ṣıġârından kibârından

İmâmuʾl-Müslimîn andan olup Ḥaḳḳ üzre rû-gerdân
Naṣîḥat etdi ammâ el çeker mi fitne kârından

O ṣaḥrâ-yı meṣâʿibde ḳıyâmet ḳopdu el-ḥâṣıl
Kılâb-ı ʿâviyât-ı ḫâricîniŋ gîrudârından

Ṣusuzluḳla o rütbe etdiler bî-tâb kîm eşrâr
Felek yandı ṭutuşdu ehl-i beytiŋ âh u zârından

Mücâhid yetmiş altı zümre-i ebrâr idi eyvâh
Şehâdet buldular füccâr-ı dîniŋ kârzârından

Fedâ-yı maʿşer-i aḥbâbdan ṣoŋra şehîd oldu
Ḥüseyn-i bâ-ṣafâ Ẕi'l-cevşen'iŋ ḍarb u ḫasârından

Dirîġâ ʿâşer-i mâh-ı Muḥarrem Cumʿa vaḳtinde
Bu âfet işte peydâ oldu Süfyâ'nıŋ tebârından

İlâhî bu ne ṭuġyândır resûlüŋ ḳurretü'l-ʿaynı
Nice renciş göre hep ümmet-i laʿnet-şiʿârından

ʿAzîz-i muntaḳîmsin Îzid-i Ġaffâr'sın ammâ
ʿAdâlet ḳıl Yezîdiŋ geçme yâ Rab aḫẕ-ı sârından

Ḫavâricden teberî eyleyen ez-cân u dil Eşref
Olur dâreynde sâlim ʿAlî'niŋ ẕüʾl-feḳârından (Öztürk-Öntürk 2023: 84-85)

Kerbela Vakası'nın ve Hz. Hüseyin'in katlinin anlatıldığı on üç bentlik bir terci-bentte de Eşref Paşa hadiseyi canlı tasvirler ve duygusal bir duyuşla vasf etmeye çalışır. Kerbela mersiyelerinde görüldüğü üzere Hz. Hüseyin ve efradına rahmet ve Yezid ve yandaşlarına lanetler okur. Şiirin son bendinde sözü Şii anlayışta var olan ehl-i beyt ve on iki imam övgüsüne getirip Allah'tan bu kişiler hürmetine kendisini onlarla beraber kılmasını niyaz eder:

Yâ Rab be-câh-ı pâdişeh-i taḫt-ı ışṭıfâ
Yâ Rab be-iḥtişâm-ı cihâdât-ı Murtażâ

Yâ Rab be-Fâṭıma be-Ḫadîce be-ehl-i beyt
Yâ Rab be-ḫûn-ı şâh-ı şehîdân be-müctebâ

Yâ Rab be-nûr-ı Zeyneʾl-ʿabâ vü be-ʿAskerî
Yâ Rab be-Bâḳır u Taḳî vü Kâẓımuʾl-ʿadâ

Yâ Rab be-şân-ı Mehdî vü maʿṣûm-ı çârdeh
Yâ Rab be-Caʿfer ü be-Naḳî vü ʿAlî Rıżâ

Yâ Rab be-Ṣıdḳ-ı ḫıdmet-i Selmân-ı Fârisî
Yâ Rab be-leşker ü ḫadem-i şâh-ı Kerbelâ

Dûr etme kemter Eşref'i dârıʾl-emândan
Dâreynde ayırma der-i ḫânedândan (Öztürk-Öntürk 2023: 84)

3. Eşref Paşa'nın Matbu Divan'ında Olmayan ve Yayımlanmamış Dört Şiiri

Eşref Paşa'nın Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivlerinde H. 29/12/1305 tarihli ve 2/65 yer numarasıyla kayıtlı belgede yer alan dört şiiri mevcuttur. Belgede "Ferîkân-ı Kirâm-ı Maʿârif-İttisâmdan Saʿâdetlü Eşref Paşa Ḥażretleriniŋ Ele Geçirilen Bir Mersiye-i Mü'ssereleriyle Bir Kasîde-i Nadîdeleridir." ibaresiyle şiirlerin mahiyeti başlıkla verilmiştir. Mersiye ve kasideden başka iki de Farsça beyit mevcuttur.

Yukarıda Eşref Paşa'nın *Divan*'ını 1277 (1861) senesinde tamamladığından bahsedilmişti. Eserin basımına düşülen tarihten 1278 yılında basıldığı anlaşılmaktadır. Eşref Paşa'nın 1861'den vefat ettiği tarihe (1894) kadar şiirle meşgul olmaması düşünülemez. Daha 41/42 yaşlarında hacimli bir divan kaleme alacak kadar şiir yazan böyle bir şairin aradaki 33 sene boyunca da şiir alanında kalem oynatması beklenir. Her ne kadar şairin bu tarihlerde evlenmesi ve pek çok üst düzey idari ve askeri makam ve rütbede görev alması sebebiyle şiirle eskisi kadar ilgilenemeyebileceği düşünülürse de büsbütün alakasını kesmesi de akla gelmez. Nitekim şairin hayatı hakkında bilgi veren meşhur biyografi yazarlarımızdan İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Eşref Paşa'nın oğlu Rüşdi Bey tarafından babasına ait 34 gazelle diğer manzumeler ve bazı kıtalardan oluşan bir defteri kendisine verdiğini ifade etmiştir. Bundan başka Bekir Ağazade Kitapçı Ahmed Efendi'nin İbnülemin Mahmud Kemal İnal'a verdiği divanın sayfa kenarlarında da şairin Limni'de sürgündeyken söylediği gazeller ve tarihlerin yer aldığı da İnal tarafından nakledilmiştir (İnal 1969: 332). Ne yazık ki ne bu deftere ne de divana bugüne değin ulaşılmıştır.

Eşref Paşa'nın *Divan*'ında yer almayan bazı şiirleri de İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın biyografik eserinde yer alır. Bu şiirlerin İnal'ın eline daha sonradan geçen defter ve divandan alıntıladığını tahmin etmek güç değil. Yine tezkire yazarı Fatin tarafından yazılan *Hâtimetü'l-Eşʿâr*'da da Eşref Paşa'nın biyografisi aktarılırken şairliğine örnek olarak verilen şiiri de matbu divanı'nda yer almamaktadır (Çiftçi 2017: 32-33).

Mehmed Tevfik tarafından yazılan *Kâfile-i Şuarâ* adlı tezkire türündeki eserde de şairden alıntılanan şiir onun matbu divanında yer almaz (Kutlar Oğuz vd 2017: 83) Yine aynı tezkirede ismi geçen ve Eşref Paşa'ya nazireler yazan Mehmed Hilmî namındaki şairin

Ne devlet ü ne hey'et ü ne în ü ân bozar
İşi bozarsa bil kader-i âsumân bozar (Kutlar Oğuz vd 2017: 252)

Matlalı şiirine zemin olabilecek bir gazele *Eşref Divanı*'nda rastlayamadık. Yine aynı şaire ait olarak verilen

Fülk-i ümîde bir gün olur bâd-ı feyz eser
Sabr eyle mevc-i mihnete dâ'in dümendedir
Hattı gelince öp leb-i mey-gûn-ı yârden
Bir neş'esi de nûş-ı şarâbın çemendedir (Kutlar Oğuz vd 2017: 253).

beyitlerine zemin şiir olabilecek kafiye ve redifte bir şiirine de rastlayamadık.

Demek oluyor ki şairin divanı dışındaki şiirleri devrindeki biyografi yazarlarınca takip edilip bilinmiştir. Şimdiye kadar divanının ikinci bir baskısına rastlanmamış olduğundan bunların dost aracılığıyla veya bizzat şair tarafından verildiği akla gelmektedir. Bu makalemize konu olan ve şairin matbu divanında yer almayan ikisi beyit düzeyindeki dört şiirin nerede basıldığı belli değildir. İlgili belgeye bu şiirlerin niçin ve nasıl aktarıldığı, nereden alıntılandığı konusunda da malumatımız yoktur. Osmanlı arşiv belgesine bu şekilde geçen şiir metni sayısı da genele oranla hayli az olduğuna göre mezkûr belgenin şairle ilgisinin hangi sebeple dikkate sunulduğu da malumuz değildir.

3.1. Mersiye

Belgede yer alan şiirlerin ilki dört mısralık on dört bentten oluşan ve sonunda Arapça iki bentlik nakarat bulunan bir murabba görünümündedir. Fakat şiirin, hem şekil hem de içerik bakımından dikkatle incelendiğinde on dört beyitlik bentten oluşan bir terci-bend olduğu anlaşılmaktadır. Şiirin vezni dörtlükler dikkate alındığında müfteʿilün mefâʿilün şeklindedir; ancak her dörtlüğü bir beyit olarak değerlendirdiğimizde şiirin vezninin *müfteʿilün mefâʿilün müfteʿilün mefâʿilün* olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim aruz vezinleri incelendiğinde de *müfteʿilün mefâʿilün* şeklinde bir kalıba rastlanmazken müfteʿilün mefâʿilün müfteʿilün mefâʿilün şeklinde bir veznin olduğu anlaşılır (İpekten 1994:196). Şiirin sonunda yer alan ve nakarat başlığıyla yazılan Arapça dörtlüklerin ise terci-bendin vasıta beyti olduğunu değerlendirmekteyiz. Bu şiirin devamı olabileceği gibi tek bent şeklinde

ve tamamlanmamış bir manzume olabileceği de muhtemeldir. Yine kafiye örgüsü ve redif düzenine bakıldığında da şiirin terci-bent şeklinde yazıldığı anlaşılmaktadır.

Eşref Paşa dörtlüklerin veya beyitlerin sonunda "Hüseyn" kelimesini redif olarak kullanmış, Hz Hüseyin'in övgüsünü yapmış ve şiirini bu redif etrafında kaleme almıştır.

Mersiyenin İlk bendinde/beytinde Hz. Hüseyin'in Kerbela çölünün sahibi Hz. Ali'nin naibi, Hz. Muhammed'in gözünün sürmesi ve evliyaların övüncü olduğu ifade edilmiştir. İkinci bende göre Hz. Hüseyin, Hz. Muhammed'in kızı Fatıma'nın oğlu ve besmelenin de keşidesi, "hel-etâ" ifadesinin mazharıdır (Hel-etâ ifadesi İnsan suresi'nin ilk ayetinde geçmekte olup insanın yaratılışı anlatılır. Bazı müfessirlere göre İnsan suresinin sekizinci ayeti (Onlar, seve seve yiyeceği yoksula, yetime ve esire yedirirler) de Hz Ali ve ailesine nisbet ve şerefle nazil olmuştur. Buna göre Hz. Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin oruç adaklarını yerine getirmiş, üç günlük açlıklarına rağmen nafakalarını yetimlere, fakirlere ve esirlere verip onları doyurmuşlardır (Kotan 2023: 367-396).

Hz Hüseyin, imtihanı özel seçilmiş, amansız mızrakların hedefi, düşmanların kızgınlığını üzerine alıp kendi öfkesini yenen ve Hak'tan gelecek her belaya rıza göstermiş biridir. Hz. Hüseyin, Resulullah'ın çıktığı göklerin güneşi, Hz. Muhammed'in gönlünün nuru ve ehl-i beytin önde geleni olup safalı bir liderdir. Hüseyin, en muhteşem peygamberin torunu, saygınlık vasisinin sırrı, ümmetlerin ihtiyaç duyduğu senet ve yüce rahmettir.

Bu genel övgü bentlerinden sonra Eşref Paşa şiirini mersiye türünün özelliklerine uygun olarak matem havasında ve bu duyguyu artıracak sorular sorarak devam ettirir.

Şimdi arzusuna erememiş Hz. Fatıma, arslan namlı Ali, on iki imam ve başını feda etmiş olan Hüseyin neredeler? O haşmetli boynu, kaza ve kaderin nişanesi oldu, onun eşiği de kıbleye döndü, o kendisine tabi olunan Hüseyin'e ne oldu? Belanın haremi olan Hüseyin ve tabiiyeti günahsızlığın ak pak şerefi ve yüceliğiydi ve tamamı ne yazık ki şehid edildi, yüzleri Şam'a doğru döndü.

Eşref Paşa Hz Hüseyin övgüsünü bu kez hitapla yapıp şöyle seslenir: Ey şerefi ebediyen ortaya çıkmış, bütün pak mehdilerin övünç yeri, bütün hazırdakilerin imamı, Allah'ın senedi Hüseyin! Saltanatın cömertlik ve sertliğin makamı sendedir. Ey Hüseyin sen sakın ola ki vaad edilen o günde Yezid'e merhamet etme.

Muharrem ayının o onuna lanet olsun. Bu hadisenin intikamı mahşer ateşine kaldı, ey yiğit Ali! Hz. Ali'nin ailesine taziye kılmak farz oldu. Haram aylardan olan Muharrem büsbütün matem nöbetine döndü. Bu ayda gözler ağlasın ve zikrimiz de "Ya Hüseyin" olsun. Felek bu muharrem ayını âleme adeta bir mihenk olarak koydu. Şikâyet ve şüphe ehli bu ayda mutlu olur da Hüseyin'e dost olanlar ah çeker. Bu elim günde vefasız Haricîler nice cefalar ettiler. Masiva (Allah'tan gayrı her şey) yolu bu günde göründü.

Şiirin sonunda yer alan Arapça nakarat/bendiyede de şair Hz. Hüseyin'e şöyle seslenir: "Senin mutluluk getiren sancağın nerede? Nerede reşid uşağın, nerede şehid Akil'in? Ey Hüseyin kardeşlerin nerede? Nerede milletlere bedel adamların? Mahrem (saygın) kadınların nerede? Hizmetindeki topluluklar nerede? Ey Hüseyin oğulların nerede?"

3.2. Kaside

Kaside on dokuz beyitten oluşmuştur. Aruzun *feʿûlün feʿûlün feʿûlün feʿûl* vezniyle yazılmıştır. Kasidede nesip/teşbîb gibi bölümlere yer verilmemiş, şair şiirine doğrudan methiye ile başlamıştır. Mısra başlarında tekrarlanan Ali ve Ali'dir ifadeleriyle Hz Ali'nin manevi özellikleri nitelenmiş ve övülmüştür.

Hz. Ali emîn sıfatlı Hz. Muhammed'in vasisi, cihanı yaratan Allah'ın velisidir. Ali, ezel sözleşmesinin (Elest meclisindeki "kâlû belâ"nın) alnı açık, başı dik ferdi ve ardından gelen asırların düzen verenidir. Hz. Ali ümmetlerin ve sultanların görünür hâli ve müminlerin emiridir. O, vahyin izahı hadislerin ve Kuran-ı Kerîm'in kâtibidir. Ali, seçkin vasfından ötürü Hz. Muhammed'e evlilik yoluyla da akrabadır ve velayetten ötürü din sultanıdır. Ali, el veren ve yardım eden olup hakikat bilirlerin sığınağıdır. O, ayın ve güneşin meşalesi, yerlerin ve göğün kutlu yüküdür. Ali, şeref makamının zirvesi, halkın tutunacak sağlam ipidir. Görünen, görünmeyen her şey onun neşʿesi ve gizli açık ne varsa onun parıltısıdır. Ali'ye kul olup yolundan gidenler kurtuluş bulur, ona isyan edenlerse lanetlenirler. Ali kutsal tavaf yerinin mescidi, yüce eşiğin kapısıdır. Ali, zengin fakir herkesin dilenip arzuladığı, iki âlemin yöneldiğidir. O, namlı, büyük ve yücelerde oturan bir padişahtır. Hz Ali'nin dergâhının kapısı açıktır ve orası bir sığınaktır. O kapıdan girenler saadete erer. Hz. Ali Hz. Muhammed'e sağ eliyle (sapasağlam şekilde) cemaliyle iman etmiştir. O, Allah'ın arslanıdır. Yiğitlerin yiğidi ve meleklerin tacının onurudur. Ali, on iki imam halkasının başı ve özü olup kâmillerin rehberi ve yardımcısıdır. Ali, Sübhan'ın sırrı, Ali bizatihi

nurdur. Bunun sebeplerini gizlemeye de gerek yok. Ali, Necef'te defnedilmiş gözükse de hakikatte Cenab-ı Allah'ın yakınındadır.

4. Şiir Metinleri

Ferîḳân-ı Kirâm-ı Maʿârif-İttisâmdan Saʿâdetlü Eşref Paşa Ḥażretleriniŋ Ele Geçirilen Bir Mersiye-i Mü'essereleriyle Bir Ḳaṣîde-i Nadîdeleridir.

Mersiye

Müfteʿilün mefâʿilün (müfteʿilün mefâʿilün müfteʿilün mefâʿilün)

Ṣâḥib-i deşt-i Kerbelâ
Nâʿib-i Murtażā Ḥüseyn
Ḳurra-i çeşm-i Muṣṭafâ
Mefḫar-i evliyâ Ḥüseyn

Fâṭıma'nıŋ ferîdesi
Cevher-i ber-güzîdesi
Besmeleniŋ keşîdesi
Nükte-i *hel etâ* Ḥüseyn

Ṣadme-güzîn-i imtiḥân
Vaḳf-ı rimâḥ-ı bî-amân
Kâẓım-ı ġayẓ-ı düşmenân
Râżı-ı her-belâ Ḥüseyn

Mihr-i sipihr-i Aḥmedî
Nūr-ı dil-i Muḥammedî
Âl-i ʿabâ ser-âmedî
Server-i bâ-ṣafâ Ḥüseyn

Sıbṭ-ı nebî-i muḥteşem
Sırr-ı vasî-i muḥterem
Ḥüccet-i ḥâcet-i ʿümem
Raḥmet-i kibriyâ Ḥüseyn

Ḳande Betül-i nâ-bekâm
Ḳande ʿAlî-i şîr-nâm
Ḳandedir on iki imâm
Ḳande o ser-fedâ Ḥüseyn

Gerden-i Hâşimânesi
Oldu ḳażā nişânesi
Ḳıbledir âsitânesi
N'oldu o muḳtedâ Ḥüseyn

ʿItret-i pâk-i bî-günâh
Cümle olup şehîd vâh
Oldu Dımışḳa rū-be-râh

Ehl-i ḥarem-belâ Ḥüseyn

Ey şerefi ebed-ẕuhūr
Mefḫar-i mehdî-i ṭuhūr
Sensin imâm-ı her hużūr
Yâ senedeʾl-hüdâ Ḥüseyn

Sendedir aṣl-ı salṭanat
Câh-ı celâl ü mekrümet
Ḳılma Yezîd'e merḥamet
Rūz-ı vaʿîd yâ Ḥüseyn

Laʿnet ola o maʿşere
Ḳaldı bu sâr maḥşere
Taʿziyet âl-i Ḥaydara
Farżdır ey fetâ Ḥüseyn

Şehr-i muḥarremüʾl-ḥarâm
Nevbet-i mātem oldu tām
Dîdeler aġlaya müdâm
Virdimiz ola vâ Ḥüseyn

Mâh-ı muḥarremi felek
ʿÂleme ḳoydu bir meḥek
Şâd olur anda ehl-i şek
Âh eder aṣdiḳā Ḥüseyn

Ḫâriciyân-ı bî-vefâ
Eylediler nice cefâ
Oldu bu günde Eşrefâ
Târik-i mâsivâ Ḥüseyn

Naḳarât

Eyne levâʾikü's-saʿîd
Eyne ġulâmikü'r-reşîd
Eyne ʿaḳîlükü'ş-şehîd
Eyne eḫūk yâ Ḥüseyn

Eyne ricâlükü'l-ümem
Eyne enâsüküʾl-ḥarem
Eyne meʿâşirü'l-ḫadem
Eyne binük yâ Ḥüseyn

Ḳaṣîde

Feʿūlün feʿūlün feʿūlün feʿūl

ʿAlîdir vaṣî-i resūl-i emîn
ʿAlîdir velî-i cihān-āferîn

ʿAlîdir ser-efrāz-ı ahd-i ezel
ʿAlîdir nesaḳ-sāz-ı ʿaṣr-ı pesîn

ʿAlîdir ẓahîr-i mülūk u ümem
ʿAlîdir emîr-i heme mü'minîn

ʿAlîdir debîr-i aḥādîs-i vaḥy
ʿAlîdir zebîr-i kitāb-ı mübîn

ʿAlîdir necābetle ṣıhr-ı nebî
ʿAlîdir velāyetle sulṭān-ı dîn

ʿAlîdir meded-res ʿAlî dest-gîr
Aŋa ilticā eyler ehl-i yaḳîn

ʿAlî meşʿalidir meh ü āfitāb
ʿAlî maḥmilidir sipihr ü zemîn

ʿAlî cāhıdır müntehā-yı şeref
ʿAlî rāhıdır ḫalḳa ḥabl-i metîn

ʿAlî neş'esidir ẓuhūr u buṭūn
ʿAlî cilvesidir nihān u ʿalîn

ʿAlî bendegānı bulurlar necāt
ʿAlî bâġiyānı olurlar laʿîn

ʿAlî mescididir muḳaddes meṭāf
ʿAlî bābıdır āsitān-ı berîn

ʿAlî sā'ilidir faḳîr ü ġānî
ʿAlî mā'ilidir dü-ʿālem hemîn

ʿAlî nām-dāş-ı ʿaliy-i ʿaẓîm
ʿAlî pādişāh-ı muʿallā nişîn

ʿAlî dergehidir küşāda melâẕ
O bābıŋ daḫîli olur kām-bîn

ʿAlîdir cemāliyle îmān eden
Ḫabîb-i Ḫüdāya be-dest-i yemîn

ʿAlî şîr-i yezdān fetādır fetā
Aŋa tāc-ı Kerrûbiyāndır ʿarîn

ʿAlîdir müselsel on iki imām
Reşād ehline muḳtedā vü muʿîn

ʿAli sırr-ı sübḥān ʿAlî nūr-ı ẕāt
Tesettür ne lāzım çünān ü çünîn

Beṣâ'irde fermān-fermā-yı ḳurb
Neẓāʾirde (Eşref) Necef'de defîn

Beyt

Men ḫâk-i Necef kelb-i ʻAlîyem neyem Eşref
Cüz ecr velā hîç merā ḳadr ü şeref nîst

(Ben Necef toprağında Alinin köpeğiyim, Eşref değilim. Bana onun ecri ve yakınlığından başka hiçbir şey kadir ve şeref vermez.)

Dîger

Çün şodem kelb-i āsitān-ı Necef
Geşt nāmem be-dîn-i şeref Eşref

(Necef'in eşiğinin köpeği olduğum için, ismim bu şerefle Eşref diye dolaşır)

Kaynaklar

Akkuş, M. (2006). *Klasik Türk Şiirinin Anlam dünyası Edebî Türler ve Tarzlar.* Erzurum: Fenomen Yayınları.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri (COA 2/65).

Çiftçi, Ö. (2017). *Fatin Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşʿâr).* https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55976,fatin-tezkiresi-pdf.pdf?0

DİA (1995). "Encümen-i Şuara", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* c. 11. TDV Yayınları, İstanbul: 1995.

Eşref Paşa (1278). *Pâk Dîvân-ı Eşrefü'ş-Şuʿarâ,* İstanbul: Matbaʿa-i Âmire

İnal, M. K. (1988). *Son Asır Türk Şairleri.* C. I, İstanbul: Dergah Yayınları.

İpekten, H. (1995). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz.* İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kotan, Ş. (2023) "İnsan Sûresi Bağlamında Rivâyet İhtilafları: Hz. Peygamber'in Tebyin Sünneti Ekseninde Bir Çözüm Teklifi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi,* 23/1: 367- 397.

Kutlar Oğuz, F. S.- Koncu, H.-Çakır, M. (2017). *Mehmed Tevfik Kafile-i Şuara.* https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56163,mehmed-tevfik-kafile-i-su39arapdf.pdf?0

Öztürk, M.-Öntürk, T. (2023). *Bursalı Eşref ve Divanı Pak Dîvan-ı Eşrefü'ş-Şuʿârâ.* Ankara: Grafiker Yayınları.

PELER, Gökçe Yükselen.[*]

"Buryatya Cumhuriyeti'nin Etnik Yapısı"

1. Giriş

Günümüzde Buryatya Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu'nun Uzak Doğu Federal Bölgesi'ne bağlı bir idari birim niteliğindedir. Umumi olarak Uzak Doğu Federal Bölgesi'ni teşkil eden coğrafya ve onun da bir parçası olduğu Sibirya coğrafyası, tarih boyunca etnik ve dillik yapı bakımından karmaşık bir görünüm arz etmiştir. Bir taraftan Türkler, Moğollar ve Tunguzlar gibi Altay dilli halkların bolca yaşadığı, hatta kimilerine göre ana vatanı olan bir alanken diğer taraftan da Sibirya'nın ve Uzak Doğu'nun kadim haklarına ev sahipliği yapmıştır ve hâlen yapmaktadır. 16. yüzyıldan itibaren Çinlilerin ve 17. yüzyıldan itibaren Rusların da bölgeye sızmaya başlamasıyla birlikte, zaten karmaşık olan bölgenin etnik ve dillik yapısı, daha da karmaşık hâle gelmiştir. Bu kadar çok dil ve halkın bir arada bulunduğu bir coğrafyada bir diller hiyerarşisinin ortaya çıkması kaçınılmaz bir durum olmuştur ve şüphesiz tarihî süreç içerinde teşekkül eden bu diller hiyerarşisi, birtakım siyasi, iktisadi ve kültürel amillerin neticesinde tekâmül etmiştir.

Hâlihazırda Rusya Federasyonu'nda, Moskova'dan idare edilen Merkez Federal Bölgesi, Rostov-na-Donu'dan idare edilen Güney Federal Bölgesi, St. Petersburg'dan idare edilen Kuzeybatı Federal Bölgesi, Novosibirsk'ten idare edilen Sibirya Federal Bölgesi, Yaketerinburg'dan idare edilen Urallar Federal Bölgesi, Nijni Novgorod'dan idare edilen Volga Federal Bölgesi, Pyatigorsk'tan idare edilen Kuzey Kafkasya Federal Bölgesi ve Vladivostok'tan idare edilen Uzak Doğu Federal Bölgesi olmak üzere, sekiz federal bölge bulunmaktadır.

Günümüzde Rus Uzak Doğusu'na bakıldığı zaman, bu coğrafyanın dil, kültür ve etnoloji bakımından ayrılmaz tarihî bir parçası olan Sibirya bölgesinden idari olarak koparıldığına şahit olunmaktadır. Sibirya bölgesi, Rus federal yapısı içinde, ayrı bir federal bölge olarak teşkilatlandırılmıştır. Bunun sonucunda da birbirine akraba olan veya birbirinin devamı niteliğindeki pek çok halk, idari bakımdan birbirinden koparılmıştır. Bu idari yapılanmayı, Rus stratejik düşüncesinin bir tezahürü olarak görmek mümkün. Dil, etnisite ve yaşam tarzı

[*] Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, gokcepeler@erciyes.edu.tr. ORCID ID: 0000-0002-9604-5101

bakımından birebirleriyle ilişkili halklar, farklı idari yapılar altında teşkilatlandırılarak demografik bakımdan hassas hâle getirilmiştir.

2. Uzak Doğu Federal Bölgesi

Uzak Doğu Federal Bölgesi (resmî adı: Dalnevostoçnıy Federalnıy Okrug) 13 Mayıs 2000 tarihinde, Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin'in emriyle kurulmuştur (https://web-archive-org.translate.goog/web/20220205162518/http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201811040002?index=0&rangeSize=1&_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=tc). Buryatya Cumhuriyeti ve Zabaykalski (Baykalötesi) Krayı, Rusya Devlet Başkanı'nın 3 Kasım 2018 tarihli resmî bir emriyle Sibirya Federal Bölgesi'nden ayrılıp Uzak Doğu Federal Bölgesi'ne katılmıştır. Ertesi ay, 13 aralık 2018 tarihinde ise 20 Ocak 2020'den geçerli olmak üzere, federal bölgenin idari merkezinin Habarovsk'tan Primorskiy Krayı'nda bulunan Vladivostok'a taşındığı ilan edilmiştir (Heaney, 2023, s. 29, 297). 6.952.600 kilometre karelik bir alanı kaplayan bölge; Buryatya Cumhuriyeti, Saha Cumhuriyeti, Kamçatka Krayı, Habarovsk Krayı, Primorskiy Krayı, Zabaykalsk Krayı, Amur Oblastı, Magadan Oblastı, Sahalin Oblastı, Muhtar Yahudi Oblastı ve Muhtar Çukotka Okrugu olmak üzere, on bir alt idari birime ayrılmaktadır. Rusya Federasyonu'nun en doğudaki kısmını teşkil eden bölge, aynı zamanda ülkenin arazi bakımından en büyük federal bölgesi konumundadır. Batıda, kuzeyden güneye uzanan hat boyunca Sibirya Federal Bölgesi, güneyde ise Moğolistan ve Çin Halk Cumhuriyeti ile kara hududuna sahiptir. Kuzeyde Kuzey Buz Denizi ve doğuda Büyük Okyanus'la çevrili olan bölge, Bering Boğazı üzerinden Amerika Birleşik Devletleri ve Ohotsk Denizi üzerinden Japonya ile deniz hududuna sahiptir (bknz. Harita 1). 2010 Tüm Rusya Nüfus Sayımına göre (http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm)[1] 6.293.129 kişiden ibaret olan bölge nüfusu, 1 Ocak 2022 tarihi itibarıyla 8,091.200 kişiye yükselmiştir (Heaney, 2023, s. 40). Nüfustaki bu artış başta yüksek gibi görünse de asında 2018 yılında Buryatya Cumhuriyeti ve Zabaykalski Krayı'nın bölgeye dâhil edilmesiyle alakalıdır. Zira Uzak Doğu Federal Bölgesi, 2000-2022 yılları arasında, %-0.54 yıllık ortalama bir nüfus değişimi göstermiştir.

[1] Bundan sonra 2010 Tüm Rusya Nüfus Sayımına yapılacak atıflar, bu kaynaktandır.

Harita 1

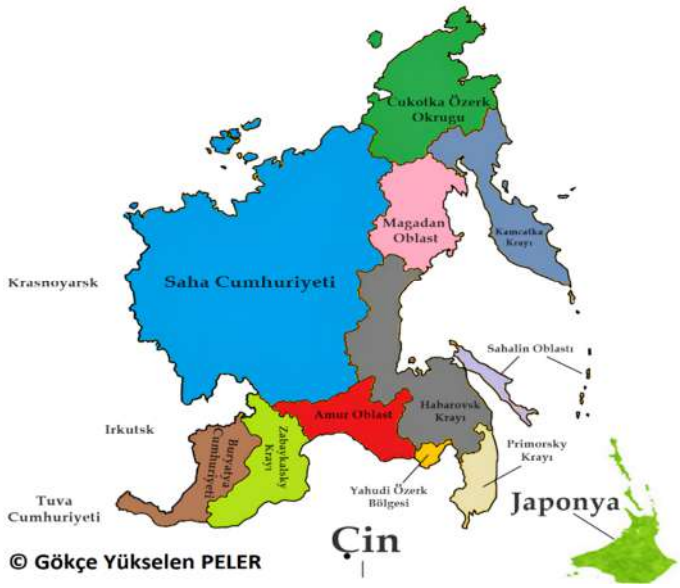

Uzak Doğu Federal Bölgesi'nin nüfus yapısına bakıldığı zaman, nüfusun çoğunluğunu ezici bir şekilde Rusların teşkil ettiği görülmektedir. Ukraynalı ve Beyaz Ruslar da Saha Türkleri hariç, bütün yerli halklardan daha yüksek bir sayıya sahiptirler. Bölgede, 2010 sayımına göre, 4.964.107 Rus, 154,954 Ukraynalı, 24.502 Beyaz Rus, 9 Pomor ve 8 Rusin, yani toplam 5.142.580 Doğu Slavı bulunmakta idi. Bunlara ilaveten sayıları düşük olmakla birlikte, 2359 Leh, 21 Slovak ve 57 Çek olmak üzere toplam 2437 Batı Slavı ve 993 Bulgar, 60 Sırp, 48 Sloven, 3 Hırvat ve 2 Makedon olmak üzere toplam 1.106 Güney Slavı bölgede yaşamakta idi. Bu durumda Savaların toplam sayısı 5.146.123 kişi idi ki bu da bölgenin umum nüfusunun %81,49'una tekabül etmekte idi. Bunlara ilaveten 56.973 Koreli, 40.003 Tatar Türkü[2], 19.561 Özbek Türkü, 19.157 Ermeni, 16.150 Azerbaycan Türkü, 9.652 Kırgız Türkü, 8788 Çinli, 8651 Mordvin Fini 7.891 Tacik, 7.402 Çuvaş Türkü ve 6.683 Moldovalı (+182 Romen) sayıları ile dikkate değer göçmen gruplardır. Yerli halklar içerisinde en yüksek sayıya sahip halk, 469.897 kişilik bir nüfusla Saha Türkleri idi. Bu Saha Türk nüfusuna ilaveten onların bir kolu olan 1.928

[2] Sibirya Tatar Türkler sayımda ayrı bir başlık hâlinde verilmiş olmakla birlikte, bu rakam içerisinde de Tatar üst kimliğini benimsemiş az sayıda da olsa Sibirya Tatar Türkü bulunduğu varsayılabilir.

kişilik bir Dolgan Türk nüfusu bulunmakta idi. Bu da Saha Türk nüfusunu toplam 471.885 kişi yapmaktadır. Bu rakam da toplam federal bölge nüfusunun %7,32'sine tekabül etmektedir. Saha Türklerinden sonra bölgedeki en kalabalık yerli halklar, 27.030 kişi ile Evenk Tunguzları ve 22.172 kişi ile Even (Lamut) Tunguzları olmuştur. Onları, 15.397 kişi ile Çukçalar (Kerekler dâhil), 11.784 kişiyle Nanay Tunguzları, 10.942 kişiyle Buryat Moğolları, 7.723 kişiyle Koryaklar, 4.544 kişiyle Nivhler (Gilyaklar), 3.092 kişiyle İtelmenler, 2.700 kişiyle Ulç Tunguzları, 1.865 kişiyle Kamçadallar, 1.683 kişiyle Tuva Türkleri[3] (Soyot ve Tofa Türkleri dâhil), 1.628 kişiyle Eskimolar, 1559 kişiyle Yukagirler, 1.449 kişiyle Udegey Tunguzları, 975 kişiyle Çuvlar, 818 kişiyle Hakas Türkleri (Şor Türkleri dâhil), 721 kişiyle Altay Türkleri (Kumandı, Teleüt, Telengit, Tuba ve Çelkan Türkleri dâhil), 574 kişiyle Oroç Tunguzları, 423 kişiyle Aleütler, 270 kişiyle Uylta (Orok) Tunguzları ve 262 kişiyle Tazlar (Çinlileşmiş Tunguzlar) izlemiştir. Nenets (Yurak) Samoyetleri, Ngansan (Tavgi), Selkup Samoyetleri ve Ketler de çok küçük nüfuslarla bölgede temsil edilen yerli halklardandır.

Saha Türklerinin nüfusuna Tuva, Hakas ve Altay Türklerinin sayıları da ilave edildiği zaman, yerli Türk nüfusu 475.107 kişiye çıkmaktadır ki bu da nüfusun %7,35'ine tekabül etmektedir. Ahıska, Azerbaycan, Balkar, Başkurt, Çuvaş, Gagavuz, Kazak, Karay, Karakalpak, Karaçay, Kırgız, Kırım Tatar, Kumuk, Nagaybak, Nogay, Özbek, Tatar, Türkmen ve Uygur Türklerinden oluşan 107.246 kişilik göçmen Türk nüfusu da yerli Türklerin üzerine eklendiği zaman Türk nüfusunun toplamı 582.353 kişiye çıkmaktadır ki bu da umum federal bölge nüfusunun %9,16'sına tekabül etmektedir.

Bu tarihte, Uzak Doğu Federal Bölgesi'nde Türklerden sonra en yüksek nüfusa sahip yerli millet olarak Tunguzlar görünmektedir. Çinlilerle karışmış Tunguzlardan oluşan Tazlar eklenmediği zaman, Nanay, Negidal, Oroç, Udegey, Uylta (Orok), Ulç, Evenk ve Even (Lamut) Tunguzlarından ibaret Tunguzların toplam sayısı 66.475 kişi idi. Tazlar eklendiği zaman bu sayı 66.737 kişiye yükselmektedir ki bu da umum federal bölge nüfusunun %1,38'ine tekabül etmektedir. Bu rakamlar

---

[3] Tuva, Hakas ve Altay Türklerinin asli olarak yaşadıkları bölgeler Sibirya Federal Bölgesi'nde bulunmakla birlikte, Uzak Doğu Federal Bölgesi ve Sibirya Federal Bölgesi yukarıda da ifade edildiği üzere, aynı sosyokültürel arazinin farklı idari yapılar altında teşkilatlandırılmış alanları olduğu için, bu Türk halkları ve diğer Sibirya halkları yerli sayılmıştır.

günümüz için aldatıcıdır. Zira o tarihte Uzak Doğu Federal Bölgesi'nde 10.942 Buryat Moğolu, 504 Kalmuk Moğolu ve 66 Moğol yaşamakta idi. Ancak aynı tarihte, 2018 yılında Uzak Doğu Federal Bölgesi'ne dâhil edilen Buryatya Cumhuriyeti'nde 286.839 Buryat Moğolu, 93 Kalmuk Moğolu ve 395 Moğol; Zabaykalski (Baykalötesi) Krayı'nda 73.941 Buryat Moğolu, 48 Kalmuk Moğolu ve 84 Moğol yaşamakta idi. Bu da toplam Moğol nüfusunu 372.939 kişi yapmaktadır. Bu durumda Moğollar, bölgede, Türklerden sonra en yüksek nüfuslu yerli millet hâline gelirken Buryat Moğolları da Saha Türklerinden sonra en yüksek sayılı yerli halk konumuna yükselmektedir. O dönemde Moğol nüfusu, umum federal bölge nüfusunun %0,18'ine tekabül ederken Buryatya Cumhuriyeti'nin 972.021 kişilik ve Zabaykalski Krayı'nın 1.107.107 kişilik nüfusu ilave edildikten sonra Moğol nüfusunun umum nüfusa oranı %4,8'e yükselmektedir.

Uzak Doğu Federal Bölgesi'nin diğer yerli halk öbeğini Paleo-Sibiryalılar ve Yeniseyliler teşkil etmektedir. Bunlar içerisinde en yüksek sayıya sahip olan 15.397 kişiyle Çukçalar (Kerekler dâhil) idi. Onları 7.723 kişiyle Koryaklar, 4.544 kişiyle Nivhler (Gilyaklar), 3.092 kişiyle İtelmenler, 1.865 kişiyle Kamçadallar, 1.626 kişiyle Eskimolar, 1.559 kişiyle Yukagirler, 975 kişiyle Çuvlar, 423 kişiyle Aleütler ve 10 kişiyle Ketler izlememiştir. Bu halkların toplam nüfusu olan 37.214 kişi umum federal bölge nüfusunun %0,59'una tekabül etmektedir.

Esas yaşam alanları Sibirya Federal Bölgesi'nde kalan Samoyetler de Uzak Doğu Federal Bölgesi'nde çok küçük bir nüfusla, 94 Nenets Samoyeti, 5 Selkup Samoyeti ve 2 Nganasan Samoyeti ile temsil edilmektedirler. Bunların haricinde, Rusya Federasyonu'nun, hatta eski Sovyet coğrafyasının hemen hemen her halkının Uzak Doğu Federal Bölgesi'nde küçük sayılarla da olsa temsil edildiğine şahit olunmaktadır. Hatta, eski Sovyet veya Doğu Bloku coğrafyasına ait olmayan Amerikalılar, Britanyalılar, Fransızlar, İtalyanlar ve İspanyollar bile federal bölgenin nüfusu içinde temsil edilmektedir.

3. Buryatya Cumhuriyeti

Uzak Doğu Federal Bölgesi'nin güneybatı ucunda yer alan Buryatya Cumhuriyeti (resmî adı: Respublika Buryatiya), on bir alt birimden ibaret olan federal bölgedeki Saha Cumhuriyeti'yle birlikte iki cumhuriyetten biridir. Bütün Sibirya dikkate alındığında ise Tuva Cumhuriyeti, Hakasya Cumhuriyeti, Dağlık Altay Cumhuriyeti ve Saha Cumhuriyeti'yle birlikte, Sibirya'daki beş cumhuriyetten biridir. Diğer dördünün Türk Cumhuriyeti olduğu dikkate alındığında, Sibirya'daki tek Moğol

Cumhuriyeti ve Güney Federal Bölgesi'nde bulunan Kalmukya Cumhuriyeti'yle birlikte, Rusya Federasyonu içerisindeki iki Moğol cumhuriyetinden biri olduğu görülmektedir. Cumhuriyet, güneyinden Moğolistan, batı ve kuzeybatısından Sibirya Federal Bölgesi'ne bağlı İrkustsk Oblastı, en batıda kısa bir hudut ile yine Sibirya Federal Bölgesi'ne bağlı Tuva Cumhuriyeti, doğu ve kuzeydoğusundan ise kendisi ile aynı federal bölgede yer alan Zabaykalski (Baykalötesi) Krayı ile komşuluk ilişkisi içerisindedir. Bu coğrafi konum ile Buryatya Cumhuriyeti, Uzak Doğu Federal Bölgesi'nin Zabaykalski Krayı'yla birlikte, Moğolistan'a karayolu ile bağlanan iki idari bölgesinden biridir. Buryatya Cumhuriyeti, bir taraftan günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti içerisinde kalan Mançurya'nın batısından başlayıp yine Çin hâkimiyeti altındaki İç Moğolistan üzerinden Moğolistan Cumhuriyeti ve oradan da Rusya Federasyonu'na uzanan ana Moğol kütlesinin en kuzeybatıdaki ucunu teşkil ederken diğer taraftan da Türk dilli alanla Moğol dilli alanın buluştuğu noktalardandır. Bünyesinde barındırdığı Tuva Türklerinin bir alt kolu sayılabilecek Soyot Türk nüfusu, bu durumun güzel bir nişanesidir. İdari merkezi Ulan Ude şehri olan Buryatya Cumhuriyeti'nin diğer mühim şehirleri; Selenginsk, Kyahta, Severobaykalsk, Zakamensk ve Gusinoorzyorsk'tur.

3.1. Buryatya Cumhuriyeti Nüfusu

Buryatya Cumhuriyeti nüfusunun kırk beş yıllık seyrine bakıldığı zaman, cumhuriyet nüfusunun hızlı bir artış göstermediği, hatta zaman zaman azaldığı, ancak nüfus içerisinde Buryat Moğollarının oranının arttığına şahit olunmaktadır. 1989 yılında 1.038.000 kişi olan Buryatya Cumhuriyeti nüfusunun 726.200 kişisi Ruslardan, 249.500 kişisi ise Buryat Moğollarından oluşmakta idi (Zhukovskaya, 1995, s. 25). Yani Buryat Moğollarının umum cumhuriyet nüfusuna oranları, %24 idi. 2007 yılında, Buryat Moğollarının nüfusunun cumhuriyetin umum nüfusuna oranı %25 (Leisse ve Leisse, 2007, s. 777) civarında iken bu oran 2010'da %29,5'e, 2020'de %30,2'ye (https://rosstat.gov.ru/vpn/2020/Tom5_Nacionalnyj_sostav_i_vladenie_yazykami)[4] ve 2021'de %32,5'e (Heaney, 2023, s. 287) yükselmiştir. Buryat Moğollarının cumhuriyet umum nüfusu içindeki oranlarının artması, Buryat Moğollarının sayısının artması kadar, Rusların nüfusunun azalması ile de ilişkilidir. Zira 1989'da 726.200 olan cumhuriyetteki Rus nüfusu, 2010'da 630.783'e gerilemiştir.

[4] Bundan sonra 2020 Tüm Rusya Nüfus Sayımına yapılacak atıflar, bu kaynaktandır.

Kozak ve Pomorların da nüfusu eklendiğinde bu sayı 630.784 kişiye yükselmektedir. 2020'de ise Buryatya Cumhuriyeti'nin nüfusu 978.588 kişiye yükselmesine rağmen, cumhuriyetteki Rus nüfusunun sayısı 581.764 kişiye gerilemiştir. Rusin, Pomor ve Kozaklarla bu sayı 581.865 kişiye yükselmektedir. Bu rakamlar, cumhuriyetteki Rus nüfusunun son on yılda 50.000 kişi, son kırk beş yıllık zaman diliminde ise 145.000 kişi civarında bir azalma gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Cumhuriyet nüfusunun ayrıntılarına bakıldığı zaman, 2010 ve 2020 nüfus sayımlarına göre, Buryatya Cumhuriyeti'nde yaşayan yerli Sibiryalıları; Moğollar, Türkler, Tunguzlar, Samoyetler ve Paleo-Sibiryalılar ile Yeniseyliler şeklinde tasnif etmek mümkün görünüyor. Cumhuriyette Moğollar; Buryat Moğolları, Kalmuk Moğolları ve Merkezî Moğollarla temsil edilirken Sibiryalı Türkler; Altay Türkleri (Telengit, Tuba, Çelkan ve Kumandı Türkleri dâhil), Hakas Türkleri (Şor Türkleri dâhil), Tuva Türkleri (Soyot ve Tofa Türkleri dâhil) ve Saha Türkleri (Dolgan Türkleri dâhil) ile temsil edilmektedir. Cumhuriyetteki Tunguzlar; Even Tunguzları, Evenk Tunguzları, Nanay Tunguzları, Negidal Tunguzları, Udegey Tunguzları, Ulç Tunguzları ve Uylta (Orok) Tunguzlarından müteşekkildir. Buryatya Cumhuriyetinde çok küçük bir nüfusa sahip olan Samoyetler ise Nenets ve Selkup Samoyetlerinden oluşmaktadır. Paleo-Sibiryalılar ve Yeniseyliler de Kerekler, Ketler, Koryaklar, Nivher (Gilyaklar), Çukçalar, Çuvlar, İtelmenler, Kamçadallar ve Eskimolardan ibarettir.

Şüphesiz cumhuriyetin en kalabalık yerli Sibiryalı nüfusunu Moğollar teşkil etmektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere, 2010 yılında cumhuriyette 286.839 Buryat Moğolu yaşamakta idi. Bu sayıya 395 kişilik Merkezî Moğol ve 93 kişilik Kalmuk Moğolu nüfusu da eklendiği zaman, cumhuriyetteki Moğol nüfusunun sayısı, 287.327 kişiye yükselmektedir ve umum cumhuriyet nüfusuna oranları da %30,99'a tekabül etmekte idi. 2020'de cumhuriyetteki Buryat Moğolu nüfusu, 295.273 kişiye ve Kalmuk Moğolu nüfusu da 106 kişiye yükselirken Merkezi Moğol nüfusu 212 kişiye düşmüştür. 295.591 kişilik bu Moğol nüfusu, %30,21'lik bir oran teşkil etmektedir. Yani cumhuriyetteki Buryat ve Kalmuk Moğolları artış gösterirken Merkezî Moğolların nüfusundaki yarı yarıya düşüş, cumhuriyet umum nüfusu içindeki Moğol oranının düşmesine sebep olmuştur. Bu oranın 2021 itibarıyla %32,5'in üzerine çıktığını akıldan çıkarmamak gerekir.

Buryatya Cumhuriyeti'nde yaşayan Türkleri Sibiryalı yerli Türkler ve göçmen Türkler diye ikiye ayırmak mümkün. Yukarıda da zikredildiği

üzere, Altay Türkleri (Telengit, Tuba, Çelkan ve Kumandı Türkleri dâhil), Hakas Türkleri (Şor Türkleri dâhil), Tuva Türkleri (Soyot ve Tofa Türkleri dâhil) ve Saha Türklerinden (Dolgan Türkleri dâhil) oluşan Sibiryalı Türkler, 2010 yılında 5.036 kişilik bir nüfusla umum cumhuriyet nüfusunun %0,52'sini teşkil ederken 2020 yılında 5.738 kişilik nüfusla %0,59'a yükselmişlerdir. Sibiryalı Türkler içerisinde, Buryatya Cumhuriyeti'nin tek yerli Türk halkı olan Tuva Türklerinin bir alt kolu niteliğindeki Soyot Türkleri, on yıl içerisinde 3.579 kişiden 4.316 kişiye yükselerek %17'lik bir artış göstermişlerdir. Soyot Türklerinin sayısındaki bu artış, sadece doğum ve ölüm oranları ile ilgili olmayabilir. Zira 2020 yılında "Soyot" hanesinin yanında yer alan parantezin içinde "Buryat-Soyot" şeklinde bir ibare bulunmaktadır. Bu da bazı Soyot Türklerinin önceki sayımda kendilerini "Buryat" olarak kaydettirdikleri anlamına gelebilir. Soyotlar haricindeki Tuva Türkleri de cumhuriyette 912 kişiden 1.128 kişiye yükselmiştir. Şorlar dâhil Hakas Türkleri de on yıllık süre zarfında 137 kişiden 76 kişiye gerilemiştir. Benzer şekilde Altay Türkleri de 2010'daki 129 kişiden 2020'de 74 kişiye gerilemişlerdir. Altay Türklerinin alt kolları olan Telengit, Teleüt ve Tuba Türkleri, Buryatya Cumhuriyeti'nde tamamen ortadan kalkmıştır. Dolgan Türkleri dâhil Saha Türkleri ise 2010'daki 280 kişiden 2020'de 339'a yükselmişlerdir. Cumhuriyette, bu Sibirya'nın yerlisi Türk nüfusundan çok daha yüksek sayıda göçmen Türk öbekleri yaşamaktadır. Ahıska, Azerbaycan, Balkar, Başkurt, Çuvaş, Gagavuz, Kazak, Karay, Karakalpak, Karaçay, Kırgız, Kırım Tatar, Kumuk, Nagaybak, Nogay, Tatar, Türkmen, Özbek ve Uygur Türklerinden oluşan ülkedeki göçmen Türklerin nüfusu 2010 yılında 13.008 kişiden ibaretti. 2020 yılında bu nüfus, 9.966 kişiye geriledi. Bu da Buryatya Cumhuriyeti'ndeki Türk nüfusunu 2010'da toplam 18.044 kişi yaparken 2020 yılında 15.704 kişi yapmıştır. Böylece cumhuriyetteki umum Türk nüfusu 2010'daki %1,86'dan 2020 yılında %1,6'ya gerilemiştir. Görüldüğü üzere, eski Sovyet coğrafyasında yaşayan hemen hemen her Türk halkı, Buryatya Cumhuriyeti nüfusu içerisinde temsil edilmektedir. Yerli Türkler içinde en kalabalık nüfusa, 4.316 kişiyle Tuva Türklerinin bir alt kolu niteliğinde olan Soyot Türkleri sahiptir. Göçmen Türkler içerisinde ise en kalabalık nüfusu, 4.037 (2010'da 6.814 kişi) kişilik nüfuslarıyla Tatar Türkleri (Kreşin Tatar Türkleri ve Sibir Tatar Türkleri dâhil) teşkil etmektedir. Tatar Türklerini 1.942 (2010'da 1.261 kişi) kişiyle Özbek Türkleri, 1.433 (2010'da 1.608 kişi) kişiyle Azerbaycan Türkleri ve 1.343 (2010'da 1.133 kişi) kişiyle Kırgız Türkleri izlemektedir. Görüldüğü üzere, 2010 yılında Tatar Türklerinden

sonra ikinci sırada Azerbaycan Türkleri varken 2020 yılında Özbek Türkleri onları geçmiştir.

Even Tunguzları, Evenk Tunguzları, Nanay Tunguzları, Negidal Tunguzları, Oroç Tunguzlaı, Udegey Tunguzları, Ulç Tunguzları ve Uylta (Orok) Tunguzlarından ibaret olan Buryatya Cumhuriyeti'ndeki Tunguzlar, 2010 yılında 3005 kişiden ibaretti. Bu rakam da umum cumhuriyet nüfusunun %0,31'ine tekabül etmekteydi. Bu nüfus 2020 yılında 3.079 kişiye yükselmiş ve umum cumhuriyet nüfusuna oranı aynı kalmıştır. Buryatya Cumhuriyeti'nde yaşayan Tunguzlar içerisinde en kalabalık nüfusa sahip olan halk, 2.995 (2010'da 2.974 kişi) kişiyle Evenk Tunguzlarıdır. Yani aslında neredeyse cumhuriyetteki Tunguzların tamamı Evenklerden oluşmaktadır. Evenk Tunguzlarını, 51 (2010'da 4 kişi) kişiyle Even (Lamut) Tunguzları izlemektedir. Oysa 2010 yılındaki sayımda, ikinci sırada 11 (2020'de 9 kişi) kişiyle Nanay Tunguzları bulunmakta idi. 2020 yılındaki sayımda, 2010 yılında Buryatya'da bulunmayan Oroç ve Negidal Tunguzları da görülmüştür. Tunguzlarla ilgili bir diğer dikkat çeken durum, 2010 yılında Uylta Tunguzları için isim seçeneği olarak "Orok" verilirken 2020 yılında "Oroçen" tercih edilmiştir.

Buryatya Cumhuriyeti'nde 2010 yılında Samoyetler ise sadece beş kişiden ibaret idi ve bunların dördü Nenets Samoyeti biri de Selkup Samoyeti'dir. 2020 yılında bu rakam, beşi Nenets biri Selkup olmak üzere, altı kişiye yükselmiştir.

Ketler, Koryaklar, Nivher (Gilyaklar), Çukçalar, Çuvlar, İtelmenler, Kamçadallar, Eskimolar ve Yukagirlerden müteşekkil Buryatya Cumhuriyeti'ndeki Paleo-Sbiryalılar ve Yeniseyliler, 2010 yılındaki toplam 18 kişiden 2020'de 23 kişiye yükselmişlerdir. 2010 yılında cumhuriyette tespit edilen Nivhlerin (Gilyaklar) 2020 sayımında kayboldukları, buna karşılık, 2010 yılında bulunmayan Yukagirlerin 2020'de cumhuriyette tespit edildiği görülmektedir.

Buryatya Cumhuriyeti'nde yaşayan aslen Sibiryalı olmayan göçmen nüfus içerisinde en kalabalık olanı şüphesiz Slavlardır. Yukarıda da belirtildiği üzere, nüfusları düşmekle birlikte, zaten cumhuriyet nüfusunun çoğunluğunu Ruslar teşkil etmektedir. 2020 sayımına göre cumhuriyette Rusinler, Kozaklar ve Pomorlar dâhil, 581.685 Rus yaşadığı yukarıda belirtilmişti. Bu Rus nüfusa ilave olarak 476 Beyaz Rus (2010'da 1.250 kişi) ve 2007 Ukraynalı (2010 da 5.454 kişi) ile Doğu Slavlarının toplam nüfusu 584.349 kişiye (2010'da 637.778) çıkmaktadır. Bu da cumhuriyet nüfusunun %59.71'ine (2010'da %65,61) tekabül etmektedir.

Doğu Slavlarına ilave olarak 11 Bulgar, 2 Makedon, 3 Sırp'tan oluşan toplam 16 (2010'da 50 kişi) Güney Slavı; 4 Çek ve 65 Leh'ten oluşan toplam 69 (2010'da 172 kişi) Batı Slavı bulunmaktadır. Bu da toplam Slav nüfusunu 584.434 kişi (2010'da 638.000 kişi) yapmaktadır ki bu da cumhuriyet nüfusunun %59,72'sine (2010'da %65,64) denk gelmektedir. 2010 sayımında Buryatya Cumhuriyeti'nde tespit edilen Güney Slavlarından Hırvat ve Slovenlerin 2020 sayımında ortadan kalktığına şahit olunmaktadır. Görüldüğü üzere, cumhuriyette yaşayan Slav nüfus, bütün unsurlarıyla azalmaktadır.

Göçmen nüfus içerisinde dikkati çeken bir diğer halk öbeği, Kafkas halklarıdır. 2020 sayımında, Buryatya Cumhuriyeti'nde yaşayan Kafkas halkları; Abhaz-Adıge alt grubundan Abazalar, Abhazlar, Çerkezler, Kaberteyler ve Şapsuğlar; Avar-Andi-Dido alt grubundan Avarlar (Arçiler dâhil); Dargı-Lak alt grubundan Dargılar ve Laklar; Samur alt grubundan Agullar, Lezgiler, Rutullar ve Tabasaranlar; Veynak alt grubundan İnguşlar ve Çeçenler ile Kartvel alt grubundan Gürcülerden ibarettir. Bu Kafkas halklarının cumhuriyetteki toplam sayısı 879 (2010 yılında 522 kişi) kişidir. Bu da umum cumhuriyet nüfusunun %0,09'una karşılık gelmektedir. Kafkas halklarının Buryatya Cumhuriyeti'ndeki sayısı artmış olmakla birlikte çeşitliliği azalmıştır. 2010 sayımında cumhuriyette tespit edilen Andiler, Adigeler ve Udinler, 2020 sayımında ortadan kalkmıştır. Ancak 2010 sayımında Buryatya'da tespit edilemeyen Şapsuğlar ve Arçiler 2020'de kaydedilmiştir. Bu Kafkas halkları içerisinde en kalabalık olanı 213 kişiyle Avalardır. Onları 204 kişiyle Gürcüler ve 134 kişiyle Lezgiler takip etmektedir. Kafkas halkları, Buryatya Cumhuriyeti nüfusunun %0,09'unu teşkil etmektedir.

İrani halklar, Buryatya Cumhuriyeti'ndeki göçmen halklar arasında çeşitlilikleri ile dikkati çeken bir diğer halk öbeğidir. Cumhuriyette yaşayan İrani haklar; Kürtler (Yezidiler dâhil), Osetler, Pamiriler, Tacikler, Talışlar ve Tatlardan ibarettir. Sayımda bir de "Afgan" ibaresi bulunmaktadır. Eğer bu adlandırmadan kasıt Peştular ise Afganlar da İrani halklar hanesine eklenebilir. 2020 sayımına göre bu halkların toplam nüfusu, 976 kişiden (2010'da 449 kişi) ibarettir ve umum cumhuriyet nüfusunun %0,1'ine tekabül etmektedir. Bu nüfus içerisinde 850 kişilik (2010'da 295) nüfusuyla Tacikler ilk sırayı almaktadır. Aslında on yıllık süreçte cumhuriyette yaşayan İrani nüfustaki artışın Taciklerin nüfusunun artışından ibaret olduğu anlaşılmaktadır. 2010 yılında sayımda tespit edilen Farsların 2020 yılında görülmediği de dikkati çeken bir diğer meseledir.

Buryatya Cumhuriyeti'nde yaşayan bir diğer önemli bir göçmen halk öbeği Fin – Ugor halklarıdır. Fin – Ugor halkları cumhuriyette Estonlar, Finler, Hantlar (Ostyaklar), Kareller, Komiler (Ziryanlar, Permyaklar), Macarlar, Manslar (Vogullar), Mariler (Çeremisler), Mordvinler (Mokalar ve Erzyalar dâhil), Udmurtlar (Votyaklar) ve Vepslerden (Çudlar) ibarettir. 2020 yılında bu Fin – Ugor nüfusunun toplam sayısı 382 kişiden (2010'da 1.347) ibaretti. Bu nüfus içerisinde en yüksek nüfusa sahip halk, 144 (2010'da 437 kişi) kişiyle Mordvinlerdi. On yıllık süreçte, cumhuriyette yaşayan Fin – Ugor halkları azalmıştır. Bir tek 2010 yılında sayımda görülmeyen Finler, 2020'de tespit edilmiştir.

Buryatya Cumhuriyeti'nde yaşayan bir diğer göçmen halk öbeği, Baltık halklarıdır. Cumhuriyetteki Baltık halkları; Litvanyalılar, Letonyalılar ve Latgalyalılardan ibarettir. Çok küçük bir nüfusa sahip bu halklar, 2020'de toplam 110 kişilik (2010'da 193 kişi) bir nüfusa sahipti. Bu öbek içerisinde en kalabalık halk, 88 kişi ile Litvanyalılardır. Ayrıca 2010 sayımında görülen Latgalyalılar, 2020 sayımında kaybolmuştur.

Ermeniler, Buryatya Cumhuriyeti içerisinde dikkati çeken bir nüfusa sahipler. 1639 kişilik nüfusa sahip bu halk, yalnız başına bazı halk öbeklerinden daha yüksek bir nüfusa ve %0,17'lik bir orana sahiptir. 2010 yılında yalnızca "Ermeni" ibaresi yer almakta idi, ancak 2020 sayımında bu ibarenin yanına bir de "Rus Ermenisi" ibaresi düşülmüştür.

2020 yılı Tüm Rusya Sayımı'nda, Buryatya Cumhuriyeti'nde yaşadığı tespit edilen diğer etnik gruplar ve sayıları şöyle sıralanabilir: Almanlar 452 kişi, Amerikalılar 13 kişi, Asuriler 1 kişi, Britanyalılar 2 kişi, Çingeneler 172 kişi, Çinliler 407 kişi, Dunganlar 24, Fransızlar 1 kişi, Hintliler 7 kişi, İspanyollar 1 kişi, İtalyanlar 5 kişi, Japonlar 4 kişi. Koreliler 315 kişi, Moldovalılar 146 kişi, Pakistanlılar 1 kişi, Rumenler 11 kişi, Vietnamlılar 15 kişi ve Yahudiler 195 kişi. Sayımda Çinliler ve Dunganlar iki ayrı etnik grup olarak verilmişlerdir. Bu iki grubu tek grup olarak da kabul etmek mümkün. Ayrıca 2020 sayımında "Çinliler" hanesine parantez içinde "Tibetliler" ibaresi de eklenmiştir. 2010 sayımında bu ibare yoktu. "Almanlar" hanesinde de "Ermeniler" hanesinde olduğu gibi yanında "Rus Almanları" ibaresi var. Buradan da bunların Volga Almanları olduklarını anlıyoruz. 2020 sayımında, 68.873 kişi "uyruk" belirtmezken 11.717 kişi de milliyet ile ilgili soruyu cevaplandırmayı reddetmiştir. Yani 2020 yılı itibarıyla Buryatya Cumhuriyeti'nde milliyeti bilinmeyen toplam 80.590 kişi bulunmakta idi.

2010 ve 2020 sayımları karşılaştırıldığında, on yıllık süreçte, Buryatya Cumhuriyeti'nin nüfusunun 6.567 kişi arttığı görülmektedir. Bu

artış, bir milyona yakın bir nüfus için, on yıllık süreçte küçük bir artıştır. Bunun en büyük sebebi cumhuriyet nüfusunun çoğunluğunu teşkil eden Slavların nüfusunda görülen büyük düşüştür. Buryat Moğolu nüfus artış gösterirken pek çok azınlığın sayısının düştüğüne şahit olunmuştur. Ancak buna rağmen, 2020 yılında sayımda adı geçen etnik grupların sayısı 10 artmıştır. 2010 yılında 116 etnik grup görülerken, 2020 yılında bu sayı 126'ya çıkmıştır. Bu, kısmen cumhuriyette yeni azınlıkların görülmesi, kısmen de bazı etnik grupların altında alt grupların sayımda belirtilmesi ile ilişkilidir.

3.2. Buryatya Cumhuriyeti'nde Dillik Durum

İki ana etnik grup Ruslar ve Buryat Moğolları olmakla birlikte, Buryatya Cumhuriyeti'nde yüzden fazla etnik grubun yaşadığı, yukarıda ayrıntılı bir şekilde yansıtılan nüfus sayımlarından görülmektedir. Birbirlerinden farklı diller konuşan bu kadar çok halkın yaşadığı bir ortamda, bir veya birden fazla ortak iletişim dilinin olması kaçınılmaz bir durumdur. Cumhuriyetin adına bakarak Buryat Moğolcasının ülkenin diller hiyerarşisi içinde güçlü bir yere sahip olduğu düşünülebilir. Ancak yapılan araştırmalar, bunu böyle olmadığını göstermektedir. 1990'larda yapılan araştırmalar, Buryat Moğollarının %10 (başkent Ulan Ude'de bu oran %22'ye çıkmaktaydı) kadarının Buryat Moğolcasını hiç kullanmadığını, %1.5'inin Buryat Moğolcasını hiç anlamadığını, %4.5'inin Buryat Moğolcasını hiç anlamadığını, %25'inin Buryat Moğolcasını okuyamadığını ve %29'unun Buryat Moğolcasını yazamadığını ortaya koymuştur. Buna karşılık, hemen hemen bütün Buryat Moğolları Rusçayı anlayıp konuşabilmekte idi. 1980 ve 1990'larda yaşanan dil diriltme hareketlerine rağmen, elde edilen sonuç bu idi (Leisse ve Leisse, 2007, s. 778-779). Bu sebeple Buryat Moğolcası açısından durumun geçmişte daha kötü ve günümüzde de nispeten daha iyi olduğu düşünülebilir. Bu veriler ışığında, cumhuriyetteki ortak iletişim dilinin Rusça olduğunu tahmin etmek zor değil.

Yine de Buryat Moğolcasının toplumluk hiçbir işlevinin olmadığını düşünmek doğru olmaz. Zira Buryat Moğolları ile Evenk Tunguzları arasındaki ortak iletişim dilinin Buryat Moğolcası olduğu bilinmektedir. Hatta bu durum neticesinde pek çok Evenk Tunguzu'nun da Tunguzcayı bırakıp Buryat Moğolcasına geçtiği de bilinmektedir (Wurm, 1996a, s. 976; Wurm 1996b, s. 980). Benzer bir durumun Tuva Türklerinin Buryatya Cumhuriyeti'nde yaşayan kolu olan Soyot Türkleri için de geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Zira yukarıda da belirtildiği üzere, 2020 sayımından bazı Soyot Türklerinin kendilerini "Buryat-Soyot" şeklinde

kaydettikleri anlaşılmaktadır. Ancak Soyot Türkleri arasında bir millî dirilişin meydana geldiği de anlaşılmaktadır. 2010 ve 2020 yılları arasındaki on yıllık süreçte Soyot Türklerinin nüfusunda meydana gelen büyük artışın daha önce kendilerini "Buryat" olarak kaydettiren bazı kişilerin "Soyot" kaydettirmeleri neticesinde meydana gelmiş olabileceği yukarıda belirtilmiştir. Nitekim, 2005 yılından itibaren Soyot Türkçesinin ilkokul seviyesinde öğretilmeye başlanması (Rassadin, 2010, s. 9) da bu yönde bir işaret olarak kabul edilebilir. Ülkede yaşayan Koreliler ve Almanların da 1990'lı yıllardan itibaren dil kursları ve öğretmen okullarında dil öğretimi dâhil pek çok kültürel faaliyet içerisinde olduğu bilinmektedir (Zhukovskaya, 2007, s. 36-37).

4. Sonuç

Günümüzde Rusya Federasyonu'nun Uzak Doğu Federal Bölgesi içerisinde yer alan Buryatya Cumhuriyeti'nin topla nüfusu, 2020 Tüm Rusya Nüfus Sayımı'na göre 978.588 kişiden ibarettir. Bu nüfusun çoğunluğunu Slavlar ve Moğollar teşkil etmektedir. Slavlar, toplam 584.434 kişiyle birinci sırayı, toplam 295.591 kişilik nüfusla Moğollar ikinci sırayı ve toplam 9.966 kişiyle Türkler üçüncü sırayı almaktadırlar. Bu rakamlarla Slavlar, cumhuriyet umum nüfusunun %59.72'sini teşkil ederken Moğollar %30.21'iini ve Türkler %1.6'sını oluşturmaktadır. Bu üç halk öbeği ile birlikte cumhuriyette yüzden fazla etnik grup yaşamaktadır ancak bu etnik grupların çoğunun umum nüfusa oranı %1'in altındadır.

Günümüzde Buryatya Cumhuriyeti nüfusunun çoğunluğunu teşkil eden Slavlar hızla azalmaktadır. Bu nüfus son on yılda 50.000 civarında bir nüfus kaybına uğramıştır. Son kırk beş yıllık süreçte ise bu nüfus kaybı 150.000 kişiyi bulmaktadır. Buna karşılık cumhuriyette yaşayan Moğol nüfusu ise artmaktadır. Son on yılda ülkede yaşayan Türk nüfusu da umumi olarak gerilerken mahallî Türk nüfus olan Soyot Türkleri hızlı bir artış göstermiştir. Ülkede yaşayan Tunguzlar, küçük de olsa artış gösteren bir diğer halk öbeğidir. Tunguzlar içerisinde bilhassa Evenk Tunguzları artış göstermiş, diğer Tunguz halkları azalmıştır. Ülkede Moğollar dışındaki halk öbekleri ve etnik grupların tamamına yakını son on yıllık süreçte nüfus kaybına uğramıştır.

Ülkede yaşayan Slavların ve bilhassa Rusların hızlı nüfus kaybına rağmen, Rusça hâlâ ülkenin diller hiyerarşisinin en tepesinde yer almaktadır. Buryat Moğolcasının da ülke içerisinde bir konuma sahip olduğuna şüphe yok. Bilhassa Evenk Tunguzları ve Soyot Türkleri gibi bazı yeri halklar nezdinde birtakım toplumluk işlevlere sahip olduğu

görülmektedir. Bununla birlikte azınlık halklarının bazılarının dilleri eğitim sistemi içerisinde yer almaya başlamıştır. Mesela Soyot Türkçesi, 2005 yılından itibaren ilkokul seviyesinde eğitim sistemine girmiştir. Bu durumun yakın gelecekte ülkenin dillik manzarası üzerinde tesirli olacağına şüphe yoktur.

Ülkedeki demografik seyir, zaman içerisinde Buryat Moğollarının daha etkin ve hâkim hâle geleceğini göstermektedir. Bu durumun dillik sonuçlarının da olacağına şüphe yok. Bununla beraber Soyot Türkleri ve Evenk Tunguzları gibi daha önce Buryat sayılan veya Buryat kültürel baskısı olan halkların da kültürel ve dillik dirilme içerisinde olduğuna şahit olunmaktadır. Bu durumun da dillik ve siyasi birtakım neticelerinin olması pek muhtemeldir.

Kaynaklar

Basılı Kaynaklar

Atasoy, E. (2011). *Demografi, Jeopolitik ve Etnoğrafya Işığında Rusya.* Bursa: MKM Yayıncılık.

Heaney, D. Ed. (2023). *The Territories of the Russian Federation 2023.* Londra ve New York: Routledge Taylor & Francis Group.

Leisse, O. ve Leisse U.-K. (2007). "A Siberian Challenge: Dealing with Multiethnicity in the Republic of Buryatia". *Nationalities Papers,* 35(4): 773-788.

Rassadin, V. I. (2010). *Soyotica.* Szeged: University of Szeged.

Wurm, S. A. (1996a). "Indigenous lingue franche and bilingualism in Siberia (begnnng of the 20th century)". *Atlas of Languages of INtercultural Communication in the Pacific, Asia, and the Americas.* Haz. S. W. Wurm. P. Mühlhäusler, D. T. Tryon. Berlin ve New York: Mouton de Gruyter: 975-978.

Wurm, S. A. (1996b). "Some lingue franche and pidgins in North Siberian and North pacific areas at the ebginning of the 20th century". *Atlas of Languages of INtercultural Communication in the Pacific, Asia, and the Americas.* Haz. S. W. Wurm. P. Mühlhäusler, D. T. Tryon. Berlin ve New York: Mouton de Gruyter: 979-988.

Zhukovskaya, N. L. (1995). "Religion and ethnicity in Eastern Russia, Republic of Buryatia: a panorama of the 1990s". *Central Asian Survey,* 14(1): 25-42.

5.2. Elektronik Kaynaklar

https://web-archive-org.translate.goog/web/20220205162518/http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201811040002?i

ndex=0&rangeSize=1&_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=tc (erişim tarihi: 07.09.2024)

https://rosstat.gov.ru/vpn/2020/Tom5_Nacionalnyj_sostav_i_vladenie_yazykami (erişim tarihi: 14.09.2024)

SELÇUK, Bahir.[*]

"Baba Yurdunda Maziyi Temaşa: Mekân-Zaman İlişkisi Bağlamında İsmail Safâ'nın 'Mevlid-i Pederi Ziyaret' Şiiri"[**]

1. Giriş

Divan şairlerinden Mehmet Behcet (1828-1878)'in oğlu, Peyami Safâ (1899-1961)'nın babası olan İsmâil Safâ (1867-1901), Servet-i Fünûn devri sanatçısı olup bu akımın gölgesinde kalmış, edebî hayatını eski ile yeni arasında bir çizgide devam ettirmiştir. Muallim Naci tarafından "şâir-i mâder-zâd" (anadan doğma şair) unvanı verilen İsmâil Safâ, edebî anlamda bir iddia gütmediğinden olsa gerek daha sonraki dönemlerde unutulmaya yüz tutmuştur. Yedi şiir kitabı, iki mensur ve bir de tercüme eseri bulunan Safâ'nın şiirlerinde biçimsel unsurlar eski şiirden, muhteva ise yeni şiirden izler taşır. Şiirlerini Sünûhât, Huz Mâ Safâ, Mağdûre-i Sevdâ, Mevlid-i Pederi Ziyâret, Mensiyyât, Hissiyât, İntâk-ı Hakk'ın Tahmîsi adlı eserlerinde toplayan Safâ, sanat ve edebiyata dair düşüncelerini de Mülâhazât-ı Edebiyye ve Muhâkemât-ı Edebiyye adlı mensur eserlerinde bir araya getirmiştir.[1]

Mevlid-i Pederi Ziyaret, İsmail Safa'nın kardeşi Ahmet Vefa (1868-1901) ile babası Mehmet Behcet'in doğum yeri olan Trabzon'a yaptıkları seyahati ve bu seyahat esnasındaki duygularını anlattığı manzum eseridir. 1312 (1895) yılında İstanbul'da Âlem Matbaasında basılan eser, şairin babasıyla ilgili verdiği bilgiler açısından da önem taşımaktadır. Otuz sayfadan oluşan eser, kısa bir giriş ve geneli mesnevi biçiminde kafiyelenmiş 188 beyitten müteşekkildir. Mef'ûlü / fâ'ilâtü / mefâ'îlü / fâ'ilün kalıbıyla yazılmış manzumede, şairin babasına hitap ettiği, ardından dikkatini farklı varlıklara yönelttiği 30 beyitten oluşan bölüm (31-61. beyitler) kaside biçiminde kafiyelenmiştir.

Manzume, yapı ve muhtevası yönüyle dikkat çekicidir. Şairin seyahatname dediği manzume biçimsel olarak mesnevi ve kaside nazım şekillerinin özelliklerini taşımakta muhteva olarak da seyahatname,

---

[*] Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, bahirselcuk@firat.edu.tr, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-9915-3100

[**] Bu çalışma, 21-23 Ekim 2022 tarihlerinde Elazığ'da düzenlenmiş olan "6. Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi"nde sunulan sözlü bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş şeklidir.

[1] Bahir Selçuk vd., *Şâir-i Mâder-zâd İsmail Safâ Bütün Şiirleri*, İstanbul: Hiperyayın, 2019, s. 9, 18-26.

mersiye, medhiye, terceme-i hâl (biyografi) ve nasihatnâme türüne ait özellikler barındırmaktadır.

Kısa mensur girişte şair, üç dört yıl önce hasta olan kardeşinin hava değişimi vesilesiyle daha önce çok istediği hâlde gidemediği baba yurdu Trabzon'u ziyaret ettiklerini, bu ziyaret esnasındaki duygularını ifade eden yazılarını o dönemde çıkan bir mecmuada yayımladığını, sonrasında da tashih ve ilavelerle son şeklini verip yeniden yayımladığını ifade eder:

> Trabzon, pederimin maskat-ı re'sidir. Dünyânın her yerinden ziyâde orasını gidip görmek istedigim hâlde, bu ârzûmun husûlü müyesser olmamakda idi. Üç dört sene evvel kardeşim Vefâ'nın tebdîl-i havaya ihtiyâcı gibi hazîn bir vesîle ile istediğim seyâhata özlediğim ziyârete muvaffak olmuşdum. Müstaʿid-i te'essür olan her kalbi acıklı hislerle giryân edecek bir sûretde vukûʿ bulan şu seyâhat bana, vezinli kâfiyeli birçok şeyler söyletmiş ve sânihâtımın bir kısmı, o esnâda çıkarılan bir risâle-i mevkûte ile neşr edilmişdi. Rüfekâ-yı tahrîre hitâben Trabzon'da yazdığım o seyâhat-nâmeyi tashîh ve ilâvelerle biraz daha okunmağa elverişli bir hâle getirmiş olduğuma kanâʿat etdigim için böyle ayrıca neşrini münâsib gördüm. Şimdiye kadar intişâr eden âsârımın kısm-ı küllîsini ehemmiyyet-i şiʿriyyeden sâkıt bularak tabʿ etdirdigime pişîmân oluyorum. Bugün şu eserin de sâha-i matbûʿâta vazʿına cür'et eylediğimden dolayı zamân geçdikçe nâdim olacak bir terakkîye mazhar olabileceğimi ümîd etmekle müteselliyim. (fî 5 Ağustos, Sene, [1]310)[2]

Mevlid-i Pederi Ziyaret, daha önce manzum biçimde yayımlanmış ziyaret izlenimlerinin üç dört yıl sonra birtakım düzeltme ve eklemelerle yeniden yazılmış şeklidir. Şairin uzun zamandır hayalini kurduğu baba yurdu Trabzon, hasta kardeşiyle yolculuk, babasına ait hatıralar, çocukluk anıları şiirin anlam örüntüsünde önemli yer tutmaktadır. Olumlu olumsuz pek çok duygu ve düşüncenin dile getirildiği şiir, yapı ve muhteva özellikleriyle dikkat çekmektedir.

Şair, yıllarca özlemini duyduğu babasının doğduğu şehir olan Trabzon'a kardeşinin hava değişimi vesilesiyle deniz yolculuğu neticesinde ulaşır. Trabzon'un görünmesi ile babasını hatırlar, âdeta hayal âleminde babası ile bir gezintiye çıkar. Trabzon'da babasının

---

[2] Bahir Selçuk vd., age., s. 215. Şiirden alıntılar da bu kaynaktan yapılacaktır (age. s. 215-230).

doğduğu evi ziyaret eder, bu köhne mekânda babasına ait izler bulur. Yaşlı bir baba dostundan babasının çileli hayatına ve sağlam kişiliğine dair pek çok bilgi edinir, ondan hikmet dolu nasihatler alır. Sonra at sırtında bir yol arkadaşı ile Yomra'ya gider.

Şiir, Arkadaşlar! şeklinde bir hitabın ardından başlar. Şair, ilk beyitte selam sözünden sonra Trabzon'da olduğunu belirtir.

Baʿde's-selâm ʿarz edeyim hâlimi bütün,
Evvelce söyleyim ki **Trabzonda'yım** bugün

Ardından üç beyitte yollarda gurbet hüznü ile ah ederek yol aldıklarını, asla sıkıntı çekmeden istedikleri yere vardıklarını, sağlığının yerinde olduğunu belirttikten sonra "Lâkin bakın, ne yolda? Nasıldır seyâhatim?" sorularıyla okuyucunun merakını celbedip geçmişe dönerek bulunduğu mekâna gelmeden önceki macerasını tasvire başlar.

Yollarda hüzn-i gurbet ile birçok âh edip,
Lâkin yine selâmet ile katʿ-ı râh edip,

Aslâ sıkıntı çekmeyerek hâsıl-ı kelâm,
Olduk biz işte vâsıl-ı ser-menzil-i merâm.

Sıhhatdeyim, yerindedir oldukça râhatım
Lâkin bakın, **ne yolda?** Nasıldır **seyâhatim?**

Bundan sonra şair, kendisini farklı duygulara sürükleyen deniz yolculuğunu anlatır. Trabzon'un görünmesi ile babasını hatırlayıp yoğun duygularla babasına, Allah'a, tabiata, şehre ve şehirdeki baba dostlarına seslenir. Trabzon'da köhne baba evi ve yaşlı baba dostu ziyaretini ayrıntılarıyla dile getirir, at sırtındaki Yomra yolculuğuna dair izlenimleri ile şiirini tamamlar.

2. Şair, Mekân ve Zaman İlişkisi Bağlamında *Mevlid-i Pederi Ziyaret*

Mekân, zaman ve insan arasında sıkı bir bağ vardır. Bu yüzden "Modern bilgi ve kuramlar, mekânı, zamanla birleştirerek, biyolojik, sosyal, politik ve kültürel değişim ve gelişim çözümlemeleri yapmaktadırlar."[3] Mekân ve zamanla mukayyet insan bir yandan bunlarla şekillenirken diğer yandan kendisi mekân ve zamanı şekillendirmekte ve anlamlandırmaktadır. Elbette burada mekân ve zamanın doğal, yapay, maddi, manevi, görünen ve görünmeyen her türlü boyutu kastedilmektedir.

---

[3] Mehmet Narlı, *Şiir ve Mekân*, İstanbul: Hece Yayınları, 2007, s. 9.

Bireyin "varolma" süreci başladığında, bu sürece ait mekân, zamanla bütünleşir ve varlığın yaşamı boyunca verilen zamanla birlikte hareket eder. Ruhun bedenleşmesi; bir şekle bürünmesi ya da dünyalaşması olarak değerlendirebileceğimiz bu eşikten sonra, farklı mekânlar birbirini izler. Birey, kendisine sunulan yaşamın zamansal sürecinde farklı mekânlarla karşılaşır. Bu mekânlar doğal ve yapay olmak üzere bireyin yaşam kurgusunda yerini alır.[4]

İnsan, farkına varmasa da anne karnına düştükten sonra maddi anlamda zaman ve mekânla tanışmış olur. Kendini sarmalayan bu mekândan ve süreçten göbek bağını koparıp ayrılan insan, dış dünyanın zaman ve mekân bağını kuşanır ve ömür boyu bu bağı muhafaza eder. Bu âlemde ömrü boyunca girift ve sınırsız zaman ve mekân ilişkileri kuran insanın ölümle kıyameti kopar ve insan, dünyevî zaman ve mekândan azade olarak farklı bir boyuta taşınır.

Bir ömür boyu fiziken üzerinde/içinde yaşanan iç içe geçmiş zaman ve mekânların yanında bir de bireyin kendi içinde yaşattığı bir zaman ve mekân söz konusudur. Hatta dış dünyadaki mekân ve zaman kavramı da çoğu zaman insanın iç âlemine, psikolojisine göre şekillenir. Dolayısıyla zaman ve mekân ile insan arasında güçlü bir etkileşim söz konusudur. "İnsanın sosyal, politik, kültürel ve edebî varlığı, mekânın anlam ve işlevlerini belirleyip biçimlendirdiği gibi; mekân da insanın sosyal, politik, kültürel ve edebî varlığının niteliklerini etkilemektedir."[5]

Bireyin maddi ve manevî yaşantısına etki eden, onun iç dünyasında farklı anlamlar kazanan zaman ve mekânı en derin biçimde yaşayan ve algı ve duyumsamalarını söze dökerek aynı zamanda yaşattıran en önemli kişiler şairlerdir. Hayata dair hemen her şeyi dile getirmede bir adım önde olan şairler, kendilerini ve bütün varlığı kuşatan zaman ve mekân kavramlarıyla ilişkilerini ve algılarını da aynı ölçüde aksettirirler.

Edebî metin özellikle şiir, ne kadar gerçeklik üzerine kurulu olursa olsun nihayetinde bir kurmaca işidir. Dış dünyada yer alan obje, varlık, kavram şiir düzlemine taşındığında onun gerçeklikle ilişkisi tartışmalı bir boyuta taşınır. Harita üzerinde bulunan bir şehir, ismi biyografi kitaplarında yer alan bir şahsiyet, konumu belli bir yapı şiir dünyasında değişim ve dönüşümlere uğrar, yeniden inşa edilir.

---

4 Özcan Bayrak, *Tevfik Fikret'in Şiirlerinde Mekân ve Algı*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2013, s. 18.

5 Mehmet Narlı, age., s. 9.

İsmail Safâ'nın şiirine konu ettiği şehir (Trabzon), bir insanın gezip görüp anlattığı sıradan bir mekân değildir. Trabzon bir babanın; içinde doğup büyüdüğü evi, anıları, çocukluk arkadaş(lar)ını barındıran kapsayıcı bir mekândır. Çocukluktan beri özlem duyulduğu hâlde bir türlü fırsat bulunup gidilemeyen bu hedef mekânla yaşanan mekân arasında deniz engeli bulunmaktadır. Orayı ziyaret etmenin asıl gerekçesi ise bütün bunlar değil, hasta bir kardeşin hava değişimi isteğidir. Dolayısıyla şairin arzuları, ümitleri, beklentileri, korkuları, endişeleri bu ziyaretteki zaman ve mekân algısı üzerinde çok önemli rol oynamaktadır. Zira aynı mekân farklı kişilerde hatta aynı kişide bile farklı zamanlarda değişik algılara, düşüncelere sebebiyet verir. Bu sebeplerle tarifsiz duygular içinde bulunan şair için Trabzon, kendi taşıdığı standart değerler yanında şairin yüklediği öznel, sıra dışı ve mistik özellikleri de haiz bir şehirdir. Taşıdığı ve kendisine yüklenen değerlerle renkli bir mekân özelliğine sahip şehir; görme, gezme, hissetme ve duyumsama neticesinde farklı anlamlar da yüklenecektir. Mekânın kişide uyandırdıkları, mekân içindeki mekânların çağrıştırdıkları ve bu anda yaşan tarifsiz duygular ancak tadanın bilebileceği türden deneyimler sunmaktadır. Sıradan bir birey için, mekân-zaman ilişkili bu engin tecrübeyi dilin sınırlı imkanlarıyla aktarmak, başkalarıyla paylaşmak elbette mümkün görünmemektedir.

Şiir dili söz konusu olduğunda mekân ve mekân algısını ifadede sembolik dil devreye girdiği için tasvir edilen mekânlar ve zaman artık kurmaca bir zemine taşınmış olur. Böylece şair, yaşadığı dünyanın göndergesel mekânlarını ve zamanını kendi inşa ettiği kurmaca bir zaman ve zeminde şiir dilinin imkânları ile okuyucusuna aktarır, okuyucu da kendi gücü nispetinde anlatılanları canlandırmaya, deneyimlemeye başlar.

Mevlid-i Pederi Ziyaret, İsmail Safâ'nın kendi ifadesiyle aslında babasının doğduğu şehri/Trabzon'u ziyaret ettiği ve izlenimlerini anlattığı bir "seyahatname"dir. Bu manzum seyahatnamede Trabzon'a gidiş yolculuğu, babasını hatırlama, baba evini ziyaret ve karşılaşılan bir baba dostuyla sohbet, izlenimler ve Yomra'ya gidiş yolculuğu anlatılmaktadır. Şair, şiir boyunca yolculuğa vesile olan hasta kardeşi Ahmet Vefâ'ya dair herhangi bir şey söylemez, gemideki diğer yolculara dair somut bir şey de ifade etmez. Geminin sallanmasıyla çocuk ve yaşlıların rahatsız olduğunu, Yomra'ya bir yol arkadaşıyla gittiğini dile getirir. Trabzon gidiş yolculuğu üç beş gün sürer, Yomra ile ilgili net bir bilgi bulunmaz. Dönüş yolculuğu ve süreci hakkında da herhangi bir bilgi

verilmez.

Safâ, mekân ve zamanı duyumsama ve algılama hususunda sadece kendisine ışık tutmuş, ötekileri paranteze alarak karanlıkta bırakmıştır. Bu nedenle neredeyse şiir boyunca mekân, zaman ve şair dışındaki hemen her şey bir sis perdesi altındadır. Mekânlar, şairin hâlet-i ruhiyesine göre şekillenmekte onun yansıttığı ışığa göre görünüp kaybolmaktadır. Okuyucu, teşbih ve mecazlar yoluyla bu mekânları anlamlandırmaktadır. Şiir boyunca mekân ve zamanın anlam ve işlevleri yer değiştirme, ruhsal durum ve bakış açısı ile şekillenmektedir. Şair, mekân ve zamanı algısını edebî sanatlar ve sıfatlarla okuyucusuna anlatma, aktarma ve gösterme gayret ve çabası içindedir.

Mekânların tasvirinde mekânlardaki değişim ve hareketlilik, zaman dilimi, şairin duygu durumu önemli rol oynamaktadır. Metin boyunca zamanı özellikle mekânı karşılayan pek çok isim, sıfat, edat ile hareket ve yönelim bildiren fiillere rastlanır. Göstergelerin bazıları bizzat şairin deneyimlediği mekân ve zamanları ifade ederken bazıları da sadece andığı mekânlara işaret etmektedir.

Özel İsimler: Akdeniz, Bahr-i Siyâh, Beyt-i Hudâ, Hicâz, Trabzon, Tûr, Yomra.

Cins İsimleri: a'mâk-ı fikret, âfâk, ağaçlar, ahcâr, âlem-i fânî, âsumân, âşiyân, belde, buralar, binâ, cennet, cibâl, cihân, çayır, çemen, çemenler, dâire, dağlar, der, deryâ, dîvâr, dehr, dünyâ, etrâf, ev, felek, fezâ, fülk, gehvâre, gemi, gök, gurbet, hâne, havsala-i âdemiyyet, her taraf, kâinât, ka'r-ı zulmet, kabir, kenâr-ı bahr, kûşe, lahd, mahal, mağaralar, manzara, mehd, mekteb, mesîre, medrese, mescid, merkez, mevlid, mezâr, münzevî, ormanlar, penâh, pervâzgâh, ravzâ, reh-güzâr, sahârî, sahârî-i vahşet, sâhil boyu, sakf u cidâr, sath-ı yem, semâ, semt-i semâ, seyâhat, sılâ, surlar, şehir, toprak, türâb, türbe, uçurumlar, ummân, vâdiler, vatan, yanardağ, yer, yol, zemîn...

Hareket, Sükûnet ve Yön Bildiren Göstergeler: alt, bâlâ-nişîn, cüdâ, cüst u cû, çıkdım, durma, firkat, gidin, girdi, hem-râh, hicret, ihtiyâr-ı sefer, kat'-ı râh edip, kürsî-nişîn-i seng, meyyâl, muttasıl, müfârakat, pervâz, refâkat, revân idik, sath-ı mâ, sefer, seyredin, sığar, ser-te-ser, sû-be-sû, süvâr olarak, tevakkuf eder, uzak, üst, üzeri, vâsıl-ı ser-menzil-i merâm, yolculuk, zîr, ziyâret...

Zaman İfade Eden Göstergeler: ale's-seher, arz-ı tecellâ, bâmgâh, bir gün, bir nebze, birden bire, bugün, dem-i seher, devâm, esnâ-yı râh, ezelî, hemân, her bâr, her dakîka, her şeb, her zamân, gurûb, leyâl, leyl ü nehâr, sayf u hazân, mâzî-nümâ, nev-bahâr, o zamân, on iki yıl sonra,

sermediyyet, subh u şâm, şebâb, tulûʿ, üç beş gün, vaktiyle ...

Şiirde anlatılan seyahat ve izlenimler mekân, mekân-zaman ekseninde dört alt başlık altında incelenebilir: Deniz yolculuğu, maziye yolculuk, Trabzon'da baba evi ve baba dostu ziyareti, Yomra yolculuğu.

2.1. Deniz Yolculuğu: Menzil-i Merâma Doğru

Şiirin başında, arzulanan mekânda olduğunu belirten şair, geriye dönüş tekniği ile geçmişe yolculuk yaparak bu yolculuğu anlatmaya, aktarmaya, göstermeye çalışır. Şairin tasvir ve tavsif ettiği bu süreçte üzerinde bulunulan deniz ve üstteki gök, hareketli ve kapsayıcı mekân olarak göze çarpmaktadır. Şair ve diğer yolcuları hedef mekâna taşıyan gemi[6] de bu iki mekân arasında açık ve kapalı özelliklere sahip hareketli ve kapsanan bir mekân olarak düşünülebilir. Hareketli birer mekân olan deniz ve gökyüzü arasında hareket hâlinde olan gemi, şairin gözlemleri göz önünde bulundurulduğunda daha çok, açık mekân özelliğiyle öne çıkar. Şair, bulunduğu mekân olan güverteden göze çarpan dış mekânları temaşa ederek "ses, ışık, dekor" unsurlarıyla yansıtmaya çalışır.

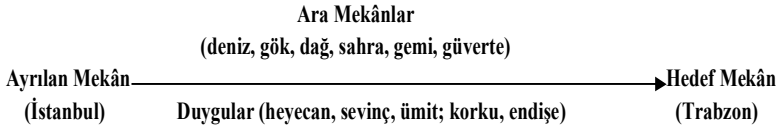

23 beyitlik bu bölümde seyahatin başlangıcından Trabzon'un görünmesine kadar olan süreçte görülenler ve hissedilenlere ait duygu ve düşünceler dile getirilir. Şair, bu yolculuğun başlangıç noktasını ve gününü net olarak belirtmez, yolculuğu "Üç beş gün işte böyle devâm eyledi sefer" şeklinde ifade eder, deniz yolculuğunun hoş olduğunu belirtir.

> Bilmezdim, ihtiyâr-ı sefer etmesem eger,
> Deryâda yolculuk ne kadar hoş imiş meger!

Ardından şair, kapsayıcı mekân olan "deniz"le bağlantılı olarak yolculuk boyunca gördüğü mekânları, manzaraları teşbihler ve sıfatlarla tasvir etmeye, göstermeye çalışır. Dolunay (mehtap, bedir), denizin içinden çıkıp deniz üstünde durmakta, uçmaya yeltenen bir deniz kızı gibi yavaşça yükselip ufukları aydınlatmaktadır. Dolunayın ardından

---

[6] Şiirde bazı yerlerde vapur kelimesi kullanmaktadır.

güneş bir nur topu gibi belirmektedir. Güneşin doğuşu ve batışı ürperti verici, her bulut parçası alev almış gibidir. Buradaki tasvir ve tavsiflerde gece ve gündüzün, dolunay ve güneşin şaire farklı duygular yaşattığı, şairin içinde bulunduğu, yaşadığı ve gözlemlediği mekânlardan ve andan haz aldığı görülmektedir.

Şair, hareketli iki mekân arasında denizin üstü ile göğün altında bir noktadadır, bindiği taşıt da gökle yarışırcasına dönüp durmaktadır.

Zîrimde sath-ı mâ, üzerimde semâ durur:
Fülk ü felek müsâbaka şevkiyle çarh urur!

Gemi özellikle gece vakti açık bir mekân özelliği ile boy göstermektedir. Her gece gemiye çıkıp dolaştığını (seyr ü temâşâ), cihandaki "hâl-i sa'âdeti"nin de bu olduğunu ifade eden şair, gezip dolaşmanın kendisine huzur verdiğine işaret etmektedir.

Her **şeb vapurda** seyr ü temâşâdı âdetim
Zâten budur cihândaki hâl-i sa'âdetim

Şairin bir gündüz vaktini tasvir ettiği aşağıdaki beyitte deniz, gök ve dağ (deryâ, semâ, cibâl), güneşin nuruna gark olmuş gibidir. Şair kendisi ile mekânlar arasında ilgiler kurmuştur zira o da hüzünde (karanlıkta) süruru (aydınlığı) bulmuştur.

Mahzûn idim, bu hüzn ise ʿayn-ı sürûr idi
Deryâ, semâ, cibâl bütün gark-ı nûr idi:

Bu süreçte dağ, deniz ve gemiye dair tasvirler ağırlıktadır. Dağlarda ayın ışığı donuk görünmekte, deniz zaman zaman dalgalanmakta, gemi de bu nedenle yalpalamakta, çocuk ve yaşlılar olumsuz etkilenmekte, vapurdan sesler yükselmektedir. Görsel ve işitsel unsurların yer aldığı, hareket hâlinin tasvir edildiği bu canlı tabloda mekânlar arasında bir uyum ve bu durumun şair üzerindeki olumlu etkileri görülmektedir.

Nûr-ı kamer donuk görünürdü cibâlde
Hoşdur nümâyişi o ziyânın zılâlde!

Deryâ ki hâl-i cûşişine nisbeten hemân:
Sâkin idi... degildi fakat pek de süt limân,

Hattâ biraz da **yalpa ururdu** bizim **gemi**
Sersem eder salıntı ise bazı âdemi:

Bî-hûş idi zavâllı **sabîlerle pîrler**;
Âfâka aksederdi vapurdan safîrler.

Gemi denize iyice açıldıktan sonra etraftaki dağlar, karalar şairin

görüş alanından çıkar, şairin karayla bütün ilişkisi kesilmiş olur. Engin denizin ortasında, deniz ve gök arasında bulunan şairin mekân algısı tedirginlik üzerine kuruludur. Şair, bulunduğu mekânı "dâire" ile ilişkilendirir. Artık derya ile sema arasında dairevî bir yapının merkezinde mekân ve zaman düzenini kaybeden bir yolcunun bakış açısı söz konusudur. Gemi tehlikelere açık durumda, çaresizlik ve belirsizlik hâkimdir, bu da şairde korku ve endişeye yol açmaktadır.

Gâ'ib idi **cibâl ü sahârî** vü sâ'ire
Etrâf şeklen oldu tamâmiyle **dâ'ire!**

Bakdım ki biz o dâ'irenin merkezindeyiz,
Nisbetle her muhâtaraya: nîm-zindeyiz!

Tahlîs için hayâtımızı nâ-tüvân idik,
Deryâ ile **semâ** arasında revân idik!

Bu olumsuz atmosferi herhangi bir tehlike yaşanmadan atlattığı için şükreden şair, hâlinden hoşnut olsa da vatandan ayrı düşmüş olmanın ıstırabı kendisini sarmaya başlamıştır.

Hamd olsun öyle tehlike göstermedi Hudâ
Memnûn u bahtiyâr idim ammâ vatan cüdâ!

Sınırlı bir gökyüzü, gökyüzünün etekleri denizle birleşmiş... Deniz ve göğün birleşmiş gibi göründüğü bu manzarayı şair hep "daire" olarak nitelendirmiştir. Şair huzursuzluk veren bu tekdüze manzaranın olumsuz etkilerini uyku ile bertaraf etmiştir.

Mahdûd bir **fezâ** görüyordum... Fakat nasıl?
Dâmân-ı âsumân görünür bahre muttasıl.

Bir dâ'ire muhîtine doğru gider idik
Hep sanki merkezinde tevakkuf eder idik.

Bir hayli dem o manzara olmuşdu yek-nesak
Fi'l-hâl cân sıkardı eger yatmış olmasak

Gemi beşik gibi sallanmakta, duyulan sesler de bir ninniyi andırmaktadır. Beşik (gehvâre), ninni göstergeleri geceyi, bebekliği, çaresizliği çağrıştırmaktadır.

Gehvâreler gibi gemimiz sallanır idi
İnsân ne duysa ninni sanır aldanır idi.

Güzel duygularla başlayan, kasvet ve karamsarlıklarla devam eden deniz yolculuğu bir seher vakti Trabzon'un görünmesi ile sonra erer. Dağ, kara, deniz ve gökyüzü manzaraları ile olumlu başlayan, dağ ve

karanın kaybolması ile endişe veren gemi yolculuğu karanın/şehrin görülmesi ile tekrar olumlu bir hâle dönüşür. Gecenin yerini gündüzü müjdeleyen "seher" almış, fasit "daire" yerini huzura sükûnete bırakmıştır.

2.2. Uzaktan Görünen Şehir: Mekândan Maziye Yolculuk

Gecenin gündüze dönmesinde eşik nokta olan "seher"le hedef mekân görünür; kaotik mekân ve zaman yerini dinginlik ve sükunete bırakır.

Üç beş gün işte böyle devâm eyledi sefer
Bir gün göründü şehr-i **Trabzon** ale's-seher.

Trabzon'un görünmesi ile yatay düzlemdeki çalkantılı deniz yolculuğunun sonuna gelinir. Seher vakti ufukta görünen şehir, duygu yoğunluğuna yol açar, şairin maziye intikalinde anahtar rol oynar. Bu gizemli mekâna henüz ayak basmadan şair, babasının ruhaniyetini karşısında bulur, ona seslenir, sonra Allah'a, tabiata, şehre, baba dostlarına seslenerek âdeta yolculuğun vermiş olduğu gerilimi boşaltır.

Allâh rahmet eyleye! Evvel peder bana
Eylerdi doğduğu bu güzel beldeyi senâ.

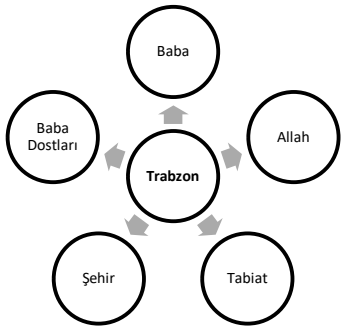

Babasını hatırlayan şair, bir çocuk hüznüyle yoğun duygulara gark olur. Babası bu güzel beldeye dair övgüler dizmiştir. "Fart-ı rikkat", "feryâd", "pür-hiss ü şevk" şairin bu çalkantılı ruh hâlini ve karmaşık duygularını ifade etmek için başvurduğu göstergelerdendir. Bu duygusallığın ifadesiyle şair, mesnevi formundan kaside formuna geçiş yapar. Aşağıdaki beyitten sonra şair, 30 beyitle önce babasını yad eder, ardından Allah'a, tabiata (dağlar, çemenler, ağaçlar, surlar, vadiler, uçurumlar, mağaralar, nev-baharlar), şehre ve insanlara seslenir.

Pür-hiss ü şevk nutkumu îrâda başladım
Yâni şu yolda şi'rimi inşâda başladım:

Şair, babasının ruhaniyetiyle buluşur ve onunla sohbete başlar. Babası Mehmet Behcet, Hicaz'da toprağa düşmüştür ve oğlu, babasının üzerinde gezmiş olduğu toprakları onsuz ziyarete gelmiştir. Şehir bir yandan cennet gibi güzel diğer yandan babasının mezar toprağı kadar hazindir. Yıllarca gelmek için can atılan şehir, ölüm ve hayat ekseninde "hâk-i rahmet, toprak, gubâr-ı mezâr"-"cennet" karşıtlığı ile düalist bir yapı özelliği arz etmektedir.

Düşdün Hicâzda pederim hâk-i rahmete!
Sensiz bugün bu yerleri geldim ziyârete;

Toprakları gubâr-ı mezârın kadar hazîn!
Benzer şu belde gerçi letâfetde cennete.

Şair, gökyüzünde uçuşan kuşlarla kendisi arasında bağlantılar kurar. Vapurun peşinden gelen bir kuş ile babasının ruhunu özdeşleştirir.

Ta'kîb eder durur bizi bir tâ'ir-i garîb
Bilmem bizim gibi o da mı düşdü gurbete?

Rûhun degil midir şu uçan kuşcağız senin?
Meyyâldir vapurda bizimle refâkate.

Çaresizlik, yalnızlık ve hüzün duygularının galip olduğu bu bölümde arayışlar içinde bocalayan çaresiz bir çocuk portesi çizilir. Ölmüş bir babanın her an çıkıp geleceği düşüncesi, dünyanın yalan olduğunun farkına varılması, bu çocukça ruhun dalgalanmalarını yansıtmaktadır. Burada kullanılan "pervâzgâh, sahârî-i vahşet" göstergeleri bu manevi yolculukta âdeta uçan bir ruhun uğradığı muhayyel mekânları ifade yansıtmaktadır. Yalan olduğu söylenen bu "dünya"nın gerçekten yalan bir mekân olduğu babanın ölümü ile somut hâle gelmiştir.

Her yerde her zamân arıyor gözlerim seni
Hâlâ gönül inanmamak ister bu **firkate**

Pervâzgâhıdır ki o 'ulvî hayâlinin:
Ben uçmak isterim şu **sahârî-i vahşet**e!

Dünyâ işitdigim gibi gerçek yalanmış âh!
Gördüklerim de benzemez oldu hakîkate:

Heyhât sağlığında gelir miydi 'aklıma?
Bir gün şu hâl-i hüzn ile çıkmak **seyâhate!**

Babanın gerçekleşmeyen sıla arzusuna oğlu muvaffak olmuştur ama bu bir sıla değil artık bir hicrettir. Oğul bugün çilelerle baş başadır.

Son günlerde hep **sıla** etmekdi ârzun
Oğlun muvaffak oldu bugün bak o **hicrete!**

Babanın ölümünün üzerinden on iki yıl geçmiştir. Babanın sıla arzusunu gerçekleştirmek de oğula/şaire düşmüştür. Birlikte gelmek mümkün iken takdir-i İlahi buna müsaade etmemiştir.

Gaybûbetinden on iki yıl sonra ey peder
Çıkdım vekâleten sana îfâ-yı niyyete.

Birlikde **gelmek** âh mukadder degil imiş
Takdîre karşı mâlik olan var mı kudrete

Babasını kaybetmiş bir çocuk hüznüyle onun doğduğu mekâna gelmiş olan şair derin acılar içindedir. Bu yoğun duygusallığın etkisiyle şair iltifât sanatına başvurur, hitabın yönünü babasından ilahi olana/Rabb'ine yöneltir. İnsanoğlunun acziyeti, çaresizliği, hikmet-i ilahiyi bilememesi üzerinde durur.

Yâ Rab! Yazık degil mi bu ebnâ-yı âdeme?
İnsân nasıl tahammül eder her felâkete?

...

Biz âciziz! O şîve-i takdîri bilmeyiz,
Feryâdlar eder dururuz böyle hikmete.

Sonrasında yine iltifât yoluyla hitap, semavî olandan arzî olana yöneltilir. Dağlar, çimenler, ağaçlar, surlar, kaleler, vadiler, uçurumlar, mağaralar şairin muhatapları arasına girer.

Açık ve geniş mekânlar olan dağlar, çimenler ve buralardaki ağaçlar dikkatle bakan gözlere zevk verir.

Ey dağlar! Ey lâtif çemenler, ağaçlar! Âh
Pek hoş göründü **manzaranız** çeşm-i dikkate!

Köhne surlar, kaleler hürmet hissi uyandırır. Bu tarihî mekânlar farklı çağrışımlarla şairi daha eski zamanlara kadar götürür.

Ey şâ'iri düşündürücü **köhne surlar!**
Ey Fâtih'in -tahammül ile her meşakkate

...

Osmânlılık celâdetini 'arz edersiniz
Mecbûr olur gören sizi ibrâz-ı hürmete.

Vadiler, derin uçurumlar ve mağaralar "fikrî derinlik" ile özdeşleştirilir. Bu tabiî mekânların zeminlerinin, düşünce derinliği ile

ilişkilendirilmesi dikkat çekicidir.

Vâdiler! Ey derin uçurumlar, mağaralar!
Benzer sizin zemîniniz a'mâk-ı fikrete,

Mekânların suskunluğu gaipten gelen bir sedaya, sessizlikleri de hitabete benzemektedir. Bunların anlattıkları eski asırların hikâyeleridir. Bu yerler, ezelî olanı, ebediyete aktarmaktadır. Geceleri karanlıkların derinliklerine dalıp fani âlemin hiçliğini göstermektedirler. Burada teşbih yoluyla tabii mekânlara canlılık atfedilmekte, mistik roller yüklenmektedir.

Benzer sadâ-yı hâtif-i gaybiyye samtınız!
Vardır sükûtunuzda şebâhet hitâbete;

Takrîriniz: Hikâye-i a'sâr-ı mâziyye
Nakl eyliyorsunuz ezeli sermediyyete!

Hîçî-nümâ-yı 'âlem-i fânî olursunuz:
Ekser leyâl içinde dalıp ka'r-ı zulmete!

Hitabın yönü bu defa mekânlardan zaman dilimine/ilkbahara yönlendirilir. Şair, seyahatin mevsimini belirtmemiş olsa da burada mevsimin bahar olduğu anlaşılmaktadır. Şair, baharların bu diyarları terk etmemelerini diler; denizleri güzelliklere, şehri çiçeklere ve tazeliklere gark etmelerini ister.

Terk etmeyin bu yerleri ey **nev-bahârlar!**
Gark eyleyin **denizleri** hattâ, letâfete!

Gark eyleyin bu **şehri** ser-â-pâ çiçeklere!
Gark eyleyin bu şehri ser-â-pâ tarâvete!

Muhatap bu defa babanın doğum yeri olan şehirdir. Trabzon, şairin babasının ruhunun cenneti ve sığınağıdır. Burası ağlayan ve gönlü yaralı şairin teselli kaynağıdır.

Ey **şehr**-i dil-pezîr! Eyâ **mevlid**-i peder!
Cennet misin? **Penâh** mısın rûh-ı Behcete?

Olmakdadır medâr-ı tesellî şu **manzaran**
Giryân olan Safâya, bu dil-rîş hasrete!

Heyecanın dorukta olduğu bu süreçte son muhatap babasından geriye kalan dostlarıdır ve şair onları ziyarete gelmiştir.

Merhûmun ey bakiyye-i ahbâbı es-selâm!
Ben vârisim babamdaki feyz-i hamiyyete,

Geldim sizi **ziyâret** için gayret eyleyip
Ben mazharım demek ki bu gün bir sa'âdete.

2.3. Baba Evi: Maziyi Aksettiren Paslı Ayna

Trabzon'un görünmesi ile gerçekleşen ruhanî yolculuk şehre varılınca sona erer. Şehri temaşada hâkim duygu hüzündür ve bu, dünyaya gelmemiş olmayı dileme derecesinde trajik bir hüzündür. Dolayısıyla bu süreçteki mekân algısını şekillendiren de bu hüzünlü bakış açısıdır.

Çıkdım hülâsa hüzn-i derûnumla **şehre** ben
Vaktiyle âh gelmemeliydim bu **dehre** ben..!

Şehre hüzünle adım atan şair, farklı duygularla sarsılmaya başlar. Bu geniş mekânda ilk durak babasının doğduğu evdir. Baba evi şair için bir hatıralar, hüzünler yumağıdır. Şairin algı dünyasında geniş/kapsayıcı mekân olan Trabzon şehri içinde yer alan bu kapalı mekân, farklı mekân ve zamanlara kapı aralayan açık ve çağrışım yüklü bir mekâna dönüşüverir. Şair için burası babasının doğduğu bir ev değil hatırlarıyla gömülü olduğu bir türbedir.

Durduk önünde **türbe** ziyâret eder gibi!
Bi'llâh o **hâne** şimdi **mezâr-ı peder** gibi:

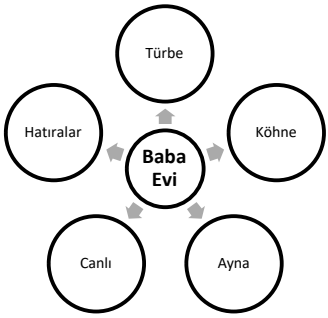

Bu mistik binanın taşları, bahçesindeki ağaçları, toprağı, duvarları ruh taşımaktadır. Köhne olsa da hâlâ "maziyi gösteren paslı bir ayna" gibi durmaktadır. Köhnelik ve hoşluğu bir arada yansıtan bu çift yönlü mekân her şeye rağmen bütün unsurlarıyla hâlâ nefes alıp vermekte taşları, ağaçları, toprağı, çatısı ve duvarları ile yaşamaya devam etmektedir.

Ahcârı, ravzasındaki eşcârı rûhlu!
Toprağı cânlıdır, **der** u **dîvârı** rûhlu!

Sakf u **cidârı** köhne fakat **hoş binâ** idi:
Mir'ât-ı jeng-beste-i mâzî-nümâ idi!

Şair, bu "mir'ât-ı jeng-beste-i mâzî-nümâ (maziyi gösteren paslı ayna)"dan geçmişi temaşa eder. Bu evde yaşamış insanlar nefes almaya, görünmeye başlar. Feryatlar, hayıflanmalar, çileler, yaşanmışlıklar... Babası beş altı yaşındaki çocukluk hâli ile boy gösterir.

Her **kûşesinde** 'arz-ı vücûd etdi tayflar
Feryâdlar çıkardı!.. 'Akîbinde hayflar!

...

Zannımca bir beş altı yaşında kadardı o
'Arz etdigim çocuk ki bizim öz pederdi o!

Bu hayaller, hakikat düşüncesiyle sarsılır. Zira babasının beşiği bir yerde, mezarı bambaşka bir yerdedir. Şair, ıstırap veren bu düşünceden ve gerçek mekândan fizik ötesi mekâna, cennete geçerek teselli bulur, babasını da onun en yüce köşesine oturtur. Babası, toprağa karışmıştır ama Hicaz'da vefat ettiği için Allah'ın evinde başı secde eder vaziyette, ruhu da cennetin yüce katında huzur içindedir.

Bak **lahdi** nerde kaldı anın **mehdi** nerdedir?
Yek-dîgere **uzak** ne kadar **ayrı** yerdedir!

Behcet **türâba** münkalib olmuş vücûddur,
Beyt-i Hudâda ser-be-**zemîn**-i sücûddur;

Ârâm-sâz-ı **âlem-i bâlâ** demekdir o,
Bâlâ-nişîn-i **cennet**-i **a'lâ** demekdir o.

Trabzon'da şairi tarifsiz duygulara ve hüzne gark eden "baba evi"nden sonra ikinci durak yaşlı bir baba dostunun yanıdır. Bu yaşlı adam da baba evi kadar derin manalar yüklüdür.

Bir ihtiyâr ile ne hazîndi tesâdüfüm!
Bî-ihtiyâr idi o bükâ-yı te'essüfüm:

Şair, evden sonra, kendisinde babasını bulduğu yaşlı ile hasbihâl eder. Burada hikemî bir üslupla babası ile bu yaşlı adam arasında ilgiler kurar, ona sorular sorar. Şair gözü yaşlı, yetmişli yaşlarda, gözleri semada ve arayış içinde yaşlı bir insan portesi çizer.

Ey pîr-i muhterem! Ne akar böyle gözyaşın?
Bilmem henüz yetmişe yetmiş midir yaşın?

...

Ey pîr! Gözlerin ne arar **gökde** her zamân?
Bir sevdiğim vücûdu mu almışdır **âsumân**?

Bir pîr-i kâşif-i melekût-âzmûdesin
Ervâh içinde hangisini **cüst u cû**dasın?"

Şair, bu kısımda âdeta babası Mehmet Behcet'in biyografisini bu yaşlı adamın ağzından okuyucusuna aktarır. Behcet Efendi devlet işlerini arzulayıp diyar diyar gezmiş, divan efendilikleri görevinde bulunmuş, gazi olmuş, Mekke emirine divan efendisi olmuş, başarılı işlerden dolayı ödüller almış, nihayetinde Hicaz mektupçusu olmuş ve burada 1296'da vefat etmiştir.

Toprağa girdi bin iki yüz doksan altıda
Hâkin o zâta üstü de cennetdir altı da

Behcet Efendi, fazilet sahibi, erdemli, gençlik döneminde yoksulluk içinde yaşamış, babasını genç yaşta kaybetmiş, ailesinin geçimini temine çalışmış, talihsizliğinden dolayı ağlayıp sızlamış, ilim irfanla teselli bulmuş bir kişidir. Bu kısımda da şair yaşlı adamın anlattıkları/veya yaşlı adama anlattırdıkları ile maziye yolculuk yapmış olur.

Yaşlı adam "gayret"in önemi, tembelliğin zararlarına dair hikmetli şeyler söyler. Ardından yine Behcet Efendi'nin akıllı, zeki ve sabırlı olduğunu ifade eder. Şaire uzun uzun nasihatler verir ve büyüklerin yolundan gitmiş olan babasının kendisine model olması gerektiğini söyler.

Taklîd için senin pederindir sana misâl
Oğlum o hep ekâbire eylerdi imtisâl.

Yaşlıdan babasına dair hatıralar dinleyen ve nasihat alan şair teşekkür ederek oradan ayrılır.

Rikkatli bazı sözler ile eyledim vedâ'
Artık bu yerde zikri olur mûcib-i sudâ'.

2.4. Yomra'ya Yolculuk: Birlik Sırrına Erme

Son yolculuk bir yol arkadaşı ile at sırtında yine bir seher vakti Yomra'yadır. Yirmi beyitten oluşan bu bölümde şair, Yomra'dan bahsetmez sadece gidiş yolu üzerindeki gözlemlerine yer verir.

Hayvânlara süvâr olarak bir dem-i seher
Etdikdi bir refîkim ile **Yomraya sefer**;

Bu yolculukta "deniz, orman, yol" öne çıkan geniş mekânlardır.

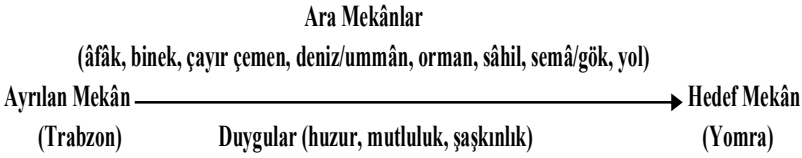

Güneşin doğuşuyla oluşan renklilik, seher vakti ufuklarda görülen ve sevdalı hisler uyandıran sisler, yeşil deniz, koyu mavi gökyüzü, salınan fidanlarda öten kuşlar, âdeta selam alan kuşlar ve körpe dallar şairin bireysel penceresinden yansıyanlardır.

Bakdıkça sağ taraflara ormandı gördügüm,
Sol cânibimde bir koca '**ummândı** gördügüm.

Her gün seherde gark olur **âfâk** sislere
Bâ'is olur bu **manzara** sevdâlı hislere;

Yokdu **denizde**, yerde bulutdan o gün eser
Deryâ yeşil, **semâ** koyu mâ'îydi **ser-te-ser.**

At sırtında geçen bu yolculukta tabiat da bütün varlığı ile hareket hâlindedir. Şair burada canlı bir tablo çizer. Denizde hareket eden yelkenler, sert esen rüzgarlarla dalgalanan deniz, dalgalanan ağaçlar, şiddetli lodos şairde tarifi imkânsız duygular uyandırır.

Olmuşdu tünd-bâd ile eşcâr mevc mevc
Emvâc ise beyâza bürünmüşdü fevc fevc

Şiddetlenen lodos bize dehşet verip biraz
Deryânın eyledikdi hücûmundan ihtirâz.

Mümkün mi hiss-i kalbimi hakkiyle tercüme?
Ormanla dalgalar edecekdi muhâceme!

Şairin bu hareketli ve büyülü ortamdaki yolculuğu önlerine bir çoban kızının çıkmasıyla farklı bir boyuta taşınır.

Hayvânları epeyce sürüp almışız hızı
Nâ-gâh çıkdı karşımıza bir çoban kızı:

Kız, deniz kenarında bir taşın üzerine oturmuş, dalgalar ayaklarını öpüp durmaktadır. Bu büyüleyici tablo şairin tasvir ettiği mekâna sıra dışı bir özellik kazandırmaktadır.

Olmuş kenâr-ı bahrde kürsî-nişîn-i seng
Takbîl ederdi pâyını emvâc bî-direng

Yomra yolculuğunda karşılaşılan manzaralarla şair âdeta büyülenir.

Âşıkane bu manzarada güneş âdeta deniz kenarındaki o ay gibi güzel kıza bakmaktadır. Şair, bu hayret ve şaşkınlığını istifham yoluyla ifade etmekte büyüleyici kişi ve mekânları sorgulamaktadır. Her tarafta bir huzur ve mutluluk hâli vardır ve şair dertlerinden azadedir. Burada zaman ve mekânla bütünleşmiş ve huzura ermiş bir insan tipi çizilmiştir.

Pek âşıkâne **manzarası** vardı âh o **gün**
Gûyâ güneş o mâha ederdi nigâh o **gün**

Yâ Râb o kimdi? Ah, o nasıl **yerdi**? Her **taraf**
Şâdî-nümâ idi, gamım olmuşdu ber-taraf.

Gemi yolculuğu, baba evini ve baba dostunu ziyaretle şair, çoktandır arzuladığı ziyareti tarifsiz duygularla tamamlayarak bütün yüklerinden kurtulmuş, Yomra yolculuğu ile dinginlik ve sükûnete ermiştir. Bu yolculukla "Yer, gök ve deniz; orman, çayır çemen, kuzular, çoban kızı" kısacası mekân, zaman, canlılar ve şair birlik sırrına ermiş, uyum içinde aynı dili konuşmaya başlamıştır.

Yer, gök, deniz o demde hem-âheng ü yek-zebân;
Orman, çayır çemen, kuzular bir de kız çoban!

3. Sonuç

İsmail Safâ'nın baba yurduna yaptığı ziyarete dair izlenimlerini anlattığı *Mevlid-i Pederi Ziyâret* yapı ve muhteva özellikleri ile dikkat çeken çok yönlü bir metindir. Şiirin ana yapısı mesnevi üzerine kurulu olsa da şairin Trabzon'u görmesi ile yaşadığı yoğun duygularla babasına, Allah'a, tabiata, Trabzon'a ve babasının arkadaşlarına seslendiği bölüm kaside formundadır. Şairin zaman ve mekân algısını yansıtma açısından önem arz eden şiir, muhteva özelliği ile de ilgi çekmektedir. İsmail Safâ, seyahatname olarak anmış olsa da bu şiir mersiye, medhiye, terceme-i hâl (biyografi) ve nasihatnâme türüne ait özellikler barındırmaktadır.

Şair, Trabzon'dayım diyerek söze başlamış ve ardından deniz yolculuğunu ve yaşadıklarını tasvir etmiştir. Özlem duyulan bir mekâna doğru olan bu yolculuk ilk başlarda hoş ve heyecan vericidir, ay, güneş, deniz ve görünen bütün âlem büyüleyicidir. Üç beş günlük bu yolculuğun son demleri ilk günkü gibi heyecan verici değil aksine sıkıcıdır. Şair, engin deniz ve gökyüzü arasında tehlikelere açık bir gemide dairevî bir mekânda bir kısır döngü içinde çaresizce dönüp dolaşmaktadır. Kaotik bir mekân ve zaman algısının yansıtıldığı bu bölüm, Trabzon'un görünmesiyle sona erer.

Bu bölümde şair, babasını hatırlar, maziye seyahat eder. Şairi buralara getiren görünür sebep hasta kardeşinin hava değişimi olsa da

onu heyecanlandıran husus bu değil, babasının burada doğmuş olması ve bu şehirde ona ait hatıraların bulunmasıdır. Burada bir çocuğun ölmüş babası ile ilgili düşüncelerine tanık olunur. Şair, yoğun duygular içinde babasına, Allah'a, tabiata, Trabzon'a, buradaki baba dostlarına seslenir.

Trabzon'a ayak basılınca baba evi ziyaret edilir. Köhne baba evi şaire yoğun duygular yaşatan eski fakat canlı bir mekândır. Maddeten kapalı manen açık özellikte olan bu mekânın her zerresinde şair, babasını ve onun çocukluğunu müşahede eder. Mekânda maziyi gözlemleyen şair, sonra baba evi ile yaşıt bir baba dostundan babasının bütün hayat hikâyesini ve şahsiyetini dinler; ondan hikmetli sözler dinler ve nasihatler alır.

Son ziyaret mahalli Yomra'dır. Yomra seyahatine at sırtında gidilir. Yomra yolu üzerinde yine deniz, dağ ve diğer tabii unsurlarla mekânı mistik bir atmosfere büründüren bir çoban kızı vardır. Bu yolculuk başından sonuna kadar heyecan verici bir deneyim sunar. Zaman mekân ve bütün varlık bir uyum içinde aynı dili konuşmaya başlar. Bu, aslında yolculuk öncesinde özlem, merak, hüzün gibi yoğun duygular taşıyan, deniz yolculuğu süresince de olumlu ve olumsuz duygu ve düşünceler, gelgitler yaşayan bir insanın babasının doğduğu mekânların havasını teneffüs ederek ve o zamanları yaşayarak huzura ermesinin ifadesidir.

Kaynaklar

Bayrak, Ö. (2013). *Tevfik Fikret'in Şiirlerinde Mekân ve Algı.* İstanbul: Kesit Yayınları.

Narlı, M. (2007). *Şiir ve Mekân,* İstanbul: Hece Yayınları.

Selçuk, B., Bayrak, Ö., Şener, H., Algül, M. (2019). *Şâir-i Mâder-zâd İsmail Safâ Bütün Şiirleri.* İstanbul: Hiperyayın.

SEZER, Ayşe.[*]

"Sevmek Zamanı Filmine Narsisizm Ekseninden Bakmak"

"Sevmek Zamanı"[1] filmi, Metin Erksan tarafından yazıp yönetilen 1965 tarihli bir Yeşilçam filmidir. Filmin başrollerinde Halil karakterini Müşfik Kenter canlandırırken Meral rolünde ise Sema Özcan karşımıza çıkmaktadır. Film, psikolojik, mitolojik, edebi ve tasavvufi birçok öğeyi bünyesinde barındırırken Bergman[2] ve Tarkovski[3] filmlerinden de izler taşıdığından dolayı film kendi dönemi için de ayrı bir yere sahip olmuştur. Film elbette birçok şekilde yorumlanmış ve yorumlanacak olup bu çalışmada narsisizm odaklı bir metin okuması yapılması hedeflenmiştir.[4] Bu vesileyle çalışmada, narsisizmin antik anlamından modern şekline evrilişi ve çeşitli disiplinlerce bir terim haline getirilişi de konu edinilmiştir.

Narsisizm/Narsizm dendiğinde bilindiği üzere klasik bir hikâye olan Narcissus'un hikâyesi akıllara gelmektedir. Narkissos'un hikâyesi Latin şair Ovidius'n M.S. 8. yüzyılda yazdığı 'Methamorphoses' adlı manzum öyküsünde geçmektedir. "Öyküde aktarılana göre; Narkissos *(Narcissos),* arındırıcı suların mavi saçlı güzel perisi *(nympha) Liriope*'yle ırmak ilahı *Kephissos*'un *(Cephisus)* oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Liriope, oğlunun geleceği hakkında kâhin *Tresias*'tan bir kehanet istemiş, kâhin ise eğer oğlanın kendi yansımasına -suretine- bakmazsa uzun bir yaşam

---

[*] Türk Halk Edebiyatı Bilim Uzmanı, İstanbul, sezer17884555@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5021-3053

[1] URL-1 Sevmek Zamanı İzle 1080P ⊳ Altyazılı & Dublaj (fullhdfilm.us) (Erişim tarihi : 21.02.2024)

[2] Ernst Ingmar Bergman (1918-2007) İsveçli oyun yazarı ve yönetmen.

[3] Andrey Arsenyeviç Tarkovski (1935-1986) Rus film yönetmen ve senaristtir.

[4] Film üzerine yapılan bazı çalışalar için bk. Akser, Ali Murat (2001), "Ulusallık Arayışında Bir Yaratıcı: Metin Erksan'ın Sevmek Zamanı (1965)", *Türk Film Arayışlarında Yeni Yönelimler 1,* (ed. D. Dermen), s. 95-109, İstanbul: Bağlam Yayınları; İmançer, Ahmet ve Sarıgül, Ali Ekber (2011), "Simgesel Bağlamında Aşk'ın Psikanalitik İncelemesi: Sevmek Zamanı", *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi,* 6, 207-232; Yıldırım, Tunç (2014), "Metin Erksan'ın Sevmek Zamanı Filminin Eleştirel Alımlaması", *Global Media Journal: TR Edition,* 5(9), 352-371; Ercan, Fatümatü Zehra ve Toraman, Havvanur (2022), "İmgeyi Gerçekliğe Tercih Etmek: Şizoid Dilemma Örneği Olarak 'Sevmek Zamanı' Filmi", *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi,* 5(10), s. 1-7; Küçük, Bayram (2023), "Sinematografinin Bir Duygu Sanatı Olarak Kullanımı: Sevmek Zamanı Filmi", *Akdeniz Sanat,* 17 (32), s. 203-221; Kayar, Esma (2023), "Sevmek Zamanı Filminde Kadın, Temsil ve İletişim", *Geçmişten Bugüne Türk Yazınında Kadının Temsili,* 123-136, İstanbul: Kriter Yayınları, vd.

süreceği kehanetinde bulunmuştur"[5] Babası Irmak Tanrısı, annesi su periciği olan Narkissos yakışıklılığıyla nam salmış bir avcıdır. Bir gün ormanda çok geveze olmasından dolayı ulu Tanrıça Hera tarafından cezalandırılan Echo ile karşılaşır ve diğer âşıkları gibi Echo'nun da aşkına cevap vermez. Bunun sonucunda ise Echo, aşkından deliye dönerek ölür. Echo'nun cezalandırılma sebebi, aldatılmak üzere olan Hera'yı boş bir muhabbete tutması ve Hera'nın onu aldatan Zeus'un ihanetini kaçırmasıdır. Bunun sonucunda Echo'nun sesi ondan alınır ve Echo sadece karşısındaki kişinin son söylediği kelimeyi tekrarlayabilmektedir. Yani Echo'nun sadece son sözleri tekrarlaması yankıya sebebiyet vermekte, bu sebeple Echo'nun da Türkçe kelime anlamı 'yankı' sözcüğüne karşılık gelmektedir. Echo, Narcissus'a olan aşkından ve aşkının karşılıksız kalmasından ötürü çok acı çeker ve ölür. Bunu hoş karşılamayan Tanrılar Narcissus'u kibirli bularak cezalandırır. Cezası ise, bir su birikintisinde kendi görüntüsüne âşık olması, bu aşk sonucunda yemekten içmekten kesilerek ölmesidir. Başka bir rivayete göre ise Echo'nun annesi Nemesis, kızının ölümüne karşın Narcissus'a bu cezayı vermiştir.

Bu basit fakat kompleks hikâye, bize narsizmin nasıl bir lanet olduğunu ve aileler arasında varlığını devam ettirdiğini göstermektedir. Kısacası aileleriniz sizin kim olmanıza/olacağınıza dair kaderinizi çizerken aynı hızla sonunuzu da hazırlamaktadır. Narsizmin temelinde var olan değersizlik duygusu ve empati yoksunluğu bu basit hikâyede bile karşımıza çıkmakta, kompleks aynı şekilde günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Öncelikle buradaki Echo karakteri hem ailesel hem toplumsal hem de ilişkisel bağlamda tam bir narsist kurbanı yani günah keçisi rolündedir. Aldatıldığını öğrenmesine mani olduğu için hemcinci Hera tarafından cezalandırılması -sesinin kesilmesi- toplumsal reddinin ilk göstergesi ve dışlanma örneğidir. Daha burada özgüveni baltalanan Echo (belki de burada çocukluk dönemi sembolize edilmiştir), değersizlik duygusu ve özgüvensizlikle karşısına çıkan ve onu reddeden erkeğe Narcissus'a âşık olur ve aşkından ölür. Hikâyenin ana kahramanı olan narsistimiz Narcissus ise, yüksek statülü bir aileden gelen, avcı olması sebebiyle güçlü ve sportif bir vücuda sahip, yakışıklı ve egoludur. Islarla kimseyi beğenmemesi ve egolu oluşu ya yüksek bir kibir ya da çok büyük

---

[5] URL-1 Narsisistik Kişilik ve Yunan Mitolojisine Dayanan Etimolojisi | MozartCultures (Erişim tarihi: 21.02.2024)

bir aşağılık kompleksine sahip olmasıyla alakalı bir durumdur. Fakat mesele bunlarla açıklanamayacak kadar derindir. Sigmund Freud'un narsisizmle ilgili bir tespitinde şunları söylemektedir: *'Dış dünyadan soyutlanan libidonun egoya yönlendirilmesi yahut libidonun egoda depolanması ve nesneye yönlendirilmesi yerine libidonun tekrar egoya yönlenmesi'.* Son derece önemli olan bu tespitte, narsistin başkalarını sevememesi ve empati kuramaması, egodaki libidonun karşısındaki nesneye/kişiye duygu aktarımı yapamayıp sevgi ve libido nesnesi olarak yine kendine dönmesi anlatılmaktadır. Yani duygu paylaşımı ve aktarımında yanlış kodlanan narsistin zihni, kendi içinde bir kısır döngüden ibarettir. Bu sebeple narsistler söyledikleri ve yaptıklarında ısrarcıdır ve aynı konuları tekrarlarlar. Bunun sebebi yine dış dünyaya açılan kapı ve pencerelerinin kapalı ve tahtalarla çivili olmasıdır. Narkisus'a verilen ve içerisinde tekrarları barındıran ceza da kendi karakterinin bir yansıması olup kişiyi kısır bir döngüye sokarak nasıl felaketini getirdiğinin göstergesidir. Bu ceza, bir cezalandırmadan çok narsisist bir insanın kendi ruh hapishanesini ve yaşadığı durumu anlatan sembolik bir göndermedir.

Ego bizim benliğimizi anlatmaktadır. Hikâyedeki ego ise Echo ile sembolize edilmektedir. Normal şartlar altında 'libido nesnesi' Echo olmalı ve ego orayla özdeşleşmeliyken, libidonun Narcissus'un egosuna yeniden akması nevrotik bir durumdur. Aynı zamanda Echo, Narcissus'un derinlerdeki benliğinin yansıması olup Echo'nun aşkı Narcissus'un egosunu okşayan bir durumdur. Echo yahut Echo'nun aşkı, Narcissus için Tanrı ve dünya ile kurulacak bir bağ iken Narcissus her şeyi reddettiği gibi bu bağı da kuramaz ve reddeder. Bu reddedişin özünde kendi gerçek benliği ile yüzleşmekten korkma ve değersizlik duygusu yatmaktadır. Fakat bu değersizlik duygusu güçlü fakat köksüz bir kibre bürünerek onun sonunu hazırlamıştır. Kibir, kutsal kitaplarda en büyük günahlar arasında sıralanmakta ve şirke (Allah'ın varlığını ve birliğini yok sayma) yakın bir davranış olarak kabul edilmektedir. Kuran'da Bakara Suresi 34. ayette[6] Allah insanı yarattıktan sonra tüm kullarına insanın önünde secde etmesini emreder. Fakat bu emrine şeytan karşı çıkar ve insan önünde secde etmez. Bunun üzerine Şeytan, Allah tarafından kibri neticesinde lanetlenir. Burada Allah'ın Şeytan'ı

[6] Meleklere: "Âdem'e secde edin!" dediğimizde İblîs dışındakiler derhal secdeye kapandı. İblîs ise direnerek bundan kaçındı, kibirlendi ve kâfirlerden oldu.

lanetlemesi, onun kibrine ve olası şirke karşı verilen bir cezadır. Aynı şekilde Olimposlu Tanrılar da Narkisus'un kibrine ve kendisini diğer tanrılar gibi görmesinden dolayı onu lanetler ve cezalandırırlar. İki hikâyede de geçen Echo ile Adem ve Havva, kibrin ortaya çıkmasına vesile birer araç ve yardımcı karakterlerdir.

Sevmek Zamanı Filmi ve Modern Narkisus

1965 yılı tarihli bu film, iki inşaat işçisinin bir iş için Büyükada'ya gitmeleri ve çalıştıkları evde Halil'in, ev sahibinin kızı olduğu tahmin edilen bir kadının resmini görüp 'resme' âşık olmasını konu alıyor. Bir yıl boyunca resme bakıp hayaller kuran ve ona âşık olduğunu söyleyen Halil, bu sürenin sonunda kadının eve aniden gelmesiyle onunla tanışır fakat bu tanışmayla beraber aşkının inkâr süreci de başlamış olur. İnkâr süreci genellikle psikolojik problemlerin ilk safhasını oluşturmakta olup bu süreç yüzleşme ile devam etmekte ve kabullenmeyle son bulmaktadır. Narsisizmi ciddi bir psikolojik problem olarak gördüğümüzde, Halil'in ilk inkâr süreci çarpıcı cümlelerle başlamakta ve yaşadığı aşk soyut bir şekilde anlatılmaktadır:

> ''Hayır sana ait bir mesele değil bu. Resminle benim aramdaki bir durum seni ilgilendirmez. Ben senin resmine âşığım. Resmin sen değilsin ki, resmin benim dünyama ait bir şey. Ben seni değil resmini tanıyorum. Benimle resminin arasına girme istemiyorum. Ben senin yalnız resmine âşığım.''

Resme âşık olma durumu, sevgilinin idealize edilmesi kısaca bir üst insan düşleme edimidir. Divan şairlerinin şiirlerinde sıkça idealize edilen bir güzellikten bahsedilmekte ve bu güzellikleri anlatan kalıp cümleler -mazmunlar- karşımıza çıkmaktadır. Kaşların yaya, kirpiklerin oka, dudağın şaraba vb. benzetilmesi, klasik anlamda karşımıza bir portre çıkartırken modern anlamda resmin kullanılması, bu durumun revize edilmesi olarak düşünülebilir. Divan şairleri hayali sevgililerinden bahsederken onlara hiçbir zaman ulaşamadıkları ve ulaşamayacaklarından da yakınırlar. Bu durum beşeri aşktan ilahi aşka geçerken yahut direkt olarak ilahi aştan bahseden şiirlerde de bahsi geçen 'yok olma' mefhumunu akla getirmektedir. Kişi/şair burada yaşadığı aşk ve acıdan bahsederken 'kül olmak', 'bekabillaha ulaşmak' gibi terimler kullanmaktadır. Buradaki yok oluş süreci aslında kişinin 'kendi yasını tutması' sürecini bizlere göstermektedir. Kişinin/şairin imkânsız aşka tutulması kendi libidosuyla ilgili bir sorun olarak kaşımıza çıkmaktadır. Freud 1914'de yayımladığı 'Narsisizme Giriş' ve 1917'de kaleme aldığı 'Yas ve Melankoli' adlı makalelerinde, kişiliğin oturması

sürecinde eğer cinsellik henüz keşfedilmemiş yahut oto-erotik itkiler gerçek bir nesneye yöneltilmemişse kişinin birincil narsisimden çıkmakta zorluk yaşandığını; nesneye yapılan yatırımın ise ikincil narsisizm olduğunu söylemektedir. Nesneye yapılan yatırım, çocuğun anneden kopması, ondan ümidini kesmesi ve artık kendini diğerlerine beğendirmeye çalışması bölümünü oluşturmaktadır. Kişi burada bir nevi yeniden doğmaktadır. Kısacası burada duyulan hayali aşk, insanın ruhsal gelişimine bir katkı sağlamamakta, kişi ancak bu aşk durumunu daha yüksek bir hedefe (gerçek bir kişiye âşık olmak ya da ilahi aşka kendini vermek) çektiğinde ruhsal gelişimini sağlıklı bir şekilde tamamlayabilmektedir.

Filmde Halil'in Meral'in resmine âşık olması ve resimde kendinden izler görmesi, her ne kadar karşısında başka birisinin resmi olsa da Halil'in henüz sağlıklı bir şekilde libidosunu karşıdaki nesneye aktaramadığını göstermektedir. Halil her ne kadar başka birisinin resmine baksa da o resimde kendisini görmektedir. Bu durum Narkisus'un kendisini su birikintisinde görmesiyle eşdeğerdir. Halil de Narkisus gibi çevresinde olan bitene karşı kayıtsız ve diğerlerinin duygusundan bihaberdir. Meral de Echo gibi aşkını sevdiği insana anlatmaya çalışır ve onun için çabalar. Uzun uğraşlar sonucunda Halil Meral'in aşkına cevap verir ve onunla birlikte olmaya karar verir. Fakat film boyunca Meral'den kaçan Halil aslında kendi benliğinden kaçmakta ve yaşadığı durumu inkâr etmekle meşguldür.

Freud narsisizmi geniş çaplı bir şekilde 1917'de kaleme aldığı ve Türkçeye "Yas ve Melankoli"[7] olarak çevrilen çalışmasında ele almıştır. Freud yası herhangi bir kayıptan sonra verilen sağlıklı bir üzüntü hali olarak tanımlarken melankoliyi kişinin tanımlayamadığı bir kaybın ıstırabını çektiğini ve bunun patolojik bir durum olduğunu söyler. Filmde Meral ve Halil arasında geçen diyaloglar Halil'in içinde bulunduğu ruh halini anlatması açısından önem teşkil etmektedir. Meral bu diyaloglar anında adeta bir terapist görevi üstlenmekte ve Halil'in bilinçdışındaki korkularını sanatsal bir şekilde gün yüzüne çıkarmasına yardımcı olmaktadır. Halil'in Meral'in resmine âşık olması durumu, bilmediği durumların yasını tuttuğunu ve bilinçsizce kendine en az zarar veren ilişki şekline yöneldiği durumunu bizlere göstermektedir:

---

[7] Freud, Sigmund (2019). *Yas ve Melankoli*, (çev.: Leyla Uslu), İzmir: Cem Yayınevi.

> ‘‘Resmin sen değilsin ki resmin benim dünyama ait bir şey ben seni değil resmini tanıyorum. Belki sen benim bütün güzel düşüncelerimi yıkarsın. Bu korku sevdiğim şeyi ebediyen sahip olabilmek için çekilen bir korku. Ben senin resmine değil de sana âşık olsaydım o zaman ne olacaktı? Belki de bir kere bile bakmayacaktın yüzüme, alay edecektin sevgimle. Halbuki resmin bana dostça bakıyor, iyilikle bakıyor ve ebediyen bakacak.’’

Halil’in bu sözleri güvensiz bir ruh hali yahut sevgi eksikliği ile birlikte kendini gösteren aşağılık kompleksine[8] örnekler oluşturmaktadır. Narsisizmin en önemli ve güçlü belirtilerinden biri olan bu kompleks, temelinde maskülen bir başkaldırıyı barındırmakta ve erkek egemen toplumlarda doğal bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Halil’in resme âşık olma sebeplerinden biri de sembolik olarak Meral’i kontrol altında tutmaya çalışmasıdır. Meral güzel ve güçlü bir aileye sahip olması sebebiyle Halil’in statüsünde biri için zor elde edilecek ve kontrol altında tutulacak birisidir. İşte tam bu noktada Halil’de bir aşağılık kompleksi baş göstermektedir.

Benzer bir durum Divan şairlerinde de karşımıza çıkmakta ve onları hayali bir sevgilinin yasını tutarken görmemize sebep olmaktadır. Bu durum her ne kadar bilinçli ya da estetik bir şekilde yapılıyor gibi dursa da kişinin/şairin anlaşılamayacağı endişesi neticesinde kendini diğer insanlardan ayrı ve üstün görmesine sebebiyet vermekte bu durum da narsisizmin temellerini atmaktadır.

Film aslında bizlere baştan sona kadar Halil’in Narsisizmden çıkış/iyileşme ve benlik gelişimini anlatmaktadır. Hikâyedeki baş karakter Halil ve onun ‘bireyleşme süreci’[9] anlatılmaktadır. Burada Halil’i iyileştiren kişi Meral’dir. Uzun uğraşlar sonucunda Meral bir libido nesnesi haline gelmeyi başarır ve Echo ile Narkisus’un aksine karşımıza mutlu bir son ve iyileşmiş bir Narkisus karekteri çıkmaktadır. Kısacası Sevmek Zamanı filmi, binlerce yıl önce yazılmış bir tragedyanın modernize edilmiş bir hali olarak karşımıza çıkmakta, Echo’nun intikamını almakta ve Narkisus’u iyileştirmektedir.

Narkisus’un hikâyesinde Narkisus ve Echo arasındaki ortaklıklardan biri, narsizmin aileden kaynaklı olması sebebiyle narsist ebeveynlere

---

[8] Bu kavram, bireysel psikoloji ekolü kurucusu Alfred Adler tarafından ortaya atılmıştır.

[9] Bu kavram, insanın ruhsal gelişimini anlatmak için Carl Gustav Jung tarafından ortaya atılmıştır.

sahip olmaları olarak yorumlanabilir. Alfred Adler de aşağılık kompleksinin kökenlerini çocukluk dönemi ve ailede aramaktadır. Modern bağlamda düşündüğümüzde yüksek statülü bir aileden gelen Narcissus'un sevgi kodlaması, yüksek otoriteye bağlı olarak sevgi eksikliği olarak gösterilebilir. Echo ise bir rivayette Hera bir rivayette de annesi tarafından cezalandırılan bir günah keçisidir ve daha baştan onun kişiliğine set koyulmuştur. Echo bir narsist kurbanı olduğu için doğrudan narsistlere çekilmiş ve bu uğurda kendisini feda etmiştir. Aralarındaki ortak ve onları birleştiren nokta narsist aile ve insanlara maruz kalmış olmalarıdır. Sevmek Zamanı filminde bu durum tam tersi bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Halil'in ailesinden hiçbir şekilde bahsedilmezken Meral güçlü ve otorite sahibi bir babanın kızı olarak karşımıza çıkar. Fakir bir genç ile evlenmesine mani olmayan baba, en baştan sağlıklı aile izlenimi vermekte ve Halil'in narsistik tavırlarına karşı önlem alır gözükmektedir. Hikâyesi böyle bir baba karakterinin çizilmesi, Halil'in iyileşmesi ve sağlıklı bir benliğe sahip olmasında ayrı bir öneme sahiptir.

Filmin siyah beyaz çekilmesi, melankolik ve karanlık bir ruh halini en başından itibaren bizlere hissettirmektedir. Bolca yağmur sahnesi ve kapalı hava yine karanlık bir ruh haliyle beraber Echo'ya bir atıf gibi yorumlanabilir. Çünkü Narkisus'un hikâyesindeki Echo bir su perisidir ve yaşam alanı nehirlerdir. Yunan mitolojisinde 'nympa' olarak karşımıza çıkan bu mitolojik varlıklar güzellikleriyle ve su iyesi[10] olmalarıyla ünlüdür. Sevmek Zamanı filmi Büyükada'da çekilmiş olup Meral'in ikamet ettiği diğer bir yer de İstanbul olarak düşünülmektedir. Büyükada etrafı deniz olması, İstanbul ise yine denize kıyısı olması ve iki önemli boğaza sahip olması sebebiyle Echo'nun yaşam alanına benzer yerlere örnek sayılmaktadır. Karşımıza çıkan yağmur, nehir ve deniz gibi imgeler yine modern bir Echo ile karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir.

Filmin sonlarına doğru Halil'i bir kayık içerisinde Meral'in resmi ve gelinlik giydirilmiş bir cansız manken ile kayıkta görürüz. Bu sahne bizi Narkisus'un hikâyesindeki Echo'nun Narkisus'u ilk gördüğü ve âşık olduğu ana götürür. Filmin çekildiği yer nehre kıyısı olan ağaçlık bir alandır. Echo, Narkisus'u ormanda görmüştür ve Echo da bir su perisidir. Halil'in Meral'in resmini ve gelinlik giydirilmiş cansız mankeni kayıkta

---

[10] Doğaya atfedilen önem bağlamında bu varlıklar suyu korumaktadır.

dolaştırması, Narkisus'un su birikintisinde kendine bakmasıyla eşdeğer bir durumdur. Çünkü Meral'in resmi bizzat Meral değil, Halil'in zihnindeki Meral imgesidir ve Halil'in bilinçdışını sembolize etmektedir. O sırada Meral gelinlik giymiş bir şekilde Halil'in yanına gelir. Meral'in resmi ve cansız manken suya atılır ve iki sevgili birbirine kavuşur. Meral'in gelinlikle gelmesi sonucu özellikle resmin suya atılması, Halil'in iyileştiğinin en büyük göstergesidir. Resme yani kendi bilinçaltına akan libido nesnesi sonunda Meral'e yönelmiş ve sağlıklı bir ilişki kurmaya ikna olmuştur. Denize atılan resim Halil'in karanlık ruh hali yani bilinçdışıdır. Narkisus'un hikâyesindekinin aksine nehre atılan resim bir su birikintisine değil akan bir suya bırakılmıştır. Akan su kendisini yenilemesi ile bilinmekte ve bir tazelenmeyi sembolize etmektedir. Aynı şekilde Meral'in gelinlikle gelmesi, temizliği, sağlığı ve tazelenmeyi sembolize etmekle birlikte Meral Echo gibi bir su perisiyle özdeşleşmektedir. Narkisus'un hikâyesindeki gibi cezalandırılan ve aşkından ölen Echo yerine güçlü ve Halil'i iyileştiren bir modern Echo karşımıza çıkmaktadır. Gelinlik giydirilen cansız manken ise yenilenen hikâyeyi izlemeye gelen Echo olarak düşünülebilir ve sonunda yine kendi mekânı olan suya bırakılır. Kısacası burada Narkisus ve Echo onurlandırılmış, Narkisus Tanrıların edebi lanetinden kurtarılmaya çalışılmıştır.

Narkisus'un hikâyesinin sonu ve en çarpıcı tarafı ise Narkisus'un kendi aşkından ölmesi ve Nergis çiçeğine dönüşmesidir. Kısacası tekâmül yolculuğunda isteyerek ya da zorunlu bir şekilde doğaya karışır ve doğanın bir parçası olur. Ölümü ve çiçeğe dönüşmesi, onun egosunun ölümü ve egosunun sıfırlanmasıdır. Tanrı onu basit bir çiçeğe çevirerek doğal ve biyolojik döngüye katmıştır. Narsistlerin dünyayı kendilerinden ibaret saymaları, dünya ile bir uyum içerisinde olamamalarına sebebiyet vermekte ve teslimiyet içerisinde yaşamalarını engellemektedir. Buradan hareketle narsizm, özündeki derin değersizlik duygusuyla beraber kişiye gereğinden fazla kibir ve güç verse de kişi kendi içinde hep yalnız ve çaresizdir. Kendi içerisinde kendi değersizliği devir daim etmekte ve tüm duyuları dış dünyaya kapalı kalmaktadır. Narsistlerin hayattaki en büyük şanssızlıkları, onlara verilen dersleri ve hediyeleri görmemeleri ve tekâmül yolculuğuna yahut Jung'un deyimiyle bireyleşme sürecine hiçbir zaman çıkamayacak olmalarıdır. Fakat filmde senarist Halil'i klasik bir Narkisus olmaktan kurtarır ve ona sağlıklı bir ruhsal gelişim olanağı sunar. Ovidius'un M.S 8. yüzyılda yazdığı ve en bilinen hikâyesi olan Narkissos, birçok edebi esere konu olduğu gibi

psikolojinin de yararlandığı bir hikâye olmuştur. Bu vesileyle bilerek ya da bilmeyerek filmde de bir sahnede göstererek atıf yapılan Ovidius'un 'Sevişme Yolu'[11] kitabı, aklımıza yine Narkisus'u getirmektedir.

Kaynakça

Akser, Ali Murat (2001), "Ulusallık Arayışında Bir Yaratıcı: Metin Erksan'ın Sevmek Zamanı (1965)", *Türk Film Arayışlarında Yeni Yönelimler 1,* (ed. D. Dermen), s. 95-109, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Ercan, Fatümatü Zehra ve Toraman, Havvanur (2022), "İmgeyi Gerçekliğe Tercih Etmek: Şizoid Dilemma Örneği Olarak "Sevmek Zamanı" Filmi", *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi,* 5(10), s. 1-7.

Fordham, Frieda (2023). *Jung Psikolojisinin Ana Hatları* (çev.: Aslan Yalçıner). İstanbul: Say Yayınları.

Freud, Sigmund (1957). *On narcissism: An introduction. In J. Strachey (Ed. and Trans.), The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 14, pp. 73–102). London, England: Hogarth Press. (Original work published 1914).

Freud, Sigmund (2019). *Yas ve Melankoli,* (çev.: Leyla Uslu), İzmir: Cem Yayınevi.

İmançer, Ahmet ve Sarıgül, Ali Ekber (2011), "Simgesel Bağlamında Aşk'ın Psikanalitik İncelemesi: Sevmek Zamanı", *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi,* 6, 207-232.

Kayar, Esma (2023), "Sevmek Zamanı Filminde Kadın, Temsil ve İletişim", *Geçmişten Bugüne Türk Yazınında Kadının Temsili,* 123-136, İstanbul: Kriter Yayınları.

Küçük, Bayram (2023), "Sinematografinin Bir Duygu Sanatı Olarak Kullanımı: Sevmek Zamanı Filmi", *Akdeniz Sanat,* 17 (32), s. 203-221.

Ovidivs (1965) *Sevişme Yolu,* (çev.: İsmet Zeki Eyüboğlu), İstanbul: Elif Yayınları.

Yıldırım, Tunç (2014), "Metin Erksan'ın Sevmek Zamanı Filminin Eleştirel Alımlaması", *Global Media Journal: TR Edition,* 5(9), 352-371.

İnternet Kaynakları

URL-1 Sevmek Zamanı İzle 1080P ⊳ Altyazılı & Dublaj (fullhdfilm.us)

URL-2 Narsisistik Kişilik ve Yunan Mitolojisine Dayanan Etimolojisi | MozartCultures

---

[11] Ovidivs (1965) *Sevişme Yolu*, (çev.: İsmet Zeki Eyüboğlu), İstanbul: Elif Yayınları.

TAMAR, Fatma Nur.[*]

"Aşkın Edebî Bir Yansıması: Deh-nâme Türü ve Fethî'nin *Deh-nâme*'si"[**]

1. Giriş

Deh-nâme kelimesi Farsça deh ve nâme kelimelerinin birleşiminden oluşmakta ve on mektup/risale anlamına gelmektedir. Kelime aynı zamanda edebî bir türün de ismidir. Edebî bir tür olarak deh-nâmeler, "on mektup" veya "on risale"den oluşan, aşk konulu mesnevîlerdir. Deh-fasl, deh-bâb, rûhu'l-âşıkîn ve ravzatu'l-âşıkîn isimleri de verilen, aruzun hezec bahrinde ve mesnevî nazım şeklinde yazılmış olan deh-nâmeler, genellikle klasik mesnevî tertibine uygun olarak sıralanmış, tevhid, na't, medhiye ve sebeb-i telif gibi alt bölümlerden oluşan bir girişten,[1] on mektup veya on risaleden oluşan asıl konunun işlendiği bir bölümden ve bir hatime bölümünden oluşur. Asıl konunun işlendiği bölümde bulunan her mektup veya risalede, anlatılan konuyla muhteva açısından uygun olan gazel veya müfredler bulunur. Bunun yanında mektuplar saba rüzgârı, güneş, ay ve ayna gibi çeşitli haberciler aracılığı ile gönderilir.

Deh-nâmeler üç farklı biçimde kaleme alınmıştır. Birinci biçimde yazılan deh-nâmeler sadece âşık tarafından maşuka gönderilen tek taraflı mektuplardan oluşurken, ikinci biçimde yazılmış olan deh-nâmeler âşık ve maşuk arasındaki karşılıklı mektuplaşmalardan oluşur. Bu biçimdeki deh-nâmeler vuslat ile biter. Üçüncü biçimde yazılmış olan deh-nâmeler ise aşk, âşık ve maşuk ile ilgili konuların on bölümde[2] kaleme alındığı risalelerden oluşmaktadır.

Deh-nâme türünün ortaya çıkışında Fahre'd-dîn Es'ad-i Gurgânî (ö. 446/1054 [?]) tarafından yazılan *Vîs ü Râmîn* veya Fahre'd-dîn-i İrâkî (ö. 688/1289) tarafından yazılan *Uşşâk-nâme* adlı eserlerin etkili olduğu iddia

---

[*] Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, fatmanurtamargs@gmail.com, ORCID ID: 0009-0002-5013-5192.

[**] Bu makale, Fatma Nur Tamar'ın *Fethî'nin Deh-nâme'si (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-Dil İçi Çeviri)* adlı Yüksek Lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır. Makalede, Fethî'nin *Deh-nâme* adlı eserinden yapılan beyit alıntıları da bu tezden alınmıştır: Fatma Nur Tamar, *Fethî'nin Deh-nâme'si (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-Dil İçi Çeviri)*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2023.

[1] Mehmet Vanlıoğlu, "Dehnâme", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. IX, (1994), s. 106.

[2] Ḫucendī, *Leṭāfet-nāme*, haz. Üzeyir Aslan, Hucendî (öl. 829/1425?) *Letâfet-nâme -On Aşk Mektubu-*, Sonçağ Akademi Yayıncılık, Ankara 2020, s. 15-16.

edilmiştir.[3] Tourkhan Gandjei ise türün ortaya çıkışında *Vîs ü Râmîn* ile birlikte Nizâmî-yi Gencevî'nin *Husrev u Şîrîn*'inin etkili olduğunu söylemektedir.[4] Türün ortaya çıkışında bu eserlerin zikredilmesinin sebebi, deh-nâmeler ile adı geçen eserler arasındaki biçim ve içerik benzerlikleridir. Örneğin; *Vîs ü Râmîn* de deh-nâmelerin çoğunda olduğu gibi aruzun hezec bahriyle yazılmıştır, konusu aşktır ve eserde Vîs, Râmîn'e olan aşkını on aşk mektubu ile anlatır. Ayrıca eser deh-nâmelerin ikinci biçiminde olduğu gibi vuslatla sona ermektedir. *Hüsrev u Şîrîn*'de ise Hüsrev ile Şîrîn'in karşılıklı konuşması on fasılda verilmiştir. Buradaki on fasıla ayrılmış karşılıklı konuşmalar, on mektup/risaleden oluşan deh-nâmelerin ikinci biçimiyle benzerlik göstermektedir. Deh-nâmelere kaynaklık eden bir diğer eser olan *Uşşâk-nâme*, aşk, âşık ve maşuk konulu on mesnevî ve on gazelden oluşmasıyla[5] üçüncü biçimde yazılmış deh-nâmelere örnek teşkil etmektedir.

Fars ve Türk edebiyatları incelendiğinde çok sayıda deh-nâme örneği ile karşılaşmaktayız. Tespit edilebilen deh-nâme türündeki eserlerden yola çıkarak, türün örneğinin en çok XIV. ve XV. yüzyıllarda verildiğini ve türün en parlak döneminin de bu yüzyıllarda yaşandığını söyleyebiliriz. Türkçe yazılmış ilk deh-nâme örneği olan Hârizmî'nin XIV. yüzyılda yazdığı *Mahabbet-nâme*'si, Hucendî'nin XV. yüzyılda yazdığı *Letâfet-nâme*'si, Yusuf Emîrî'nin yine aynı yüzyılda yazdığı *Deh-nâme*'si, Seyyid/Seydi Ahmed Mîrzâ'nın yine XV. yüzyılda yazmış olduğu *Ta'aşşuk-nâme*'si ve XVI. yüzyılda telif edilen Hatâ'î'nin *Deh-nâme*'si Türk edebiyatındaki deh-nâmelere örnektir. Deh-nâmelerin tespit edilen son örnekleriyle XVI. yüzyılda karşılaşıyor olmamız, türün bu yüzyıldan sonra ilgi görmediğini ve revaç bulmadığını göstermektedir.

Makalenin konusu olan *Deh-nâme*'nin müellifi Fethî hakkında biyografi kaynaklarında herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız için ve eserin sonu eksik olduğu için *Deh-nâme*'nin tam olarak hangi yılda yazıldığı bilinmemektedir. Ancak *Deh-nâme* üzerinden ulaşılan ipuçları, Fethî'nin XV. yüzyılın ilk yarısında hayatta olduğunu ve *Deh-nâme*'yi bu yıllarda yazmış olduğunu kanıtlar niteliktedir.

---

[3] Mehmet Vanlıoğlu, "Dehnâme", s. 106.

[4] Tourkhan Gandjei, "Bir Edebî Eserin Yaratılışı ve Tavsifi: Dehnâme On Aşk Mektubu", çev. Ayşe Gül Sertkaya, *İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, S. 11, (2001), s. 169.

[5] Nurettin Bayburtlugil, "Istılâhât-ı Ehl-i Tasavvuf", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 3, (1985), s. 345-346.

Elimizde 797 beyiti bulunan *Deh-nâme*, Azerbaycan Türkçesi ile aruzun hezec bahrinde yazılmıştır. Eser klasik mesnevî tertibine uygun bir şekilde ve deh-nâmelerin ikinci biçiminde tertip edilmiştir. Eserde asıl konunun işlendiği bölüm, âşık ve maşuk arasında haberciler yardımıyla gerçekleşen mektuplaşmalardan oluşmaktadır. Birinci mektupta haberci "sabâ rüzgârı" iken ikinci mektupta haberci "mektup", üçüncü mektupta ise "âşığın gül renkli gözyaşı"dır. *Deh-nâme*'nin elimizde bulunan kısmı üçüncü mektubun ilk beyitleriyle sona ermektedir.

Bu makale, deh-nâme türü ve Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 8307/1 numarada kayıtlı olan mecmuanın, 1[b]-29[b] varakları arasında bulunan Fethî'nin *Deh-nâme*'si hakkındadır. Makale hazırlanırken Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'ndan verilen dijital görsellerden faydalanılmıştır. Yaptığımız literatür taramasında deh-nâme türü üzerinde çok fazla bir çalışma yapılmadığını görüyoruz. Fethî'nin *Deh-nâme*'si ise ilk defa "Bilinmeyen Türkçe Bir *Dehnâme*"[6] makalesiyle Abdülbaki Çetin tarafından edebiyat âlemine tanıtılmıştır. Hazırlamış olduğumuz makalede hem deh-nâme türü hem de Fethî'nin *Deh-nâme*'si ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. İlk önce edebî bir tür olarak deh-nâmenin genel özellikleri ve deh-nâme türünün ortaya çıkışında etkili olan eserler hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonra ise Fethî'ye dair elde edilen ipuçları üzerinden Fethî'nin hayatı hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur. Aynı bölümün ikinci kısmında ise şairin tespit edilen tek eseri olan *Deh-nâme*'nin nüsha tavsifi yapılmış ve eserin biçim ve içerik özellikleri verilmiştir. Bu yapılırken, mektuplarda bulunan "teşbīhāt" ve "fī'l-mübāliġe" bölümlerinin ve bu bölümlerde yapılan teşbîh ve mübalağa sanatlarının eserde kullanılma amaçları değerlendirilmiştir.

2. Edebî Bir Tür Olarak Deh-Nâme

İlk örneklerine Fars edebiyatında rastladığımız edebî bir tür olan deh-nâmenin tespit edilen örnekleri göz önünde bulundurulduğunda, türün XIV. ve XV. yüzyılda rağbet gördüğü ve XVI. yüzyılda gözden düştüğü sonucuna varılabilir. Klasik Türk edebiyatında bu türde verilen eserlerin sayısının diğer edebî türlere oranla azlığı ve XVI. yüzyıldan sonra bu türde eser verilmemiş olması deh-nâmenin edebiyatımızda çok

---

[6] Abdülbaki Çetin, "Bilinmeyen Türkçe Bir Dehnâme", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 3, (2006), s. 91-110.

fazla önem görmediğini gösterir. Aynı zamanda araştırmacılar tarafından üzerinde çok fazla çalışma yapılmamış bir tür olan deh-nâmeler incelendiğinde türün biçim ve içerik olarak diğer türlerden çok farklı özelliklere sahip olduğu görülebilir. Bu bölümde türün özellikleri, ortaya çıkışı ve bu türde yazılmış eserler hakkında değerlendirmelerde bulunulacak ve böylece deh-nâmenin klasik Türk edebiyatındaki yeri tespit edilmeye çalışılacaktır.

Mesnevi nazım şekli ile yazılan deh-nâmenin biçim ve içerik özellikleri hakkında ilk tespitlere türün isminden yola çıkarak ulaşabiliriz. Deh-nâme kelimesi Farsça *deh* ve *nâme* kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmektedir. Mütercim Âsım *Burhân-ı Kâtı'* isimli sözlüğünde *deh* kelimesini şu sözlerle ifade etmektedir: "Peh-vezninde. Merâtib-i a'dâddan on aded ismidir. Arabide aşere denir. Emr-i marûf ve nehy-i münker, (iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma) manasına-gelir."[7] *Nâme* kelimesi ise aynı sözlükte şöyle tarif edilmektedir:

> Hâme vezninde. Nâm ile hâ-yı tahsisadan mürekkeptir. Mektup, ferman, buyrultu makulesi risaleye ıtlak olunur, unvanlarında veya ahirlerinde isim yazıldığı itibariyle. Kitap mevkiinde dahi istimal olunur; şeh-nâme, bâz-nâme gibi. Seylâb (sel suyu) manasınadır. Mahsus hatt-ı talike ıtlak olunur, ahkâm ve menaşir-i selatin o hatla tahrir olunduğu mülabesesiyle. Musannifin ahkâmdan muradı ahkâm-ı selatin-i İran'dır. Rakam tabir ederler. Pes bu itibara mebni hatt-ı divaniye de ıtlak olunur. Zira bizim padişahımızın ahkâmı hatt-ı merkumla tahrir olunur.[8]

Mütercim Âsım'ın bu tariflerine göre *deh* kelimesi "on, iyiliği emretme, kötülükten sakındırma" anlamlarına, *nâme* kelimesi ise "mektup, ferman, buyrultu makulesi risale, kitap, sel suyu, ta'lik hattı (İran'da), dîvânî hattı (Osmanlı Devleti'nde)" anlamlarına gelmektedir. Bu anlamlar ışığında deh-nâme kelimesine "iyiliği emreden, kötülükten sakındıran mektup, ferman, risale, kitap" veya "on mektup, ferman, risale, kitap" gibi anlamlar verebiliriz. Deh-nâme aynı zamanda edebi bir türün de ismidir. Bu türde yazılmış eserlerin biçim özelliklerine baktığımızda yukarıda verilen anlamlardan ikincisi olan "on mektup, on risale" anlamının deh-name türü için uygun olduğunu söyleyebiliriz.

---

[7] Mütercim ʿĀsım, *Burhān-ı Ḳāṭıʿ*, haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs, *Mütercim Âsım Efendi, Burhan-ı Katı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 157.

[8] Age., s. 540.

Çünkü tür hakkında yapılan çalışmalarda geçen ve deh-nâme olarak kabul edilen eserler on mektup veya on risaleden oluşmaktadır. Örneğin; Hucendi'nin (ö. 829/1425?) *Letâfet-nâme*'si[9] aşıktan sevgiliye gönderilen "on mektup"tan oluşmaktadır. Bunun yanında Fahre'd-dîn-i İrâkî'nin (ö. 688/1289) *Deh-fasl* ismiyle de anılan *Uşşâk-nâme*'si,[10] aşk, âşık ve maşuk hakkında bilgiler içeren "on risale"den oluşmaktadır."

Deh-nâmenin isminden ve biçim özelliklerinden yola çıkarak ulaştığımız bu anlamın daha sağlıklı bir düzleme oturabilmesi için türün içerik özelliklerine de bakmamız gerekmektedir. Bu türde yazılmış eserlerin tümü aşk konuludur. Mektuplardan oluşan deh-nâmelerde kimi zaman âşık ve maşuk arasında karşılıklı mektuplaşmalar görülürken, kimi zaman da mektuplar sadece âşıktan sevgiliye gönderilir. Âşık, mektuplarda aşkın zorluğunu, yaşadığı ızdırapları, ayrılık acısını, kavuşma isteğini terennüm ederken maşuk, cevâben gönderdiği mektuplarda âşığı acımasızca azarlar ve hor görür. Bunun yanında, karşılıklı mektuplaşmalar hâlinde yazılan deh-nâmelerde maşuk baştaki acımasızlıklarına ve azarlamalarına rağmen mektuplaşmaların sonunda âşığı kabul eder ve tüm bu acımasızlık ve azarlamaların sebebinin âşığı imtihan etmek olduğunu söyler. Yani bu biçimdeki deh-nâmeler vuslatla bitmektedir. Bu durum deh-nâmeleri, genellikle kavuşmanın imkânsızlığının işlendiği klasik edebiyat eserleri arasında ayrıksı bir yere taşımaktadır. Deh-nâmelerin bir diğer biçimi olan risaleler hâlinde yazılan deh-nâmelerde de konu yine aşktır. Bu biçimdeki eserlerde yazar risalelerini aşk, âşık ve maşukluğun vasıfları üzerine yazarken aynı zamanda bu konularda öğütler de verir. Türün içerik özelliklerine baktığımızda karşımıza çıkan "aşk" temasını da yukarıda tür hakkında yaptığınız anlamlandırma çalışmasına eklemek daha doğru bir anlama varmamızı sağlayacaktır. Böylece edebî bir tür olan deh-nâme türünü kısaca "on aşk mektubu veya risalesi" olarak tanımlayabiliriz. Deh-nâmeler üzerinde çok sayıda araştırması olan Tourkhan Gandjei de deh-nâme türü hakkında genel bir değerlendirme

---

[9] Eser ilk önce makale daha sonra kitap olarak yayımlanmıştır: Üzeyir Aslan, "Ḫucendī'nin Letāfetnāme'si", *Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Senglah'a Türkçe Doğumunun 60. yılında Mustafa S. Kaçalin Armağanı*, ed. Mehmet Ölmez, Tülay Çulha, Kübra Özçetin, Kesit Yayınları, İstanbul, (2017), s. 113-160; Ḫucendī, *Leṭāfet-nāme*, haz. Üzeyir Aslan, *Hucendî (öl. 829/1425?) Letâfet-nâme -On Aşk Mektubu-*, Sonçağ Akademi Yayıncılık, Ankara 2020.

[10] Eser basılmıştır: Faḫre'd-dīn-i ʿİrāḳī, *ʿUşşāḳ-nāme*, çev. Gökhan Çetinkaya, *Fahreddin-i İrakî, Âşıklar Kitabı Uşşâkname*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2016.

yaptığı "Bir Edebî Eserin Yaratılışı ve Tavsifi: Dehnâme "On Aşk Mektubu" adlı makalesinde türü "ten love-letters"(on aşk mektubu)[11] olarak tanımlamıştır. Ancak risaleler hâlinde yazılmış deh-nâmeler göz önünde bulundurulmadan yapıldığı için bu tanımlamaya doğru ancak eksik bir tanımlamadır diyebiliriz.

Deh-nâme türünde yazılmış eserlere bu ismin yanında deh-fasl, deh-bâb, rûhu'l-âşıkîn ve ravzatu'l-âşıkîn başlıkları da verilmiştir.[12] Mesnevî nazım şekli ve çoğunlukla aruzun hezec bahrinde yazılan bu türdeki eserler klasik mesnevî tertibine uygun bir şekilde tertip edilirler.[13] Mukaddime, asıl konunun işlendiği bölüm ve hatime olarak ana başlıklara ayırabileceğimiz bu eserler kendi içinde alt başlıklara da ayrılmaktadır. Bunlardan mukaddime bölümü, tevhid, münacat, na't, medhiye, sebeb-i telif gibi alt bölümlerden oluşur.[14] Asıl konunun işlendiği bölüm ise on mektup veya on risaleden oluşmaktadır. Ayrıca her mektup ve her risale, peşinden geldikleri bölümlerle uyumlu bir muhtevaya sahip gazel ya da müfredlerle bitirilmektedir. Bunun yanında, mektuplardan oluşan deh-nâmelerde bu mektuplar, saba rüzgârı, ay, güneş, ayna ve tarak gibi haberciler yardımıyla gönderilmektedir.

Deh-nâmeler hakkında yapılan bu değerlendirmeler ışığında deh-nâme türünün üç biçime sahip olduğu söylenebilir. Hucendî'nin *Letâfet-nâme* isimli deh-nâmesini neşrettiği ve dil içi çevirisini yaptığı kitabının deh-nâmeler ile ilgili geniş incelemelerde bulunduğu kısmında, Prof. Dr. Üzeyir Aslan da deh-nâmeleri üç farklı biçimde ele almakta ve bu üç biçimin özelliklerini şöyle özetlemektedir:

> Deh-nâmeler üç farklı biçimde düzenlenmektedir: 1- yalnız âşıktan maşuka hitaben yazılmış mektuplar biçiminde düzenlenmiş olanlar. Bunlarda âşığın durumu, aşkın verdiği ızdırap, hasret, kavuşma isteği vb. anlatılır. Mektupların sonunda gazellere yer verilir. Saba rüzgârı âşık ile sevgili arasında haberci olur.[15] 2- karşılıklı konuşma (âşıktan maşuka hitap, maşuktan âşığa cevap) biçiminde

---

[11] Tourkhan Gandjei, age., s. 167.
[12] Mehmet Vanlıoğlu, "Dehnâme", s. 106.
[13] Mehmet Vanlıoğlu, "Dehnâme", s. 106.
[14] Mehmet Vanlıoğlu, "Dehnâme", s. 106.
[15] Hârizmî'nin *Mahabbet-nâme*'si ve Hucendî'nin *Letâfet-nâme*'si Türk edebiyatında bu biçimde yazılmış olan deh-nâmelere örnektir.

> düzenlenmiş olanlar. Bunlarda âşık ile maşukun hâlleri, birbirlerine olan aşkları, aşk acısı gibi durumlar anlatılır. Mektuplar gazellerle ve müfredlerle süslenir. Âşık ile maşuk arasında rüzgâr, güneş, ayna gibi sembolik habercilere yer verilir. Sevgilinin acımasızlığı üzerinde duran âşık, ısrarlı yalvarmaları neticesinde maşuku yumuşatır ve sonunda vuslata erer.[16] 3- aşk, âşık ve maşuk konularını tasavvufî açıdan on fasılda (bölüm) ele alanlar. Böyle eserlerde gazeller ve birtakım tasavvufî hikâyelerin anlatıldığı mesnevilere yer verilir.[17] (...)[18]

Gandjei ise "Bir Edebî Eserin Yaratılışı ve Tavsifi: Dehnâme "On Aşk Mektubu" adlı makalesinde yer verdiği deh-nâmeleri ('İmâd Fakîh'in organik bir bütünlüğünün olmadığını söylediği *Deh-nâme*'si hariç) yukarıda gördüğümüz ilk iki biçimi esas alarak gruplara ayırmaktadır.[19] Yani Gandjei, deh-nâmeyi sadece mektuplardan oluşan bir tür olarak kabul etmekte ve aşk ile ilgili yazılmış on risaleden oluşan deh-nâmeleri türün dışarısında bırakmaktadır. Deh-nâmelerin temel tüm biçimsel özelliklerine sahip olan bu deh-nâmelere, Aslan'ın yukarıda verilen biçimlendirmesinde bir alan açmış olması gerekli ve doğru bir değerlendirmedir. Çünkü deh-nâme türünü sadece mektuplara sıkıştırmak ve *nâme* kelimesinin "mektup" anlamından başka anlamlarını göz ardı etmek deh-nâmelerin eksik ve yanlış bir biçimde değerlendirilmesine neden olacaktır.

Deh-nâme Türünün Ortaya Çıkışında Etkili Olan Eserler

Deh-nâme türünün kökenini türün biçim ve içerik özelliklerini belirledikten sonra aramak kökenle ilgili yapılacak tespitlerin tutarlılığını teyit etmek için daha doğru bir yol olacaktır. Deh-nâmelerin ortaya çıkışında XI. yüzyılda yaşamış olan İranlı şair "Fahre'd-dîn Es'ad-i Gurgânî'nin (ö. 446/1054 [?]) *Vîs u Râmîn*'inin[20] veya Fahre'd-dîn-i İrâkî'nin *Deh-fasl* da denilen *Uşşâk-nâme*'sinin etkisi olduğu ileri sürülmüştür."[21] Gandjei ise yukarıda zikredilen makalesinde, türün

---

[16] Yûsuf Emîrî'nin *Deh-nâme*'si ve Fethî'nin *Deh-nâme*'si bu biçimde yazılmış deh-nâme örnekleridir.

[17] Fahre'd-dîn-i İrâkî'nin *Uşşâk-nâme*'si bu biçimde yazılmıştır.

[18] Ḫucendī, age., s. 15-16.

[19] Tourkhan Gandjei, age., s. 172.

[20] Eser basılmıştır: Esʿad-i Gurgānī, *Vīs u Rāmīn*, çev. Mehmet Kanar, *Fahreddin Es'ad-ı Gorgânî*, *Vîs ile Râmîn*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013.

[21] Mehmet Vanlıoğlu, "Dehnâme", s. 106.

ortaya çıkışında ilk olarak *Vîs u Râmîn*'nin etkisini vurgularken aynı zamanda Nizâmî-yi Gencevî'nin (ö. 606/1209) *Husrev u Şîrîn*'inin de etkisinin olduğunu söyler.[22]

Gandjei, kökeni İslamiyet öncesi bir döneme ait olan *Vîs u Râmîn*'in olay örgüsünde, İslam dinince uygun görülmeyen birtakım konular olduğundan (aile içi aşk ve kardeşle evlenmek gibi)[23] eserin Farslar tarafından tiksindirici bulunduğunu ve bu yüzden de Fars edebiyatı üzerinde daimî bir etkisinin olmadığını belirtmekte ve *Vîs u Râmîn* yerine sanatsal gücü ile tüm edebiyat çevrelerince kabul görüp Fars ve Türk şairler tarafından taklit edilmeye çalışılan Nizâmî-yi Gencevî'nin *Husrev u Şîrîn*'inin yayıldığını ve *Vîs u Râmîn*'in zamanla unutulduğunu söylemektedir.[24] Ancak bu durum, eserin biçim ve içerik olarak deh-nâmelerle olan benzerliğini ve bu yüzden de deh-nâmeler üzerindeki etkisini yok saymamıza neden olmamalıdır.[25]

Vîs u Râmîn'in de konusu, deh-nâmelerde olduğu gibi aşktır ve eser yine deh-nâmelerin çoğunluğunda karşılaştığımız gibi aruzun hezec bahriyle yazılmıştır. Bir diğer ve en önemli ortak özellik ise eserde yer alan mektuplardır. Eserde Vîs, Râmîn'e olan aşkını, deh-nâmelerin yukarıda açıklanan ilk biçiminde olduğu gibi tek taraflı on mektup yazarak anlatır. Bu biçimde, maşuk âşığa cevaben mektup yazmadığı gibi Râmîn de Vîs'e cevap yazmaz. Bunun yanında, eserde bulunan Vîs ile Râmîn'in karşılıklı konuşmaları da deh-nâmelerin ikinci biçiminde olan karşılıklı mektuplaşmalara benzetilebilir. Son olarak, deh-nâmelerin ikinci biçiminde gördüğümüz, bu türün diğer türlerden ayırıcı ve en dikkat çekici özelliği olan vuslatın gerçekleşmesi de *Vîs u Râmîn*'de karşılaştığımız bir durumdur. Eserin sonunda Râmîn, Vîs ile evlenir ve ikisi de muradına erer. Tüm bu azımsanmayacak benzerlikler, XI. yüzyılda ve elimizdeki deh-nâme örneklerinden çok daha önce yazılmış olması sebebiyle *Vîs u Râmîn*'in deh-nâmelere kaynaklık etmiş olabileceğini kanıtlar niteliktedir.

Yazıldığı dönemde ve sonraki yıllarda edebî gücü ile her daim takdir edilen, okunan ve nazireleri yazılan bir eser olan Nizâmî-yi

---

[22] Tourkhan Gandjei, age., s. 169.

[23] Vîs u Râmîn mesnevileri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Sadettin Eğri, "Vîs ü Râmîn Mesnevilerinde Kahramanların Özellikleri ve Aşk Anlayışları", *İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, S. 12 (2001), s. 95-109.

[24] Tourkhan Gandjei, age., s. 168.

[25] Ḫucendī, age., s. 15.

Gencevî'nin *Husrev u Şîrîn*'inin de deh-nâme türü ile arasında benzerliklerinin olması eserin deh-nâme türünün ortaya çıkışında etkili olduğunu göstermektedir. Eserdeki on fasla ayrılmış karşılıklı konuşmaların olduğu bölüm, *Husrev u Şîrîn*'in *Vîs u Râmîn* ve deh-nâmeler ile arasındaki en dikkat çekici benzerliktir. Yani, bu özelliği ile *Husrev u Şîrîn*'i *Vîs u Râmîn* ile deh-nâmeler arasında bir köprü olarak görebiliriz. Gandjei, bu benzerliği ve *Husrev u Şîrîn*'in *Vîs u Râmîn* ile deh-nâme türü arasında köprü oluşunu şu sözlerle ifade etmektedir:

> Biz her iki örnekte de sevgiliyi terasta ayakta durur ve âşığı sarayın kapalı kapısında içeri girme müsaadesi reddedilmiş buluruz. *Vîs u Râmîn*'de 594 mısralık mükâleme (karşılıklı konuşma) 15 fasılda tertip edilmişken, *Husrev u Şîrîn* (556 mısra) düzenli bir şekilde 10 fasıla ayrılmıştır. (...) [B]ana öyle geliyor ki Nizâmî kendi bölümünde, *Vîs u Râmîn*'in içinde Vîs'in mutlak bir umutsuzluk içinde Râmîn'e hitap ettiği on ateşli aşk mektubu dizisinin bulunduğu bölümden etkilenmiştir. 14. ve 15. yüzyıllarda Fars ve Türk edebiyatlarında büyüyüp gelişen bir edebî eserin yaratılışını kesinlikle her ne kadar silik de olsa Vîs'in on mektubu (deh-nâme) ve *Husrev u Şîrîn* diyaloğu (on bölümde tertip edilmiş) arasındaki bu zincirde olduğunu görme eğilimindeyim.[26]

Vîs u Râmîn ve *Husrev u Şîrîn*'in yanında deh-nâmelerin ortaya çıkmasında etkisi olduğu söylenen bir diğer eser de Fahre'd-dîn-i İrâkî'nin *Uşşâk-nâme* (*Deh-fasl*) isimli eseridir. Nurettin Bayburtlugil, İrâkî'nin *Istılâhât-ı Ehl-i Tasavvuf* adlı eserini yayımladığı, eserle aynı adı taşıyan makalesinde, metinden önceki bölümde İrâkî'nin hayatı ve diğer eserleri hakkında bilgiler vermektedir. Bayburtlugil, bu makalesinde, 1065 beyitten oluşan *Uşşâk-nâme*'nin on mesnevî ve on gazelden müteşekkil olduğunu, Şemseddin Muhammed adına yazıldığını, *Deh-nâme* adıyla da anıldığını ve bu eserden sonra Fars edebiyatında deh-nâme yazmanın gelenek hâline geldiğini söylemektedir.[27] Eserin deh-nâme olarak kabul edilmesinde, on mesnevî ve on gazelden oluşan risaleler hâlinde yazılmasının etkili olduğu söylenebilir. Bunun yanında eserdeki on bölümün konusunun aşk, âşık ve maşuk hakkında olması da *Uşşâk-nâme*'nin deh-nâme olarak kabul edilmesini gerekli kılmaktadır.

---

[26] Tourkhan Gandjei, age., s. 168-169.

[27] Nurettin Bayburtlugil, age., s. 345-346.

Eserdeki on risalenin konusunu Prof. Dr. Üzeyir Aslan şöyle sıralamaktadır:

> *Uşşâk-nâme*, on fasıldır: Âşıkların vasfı hakkında, âşığın ve maşukun durumu hakkında, âşıkların sıfatları hakkında, aşkın beyanı hakkında, aşka düşen insanın kâmil olması hakkında, sevgilinin şevkinin beyanı hakkında, aşkın üstünlükleri hakkında, maşuk ile sohbet hakkında, aşkın hakikatinin beyanı hakkında ve kitabın sonu.[28]

Uşşâk-nâme hakkındaki bu bilgilerden yola çıkarak eserin deh-nâmelerin üçüncü biçiminde yazıldığını, yani mektuplardan değil aşk ile ilgili risalelerden oluştuğunu görmekteyiz. Eser bu özellikleriyle kendisinden sonra yazılan aynı biçimdeki deh-nâmelere kaynaklık etmiştir.[29]

Burada saydığımız üç eserden başka deh-nâme türünün ortaya çıkışında etkili olmuş veya eserin oluşum ve gelişiminde köprü vazifesi görmüş eserlerin olması da mümkündür. Mektup türünün Arap, Fars ve Türk edebiyatlarındaki yeri ve kökeni hakkında deh-nâme türü göz önünde bulundurularak daha detaylı incelemeler yapıldığında ve aşk, âşık ve maşuk konularının işlendiği, daha önce yayımlanmamış metinler ortaya çıktığında deh-nâmelere kaynaklık etmiş başka eserlere de ulaşılması kuvvetle muhtemeldir, bu yüzden de deh-nâmelerin kaynakları olarak sadece yukarıdaki üç eseri zikretmek yeterli değildir,[30] ancak bu eserler de kayda değer ve başlangıç noktası kabul edilebilecek örneklerdir.

Bugüne kadar tespit edilebilen Farsça deh-nâme örnekleri şunlardır: Ḥaḳīm Senā'ī (ö. 525/ 1131?), *ʿİşḳ-nāme;*[31] Faḫre'd-dīn-i ʿİrāḳī (ö. 688/1289), *ʿUşşāḳ-nāme (Deh-Faṣl);*[32] Naḳīb-i Ṣīrāzī (ö. 701/1302), *Deh-bāb;*[33]

---

28 Ḫucendī, age., s. 14.

29 Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dahnâmeler ve Kâtibi'nin Dahbâb'ı*, (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1987, s. 22.

30 Ḫucendī, age., s. 15.

31 Aşkın felsefî ve tasavvufî açıdan ele alındığı mesnevî 576 beyitten oluşmaktadır, bk. Saime İnal Savi, "Senâî", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXVI, (2009), s. 503.

32 Şairin aşkla ilgili düşüncelerini yansıtan eser aruzun hafif bahrinde kaleme alınmış ve vezir Şemseddîn-i Cuveynî'ye ithaf edilmiştir, bk. Orhan Bilgin, "Fahreddîn-i Irâkî," *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XII, (1995), s. 85.

33 Aruzun remel bahrinde yazılmış olan eser şairin, devlet adamı ve sanat erbabı ile ilgili çeşitli konulardaki görüşlerini içermektedir, bk. Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dahnâmeler ve Kâtibi'nin Dahbâb'ı*, s. 12.

Humām-i Tebrīzī (ö. 713/1314), *Ṣoḥbet-nāme;*[34] Ḫᵛāce Fażlu'llāh bin Naṣūḥ-i Ṣīrāzī (ö. 793/1390-91), *Maḥabbet-nāme* (t. 788/1386-87);[35] Evḥadu'd-dīn-i Meraġī (ö. 739/1338), *Manṭiḳu'l-ʿUṣṣāḳ (Deh-nāme);*[36] Ḥuseynī Sādāt el-Ġūrī el Herevī (ö. 729/1329'dan sonra), *Sī-nāme;*[37] Rukne'd-dīn-i Sāyin (XIV. yüzyıl), *Tuḥfetu'l-ʿUṣṣāḳ* (t. 751/1350);[38] ʿUbeyd-i Zākānī (ö. 772/1370),ʿ*Uṣṣāḳ-nāme* (t. 751/1351);[39] Şāh Şucāʿ (ö. 784/1382), *Rūḥu'l ʿĀṣiḳīn;*[40] ʿİmāde'd-dīn Faḳīh-i Kirmānī (ö. 773/1371), *Deh-nāme;*[41] İbn ʿİmād-i Ḫorasānī (XIV. yüzyıl), *Ravżatu'l-Muḥibbīn* (t. 794/1391);[42] Şerefe'd-dīn-i Rāmī (795/1393?), *Deh-faṣl;*[43] Şeyḫ Ḥarīrī, *Maḥbūbu'l-Ḳulūb*

---

34 Aruzun hezec bahriyle yazılmış olan mesnevî 383 beyitten oluşmaktadır, bk. Çetin Kaska, "Hümâm-ı Tebrîzî, Dîvânı ve Memduhları", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. VI, (2019), s. 50.

35 Metinde âşık ve maşukun ulaklarla sohbetinin ardından bu ikisi arasındaki mektuplaşma yer almaktadır, bk. Dilek Naile Sakarya, *İbn Nasûh'un Muhabbet-nâme'si (Metin-İnceleme)*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019, s. 36.

36 Yaklaşık 600 beyitten oluşan ve tasavvufî bir mesnevî olan bu eser 706/1307'de Fahre'd-dîn-i 'İrâkî'nin aynı adlı eserine naziredir, bk. A. Naci Tokmak, "Evhadüddîn-i Merâgî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XI, (1995), s. 520. Âşık ile maşuk arasındaki habercinin rüzgâr olduğu eser altı tanesi âşıktan maşuka, dört tanesi de maşuktan âşığa olmak üzere on mektuptan oluşmaktadır ve eser maşukun âşığın hâlini anlayarak onu kabul etmesi ile sona erer, bk. Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dahnâmeler ve Kâtibi'nin Dahbâb'ı*, s. 16.

37 Eser otuz tasavvufî aşk mektubundan oluşmaktadır, bk. K. A. Nizami, "Hüseynî Sâdât el-Gurî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XIX, (1999), s. 24.

38 Aruzun hezec bahriyle yazılan ve 500 beyitten oluşan eserin konusu şairin hayal âleminde sahip olduğu maşukla olan aşkı, sırrı ve niyazlarıdır, bk. Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dahnâmeler ve Kâtibi'nin Dahbâb'ı*, s. 21.

39 Zâkânî, 734 beyitten oluşan bu mesnevîsinde sürekli âşık olan gönlünden şikâyet eder ve âşık ve maşukun yaşadıkları hâlleri anlatır, bk. Hasan Çiftçi, "Ubeyd-i Zâkânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XLII, (2012), s. 16.

40 Hezec bahrinde yazılmış olan bu eser Farsça mensur bir önsözle başlar. Âşık ve maşuk arasındaki mektuplaşmada aracı olarak rüzgâr kullanılmıştır ve on mektuptan oluşan eserde beş mektup âşıktan maşuka, beş mektup da maşuktan âşığa gönderilmiştir, bk. Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dahnâmeler ve Kâtibi'nin Dahbâb'ı*, s. 20.

41 Eser Kirmânî'nin Şâh Şuca'a, dönemin şeyhlerine ve dostlarından bir kısmına yazdığı mektuplardan oluşmaktadır. 752 beyitten oluşan deh-nâmede aracı rüzgârdır, bk. Tahsin Yazıcı, "İmâd-i Fakîh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXII, (2000), s. 169; Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dahnâmeler ve Kâtibi'nin Dahbâb'ı*, s. 12.

42 Aruzun hezec bahrinde yazılan mesnevî, 760 beyitten oluşmaktadır. Haberci olarak rüzgârın kullanıldığı eserdeki on mektuptan beşi âşıktan maşuka, beşi de maşuktan âşığa gönderilmiştir, bk. Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dahnâmeler ve Kâtibi'nin Dahbâb'ı*, s. 18-19.

43 Sultan Üveys Celâyirî'ye ithaf edilmiş olan eser aruzun remel bahrinde kaleme alınmıştır, bk. Adnan Karaismailoğlu, "Râmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*,

(t. 800/1397);[44] Şemse'd-dīn-i Kātibī (ö. 839/1435), *Deh-bāb;*[45] Fettāḥ-i Nişābūrī (ö. 852/1448), *Deh-nāme;*[46] ʿĀrif-i Herevī (ö. 853/1449), *Deh-nāme;*[47] ʿAzīz-i Buḫārī (XV. yüzyıl), *Ravżatu'l-ʿĀşıḳīn;*[48] ʿAyşī-yi Şīrāzī (XV. yüzyıl), *ʿİşret-nāme.*[49]

Tespit edilebilen Türkçe deh-nâmeler ise şunlardır: Ḫ^{v}ārizmī, *Maḥabbet-nāme* (t. 754/1353);[50] Ḫucendī (ö. 829/1425?), *Leṭāfet-nāme;*[51]

C. XXXIV, (2007), s. 449; Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dahnâmeler ve Kâtibi'nin Dahbâb'ı*, s. 12.

44 1000 beyitten oluşan eser Şirvânşâhı Şâh İbrâhîm'e ithaf edilmiştir. Ayrıca her biri gazellerle, mesnevîlerle ve hikâyelerle süslenmiş on aşk mektubundan oluşan eserde, diğer deh-nâmelerden farklı olarak, her mektup için başka bir haberci bulundurulur ve bu haberciler rüzgâr, su, kelebek/pervane, mum, bülbül, gül, ayna, tarak, ay ve güneştir, bk. Tourkhan Gandjei, age., s. 170; Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dahnâmeler ve Kâtibi'nin Dahbâb'ı*, s. 14.

45 Tevhid, na't, öğüt ve nasihat, eserin telif sebebi, övme ve sözün mertebesi gibi konuları ihtiva eden mukaddime, aşk, tasavvuf ve ahlaka dair konuların işlendiği on bâb, oğluna nasihat ettiği bölüm ve meşhur şairlerden de bahsettiği hatime bölümlerinden oluşan eserde her bâbın ardından bâbın konusu ile ilgili hikâyelere yer verilir, bk. Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dahnâmeler ve Kâtibi'nin Dahbâb'ı*, s. 38.

46 Böyle bir eserin olduğu bilinse de herhangi bir nüshasına henüz ulaşılamamıştır, bk. Güller Nuhoğlu, "Fettâhî Nîşâbûrî ve Hüsn ü Dil Tercümesi", *Şarkiyat Mecmuası*, S. 17, (2010), s. 71; Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dahnâmeler ve Kâtibi'nin Dahbâb'ı*, s. 24.

47 Şahrûh b. Timur döneminin meşhur şairlerinden olan Herevî'nin Hâce Pir Ahmed bin İshâk'a ithaf ettiği eseridir, bk. Alıntılayan; Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dahnâmeler ve Kâtibi'nin Dahbâb'ı*, s. 24.

48 Âşık ve maşukun haberleşmesini ve hâllerini anlatan ve 1000 beyitten oluşan bu eser; Mirza Baysungur adına aruzun hafif bahrinde yazılmıştır, bk. Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dahnâmeler ve Kâtibi'nin Dahbâb'ı*, s. 18.

49 Aruzun hezec bahrinde yazılan bu deh-nâme Sultan Halîl bin Miratşâh bin Timur'a ithaf edilmiştir. Şair bu eserde diğer deh-nâmelerde gördüğümüz habercilerden farklı olarak musikî aletlerini haberci olarak kullanmıştır, bk. Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dahnâmeler ve Kâtibi'nin Dahbâb'ı*, s. 24; Tourkhan Gandjei, age., s. 171.

50 734 beyitten oluşan ve aruzun hezec bahrinde yazılan deh-nâme Altın-ordu hükümdarının Sıgnak bölgesi valisi olan Muhammed Hoca Beg adına nazmedilmiştir. Başlangıçta on mektup olarak planlanan esere sonradan bir mektup daha ilave edilmiştir ve bu mektuplardan üç tanesi (4, 8 ve 11. mektuplar) Farsça'dır, bk. Tourkhan Gandjei, age., s. 171.

51 Harizmî'nin Mahabbet-nâme adlı eserine nazire olarak yazılmış olan eser 343 beyitten oluşmaktadır. Aruzun hezec bahrinde yazılmış olup Mahmûd Tarhan'a sunulmuştur. Mukaddime bölümünde bulunan tevhid, na't sebeb-i nazm ve Mahmûd Tarhan medhiyesinden sonra eserin asıl bölümü olan on mektup başlamaktadır, bu mektupların, dördüncü mektup hariç (dördüncü mektup sabâ rüzgârına hitaben yazılmıştır), tümü sevgiliye hitaben yazılmıştır, eserin sonunda ise hâtime bölümü yer almaktadır, bk. Ḫucendī, age., s. 18-22, 26; Tourkhan Gandjei, age., s. 171.

Yūsuf-ı Emīrī, *Deh-nāme* (t. 833/1429);[52] Seyyid/Seydī Aḥmed Mīrzā, *Taʿaşşuḳ-nāme* (t. 840/1436);[53] Fetḥī (XV. yüzyıl?), *Deh-nāme* (t. XV. yüzyıl?);[54] Şāh İsmāʿīl-i Ḫaṭāʾī (ö. 930/1524), *Deh-nāme*;[55] Mevlānā Niyāzī (Kânûnî Sultan Süleymân [ö. 974/1566] devri şairi), *Deh-nāme* (?).[56]

3. Fethî ve *Deh-Nâme*'si

Fethî'nin Hayatına Dair

Biyografi kaynaklarında *Deh-nâme* yazarı Fethî ile ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır.[57] Bu nedenle Fethî ile ilgili en kesin bilgilere,

---

[52] Aruzun hezec bahrinde yazılan ve 906 beyitten oluşan eser Baysungur Mirza'ya ithaf edilmiştir. Mukaddimede [Tevhid], na't, Sultan Baysungur'a övgü, kitabın yazılış sebebi bölümleri bulunan eser beşi âşıktan maşuka, beşi de maşuktan âşığa gönderilen mektuplardan ve hatime bölümünden oluşmaktadır, bk. Yūsuf Emirî, *Dehnāme*, haz. Kâzım Köktekin, *Yûsuf Emirî, Dehnâme (İnceleme-Metin- Dizin- Tıpkıbasım)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 19, 21; Tourkhan Gandjei, age., s. 172.

[53] 320 beyitlik eser; giriş, münacat, na't, dört halifeye duyulan sevgi, kitabın yazılış sebebi ve İslam padişahının medhi konularını içeren mukaddimeden, on mektuptan, hâtimeden ve inayet isteği ve bitiriliş tarihinin verildiği beyitlerden oluşur, bk. Selim Sırrı Kuru, *Bir Deh-nāme Örneği Olarak Taʿaşşuḳ-nāme ve Eserdeki Ki'li Yantümceler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993, s. 23-27. Eser basılmıştır; Seyyid Aḥmed Mīrzā, *Taʿaşşuḳ-nāme*, haz. Kâzım Köktekin, *Seyyid Ahmed Mirza, Taaşşuknâme (İnceleme, Metin, Dizin, Tıpkıbasım)*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 2000.

[54] Çalışmanın ana konusu olduğundan ve ileride detaylı bir şekilde ele alınacağından dolayı esere bu bölümde değinilmemiştir.

[55] Şairin yer yer gazel ve murabba nazım şekliyle yazdığı şiirlere de yer verdiği aruzun hezec bahrinde yazılan eser, yedi beyitlik bir mesnevî, tevhid, münacat, na't ve Hz. Ali hakkındaki methiyelerin de bulunduğu bir mukaddimeden, aşk, âşık ve maşukun hâllerinin anlatıldığı bölümlerden ve on mektuptan oluşur, bk. Adile Yılmaz Anıl, "Şah İsmâil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXVIII, (2010), s. 256; Muhsin Macit, *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, "Deh-nâme (Hatâyî)", http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/deh-name-hatayi [Erişim tarihi: 25.05.2023].

[56] Niyâzî'nin böyle bir eserinin olabileceğine Prof. Dr. Üzeyir Aslan, Hucendî'nin *Letâfetnâme* adlı eserinin neşrini yaptığı kitabında değinmiş ve delil olarak Sehî Bey'in *Heşt-Behişt* adlı tezkiresinde bulunan "Mevlânâ Niyâzî" maddesini göstermiştir. Sehî Bey tezkirede, Niyâzî'nin şiirlerini, Ali Şîr-i Nevâyî üslubunda ve Çağatay Türkçesi ile yazdığını, mesnevî tarzında ve "nâme" şeklinde bazı beyitleri de olduğunu belirtmiştir. Aslan, tezkirede verilen örnek beyitlere baktığında Sehî Bey'in "nâme" derken büyük bir ihtimalle deh-nâmeyi kastettiği kanısına varmıştır, bk. Ḫucendī, age., s. 18; Sehī Beg, *Heşt Bihişt*, haz. Mustafa İsen, *Sehî Bey Tezkiresi, Heşt-Behişt*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998, s. 229-230.

[57] Deh-nâme yazarı Fethî ile ilgili bilgilere ulaşmak amacıyla Anadolu sahasında yazılan ve Anadolu sahası dışında yazılıp Türk şairler hakkında bilgiler içeren tezkireler incelenmiştir. Çalışmamız süresince inceleme fırsatı bulduğumuz ve içerisinde Fethî mahlaslı şairlerin bulunduğu Anadolu sahası dışında yazılmış tezkireler şunlardır: Sam Mirzā-yı Ṣafevī, *Tuḥfe-i Sāmī*, tas. Vahid-i Destgirdî, *Tuḥfe-i Sāmī*, Matbaa-i Armagan, Tahran 1936/1314.; Muhammed Ali Terbiyet, *Danişmendân-ı Azerbaycan*,

sadece şairin bilinen tek eseri olan *Deh-nâme*'den hareketle ulaşabiliyoruz. Ancak eserin sondan büyük bir bölümü eksik olduğundan Fethî'nin kimlik ve kişilik bilgilerini, eserini ne zaman ve nerede yazdığını ve yazmanın istinsah bilgilerini bilemiyoruz. Bu bilgiler ile ilgili ipuçlarına ancak *Deh-nâme*'nin dil özelliklerinden ve eserin elimizde bulunan kısmından yararlanarak ulaşabiliyoruz.

Kimliği ve Kişiliği

Eserde bulunan "veṣfü'l-ḥāl" (176-212. beyitler) bölümünden, bilgilerin doğruluğu kesin olmamakla birlikte, Fethî'nin kimliği ve kişiliği ile ilgili birtakım bilgilere ulaşmak mümkündür. Şair bu bölümde kendi ile ilgili bazı bilgileri arka arkaya sıralamaktadır. Buna göre Fethî, dünya işleriyle uğraşmayan, gönlü ve zihni rahat, işi ibadet olan, medreselerden çıkmayan, geceleri uyumayıp ilimle meşgul olan, kendini tamamen ilme adayan, nahiv, sarf, fıkıh, tefsir gibi ilimleri bilen ve her daim öğrencileriyle ilgilenen bir âlimdir. Aynı zamanda imamlık yapmış ve vaazlar vermiştir. Bunun yanında tasavvufla ilgilenen, zikir çeken ve insanların Mevlevî ve zahit olarak adlandırdığı birisidir. Yani eğitimli bir müderris ve dîni vazifelerini eksiksiz yerine getirip dünyevî zevklerden elini eteğini çekmiş örnek bir Müslüman'dır. Ancak Fethî, kendi hakkındaki bu bilgileri verdikten sonra yukarıda söz ettiği özelliklerinin âşık olduktan sonra değiştiğini de belirtir ve âşık Fethî'nin özelliklerini anlatmaya başlar. Âşık olduktan sonra Fethî'nin yeri artık medrese değil meyhane mahallesi olmuştur. Sözünden ilim gitmiş ve artık ikiyüzlü ve aldatıcı birisi olmuştur. Fethî, âşık olduktan sonra kendinde meydana gelen değişimi eserde şöyle ifade eder:

felek eḥvālümi tebdīl ḳıldı
o ʿālemden mėni teʿzīl ḳıldı

[= Felek hâllerimi değiştirdi. O âlemden beni kovdu.]

yėrümni ėyledi kūy-ı ḫerābāt
sözümni ėyledi zerḳ ü libāsāt

[= Yerimi meyhane mahallesi eyledi. Sözümü ikiyüzlülük ve aldatma kıldı.]

Matbaa-i Meclis, Tahran 1314 (hş.).; Muhammed Deyhim, *Tezkire-i Şuara-yı Azerbaycan: Tarih- i zindegî u âsâr*, C. I-II, Tebriz 1989.; ʿAlişīr-i Nevāī, *Mecālisü'n-Nefāis*, haz. A. Naci Tokmak, *Mecâlisü'n-Nefâis I-II Herâtî ve Hekimşâh Çevirisi Mülhakâtı [Herâtî ve Hekîmşâh Tezkiresi]*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2017; Ṣādıḳī-i Kitābdār, *Mecmaʿü'l-Ḫavāṣ*, haz. M. Oğuzhan Kuşoğlu, *Sâdıkî-i Kitâbdâr'ın Mecmaʿü'l-Havâs Adlı Eseri (İnceleme - Metin - Dizin)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2012.

mėni çün şeyḫ-i şenʿān ʿāşiḳ ėtdi
ki bir ʿeẕrā yüzine vāmiḳ ėtdi (*Deh-nâme*, 210-212)

[= Beni, bir Azra (gibi güzelin) yüzüne Vamık (gibi âşık) eden (o güzel), Şeyh San'an gibi âşık etti.]

Elbette kurmaca olan bir metinde verilen bu bilgilerin doğru olduğunu sorgulamdan kabul edip bilgileri şaire atfetmek de tartışmalı bir konudur. Eğer elimizde, burada verilen bilgilerin doğruluğunu kanıtlayabilecek nitelikte biyografik kaynaklar olsaydı ancak o zaman bilgilerin kesin olarak doğru olduğunu kabul edebilirdik fakat böyle bir kaynak bulunmamaktadır. Bu yüzden bu bölümü kurmaca metnin bir parçası olarak düşünüp o çerçevede de değerlendirmek gerekmektedir. Şair bu bölümün ardından gelen "der-veṣf-i meʿşūḳ" bölümüyle eserin ana konusuna geçiş yapmıştır, bu durum da bir önceki bölümün eserin ana konusuna geçiş yapabilmek amacıyla kurgulandığını akla getirmektedir.

Yukarıda verilen bilgiler kesin olmasa da metnin genelinde buradaki bazı bilgileri destekleyen ipuçları bulunmaktadır. Allah'ın varlığının, birliğinin, alemleri yaratışının anlatıldığı giriş bölümünden, münacat ve na't bölümlerinde verilen dinî bilgilerden, eserin bütününde yapılan telmihlerden, âyet ve hadis alıntılarından ve diğer iktibaslardan yola çıkarak, Fethî'nin medrese eğitimi görmüş birisi olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca eserde Arapça ve Farsça ibarelerin çokça bulunmasından ve bir beytin tamamen Farsça olmasından dolayı da şairin Arapça ve Farsça'ya vâkıf birisi olduğunu düşünebiliriz.

Yaşadığı Bölge ve Tarihler

Deh-nâme'nin dil özelliklerine baktığımızda eserin Azerbaycan Türkçesi ile yazıldığını görüyoruz. Buradan Fethî'nin Azerbaycan Türkçesi konuşulan bir bölgede yaşadığı bilgisini çıkarabiliriz. Bunun yanında Fethî eserde bulunan "der-medḥ-i pādişāh" (117- 175 beyitler) bölümünde, devrinde yaşadığı ve eserini sunduğu padişahın adının "İskender" olduğunu söyler:

penāh-ı selṭenet solṭān sikender
k'elinden āb-ı ḥeyvān doġdı yek-ser (*Deh-nâme*, 128)

[= Elinden baştan başa ölümsüzlük suyunun doğduğu, saltanatın sığınağı, sultan İskender!]

Eserin Azerbaycan Türkçesi ile yazıldığı ve padişahın isminin İskender olduğu bilgilerini göz önünde bulundurduğumuzda Fethî'nin kastettiği İskender isimli padişahın Karakoyunlu hükümdarı İskender Mirza olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Karakoyunlular, Doğu Anadolu,

Azerbaycan, İran ve Irak coğrafyasında, 1351-1469 yılları arasında hüküm sürmüş bir hanedandır.[58] İskender Mirza ise 1420-1438 yılları arasında bu devlete padişahlık yapmıştır.[59] Bu bilgilerden yola çıkarak Fethî'nin İskender Mirza'nın hükümdarlığı döneminde yaşadığını kabul edersek, şairin Karakoyunlular'ın hüküm sürdüğü coğrafyada yaşadığı ve XV. yüzyılın ilk yarısında hayatta olduğu sonucuna varabiliriz. Özellikle XV. yüzyılda hayatta olduğu bilgisinin doğruluğu, bu çalışmada ileride değinilecek bilgilerle de kuvvet kazanacaktır.

Ayrıca "Bilinmeyen Türkçe Bir *Dehnâme*"[60] adlı makalesi ile Fethî'nin *Deh-nâme*'sinden ilk defa bahseden Prof. Dr. Abdülbaki Çetin, eserde padişahın övüldüğü bölümde geçen "ḥeḳīḳī şāh" (126), "ʿālem şāhı" (134) ve "cahān (...) şāh" (170) ifadelerinden yola çıkarak övülen padişahın, şiirlerinde "ḥaḳīḳī" mahlasını kullanan ve 1438-1467[61] yılları arasında Karakoyunlu hükümdarlığı yapmış olan Cihân Şâh'ın olabileceğini de söylemiştir.[62] Çetin'in böyle düşünmesine sebep olan beyitler şunlardır:

ki oldur cümle ʿālem ser-firāzı
ḥeḳīḳī şāh odur cümle mecāzī (*Deh-nâme*, 126)

[= Bütün âlemin önde geleni odur. Hakiki padişah odur, diğerleri sahtedir.]

ol iskenderni ʿālem māhı dėrler
bu iskenderni ʿālem şāhı dėrler (*Deh-nâme*, 134)

[= O İskender'e âlemin ayı derler. Bu İskender'e âlemin padişahı derler.]

şeref bürcinde māh olġıl hemīşe
cahān mülkinde şāh olġıl hemīşe (*Deh-nâme*, 170)

[= Daima şeref burcunda ay ol, cihan memleketinde padişah ol.]

Deh-nâme'de Bulunan Gazellerden Hareketle Elde Edilen Bulgular

Eserde bulunan gazeller veya bu gazellerin redifleri Fethî hakkında bazı bilgilere ulaşmamızı sağlayabilir. Bu yüzden eserdeki gazellerin izini mecmualarda ve diğer şairlerin eserlerinde aramak faydalı olacaktır. Çünkü bu gazeller, beğenildikleri için Fethî'nin yaşadığı dönemde veya daha sonra derlenmiş mecmualara girmiş olabilir, daha

---

58 Faruk Sümer, "Karakoyunlular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXIV, (2001), s. 434.
59 Age., s. 436.
60 Abdülbaki Çetin, age., s. 91-110.
61 Faruk Sümer, age., s. 436.
62 Abdülbaki Çetin, age., s. 101.

önce yazılmış gazellere nazire olarak yazılmış olabilir veya daha önce yazılmış gazeller bu gazellere nazire olarak yazılmış olabilir. Eğer bu şiirlerin izine başka metinlerde rastlayabilirsek Fethî'nin yaşadığı tarihler, etkilediği ve etkilendiği şairler hakkında tahminlerde bulunabiliriz.

Fethî'nin *Deh-nâme*'sinde dört adet tam, bir tane de varak eksikliğinden dolayı sadece son iki beyti elimizde olan yarım gazel bulunmaktadır. Bu gazellerin redifleri şunlardır: "kim görüpdür" (227-231; gazelde mahlas bulunmamaktadır), "ėden ʿėşḳ" (248-249; yarım gazel), "ḳılan dil" (278-284), "ol hemīşe" (406-412), "gördüm" (654-660).

Ahmet Kavaklıyazı'nın *Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesindeki 13450 Numaralı Mecmuanın Transkripsiyonlu Metni* adlı yüksek lisans tezinde neşrettiği mecmuada[63] Fethî mahlaslı bir şairin 24 şiiri bulunmaktadır ve bu şiirlerden birisi de *Deh-nâme*'de geçen "ḳılan dil" redifli gazeldir.[64] *Deh-nâme* ve mecmuadaki iki şiir arasında bazı farklar bulunsa da bu şiirlerin aynı şiirin varyantı olduğu apaçık ortadadır. Bu durum, mecmuada bulunan diğer Fethî mahlaslı 23 gazelin de *Deh-nâme* yazarı olan Fethî'ye ait olduğunu kanıtlar niteliktedir. Şüphesiz, gelecekte yapılacak yeni mecmua neşirleriyle birlikte Fethî'ye ait gazellerin sayısı da artacaktır.

Aynı zamanda, yukarıda zikredilen mecmuada XV. yüzyıl şairlerinden Halîlî'ye ait "ḳılan dil" redifli, Fethî'nin gazeliyle benzer muhtevaya sahip ve aynı vezinde yazılmış bir gazel bulunmaktadır.[65] XV. yüzyılda yaşamış bir şair olan Halîlî ile Fethî'nin aynı redifi kullanarak çok benzer şiirler yazmış olması bizi, Fethî'nin de bu şairle yakın zamanlarda yaşamış olabileceği fikrine götürebilir. Ancak bu benzerlik yine de Fethî'nin yaşadığı tarihler hakkında kesin bir yargıya ulaşmamızı sağlamaz. Buna rağmen yine de bu iki şairden birisinin diğerinden etkilendiğini söyleyebiliriz. İki gazel arasındaki benzerliğin görülebilmesi için gazelleri aşağıda veriyoruz:

Ġezel

zihī her dem mėni şeydā ḳılan dil
bu sīnem rāzını peydā ḳılan dil

---

63 *Dīvān (Mecmuʿa)-ı Eşʿār*, Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi, nr. 13450, vr. 1a-182b.

64 Ahmet Kavaklıyazı, *Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesindeki 13450 Numaralı Mecmuanın Transkripsiyonlu Metni*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2010, s. 338-339.

65 Age., s. 339.

zihī ol türk-i yaġmāyī ġeminden
vücūdum şehrini yaġmā ḳılan dil

zihī her leḥẓe yār ḳeddin görende
hevā-yı ʿālemi bālā ḳılan dil

zihī pervāne tek her leḥẓe yāruŋ
cemāli şemʿine pervā ḳılan dil

zihī her ḫanda kim bir löʾlöveş var
özin ol löʾlöye lālā ḳılan dil

zihī bāzār-ı ʿeşḳ içinde yāruŋ
sevād-ı zülf ile sūdā ḳılan dil

zihī **feṯḥī**nüŋ ol gövher-ġeminden
gözinüŋ yaşını deryā ḳılan dil

Ḫalīlī

beni āşüfte vü şeydā ḳılan dil
bana bu ʿaşḳ odın peydā ḳılan dil

heves odına yaḳan cān çün ʿūd
hevā-yı ʿālemi bālā ḳılan dil

görürse ḳanda bir ḥüsn-i cemāli
aŋa pervāneveş pervā ḳılan dil

aḳıdup gözlerümden ḳānlu yaşı
vücūdum ġarḳa-i deryā ḳılan dil

ḫalīlī ḫaste vü āşüfte-ḥāli
cihānda bī-ser ü bī-pā ḳılan dil

(*Dîvân (Mecmuʿa)-ı Eşʿâr,* 454. Şiir, 109[a])

Ayrıca mecmuada şiirleri bulunan şairleri incelediğimizde şairlerin büyük çoğunluğunun XV. yüzyılda yaşamış olduğunu görüyoruz.[66] Kavaklıyazı, bu yüzden Fethî'yi de XV. yüzyıl şairleri arasında kabul etmektedir ve bunun nedeni olarak da Ömer bin Mezîd'in *Mecmûaʿtü'n-Nezâʿir*'inde bulunan Fethî-yi Tebrîzî mahlaslı bir şairin gazelini göstermektedir.[67] Buradan anlaşıldığına göre Kavaklıyazı'ya göre *Dehnâme* yazarı Fethî ile Fethî-yi Tebrîzî aynı kişidir.[68]

---

[66] Ahmet Kavaklıyazı, "Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesindeki 13450 Numaralı Mecmuanın İncelenmesi ve MESTAP'a Göre Tasnifi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 23, (2019), s. 815.

[67] Age., s. 816.

[68] Abdülbaki Çetin de "muhtemelen" sözüyle küçük bir yanılma payı bırakarak da olsa

Kavaklıyazı'nın kastettiği Fethî-yi Tebrîzî mahlaslı şairin şiiri, aynı zamanda Şeyhî'nin "menzilidir" redifli şiirine nazire olarak yazılmıştır ve 1437 yılında tamamlanan *Mecmûa'tü'n-Nezâ'ir*'in Mustafa Canpolat tarafından yayımlanan[69] "School of Oriental and African Studies" kitaplığındaki nüshasında[70] bulunmamaktadır. Ancak bu şiir, *Mecmûa'tü'n-Nezâ'ir*'in 1463 yılında istinsah edilmiş olan ve Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Karahanoğlu Bağış Kitapları[71] arasında, Turgut Karabey tarafından bulunan ve ilim âlemine tanıtılan[72] yeni nüshasında bulunmaktadır.

Makale yazımı süresince bu yazmaya ulaşamadık ancak Abdülbaki Çetin *Deh-nâme* ile ilgili yukarıda zikredilen makalesindeki 3. dipnotta bu gazele yer vermiştir:

Naẓīre-yi Fetḥī-yi Tebrīzī

gönül kim mihr-i cānān menzilidür
aŋa yār ėşigi cān menzilidür

gönül bir ḫāṣṣa ḫalvet-ḫānedür kim
ḫayālüŋ gibi sulṭān menzilidür

n'ėder ol küfr-i zülfüŋ ẓulmetinde
yüzüŋ kim nūr-ı īmān menzilidür

götür zülfi yüzüŋden kim hemīşe
ne ʿaḳreb māh-ı tābān menzilidür

ḳapuŋda ʿāşıḳuŋı sürme ėy ḫūr
nėçün ki ravża rıżvān menzilidür

gönül taḫtın raḳīb-i dīve vėrmen
ki ol sen teg süleymān menzilidür

ḳapuŋda **fetḥī**-yi miskīne mesken
çemen murġ-ı ḫoş elḥān menzilidür (*Mecmūʿatü'n- Neẓāʾir* vr. 121[b]-122[a])[73]

Bu gazelin sahibinin *Deh-nâme* yazarı Fethî ile aynı kişi olup

---

aynı düşünceye sahiptir. bkz. Abdülbaki Çetin, age., s. 94.

69 ʿÖmer bin Mezīd, *Mecmūʿatü'n-Neẓāʾir*, haz. Mustafa Canpolat, *Mecmūʿatü'n-Neẓāʾir Metin-Dizin-Tıpkıbasım*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

70 Nüsha ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. *ʿÖmer bin Mezīd*, *Mecmūʿatü'n-Neẓāʾir*, haz. Mustafa Canpolat, age., s. 12-15.

71 ʿÖmer bin Mezīd, *Mecmūʿatü'n-Neẓāʾir*, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, MMK, nr. 10/4, vr. 71b -195b.

72 Turgut Karabey, "Mecmuatü'n-Nezair'in Yeni Bir Nüshasına Dair", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 6, (1996), s. 67-73.

73 bk. Abdülbaki Çetin, age., s. 93-94.

olmadığının kesin olarak kanıtlanması mümkün değildir. Ancak eserde Fethî'nin Karakoyunlu hükümdarı İskender Mirza'yı övdüğü bölüm nedeniyle yaşamış olabileceğini tahmin ettiğimiz yıllar (XV. yüzyılın ilk yarısı) ile mecmuanın istinsah yılı (1463) arasında yakınlık bulunması bu tahminimizin doğruluk ihtimalini desteklemektedir.

Ayrıca Şâh İsmâil Hatâ'î (1487-1524)'nin *Deh-nâme*'si ile Fethî'nin *Deh-nâme*'si arasında da birtakım benzerlikler bulunmaktadır. İkisi de Azerbaycan Türkçesi ile yazılmıştır, bu nedenle eserlerde kullanılan kelime kadrosu ve dil özellikleri birbirine yakındır. Bunun yanında iki eserde bulunan bazı gazeller de hem redif hem kelime kadrosu açısından birbirine benzerdir. Hatâ'î'nin eserinde de Fethî'de olduğu gibi "ḳılan dil"[74] ve "ėden ʿėşḳ"[75] redifli iki gazel bulunmaktadır. Hatâ'î'nin "ḳılan dil" redifli gazelini Fethî ile arasındaki bu benzerlikleri gösterebilmek için veriyoruz:

şeʿr bė resm-i şikāyet ez dil

ėy ʿėşḳė özin fedā ḳılan dil!
ez ṣebr meni cudā ḳılan dil!

ʿuşşāḳı, cahānda ḫürrem iken
pür mėḥnet ü pür-belā ḳılan dil!

meḥbūb-i ḫöceste, zülfi çīnin,
bendine düşüp, ḫeṭā ḳılan dil!

dil-şādları köŋil gözinden,
ġem kūyına āşinā ḳılan dil!

ḫoş ḫāṭir iken ferāġet ehli,
derd ü ġeme mübtelā ḳılan dil!

yüz dürlü belā-yı ʿėşḳe her dem,
köŋlin vėrüben, riżā ḳılan dil!

her būsesine gözel nigārıŋ,
cān ile cahān behā ḳılan dil!

ṣidḳ-i dil ilen yolında yārın,
öz ölmegine duʿā ḳılan dil!

meʿşūḳeden alsa ḳerż būse,
cān u ser ilen edā ḳılan dil!

---

[74] Şāh İsmāʿīl Ḫaṭāʾī, *Külliyāt*, haz. Babek Cavanşir, Ekber N. Necef, *Şah İsmail Hatâ'î Külliyatı*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2006, s. 531-532.

[75] Age., 539-540.

bir ẕerre teki güneş yolında,
yüz miŋ heves ü hevā ḳılan dil!

yārın dileyüp beḳā-yi ʿömrin,
öz varlıġını fenā ḳılan dil!

yüz ḥökm ile şāh iken **ẖeṭā'ī**
yār ėşigine gedā ḳılan dil! (Şāh İsmāʿīl Ḫaṭāʾī, *Külliyāt*, "Deh-nāme", 253-264).

"ḳılan dil" redifli iki şiire baktığımızda iki gazelde de kelime kadrosu, redif ve gönülden şikâyet etmeleri açısından muhteva benzerlikleri bulunduğunu çok açık bir şekilde görebilmekteyiz. Bu benzerlikler de Fethî veya Hatâ'î'den birisinin *Deh-nâme*'sini kaleme alırken diğerinin eserini gördüğüne işaret etmektedir. Fethî'nin XV. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı fikri bazı işaretlerden dolayı kuvvetli olduğundan onun Hatâ'î'nin eserini görmüş olması pek mümkün değildir. Bu nedenle, Hatâ'î'nin Fethî'nin eserini görüp ondan etkilendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Hatâ'î gibi Azerbaycan edebiyatında önemli bir yeri olan şairin Fethî'nin eserinden etkilenmiş olması, Fethî'nin kendi döneminden sonra dahi tanınıp örnek alındığını göstermektedir.

Fethî'nin *Deh-nâme*'si

Deh-nâme'nin Nüsha Tavsifi

Fethî'nin *Deh-nâme*'si Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 8307/1 numarada kayıtlı olan mecmuanın 1^{b}-29^{b} varakları arasında bulunmaktadır. Çalışma hazırlanırken Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'ndan verilen dijital görsellerden faydalanılmıştır. Mecmuanın tamamı 65 varaktır ve *Deh-nâme*'den sonra bulunan 30^{a}-65^{b} varakları arasında ise Nizâmî'nin hamsesinden (*Hüsrev ü Şîrîn*, *Leylâ vü Mecnûn*, *Mahzenü'l-Esrâr*, *Heft-Peyker*, *İskender-nâme*) seçilmiş beyitler bulunmaktadır.

Eser, kahverengi, mıklepsiz, şirazesi dağınık ve fersude bir cilt içerisinde, 212×157 (145×85) mm. ölçülerindedir ve suyolu filigranlı kâğıda, talik hatla,[76] 15 satır, 2 sütunda yazılmıştır. Mecmuadaki yazı hususiyetleri incelendiğinde iki eserin de aynı kişi tarafından yazıldığı söylenebilir. Mecmuanın 10^{a} varağında "Ahmed bin Hacı Muhammed bin Dervîş Hâfız" adına bir temellük kaydı bulunmaktadır. Mecmuada

[76] Yazmaya fiziki açıdan ulaşamadığımızdan dolayı ölçü bilgileri ve diğer bilgiler verilirken http://www.yazmalar.gov.tr internet adresindeki bilgiler kullanılmıştır.

bulunan birinci eser olan *Deh-nâme*'nin sondan büyük bir bölümü ile 9[b]-10[a] varakları arasında birkaç yaprağı eksiktir. Elimizde bulunan *Deh-nâme* metni 797 beyittir. Ayrıca mecmuadaki ikinci eserin de başı ve sonu eksiktir. Bu yüzden hem *Deh-nâme*'nin ne zaman telif edildiğini hem de mecmuanın kim tarafından ve ne zaman istinsah edildiğini bilemiyoruz.

Eserin elimizde bulunan kısmı, 1[b] varağındaki;

köŋül başla sözi ber-nām-ı fettāḥ
ki andandur ḳamu ebvāba miftāḥ (*Deh-nâme*, 1)

[= Gönül, tüm kapılar için anahtarın onda olduğu Fettâh (olan Allah'ın) adı ile söz(e) başla!]

beyitiyle başlayıp 29[b] varağındaki;

cemālüŋ āftābı bende ḳılmış
dodaġuŋ mürde cismi zinde ḳılmış (*Deh-nâme*, 797)

[= Güzel yüzün güneşi kul eylemiş. Dudağın ölü bedeni canlı eylemiş.]

beytiyle bitmektedir.

Deh-nâme'nin yazıldığı varaklarda sayfa kenarlarında Farsça beyitler bulunmaktadır. Aynı zamanda *Deh-nâme*'de bulunan bazı Türkçe kelimelerin altlarına Farsçaları da yazılmıştır.[77] Son olarak ise Mecmua Ömer Suat Zabcı'dan satın alınarak 26 Ekim 1996'da Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'na kazandırılmıştır.

Bir Deh-nâme Örneği Olarak Fethî'nin *Deh-nâme*'si

797 beyitten oluşan eser, mesnevî nazım şeklinde, aruzun hezec bahrinin "mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün" kalıbıyla yazılmıştır. Fethî eserine *Deh-nâme* ismini vermiş ve bunu eserinde şu beyitlerde belirtmiştir:

ki deh-nāmem mėnüm şāh-nāme bolġay
egerçi ad-ıla deh-nāme bolġay (Deh-nâme, 122)

[= Gerçi adı Deh-nâme olacaksa da benim deh-nâmem şeh-nâme olacak.]

gel imdi nāme üste ḫāme ḳoyġıl
adın ol nāmenüŋ deh-nāme ḳılġıl (*Deh-nâme,* 182)

[= Gel! Şimdi mektubun üstüne kalem koy! O mektubun adını Deh-nâme eyle!]

---

[77] Örneğin:
sözine ʿaḳlumuŋ gūş ėyledüm mėn
köŋül sözin ferāmūş ėyledüm mėn (*Deh-nâme*, 263)
[= Ben aklımın sözünü dinledim, gönül sözünü unuttum.]
beytinde "söz" kelimesinin altında "suḫan", "köŋül" kelimesinin altında "dil" yazmaktadır.

Bulunduğu mecmuanın 1[b]-29[b] varakları arasında yer alan eserin sondan büyük bir bölümü ve 9[b]-10[a] varakları arasında birkaç varağı eksik olduğundan eserin bu kısımlarındaki olay örgüsünü tam olarak takip edemiyoruz. Ancak eserin elimizde bulunan kısmının bölüm başlıklarına topluca bakmak ana hatlarını görmemizde faydalı olacağından başlıklar aşağıda sıralanmıştır:[78]

Giriş [Tevhîd] (1-38)
münācāt (39-58)
diger münācāt (59- 86)
neʿtü seyyidi'l-mürselīn (87-116)
der-medḥ-i pādişāh (117-175)
veṣfü'l-ḥāl (176-212)
der-veṣf-ı meʿşūḳ (213-231)
Arka arkaya üç adet "mesnevī" başlıklı bölüm[79] (232-265)
der-ṣifet-i ʿeşḳ ü āşüfte ḥāli (266-277)
ġezel (278-284)
Arka arkaya beş adet "mesnevī" başlıklı bölüm[80] (285-346)
der-ṣifet-ı ḥāl gūyed (347-393)
nāme-yi evvel reften-i nāme-yi ʿāşiḳ be-meʿşūḳ (394-405)
ġezel (406-412)
mesnevī (413-451)
teşbīhāt (452-534)
ḫişm giriften-i meʿşūḳ (535-601)
dāden-i nāme be-refīḳ u firistāden be-nezd-i meʿşūḳ (602-643)
nāme-yi dovvom firistāden-i be-meʿşūḳ (644-653)
ġezel (654-660)
fī'l-mübāliġe (661-749)

---

78 Mesnevînin başlıklar hâlindeki geniş özeti için bk. Fatma Nur Tamar, age., s. 28-39.

79 İkinci "mesnevī" başlıklı bölümün bulunduğu 9b varağından sonra eserin birkaç yaprağı kayıptır. Eser, 10b varağında bulunan, kafiye ve redif düzeninden ve şairin mahlasının bulunmasından dolayı bir gazelin son iki beyti olduğunu anladığımız, iki beyitle ve sonrasında gelen üçüncü "mesnevī" bölümüyle devam etmektedir.

80 Bu beş "mesnevī" başlıklı bölümün üçüncüsünün başlığı "ġezel" olsa da sonrasında bir gazel bulunmadığından ve bu bölümde mesnevînin olay örgüsü kopuşsuz devam ettiğinden dolayı bölüme aslında "mesnevī" başlığı verilmesi gerekirken yanlışlıkla "ġezel" başlığı verildiği anlaşılmıştır.

reften-i ʿāşiḳ pīş-i refīḳ-i bād-ı diger (750-756)

mesnevī (757-785)

mesnevī nāme-yi sivvom (786-797)

Başlıklarından da anlaşılacağı üzere eser, klasik mesnevî tertibine uygun bir biçimde bölümlere ayrılmıştır. Allah'ın birliğinin, kudretinin ve kıyamet gününde insanları tekrar diriltip amelleri mizan terazisinde tartacağının anlatıldığı giriş bölümünde kıyamet gününde insanların kimisinin azap görüp cezalandırılacağı, kimisinin de sevabı sayesinde ödüllendirileceği ifade edilir. Bu tevhîd niteliğindeki girişten sonra gelen iki adet münâcât bölümünde ise şair kendisini yoktan var ederek can veren ve iman ile şereflendiren Allah'a şükretmek istediğini ancak câhil bir kul olduğu için bunu bilmediğini söyledikten sonra duaya başlar. Allah'tan iyilik ve hidayet nuru ister, imanını almamasını, derdi olunca derman vermesini, affını ve merhametini her zaman göndermesini, mahşer günü yerini Hz. Muhammed (s.a.v.)'in sancağının altı eylemesini ve daha birçok şeyi Allah'tan niyaz ederek münâcâtını bitirir. Na't bölümünde ise Hz. Muhammed (s.a.v.)'i, mucizelerinden de bahsederek över. Alemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber'in (s.a.v), Allah'ın sevgilisi, vahyin güvenilir taşıyıcısı, Miraç mucizesinin ve tüm mucizelerin sahibi, başların tacı ve tüm günahkârların şefaatçisi olduğunu söyler.

Daha sonra gelen padişaha övgü bölümünde ise Karakoyunlu hükümdarı İskender Mirza olduğunu tahmin ettiğimiz padişahı, mübalağalı ve diğer birçok bölüme nazaran fazla sayıdaki beyitlerle över. Padişahının yedi iklimin padişahı olduğunu, ilâhî lütfunun gölgesinin tüm cihanı kapladığını, âlemin önde geleni olduğunu, adaletinden bütün dünyanın nurlandığını söyler ve daha sonra padişahını, İskender-i Zülkarneyn, Cem, Dahhak, Nûşirevân ve Hüsrev gibi adaleti, şecaati ve kahramanlıkları ile ün salmış olan şahsiyetler ile karşılaştırarak kendi padişahını bunlardan üstün tutar. Böylece esere mesnevî nazım şeklinin geleneği çerçevesinde bir başlangıç yapmış olur.

Bunlardan sonra gelen "veṣfü'l-ḥāl" bölümü ise kendinden önceki mukaddime görevindeki bölümler ile ana konunun işlendiği bölümler arasında bir geçiş bölümü mahiyetindedir. Burada şair, önce kendisini eseri yazmaya çağırır, nasıl yazması gerektiğini söyler. Daha sonra ise kendisinin âşık olmadan önceki ve sonraki hâllerini anlatarak eserin ana konusuna giriş yapar. Şair âşık olmadan önce işinin ibadet etmek, vaaz vermek ve zikir okumak olduğunu, sarf, nahiv, fıkıh ve tefsir ilimlerini öğrendiğini, imamlık ve dervişlik yaptığını ancak âşık olduktan sonra

feleğin kendisinin bu güzel hâllerini değiştirdiğini ve yerinin artık meyhane mahallesi olduğunu ifade eder.

Eserde ana konunun işlendiği bölüm, makalenin edebî bir tür olarak deh-nâmenin tanıtıldığı bölümde anlatılan deh-nâme türünün ikinci biçiminde kaleme alınmıştır. Deh-nâmenin bu biçiminde âşık maşuka çeşitli haberciler ile mektuplar gönderir ve maşuk da âşığa yine bu haberciler aracılığı ile cevap verir. Mektuplarda aşk, âşıklık ve maşukluk hâlleri ile ilgili durumlar anlatılır. Her mektubun ardından gazel ve müfredlere yer verilir. Mektuplaşmalar sonucunda başta acımasız olan, âşığı aşağılayan ve ona yüz vermeyen maşuk insafa gelir, ona karşı âşıklık iddiasında olan kişinin gerçekten âşık olduğuna inanır, kalbi yumuşar ve âşığı kabul eder. Fethî'nin *Deh-nâme*'sinin elimizde bulunan kısmını incelediğimizde onun da bu doğrultuda ilerlediğini görürüz. Eserde "der-veṣf-ı meʿşūḳ" (213-231), arka arkaya üç adet "mesnevī" başlıklı bölüm (232-265), "der-ṣifet-i ʿėşḳ ü āşüfte ḥāli" (266-277) "ve ġezel" (278-284) bölümlerinde, sevgilinin güzelliğinin sıfatları, âşık tarafından çekilen acılar, âşığı aşkın düşürdüğü hâller, aşktan ve gönülden şikâyet gibi konular işlenir. Bu acılara dayanamayan âşık yakın bir dostuna akıl danışmaya gider ve dostunun tavsiyesi ile "sabâ rüzgarı" haberci tayin edilerek sevgiliye gazel ve teşbihlerle süslenmiş ilk mektup gönderilir.

Âşıktan Maşuka Gönderilen Birinci Mektup ve Mektupta Bulunan "Teşbīhāt (452-534)" Bölümündeki Teşbîhlerin Maksadı

Birinci mektupta, "nâme" olarak zikredilen haber gönderme aracı, aslında ilk akla geldiği gibi kâğıda yazılmış bir mektup değil, sözle taşınan bir mektuptur. Bu yüzden bu bölümde mektuptan bahsedildiğinde gönderilenin bir kâğıt parçası olduğu anlaşılmamalıdır. Burada saba rüzgârı, âşığın ondan söylemesini istediği sözleri sevgiliye ileten bir aracı ve habercidir. Saba rüzgârı aracılığıyla âşıktan maşuka gönderilen ilk mektupta âşık, saba rüzgarından, önce sevgiliye dua edip onu övmesini ve kendisini sevgilinin yanında anarak ne hâlde olduğunu anlatmasını ister. Bu isteğe uygun olarak daha sonra gelen "ġezel (406-412)" ve "mesnevī (413-451)" bölümlerinde sevgiliye dua edilir ve sevgili övülür. Buna göre sevgilinin dudağı ölümsüzlük suyu ile dolmuştur ve ağzına kadar şekerdir. Saçı baştan başa bahçe gibidir ve gül yaprağı gibi olan yüzüne peçe çekmiştir. Güzel yüzünün gül bahçesi gül ile dolmuştur, parlaklığı ayın aydınlığını alıp götürmüştür. Kaşı kapıcıya, gözü vezire benzer... Bu iki bölümden sonra gelen "teşbīhāt" bölümünde ise âşığın vasıfları, sevgilinin güzellik unsurları da kullanılarak teşbih

sanatı ile sevgiliye anlatılır. Mektuptaki en uzun bölüm olan "teşbīhāt" bölümü incelendiğinde bu bölümde bulunan teşbîhlerin eserde önemli amaçlara binâen kullanıldığı söylenebilir.

Belâgat ilminde adı geçen tüm edebî sanatlar, şairler ve yazarlar tarafından edebî hüner göstermenin dışında çeşitli amaçlarla kullanılır. Her edebî sanatın olduğu gibi teşbîh sanatının da metinlerde bir işlevi ve kullanım amacı vardır. Teşbîh sanatı "aralarında bir veya birden fazla nitelikte benzerlik bulunan iki şeyin birini diğerine benzetmektir."[81] Dilin tabii bir fonksiyonu[82] olarak günlük dilde çokça kullanılan bu sanat, edebî eserlerde de en çok kullanılan edebî sanatlardan birisidir. Belâgat kitaplarında teşbîh sanatının kullanım maksadına dair bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Bu değerlendirmelerin en kapsamlılarından birisini Ahmet Cevdet Paşa *Belâgat-ı Osmaniyye* adlı eserinde yapmıştır. Ahmet Cevdet Paşa'ya göre:

> Teşbihden garaz ekseriyyâ müşebbehe â'id olur.
>
> 1) Bu dahi yâ müşebbehin hâlini beyândır, ya'nî ne hâl ve sıfatda olduğunu ta'rifdir.
> 2) Yâ müşebbehin mikdâr-ı hâlini beyândır, ya'nî hâl ü sıfatının, ża'f ü kuvvetce ve noksân ü ziyâdece derece ve mikdârını ta'rîfdir.
> 3) Veyâ sâmi'in zihn ü hayâlinde, müşebbehin hâl ü şânını takrîr ü takviyedir.
> 4) Yâhûd vukû'u, istib'âd olunan hükmün, diger hükme teşbîh ile imkân-ı vukû'unu beyândır.
> 5) Yâhûd müşebbehi, sâmi'in, zihninde tezyîn ü tahsîndir.
> 6) Veyâ takbîhdir. Ve bunda dahi müşebbehün-bihin hükmü, ma'rûf ü müsellem olmak lâzımdır. Nitekim "bal"ı, "kusmug"a teşbîh gibi
> 7) Ve yâhûd müşebbehi, bir emr-i garîbe teşbîh ile istizrâfdır: Ya'ni ta'accüb olunacak bir hâlde, tahayyül etdirmekdir. "Yanıp âteş kesilmiş olan kömür"ü, "dalgaları âteşden olan deryâ-yı misk"e teşbîh gibi.
>
> Ve bażan teşbihden garaż, müşebbehün-bihe 'â'id olur. Bu dahi iki nev'dir.
>
> 1) Nev'-i evvel, teşbih-i maklûbdur ki bâlâda beyân olunmuşdur.

---

[81] M. A. Yekta Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, Gökkubbe Yayınları, İstanbul 2006, s. 129.

[82] Age.

2) Nev'-i sânî, müşebbehün-bihin ehemmiyyetini beyândır. İşte buna izhâr-i matlûb denilir. Karnı aç olan kimseniñ, "bedr-i tâbân"ı, işrâk ü istidârede "beyâz pide"ye teşbih etmesi gibi.[83]

Yukarıda teşbîhle ilgili zikredilen bu "garaz"lardan bazıları "teşbīhāt" bölümü için de geçerlidir. Öncelikle, bölümün bütününün maksadı Ahmet Cevdet Paşa'nın listesinde birinci sırada olan "müşebbehin halini beyân" etmektir. Mektubun ilk iki bölümünde birçok övgü ifadesi ile sevgiliye iltifat edilmekteyken "teşbīhāt" bölümüne geldiğimizde bu bölümün maksadının, âşığın içinde bulunduğu hâlin sevgiliye aktarılması olduğunu görmekteyiz. Çünkü insan kendisini tanımayan birisine gönderdiği ilk mektupta, ilk önce kendi özelliklerini tanıtmalıdır, böylece okuyan kişi, mektubu kimin gönderdiğinden haberdâr olarak okur. Özellikle de bu mektup maşuka gönderilen ilk mektup ise âşık, sevgiliyi etkileyecek sözlerle kendini tanıtıp hâlini ona en iyi şekilde arz etmelidir. Belli ki Fethî de bunun farkındadır ve daha ilk mektupta uzun bir bölüm açarak âşığın hâlini ve özelliklerini teşbîh sanatı ile sevgiliye tanıtır. Bu bölümde yapılan teşbîhlerde "müşebbehün-bih"lerin çoğunluğu sevgilinin güzellik unsurlarından veya klasik edebiyatta âşık ile benzerlik ilişkisi kurulan çeşitli nesnelerden (mum, çeng, sürâhî vb.) seçilmiştir. Örneğin;

saçuŋ tek dāimā āşüfte ḥāli
teni ebrūlaruŋ tekdür hilālī (*Deh-nâme*, 459)

[= Hâli daima saçın gibi perişandır. Bedeni senin kaşların gibi hilal şeklindedir.]

gözüŋ tek dem be-dem artar ḫümārı
dü-merġūluŋ kimi yoḫdur ḳerārı (*Deh-nâme*, 467)

[= Senin gözün gibi sarhoşluğu her an artar. Senin iki örgülü saçın gibi durması yoktur.]

ḥüżūr gide yana çün şemʿ her şeb
rüḫ-i zerdinden aḳa demʿ her şeb (*Deh-nâme*, 521)

[= Huzur gitsin, her gece mum gibi yansın! Sarı yanağından her gece gözyaşı aksın!]

"Teşbîhât" bölümünde bulunan bazı teşbîhlerin maksadı ise Ahmet Cevdet Paşa'nın eserinde ikinci sırada zikredilen "müşebbehin mikdâr-ı hâlini beyândır, ya'nî hâl ü sıfatının, ża'f ü kuvvetce ve noksân ü ziyâdece derece ve mikdârını ta'rîfdir." Ahmet Cevdet bu "garaz"ın

---

[83] Aḥmed Cevded Paşa, *Belāġat-ıʿOṯmāniyye*, haz. Turgut Karabey-Mehmet Atalay, *Belāġat-ıʿOṯmāniyye*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. 91-94.

şartını; "Bu sûretde dahi müşebbehün-bihin, vech-i şebeh ile a'ref olması ve fakat derece ve mikdârca mütesâvî olmaları lâzımdır."[84] sözleriyle açıklamıştır. Yani teşbîhin bu maksada sahip olabilmesi için müşebbehün-bihin benzetme yönünde ifade edilen özelliğe sahip olduğunun insanlar tarafından müşebbehten daha çok bilinmesi fakat bu özelliğe benzerlikte müşebbeh ile eşit derecede olması gerekmektedir. "Teşbīhāt" bölümündeki teşbihlerin bazıları özellikle sevgilinin güzellik unsurlarının müşebbehün-bih olarak kullanıldığı teşbîhler bu nitelikteki teşbîhlerdir. Bu beyitlerden bazıları şunlardır:

anuŋ ḥāli senüŋ ḫālüŋ kimi tār
anuŋ köŋli senüŋ aġzuŋ kimi dar

[= Onun hâli, senin ben'in gibi karanlık(tır). Onun gönlü senin ağzın gibi dar(dır).]

teni zülfüŋ kimi pür-mār olupdur
özi çeşmüŋ kimi bīmār olupdur

[= Bedeni senin saçın gibi yılanla dolu olmuştur. Kendisi senin gözün gibi hasta olmuştur.]

ḳaşuŋ tek ḳāmeti ġemden ḫemīde
ḳara beḫti saçuŋ tekdür remīde

[= Boyu kederden dolayı senin kaşın gibi iki büklümdür. Kara bahtı saçın gibi ürkek olmuştur.]

dehānuŋ tek olupdur pür-ḫeyāl ol
ser-i zülfüŋ gibidür pāy-māl ol

[= O senin dudağın gibi hayallerle dolu olmuştur, senin saçın gibi ayaklar altına alınmıştır.]

sözinüŋ ḥüsnüŋüz tek yoḫ yamanı
dü-zülfüŋ tek iki bükmiş ġem anı

[= Güzelliğiniz gibi onun sözünün yanlışı yok(tur). Keder onu senin iki saçın gibi ikiye bükmüş(tür).]

żemīri kākülüŋ tek tāb içinde
gözüŋ tek beḫti dāim ḫᵛāb içinde

[= İçi senin saçın gibi nur içinde(dir). Bahtı daima senin gözün gibi uyku içinde(dir).]

özi ḳeddüŋ kimi ʿeşḳüŋde doġru
gözi aġzuŋ kimi pür-dürr-i löʾlū (*Deh-nâme*, 452- 458)

---

[84] Age., s. 91.

[= Kendisi senin boyun gibi aşkında düz(dür). Gözü senin ağzın gibi inciyle dolu(dur).]

Sevgilinin ayva tüylerinin siyahlığı, ağzının dar ve incilerle dolu oluşu, saçının yılana benzediği, siyah renkte ve büklümlü olduğu, gözünün hasta ve uykulu olduğu, kaşının kavisli olduğu, boyunun dosdoğru olduğu herkes tarafından bilinen şeylerdir. Bu bölümde yapılan teşbîhlerle sevgilinin bu ve bunun gibi çokça bilinen özellikleri ile âşığın hâli, gönlü, teni, bahtı, boyu vb. özellikleri arasında benzerlik ve eşitlik ilişkisi kurulmuştur. Bu nitelikteki teşbîhlerin tercih edilmesinin amacı sevgili ve âşığı eşit bir noktada birleştirmektir. Bu sayede; sevgiliden âşığı kendisine layık görmesi ve huzuruna kabul etmesi istenebilecektir. Nitekim bölümün devamında saba rüzgarı bu talebini şu sözlerle ifade etmektedir:

nigeh çün sende vardur anda vardur
seŋe ėyle müṣāḥib ḫanda vardur

[= Çünkü bakış sende de vardır onda da vardır (ama) senin için öyle bir sohbet arkadaşı nerede vardır (ki).]

be-ġāyet ol senüŋ-çündür münāsib
sen andan özgeni dutma müṣāḥib

[= O senin için son derece uygundur. Sen ondan başkasını sohbet arkadaşı tutma!]

anı pīrāhenüŋ tek ḳoynuŋa ḳoy
ḳılādeŋ tek bu sözni boynuŋa ḳoy (*Deh-nâme*, 501-503)

[= Onu gömleğin gibi koynuna koy! Gerdanlığın gibi bu sözü boynuna koy!]

Saba rüzgârı, yapılan teşbîhlerden sonra bu sözlerle maşuka, âşık gibi bir sohbet arkadaşı bulamayacağını, bu özelliklere sahip olan âşığın maşuk için çok uygun olduğunu ve ondan başkasını sohbet arkadaşı olarak seçmemesi gerektiğini söylemiş ve sonrasında yine teşbîhlerle sevgiliye âşığa nasıl davranması gerektiğini anlatmaya başlamıştır. Buradan da anlıyoruz ki yukarıda tarif edilen nitelikteki teşbîhlerin maksadı maşuk ile âşık arasında bir eşitlik kurarak âşığın huzura kabul edilme ve vuslat isteğinin maşuk tarafından kabul edilmesini sağlamaktır.

"Teşbîhât" bölümünde bulunan teşbîhlerin bir diğer maksadı ise "müşebbehi, sâmi'in, zihninde tezyîn ü tahsîndir." Yani, bu bölümde yapılan bazı benzetmelerle, müşebbeh olan âşık, maşukun zihninde süslenmeye, güzel gösterilmeye çalışılır:

sözinüŋ ḫüsnüŋüz tek yoḫ yamanı
dü-zülfüŋ tek iki bükmiş ġem anı (*Deh-nâme*, 456)

[= Güzelliğiniz gibi onun sözünün yanlışı yok(tur). Keder onu senin iki saçın gibi ikiye bükmüş(tür).]

özi ḳeddüŋ kimi ʿeşḳüŋde doġru
gözi aġzuŋ kimi pür-dürr-i löʾlū (*Deh-nâme*, 458)

[= Kendisi senin boyun gibi aşkında düz(dür). Gözü senin ağzın gibi inciyle dolu(dur).]

sözi seḥr-i mübīndür ġemzeŋüz tek
elif ḳeddi egilmiş *hemze*ŋüz tek (*Deh-nâme*, 462)

[= Onun sözü sizin yan bakışınız gibi apaçık bir sihirdir. Elif (harfi gibi olan) boyu hemzeniz gibi eğilmiştir.]

dişüŋ tek sözleridür dürr-i menẓūm
dehānuŋ nöḳṭesi tek cismi mövhūm (*Deh-nâme*, 478)

[= (Onun) sözleri senin dişin gibi şiir incisidir. Bedeni senin ağzının noktası gibi belirsiz(dir).]

siyehkārīdür işi mūyuŋuz tek
vü lākin ẕihni rövşen rūyuŋuz tek (*Deh-nâme*, 484)

[= İşi sizin kılınız gibi günahkârlıktır. Ve lakin zihni sizin yüzünüz gibi aydınlık(tır).]

anuŋ boynında ceʿdeŋ tek resendür
yüzüŋ tek sözi ber-vech-i ḥesendür (*Deh-nâme*, 492)

[= Onun boynunda senin kıvırcık saçın gibi ip vardır. Senin yüzün gibi onun sözü güzel üsluptadır.]

Yukarıdaki beyitlere göre âşık, aşkında sevgilinin boyu gibi daima dosdoğrudur. Âşığın sözünün, sevgilinin güzelliği gibi yanlışı yoktur, sözü sevgilinin yan bakışı gibi apaçık bir sihirdir, sevgilinin dişleri gibi şiir incisidir ve sevgilinin yüzü gibi güzel bir üslûba sahiptir. Yine sevgilinin güzellik unsurları kullanılarak yapılan bu teşbîhlerin amacı hem güzelliğini ifade ederek sevgiliyi övmek hem de âşığı güzel gösterip sevgilinin gözünde yücelterek âşığın sevgili tarafından kabul edilip vuslata ermesini sağlamaktır.

Ancak tüm bu teşbîhler ve övgüler sevgilinin gözünde karşılık bulmaz ve ilk mektuptan sonra gelen "ḫişm giriften-i meʿşūḳ" bölümünde hem âşık hem saba rüzgârı maşukun hışmına uğrar. Maşuk önce köşküne gelip de böyle küstahça sözler söylediği için saba rüzgârına kızar. Daha sonra da kendisinin üstün özellikleri ile âşığı karşılaştırmaya başlar ve âşığı kendisine layık bulmaz. Maşuka göre kendisi sultan, âşık ise gönlü yaralı bir derviştir. Sultan ile dervişin yan yana oturamayacağını söyler. Kendisi güneştir, âşık ise güçsüz bir

yarasadır. Yarasanın ışığa güç yetiremeyeceğini söyler. Kendisi bahçe bülbülüdür, âşık siyah kargadır. Bülbül ile karganın bir arada durmayacağını söyler. Kendisi taze güldür, âşık çamurdur. Gül ile çamurun birbirine yakışmayacağını söyler. Sonrasında ise kötü özelliklerini sayarak ve azarlayarak saba rüzgârını kovar. Bunları yaparak teşbîhât bölümünde bulunan tüm teşbîhleri yerle bir eder. Buradan anlıyoruz ki çeşitli maksatlarla yapılan tüm teşbihler sevgilinin gözünde değersiz bir konumdadır. Çünkü âşık ne kadar büyük bir âşık olursa olsun ve ne kadar üstün özelliklere sahip olursa olsun, asla sevgili ile boy ölçüşemez. Eğer gaflete düşüp bunu yaparsa sadece maşukun öfkesi ile karşılaşır.

Âşıktan Maşuka Gönderilen İkinci Mektup ve Mektupta Bulunan "fî'l-mübāliġe (661-749)" Bölümünde Yapılan Mübalağa Sanatlarının Maksadı

Saba rüzgârı sevgiliden olumsuz cevap alarak dönünce âşık, dostunun tavsiyesi ile "dāden-i nāme be-refîḳ u firistāden be-nezd-i meʿşūḳ (602-643)" bölümünde "mektup" habercisini sevgiliye göndermeye karar verir ve "nāme-yi dovvom firistāden-i be-meʿşūḳ (644-653)" bölümünde oturup bir mektup yazmaya başlar. İlk mektupta olduğu gibi mektuba "ġezel (654-660)" bölümü ile başlar ve "gördüm" redifli bir gazel yazar. Gazelde âşık sevgiliyi gördükten sonraki hâlini anlatır. Daha sonra gelen "fî'l-mübāliġe (661-749)" bölümünde ise âşık, mübalağalı bir şekilde aşkının büyüklüğünü ve arzularını ifade eder.

M. A. Yekta Saraç, mübalağa sanatını ve amacını "bir şeyi gerçekteki hâlinden birkaç derece fazla veya aşağı göstererek anlatmaktır. Böylece daima hakikat dairesinin aşılmasından hoşlanan hayale cevap verilmiş ve anlatılmak istenen şeyin tesiri sağlanmış olur."[85] sözleriyle ifade etmiştir. Cem Dilçin ise *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi* kitabında mübalağayı "bir sözün etkisini güçlendirmek amacıyla bir şeyi ya olamayacağı bir biçimde anlatmak ya da olduğundan pek çok ve pek az göstermektir."[86] sözleriyle tanımlarken "bir sözün etkisini güçlendirmek amacıyla" ifadesiyle aynı zamanda bu sanatın amacını da söylemiştir. Mübalağa hakkında ifade edilen ortak amaç, anlatılmak istenen olayın, durumun veya sözün etkili olmasını sağlamak ve ifadeyi

---

[85] M. A. Yekta Saraç, age., s. 219.

[86] Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 11. bs., Ankara 2016, s. 447.

güçlendirmektir. "fî'l-mübāliġe" bölümünde yapılan mübalağaların da amacı budur.

İlk mektuptaki teşbîhlerle sevgili karşısında olumlu bir sonuç elde edemeyen âşık, ikinci mektubunda şansını farklı bir şekilde dener ve mübalağa sanatı ile sözünü daha etkili kılmaya çalışır. Böylece sevgiliyi etkileyebilecek ve vuslata erebilecektir. Âşık sevgiliyi etkileyebilmek için ilk önce aşkının yüceliğini ve büyüklüğünü mübalağalı bir şekilde anlatır. Buna göre, tüm ağaçlar kalem olsa, ağaçların yaprakları kadar kâğıt olsa, denizler baştanbaşa mürekkep olsa,[87] binlerce kâtip otursa, her birinin elinde yüz el olsa, her elde yüz parmak, her parmağın da ucunda bir kalem olsa, her kalemde yüz tane mektup olsa, Allah her kâtibe Hz. Nuh'un (a.s.) ömrünü verse, oturup hepsi bu aşkın sıfatlarını anlatsa yine de yazamazlar. Aynı zamanda âşığın aşkı öyle büyüktür ki her bir kılı yüz kıl ve her biri yüz dil olursa, yine de aşkının sıfatını açıklamakta aciz olur. Lokman sûresinde geçen bir ayete de telmih yapılan bu mübalağa silsilesinde amaç, aşkının yüceliğini ve büyüklüğünü Kur'ân-ı Kerîm'den yaptığı mübalağa sanatını da içeren telmih ile daha etkileyici bir şekilde anlatmak ve böylece sevgiliyi etkilemek ve aşkına inandırmaktır.

Daha sonra ise âşık sevgilinin aşkı için yapabileceği fedakârlığı ve aşkının boyutunu yine mübalağa sanatını kullanarak anlatır. Âşık yüz gözü olsa da sevgiliden başkasına bakmaz, sevgilinin bir gece evinde misafir olması için bin canı olsa binini de sevgilinin yolunda feda edeceğini söyler, ağzında yüz tane dili olsa hepsiyle sevgiliyi zikretmek, yüz tane gönlü olsa hepsiyle sevgiliyi düşünmek ister, eğer her kirpiği ve her bir kılı süpürge olursa onlarla sevgilinin eşiğini süpüreceğini söyler. Böylece âşık, âşıklığının derecesinin, bir çift göze, bir cana, bir dile ve bir gönle sahip olan normal aşıklardan kat kat üstün olduğunu söylemiş olur ve yaptığı mübalağalar ile niyetini ve duygularını sevgiliye daha etkili bir şekilde anlatmış olur.

---

[87] 661-662. beyitler:

ولو ان ما فی الارض من شجرة اقلام والبحر یمده من بعده سبعة ابحر ما نفدت کلمات الله ان الله عزیز حکیم

Velev ennemā fi'l-arḍi min şeceratin aḳlāmun ve'l-baḥru yemudduhu min baʿdihī sebʿatu ebḥurin mā nefidet kelimātu'llāh inna'llāhe ʿazīzun ḥakīm" (*Kur'ân-ı Kerîm*, Lokman, 31/27): "Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de mürekkep olsa, arkasından yedi deniz daha ona katılsa, Allah'ın sözleri (yazmakla) yine de tükenmez. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir." (Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011, s. 456.)

Âşık mektubun sonuna yukarıda anlattığı derecedeki aşkından dolayı geldiği hâli de ekleyerek olumlu bir cevap alma ümidiyle mektubu maşuka gönderir. Mektubu okuyan maşuk tüm bu yazanlardan etkilenmez, yine sinirlenir ve mektup habercisini önce onun kötü özelliklerini sayarak ve azarlayarak huzurundan kovar.

Âşıktan Maşuka Gönderilen Üçüncü Mektup ve Eserin Elde Bulunmayan Bölümleri Hakkında Tahminler

Mektup habercisinin de başarısızlıkla geri dönmesinin ardından âşık tekrar dostundan akıl almaya gider. Dostu da insanlar hürmet gösterdiği ve şerefli olduğu için gül renkli gözyaşını sevgiliye haberci olarak göndermesini, onun sevgilinin gönlünü yumuşatacağını, ısıtacağını, kâfir olan gönlünü mümin edeceğini söyler. Âşık, eserin son bölümü olan "mesnevī nāme-yi sivvom (786-797)" bölümünde önce gözyaşını sevgilinin yanına gönderdiğini söyler. Daha sonra da sevgiliye bu mektupta neler söylediğini anlatmaya başlar ve bu bölümün onikinci beytinden sonra eserin elimizde bulunan kısmı sona erer.

Elimizde bulunan bu bölümlerden yola çıkarak Deh-nâme'nin türün ikinci biçiminde yazıldığını tespit ettiğimize göre eserin elimizde bulunmayan kısmında bu mektuplaşmanın nasıl ilerlediğini de tahmin edebiliriz. Buna göre Deh-nâme'nin, her mektupta başka bir haberci kullanılarak devam ettiğini, maşukun her mektupta haberci vasıtası ile karşılık verdiğini ve eserin vuslat ile sona erdiğini söyleyebiliriz. Bunun yanında, birinci ve ikinci mektupların tamamı elimizde olduğundan eserin elimizde bulunmayan kısmındaki mektupların yapısı hakkında da fikir sahibi olabiliriz. İlk olarak, iki mektupta da bulunduğu mektubun konusu ile aynı doğrultuda yazılmış birer gazel bulunması diğer mektuplarda da bu nitelikte birer gazel bulunduğunun göstergesidir. Bunun yanında yukarıda mektuplarla ilgili bölümlerde üzerinde durulduğu gibi âşık, ilk mektupta içinde bulunduğu hâli belirli maksatlara binâen "teşbīhāt" başlığı altında ve bölüm boyunca yaptığı teşbîhlerle, ikinci mektupta ise aşkının büyüklüğünü "fī'l-mübāliġe" başlığı altında ve bu bölümdeki mübalağa sanatı ile kurulmuş beyitlerle anlatmıştır. Buradan da yola çıkarak diğer tüm mektuplarda şairin, bir edebî sanata yoğunlaşarak âşığın duygularını ve hâllerini ifade ettiği ayrı bir başlığa yer verdiğini söyleyebiliriz.

4. Sonuç

Anlamı on mektup/risale olan "deh-nâme" kelimesi, aynı zamanda klasik edebiyatımızda edebî bir türün de ismidir. Deh-nâme, mesnevî nazım şeklinde ve aruzun hezec bahriyle yazılan aşk konulu on mektup

veya on risaleden oluşan eserlere verilen addır. Üç biçimde oluşturulan deh-nâmelerin ilk biçiminde sadece âşık tarafından maşuka gönderilen mektuplar bulunmaktadır. İkinci biçimde yazılan deh-nâmeler âşık ve maşukun karşılıklı mektuplaşmalarından oluşmaktadır. Üçüncü biçimdeki deh-nâmeler ise aşk, âşıklık ve maşukluk konularını içeren risalelerin bir araya getirilmesiyle oluşturulur.

Deh-nâmelerin en dikkat çekici biçimi ikinci biçimidir. Çünkü bu biçimde yazılmış deh-nâmelerin sonu vuslat ile biter. Vuslat klasik edebiyat geleneğinde hem çok görülmeyen hem de hoş karşılanmayan bir sondur. Gelenekte âşık yalvardıkça maşuk daha fazla nazlanır ve âşığa daha fazla eziyet eder. Âşık ne yaparsa yapsın maşuka layık olamaz ve onu vuslat için ikna edemez. Fakat ikinci biçimdeki bu deh-nâmelerde karşılaştığımız maşuk profili biraz farklıdır. Burada ilk önce, aldığı ilk mektuplara yukarıda bahsettiğimiz gelenekteki maşuk gibi cevap verir. Âşığa yüz vermez, onu azarlar, kendisine layık bulmaz ve mektup gönderdiği için tepki gösterir. Ancak eserin sonuna gelindiğinde ise insafa gelir, yumuşar, tüm bu yaptıklarının nedeninin âşığı imtihan etmek olduğunu söyler ve âşığı kabul eder. Deh-nâme türünün bu özelliği onu diğer türlerden ayrıksı bir yere taşır ve geleneğin bu açıdan yeniden değerlendirilmesini mecbur kılar.

Makalenin konusu olan Fethî'nin *Deh-nâme*'sinin sondan büyük bir bölümü kayıp olduğundan telif tarihi, kim tarafından ve ne zaman istinsah edildiği hakkındaki bilgilere ulaşamıyoruz. Ancak *Deh-nâme* yardımıyla ulaştığımız ipuçları Fethî'nin XV. yüzyılın ilk yarısında hayatta olduğunu ve eserini bu yıllarda yazdığını göstermektedir. Bunun yanında elimizde bulunan kısmı da eserin deh-nâme türünün ikinci biçiminde yazıldığını ve bu biçimin tüm özelliklerini taşıdığını göstermektedir.

Fethî'nin *Deh-nâme*'si, XVI. yüzyıldan sonra örneği bulunamayan bir edebî türde ve bu türün en ayrıksı biçimi olan ikinci biçiminde yazılmış olması, dönemin Azerbaycan Türkçesi'ne ait dil özellikleri taşıması, barındırdığı söz varlığı, muhtevası ve edebî üslûbu sayesinde, Türk edebiyatı tarihi açısından önemli bir yere sahiptir.

Aynı zamanda hazırladığımız bu makale, deh-nâmeler, Fethî ve *Deh-nâme*'si ile ilgili bazı sorulara cevap olsa da bunun yanında yeni soruların ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Örneğin; geleneğe aykırı olarak, sonu vuslat ile biten bir biçime de sahip olan deh-nâmelerin bu özelliğinin, türün XVI. yüzyıldan sonra gözden düşmesinde bir etkisi olmuş olabilir mi? Ayrıca tezkirelerde hakkında bilgi bulunmayan Fethî

kimdir ve *Deh-nâme*'den başka bir eseri var mıdır? Fethî'nin *Deh-nâme*'sinin Hatâ'î'nin *Deh-nâme*'sinden başka etki ettiği eserler var mıdır? Bu sorulara cevaplar aramak akademik anlamda bize yeni ve hiç açılmamış kapılar aralayacaktır.

Kaynaklar

ʿAlişīr-i Nevāī, *Mecālisü'n-Nefāis,* haz. A. Naci Tokmak, *Mecâlisü'n-Nefâis I-II Herâtî ve Hekimşâh Çevirisi Mülhakâtı [Herâtî ve Hekîmşâh Tezkiresi],* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2017.

ʿÖmer bin Mezīd, *Mecmūʿatü'n-Neẓāʾir,* Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, MMK, nr. 10/4, vr. 71[b]-195[b].

ʿÖmer bin Mezīd, *Mecmūʿatü'n-Neẓāʾir,* haz. Mustafa Canpolat, *Mecmūʿatü'n-Neẓāʾir Metin-Dizin-Tıpkıbasım,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

Aḥmed Cevded Paşa, *Belāġat-ıʿOṯmāniyye,* haz. Turgut Karabey-Mehmet Atalay, *Belāġat-ı ʿOṯmāniyye,* Akçağ Yayınları, Ankara 2000.

Altuntaş, Halil; Şahin, Muzaffer, *Kur'an-ı Kerim Meâli,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011.

Aslan, Üzeyir, "Ḫucendī'nin Letâfetnâme'si", *Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Senglah'a Türkçe Doğumunun 60. yılında Mustafa S. Kaçalin Armağanı,* ed. Mehmet Ölmez, Tülay Çulha, Kübra Özçetin, Kesit Yayınları, İstanbul, (2017), s. 113-160.

Bayburtlugil, Nurettin, "Istılâhât-ı Ehl-i Tasavvuf", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* S. 3, 1985, s. 345-361

Bilgin, Orhan, "Fahreddîn-i Irâkî, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C. XII, 1995, s. 84-86.

Çetin, Abdülbaki, "Bilinmeyen Türkçe Bir Dehnâme", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi,* C. 3, 2006, s. 91-110.

Çiftçi, Hasan, "Ubeyd-i Zâkânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C. XLII, 2012, s. 16-17.

Deyhim, Muhammed, *Tezkire-i Şuara-yı Azerbaycan: Tarih- i zindegî u âsâr,* C. I-II, Tebriz 1989.

Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi,* Türk Dil Kurumu Yayınları, 11. bs., Ankara 2016.

Dīvān (Mecmuʿa)-ı Eşʿār, Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi, nr. 13450, vr. 1[a]-182[b].

Eğri, Sadettin, "Vîs ü Râmîn Mesnevilerinde Kahramanların Özellikleri ve Aşk Anlayışları", *İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri,* S. 12, 2001, s. 95-109.

Esʿad-i Gurgānī, *Vīs u Rāmīn,* çev. Mehmet Kanar, *Fahreddin Es'ad-ı Gorgânî, Vîs ile Râmîn,* Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013.

Faḫre'd-dīn-i ʿİrāḳī, *ʿUşşāḳ-nāme,* çev. Gökhan Çetinkaya, *Fahreddin-i İrakî, Âşıklar kitabı Uşşâkname,* Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2016.

Fetḥī, *Deh-nāme,* Millî Kütüphane, Yazmalar Koleksiyonu, nr. 06 Mil Yz A 8307/1, vr. 1[b]-29[b].

Gandjei, Tourkhan, "Bir Edebî Eserin Yaratılışı ve Tavsifi: Dehnâme On Aşk Mektubu", çev. Ayşe Gül Sertkaya, *İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri,* S. 11, (2001), s. 167-174.

Ḫucendī, *Leṭāfet-nāme,* haz. Üzeyir Aslan, Hucendî (öl. 829/1425?) *Letâfet-nâme -On Aşk Mektubu-,* Sonçağ Akademi Yayıncılık, Ankara 2020.

İnal Savi, Saime, "Senâî", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C. XXXVI, 2009, s. 502-503.

Karabey, Turgut, "Mecmuatü'n-Nezair'in Yeni Bir Nüshasına Dair", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* S. 6, (1996), s. 67-73.

Karaismailoğlu, Adnan, "Râmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C. XXXIV, 2007, s. 448-449.

Kaska, Çetin, "Hümâm-ı Tebrîzî, Dîvânı ve Memduhları", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C. VI, 2019, s. 43-62.

Kavaklıyazı, Ahmet, "Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesindeki 13450 Numaralı Mecmuanın İncelenmesi ve MESTAP'a Göre Tasnifi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,* S. 23, (2019), s. 807-924.

Kavaklıyazı, Ahmet, *Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesindeki 13450 Numaralı Mecmuanın Transkripsiyonlu Metni,* Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2010.

Kuru, Selim Sırrı, *Bir Deh-nāme Örneği Olarak Taʿaşşuḳ-nāme ve Eserdeki Ki'li Yantümceler,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993.

Mütercim ʿĀsım, *Burhān-ı Ḳāṭıʿ,* haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs, *Mütercim Âsım Efendi, Burhan-ı Katı,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

Nizami, K. A., "Hüseynî Sâdât el-Gurî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C. XIX, 1999, s. 24.

Nuhoğlu, Güller, "Fettâhî Nîşâbûrî ve Hüsn ü Dil Tercümesi", *Şarkiyat Mecmuası,* S. 17, 2010, s. 65-83.

Ṣādıḳī-i Kitābdār, *Mecmaʿü'l-Ḥavāṣ,* haz. M. Oğuzhan Kuşoğlu, *Sâdıkî-i Kitâbdâr'ın Mecma'ü'l-Havâs Adlı Eseri (İnceleme - Metin - Dizin),* Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2012.

Sakarya, Dilek Naile, *İbn Nasûh'un Muhabbet-nâme'si (Metin-İnceleme),* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019.

Sam Mirzā-yi Ṣafevī, *Tuḥfe-i Sāmī,* tas. Vahid-i Destgirdî, *Tuḥfe-i Sāmī,* Matbaa-i Armagan, Tahran 1936/1314.

Saraç, M. A. Yekta, *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat,* Gökkubbe Yayınları, İstanbul 2006.

Sehī Beg, *Heşt Bihişt,* haz. Mustafa İsen, *Sehî Bey Tezkiresi, Heşt-Behişt,* Akçağ Yayınları, Ankara 1998.

Seyyid Aḥmed Mīrzā, *Taʿaşşuḳ-nāme,* haz. Kâzım Köktekin, *Seyyid Ahmed Mirza, Taaşşuknâme (İnceleme, Metin, Dizin, Tıpkıbasım),* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 2000.

Sümer, Faruk, "Karakoyunlular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C. XXIV, 2001, s. 434-438.

Şah İsmāʿil Ḫaṭāī, *Külliyāt,* haz. Babek Cavanşir, Ekber N. Necef, *Şah İsmail Hatâ'î Külliyatı,* Kaknüs Yayınları, İstanbul 2006.

Tamar, Fatma Nur, *Fethî'nin Deh-nâme'si (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-Dil İçi Çeviri),* (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2023.

Terbiyet, Muhammed Ali, *Danişmendân-ı Azerbaycan,* Matbaa-i Meclis, Tahran 1314 (hş.).

Tokmak, A. Naci, "Evhadüddîn-i Merâgî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C. XI, 1995, s. 520-521.

Vanlıoğlu, Mehmet, "Dehnâme", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C. IX, (1994), s. 106.

Vanlıoğlu, Mehmet, *İran Edebiyatında Dahnâmeler ve Kâtibi'nin Dahbâb'ı,* Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1987.

Yazıcı, Tahsin, "İmâd-i Fakîh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C. XXII, 2000, s. 168-169.

Yılmaz Anıl, Adile, "Şah İsmâil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C. XXXVIII, 2010, s. 256.

Yūsuf Emīrī, *Deh-nāme,* haz. Kâzım Köktekin, *Yûsuf Emirî, Dehnâme (İnceleme-Metin- Dizin- Tıpkıbasım),* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

Elektronik Kaynaklar

Kur'ân-ı Kerîm, https://kuran.diyanet.gov.tr

Macit, Muhsin, *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü,* "Deh-nâme (Hatâyî)", http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/deh-name-hatayi [Erişim tarihi: 25.05.2023].

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, http://www.yazmalar. gov.tr

TAŞ, Hakan.[*]

"Klasik Türk Edebiyatında Elifname"

Eski devirlerden bu yana harfler üzerine pek çok söz söylenmiş, değişik akım ve anlayışlar oluşmuş; harflerin sayıları, noktalı ve noktasız oluşları, biçimleri, okunuş, diziliş ve görünüşleri üzerine sayısız tahliller yapılmış, inanışlar meydana getirilmiştir. Harfler, klasik Türk şiirinde umumi anlamda sevgilinin güzellik unsurları için benzetme unsuru olarak kullanılırken hususi anlamda tefeül, tılsım, remil vb çeşitli anlamlara delalet eder şekillerde kullanılmıştır. Bunun yanı sıra tarih düşürme, hayfâ, hazif, leb değmez, menkut, muvaşşah vb. harflere dayalı sanat gösterileri belagata dâhil edilen hünerler arasında zikredilmiştir. Bunlardan birisi de elifnamelerdir. Elifnameler, klasik edebiyatta muvaşşah adı verilen ve bugün akrostiş olarak bilinen, manzumelerde mısraların ilk harfleri yukarıdan aşağıya doğru okunduğunda bir ad veya kelime çıkan hünerle şekil yönünden benzerlik gösterir. Muvaşşahta bir ad gizlenirken elifnamelerde mısra, beyit ya da dörtlüklerde harfler alfabetik dizilmekte ve bir ad gizlenmemektedir. Türk edebiyatında tespit edilen ilk alfabe sırasına ve harf sayısına göre tanzim edilmiş şiir, 11. yüzyılda Uygur-Soğd alfabesinin tek şekilli harflerine karşılık gelen, alfabetik sırayla oluşturulmuş, sekiz mısralı yirmi bir bendden müteşekkil Burkan kültür muhitine ait, dinî bir şiirdir.[1]

Türk edebiyatında elifname geleneğinden ilk defa söz eden Âmil Çelebioğlu olmuştur. Elifnāme*, elif* ve *nāme* kelimelerinin vasıf terkibi şeklinde birleşmesiyle meydana gelmiş birleşik addır. *Elif,* Arap elifbasının ilk harfinin adı, *nāme* ise Farsça 'mektup, ferman, risale, kitap' anlamlarında bir kelimedir. İki kelimenin birleşmesiyle bir manzume adı ortaya çıkmıştır. Elifname adından da anlaşılacağı üzere, bu çalışmada Arap elifbası ile tertip edilen şiirler değerlendirme konusu yapılacaktır.

Farklı türlerde ve biçimlerde yazılan ve uygulamada farklılıklar/istisnalar gösteren elifnameler için bütüncül bir tanımlama yapmak güçtür. Mevcut örneklere göre şöyle bir tanımlama yapılabilir: Mısra, beyit, dörtlük veya bentlerin ilk ya da son harfleri alt alta getirildiğinde elif'ten yâ'ya veya yâ'dan elif'e kadar alfabetik sıralanan ya da elifbanın bir başından bir sonundan harflerin alınmasıyla

[*] Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hakanibrahim@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-0772-7811

[1] Arat, *Eski Türk Şiiri*, 102-115.

oluşturulan, kimi durumlarda Arapçada bulunmayan p, ç, j, g (kâf-ı Fârisî) harflerinin de eklendiği, çoklukla remel bahrinin *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün ile fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün* ve hezec bahrinin *mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün* kalıplarıyla yazılan, gazel, kaside, müstezat, mesnevi, kıta, murabba, muhammes, müseddes, müsebba, terci-bend ve terkib-bend gibi hem beyit hem bent birimli farklı nazım şekilleriyle yazılabilen dinî-tasavvufi ve öğretici olmakla birlikte farklı konularda da örnekleri bulunan şiirlerdir.

Elifnameler üzerine yapılan çalışmalarda bu tarz şiirlerin tertip hususiyetleri ile ilgili birtakım tasnifler yapılmıştır. Mevcut örneklere göre şöyle bir sınıflandırma yapmak mümkündür:

1. Düz elifnameler

Elif'ten yâ'ya alfabetik sıralanan şiirlerdir. Bu şiirlerde ilgili harf beyit, dörtlük veya bentlerin ilk mısrasında yer aldığı gibi şiirin bütün mısralarının başında da yer alabilir. İlgili harf, şiirin veznine dâhil edilir. Şiir, ilgili harften sonra aynı harfle başlayan bir kelime ile devam eder, mısrada aynı harfle başlayan birkaç kelime de olabilir. Bazen ilgili harf ve takip eden kelime mısra ortalarında yer alabilir. Kimi durumlarda mısra başlarında ilgili harfe yer verilmez, zikredilen ilk kelimenin baş harfi ile sıralama takip edilir. Bazen de tek kafiyeli ve beyit birimli bir şiirde her beytin ilk mısrasının sonu alfabetik sıralanır, burada harf yazılmaz, sonu ilgili harfle biten kelimeye yer verilir. Beyitlerin ikinci mısralarının sonunun alfabetik sıralandığı durumlar da vardır, burada da harf yazılmaz, sonu ilgili harfle biten kelimeye yer verilir. Mesnevi nazım şekliyle yazılan şiirlerde, her beytin sonunda kafiyeler alfabetik sıralanır, burada her beytin sonunda ilgili harfle biten iki kelimeye yer verilir. Ancak bu tür örneklerde sıralama çoklukla elif'ten yâ'ya olduğu hâlde zaman zaman yâ'dan elif'e de olabilmektedir (bk. ters elifnameler). Bent birimli elifnamelerde de bu tertip tarzına yer verildiği görülmektedir. Musammat tarzda yazılmış şiirlerde iç kafiye ve kafiyede düz elifname örneklerine rastlanmaktadır. Beyit birimli elifnamelerde, kekeme diliyle (lisân-ı pepegî) yazılan mısra başı, ortası ve sonunda kelimelerin alfabetik sıralandığı ve her harfin üç defa tekrarlandığı şiirlere tesadüf edilmektedir. Son olarak iade sanatıyla (zincirleme) yazılmış elifname örnekleri de vardır.

Fikir vermesi bakımından elifnamelerin baş kısımlarından birkaç örnek vermek istiyorum.

***Elif Al**lāhı aŋup ẕikr-i ilāh eyle göŋül*
***Bā be**ḳā mülki içün n'ola bir āh eyle göŋül*

***Tā te**mennā ḳıluban Ḥāliḳa rāh eyle göŋül*
***Ş̱ā ş̱e**vāb ister-iseŋ terk-i menāh eyle göŋül*
***Cīm ce**hd ile düriş ḥidmet-i şāh eyle göŋül* (Ġazālī)[2]

...

***Elif ol** ad ile meşhūr-ı cihān Türk-i süvār*
Hecr ile nėce ḳılur baŋa bu gėŋ dünyeyi ṭar

***Bā be**lādur başuma ḳadd-i bülendüŋ bilürem*
İsterem Ḥaḳdan o devlet ḳıla başumda ḳarār

***Tā te**māşāsı cemāline ki sen Türküŋ ėrem*
Terk-i cān ėtmez olursam depele zār u nizār (Münīrī: *Dīvān:* tg. 125)

...

*Dar olupdur bize bu dār-ı fe**nā***
*İnhidām içün yapılmış bu bi**nā***
*ʿĀḳil olan ėtmez aŋa iʿti**nā***
*Rabbenā aṣliḥlenā aʿmāle**nā***

*Ėdelüm vesvās-ı şeyṭāndan hir**ās***
*Cāmiʿ-i tevḥīde uralum es**ās***
*Nūr-ı Ḳurʾānda ḳılalum iḳtib**ās***
*Rabbenā aṣliḥlenā aʿmāle**nā*** (Ḫᵛoca Saʿ ādeddīn)[3]

...

Elif-nāme-i Pepegī

***E e e**vvel **be be b**ende **te te t**ekmīl ṣiʿār*
***Ş̱a ş̱a ş̱**ānī **ca ca c**ānā **ḥa ḥa ḥ**āṣıl esrār*

***Ḫı ḫı ḫ**izmet **da da d**āʾim **ẕa ẕa ẕ**ātum ḳıldı*
***Ra ra r**aġbet **ze ze z**erde **se se s**evdüm bir yār* (Cesārī)[4]

2. Ters elifnameler

Mısra veya beyit başlarındaki harflerin yâ'dan elif'e doğru sıralandığı elifnamelerdir.

Bir örnek:

***Yā** ilāhī ḳıl niyāzum dergehüŋde müstecāb*
***Lā**-cerem ėtme baŋa luṭf eyleyüp zecr-i ʿitāb*
***He**yʾet-i dīdāruŋı göster baŋa yevmü'l-ḥisāb*
***Vef**ḳ-i cürmüm olmasun dü dīdeler üzre niḳāb*

---

2 Taş, "Deli Birâder Gazâlî [ö. 1535?]'nin Elif-nâme'si", 646-647.
3 Eflatun, "Hoca Saadeddin Efendi'nin Elif-nâmesi", 132-135.
4 Batislam, "Lisân-ı Pepegî (Kekeme Dili) ile Yazılmış Bir Elifnâme Örneği", 967-968.

***Nu**ṭḳumı derc eyleyüp vaṣfuŋ ḳılam biŋ cild kitāb*
***Maṭ**laʿ-ı nūr-ı tecellīden olınca kāmyāb* (Bursalı Feyżī)[5]

3. Düz-ters elifnameler

Mısra veya beyit başları elif-yâ; bâ-lâmelif... şeklinde baştan sona ve sondan başa doğru sıralanan elifnamelerdir.

Bir örnek:

***Elif a**nı bilmişem men lā fetā illā ʿAlī*
***Yā ya**lan söylememişem lā fetā illā ʿAlī*

***Bā be**ḳā mülkinde ḥākim Muṣṭafā [vü] Murtażā*
***Lām elif lā** dėmemişem lā fetā illā ʿAlī* (Ḫaṭāyī)[6]

...

4. Ebcede göre tertip edilen elifnameler

Bu şiirler Arap elifbasına göre değil; ebced, hevvez, ḥuṭṭī... şeklindeki sıra esas alınarak vücuda getirilir. Ebcede göre tersten sıralanan örnekleri de vardır. Ebcedname olarak adlandırılan bu tarz şiirleri, elifname başlığı altında değerlendirmek mümkündür.[7]

Bir örnek:

***Ey** kerīm-i ẕü'l-Celāl ey Ṣāniʿ-i ṣayf ü şitā*
***Bā**d-ı luṭfuŋdan bahāruŋ ġoncasın açdı ṣabā*

***Ci**lvegāh-ı cān u dil olsun dėye āb u hevā*
***De**vr-i gül faṣl-ı çemen oldı kühen-tāb-ı serā* (İsmāʿīl Ḥikmetī)[8]

5. Eğitici ve eğlence amaçlı elifnameler

Eğitim amaçlı bir halk oyunu şeklinde tertip edilen elifnamelerdir. Bu elifnamelerde mısra başlarındaki harfler, elif'ten yâ'ya alfabetik sıra takip ederken ilk kelime bir şehir, ikinci kelime bir sanatkâr adı, üçüncü kelime sanatkârın mesleği olmaktadır.

Bir örnek:

***Elif Ed**irnede ṣanʿat eyledim*
***İd**rīsti ortaġım iplikçi ḥālā*
***Bi**r vaḳit berberlik ettim Bursada*

---

5 Öztoprak, "Bursalı Feyzi Efendi'nin Elifnameleri", 153.
6 Özcan, "Hataî'nin Elifnâme Şeklinde Yazdığı Düvazdeh", 200.
7 Kaplan, "Klasik Türk Edebiyatında Elifname Geleneği ve İsmail Hikmetî'nin Elifnameleri", 446-447; Erdoğan, "Kıbrıslı Kenzî'nin Elif-nâmeleri", 245.
8 Kaplan, "Klasik Türk Edebiyatında Elifname Geleneği ve İsmail Hikmetî'nin Elifnameleri", 479.

***Be**kirdi çıraġım balıḳçı ḥālā* (Dertlî)[9]

Elifname tarzında yazılmış şiirlerin başlıklarında elifnâme adı geçmekle birlikte şiirlerin, *hurûfu't-tehecci, hurûfu'l-hecâ, tertîbü'l-hurûf* vb. şekillerde adlandırıldıkları da görülmektedir. Beyit birimli elifnamelerde beyit sayısı, altıdan başlayarak kırka kadar çıkabilmektedir. Elifnameler sıklıkla on dört, on beş, yirmi sekiz ve yirmi dokuz beyitten oluşmaktadır. Elifnamelerde tevhit, münacat, naat ve çoklukla dinî nasihatler; beşeri aşk, sevgili ve onun övgüsü konu edilmekle birlikte hurufiliğin izleri de görülmektedir. Bunun yanı sıra kimi devlet büyükleri ile Hz. Ali, on iki imam ve Abdülkâdir-i Geylânî'nin methi, ehlibeyit sevgisi, Allah'ın insan yüzündeki tecellisi, Mevlevi olmanın şartları, Hacı Bektaş-ı Velî'nin talebesine tavsiyeleri, Seyyit Battal'ın cadılarla cengi, cahillerin eleştirisi vb. konular işlenmiştir. Ağırlıklı olarak dinî-tasavvufi konuların ele alındığı elifnamelerin yaşname, şairname ve esmayıhüsna şeklinde yazılanları da vardır.

Elifnamelerin tür, şekil, tarz ya da söz sanatı olup olmadıkları hakkında kimi araştırmacılar birtakım fikirler ileri sürmüşlerdir. Bu şiirlerin Türk edebiyatında kullanılan bir tür olduğunu düşünenlerin yanında, şekli esas almasından dolayı bir nazım şekli olarak değerlendirenler; bunların şekil ve muhteva bakımından herhangi bir ortak yönünün olmaması ve harflerin sıralanışına dayalı bir terkip oluşturmasından, söz sanatı olarak kabul edilmesi gerektiğini ifade edenler olmuştur. Kınay, elifnamelerin edebî tarz;[10] Özkan, birtakım kavramları anlatmak için manzum/mensur tertip edilmiş harf lügatleri olduklarını söylerken;[11] Özcan ise elifnameyi şekil olarak belirledikten sonra bu tarzda yazılan bir şiirin muhtevasına uygun olarak adlandırmalar yapılabileceğini beyan etmiştir.[12] Bütün bu kanaatler sonucunda farklı nazım şekli ve türlerinde yazılan elifnameleri, belagata dâhil edilen hünerler arasında değerlendirip bu tarz şiirleri elifnameli kaside, elifnameli gazel, elifnameli tevhit vb. adlandırmak mümkündür.

Türk edebiyatında 14. yüzyıldan 20. yüzyılın sonuna kadar her yüzyılda elifname yazılmıştır. Tespit edilen ilk elifname Âşık Paşa [ö. 1332]'ya aittir. Yüzyıllara göre kimi elifname sahipleri şunlardır: Mihrî

---

9 Öztoprak, "Elifnamelerin Tertip Hususiyetleri ve Metin Tesisindeki Yeri", 822.
10 Kınay, "Bir Edebî Tarz Örneği Olarak Sâdık Kemâlî'nin Elif-nâmeleri", 1206.
11 Özkan, "Kaygusuz Abdal'ın Elifnâmesi", 187.
12 Özcan, "Hataî'nin Elifnâme Şeklinde Yazdığı Düvazdeh", 202.

Hatun, Nesîmî (15. yy.); Münîrî, Gazâlî, Fuzûlî, Muhibbî (16. yy.); Bosnalı Tâlib, Kâşif Esad Efendi (17. yy.); Esrâr Dede, Hikmetî, Benderli Cesârî (18. yy.), Mahvî, Sâdık Kemâlî, Zekî (19. yy.). Şu anki bilgilere göre en çok elifname yazan şairler, on bir adetle Bursalı Feyzî Efendi [ö. 1771], yedi adetle İsmâîl Hikmetî [ö. 1773-4], altı adetle Kıbrıslı Kenzî [ö. 1839] ve beş adetle Kâimî Hasan Efendi [ö. 1691]'dir. 1 Kasım 1928 Harf İnkılabından sonra da elifname yazma geleneği devam etmiştir.[13] Elifname yazma geleneği yalnız Anadolu sahası Türk edebiyatıyla sınırlı kalmamış; Azerbaycan, Türkmenistan, Çağatay, Kıbrıs ve Makedonya edebî sahalarında da devam etmiştir. Bunlar arasında Türkmen şairi Mahtumkulu [ö. 1783'den sonra] ve Kemîne [ö. 1840], Çağatay sahası şairi Baba Rahîm Meşreb [ö. 1711], Kıbrıslı Kenzî [ö. 1839] ve Makedonyalı Murtazâ Sükûtî [ö. 1896] zikredilebilir.

Şu ana kadar tespit edilen elifnameler içerisinde Kaygusuz Abdal [ö. 1444?] ve Kâşif Esad Efendi (17. yy.)'nin elifnameleri mensur olup diğerleri manzumdur.[14]

Elifname örnekleri halk ve tekke şiirinde de görülmektedir. Bu şiirler çoklukla 11'li, 8'li veya 14'lü hece ölçüsüyle destan, divan, koşma ve mâni türlerinde kaleme alınmışlardır. Elifnameler muhteva olarak ise dinî-tasavvufi öğretiler dışında barış, adalet, dostluk, aşırıya kaçmama, ölçülü olma ve zulüm gibi konularda yazılmışlardır. Ancak mektep, medrese yüzü görmemiş halk şairlerinin yazmış olduğu elifnamelerde, Arap elifbası sıralamasına her zaman uyulmadığı, kimi harflerin atlandığı, bazı kelimelerde yazım yanlışlarının yapıldığı görülmektedir.

Arap ve Fars edebiyatlarında, bilindiği kadarıyla elifname tarzında şiirler yazılmamıştır. Bu anlamda, elifnameler Türk edebiyatının millî karakterini ortaya koyan ürünler olmasıyla ayrıca büyük öneme sahiptir.

Kaynaklar

Açıkgöz, Nâmık. "Bakâyî'nin Battal-nâme Adlı Eserindeki 'Elif-nâme'". *Fırat Havzası II. Folklor ve Etnografya Sempozyumu 5-7 Kasım 1989 Elazığ Bildiriler*. 1-5, Elazığ: Fırat Üniversitesi, 1989.

Arat, Reşid Rahmeti. *Eski Türk Şiiri.* Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.

---

[13] Kurnaz, "Hatıraların Işığında Hocam Âmil Çelebioğlu", 84.

[14] Kaplan, "Klasik Türk Edebiyatında Elifname Geleneği ve İsmail Hikmetî'nin Elifnameleri", 447.

Arslan, Mehmet. "Mihrî Hâtun Divanı'nda Sanatlı Manzumeler". *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu 21-23 Nisan 2017 Bildiriler Kitabı II,* ed. Ş. Özdemir - A. Gül, 23-38, Amasya: KIBATEK Yayınları, 2017.

Aslan, Üzeyir. "XVIII. Yüzyıl Mutasavvıf Şairlerinden Fahrî Ahmed ve Elif-name Şerhi". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 19 (2008): 157-192.

Aydın, Mehmet Uğur. "Kâimî Dîvânı Transkripsiyonlu Metni ve Tahlili". Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Batislam, H[anife] Dilek. "Kıbrıslı Âşık Kenzî'nin Elifnâmeleri". *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi* 1, 2 (2018): 7-16.

Batislam, H[anife] Dilek. "Lisân-ı Pepegî (Kekeme Dili) ile Yazılmış Bir Elifnâme Örneği". *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature,* 7, 4 (2021): 964-976.

Bosnalı Tâlib. *Dîvân.* Hazırlayan: Gezer, Banu. "Bosnalı Talib [ö. 1675] Divan'ı ve İncelenmesi". İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Candan, Gülşen. "Senî Ali'nin Elif-nâme'si". *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 7, 1 (2012): 631-641.

Celep, Özlem. "Halk Şiirinde Elifnâme Söyleme Geleneği ve Elifnâmelerde Eğitim Unsurları". İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2003.

Çelebioğlu, Âmil. "Harflere Dair". *Millî Kültür* II, 1 (1980): 62-65.

Çelik, Ramazan. "Türk Edebiyatında Elif-nâmeler ve Seyyid Nevruz'un Elif-nâmesi". *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 8, 3 (2022): 1870-1891.

Çetin, İsmet. "Elifnâmeler ve Sefil Ali'nin Bir Elifnâmesi". *Millî Folklor* 4, 2, 16 (1992): 39-42.

Çetin, Rıdvan. "Seyyid Süleyman Mahvî Divanı'ndaki İki Elif-name". *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 13 (2020): 1-23.

Demirel, Mustafa. "Âşık Paşa'nın Elif-nâmesi ve Dil Özellikleri". *Bilig - Bilim Kültür Dergisi* 3 (1996): 202-246.

Durkaya, Hayriye. "19. Yüzyıl Şairlerinden Erzurumlu İsmail Hakkı ve Mevlid'i". *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 7 (2022): 225-244.

Eflatun, Muvaffak. "Hoca Saadeddin Efendi'nin Elif-nâmesi". *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 12, 30 (2017): 125-136.

Erdoğan, Mehtap. "Kıbrıslı Kenzî'nin Elif-nâmeleri". *Kıbrıs Türk Kültür ve*

Edebiyatı Sempozyumu Bildiriler Kitabı, ed. Mihrican Aylanç-Gürkan Gümüşatam, 243-255, Lefkoşa: Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Yayınları, 2015.

Gedik, Sadi-Lütfi Alıcı. "Baba Rahîm Meşreb'in Elifnâmeleri". *The Journal of Academic Social Science Studies* 65 (2018): 123-140.

Gökçimen, Ahmet. "Türkmen Edebiyatında Elifname". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 43 (2010): 105-120.

Güvenç, Ahmet Özgür. "Latin Alfabesine Göre Ortaya Konan Elifnameler Üzerine". *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8, 13 (2013): 1003-1016.

Hakverdioğlu, Metin. "Gümüşhacıköy Cöngü ve Şairi Bilinmeyen Bir Elifnâme", *Journal of Turkish Language and Literature* 5/4 (2019): 657-672.

Harmancı, Meriç. "Alfabe Öğretiminde Değerler Eğitimi: Kaygusuz Abdal'ın Elifnâme Örneği". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 21 (2018): 279-298.

Kaçar, Burhan. "Türk Edebiyatında Elif-nameler". *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi: Gelenek, Görenek İnançlar Seksiyon Bildirileri,* 307-316, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997.

Kaplan, Hasan. "Klasik Türk Edebiyatında Elifname Geleneği ve İsmail Hikmetî'nin Elifnameleri". *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 6, 2 (2022): 437-484.

Kaplan, Hasan. "Münîrî'nin Şiirlerinde Harf Simgeciliği ve Şairin Elifnâmesi". *Uluslararası Amasya Şairleri Bilim Şöleni,* Köksal, M. F.-S. Murad-M. İlhan, 177-208, Amasya: KIBATEK Yayınları, 2018.

Karaduman, Ruken. "Melihî ve Elif-nâmesi". *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi* 4 (2019): 7-17.

Karasoy, Yakup. "Âşık Ömer'in Elifnâmeleri". *Hamza Zülfikar Armağanı.* 395-401, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2021.

Kaya, Doğan. *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü.* Ankara: Akçağ Yayınları, 2007.

Kılınç, Aziz. "Mana Medeniyetinin Bir Meyvesi: Elifname". *2. İslami Türk Edebiyatı Sempozyumu.* ed. Hasan Gökçe, 217-224, İzmir: Kaynak Yayınları, 2015.

Kınay, Nilay. "Bir Edebî Tarz Örneği Olarak Sâdık Kemâlî'nin Elifnâmeleri". *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8, 13 (2013): 1205-1213.

Kurnaz, Cemal. "Hatıraların Işığında Hocam Âmil Çelebioğlu". *Divan*

Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 10 (2013): 79-88.

Kurtoğlu, Orhan. "Türk Edebiyatında Elifnâme ve Hüsnî'nin Elifnâme'si". *Doğan Kaya Armağanı 70. Yaş Hatırası.* ed. Serhat Sabri Yılmaz-Hakan Çelikten-Esra Kaan Çelikten, 2. c. 867-881, Sivas: Vilayet Kitabevi, 2021.

Memmedova, Elmira. "Türk Tasavvuf Şiirinde Elifname-Yaşnamenin Senkretik Bir Örneği Üzerine". *21. Yüzyılda Türk Dünyası Uluslararası Sempozyumu 02-05 Aralık 2010 / Lefke Bildiriler Kitabı,* ed. Nazım Muradov-Elnur Ağayev, 231-243, Ankara: EkoAvrasya, 2010.

Münîrî, *Dîvân.* Hazırlayan: Ersen Ersoy. *II. Bayezid Devri Şairlerinden Münîrî ve Dîvânı (İnceleme-Metin).* Ankara: 2017, II+391 s. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları: 3557 Kültür Eserleri Dizisi: 560.

Özcan, Hüseyin. "Hataî'nin Elifnâme Şeklinde Yazdığı Düvazdeh". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 76 (2015): 191-204.

Özcan, Nurgül. "Rumelili Murtazâ Sükûti Divanı'ndaki Elif-nâmeler". *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 15 (2019): 263-273.

Özkan, Ferudun Hakan. "Kaygusuz Abdal'ın Elifnâmesi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 64 (2012): 185-198.

Öztoprak, Nihat. "Bursalı Feyzi Efendi'nin Elifnameleri". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* XXXV (2006): 135-167.

Öztoprak, Nihat. "Elifname Yazma Geleneğine Göre Fuzûlî'nin Elifnamesi Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Uluslararası V. Dil, Yazın, Deyişbilim Sempozyumu Edebiyat, Edebiyat Öğretimi ve Deyişbilim Yazıları.* 327-336. İstanbul: Pegem A Yayıncılık, 2006.

Öztoprak, Nihat. "Elifnamelerin Tertip Hususiyetleri ve Metin Tesisindeki Yeri". *Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu Bildiriler 2,* 818-823, Erzurum: Erzurum Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 2009.

Öztürk, Nuran. "Elifnâme ve Nidâî'nin Elifnâmesi". *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu Bildirileri,* 173-185, Adana: Çukurova Üniversitesi, 2012.

Saraç, M[ehmet] A[li] Yekta. *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat.* 5. basım. İstanbul: 3F Yayınevi, 2007.

Sarıkaya, Erdem. "XVIII. Asır Şairlerinden Vasfî'nin Elif-nâmeleri". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* VIII (2021): 650-659.

Şahin, Gülay. "Elifname Türü ve Zekî'ye Ait Bir Elifname". *TÜRÜK*

Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi 10, 28 (2022): 214-255.

Şanlı, İsmet. "Divan Şiirinin Görsel Yönü: Harflerle Yapılan Hünerler ve Tâlib Ahmed Bosnavî'nin Elifnâmesi". *II. Uluslararası Türk Sanatları, Tarihi ve Folklorü Kongresi/Sanat Etkinlikleri Doç. Dr. Tahsin Parlak Armağanı.* ed. Osman Kunduracı-Ahmet Aytaç, 233-241, Bosna: 2014.

Taş, Hakan. "Deli Birâder Gazâlî [ö. 1535?]'nin Elif-nâme'si". *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 3, 2 (2008): 642-652.

Taşkesenlioğlu, Lokman. "Divan Edebiyatında Elifnameler ve Bilinmeyen İki Elifname Örneği: Memi Can Saruhânî ve Ömer Karîbî Elifnameleri". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 58 (2017): 159-202.

Temizkan, Mehmet. *Türk Edebiyatında Harf Şiirleri ve Elif-nâmeler.* İzmir: Külcüoğlu Kültür Merkezi, 2007.

Tökel, Dursun Ali. *Divan Şiirinde Harf Simgeciliği.* İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, 2016.

Turan, Selami. "Hatâyî'nin Elif-nâme Tarzında Yazılmış Şiirleri". *Arayışlar-İnsan Bilimleri Araştırmaları- XI* (2004): 107-125.

Turan, Selami. "Sultan da Elif-ba Yazar: Muhibbî'nin Elif-nâme'si". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 1. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri,* ed. A. Özkan-S. Turan, 627-633, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, 2008.

Uz, Özkan-Enes Yıldız. "Muhyî'nin Elifnâme Tarzıyla Yazdığı 'Arz-ı Hâli". *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 14, 3 (2019): 1587-1601.

Vural, Büşra Çelik. "Ehlî'nin Düvâz-nâme Temalı Elif-nâme'si". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 108 (2023): 435-453.

Yenikale, Ahmet. "Ahmed Kuddûsî'nin Elifnâmeleri ve Dil İçi Çevirileri". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17, 1 (2020): 195-210.

Yıldırım, Ayten. "XIX. Asrın Bilinmeyen Şairi Vasfî ve İki Elif-nâmesi". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 28 (2022): 691-713.

TAŞ, İbrahim.[*]

"Türkçede Eş Anlamlılık: *Nehcü'l-Ferâdîs* Örneği"

1. Giriş

Ana dili konuşuru duygu ve düşüncelerini aktarırken çoğu zaman yakınlıklardan ya da zıtlıklardan hareket eder. Duygu ve düşünceler pratik dilde ya kendilerine yakın/eş olan ya da zıt olan kavramlarla hayat bulur. Bunun da ötesinde insan zihni oluşturduğu bağlamlarda yakınlık ya da zıtlık olgularından yararlanır. İnsan zihninin oluşturduğu bu gerekliliğin bir sonucu olarak dilde eş anlamlılık ve zıt anlamlılık kategorileri doğmuştur. Buna karşılık çoğu dilbilimci dillerde tam anlamıyla bir eş anlamlılıktan söz edilemeyeceğini, eş anlamlı gibi görünen sözcüklerde bir nüans bulunduğunu, nüans olmasa bile kullanım farkı olduğunu düşünür. Örneğin K. İmer, A. Kocaman ve A. S. Özsoy eş anlamlılığı tam da bu şekilde tanımlamıştır: "Sözcük ve tümcelerin özdeş anlamlı olmaları durumu. Anlambilimciler tam eşanlamlılığın söz konusu olmadığını, çünkü böyle bir durumun ancak iki sözcük bütün bağlamlarda birbirinin yerine kullanılabilirse olanaklı olabileceğini öne sürerler; örn. *beyaz* ve *ak*: *beyaz peynir*, **ak peynir* ya da *kara* ve *siyah*: *kara toprak*, **siyah toprak*" (İmer vd. 2011: 118). Esasında bu tanım, herhangi iki sözcüğün *tam* olarak eş anlamlı olamayacağını; başka bir deyişle herhangi iki sözcüğün pratikte bütün bağlamlarda birbirinin yerine kullanılamayacağını göstermek için uygundur. *Ak* / *beyaz* ve *kara* / *siyah* kelime çiftlerinin birbirinin yerine kullanılamayacağı çok sayıda örnek bulabiliriz ki bu onların semantik olarak her pozisyonda (bağlamda) örtüşmedikleri anlamına gelir. Bu, tartışmalı iki sözcüğün *tam* eş anlamlı olmadığını göstermek için iyi bir yöntemdir. Ne var ki ihtiyacımız olan şey tartışmalı kelime çiftinin 'tam' olarak eş anlamlı olmadıklarını değil eş anlamlı olabileceklerini göstermek olmalıdır.

Konuyu gerek başka dillerde gerekse Türkçede değerlendiren Doğan Aksan, öteden beri eş anlamlı kelimeleri bir araya getiren sözlükler hazırlandığını; ancak araştırmacıların sözlüklerde bir araya getirilen kelimeler arasında çeşitli nüanslar ya da kullanım farkları tespit ettiklerini belirtmiş ve şu yargıya varmıştır: "Aslında birden fazla kelimenin aynı, birbirinin tam eşi anlama gelemeyeceği bugün bütün dilciler tarafından kabul edilmekte ve bu eşlik, eşitlik yalnızca, bu dil

[*] Prof. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ibrahim.tas@bilecik.edu.tr. ORCID ID: 0000-0002-1802-1534

olayını karşılayan bazı terimlerde kalmış bulunmaktadır. Zaten "bir kavrama bir kelime" ilkesi benimsendikten sonra, birden fazla kelimenin aynı kavramı yansıtması düşünülemez. Bu bakımdan bu türlü sözlere yakın anlamlı kelimeler denilmesi daha doğru olsa gerektir" (Aksan 1987: 72). Bu yargıda da dikkat edileceği gibi dildeki kelimelere listeler şeklinde ya da sözlük üyeleri gözüyle bakılmakta ve bu kelimeler arasında anlam olarak 'tam' bir eşlik olamayacağı vurgusu yapılmaktadır; böylesi durumlar için en uygun tespitin yakın anlamlılık olacağı ifade edilmektedir. Aksan'ın kelimeleri sözlüksel düzeyde ele aldığı "Türkçede Eşanlamlılık" bahsinde yer verdiği *darıl- / küs- / gücen-, kırıl- / incin-, gönder- / yolla-, dile- / iste-, bez- / bık- / usan-, üzüntü / tasa / keder / dert / gam / elem, bit- / tüken-, kız- / öfkelen- / hiddetlen-, eksik / noksan, değer / kıymet, deprem / zelzele, yürek / kalp, kafa / baş* vb. örnekler, kendisinin de belirttiği gibi ya çeşitli anlam farkları taşımaktadır ya da kullanım yerleri birebir örtüşmemektedir (Aksan 1987: 102-105). Netice olarak Aksan'ın da konuya kelimeleri geçtiği pasajlardan soyutlayarak sözlüksel düzeyde yaklaştığı ve 'tam' bir eş anlamlılık sorguladığı gözlenmektedir. Eş anlamlı oldukları düşüncesiyle listelenen kelimeler açıktır ki çeşitli bağlamlarda birbirinin yerine kullanıldıkları için bu şekilde listelenmektedir; ancak listelendikten sonra onların tam bir eş anlamlılığından söz edilemeyeceğine dair çeşitli kullanımlar tespit ettiğimizde bu kez kaçınılmaz olarak dilde 'tam' bir eş anlamlılık olamayacağı yargısına ulaşmış oluruz; böylece nihai olarak onların sadece 'yakın anlamlı' kelimeler olabileceği sonucunu elde ederiz.

Günay Karaağaç da bu olgudan hareket ederek eş anlamlı kelimeleri "Anlamları aynı veya yakın olan dil birimleri, eş anlamlı dil birimleri olarak bilinir" şeklinde tanımlamıştır (Karaağaç 2013: 372-373). Karaağaç'a göre "Dilcilik açısından, eş anlamlı sözler arasında yalnızca değer farkı vardır. Eş anlamlı sözler, genellikle bazı sözlerdeki kavram inceliklerinin çeşitli sosyal ve dil kesimlerinde zamanla gölgelenmeye uğrayarak anlamca birbirlerine yaklaşmalarından oluşmuştur" (Karaağaç 2013: 373). Karaağaç da eş anlamlılığa sözlüksel düzeyde yaklaşarak kelimeler arasında anlam bakımından tamamen bir örtüşmenin olamayacağını ve mutlaka farklılığa işaret eden bir ayrıntının bulanacağını ifade eder: "Dillerde anlam bakımından birbirleriyle tamamen örtüşen sözler, genellikle bulunmaz. Eş anlamlı sözler anlam bakımından birbirine benzer olmakla birlikte, birini diğerinden ayıran bir ayrıntıya sahiptirler. ... İkinci olarak, eş anlamlı sözlerin farklılığının, kullanılma alanıyla ilgili biçim farklılığı olması da

mümkündür. Eş anlamlılar, anlam yönünden yakın sözler oldukları için, bazen birbirleri yerine kullanılırlar. Eş anlamlılık, bir dilin değişik düzlemlerinde söz konusu olabilir" (Karaağaç 2013: 373). Karaağaç son olarak eş anlamlılığa kelimelerdeki çok anlamlılığın ve alıntı sözlerin yol açtığını da belirtmiştir. Örneğin çok anlamlı olan *yüz* sözcüğü, bir anlamıyla *çehre*, *didar* sözleriyle eş anlamlı olabilirken başka bir anlamıyla *örtü*, *kapak*, *kılıf* sözleriyle eş anlamlı olabilmektedir. Alıntı kelimeler de zaman zaman eş anlamlılığa sebep olurlar: *çok* / *fazla* (Ar.), *değer* / *kıymet* (Ar.), *yönerge* / *direktif* (Fr.) vb. (Karaağaç 2013: 374).

Konuyu daha ayrıntılı olarak ele alan F. R. Palmer, pek çok kelime çiftinin aynı anlama sahip olmasının sözlük yazarlarınca mümkün görüldüğünü ve bu açıdan bakıldığında gerçekte tamı tamına aynı anlama gelen hiçbir kelime çiftinin bulunmadığını belirtir: "Gerçekten eşanlamlı olan kelimelerin var olmadığı, yani tamı tamına aynı anlama gelen hiçbir kelime çiftinin bulunmadığı iddia edilebilir. Aslında, tamı tamına aynı anlama gelen iki kelimenin ikisinin de aynı dil içinde yaşayabilmesi mümkün değil gibi görünecektir. Muhtemelen, eş anlamlı kelimelere baktığımızda, onların birbirinden farklı olduğunun görülebileceği en az beş yol mevcuttur" (Palmer 2020: 95, 97). Bu yollardan ilki eş anlamlı kelime gruplarının dilin farklı lehçelerine ait olmalarıdır. İkincisi kelime çiftlerinin farklı stiller/deyişler ifade etmesidir; örneğin çifti oluşturan kelimelerden biri daha modaya uygun iken diğeri gündelik hayata ait olabilir. Üçüncüsü çifti oluşturan kelimelerden birisi sadece daha duygusal ve değerlendirici anlamıyla diğerinden ayrılır; onların geriye kalan temel anlamı ise aynıdır. Dördüncüsü bazı kelimeler, birlikte kullanılmaları bakımından sınırlıdırlar; yani kimi kelimelerin kullanımı sadece başka kelimelerle birlikte vuku bulabilmektedir. Sonuncusu ise pek çok kelimenin anlamlarının birbirine yakın olduğu veya birbirleriyle örtüştüğü gerçeğidir (Palmer 2023: 97-100). Palmer'e göre eş anlamlılığı test edebilecek yollardan biri, kelimelerden birinin yerine diğerini koymaktır. Fakat bu durumda da gerçek ya da tam olarak eş anlamlı olan kelimelerin, bulundukları her türlü yer ve çevrede birbiriyle karşılıklı olarak yer değiştiremeyecekleri görülecektir. Bu ise tamı tamına aynı anlama gelen hiçbir kelime çifti yoktur, şeklindeki doğal kanaatin doğal bir sonucu olacaktır (Palmer 2020: 101). Palmer de kelimeleri sözlüksel düzeyde tasvir etmiş ve doğal olarak tamı tamına bir eş anlamlılığın olamayacağı sonucuna varmıştır. Eş anlamlılığı test etmenin bir yolu olan kelime çiftlerinden birini diğerinin yerine koyma yöntemi esasında

dilin pratikte ya da uygulama alanında eş anlamlılık göstergesi olsa da bu yöntem Palmer'in belirttiği gibi her türlü düzlemde işe yaramayacaktır; çünkü bir kelimenin yer aldığı her türlü yer ve çevrede diğer kelimeyle yer değiştiremeyeceği gayet açıktır. Palmer'in eş anlamlılık bahsinde işaret ettiği bir başka önemli konu da bağlama-bağlamsal eş anlamlılıktır. Buna göre bağlamsal eş anlamlılık belirli bağlamlarda kelimelerin eş anlamlı olarak görüldükleri yerlerde eş anlamlı olduklarıdır. Palmer bağlamda oluşan eş anlamlılığın gerçekte bilginin bağlamdan çıkarılabilir olmasıyla ilgili olduğunu ve bu durumun kelimelerin aynı anlama geldiğini göstermeyeceğini belirtir ve şu örneği verir: *My ... has just had pups* (*Köpeğim henüz yeni yavrulara sahip oldu*). Bu cümledeki boşluğun *dog* (köpek) veya *bitch* (dişi köpek) ile doldurulduğunu düşündüğümüzde *dog* ve *bitch* kelimelerinin eş anlamlılığından söz etmiş oluruz. Oysa Palmer'e göre *dog* 'köpek' sözcüğünün bu cümlede 'dişi köpek' anlamını yüklenmesi bağlamdan çıkarılan bilgi (köpeğin yavrulara sahip olması) eşliğinde gerçekleşir; bu yüzden *dog* kelimesinin bu cümlede oluşan anlamını bağlamdan soyutlayarak *dog / bitch* çiftinin eş anlamlı olduğunu iddia edemeyiz (Palmer 2020: 103-104). Palmer'in bağlamsal eş anlamlılık için verdiği örneğin, yerine koyma yöntemi ile aynı olduğunu söylemek gerekir; bağlamsal eş anlamlılık için kanaatimce daha bütünlüklü metinlere ihtiyaç vardır ki bu türden bir örneğe aşağıda yer vereceğim.

Palmer esasen yukarıdaki açıklamalarında bazı bağlamsal metinlerde ve ayrıca belirli yerlerde yerine koyma yöntemi ile eş anlamlılığın meydana geldiğini ve söz konusu kelime çiftinin semantik olarak örtüştüğünü kabul etmektedir. Eş anlamlılığın ortadan kalktığı durum, onları bağlamlarından koparıp sözlüksel düzeyde ele aldığımızda başlamaktadır ki bu kez de haklı olarak herkesin hemfikir olduğu gibi 'tam' bir eş anlamlılıktan söz etmemiş olacağız.

Dilbilimcilerin yukarıda ele aldığım görüşleri, yani hiçbir dilde tam bir eş anlamlılıktan söz edilemeyeceği gerçeği, dili pratik kullanımından ve bağlamından soyutlayarak sözlükselleştirdiğimizde geçerlidir. Sözlükler, sözcüklerin soyutlanmış ve bağlamlarından koparılmış hâllerini barındırırlar. O yüzden sözlükler bir sözcüğün mümkünse tüm kullanımlarından ya da tüm semantik içeriklerinden genellemeler yoluyla kuşatıcı tanımlar yaparlar. Sözlük maddeleri bu yönüyle karşılaştırıldığında doğal olarak tam bir eş anlamlılıktan söz edemeyiz. Çünkü sözlüksel düzeyde hiçbir sözcük birbiriyle semantik düzeyde örtüşemez. Örneğin, 'ömür sona ermek' anlamındaki *öl-* ve *vefat et-*

fiillerini sözlüksel düzeyde karşılaştırdığımızda semantik olarak örtüştüklerini söyleyemeyiz. *Öl-*, toplumun tüm kesimlerinde canlı bir şekilde kullanılan, belki de bu nedenle mecazlı kullanımları da bulunan bir fiilken; *vefat et-* daha çok kitabi olup saygın kimseler için yazı dilinde tercih edilen bir fiildir; şu örnek cümlelere bakalım:

ölmek:

"Şerefli insanlar olarak yaşayacak, şerefli insanlar olarak öleceğiz", "Bu çiçekler dayanmaz, çabuk ölür", *ölüp ölüp dirilmek* 'çok sıkıntı, acı çekmek veya çok ağır hastalık geçirmek; çok korkmak', *ölenle ölünmez* 'sevilen birinin ölümünden sonra fazla yas tutulmamalıdır çünkü hayat devam eder' anlamında kullanılan bir söz.

vefat etmek:

"Usta oyuncu Kayhan Yıldızoğlu 90 yaşında vefat etti" vb.

Ne var ki dili ve sözcükleri sözlüksel düzeyde, yani onları soyutlanmış hâlde düşünmek pratikten ve dilin kullanımından uzaklaşmak demektir. Gerek dil gerekse sözcükler doğal pratiklerin ve uygulamaların oluşturduğu bağlamlar eşliğinde hayat bulur; sözcükler de bu bağlamlar içinde anlam ya da kullanım kazanır. Yukarıda sözlüksel düzeyde eş anlamlı görünmeyen *öl-* ve *vefat et-*, örneğin aşağıdaki gibi bir metin bağlamında tam da eş anlamlı olarak karşımıza çıkar:

"Hüseyin Rahmi, 1864'te İstanbul'da Ayazpaşa'da doğdu. Hünkâr yaveri Mehmet Sait Paşa'nın oğludur. Okur yazar bir kadın olan annesi 22 yaşında veremden *vefat ettiğinde* Hüseyin Rahmi üç yaşındaydı. Annesinin *ölümü* üzerine Girit'te görevde bulunan babasının yanına gönderildi ancak babasının yeniden evlenmesiyle altı yaşındayken anneannesinin yanına İstanbul'a geldi" (Vursun 2022: 7).

Bu bağlamda açıkça görülmektedir ki *öl-* ve *vefat et-* birbirinin yerine kullanılmıştır; bu, her iki fiilin semantik olarak örtüştükleri, dolayısıyla eş anlamlı olarak kullanıldıkları anlamına gelir.

Yukarıdaki değerlendirmeler ışığında eş anlamlılık ile ilgili şunları söylemek mümkündür: Dilde eş anlamlılığı sözlüklerde ya da kelime listelerinde değil dilin pratikteki kullanımında ve bağlamda aramak gerekir. Kelimeleri bağlamlarından koparıp sözlüklere dizdiğimizde hiçbir zaman 'tam' bir eş anlamlılıktan söz edemeyiz; ancak dili kullanım ve bağlam olarak ele aldığımızda bir eş anlamlılıktan söz edebiliriz ki belki de bunu tespit etmenin en iyi yolu Palmer'in işaret ettiği gibi bağlamda ortaya çıkan eşlik ve benzer söyleyişlerde ya da kullanımlarda ilgili kelimenin yerine kullanılan diğer bir kelimeyi tespit etmektir. Bu

iki olgu en azından metin yazarının ya da ana dili konuşurunun zihninde oluşturduğu eş anlamlılığı tespit etme imkânı sağlayacaktır.[1]

Aşağıda 14. yüzyılda Harezm Türkçesiyle yazılmış olan *Nehcü'l-Ferâdîs*'ten belirli bir kesiti ele alarak metin yazarının eş anlamlı olarak kullandığı sözcükleri bağlam eşliğinde sunmaya çalışacağım. Bağlamda ortaya çıkan bu eş anlamlılık şüphesiz söz konusu kelime çiftlerinin eş anlamlı olarak listelenebileceği anlamına gelmez. Onları bağlamlarından soyutlayarak kelime listesi şeklinde sıralamak kelimelerin metin yazarıyla olan ilişkisini kesmek demektir; bu ise kelimelerin anlamlarının bağlamlardan ve kullanımdan elde edilmeyip verili olduğunu kabul etmek demektir.

2. *Nehcü'l-Ferâdîs* Örneği

Nehcü'l-Ferâdîs 14. yüzyılda Kerderli Mahmûd bin Ali tarafından yazılmış İslami dünya görüşünün öğretisini çeşitli anekdotlar ve hikmetli sözlerle hikâye eden bir nasihat ve ahlak kitabıdır. Eser 4 bap (bölüm), her bap da bir hadisle başlayan on fasıldan oluşmaktadır; böylece eser toplam 40 hadis ihtiva eder. Birinci bölümde Hz. Muhammed'in hayatı; ikinci bölümde dört halife, ehl-i beyt ve dört büyük mezhep imamı; üçüncü bölümde iyi ameller; dördüncü bölümde kötü ameller konu edilir. Özellikle son iki bölüm kısa hikâyelerden

---

[1] Eş anlamlılık tam olarak anlaşılamadığı için ilk ve orta öğretim kademesinde bu olgunun öğretiminde de sorunlar olduğu görülmektedir. Müfredatta eş anlamlı kelimelerin hangi yöntemle öğretildiği incelendiğinde bu konunun daha çok sözcük listeleri şeklinde ele alındığı, başka bir deyişle kelimelerin bağlamlarından koparılarak sözlüksel içeriklerinin gözetildiği görülmektedir. Örneğin; *kalp / yürek, görev / vazife, mektep / okul, zayıf / cılız, yüce / ulu, konut / ev* gibi sözcük çiftleri bu şekilde listeler hâlinde sunulmaktadır. Oysa eş anlamlı olarak verilen bu ve benzeri kelimelerin, sözlüksel düzeyde değerlendirildiklerinde eş anlamlı olmadıkları açıktır. Esasında bu listeyle anlatılmak istenen şey, bu kelimelerin pratikteki kimi kullanımlarında semantik olarak birbirleriyle örtüştükleridir. Fakat bu kelimeler kendi pratiklerinden ve bağlamlarından koparıldığında doğal olarak onların eş anlamlılığından da söz edemeyiz. İkinci bir husus da bu tür sözcük listelerinde kelimelerin öğrencilerin zihninde daha geniş çağrışımlara açık olmasıdır. Örneğin *görev / vazife* kelime çiftinde *görev* ile tam olarak kastedilen şey nedir; 'resmî olarak verilen bir sorumluluk' mudur; yoksa 'ebeveynlerin çocuklarına verdiği işler' midir; yoksa 'çocukların kendi aralarında oynarken birbirlerine yükledikleri işler' midir? *Vazife* ile kast edilen 'yapılması zorunlu olan bir ödev' midir; yoksa 'kişinin her gün yaptığı sıradan işler' mi; ya da 'öğretmenin öğrencisine verdiği ödev' midir? Üçüncü bir nokta, sözcük çiftleri öğrencilerin zihninde daha geniş çağrışımlar oluşturduğu için çifti oluşturan sözcüklerin yerine başka sözcüklerin de önerilmesidir. *Görev / vazife* örneğinde öğrenci *görev* ya da *vazife* yerine *iş* sözcüğünün de eş anlamlı olduğunu ileri sürebilecektir.

oluştuğu için anlatı türü metinlere iyi bir örnek teşkil etmektedir. Kısa ve bütünlüklü anlatı türü metinler dili teknik yönden tasvir etmek için oldukça elverişlidir. Aşağıda aktaracağım kısa pasajlar eserin üçüncü bölümünün altıncı faslı olan "Ata anaḳa ḫidmat ḳılmaḳ fażāyiliniŋ bayānı içinde turur (Ana babaya hizmet etmenin faziletleri hakkında)" (282/15 - 293/13) kısmına aittir. İlk pasaj şöyledir (Eckmann 1983: 197-198):

285/13 - 286/11. *Bir kün Payġāmbar 'alayhi's-salām ḥażratınġa bir kimerse keldi taḳı öz atasıdın şikāyat ḳıldı taḳı aydı: Yā Rasūlallāhi men atamġa ḫidmat ḳılurmen taḳı nafaḳasını hėç taḳṣīr ḳılmadın tamām tegürürmen. Özi men yoḳumda ėwümge kirip mėndin dastūrsız mālımnı alur taḳı ḫarc ḳılur tėdi erse Payġāmbar 'alayhi's-salām atasını ündetti. Baḳar, bir abuşḳa ermiş; arḳası bükrermiş, saçı saḳalı aḳarmış, elginge 'aṣāsı almış, keldi taḳı Payġāmbarḳa salām ḳıldı erse Payġāmbar 'alayhi's-salām cavāb yarlıḳadı taḳı aydı: Ey abuşḳa, bu oġluŋ sendin şikāyat ḳılu turur tėdi erse bu abuşḳa aydı: Yā Rasūlallāhi, vaḳtī men bir ḳavī erdim taḳı bu oġlum ża'īf erdi; taḳı men bay erdim taḳı bu oġlum* ***çıġay*** *erdi; taḳı men muŋsuz erdim taḳı bu oġlum maŋa muḥtāc erdi. Yā Rasūlallāhi, ol vaḳtın menim mālımnı bu oġlumdın darīġ tutmadım, bu oġlumḳa ḫarc ḳıldım taḳı ḳuvvatımnı darīġ tutmadım, bu oġlumġa tarbiyat ḳıldım; maḥabbat ve şafakat birle asradım. Ėmdi bu oġlum ḳavī boldı, men ża'īf boldum taḳı bu oġlum bay boldı, men* ***darvīş*** *boldum taḳı bu oġlum muŋsuz boldı, men muŋluġ boldum, bu oġlumḳa muḥtāc boldum. Men mundın darīġ tutmadım erdi, bu mālını mėndin darīġ tutar taḳı mālını mėndin baḫīllıḳ ḳılur, köŋlüm tilekinçe tarbiyat, şafaḳat ḳılmaz tėdi erse Payġāmbar 'alayhi's-salām ol abuşḳa sözini eşitti taḳı közindin ḳaṭarāt ve 'abarāt yaş aḳtı taḳı aydı: Eger bu abuşḳa sözini taşlar taḳı kesekler eşitür bolsa yıġlaġaylar tėdi. Üç ḳata aydı: Ey oġlum, sen taḳı mālıŋ ataŋnıŋsen tėp aydı, zīnhār mālıŋnı ataŋdın darīġ tutmaġıl tėp farmānladı.*

[= Bir gün Peygamber'in huzuruna bir kimse geldi, babasından şikâyet ederek dedi ki: "Ey Allah'ın resulü, babama hizmet ediyor, rızkını eksiksiz karşılıyorum. Kendisi ben yokken evime girip izinsiz malımı alır ve kullanır" deyince Peygamber babasını çağırttı. Baktı ki kambur, saçı sakalı ağarmış, elinde asası yaşlı bir kimse geldi; Peygamber'i selamladı, o da selamını aldı ve buyurdu ki: "Ey ihtiyar, oğlun senden şikâyet ediyor" deyince ihtiyar dedi ki: "Ey Allah'ın resulü, bir zamanlar ben güçlü kuvvetliydim fakat oğlum güçsüzdü; ben zengindim, oğlum fakirdi; ben ihtiyaçsız idim, oğlum bana muhtaçtı. Ey Allah'ın resulü o zaman malımı oğlumdan esirgemedim, oğlum için kullandım; gücümü kuvvetimi esirgemedim, oğlumu büyüttüm; sevgi ve şefkatle yedirip içirdim. Şimdi oğlum güçlendi, ben zayıf düştüm; oğlum zenginleşti, ben yoksullaştım; oğlum ihtiyaçsız hâle geldi, ben oğluma muhtaç duruma düştüm. Ben ondan esirgememiştim, o, malını benden esirger, cimrilik eder; gönlümce bana bakmaz, şefkat etmez" deyince Peygamber ihtiyarın sözlerini dinledi ve gözlerinden damla damla yaşlar aktı ve dedi ki: "Eğer ihtiyarın sözünü taşlar ve kesekler duysa ağlarlardı". Üç kez, "Ey

oğlum, sen ve malın babanınsın, sakın malını babandan esirgeme" diye buyurdu.]

Bu pasajda ihtiyar bir kimsenin Peygamber'in huzurunda kendisinden şikâyetçi olan oğluna karşı kendisini savunması hikâye edilmektedir. İhtiyarın, gençlik ve ihtiyarlık döneminde oğlu ve kendisi arasında yaptığı karşılaştırma bağlam gereği pek çok kelime arasında zıtlık oluşturmuştur; *ḳavī* 'güçlü, kuvvetli' / *ża'īf* 'yeteri ölçüde fiziki ve maddi gücü olmayan, güçsüz', *bay* 'zengin, varlıklı' / *çıġay* 'fakir, yoksul'[2] ve *muŋsuz* 'ihtiyaçsız, müstağni' / *muḥtāc* 'ihtiyaçlı, ihtiyaç sahibi' bu türden örneklerdir. İhtiyarın anlatısında kendisi gençken güçlü kuvvetli (*ḳavī*), varlıklı (*bay*) ve ihtiyaca gerek duymayandır (*muŋsuz*); oğlu ise güçsüz (*ża'īf*), yoksul (*çıġay*) ve ihtiyaç sahibidir (*muḥtāc*). İhtiyarlığında ise bu kez oğlu güçlenmiş (*ḳavī bol-*), kendisi zayıf düşmüş (*ża'īf bol-*); oğlu varlıklı duruma gelmiş (*bay bol-*), kendisi fakirleşmiş (*darvīş bol-*); oğlunun ihtiyacı kalmamış (*muŋsuz bol-*) fakat kendisi ona muhtaç duruma (*muŋluġ bol-*) düşmüştür. Bu pasajda açıkça görülmektedir ki bağlamın ilk dizisinde 'fakir, yoksul' anlamında *çıġay* kelimesi kullanılırken ikinci dizisinde Farsça *darvīş* (Türkiye Türkçesinde *derviş*) kelimesi tercih edilmiştir ki bu *çıġay* ile *darvīş*'in semantik olarak örtüştükleri yani eş anlamlı olarak kullanıldıkları anlamına gelir; kelimelerin sözlüksel tanımları da bu örtüşmeye işaret etmektedir: *çıġay* (DLT) 'yoksul, fakir (*faḳīr*)' (Kaçalin 2019: 148); *darvīş* 'faḳīr ve yoḫsul' (Ni'metullâh Ahmed 2015: 199). Bu pasajda *çıġay* ile *darvīş*'ın semantik içerikleri aynı olmakla birlikte sadece kullanım yerleri farklıdır ki o da *çıġay*'ın gençlik, *darvīş*'in ise ihtiyarlık dönemine özgü olmasıdır. *Nehcü'l-Ferâdîs*'in farklı bölümlerinde *darvīş*'in kullanımları incelendiğinde bu durumun kelime için karakteristik bir özellik arz etmediğini ve kullanım yeri itibarıyla tamamen metin yazarının tercihine bağlı olarak göründüğünü söylemek gerekir

Metnin hemen devamında arka arkaya gelen iki pasajda *yawuz* / *yaman* ve *zaḥmat* / *emgek* eş anlamlılığı söz konusudur (Eckmann 1983: 198):

286/11 - 287/6. *Yana bir kün bir kimerse Payġāmbar 'alayhi's-salāmḳa keldi taḳı anasıdın şikāyat ḳıldı taḳı aydı: Yā Rasūlallāhi anam* ***yawuz*** *ḳılıḳlıġ*

---

[2] *Bay* ve *çıġay* arasındaki semantik zıtlık *Dîvânu Lugâti't-Türk*'teki *çıġay* maddesinde bir şiir parçasında da yer alır: *köŋül kimniŋ bolsa ḳalı yōḳ çıġay, ḳılsa küçün bolmas anı toḳ bāy* "Fakir ruhlu yaratılan kişi zengin yapılamaz" (Kaçalin 2019: 148). Bu *pasajda çıġay* / *bāy* zıtlığı bir yana *çıġay*'ın *yōḳ* ile, *bāy*'ın da *toḳ* ile semantik olarak örtüştüklerine dikkat edilmelidir.

turur tėdi erse Payġāmbar 'alayhi's-salām aydı: Anaŋ sėni toḳuz ay emgenip kötürmişde ***yawuz*** *ḳılıḳlıġ ermes erdi ėmdi mü* ***yaman*** *ḳılıḳlıġ boldı tėdi erse ol kimerse aydı: Yā Rasūlallāhi ḥaḳīḳat taḳı rāst ayturmen kim anam* ***yawuz*** *ḳılıḳlıġ turur tėdi erse Payġāmbar 'alayhi's-salām yana aydı: Tatlıġ uyḳusın özinge ḥarām ḳılıp oyaġlıḳ ḳılıp kendü özini emgetip suwsatıp sana tarbiyat ḳılmışta* ***yaman*** *ḳılıḳlıġ ermez erdi ėmdi mü* ***yaman*** *ḳılıḳlıġ boldı tėdi erse ol kimerse aydı: Yā Rasūlallāhi ol maŋa tarbiyat ḳıldı erse men taḳı aŋa yanutı ḳaytardım tėdi erse Payġāmbar 'alayhi's-salām aydı: Ne ḳıldıŋ tėdi. Ol kimerse aydı: Yā Rasūlallāhi boynumġa kötrüp ḥacke elettim taḳı Ka'be'ke költürüp ṭavāf ḳıldurdum tėdi erse Payġāmbar 'alayhi's-salām aydı: Ol anaŋ sėni tuġurmışda bir tolġaġ* ***zaḥmatı*** *taḳı maşaḳḳatı kim anaŋḳa tegdi bu ḥac ḳıldurġanıŋ ol bir tolġaġ zaḥmatinge cazā ermes tėp aydı.*

Bir kün 'Ömer raẓiyallāhu 'anhu Ka'be yolında körer, bir kimerse anasını ėgnine köterip Ka'be'ke ėletür. Ol kimerse Ömer'ke aydı: Yā amīra'l-mu'minīn, bu anamnı ėkki aylıḳ yerdin ėgnime köterip Ka'beḫānaḳa ėletürmen. Bu anamnı ḥaḳḳını ötemiş bolġay mumen tėp su'āl ḳıldı erse 'Ömer raẓiyallāhu 'anhu aydı: Ey aḥmaḳ, bir tolġaġ ***emgekini*** *taḳı ötemiş bolmaġaysen tėp aydı.*

[= Yine bir gün bir kimse Peygamber'e geldi ve anasından şikâyet ederek şöyle dedi: "Ey Allah'ın resulü, anam kötü huyludur" deyince Peygamber dedi ki: "Anan seni dokuz ay zahmet çekip karnında taşıdığında kötü huylu değildi, şimdi mi kötü huylu oldu" deyince o kimse dedi ki: "Ey Allah'ın resulü, gerçek söylüyorum ki anam kötü huyludur" deyince Peygamber tekrar dedi ki: "Tatlı uykusunu kendisine haram edip uykudan uyanıp kendisini aç susuz bırakarak seni büyüttüğünde kötü huylu değildi, şimdi mi kötü huylu oldu" deyince o kimse dedi ki: "Ey Allah'ın resulü, o beni büyüttüyse ben de ona karşılığını verdim" deyince Peygamber dedi ki: "Ne yaptın?". O kimse dedi ki: "Ey Allah'ın resulü, sırtıma alıp hacca götürdüm, Kâbe'ye iletip tavaf ettirdim" deyince Peygamber dedi ki: "Anan seni doğurduğunda öyle bir doğum sancısı çekti ki hacca götürmen bir doğum sancısına karşılık gelmez" dedi.

Bir gün Ömer Kâbe yolunda anasını sırtına alıp Kâbe'ye götüren bir kimseyi görür. O kimse Ömer'e dedi ki: "Ey müminlerin emiri, anamı iki aylık yerden sırtımda Kâbe'ye götürüyorum; anamın hakkını ödemiş olur muyum" diye sorunca Ömer dedi ki: "Ey ahmak, bir doğum sancısını bile ödemiş olmazsın" dedi.]

Bu pasajda annesinin kötü huylu olmasından şikâyet eden kimseyle Peygamber arasında geçen diyalog hikâye edilmektedir. Oğlunun, annesini her defasında *yawuz ḳılıḳlıġ* (kötü huylu) olarak tanıtmasına karşılık Peygamber de her defasında bu duruma işaret etmek üzere *yaman ḳılıḳlıġ* (kötü huylu) ibaresini tercih etmektedir. Burada her iki ibarenin (*yawuz ḳılıḳlıġ / yaman ḳılıḳlıġ*) semantik olarak örtüştükleri ve eş anlamlı olarak kullanıldıkları görülmektedir; hatta *yawuz* ve *yaman*'ın *ḳılıḳlıġ* kelimesi ile birleşik oluşturacak şekilde daha ileri bir eş anlamlılık

ve kullanım ortaklığı taşıdığını ve sadece tercihen farklılaştıklarını söylemek mümkündür.[3]

Pasajın devamında *tolġaġ zaḥmatı* ile *tolġaġ emgeki*'nin aynı içerikte kullanıldığı görülmektedir. *Tolġaġ*[4] sözlüksel olarak 'sıkıntı, meşakkat, zorluk, mihnet' anlamına gelse de bu pasajda özel olarak gebe kadının doğum esnasında duyduğu 'şiddetli sancı, ağrı, doğum ağrısı' anlamında olmalıdır; *tolġaġ zaḥmatı* ve *tolġaġ emgeki*'ni de 'doğum anındaki ağrının neden olduğu eziyet, meşakkat, sıkıntı' olarak anlayabiliriz. Arapça *zaḥmat* sözcüğünün 'kadının doğurma esnasında kaslarını zorlayarak nefesini tutup ıkınması' anlamının da bulunduğunu düşünürsek sözcüğün, *tolġaġ*'ı pekiştirmek için özel olarak seçildiğini de varsayabiliriz.[5]

Bir diğer pasajda ise *ṭa'ām* ve *luḳma* arasında bir eş anlamlılık söz konusudur (Eckmann 1983: 199-200):

289/1-6. *Ḥasan raẕiyallāhu 'anhu vālidası Fāṭıma raẕiyallāhu 'anhā birle bir tėrgide* ***ṭa'ām*** *tanāvul ḳılmaz erdi. Bir kün anası Fāṭıma raẕiyallāhu 'anhā aydı: Ey oġlum, sen menim birle bir tėrgide* ***ṭa'āmnı*** *niçe tanāvul ḳılmassen tėp su'āl ḳıldı erse oġlı Ḥasan aydı: Ey anam, siziŋ birle bir tėrgide* ***ṭa'ām*** *tanāvul ḳılsam siziŋ mubārak közüŋüz bir neerseke tüşer bolsa men taḳı anı bilmedin sizdin burunraḳ alsam taḳı tanāvul ḳılsam ḳorḳarmen kim ata ana āzārlatġanlardın bolġaymen tėp aydı erse Fāṭıma raẕiyallāhu 'anhā aydı: Ey oġlum, men saŋa baḫīl ḳıldım, kelgil, menim birle bir tėrgide* ***luḳma*** *tanāvul ḳılġıl tėdi erse andın soŋ anası birle bir tėrgide* ***ṭa'ām*** *tanāvul ḳılu başladı.*

[= Hasan, anası Fatıma ile aynı sofrada yemek yemezdi. Bir gün anası Fatıma dedi ki: "Ey oğlum, sen benimle aynı sofrada neden yemek yemezsin?" diye sorduğunda oğlu Hasan dedi ki: "Ey anam, sizinle aynı sofrada yemek yesem, sizin mübarek gözünüz bir

---

[3] Aynı birleşik içinde *yawuz* ve *yaman*'ın alternatif olarak kullanıldığı bir başka ibare *yawuz iş / yaman iş* 'uygunsuz, yaramaz, kötü iş' birleşiğidir ki eserin 60. sayfasının 3. satırında geçer (Eckmann 1983: 44): 60/2-4. *eger ḳulum bir yawuz işke ḳasd ḳılsa dīvānında hėç neerse bitimeŋ tėp ayturmen ve eger ol yawuz işni ḳılur bolsa bir yaman iş ḳıldı tėp bitiŋ farmānlayurmen* "Eğer kulum kötü bir işe niyetlense (onun) kitabına hiçbir şey yazmayın diye buyururum; eğer o kötü bir iş yaparsa sadece tek bir kötü iş yaptı diye yazın buyururum".

[4] *Tolġaġ*'ın sözlüksel anlamının yanında hususi olarak 'dizanteri' ve 'kulunç' anlamına da geldiğini; ayrıca *emgek* ile sıralama birleşiği oluşturduğunu *Dîvân*'dan öğreniyoruz: *tolġaġ* 'sıkıntı (miḥna)'. *emgek tolġaġ* denir. Bunun asıl anlamı 'dizanteri (*zaḥīr*) ve kulunç (*ḳawlanc*)' demektir. *anıŋ ḳarnı tolġar* "Onun karnında dizanteri ve mide bağırsak iltihabı oluştu" (Kaçalin 2019: 482).

[5] *zaḥmat* 'Sıkışmağa denir. Zecmet ma'nāsınadır ki doğuran hatunun vilādet burusuyla olan ıkıntısına ve sıkıntısına denir ki onunla veled taşra uğrar' (Mütercim Âsım Efendi 2013: 5013)

şeye ilişse, ben de onu bilmeden sizden önce alsam ve yesem ana babayı öfkelendirenlerden olurum diye korkuyorum" deyince Fatıma dedi ki: "Ey oğlum, ben sana karşı cimrilik ettim; gel, benimle aynı sofrada yemek ye" deyince ondan sonra anasıyla aynı sofrada yemek yemeye başladı.]

Bu pasajda açıkça görülmektedir ki *luḳma* sözcüğü *ṭa'ām* yerinde kullanılmıştır; sözlüksel olarak *ṭa'ām*[6] ve *luḳma*[7] arasındaki semantik fark belirgin ise de buradaki bağlamda *luḳma* da, tıpkı *ṭa'ām* gibi, 'yemek, yiyecek' anlamında olmalıdır.

Yukarıdaki kısa anlatı türü metinler şunu göstermektedir: Metin yazarı anlatı içerisinde benzer bağlam ve ifadelerde bazı kelime çiftlerini birbirinin yerine tercih etmektedir; bu, her iki kelimenin söz konusu bağlamda semantik olarak örtüştüklerini ve eş anlamlı kabul edildiklerini gösterir. Örneklerini verdiğim *çıġay* / *darvīş*, *yawuz* / *yaman*, *zaḥmat* / *tolġaġ*, *ṭa'ām* / *luḳma* gibi kelime çiftlerini eş anlamlı kelime çiftleri şeklinde listelediğimizde ise bağlamlarını göz ardı etmiş oluruz; ve nihayet bu sözcüklerin farklı kullanımlarını tespit ederek doğal olarak aralarında tam bir eş anlamlılığın bulunamayacağı sonucuna ulaşmış oluruz.

Son olarak bağlamsal eş anlamlılık ve yerine koyma yöntemi ile oluşan eş anlamlılığın semantik biliminde önemli bir amaca daha hizmet ettiğini belirtmek isterim. Böylesi bir eş anlamlılık tarihî metinlerde semantik kategorisi açık olmayan ya da belirsiz olan sözcükler için yerinde tespitler yapmaya imkân tanır. Aşağıda bu duruma işaret etmek üzere birkaç örnek vermekle yetineceğim:

Dedem Korkut Kitabı'nın Vatikan yazmasından aktaracağım aşağıdaki pasaj tarihî metinlerde semantik içeriği belirsiz olan *ḳara ḳura* ibaresi için belirleyici bir rol oynar (Kaçalin, 2017, s. 513):

85[b]/11-12. *Bu ṭarafda Ḳażān Beg gėce yaturken ḳayġulu vāḳı'a gördi. Vāḳı'asında[n] oyandı, eydür: "Begler, ḳara ḳura düş gördüm. Yumruġımda dalbıyan şāhīn kuşum öldi..."*

Bu pasajda *ḳayġulu vāḳı'a* ile *ḳara ḳura düş*'ün birbirinin yerine kullanıldıkları; başka bir deyişle *vāḳı'a* ile *düş*'ün, *ḳayġulu* ile de *ḳara ḳura*'nın semantik olarak örtüştüklerini söyleyebiliriz. Böylece semantik içeriği açık olmayan *ḳara kura*[8] ibaresinin 'kaygılı, endişe verici'

---

6 *luḳma* 'lokma, sokum; küçük parça' (Mutçalı 1995: 804).

7 *ṭa'ām* 'yiyecek, yemek; öğün' (Mutçalı 1995: 522).

8 Bu ibare *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te kaydedilmiş ancak semantik içeriğine dair herhangi bir bilgi verilmemiştir: *ḳara ḳura:* Bu iki kelime, ikileme yoluyla kullanılır

anlamında olduğu açıklığa kavuşmuş olur. *Vāḳı'a / düş* ise sözlüksel düzeyde de eş anlamlıdır: *vaka* 'rüya, düş; Traum' < Ar. *vāḳı'a* (Tietze 2019: 397).

Başka bir örnek 14. yüzyıl şairi Şeyyâd Hamza'nın *Yûsuf ve Zelîhâ*'sında geçen benzer söyleyişe sahip beyitlerde birbirinin yerine konulmuş olan *yėr / yüz* kelime çiftidir; bu benzerlik *yüz* sözcüğünün bağlamdaki semantik içeriğini açığa çıkarmaktadır. Aşağıdaki kesitte kardeşleri Yûsuf'u öldürmek için ava gitmek bahanesiyle babalarından alıp gözden kaybolduklarında onu ortalarına alıp öldüresiye döverler (Taş 2019: 122):

68. *çün ki bir ṭaġ aşdılar ṭolundılar*
ėşid ėmdi Yūsuf'a ne ḳıldılar

69. *götürmişken vurdılar anı* ***yėre***
uşşı gitdi ṭurdılar ḳamu yöre

70. *uşşı geldi başına açdı gözin*
Rūbīl dapa sıġındurdı kendözin

71. *Rūbīl daḫı Yūsuf'ı urdı* ***yüze***
şöyle urdı kim nėydeyüm ben size

[= Dinle şimdi, dağı aşıp gözden kaybolduklarında Yûsuf'a ne yaptılar; kaldırıp onu yere çaldılar; aklı başından gitti, hepsi çevresine üşüştüler. Aklı başına geldi, gözlerini açtı; kendisini Rûbîl'e emanet etti. Rûbîl de Yûsuf'u yere çaldı; öyle bir çaldı ki nasıl anlatayım size!]

Bu pasajda 69. beyitin ilk mısrası (*götürmişken vurdılar anı yėre*) ile 71. beyitin ilk mısrası (*Rūbīl daḫı Yūsuf'ı urdı yüze*) bağlam, içerik ve söyleyiş olarak benzerdir. Aynı söyleyişin bir benzeri 96. beyitte de karşımıza çıkar (Taş, 2019: 126):

96. *geldi Şem'ūn Yūsuf'ı urdı* ***yüze***
tėz çıḳargil ṭonuŋı vėrgil bize

[= Şem'un geldi, Yusuf'u yere çaldı; "Hemen elbiseni çıkar, bize ver!"]

Yüz'ün 'yer' anlamına bu vb. bağlamlarda *yėr yüzi* 'yeryüzü' birleşiğinin kaynaklık ettiğini; böylece zamanla *yüz*'ün *yėr* için kullanılageldiğini öngörebiliriz.

(Kaçalin 2019: 221).

Kaynaklar

Aksan, D. (1987). *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi (Ana Çizgileriyle).* Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Eckmann, J. (1983). *Nehcü'l-Ferādīs, Uştmaḫlarnıŋ Açuq Yolı, Cennetlerin Açık Yolu, II Metin.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

İmer, K., Kocaman A., Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü.* İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Kaçalin, M. S. (2017). *Oğuzların Diliyle Dedem Korkut'un Kitabı.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kaçalin, M. S. (2019). *Mahmûd el-Kâşgarî, Dîvânu lugâti't-turk, Türk Dilleri Derlemesi.* İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Mutçalı, S. (1995). *Arapça-Türkçe Sözlük.* İstanbul: Dağarcık Yayınları.

Mütercim Âsım Efendi (2013). *el-Oḳyānūsu 'l-Basīṭ fī Tercemeti'l-Ḳāmūsi 'l-Muḥīṭ Ḳāmūsu 'l-Muḥīṭ Tercümesi,* C 5. Haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

Ni'metullâh Ahmed (2015). *Lügat-i Ni'metu'llâh.* Haz. Adnan İnce. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Palmer, F. R. (2020). *Semantik, Yeni Bir Anlambilim Projesi.* Ankara: Folkitap.

Taş, İ. (2019). *Şeyyād Ḥamza, Yūsuf ve Zelīḫā [Gramer-Metin-Çeviri-Notlar-Sözlük-Dizin-Tıpkıbaskı].* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tietze, A. (2019). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati,* Sekizinci Cilt T-V. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.

Vursun, P. (2022). *Hüseyin Rahmi Gürpınar, Tutuşmuş Gönüller.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TURAL, Secaattin.[*]

"Türk Şiirine Tersinden Bakmak: Ethos-Pathos Bağlamında Bir Edebiyat Tarihi Mümkün Mü?"

Genelde Türk edebiyatına, özelde ise şiire baktığımızda edebiyat tarihçilerinin izlediği yöntemlerden biri kronolojik diğeri ise tematiktir. Bunun yanında bir diğer ayrım da sanatçıların ideolojik yönelimleridir. Bu anlamda Nazım Hikmet ve Mehmet Akif ayrı bir başlıkta incelenmek zorunda kalırken, poetika ile politika birbirine karışıyor. Elbette bu tür ayrımlar edebiyat tarihi için önemlidir ama belki de edebiyat eleştiri ve incelemelerinin en önemli yanı olan kuramsal yaklaşımlar gözden kaçırılmış oluyor. İşte bu yazının ana amacı kuramsal/poetik bir edebiyat tarihi yazımı mümkün mü sorusuna cevap aramaktır. Bilindiği gibi gerek "tersinden edebiyat tarihi" gerekse "ethos/pathos" kavramlarını tartışmaya ilk açan kişi İsmet Özel'dir. "Türk milleti Türk şiirini değil, Türk şiiri Türk milletini yaratmıştır." mottosuyla kaleme aldığı yazılarında, devlete giden şairleri Ethosçu, devletten gelenleri ise pathosçu olarak tanımlamıştır. Bir başka deyişle şiiri var olma savaşının içinde yorumlayanlarla, bireyi ve saf sanatı öne alan şairlerin poetik yaklaşımları için bir kavramsallaştırmaya gitmiştir. Böylece edebiyat tarihi yazımında Tevfik Fikret ve Mehmet Akif ethosçu bir tavır gösterdikleri için bir hasım değil, hısım olarak aynı başlıkta incelenecektir. Bu iki ismin yanına Nazım Hikmet'in de girebilecek olması bu kavramsallaştırmanın neticelerindendir. Aslında bu bakış açısı edebiyat tarihini, sosyolojik ve tarihsel çizgiden kurtararak yalnızca edebî akım ve kuramlar düzleminde yorumlamayı da sağlayacaktır. Böylece sanatçıların edebî yönelimleri öne çıkacaktır. Elbette yazarların ve eserlerin çağının bir yansıması olduğunu kabul ediyoruz, fakat bunun dozunu kaçırmak ya da sadece sözünü ettiğimiz kriterleri göz önünde bulundurmak sağlıklı bir edebiyat tarihi yazımının önündeki en büyük engeldir. Buna örnek olarak Tevfik Fikret ve Mehmet Akif'i sadece ideolojik ve düşünsel anlamda ele alan eleştirel yaklaşımı verebiliriz. Halbuki aşağıda kanıtlamaya çalışacağımız gibi her iki şair de aynı edebî yönelim içinde değerlendirildiğinde bu tür ideolojik yaklaşımların hükmü de sorgulanabilir hale gelebilecektir.

Öncelikle ethos ve pathos kavramlarını hangi anlamda

[*] Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, secaattin.tural@medeniyet.edu.tr

kullandığımızdan başlayalım. Bilindiği gibi her iki kelimenin de kökü Yunancadır ve "Saussure''cü davranarak art zamanlı değil de eş zamanlı yöntemi uygulayalım. Buna göre "ethos", bugünkü anlamıyla, sanatın kendi dışında bir nesnesi olduğundan yola çıkan ve buna bağlı olarak erdem ve ahlakı içerirken, "pathos" da sanatın bir geçişsiz eylem olduğuna inanarak aşırı bireysel bir yönelimi temsil etmektedir. Ethos kelimesindeki "karakter, duruş, ahlaki eğilim" gibi anlamlar ve keçi yolu anlamından türeyen "pathos"un içerdiği "tutku, arzu" gibi anlamlar da hatırlandığında mesele biraz daha aydınlanacaktır. Biz buna isterseniz kısaca "lirizm" ve "epik" anlamlarını da verebiliriz. Tabii ki gerek lirizm gerekse epik şiir daha kapsayıcıdır ve her iki yönelimde de kendini gösterebilir. Fakat her ne olursa olsun lirizm ve epik şairin nereye doğru yöneldiğini işaret etmesi bakımından önemli bir anahtardır. Epikte ethosçu, lirikte ise pathosçu tavır daha belirgindir. İşin ilginç bir yanı ise genellikle Divan Şiiri uzmanlarının yakındıkları bir husus hemen burada zikredilebilir. Söz konusu uzmanlarımız Divan şiirine Batı edebiyatı kuramları ile yaklaşmanın çok da doğru olmadığını, her iki dünyanın dinamiklerinin farklı temellerden yükseldiğini hatırlatarak, özellikle söz konusu kuramlarla Divan şiirine yaklaşımların mahzurları üzerinde sıkça dururlar. Bu karşı çıkışın elbette bazı noktalardan doğru olduğuna inanmakla beraber, edebiyatın ve sanatın doğasının hemen her kültürde benzer özelliklere yaslanması nedeniyle Doğu ve Batı diye ayrım yapmaksızın benzer eleştirel yaklaşımların olması da kaçınılmazdır. Bu anlamda Divan şiirinin en önemli şairlerinden olan Baki'nin bir gazelinde geçen ve şiirin "hem zarifane hem levendane" olması gerektiği ile ilgili mısraı tam da söylemek istediğimiz şeyle ilgilidir. "Zarifane"yi "lirik / pathos", "levendane"yi ise "epik / ethos" olarak anlmlandırmamızda hiçbir engel olmasa gerek. Görüldüğü gibi şairimiz şiirin daha doğrusu sanatın iki farklı yönelimi olduğunun farkındadır. Eksik olan ise sizin de kabul edeceğiniz gibi tezkireye hapsolmuş bir eleştiri geleneğinin yerine kuramsal eleştirinin yokluğudur. Bu yaklaşıma itirazların geleceğini bilmekle beraber, yazımızda ileri sürdüğümüz görüşlere bir destek olarak şimdilik Baki'nin bu sözünü buraya not ederken, daha önce başka bir yazıda üzerinde durduğumuz Doğulu "rind"le Batılı "bohem"in aslında birbirine ne kadar benzediğini de söyleyelim. Buna örnek olarak da Fuzuli'nin "Beng ü Bade"si ile ünlü Fransız sembolist şair Baudleaire'in "Şarap ve Esrar" adlı eserlerini verebiliriz.

Sanatın doğası ile ilgili söz konusu ayrım, esas olarak sanatın özerkliği ile ilgilidir. Kimi sanatçılar, sanatın kendi dışındaki bir göndergesi (toplumsal, siyasal, ideolojik, ahlaki) olması gerektiğini, kimileri de sanatın özerkliğini savunurlar. İşte sanatın özerkliğini savunanlar pathosçu, diğerleri de ethosçu olarak anılabilir. Bu tasnif elbette bu yazının sınırlarını aşacaktır, fakat elden geldiğince konuyu daraltarak açıklamaya çalışacağız. Yine söylemek gerekir ki değişen gerçekliğinin yerini yeni anlatı biçimleri aldıkça, her iki kavram da bazen anlam genişlemesine uğrayarak farklı özellikler gösterebilir. Tanrı merkezli bir dünyadaki sanat anlayışı ile insan merkezli bir dünyanınki bir olmayacaktır, fakat özünde benzerliğini ise yitirmeyeceğini de söylemeliyiz. Divan şiirinin, Tanrı merkezli bir dünyayı temsil etse de Türk edebiyatının pathosçu geleneğinin ilk örneği olması önemlidir. Özellikle gazel türünün lirik doğası, insan doğasının aşk, nefret, kıskançlık, hüzün, ölüm karşısındaki tutumunun biraz daha dingin olması, Tanrı ile kurduğu ilişkideki bağın kuvvetli olmasıyla ilgilidir. Modern dönemdeki pathosçu eğilim ise her ne kadar aynı bireysel duyguları taşısa da dinginliğin yerini "huzursuzluk" almıştır. Rindlikten Bohemliğe geçiştir söz konusu olan, bizim için bile. Türk edebiyatında bireysel yönelişin kaynağının Baudelaire olduğunu burada unutmamak gerekir.

Tanzimat döneminden sonra Namık Kemal'in Divan şiirine yönelttiği saldırılar bizi kanıtlar niteliktedir. Bu edebiyatın güzel bir ölü olduğunu söyleyen Namık Kemal, onu faydasızlıkla, gerçeğe aykırılıkla suçlarken, Türk şiirinin ilk ethosçu tavrını da göstermiştir. O genelde edebiyatı özelde ise şiiri toplumsal faydaya, ahlaka indirgerken estetik değerden çoktan vazgeçmiş ve Türk şiirinde ethos ve pathos kavgasını başlatmıştır. ismet Özel "devlete giden yani milletten gelen şiir" demek isterken aslında tam da bu noktaya vurgu yapmıştır. Ona göre nasıl ki Yunus Emre örneğinde Türk şiiri milleti yaratmışsa, yani şiiri millet değil dikkat edilirse şiir milleti yaratmıştır demek istemektedir, Türk toprağı ve milleti Tanzimat sonrasında yeniden aynı varoluş kavgasında tehlikedeyken şair nöbete çağrılmıştır. Bu nedenle Özel, öncesinde Yunus Emre sonrasında ardılı olarak Namık Kemal'i öne çıkarır. Batı karşısında gerileyen ve varolma savaşı veren Türk milleti, devletin dayandığı temelleri şiir / edebiyat üzerinden atacaktır. Yunus Emre'nin Moğol işgalindeki Anadolu'ya yaptığı şiir aşısından bahsetmektedir. O halde ethos zincirini de Yunus Emre'den başlatması gayet doğaldır. Namık Kemal'i de bu halkaya ekleyerek zinciri şu isimlerle daha da

genişletir: Namık Kemal, Tevfik Fikret, Mehmet Akif.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, İsmet Özel'in ethos kavramına yüklediği kendince bir bakış açısıdır. Ahlaki değerlere, erdeme, politik duruşa, halka doğru gitmeye, sanatın bir göndergesi olduğuna dair bilinen anlamların yanına "kurucu irade"yi de ekler. Ethosçu şair, devletin artık zayıfladığı yerde özü millette olan değerlere yaslanarak devleti yeniden kurma çabasında bulunandır. Yani ona göre kurulu düzenin karşısında olan, hiçbir şeyin yolunda gitmediğine inanan, bireysel huzursuzluğun (pathos) kollektif huzursuzluğa dönüşmesinden bahseder. Bu görüşler kimilerinin hemen fark edeceği gibi Yahya Kemal'de de vardır, fakat ilginçtir ki Özel, Yahya Kemal'i de onca tarihi şiirine ve tarih felsefesi sayılabilecek görüşlerine rağmen "devletten gelen / pathosçu" şairler arasına koyar. Bunu, Yahya Kemal'i halihazırda doğru yorumlarken geçmişin değerlerine kolaycılıkla sığınmasından dolayı yapar. Yahya Kemal'in Millî Mücadeleyi desteklerken ethosçu tavır takındığını fakat kurduğu şiir dili ve dayandığı kurtuluş reçetesinin de milletin köklerini ne kadar temsil ettiğini sorgular. Unutmamak gerekir ki Özel, Divan şiirinin değil, Yunus Emre ve Karacaoğlan tarafındadır, bir başka deyişle kurulu düzenle bir meselesi olmayan şiirle değil, "çöğür şairi" diye hor görülen ve Türkçeyi ve dolayısıyla milleti yaratan şairleri öne çıkarır. İsmet Özel'in tarihe bakışında Kemal Tahir'i andıran Osmanlı'nın beylik ve imparatorluk dönemleri arasında yaptığı ayrım öne çıkmaktadır; o beylik dönemini millet / devlet birlikteliği, sonraki dönemi ise bu uyumun bozulması olarak yorumlar. Bu yaklaşım da ayrı bir yazının konusu olacak kadar geniş bir çerçevede ele alınmayı hak ettiğinden, sadece değinmekle yetinip yine şiire dönelim.

Öncelikle Ethos ve Pathos kavramları bağlamında bir şema çizmek gerekir ki yukarıdaki iddialarımızı somutlaşatıralım. Bilindiği gibi edebiyat tarihi kitaplarında şairlerimiz dönem dönem ya da daha önce de belirttiğimiz gibi tematik ve ideolojik yönelimlerine göre tasnif ediliyordu. "Tematik / kronolojik / polititik" olarak da diyebiliriz. İsmet Özel'in deyişiyle "Tersinden edebiyat tarihi" yapalım ve günlük politik değil de geniş anlamda bir "politik" duruşun "poetik" tavra dönüşümünden bahsedelim. Dikkat edilirse saf bir poetik duruş demiyorum, çünkü politik olan bir şairin teklifi söz konusu; doğrusu bana da gayet tutarlı geldiğini söylemeliyim. Şimdi söz konusu şemayı kurabilir ve üzerinde kısa değerlendirmelerde bulunabiliriz.

Ethosçu şairler: Yunus Emre, Karacaoğlan, Namık Kemal, Tevfik Fikret, Mehmet Akif, Nazım Hikmet.

Pathosçu şairler: Divan şairleri, Abdülhak Hamid, Cenap Şahabeddin, Ahmet Haşim, Yahya Kemal, İkinci Yeniciler.

Şimdi denilebilir ki Türk şiiri bu ismlerden ibaret değil. Elbette değil, fakat hem temsil değeri olarak hem de daha geniş bir çalışma için bu isimlere yenileri eklenebilir ki amacımız da bu tür çalışmalara ilham vermek ve kaynak olmaktır. Dikkat edilirse yazının başında da belirttiğimiz gibi çoğu edebiyat tarihinde özellikle ethos içinde değerlendirilen şairler, hısım değil hasım olarak kabul edilmiştir. Tevfik Fikret'in Nazım Hikmet'e sosyalist olmasa bile çoğu yönden (dine bakışı gibi) yakın olduğu reddedilmezken, Mehmet Akif'in bu çizgiye girebileceği hayal bile edilmez. Halbuki Namık Kemal'i modern dönemde kurucu baba olarak kabul ettiğimizde diğer üç ismin onun ardılı olduğu rahatlıkla ortaya çıkar. Her üç şair de işlerin yolunda gitmediğinin farkındadır; çözümleri farklı da olsa şiirlerini aynı amaç için yazmışlardır. Millet-devlet birlikteliğinin çatırdamakta olduğunu kabul ederek "politik poetikalar"ını ortaya koyarlar. Tevfik Fikret hümanist bir dünya görüşünü, Mehmet Akif İslamcılığı, Nazım Hikmet de sosyalizmi çözüm olarak şiirselleştirir. Şuur devrinde şiir yazmaya gayret ederler, İşte şuurla şiirin birleştiği nokta her üç şairin de birleştiği yerdir. Özellikle Mehmet Akif'in Millî Mücadele içindeki yeri ve gerek Çanakkale ilgili yazdığı şiir, gerekse İstiklal Marşı, ethosçu tavrın en önemli metinleridir. İsmet Özel'in kurduğu derneğin adının İstiklal Marşı derneği olmasını buradan okuyabiliriz. Özel'e göre nasıl ki Yesevi Türk şiiri islamı kabul eden yeni bir millet yaratmışsa ve bu millet onu şiirle anlayabilmişse, İstiklal Marşı da Türk milletinin toprak tapusudur. Şiir artık yalnızca şiir değil, aynı zamanda kurucu metindir. Nazım Hikmet'in de benzer bir tarzda Kuvay-i Milliye destanını yazması ve Akif'e yalnızca inanmış bir adam değil, aynı zamanda iyi bir şair demesi, Nazım'ın poetik akrabasını iyi tanıması ile ilgilidir. Her ne kadar söz konusu ifadenin geçtiği şiir kitabında Nazım Hikmet'in Akif'e iyi şair dediği kısmı sansürlense de ilk baskılarda mevcuttur. Burada vermeyeceğim, meraklısı bulabilir. Bu sansür bile edebiyat tarihi yazımında politik tercihlerin ne kadar sağlıksız bir yöntem olduğunun en büyük delilidir. Ayrıca yine bazı akademik kitaplarda tam tersine Nazım Hikmet'in şiirlerine yapılan olumsuz yorumlar da aynı bilimsellikten uzak yaklaşımları temsil eder. Zaten bu nedenle söz konusu edebiyat tarihi yazımının yerine alternatif bir okuma ve eleştiri yöntemi teklifinde

bulunuyoruz.

Sanatın özerkliğini savunan ve aşırı bireysel bir tutumla hayat-sanat ilşkisinde sanatı / estetiği önceleyen şairlerin ise Namık Kemal'den bu yana daima eleştiri oklarına hadef olduğunu söyleyerek ikinci gruba geçelim. Türk edebiyatı, Tanzimat döneminden bu yana toplumun geçirdiği büyük dönüşümlerin etkisiyle, sanatı toplumun çıkarlarını savunmaya indirgerken elbette güzeli feda ettiğinin farkındaydı. Divan şiiri ölü bir güzel olmakla, Hamid miskinlikle, Cenap Şahabeddin dekadanlıkla suçlanırken, Ahmet Haşim alayla, İkinci Yeniciler de saçmalamakla yaftalanmışlardır. Dolayısıyla estetik özerklik iddiası her zaman olduğu gibi daha zorlu bir yolculuğu beraberinde getirmiştir. Demek oluyor ki Türk toplumu empati ve sempatisini daha çok ethosa yöneltmiştir. Zaten İsmet Özel'in de milletten gelen ve devlete giden şiirden kastı bu gerçeğin ifadesi olarak yorumlanmalıdır. Bu demek değildir ki ne bu yazının ne de İsmet Özel'in iddiası, söz konusu pathosçu tavrı olumsuzlamaktır, sadece Türk milletinin geçtiği yolun bireysel bir patikayı (zor ve çetrefilli yol) değil, kollektif bir patikayı imlemesini vurgulamaktır. Şuur devrinde şiirin nasıl varlık göstereceğine yapılan vurgu burada önemlidir. Pathosçu tavır, Divan şairlerinde farklı da olsa benzerlikleri taşır biçimde bireysel lirizme, insanın içindeki zorluğa, çatışmalara, çelişkilere dikkat çekerken devletten gelen şiiri oluşturmuştur dediğimizde meselenin biraz daha açılması gerekiyor. Yahya Kemal'i de kapsayan bu tasnif aslında şiir dilinin amacının millet dimağıyla bir bağının olması gerektiğini düşünmemek anlamına gelmektedir. Milletin atomu diyebileceğimiz bireye hitabı öne çıkaran bu şairler, toplumsal kurtuluşun zaten mümkün olmadığına inandıkları için, bir tekiften çok, çözümsüzlüğü dile getirmişlerdir. Edebiyatın işlevi bırakın milleti, bireyin bile kurtuluşu değildir, en önemli tema "hüzün"dür. Tanrı merkezli dünyada hüzün, Tanrı'dan kopulduğu ve dünyaya düşüldüğü için bir teselliyi de barındırırken, modern dönemlerde ise "acı" artık bal eylenmez, fakat kabul edilir; teselli ise yoktur. İsmet özel gibi "ben neden sosyalist olmuşsam o nedenle Müslüman oldum" diyen bir şair elbette kendisini ethosçu sayacaktır.

Yahya Kemal'in tarih duygusunu, milli mücadeleyi işleyen şiirlerine rağmen Özel tarafından pathosçu sayılması, dejenerasyonun nereden başladığının farkında olmaması ve hastalığı şifa olarak kabul etmesiyle ilgili sanırım. Osmanlı tarihine bakışları oldukça farklı her ikisinin de. Buraya kadar Necip Fazıl ve Sezai Karakoç'tan bahsedilmedi diyenleriniz olabilir. Şunu söylemeliyim ki bu konu oldukça hacimli bir çalışmaya

ihtiyaç duymaktadır; söz konusu isimlerin de olduğu diğer büyük şairlerin hangi gruba gireceği de orada tartışılmalıdır. Bu yazıda biz sadece başka kalemlerin de katkıda bulunabilmesi için bir yöntem teklif ettik.

Son olarak şunu da belirtmek gerekir ki ethosçu tavırdan kastımız kesinlikle edebîliği ve estetiği ihmal ederek sadece dini, ahlaki, politik mesaja yönelenler değildir. Onlar zaten popüler edebiyat grubuna gireceklerdir, şiir bölümüne ise asla alınmayacaklardır. Ne de olsa bazı tür romanlar popüler / düşük edebiyat içinde kendine yer bulabilse de şiir popüler edebiyatın dışındadır; ya şiirdir ya değildir.

UYANIKER, Nursel.[*]

"İstemenin Adabı: Risâle-i Âdâb"

İsteyin, Allah'ın hazineleri bol.
Size istediğiniz kadar verecektir.
Ancak hırs yapmayın.
M. N. Sefercioğlu

1. Giriş

Adabımuaşeret, insanın muhatabı her kim olursa olsun nasıl, ne zaman, nerede, ne şekilde davranacağını bilmesi; feraset, nezaket ve zarafetle hareket etmesidir. Adab, usul anlamında insana birtakım davranış kodları sunar. Bu davranış kodları insanın hem bireysel hem de toplumsal yaşamıyla bağlantılıdır. Bunun yanında iyi, doğru ve güzel düşünme biçimi de adapla ilgili bir kavramdır. Dolayısıyla adabımuaşeret duyuş, düşünüş, inanış, davranış gibi pek çok yönden ele alınabilecek farklı başlıklara sahip geniş bir konudur.

Sözlü kültürün yaygın olduğu Türk toplumunda bireysel ve toplumsal kabullerin aktarılması sözsüz iletişim yoluyla da olmaktadır. Adapla ilgili konuların aktarıldığı yazılı kültür mahsulleri de bulunmakla birlikte bunlar çoğunlukla tasavvuf başlığı altında tasnif edilen ve maneviyata yönelik verilerdir. Bununla birlikte yazılı metinlerin içeriğine bakıldığında toplumsal yaşayışa, dünya görüşüne ve kolektif bilinçaltına dair çıkarımlarda bulunmak elbette mümkündür. Osmanlı toplumunda XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren adabımuaşeretin müstakil bir konu olarak ele alındığı; maddî ve manevî açılardan işlendiği dikkat çekmektedir (Yaşar, 2012, s. 364). Bunun önemli sebepleri arasında özellikle matbaanın yaygınlaşmasının ardından Avrupa'da beden dili, bedenin yapısı, tipleri, analizi vb. gibi konuların yoğun olarak araştırılmaya ve çalışılmaya başlanması, batılılaşma ve moderniteye uymak düşüncesinin Türk aydınını etkilemesi gösterilebilir.

Adap kitapları, içinde bulunulan toplumun kültürünün özetlendiği metinlerdir. Âdâb-ı sufiyye, âdâb-ı tarikat gibi VIII-IX. yy. ilk dönem adap kitaplarında, bireysel özelliklerden hareketle yapılması gerekenler şeyh-mürid ilişkisi yerine genel olarak toplumun uyması gereken meseleler, kulluk görevleri, tasavvufî hal ve makamlar gibi konunun

[*] Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı, nuyaniker@marmara.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7204-7145

daha çok din toplumu üzerinden ele alındığı; XII. yy.'dan itibaren de tarikatların sosyal işlevleri ve yazarının bağlı bulunduğu tarikatın propagandasını yapmak amacıyla tarikata ilişkin bilgilerin işlendiği belirtilmiştir (Arpaguş-Baydar, 2017, s. 292, 300). Adap konusunun, tasavvufun züht ve takva dönemiyle tarikat dönemine uygun tarihi seyir içerisinde ilerlediği görülmektedir. Bu bağlamda makalede çevriyazısı verilen metnin de yazılış amacının, ilk döneme uygun olarak genel ahlâk kurallarını topluma yaymak ve inançlı bir insanın nasıl davranması gerektiğini örneklendirmek olduğu değerlendirilmiştir.

Çalışmada Millî Kütüphane Türkçe yazmalarda bulunan, 06 Mil Yz A 3003 numaralı ve 9 varaktan oluşan mensur bir adap metni ele alınmıştır. Kütüphanedeki kayıtlarda metnin istinsah tarihinin 1800'lü yıllar olduğu, ciltsiz, samani tür kâğıda nesih hatla yazıldığı, her varakta değişmekle birlikte varakların en fazla on sekiz satırdan oluştuğu belirtilmiştir. Adap konusunun tarafımızca ele alınmasındaki amaç, bireysel olarak insani erdemlerden yola çıkarak kültürel kodları çözümlemeye çalışmak, veri çokluğunun toplumsal hayatla bağlantısını göstermek, bireysel ya da toplumsal açıdan iyilik, doğruluk, güzellik, ölçülülük gibi kavramların niteliklerini tespit etmek, tanımlamaya çalışmak ve değişen yapıyı göstermektir. Böylelikle insanın da değişen düşüncesi, yeni işlevleri ortaya konmuş olacaktır.

2. Kendini Gerçekleştiren İnsan ve Adap Meselesi

Bireysel gelişim veyahut da A. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisindeki "Kendini Gerçekleştirme Kuramı", tasavvuftaki kâmil / olgun insana karşılık gelen ve insanın doğduğu andan itibaren kendisini bulma ve anlama yolculuğuyla başlayan bir süreçtir. Bu içe bakış yöntemiyle insan kendisine ait sorumlulukların ve bireysel özelliklerinin farkına varır. Ancak bu farkındalık genel olarak diğer insanlara ait olayların kavranmasında ona bütüncül bir bakış açısı sunamaz. İnsan bir toplum içinde yaşar ve bu nedenle bilgiye ait tüm verileri toplayıp birleştirme eğilimindedir. Dolayısıyla insan, birtakım gereksinimleri için fiziksel çevresine bağımlıdır.

İnsan sadece fiziksel bir evrende değil aynı zamanda simgesel bir evrende de yaşar. Bu nedenle çevresine uyum sağlamakla birlikte aynı zamanda çevresiyle de kaynaşır. İnsanın çevresi hem nicelik hem nitelik bakımından değişir, genişler ve işlevselleşir.

Dil; doğru ve etkileyici bir biçimde kullanıldığında insanın hem kendisinde hem de karşısındaki kişilerde birtakım duygular uyandırır ve onları belli şekillerde davranmaya zorlar. İnsanın dil yoluyla nesnelere

yüklediği işlev, onları betimlemek değil; insanca duygular oluşturmak ve onları anlamlandırmaktır. Örneğin yeşil renk huzuru, bereketi, kırmızı renk tutkuyu, beyaz renk masumluğu ifade ederken; bir sayısı tekliği çağrıştırır, yani sembolik anlam taşırlar. İnsanın sayılara, renklere yüklediği bu sembolik anlamlar, daha sonra eyleme dönüştürüldüklerinde böylece gerçekleşmiş olurlar. Dolayısıyla sembol ile gerçeklik arasındaki bağ, dil ve düşünce gibi birbirinden ayrılamazlar. Her şeyin ölçüsü insan olduğuna göre o, kendisini ve içinde yaşadığı evreni, doğayı kısacası insansal dünyayı, dil vasıtasıyla anlamlandırır.

Anlamlandırma olayı, insanın basit bir düşünce eylemi olmayıp onun içinde yaşadığı dünyaya dair görsel, işitsel, dokunsal, duyusal bilgi verilerinin ve maneviyatla ilgili duygusal inanmaların yer aldığı, özetle tüm anlamlandırma öğelerinin iş birliği içinde olduğu kompleks bir yapıdır. Toplumsal olaylar, bireyin yaşamına büyük ölçüde etki ettiğinden toplumla birey arasında önemli bir bağ olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin önceki kuşakların yaşantısı gelecek kuşakları etkiler. Bu sebeple kişinin kendisini tanıması, içinde yaşadığı toplumu da tanıması demektir.

Doğanın, toplumun ve hatta dilin özünü oluşturan dinleme ve konuşmanın ne anlama geldiğini bilmek, yaşamın ilkelerini çözümlemektir. İnsan ruhu yani manevi yapısı, dil aracılığıyla nesneleştiği / maddeleştiği için; ahlâka dair erdemler, yazılı eserlerdeki adap konulu dil aracılığıyla maddeleşerek gelecek kuşaklara aktarılırlar. Bu nedenle Türkçe olarak kaleme alınmış adap konulu metinler; erdemli insan, örnek Müslüman modeli ile kendini gerçekleştirirken; kullanılan dil sayesinde toplumla da ilişkilendirilebilirler. Bu tarz metinlerde dil ile eylem yakın bir iş birliği içine girmiş ve birbirini tamamlamıştır. İnsani erdemler ile toplumdaki yaşayış düzenini içeren söz konusu metinlerin çokluğu, dinsel amaçlar için kullanılmasının yanında; insanlığın toplumsal özellikteki bir deneyidir.

3. İstemenin Adabı

L. Wittgenstein'in geliştirdiği dil oyunları kuramına göre; "dilin anlamı, kullanımına bağlı olarak belirlenmeli ve anlaşılmalıdır. Çünkü kelimeler, doğrudan değil kullanımları içinde bir anlama sahiptirler" (Tokat, 2009, s. 82-83). Bu değerlendirmeden yola çıkarak dilin resmettiği dünyaya dair herkesçe görünebilecek ya da bilinebilecek gerçeğe varma yolları farklı olabilir. Dolayısıyla herkes için yeniden yorumlanabilen, anlamlandırılabilen hakikat vardır ve çok anlamlı, analojik dil birtakım semboller barındırır. Dil, kutsal sembollere

ulaşmada ritüelistik eylemler içerir.

Çalışmada ele alınan *Risâle-i Âdâb* metni, otuz maddelik edebe dair oluşturulan bir nasihatnamedir. Burada kullanılan dil, içerik olarak daha çok dinî bir dil[1] olup inananların hayal dünyasının somut tezahür ediş biçimidir. Din dilindeki literatür, metinde yer almakla birlikte; bu dilin topluma aktarımı örneklendirmelerle, samimi ve külfetsiz bir biçimde yapılmıştır.

Çalışmadaki metnin yapı olarak giriş, otuz edebin yer aldığı ana bölüm ve sona eklenen "ilm-i nücûm ile tayin olunan vakitler" başlıklı konu olmak üzere üç bölüm hâlinde düzenlendiği değerlendirilmektedir. Metnin geçişlerinde, müstensih tarafından ileriki bölümlerde değinileceği söylenen başlıklardan (hâcet namazının türleri, belâlardan korunmak için okunacak farklı dualar, ilm-i nücûm ve ilm-i vefk gibi başlıklara dair bazı bilgiler) bahsedilmesi nedeniyle çalışmanın konusunu oluşturan metnin, başka bir metinden alındığı ve özetlendiği düşünülmektedir.

Metnin girişinde, dünyevi istekler için yapılması gereken birtakım işler / ameller olduğu belirtilir. Bu işler, okumak ve yazmak eylemlerini içeren, sabırlı olma ve iman etme ile tamamlanan kurallar bütünüdür. Okumak ve yazmak eylemlerini içeren kurallar, Kur'an'dan ayetler ile Allah'ın isimlerinin yazılı olduğu Esmâ-i Hüsnâ'yı okumak ve yazmak olarak açıklanmıştır. Dinin toplum hayatına yansıması, belirli bir düzen içinde aktarılmasıyla olur. Dolayısıyla her bir istek için birtakım edepler vardır; isteklerden kimisi lütuflara dair, kimisi de kahra dair temennilerdir. İsteklerin gerçekleşebilmesi için edeplere uymak şarttır, bunlara uyulmaz ise istek gerçekleşmediği gibi fayda yerine belalar, vebal ve sıkıntılar ortaya çıkar.

Müstensih, isteklerin gerçekleşmesi için aktardığı kuralları, arka planda sorduğu sorularla ele almıştır. Her bölümde işlenen sorular şu şekilde ortaya çıkmaktadır:

• Ne istemeli?

---

[1] Literatürde "dinî dil" ile "din dili" arasında genellikle bir ayrım gözetilmemekle birlikte dinî dil, dinin dil üzerindeki etkisini ve topluma yansımasını açıklayabilmek amacıyla kullanılırken; din dili, ilmî, felsefî bir çalışma ve tartışma alanı olarak vahiy dili anlamındaki dinî terminolojiyi kasteder. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Yıldırım, 2016, s. 329). Çalışmada, üzerinde çalışılan metinden hareketle din dilinden de bahsedilmekle birlikte daha çok dinin toplum hayatındaki rolüne dair çıkarımlarda bulunmak amacıyla "dinî dil" üzerinde durulmuştur.

- Nasıl istemeli?
- Ne yapmalı?
- Ne yapmamalı?
- Nerede halvete girmeli?
- Ne kadar sürer?
- Hangi vakitte istenmeli?

Metinde belirtilen edeplerin uygulanmasında; davranışı başlatma, davranışa yön verme ve devamını sağlama noktasında motivasyon ile konsantrasyonun öneminin, soruları tamamlayıcı öğeler olarak kullanıldığı da dikkati çekmektedir.

Birinci edepte içerik olarak isteğin özelliği, günah ve günahın cezası konularının ele alındığı görülmektedir. Müstensihin dikkat çektiği en önemli husus, Allah'ın isimlerinin ve Kur'an ayetlerinin, şeriatın kurallarına ters düşecek, günah olacak işe ve bu doğrultudaki kötü isteklere karıştırılmamasına yönelik ikazıdır. Ele alınan konuların devamında müstensihin sık sık örneklendirme yoluna gittiği anlaşılmaktadır. Bu bölümde günah olacak işlerden birkaçı söylenip cezası ifade edilmiştir. Müstensih, konuyla ilgili açıklamasını Kur'an'daki Taha sûresinden iktibas yaparak temellendirmiştir.

İkinci edepte, bir önceki bölümde dikkat çekilen isteğin özelliği yeniden ele alınmış; "Allah'tan ne istemek uygun düşer?" sorusuna açıklık getirilmiştir. Kanaatkârlığın ön plana çıkarıldığı bölümde kişinin isteğine, toplumdaki dinî anlayışı temellendirmek noktasında yön verildiği değerlendirilmektedir.

Üçüncü edepte amele başlanmadan önce tövbe etmek gerektiği belirtilir. Dördüncü edep, amele başlamadan önce diğer yapılacakları anlatır. Yapılacaklar listesinde kurban kesmek, aç doyurmak, sadaka vermek ve oruç tutmak, ritüelistik eylemler olarak sıralanmıştır. Beşinci edepte, amele başlamadan önce yapılacaklara elli bir gün ve daha fazla gün sayısında oruç tutmak da eklenmiştir. Oruç tutma süreleri, niyetlere göre değişmekle birlikte alışılmış sayının daha çok otuz günlük Ramazan ayında tutulan oruç süresi ile altmış günlük kefaret orucu olduğu bilinmektedir. Burada öncelikle belirtilen elli bir gün sayısı, günde beş vakit kılınan ve toplam elli bir rekât olan namazı da hatırlatmaktadır. Müstensihin, oruç ile namaz ibadetinin önemine atıfta bulunmak istediği de düşünülebilir.

Altıncı ve yedinci edepte "ne yememeli?" sorusu vurgulanmıştır. Dünyevî şehvet uyandıracağı düşüncesiyle olsa gerek müstensih, talibin

hayvansal ürünler yemekten kaçınması gerektiğini belirtmiştir. Bunun yanında müstensihin, halvete girecek kişiye özellikle soğan, sarımsak, pırasa gibi yiyecekleri tercih etmemesine dair uyarıda bulunması dikkat çekicidir. Bu uyarının altında yatan sebep, toplumsal yaşamın adabına ilişkin uygulamalar ve yaptırımlar olmalıdır. Çünkü halvetten çıkan kişi neticede topluma karışacaktır ve bu yiyecekler kötü koku yaydığından toplum içinde istenilmez. Burada tasavvuftaki riyazet meselesinin de ele alındığı görülmektedir ve "ne yemeli?" sorusuna cevaben az yemek, özellikle kuru ekmekle yetinmek örneği verilir.

Sekiz ve dokuzuncu edepte temizlik konusu ele alınmıştır. İslâm'daki hadesten ve necasetten taharet kuralı, maddi ve manevi temizliği akla getirir. Kişinin bedenen temizliği, kıyafet temizliğiyle bütünlenir. Metinde, saflığı ve temizliği çağrıştırması nedeniyle özellikle beyaz kıyafet giymenin tercihen doğru olacağı vurgulanmıştır. Beyaz renk saflığı, temizliği ve iyi niyeti sembolize eder. Her bölüm, konu olarak bir sonraki bölümle bağlantılı ve birbirini tamamlar niteliktedir. Dolayısıyla beyaz kıyafete, örneğin misk gibi güzel bir koku sürmek uygun düşer.

Müstensih, Allah'tan istekte bulunacak kişiyi, adeta önemli bir görüşmeye / buluşmaya gider gibi her açıdan hazırlamaktadır. Buluşma öncesi kişisel hazırlıkların yanında, buluşma mekânı da son derece önemlidir ve mekânın tercihinde özen gösterilmesi gerekir. "Nerede halvete girmek uygundur?" sorusuna karşılık; halktan uzak tenha ve temiz bir yer açıklaması yapılır. Talip, halvet mekânına sağ ayakla ve dua eşliğinde girmelidir. Kişinin, mekânda ameline uygun bir tütsü yakması tavsiye edilir.

Simgecilik yahut anlamlandırma çabası, insanın düşüncesini harekete geçiren bir farkındalık durumudur. Örneğin insanın zihnini boşaltması ve tek bir noktaya odaklanmasının gerektiği durumlarda tütsü yakmak, düşünceyi ve dolayısıyla anlamlandırmayı harekete geçiren sembolik ya da simgesel düşünme biçimi ve davranış kalıbıdır.

On üç, on dört ve on beşinci edeplerde namaz kılmak, tövbe etmek, dualar okumak ve yapılan güzel ibadetlerin sevabını başta Hz. Muhammed olmak üzere tüm Müslümanların ruhlarına hediyye etmek anlatılır. Ele alınan bölümde yapılan ibadetlerin belli sayılarla birlikte tekrar edilmesi dikkat çekicidir: iki rekât hacet namazı, yetmiş kere istiğfar, üç kere İhlas sûresi, birer kere Fatiha, Felak ve Nas sûreleri okunacak, yüz kere de salavat çekilecektir. Burada sayıların simgesel anlamlarıyla birlikte kullanıldığı ve dinî dilin, toplumsal bilinçaltını

ifade ettiği değerlendirilmiştir.

İnsanı diğer varlıklardan ayıran karakteristik özelliği onun biyolojik ya da metafiziksel doğası değil yaptığı iştir. Bu özellik onun ayırıcı göstergesidir. E. Cassirer, söylenceyi ifade ederken onun "dogmatik inançlar dizgesi olmadığını, salt imgeler veya tasarımlardan çok eylemlerden oluştuğunu" belirtir (Cassirer, 1980, s. 81). Bu düşünceden yola çıkarak on altıncı edepte, kişinin halvet sırasında cin ve şeytan gibi olağanüstü varlıkların yanında hastalık, sıkıntı ve belâlardan korunmak için Âyetü'l-Kürsî ve Âyet-i Hırz dualarını okuması gerektiği belirtilir. Dualaların okunmasından sonra, yapılan hayırlı işin sevabı tüm Müslümanların ruhuna gönderilir ve talip, dua ettiği iki elindeki bereketi tüm vücuduna sürerek nasip alır. Bu eylem, inanmanın somutlaştırılarak kişiye hem psikolojik hem de fizyolojik sağaltma işlevi sağladığını gösterir.

Yazmada, dinî metinlerde kullanılan; ilm-i vefk, ilm-i nücûm gibi batınî yorumlar içeren ilimlerden bahsedilmiştir. Konuyla ilgili olarak on yedinci edepte, kişinin isteği doğrultusunda hazırladığı duayı yazıp bir tılsım şeklinde başında taşıması gerektiğinden bahsedilir. Metinde belirtilen inanmaya göre, tılsımın bu şekilde baş üzerinde taşınması hâlinde istek daha çabuk gerçekleşir ve bereketli olur. Aynı zamanda baş üstünde taşıma eylemi, tılsımlı duanın önemine de atıfta bulunur. Cassirer'in yukarıda verilen değerlendirmesi doğrultusunda; dinî inançların eylemlerle bütünlendiği ve toplumsal işlevlerinin dinî yaymadaki gücü anlaşılmış olacaktır.

Amel müddeti, müstensih tarafından on sekiz, on dokuz ve devamında yirmi ikinci edeplerde ele alınmıştır. Burada halvet bir günden başlayarak daha fazla sürecekse kişinin sık sık temizlenmesi gerektiği, örneğin sabah-akşam soğuk suyla yıkanmasının faydası, nafile namaz ve dua ile vakit geçirmesinin öneminden bahsedilmiştir. Amelin tekrarında dualar okunmalı, peygambere çokça salavat getirilmeli ve Allah dostlarından yardım istenmelidir.

Yirmi birinci edepte, tasavvuftaki mürşitsiz yola çıkılmaz ilkesi, halvette de kâmil üstattan izin almak ve aracı kılmak üzerinde durulur. Tasavvuftaki rabıta düşüncesinden hareketle, halvette talibin konsantre olup aklında canlandırdığı şeyhin/kâmil üstadın iznini alarak Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaktır. Bu bölümde, "Allah nezdinde seçilmiş kimseden nasıl izin alınabilir?" sorusuna cevap olarak yapılması gerekenler şu şekilde belirtilmiştir: Kâmil insanın ruhuna çok sadaka verip dualar okuyup iznini ve himmetini talep gereklidir. Allah dostu

mürşidin izin verdiğine dair bir işaret göründükten sonra ancak amele başlanabilir.

Yirmi, yirmi üç, yirmi dört, yirmi beş ve yirmi altıncı edepler, kişinin halvette takınacağı tavırla alakalı bilgiler verir. "Halvette nasıl davranılmalı?" sorusu, aynı zamanda din karşısında dervişin takınacağı davranış tarzını da özetler. Buna göre kişi, gerek Esmâ-i Hüsnâ gerekse başka bir dua okuyacağı vakit baştan sona gözlerini yummalı, başını göğsünün üzerine eğip kalbinden sadece Allah'ı zikretmelidir. Metinde sık sık halvette konsantre olmakla ilgili hatırlatmalar bulunmaktadır. İsteğin gerçekleşmesi için odaklanmayı sağlayacak tütsü yakmak, abdest tazelemek ve Allah'a tevekkül edip zikretmek gibi eylemler önemlidir.

İstemenin adabı açısından vakitleri tayin etmeye çalışmak, özellikle astronomi çalışmaları ve ilm-i nücûm, inananları da zaman kavramına yöneltmiştir. Müstensih, "geleceği sadece Allah bilir ancak birtakım eşref saatleri vardır" diyerek bu konunun önemine dikkat çekmiştir. Dua vakitleri, birtakım özelliklere sahip zaman aralıklarıdır. Doğru vakitler, ehli tarafından genellikle perşembe-cuma günleri, beş vakit namaz vakitlerinde ezan okunduktan sonra, sabah namazından gün doğuncaya kadarki vakitler, ikindi ile akşam arası, akşam ile yatsı arası, mübarek ay ve günler (Kadir gecesi, Berat Kandili, arefe günü) olarak bildirilmiştir. Bunun yanında; "Kahra dair işler için de uygun vakitler var mıdır?" sorusuna cevaben, şeriatta bu günlere dair bir bilgi zikredilmemekle birlikte seçilmiş kimseler tarafından bu günler açıklanmış ve her bir ayın, özellikle Sefer ayının son çarşambası, salı, çarşamba, cumartesi gün ve geceleri kahra dair en uygun zaman dilimleri olarak ifade edilmiştir.

Amel zamanını bitiren ve istenilen nesne ile ilgili önemli bir gösterge, görülen rüya yahut rüyalardır. Rüyalar olumlu veyahut da olumsuz işaretler taşıyabilir. Bu sebeple uyku ve halvet sırasında şeytanın vesvesesinden Allah'a sığınılmalıdır. Allah'ın kereminden asla şüphe edilmemelidir. Rüya sonrası yapılması gereken en önemli davranış şekli, rüyayı kimseye söylememektir. Talip, halvet sırasında rüya dışında da sıra dışı işaretler görebilir. Bunun da hiç kimseye söylenmemesi gerekir. Tasavvuftaki sır makamı, kişinin kâmil insan olabilmesi için belirleyici bir özellik olmakla birlikte halk arasında da sır tutmak önemli bir erdemdir.

Yazma metinde, otuz başlık altında verilen bu kurallardan birisinin eksik olması hâlinde isteğin gerçekleşmeyeceği vurgulanır. İstemenin adabına dair yapılması gerekenler ile kaderin sırlarına dair işaret ve izler, Allah'ın seçtiği kişilere bildirilmiştir. Bu sebeple "ariflerin duaları

hayırlı sonuçlar verir, hiç boşuna gitmez" düşüncesi, metnin son bölümünde ifade edilmiştir.

Yazma eserde görünürlük açısından dikkat çekici bir husus olarak modern dipnot yöntemi kullanılmıştır. Müstensih; sembol olarak kullandığı işaret sayesinde cümlelerde açıklamada bulunmak (vr. 4b, 8b), anlamı tamamlamak ve imlâ açısından eklemeler yapmak (vr. 2a, 3a, 6b) amacıyla tenkitli izah yapmıştır.

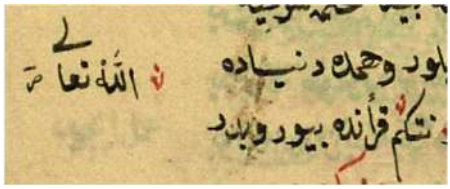

Şekil-1: Modern dipnot yönteminin sembolle gösterimi vr. 2a

Bununla birlikte yazmada pek çok satır ve sayfada karalamalar mevcuttur (vr. 3a, 4a, 4b, 5a, 6a, 7b, 8a). Yapılan karalamalar, cönklerde de görülebildiği üzere, kimi zaman metnin müstensihi tarafından kimi zaman da daha sonra eklemelerde bulunan başka müstensihler veyahut da okuyucular tarafından yapılabilmektedir. Burada da müstensihin birden fazla olabileceği veyahut da onun, başka bir metinden kopya ederken unuttuğu veya fazladan yazdığı yerleri düzeltmeye çalıştığı düşünülebilir. Müstensihin bu metni daha sonra temize çekmek amacıyla yazdığı bir ön metin olarak görmek de mümkündür. Metinde yapılan karalamalarda hem siyah hem de kırmızı mürekkep kullanılmıştır.

Şekil-2: Siyah ve kırmızı mürekkeple üzeri karalanan bölümler vr. 4b-5a

Edeplerin yazıldığı madde başlıkları, üzeri ve altı çizili satırlar, dipnot yöntemini gösterir sembol ve "Ehl-i şeratin gösterdikleri vakitler" ile "İlm-i nücûm ile tayin olunan vakitler ve bunların ahkâmı" başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin dil ve anlatım açısından; halk arasında okunmak ve anlaşılmak üzere yazılan halk kitapları gibi muhatabına bilgi vermeye çalışan ve fiilin yapılma şeklini belirleyen emir, gereklilik, şart kiplerini kullandığı, yer yer konuşma üslûbu içerdiği (örneğin vr. 2a: gayetde büyük günahdur belki küfürdür; vr. 2b: bunu da yapamaz ise kudreti kadar sadaka vire vb.), yer yer açıklama yapmak üzere örnek gösterdiği ve görüşlerini ispat için

Kur'an'dan alıntılar yaptığı değerlendirilmektedir.

4. Sonuç

İnsan karmaşık dokulu bir varlıktır. Ancak buradaki karmaşık yapı, insanın eylemsel alanını gösteren ilişkiler ağıdır ve tüm bunlar onun karakteristik özellikleriyle ilintilidir. Çalışmada ele alınan konu, Tanrıdan niyaz etmenin adabı ya da istemenin üslûbu olarak belirlenebilir. İstenilen şey Tanrıdan olmakla birlikte üslûbun iyiye, doğruya ve güzele yönelik olması önceden tasarlanılan, toplumsal bir amaca hizmet etmektedir. Dolayısıyla tasavvufta kişinin öncelikle kendisini tanıması ve kâmil insan olması, dinî hayatın ilk ve temel şartıdır.

İstemenin adabını metinde anlatılanlardan yola çıkarak kendi içinde üç bölüm hâlinde ele almak mümkündür. Buna göre;

a. *Halvete girmeden önce yapılacaklar:* Günah işlememek, kalbi, bedeni, giysileri, halvete girilecek mekânı temizlemek, Allah'tan istenilecek muradın nitelikleri gibi konulardır. Özellikle niyaz edilen yer böylece kült mekânına dönüştürülür.

b. *Halvet sırasında yapılacaklar:* Halvetin süresine göre dualaların sayısını, sırasını ve zamanını iyi belirlemek, murada uygun dualar seçmek, tılsımlı dua okumak ve yazmak, kâmil insanlardan birisinin iznini alarak onu rabıta kılmak, okunan dualaların sevabını başta Hz. Muhammed'in ruhuna olmak üzere tüm Müslümanların ruhuna hediyye etmektir.

c. *Halvet sonrası yapılacaklar:* Halvette görülen sıra dışı işaretleri veya rüyaları kimseye söylememek, kalbi ferah tutmak, Allah'a iman getirmek ve muradın gerçekleşmesi için sabırla beklemektir.

Ele alınan metinde Tanrıdan dilekte bulunmak böylece ritüelleştirilmiştir.

Dinî törenlere özgü eylemlerde yani ritüellerde, tarihsel ve bireysel anlamlandırmanın doğmalardan önce geldikleri düşünülebilir. Bu nedenle adapla ilgili konuların ve dinî ritüellerin insanın toplumsal yaşamının izdüşümleri olduğu, temel dinamiğinin dinî hayatın yaşandığı topluma yöneldiği unutulmamalıdır. Dolayısıyla bu tarz eserlerin yazılış amacı, sözü belli kurallar çerçevesinde aktarıp erdemli insan modeli oluşturmak ve toplumda dinî kurallara uygun bir yaşam tarzı geliştirmektir.

Adap risâlelerinin tek hedefi dinî doğmalar değil aynı zamanda içinde yaşanılan toplumdur. Bu nedenle yazılmış eserlerde insan duygu

ve düşüncelerini soyut simgelerle anlatmayıp somut olarak da dile getirirler. Ele alınan metinde tasavvufî ıstılahlar, ritüeller ve sembolik anlamlar yer alır. Bununla birlikte özellikle ritüellerin, istekte bulunmak için en önemli öğeleri barındırdığı görülmektedir.

Hayatta her istek uygun düşmez ve neyin, nasıl isteneceğini bilmek insan davranışları açısından önemlidir. Bireyin davranış kalıpları doğrultusundaki sosyal hayat bilinci de medeni bir toplumun dizayn edilmesindeki faktörler arasındadır. Bu sebeple konunun, bireysel terbiye ile toplumsal eğitim boyutu bulunmaktadır.

Metinde işlenen ve toplumsal beğeniyi gösteren dikkat çekici diğer bir konu ise istekte bulunurken uygun referanslar bulmaktır. Resmî hukukta kefil olma şartları bulunduğu gibi örfi hukukta da referans olmak birtakım özelliklere sahip olmayı gerekli kılar. Dolayısıyla metinde Şeyh ibn İsa nezdinde referans olarak seçilen kişinin nitelikleri arasında; Allah tarafından sevilmesi, kuvvetli iradeye ve öngörüye sahip olması, kâmil insan mertebesinde olması, toplum tarafından saygı duyulması gibi özellikler zikredilir. Böylelikle aracının önemi bir kez daha vurgulanmış olur.

Yazma eserde yer alan temel unsurları ve anlatılmak istenen düşünceyi özetle şu şekilde göstermek mümkündür:

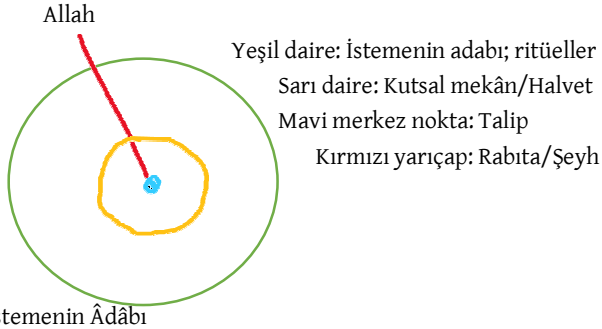

Tablo: İstemenin Âdâbı

Metinde ana çatıyı oluşturan istemenin adabını bilmemenin günümüzde insanoğlunun hayatını nasıl etkilediği önemli bir sorudur. Bu doğrultuda yaşanılan çağda, önceki dönemlerle kıyaslandığında değişen ve değişmeyen özelliklerin toplumların karakteristik yapısını etkileyiş şekline de değinmek ve konuyu tartışmaya açmak gerekir. Toplumda yaşamanın kurallarını oluşturan adabımuaşeret kavramı, günümüzde daha çok belli bir yaşın üzerindeki insanlar için anlamlıdır. Öyleyse istemenin yapısını oluşturan dinî dil ve ritüellerin yerine bugün ne inşa edildi? İnşa edilen sembolik anlamlar, dinin yapısında ne gibi

değişikliklere yol açtı? Toplumda ıstılahların içi boşalarak kuru bir terminolojiden ibaret mi kaldı? Bu soruların sayısını arttırmak elbette mümkündür, ancak unutulmamalıdır ki soruların her biri, dinin hayatla olan bağlantısını ve toplumun mevcut karakterini ifade edecek göstergelerdir. Bu konu, çok yönlü ve aynı zamanda sosyal bilimlerin tüm alanlarıyla bağlantılıdır. Fizik boşluk kabul etmeyeceği gibi insan zihni de kavramları bir şekilde doldurmak, değiştirmek ya da dönüştürmek mecburiyetindedir. Değişim ve dönüşüm kaçınılmazdır, ancak "nasıl?" sorusu üzerinde düşünmek gerekmektedir.

Kaynaklar

Arpaguş, S. ve Baydar, K. B. (2017). Tasavvuf'ta Âdâb ve Erkân Risâleleri. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* (C. 15, S. 30, s. 285-315).

Cassirer, E. (1980). *İnsan Üstüne Bir Deneme.* (Çev. Necla Arat), İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.

Tokat, L. (2009). Dinin Sembolik Dili. *Milel ve Nihal inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi* (C.6, s. 1, s. 75-98).

Yaşar, F. T. (2012). İstanbul'da Âdâb-ı Muaşeret. *Antikçağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* (C. 4, Toplum: Sosyalleşme ve Âdâb-ı Muaşeret, s. 364-383). İstanbul: İSAM ve İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kültür A. Ş.
URL: https://istanbultarihi.ist/127-istanbulda-adab-i-muaseret

Yıldırım, A. (2016). Din Dili Dinî Dil Ayrımı. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* (C. 11, S. 1, s. 323-330).

***

Çeviriyazı Metin

Risâle-i Âdâb

[1ᵇ] Dünyevî maṭlûb ü ḥācet içün Allāh Teʿālānuñ esmāsın ve Ḳurʾān-ı Kerīm'i ve muḳaddes duʿāları oḳumaḳ ve yazmaḳ ve daḫı vefḳ-i şerīf ü ḳısm ü ʿazīmet ü ṭılsımlaruñ her biri ile ʿamel itmekde bu bābda ẕikr idecegimiz edeblerine riʿāyet itmek lāzımdır. Zīrā bunlara riʿāyet idilmez ise maḳṣûd ḥāṣıl olmaz ve hem de fāʾide yerine vebāl ü mażarrat ḥāṣıl olur.

Maʿlûm ola ki gerek luṭf u cemāle dāʾir ü gerek ḳahra dāʾir her bir ʿamel içün maḫṣûṣ bir ṭāḳım edebler vardır ki bunlar ol ʿamellerüñ ẕikr olundıḳları yerlerde beyān olınacaḳlardır. Bunlardan başḳa bir ṭāḳım edebler daḫı vardır ki bunlaruñ cümlesi her bir ʿamelde lāzımdır. İşbu edebleri bu maḥalde beyān ideriz.

Birinci edeb: Herḫālde büyük ve küçük günāhlaruñ kāffesinden **[2ª]** ırak olup ṣaḳınmaḳ ve bā-ḫuṣûṣ esmāʾü'llāh'dan birini ve Ḳurʾān'dan ve daḫı muḳaddes duʿā vü vefḳ-i şerīf gibi muḥterem şeylerden birisin günāh olacaḳ işe vesīle idinmekden ġāyetde ḥaẕer ide. Meṣelā ḳahra müsteḥaḳ olmayan bu ādeme ḳahr itmek ve nikāḥlı ʿavratı zevcinden ayırmaḳ ve müʾmin ḳarındaşları ve ṣāliḥ dostları birbirine düşmān itmek ve bir ʿavratı ḳocasından baġlamaḳ ve bir eri zevcesine cimāʿdan baġlamaḳ gibi ḥarām işlerden ḥaẕer ide yaʿnī bunları aṣlā işlemeye. Zīrā böyle işlerüñ her biri bir siḥr-i ḥarāmdur ki āyetde büyük günāhdur belki küfürdür. Ḥattā böyle siḥr iden ādem ṣoñra tövbe itse bile maḥkeme-i şerʿiyyede tövbesi muʿteber olmayup kendisi ḳatl idilür ve hem de dünyāda ve āḫiretde felāḥ bulmayup rezīl olur. Nitekim[2] Ḳurʾān'da buyurupdur: Ve lā yüfliḥu's-sāḥiru ḥayṯü etā.[3]

İkinci edeb[4]: Ziyāde şiddetli żarûrī ḥācetüñ ġayrı dünyevī bir maḳṣûd içün ʿamel itmeye, velev ol maḳṣûd şerʿan mübāḥ olsun. Zīrā Allāh Teʿālā'nuñ esmāsını ve kelāmını ve bunlar gibi muḳaddes nesneleri **[2ᵇ]** nefs-i emmārenüñ hevāsı içün dünyālıḳ içün vesīle idinmek pek meẕmûm bir işdir ki dīn ü īmānı ifsād idüp yümni ve bereketi berbād ider. Ammā dine ḳuvvet içün ve ḫayrāta ṣarf itmek içün ḥelāl mülk ve māl ṭaleb itmekde beʾis yoḳdur. Lākin bu da ḳorḳulı tehlikeli bir işdir. Zīrā ṣoñra dünyāyı severek żabṭ iderek hevā-yı nefs içün ḳullanmaḳ iḫtimāli vardır. İmdi selāmet ancaḳ dünyādan zühdle ḳanāʿat itmekdedir.

Üçüncü edeb: ʿAmele başlamaḳdan evvel yigidüñ tövbe iderek üzerindeki ḥuḳûḳı edā vü ḳażā itmekdir.

Dördünci edeb: ʿAmele başlamaḳdan evvel bir ḳurbān keserek yetmiş faḳīre taḳsīm ide. Bunı idemez ise yetmiş faḳīre ṭaʿām yedirüp ṭoyura. Bunı da idemez ise on faḳīre yedire. Bunı da idemez ise yedi faḳīre her birine bir ġurûş ṣadaḳa vire. Bunı da idemez ise ḳudreti ḳadar ṣadaḳa vire. Buna daḫı ḳudreti yoḳ ise ṣoñra ṣadaḳa itmek üzere neẕr ide yāḫûd birḳaç gün oruç ṭuta. Oruç tutamaz ise ṣoñra ṭutmaḳ üzere neẕr ide.

---

[2] Müstensih burada kırmızı mürekkeple simgesini eklemiş ve derkenara not düşmüştür. Burada modern açıklama ya da not düşme olarak ifade edilebilecek bir eklemede bulunarak eksik özneyi yazmıştır: Allah Teâlâ

[3] Taha sûresi, 20/69. ayet. Anlamı: Ve sağ elindeki (asanı) at. Onların yaptıkları şeyleri yutacak. Onların yaptıkları sadece sihirbaz hilesidir ve sihirbazlar, nereden gelirse gelsinler, felâha eremezler.

[4] Kırmızı mürekkeple yazılmış/eklenmiştir.

Beşinci edeb: **[3ª]** İşe başlamaḳdan evvel eḳalli bir gün oruç ṭuta. Eger daha ziyāde ider ise efżal olur.

Altıncı edeb: Gerek ʿamelden ol oruç ṭutduḳda ve gerek ʿamel müddetinde ḥayvān cümlesinden ve ḥayvāndan ḥāṣıl olan bir nesneyi yemekden perhīz ide.

Yedinci edeb: Mümkin mertebe az yemek ve ḳuru ekmek arpa ekmeği gibi ednā bir şeyʿi yemek ve az içmek ve az uyumaḳ ile riyāżet itmek ve daḫı ṣoġān u ṣarımsaḳ u pıraṣa gibi fenā ḳoḳulı nesnelerden perhīz itmek.

Sekizinci edeb: Ḥadeṣden ve necāsetden ṭahāret ide yaʿnī bedenini ve libāsını necis nesnelerden pāk idüp hem de ġusl ide ve ābdest ala ve daḫı ġāyetde pāk libās giye ammā libāsı beyāż olmaḳ evlādır. Bu yamalı ve alaca libāsdan mümkin mertebe ḥaẕer ide.

Ṭoḳuzıncı (edeb)[5]: Libāsına misk gibi güzel ḳoḳı vire.

Onıncı (edeb)[6]: ʿAmel içün ḫalḳdan mümkin mertebe ıraḳ bir tenhā yer iḫtiyār ide ve daḫı bu yerde ġāyetde pāk ide.

On birinci (edeb): Bu ḫalvete gireceği vaḳit: Bi-smillāhi ve'l-ḥamdülillāhi ve lā ḥavle ve lā ḳuvvete illā billāhi ve tevekkeltü ʿalallāh vaʿteṣamet billāhi ve ḥasbiyallāhü ve niʿme'l-vekīl **[3ᵇ]** ve ṣallallāhü ʿalā Muḥammed resûlullāh ve ʿalā ālihi ve ṣaḥbihi ve sellem deyüp evvelā ṣaġ ayaġını ḳoya.

On ikinci (edeb): Ḫalvete girdiği vaḳitde ʿameline münāsib bir şeyʿi tütsi ide.

On üçünci (edeb): Ḫalvete girüp tütsi virdigi vaḳitde teṭavvûʿ olaraḳ iki rekʿat namāz ḳıla. Baʿdehu eḳalli yetmiş kere estaġfirullāhü'l-ʿaẕīm diye yāḫûd daha büyük bir istiġfār ile istiġfār ide. Baʿdehu üç kere sûre-i İḫlāṣ ü birer kere sûre-i Felaḳ ve sûre-i Nās ve Fātiḥa-i şerīf oḳuyup ṣevābını evvelā Resûl-i ekrem ṣallallāhu ʿaleyhi ve-sellem efendimizüñ rûḥ-ı şerīfine baʿdehu āl ü aṣḥābınuñ ervāḥına hediyye ide ve bir daha bunları oḳuyup evliyā-i kirām ervāḥına ve bir daha oḳuyup kāffe-i ehl-i īmān ervāḥına hediyye ide. İster ise birinci def'ada aṣḥābdan ṣoñra kāffe-i evliyāʾu'llāh ervāḥına hediyye iderek iktifā ide. Maʿlûm ola ki kāffe-i evliyā didigi ḥālde bunlaruñ içinde her bir ehl-i īmān dāḫildir ve daḫı

---

5 Müstensih burada da modern açıklama yöntemini kullanmış ve daha önce gösterdiği sembolle "edeb" kelimesini eklemiştir.

6 Bu bölümdeki "edeb" kelimesi de unutulmuş ve aynı sembolle gösterilmiştir.

yüz kerre ṣalavāt-ı şerīfe oḳuyup ş̱evābını kāffe-i ehl-i īmānuñ **[4ª]** ervāḥına ve bā-ḫuṣûṣ ḫavāṣ-ı evliyāʾullāhuñ ervāḥına hediyye ide.

On dördünci (edeb): ʿAmele başlayacağı vaḳitde ḥācet namāzı niyetine iki rekʿat namāz ḳıla. Maʿlûm ola ki ḥācet namāzı birḳaç dürlüdür. Bunları bu kitābda beyān ideceğiz. Hangisini ister ise ḳıla.

On beşinci (edeb): Ḥācet namāzından ṣoñra münāsib bir duʿā ile duʿā iderek Allāh Teʿālā'dan tevfīḳ ü ʿināyet ü meded ü ḥıfż ü ḥimāye ü kerem niyāz ide.

On altıncı (edeb): Nefs ü şeyṭān u cin ṭāʾīfesinüñ şerrinden emīn olmaḳ içün Āyet-i Kürsī ve Āyāt-ı ḥırz ve daha başḳa oḳınacaḳ nesneleri oḳuyup iki ellerine üfüre baʿdehu ellerini cümle vücûdına süre. Böyle oḳunacaḳ nesneleri de bu kitābda beyān ideceğiz.

On yedinci (edeb): Ḥācet içün oḳuyacağı nesnenüñ vefḳını yazup başında ṣaḳlaya ki teʾs̱īri tīz ü ziyāde olsun ve hem de mażarratdan selīm olsun.

On sekizinci (edeb): ʿAmel ideceği vaḳitde pāk ṭopraḳı yāḫûd ḥaṣīr seccāde üzere ḳıbleye ḳarşu diz çöküp ʿaks-i teverrük heyʾetinde otura.

[4ᵇ] On ṭoḳuzıncı (edeb): ʿAmel müddeti bir gün ya ziyāde ola, çoḳ ise bu müddetde lā-eḳal her ṣabāḥ u aḳşām ṣoġuḳ ṣu ile ġasl ide. Eger beş vaḳit namāzuñ her birinden evvel bir ġasl itse aʿlā ve ziyāde fāʾideli olur ve daḫı her bir ġasl ābdestde gerek farż olsun ve gerek nāfile, lā-eḳal dört rekʿat namāz ḳıla.

Yigirminci (edeb): Gerek esmāʾullāh ü gerek başḳa bir şeyʾi oḳuyacaġı vaḳitde evvelinden āḫirine ḳadar gözlerini yumaraḳ başını gögsi üzere cüzʾī egrilde ve daḫı ḳalbinden maḳṣûdınuñ ġayrı ve Allāh Teʿālā'nuñ ġayrı maḳṣûdları ve fikirleri defʿ iderek bütün ʿaḳl ü fikr ü ḥüsn ü himmetini hemān ancaḳ ol maḳṣûd birle Allāh Teʿālā'ya teveccüh itdire. İşbu edeb-i şerīf bu bābda ġāyetde merhem ü müʾes̱s̱ir ü aʿẓam-ı şurûṭdandır ki ḥuṣûl-i murād içün kāfī olabilür ammā bundan ḫāli olan ʿamelden bir fāʾide olamaz yāḫûd fāʾidesi geç vücûda gelür. Ḳuṭb-ı ʿamel budur ve bāb-ı icābetüñ miftāḥı bu himmetdür. Bu himmetle teveccüh naḳddür, ḳuvvetli olur ise maḳṣûd ol ḳadar tīz vücûda gelür. [Ammā eger ʿamel[7]] [Yigirmi birinci[8]] Ammā ʿamel[9] ezberden oḳımaḳ ile **[5ª]** olmayup

---

[7] Bu kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmış ancak sonra yine kırmızı mürekkeple üzerleri karalanmıştır. Bu sebeple tarafımızca yukarıda köşeli parantez içine alınmıştır.

[8] Bu madde de önce kırmızı mürekkeple yazılmış daha sonra siyah mürekkeple üzeri

yazılmışı oḳunacaḳ ise yāḫûd hemān yazılacaḳ ise gözlerini yumamaz ise de her ḥālde ḳalbinden ẕikr olınan vech üzere başḳa efkārı def' iderek be-küllî himmetle Allāh Teʿālā ile ḥācetde teveccüh üzere dā'im olması lāzımdır ve daḫı gerek oḳumaḳ ve gerek yazmaḳ gibi ʿamel içinde başḳa kelām söylemeden ve hem başḳa bir nesneye baḳmaḳ ve ḳulaḳ virmek gibi iltifātdan ḥaẕer iderek ḳalbini ve aʿżāsını ve ḥevāsını oynatmaḳdan ṣaḳınması lāzımdır.

Yigirmi birinci (edeb): Cümleden evvel bir kāmil üstāddan iẕin almaḳdan her bir ʿamelüñ rûḥı budur. Bunsuz ʿamelden netīce bulmaḳ nādir ve hem de müşkil bir şeydir ve bā-ḫuṣûṣ ḫalvet ü riyāżetle meşrûṭ olan esmā'ullāh oḳumaḳ gibi ʿamellerde bu şarṭ be-ġāyetde ehemm ü elzemdür. Zirā bunsuz ʿamel itmek pek güç olup ekṣeriyeten cünûn yāḫûd başḳa dürlü belā ile helāḳa sebep olur. Ammā öyle üstād-ı kāmil bulınamadığı ḥālde işlemek murād u maḳṣûd olan ʿameli şerʿ-i şerīfe taṭbīḳ iderek **[5ᵇ]** şerʿ-i şerīfde iẕin virilmiş bir ʿamel idi ki şübhe bilinmekle berāber ol işüñ evvelinde Cenāb-ı Ḥaḳ'dan istiḫāre ve daḫı her bir ādāb ü şürûṭına riʿāyet itmek ve hem de ol işde bir ḫatar u tehlike olmamaḳ şarṭıyla cā'iz olabilür ise de bu ṣûretde hiç olmaz ise büyük ve meşhûr erbāb-ı ḫavāṣ u ehl-i taṣarrufdan birinüñ rûḥāniyyesine çoḳ ṣadaḳa ve oḳuyup duʿā gibi hediyyeler birle iẕn ü himmet ṭaleb idüp bu bābda bir iẕn ü himmet ʿalāmetinüñ görünmesini bekleyüp böyle ʿalāmet görüldügi ḥālde ʿamele başlaya. Meṣelen öyle bir rûḥāniyyeden iẕn ü himmete muḥtāc olduġı ḥālde Şeyḫ İbn ʿİsā raḥmetullāh ḥażretinüñ rûḥına üç İḫlāṣ-ı şerīfe bir Fātiḥā oḳuyaraḳ ṣevābını hediyye itdikden ṣoñra be-küllî tevcīh birle destûr u meded yā ḥażret-i pīr İbn-i ʿİsā deyü niyāz ide. Baʿde kendisini İbn-i ʿİsā'dan iẕn almış bilerek diye kim: **[6ᵃ]** Ben ḥażret-i İbn-i ʿİsā'dan iẕn aldım baʿdehu ʿamele başlaya ve hem de ʿamelüñ nihāyetine ḳadar Şeyḫ İbn-i ʿİsā'yı rābıṭa ide, ḫāṭırından çıḳarmaya ve daḫı ʿamelüñ ṣonuñda gerek İbn-i ʿİsā ve gerek başḳa iẕn aldığı ẕāt-ı şerīfüñ rûḥına Fātiḥa-i şerīfe hediyye ide.

Yigirmi ikinci (edeb): Eger ʿamel birḳaç vaḳitde tekrār idilecek ise her iki vaḳtüñ arasındaki zamānlarda yaʿnī her bir vaḳitde idilecek ʿameli tamām itdikden ṣoñra diğer vaḳte ḳadar olan zamānda ġāfil olmayaraḳ nāfile namāz ü ṣalavāt-ı şerīf ü tesbīḥ ü taḥmīd ü tevḥīd ü ḳırāat ü bā-ḫuṣûṣ sûre-i Yessir ü sûre-i Fetiḥ-i şerīfi çoḳ oḳuya ve daḫı peyġamber

---

karalanmıştır.

[9] Bu kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem efendimizüñ rûḥāniyesinden ricāl-i ġāʾibīn ḥażretlerinden çoḳ çoḳ niyāz birle meded ü himmet isteye.

Yigirmi üçinci (edeb): ʿAmel esnāsında buḫûrı kesmeye.

Yigirmi dördünci (edeb): ʿAmel vaḳtinde ābdest bozmaya, şāyed ābdesti bozılur ise hemān-dem tāze ābdest alup ʿameli yeñiden başlayaraḳ ide.

[6ᵇ] Yigirmi beşinci (edeb): ʿAmel itdigi ḫānede hiçbir vaḳit ābdest bozmaya eger bu ḫānede uyumaḳ lāzım olsa maḳʿadını ayaġı ile iyice ḳapadup üzerine oturaraḳ berkide tā kim dûbûrdan yel boşanmasun. Böyle oturduġı ḥālde birāz uyuya, ṣoñra ābdest almaḳ lāzım degül ise de tāzelemek efżaldir.

Yigirmi altıcı (edeb): ʿAmel vaḳtinde cinn ü ġayrı bir şeyden ḫavf itmeyerek ḳalbini ḳavī tutaraḳ Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a tevekkül birle şecāʿat ü ṣebāt üzere ʿamel ide.

Yigirmi yedinci (edeb): Gerek rüʾyā ve gerek başḳa ẓuhûrātını hiçbir kimseye söylemeye.

Yigirmi sekizinci (edeb): Gerek uyḳu içinde ve gerek başḳa ḥālinde şeyṭānuñ ve vehmüñ tesvīlāt ü taḫyīlātından ḥaẕer iderek Allāh Teʿālā'ya ilticā ide.

Yigirmi ṭoḳuzıncı (edeb): Maḳṣûdınuñ vücûda geleceğini Allāh Teʿālā'nuñ faż̧l u kereminden ḳaṭʿiyyen iʿtiḳād ü ümīd ide, aṣlen şek ü şübhe itmeye.

Otuzıncı (edeb): ʿAmel itmekden evvel ʿameline ve maḳṣûdına muvāfıḳ u münāsib olan bir vaḳti bilerek bu vaḳitde ʿamel ide ve hem de ʿameli böyle vaḳt içinde **[7ᵃ]** tamām ide. Zira böyle itmek her bir işden maḳṣûd vücûda gelmek içün bir büyük şarṭdır. Başḳa şarṭlar ile berāber bu şarṭ daḫı bulınur ise elbette maḳṣûd ḥāṣıl olur. Bunlaruñ biri noḳṣān olur ise ḥāṣıl olmaz. Gelmek içün ve daḫı maʿlûm ola ki her bir ʿamelden maḳṣûd vücûda ezelde şarṭ ola vaḳtini bilmek ancaḳ sırr-ı ḳaderi bilmek ile ḥāṣıl olur. Lākin bu sırrı biẕẕāt Allāh Teʿālā'nuñ ġayrı bir kimse bilemez ancaḳ Allāh, melāʾikesinden ve enbiyā vü evliyāsından istediğine bildirir ve hem de bildirmişdir. Bunlardan başḳa baʿżı ādemlere daḫı baʿżı rüʾyā ve baʿżen ilhām ile bildirir ise de bu ṣoñrakilerde ḫayāl ü şeyṭān desīseleri ve daha başḳa sebebden ḫaṭā çoḳ vuḳûʿ bulur ve daḫı ṣaḥīḥ ʿilm-i nücûm ile böyle esrār-ı ḳadere dāʾir ʿalāmetler ve işāretler bilünür ise de bunda ekṣeriyā yañlış ḥisāb ile ḫaṭā vuḳûʿ bulur. Maʿa-hāẕā bundan ḥāṣıl olan ʿilm ancaḳ bir ẓandur yoḳsa ʿilm-i yaḳīn degül. Ḫulāṣa-i kelām her bir ʿamel içün münāsib olan vaḳitlük cümlesi ḳısm olup bir

ḳısmı ancaḳ ehl-i şerī'at tarafından beyān idilmiş ve bir ḳısmı **[7ᵇ]** hem ehl-i şerī'at olan ḥükemā ve hem de başḳa ḥükemā tarafından ilm-i nücûm ile beyān idilmişdür. İmdi bu iki ḳısmı beyān idelüm.

Ancaḳ ehl-i şerī'atüñ gösterdikleri vaḳitler[10] her bir ḫayr ü cemāle dā'ir olan işler içün aḥad ü iṯneyn ü pencşenbe ve cum'a günleri ve giceleri ve bunlaruñ her birinde bulınan mübārek ü şerīf vaḳitler meṯelā beş vaḳit namāzlaruñ her birinüñ 'aḳībi ve ezān oḳunduġında 'aḳībi ve ṣabāḥ namāzından gün ṭoġıncaya ḳadar bir vaḳit, ḍuḥā vaḳti ve ikindi ile aḳşām arası ve aḳşām ile yatsu arası ve gicenüñ üçde biri geçdigi vaḳit ve gicenüñ yarısı ve üçde biri ḳalduġı vaḳit ve cum'a güninde gizli olan bir vaḳt-ki ba'ż-ı ḳavlde cum'anuñ iki ezānuñ arasında ve ba'ż-ı ḳavlde ikindiden aḳşāma ḳadar olan zamān içindedir. Bundan başḳa daha birḳaç ḳavl vardur, bunları du'ā bābında beyān idecegüz ve daḫı Receb ü Ša'bān ü Ramażān ayları ve leyle-i Ḳadr ve leyle-i Berāt ü 'arefe güni ve daha birḳaç vaḳitler ki bunları da du'ā bābında beyān idecegüz. Her biri her dürlü ḫayr ise münāsibdür lākin ehl-i 'ilm ü ḫavāṣ **[8ᵃ]** birçoḳ işlerüñ her biri içün bu vaḳitlerden bir vaḳti ta'yīn idüpdür. Pes böyle 'amellerde ehlinüñ ta'yīn itdügi vaḳtine ri'āyet itmek gerekdür. Ammā ḳahra dā'ir işler içün aṣıl şeri'atde hiçbir vaḳit gösterilmeyüp ancaḳ ehl-i ḫavāṣ tarafından beyān idilerek ṣefer ayı vü ṣalı vü çarşanba vü sebt günleri vü giceleri ve her bir ayuñ ve bā-ḫuṣûṣ ṣeferüñ ṣoñ çarşanbası münāsib görülmişdür.

'İlm-i nücûm ile ta'yīn olınan vaḳitler ve bunlaruñ aḥkāmı[11]: Bunlar bī-nihāye denilecek ḳadar vardır. Bunuñ içün nice nice büyük kitāblar yazmışlardır ma'a-hāzā güneşden bir zerre ve deryā-i a'ẓamdan bir ḳaṭre ḳadarı bile beyān idilemeyüpdür. Çünki her bir semānuñ ve her bir yıldızuñ her laḥẓada hareketi ile bir vaḳit vücûda gelür. Bundan başḳa (her bir yıldızuñ bir burcdan başḳa bir burca[12])

seb'a-i seyyāre denilen yedi yıldızuñ ve daha birçoḳ yıldızlaruñ her biri bir burcdan başḳa burca geçmesi ve ayuñ bir menzilden başḳa menzile **[8ᵇ]** geçmesi ve daḫı her bir yıldızuñ ṭoġması ve biri birine gāh ḳarşu olup gāh başḳa dürlü heyʾetde bulınmaları gibi gün-ā-gün ḥālleri ve her bir ḥālden başḳa bir ḥāle dönmesi ve daha başḳa bī-nihāye keyfiyetlerinüñ her birinden bir vaḳit vücûda gelür. Ammā biz bu

---

[10] "Ancak" ile başlayan yan cümle, kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

[11] Bu yan başlık da kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

[12] Parantez içine alınmış kısım, müstensih tarafından siyah mürekkeple karalanmıştır.

kitābda ancaḳ on iki burc ve sebʿa-i seyyāre didükleri yedi yıldızdan her birine mensûb olan günleri ve saʿātleri ve daḫı Ḳurʾān-ı Kerīm'de menāzil-i ḳamere taʿbīr buyurılan yigirmisekiz ʿaded menzilleri ve bu menzillere ayuñ nüzûl idecegi vaḳitleri beyānla berāber bu vaḳitlerüñ her birinde işlenmesi münāsib olan işleri ve memnûʿ olan işleri beyān idecegiz. Zīrā bu miḳdārı bilmek kifāyet ider. V[13] Ammā bu ʿilm-i nücûma riʿāyet itmek ekṣer ʿilm-i vefḳ ü ṭılsım gibi işlere lāzım olmaġın biz bunları ʿilm-i vefḳle berāber bu kitābuñ āḫirinde beyān ideceğiz. Ḫafī ḳalmaya ki[14] böyle ʿilm-i nücûma mebnī olan vaḳitleri gözetmek ancaḳ żaʿīf iʿtiḳādlı ve himmetsiz ādemlere göre münāsibdir, ḳuvve-i īmān ve yaḳīn ü himmet aṣḥābına göre değil. Zīrā bunlar her bir işi ilhām-i reyyānī ile başlayup himmet-i ḳuddise ile taṣarruf iderler. Çünki Ḥaḳ Teʿālā'nuñ ʿilm-i ezelīsinde bunlara **[9ª]** böyle himmetle taṣarruf virilmişdir her ne vaḳit ki bir iş içün min-ṭarafillāh göñüllerine ilhām olınaraḳ himmet ṣarf idilmesi lāzım gelür ise hemān-dem bi-iẕnillāhi teʿālā ol işe himmet iderler. Ol iş ve maḳṣûd vücûda gelür. Maʿa-hāẕā bir maḳṣûduñ vücûda gelmesi miḳdār olmadıġı taḳdīrde bu ẕevāt-ı kirāmuñ göñülleri ol maḳṣûda ve ṣarf-ı himmet itmez. Zīrā bunlarda irāde-i beşeriyye irāde-i rabbāniyyede fenā bulmışdur. Nitekim erbāb-ı ʿirfāna āşikāredür. Bināen ʿaleyh bunlaruñ duʿāları vesāʾir ʿamelleri ḥüsn-i netīce virir, hiç boşına gitmez.

---

[13] Müstensih bu sembol ile derkenara eklemede bulunmuştur. Derkenardaki söz konusu bölüm, tarafımızca asıl metne eklenmiştir.

[14] Bu bağlaç kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

YERLİ, Zeliha.[*]

"Sultan Cem'in Muammaları"[**]

1. Giriş

Fatih Sultan Mehmed'in en küçük oğlu olan Sultan Cem, gerek konumundan gerekse maceralarla dolu hayatından dolayı yaygın bir üne sahiptir. Bunun yanında Sultan Cem, klasik Türk şiirinde de yer bulan bir isimdir. Bu sahada eserler veren Cem'in, yazımıza konu olan muammaları çeşitli yayımlarda tespit edildiği kadarıyla yer almıştır. İ. Halil Ersoylu, yaptığı divan yayımında Cem'e ait 41 muamma tespit etmiştir (Ersoylu, 1981, s. 274). Mehmet Arslan ise Sultan Cem'in bazı muammalarını ele aldığı makalesinde divandan naklen Cem'in 41 muamması olduğunu söylemiştir, bunlardan ilgi çekici bulduğu 15'ini gerekli açıklamalar ve çözümleriyle birlikte vermiştir (Arslan, 1992, s. 30). Daha sonra Münevver Okur Meriç, Sultan Cem'in hayatı, esareti, edebî kişiliği, eserleri ve şiirleri üzerine hazırladığı kapsamlı çalışmasında Kayseri Raşid Efendi İl Halk Kütüphanesi'nde bulunan Cem divanı nüshasındaki 56 muammanın içinde Ersoylu'nun divan yayımında bulunmayan 18 muamma tespit etmiştir ve kitapta bu muammalara yer vermiştir. İçlerinden 5 muammanın çözümünü Mehmet Arslan'ın çalışmasından yararlanarak vermiştir. Meriç'in eklemeleriyle birlikte Cem'in muammalarının sayısı 59'a ulaşmıştır (Okur Meriç, 2006, s. 404). Gıyasi Babaarslan ise Sultan Cem'in Türkçe Divanı'nda bulunmayan şiirleri üzerine yazdığı makalesinde ele aldığı Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail 431 numarada kayıtlı 60 muamma bulunan divan nüshasında Ersoylu'nun neşrinde bulunmayan 20 muamma tespit etmiştir. Yalnız bu muammaların 18'i Münevver Okur Meriç'in yayımladığı muammaların aynısı olduğu için metnine sadece önceki çalışmalarda bulunmayan 2 muammayı dâhil etmiştir (Babaarslan, 2020, s. 62). Birbirini takip eden bu çalışmalarla Cem'e ait muamma sayısının 61'e ulaştığı görülmektedir.

Burada küçük bir hatayı düzeltmemiz gerekmektedir. Ersoylu'nun divan neşrindeki muammaların tümü İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T.Y. 5547'de kayıtlı olan divan nüshasından alınmıştır. Bu nüshayı incelediğimizde muamma sayısının 41 değil 40 olduğunu gördük.

---

[*] Arş. Gör., Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, zeliha.yerli@marmara.edu.tr, ORCİD ID: 0000-0002-6905-7959

[**] Bu çalışma Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Programında devam etmekte olan "Sultan Cem'in Türkçe Divanı (İnceleme-Metin-Dil İçi Çeviri-Sözlük)" başlıklı tezimizden hareketle oluşturulmuştur.

Ersoylu'nun neşrindeki "Eşref" ismine yazılmış 22. muamma ile isim yerine soru işareti (?) koyulan 23. muammanın aynı isme ait olduğu yani "Eşref" için yazılmış iki beyitlik bir muamma olduğu görülmektedir. Yazma nüshada da bu iki beytin arasında boşluk bulunmamaktadır. İki beyit vezin, kafiye ve anlam yönünden birbirini tamamlayıcı niteliktir. Sözü edilen muammayı aşağıda veriyoruz:

Fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

1 dėdi dün yār baŋa kim ėy cem
seni ġamzemle ḳıluram bismil

2 ḥarf-i evvelde ḫod göŋül gitdi
şükr ḳıldum arada ben bī-dil

Bunun yanında bu muamma İstanbul Üniversitesi nüshasından başka dört nüshada daha bulunmaktadır. Bu nüshalar; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan 739, Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Manzum 81, Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail Efendi 431 / 1 ve Kayseri Raşit Efendi Yazma Eser Kütüphanesi 1262'de kayıtlı nüshalardır. Bu nüshalarda da ilgili muamma iki beyit şeklinde yazılmıştır. Mısralar arasında herhangi bir boşluk, farklı bir başlık, ayrı bir yazım görülmemektedir. İlk yayımda yapılan bu hata, yukarıda sözünü ettiğimiz şekilde sonraki çalışmalara da yansımış ve kaydedilen son muamma sayısı 60 olması gerekirken 61 olmuştur.

Cem'in muammalarını ihtiva eden iki nüshadan daha bahsetmiştik. Millet Kütüphanesi'ndeki nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi ve Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi'nde bulunan nüshalarla aynı koldan gelmektedir. Bu nüshada da 60 muamma bulunmaktadır ve Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi'ndeki 4 muamma eksikliğini ayrı tutacak olursak bu iki nüshada bulunan muammalardan farklı bir muamma tespit edilmemiştir. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki nüshada ise 302 muamma bulunmaktadır. Bu muammalardan 21'i önceki nüshalarda bulunan muammalarla ortak olmakla birlikte muammaların 281'i yalnız bu nüshadadır ve bunlar yayımlanmış muammalar arasında yoktur. Ortak muammalar göz önüne alınarak yapılan sayımda Cem'in muammalarının sayısı 341'e ulaşmaktadır.

Çalışmamızda, zikrettiğimiz nüshalarda bulunan muammalar karşılaştırmalı olarak okunmuştur. 5 nüsha üzerinden gerçekleştirilen yayımda Cem'in tespit edilen tüm muammaları bir araya getirilmiştir. Yalnız muamma bölümlerini ele alacağımız bu nüshaların ayrıntılı tavsifini vermeyeceğiz, nüshaları kısaca tanıtmakla yetineceğiz.

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan bölümü 739 numarada kayıtlı yazma, *Dîvân-ı Cem* adını taşır. 128 varaktan oluşan eser, talik hatla yazılmıştır. Siyah mürekkeple yazılan eserde başlıklar için altın yaldız kullanılmıştır. Yazmanın 1520'den önceki bir yılda yazıya geçirildiği anlaşılmaktadır. Cem'in Türkçe ve Farsça divanlarının bir arada bulunduğu bir nüshadır. Türkçe divan derkenarda yer alırken orta metin Farsça divandır. Derkenardaki metin 21, orta metin 10 satırdır. Türkçe divan sırasıyla gazeller, kasideler, rubailer, beyitler ve muammalardan oluşmaktadır. 111^{b}-127^{b} aralığında 302 muamma yer alır. Bu kısımda *"muʿammeyât-ı fi-harfi'l-elif"* başlığı ile başlayan muamma bölümü elifbâ sırasına göre başlık verilerek devam ettirilmiştir. Nüshada biri Sultan I. Selim'e diğeri Sultan III. Osman'a ait iki adet mühür bulunmaktadır.

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T. Y. 5547 numarada kayıtlı diğer bir divan nüshası ise *Dîvân-ı Cem Sultân* adını taşır. 113 varaktan oluşan eser, talik hatla ve siyah mürekkeple yazılmıştır. Bazı makta beyitleri ve başlıklar sürh ile yazılmıştır. Divan, sayfa ortasına ve yer yer derkenara yazılmıştır. Orta metin 13 satır halindedir. Nüshada bulunan kaside, terkib-bend, terci-bend, gazel, rubai ve ferdlerin yazımında belli bir düzen görülmemektedir. Sonda *Fâl-ı Reyhân-ı Sultân* Cem adlı eser yer alır. Yazmadaki 40 muamma ise *fi'l-muʿammeyât* başlığı altında 109^{a}-111^{b} aralığında derkenarda bulunmaktadır.

Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Manzum 81'de kayıtlı *Dîvân-ı Cem Sultân* adını taşıyan eser, 88 varak olup talik hatla yazılmıştır. Siyah mürekkep kullanılan yazmada başlıklar sürh ile yazılmıştır. Her sayfada 11 satır bulunur. Yazmada sırasıyla kasideler, terci-bend, murabbalar, kıtʿalar, gazeller ve muammalar yer almaktadır. Nüshadaki 60 muamma, *"fi'l-muʿammeyât-ı sultân mehemmed"* başlığı ile başlayıp 82^{a}-87^{b} aralığında bulunmaktadır. Nüshada Ali Emîrî'ye ait mühür bulunmaktadır. İki diğer şahıs mührü ise silinmiştir.

Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail Efendi koleksiyonu 431/1'de kayıtlı yazma da bir divan nüshasıdır. Eser, 1779-1780'de istinsah edilmiştir. 58 varak olan eser, talik hatla yazılmıştır. Başlıklar ve mahlas için sürh kullanılmış, metin siyah mürekkeple yazılmıştır. Her sayfada 17 satır bulunmaktadır. Nüshada sırasıyla kasideler, terci-bend, murabbalar, kıtʿalar, gazeller ve muammalar bulunmaktadır. Nüshadaki 60 muamma, "*der-muʿammeyât*" başlığı ile başlar ve 54^{b}-58^{a} aralığındadır. Nüshada bulunan üç mühürden biri Lala İsmail Efendi'ye aittir.

Kayseri Raşit Efendi Yazma Eser Kütüphanesi 1262 numarada kayıtlı

Dîvân-ı Cem adını taşıyan nüsha ise 55 varaktır. 1798'den önce istinsah edildiği anlaşılmaktadır. Talik hatlı yazmada metin için siyah mürekkep kullanılmış, söz başları sürhle yazılmıştır. Her sayfada 15 satır bulunur. Nüshada sırasıyla kasideler, terci-bend, murabbalar, kıtʿalar, gazeller ve muammalar yer almaktadır. 56 muamma *"fi'l-muʿammeyât-ı sultân mehemmed"* başlığı ile başlayıp 51[b]-54[b] aralığında bulunmaktadır. Bu nüshadaki 8 muammada çözüme ulaştıracak kısımlar sürhle belirtilmiştir. Nüshada Mehmed Râşid Efendi'ye ve Kuloğlu Abdullah'a ait iki adet mühür vardır.

Metin oluşturulurken her muammanın bulunduğu nüsha ve nüsha içindeki yer bilgisi gösterilmiştir. Nüsha bilgisi verilirken nüsha isimleri için kısaltmalar kullanılmıştır. Bu kısaltmalar şu şekildedir; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan 739 (T), İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T.Y. 5547 ($İ_2$), Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Manzum 81 (A), Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail Efendi 431/1 (L), Kayseri Raşit Efendi Yazma Eser Kütüphanesi 1262 (R). Muammalar yayımlanırken Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan yazmadaki düzene olabildiğince sadık kalınmıştır. Zira bu nüshada muammalar elifbâ sırasına göre bir düzen içinde sıralanmış ve harf bölümleri başlıklarla ayrılmıştır. Diğer nüshalarda aynı isim için yazılmış farklı bir muamma ile karşılaşıldığında bu muamma, ait olduğu isim grubunun sonuna eklenmiştir. Her muammaya numara verilmiştir. Muammaların vezinleri başlarına eklenmiştir. Metnin yazımında genel olarak kabul gören çeviriyazı abecesi kullanılmıştır. Nüsha farkları ve açıklamalar dipnotta verilmiştir. Metne tarafımızdan yapılan eklemeler köşeli ayraç içinde gösterilmiştir.

2. Metin

muʿammeyāt-ı fī-ḥarfi 'l-elif

1. aḥmed

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilān

[1] dėdüm olmadın bu fikrüŋ derdi ile bī-ḳarār
gel kerem ḳıl ḳamer-i ruḫ aduŋı ḳıl āşikār

dėdi al ümmü'l-kitābuŋ evvelinden şānını
lafẓ-ı evvelden benüm adumı ėyle iḫtiyār

[1] Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 111[b].

2. muʿammā-yı aḥmed
Fāʿilātün mefāʿilün feʿilān

[1] ḳāmetüŋ göreli bi-ḥamdi'lláh
devlete ėrdi cān-ı dil nā-gāh

3. aḥmed
Mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

[1] gel ėy aduŋ ögülmişden ögülmiş
yoluŋda cān öŋ ölmişden öŋ ölmiş

4. aḥmed
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilān

[1] yaşlarum ḳanıyla ʿālem muḫtaṣar oldı beyān
tā görenler nāme ardından oḳıyalar revān

5. aḥmed
Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

[1] yazılduḳça ciger ḳanıyla ʿālem muḫtaṣar şāhā
hemān āyīne-i dilde görinür rūşen ü żiyā

6. aḥmed
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

[1] ismüŋi ister bulur her kim göre bu remzi yār
kim aduŋ ėy şeh ḳalemsüz yazılıcaḳ ḥamd olur

7. aḥmed
Müfteʿilün Müfteʿilün fāʿilün

[1] fātiḥa fātiḥa [ki] ėy sīm-ber
kāma zebān ėrmedin ad ḳonsa ger

fikr-i ṣaḥīḥ olıcaḳ evvelki lafẓ
devlet ile nām-ı şerīfüŋ çıḳar

---

2 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 111[b].
3 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 111[b].
4 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 111[b].
5 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 111[b].
6 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 111[b].
1 +kim T.
7 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 111[b].

8. aḥmedī

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] cem yüzüŋ ayına ḳılduḳça naẓar
arada cāndan hemīşe ḥamd ėder

9. ibrāhīm

Fā'ilātün mefā'ilün fa'lün

[1.] göreli ebr-i zülfüŋ āhlayam
bād ḫoşdur seḥāb ile her dem

10. ibrāhīm

Fā'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilān

[1] lebüŋ aŋduḳça olur rāh-ı ʿadem çünki ʿayān
vehmi vardur o yola gitmese ėy cān u cihān

11. ibrāhīm

Mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

[1] yaşum olalı deryāya berāber
görür āşüfte[-dil] ḫaylī belālar

12. ibrāhīm

Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īl

[1] olurdum ebr-i zülfine ṭalebkār
cemālin ġamda ʿarż ėtse eger yār

13. ibrāhīm

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] yoluŋ üzre şol ḳadar ṣu dökdi çeşm ḥaḳ bilür
kim teraḥḥum ḳılmaz iseŋ ʿāḳıbet deryā olur

14. ismā'īl

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilān

[1] derd-i dil cemʿ oldı kim ḳıla beni bīmār-zād
nāgehān zülfüŋ aradan çıḳdı oldı baŋa yār

---

8 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 112[a].
9 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 112[a], İ$_2$ 111[a], A 85[b], L 57[a], R 54[a].
[1] göreli: göre T/ bād ḫoşdur seḥāb ile her dem: bād çünkim seḥāba lāzımdur İ$_2$, A, L R.
10 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 112[a].
11 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 112[a].
12 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 112[a].
13 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 112[a].
14 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 112[a].

15. ismāʿīl
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

[1] derd-i dil bīmārıyam defʿ ėylegil
ara yėrden zülfüŋi refʿ ėylegil

16. ismāʿīl
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilān

[1] bir nücūmī dilbere ṣordum ne dėnür saŋa nām
dėdi burc-ı ş̱evr ṭutduḳda ḫusūf ile niẓām

arada mihr-i felek ḳılsa ġurūb ādem bilür
kim zemīni resm ėdüp nışfını ṭarḥ ėde tamām

17. isḥāḳ
Mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

[1] ḳaçan kim adını ṣorsam yüz-ā-yüz
gelüp dėr evveli bir āḫiri yüz

18. isḥāḳ
Fāʿilātün mefāʿilün faʿlün

[1] ʿışḳa tā mesken-i maḳām oldı
ḫāne-i dil ḳamu ṣafā ṭoldı

iki zülfüŋ ṭutalı ḥüsni yüzin
göŋül iḳbāl-i sermedī buldı

19. isḥāḳ
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilān

[1] serv-i ḳaddüŋ ʿarż ėdüp sāḳında ḫalḫal-ı hilāl
dāġ ėdüp yaḳdı göŋülde zülfüŋ ile iki ḫāl

20. isḥāḳ
Mefʿūlü fāʿilātün mefʿūlü fāʿilātün

[1] ke's-i raḥīḳ-i meyden germi ḳo cāna dönsün
yā ġam gide gönülden yā bār oda yansun

---

15 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 112[a].
16 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 112[a].
17 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 112[a].
18 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 112[b].
19 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 112[b].
20 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 112[b].

21. ilyās
Mef'ūlü mefā'ilün fe'ūlün

[1] el ṣunar idi ḳaşuŋ kemāne
zülfüŋ eger olmasa bahāne

22. ilyās
Mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilün

[1] el ṣundı yār kūşe-i zülfüŋ götürmege
'uşşāḳ-ı ḫaste-dillerüŋ işin bitürmege

23. ilyās
Mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

[1] ġam-ı zülfüŋ baŋa çün sermed oldı
benüm-çün cümle el mātem-zed oldı

24. ilyās
Müfte'ilün Müfte'ilün fā'ilün

[1] ṣūretidür aduŋuŋ ėy bī-vefā
ḫātime-i ḫatm-ı kelām-ı ḫudā

25. ilyās
Mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

[1] kimüŋ ki resm ola bāġında şekl-i şāḫ-ı riyā
el ura evvel aŋa tīġ-ı ābdār-ı belā

26. ilyās
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] gėymeye 'uryān tenüm ḫulle-i sündüsleri
zülfüŋi bir ma'nádan ėtse riyāsı ėy perī

27. eyyūb
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] bu revā mı var iken la'lüŋ zülāli gibi ṣu
teşne-diller cān vėre ol ṣuya ḳarşu ṣu dėyü

---

21 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 112[b].
22 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 112[b].
23 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 112[b].
24 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 112[b].
25 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 112[b].
26 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 112[b].
27 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 112[b].

28. eyyūb
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] çeşme-i çeşmüm döker pāyüŋe çün her laḥẓa ṣu
her ḳaçan yusaŋ elüŋ ėy māh-rū bu ṣuda yu

29. eyyūb
Fā'ilātün mefā'ilün fe'ilün

[1] tā metā'-ı hevāŋı aldı göŋül
ḥāṣılı zehri ṣuya ṣaldı göŋül

30. ayas-ayaz
Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün

[1] beni ġamz ėtdüŋ ėy ġamze ki dilber ėyleye bī-dil
var ėy ġammāz şād ol kim murāduŋ oldı hep ḥāṣıl

31. ayaz
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] serv-ḳaddin ėy göŋül ger ėyler iseŋ ārzū
sāye-i zülfüŋi her dem cüst ü cū ḳıl kū-be-kū

32. ayaz
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] cem'-i bülbülden eger bir bülbül uçsa ėy perī
yaz anuŋ gülistān adın defterinde serserī

33. ayaz
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] ol ṣanem kim bāġ-ı cennet cennetüŋ ābādıdur
la'l-i nābı 'ilm-i iḥyāda mesīḥ üstādıdur

dil giriftār olmış iken zülf-i müşk-āmīzine
yā ḳaşı araya girelden berü āzādīdür

---

28 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 113[a].
29 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 113[a].
30 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 113[a].
31 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 113[a].
32 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 113[a].
33 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 113[a].

34. ayaz
Mef'ūlü mefā'īlü mefā'īlü mefā'īl

[1] āyā ser-i zülfüŋe göŋül ḳıla mı ārām
çün olmadı ḫālī aradan miḥnet-i eyyām

35. ayaz
Fā'ilātün mefā'ilün fe'ilün

[1] ger sen āhū şikāre gelse n'ola
serv-ḳaddüŋ kenāre gelse n'ola

36. ayaz
Fā'ilātün mefā'ilün fa'lān

[1] bu ḳadar luṭf ile saŋa ey dōst
'ahde lāyıḳ degül ḫaṭā ey dōst

ėyledüŋ va'de bir iki kerre
līk az ėyle kerreden ey dōst

37. ayaz
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] 'ārızuŋ şevḳında la'lüŋ ḥasretinden dā'imā
az olur deryā-yı çeşmümde yaşum ḳan olmaya

38. ebā bekir
Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

[1] gördi ḥüsni güneşin zülf-i seḫābında meger
ki göŋül ẕevḳ u ṣafādan çaġırur cāna deger

39. ekmel
Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün

[1] dil-i āṣüfte kāmildür yüzüŋ şerḥi kitābında
cihān 'āciz-durur gerçi anuŋ her faṣl-ı bābında

---

34 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 113[a].
35 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 113[a], A 86[a], L 57[a], R 54[a].
36 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 113[a].
37 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 113[b].
38 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 113[b].
39 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 113[b].

40. ekmel
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] ḳanlu yaşumı gören ėy yüzi gül
dėr perīşān-ḥāl olup bu ṣu degül

41. ebū türāb
Mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

[1] ne vaḳtin kim ḥabīb adın ṣoram ben
gülüp nāz ile dėr ol yüzi gülşen

adım bir ṭāḳ-ı der kim çifti anuŋ
ṭutupdur bir cezīre içre mesken

42. iskender
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] ol-durur kūyının içre ʿāḳıbet maḥmūr olan
ḳapuŋuŋ öŋinde eşküm bigi gil-ālūd olan

43. edhem
Mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

[1] ḳaşuŋ yāyın dil-i dermānde görmiş
özin tīr ü belādan ḳanda görmiş

44. edhem
Mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

[1] eger olaydı ol ada müvecceh
yüz üstine yazardum aduŋ ėy şeh

45. edhem
Mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

[1.] dil-i dermānde yā ḳaşuŋ görelden
ḫadeng-i ġamzeŋe oldı nişāne

---

40 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 113[b].
41 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 113[b].
42 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 113[b].
43 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 113[b].
44 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 113[b].
45 Sulṭān Cem, *Dīvān*: İ$_2$ 111[a], A 85[b], L 57[a], R 53[b].
1 nişāne: nişān A, L.

46. üveys

Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īl

[1] şikār oldum kemān-ebrūŋa ey yār
görinelden berü şol zülf-i ʿayyār

47. esʿad

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilān

[1] ay yüzüŋi ger göreydi ḫānesinde āfitāb
ol ḫacāletden ḳılurdı ebri yüzine niḳāb

48. revā [imām-hümām-īmān-emīn]

Mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

[1] degüldür baŋa bu cevrüŋ güzāfī
meger emrüŋde cān atdı ḫilāfī

49. [imām-hümām-īmān-emīn]

Fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

[1] iki ġam ḳıldı ḳaṣduma el bir
baŋa ne olsa her ġamuŋ biŋi bir

---

46 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 113[b].

47 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 113[b].

48 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 114[a].
Nüshada 48, 49 ve 50. muammalar "revā" başlığı altındadır. Elif harfinin içinde bulunan "revā" dikkatimizi çekmiş ve başlık altındaki muammalar incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda, Sürûrî'nin Şerh-i Muʿammeyât-ı Câmî adlı eserinde 49 ve 50. muammaların işaret ettiği çözüm yoluna dair kayıtlar görülmüştür: Çünân ki der-ism-i İmâm u Hümâm u İmân u Emîn. Hoş bûd dil yekî vü yâr yekî. Hoş olur gönül bir ve yâr bir. Tâ bûd derd ü gam hezâr yekî. Tâ ola derd ü gamun bini bir. Mısrâʿ-ı sânîden bu dört isim çıkar tarîk-i istihrâcı oldur ki lafz-ı derd ve gam tahlîl ve terkîb olmışdur iki gamda binbirdür dimek olur. İki gam lafz-ı gamgamdur ve gayn bindür çün bin ki gayndur bir yaʿnî elif ola em em ittisâl ile İmâm olur ve bir gamdan murâd hemdür ve birinden murâd gamdur mecmuʿı hemgam olur çün gayn elif ola Hümâm olur veya iki gamdan murâd gamândur kaçan gayn elif ola İmân olur veya iki gamdan murâd gamîndür kaçan gayn elif ola Emîn olur. (Çakırca, 2021, s. 178) Cem'in muammaları üzerinde uyguladığımız bu çözümle söz konusu isimlere ulaşıldığı görülmüştür. 48. muammanın ise bu iki muamma ile aynı başlık altında olması ve yazıldığı isimlerle ilgili takip edebildiğimiz ipuçları bulundurması nedeniyle aynı isimler için farklı yöntemle yazılmış bir muamma olduğunu söyleyebiliriz. Buradan müntensihin; layık, uygun, yerinde, münasip anlamına gelen "revā" ifadesini birden fazla aynı isme yazılmış farklı muammaları işaret etmek için kullandığı sonucunu çıkarabiliriz.

49 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 114[a].

50. [imām-hümām-īmān-emīn]
Fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

[1] sīneme ḳan ile ḳılam taḥrīr
eger olursa derd ü ġam biŋe bir

51. eşref
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] lālede dil yoḳ ki ʿışḳuŋ odına dāġ olmamış
sīnede dil yoḳ ki müşkīn zülfüŋe ṭaġılmamış

52. eşref
Fe'ilātün mefā'ilün fa'lün

[1] dėdi dün yār baŋa kim ėy cem
seni ġamzemle ḳıluram bismil

ḫarf-i evvelde ḫod göŋül gitdi
şükr ḳıldum arada ben bī-dil

53. evḥad
Fe'ūlün fe'ūlün fe'ūlün fe'ūl

[1] ser-i zülfüŋe dil olaldan esīr
bir āşüfteyem ki bulınmaz naẓīr

54. eḥad
Mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilün

[1] dil ḫücresinde laʿl-i diger pāyimāl ola
ger maʿden-i tehī aŋa meşel miṣāl ola

55. aḳperdī
Mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilün

[1] ḳāf-ı ferāġati ėdinüp āşiyāne dil
ʿanḳā miṣāl baḳmaz iken bu cihāna dil

görüp zemān güzellerini ṣu bigi n'ėdem
aḳdı arada bir ḳad-i serv-i revāna dil

---

50 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 114[a].
51 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 114[a].
52 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 114[a], İ$_2$ 110[b], A 84[b], L 56[a], R 53[a].
1 yār baŋa kim: baŋa yār kim İ$_2$, A, L, R.
53 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 114[a].
54 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 114[a].
55 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 114[a].

56. āḫār

Mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilün

[1] naḳş-ı nigīn bigi yine bu raḥmet āyetin
āḫirde oḳı çün bula cānum kerāmetin

57. arġun

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] erġavān-ḳaddüŋsüz olursa çemen
ravża-ı rıḍvān olursa istemen

58. emīr

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] bizden öŋdin yār eger meydāna baṣarsa ḳadem
ėy niçe şūrīdeler baş oynaya her dem-be-dem

59. emīr

Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

[1] dėdüm ėy māh-ruḫ-ı zühre-cebīn māh-liḳā
kerem ėt nām-ı şerīfüŋi ʿayān ėyle baŋa

dėdi maḳṣūrdur anuŋ olıcaḳ vaḳt-i duʿā
āḫir-i fātiḥadan olmaya bir laḥẓa cüdā

ḫarfü'l-bā

60. bekir

Mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

[1] lebüm naṣīb-i niṣāb-ı lebüŋden ėy dilber
ger ola şerbet-i la'lüŋ bu ben ġarībe yeter

61. bilāl

Mefā'īlün mefā'īlün feʿūlün

[1] göŋül zülfüŋ ucından dāma düşdi
belā dāmı bu ben bed-nāma düşdi

---

56 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 114[a].
57 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 114[b].
58 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 114[b].
59 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 114[b].
60 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 114[b].
61 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 114[b].

62. bābür
Mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

[1] sevincinden lebüŋ yādında cānum
damaġuma ṭoḳınmadı zebānum

63. bābür
Mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

[1] lebüŋ keşf ėyle bārī gel kerem ḳıl
çün ėrişmek diler ol cāna cānum

lebüŋ bir mīve-i pür-āba beŋzer
ki her bir ḳatresi cüllāba beŋzer

64. bābür
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] fikr ėden ismüŋi bulur ḥīlesüz ger dilberā
penç nīlūfer bayaġı meskeninde dutsa cā

65. bābür
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] dilberā dībā dėr imiş kāz-ı ġam
k'aṭlas-ı cismümi ṭoġrar dem-be-dem

66. bābür
Mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

[1] göŋül zülfine el ṣunmaḳ ḫaṭādur
k'aŋa maḥrem olan ancaḳ ṣabādur

67. burhān
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] bār-ı ġamdan dil rehā ḳıl gel kerem ḳıl bir zamān
tā cihān olduḳça aduŋ ola meşhūr-ı cihān

---

62 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 114[b].
63 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 114[b].
64 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 114[b].
65 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 114[b].
66 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 115[a].
67 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 115[a].

68. burhān

Mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilün

[1] ṭuġra-yı ḳaşı ṭoġraduġına [çü] lebleri
zülfeyn-i dilber ile o burhān gösterür

69. behlūl

Fā'ilātün mefā'ilün fa'lün

[1] ʿışḳ odı dilde cāvidān yėgdür
sīne dağuŋla pür-nişān yėgdür

çün bulur cān u dil ṣafā ġamdan
derd ü ġamı bize girān yėgdür

70. bālī

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] ėy ṣanem bunca zamāndur kim ḥabībimsün benüm
dėmedüŋ bir gün ki ėy miskīn ġarībimsün benüm

ḥüsnüŋüŋ bāġı ḳalur bülbülsüz ėy cān ger baŋa
dėmez iseŋ kim belālu ʿandelībimsün benüm

71. bālī

Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün

[1] çevgān-ı zülfüŋ dėr baŋa ėy bī-nevā n'ėtmek gerek
dėdüm ki ben dil-ḫastenüŋ başını ṭop ėtmek gerek

72. bālī

Mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilün

[1] dil yā ḳaşuŋla tīr ü belāya nişānedür
raḥm ėyle ėy [perī] ki bu kez ḳaṣdı cānedür

73. bāyezīd

Mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fa'lün

[1] elin alacaġ iken n'ėyleyem ayaġa ṣalar
ḥazīn dilleri zülfiyle ol perī-peyker

---

68 Sulṭān Cem, *Dīvān*: A 85[a], L 56[a], R 53[b].
69 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 115[a].
70 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 115[a].
71 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 115[a].
72 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 115[a].
73 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 115[a].

74. bāyezīd
Mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

[1] ser-i zülfüŋe pā-best olalı dil
elümle kendümi odlara atdum

75. bahā
Mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

[1] lebüŋüŋ laʿli pür-luṭf u bahādur
anuŋçün dāʾimā ol bī-bahādur

76. bahā
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

[1] dėdüm ėy şīrīn-zebān u piste-fem
bādeler içem lebüŋden dem-be-dem

yüz tecāhülden ṭutup geldi dėdi
fārisī söyle ki türkī bilmezem

77. bahā
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilān

[1] zīnet-i fürḳatde bulurdı bu resme nev-bahār
ger şükūfe içre yazılmaya idi nām-ı yār

78. bahā
Mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

[1] şükūfe içre yazdum nām-ı yārı
ki ḥāṣıl ḳılam andan nev-bahārı

79. bedir
Mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

[1] şol āhuvāne gözleri şīrāne baḳsa ger
şīrüŋ dütā olursa dili çāk ėder çeker

---

74 Sulṭān Cem, *Dīvān*: A 87[a], L 57[b], R 54[b].
75 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 115[a].
76 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 115[a].
77 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 115[b].
78 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 115[b].
79 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 115[b].

80. bedir

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] dişlerüŋ dürrine şol laʿl-i lebüŋ kim perdedür
keşf olursa ėy ṣanem bī-ḥad olur ol perdedür

81. bedir

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilān

[1] sermedī iḳbāle dil hem-dem olaldan oldı pāk
ḥāsid-i aḥvel görüp bu maʿná oldı helāk

82. bābā

Mefā'īlün mefā'lün feʿūlün

[1.] meger bār-ı cefāda ḳaldı göŋlüm
ki başına belālar aldı göŋlüm

83. bālī

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] ėyledi bī-dil beni ṭās-ı nigūn-ı felek
arada bu maʿnáyı yāra ne ḥācet dėmek

84. behmen

Fā'ilātün mefā'ilün fa'lün

[1] beni söyletme kim cihānı yaḳar
bende ġam çoḳdur ėy perī-peyker

85. behmen

Mefā'īlün mefā'īlün feʿūlün

[1] ser-i ṭurraŋ benüm-çün ṣalsa sāye
şeref baġışlaya göŋlüm semāya

86. perī

Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün

[1] götür yüzüŋüŋ burḳaʿın keşf [ėt] aradan perdeyi
tā kim yüzüŋüŋ ṣalʿatı ḳıla tecellī ėy perī

---

80 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 115[b].
81 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 115[b].
82 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 115[b], A 87[b], L 58[a].
1 ki başına belālar aldı göŋlüm: ki her laḥẓa çeker bār-ı cefāyı A, L.
83 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 115[b].
84 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 115[b].
85 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 115[b].
86 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 115[b].

87. berber
Mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilün

[1] vezn-i cevāhir içre şu kim görmemiş bahā
naḳş-ı terāzū içre meger laʿl-i yār ola

88. berber
Mefā'īlün mefā'īlün feʿūlün

[1] yazar naḳşını ėylerken temāşā
meger arada bir naḳş oldı peydā

ki anı gördüm oldum böyle şeydā
beni ḳıldı belā-yı ʿışḳı rüsvā

89. berber
Mefā'īlün mefā'lün feʿūlün

[1] bir arada meger vaṣfın yazarken
iki kez ḫāme gitdi kend'özinden

90. bāḳır
Fe'ūlün fe'ūlün fe'ūlün fe'al

[1] çü peyk oldı ṣūf-ı ferāḫ-ı riyā
bu ṣūretde gezmek neden dā'imā

fī-ḥarfi't-tā

91. taḳī
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] dilberim adı şol üç ḥarf oldı kim
var ḳamunuŋ iki gevher zīveri

ḥarf-i evvel başımuŋ tācına tāc
ḥarf-i āḫir oldı yāruŋ efseri

[3] evvel āḫir çü maʿlūmı oldı rāst
evṣatuŋ bunlar olupdur rehberi

---

87 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 116ᵃ.
88 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 116ᵃ.
89 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 116ᵃ.
90 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 116ᵃ.
91 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 116ᵃ.

92. taḳī

Mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

[1] lebüŋ cāmını ṣun göŋlüme sāḳī
cihānda dā'imā tā ola bāḳī

93. taḳī

Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīl

[1] ger ismüŋ bilmege reml ėdem ėy yār
taḳī şekli gelür evvelde her bār

94. tāc

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

[1] tāc-ı ser olalı ismüŋ ėy püser
ben daḫı ismüŋi ḳıldum tāc-ı ser

95. tāc

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilān

[1] tā cihān lafẓında lafẓ-ı nām-ı yār
tā cihān olduḳça olsun pāyidār

ḥarfü'l-cīm

96. cüneyd

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

[1] ḫurde-i zer iste her devlet ki var
ḫurdedārān-ı cihāna vėrür el

97. cemāl

Mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

[1] cem el ṣun zülf-i dildāra nihānī
ki bulasın ḥayāt-ı cāvidānī

---

92 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 116[a].
93 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 116[a].
94 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 116[a].
95 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 116[b].
96 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 116[b], İ$_2$ 111[b], A 86[b], L 57[b], R 54[b].
[1] iste: üstine A, L/ ki: - A, L.
97 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 116[b].

98. cemāl
Mef'ūlü mefā'īlü mefā'īlü mefā'īl

[1] zülfeyni o māhuŋ biri cīm oldı biri lām
tā kim dönicek lām bula ṭālib olan nām

99. cemāl
Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īl

[1] yüzüŋi gösterüp ol māh fi'l-ḥāl
ʿayān oldı lebi altındaġı ḫāl

100. cemāl
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] baġlamış zülfeynüŋ içre ʿārızuŋ ābı girih
ṣanki ġamzeŋ ḳorḫusundan ṣu gėyer müşkīn-zirih

101. cemāl
Mef'ūlü mefā'īlü mefā'īlü fe'ūlün

[1] cānda resen-i zülfüŋi naḳş ėtmeyeli dil
ser terkin ėder kim ġam-ı zülfüŋ ḳıla ḥāṣıl

102. cemāl
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilān

[1] burḳaʿuŋ keşf ėtmege bir dem olursa ger mecāl
cem göŋül terkin ḳılur tā görine nūr-ı cemāl

103. cemāl
Mef'ūlü mefā'īlü mefā'īlü fe'ūlün / Mef'ūlü feʿūlün

[1] bir laḥẓa ġamuŋ sīneden olmadı çü ḫālī
valláhi ne müşkil
cān oldı [alur] derd ile bu ṣūret-i ḥāli
ėy yār [çü] ḫacīl
[3] dil zülf ü dehānuŋla dilerdi ḳıla ālı
kim cān ėde ḥāṣıl
hīç ėyledi ʿömrin bu hevālarda olalı
derdi ile bu dil

---

98 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 116[b].
99 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 116[b], İ$_2$ 111[a], A 85[a], L 56[b], R 53[b].
1 altındaġı: altındaki L.
100 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 116[b].
101 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 116[b].
102 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 116[b].
103 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 116[b].
4 +miskīn T.

104. caʿfer
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

[1] dil ḳaçan kim çeşm-i zülfüŋ yād ėder
iŋtiyārı yoġ iken feryād ėder

105. caʿfer
Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīl

[1] uzanur zülfüŋ ile ʿömrüm ėy yār
dehānuŋ görsem ara yėrde tekrār

106. caʿfer
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilān

[1] cürm-i bī-ḥaddümde ʿafv-ı bī-girān
yaraşur olursa ėy cān u cihān

107. caʿfer
Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün

[1] ḳaṣd-ı ser-i cem ḳılalı çeşmüŋ dil ü cāndan
feryād ėderem āh ki feryād-resüm yoḳ

108. celāl
Mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilān

[1] dün aġlayu öŋinde türāba sürüp cebīn
dėdüm ne dėrler ismüŋe ėy yār-ı nāzenīn

güldi dėdi ki lām-ı meyānını ismümüŋ
cīminden evvel oḳır iseŋ dāl olur hemīn

109. celāl
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilān

[1] ismüŋüŋ lām-ı meyānına dėr idüm oldı dāl
ėy perī ger ḥāṣıl olmasa bu maʿnádan cidāl

---

104 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 117[a].
105 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 117[a].
106 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 117[a].
107 Sulṭān Cem, *Dīvān*: İ$_2$ 111[b], A 86[b], L 57[b], R 54[b].
108 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 117[a].
109 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 117[a].

110. celāl
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilān

[1] müşke teşbīh ėtdi ḫālini meger āşüfte-dil
bildi bekledügin oldı ḫāl-i dilberden ḫacīl

111. celālī
Mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

[1] sözi dürdür lebi dürc-i le'ālī
dür-efşān ėdicek şīrīn maḳāli

ḥarfü'l-ḥā

112. ḥaydar
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] cāmesinden ol ṣanem keşf ėtse bir dem ger beden
naḳşını görüp ḳamer olurdı benden müftetin

113. ḥaydar
Mef'ūlü mefā'īlü mefā'īlü fe'ūlün

[1] müflis çü yaraşmaz otura ḫānede epsem
cer ṣūretine der-be-der el ṣun yüri ėy cem

114. ḥaydar
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilān

[1] naḳş-ı çenberde eger zülfüŋ yapa bir burc yėrüŋ
ḫāk olınca cān u dil ol yėri ḳılmaz hīç terk

115. ḥasan
Mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilān

[1] ḥabīb yüzini görse semen olur bī-dil
aŋarsa sünbül-i zülfin benefşe ola ḫacīl

---

110 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 117[a].
111 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 117[a].
112 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 117[a].
113 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 117[a].
114 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 117[b].
115 Sulṭān Cem, *Dīvān*: T 117[b].

116. ḥasan
Mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fa'lün

[1] maḥabbet-i ebedī sermedīde rūşendür
senüŋle anuŋ içün 'ışḳ işi müzeyyendür

117. ḥasan
Fā'ilātün mefā'ilün fe'ilān

[1] gördi ḥālüŋi sünbülüŋ fi'l-ḥāl
éyledi éy şanem vedā' be-lāl

118. ḥasan
Mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilün

[1] zülfüŋi éргür āḫir-i bād-ı şabāḥa sen
k'ola nesīm-i cān bigi bād-ı şabā ḥasen

119. ḥasan
Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün

[1] şu kim ḥalvā-yı la'lüŋden naṣīb-i ḥalḳ olmışdur
n'ola dendānuma érse benüm-çün ḥalḳ olmışdur

120. ḥasan
Mefā'īlün mefā'lün mefā'īl

[1] déyelden zülfüŋe müşk éy perīşān
sözüm bigi perīşānum perīşān

121. ḥasan
Mef'ūlü mefā'īlü mefā'īlü fe'ūlün

[1] bizden dil alup sen yine éy şāh-ı bī-gāne
ḳılduŋ bizi rüsvā nédelüm cümle cihāna

122. ḥasan
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] éy göŋül gün yüzüŋi cān meclisi ṣabāḥı ṭut
la'l-i nābını cihānuŋ rāḥatü'l-ervāḥı ṭut

---

116 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 117[b].
117 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 117[b].
118 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 117[b].
119 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 117[b].
120 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 117[b].
121 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 117[b].
122 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 117[b].

zülf ṭut dėyü resen ṣunduḳça dėr la'l-i ḥabīb
ḳo anı ger rāḥat-ı rūḥ ister iseŋ rācī ṭut

123. ḥasan
Fā'ilātün fe'ilātün fe'ilān

[1] ḫālüŋ olduḳça ḳaşuŋ üzre ʿayān
görmek içün seni ėver dil ü cān

124. ḥasan
Fā'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

[1] sünbül-i zülfüŋe hem-dem ėdeli yāsemeni
bī-dil ėyledi ulaşup dil-i reyḥān semeni

125. ḥasan
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] ebr-i zülfüŋ teşne dildür ḳanuma ėy bī-vefā
āḫir andan bulısardur bilürem derde devā

126. ḥasan
Mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

[1] bulur aduŋı ṣormadın kimerde
çeken ḥüsnüŋi mīzān-ı naẓarda

127. ḥasan
Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

[1] gözleri yaşı aḳar cūy gibi gāh gehī
ki kenāre getüre cem seni ėy serv-i sehī

128. ḥasan
Mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

[1] dilerseŋ ḥoḳḳa-ı dür görmek ėy dil
leb ü şīrīn-dendānın naẓar ḳıl

---

123 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 117[b], İ$_2$ 110[b], A 84[b], L 56[a], R 53[a].
124 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 118[a].
125 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 118[a].
126 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 118[a].
127 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 118[a].
128 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 118[a].

129. ḥasan
Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīl

[1] dėdüm ėy zülfi cān bāġında ṭāvūs
çü ismüŋ ṭālibiyem ḳılma meʾyūs

gülüp dėdi muʿammādan ṭuyarsaŋ
keşīde ḥissi yaz kim ola maḥṣūṣ

130. ḥasan
Mefʿūlü mefāʿīlün feʿūlün

[1] bu bī-ser ü pāya sen kerem ḳıl
raḥm ėyle ki ḥāl oldı müşkil

131. ḥasan ʿali
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

[1] raḫş-ı gerdūn ḳaṭre-rīz oldı vü ḳıldı terk-i ser
müşterīye naʿl-ı esbüŋ olalı iklīl-i zer

132. ḥüseyin ʿalī
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

[1] māh-ı nev laʿl olduġı maḥṣūṣ olupdur ėy perī
gösterelden naʿl-i esbüŋ her ṭarafdan müşterī

133. ḥasan
Mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

[1] dėdüm ki ḥālüŋi ʿarż ėt ya şerḥ ḳıl bālā
dėdi ki ḳāmetümi ʿarż ėdersem aḥsen ola

134. ḥasan
Mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün faʿlün

[1] maḥabbet-i ebedī bende sermedīdür kim
seni göricegüz ėy cān maḥabbetüm artar

---

129 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 118ª.
130 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 118ª.
131 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 118ª.
132 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 118ª.
133 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 118ª.
134 Sulṭān Cem, *Dīvān:* A 84ª, L 56ª, R 53ª.
1 bende: baŋa R.

135. ḥüseyin
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilān

[1] gün yüzüŋ üstinde zülfüŋ olalı müşkīn-niḳāb
oldı ḫāl-i ʿanberīnüŋe yavuz gözden ḥicāb

136. ḥüseyin
Mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

[1] ceme ger ḫāk-i reh dėr ise dilber
eyü taṣfīrdür taʿẓīme beŋzer

137. ḥamza
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] dėdi kim eşkāl-i reml esmāsınuŋ
ḳanḳısı isme münāsibse çıḳar

ferd-i evvel zevc-i nāyında ḳarār
ėylese ismüm bilür ehl-i naẓar

138. ḥamza
Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īl

[1] göŋül alalı bizden nevk-i müjgān
feraḥdur ġamze-i pür-kīnüŋ ey cān

139. ḥamza
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilān

[1] ger ḫam-ı ebrū-yı naḳşın zāhid-i bī-derd-i dil
görse idi secde-i sehv ėdüp olurdı ḫacīl

140. ḥüseyin
Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īl

[1] görelden ḥüsn-i bī-ḥaddüŋi ėy māh
beni dil kendü ḥālümde ḳomaz āh

---

135 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 118[b].
136 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 118[b].
137 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 118[b].
138 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 118[b].
139 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 118[b].
140 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 118[b].

141. ḥüseyin
Mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

[1] ġamuŋdan öldüm ėriş oḳı yāsīn
umaram līk bī-meṣel oḳıyasın

142. ḥüseyin
Mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

[1] ḫurşīd-i ḥüsn içinde görindi çü müşterī
vėr feṯḥ-i sīne tā bulasın nām-ı dilberi

143. ḥüseyin
Mefʿūlü fāʿilātün mefʿūlü fāʿilātün

[1] zülfi gözinde iken mihre ḳılan neẓāre
fikr ėtse ola vāḳıf ṣormadın ismi yāra

144. ḥüseyin
Mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

[1] güneşle ḥüsnüŋ olalı müṣennā
nigārā ḥüsn-i bī-ḥad oldı peydā

145. ḥüseyin
Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün

[1] ḳūt-ı dil ü cān olmaġa her dem leb-i sāḳī
arada ṣunarsa ne ṣafādur mey-i bāḳī

146. ḥüseyin
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilān

[1] ḳaşuŋ evci farḳınuŋ ḥaddi müdām
gösterür arada bir ayı tamām

147. ḥüseyin
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilān

[1] ḥasret-i bī-ḥad ṭutar dā'im kemīn
aradan cevrüŋ ṣalaldan āstīn

---

141 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 118[b].
142 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 118[b].
143 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 118[b].
144 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 118[b].
145 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 119[a].
146 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 119[a].
147 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 119[a].

148. ḥüseyin
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilān

[1] siḥr ėder bī-ḥad k'ola dil ġarḳ-ı ḫūn
çeşm-i bī-mihrüŋ kimi ḳılmaz zebūn

149. ḥamza
Fā'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

[1] ḳāmetüŋ göstereliden ḥareket gāh gehi
ḥarf-i evvelde ġalat ḳıldı cem ėy serv-i sehī

150. ḥamza
Mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

[1] nihāl-i vaṣlı ḳılur tāze raḥmeti ezelī
ėrişmiş iken aŋa semm-i fürḳatüŋ ḫaleli

151. ḥamza
Mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

[1] müdām ṣūret-i ḥāli ḥabīb ayaġa ṣalar
ki yolına dil ü cāndan hemīşe vėrile ser

152. ḥamza
Fā'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

[1] ġamzeŋüŋ evveline zülfüŋ ulaşup ṣanemā
ḫālüŋi ġayb yüzinden n'ola ėylerse bahā

153. ḥamza
Fā'ilātün mefā'ilün fa'lān

[1] zülfüŋe baş ḳoşaldan ėy ruḫı al
ġamzeŋi gözle kim ne ėyler āl

ṣafḥa-ı ġaybdan nihān ėtdi
'anberīn-ḫadd ü müşk-i terden ḫāl

---

148 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 119[a].
149 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 119[a].
150 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 119[a].
151 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 119[a].
Bu muamma bir önceki muamma ile aynı başlık altındadır. Bir arada yazılan bu muammaların aynı isim için yazılmış iki ayrı muamma olduğu tespit edilmiştir.
152 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 119[a].
153 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 119[a].

154. ḥamza

Mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fa'lān

[1] dehānı noḳṭasını nāgeh ėyledi penhān
hezār dil ġam-ı ʿışḳında oldı ser-gerdān

155. ḥamza

Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün

[1] göz ḳıpdı ġamzeŋ ėy ṣanem öldürmege ben bī-dili
bilsem beni öldürmeden yā rab ne ola ḥāṣılı

156. ḥamza

Fā'ilātün mefā'ilün fe'ilün

[1] ḳāmetüŋ göstereydi ger ḥarekāt
ḥarf-i evvelde dil ḳılurdı ġalaṭ

157. ḥamīd

Fā'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

[1] ḥadd-i meyde lebüŋüŋ kūşesi bulınsa eger
leẕẕet-i ḳand bulup [mey ola] fi'l-ḥāl şeker

fī-ḥarfi'l-ḫā

158. ḫalīl

Mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

[1] bu şekl-i ḫūbdan gül-rū ʿayān ėt
velī ʿuṣṣāḳuŋa yine ʿayān ėt

159. ḫalīl

Mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

[1] ḫayāl-i zülfüŋüŋ yoḳdur küşādı
perīşān ėyle kim bulına adı

---

154 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 119[a].
155 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 119[b].
156 Sulṭān Cem, *Dīvān:* İ$_2$ 111[a], A 85[b], L 56[b], R 53[b].
157 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 119[b].
158 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 119[b].
159 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 119[b].

160. ḫalîl
Mefāʿîlün mefāʿîlün feʿūlün

[1] ḫayāl-i zülfi peyveste n'ėdem kim
ḳılur āşüfte dil cemʿiyyetini

161. ḫıżr
Mefāʿîlün mefāʿîlün feʿūlün

[1] ḫaber bülbül çü gül yüzinden aldı
ėşit kim bülbül-i şūrīde n'oldı

o ẕevḳ ile gidüp kendüden aḫter
birez yatdı gene kendüye geldi

162. ḫıżr
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilān

[1] leblerüŋ naṣrun min-alláhi oḳıdan ėy ḥabîb
bulımaz ʿaks-i ruḫuŋda ḥāṣıl-ı fetḥun ḳarîb

163. ḫālid
Mefʿūlü fāʿilātü mefāʿîlü fāʿilün

[1] gör ḫālüŋ ile zülfüŋi ey meh neler ḳılur
dil ḫānesini ḫışm ile zîr ü zeber ḳılur

164. ḫüsrev
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

[1] serv-ḳaddüŋ üzre naḳş-ı zülfüŋe ḳılan naẓar
serv-i sîmîn üzre ṣanur ḫūşe-i müşkînter

165. ḫüsrev
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

[1] kevkeb-i ḥüsnüŋ hemîşe mürtefiʿdür ėy perî
ʿāḳıbet tā yüz olasın āfitāba müşterî

---

160 Sulṭān Cem, *Dîvān:* İ$_2$ 111^a, A 85^b, L 56^b, R 53^b.
161 Sulṭān Cem, *Dîvān:* T 119^b.
162 Sulṭān Cem, *Dîvān:* T 119^b.
163 Sulṭān Cem, *Dîvān:* T 119^b.
164 Sulṭān Cem, *Dîvān:* T 119^b.
165 Sulṭān Cem, *Dîvān:* T 119^b.

166. ḫüsrev
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilān

[1] gül budağından meger bir berg ola peyvend-i serv
tā kim ola ḳāmetüŋ ėy māh-rū mānend-i serv

167. ḫurrem
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilān

[1] levḥ-i dilde derd-i 'ışḳuŋ bī-günāh
naḳş olaldan eksük olmaz her gün āh

168. ḫudādād
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilān

[1] ḫadd ü ḳaddüŋ naḳş olaldan sīneŋ ėy serv-i nāz
görmedüm ḫüsnüŋ bigi bir ḳıble-i ehl-i niyāz

fī-ḥarfi'd-dāl

169. dāvūd
Mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

[1] olalı ḳāmet-i zülfüŋ hüveydā
ḥurūf eşkāl-i ma'kūs oldı peydā

170. dāvūd
Mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

[1] elif rākiʿ olup dāl oldı li-fem
ki olalar maḥabbet birle hem-tā

171. dāvūd
Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün

[1] elif ḳaddüŋ görüp cānā rükūʿ [u] hem sücūd ėtdi
aŋuŋ-çün bī-ḥad ol arada miskīn bunca sūd ėtdi

---

166 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 120[a].
167 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 120[a], İ$_2$ 111[a], A 85[b], L 57[a], R 54[a].
[1] bī-günāh: dilberā İ$_2$, A, L, R/ naḳş olaldan eksük olmaz: eksük olmaz naḳş olaldan İ$_2$, A, L, R.
168 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 120[a].
169 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 120[a].
170 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 120[a].
171 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 120[a].
Bu muammanın başına isim yazılmamıştır. "dāvúd" ismine yazılmış ayrı bir muamma olduğu tarafımızca tespit edilmiştir.

172. dāvūd
Mef'ūlü mefā'īlü mefā'īlü fe'ūlün

[1] derdüŋde revādur ki göŋül ola hemīşe
tā ol ġam u derd ile ṣafā bula hemīşe

173. dāvūd
Fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

[1] biz dil āşüfte zülfüŋe ṣanemā
düşeli vėrmişüz belāya rıżā

174. dāvūd
mef'ūlü mefā'ilün fe'ūlün

[1] dil göreli geçdi her ṣıfatdan
burayı begendi her cihetden

zülfeynüŋ içinde ḫāne göster
k'uṣandı göŋül müsāferetden

175. dervīş
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] tā ki düşnāmı cemüŋ in'āmıdur
dilde dā'īm yüz ṭutan düşnāmıdur

176. dervīş
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] düşde gördükçe yüzüŋi ėy ḳamer
ḳılmazam bīdār iken mihre naẓar

177. dervīş 'alī
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilān

[1] zülf-i müşkīnüŋle yüzüŋi gören ėy pür-'itāb
aŋı bī-ḥad gėce içinde bulur bir āfitāb

---

172 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 120[a].
173 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 120[a].
174 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 120[a], İ$_2$ 110[b], A 84[a], L 55[b], R 52[b].
1 - İ$_2$, A, L, R.
2 uṣandı gönül müsāferetden/zülfeynüŋ ucında ḫāne ṭutdı: İ$_2$, A, L, R.
175 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 120[a].
176 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 120[b].
177 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 120[b].

fī-ḥarfi'ẕ-ẕāl

178. ẕü'nnūn
mef'ūlü mefā'ilün fe'ūlün

[1] ẕevḳ-ı ebedī ėrişdi cāne
el ṣunalı yā ḳaşuŋ kemāne

fī-ḥarfi'r-rā'

179. receb
Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

[1] yazmaġa başladı [ḫaṭṭuŋ] ḫaṭ-ı reyḥānı nesiḫ
varaḳ-ı gülde 'ayān ėtmege sulṭānı nesiḫ

ṣülṣ ḫaṭṭuŋ ki lebüŋ kūşesine yazdı riḳā'
ėtdi tevḳī' vü muḥaḳḳaḳ ile reyḥānı nesiḫ

180. ramażān
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilān

[1] ḳanġı ay kim ḳadre olmışdur muḥīṭ
ol semen-sīmānuŋ adıdur baṣīṭ

181. rüstem
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] bir nücūm aşlın bilür meh-rūya dėdüm ėy ṣanem
dė baŋa ism-i şerīfüŋ gösterüp luṭf u kerem

dėdi kim her kim küsūf aşlın bilür fikr ėylesin
tā ki bir gün bula isim çekmedin cevr ü sitem

182. rüstem
Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īl

[1] olaldan rā ḳaşuŋ ẓulmiyle meşhūr
göŋülden olmadı derd ü belā dūr

---

178 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 120[b].
179 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 120[b], A 85[b], L 56[b], R 53[b].
1 - A, L, R.
2 ḫaṭṭuŋ ki lebüŋ: ḫaṭṭı ki lebi T.
180 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 120[b].
181 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 120[b].
182 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 120[b].

183. rükn
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilān

[1] ḳaddini penhān ėdelden ol nigār
oldı dil zülfi ġamından bī-ḳarār

fī-ḥarfi'z-zā'

184. zübeyr
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilān

[1] yüzüŋi görenlere cüllāb-ı la'lüŋ ḳıl sebīl
çünki cennet-zā yėrinüŋ ābı olur selsebīl

185. zeyn
Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilān

[1] yüzden götürgil kūşe-i zülfüŋi ėy cān u cihān
bi'lläh revā mı kim düşe ayaġa 'ömri cāvidān

186. zāhid
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] dėdüm ėy meh ḥüsnüŋi 'ālem bilür
aduŋı daḫı 'ayān ėtseŋ n'olur

güldi dėdi evvelinden ġayrı men
altun ile yazıcaḳ zerrīn olur

187. zāhid
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilān

[1] rāhibüŋ ger gevher-i süflīsi ėy yār-ı ḳadīm
menzil-i 'ulvīye meyl ėdüp ger olursa dü-nīm

ol güherlerden nişān ḳalmayıcaḳ arada hīç
farḳ ḳılmaz rāhibi zāhidi bir ṭab'-ı selīm

---

183 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 120[b].
184 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 121[a].
185 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 121[a].
186 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 121[a].
187 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 121[a].

fī-ḥarfi's-sīn

188. sulṭān meḥemmed
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] yaraşur şāhān-ı ʿālem senden alursa sebaḳ
çünki yoḳdur salṭanat taḫtına senden müsteḥaḳ

cāvidānī salṭanat ḳaddüŋe lāyıḳ cāmedür
mekremet tācın bi-ḥamdi'lláh ki saŋa vėrdi ḥaḳ

189. sulṭān meḥemmed
Mefā'īlün mefā'īlün feʿūlün

[1] çü şānuŋda bulındı luṭf-ı bī-ḥad
senüŋ-çün maḥmedet oldı mu'ebbed

190. sulṭān meḥemmed
Fe'ilātün feilātün fe'ilātün fe'ilün

[1] mihr ü meh anuŋ içün ḳıldı ṭaleb ḳapuŋı kim
cem gibi arada yüz süre der-i dergehüŋe

191. sulṭān meḥemmed
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] çarḫ-ı aṭlas kūşe-i eyvānuŋı görse ḫacīl
meh yüz urmaġa der-i dergāhuŋa muḥtācdur

192. sulṭān ʿabdü'l-laṭīf
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] ėy ki sā'ilden nihān ėtdüŋ bugün ḫ^{v}ān-ı ḫıṭā
ėylerem deryūze-i iḥsānuŋ ėylerseŋ ʿaṭā
merkez-i ʿadle muḥīṭ oldı çü göŋlüŋ ḫüsrevā

---

188 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 121^{a}, İ$_2$ 109^{b}, A 82^{a}, L 54^{b}, R 51^{b}.
1 - İ$_2$, A, L, R.
189 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 121^{a}, İ$_2$ 109^{b}, A 82^{a}, L 54^{b}, R 51^{b}.
1 oldı: olur İ$_2$, A, L, R.
190 Sulṭān Cem, *Dīvān:* İ$_2$ 109^{b}, A 82^{a}, L 54^{b}, R 51^{b}.
1 der-i dergehüŋe: vara dergehüŋe İ$_2$.
191 Sulṭān Cem, *Dīvān:* A 82^{a}, L 54^{b}, R 51^{b}.
192 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 121^{a}.

193. sulṭān ḥüseyin
Mef'ūlü mefā'īlü mefā'īlü fe'ūlün / Mef'ūlü fe'ūlün

[1] her sözde leb-i la'lüŋ aŋılursa ḫaṭādur
aŋılsa şekerden
'uşşāḳa çü ḥüsnüŋ güneşi nūr-ı żiyādur
kim aŋa ḳamerden
[3] şīrīn leb-i dendānuŋ āyā māh-ı revādur
gitmeye naẓardan
çıḳmaz çü bu resm ile cihānda ṣanemā dür
bir 'ıḳd-ı güherden

194. süleymān
Mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

[1] şu resme mihrüŋ ėyler ārzū dil
ki ansuz olımaz bir laḥẓa bu dil

195. süleymān
Mefā'īlüm mefā'īlün mefā'īl

[1] naẓar ḳılalı ay yüzüŋe ėy māh
tamām āşüfte mihr ü māh ėy māh

196. süleymān
Fā'ilātün mefā'īlün fa'lün

[1] tā ṣaçuŋdan nişān imiş 'ömrüm
ṣanmışam cāvidān imiş 'ömrüm

zülfüŋe şāne bigi ulaşalı
bildüm āḫir hemān imiş 'ömrüm

197. süleymān
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilān

[1] 'āşıḳ-ı bī-çāreye raḥm ėylemez
nā-müselmāndur ḥabībüŋ zülfi āh

---

193 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 121[b].
194 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 121[b].
195 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 121[b].
196 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 121[b], İ$_2$ 110[a], A 83[b], L 55[b], R 52[b].
A ve L nüshalarında muamma başlığı "ḳāsım" şeklindedir.
[1] - İ$_2$, A, L, R.
197 Sulṭān Cem, *Dīvān:* İ$_2$ 110[a], A 83[a], L 55[a], R 52[b].

198. selmān
Mefʿūlü mefāʿilün feʿūlün

[1] şol zülf ü dehān u ḳaddi şāhā
sende göreli cem oldı şeydā

199. selmān
Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīl

[1] yėridür dā'im ėtse āh u efġān
cemüŋ çün oldı yārı nā-müselmān

200. selmān
Mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

[1] dil yoḳ semende kim ruḫuŋ āşüfte ḳılmamış
sünbül mi var ki zülfüŋe āşüfte olmamış

201. selmān
Mefʿūlü mefāʿilün feʿūlün

[1] lām oldı ḳadüm görelden ėy dōst
şol zülf ü dehān u ḳaddi sende

202. saʿīd
Mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

[1] seḥer yüzüŋ şuʿāʿından nişāndur
gėce zülfüŋ düninden imtiḥāndur

güneş ʿıyd-ı cemālüŋe felekde
nigārā ḫarc içün bir ḳurs-ı nāndur

203. saʿīd
Feʿilātün feʿilātün feʿilün

[1] saʿy ėder zülfüŋe ulaşmaġa dil
ister ol sünbüle ṭolaşmaġa dil

---

198 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 121[b].
199 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 121[b].
200 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 122[a].
201 Sulṭān Cem, *Dīvān:* İ$_2$ 110[a], A 83[a], L 55[a], R 52[b].
202 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 122[a].
203 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 122[a].

204. saʿd
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

[1] mihrüm artar gün yüzüŋle zülfüŋe ḳılsam naẓar
anuŋ içün rūz u şeb cān u göŋül anı diler

205. saʿd
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

[1] sīm-berlerden murād umma yüri bā-zer daḫı
kim zer ile feṯḥ olısar bend-i iskender daḫı

206. saʿd
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilān

[1] ay yüzüŋi ger göreydi ḫānesinde āfitāb
ol ḫacāletden ḳılurdı ebri yüzine niḳāb

207. saʿd
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

[1] ʿaḳd-ı zülfüŋde yüz ėtmişdür girih
tā ḳıla āşüfte-dil anı zirih

208. saʿdī
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

[1] kendü düşdi zülfüŋe çün baġrını ḳan ėylesün
lām-ı zülfüŋde ḳo dil feryād u efġān ėylesün

209. sinān
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilān

[1] baŋa yėtmez mi ġamuŋdan ėy ṣanem āh u fiġān
sende bī-ḥad nāz ḳılma ėy meh-i nā-mihribān

210. sinān
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

[1] dür dişüŋ cemʿini ėy sīmīn-beden
görse terk-i ser ḳıla dürr-i ʿaden

---

204 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 122ᵃ.
205 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 122ᵃ.
206 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 122ᵃ.
207 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 122ᵃ.
208 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 122ᵃ.
209 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 122ᵃ.
210 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 122ᵃ.

211. sinān

Mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

[1] çü yėter ġamzesi ėrür ḳo derdini ėy dil
sen anı bulduŋ ise ġayrdan ferāġat ḳıl

212. sirāc

Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīl

[1] ėdindi ḫāk-i rāhuŋ mihr ü meh tāc
ki tā olmaya anlar ġayra muḥtāc

213. sirāc

Mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilān

[1] olalı gün yüzüŋ ėy meh sirāc u devlet-i dīn
olupdur ism-i şerīfüŋde tāc u devlet-i dīn

214. sulṭān

Mefʿūlü mefāʿilün feʿūlün

[1] ḳaddüŋle ḳaşuŋ ḳıl āşikārā
kim görine ḥüsn-i ʿālem-ārā

215. sulṭān

Fāʿilātün mefāʿilün faʿlün

[1] ebedīdür leṭāfet-i bī-ḥad
sende ėy dil-rübā-yı ṭūbā-ḳad

216. sulṭān

Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün

[1] çün sözde leb-i laʿlüŋ aŋılursa ḫaṭādur
cem laʿlüŋ adın aġzına almaḳ ne revādur

217. sulṭān

Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün faʿ

[1] şānuŋda çü luṭf-ı ebedī nāzildür
maḳṣūd-ı cem ol ṣūret ile ḥāṣıldur

---

211 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 122[b].
212 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 122[b].
213 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 122[b].
214 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 122[b].
215 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 122[b], İ$_2$ 109[b], A 82[b], L 55[a], R 52[a].
[1] ebedīdür: ebedī T/ dil-rübā-yı ṭūbā-ḳad: pādişāh-ı ḥüsn ü cemāl A, L, R.
216 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 122[b].
217 Sulṭān Cem, *Dīvān:* İ$_2$ 110[a], A 83[a], L 55[a], R 52[a].
[1] maḳṣūd-ı cem: maḳṣūdum cem İ$_2$.

218. seyf
Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īl

[1] ṣaf-ı zülfüŋ şikendür pīç-der-pīç
yaraşmaz çün ser-i ṣafda şiken hīç

219. iskender
Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

[1] ne ḳadar ėyler iseŋ ėyle cefā
dil-i āşüfte senüŋdür ṣanemā

220. seydī
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] zülfüŋ el ṣunalı cevre ėy ṣanem
eksik olmadı göŋülden derd ü ġam

221. seydī
Mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

[1] şarābum kevs̱er ola ḥūr sāḳī
lebüŋ şābāş bī-ḥad ḳalsa bāḳī

222. seydī
Mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilān

[1] ger ḳadr-i zülfüŋ içre du'ā ėylesem dürüst
geh geh arada yād-ı liḳāŋ ėylesem dürüst

223. sencer
Fā'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

[1] tāb vėrmek ser-i müjgān-ı siyehkāra neden
çün gerekmez ṣanemā kūşe-i ḥancerde şiken

---

218 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 122[b].
219 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 122[b].
Muamma sīn harfinin altında olmasına rağmen başlığa "iskender" yazılmıştır. Bu, ismin "sikender" biçimi de olduğu için kabul edilebilir bir durumdur.
220 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 122[b].
221 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 122[b].
222 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 122[b].
223 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 123[a].

fī-ḥarfi'ş-şīn

224. şuʿayb
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

[1] hey nice ṭarrār olur ṭurreleri bendi çoḳ
şuʿbelerde zülfi kim bir daḫı mānendi yoḳ

225. şuʿayb
Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīl

[1] lebüŋ öpdümse baŋa ėyleme ʿayb
şarābuŋ evveli olmaz çü bī-ʿayb

226. şuʿayb
Fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

[1] ḫarem-i ḫāne-i dil olmaġa her gözde güzel
fransanuŋ kūşeleri birbirine oldı bedel

227. şuʿayb
Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīl

[1] ḫacāletden ḳamer olurdı penhān
görinse āfitāb-ı rūy-ı cānān

228. şems
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

[1] ravżа-i cennet ki dėrler ḥüsnüŋüŋ ābādıdur
nuḥl-ı devlet kim aŋılur sāye-i şimşādıdur

229. şems
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilān

[1] levḥ-i dilde kūşe-i zülfüŋ müdām
müşkle her laḥẓa yazar naḳş-ı lām

---

224 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 123ᵃ.
225 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 123ᵃ.
226 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 123ᵃ.
227 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 123ᵃ.
228 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 123ᵃ.
229 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 123ᵃ.

230. şahāb
Mef'ūlü mefā'īlü mefā'īlü fe'ūlün

[1] ger zülfi şebi perde ola rūy-ı nigāre
āh-ı dil ile ėyleyem anı iki pāre

231. şādī
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] keşf ėdelden gün yüzüŋ ėy māh-rū
ol arada çıḳdı dil elden ḳamu

232. şükru'lláh
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilān

[1] şekker-i la'lüŋde dil buldı sükūn
ref' ėdüp bi'lláh anı ḳılma zebūn

233. şükru'lláh
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] cem leb-i şīrīnüŋe furṣat bulup ėrişse ger
āh kim şol la'l-i bī-mihrüŋ arada cān diler

234. şāh
Fā'ilātün mefā'ilün fa'lün

[1] kūşe-i ḳaşuŋa kemān ėyen
döndi ėdi kemān imiş bildük

fī-ḥarfi'ṣ-ṣād

235. ṣadr
Mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

[1] göŋül zülfine el urmaḳ ḫaṭādur
k'aŋa maḥrem olan ancaḳ ṣabādur

---

230 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 123[a].
[1] ėyleyem: ėyleyeyüm T.
231 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 123[a], A 86[b], L 57[b], R 54[b].
[1] ėy māh-rū: ol sāde-rū A, L, R/ ḳamu: dirīġ A, L, R.
232 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 123[a].
233 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 123[a].
234 Sulṭān Cem, *Dīvān:* A 86[b], L 57[b], R 54[b].
235 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 123[b].

236. ṣadr
Mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

[1] visālüŋ ḥaccına érişmege cem
ṣafādan yüz sürer ḳapuŋa her dem

237. ṣafī
Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīl

[1] ṣanavber reşk édüp vérmez mi ki bār
ḳapuŋ önüŋde serv olmalı pür-bār

238. ṣadīḳ
Mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

[1] gözüŋ zülfüŋ belā-yı pür-cefādur
dirīġ aŋa ki aŋa mübtelādur

fī-ḥarfi'ż-żād

239. żiyā
Mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

[1] ṣabādan uġrayup kūy-ı nigāra
görür bir ṣāf dür düşmiş kenāre

sevincinden alup tāc édüp anı
ḳılur evvel ki dürrin iki pāre

240. żiyā
Mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

[1] ṣabāveş yüz süren ol āsitāna
érişür éy ṣanem maḳṣūd-ı cāna

fī-ḥarfi'ṭ-ṭā'

241. ṭāhir
Fāʿilātün feʿilātün faʿlün

[1] ismüŋi hīç unudur mı ḫāṭır
çünki bir noḳṭadan olur ẓāhir

---

236 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 123[b].
237 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 123[b].
238 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 123[b].
239 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 123[b].
240 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 123[b].
241 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 123[b].
[1] + kim T.

242. ṭāhir
Mef'ūlü fā'ilātün mef'ūlü fā'ilātün

[1] ṭāḳ-ı ḳaşuŋda ḥadsüz dil niçe ḳıla zārı
ėy meh-naẓar ḳılayduŋ bir göz ucıyla bārī

243. ṭāhir
Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īl

[1] cemāl-i ṭal'atuŋ gördükçe tekrār
ėrür reşkümden āhum māha her bār

244. ṭāhir
Mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

[1] dėdüm aduŋ nedür tebessüm ėdüp
dėdi bir noḳṭa ile ẓāhir olur

245. ṭayyib
Fā'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

[1] ḥüsnüŋüŋ şem'ine çün ėdeli pervānelıġı
cem ḳılur silsile-i zülfüŋe dīvānelıġı

fetḥ ėderseŋ ṣanemā ṭīb-i ser-i zülfüŋi ger
dil-i ṣad-pāre ara yėrde ḳılur şānelıġı

246. ṭabīb
Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün

[1] bir ṭıfl-ı 'isá-dem bugün remz ėtdi bir söz üstine
zülfüŋ götür yüzden dėdüm barmaḳ ḳodı göz üstine

---

242 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 123[b].
243 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 123[b].
244 Sulṭān Cem, *Dīvān:* İ$_2$ 110[b], A 84[a], L 55[b], R 52[b].
245 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 124[a].
Burada başlıktaki isim konusunda bir karışıklık söz konusudur: "ṭayyib" ismi için yazılmış muammanın başlığına tahminlerimize göre önce yanlışlıkla "ṭāhir" yazılmış sonra bu hata karalanmamış altına "ṭayyib" yazılmıştır. Bu durum bizi ilk bakışta alt alta yazılmış iki isim olduğu düşüncesine sevketmiştir. Fakat üstteki isme yapılan müdahaleler sebebiyle durumun bu şekilde olmadığı, müstensihin hatayı karalamak yerine süslemeyi tercih ettiği sonucuna ulaşılmıştır.
246 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 124[a].

fī-ḥarfi'ẓ-ẓā'

247. ẓahīr

Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

[1] naẓar-ı pāk olanlar yüzüŋ āyīne bilür
yüzüŋ āyīne bilenler ʿaceb ayı ne bilür

fī-ḥarfi'l-ʿayn

248. ʿalī

Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īl

[1] bulaldan ḫaṭṭ-ı ruḫsārında temkīn
bu nakş-ı ḥüsne bī-ḥad yazdı tezyīn

249. ʿalī

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] bu perīşān bāġdan cān bülbüli olsa rehā
gülşen-i ḥüsnüŋ ḥarīmin mesken ėylerdi şehā

250. ʿalī

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] her ṭarafdan kūşe-i māhı zemān ėtse felek
ol perī adın bilürdi ṣormadın ins ü melek

251. ʿalī

Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īl

[1] leb-i laʿlüŋ bigi derdüme ėy cān
ararsam ʿālemi olmaya dermān

252. ʿalī

Mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilān

[1] ben ḫastesinden ėdeli ol meh ḳadem dirīġ
dil ḫānesinde mesken ėder derd-i ġam dirīġ

---

247 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 124ª.
248 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 124ª.
249 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 124ª.
250 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 124ª.
251 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 124ª.
252 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 124ª.

253. ʿalī
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

[1] ġamze-i mestüŋ ġamından ḫāli düşvār olmasa
cem bilürdi ismüŋi zülfüŋle bīmār olmasa

254. ʿalī
Mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

[1] eger raḥm ėtmez iseŋ ėy semen-ber

255. ʿalī
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

[1] baş ḳoyup bülbül gülüŋ ayaġına dėr ėy ṣanem
ḫār cevr-küster görinür gözüme dünyā ʿadem

256. ʿalī
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

[1] ẕevḳ u ġam bulmaġa gezdüm ʿālemi
birini buldum birini bulmadum

257. ʿalā
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

[1] zülfüŋ ėy meh fitne vü çeşmüŋ belā
ne belāya ḳalmışam ben mübtelā

258. ʿaṭā
Mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

[1] dėdüm çeşmüm diler kim göre ḳaddüŋ
tebessüm ḳıldı dėdi gözüm üzre

---

253 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 124[a].
254 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 124[a].
Bu muammanın devamı yoktur. Sayfadaki reddade ciltleme nedeniyle okunamamaktadır. Sayfa sonunda bulunan muammanın devamı unutulmuş veya muammanın bulunduğu sayfadan sonra gelen yaprak kopmuş olabilir.
255 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 124[b].
256 Sulṭān Cem, *Dīvān:* A 86[a], L 57[a], R 54[a].
257 Sulṭān Cem, *Dīvān:* İ$_2$ 111[b], A 86[a] , L 57[a], R 54[a].
[1] belāya: belāyam R.
258 Sulṭān Cem, *Dīvān:* İ$_2$ 111[b], A 86[b], L 57[b], R 54[b].

259. ʿāṣım

Mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

[1] hergiz naẓīr olmaz idi saŋa fi'l-meṣel
ʿālemde zülfüŋe gözüŋ olaydı ger bedel

260. ʿabbās

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

[1] resm-i ʿışḳ-ı bī-ḥadüŋde bu ben-i bī-dil belā
görmişem şol deŋlü kim ḥadd ü ḳıyās olmaz aŋa

261. ʿoṣmān

Mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

[1] gözüŋ ʿaks-i ser-i zülfüŋ görelden
ḳara encüm bigi çıḳdı göz elden

262. ʿoṣmān

Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīl

[1] gözüŋ evvel anı dilerdi ėy yār
ki ṣoŋra arada ola ġam-ı yār

263. ʿoṣmān

Mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

[1] deŋer her māh-rūy-ı bī-vefāyı
ʿaceb bilsem gözümüŋ ḥāṣılı ne

264. ʿömer

Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīl

[1] ḳamer yüzinden ėtse zülfini dūr
gėdüp ẓulmet cihān olurdı pür-nūr

265. ʿömer

Mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

[1] ola mı zülfi ʿömrinden nişāne
görürem ʿömrüŋi üstinde şāne

---

259 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 124[b].
260 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 124[b].
261 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 124[b].
262 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 124[b].
263 Sulṭān Cem, *Dīvān:* İ$_2$ 111[a], A 86[a], L 57[a], R 54[a].
264 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 124[b].
265 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 124[b].

266. ʿömer
Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīl

[1] dün ėtdüm ġamzesi ġamzını taḥrīr
yine dönmekde ḫāmem ḳıldı taḳṣīr

267. ʿömer
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilān

[1] olmışam laʿlüŋ cefāsından zebūn
merdüm-i çeşmüm olalı ġarḳ-ı ḫūn

268. ʿömer
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

[1] bilmek isterseŋ nice yazmış adın kilk-i ezel
ʿaynı maẓmūm ėyleyüben lāmı meksūr ėyle gel

269. ʿömer
Fāʿilātün mefāʿilün faʿlün

[1] ḥāl-i ġam ḫāk-i pāy-ı dildāre
ʿarż içün istedüm yazam nāme

āhum odı şu resme yandurdı
daḫı yazmaġa dönmedi ḫāme

270. ʿabdü'ṣ-ṣamed
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

[1] kim ki zülfüŋ ucına oldı esīr
lā-büd āşüfte olupdur yüzde bir

271. ʿāṣım
Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

[1] ḫarāb olduġın isterseŋ bu ʿālem ėy şeh-i ʿālī
götürgil burḳaʿ-ı zülfüŋ görinsün çeşm-i fettānuŋ

---

266 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 124[b].
267 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 124[b].
268 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 124[b].
269 Sulṭān Cem, *Dīvān:* A 85[a], L 56[b], R 53[b].
[2] dönmedi: döymedi R.
270 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 124[b].
271 Sulṭān Cem, *Dīvān:* İ$_2$ 110[a], A 83[a], L 55[a], R 52[a].

fī-ḥarfi'l-ġayn

272. ġıyāṯ

Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

[1] dėdüm aduŋ nedür ėy cān cihāndan daḫı yėg
dėdi gūş ėt bu sözi nükte-i cāndan daḫı yėg

ismüm ol mīv-māya beŋzer ki anı naḳş ėdicek
olur ol bir yėmişüŋ adı ki andan daḫı yėg

fī-ḥarfi'l-fā'

273. ferruḫ

Mef'ūlü mefā'ilün fe'ūlün

[1] 'aks-i ser-i zülf-i yār-ı dilber
vėrmiş ruḫ-ı yāra ḫaylī zīver

274. ferruḫ

Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilān

[1] na'l-ı semendüŋ ėy ṣanem olalı rūy-ı āfitāb
yüz sürer aŋa māh-ı nev tā kim bula bir feṯḥ-i bāb

275. fażl

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilān

[1] dün vėrüp bir māh-ı ṣarfīye selām
dėdüm ėy meh-rū ne dėnür saŋa nām

çün selāmum aldı dėdi adımuŋ
fāsı fā vü 'aynı ḍād ü lāmı lām

276. ferhād

Mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

[1] adın ferhādveş bī-nām ėyler
murādın her ki şīrīn sürmek ister

---

272 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 125[a].
273 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 125[a].
274 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 125[a].
275 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 125[a].
276 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 125[a].

277. ferhād
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] zülfüŋüŋ ucına her dil kim düşer
derd-i dildür ḥāṣılı ėy sīm-ber

fī-ḥarfi'l-ḳāf

278. ḳāsım
Mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilān

[1] görse güneş yüzüŋi ḳamer kendüden gider
ṭūbā ḳadüŋ ėşitse perīşān olurdı serv

279. ḳāsım
Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īl

[1] cem olalı ġamuŋdan vāḳıf-ı ḥāl
süm-i esbüŋ ėdindi tāc-ı iḳbāl

280. ḳāsım
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] sen perī-manẓar bu şekl ile görinelden şehā
ḳāmet ü zülfüŋ ḫayāli gözlerümde ṭutdı cā

281. ḳāsım
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilān

[1] ḳāmet ü ebrūŋ olaydı āşikār
olur idi bu cem-i bī-dil şikār

282. ḳāsım
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] bilür ise bir gün aduŋı nedür ėy sīm-ber
ḳāmetin ʿarż ėyledi dėdi bilürseŋ bu yėter

---

277 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 125[a].
Bu muamma bir önceki muamma ile aynı başlık altındadır. Bir arada yazılan bu muammaların aynı isim için yazılmış iki ayrı muamma olduğu tespit edilmiştir.

278 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 125[a], A 83[b], L 55[b], R 52[b].

[1] olurdı serv: olup gider T.

279 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 125[b].

280 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 125[b], İ$_2$ 110[a], A 83[b], L 55[b], R 52[b].

[1] sen perī-manẓar bu şekl ile görinelden şehā: sen perī-rūyı görelden ėy melek bu ḥüsn ile İ$_2$, A, L: sen melek-rūyı görelden ėy perī bu ḥüsn ile R.

281 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 125[b], İ$_2$ 110[a], A 83[b], L 55[b], R 52[b].

[1] ḳāmet ü ebrūŋ olaydı āşikār: ḳāmet ü ebrūŋı ḳılsaŋ āşikār İ$_2$, A, L, R.

282 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 125[b].

283. ḳāsım
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

[1] ḳaddüŋi ʿarż ėyle kim bī-ḥad görür cānum cefā
zülfüŋi arada göster tā ki dil süre ṣafā

284. ḳāsım
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilān

[1] yā ḳaşuŋdan kūşe ṭutsa tīr-i ġamzeŋ bī-gümān
ėrsem aŋa bulıram sehm-i saʿādetden nişān

285. ḳāsım
Mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

[1] ḳamer yüzinden almaġa nişānı
hemīşe seyr ėder āsumānı

286. ḳāsım
Fāʿilātün feʿilātün feʿilün

[1] ḳapuŋa her yaŋada yüz sürerem
ḳaddüŋ ol arada göründügi-çün

287. ḳıvām
Fāʿilatün mefāʿilün feʿilün

[1] ḳavm-ı ʿuşşāḳ cemʿ olur her dem
tā ki yoluŋda terk-i ser ḳılalar

fī-ḥarfi'l-kāf

288. kerīm
Mefʿūlü mefāʿīlün mefāʿīl

[1] ger baḥre ėrişse eşk-i ḫūnīn
nīlin igen ola rengi laʿlīn

---

283 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 125[b].
284 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 125[b].
285 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 125[b].
286 Sulṭān Cem, *Dīvān:* A 83[b], L 55[b], R 52[b].
287 Sulṭān Cem, *Dīvān:* A 87[b], L 58[a], İ$_2$ 111[b].
288 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 125[b].

289. kerāme'ddīn
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilān

[1] ėy ṣanem ḫaṭṭuŋ gibi bulmaz kemāl
ger ser-i zülfüŋ ḳıla dīn pāyimāl

290. kerīm
Mef'ūlü mefā'īlü mefā'īlü mefā'īl

[1] ger serv ola şol ḳadd-i ser-efrāzuŋa mā'il
n'ola dėnür el-cinsü ile'l-cinsi yemīl

291. kemāl
Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īl

[1] kemān-ebrūŋı çekdükçe nigārā
görinmez kūşesinden kūşesi hīç

fī-ḥarfi'l-lām

292. laṭīf
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] çünki iḥyā-yı mesīḥādur ṭudaġuŋ ėyle ḥay
k'oldı 'ömrüm ėy ṣanem zülf-i ser-endāzuŋda ṭay

293. luṭf
Mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilün

[1] yėtmez mi perde zülf yüzine ki dā'imā
örter yüzine dāmenin ol ṭıfl-ı bī-vefā

294. luṭf
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilān

[1] tā görelden zülfüŋ ėy rūḥ-ı revān
ṭālib oldı sāye-i zülfüŋe cān

---

289 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 125[b].
290 Sulṭān Cem, *Dīvān:* İ$_2$ 110[b], A 84[a], L 56[a], R 53[a].
291 Sulṭān Cem, *Dīvān:* A 85[a], L 56[b], R 53[b].
292 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 125[b].
293 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 126[a].
294 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 126[a].

fī-ḥarfi'l-mīm

295. meḥmed
Mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

[1] dehān u zülfüŋüŋ muḥtācıdur dil
ḫadeng-i ġamzeŋüŋ umacıdur dil

296. meḥmed
Mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilün

[1] dünyāda derd ü ġam çekici gerçi çoḳ begüm
çekmekde cem bigi ġamuŋı kimse yoḳ begüm

297. meḥmed
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] ġarḳ-ı ḫūn-ı dil ḳılur yaşum ḳaçan kim aġlayam
çeşm-i gevher-bārımuŋ her kūşesini ėy ṣanem

298. meḥemmed
Mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

[1] dehānı zülfi naḳşın ḳılsa ḥāṣıl
hemīşe şād olurdı hem-dem-i dil

299. meḥmed
Fā'ilātün mefā'ilün fa'lān

[1] dehenüŋ göreli bi-ḥamdi'lláh
sırr-ı iḫfāya oldı dil āgāh

300. meḥemmed
Fā'ilātün mefā'ilün fa'lün

[1] dōst bī-ḥad ḳılup cefāları āh
ėyledi beni ġamla dem-beste

---

295 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 126[a].
296 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 126[a].
297 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 126[a].
298 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 126[a].
299 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 126[a].
300 Sulṭān Cem, *Dīvān:* İ$_2$ 109[b], A 82[b], L 54[b], R 51[b].
[1] ḳılup: ḳılur İ$_2$.

301. meḥemmed
Mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilün

[1] çoḳdur egerçi ʿāşıḳ-ı ṣādıḳ cihānda līk
çekmekde cem gibi ġamuŋı kimse görmedüm

302. meḥemmed
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] çün ḳaşuŋ yayını çekmekde gözüŋ ḥā mīm oḳur
bismil içün dėdi bi'smi'lláh dil iḫlāṣ ile

303. meḥemmed
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] aġladuḳça ġarḳ-ı ḫūn-ı dil olur
çeşm-i gevher-bārumuŋ her kūşesi

304. meḥemmed ḫān
Fā'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

[1] cem göŋül vėrdi ki medḥüŋ olalı hem-dem-i dil
cān gibi medḥ-i feraḫ-baḫşuŋ ana vėrdi ṣafā

305. muṣṭafá
Mef'ūlü mefā'īlü mefā'īlü fe'ūlün

[1] şol cām-ı muṣaffāda lebüŋ kūşesi muṭlaḳ
görindügi-çün sāḳī ber ü cām-ı muravvaḳ

306. maḥmūd
Mef'ūlü mefā'īlü mefā'īlü fe'ūlün

[1] her kim ebedī cānına cevr ü sitem ister
cem bigi göŋül bir ḳıl ile zülfüŋe baġlar

---

301 Sulṭān Cem, *Dīvān:* İ$_2$ 109^b, A 82^b, L 54^b, R 52^b.
[1] gibi: bigi A, R.
302 Sulṭān Cem, *Dīvān:* A 82^b, L 55^a, R 52^a.
303 Sulṭān Cem, *Dīvān:* A 82^b, L 55^a, R 52^a.
304 Sulṭān Cem, *Dīvān:* A 82^a, L 54^b, R 51^b.
[1] gibi: bigi A, R.
305 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 126^a.
306 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 126^a.

307. maḥmūd

Mef'ūlü mefā'īlü mefā'īlü fe'ūlün

[1] kim var ki ġam-ı ʿışḳ ile ʿuşşāḳ arasında
cem gibi göŋül bir ḳıl ile zülfüŋe bağlar

308. murād

Mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

[1] cemüŋ işi olurdı ẕevḳ u şādī
mey-i laʿlüŋde ger bulsa murādı

309. manṣūr

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] bir meh-i ḥūrīye dėdüm luṭf ile
aduŋı ėyle muʿayyen ḳıl kerem

luṭf-ıla ḳılup tebessüm dėdi kim
adımuŋ terḫīmidür ḳalb-i ṣanem

310. muḥsin

Mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

[1] egerçi ʿālem içre bī-nevāyam
n'ola çün ḥüsnüŋ ile āşināyam

fī-ḥarfi'n-nūn

311. nūḥ

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilān

[1] āfitāb altında gördüm iki aḫter münḥasīf
baḳup usṭurlāb-ı dilden dīde-i aḫter-şinās

nāgehān ol iki aḫter daḫı oldı munṭabıḳ
ʿazm ėdüp semt-i ḳademden ḳıldı meyl-i semt-i re's

---

307 Sulṭān Cem, *Dīvān:* İ$_2$ 111^b, A 86^a, L 57^a, R 54^a.
[1] gibi: bigi A, R.
308 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 126^a.
309 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 126^a, A 84^b, L 56^a, R 53^a.
[1] meh-i ḥūrīye: meh-i naḥvīye T, A, L.
310 Sulṭān Cem, *Dīvān:* İ$_2$ 110^b, A 84^a, L 56^a, R 53^a.
311 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 126^b.

312. nūḥ
Mefāʿîlün mefāʿîlün feʿūlün

[1] olaldan leyle-i zülfine meftūn
dil-i mecrūḥ yandı oldı mecnūn

313. niʿmetu'lláh
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

[1] gün yüzi üstinde yāruŋ ol hilāl-ebrūyı gör
beŋlerin baḳ ṭarf-ı mehde ol iki hindūyı gör

el ṣunar zülfeyne dā'im dāmen-i mehde ḫaṭı
hey nice çoḳ başlu fettān olur ol cāẕūyı gör

314. nāṣır
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

[1] dėdüm ėy sīmīn-beden aduŋı meşhūr ėyle gel
güldi dėdi ʿunṣurı cemʿ ėyle adum andan al

315. nāṣır
Mefāʿîlün mefāʿilün feʿūlün

[1] niyāz ü ṣabr isterseŋ nigārā
olardan bende biri var biri yoḳ

316. necmī
Mefāʿîlün mefāʿîlün feʿūlün

[1] dil-i mecnūn eger ėdinse efser
ġubār-ı ḫāk-i pāyuŋ ḳıla ekẕer

317. necmī
Mefāʿîlün mefāʿîlün feʿūlün

[1] nigārā ḳaşuŋ u şehlā gözüŋden
cefādan ġayrı nesne görmedüm ben

---

312 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 126[b].
313 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 126[b].
314 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 126[b].
315 Sulṭān Cem, *Dīvān:* İ$_2$ 111[b], A 87[a], L 58[a].
316 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 126[b].
317 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 126[b], İ$_2$ 111[a], A 85[a], L 56[b], R 53[b].
necmī: necm İ$_2$, A, L, R.
[1] cefādan ġayrı nesne görmedüm ben: cefālar görmişem ėyle teraḥḥum İ$_2$, A, L, R.

318. nefes

Fāʿilātün mefāʿilün faʿlün

[1] sermedī oldı çün cefāsında
ḳatlanam her cefālara ben de

319. noyan

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

[1] tīr-i ġamzeŋ ister iken der-be-der
her ṭarafdan ḳaşlaruŋ yā gösterür

320. niẓām

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

[1] yād anuŋ-çün ėylerem ḳaddüŋi ebyātumda kim
naẓm-ı şiʿrümde aŋulsa ḳāmetüŋ zībā düşer

321. naṣr

mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

[1] naẓardan yā ḳaşuŋ dūr olduġınca
ėrişür cānuma tīr-i melāmet

322. naṣūḥ

müfteʿilün mefāʿilün müfteʿilün mefāʿilün

[1] kaʿbe yüzinde dil budur ḳaşına secde ḳılduġı
kim aŋa dāʾimā ola ṣavmaʿa kūşe-i ḥarem

fī-ḥarfi'l-vāv

323. velī

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

[1] zülfüŋ elden gitdügince baŋa sevdālar gelür
ʿışḳuŋı aŋduḳça göŋlüm baŋa ġavġālar gelür

---

318 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 126[b].
319 Sulṭān Cem, *Dīvān:* A 83[a], L 55[a], R 52[a].
320 Sulṭān Cem, *Dīvān:* İ$_2$ 110[a], A 83[a], L 55[a], R 52[a].
321 Sulṭān Cem, *Dīvān:* İ$_2$ 110[b], A 84[a], L 55[b], R 53[a].
322 Sulṭān Cem, *Dīvān:* İ$_2$ 111[b], A 87[a], L 57[b], R 54[b].
323 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 127[a].

324. üveys
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] resm-i zer ḳılma ṭaleb dervīş iseŋ
geç bu ḳapudan eger dervīş iseŋ

325. vefā-veys
Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

[1] ezelī būse diler kim ebedī ḳala göŋül
bu temennī leb-i yār arada bulınsa olur

fī-ḥarfi'l-hā'

326. hāşimī
Mef'ūlü mefā'ilün mefā'īl

[1] pervāne bigi yanar göŋül āh
şem'-i ebedī yaḳalı ol māh

327. hāşim
Mef'ūlü fā'ilātü mefā'īü fā'ilün

[1] heyhāt yaşlarum aḳalı levḥ-i dilde çoḳ
bozdı ḥurūf şöyle ki bir varsa iki yoḳ

328. hāşim
Mefā'īlün mefā'ilün fe'ūlün

[1] gözüŋüŋ kūşesine hā dėyince
nice 'āşıḳları mefūn ėdersin

329. hürmüz
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[1] cānumı 'ışḳ āteşi ile ḳılaldan āşinā
buldı hicr-i cān-güdāzuŋ müzd-i bī-ḥad dilberā

---

324 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 127[a].
Muamma vāv harfinin altında olmasına rağmen başlığa "üveys" yazılmıştır. Bu, ismin "veys" biçimi de olduğu için kabul edilebilir bir durumdur.

325 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 127[a], A 87[a], L 57[b].
Muamma, T nüshasında "vefā"; A, L nüshalarında "veys" başlığı altındadır.

[1] bulınsa: görinse A, L.

326 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 127[a].

327 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 127[a].

328 Sulṭān Cem, *Dīvān:* İ$_2$ 111[b], A 87[a], L 57[b], R 54[b].

329 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 127[a].

330. hümāmī
Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīl

[1] bulımazdı ġam-ı hicrāna dermān
şifā-yı vaṣluŋ olsa ḥāṣıl éy cān

fī-ḥarfi'l-yā'

331. yaḥyá
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

[1] zindeyem ger mürde éylerseŋ beni
ʿālemüŋ sulṭānı ḳılsun ḥaḳ seni

332. yaḥyá
Mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

[1] olur zinde göŋül uġraduġınca
ṣabā geçdügi-çün ḫāk-i rehüŋden

333. yaʿḳūb
Feʿilātün mefāʿilün faʿlün

[1] dili biryān çeşmi giryānum
ḳoma bī-ḥāṣıl ola sulṭānum

334. yūsuf
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

[1] nev-bahār érişdi bī-ḥad rūşen oldı her ṭaraf
beŋzer éy meh-rūy-ı ʿālem mihre érişdi şeref

335. yūsuf
Fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

[1] éy ṣanem ʿazm édicek derd ile senden yaŋa dil
zülfüŋ ucını diler kim éde müşkil baŋa dil

---

330 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 127[a].
331 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 127[a].
332 Sulṭān Cem, *Dīvān:* A 84[b], L 56[a], R 53[a].
333 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 127[a].
334 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 127[a].
335 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 127[b].

336. yūsuf
Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün

[1] ʿāşıḳları cemʿ ėyledi şimşīr-i ġamzeŋ ėy ṣanem
tā kim perīşān ėyleyüp ʿarż ėyleye cevr ü sitem

337. yūsuf
Mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

[1] yüzüŋ bī-ḥad ṣafā-yı zindegānī
lebüŋ naḳş-ı ḥayāt-ı cāvidānī

338. yūsuf
Mef'ūlü mefāʿilün feʿūlün

[1] bu şekli çü gördüŋ ėy göŋül sen
var kūy-ı belāyı ėyle mesken

339. yūsuf
Fāʿilātün mefāʿilün faʿlün

[1] laʿl-i rūyuŋ görildi ėyledi cem
eşk-i çeşmini ḫūn u deryā hem

340. yūsuf
Fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

[1] rāh-ı ġamla sefer-i ʿışḳa bulınmayalı ḥad
āh kim ḫaste göŋül bulmadı ārām-ı viṣāl

fī-ḥarfi'l-lām-elif

341. lālā
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilān

[1] kim dilerse nām-ı dilberden nişān
bī-nuḳaṭ bir ismi ḳılsun imtiḥān

kim olıcaḳ nıṣfı nıṣfa munṭabıḳ
biri birine muṭābıḳdur hemān

---

336 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 127[b].
337 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 127[b].
338 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 127[b].
339 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 127[b].
340 Sulṭān Cem, *Dīvān:* İ$_2$ 111[a], A 86[a], L 57[a], R 54[a].
[1] sefer: - R.
341 Sulṭān Cem, *Dīvān:* T 127[b].

3. Sonuç

Çalışmamızda, Sultan Cem'in tespit edilen tüm muammaları bir araya getirilmiştir. 281'i ilk defa bu çalışmada zikredilen Cem'e ait muammaların sayısı 341'dir. Cem'in, her harfi kullanarak birçok isme yazdığı bu muammaları ve muammaların sayısını göz önünde bulundurarak bu türe önem veren bir şair olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynaklar

Arslan, M. (1992). Muammâ Geleneği ve Cem Sultan'ın Bazı Muammâlarının Çözümü. *Yedi İklim* (3. Cilt/24+6, s. 26-32). İstanbul.

Babaarslan, G. (2020). Cem Sultan'ın Türkçe Divanı'nda Bulunmayan Bazı Şiirleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi* (24/2, s. 55-116). Ankara.

Çakırca, T. (2021). *Sürûrî Şerh-i Mu'ummeyât-ı Câmî (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin),* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Ersoylu, İ. H. (1981). *Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ı.* İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser 157.

Ersoylu, İ. H. (2013). *Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ı.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Okur Meriç, M. (2006). *Sultan Cem Hayatı, Esareti, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirleri.* Ankara: PYS Vakıf Sistem Matbaa Müdürlüğü.

YILDIZ, Saadettin.*

"Sefercioğlu'nun Şiirleri Üzerine Notlar"

1. Sefercioğlu'nun Şiiri ve Gelenek

Gelenek, edebî esere "geçmişi olan bir sanat organizasyonu" olma özelliği kazandırır. Eskiye bağlanan bir eser, aynı zamanda, bünyesinde taşıdığı kalıcı özellikler sayesinde geleneği bugüne de taşımış olur. Sağlam bir geleneğe dayanmak, başlangıcı olma anlamına geldiği gibi, bir gelenek oluşturacak güce sahip olmak da süreklilik özelliği taşımak anlamına gelir. Sanatta öncesi olmayanın sonrası da kolay kolay olamaz. "...gelenek, devam eden ve değişen şeyler içinde aynı kalandır." (Yavuz,1999:43) Gelenek, edebî çığırları aynı denize bağlayan canlı bir yapıdır. Yılların eleğinden geçmiş omurgasıyla örnek olur. Sanatçı o omurgaya yepyeni bir beden oturturken, gelenekte gördüğünden daha iyisini yaratmak üzere yararlanır. Bu, bir yönüyle geleneğe bağlanış, bir yönüyle de ona karşı direniştir.

Sefercioğlu, geleneğin sunduğu hayal sistemi, biçim, yorum ve söyleyiş imkânlarından geniş ölçüde yararlanan bir şairdir. Divançe-i Seferî'nin ilk baskısına yazdığı önsözde, şiir için, "...her zaman bir şeyler fısıldayan, rûhumuzu, duygularımızı, arzûlarımızı gurbetten sılaya, sıladan gurbete taşıyıp duran bir *bâd-ı sabâ* yahut bir *bâd-ı sarsar* diyor. Yalnızca bu iki tamlama / kavram bile onun gelenekle arasının iyi olduğunu görmemiz için yeterlidir. Şiirin bir yönüyle "ince bir rüzgâr" bir yönüyle "fırtına" olarak düşünülmesi ise -kalıpların gelenekselliğine rağmen- bugüne bağlanışı ifade eder.

Geleneğe bağlanmak sanatçılar için küçümsenmeyecek bazı riskler de taşır. Öncelikle, okuyucu bunu etkilenmenin çok ötesinde, "aşırma" olarak görebilir; sanatçı, kendi sesini kaybedebilir, kendi şiir mimarisini kurmasını geciktirebilir. 1960'lı yıllardan başlayarak kendi sesini bulma mücadelesi veren Sefercioğlu, zaman zaman "kök"ten gelen seslerin baskısına uğramakla birlikte kendi sesini bulma çabasını da sürdürmüştür.

1.1. Üç yatakta akan şiir ırmağı

Genel kabule göre, şiir ırmağımızın üç ana kolu var. Edebiyat tarihimiz bu kolların gelişiminin ve birbiriyle olan ilişkilerinin tarihidir.

* Prof.Dr. (Emekli), saadettinyildiz@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8784-6038/0000-0001-9793-312X

Edebiyatta dün, bugünün doğduğu kaynaktır. Bağımsız-bağlantısız olduğunu iddia edenlerin eserleri de dahil, sanat eseri dün ile yarın arasında doğar. Bugün, kendisinden ibaret kalmaz.

Sefercioğlu'nun şiirinin de kaynağı "dün"dür. Kendisiyle yapılan bir söyleşideki şu sözler, onun şiir yolculuğunu özetler mahiyettedir:

> Halk şairlerimizin yanında Yahya Kemal Beyatlı, Faruk Nafiz Çamlıbel, Orhan Veli Kanık, Cahit Sıtkı Tarancı ile, bizzat tanışmak ve şiirlerini kendi sesinden dinlemek mutluluğunu yaşadığım Arif Nihat Asya ve İlhan Geçer, o yaşlarımda şiirlerini okumaktan ve örnek almaktan büyük mutluluk duyduğum şairlerdi. Daha sonra, özellikle edebiyat fakültesindeki eğitimim sırasında okuyup incelemek durumunda kaldığım bütün Türk şairleri, özellikle Halk ve Divan şairleri ilgi alanımda yerlerini aldılar. (Sefercioğlu; 2022:11)

Sefercioğlu, Eski Türk Edebiyatı araştırmacısı, biyografi / bibliyografi ve kütüphanecilik uzmanı olarak edebiyatımızın uzun geçmişini, dil katmanlarını, kültürel uğraklarını, poetik çığırlarını, şairler başta olmak üzere sanatçılarını... iyi bildiği için bütün bunların içinden geçip geldiği gelenekleri de bilir. Onun gelenek/ler/le ilişkisi bilinçli bir tercihin sonucudur. Tayyip Atmaca'nın sorduğu "Sizce geleneğe bağlanmak bugünden geçmişe gitmek mi, geçmişi bugüne taşıyarak yeniden inşa etmek midir?" sorusuna verdiği cevap bu bilinçli tercihin ifadesidir:

> Bence geleneğe bağlanmak bugünden geçmişe gitmek ya da geçmişi bugüne taşıyarak inşa etmek değildir. Geleneğe bağlı olmak geçmişle gelecek arasında bir köprü kurup geleceği geçmişle zenginleştirmek, bir milletin örf, âdet ve kültür bağlarını kuvvetlendirmektir ve her milletin buna mutlaka ihtiyacı vardır. Bunu ihmal eden ya da terk eden milletler; millet olma vasıflarını, özgürlüklerini yitirmek tehlikesiyle karşı karşıya kalırlar. Hazır elinde güzel ve faydalı bir yapı varken niçin onu yıkıp, yeniden bir bina yapmaya uğraşmalı? Yapılacak şey o güzel yapıya daha güzel yapılar ilave ederek onu daha mükemmel hale getirmektir. Yüzlerce hatta binlerce yılın birikimlerini yok edip yeniden biriktirmeye uğraşmanın bir mantığı olabilir mi? (Sefercioğlu; 2022:12)

Şairin, "Yüzlerce hatta binlerce yılın birikimlerini yok edip yeniden biriktirmeye uğraşmanın bir mantığı olabilir mi?" sorusu, edebiyatımızda özellikle Tanzimat'tan bu yana tartışılagelen "yenileş/tir/me meselesi"ne de cevap sayılabilir.

Hem Divan hem de Halk şiirimizde, geleneğin içinde kalarak yepyeni şiirler söyleyen ve bu yüzden "ayakta kalan sanatçıları saysak

uzun bir liste ortaya çıkar. Necâtî, Fuzûlî, Bâkî, Hayâlî, Nâilî, Şeyh Gālib; Yûnus, Köroğlu, Karacaoğlan, Dadaloğlu, Veysel geleneğin içinde kalarak var olmak gücünü gösteremeselerdi unutulur giderlerdi. Onlar, Sefercioğlu'nun söyleyişiyle, yok edip yeniden biriktirmek yerine yüzyılların birikimine eklemeler yaptıkları için ayakta kaldılar.

Uzun yıllar Eski Türk Edebiyatı çalışmış olması, şüphesiz, şairin geleneğe yakınlığının / yatkınlığının önemli bir sebebidir. Fakat bu tür ilişkileri tek bir kaynağa bağlamak doğru olmaz. O, bir Orta Anadolu şehrinde (Nevşehir'de) doğmuş, Türkiye'nin başkenti de olsa her zaman bir tarafı "Anadolu kalan" Ankara'da büyümüş; Toroslardaki bir köyde[1] öğretmenlik yaparken, Anadolu'nun "yükseklerdeki saf kültürü" ile iç içe yaşamıştır. Gençlik döneminde şiirlerini okuduğu, şiir matinelerinde dinlediği, bizzat tanıştığı sanatçıların çoğunun geleneğe yabancı olmayışı da önemli bir etkendir. Bunların, onun şiir karakterinin oluşmasında tayin edici bir rol oynamış olduğunu düşünmek gerekir. Bu geçmiş, onun, iki esaslı geleneğin, Divan şiirinin ve Halk şiirimizin dünyalarını erken yaşta fark etmesini sağlamıştır.

Bu fark ediş, onun -mesela- Divan güzeline Karacaoğlan gibi bakmasını ve geleneğin içinde kalarak yeniden onu inşa etmesini hazırlamıştır. Eğer Divan güzeline Divan şairi gibi bakmış olsaydı "iki keman kaş" yerine "kemân ebrû", "Dolunayı döş eylemiş" yerine Şeyh Gālib gibi *Gerden-i sâfı beyâz öyle ki kâfûr gibi / Çeşm ü ebrûsu siyâh öyle ki semmûr gibi* diyecek, hilâli göklerden alıp sevgiliye kaş eylemek ise belki aklına bile gelmeyecekti:

Yaradan hayli özenmiş
Güzellere baş eylemiş
Almış hilâli göklerden
İki keman kaş eylemiş

Dudu kuşu gibi dili,
Gül yaprağı nâzik eli
Kemend saçlarının teli
Dolunayı döş eylemiş

Hûri gibi soy yaratmış
Melek gibi huy yaratmış

[1] Tarsus'a bağlı Çamlıyayla nahiyesinin Körmenlik köyü (Çamlıyayla şimdi ilçe, Körmenlik ise mahalledir)

Elif gibi boy yaratmış
Sanırsın ki düş eylemiş (Dîvan Güzeli, *Divançe-i Seferi,* s. 114.)

1.1.1.Divan şiirine bağlanış

Sefercioğlu'nun Divan şiiriyle ilk bağlantısı özellikle vezin ve nazım şekli üzerinden gerçekleşmiş ve şair, Akif'in, Yahya Kemal'in, Faruk Nafiz'in, Arif Nihat'ın, Mehmet Çınarlı'nın, Bekir Sıtkı'nın yaptığı gibi, konuşulan Türkçe ile aruz şiirleri yazmıştır. Ancak bu ilişkinin zaman içinde Divan şiiri kültürü ile daha fazla yoğrularak derinleştiğine de dikkat etmek gerekir.

Divân-ı Seferî'de "Münâcât"tan aldığımız şu mısralar, dil, hayat yorumu, hayal unsurları ve özellikle Divan şiirinin kültür dokusunu örnekleyen telmihleriyle geleneğe bağlıdır:

Leylâları Mecnunları sahrâlara sal sen
Mansûrunu bekletme sakın dârını lutf et
İbrâhim-i cân yanmada Nemrûd ateşiyle
Dil-dâdene cennet gibi gül-zârını lutf et

...

Nefs ejderi kasdeyledi tüm canlara eyvâh
Cânâ yed-i Mûsâ'da olan mârını lutf et

...

Âyîne-i dil kesret-i âlemle karardı
Çok görme Senâî'ne de Lâyhâr'ını lutf et
Âvâre gönül sâim-i hicrân nice demdir
Reddetme yazıktır ona iftârını lutf et

...

Münkirlerin inkârına tâkat getirilmez
Ashâb-ı dil ü cân uyusun gārını lutf et

Şairin, zaman zaman, mistik bir ruh hâline bürünerek, Divan şairlerinin -bazan âdettendir kabilinden- din ve tasavvuf terminolojisine baş vurmaları gibi, mistik unsurlar kattığı da olur. Bu durumda, dilin biraz olsun ağırlaştığı görülür:

Aldanır her kim bu dünyâ zevkinin hayrânıdır
Her iki dünyâda izzet şüphesiz vahdetde var
Maksadın Kevser şarâbından nasîb almak ise
Vuslatın esrârı firkattir bilin şefkat de var
Nefs atından inmeyenler şimdilik devran sürer
Cennet-i a'lâ umarken bir yığın dehşet de var (İstanbul, 2004)

Buna rağmen, Sefercioğlu'nun Divan tarzı şiirlerinin büyük çoğunluğu bu şiirin çağdaş bir yorumu olarak görülebilir:

Biter

Sana barbar diyenin yaptığı vahşet de biter
Kanayan dillere yağdırdığı dehşet de biter
Yuvasından uçurup bir sürü sevdâlı kuşu
"Hadi gurbet" diyenin kurduğu devlet de biter
Gözü doymazlara bâkî kalacak sanma cihan
Yıkılan her yuvadan çaldığı nîmet de biter
Gecenin saçları tel tel dökülür tan ağarır
Güne hasret çiçeğin çektiği zulmet de biter
Ananın kolları bir gün açılır sarmak için
Dolanır sımsıkı evlâdına hasret de biter
Bütün insanlara lâyık görülen hürriyeti
Sana çok görmeğe düşkün medeniyyet de biter
Seferî yol tükenir menzile kervan ulaşır
Anayurdunda esir Türk'e bu zillet de biter (Ankara, Ocak 1983)

Bu şiirin özellikle son dört mısrası, varlığını hayli güç şartlarda öğrenebildiğimiz Türk dünyasının şiire taşınması, medenî Avrupa'nın nobranlığına işaret edilmesi ve bunların eski kalıbın içine yerleştirilmesi ve eski ile yeninin ustaca kaynaştırılması açısından yenidir.

Dünyaya bakmak, sanatçıyı besleyen ana kaynaklardan biridir. İnsanın sıradan istekleri var, bir de onu daha çok insanlaştıran "emel"leri... Eğer "bedeni süsleyen şal da, atlas da kör kuruş etmez" diyebiliyorsanız ve -kendiniz öyle yaşamasanız bile- böyle bir ilkeyi insanın dikkatine sunuyorsanız, yaptığınız iş küçümsenemez. Gelenekte, insanı daha çok insanlaştırma çabası yaygındır. Gerek Divan gerek Halk şiirimiz -herhangi bir ideolojik katılığa ya da sabit fikre takılmaksızın- sanatta faydayı da ihmal etmemiştir. Sefercioğlu'nun da bu inceliğe dikkat ettiği şiirleri çoktur:

Ulaşır

Durgunsa sular sanma ki deryâya ulaşmaz
Bîçâre gönül sanma ki Leylâ'ya ulaşmaz
Bir tek pula değmez bilesin şâl ile atlas
Çullar giyinen sanma ki Mevlâ'ya ulaşmaz
Pâk eyle bugün gönlünü dünyâ hevesinden
Aşkın meyi sen sanma ki sahbâya ulaşmaz
Gafletten uyan boş yere bağlanma cihâna
Dünyâya gelen sanma ki ukbâya ulaşmaz
Ünvânı unut kendini bil nefsini öldür

Her "Lâ" okuyan sanma ki "İllâ"ya ulaşmaz
Ten burda kalır can gider elbet seferîdir
Her yolcu sakın sanma ki me'vâya ulaşmaz (Ankara, Ocak 1986)

1.1.2. Halk şiirine itibar

Sefercioğlu'nun şiirinin beslendiği bir diğer kaynak Halk şiirimizdir. Gerek biçim gerek tema ve gerekse söyleyiş bakımından Halk şiirine yakın şiirleri az değildir. "Gitme" şiiri tümüyle Halk şiiri tarzındadır:

Gitme

Sen gidersen geniş yerler dar olur,
Yaz gününde dağlar, taşlar kar olur,
Sen yoksan yanımda inan bir tanem
Bu dünya yaşanmaz bir diyar olur,

Sen gidersen öksüz kalır bülbüller,
Açmayı unutur tüm gonca güller,
Konuşamaz olur şakıyan diller
Cehenneme döner her yer nâr olur.

Küsüp de gitmenin şimdi yok yeri,
Vazgeç kararından haydi dön geri,
Bilesin ki bugün garip Seferî
Ancak sen kalırsan bahtiyar olur. (İstanbul, 06.11.2023)

Bizim Halk şiirimiz, aşk, gurbet duygusu, tabiat güzellikleri, ölüm, temalarının yanında, zamandan ve insandan, yönetim ve yöneticiden şikâyeti esas alır. Hayli yaygın olan bu şikâyet de Divan şiirimizde karşılığı hiciv olan taşlamayı doğurmuştur.

Sefercioğlu'nda da özellikle son zamanlarda, taşlama şiirlerine eğilim artmış görünüyor. Toplum hayatımızda meydana gelen rahatsız edici yozlaşma bu yönelişte önemli rol oynamış olsa gerektir. Bu tarz şiirlerinde aydın sorumluluğunun kaçınılmaz gereği olarak, belli şahıslardan çok daha fazla toplum eleştirilmekte, kültür aşınması, cehalet, çıkarcılık, bencillik, devlet adamlarının yetersizliği vb. vurgulanmaktadır:

Yalanlar, dolanlar boy verir gayrı,
Geçmişin zamana olmaz bir hayrı,
Dostum dediklerin hep ayrı ayrı,
Uzaktan bir selâm çakıp giderler... (Girne, 10 Mayıs 2005)

Bülbül sandık karga çıktı,
Her ötüşte kavga çıktı,

Yel çıkmadan dalga çıktı;
Denizdeki sala döndük!.. (21 Nisan 2008)

Bu şiirlerde dil sadeleşirken nazım şekli de geleneğe yaklaşır. Bunun yanında temalarında genel olarak halk şiirinin ana karakterine uygun olarak geliştiği söylenebilir.

Su içtiğim pınar idin, göl oldun,
Bir zamanlar gonca idin, gül oldun,
Evvel benim idin, şimdi el oldun;

Seni her gün görem dedim olmadı,
Varam saram dedim, yollar komadı. (*Hasret Çuvalı,* 2005, s. 11.)

"Körmenlik, 11.1.1964" kaydını taşıyan "Nâme" şiirinden aldığımız yukarıdaki parça, şairin halk şiirimiz ile olan bağının ilk şiirlerinden başladığını gösteriyor. Buradaki *göl oldun, gül oldun, el oldun; görem dedim, varam dedim, saram dedim* ifadeleri kafiyeleri ses ve anlam yükü olarak halk şiirine kolaylıkla bağlanılabilir.

1.1.3. Yeni Türk şiirinin içinde

Sefercioğlu ilk yıllarda genel olarak modern Türk şiirinin havasına uygun şiirler yazdı. Şekli çok fazla önemsemedi, yaşayan Türkçe'yi esas aldı, genç bir adamın duygularını dillendirdi. Devrin modasına uygun olarak, Garip şiirinin esintilerine kapıldığı da oldu:

1968 tarihli, başlıksız ve şairin "defterde kalanlar" başlığı altında bir kenara not ettiği şiir denemelerinden birindeki şu mısralar, ilk şiir denemeleri hakkında fikir verebilecek niteliktedir:

Ağaçlar üşümüş,
Yıldızlar titrek
Dün gece bir tedirgin geceydi
Sessiz, kuşkulu, ürkek....

Bu uygulamalara rağmen, asıl kaynağının Yahya Kemal olduğunu, ona ithaf ettiği "Ardından" adlı şiirinde -ki şair o tarihte 17 yaşındadır- şöyle anlatıyor:

İstanbul hiç düşmedi şiirinin dilinden,
Şiirimiz su içti kana kana elinden,
Ölümü fethe çıktı "Bin atlıların Beyi";
Bir yaprak daha düştü edebiyat dalından. (Ankara, 1960)

Şair, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde geçirdiği yaklaşık 15 yıllık dönemin derinden duyurduğu 20-21 Aralık 1963 Kanlı Noel'in acılarını,

şehitlerin ağzından değerlendirdiği "Cennetten Gelen Mektup" şiirinde Kıbrıs Türkünün acılarını ve millî mücadele ruhunu işlemektedir:

Cennetten Gelen Mektup'tan:

Ben Mehmet,
Ben Mardinli, Magosalı, Vanlı, Lefkeli,
Urfalı, Balıkesirli, Taşkentli Mehmet!...

Ben, vatanım diyeceğiniz bir toprağınız,
Gönderinde, nazlı nazlı dalgalanan bir bayrağınız
Gurur duyacağınız bir devletiniz olsun diye
Tatlı canımdan geçtim,
Göz kırpmadan şehitlik şerbeti içtim...

Ben Antepli, Baflı, Diyarbakırlı, Artvinli,
Ben Erzurumlu, Murat Ağalı, Edirneli, Mehmet...

Ben, alın terinizin, emeğinizin helal ekmeğini
Şükürle yiyebileceğiniz bir işiniz,
Çoluk çocuğunuzla ilgili güzel düşünüz olsun diye,
Harama, yetim malına eliniz uzanmasın,
Geleceğiniz ateşte yanmasın diye
Tatlı canımdan geçtim,
Göz kırpmadan şehitlik şerbeti içtim... (Girne, 23 Aralık 2013)

Yeni Türk şehriyle ilgili tutumu son dönemde yazdığı bu tarz şiirlerde de sürmektedir.

2. Sefercioğlu'nun Hayalleri

Edebiyatta hayâl (İng. Dream, imagination), sanatçıya has bir tasavvurdur, "yeniden yapılandırma"dır. Dikkatini "gibi olan"a yöneltmedir. Hayâl yerine imagination (imaj, imge), metafor, metonimi kavramlarından biri de kullanılabilirdi. Fakat bizde, bunlarla bir şekilde bağlantılı olan hayâl -bir yandan kafa karışıklığına da yol açarak- eskiden beri kullanılagelmiştir. Yazı bir Divan Edebiyatı uzmanına atfedildiğine göre, geleneğe uymak daha yerinde olabilir. İlgili yerli kaynakların büyük çoğunluğunda da "hayâl" terimi merkeze konulmuştur. Fazla ayrıntıya girmeden, birkaç kaynağa bakmak konuyu aydınlatmaya yeter:

TDK Güncel Sözlük "hayâl"i şöyle karşılıyor: "Zihinde tasarlanan, canlandırılan ve gerçekleşmesi özlenen şey; imge, hülya."

T.Mevlevî, *Edebiyat Lugati*'nde "Kuruntu manasınadır. Edebî yazılarda bunun da bulunması lâzımdır, hattâ o yazıların zînetidir." (Mevlevi, 1994:51) demektedir.

Hayal kavramının *TDV İslâm Ansiklopedisi*'ndeki karşılığı "Bir şeyin gerçeği zannedilen veya gerçeğine benzeyen, benzetilen görüntüsü"dür. (Durusoy, 1998:1)

Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*'nde şöyle der: "İmaj. Edebî eserde büyük bir yer tutan, onun yaratılışında önemli bir rol oynayan unsurlardan biridir. Herhangi bir şeyin, düşünme ve hatırlama yoluyla zihinde canlandırılan, göz önüne getirilen yarı gölge, yarı şeffaf görünüşü. Varmış ya da vuku bulmuş gibi zihinde.., tasavvur edilip canlandırılan şey. Nesnelerin sudaki ve aynadaki aksi de hayaldir bir bakıma." (Karataş, 2001:177).

Hayal gücü, şairin en önemli silâhı, şiirin de ana kurucu unsurudur. Şahabeddin Süleyman'ın deyişiyle, "Sanatkârın mûcid, mübdi' olabilmesi kuvve-i hayâliyyesinin sâyesindedir. (...) hayâl zevk ile imtizâc etmek şartıyla edebiyatın anâsır-ı mühimmesinden biridir."[2] (Ş. Süleyman, 1329: 71)

Sefercioğlu, 25 Şubat 1965 tarihinde, henüz 22 yaşındayken yazdığı bir şiirinde, "*Ve yüzümüzdeki çizgilerde/Seneler saklambaç oynar...*" diyor. Bu hayâl, duyguyu benliğinde hissetmek açısından onun yaşındaki bir şair için normal olmasa bile, şairin ilk yıllardan itibaren kuvvetli imajların peşine düştüğünü göstermektedir.

"Vîrâne" şiiri, Sefercioğlu'nun hayâllerde Divan şiirinin mazmunlar dünyasından beslendiğini gösteriyor. Bu hayâllerin hepsi, herhangi bir Divan şairinde rastlayabileceğimiz cinstendir. Bu açıdan bakılınca, şairin, hayal yönüyle Divan şiiri geleneğine kolayca bağlanabileceğini söyleyebiliriz:

> Mübtelâ-yı câm-ı aşkız âşık-ı dîvâneyiz
> Yâr elinden pârelenmiş bir kırık peymâneyiz
> Anlamaz cânân için can yakmayan pervâneyi
> Sînesinde genc-i aşkı gizleyen vîrâneyiz (İstanbul, Nisan 1987)

Âşık: Aşk şarabının müptelâsı
„ : Yar eliyle kırılmış bir kadeh
„ : Işık için canını yakan kelebek/pervane
Âşıkın gönlü: Aşk hazinesini sinesinde gizleyen harabe/ören yer

---

[2] Şahâbeddin Süleyman, *San'at-ı Tahrîr ve Edebiyat,* Tefeyyüz Kitabhanesi, İstanbul 1329, s. 71. (Sanatçının icat ve ibdâ yeteneğine sahip olabilmesi hayal gücü sayesindedir. Hayal, zevk ile birleşmesi şartıyla edebiyatın önemli unsurlarındandır.)

Aşk : Hazine

„ : Işık

„ : Şarap

Sefercioğlu, "Divan Şiirinin Gerçek Hayatla Bağlantısı" başlıklı makalesinde, şu soruyu soruyor:

> 16. yüzyılın ünlü şâirlerinden Bâkî'nin meşhur "saf saf" redifli gazelinde yer alan ve "Engin deniz, çok sayıdaki gözyaşı askeri ile cenk etmek için, dalgalarını saflar halinde gönderir" şeklinde düz yazıya çevirebileceğimiz,
>
> Leşger-i eşk-i firâvân ile ceng itmek içün
> *Gönderür mevclerin lücce-i ummân saf saf*
>
> beytinde, âşığın döktüğü gözyaşlarının çokluğunu ifade için gözyaşlarını denize doğru akan gür bir ırmağa ve hücûm eden bir orduya, sahile doğru sıralar hâlinde arka arkaya gelen dalgaları da yine hücûma kalkmış, gözyaşı askerleriyle savaşacak askerlere ve denizle ırmağın birleştiği yerdeki kargaşayı da bu iki ordunun göğüs göğse yaptıkları mücadeleye benzetirken gözlemlerini hayâl dünyası ve sanatkârlık gücüyle kaynaştırıp nefis bir beyit olarak bize sunmuyor mu? (Sefercioğlu, 2017: 12)

Bu değerlendirme, şiirde hayâlin yerini belirtmek açısından yol göstericidir. Ona göre, Divan şiiri hayat sahası ile sanat sahasının birçok şairin kaleminde kaynaştırıldığı, birinin diğerini tamamladığı nitelikli bir iş birliğinden doğmuştur.

Şairin de belirttiği gibi, edebî metinde hayal gerçeğin yerine geçer. Aşağıdaki beyitte merkez kavram "aşk"tır. Masum gibi görünen aşk, tanburda -ki şairin sînesi mızrap darbeleriyle yaralanan bir tanburdur- mızrap, kanunda tel olduğunda masumiyet ortadan kalkar, âşıkın sînesi darbelere maruz kalır. Gerçeğin yerine geçen hayâl, sanatın/sanatçının gerçeğine dönüşür. Sanatçının gerçeği renkli, farklı ve çoğu zaman şaşırtıcıdır:

> Sîne tanbûrunda mızrâb inleyen kānunda tel
> **Âteş-i sûzâna benzer aşk**a ısrârın nedir" (İstanbul, Mayıs 1991)

Divan şiirimiz asıl gücünü özel bir mantığa sahip olan ve yüzyıllarca aynı mecrada akarak berraklaşmış bir "mazmunlar dünyası"ndan alır. Bazılarına bıktırıcı da gelse, o mazmunların çoğu bizi farklı bir algılar dünyasına çekebilecek imge gücü taşımaktadır. Divan şairinin dünyaya bakışı nasıl belli ana kurallara bağlı ise, hayalleri de –buna bağlı olarak- aydınlıktır. Mecnûn, Leylâ, Yûsuf, Zelihâ ve benzeri kahramanların

etrafında gelişen hayallere bakacak olursak bunların iki ana hikâye etrafında döndüğünü ve hikâyeyi bilenler için çok aydınlık olduğunu görürüz.

Hemen her maznunun arkasında bir, bazan -birbirlerine girmiş vaziyette- birden fazla hikâye ya da hikâye serpintileri vardır. Bunlar, toplumu, onun tarihini, töresini, inançlarını, kısacası kültürünü bilmeyenler için o kadar aydınlık olmayabilir.

Edebiyat biliminde sanatçıların ve özellikle şairlerin, doğrudan doğruya söylediklerinden daha çok kelimelerin arkasına gizlediklerinden yola çıkılarak değerlendirilmesi daha anlamlı olur. Mesela, "Can Yûsuf'u"[3] benzetmeli tamlamasında olduğu gibi, yerinde bir mübalağa ve arkası dopdolu bir telmih sanatçının ruh dünyasının anahtarı olabilir.

"Sanatçının, sıradan olanı güzel, güzeli daha güzel göstermek; çirkinde güzellik bulmak, sevimli olanı yüceltmek, sevimsizi aşağılamak; bir bakıma, kabul ve redlerde varlığı değiştirmek ihtiyacı duyması, üslûbun ana kaynağıdır. Teşbih olsun, mecaz, istiare ve benzeri hayal unsurları olsun, varlığın daha şahsî, daha özel bir tarzda kavrandığını gösterir." (Yıldız, 2020:315) Hayatın anlamı, hayâllerimiz devreye girdikten sonra daha kişiselleşir; daha "bize göre"lik kazanır. Şair, Mart 1987 tarihli "Bu Kadar mı Güç?" adlı şiirinde, "sevgili"yi "gönül gergefine nakşolan resim" olarak niteliyor. Burada kullanılan "gergef", "nakış", "resim" ifadeleri, soyut bir kavram olan "gönül"ün somutlaştırıldığını, adeta görselleştirildiğini gösteriyor. Şairin hayâl gücünün devreye girmesi ile soyut bir varlık -geçici de olsa- günlük hayatımızın gözlemlenebilir varlıkları arasına giriyor.

Sanatçı, eşyanın arkasını görme, öteleri kurcalayarak varlığın özünü sezme yolunda verdiği mücadeleyle büyür. Bu mücadelenin sürmesi, onun yalnızca "ayna" olmakla kalmayıp masalların sihirli küresi gibi, derinlere/arkalara/ötelere bakabileceği yeni bir pencereye sahip olmasına bağlıdır: O pencere, hayâl penceresidir.

> "Varlık, hiçbir zaman duyularla, duyu organlarımızla algıladıklarımızdan ibaret değildir. Olsa bile, insan, onu olduğu gibi algılamakla yetinmek istememiştir. Daima arka plân arayışı, ihtiyacı, merakı / sevdasındadır. Arka plân, bir iç görüş, derunî bakış, delici

[3] İhvân-ı hased haddini bilmez Seferî hiç/Can Yûsufunun gördüğü rü'yâyı beğenmez (*Dönsün Dedi mi?*, s. 24.)

> bakış ile yakalanabilir. Göz derunî bakışla desteklenmezse 'şey'i, desteklenirse o şeyin arkasını, öteki yüzünü görür. Yani varlığa ikinci bir görünüş ve hatta bir duruş kazandırır." (Yıldız, 2020:315)

Şiirde hayâl, bazılarınca zannedildiği gibi, "süs" (ya da süsten ibaret) değildir. Divan şiirimiz, kolay anlaşılmadığı, sözü doğrudan söylemek yerine süslü ve kapalı söylediği iddiasıyla eleştirilmiştir. Bu eleştirinin bazı haklı yönleri bulunmakla birlikte, ideolojik yaklaşımların, peşin hükümlerin ve bilgisizliğin payının daha fazla olduğu ortadadır.

Son yüzyılın edebiyatımız açısından en önemli sıkıntılarından biri, hiç şüphesiz, "kolaycılık"tır. Son derece karmaşık bir yapı olan insan ruhunun yaratıları, ancak bu kompleks yapının farkında olanlar tarafından doğru değerlendirilebilir. "... bir edebî eserin manası onun içindeki mit ve metaforlarda gizlidir." (Wellek ve Warren, 1983:254) Özellikle şiirde, sanatçının kişisel duyuşu, bu mitik unsurlarda ve metaforlarda aranır. Çağımız edebiyat araştırmalarının edebî esere genellikle bu çerçeveden yaklaşması tesadüf değildir. Sanatçının hayal gücü "olan"la yetinirse pasif, "gibi olan"ı (yani, olan'ın izlerini) öne çıkarırsa aktif olur. Birincisinde "gözlem", ikincisinde "yorum" söz konusudur. Sanatçıya has yaratıcılığın ana kaynağı -elbette- bu ikincisidir. Kelimelerin arasına / arkasına gizlediği anlam sanatçının dünyaya, varlığa, hayata, kadere dair yorumunu ifade eder. Bugünün araştırmacısının hedefi -hele şiirle uğraşıyorsa- bu yorumu kavrayabilmek olsa gerektir.

2.1. Aşka ve sevgiliye dair hayaller

Aşk, bütün Türk şiirinde olduğu gibi, Sefercioğlu'nun şiirinin de en önemli kurucu unsurlardandır. Öğrencilik yıllarında şiire başlayan şair -yaşının da gereği olarak- daha çok aşk şiirleri söylemiştir. Körmenlik köyünde yedek subay öğretmen olarak bulunduğu 1964 yılında yazdığı "Vasiyet" şiiri, bir yandan "erken vasiyet" havası taşırken bir yandan da alışılagelen aşk-ölüm ikilisine uzanmaktadır:

> Kurusun bu diller seni anmazsa,
> Çürüsün dudaklar sana kanmazsa,
> Eğer gönlüm senin için yanmazsa;
> Ömür defterimi dürsünler gayrı.

Bizim şiirimizde aşk ile özlem yan yana / iç içe durur. Biri varsa diğeri de vardır. Aşk, Sefercioğlu'nun şirinde de geniş anlamıyla düşünülebilir ama insan aşkı her zaman önde gelmektedir.

Dokuyor

Bu garip kahr ile sensiz yine hasret dokuyor
Kederinden gece gündüz sana nefret dokuyor

Adı dîvâneye çıkmış kara sevdâ çekerek
Bilerek isteyerek gönlüne kasvet dokuyor

Unutur sanma sakın kavlini âşık ey cân
Sayıyor günleri hep vuslata müddet dokuyor

Döküyor gizlemeden ortaya esrârını bak
Sanki candan geçerek kendine şöhret dokuyor

Şimdi sâkin diye aldanma sakın âşıka sen
Sana hiddet şu garip gönlüne şiddet dokuyor

Bu gönül mülkü harâb oldu bu ihmâl ile hep
Boşa dermân arıyor yok yere kudret dokuyor

Nicedir uykuyu bilmez Seferî darmadağın
Tükenen sabrına her gün yeni gayret dokuyor (İstanbul, 05.05.2024)

Bu aşk şiirinin merkez hayali "kumaş"tır. Şair bize "dokuyor" redifi ile ip ucu veriyor. Ona göre hasret, nefret, kasvet, müddet, şöhret, hiddet, şiddet, kudret ve gayret birer kumaş gibi dokunuyor.

Bu bakış tarzı hem bir abartıyı hem de ısrarı ifade ediyor. Şaire göre, âşık hiç durmadan derdini anlatmak için çırpınmakta, bunu da bir halı ustasının aylarca sabırla çalışmasına nispet ederek anlatmaktadır. Bu şiire göre, sevgili çok da masum görünmüyor. Bir yanda hasret bir yanda nefret. Toparlanmak için gösterilen gayret, kendine duyduğu hiddet ve sevgilinin davet ettiği şiddet yüzünden sonuçsuz kalıyor.

Şairin aşka dair hayallerin merkezinde doğal olarak sevgili yer alıyor. Sevgiliye dair hayaller de çoğunlukla Divan edebiyatından ve Halk edebiyatından besleniyor.

İlhamını Divan şiirinden alan ve aşk, sevgili, sevgiliden şikâyet ile zamandan şikâyetin iç içe girdiği, klasik söyleyiş ile mahalli söyleyişin de başarıyla kaynaştırıldığı bir örnek:

Hüsran

Hasret bize sohbet yine ağyâra mı kaldı
Gül goncası bülbülden uzak hâra mı kaldı

Binlerce yemin hepsi yalan hepsi dolanmış
Dünyâda vefâ küfr ile inkâra mı kaldı

Gül çehreyi sarmış o siyah saç çepeçevre
Bilmem ki güzel bağ kuruyup mâra mı kaldı

Kaç bin senedir çözmedi hiç kimse bu aşkı
Rabbim bu çetin bilmece efkâra mı kaldı

Bir gün arayıp sormadın ahvâlini hiç
Ey sevgili şaşkın Seferî kâra mı kaldı (Ankara, Eylül 1986)

Âşık : Bülbül

Aşk : Kaç bin senedir çözülmeyen çetin bilmece

Ağyâr : Diken (hâr)

Sevgili : Gül goncası

Sevgilinin saçı : Bağı sahiplenmiş yılan

Sevgilinin yüzü : Gül

Sevgilinin yüzü : Bağ

2.2. Maneviyata dair hayaller

Sefercioğlu inançlı bir insandır. Türk milletinin tarihin derinliklerinden gelen manevi değerlerini önemser. Birçok şiirinde bu değerlerin savunulduğu, onlara değer vermeyip aşındıran davranış ve uygulamalar eleştirilir. Ona göre, yaratılmış olan ne varsa hepsinde Allah'ın yaratıcı gücü görünür. İnsanın sînesi yarılsa her şey "lâ" ile "illâ" arasındadır.

Yaratılmış neye baksan yüce Mevlâ görünür
Sîne çâk olsa eğer "Lâ" ile "İllâ" görünür
Umudun bittiği her yerde O'nun rahmeti var
Bâd eser bir gül açar bülbül-i şeydâ görünür

Şair "lâ" ve "illâ" kavramlarını birçok şiirinde kullanmıştır. Bunun, esaslı bir kabul-red çelişkisinin hayatımızdaki yerini vurgulama amaçlı olduğunu sanıyoruz.

Tabiî, bu tutum tasavvufî bakışla ilgilidir: "Tasavvuf, mevcudatı yok farzetmek, onu "lâ" ateşi ile yakmaktır. Zira "lâ" mâsivallahı kaldırır. İnsan ancak "illâ" dedikten sonra kemâl sahibi olabilir.

"Lâ ile nefy-i vücut etse eğer bir münkir
Yine Mevlâya döner kurtulamaz "illâ"dan."[4] (İz, 1969:69)

"Sefercioğlu'nun Şiiri ve Gelenek" bölümünde tam metnini verdiğimiz "Ulaşır" şiirine de maneviyata dair hayaller açısından bakabiliriz. Şair bu şiirde, durgun suların deryaya, biçare gönüllerin de Leylâ'ya ulaşacağını söylüyor. Tasavvufta damla deryaya ulaşmak

[4] Beyit, Ömer Ferid Kam'ındır.

peşindedir. Durgun sular da önce buhar olarak göğe oradan da yağmur olarak denize ulaşır. Allah çaresizlerin de Allah'ıdır, dolayısıyla onlar da Leylâlarına / aşk ile bağlandıkları Allah'a kavuşacaklardır. Bu genellemeden sonra hayatın bir tek pula bile değmeyeceğini söyleyen şair, aşk için tacını tahtını terk eden İbrahim Ethem'e telmih ile aşkın kılık kıyafetle ilgisinin bulunmadığına işaret ediyor. Fakat bunun da şartı var: Gönlünü dünya heveslerinden arındırmalısın, böylece aşk denilen içki ilahî şarap olur. Gafil olma, dünyaya gelenin yönü ukbâdır.

Unvan, makam, mevki peşinde koşma, nefsinin tuzağına düşme; bunlardan vazgeçenler "lâ"da kalmaz "illâ" diyerek sevgiliye kavuşur.

Şair son beyitte güzel bir Yunus yorumu yaparak, tenin öldüğünü ve kesret âleminde kaldığını, canın/ruhun ise Hakk'a doğru sefere çıkacağını ve her yolcunun/insanın sonradan da olsa cennete ulaşacağını söylüyor. Müminlerin günah işlemiş de olsalar cezalarını çektikten sonra cennete gireceklerine dair çok sayıda âyet ve hadis vardır. Son mısraın bu hususa işaret olduğu düşünülebilir.

2.3. Hayal yoğunlaşmaları / odaklanmaları

Hayal yoğunlaşmaları / odaklanmaları ile kastımız -daha çok- aynı şiirde aynı şeyin birden fazla algıya konu olmasıdır. Sanatçının hayal gücü varlığı bir yerinden tam kavradığı zaman, onu aynı yerden üstüne üstüne giderek tam teslim almak ister. Varlığı her yönüyle kavramak ve o kavrayışla da anlatmak ister. Bunun için de merkezde yer alan kelimelerin etrafının zenginleşmesine ihtiyaç duyulur. Kelimeler de -tıpkı insanlar gibi- etraftan beslenip zenginleşirler. Şairin "kulaklarda kalan tatlı sözleri dallarda okuyan bülbül" ifadesinde, "bülbül" -artık- güzel sesli bir kuştan daha fazlasıdır:

Bekletme

Bekletme yollarda yaşlı gözleri
Burcu burcu kokan sünbül ol da gel
Kulaklarda kalan tatlı sözleri
Dallarda okuyan bülbül ol da gel

Dünyâyı ısıtan bir güneş gibi
Gönülleri yakan kor ateş gibi
Bir sevgili yahut bir kardeş gibi
Gonca gonca açan bir gül ol da gel

Uykusuz gözlerde beklenen uyku
Çatlayan dudakta damla damla su
En içli besteye can veren duygu
Al yanak üstünde bir tül ol da gel

Kimsesiz sofranın tükenmez aşı
Tütmeyen bacanın sökülmez taşı
Kurumuş gözlerin sevinç gözyaşı
Kor tutmuş gönüle bir kül ol da gel

Her sefer gördüğün rüyâdır deme
Her söze yalandır riyâdır deme
Gurbette çektiğin revâdır deme
Suçları affeden bir kul ol da gel (Şubat 1987)

Sevgili : Burcu burcu kokan sünbül
„ : Kulaklarda kalan tatlı sözleri dallarda okuyan bülbül
„ : Dünyâyı ısıtan bir güneş
„ : Gönülleri yakan kor ateş
„ : Bir sevgili yahut bir kardeş
„ : Gonca gonca açan bir gül
„ : Uykusuz gözlerde beklenen uyku
„ : Çatlayan dudakta damla damla su
„ : En içli besteye can veren duygu
„ : Al yanak üstünde bir tül
„ : Kimsesiz sofranın tükenmez aşı
„ : Tütmeyen bacanın sökülmez taşı
„ : Kurumuş gözlerin sevinç gözyaşı
„ : Kor tutmuş gönüle bir kül

Sevgiliye bağlılığı / bağımlılığı başarıyla ifade eden bu hayallerin en çok dikkat çekeni "kardeş" imgesi olsa gerektir.

Hâşim, kendine yepyeni bir sığınak yaratmaya çalıştığı "O Belde"sinde, "Hepsi hemşîredir veyâhut yâr" demişti. Sefercioğlu da yarım asır sonra "Bir sevgili yahut bir kardeş gibi..." diyor. Bu bir "ruh akrabalığı" sayılabilir. Fakat Hâşim'in "kızkardeş" ile eşleştirdiği sevgili, Sefercioğlu'nda "kardeş"e dönüşür.

Hayal yoğunlaşmaları için aşağıdaki iki örnek yeteri kadar açıklayıcı olacaktır:

Bu Kadar Mı Güç?

Gönül gergefine nakşolan resim
Ağaç dallarına kazılan isim
Çatlayan dudakta tatlı tebessüm
Olduğunu bir an düşünmedin hiç
Derde dermân olmak bu kadar mı güç

Uykusuz gözleri bürüyen uyku
Buz tutmuş kalpleri ısıtan duygu
Yanan sîneleri serinleten su
Olduğunu bir an düşünmedin hiç
Derde dermân olmak bu kadar mı güç

Can veren hastaya can verecek kan
Kulun âzâdını sağlayan ferman
Seferden dönüşü beklenen kervan
Olduğunu bir an düşünmedin hiç
Derde dermân olmak bu kadar mı güç (İstanbul, Mart 1987)

Âşık : Kul, köle
Âşıkın gönlü : Aşk kumaşını dokuyan gergef
Aşk : Kumaş
Sevgili : Gönül gergefine nakşolan resim
" : Çatlayan dudakta tatlı tebessüm
„ : Yanan sîneleri serinleten su
„ : Kulun âzâdını sağlayan ferman
„ : Seferden dönüşü beklenen kervan
„ : Efendi

Bulunur

Cânan dilesin tek ona kurban mı bulunmaz
Uğrunda fedâ eylenecek can mı bulunmaz

Kim kurtulabilmiş ecelin zâlim elinden
Top eylenilen başlara çevgan mı bulunmaz

Kesretten arıt gönlünü cânâna hazırla
Pâk eylediğin hâneye mihman mı bulunmaz

Âdem ile Havvâ gibi İblîs'e kapılmış
Şaşkınlara dünyâ gibi zindan mı bulunmaz

Dünyâya gelenler Seferî onları bir gün
Menzillere erdirmeğe kervan mı bulunmaz (Ankara, Kasım 1984)

Ahret : Menzil
Âşık : İblis'e kapılmış bir şaşkın
Âşık : Sevgiliye adanmış kurban
Âşıkın başı : Çevgân topu
Âşık için dünya : Zindan
Aşk : Ölüm

Ecel : İnsanları menzile götüren kervan

Gönül : Hane

Sevgili : Gönül hanesinin misafiri

Sevgili : İblis

Ecelin eli : Çevgân oyunun sopası

Hayat : Çevgân oyunu

"Bulunur" şiirinde, "aşk-sevgili-âşık" etrafında bir odaklanma görülüyor. "Âşıkın başı: çevgân topu", "sevgilinin eli: Çevgân sopası" gibi bir iki imgedeki görselliğin dışında, psikolojik imgeler kullanılmış; sevgili ile âşık arasındaki ilişki, "onun uğrunda canını feda etme" anlayışı üzerine oturtulmuştur.

Hayâl odaklanmalarının hemen hepsinde, şairin gelenekle olan ilgisinin teşvik edici rol oynadığı anlaşılmaktadır.

3. Sonuç

Şair, *Divançe-i Seferî*'nin 1997'de yapılan ilk baskısına yazdığı "Sözbaşı"nda:

> "Şâirle müteşâirin, şiirle manzûmenin arasındaki ince çizgiyi yakalamak öyle zor ki. Kimine göre şâir, kimine göre müteşâir, bana göre hiçbiri. Bu kitabı dolduran birkaç kırık dökük söz. Okuyan onlarda kendine ait birşeyler bulursa, manzûmeden şiire yükselişin basamaklarını tırmanmanın zevkini tadarım; bulamazsa, bize ancak özür dilemek düşer." (Sefercioğlu, 2005:5)

diyor. Bu ifade, 50 yıllık bir emeğin sahibi de olsa, sanatçının daima daha mükemmelin peşinde koştuğunun tipik bir örneğidir. Sözü güzel söylemenin yolunun tek olmadığını sanatçıdan daha iyi kim bilebilir?

Sefercioğlu, daha ilk şiirlerinden itibaren, "güzel"in daha ileride olduğunu bilerek çalışmış, yol boyunca rastladığı güzellikleri de özümseyerek kendi şiirini yaratmış; etrafta akıp giden iki büyük gelenek ırmağının coşkunluğunda boğulmadan, ama her ikisinden de renk ve rayiha alarak gelişmiş; şiire başladığı yıllarda sanatlarının zirvesinde bulunan Faruk Nafiz gibi, Arif Nihat gibi şairlerin gölgesinde kaybolmadan yürümüştür. Sefercioğlu çok yönlü bir gelenek şairidir: Divan şiirinden, halk şiirinden ve modern Türk şiirinden esintiler onun şiirini beslemiş, zenginleştirmiştir. "Eski"de takılı kalmamış, "yeni"nin imkânlarından da yararlanmıştır.

Kaynakça

Atmaca, T. (2022). "Nejat Sefercioğlu ile Şiir ve Gelenek Üzerine", *Hece Taşları,* 8. yıl 89. sayı, On5 Temmuz, 10-13. ss.

Durusoy, A. (1998). "Hayâl" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi,* Cilt: 17, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

İz M. (1969). *Tasavvuf,* İstanbul: Rahle Yayınları.

Karataş, T. (2001). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü,* İstanbul: Perşembe Kitapları.

Mevlevi, T. (1994). *Edebiyat Lugati,* İstanbul: Enderun Kitabevi.

Sefercioğlu, M. N. (2005). *Divançe-i Seferî,* Konya: Tablet Yayınları.

Sefercioğlu, M. N. (2017). "Dîvan Şiirinin Gerçek Hayatla Bağlantısı", *Divan Şiiri İncelemeleri ve Hocam Amil Çelebioğlu için Yazdıklarım,* İstanbul: Hiperyayın.

Ş. Süleyman (1329). *San'at-ı Tahrîr ve Edebiyat,* İstanbul: Tefeyyüz Kitabhanesi.

Wellek, R.-Varren, A. (1983). *Edebiyat Biliminin Temelleri,* (Çev. A. Edip Uysal), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 566, Ankara 1983.

Yavuz, H. (1999). *Şiir Henüz...,* İstanbul: Est&Non Yayınları.

Yıldız, S. (2020). *Arif Nihat Asya'nın Şiir Dünyası,* İstanbul: Ötüken Yayınları.

YILMAZ, Ozan.[*]

"Tâcîzâde Cafer Çelebi'nin Farsça Şiirleri"

1. Giriş

Tarih boyunca Farsça ile iç içe olan Türk edebiyatı, şair ve yazarların ilgi göstermesi sonucu Farsça yazılmış birçok örneğe sahiptir. Türkçenin diğer yüzyıllara nazaran layıkıyla işlenmediği 12.-13. yüzyıllarda Türk müellifler tarafından kaleme alınan Farsça manzum ve mensur eserler, Türk duygu ve düşüncesinin birçok edebî eserde Farsça ifade edilmesine sebep olmuş, böylece Türk'ün anlaşılması için Farsça eserlerin takibine de ihtiyaç doğmuştur. Bir başka deyişle; bir dönem Farsçanın edebî dil kabul edilmesi, müelliflerin hüner göstermek için Farsçayı seçmesi ve Türk dünyasına hâkim olan Farsça hayranlığı belli bir dönemi ve coğrafyayı etkisi altına almıştır. Türkistan, Anadolu, Horasan, Azerbaycan ve Hindistan sahalarına geniş biçimde yayılan bu anlayış, bilhassa *Mesnevî, Mantıku't-Tayr, Gülistân* ve *Bostân* gibi dinî-tasavvufi eserlerin Farsça yazılması ve bu eserleri okuyan münevverlerin bazen saygı bazen de destek amacıyla Farsça yazmaya devam etmeleriyle iyiden iyiye genişlemişti. Ancak Anadolu'da Yunus Emre, Âşık Paşa, Gülşehrî ve Türkistan'da Ali Şir Nevâyî gibi Türkçe sevdalısı şair ve yazarların mücadelesiyle Farsça zinciri kırılmış, Türkler duygu ve düşüncelerini ifade etmede rahatlıkla Türkçe kullanır hâle gelmiştir. Buna rağmen gerek Mevlevi mahfillerinde gerekse estetik kaygı gözeten şairler arasında Farsça yazma sevdası hep olmuş, hacimli Türkçe divanlar oluşturan birçok şair bazen divanında birkaç şiirle bazen de ayrı bir divançe/divan oluşturmak suretiyle Farsça şiir söyleme geleneğini devam ettirmiştir. İslami devir Türk edebiyatı dönemi boyunca hemen her yüzyılda Farsça şiir söyleyen Türk şairler görülmüştür (Değirmençay, 2013, s. 30). Bunlardaki söyleyiş biçimlerine bakıldığında dil Farsça olsa da Türk duygu, düşünüş ve zekâsının görüldüğü, bir Fars şairi gibi Farsçanın kurallarına sıkı sıkıya bağlı kalınmadığı, hatta tabiri caizse bir Türk Farsçasının oluşturulup beslendiği dikkati çekmektedir. Yani şairler, duygu ve düşüncelerini Türkçede nasıl nazma geçiriyorsa yine aynı söz dizimini kullanıp Farsça şiirler kaleme almıştır.

---

[*] Prof. Dr, Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, oyilmaz@sakarya.edu.tr; Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türkoloji Bölümü, ozan.yilmaz@manas.edu.kg, ORCID: 0000-0001-6375-2881

15. yüzyılda Farsça şiir söyleyen şairlerden biri de Farsça divanıyla meşhur olan Yavuz Sultan Selim'in nişancılığını yapmış Tâcîzâde Cafer Çelebi'dir.

Tâcîzâde Cafer Çelebi

Şair, münşi ve hattattır. Asıl adı ve mahlası Cafer olan Tâcîzâde, Ağustos 1452'de Amasya'da doğdu. Babası, II. Bayezid'in defterdarlarından Tâcî Beg lakaplı Tâceddin İbrâhim Paşa olup şairin Tâcîzâde nisbesiyle anılmasının sebebi de budur. İlk öğrenimini Amasya'da alan şair, eğitimine Bursa'da devam etmiş, burada mülazım olmuştur. Simav kadılığı, Edirne Bayezid İmareti mütevelliliği, İstanbul Mahmud Çelebi Medresesi müderrisliği, Divan-ı Hümayun nişancılığı, kazaskerlik gibi görevlerde bulunmuştur. Yavuz Sultan Selim'in emri sonucu, yeniçerileri isyana teşvik ettiği gerekçesiyle 1515'te idam edilmiştir (Erünsal, 2010, s. 353-356; Köksal, 2020). Eserleri: *Türkçe Divan, Mahrûsa-i İstanbul Fetihnâmesi, Münşeât, Hevesnâme, Enîsü'l-Ârifîn, Kûsnâme* (Erünsal, 2010, s. 355; Köksal, 2020).

Şairin Farsça Şiirleri

Şairin, Türkçe divanının günümüze ulaşan sekiz nüshasına dayalı tenkitli metni Prof. Dr. İsmail Erünsal tarafından yayımlanmıştır (bkz. Erünsal, 1983). Bu neşirde 28 kaside, 1 müseddes, 255 gazel, 8 murabba, 3 terciibend, 10 kıta, 4 Arapça kaside, 1 Arapça müstezad, 1 Arapça gazel, 2 Farsça kaside, 1 Farsça tahmis, 2 Farsça gazel, 1 Farsça murabba yer almaktadır (Erünsal, 2010, s. 355). Bu makalenin konusu ise şairin Farsça şiirleridir.

Divan'daki 85 beyitlik birinci Farsça kaside nûniyye ve medhiyye olup II. Bayezid övgüsündedir. 51 beyitlik "nihâd" redifli ikinci Farsça kaside Yavuz Sultan Selim övgüsündedir. 8 bentlik tahmis, Hâfız-ı Şîrâzî'nin

به جان پیر خرابات و حق صحبت او

که نیست در سر من جز هوای خدمت او

matlalı 8 beyitlik gazeline yazılmış bir tahmistir. Yedi bentlik mütekerrir murabba muhtemelen Yavuz Sultan Selim'e hitaben kaleme alınmıştır. Gazellerden birisi dâl kafiyesinde 7 beyitlik bir gazel olup 9 beyitlik diğer gazelin redifi "gül"dür.

Nûniyye kasidesini Sultan Bayezid övgüsüne ayıran şair, sıkıntılı olduğunu ve padişahtan yardım beklediğini ifade eder. Onca bilgi birikimine rağmen akranlarından geri kaldığını, kendisi hak etmesine

rağmen çeşitli makamlara liyakatsizlerin getirildiğini anlatır. Kasidenin sonunu padişahın sağlığı ve devleti için duayla bitirir.

"Nihâd" redifli kasidesinde Yavuz Sultan Selim'i öven şair, bu kasidesinde de şikâyetçidir. Daha iyi yerlere gelmeye layık bir devlet adamı olmasına rağmen hak ettiği ilgiyi görememiştir. Kendisinden daha düşük seviyeli insanlar makam mevki sahibiyken Cafer Çelebi bir kenarda unutulmuştur. Hasılı her iki kaside de bir beklenti havası hâkimdir.

Hâfız-ı Şîrâzî'nin (ö. 1390) gazelini tahmis amacıyla yazılan 8 bentlik musammatta rindane tarz hâkimdir. Şiir, dünyaya önem vermeyen, dünyayı ayş u işret yeri gören bir rindin gözüyle dış dünyayı anlatmaktadır.

Mütekerrir murabbanın kime hitaben yazıldığı belli değildir. Muhtemelen Osmanlı ordusunu başarıdan başarıya koşturan Yavuz Sultan Selim kastedilmektedir. *Câm-ı Keyhüsrev taleb k'Efrâsiyâb endâhtî* mütekerrir mısrasına bakılırsa Safevi hükümdarı Şah İsmail'i bozguna uğratan Yavuz Sultan Selim'in övülmesi muhtemeldir.

Birinci gazel yek-âhenk bir gazeldir. Gazelde, bedeni değnek değmesiyle/darbesiyle yaralanmış bir güzelden bahsedilir. Gazelin tamamında şairin bakış açısıyla bu olay anlatılmaktadır.

İkinci gazel "gül" rediflidir. Klasik Türk şiirinde sıkça rastlanan "gül" redifli kaside yahut gazellerin bir örneğidir. Bu âşıkane gazelde, teşbih ve istiare sanatlarının yardımıyla sevgili ile gül arasında çeşitli benzetme ilgileri kurulmuştur.

Cafer Çelebi'nin Farsça şiirleri tarafımızca Arap harfli dizilmiş, okunuşları Erünsal neşrinde (Erünsal, 1983, s. 505-523) olduğu için yazılmamış, şiirlerin Türkçeye tercümeleriyle yetinilmiştir.

1

Kasîde (Erünsal, 1983, s. 505-512)

حدیث وصف رخت همچو نقش بوقلمون

چو گونه گونه بشد گفتم الحدیث شجون

{Senin yanağını anlatırken kullandığım söz, bukalemun kumaşın işlemeleri gibi rengârenk olunca "söz söylemek hünerdir" dedim.}

Bukalemun kumaş, güneşte sürekli renk değiştiren bir kumaş türüdür.

دلم که مخزن اسرار صورت و معنیست

چنان گشاد درِ وصف آن رخ گلگون

{O gül renkli yanağı anlatma kapısını açan gönlüm, suret ve anlam sırlarının mahzeni olmuştur.}

Beyitte, Genceli Nizâmî'nin *Mahzenü'l-Esrâr* mesnevisine gönderme vardır.

که شمسه ایست بر ایوان حسن گشته نگار

به نوک خامهٔ حکمتنمای کن فیکون

{Gönlüm "ol deyince oluverir (Kurân-ı Kerîm, Yâsîn 36/82)" hikmetini gösteren kalemin ucuyla güzellik eyvanının üstüne kazınmış bir şemsedir.}

خرد طلوع تباشیر صنع را پنداشت

که پرتویست ازو در سپهر آینه‌گون

{Ayna (gibi gümüş) renkli gökyüzünde öyle bir parladı ki akıl onu yaratıcılığın (güneşinin) parıltılarla doğuşu zannetti.}

خیال گفت که خوش مجمریست یاقوتی

به زیر دامن زلفش ز مشک تر مشحون

{Hayal dedi ki: Yakuttan yapılma ne güzel bir tütsü kabı! Saçının eteği altında taze misk dolmuş.}

در آن میانه چو من نام زلف بشنیدم

شدم ز حلقهٔ پابستگان قید جنون

{O sırada ben saçın(ın) adını duyunca delilik bağına ayağından bağlananlar halkasına dâhil oldum.}

اگر هوای خط و خال نیز می ورزم

عجب مدار که گویند الجنون فنون

{Beni ve ayva tüyünün hevesine de kapılırsam şaşırma. Çünkü "delilik hünerdir" demişler.}

تراست روی گشاده درو چو غنجه دهن

مراست سینهٔ تنگ و درو دل پرخون

{Orada güler yüz ve gonca ağızlılık sana, (sıkıntıdan) daralmış göğüs

ve kanla dolu gönül banadır.}

ز تاب ماند و از ضعف عنکبوت شود

اگر نهند ز بار غمم به پشت هیون

{Derdimin yükünü devenin sırtına yükleyecek olurlarsa güçten düşüp zayıflıktan örümceğe döner.}

Fuzuli'nin *"Bu gamlar kim benim vardır ba'îrin başına koysan/Çıkar kâfir cehennemden güler ehl-i azâb oynar"* beytini hatırlatan bu beyitte A'râf suresi 40. âyet-i kerimeye gönderme vardır. O âyette, Allah'ın ayetlerini yalanlayanların deve iğne deliğinden geçene kadar cehennemden çıkamayacağına işaret edilmiştir. Bu beyitte de devenin zayıflamasıyla bu âyete gönderme olması muhtemeldir.

دو منظرست ز جزع یمن دو دیدهٔ من

مهندسان قدر بسته اند بر جیحون

{İki gözüm, kader mühendislerinin Ceyhun Irmağı'na bağladıkları Yemen akikinden yapılma iki penceredir.}

ز داستان من و تو فتاده یک ورقست

همه حکایت لیلی و قصهٔ مجنون

{Sevdiğim! Leyla'nın hikâyesi ve Mecnun'un kıssası tamamen seninle benim hikâyemden düşmüş bir yapraktır.}

به عمر خویش طلبکار دیدنت بودم

به گریهای دم آلود و سوز داغ درون

{Ömrüm boyunca kanla karışık gözyaşları ve gönül yarasının yanışı içinde seni görmek istedim.}

خیال رویت اشارت به لن ترانی کرد

به زلف لام و به ابروی همچو حلقهٔ نون

{Yüzünün hayali, lâma benzeyen saç ve nûn harfinin halkasını andıran kaşla birlikte "Sen beni göremezsin (Kurân-ı Kerîm, A'raf 7/143)" âyet-i kerîmesine göndermede bulundu.}

"Len terânî" ibaresi "sen beni göremezsin" anlamında olup yüce Allah tarafından Hz. Musa'ya yöneltilen bir hitap cümlesidir. İlgili âyette tafsilatı vardır.

فروغ حسن تو تابد ازان دو زاف سیاه

چنانکه نور یقین از ظلام شک و ظنون

{Güzelliğinin ışığı o iki bölük siyah saç arasında, biliş nurunun zan ve şüphe karanlıklarının ortasından çıkıp parlaması gibi parlıyor.}

اگرچه ماه تمامی ولیک حسنت هست

ز فر دولت شه چون هلال روزافزون

{Esasında sen bir dolunaysın ama güzelliğin, padişahın devleti ışığıyla hilal gibi günden güne artmadadır.}

شه زمانه و خان بایزید فرخ بخت

که باد رایت عالیش تا ابد میمون

{Zamanın padişahı ve bahtı açık Bayezid Han'ın yüce sancağı sonsuza dek kutlu/bahtlı olsun.}

ملوک دهر به حکم مطاع اوست مطیع

زبان خلق ز شرح کمال اوست زبون

{Dünya/Zaman padişahları onun itaat edilmesi gereken hükmüne itaat eder. Halkın dili onun mükemmelliğini izah etmede âciz kalır.}

به آب زر بنویسد زمانه از تعظیم

مثال نعل سمندش به صفحهٔ گردون

{Saygı gösteren zamane, atının nalı örneğini felek sayfasına altın suyuyla yazar.}

بنفشه ایست ز باغ جلال و حشمت او

فلک که چهرهٔ نیلی بداشت قد نگون

{Gök bir çehre ve eğik/kambur bir endama sahip felek, onun görkemi ve kahrı bahçesinden bir menekşedir.}

مگر ز طاق درش شد نمونه قوس قزخ

که داشت در برِ خود پردهای گوناگون

{Göğsünde rengârenk perdeler taşıyan gökkuşağı onun kapısı kemerinden bir örnek olsa gerektir.}

شها بحکم تو گردد ز جای خود معزول

حرارت می ناب و برودت افیون

{Ey padişah! Saf şarabın harareti ve afyonun soğukluğu senin hükmünle kendi yerinden vazgeçip normale döner.}

زمانه آتش خود برفروخت تا ز هلال

نهد بنام تو بر خنگ چرخ داغ سرون

{Zamane, felek atının sağrısını senin adına damgalayabilmek için (gereken) ateşi hilâlden yakmıştır.}

مقارنت طلبندت کواکب اشیا

سر از مطالع ابداع از آن کنند برون

{Yaratılışın başlangıç yerlerinde eşya yıldızlarının görünme sebebi, hepsinin sana yakın olmayı istemeleridir.}

حصون دین و دول از حوادث ایام

به حفظ خندق فکر عمیق توست مصون

{Din ve devlet kaleleri, zamanın olaylarından/belalarından senin derin düşüncenin hendeğine sığınmak suretiyle korunurlar.}

ز بیم قهر و رجای کمال لطف تو کیف

گهی شود به بروز و گهی رود به کمون

{Keyif senin öfkenin korkusu ve güzelce lutfedişinin ümidiyle bazen gözden kaybolur bazen ortaya çıkıp görünür.}

مسیح فطنت و رایت به یک نفس ببرد

بهق ز روی قمر بی شراب و بی معجون

{Aklının ve düşüncenin Mesih'i sadece bir nefesiyle şerbet/şarap ve macun kullanmaksızın ayın yüzündeki cüzzam lekesini ortadan kaldırır.}

به باغ قدر تو کز وی سپهر یک چمنست

ستاره یاسمنست آفتاب آذریون

{Senin kıymetinin bağında gökyüzü bir bahçe, yıldızlar yasemin, güneş de papatya çiçeğidir.}

نهاده روی به روزن درین بلند رواق

نظارۀ تو کند روز و شب بسی خاتون

{Bu yüksek kubbede gece gündüz nice hatun pencereye dayanmış biçimde seni izlemektedirler.}

پی براق ترا روز حشر در جنت

ز روی مو فکند حور اطلس و اکسون

{Cennet'te huriler yeniden diriliş günü senin Burâk'ın için yüz tüyünden atlas ve eksun (dan yapılma yaygılar) sererler.}

طبیب حاذق لطفت اگر علاج کند

همی برد یرقان را ز چهرۀ لیمون

{Lütfunun usta doktoru tedavi edecek olursa limonun çehresindeki sarılığı tamamen iyileştirir.}

کجا همال تو گردد عدو چو دیو رجیم

نمی شود ز ملائک به حیله و افسون

{Lanetlenmiş İblis, hile ve büyüyle melekler arasına giremeyeceğine göre düşman sana nasıl denk tutulabilsin?!}

چو داشت خصم تو سودای سروری در سر

بداد تیغ بنفشت شراب افتیمون

{Düşmanının başında efendilik sevdası görününce menekşe gibi gök kılıcın ona eftimun şarabı sundu.}

Eftimun, delilik ilacı olarak da bilinen bir bitkinin adıdır. Birçok hastalığa iyi geldiği gibi sevda hastalığının iyileştirilmesinde de etkilidir (Kaya, 2015, s. 273). Şair bundan hareketle, efendilik sevdasına kapılan düşmanın iyileşmesi için eftimun şarabının iyi geleceğini ifade etmiştir.

ادای ذکر جمیلت کند ذکور و اناث

دعای قدر جلیلت کند بنات و بنون

{Kadın erkek herkes seni güzelce anarlar. Kızlar ve oğlanlar yüce kıymetinin duasını ederler.}

پس از شکوفه رسد گل عجب نه پیش از تو

اگر نشست به تخت ممالک افریدون

{Dünya tahtına senden önce Feridun'un oturmasına şaşılmaz. Çünkü gül, bütün çiçekler açıldıktan sonra gelir.}

چو مطربان ره عشاق زد بکرد فغان

ز دستشان به حضور تو بربط و قانون

{Çalgıcılar âşıkların yolunu kesince ellerindeki kopuz ve kanun senin huzurunda (şikâyetçi olmak için) feryat ettiler.}

پی نثار قدومت بهر کجا که روی

سپهر داشت طبقها ز سیم و زر مشحون

{Gökyüzü sen nereye gitsen ayağına saçmak için tabaklar dolusu altın ve gümüşe sahiptir.}

چو کوهسار به حلم تو نسبتی می داشت

نهاد بر قدم کوهسار سر هامون

{Dağ senin ağırbaşlılığına bir nispet benzediğinden bozkır dağın ayağına/eteğine başını koymuştur.}

به شست و شوی قمیص غلام درگه تو

سپهر طشت شد و ماه قرصهٔ صابون

{Kapındaki hizmetçinin gömleğini yıkamak için gökyüzü leğen ay da sabun kalıbıdır.}

ز شوق آن که سراید سرودگویانت

بشد به راه غزل خاطر رهی اکنون

{Hizmetçin/Yolcun olan bendenizin hatırı, meclisindeki şiir okuyucular okuyabilsin diye şimdi gazel yoluna yöneldi.}

ز غنج لعل لبت غنجه را جگر پرخون

ز شرم سنبل زلفت سر بنفشه نگون

{Lal gibi kırmızı dudağının güzelliğiyle goncanın ciğeri kanla dolu. Sümbül kokulu saçının utancıyla menekşenin boynu bükük.}

ترا ز دود دلم کرد آن دو رخ نیلی

مرا ز عکس رخت آب دیدگان گلگون

{Gönlümün dumanı senin o iki yanağının rengini duman rengine çevirirken yanağının yansımasıyla da gözyaşlarım gül rengine döndü.}

نهاد در حرم حسن شکل آن بینی

به زیر طاق دو ابروی تو ز عاج ستون

{O burnun şekli, güzellik hareminde senin iki kemer kaşının altına fildişinden bir sütun yerleştirmiştir.}

به گمرهان شب تار زلف پرتابت

چراغ ماه رخت شد دلیل و راهنمون

{Ay (gibi parlayan) yanağının ışığı, kıvrım kıvrım saçının karanlık gecesinde kaybolan (âşıklar) için kılavuz ve yol gösterici oldu.}

بر آن دو سنبل گلپوش تو خرد واله

بدان دو نرگس جادوی تو دلم مفتون

{Akıl senin gül örtünmüş o iki sümbül saçına hayrandır. Gönlüm senin o iki büyücü (nergis) gözüne tutkundur.}

هزار در پیت آهست دود آهست آن

نه مویهاست به دوشت دو طرهٔ شبگون

{Senin peşinde binlerce ah var. Omuzuna dökülen kara renkli iki saç örgüsü saç değil, o ah(ların) dumanıdır.}

سرشک چهرهٔ من لعل و ضعفران آورد

که سازم از پی تفریح خاطرت معجون

{Yüzüme akan gözyaşı senin gönlünü ferahlatmak için macun yapayım diye lal ve safran getirdi.}

مراست چون سر زلفت قصیده های دراز

تراست قامت بالا چو طبع من موزون

{Kasidelerim senin saçının ucu gibi upuzundur. Uzun boyun, benim şairlik yaradılışım gibi düzgündür/ölçülüdür.}

دلم به وعدهٔ وصل تو زندگی یابد

مرا مناسب حالست قصهٔ کمون

{Gönlüm senin kavuşma vaadinle hayat bulur. Kimyonun hikâyesi, hâlime uygundur.}

Kimyon denilen, yemeklere ekilen kokulu otu ekerken her gün düzenli biçimde yol yol su vereceklerini vaat ve bu vaadi "yarın inşallah

sana su veririm" şeklinde her gün tekrar ederlermiş. Kimyon da bu vaatlere kapılarak yeşerir, büyürmüş. İşte bu su verme vaadine va'd-i kemmûn demek ve yerine getirilmeyen vaatler hakkında tekrar eylemek âdet olmuştur (Onay, 2019, s. 476). Beyitte de sevgili, kavuşma vaadi verse de bu, gerçekleşmeyecek bir vaattir.

دهان یار مگر حقه باز گشت که ساخت

میان لعل نهان عقد لؤلؤ مکنون

{Galiba sevgilinin ağzı hokkabaz olmuş. Zira lal taşının (dudağın) arasına saklı inci gerdanlığı (dişler) yerleştirmiş.}

خیال حسن تو در گنج سینه شد پنهان

بسان گنج که در خاک می شود مدفون

{Güzelliğinin hayali, toprağa gömülü bir hazine gibi göğüs mahzeninde saklandı.}

به سوی ابروی کژرای توست میل دلم

عجب نه قافیهٔ شعرم ار نباشد نون

{Gönlümün meyli senin eğri düşünceli kaşlarına doğrudur. Şiirimin kafiyesi nûn harfinde olmasın da ne olsun?}

چو دید درگه شه را سزا به جاروبی

گرفت هر مژه را یار بر جفون عیون

{Sevgili, padişahın kapısını süpürmeye layık gördüğü için her kirpiği göz kapaklarında tuttu.}

شهنشهی که ز بیم عطا و احسانش

به قعر خاک فرو شد خزائن قارون

{O öyle bir padişahlar padişahıdır ki Karun'un hazineleri onun iyiliği ve bahşişinin korkusuyla yerin dibine batmıştır.}

بهار نسخهٔ جودش چو می نمود به باغ

گزید انامل خود را به ثغر نور غصون

{Cömertliği nüshasının baharı bahçede görününce dal çocukları dişleriyle parmaklarını ısırdı.}

به عون رای تو تیغت گرفت عالم را

چو دین موسیٔ عمران به یاریٔ هارون

{Kılıcın senin düşüncenin yardımı sayesinde İmran oğlu Musa dininin Harun yardımıyla dünyayı kaplaması gibi dünyayı fethetti.}

اگر به عین عنایت نظر کنی بر مور

به دست مور شود شیر شرزه خوار و زبون

{Karıncaya yardım nazarıyla bakacak olursan yırtıcı aslan karıncanın elinde sürünür.}

به چارسوی رفیع جلال و حشمت تو

اگر ز زمرهٔ هنگامه گیر نیست کنون

طبقچهٔ مه نو را چو کاسه گردانی

به سر نهاده چرا چرخ می زند گردون

{Felek senin görkem ve kahrının pek kıymetli çarşısındaki hokkabazlardan biri değilse niçin yeni ay kâsesini bir dilenci gibi başına koyup dolanıyor?}

غبار خاک رهت پر کنند حور العین

به جای سرمهٔ بینش به سرمه دان عیون

{Huri gözlü güzeller, göz sürmeliklerini göz sürmesi yerine senin yolunun toprağıyla doldururlar.}

فتاده صفحهٔ منشور بخت و قدرت را

دعای دام لک العز والبقا مضمون

{Senin kıymetin ve bahtının ferman sayfasına "itibarı ve bekası daim olsun" duası yazılmıştır.}

به چرخ و خاک ار آری غضب به گوهرشان

نه طاقت حرکت ماند و نه جای سکون

{Gökyüzü ve yeryüzünün mayasına gazap getirecek olursan ne gökyüzünün hareket etmeye takati ne de yeryüzünün durmaya yeri kalır.}

مجرد متصرف تویی به نوع بشر

اگر درست بگردد کلام افلاطون

{Eflatun'un sözü gerçek sayılacaksa insanoğlu için sonradan türemiş soyut varlık sensin.}

به جنبش علمت لازمست کثرت فتح

چنانکه هست به نقله تکثرات ایون

{Göç edene çokça zaman gerektiği gibi sancağının hareketi için de çokça fetih lazımdır.}

به همت تو سراسر زمین عمارت شد

سزد که زین سپس افلاک می شود مسکون

{Gayretin sayesinde yeryüzü baştan başa imar edildi. Bundan sonra felekler/gökler de meskûn mahal olsa yeridir.}

به زیر بار عظیمی مگر به نعمت شاه

خمیده بینمت ای چرخ پیر حالت چون

{Ey yaşlı felek! Nasılsın? Padişahın nimetiyle olsa gerek senin büyük bir yük altında iki büklüm kaldığını görüyorum.}

به دانش او چو از اشراقیان فزونی داشت

سزاست غاشیه دارش شوند مشائون

{O, bilgi bakımından İşrakilerden daha üstün olduğu için Meşşâiler onun eyercisi/koşumcusu olsa yeridir.}

خدایگانا ز دوران تظلمی دارم

به عز عرض تو خواهم رساندنش اکنون

{Efendi'm! Sana feleği şikâyet edeceğim. O şikâyeti bugün yüce huzuruna sunacağım.}

ز روی لطف به سمع رضا بکن اصغا

مرا بسیست شکایت ز طالع وارون

{Makus talihten epeyce şikâyetim var. Lutfedip razılık kulağıyla dinle!}

گرفت جیب دلم دست غیرت اقران

درید جامۀ صبرم ترفع معدون

{Akranlarımın kıskançlık eli gönlümün yakasına yapıştı. Benden daha aşağı olanların yükselmesi sabır elbisemi yırttı.}

ازان سبب که جهان را به حق اهل هنر

رسوم جور و جفا گشت عادت و قانون

هزار رنج و عنا می رسد مرا هر دم

ز روزگار دوروی و سپهر بوقلمون

{Dünyada hüner sahiplerinin hakkında cefa ve eziyet türleri âdet ve kanun olduğu için bukalemun gibi değişken felek ile iki yüzlü zamaneden bana her an binlerce sıkıntı ve zahmet erişiyor.}

عجب نه ار شود از اشک چهره خون آلود

بسان لاله چو خالی نیم ز داغ درون

{Yüzüm gözyaşı yüzünden kana boyanırsa buna şaşılmaz. Çünkü lale gibi ben de gönül yarasından uzak kalmıyorum.}

ز غم اگر چو بنفشه قدم دوتاست رواست

به سر چو ژاله ببارد بلای گوناگون

{Başıma kırağı gibi türlü türlü belalar yağarken boyum gam yüzünden menekşe gibi iki büklüm olsa yeridir.}

به فر بخت تو حق جل ذکره وعلی

مرا بکرد مسخر بسی علوم و فنون

{Yüce Allah senin bahtını güçlendirmek için nice ilim ve hünerle birlikte beni sana hizmetçi etti.}

دگر مرا شرف بندگئ درگاهت

فضیلتیست که هست از قیاس و حد بیرون

{Yine kapına hizmetçilik etmek şerefi benim için hadde hesaba gelmeyecek bir erdemdir.}

مبین روا که نگردد به عهد دولت تو

عنان بخت مرا رام روزگار حرون

{Senin devletin zamanında bahtımın dizgininin dikbaşlı zamane eline geçmesine izin verme!}

عزیز مصر عدالت تویی سزا نبود

به سجن غم بشود یوسف دلم مسجون

{Adalet Mısır'ının azizi sensin. Gönül Yusuf'umun gam zindanında hapis kalması hoş olmaz.}

امیدم اوست که با لطف تو ز ژنگ بلا

شود زدوده چو مرآت خاطر محزون

{Lütfunun sayesinde ben mahzunun gönlü bela pasından ayna gibi cilalanacak umudundayım.}

حکایت غمت آخر کجا شود جعفر

که هست از قطرات سحاب بیش و فزون

{Ey **Cafer**! Bulut damlalarından çok daha fazla olan gamını anlatmak nasıl sona ersin?}

دعای دولت شه را بکن شروع که او

فریضه ایست ترا چون قضای قرض و دیون

{Padişahın talihi için dua et! Çünkü bu, ödemen gereken borç gibi senin üstüne farzdır.}

همیشه تا که شکسته دل و پریشان حال

شوند بر رخ خوبان دو زلف غالیه گون

حسود بخت تو چون زلف دلبران بادا

شکسته قلب و بریده سر و فتاده نگون

{Güzellerin yüzündeki güzel kokulu iki saç bölüğü için kalpler kırılıp hâller perişan oldukça bahtının düşmanları, güzellerin saçı gibi ortası kırık, ucu kesik ve baş aşağı olsun!}

همیشه تا که بنان هلال را مخصوب

کند ز رنگ شفق دست قدرت بی چون

عروس قدر ترا در منصهٔ دولت

ز خون دشمن بدخواه باد کف گلگون

{Hikmetinden sual olunmayan kudret eli yeni ayın parmaklarını şafak rengiyle kınaladığı sürece talih odasında itibarın gelininin avucu kötü niyetli düşmanın kanıyla kızıllaşsın.}

اساس دولت و عز تو هر زمان بادا

چو گنبد فلک از نائبات دهر مصون

{Talihinin ve itibarının temeli, dünya belalarından felek kümbeti (gökkubbe) gibi her zaman korunsun.}

2

Kasîde (Erünsal, 1983, s. 513-517)

جان آفرین که در ید ما نقد جان نهاد

بهر نثار راه شه کامران نهاد

{Elimize can parasını koyan can yaratıcı (Tanrı), o parayı, muradını sürücü padişahın yoluna saçmamız için koydu.}

آن شاه مه رقاب که گرد مواکبش

با خنگ سبز چرخ عنان در عنان نهاد

{Ayı üzengi edinen o padişahın maiyetindeki piyade ve süvarilerin tozu, feleğin gök atıyla baş başa/dizgin dizgine gider.}

آن خسروی که دید فر او ز منبرش

بر سینه صبح دست تواضع ازان نهاد

{O öyle bir padişahtır ki sabah, minberinden onun görkemini gördüğü için tevazu elini göğsüne koymuştur.}

وان سروری که رای منیرش هزار شمع

در مجلس مقدس روحانیان نهاد

{O öyle bir başbuğdur ki parlak düşüncesi, meleklerin mukaddes meclisinde binlerce mum yakmıştır.}

سلطان سلیم آن که قوانین عدل را

بهتر هزار بار ز نوشین روان نهاد

{Sultan Selim öyle biridir ki adalet kanunlarını Nuşinrevan'dan bin kat daha iyi uygulamıştır.}

آدم هنوز ساکن جنت نگشته بود

کاقبال رخت خویش درین خاندان نهاد

{İyi talih kendi göçünü bu ocakta bıraktığında Hz. Âdem henüz Cennet'e yerleşmemişti.}

بهر قبول طوق عبودیتش قمر

از پیکر هلال به چشمش بنان نهاد

{Ona bağlılık boyunduruğunu kabul eden ay, bu yüzden gözünün üstüne yeni aydan parmaklar koymuştur.}

Gözünün üstüne parmak koymak, bağlılık bildirmek anlamına gelir.

انگشترین ملک سلیمان ز خشمتش

شد با خبر مگر که بنان در دهان نهاد

{Hz. Süleyman ülkesinin yüzüğü ağzına parmak koyduğuna göre onun görkeminden haberdar olmalı.}

Burada ağzına parmak koymak, şaşkınlık göstermek anlamındadır.

دولت مطیع و عقل رهی شد ترا بلی

سر بر اطاعتت همه پیر و جوان نهاد

{Sana talih itaat edip akıl hizmetçilik yaptı. Evet öyle, genç yaşlı demeksizin herkes sana itaat etmek için baş eğdi.}

از غنجه‌های لاله عرقهای خون فشاند

بر کوه بس که حلم تو بار گران نهاد

{Senin ağırbaşlılığın dağ üstüne öyle ağır bir yük koydu ki lale tomurcuklarından kan damlaları fışkırdı.}

چندان همای قدر تو بررفت کز شرف

بر تور شاهباز سپهر آشیان نهاد

{İtibarının hümâsı şerefle öyle bir yükseldi ki felek doğanının tuzağı üstüne yuva yaptı.}

گاهی ز شاخ جدی گهی از قرون ثور

پیشش برای طعمه فلک استخوان نهاد

{Felek de yemesi için onun önüne bazen oğlak boynuzundan bazen boğa boynuzlarından kemik koydu.}

تا بوسد آستان رفیع ترا زحل

در زیر پای کرسئ هفت آسمان نهاد

{Zuhal senin yüce eşiğini öpebilmek için ayağının altına yedi kat gök kürsüsünü koydu.}

جایی که از تصور اوهام خارجست

ایزد اساس قدر تو برتر ازان نهاد

{Tanrı senin kıymetinin temelini vehimlerin tasavvur edemeyeceği bir yerden daha yukarı koydu.}

این مهر نیست خواست که جوری کند سپهر

بر خاکیان و عدل تو دستی بر آن نهاد

{Bu görünen, güneş değildir. Felek yeryüzündekilere eziyet etmek isteyince senin adaletinin eli ona el koydu.}

تیریست در سپهر عطارد که روز و شب

بر قصد دشمن تو قضا در کمان نهاد

{Gökyüzündeki Utarit, senin düşmanına karşı ilahi takdir tarafından yaya konup gece gündüz hazırda bekletilen bir oktur.}

از راه آستان تو با ازدحام خلق

بگرفت نسخه چرخ لقب کهکشان نهاد

{Felek senin eşiğinin yolundaki halkın izdihamından bir nüsha oluşturup (o nüshaya) "Samanyolu" lakabını verdi.}

Samanyolu, milyonlarca yıldızın bir araya gelmesinden oluşan bir yıldız kümesidir. Şair, padişahın eşiğinde bekleyen insanların kalabalığını ifade etmek için böyle bir benzetme yapmıştır.

چون خواست سربلند کند دشمنت قضا

از تن سرش بکند و به فرق سنان نهاد

{İlahi takdir, düşmanının başını yükseltmeyi istediği için başını gövdesinden ayırıp mızrağın tepesine koydu.}

خاکش ز روی مرتبه سر به ستاره شد

هر جا که میخ نعل سمندت نشان نهاد

{Senin atının nalındaki mıh her nerede iz bıraksa oranın toprağı

mertebesi yıldızlara kadar yükselir.}

دانی که چیست از ره دروازۀ افق

ماه نوی که دوش سر اندر جهان نهاد

در صحن آسمان پی نعل براق اوست

قدرت که روی در طرف لامکان نهاد

{Ufuk kalesinin kapısı yolunda (görünen) nedir bilir misin? O, dün gece gökyüzü meydanından mekânsızlık âlemi tarafına doğru yönelen itibarının Burak'ına nal olmak için dünyaya baş koymuş yeni aydır.}

پیشت چو شمع کرد زبان آوری و شب

بر پای شمع بین که چه بند گران نهاد

{Mum senin karşında konuşma cesareti gösterince gece mumun ayağına ne ağır bir pranga taktı gör!}

ار پر جبرئیل مگسران بود سزاست

نطق شکرفشان تو اینجا که خوان نهاد

{Senin şeker saçıcı konuşmanın sofra/meclis kurduğu bu yerde Hz. Cebrail'in kanadı yelpaze görevinde olsa yeridir.}

گر نقل بزم روحفزایت شود رواست

این شعر تر که طعم شکر در دهان نهاد

{Ağızda şeker tadı bırakan bu yeni şiir senin ruhu şevklendiren meclisinde meze olsa yakışır.}

لعلت چو نقد خویش به جای نهان نهاد

از خط سبز قفل زمرد بر آن نهاد

{Lal dudağın kendi nakitini saklamak istediği için onu yeni belirmiş ayva tüyünden yapılma zümrüt bir kutucuğa koydu.}

وز حسن احتمام طلسمی به هر طرف

زان طرهای پرخم اژدرنشان نهاد

{Güzelce özen gösterip (o mücevher kutucuğunun) her tarafına ejderhaya benzeyen kıvrım kıvrım saçlardan birer tılsım yerleştirdi.}

مرغیست کاکل تو همایون که زیر او

رویت به جای بیضه مه آسمان نهاد

{Senin perçemin kutlu bir kuştur. Yüzün onun hemen altına yumurta yerine gökyüzündeki dolunayı yerleştirmiştir.}

چون صورت کنار تو در دل خیال بست

هر سیم و زر که داشت کمر در میان نهاد

{Kemer senin beline takılma hayaline kapıldığından beri ne kadar altın ve gümüşü varsa hepsini ortaya koydu.}

سری ز روح در نظر عقل خرده بین

بگشاد خندهٔ تو و نامش دهان نهاد

{Senin gülümseyişin, kılı kırk yaran aklın gözü önünde ruhtan bir sır açıp adını da "ağız" koydu.}

ازبهر صید بلبل دل جعد سنبلت

دامی ز مشک بر طرف گلستان نهاد

{Senin sümbül saçının kıvrımı gönül bülbülünü avlamak için gül bahçesi tarafına miskten bir tuzak kurdu.}

از شوق روی یار چو جانم به لب رسید

سر در هوای آن خط عنبرفشان نهاد

چون آدم صافی که ز جنت گهِ خروج

پا در سواد خطهٔ هندوستان نهاد

{Can, sevgilinin yüzü(nü görme) arzusuyla ağzımdan çıkmak üzereyken tıpkı Cennet'ten çıkıp Hindistan toprağına ayak basan Hz. Âdem Safiyyullah gibi o amber saçan ayva tüyünün hevesine kapıldı.}

ای شمع لاف سوز مزن شوق او مرا

در دل نهاد آنچه ترا بر زبان نهاد

{Ey mum! Yanmaktan bahsetme! Sevgilinin şevki senin diline yerleştiyse benim de gönlüme yerleşti.}

بر عقل گشت سر دهانش چو مشتبه

لعلش ز سرخ نقطهٔ شک و گمان نهاد

{Akıl onun ağzı sırrını anlamakta âciz kalınca lal dudağı kırmızı bir şüphe ve zan noktası koydu.}

Nokta-i şek, bir metni okurken şüpheli yahut hatalı görülen yerlere konan kırmızı bir noktadır.

حسنش چو آفتاب جهان را فرو گرفت

تا رخ به خاک پای شه کامران نهاد

{Güneş, muradını süren padişahın ayağı toprağına yüzünü sürünce (bu sayede) güzelliği dünyayı kapladı.}

گر سنگسار گشت ترازو عجب مدار

خود را عدیل عدل خدیو زمان نهاد

{Kendisini zamanın padişahının adaletiyle denk tutan terazinin taşlığa dönmesine şaşırma!}

می شد سفید چشم ستاره ز انتظار

از بسکه دیده بر ره شاه جهان نهاد

{Yıldız, dünya padişahının yolunu dört gözle öyle çok bekledi ki beklemekten gözlerine ak düştü.}

در مدحتش چو مدح شکربار من شنید

نامم زمانه طوطئ شیرین زبان نهاد

{Zamane, padişahın övgüsünde benim şeker yağdıran övgümü/kasidemi işitince adımı "tatlı dilli papağan" koydu.}

انفاس جعفری چو نفسهای عیسوی

در قالب رمیم سخن تازه جان نهاد

{**Cafer**'in sözün çürümüş bedenine yeniden can veren nefesleri/sözleri Hz. İsa'nın nefesleri gibidir.}

در سخن به خاک سیه اوفتاده بود

برداشت بر طبقچهٔ نه آسمان نهاد

{Söz incisi kara toprağa düşmüştü. Onu yerden kaldırıp dokuz göğün mücevher tabağına koydu.}

صنع خدا که بوی خوش و رنگ دلفریب

در طینت و سرشت گل و ارغوان نهاد

در خاک من هوای درت کرد تعبیه

چون نشئهٔ سرور که در ضعفران نهاد

{Gül ve erguvanın yaradılış ve tıynetine güzel koku ve göz alıcı renk veren ilahi yaratıcılık, safrana yerleştirdiği sevinç neşvesi gibi benim toprağıma da senin kapının hevesini yerleştirdi.}

شیر ژیان چرخ فلک صید لاغرست

آن را که نام خود سگ این آستان نهاد

{Kendi adını "bu kapının köpeği" koyan biri için feleğin yırtıcı aslanı çok basit bir avdır.}

در نظم کار ملک تو دانی که کلک من

شاها بسی حقوق درین خاندان نهاد

{Ey padişah! Biliyorsun ki memleket işinin düzenlenmesinde benim kalemimin bu ocaktan/hanedandan alacağı çok hak vardır.}

در سفرهٔ عطای تو حیرانم از چه رو

گردون دون درخور این بنده نان نهاد

{Alçak felek senin bağış sofranda bendenize ne sebepten ekmek layık/uygun gördü hayretteyim.}

سلمان که اساس پایهٔ نظم بلند خویش

بر طاق نه رواق علّی المکان نهاد

گفتی بنای نکتهٔ دو بیت دلفریب

بر طرح حسب حال من ناتوان نهاد

{Yüce şiiri binasının temelini mekân üstü dokuz kemerli kubbeye atan Selmân, gönül alıcı iki nükteli beyit söyleyip ben zavallının macera (başından geçenler) arsası üzerine inşa etti.}

در دور دولت تو که در دور آسمان

هر وعظ را که گفت چنین کن چنان نهاد

اوضاع مملکت همه نیکو نهاده است

جز وضع من که بهتر ازین می توان نهاد

{Dünyada feleğin/gökyüzünün "şöyle yap, o böyle yaptı" diye

nasihat verdiği; ülke işlerinin, bundan daha iyi hâle getirilebilecek bendenizin durumu dışında, hep iyileştiği devletinin döneminde}

بادا نثار سم سمند تو روزگار

هر لعل و در که در برِ دریا و کان نهاد

{zaman maden ve denizin kalbinde yetiştirdiği her lal ve inciyi senin atının ayağı dibine saçsın.}

عمرت دراز باد که تأیید کردگار

یکسر صلاح کار دو عالم در آن نهاد

{Tanrı'nın takdiri sonucu iki âlem huzurunun tamamen kendisine bahşedildiği ömrün uzun olsun.}

3

Tahmîs (Erünsal, 1983, s. 518-519)

I

ز حد گذشت غم دل به روز فرقت او

فزود درد سرم قصه‌های محنت او

نمی رود ز سرم جز پناه رحمت او

به جان پیر خرابات و حق صحبت او

که نیست در سر من جز هوای خدمت او

{Ondan (meyhanecibaşından) ayrı günlerde gönlümün gamı kabına sığmaz oldu. Derdiyle ilgili anlatılan hikâyeler baş ağrımı daha da artırdı. Onun merhametine sığınmaktan başka bir şey aklımdan geçmiyor. Meyhanecibaşının canı ve onun sohbetine andolsun ki başımda ona hizmet etmekten başka bir heves yok.}

خراب غمزهٔ مست تو هوشیارانست

کسی که کشتهٔ او گشت هوشیار آنست

مرید پیر خرابات شو که کار آنست

بهشت اگرچه نه جای گناهکارانست

بیار باده که مستظهرم به همت او

{Akıllılar senin sarhoş kıyabakışınla haraptır/sarhoştur. Sevgilinin öldürdüğü kim varsa işte akıllı o kimsedir. Meyhanecibaşının müridi ol, çünkü yapılması gereken iş odur. Cennet'te günahkârların işi yoktur ama

sen yine de şarap getir, çünkü sırtımı meyhanecibaşının himmetine dayamışım.}

خیال او چو درآمد برون شد از دل و جان

هوای حور و قصور و نعیم باغ جنان

حواس بی خبر افتاد و عقل شد حیران

صد آفرین خدا بر بلای آن طوفان

که زد به خرمن ما آتش محبت او

{Sevgilinin hayali canıma ve gönlüme gelince Cennet bahçesinin nimetleri, oradaki huri ve köşk hevesi çıktı gitti. Hisler hareketsiz kaldı, akıl hayran oldu. Ya Rabbi! Gönül harmanımızı sevgilinin aşkı ateşiyle yakan o tufanın belasına yüz kere aferin!}

اگرچه عهد شبابم گذشت و آمد شیب

هنوز می درم از سوز عشق دلبر جیب

برو مکن تو مرا زاهدا به رندی عیب

بیار باده که دوشم سروش عالم غیب

نوید داد که عامست فیض رحمت او

{Gençlik zamanlarım geçip ihtiyarladımsa da hâlâ sevgilinin aşkı ateşiyle yaka yırtmaya devam ediyorum. Ey yobaz, git! Rintliğim yüzünden beni ayıplama! Şarap getir, zira dün gece gaip âlemi melekleri bana onun rahmeti bereketinin herkes için geçerli olduğu müjdesini verdi.}

منم به کوی مغان بادهٔ مغانه به دست

حریف بزم خراباتیان باده پرست

اگرچه عاشق میخوارهام ز روز الست

مکن به چشم حقارت نگاه بر من مست

که نیست معصیت و زهد بی مشیت او

{Ben, meyhanecinin semtinde meyhanecilere özgü şarabı elinde tutup şaraba tapan harabatiler/sarhoşlar meclisinin rindiyim. Elest gününden beri şarap içmeye âşık olsam da bu ben sarhoşa hakaret gözüyle bakma! Çünkü günah ve sevap (işlemek), Tanrı'nın iradesi/takdiri dışında değildir.}

چه باشد ار نفسی زاهدا تو بنشینی
به عارفان بخوری تلخ و تیز و رنگینی
تو باده نوشی و ما را مخوان ز بی دینی
بر آستانهٔ میخانه گر سری بینی
مزن به پای که معلوم نیست نیت او

{Ey yobaz! Bir kez olsun oturup âriflerle acı, keskin ve renkli/taze şarap içsen ne olur? Sen de şarap içip bizi dinsiz diye anmayasın. Meyhane kapısında bir baş görürsen basıp geçme, çünkü onun niyeti belli değildir.}

به شهر نیست غزالی که گویمش غزلی
نه کاملی که کنم فکر بحث یا جدلی
کنون اگرچه پذیرفت کار ما خللی
نمی کند دل ما میل زهد و توبه ولی
بنام شاه بکوشیم و فر دولت او

{Şehirde ne gazel söyleyebileceğim bir ceylan (güzel) ne de tartışıp münakaşaya girebileceğim aklı başında bir kimse var. Bugün işimiz sıkıntıya girip gönlümüzün takva ve tövbeye niyeti olmasa da padişahın namı ve devletinin güçlenmesi için gayret ediyoruz.}

مرو به مزرع گیتی که حاصلش دو جوست
بیا به ما که همه سالکان راهروست
شفق شراب و فلک خم پیاله ماه نوست
مدام خرقهٔ جعفر به باده در گروست
مگر ز خاک خرابات بود طینت او

{Elde edebileceğinin iki arpa olduğu dünya tarlasına gitme! Tamamı kendi yolunda yürüyen yolculardan oluşmuş bize gel! Şafak şarap, gökyüzü küp, kadeh yeni aydır. **Cafer**'in hırkası daima şaraba rehindir. Galiba onun yaradılış hamuru meyhane toprağından yoğrulmuştur.}

4

Murabba (Erünsal, 1983, s. 520-521)

از نکونامی چو در عالم علم افراختی
با ید یمن و سعادت تیغ همت آختی

بر سر خصم آمدی و کار او پرداختی

جام کیخسرو طلب کافراسیاب انداختی

{Dünyada iyi adlılıkla sancak açıp mutluluk ve bereket eliyle gayret kılıcını çektiğinden beri düşmanın başına gelip onun işini bitirdin. Keyhüsrev'in kadehini iste, çünkü Efrasiyab yerine geçtin.}

گرچه بدخواهت چو آتش تیز طبعی می نمود

شد سیه رو همچو دود از جای خود برخاست زود

شاد زی کز خانهٔ دولت به در کردی حسود

جام کیخسرو طلب کافرسایاب انداختی

{Düşmanın ateş gibi keskin tabiatlı görünüyordu ama duman gibi çabucak yerinden kalkıp yüzü karardı. Mutlu yaşa, çünkü düşmanı devlet evinden kapı dışarı ettin. Keyhüsrev'in kadehini iste, çünkü Efrasiyab yerine geçtin.}

روزگار آمد مساعد گشت یزدانت معین

خصم را برداشتی از جا فکندی بر زمین

کامرانی کن که عالم شد ترا زیر نگین

جام کیخسرو طلب کافراسیاب انداختی

{Talih uygun geldi, Rabbin sana yardım etti. Düşmanı yerinden kaldırıp yere çaldın. Dileğince muradını sür, çünkü dünya emrin altına girdi. Keyhüsrev'in kadehini iste, çünkü Efrasiyab yerine geçtin.}

چهرهٔ زرد حسودان را بیندودی به قیر

اژدهای جانستانی را بیفکندی دلیر

شادمانی کن که دشمن را برآوردی به زیر

جام کیخسرو طلب کافراسیاب انداختی

{Düşmanların sararmış yüzünü katranla sıvadın. Can alıcı bir ejderhayı cesurca savurdun. Mutlu ol, çünkü düşmanı alt ettin. Keyhüsrev'in kadehini iste, çünkü Efrasiyab yerine geçtin.}

داشتی چون خضر تو آب بقا را در کنار

ماند اندر ظلمت غم خصم ذوالقرنینوار

دستگیر پایمالان باش شکر حق گذار

جام کیخسرو طلب کافراسیاب انداختی

{Sen de Hz. Hızır gibi ölümsüzlük suyunu yanında tuttuğun için düşmanın İskender gibi Karanlıklar ülkesinde kaldı. Yerde sürünenlerin elinden tut, Tanrı'ya şükret! Keyhüsrev'in kadehini iste, çünkü Efrasiyab yerine geçtin.}

روی نیکویی نما چشم طرب را باز کن

در سرابستان دولت برگ عشرت ساز کن

عود بنواز و نوای خوش دلی آغاز کن

جام کیخسرو طلب کافراسیاب انداختی

{İyilik yüzünü göster, mutluluk gözünü aç! Talih bahçesinde eğlence hazırlıklarına başla! Udu okşa, gönle hoş gelen bir nağme çal! Keyhüsrev'in kadehini iste, çünkü Efrasiyab yerine geçtin.}

می نگر بر ما یقال ای شاه منگر من یقول

پند نغز جعفر صادق ز دل می کن قبول

عیش و عشرت کن چو داد ایزد مرادت را وصول

جام کیخسرو طلب کافراسیاب انداختی

{Ey padişah! Söylenene bak söyleyene değil. Sadık **Cafer**'in güzel öğüdünü can u gönülden kabul et! Tanrı seni muradına kavuşturduğuna göre gönlünce eğlen! Keyhüsrev'in kadehini iste, çünkü Efrasiyab yerine geçtin.}

5

Gazel (Erünsal, 1983, s. 522)

تنت از چوب چو آزرده شد ای سرو بلند

خسته شد جان ز غم و غصه و دل گشت نژند

{Ey uzun boylu servi(yi andıran güzel)! Tenin değnekten inciniyor diye dert ve üzüntüden can hastalandı, gönül kederlendi.}

زخم هر چوب تن خوب ترا نیل کشید

تا ز چشم بد گیتی نرسد بر تو گزند

{Her değnek yarası, dünyanın kem gözünden sana nazar değmesin diye güzel tenine nil çekti.}

Nîl, çivit demektir. Nîl çekmek, göz değmesine karşı kullanılan bir yöntem olsa gerektir.

تو نبات شکرستان ملاحت شده ای

زان سبب مدعیان پای ترا چوب زدند

{Sen güzellik kamışlığının nebat şekeri olmuşsun. İşte âşıklık iddiasında bulunan rakipler senin ayağına bu yüzden değnek vurdular.}

جوی شد اشک من از غصه چو در باغ جمال

نرگس چشم تو پر ژاله شد ای سرو بلند

{Ey uzun boylu servi! Nergis gözün güzellik bağında çiy tanesiyle doldu diye üzüntüden gözyaşım ırmağa döndü.}

از سر ناخن پای تو چو خوناب چکید

با گل آمیخته شد برگ سمنهای چند

{Ayağının tırnağı ucundan kan damlayınca bir demet yasemin yaprağı gülle karışmış oldu.}

شد گرفتار کمند غم و محنت دل و جان

پای آن سرو سهی قد چو درافتاد به بند

{O düzgün boylu servinin ayağı tuzağa yakalanınca gönül ve can da dert ve gam kemendine yakalandı.}

جعفر این خادثه بشنید سرشکم خود را

از سر منظرهٔ دیده برِ خاک فکند

{Ey **Cafer**! Gözyaşım bu hadiseyi işitince kendisini göz penceresinden yere bıraktı.}

6

Gazel (Erünsal, 1983, s. 523)

کرده همچون شاهدان گلگونه بر رخسار گل

با قبای آل آمد بر سر بازار گل

{Gül, güzeller(in yaptığı) gibi yüzüne allık sürüp al elbisesiyle çarşı başına geldi.}

گرچه می دزدید دل با نازکی از عندلیب

هر زمان لیکن بخندیدن کند اظهار گل

{Gül naziklikle bülbülün gönlünü çalıyordu ama buna rağmen (belli etmemek için) hep gülümsüyordu.}

درد و غمهای عنادل غنجه‌ها طومار کرد

می گشاید بهر خواندن مهر آن طومار گل

{Bülbüllerin dert ve gamları goncaları tomar/defter yaptı. Gül de okumak için o tomarın/defterin mührünü açıyor.}

در گلستانها مگر جام صبوحی خورده است

صبح دم دیدم که بردوش آمد از گلزار گل

{Sabahleyin gülün gül bahçesinden sarhoşça geldiğini gördüm. Galiba gül bahçelerinde sabah şarabı içmiş.}

گر بخندد بر رخت باور مکن ای عندلیب

چون دو رویست و دورویی می کند هر بار گل

{Ey bülbül! Gül senin yüzüne gülerse sakın inanma! Çünkü iki yüzlüdür ve her zaman ikiyüzlülük eder.}

غنجهٔ سربسته رازی بود با مرغان باغ

فاش کرد او را و می شد کاشف اسرار گل

{Başı bağlı goncanın bahçedeki kuşlarla bir sırrı vardı. Sırların kâşifi olan gül, o sırrı açığa çıkardı.}

کلبهٔ عطار را ماند به بو گلزارها

گوییا در چارسوی باغ شد عطار گل

{Gülşenler koku bakımından aktar dükkânını andırıyor. Demek ki gül, bağ çarşısında aktarlık yapıyor.}

می گشاید هر سحر اوراق در دیوان لطف

شاه عالم را مگر بودست دفتردار گل

{Galiba gül, dünya padişahının defterdarı olmuş. Zira her sabah lütuf divanında yapraklar açıyor.}

جعفر ار خواهی گل شادی مرنج از خار غم

کس نیابد در گلستان جهان بی خار گل

{Ey **Cafer**! Mutluluk gülü istiyorsan gam dikeninden incinme! Dünya gülşeninde kimse dikensiz gül elde edemez.}

Sonuç

Türk edebiyatının tarihî seyrini takip ve Farsçanın Türk şairleri arasındaki konumunu tespit etmek için hacimli ya da hacimsiz demeden bütün Farsça şiirlerin incelenmesi gerekmektedir. Bir şairin hayal ve düşünce dünyasından hareketle edebî kişiliğinin yazılmasında Farsça şiirlerinin de dikkate alınması, etraflı tespitlerin yapılmasını da beraberinde getirecektir. Ayrıca Türk bakış açısıyla Farsça şiir yazımının özellikleri, dil bilgisi hususiyetleri, cümle yapısı vb. unsurlar incelendikten sonra bir Türk ile bir Fars'ın yazdığı şiir arasındaki duygu ve düşünce farkı anlaşılacak, böylece Türk insanının olaylara karşı kendine has bakış açısının izleri Farsça şiirler üzerinden de sürülebilecektir.

Cafer Çelebi'nin iki kaside, iki gazel, bir tahmis ve bir murabbadan oluşan altı Farsça şiiri, onun hayatı ve olaylara bakış açısıyla ilgili bilgi vermektedir. II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim'e sunulan kasidelerin ortak teması şikâyettir. Hayal kırıklığına uğrayan şair, görünüşte her iki padişahı övmesine rağmen her ikisinden de beklenti içindedir. Bu da sıkıntılı dönemler yaşayan şairin, belki de idamına kadar gidecek yolun başında olduğunun bir işaretidir. Bir kenarda unutulmayı hazmedemeyen şair; içinde bulunduğu şartların iyileştirilmesini, hak ettiği mevkilere yükseltilmeyi ve değerinin bilinmesini istemiştir. Hâfız'ın gazelini tahmis amacıyla yazdığı şiir, kendisinin rindane edaya sahip bir şair olduğunu göstermesinin yanında Türk edebiyatındaki Hâfız etkisinin de bir örneğidir. Kasidelerinden birinde Selmân-ı Sâvecî'den bahsetmesi de 15. yüzyıldaki Selmân etkisini gösterir.

Cafer Çelebi özelindeki bu çalışma, Türk şairlerin Farsçaya olan ilgisini ve Farsçanın edebî mahfillerdeki canlılığını göstermekle birlikte Cafer Çelebi'nin edebî kişiliğiyle ilgili yapılacak çalışmalar için veri sunmuştur. Divan şairlerinin Farsça şiirlerini Türkçeye çevirme çalışmaları devam ettikçe şairlerin hayal dünyasına dair yapılacak çalışmaların kapsamı ve mahiyeti daha da genişleyecektir.

Kaynaklar

Değirmençay, V. (2013*). Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri,* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Erünsal, İ. E. (1983). *The Life and Works of Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, With A Critical Edition of His Dîvân,* İstanbul: İÜEFY No. 3103.

Erünsal, İ. E. (2010). Tâcîzâde Câfer Çelebi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (39. Cilt, s. 353-356). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı

Yayınları.

Kaya, B. A. (2015). "Klâsik Türk Şiirinde Şifâlı Bitkiler Üzerine Bir Deneme". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi.* 15: 263-314.

Köksal, M. F. (2020). Ca'fer, Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi. *TEİS (Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü),* erişim adresi: https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/cafer-tacizade-cafer-celebi, erişim tarihi: 29.09.2024.

Onay, A. T. (2009). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı.* (haz. Cemal Kurnaz). İstanbul: H Yayınları.

YURDAKUL, Rabia Nur.[*]

"Nev'î'nin Basılı Divanında Yer Almayan Şiirleri"[**]

1. Giriş

Osmanlı edebiyatında kimi şairler hayatlarının muhtelif zamanlarında yazdıkları şiirleri "divan" adı verilen kitaplarda toplamışlar. Yaşarken veya vefatından sonra derlenen bu divanlar yıllar içerisinde müstensihlerce kopyalanmasıyla birden çok nüsha meydana gelmiştir. Bu nüshalarda şairin bütün şiirlerinin yer almaması çeşitli sebeplere dayanabilir. Bunlar kısaca şöyle özetlenebilir: Divanını tertip ettikten sonra yeni şiirler yazmıştır ve ömrü vefa etmediğinden divanını tekrar tertip edememiştir, ya da şairin müsvedde hâlindeki şiirleri ölümünden sonra ortaya çıktığı için divanına girmemiş olabilir. Bu noktada mecmualar önemli bir rol üstlenir. Çünkü mecmualar şairin divanına girmemiş şiirleri içermesi, divan sahibi olmayan yahut divanına bugüne kadar ulaşılmayan, tezkirelerde ve edebiyat tarihi kitaplarında geçmeyen şairlerin şiirlerine yer vermesi açısından Osmanlı edebiyatı araştırmalarına katkı sağlayacak önemli bir başvuru kaynağıdır. Ancak mecmuayı meydana getiren müstensihin benzer mahlaslı şairleri karıştırması, bir şairin şiirini başka bir şaire isnat etmesi, nüshalara çeşitli müdahalelerde bulunması gibi dezavantajlarının da bilincinde olmak gerekir.

Mecmualar üzerinde yapılan çalışmalar sayesinde birçok divan şairinin divanında yer almayan şiirlerin tespit edildiği çalışmalar yapılmıştır.[1] Bu çalışma, 16. yüzyıl Osmanlı sahasındaki nazım ve nesir

---

[*] Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, yurdakul.rabia@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1331-7168

[**] Bu makale, "Nev'î Dîvân (İnceleme-Tenkitli Metin-Nesre Çeviri-Açıklamalar)" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

[1] Bkz. H. İ. Demirkazık, "16. Yüzyıl Şairi Râhî ve Divançesinde Yer Almayan Şiirleri" 9. *İnterbational Gap Summit Scıentific Research Congress,* Adıyaman 2022, s. 533-550. E. Boz, "16. Yüzyıl Şairi Behişti'nin Divanında Yer Almayan İki Şiiri: Bir Tahmis, Bir Tevhid", *Yazıt Kültür Bilimleri Dergisi,* C. 4, S. 1 (2024), s. 148-158. H. Kaplan, "Bâkî'nin Basılı Divanlarında Yer Almayan Şiirleri ve Divanının Bir Nüshası Üzerine Bazı Notlar", *İnternational Journal of Language Academy,* Vol 6/2 (2018), s. 223-253. B. Kesik, "Bâkî'nin Yayımlanmamış Bazı Şiirleri (Üç Gazel Bir Matla')", *Aydın Türklük Bilgisi Dergisi,* S. 2 (2016), s. 79-85. B. Kesik, "Bazı Şiir Mecmualarından Hareketle Basılı Divanlarda Bulunmayan Bâkî Mahlaslı Şiirler", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* S. 9 (2012), s. 115-122. B. Kesik, "Bazı Şiir Mecmualarından Hareketle Basılı Divanlarda Bulunmayan Bâkî Mahlaslı Şiirler-II", *Journal of Turkish Studies,* Vol. 8/13

alanının velûd bir sima olan Nev'î'nin *Divan*'ında yer almayan şiirlerin tanıtımına yer vermektedir.

Tekirdağ Malkara'da H. 940 (M. 1533/34) yılında dünyaya gelen Nev'î 16. asrın önemli şairlerindendir. Babası Pir Ali bin Nasuh, İbrahim-i Gülşenî mensuplarından bir Halvetî şeyhidir. Annesi *Muhammediye* yazarı Yazıcıoğlu Mehmed Efendi'nin (ö. 1534) ailesinden gelir. İlk tahsilini babasından alan Nev'î İstanbul'a giderek "Ahaveyn" lakabıyla tanınan Karamânî Ahmed ve Mehmed Efendilerden dersler alır. Çeşitli

(2013), s. 337-350. A. Uğur, "Bektaşi Bir Şair Behrî ve Divanında Yer Almayan Şiirleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,* S. 99 (2021), s. 299-316. M. Tozlu, "XVII. Yüzyıl Şairi Beyâzî ve Yayımlanmamış Gazelleri", *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi,* S. 2 (2023), s. 1341-1377. B. Kesik, "Bir Yazmadan Hareketle Bâkî'nin Yayımlanmamış Şiirleri", *Journal of Turkish Studies,* Vol. 7/1 (2012), s. 1489-1500. T. Fidan, "Bırrî Mehmed Dede'nin Divanında Yer Almayan Şiirleri", *ÇAKÜ Edebiyat Dergisi* S. 1 (2020), s. 167-183. M. Tılfarlıoğlu-Z. Temur, "Bursalı Rahmî'nin Dîvânında Bulunmayan Bazı Gazelleri", *Littera Turca Journal Of Turkish Language and Literature,* S. 4 (2018), s. 1071-1096. H. Taş, "Bāḳī'nin Dīvān'da Bulunmayan Bir Gazeli ve Feyżī'nin Naziresi", *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi,* S. 1 (2010), s. 181-192. H. Taş, "Mecmūʿa-i Neẓāʾir'de, Yayınlanmış Dīvānlarda Bulunmayan Gazeller -I-", *Türk Dünyası Araştırmaları,* S. 179 (2009), s. 227-237; M. Tılfarlıoğlu, "Enverî'nin Divanında Bulunmayan Gazelleri", *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi,* S. 8 (2016), s. 145-162. R. Ekinci, "Hâkim Mehmed Efendi'nin Divanında Yer Almayan Şiirleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* S. 34 (2016) s. 133-145. A. Karataş, "Harputlu Şâir Rahmî Efendi'nin Neşredilen Divânında Bulunmayan Bazı Şiirleri", *Şarkiyat Mecmuası,* S. 36 (2020), s. 1-42. F. Kıran, "Klasik Türk Şiire Ait Bir Mecmua-i Eş'âr'da Mesîhî'nin Divanında Bulunmayan Bazı Şiirleri Üzerine İnceleme", *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi-Bildiriler Kitabı III,* s. 743-752. M. F. Köksal, "Bâkî Dîvânı'nın Yeni Bir Nüshası ve Bâkî'nin Dîvân Neşirlerinde Bulunmayan Şiirleri", *Bilig,* S. 104 (2023), s. 27-53. M. F. Köksal, "Bâkî'nin Bilinmeyen Veda Gazeli ve Dîvânında Bulunmayan Bazı Şiirleri", *DEV,* S. 10 (2013), s. 319-330. M. Eflatun, "Meâlî'nin Yayımlanmamış Şiirleri" *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum,* S. 10 (2015), s. 91-124. C. Açıkgöz, "Nahîfî'nin Dîvânında Bulunmayan Beş Gazeli", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi,* C. 7 (2017), s. 1-8. O. Yılmaz, "Metin Te'sisinde Şiir Mecmualarının Katkısına Bir Örnek: Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 5214 Numaralı Mecmua ve Muhtevası", *DEV,* S. 1 (2008), s. 255-280. E. İlhan, "Sâfî'nin Tenkitli Neşirde Yer Almayan Şiirleri ve Dîvân'ının Yeni Bir Nüshası", *Türkbilig,* S. 47 (2024), s. 244-273. K. A. Gıynaş, "Üç Nazire Mecmuasından Hareketle Muhibbî'nin Dîvânında Bulunmayan Şiirleri" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* S. 29 (2014), s. 399-440. T. Öntürk, "Vanlı Divan Şairi Dürrî'nin Yayımlanmış Divanında Yer Almayan Müzeyyel Gazeli", *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Özel Sayı 2021, s. 433-450. A. N. Tokmak, "Yavuz Sultan Selim'in Dîvânında Olmayan Farsça Şiirler", *Doğu Esintileri,* S. 3 (2015), s. 1-18. G. Kut, "Veysî'nin Divanında Bulunmayan Bir Kasidesi Üzerine", *Belleten,* C. 18 (1971), s. 169-178. A. Uçar, "Zâtî'nin Yayımlanmış Divanında Bulunmayan Bir Gazeli ve Bu Gazelin İncelemesi" *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature,* S. 3 (2022), s. 1946-1959.

medreselerde müderrislik yapan Nev'î, Şubat 1590'da III. Murad tarafından Bağdat kadılığına atanır. Ancak yol hazırlığını bile tamamlamadan bir ay sonra Sultan Murad Nev'î'yi Şehzade Mustafa'ya hoca olarak tayin eder. Hocalık görevini layıkıyla yerine getiren Nev'î diğer şehzadelere de hocalık yapmıştır. M. 1599'un Haziran ayında İstanbul'da vefat etmiştir. Şeyh Vefa Camii haziresinde Şeyh Şaban Efendi'nin yanına defnedilmiştir.[2]

Nevizâde Atâyî babasının tefsir, hadis, kelam, tasavvuf, fıkıh, akaid, mantık vb. konularda manzum ve mensur otuzdan fazla eserinin olduğunu ifade eder. Ancak bugün hâlâ ele geçmeyen eserleri vardır.

M. Nejat Sefercioğlu Nev'î üzerine yoğun mesai harcamış kıymetli bir araştırmacıdır. *Nev'î Divanı'nın Tahlili* adlı doktora tezi hazırlamış, bunun yanı sıra "Nev'î'nin Şükûfe Redifli Gazelinin Tahlili", "Nev'î'nin Kış ve Baharla İlgili İki Gazeli", "Nev'î'nin Bâkî Mersiyesi" ... gibi çeşitli konularda makaleler yazmıştır. Hem M. Nejat Sefercioğlu'nun yapmış olduğu çalışmalarda hem de hazırlamakta olduğum *Nev'î Dîvân (İnceleme-Tenkitli Metin-Nesre Çeviri-Açıklamalar)* adlı doktora tezinde Nev'î'nin hayatı, edebi kişiliği ve eserleri üzerinde detaylı bilgi verildiğinden bu çalışmada Nev'î'nin yeni şiirlerini tanıtmak amaçlanmış, şairin hayatı, edebi kişiliği ve eserleri hakkında detaylı bilgi verilmekten kaçınılmıştır.

Mertol Tulum ve M. Ali Tanyeri, 1977 yılında hazırlanan *Divan*'ın tenkitli basımında, Nuruosmaniye Ktp. No. 4957, Süleymaniye Ktp. Lala İsmail Efendi No. 447, Divan Edebiyatı Müzesi No. 157, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan No. 1966; No. 780, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar No. 1532; No. 9819, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi İbnülemin Mahmut Kemal Kitapları No: 2606, Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu Nüshası ve İstanbul kütüphanelerinde bulunan bütün şiir ve nazire mecmualarını taradıklarını ifade etmişlerdir[3].

Mertol Tulum ve M. Ali Tanyeri tarafından hazırlanan *Nev'î Divan Tenkidli Basım* çalışmasında 58 kaside, 1 tarih, 1 mesnevi, 4 terci-bend, 4 terkib-bend, 1 müsemmen, 2 müseddes, 1 tesdis, 2 tahmis, 1muhammes, 4 murabba, 559 gazel[4], 82 mukatta', 11 rubai ve 17 müfred yer alır. Bu

---

[2] M. N. Sefercioğlu, "Nev'î" *TDVİA,* C. 33., s. 52-54. A. Atilla Şentürk, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi,* İstanbul 2013, s. 324-325.

[3] Bu taranan mecmuaların bulundukları kütüphaneler ve kayıt numaraları yoktur. M. Tulum ve M. Ali Tanyeri bu mecmualar ile ilgili notlarının çalındığını, yeniden tespit edip baskıya yetiştirilmesi imkânı olmadığını belirtmiştir.

[4] Bu baskıda ilk baktığımızda 559 gazel gözükse de aynı gazel iki defa yazıldığı için (G.

manzumelerden 2 gazel, 2 kaside ve 1 tahmis Farsçadır.

2. Divan Neşrinde Bulunmayan Şiirlerin Geçtiği Yazmaların Tavsifi, Muhtevası

2.1. Berlin Devlet Kütüphanesi (Staatsbibliothek zu Berlin) Prusya Kültürel Mirası (Preußischer Kulturbesitz) Ms. or. oct. 3607 p. 2

Nev'î Divanı'nın bir nüshasıdır. *Divan* 91^{b}-188^{b} varakları arasında yer almaktadır. 19.5x12.5 (16.5x8.5) cm'dir. Nestalik hatla, 19 satır ve 2 sütun halinde istinsah edilmiştir.[5] Nüshada 91^{b}'de 153^{b}'ye kadar reddadede konulmuş, numaralandırma ise sonradan Latin rakamlarıyla yapılmıştır. Eser, manzum-mensur karışık bir dibace ile başlar, ardından kaside, gazel ve mukattaat bölümleri gelir. Bu bölümlerde bazı şiirlerin yarım olması, terci-bendin ilk beytini verip devamında kasidenin son on beytini vermesi, kasidelerin hem dibaceden sonra hem de nüshanın en sonunda yer alması vb. nüshada varaklarda kopukluk ve karışıklık olduğunu gösterir. Bu yazmada Mertol Tulum ve M. Ali Tanyeri tarafından hazırlanan *Nev'î Divan* çalışmasında geçmeyen 15 şiir yer almaktadır.

2.2. Berlin Devlet Kütüphanesi (Staatsbibliothek zu Berlin) Ms. or. oct. 3652

Serlevhasında *Mecmû'a-i Nezâyir* adıyla kayıtlı olan bu mecmua 327 yapraktır. 20.5x11.5 cm., 16.7 cm. ölçülerinde olup üzerinde kabartmalı madalyon (şemse), dekoratif köşebentler bulunan kahverengi deri cilt ile kaplanmıştır. Yaprakları ise farklı renklerde, lifli, yer yer su ve nem lekeleri ile kurt yenikleri barındırmaktadır, yazmanın ilk sayfaları hasarlı olup tamir görmüştür. Yazma, ta'lik hat ile 24 satır ve 2 sütun hâlinde düzenlenmiştir.

Eser Mayıs/Haziran 1594 tarihinde tamamlanmıştır. Mecmuadaki şiirlerin kümelenme biçimine göre mecmua üç bölüme ayrılır. 2^{b}-287^{b} varakları arasındaki *Mecmû'a-i Nezâyir* başlıklı bölümde zemin, nazire ve model şiir örneklerine yer verilmiştir. Bu kısımda Nev'î'nin 52 şiiri vardır. Bunlardan 6 tanesi Mertol Tulum ve M. Ali Tanyeri tarafından hazırlanan *Nev'î Divan* çalışmasında geçmemektedir. İkinci bölümü oluşturan 288^{a}-321^{b} divan(çe)ler kısmında yedi şairin şiirlerine sırasıyla

---

245 ve G. 274) 558 gazel yer almaktadır.

5 Manfred Götz, *Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschiand, Turkische Handschriften,* Band XIII, 3, s. 194-195.

yer verilir. Bu bölüm Nev'î'nin şiirleriyle başlar. Nev'î için diğer şairlerde bulunmayan övgü dolu şu başlık geçmektedir: "*Eblaġu'ş-şuʿarā escaʿu'l-fuṣaḥā nevʿī efendi ḥażretlerinüŋ müretteb dīvānlarıdur der ʿahd-i murād ḥān-ı sālis dīvān-ı nevʿī*" Nev'î'nin bu bölümde 43 gazeli vardır. Bu gazellerin hepsi Mertol Tulum ve M. Ali Tanyeri tarafından hazırlanan *Nev'î Divan* çalışmasında geçmektedir. Bu divan(çe)ler kısmından sonra 321[b]-328[a] varakları arasında herhangi bir prensip gözetilmeksizin rastgele yazılmış manzumelerden oluşan son kısma "karışık şiirler" demek mümkündür.[6]

2.3. Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 897

Mecmû'a-i Eş'âr ve İnşâ adıyla kayıtlı olan bu mecmua 311 yapraktır. 200x125 (145x82)mm. boyutlarında olup sırtı dağılmak üzere, ebru kâğıt kaplı, mukavva bir cilttir. Yapraklar sarı renkte, cedvelsiz ve yer yer rutubet lekelidir. Siyah mürekkepli nestalik hatla yazılan mecmua 18 satırdır. Mecmuanın sağ ve sol varakları yüz kırk birinci sayfaya kadar Arap rakamlarıyla numaralandırılmış, yüz kırk birinci sayfadan sonra Latin rakamlarıyla numaralandırılmıştır. Mecmuanın onuncu sayfasında "Nev'î ve Bâkî Divanı Müşterek ve Nazire Birer Gazel Söylemişdir" başlığı altında sayfa 44'e kadar ağırlıklı olarak Nev'î ve Bâkî'nin olmak üzere Muradî'nin de gazelleri yer almaktadır. Mecmuanın 45 ilâ 53. sayfalar arasında Nev'î ile Bâkî'nin kasidelerine yer verilmiştir. Bu mecmuada Nev'î'ye ait toplam 49 adet şiir vardır. Bunların 9 tanesi Mertol Tulum ve M. Ali Tanyeri tarafından hazırlanan *Divan*'da geçmemektedir.

2.4. British Library Or 4129

Dışı bordo renkli meşin ciltli, dış kapağı altın renkli cetvel ile çerçevelenmiş olup ortası tuğralı olan mecmua 120 varaktır. Şiirler krem renkli sayfalarda altın çerçeve içine alınmıştır. Mecmuada 113 şaire ait 408 şiir vardır. Bu mecmuada Nev'î'nin 8 şiiri vardır. Bu şiirlerden sadece biri Mertol Tulum ve M. Ali Tanyeri tarafından hazırlanan *Divan*'da geçmemektedir.[7]

---

[6] M. Fatih Köksal, "Berlin Devlet Kütüphanesi'nde XVI. Yüzyılda Derlenmiş Kıymetli Bir Mecmua: 'Mecmû'a-i Nezâyir'" *KÜLTÜRK Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,* S. 1 (Yaz 2020), s. 49-71. Orhan Kaplan, Özgür Kıyçak, "Berlin Devlet Kütüphanesi (Staatsbibliothek Zu Berlin), Ms. Or. Oct. 3652 Numara Kayıtlı Şiir Mecmuasının Mestap'a Göre Tasnifi", *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* S. 5 (2021), s. 1-4.

[7] Yüksel Karaman, *British Library Or. 4129 Nolu Yazma Şiir Mecmuası (İnceleme-Metin),* Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, s. 9.

2.5 İzzet Koyunoğlu Müzesi ve Kütüphanesi No. 14717

Mecmû'a-i Eş'âr adıyla kayıtlı olan bu mecmua 116 yapraktır. Mecmuanın istinsah tarihi ve kim tarafından derlendiği bilinmemektedir. Koyu kahve renkli deri ve cilt üzerine şemseli olarak ciltlenmiştir. Mecmuada eksik veya yırtılmış yaprak yoktur. Arap rakamlarıyla numaralandırılmıştır. Bir varakta 10 satır ve her varak cetvelle ikiye bölünerek talik hatla yazılmıştır. Mecmuada çoğunlukla 16-17. yüzyıl şairlerine ait şiirler yer almaktadır. Bu mecmuada Nev'î'nin 4 tane gazeli vardır. Bu gazellerden sadece biri Mertol Tulum ve M. Ali Tanyeri tarafından hazırlanan *Divan*'da geçmemektedir.[8]

2.6. Bursa (İnebey) Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi No. 2276

Mecmû'atü'l-Letâ'if ve Sandûkatü'l-Ma'ârif adıyla kayıtlıdır. 250x160 (180x90) mm'dir. Siyah meşin mukavva cildin üzerine battal ebru desenli kâğıt yapıştırılmıştır. Nüsha 217 varaktır. Aharlı ve suyollu kâğıt kullanılmıştır. İstinsah tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte tefe"ül kaydında 26 Muharrem 1003 (M. 11 Ekim 1594) tarihi, nüshanın bu tarihten önce oluşturulmaya başladığını gösterir. Bu mecmuada Nev'î'nin 14 tane şiiri yer almaktadır. Bu gazellerden sadece biri Mertol Tulum ve M. Ali Tanyeri tarafından hazırlanan *Divan*'da geçmemektedir.[9]

2.7. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar No. 739

Mecmû'a-yı Nezâyir adıyla kayıtlıdır. 28x20 (22x12) cm'dir. Meşin ciltli olup miklebi bulunmamaktadır. Talik hatla yazılan mecmua 250 varaktır. Her varakta 17 satır bulunmaktadır. Mecmuada 212 şaire ait 1328 şiir bulunmaktadır. Mecmuanın istinsah tarihi ve müstensihi kesin olarak bilinmemektedir. Mecmuanın 1[b] sayfasında Mehmed Emin'in adı ve mührünün geçmesi, eserin sonunda Mehmed Emin adının tekrar geçip H. 1233 (M. 1817-18) tarihinin geçmesi mecmuaya sonradan eklenme ihtimali sebebiyle istinsah tarihi ve müstensihi konusunda ihtiyatla yaklaşmamızı gerektirir.[10] Bu mecmuada Nev'î'nin 13 tane şiiri

---

[8] Burcu Acar, *Konya Büyükşehir Belediyesi Koyunoğlu Müzesi ve Kütüphanesi'ndeki 13215 Numaralı Güfte Mecmuası ve 14717 Numaralı Şiir Mecmuasının "Mecmuaların Sistematik Tasnifi Projesi"ne (Mestap) Göre Tasnifi,* Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, s. 12-15.

[9] İncinur Atik Gürbüz, *Mecmû'atü'l-Letâif ve Sandûkatü'l-Maârif,* Kültür ve Turizm Bakanlığı: 3568, s. 34-37.

[10] Rabia Nur Yurdakul, *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 739 Numarada Kayıtlı Mecmû'a-yı Nezâyir (25b-50a) (İnceleme-Metin-Çeviri),* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk

yer almaktadır. Bu şiirlerden sadece biri Mertol Tulum ve M. Ali Tanyeri tarafından hazırlanan *Divan*'da geçmemektedir. *Nev'î Divan*'ında geçmeyen bu şiir aynı zamanda Bursa (İnebey) Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi No. 2276'da da geçmektedir.

2.8. Pervane Bey Mecmuası

Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Bağdat Köşkü 406'da *Mecmûa-i Nezâir* adıyla kayıtlıdır. Hakkında bilgi bulunmayan saray hizmetkârlarından Pervâne b. Abdullah tarafından 968 (1560-61) yılında derlenmiştir. Mecmua 627 yapraktan oluşmakta ve 520'nin üzerinde şairin 8000'e yakın şiirini kapsamaktadır. Nazire mecmualarının en hacimlisidir. Şiirler kafiyelerine göre alfabetik olarak sıralanmıştır. Önce zemin şiir, ardından buna yazılan nazireler yer almaktadır.[11] Bu mecmuada Nev'î'nin 3 tane şiiri yer almaktadır. Bu şiirlerden sadece biri Mertol Tulum ve M. Ali Tanyeri tarafından hazırlanan *Divan*'da geçmemektedir.

2.9. Tahran Kitâbhâne-i Meclis-i Şûrâ-yı Millî No. 13923/1382

Eserin ilk sayfası kopuk olup metin 2[a]'dan başlamaktadır. Varaklar aharlı ve filigranlıdır. Mecmua eski rakamlarla numaralandırılmıştır. Sayfa kenarları cedvellerle belirlenmiş. Mecmuanın kimi kısımları müzehhebdir. İçerdiği şiirlerden dolayı bir gazel mecmuası hüviyetindedir. Kronolojik açıdan bakıldığında da XV.-XVIII. yüzyıl aralığındaki metinleri içermektedir. Bu mecmuada Nev'î'nin 10 şiiri yer almaktadır. Bu şiirlerden sadece biri Mertol Tulum ve M. Ali Tanyeri tarafından hazırlanan *Divan*'da geçmemektedir.[12]

Nev'î adına kayıtlı olan şiirler şunlardır:

1.

Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
Hezec .---/.---/.---/.---

1. bu derd-i ʿışḳı sen ey ḫ̬āce ṣanma ol güzeldendür
güzel v'allāhi ṣūretdür arada hep ezeldendür

Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, s. 8-10.

11 Ömer Zülfe, "Pervane Bey Mecmuası", *TDVİA*, C. 34., s. 244-245.

12 Ahmet Tanyıldız, "Tahran'da Bulunan Bir Şiir Mecmûası ve Neşredilmemiş Bazı Şiirler", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi,* S. 2 (2015), s. 39-41.

***

1 Berlin Ms.or.oct 3607 112[b].

1 Ey efendi! Sen bu aşk derdinin o güzelden olduğunu sanma. Güzel, vallahi aradaki daima surettir, aşk ezeldendir.

sevüp gel bir cüvānı ibn-i vaḳt ol pīrlik geldi
bu demde manṣıb u ʿarż istemek ṭūl-i emeldendür

3. dėdi dilber bu miḥnet başuŋa çoḳdan-mı gelmişdür
dėdüm çaḳ bu zemīni miḥnet-ābāda geleldendür

perīşānlıḳ ser-i zülfüŋle ḳalb-i şānedendür hep
belāsı derdmendüŋ gāh dilden gāh eldendür

5. göŋül vėrsem ʿaceb-mi ol meh-i mümtāza ėy **nevʿī**
ezelden ṭāliʿüm hep misli yoḳ bir bī-bedeldendür

2.

Mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün
Muż̇āriʿ --./-.-./.--./-.-

1. ėden cihāna ḳısmet-ile ḳısmet-i fünūn
maʿcūn-ı ṭīnetümde ḳomış neşʾe-i cünūn

ezberledi maʿānī-i meyl ü maḥabbeti
mirʾāt-ı ḫāṭırumda degül ṣūret-i sükūn

3. bir baḥr-i bī-nihāyete ġavvāṣ cevherin
ben cemʿine ḥarīṣ anuŋ ḫūnumuz füzūn

baḥr-i vücūdı cūşa getürmiş hevā-yı ʿışḳ
olmış ḳamu güherleri ġalṭān ḫāk u ḫūn

5. emvāc münḳalib ḫas u ḫāşāk muż̇ṭarib
aḥkām-ı ẕāt mütteḥid ü muḫtelif sütūn

---

[2] Gel, bir genci sevip bugünün kıymetini bil/vaktin çocuğu ol (artık) yaşlılığın geldi. Bu zamanda makam ve arz istemek sonu gelmeyen bir arzudandır.
[3] Sevgili, bu sıkıntı başına uzun zaman önce mi geldi? Dedi. Dedim: "Tam bu dünyaya geldiğimden beri."
[4] Dağınıklık hep saçının ucuyla tarağın ortasındadır. Dertlinin belası bazen gönülden bazen eldendir.
[5] Ey Nev'î! O seçkin güzele gönül versem, buna şaşılmaz. Ezelden beri benim talihim eşi benzeri olmayan güzeldendir.

2 Berlin Ms.or.oct 3607 153[a].
[1] İlmin bölümlerini insanlara pay eden, benim yaratılışımın macununa delilik neşesi katmış.
[2] Aşkın ve meylin manasını ezberledi; gönül aynamda huzurun sureti yoktur.
[3] Dalgıç, cevherini bulmak için sonsuz bir denize dalmakta ancak onun toplanmasına istekli olan kanımız çok fazla akmakta.
[4] Aşk arzusu varlık denizini coşturmuş; bütün incileri yuvarlanıp kan ve toprak olmuş.
[5] Dalgalar değişmiş, çalı çırpı savrulmakta; zatın hükümleri bir, sütunlar/bölümler farklı.

pest olsa ḳadr-i cevher-i ʿālī ʿaceb-midür
māyil olur esāfile bu çarḫ-ı vājgūn

7. zerd ėtdi zer gibi bedenüm kār-ı ʿışḳ-ı yār
nevʿī ne ġam sürerse beni çarḫa dehr-i dūn

3.
Fārsī Ġazel ʿİsmet-i İrānī Veyā Nevʿī-yi Rūmī
Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
Hezec .---/.---/.---/.---

1. kef-i sāḳī ze-sāġar maṭlaʿ-ı ḫurşīd-i raḫşān şod
dehān-ı mey-perestān maḥzen-i laʿl-i bedaḫşān şod

merā zīn nīş der-cismem hezārān çāk boved ammā
ze-dest-i şevḳ-i to çākem girībān tā be-dāmān şod

3. ne dānem ʿāşıḳam yā ne velīkin īn ḳadr dānem
ki dil āşüfte vü ten ḫaste vü cānem perīşān şod

giriftem seng u reftem sīne-kūbān ber ser-i kūyeş
çe sūd ammā segān-ı kūy-ı ū ez-men girīzān şod

5. mecū pīrāhen-i ʿişmet ki zīr-i aṭlas-ı gerdūn
libās-ı ʿāşıḳı bī-āstīn ü bī-girībān şod

biyā **nevʿī** ki ber zühd ü ṣalāḥat şīşe-i sāġar
be meclis dūş dīdem gāh giryān gāh ḫandān şod

---

6 Yüce cevherin kıymeti aşağılansa şaşılmaz. Bu uğursuz felek aşağılık kimselere meyleder.

7 Sevgilinin aşk işi bedenimi altın gibi sararttı. A Nev'î! Bu alçak dünya beni çarka vursa gam değil.

3 Berlin Ms.or.oct 3607 109ª, başlık yok; 06 Mil Yz A 897 jpg 25.

1 Sakinin avucu elindeki kadehin kırmızılığı ile parlak güneşin doğduğu yere döndü (benzedi), içki düşkünlerinin ağzı kırmızı şarabın renginden dolayı Bedehşan'ın lal taşı çıkan mahzenlerine döndü.

2 Bu iğneden dolayı bedenimde binlerce yara açıldı ama senin aşkın yüzünden yakadan ayağa kadar parça parça oldum.

3 Âşık mıyım neyim bilmiyorum, şu kadarını biliyorum ki gönül karmakarışık, beden hasta ve canım perişan halde.

4 Elime bir taş aldım ve göğsümü döver vaziyette sevgilinin semtinin başına vardım, ne fayda ki onun mahallesinin köpekleri dahi benden kaçtılar.

5 Bu mavi atlas kubbenin altında ismet gömleğini arama zira âşıklık elbisesi yensiz ve yakasız oldu.

6 Nev'î, beri gel ki dün gece mecliste içki kadehinin zühd u takvayı anarak gah gülüp gah ağladığını gördüm.

4.

Mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün
Mużāriʿ --./-.-./.--./-.-

1. cānum kemend-i kākül-i cānāna ṣarmaşur
bir rişte dür ki deste-i reyḥāna ṣarmaşur

dil murġı dām-ı zülfine ṣarmaşdı şöyle kim
dūd-ı siyah-ı şemʿ ile pervāne ṣarmaşur

3. cānum oḳuŋdan ayrılamaz gelse sīneye
mānend-i rişte kim bün-i peykāna ṣarmaşur

cān rištesinde reşkle biŋ ʿuḳde bağlanur
şāne ḳaçan ki zülf-i perīşāna ṣarmaşur

5. **nevʿî** ṭolaş miyānına var ṣarmaşıḳ gibi
ʿāşıḳ olan o serv-i ḫırāmāna ṣarmaşur

5.

Mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün
Mużāriʿ --./-.-./.--./-.-

1. cān küştgīr-i ʿışḳ-ile merdāne ṣarmaşur
ṣan birbirine bir iki mestāne ṣarmaşur

çāh-ı zenaḫda dil ser-i zülfüŋ ėder ümīd
cānbāzdur ki buŋ demi urġana ṣarmaşur

3. anlar durur yılan ki yalan vaʿde eylemez
efī olursa ḫaşmı ġarīmāne ṣarmaşur

---

4 Berlin Ms.or.oct. 3652 73[b]-74[a]; 06 Mil Yz A 897 jpg 10. M. Tulum, M. A. Tanyeri *Nev'î Divan* çalışmasında sadece matla beyti geçmektedir.

1 Sevgilinin kakülünün kemendine sarılan canım, reyhan destesine dolaşan bir ipe benzer.

2 Gönül kuşu saçının tuzağına düştü; (sanki) pervane mumun siyah dumanı ile kucaklaşır.

3 Temrenin dibine sarılan ip gibi senin okun da sineye gelse canım ondan ayrılmaz.

4 Ne zaman ki tarak o dağınık saça dolaşır, can ipine kıskançlıktan bin düğüm atılır.

5 A Nev'î! O güzelin beline sarmaşık gibi dolaş; çünkü âşık olan o salınan serviye sarılır. miyānına: muʿānaka Ms.or.oct. 3652 74[a].

5 Berlin Ms.or.oct. 3652 74[a], 06 Mil Yz A 897 jpg 10 (der-kenarda).

1 Gönül aşk pehlivanıyla yiğitçe kucaklaşır. Sanki bir iki sarhoş birbirine sarılır.

2 Gönül çene çukurunda senin saçının ucunu bekler; sanki sıkıntılı anda urgana sarılan cambazdır.

3 Onlar öyle bir yılandır ki yalan vaatte bulunmaz. Düşmanı engerek yılanı olursa alacaklı gibi sıkıca sarılır.

erlik odur ki sūd u ziyān fikrin ėtmeyüp
şīr-i jiyān u āteş-i sūzāna ṣarmaşur

5. ḫārını gülden ü gülini ḫārdan ḫalāṣ
nev'î ėder ki dāmen-i sulṭāna ṣarmaşur

6.

Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. nėçe bir her ṣaçı leylāya göŋül meftūnluḳ
saŋa mı ḳaldı cihān içre hemān mecnūnluḳ

faḳr u fāḳum göricek ḳaçdı ol āfet benden
āh kim aldı benüm āfetümi medyūnluḳ

3. ḥaḳ budur kim elüme girse benüm aṭlas-ı çarḫ
pārelerdüm anı meh-rūlara ṭonluḳ ṭonluḳ

serv-i bālā olımaz ḳāmet-i dil-cūŋa miṣāl
sende ḫatm oldı eyā ḳadd-i elif mevzūnluḳ

5. gülmek olmasa müyesser n'ola **nev'î** ḳuluŋa
ʿāşıḳ-ı ḫaste-dilüŋ işi olur maḥzūnluḳ

7.

Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. ġam yükin boynuma aldum görinen yaş degül
başda ḳara yazudur ḳararan ḳaş degül

---

4 Yiğitlik fayda ve zararı düşünmeyip kükremiş aslana ve yanan ateşe sarılmaktır.
5 Nev'î, dikeni gülden gülü dikenden kurtarıp sultanın eteğine ilişir.
6 Berlin Ms.or.oct. 3652 139[b]. (Bu şiir *Ulvî Dîvânı*'nda da Ulvî mahlasıyla geçmektedir. Ulvî: *Dîvân:* g. 386)
1 Gönül daha ne zamana kadar her saçı Leyla'ya/siyaha tutkun olacak? Bu dünyada Mecnunluk/delilik sana mı kaldı?
2 O afet benim fakirliğimi görünce benden kaçtı. Eyvahlar olsun! Bu borçluluk benim afetimi aldı.
3 Doğrusu feleğin ipeği/atlas göğü elime geçse onu ay yüzlü güzellere elbiselik olarak bölüştürdüm.
4 Ey elif boylu güzel! Servi senin gönül cezbeden endamına benzeyemez. Ölçülülük seninle tamamlandı.
5 Nev'î kuluna gülmek nasip olmasa şaşılmaz; gönlü yaralı âşığın işi (daima) kederdir.
7 Berlin Ms.or.oct 3652 163[a].
1 Gam yükünü yüklendim, görünen yaş değildir. Başta kararan kaş değil, kara yazıdır.

yedi yapraḳlu ḳızıl lālesidür deşt-i ġamuŋ<a>
buyıdı yerdeki [ol] dīde-i ḫūn-pāş degül

3. dildeki āteşüŋ eṭrāfa şerārı ṣaçılur
dīdeden ḫūn-ı cigerdür dökilen yaş degül

hem-demüm sāyedür oldur şeb-i tārīk ėricek
rāh bir hemm ü belādur baŋa yoldaş degül

5. **nevʿiyā** himmetümi şöyle bülend eyledi ʿışḳ
ki yanumda bu felek dāne-i ḫaşḫāş degül

8.

Mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün
Mücteṣ .-.-/..--/.-.-/..-

1. çıḳarsa ḳadr-ile ger evc-i āsmāna ġazel
münāsib olmaya ol serv-i dil-sitāna ġazel

ḫayāli naḳşına müjgānumı ėdüp sūzen
gözüm ilişse dėsem ben-de ol civāna ġazel

3. çıḳardı ipligi bāzāra rişte-i naẓmuŋ
düşeydi dür dişi vaṣfında bir yegāne ġazel

meẕāḳı olsa eger çāşnī-i şiʿrümden
cihānda almaz idi kimseler dehāna ġazel

5. görince göŋlüm alur **nevʿiyā** güzel görsem
göreydüŋüz nic'olur siz de ʿāşıḳāne ġazel

---

[2] Yerdeki kan saçan göz değildi; gam çölünün yedi yapraklı kızıl lalesiydi.
[3] Gönüldeki ateşinin kıvılcımı etrafa saçılır. Gözden dökülen yaş değil, ciğer kanıdır.
[4] Karanlık gecede gölgem benim dostumdur. Yol bir gam ve beladır, bana yoldaş değil.
[5] Ey Nev'î! Aşk benim himmetimi öyle yükseltti ki felek benim yanımda bir haşhaş tanesi kadar olmaz.

8 Berlin Ms.or.oct 3652 167[b], İzzet Koyunoğlu Müzesi Ktp. No. 14717 66b-77a.
[1] Gazel, gönlü kendine bağlayan serviyi verdiği kıymetle göğün zirvesine ulaştırsa da uygun olmaz.
[2] Kirpiklerimi hayalinin nakşına iğne yapıp gözüm ilişse ben de o delikanlıya gazel söylesem.
ilişse: iletse Ms.or.oct. 3652.
[3] İnci dişi vasfında eşsiz bir gazel düşseydi; nazım dizisinin ipliği pazara çıkardı.
rişte: şette Koyunoğlu No. 14717.
[4] Damağı benim şiirimin lezzetinden zevk alsa dünyada kimse ağzına gazel (lafzını bile) almazdı.
almaz: olmaz Ms.or.oct. 3652; dehāna: zebāna Koyunoğlu No. 14717.
[5] Ey Nev'î! Bir güzel görsem gönlümü alır. Siz de aşıkane gazelin nasıl olduğunu görseydiniz.

ġazel-serālıġa hīç böyle bir zemīn olmaz
semend-i ṭabʿı ḳoşup söylesün zamāne ġazel

7. ġazel dėmek nėce olur ehl-i ṭabʿ olan görsün
bahāsı ḳadri bütün işte bī-bahāne ġazel

9.

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. bergüŋ açdum her varaḳ vėrdi dile būy-ı vefā
ḳanḳı gülşen dėr imiş ehlen ve sehlen merḥabā

berzaḫ-ı lā yebġıyāndan çıḳma bir lüʾlüʾ misin
lücce-i lādan ṭoḳınmış sille-i illā saŋa

3. bir dür-i yektāsın ancaḳ āşinālıḳ siḥrine
aṣl-ı pāküŋ ḳaṭreden aʿlā ṣadefden māverā

yoḳ ḥisābında görürken noḳṭayı ehl-i ḥisāb
noḳṭadan sen ṣūret-i ḥaḳ gösterürsin ḫoş-nümā

5. bü'l-ʿacebdür ki ten-i ādem ḳılup laḥm-ile dem
bir basīṭ iken mürekkebden ėder ʿarż-ı liḳā

sözlerüŋ māʾü'l-ḥayāt-ı ʿilm ü ḥikmetdür senüŋ
pādişāhum lūle-i aḳlāmuŋ aḳsun dāyimā

7. şāhdan feyż-i ʿaṭā vü ṭabʿ-ı **nevʿî**den ḳabūl
kūhdan gāhī ṣadā vü gāhdan gāhī nidā

---

6 Gazel yazan kimseye hiç böyle bir zemin denk gelmez. Şairlik kabiliyetinin çevik atı koşup zamane bir gazel söylesin.

7 Şair olan gazel söylemenin nasıl olduğunu görsün. Gazelin güzelliği de kıymeti de sebepsizdir.

9 06 Mil Yz A 897 jpg 7.

1 Yaprağını açtığımda her yaprağı gönle vefa kokusu verdi. Hangi gül bahçesi böyle hoş geldin/merhaba dermiş.

2 Birbirine karışmayan engelden çıkma bir inci misin? Varlık sillesi sana yokluk denizinden çarpmış. ("Beynehumâ berzehun lâ yebgiyân/Fakat aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmıyorlar." Rahman suresi 55/20)

3 Eşsiz bir incisin ancak yakınlık efsununa halis soyun damladan pek yüce, sedeften ötedir.

4 Hesap ehli noktayı yok hesabında görürken sen noktadan güzel görünüşlü hakkın suretini gösterirsin.

5 Kan ile etten insan bedenini meydana getirip basit bir birleşimden yüzü göstermesi çok tuhaftır.

6 A padişahım! Senin sözlerin ilim ve hikmetin hayat suyudur; kaleminin oluğundan daima aksın.

7 Padişahtan ihsan, Nev'î'nin mizacından razı olmak gelir. Bazen dağdan, bazen tahtan ses gelir.

10.

Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
Hezec . - - - / . - - - / . - - - / . - - -

1. benüm ʿışḳ-ı dil-āvīzüm ʿaceb pākīze gevherdür
işin ṭāliblerüŋ altun ėder iksīr-i ekberdür

vücūdum var dėsem yoḳdur şühūdum var dėsem vardur
yoġum varum lisān-ı ġaybdan ṣorana mużmerdür

3. tecellī nūrını sende nėce iẓhār ėder zāhid
şeb-i tār içre ṭāliʿ peyker-i māh-ı münevverdür

nite pākīze gevher maʿrifet iksīrine maẓhar
süleymān gibi baḥr ü ber murādına musaḫḫardur

5. göge çıḳmaġa bir sūzen mesīḥāya olup ḥāyil
aŋa bir ḳıl ḳadar ḳayd olmaya ʿālem ʿaceb yėrdür

yoġı var eyleyen taṣḥīf-ile ismin ḳomış **nevʿī**
eger keyfiyyet-i ḥālin ṣorarsaŋ ḫāk-i kemterdür

7. vücūdı iltifātuŋdan bulur maʿdūm ẕātıdur
ṣafāyı āb-ı luṭfuŋdan alur ḫāk-i mükedderdür

11.

Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
Hezec . - - - / . - - - / . - - - / . - - -

1. ne āẕār ėrse ḫūnī gözlerüŋden cāna incinmez
begüm ayıḳ olan evżāʿ-ı sermestāne incinmez

---

10 06 Mil Yz A 897 jpg 10.

1 Benim gönül cezbeden aşkım acayip halis bir cevherdir. Talep edenlerin işini altına çeviren çok büyük iksirdir.

2 Varlığım var desem yoktur, gördüklerim var desem vardır. Varım yoğum gayb dilinden sorana gizlenmiştir.

3 Zahit tecelli nurunu sende nasıl meydana çıkarır? (Sanki) Karanlık gecede doğan parlak ay yüzlüdür.

4 Bu halis cevher, maharet iksirine ulaşmış, Süleyman gibi karalar ve denizler muradına boyun eğmiş.

5 Dünya bir iğnenin Hz. İsa'nın göğe çıkmasına engel olduğu, ona bir kıl kadar bağlanılmayacak acayip bir yerdir.

6 Yoğu var eden Allah, yanlış yazarak ismini Nev'î koymuş. Halini soracak olursan aşağılık topraktır.

7 Onun yok olan zatı senin iltifatınla varlık bulur/görünür. Çamura bulanmış toprak, saflığı senin lütfunun suyundan alır.

11 06 Mil Yz A 897 jpg 11.

1 A beyim! Kanlı gözlerinden hangi azar cana ulaşsa (yine de) incinmez. Ayık olan kimse sarhoşça hallerden gücenmez.

dil-i ʿārif ḳuṣūr-ı cāh u devletden melūl olmaz
yıḳılmaḳdan binā-yı ḫāne-i vīrāne incinmez

3. döyer cevrine ebnā-yı zamānuŋ ṭālib-i dünyā
cefā-yı seng-i eṭfāli çeker dīvāne incinmez

senüŋ lüʾlüʾ dişüŋ vaṣfın şu kim vird-i zebān eyler
yaşı hecrüŋle dönse sübḥa-i mercāna incinmez

5. gözüŋ cevr ėtse ġam çekmez kişi tek göŋlüŋe girsin
olan sulṭāna maḥrem şīve-i derbāne incinmez

kimüŋ kim mıṣr-ı devletde ʿazīz olmaḳ diler göŋli
atarsa anı iḫvān-ı ṣafā yabana incinmez

7. maḥabbet āteşinden ten yanar āzürde olmaz cān
anuŋ'çün **nevʿiyā** şemʿa düşer pervāne incinmez

12.

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
Remel -.--/-.--/-.--/-.-

1. bir bölük hercāylardur mehliḳālar bilmiş ol
ʿāşıḳuŋ ḳadrini bilmez dil-rübālar bilmiş ol

var giriftār eyleme bilmezlig-ile kendüŋi
bī-vefālardur güzeller bī-vefālar bilmiş ol

3. gir ṭarīḳ-i ʿışḳa ammā ḳılma ümmīd-i felāḥ
bunda birdür pādişāhlarla gedālar bilmiş ol

---

2 Ârifin gönlü devletin ve rütbenin noksanlığından hüzün duymaz. Harap olmuş evin yıkılmasından kimse gam çekmez.

3 Dünyayı isteyen kimse zamane insanlarının eziyetine dayanır. Divane olan kimse çocukların attığı taşın cefasını çeker, bundan gücenmez.

4 Senin inci dişinin vasfını dilinden düşürmeyen kimse senin ayrılığınla gözyaşı mercan tespihine dönse incinmez.

5 Senin gözün eziyet etse, kişi bundan sıkıntı çekmez yeter ki senin gönlüne girebilsin. Sultana yakın olan kapıcının işvesinden huzursuz olmaz.

6 Kimin gönlü Mısır devletinde aziz olmak isterse onu halis dostları yabana dahi atsa darılmaz.

7 Ey Nev'î! Beden aşk ateşinde yanar ve ruh buna gücenmez. Bu yüzden pervane muma düşer de incinmez.

12 06 Mil Yz A 897 jpg 15.

1 Ay yüzlü güzeller, bir bölük şıpsevdilerdir. Onlar âşığın değerini bilmezler, bunu bilmiş ol.

2 Bilmezlikle gidip kendini düşürme, güzeller vefasızdır.

3 Aşk yoluna gir; ama bu yolda padişahların da dilencilerin de bir olduğunu unutma.

çün bilürsün kim göŋül çirkin yumaz āb-ı vużū
pes ṭahāretsüz ḳabūl olmaz duʿālar bilmiş ol

5. ḳılmaya çünkim nesīm-i luṭf-ı ḥaḳ refʿ-i ḥicāb
eylemez **nevʿī** bilişlik āşinālar bilmiş ol

13.

Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. cūy-ı eşküŋ süriyüp silsilesin her ṣuya
baġladum göŋlümi bir serv-i ḳad-i dil-cūya

sīneye çekdüm elif ḥasret-i ḳadüŋle velī
çekmedüm bir kez elif ḳāmetüŋi pehlūya

3. lebin ol ġonca-femüŋ öpdüm ışırdum ẕeḳanın
dişlerüm yarası döndi gül-i şeftālūya

zāhidā ʿışḳ namāzında ṭahāret buymış
ki elin ʿāşıḳ olan cān u cihāndan yuya

5. o şehüŋ oḳları zaḫm ile gözümüz yumalar
varılur niteki bārān olıcaḳ uyḫuya

ḳaşı mekkāreligin başa ėrişdürdi bugün
ne ʿaceb ġālib olursa ol iki cādūya

7. ḫanceri dilde vü dīdemde ḫayāli ḳaşuŋuŋ
nevʿiyā māhīye beŋzer ki düşüpdür ṣuya

---

4 A gönül! Abdest suyunun çirkini yıkamayacağını bilirsin öyleyse temiz olmadan da duaların kabul olmayacağını bilmiş ol.

5 A Nev'î! Allah'ın lütfunun esintisi perdeyi kaldırmasa dostlar tanıdık gelmez.

13 06 Mil Yz A 897 jpg 20.

1 Gözyaşı ırmağının akıntısını her suya sürükleyip gönlümü ise bir gönül çeken servi boyluya bağladım.

2 Senin boyunun hasretiyle göğsüme (defalarca) elif çektim fakat bir kez olsun senin elif boyunu kucaklayamadım.

3 O gonca ağızlı sevgilinin dudağını öptüm, çenesini ısırdım. Dişlerimin yarası şeftali çiçeğine benzedi.

4 Ey zahit! Aşk namazında temizlik, âşık olanın elini can ve cihandan yıkamasıymış.

5 Yağmur yağdığı vakit uykuya gidilmesi gibi o padişahın okları da yara ile gözümüzün üstünü kapatsın.

6 Bugün kaşının hilekârlığını başa eriştirdi. O iki cadıya/göze üstün gelirse buna şaşılmaz.

7 Ey Nev'î! Gönülde hançeri, gözde kaşının hayali suya düşmüş bir balığa benzer.

14.

Müfteʿilün mefāʿilün müfteʿilün mefāʿilün
Recez -..-/.-.-/-..-/.-.-

1. yār elif ḳadin büküp ʿāşıḳa merḥabā dėdi
ʿaşḳ imāmına uyup ḫūn-ı ġama ṣalā dėdi

sırr-ı selām-ı aḥmedi ṣaḳla dehende ṣu gibi
olmaya sinn-i sīnle açıla ʿuḳde hā gibi

3. cüzʾine maʾil oldı kül ḳāmetin ėtdi şekl-i pül
ḥaḳḳa gider mecāzdan ḳanṭara-i hüdā dėdi

perde içinde vech-i ḥaḳ gizlü ṣanur be bak be bak
görmege belki ḥaḳḳı ḥaḳ lev-keşef el-ġıṭā dėdi

5. ʿārif-i vaḥdet eylemez ʿahd-i elesti nā-dürüst
anda belā dėyen nėçün bunda belāya lā dėdi

ʿışḳ-ıla kendüden geçen söyledi kendü kendüye
bī-ḫoduŋ aŋlayup sözin ʿārif olan ḫudā dėdi

7. mescid ü ḳıble-gāh u büt kaʿbe vü deyr **nevʿiyā**
hep büt imiş muvaḥḥade ʿārif-i reh-nümā dėdi

---

14 06 Mil Yz A 897 jpg 23 (der-kenarda).

1 Sevgili elif boyunu büküp âşığa merhaba dedi; aşk imamına uyup gam kanına haber verdi.

2 Ahmed'in selamının sırrını ağzında su gibi sakla. Düğüm ha harfi gibi sinin dişiyle açılmış olmasın. (Der-kenarda yazılı olan gazelin bu beyti gazelin kafiyesine uymamaktadır. Kafiye gereği "dedi" kelimesi eklendiğinde hem vezin bozulmakta hem de anlam çıkmamaktadır. Beyit bu hâliyle vezne uyduğu gibi gazelin anlam bütünlüğü de sağlandığından buraya alınmıştır.)

3 Boyunun tamamını köprü haline getirdi; her bir parçasına gönül verdi. Hidayet köprüsü mecazdan hakikate gider, dedi.

4 Hakk'ın yüzünü perde içinde gizli sanır. Hele bir bak belki Hakk'ı görmeğe "Lev keşef el-gıtâ mâ ezdet yakinen/Şayet perdem kalksa bile yine benim yakınım artmaz" dedi.

5 Bir olanı hakkıyla bilen kişi, elest meclisindeki sözünü tutmamazlık etmez. Orada evet diyen burada niye belaya hayır dedi.

6 Aşkla kendinden geçip kendi kendisine söylendi. Ârif olan kendinden geçenin sözünü anlayıp Allah dedi.

7 Ey Nev'î! Yol gösteren arif, mescit, kıble, Kâbe, kilise hep birleştirilmiş putmuş, dedi.

15.

Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
Hezec .---/.---/.---/.---

1. ser-i kūy-ı vefādan bunca demdür bir eṣer gelmez
ḫaberdār-ı maḥabbetden dirīġā bir ḫaber gelmez

meger bād-ı ḫazān esdi gülistān yolların kesdi
nesīm-i ṣubḥ-ile hem-rāh olup bir berg-i ter gelmez

3. öperdüm ḫātem-i laʿli çekerdüm sīneme gāhī
o ḫaṭṭ-ı müşg-bār ile o māh-ı sīm-ber gelmez

ẓalām-ı ġamda beŋzer ʿāşıḳuŋ başına gün ṭoġmaz
néçe ṣubḥ u néçe şām oldı bir bād-ı seḥer gelmez

5. nesīm-āsā ḳanı ol yār-ı zeyrek-ṭabʿ u çālāküm
ki cāna müşg-i ter ḫāk-i rehinden muʿteber gelmez

nişānın görmezin ṣan tīr-i āh-ı ṣubḥ-gāhumdur
cenāb-ı şehr-i yāra ṭoġrılup dāyim gider gelmez

7. dil-i **nevʿī** ʿaceb deryā-yı bī-pāyān-ı raḥmetdür
cihān maʿmūresi ḫāk olsa ḫīç aŋa keder gelmez

---

15 British Library Or 4129 26[b].

1 Bunca vakittir vefa sokağından bir belirti yoktur. Eyvahlar olsun! Aşka vâkıf olandan da bir haber gelmez.

2 Bir taze yaprak sabahın latif rüzgârıyla yoldaş olup gelmez; galiba sonbahar rüzgârı esti ve gül bahçesinin yollarını engelledi.

3 Dudağının/lal mührünü öperdim, bazen göğsüme çekerdim. O misk yağdıran ayva tüyü ile o gümüş göğüslü ay gelmez.

4 Kaç sabah kaç akşam oldu (yine de) bir seher rüzgârı gelmez. Gam karanlığında âşığın başına gün doğmamasına/talihin yaver gitmemesine benzer.

5 Latif rüzgâr gibi o çevik ve zeki yaratılışlı sevgilim nerede? Taze misk cana senin ayak bastığın topraktan daha itibarlı gelmez.

6 Daima sevgilinin semtine doğrulup/yönelip gider, gelmez. Sanki sabah vakti çektiğim ahın okudur da hedefini görmezsin.

7 Acaba Nev'î'nin gönlü rahmetin uçsuz bucaksız denizi midir de dünya yerle bir olsa ona hiç sıkıntı/bulanıklık gelmez.

16.
Nev'î-i Müderris

Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün
Hezec --./.--./.--./.--

1. ḫaṭṭ-ı ruḫına ehl-i naẓar yazılu ʿāşıḳ
ser-defter-i ḫūbān-ı cihān yaʿnī yalabıḳ

miskīn ü ġanī şāh u gedā luṭfına bende
ol şāh-ı cihān begler aŋa ḳullıġa lāyıḳ

3. reftār ile ʿāşıḳ-küş ü güftār ile cān-baḫş
evżāʿı güzel ṭarzı güzel ṭavrı yaraşıḳ

maṭbūʿ u ẓarīf ü ḫoş [u] ṭannāz u süḫan-sāz
hem ʿaḳla pesendīde vü hem ṭabʿa muvāfıḳ

5. ḫoş-rāst biçilmiş boyına ḫilʿat-ı ḫūbī
endāmına sīmāsına üslūbı muṭābıḳ

her vażʿı ḫoş-āyende vü her fiʿli münāsib
bālāsı ser-efrāz-ı cihān ṭarzı muvāfıḳ

7. **nev'î** gibi meddāḥ miyānı gibi memdūḥ
lāyıḳ mı ḳıla ketm-i ʿademde bu daḳāyıḳ

---

16 Bursa İnebey Yazma ve Basma Eserler Ktp. No. 2276, 116[b]; İÜ TY 739 134[b] başlık yok.

1 Görmeyi bilenler yanağındaki ayva tüylerine âşık; cihan güzellerinin kayıtlı olduğu defterin öncüsü/başı ise yüze gülücü.

2 Zengin ve aciz, padişah ve köle (herkes) onun lütfuna tutsak; o cihan şahının beyleri de ona kulluk yapmaya yaraşır.

3 Gidişiyle âşık öldüren, sözüyle can bağışlayan (sevgilinin) hali güzel, tarzı güzel, tavrı uygun(dur).

4 (Sevgili) Güzel, zarif, hoş olduğu gibi alaycı ve güzel sözler sarf edendir. Hem akla hem mizaca münasiptir.

5 Kaftan boyuna uygun, güzel biçilmiş. Üslubu endamına ve çehresine münasiptir.

6 Her tavrı beğenilen, her işi uygun (olan sevgilinin) boyu cihanın dik başlısı, tarzı ise münasip(tir)

7 Nev'î gibi metheden, (sevgilin) beli gibi methedilmiş bu incelikleri ketm-i ademde kılması layık mı? (Ketm-i adem: Allah'ın ruh ve cisim âlemlerini yaratmayı istediğinde, bütün mahlûkların ilki olan cevher-i ahzarın çıktığı yer. Kenz-i mahfi veya Âlem-i kitmân da denilir. Âlemler yaratılmazdan önce âlemin düzeni bu idi. İskender Pala, Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, s. 268.)

17.

Mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün
Mużāriʿ --./-.-./.--./-.-

1. meclis-be-meclis olmamaḳ içün revende şemʿ
zer ḥalḳa ile düşdi yine pāy-bende şemʿ

şeh meclisine ḫ̲ᵛāce-i şām armaġanıdur
bir şeb-çerāġ gevheri ṭutmış dehende şemʿ

3. nār-ı ġam ile cānı gelüpdür dehānına
pervānesini olduġı içün küşende şemʿ

pervāneler ki āteşī dīvāneler durur
zencīr-i dūd-ı dil ne ʿaceb çekse bende şemʿ

5. rindāna zer ṭutup yine aġzında **nevʿiyā**
ḫ̲ūbāna göz ḳıpar oturup encümende şemʿ

18.

Mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün
Mücteẕ .-.-/..--/.-.-/..-

1. yaşum yolında mürekkeb gibi olup cārī
derūn-ı sīne ʿarażdan ḳalem-ṣıfat ʿārī

elüme ḫ̲āme vü kāġıd alup murād ėderin
o şāha ʿarż ḳılam ḥāl-i **nevʿī**-i zārı

---

17 *Pervane Bey Mecmuası* 302[a], pdf s. 1398.

1 Mum meclis meclis dolaşmamak için yine altın halka ile esir düştü.

2 Mum ağzında şebçerağ mücevherini tutar. Bu padişahın meclisine Şam tüccarının armağanıdır.

3 Mum pervanesini öldürücü olduğu için gam ateşiyle canı ağzına gelmiştir.

4 Pervaneler ateşli delilerdir; mum gönül dumanının zinciriyle bağlasa şaşılmaz.

5 Ey Nev'î! Mum, yine rintlere ağzında altın tutar; mecliste oturup güzellere göz kırpar.

18 Berlin Ms. Or. oct. 3607 181[b].

1 Gözyaşım senin yolunda mürekkep gibi akmakta, gönlüm ise maddiyattan kalem gibi soyunmuştur/uzaklaşmıştır.

2 Elime kalem kâğıt alıp o şaha inleyen Nev'î'nin halini arz etmek isterim.

19.

Nevʿî

Mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün
Mużāriʿ --./-.-./.--./-.-

1. mihrin gönülde ṣaḳlasa dil n'ola cān gibi
bir yār-ı mihribān mı bulur cāvidān gibi

sünbül ṣaçında dāne-i ḫālin gören gönül
baġlandı ḳaldı murġ-ı dil-i nātüvān gibi

3. zülf-i müselseli ṣanasın ʿömr-i cāvidān
ḫāl-i siyāhı fitne-i āḫir zamān gibi

dil ṣayd ėdici dāmdur ol çāḫ-ı ġabġabı
ṣūretde gerçi kim görinür āşiyān gibi

5. cān murġı düşdi çengine bir yaḫşı āfetüŋ
ḳurtulmaġ olmaz ise eger iş yaman gibi

20.

İʿtiẕār-ı Mektūb-ı Nevʿî Efendi

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
Remel -.--/-.--/-.--/-.-

1. tīġ-ı ṭabʿum inkisār-ı dehrle pür-jeng-i ġam
noḳṭa-veş mecmūʿa-i ḫāṭır perīşān-ı elem

jeng-i ġamdan çün degül mirʾāt-ı dil ṣūret-peẕīr
levḥ-i āfāḳa ne naḳş ėtsün be üstād-ı ḳalem

---

19 06 Mil Yz A 897 jpg 22 (der-kenarda).

1 Senin sevgini gönülde can gibi saklasa ne olur? Böylesine ebedî olacak, şefkatli bir yâr mı bulunur?

2 Sümbül saçında ben tanesini gören gönül, zayıf gönül kuşu gibi bağlandı kaldı.

3 Zincir gibi saçı sanırsın sonsuz hayattır, siyah beni ise ahir zaman fitnesi gibidir.

4 Onun çenesinin altındaki kuyu ilk bakışta yuva gibi görünse de aslında gönül avlayan bir tuzaktır.

5 Gönül kuşu güzel bir afetin eline düştü, kurtulmazsa işi fenadır.

20 Berlin Ms. Or. oct. 3607 181[b].

1 Tabiatımın kılıcı cihanın bedduasından gam pasıyla doldu. Gönül mecmuası nokta gibi kederinden perişan oldu.

2 Gönül aynası gam pasından şekil bulmadığından kalem üstadı gökyüzüne ne nakşetsin?

21.

Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün
Hezec - - ./ . - - ./ . - - ./ . - -

1. ẕātında bu eşbāḥ ne cevher ne ʿarażdur
kavl-i mütekellim ḥükemā cümle ġarazdur

āsān olur iş çün bilene ʿillet-i eşyā
ḳānūn u şifā niteki teşḫīṣ-i marażdur

3. yā ḳaddümi ṣındurdı ġam öldürme beni gel
kesre ḥareket ḥaẕf olınan yāya ʿivażdur

22.

Müfteʿilün Müfteʿilün fāʿilün
Serīʿ - . . - / - . . - / - . -

1. ḳuṭb-ı medār-ı ʿaẓamet şeh murād
ol ki getürmez daḫı miṯlin felek

taḫta cülūs ėtdi bulup ʿizz ü baḫt
baḫt ki bī-māniʿ ü bī-müşterek

3. eyleyicek bu ḫaberi istimāʿ
şevke gelüp girdi semāʿa felek

zemzeme-i şevket ü iḳbāl-ile
ṭoldı ṣadā semt-i simāk u semek

5. tā ki felek noḳṭa-i ẕātın anuŋ
ḳıldı cihān dīdesine merdümek

hātif-i ġaybı dėdi tārīḫini
döndi murād üzre şehā bu felek [982]

---

21 Berlin Ms. Or. oct. 3607 113[a].

1 Onun zatındaki bu gölgeler ne cevher ne arazdır. Kelamcılara göre filozofların hepsi kötü niyetlidir.

2 Nitekim hastalığın teşhisinin Kânûn ve Şifâ'da olması gibi eşyanın illetini bilene de iş kolay olur.

3 Gam iki büklüm olan boyumu parçaladı. Gel, beni öldürme; esre ortadan kaldırılan ya harfine bedeldir.

22 Berlin Ms. Or. oct. 3607 136b.

1 Sultan Murat yücelik yörüngesinin eksenidir. Felek onun bir benzerini dahi getiremez.

2 Talih ve şeref kazanıp tahta çıktı. Talihinin engeli ve ortağı yoktur.

3 Felek bu haberi duyunca şevke gelip semaya/dönmeye başladı.

4 Saadet ve haşmet ezgisiyle yerin dibi ve göğün en üstü doldu.

5 Felek onun zatının noktasını cihanın gözüne göz bebeği yaptı.

6 Gaipten gelen bir ses tarihini söyledi: "Ey padişah, bu felek murat üzerine döndü."

23.

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
Remel -.--/-.--/-.--/-.-

1. fer vėrür ḫurşīde tāb-ı ʿārıż-ı gül-fāmdan
şehre bir meh-rū güzel gelmiş diyār-ı şāmdan

yazmaya kātib sevād-ı ʿışḳ-ı ḫaṭṭın ṣubḥa dek
ʿārıżı vaṣfına āġāz eylese aḫşāmdan

3. dīdeden dil ḫānesine ṭalʿati pertev ṣalar
şuʿle-i ḫurşīde beŋzer kim ṭoḳınur cāmdan

ḳadd-i mevzūnın ʿaceb-mi ḳucsalar çep-rāstlar
sīm ü zer ḫarc eyleyen maḥrūm olur mı kāmdan

5. esb-i ṭabʿum rāh-ı naẓm içre egerçi süst idi
ḳaçdı ėy vaḥşī ġazālum n'eylesün ibrāmdan

24.

Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel ..-./..-./..-./..-

1. alduġınca ele ol ṣūḫ-ı sitemger kāse
çalışur olmaġ-içün sīne def ü ser kāse

devr ėder şemʿ-i ruḫuŋ şevḳine pervāne-ṣıfat
dōstum ʿāşıḳ-ı bī-çāreŋe beŋzer kāse

3. jāle gibi dökilür bād-ı hevādan aḳça
sāʿidüŋ ṣāḫ-ı gül ü ṣanki gül-i ter kāse

---

23 Berlin Ms. Or. oct. 3607 147[a].

1 Gül renkli yanağın harareti güneşe parlaklık verir. Şehre Şam diyarından ay yüzlü bir güzel gelmiş.

2 Kâtip sabaha kadar hattının karalığını yazmak için yanağının vasfını akşamdan yazmaya başlasa.

3 Güzel yüzü gözden gönül hanesine ışık salar; sanki cama değen güneş parıltısıdır.

4 Düğmeler senin ölçülü boyunu kucaklasalar şaşılır mı? Altın ve gümüş harcayan hiç arzusundan mahrum olur mu?

5 Ey vahşi ceylanım! Tabiatımın atı nazım yolunda zayıftı; ne yapsın bu ısrardan kaçtı.

24 Berlin Ms. Or. oct. 3607 157[b].

1 O zalim güzel eline kâseyi aldıkça sine def, baş da davul olmak için çalışır.

2 A dostum! Kâse senin çaresiz âşığına benzer. Yanağının mumunun şevkiyle pervane gibi (daima) döner.

3 Sanki taze gül kâse, kolun da gül dalıdır da akçeler çiy tanesi gibi bedavadan dökülür.

ele al göŋlini bir luʿb-ıla ʿāşıḳlaruŋuŋ
kīse-bāz ol yüri var oynama dilber kāse

25.

Mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün
Mużāriʿ --./-.-./.--./-.-

1. şām-ı firāḳı şol ki ėletmez kemāline
aḳ yılduzuŋ ėrişmeye ṣubḥ-ı viṣāline

şām-ı ẓalām-ı ḫaṭ şu ḳadar eyledi hücūm
ḳıl deŋlü ḥāyil olmadı nūr-ı cemāline

3. rāh-ı maḥabbete sefer āsān olur eger
hādī olursa ʿāşıḳ-ı şūrīde-ḥāline

maġrūr-ı ḥüsn olup niçün ol şāh-ı meh-cebīn
baḳmaz mehüŋ ḫusūfına mihrüŋ zevāline

5. yılduz ṣaya gözüm gėce hecrüŋde ṣubḥa dek
baḳmaġa mihr-ṭalʿat-i ferḥunde-fāline

26.

Şemsī Pāşā Ḥażretleri Yapduġı Ḳaṣruŋ Tārīḫidür

Mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün
Mücteṣ .-.-/..--/.-.-/..-

1. ẓaḥīr-i ehl-i suḫan mülk-i naẓma ḫāḳānī
ki şād olur suḫanından revān-ı firdevsī

ḳarīn ẓıll-ı ḫudā yaʿnī ḥażret-i şemsī
vėrür meṭāliʿ-i naẓmı nişān-ı firdevsī

---

4 A sevgili! Bir oyun ile âşıkların gönlünü ele al/şefkat göster. Kâse ile oynama yürü git kese ile oynayan ol.

25 Berlin Ms. Or. oct. 3607 159a.

1 Ayrılık gecesini kemaline ulaştırmayan kimse vuslat sabahının ak yıldızına erişmesin.

2 Ayva tüyünün karanlık gecesi öylesine saldırdı; ancak onun güzel yüzünün nuruna kıl kadar engel ol(a)madı.

3 (Sevgili) perişan haldeki âşığına kılavuz olursa aşk yoluna seyahat kolay olur.

4 O ay alınlı şah, güzelliğine aldanıp ayın tutulmasına, güneşin yok olmasına niçin bakmaz?

5 Senin ayrılığında talihli yüzünün güneşine bakmak için gözüm sabaha kadar yıldız sayar.

26 Berlin Ms. Or. oct. 3607 180ª.

1 Söz ehlinin Zahîr'i/yardımcısı, nazım ülkesinin Hâkânî'si (Şemsi Paşa'nın) sözünden Firdevsî'nin ruhu şad olur.

2 Allah'ın gölgesine yakın olan yani Şemsi Paşa Hazretleri'nin nazmının ilk beyitleri Firdevsî'den bir iz verir.

3. çerāġ-ı meclisidür enverī ile cāmī
serāy-ı ṣaff-ı niʿāli mekān-ı firdevsī

bu ḳaṣr-ı bī-bedeli ḳıldı mecmaʿ-ı şuʿarā
zamānede unuduldı zamān-ı firdevsī

5. saʿādet ile tamām oldı çünki tārīḫin
naẓar ḳılan dėdi *reşk-i cinān-ı firdevsī* [984]

27.
Ahreb

1. aḥbāb-ı zamāne bī-vefālardur hep
bī-mihrlik ile mübtelālardur hep
aġyārla yār u dostlarla düşmen
bīgāneler ile āşinālardur hep

28.
Duʿā
Mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün
Mużāriʿ --./-.-./.--./-.-

1. yā rab hemīşe cūy-ı sirişküm revāne ḳıl
yaʿnī yumaġa rūy-ı siyāhum bahāne ḳıl

ẓulmet şebinde ḳılmaġa ẕikr-i cemīlüŋi
şemʿ-i zebāne pertev-i vaṣluŋ zebāne ḳıl

---

3 Enverî ve Câmî (Şemsi Paşa'nın) meclisinin kandili, sarayının ayakkabılığı ise Firdevsî'nin mekânı(dır.)

4 Bu benzersiz kasrı şairlerin toplandığı yer haline getirdi. Firdevsî'nin zamanı bu devirde unutuldu.

5 Saadetle tamamlandığını gören tarihini "cennet bahçeleri kıskanır" dedi.

27 Berlin Ms. Or. oct. 3607 180b.

1 Zamane dostları hep vefasızdır. Her zaman sevgisizliğe müptelalardır.

2 Başkalarıyla sevgili, dostlarla düşman, yabancılar ile hep yakındırlar.

28 Berlin Ms. Or. oct. 3607 180[b].

1 Ey Allah'ım! Gözyaşı ırmağımı daima akıt ki kara/günahkâr yüzümü yıkamaya bahane olsun.

2 Karanlık gecede güzelliğinin zikrini kılmak için vuslat nurunu mumun diline alev yap.

29.

ʿĪd-i Şerīfde Ḫᵛāce Efendiye Yazılmış İdi

Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. rüzgāret güẕerān bād be-nevrūz u baʿīd
kevkeb-i saʿd-ı to ez-gerdiş-i idbār baʿīd

ʿādet-i ḫalḳ do ʿīdest biŋ sāl velī
ʿīd-i mā ez-şeref-i nām-ı şomā geşt saʿīd

30.

Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
Hezec . - - - / . - - - / . - - - / . - - -

1. ne mihr ėtdüŋ ne cevr ėtdüŋ şehā ʿuşşāḳa hergiz sen
gedālar iltifātuŋ görmediler azdan çoḳdan

31.

Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün
Hezec - - . / . - - . / . - - . / . - -

1. aġyār ile ėy ġonca sen iç bāde-i gülgūn
çün böyle imiş neyleyelüm ʿādet-i gerdūn

maḥbūs-ı ḳafes bāġda ṣad murġ-ı ḫoş-elḥān
mānend-i hümā zāġlaruŋ baḫt-ı hümāyūn

***

3. Sonuç

Nev'î Dîvân (İnceleme-Tenkitli Metin-Nesre Çeviri-Açıklamalar) adlı doktora tezi çalışmamızı sürdürürken Berlin Devlet Kütüphanesi

---

29 Berlin Ms. Or. oct. 3607 180[b].

1 Ömrün nevruzla geçsin ve (kötülükler) uzak olsun, senin uğurlu yıldızın bahtsızlığın ona uğramasından uzak olsun.

2 Halkın adeti bin yıldır iki bayramı kutlamaktır, ama (her zaman) senin şerefli adını anmak bizim bayramımızdır.

30 Berlin Ms. Or. oct. 3607 180[b].

1 Ey padişah! Sen âşıklarına hiçbir vakit ne sevgi gösterdin ne eziyet ettin. Dilenciler az veya çok senden bir güler yüz görmediler.

31 A. Tanyıldız "Tahran'da Bulunan Şiir Mecmuası ve Neşredilmemiş Bazı Şiirler" adlı makalesinde sadece matla beytine yer verdiği şiiri benimle paylaşan Prof. Dr. Ahmet Tanyıldız'a teşekkür ederim.

1 Ey gonca! Sen yabancılarla gül renkli şarap iç; çünkü feleğin âdeti böyleymiş, ne yapalım?

2 Yüzlerce güzel sesli kuş bahçede kafeste, kargaların kutlu talihi ise hüma kuşu gibidir.

(Staatsbibliothek zu Berlin) Ms. or. oct. 3607'de *Nev'î Dîvânı*'nın yeni bir nüshası tespit edildi. Bulunan bu nüshada *Divan* neşrinde geçmeyen 15 şiir yer almaktadır. Bunun dışında yapılan mecmua taramalarında ise sekiz mecmuada *Divan* neşrinde geçmeyen şiirlere tesadüf edilmiştir. Bu şiirlerin ortaya çıkarılıp bugünkü Türkçeyle nesre çevrilerek anlaşılması amaçlanmıştır.

Tespit edilen bu yeni şiirlerin Nev'î'ye ait olup olmadığı konusunda kesin ve net fikirler beyan etmek güçtür. Lakin bu şiirlerin Nev'î'nin basılı divanında yer alan manzumelerle bir arada oluşu, şairin üslubuna ve muhtevasına uygun olması Nev'î'ye ait olma ihtimalini güçlendirmektedir. Ancak Klasik Türk şiiri araştırmalarında mecmualarda, divanlarda müstensihten kaynaklı hatalar ve karışıklıklar olabileceği de göz ardı edilmemelidir.

Kaynaklar

Acar, Burcu, *Konya Büyükşehir Belediyesi Koyunoğlu Müzesi ve Kütüphanesi'ndeki 13215 Numaralı Güfte Mecmuası ve 14717 Numaralı Şiir Mecmuasının "Mecmuaların Sistematik Tasnifi Projesi"ne (Mestap) Göre Tasnifi,* Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya 2020, x+253 s.

Açıkgöz, Cenk, "Nahîfî'nin Dîvânında Bulunmayan Beş Gazeli", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi,* C. 7 (2017), s. 1-8.

Aydemir, Yaşar, "Metin Neşrinde Mecmuaların Rolü ve Karşılaşılan Problemler", *Journal of Turkish Studies,* S. 2/3, 2007, s. 122-137.

Boz, Emine, "16. Yüzyıl Şairi Behişti'nin Divanında Yer Almayan İki Şiiri: Bir Tahmis, Bir Tevhid", *Yazıt Kültür Bilimleri Dergisi,* C. 4, S. 1 (2024), s. 148-158.

Çağbayır, Yaşar, *Ötüken Türkçe Sözlük,* 5 Cilt, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007.

Demirkazık, H. İbrahim, "16. Yüzyıl Şairi Râhî ve Divançesinde Yer Almayan Şiirleri" *9. İnterbational Gap Summit Scıentific Research Congress,* Adıyaman 2022, s. 533-550.

Eflatun, Muvaffak, "Meâlî'nin Yayımlanmamış Şiirleri" *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum,* S. 10 (2015), s. 91-124.

Ekinci, Ramazan, "Hâkim Mehmed Efendi'nin Divanında Yer Almayan Şiirleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* S. 34 (2016) s. 133-145.

Erünsal, İsmail E., "Divan Neşirlerinde Karşılaşılan Güçlükler I: Güvenilir Bir Metin Te'sisi", *Osmanlı Araştırmaları,* C. 27, S. 27, 2006, s.17-45.

Fidan, Tarık, "Bırrî Mehmed Dede'nin Divanında Yer Almayan Şiirleri", *ÇAKÜ Edebiyat Dergisi* S. 1 (2020), s. 167-183.

Gıynaş, K. Ali, "Üç Nazire Mecmuasından Hareketle Muhibbî'nin Dîvânında Bulunmayan Şiirleri" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* S. 29 (2014), s. 399-440.

Götz, Manfred, *Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschiand, Turkische Handschriften,* Band XIII, 3, Franz Steiner Verlog GMBH, Wiesbaden, 1979.

Gürbüz, İncinur Atik, *Mecmû'atü'l-Letâif ve Sandûkatü'l-Maârif,* Kültür ve Turizm Bakanlığı: 3568, Ankara 2018.

İlhan, Enes, "Sâfî'nin Tenkitli Neşirde Yer Almayan Şiirleri ve Dîvân'ının Yeni Bir Nüshası", *Türkbilig,* S. 47 (2024), s. 244-273.

Kaplan, Hasan, "Bâkî'nin Basılı Divanlarında Yer Almayan Şiirleri ve Divanının Bir Nüshası Üzerine Bazı Notlar", *İnternational Journal of Language Academy,* Vol 6/2 (2018), s. 223-253.

Kaplan, O. & Kıyçak, Ö. "Berlin Devlet Kütüphanesi (Staatsbibliothek Zu Berlin), Ms. Or. Oct. 3652 Numarada Kayıtlı Şiir Mecmuasının Mestap'a Göre Tasnifi", *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* S. 5, 2021, s. 1-175.

Karaman, Yüksel, *British Library Or 4129 Nolu Yazma Şiir Mecmuası (İnceleme-Metin),* Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2016, l+429 s.

Karataş, Ahmet, "Harputlu Şâir Rahmî Efendi'nin Neşredilen Divânında Bulunmayan Bazı Şiirleri", *Şarkiyat Mecmuası,* S. 36 (2020), s. 1-42.

Kesik, Beyhan, "Bâkî'nin Yayımlanmamış Bazı Şiirleri (Üç Gazel Bir Matla')", *Aydın Türklük Bilgisi Dergisi,* S. 2 (2016), s. 79-85.

Kesik, Beyhan, "Bazı Şiir Mecmualarından Hareketle Basılı Divanlarda Bulunmayan Bâkî Mahlaslı Şiirler", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* S. 9 (2012), s. 115-122.

Kesik, Beyhan, "Bazı Şiir Mecmualarından Hareketle Basılı Divanlarda Bulunmayan Bâkî Mahlaslı Şiirler-II", *Journal of Turkish Studies,* Vol. 8/13 (2013), s. 337-350.

Kesik, Beyhan, "Bir Yazmadan Hareketle Bâkî'nin Yayımlanmamış Şiirleri", *Journal of Turkish Studies,* Vol. 7/1 (2012), s. 1489-1500.

Kıran, Fatih, "Klasik Türk Şiire Ait Bir Mecmua-i Eş'âr'da Mesîhî'nin Divanında Bulunmayan Bazı Şiirleri Üzerine İnceleme", *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi-Bildiriler Kitabı III,* s. 743-752.

Köksal, M. Fatih, "Bâkî Dîvânı'nın Yeni Bir Nüshası ve Bâkî'nin Dîvân Neşirlerinde Bulunmayan Şiirleri", *Bilig,* S. 104 (2023), s. 27-53.

Köksal, M. Fatih, "Bâkî'nin Bilinmeyen Veda Gazeli ve Dîvânında Bulunmayan Bazı Şiirleri", *DEV,* S. 10 (2013), s. 319-330.

Köksal, M. Fatih, "Berlin Devlet Kütüphanesi'nde XVI. Yüzyılda Derlenmiş Kıymetli Bir Mecmua: 'Mecmû'a-i Nezâyir'", *Kültürk,* S. 1, 2020, s. 49-71.

Kut, Günay, "Veysî'nin Divanında Bulunmayan Bir Kasidesi Üzerine", *Belleten,* C. 18 (1971), s. 169-178.

Nev'î, *Divan,* haz. Mertol Tulum, M. Ali Tanyeri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 2160, İstanbul 1977, xiii+607 s.

Nev'îzâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik Fî Tekmileti'ş-Şakâ'ik,* haz. Suat Donuk, 2 Cilt, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 85, Tarih ve Toplum Bilimleri Serisi: 10, İstanbul 2017.

Onay, Ahmet Talât, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı,* haz. Cemâl Kurnaz, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara 2013.

Öntürk, Tolga, "Vanlı Divan Şairi Dürrî'nin Yayımlanmış Divanında Yer Almayan Müzeyyel Gazeli", *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Özel Sayı 2021, s. 433-450.

Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü,* Kapı Yayınları, İstanbul 2012.

Redhouse, James W., *A Turkish and English Lexicon,* Çağrı Yayınları, İstanbul 2015.

Redhouse, James W., *Müntahabât-ı Lügât-i Osmâniyye,* haz. Recep Toparlı, Betül Eyövge Yılmaz, Yaşar Yılmaz, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2016.

Sefercioğlu, M. Nejat, *Nev'î Divanı'nın Tahlili,* Akçağ Yayınları, Ankara 2001.

Sefercioğlu, M. Nejat, "Nev'î", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C. 33, 2007, s. 52-54.

Sertoğlu, Midhat: *Osmanlı Tarih Lügati:* Kurtuba Kitap, İstanbul 2015.

Steingass, F., *A Comprehensive Persian-English Dictionary:* Çağrı Yayınları, İstanbul 2005.

Şentürk, A. Atilla, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Dergâh Yayınları,* İstanbul 2013.

Şu'ûrî Hasan Efendi, *Ferheng-i Şu'ûrî,* 4 Cilt, haz. Ozan Yılmaz, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 126, İstanbul 2019.

Tanyıldız, Ahmet, "Tahran'da Bulunan Bir Şiir Mecmûası ve Neşredilmemiş Bazı Şiirler", *Akademik Edebiyat Dergisi,* S. 2 (Aralık 2015) s. 39-87.

Taş, Hakan, "Bāḳī'nin Dīvān'da Bulunmayan Bir Gazeli ve Feyżī'nin Naziresi", *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi,* S. 1 (2010), s. 181-192.

Taş, Hakan, "Mecmūʿa-i Neẓāʾir'de, Yayınlanmış Dīvānlarda Bulunmayan Gazeller -I-", *Türk Dünyası Araştırmaları,* S. 179 (2009), s. 227-237.

Tılfarlıoğlu, Musa-Temur, Zuhal, "Bursalı Rahmî'nin Dîvânında Bulunmayan Bazı Gazelleri", *Littera Turca Journal Of Turkish Language and Literature,* S. 4 (2018), s. 1071-1096.

Tılfarlıoğlu, Mustafa, "Enverî'nin Divanında Bulunmayan Gazelleri", *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi,* S. 8 (2016), s. 145-162.

Tokmak, A. Naci, "Yavuz Sultan Selim'in Dîvânında Olmayan Farsça Şiirler", *Doğu Esintileri,* S. 3 (2015), s. 1-18.

Topaloğlu, Ahmet; Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük=Kubbealtı Sözlüğü,* 3 cilt, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2005.

Tozlu, Musa, "XVII. Yüzyıl Şairi Beyâzî ve Yayımlanmamış Gazelleri", *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi,* S. 2 (2023), s. 1341-1377.

Tulum, Mertol, *XVII. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı: (Birinci Kitap Meninski'nin Thesaurus'u ve XVII. Yüzyıl İstanbul Türkçesi; İkinci Kitap XVII. Yüzyıl Türkçesi Söz Varlığı),* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

Uçar, Abdullah, "Zâtî'nin Yayımlanmış Divanında Bulunmayan Bir Gazeli ve Bu Gazelin İncelemesi" *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature,* S. 3 (2022), s. 1946-1959.

Uğur, Ahmet, "Bektaşi Bir Şair Behrî ve Divanında Yer Almayan Şiirleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,* S. 99 (2021), s. 299-316.

Ulvî, *Dîvân,* Hazırlayanlar: Büşra Çelik-Muzaffer Kılıç, *Derzi-zâde Ulvî [ö. 1585] Dîvân,* Dün Bugün Yarın Yayınları DBY: 46 Edebiyat: 14, İstanbul 2018.

Yılmaz, Ozan, "Metin Te'sisinde Şiir Mecmualarının Katkısına Bir Örnek: Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 5214 Numaralı Mecmua ve Muhtevası", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,* C. 1, S. 1, Aralık 2008, s. 255-280.

Yurdakul, Rabia Nur, *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 739 Numarada Kayıtlı Mecmû'a-yı Nezâyir (25b-50a) (İnceleme-Metin-Çeviri),* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, VII+151 s.

Zülfe, Ömer, "Pervane Bey Mecmuası", *TDVİA,* C. 34 (2007), s. 244-245.

ISBN: 978-625-367-916-3